

ELEKTRONINĖ LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS CHRESTOMATIJA

11–12 klasei

XIX a. literatūra.
Realizmas. Romantizmas

versija 1.0

Šia chrestomatija galima naudotis
tik mokymo ar mokymosi tikslais

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2012

SUDARYTOJA Aušra Martišiūtė-Linartienė

REDAKcinė KOLEGIJA: Darius Kuolys, Mindaugas Kvietkauskas, Aušra Martišiūtė-Linartienė,
Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Brigita Speičytė, Gytis Vaškelis

PROJEKTO KOORDINATORIUS Gytis Vaškelis

KONSULTANTĖS: Vilija Dailidienė, Dainora Eigminienė, Aušra Jurgutienė

REDAKTORĖS: Irena Daugirdaitė, Laima Arnatkevičiūtė, Danutė Kalinauskaitė, Asta Vaškeliene

KNYGOS DAILININKAS IR MAKETUOTOJAS Rokas Gelažius

Išleido

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6, Vilnius LT-10308

www.lti.lt

knyga@lti.lt

© Autoriai, tekstai, 2012

© Aušra Martišiūtė-Linartienė, sudarymas, 2012

© Rokas Gelažius, 2012

© Ugdymo plėtotės centras, 2012

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012

ISBN 978-609-425-088-0

TEKSTŲ AUTORIAI:

Natalija Arlauskaitė (A. Čechovas, A. Achmatova, O. Mandelštam, B. Pasternakas), Gintarė Bernotienė (H. Hesė, J. Vaičiūnaitė), Dagnė Beržaitė (F. Dostojevskis), Vigmantas Butkus (XX a. pradžios literatūra. Realizmas. Neoromantizmas), Dalia Čiočytė (M. Valančius), Jūratė Čerškutė (R. Gavelis), Vilija Dailidienė (N. Sadūnaitė), Viktorija Daujotytė-Pakerienė (K. Būga), Kęstutis Girnius (J. Girnius), Aušra Jurgutienė (J. Baltrušaitis), Nijolė Kašelionienė (Gi de Mopasanas, O. Milašius Š. Bodleras, P. Verlenas), Laurynas Katkus („Keturi vėjai“, F. T. Marinėtis, R. M. Rilke, F. Kafka, B. Sruoga (II)), B. Krivickas, A. Nyka-Nyliūnas, J. Lukša-Daumantas, V. Bložė, M. Martinaitis, T. Venclova, J. Erlickas, D. Kalinauskaitė), Rimantas Kmita (I. Meras, Modernioji XX a. antrosios pusės literatūra, E. Miežėlaitis, Just. Marcinkevičius, S. Geda, J. Strielkūnas, N. Miliauskaitė, Nepriklausomybės laikų literatūra, A. Marčėnas, A. Jonynas, D. Kajokas, S. Parulskis, G. Grajauskas), Darius Kuolys (Barokas, Apšvieta, K. Sirvydas, M. K. Sarbievijus, D. Naborovskis, S. Pšipkovskis, M. K. Pacas, K. Donelaitis, M. P. Karpavičius, T. Kosčiūška, I. Kantas, M. Gimbutienė, V. Kavolis, M. Lukšienė), Mindaugas Kvietkauskas (XX a. pradžios literatūra. Romantizmas. Neoromantizmas, M. Riomeris, M. Kulbakas, K. Kavafis, XX a. vidurio katastrofų literatūra, O. Šimaitė, A. Kamiu, P. Levis, V. Šymborska, Č. Milošas, J. Brodskis), Laura Laurušaitė (K. Skujėniekas), Aušra Martišiūtė-Linartienė (V. Šekspyras, P. Kalderonas, J. V. Gėtė, F. Šileris, Dž. Baironas, V. Krėvė, J. Tumas-Vaižgantas, Vydūnas, B. Sruoga (I)), D. Grinkevičiūtė, K. Ostrauskas, K. Saja, S. Beketas, M. Ivaškevičius), Gediminas Mikelaitis (S. Šalkauskis), Kęstutis Nastopka (A. J. Greimas), Dainora Pociūtė-Abukevičienė (Renesansas, Metraščiai, M. Husovianas, A. Kulvietis, M. Mažvydas, A. Volanas, L. Sapiega, J. Radvanas, M. Daukša, M. K. Radvilas-Našlaitėlis), Jurgita Žana Raškevičiūtė (J. Degutyte), Brigita Speičytė (XIX a. literatūra. Romantizmas. Realizmas, A. Strazdas, S. Daukantas, A. Mickevičius, A. Baranauskas, Žemaitė, Maironis, V. Vordsvortas, Šatrijos Ragana), Jūratė Sprindytė (M. Katilėškis, J. Aputis, R. Granauskas, B. Vilimaitė, Ch. L. Borchesas, Nepriklausomybės laikų literatūra, J. Kunčinas, V. Juknaitė, G. Radvilavičiūtė), Vaidas Šeferis (Jonas Basanavičius), Marijus Šidlauskas (V. Kudirka), Skirmantas Valentas (K. Būga), Inga Vidugiryte-Pakerienė (A. Puškinas), Vanda Zaborskaitė (M. Valančius), Eugenijus Žmuida (J. Tumas-Vaižgantas, I. Šėinius, XX a. vidurio modernioji literatūra, V. Mykolaitis-Putinas, J. Savickis, S. Nėris, H. Radauskas, I. Simonaitytė), Manfredas Žvirgždas (J. Billūnas, M. K. Čiurlionis, XX a. vidurio modernioji literatūra, J. Savickis, J. Aistis, Salomėja Nėris, B. Brazdžionis, A. Miškinis, A. Vaičiulaitis, I. Simonaitytė, K. Binkis, S. Nėris (II), A. Miškinis, V. Mačernis, K. Bradūnas, Modernioji XX a. antrosios pusės literatūra, A. Mackus, A. Škėma, Liūnė Sutema).

TURINYS

XIX a. literatūra. Romantizmas. Realizmas.	550
Antanas Strazdas	571
ANTANAS STRAZDAS. Poezija	576
<i>Juozas Girdzijauskas</i> . Antanas Strazdas	581
Simonas Daukantas	587
SIMONAS DAUKANTAS. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių	593
Adomas Mickevičius	600
ADOMAS MICKEVIČIUS. Poezija	611
ADOMAS MICKEVIČIUS. Vėlinės	616
ADOMAS MICKEVIČIUS. Ponas Tadas	673
ADOMAS MICKEVIČIUS. XV paskaita [Paskaita apie lietuvių tautą]	675
Antanas Baranauskas	681
ANTANAS BARANAUSKAS. Anykščių šilelis	688
ANTANAS BARANAUSKAS. Poezija	700
Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė Žemaitė	705
ŽEMAITĖ. Autobiografija	711
ŽEMAITĖ. Sutikai	769
<i>Donatas Sauka</i> . Žemaitės stebuklas	783
Vincas Kudirka	793
VINCAS KUDIRKA. [„Varpas“, 1893 m. Nr. 3]	799
Jonas Mačiulis-Maironis	801
MAIRONIS. Poezija	807
<i>Tomas Venclova</i> . Laimėi, Maironis	832
<i>Vanda Zaborskaitė</i> . „...Paėmęs aukso lyrą...“	837
Motiejus Valančius	840
Jonas Basanavičius	847
Frydrichas Šileris	855
FRYDRICHAS ŠILERIS. Laiškai	861
Viljamas Vordsvortas	872
VILJAMAS VORDSVORTAS. Poezija	874
Džordžas Gordonas Baironas	875
DŽORDŽAS GORDONAS BAIRONAS. Kainas	878
Aleksandras Puškinas	902
ALEKSANDRAS PUŠKINAS. Poezija	906
Fiodoras Dostojevskis	908
FIODORAS DOSTOJEVSKIS. Nusikaltimas ir bausmė	919
Terminų žodynelis	3301
Laiko juosta	3346

XIX a. literatūra.

Romantizmas.

Realizmas

XIX a. literatūra. Romantizmas. Realizmas

XIX amžius – modernizacijos¹, pramoninės revoliucijos, imperijų klestėjimo, modernių tautų formavosi, visuomeninių judėjimų amžius – Lietuvoje prasidėjo politine Abiejų Tautų Respublikos griūtimi. Per trečiąjį Respublikos padalijimą 1795 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija buvo aneksuota Rusijos imperijos. Lietuvos visuomenė tai patyrė kaip didelį sukrėtimą, taikliai apibūdintą LDK poeto Juozapo Moreliovskio (1777–1845) lenkų kalba tais metais parašytose „Raudose“: „Lenkas šiandien jau be lenkiškumo, lietuvis – be lietuviškumo“. Vėliau tokią jauseną su karčiu žemaitišku humoru išsakė XIX a. pr. lietuvių poetas, istorikas ir kalbininkas mėgėjas Dionizas Poška (1764–1830): „Norint lenkiškai šokinėti moku, / Bet jau dabarčion ir kazoką² šoku“.

Per visą XIX – carinės prievartos – amžių Lietuvos visuomenė ieškojo būdų, kaip, praradus valstybę, išlikti tauta. Abiejų Tautų Respublika, anot Česlovo Milošo, išnyko iš žemėlapių, bet neišnyko iš jos piliečių atminties. Keliskart siekta prarastą valstybę atkurti pasipriešinimo ir išsivadavimo kovose. Jos supurtydavo Lietuvos ir Lenkijos visuomenę kas du tris dešimtmečius, kaskart, kai tik užaugdavo nauja karta, pajėgi atlikti tėvynės gynimo pareigą, perduodamą tėvų ir senelių nuo Tado Kosciuškos sukilimo 1794-aisiais. Buvę Respublikos piliečiai XIX a. pradžioje valstybingumo atkūrimo viltis siejo su Prancūzijos imperatoriumi Napoleonu, dalyvavo nesėkmingame Prancūzijos–Rusijos kare 1812 m. kaip Napoleono kariai. Atkurti buvusią Respubliką siekta Lietuvos ir Lenkijos sukilimuose prieš Rusijos imperiją 1830–1831 ir 1863 m. Nelaisvame krašte literatūra tapo svarbi patriotinių, rezistencinių ir revoliucinių nuostatų reiškėja bei skleidėja. Žymus lenkų Romantizmo poetas, VU absolventas Julius Slovackis (1809–1849) užaugęs Vilniuje, 1830–1831 m. sukilimo metu sukurtoje „Lietuvių legionų giesmėje“ perteikė šios kovos entuziazmą: „Lietuva gyva! Lietuva gyva! / Saulė jai šlove suspindo, / Tiek širdžių Lietuvai plaka, / Tiek širdžių jau plakti nustojo. / [...] Mes už jas keršijom kardu, / Ir laisva mintim, ir laisva daina. / Sudreba priešai, – / Rūsti ta daina, / Tas žemaičių rago garsas.“

Lietuvių poetas, 1863 m. kovų dalyvis Andrius Vištelis-Lietuvis sukilėlių dainoje „Maršas Lietuvos“ raiškiai išsakė per kelias kartas perduodamą patriotinį ryžtą ir buvusios Respublikos tautų solidarumą išsivadavimo kovoje:

Gana, broliai, mums miegoti
Ant kapų motinos!
Nėr ko ilgai nei dūmoti,
Nosis pakabinus –

Marš, marš, vajauninkai [kovotojai],
Į svotbą [vestuves] kruviną,
Marš, Lietuvos mūšelninkai [kankiniai],
Prikelti motiną!

¹ Kultūros istorijoje – tai laikotarpis, kai Europos visuomenėse susiformuoja racionalus, savarankiškas asmuo, imama vertinti ir pripažinti jo poreikius, siekiama visiems žmonėms lygių teisių, nyksta luomų skirtumai ir visuotiniai religiniai įsitikinimai.

² Kazokas – rusų liaudies šokis.

[...]

Kaip suvienysim karūnas
Lietuvos su Lenkų,
Užuš strielbos [šautuvai] kaip Perkūnas
Iš mūs smarkių rankų.

Marš, marš, lietuvninkai,
Marš, lenkai, žemaitai,
Marš ir gudų vajauninkai,
Visi drauge, greitai!

[...]

Būsime kaip pratėviai mūsų
Visam sviete slauni [pasaulį garsūs],
Tiktai būkim, prašau jūsų,
Drąsūs ir vajauni [karingi].

Marš, marš jų takeliais
Ir kaip jie be baimės,
Bėgs tironai visais keliais,
Ir išnyks nelaimės.

Išlikti tauta be valstybės šiame amžiuje siekta ir kitu būdu – Rusijos imperijoje išlaikant iš Lietuvos ir Lenkijos valstybės paveldėtą kultūrinį savitumą. Kelis šimtmečius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiai bajorai, kilę iš lietuvių, gudų, lenkų etninių bendrijų, suvokė save esant lietuvius valstybine prasme. Tradiciškai jų lietuviškoji tautybė sutapo su pilietybe, su Lietuvos valstybės steigimo, kūrimo, gynimo istorija, taigi jie save laikė *pilietine* Lietuvos tauta. Šią tautą jungė Lietuvos Statuto įtvirtintos teisės, laisvės ir pareigos, o Lietuvos istorija įvairiakalbiams piliečiams suteikė bendros kilmės (iš Palemono ir jo bendražygių), bendros praeities pasakojimą, atkleidžiantį vienijančias vertybes ir idėjas. Dėl to dar XIX a. viduryje lietuvis apibūdinamas kaip tas, kuris „myli laisvę ir laikosi Statuto“. Tad lietuvių pilietinės tautos tapatybę pagrindė du svarbiausi tekstai lotynų ir lenkų kalbomis – Lietuvos Statutas ir Lietuvos istorija (XVI–XVII a. parašyta Motiejaus Strijkovskio ir Alberto Vijūko-Kojalavičiaus).

Žlugus valstybei, buvimas lietuviu valstybine, pilietine prasme neišnyko, bet prarado atramą. Lietuvos visuomenė tautinį atskirumą Rusijos imperijoje siekė įtvirtinti, rūpindamasi savo kultūros tradicijų palaikymu ir plėtojimu. Nebevienijama bendros valstybės, per XIX a. buvusi Lietuvos Kunigaikštystės bendrija ėmė skaidytis į skirtingas modernias lietuvių, lenkų, baltarusių tautas. Veikiant Romantizmo idėjoms, tautinė tapatybė vis labiau buvo siejama su etnine kilme ir gimtąja kalba. Tačiau iki pat amžiaus pabaigos išliko daugiau ar mažiau gyvybingas iš istorinės Lietuvos paveldėtas bendrumas, kurį labiausiai išreiškė domėjimasis Lietuvos istorija, prisirišimas prie savo krašto, prie savitos, ypač bajorų, buvusių Lietuvos piliečių, kultūros, papročių, per kelis šimtmečius šiame luome įsitvirtinusios savitos Lietuvos lenkų kalbos.

Didelis vaidmuo išreiškiant ir įtvirtinant lietuvių kultūrinį atskirumą – ir tradiciniu istorinio pilietiškumo, ir modernaus etninio tapatumo požiūriu – teko grožinei literatūrai. XIX a. Lietuvoje ji buvo kuriama keliomis kalbomis – lenkų, lietuvių, gudų. Iki pat amžiaus pabaigos lietuviškoji literatūra plėtojosi neatsiejamai nuo lenkiškosios Lietuvos literatūros, be to, – dvikalbystės aplinkoje. Lietuvių rašytojai ir skaitytojai lenkiškąją Lietuvos literatūrą suvokė kaip bendros LDK kultūros tradicijos tęsinį, laikė ją sava, parašyta kita, bet ne svetima, jų pačių mokėta ir vartota lenkų kalba. Juk iki pat Maironio visi XIX a. lietuvių rašytojai buvo dvikalbiai, ilgainiui ir trikalbiai, be gimtosios, mokėję lenkų – vieną svarbių Lietuvos kultūros kalbų – bei rusų – valstybinę Rusijos imperijos kalbą. Lietuviškąją ir lenkiškąją Lietuvos literatūrą jungė pilietinės LDK tradicijos, Lietuvos–Lenkijos bendra istorinė praeitis. Lietuvių tautinio atskirumo siekis, savarankiškos literatūros tradicijos kontūrai galutinai išryškėjo amžiaus pabaigoje, prasidėjus lietuvių tautiniam atgimimui. Jono Basanavičiaus, Vinco Kudirkos, Maironio ir kitų tautinio atgimimo veikėjų darbai bei kūryba padėjo pagrindus modernios lietuvių tautos ir nepriklausomos tautinės valstybės formavimuisi.

Vilniaus universiteto epocha (1803–1832). Apšvietos ir Romantizmo sankirtos

Apšvietos epochoje Lietuvos ir Lenkijos Respublikos piliečiai suvokė, koks svarbus yra švietimo ir mokslo vaidmuo, ugdant jaunuomenės pilietiškumą, puoselėjant tautos kūrybines galias. 1773 m. Tautos edukacinės komisijos iškeltas uždavinys – „pasitelkus viešąjį švietimą sukurti tautą“ – tapo ypač aktualus XIX a. politinės nelaisvės sąlygomis. Sunaikinus valstybę, kultūros tradicijų tęstinumas buvo išlaikytas švietimo ir mokslo srityje. Jos centru XIX a. pradžioje tapo Vilniaus universitetas. 1803 m. caro Aleksandro I įsaku jis buvo pertvarkytas į Vilniaus imperatoriškąjį universitetą, laikantis Edukacinės komisijos pradėtos reformos principų. Universitetas kuravo Vilniaus švietimo apygardos mokyklų tinklą, jo įtaka apėmė visą buvusios Respublikos teritoriją, prijungtą prie Rusijos imperijos – Lietuvą, Gudiją, Ukrainą.

Vilniaus universiteto vadovybė siekė, kad mokslas ir studijos būtų tarptautinio lygio, atitiktų krašto visuomenės kultūrinius, ekonominius poreikius. Šiuos ambicingus tikslus padėjo įgyvendinti Vilniaus švietimo apygardos globėjas 1803–1824 m. Adomas Jurgis Čartoriskis (1770–1861) – Lietuvos didikas, artimas caro Aleksandro I bičiulis, kurį laiką ėjęs Rusijos imperijos užsienio reikalų ministro pareigas. Jo iniciatyva Lietuvos aukštojoje mokykloje buvo diegiama Europos mokslo žinių pažanga, skatinama plėsti krašto kultūrą. Universitetas sutraukė nemažai žymių mokslininkų iš buvusios Respublikos ir Europos akademinio elito ir XIX a. pradžioje tapo ne tik seniausia, bet ir didžiausia aukštąja mokykla visoje Rusijos imperijoje. Universitete „palaimintu dėl mokslų laiku“, kaip rašė vienas jo studentų žemaitis Simonas Stanevičius, dėstė žymus klasikinės filologijos profesorius Gotfrydas Ernestas Grodekas (1762–1825), Europoje žinomas austrų medikas Juozapas Frankas (1771–1842), iškilus lenkų matematikas, astronomas, filosofas Jonas Sniadeckis (1756–1830), jo brolis chemikas, gydytojas Andrius Sniadeckis (1768–1838), populiarus lenkų istorikas Jokimas Lelevelis (1786–1861).

Draugijų veikla

Vilniaus universitetas XIX a. pradžioje skleidė Apšvietos idėjas Lietuvoje, skatino įsipareigojimo viešai veiklai, visuomenės gėriui nuostatas. Pirmaisiais amžiaus dešimtmečiais Lietuvoje, ypač Vilniuje, vyko intensyvus draugijų gyvenimas. Dalyvavimas jose, asmeninė atsakomybė už visuomenės gerovę buvo laikoma svarbia patriotine veikla carų valdžios metais. Draugijose aktyviai dalyvavo Vilniaus akademinė bendruomenė, profesinė krašto inteligentija, šviesesni bajorai. Apšvietos amžiuje išsiplėtė visoje Europoje ir Rusijoje suklestėjusios masonų draugijos tinklas. Masonai, arba laisvieji mūrininkai, – tarptautinis judėjimas, kurio nariai siekė dvasinio asmens tobulėjimo, skirtingų religijų, tautybių, pažiūrų žmonių brolybės bei solidarumo. Masonai jungėsi į daugiau ar mažiau slaptas grupes – ložes. Iki 1822 m., kai caras Aleksandras I Rusijoje uždraudė masonų draugijas, Lietuvoje buvo kelios dešimtys ložių, kurios vienijo apie 700 narių. Įtakinga Lietuvos masonų ložė, veikusi Vilniuje – „Uolusis lietuvis“, kuriai vadovavo Mykolas Riomeris (būsimojo XX a. VDU rektorius, taip pat masono, prosenelis). Masonai aktyviai užsiėmė labdaringa veikla, teikė paramą neturtingiems studentams, siūsdavo gabius jaunuolius studijuoti į užsienį. Kadangi masonų ložėms priklausė daugelis VU profesorių, šios draugijos nariai rūpinosi ir mokslo idėjų praktiniu diegimu visuomenės gyvenime, laikydamiesi Apšvietos epochai būdingos nuostatos sieti mokslą ir praktiką. Ypač tuo pasižymėjo moderniai reformuota ložė „Uolusis lietuvis“, kurioje atsisakyta slaptų ritualų. Užtuot jų paisyti, buvo svarstomi visuomenės praktinio, ekonominio gyvenimo tobulinimo klausimai (pvz., pigesnė popieriaus gamyba, nauji audinių pluošto apdirbimo būdai, naujos maisto gamybos technologijos). Šios ložės nariai susisieki su Vokietijos gelumbės fabrikantais, derėjosi dėl galimybės jiems atvykti į Lietuvą, rūpinosi išvalyti Neries vagą nuo laivybai trukdančių akmenų ir t. t. Reikšminga, kad Lietuvos masonai prabilo apie baudžiamos panaikinimo būtinybę.

Masonams, Apšvietos idėjų šalininkams, rūpėjo keisti visuomenės papročius – pralaužti krašto piliečių, ypač tradicinių bajorų kultūrinį uždaramą, luominius prietarus. Siekdami veikti viešąją nuomonę, Vilniaus masonai ir liberalioji inteligentija 1817 m. Vilniuje įkūrė ironiškai pavadintą „Nenaudėlių“ draugiją, kuri kandžiai kritikavo visuomenę. „Nenaudėliams“ priklausė nemažai VU narių (bibliotekos darbuotojas, didelę įtaką akademinėje bendruomenėje turėjęs K. Kontrimas, medicinos profesorius J. Šimkevičius, poetikos ir retorikos profesorius L. Borovskis, chemijos profesorius A. Sniadeckis ir kt.). Draugija iki jos uždarymo 1822 m. leido didžiulio populiarumo sulaukusį satyrinį laikraštį *Gatvės žinios*. Čia „Nenaudėliai“, prisidengę pseudonimais iš lietuvių mitologijos, aštriose satyrose pliekė tokias bajorų ydas, kaip nežmoniškas valstiečių išnaudojimas, kūno bausmių taikymas (garsus siužetas apie naują „išradimą“ – mašiną valstiečiams plakti), išlaidavimas, tamsumas (siužetas apie vieno piliečio biblioteką, kurioje mėgstamiausia šeimininko lektūra – „paryžietiško įrišimo“ daugiatomė enciklopedija, sudaryta iš tuščių puslapių), prietaringumas, lengvatikystė (kritikuotas gydymasis pas anuomet išgarsėjusį liaudies žiniuonį Antosėlį), kyšininkavimas, galiausiai bajorijoje įsišaknijusi girtuoklystė.

Gatvės žinių satyrinę kritiką galima suvokti kaip amžiaus pabaigos Vinco Kudirkos lietuviškų satyrų laikraštįje *Varpas* analogą. 1818 m. publikuotas vieno iš „Nenaudėlių“,

masono, gydytojo Jokūbo Šimkevičiaus (1775–1818) *Veikalas apie girtuoklystę* skleidė idėjas, vėliau išplėtotas vyskupo Motiejaus Valančiaus 1858 m. suorganizuotame Blaivybės sąjūdyje. Literatūros istorijos požiūriu „Nenaudėlių“ satyra buvo originalus vėlyvosios Apšvietos reiškinytis Lietuvoje. Skaitytojams ilgam įsiminė populiarius Šimkevičiaus sukurtas satyrinis personažas – bajoras ant ližės, kuris nematomas keliauja po kraštą ir slapta stebi kraštiečių papročius, o paskui apie juos kuria satyrines kronikas. Kitas ryškus *Gatvės žinių* personažas – A. Sniadeckio satyrų „dykūnas filosofas“, keliaujantis po Vilniaus gatves, stebintis miesto gyvenimą. Tai pirmasis Lietuvos literatūroje miesto vaikštinėtojas, klajūnas (pranc. *flâneur*), – personažas, kurį prancūzų modernistas poeto Šarlis Bodleras (1821–1867) nuo XIX a. vidurio išpopuliarino moderniojoje miestiškoje Europos kultūroje.

Kultūrinė-tautinė savivoka

Lietuvos visuomenei priėmus epochos iššūkį išlikti tauta be valstybės, išsiskyrė jos kultūrinės orientacijos – t. y. supratimas, kokia tauta turi tapti valstybinį „lietuviškumą“ praradę lietuviai. Tai aiškiai matyti ir „Nenaudėlių“ veikloje. Dalis jų (iš Žemaitijos kilęs J. Šimkevičius, savo pažiūromis jam artimas lietuviškų šaknų turėjęs K. Kontrimas) rėmėsi vietine Lietuvos kultūros tradicija. Dėl to Kazimiero Kontrimo iniciatyva „Nenaudėlių“ draugijos nariai turėjo pasirinkti slapyvardį iš lietuvių mitologijos ir įsipareigoti moksliskai ištirti pasirinktą dievybę, taip padėti pamatus lietuvių mitotyrai. Lietuvių mitologija neabejotinai turėjo sutvirtinti lietuviškosios tapatybės, reiškiamos skirtingomis kalbomis, pagrindus. Tokį vaidmenį lietuvių mitologijos medžiaga atliko vėliau, plačiai panaudota Lietuvos lenkiškoje Romantizmo literatūroje. Pažymėtina, kad K. Kontrimas buvo ir Lietuvių kalbos katedros steigimo VU iniciatorius (1822 m. parengto projekto nepriėmė VU vadovybė). O kita dalis inteligentijos, kaip, pavyzdžiui, iš Lenkijos atvykęs chemijos profesorius A. Sniadeckis, istorikas Mykolas Balinskis, kilęs nuo Gudijos, – orientavosi į kosmopolitinius Apšvietos idealus ir save siejo su bendra unijinės valstybės lenkų kultūra, galinčia integruoti ir lietuvių, ir gudų bendrijas į lenkų tautą. Taigi Lietuvos bajorų nuostatos buvo skirtingos. Dalis jų XIX a. pradžioje suvokė save kaip lenkiškos kultūros lietuvius, turinčius bendrų politinių siekių su Lenkija. Dalis – jau kaip lenkus. Dar kita dalis ėmė vis labiau įsisąmoninti savo etninės lietuviškos kilmės ir lietuvių kalbos reikšmę (tokie buvo žemaičių kultūrinio sąjūdžio veikėjai). Vis dėlto iki pat amžiaus pabaigos buvo jaučiamas kultūrinis skirtumas tarp lenkiškai kalbančių Lietuvos ir Lenkijos gyventojų. Jis apaugo stereotipais, „lietuvių“ ir „kroniažų“ (buv. Lenkijos karalystės gyventojų) savybės tapo populiariu literatūriniu motyvu. Šis motyvas pasirodo, pavyzdžiui, ir 1922 m. Šatrijos Raganos apysakoje *Sename dvare*, kuri vaizduoja XIX a. pab. Žemaitijos bajorų gyvenimą. Dvarininkas Liudvikas taip svarsto šnekėdamasis su klebonu: „Ir kaip keista: taip, rodos, esame sulenkėję, o koks pobūdžio skirtumas lig šiol užsiliko. Susieisi su kroniažu – ir tuojau jauti, kad jis tau taip svetimas, kaip koks vokiečių ar prancūzas“.

Vilniaus inteligentijos ir universiteto profesūros požiūriai išreiškė ir platesnės krašto visuomenės nuostatas, veikė Universiteto studentus, skatino ir lietuviškąją kultūrinę

veiklą (P. K. Bogušo ir J. Lelevelio darbai³). Lituanistiniai „Nenaudėlių“ interesai atitiko pirmuoju amžiaus dešimtmečiu suaktyvėjusią Žemaitijos bajorų šviesuomenės veiklą, kuri davė pradžią vadinamajam žemaičių kultūriniam sąjūdžiui. Jo dalyvius siejo susidomėjimas Lietuvos istorijos klausimais, lietuvių raštijos būkle bei literatūros istorija, rūpinimasis lietuvių bendrinės kalbos kūrimo galimybėmis. Reikšminga žemaičių kultūrinio sąjūdžio figūra – žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis (1754–1838), XVI a. Mikalojaus Daukšos mecenato Merkelio Giedraičio giminės palikuonis. Tęsdamas protėvio tradiciją, Giedraitis rūpinosi kunigų švietimu, parapinių lietuviškų mokyklų steigimu, lietuviškąja religine raštija. Jo iniciatyva buvo parengtas ir pirmąkart Lietuvos katalikams 1816 m. išleistas lietuviškas Naujojo Testamento vertimas. Į šio leidinio rengimą buvo įtraukti ir pasauliečiai bajorai, gerai mokėję lietuvių kalbą. Žymiausias J. A. Giedraičio aplinkos žmogus, savotiškas Žemaičių kultūrinio sąjūdžio ideologas – Dionizas Poška (1764–1830). Tipiškas LDK pilietis, išgyvenęs valstybės žlugimą, D. Poška buvo įsitikinęs, kad žmogaus kultūriniai interesai, jo kūrybiškumas, gebėjimas pasirūpinti viešaisiais tautos reikalais turi moralinę vertę – skatina žmonių solidarumą, neleidžia piliečiams nelaisvėje degraduoti, iš baimės rūpinantis tik asmenine gerove ir išlikimu. Savo programinėje odėje 1810 m. rašė: „Nes kur draugėj giminės [tautos] meta šalin baimę, / Tokie yra aukštesniais už pačią nelaimę“.

D. Poška suvokė ir išsakė aktualius lietuvių kultūros plėtojimo uždavinius, galinčius palaikyti ir įtvirtinti lietuvių tautinį solidarumą. Labiausiai Lietuvos visuomenei, D. Poškos manymu, reikalinga mokslinė Lietuvos istorija, kuri padėtų įtvirtinti lietuvių tautinę savimonę, išlaikytų ryšį su buvusios valstybės, LDK, tradicija. Viešajai veiklai reikalinga ir sunorminta bendrinė lietuvių rašto kalba. Todėl D. Poška ėmėsi rašyti lenkų–lotynų–lietuvių kalbų žodyną, leidosi į savarankiškus kraštotyrinius, archeologinius tyrimus, galinčius pasitarnauti būsimai Lietuvos istorijai. Siekė šia idėja sudominti VU studentus ir dėstytojus, susirašinėjo su J. Leleveliu, VU rusų literatūros dėstytoju Jonu Loboika. Poškai atrodė ypač svarbu, kad lietuviai – kol sulauksią išsamios mokslinės istorijos – turėtų populiarią eiliuotą Lietuvos istoriją. Iš šio sumanymo greičiausiai atsirado viena žinomiausių XIX a. dainų, žemaičių poeto Silvestro Valiūno, D. Poškos bičiulio, sukurta „Birutė“, atskleidžianti Lietuvos valdovų šeimos istoriją – Kęstučio ir Birutės susitikimą, Vytauto gimimą, aprašytą dar Lietuvos metraščiuose.

Visame krašte išgarsėjo 1811 m. D. Poškos dvare Bardžiuose-Bijotuose (Raseinių apylinkėje) įkurtas pirmasis Lietuvoje senienų muziejus. Jis tapo vienu XIX a. pr. Lietuvos kultūros simbolių. Muziejus buvo įrengtas originaliai: didžiulio nunykusio ažuolo, vadinto Baubliu, kamieno viduje. Baublyje D. Poška laikė savo bibliotekėlę, archeologinius radinius, rankraštinę kūrybos knygą (lietuvių ir lenkų k.) „Bitelė Baublyje“, čia buvo tarsi

³ Pranciškus Ksaveras Bogušas (1746–1820) – Vilniaus universiteto auklėtinis, jėzuitas, politikas, pedagogas, mokyklų vizitatorius, ir Vilniaus universiteto garbės bei Varšuvos mokslo bičiulių draugijos narys. 1808 m. Varšuvoje lenkų kalba išleido studiją *Traktatas apie lietuvių tautos ir kalbos pradžią*. Šis traktatas tapo programiniu veikalu, skatinusiu lietuvių istorijos, kalbos, literatūros tyrimus, lietuvių bendrinės kalbos kūrimo bangą. Traktatas tapo ideologine žemaičių kultūrinio sąjūdžio atrama. Jame pirmąkart išryškėjo poreikis tirti lietuvių tautos kilmę neatsiejamai nuo lietuvių kalbos.

Tais pat metais Vilniuje istorikas, Vilniaus universiteto absolventas Jokimas Lelevelis išleido nedidelę studiją *Žvilgsnis į lietuvių tautų senovę ir jų ryšius su heruliais*, kurioje taip pat svarstė lietuvių etnogenezės klausimą, lietuvių kalbą laikė svarbiu istorinių tyrimų šaltiniu, ragino lietuvius ją „prikelti iš griuvėsių“.

jo darbo kabinetėlis. Ažuolas Baublys jo savininkui ir lankytojams simbolizavo Lietuvos istorinį likimą: išdygęs Mindaugo karalystės laikais, jis „matė“ visą lietuvių tautos valstybingumo istoriją ir nunyko žlugus Lietuvos ir Lenkijos Respublikai. Iš ažuolo kamieno pastatytas muziejus vaizdžiai liudijo paskutinės LDK piliečių kartos pastangas atgaivinti žlugusios valstybės tradiciją, perduoti ją ateičiai. Neatsitiktinai po pusės amžiaus Romos katalikų dvasinėje akademijoje Peterburge poetas Antanas Baranauskas vadovavo neoficialiai studentų lietuvių patriotinei organizacijai, pasivadinusiai „Baublio respublika“. Baublį, kaip Lietuvos kraštovaizdžio, jo įkūnijamos Lietuvos istorijos simbolį paminėjo Adomas Mickevičius žymiojoje poemoje *Ponas Tadas*: „Ar gyvas dar Baublys, kurio lie-mens drūtumas / Senatvėj taip išpurto, kaip erdviausias rūmas? / Ten dvylika žmonių prie stalo sėst galėjo...“

Akademinės jaunuomenės veikla

Optimistinį tikėjimą, kad aktyvia visuomenine veikla ir mokslinė, meninė kūryba galima pasipriešinti carų valdžios „nelaimei“, perėmė krašto jaunuomenė – jau nelaisvėje gimusi, tačiau Edukacinės komisijos patriotine dvasia reformuotas mokyklas baigusi ir į Vilniaus universitetą suvažiavusi studentija. 1817 m. studentai, kilę iš istorinės Lietuvos smulkiosios bajorijos – Adomas Mickevičius (1798–1855), Tomas Zanas (1796–1855), Juozapas Ježovskis (1798–1855), Pranciškus Malevskis (1800–1870), Anupras Petraškevičius (1793–1863), – įsteigė Filomatų, „mokslo mylėtojų“, draugiją. Draugijos vertybinės nuostatas nusako jų šūkis – „Mokslas, tėvynė, dorybė“. Tai buvo masonijai artima slapta draugija, kuri, skatindama narių savišvietą, intelektualinį tobulėjimą, brandino ir politinį pasipriešinimą Rusijos imperijos valdžiai. Filomatai savo slaptą draugiją bei žemesniuosius, atvirus jos padalinius (Spindulingųjų, Filaretų draugijas) kūrė kaip Lietuvos visuomenės elito ugdymo būdą, rengėsi svarbiems krašto kultūrinio, ekonominio, politinio gyvenimo uždaviniams. Filomatų posėdžiai, Filaretų ir Spindulingųjų tradicinės gegužinės Vilniaus apylinkėse buvo ne tik smagus studentiško gyvenimo epizodas, bet ir reikšmingos kūrybinės dirbtuvės, kuriose brendo ne vienas literatūrinis ir intelektualinis talentas. 1823 m. imperijos valdžiai pradėjus persekioti slaptąsias Lietuvos jaunimo organizacijas, buvo suimta daugiau nei šimtas VU studentų, dvi dešimtys nuteista tremtimi iš Lietuvos. Apie filomatų kūrybinį pajėgumą ir Vilniaus universiteto išugdytus aukštus intelektualinius užmojus byloja jos narių biografijos, deja, tiesiogiai nebesusijusios su Lietuva. Adomas Mickevičius tapo vienu žymiausių Europos Romantizmo poetu, Juozapas Kovalevskis (1801–1878) – Kazanės universiteto profesoriumi, žymiu orientalistu-mongolistu, Ignas Domeika (1802–1889) – žymiu Čilės geologu, Čilės universiteto Santjago rektoriumi (jo vardu pavadintas vienas šio krašto kalnagūbris ir miestas). Daugelis tos kartos jaunuolių, universiteto studentų išėjo į 1830–1831 m. sukilimą.

Apie 1820–1823 m. šalia kitų studentiškų draugijų Vilniaus universitete būrėsi ir aktyviai veikė studentai, kilę iš Žemaitijos – jaunoji karta, tęsusi žemaičių kultūrinio sąjūdžio veiklą. 1823 m. filologas ir poetas Simonas Stanevičius (1799–1848) odėje „Šlovė žemaičių“ entuziastingai džiaugėsi matęs „Vilnių, šaunų miestą“, senąjį universitetą, „nuo žemaičių beapsėstą“, studentus, apimtus pasididžiavimo tautos šlove, kuri skatino bajoriškas pilietines ambicijas išlikti tauta „pražuvime“, nepasiduoti nelaisvei:

Šlovė visus sujudino
 Gera tėviškei daryti,
 Ir ką amžiai pagadino,
 Čėsas [metas] yra sutaisyti.

Daugel metų sviets [pasaulis] rokavo,
 Mūsų žemė kaip pražuvo,
 Kaip užmiršo kalbą savo
 Ir užmiršo, kuomi buvo.

Tarp žermaičių vis atgijo
 Garbė tėvų ir liežuvis,
 Meilė tarp jų išsiliejo,
 Prasadžiugo ir lietuvis.

[...]

Žemaičių jaunimas ėmėsi įgyvendinti ir tęsti tai, apie ką galvojo, ką buvo ketinę nuveikti vyresnės kartos žemaičiai šviesuoliai. 1822 m. Simonas Daukantas (1793–1864), baigdamas teisės magistrantūros studijas, parašė pirmąją Lietuvos istoriją lietuvių kalba *Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių*. S. Stanevičius studijavo ir ėmėsi perleisti lietuvių raštijos veikalus, kurie turėjo paremti lietuvių bendrinės kalbos kūrybą. 1823 m. jis parengė ir išleido M. Daukšos *Postilės* ištraukas su žymiąja „Prakalba į malonųjį skaitytoją“, primenančia lietuvių kalbos puoselėjimo ir viešojo vartojimo poreikį. 1829 m. publikavo anoniminės XVIII a. lotyniškos lietuvių kalbos gramatikos naują peržiūrėtą leidimą *Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos, arba žemaitiškos*. Kajetonas Nezabitauskis (1800–1876) 1824 m. parengė pirmą iliustruotą lietuvišką elementorių *Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos*. Leidinio pabaigoje įdėjo pirmąją lietuviškos raštijos bibliografiją (knygų sąrašą), patarlių ir priežodžių rinkinėlį.

S. Stanevičius pirmasis Lietuvos skaitytojams pristatė poetą Kristijoną Donelaitį. 1829 m. Vilniuje išleistame rinkinyje *Šešios pasakos* jis paskelbė Mažosios Lietuvos dainiaus pasakėčias kartu su savosiomis. S. Stanevičiaus pasakėčios yra skirtingos stilistikos, bet nenusileidžia lietuvių grožinės kūrybos pradininkui estetinė kokybe. Šio rinkinio „Prakalboje“, pasirašytoje galbūt paties S. Stanevičiaus J. J. V. Lietuvosio slapyvardžiu, K. Donelaitis ir jo kūryba profesionaliai įtraukiama į tuometinę lietuvių literatūros tradiciją. Šis tekstas laikytinas pirmuoju lietuvišku literatūros kritikos straipsniu. Jaunąją žemaičių inteligentų kartą jau sudomino ir lietuvių liaudies kūryba – 1829 m. Vilniuje S. Stanevičiaus išleistos *Dainos žemaičių* buvo apskritai pirmoji liaudies dainų publikacija atskira knyga visoje buvusios Lietuvos ir Lenkijos valstybės teritorijoje.

Žemaičiai studentai lietuviškumo nebesiejo vien su pilietiškumu. Istorijos, lingvistikos (bendrinės kalbos kūrimo), grožinės literatūros, tautosakos publikavimo darbais jie siekė sustiprinti atskiros lietuviškos tautinės kultūros pamatus. Gavę išsilavinimą vienoje geriausių Europos aukštųjų mokyklų, gabūs, ambicingi jaunuoliai savo lituanistinėje veikloje siekė kokybės, profesionalumo, orientavosi į bendrą Europos kultūros lygį. S. Daukantas savo istorijos pratarmėje klausė: „Taigi, kad mokslas ir gudrybė [išmintis] giminės [tau-

tos] yra amžina ir visų didžiausia garbe, dėl ko gi lietuviai ir žemaičiai negali stengti, idant dasiektų laiptą šviesybės [apšvietos, civilizacijos], ant kurio išsikėlė kitos giminės?“

Ši kūrybinga Vilniaus universiteto studentų karta buvo išblaškyta posukiliminių represijų. Net ir tie, kurie nežuvo kovoje, nebuvo nuteisti, pasmerkti tremčiai ar mirčiai, neemigravo, – šiaip ar taip prarado platesnės kūrybinės veiklos galimybes Lietuvoje. 1832 m. caro valdžiai uždarius Vilniaus universitetą, kaip „lietuviškos laisvamanybės lizdą“, panaikinus lenkiškąją Vilniaus spaudą, ėmus griežčiau cenzūruoti leidinius ir varžyti viešąjį draugijų gyvenimą, buvo sunaikinta visa Vilniaus – XIX a. pradžios Lietuvos kultūros centro – energija.

Klasicizmas ir Romantizmas

Apšvietos epochai ištikima Vilniaus universiteto aplinka stiprino klasicizmo stiliaus įtaką architektūrai, dailei, literatūrai. Klasicizmas XVIII a. pabaigos Lenkijos ir Lietuvos Respublikoje dar prieš valstybės žlugimą buvo oficialiai propaguojamas meno stilius: karalius Stanislovas Augustas 1770–1777 m. savo rūmuose Varšuvoje rengdavo vadinamuosius „ketvirtadienio pietus“, į kuriuos sukviesdavo žymiausias valstybės literatus, menininkus. Čia būdavo aptariamoms ir literatūros naujovėms, estetikos klausimams. Klasicizmo stiliaus ilgaaamžiškumą Lietuvoje bei Lenkijoje lėmė ir tai, kad žlugus valstybei jis gyvavo kaip vertinga ir toliau puoselėtina tautinės kultūros tradicija. Antikos meno autoritetą, klasicizmo estetikos nuostatas Lietuvoje skleidė Vilniaus universiteto Piešimo ir tapybos katedros vadovai Pranciškus Smuglevičius (1745–1807), vėliau Jonas Rustemas (1762–1835). Literatūrinio klasicizmo pagrindus padėjo įtvirtinti poetikos bei iškalbos dėstytojai Pilypas Nerijus Golianskis (1753–1824), Euzebijus Slovackis (1773–1814). Uolus klasicizmo šalininkas, o vėliau ir gynėjas polemikoje su romantikais buvo profesorius ir VU rektorius (1807–1815) Jonas Sniadeckis. XIX a. pradžioje pats Vilnius įgijo ryškių klasicistinių bruožų. Architektas Laurynas Gucevičius šiuo stiliumi perstatydino pagrindinius miesto pastatus – rotušę (1799) ir katedrą (1801).

Klasicizmo stiliaus ypatybėmis – teksto racionalia struktūra, antikiniais motyvais, pakilia retorine kalbėsena, bendruomeninių temų dominavimu – pasižymi XIX a. pr. žemaičių poetinė kūryba (D. Poškos, S. Stanevičiaus tekstai). Žymiausias Lietuvos ir Lenkijos Romantizmo poetas A. Mickevičius debiutavo Vilniaus spaudoje 1818 m. klasicistinės poetikos eilėraščiu „Miesto žiema“, o studijuodamas Vilniaus universitete kūrė švietėjiškų satyrinių Voltero poemų perdirbinius.

Šalia vyraujančių Apšvietos idėjų ir klasicizmo stiliaus visuomenėje plito epochos naujovės – susidomėjimas žmogaus psichologija, ypač iracionalia psichikos sfera. Išpopuliarėjo vokiečių gydytojo Franco Mesmerio (1735–1815) vadinamojo „vitalinio magnetizmo“ teorija, teigianti esant energijos apytaką tarp gyvų būtybių ir jų aplinkos, tapo madingi hipnozės seansai. Susidomėjimą žmogaus iracionalumu ar protu nepaaiškinamais reiškiniais palaikė ir populiarėjanti gotikinė (siaubo) proza. Pirmajame amžiaus dešimtmetyje Vilniuje grafienė Ona Radvilaitė-Mostovska (apie 1762–prieš 1833) leido lenkiškus gotikinių apysakų rinkinius. 1814 m. Vilniuje Antanas Strazdas publikavo poezijos rinkinį *Giesmės svietiškos ir šventos*, jame novatoriškai pasinaudojo lietuvių tautosaka ir gyvosios kalbos ištekliais, kuriuose meninės kalbos atnaujinimo galimybių ieškojo romantikai. Universiteto studentus pasiekė naujausia XVIII a. pab.–XIX a. pr.

Europos Romantizmo literatūra. Buvo skaitomi ir aptariami vokiečių bei anglų Romantizmo autoriai, visų pirma Frydrichas Šileris (1759–1805) ir Džordžas Gordonas Baironas (1788–1824). Tokioje kultūriškai, intelektualiai ir socialiai dinamiškoje aplinkoje susiformavo aktyvi jaunoji studentų karta (tarp jų A. Mickevičius, S. Daukantas), įgyvendinusi kūrybinės Romantizmo idėjas.

Romantizmas – meno ir filosofijos kryptis, Europoje ir Šiaurės Amerikoje paplitusi XVIII a. pab.–XIX a. Tai įtakingas reiškinys, turėjęs ilgalaikį poveikį ne tik meno tradicijai, bet ir kultūrai, visuomenės gyvenimui. Jis siejamas su Vakarų civilizacijos žmogaus mentaliteto kaita, lėmusia modernizmo ir postmodernizmo epochų pobūdį. Kai kuriose šalyse, ir Lietuvoje, Romantizmas toks pat reikšmingas kaip ir ankstesnės kultūros epochos – Renesansas, Barokas, Apšvieta.

Pavadinimas susijęs su Viduramžių riterine literatūra, parašyta romanų kalbomis, bei šios epochos lyrinės ar herojinės dainos žanru – romansu. Romantizmo menas ir filosofija susiformavo kaip reakcija į Apšvietos amžiaus racionalizmą bei gamtamokslinę pasaulėžiūrą, klasicizmo meno elitinį ir aristokratinį pobūdį, estetinių normų, universalių dėsnių reikšmę kūryboje. Romantizmo menininkai nuo Antikos nusigręžė į Viduramžius – religingumo, tikėjimo stebuklais, mistinių išgyvenimų ir pirminio, nesuvaržyto emocingumo epochą. Epochą, kurioje matytos ir originalių tautinių kultūrų, nesekančių „svetimais pavyzdžiais“, ištakos.

Europos šalyse Romantizmas formavosi vis kitoniškomis aplinkybėmis ir įgijo savitą pobūdį. Vokietijoje Romantizmui impulsų teikė preromantinis „Audros ir veržimosi“ sąjūdis XVIII a. 7–8 dešimtmečiais, skelbęs asmens individualybės išlaisvinimo būtinybę (J. V. Gėtė, F. Šileris). Vokietijoje Romantizmo idėjos buvo nuosekliausiai apmąstytos filosofijos, literatūros teorijos bei kritikos veikaluose (F. Šileris, F. V. J. Šelingas, J. G. Fichtė, A. V. ir F. Šlėgeliai ir kt.). Anglų Romantizmo literatūroje iškyla istoriniai škotų prozininko Valterio Skoto (1771–1832) romanai, kurie paskatino žavėtis viduramžiais; prometėjiškas revoliucingo individo charakteris, kurį Baironas įkūnijo savo gyvenime ir kūryboje, subjektyvūs gamtos patyrimo apmąstymai Viljamo Vordsvorto (1770–1850) poezijoje. Rusijoje Romantizmo literatūra pasirodė XIX a. pradžioje; jai būdinga laisvės idėjų raiška, maištinga dvasia. Aleksandro Puškino (1799–1837) poezijos revoliucingumas, individualizmas, kalbinė meistrystė iškėlė jį į rusų nacionalinio poeto rangą.

Romantizmo pradžia Lietuvoje ir Lenkijoje laikoma A. Mickevičiaus *Poezijos I* tomo publikacija 1822 m. Vilniuje. Autorius čia paskelbė nemažą įvadinį straipsnį „Apie romantinę poeziją“, kuriuo reagavo į Vilniaus ir Varšuvos spaudoje prieš kelerius metus įsižiebusią diskusiją dėl klasicizmo ir Romantizmo estetinių principų. Romantinio meno priešininkai (pvz., Jonas Sniadeckis) šią naują suvokė kaip meno nuopuolį, chaoso grėsmę visuomenei. Klasicizmo estetikos šalininkus – solidžius socialinio ir kultūrinio elito atstovus – erzino revoliucinga ir maištinga romantinio meno dvasia, tokia patraukli jaunimui, daugiausia kilusiam iš visuomenės apačių. Romantinis sąjūdis tapo modernizmo literatūros avangardinių judėjimų pirmtaku. Neatsitiktinai maištinga A. Mickevičiaus „Odės jaunystei“ energija po šimto metų rado atgarsį pirmojo lietuvių poezijos avangardisto, „Keturių vėjų“ sąjūdžio iniciatoriaus, Mickevičiaus poezijos vertėjo Kazio Binkio programiniame eilėraštyje „Agitacinio pobūdžio eilėraštis su priemaiša piršlybų“ (1923).

A. Mickevičiui, kaip būdinga romantikams, meno kaita, jo naujoves atrodė natūralus istorinis reiškinys. Jo požiūriu, romantinis menas ne tik nekelia grėsmės visuomenės tvarkai, bet yra atviresnis nei klasicizmas – jis artimas ir prieinamas ne tik elitiniam skaitytojui, tinkamiau išreiškia ne tik vieno luomo, bet visos tautos pasaulėjautą, visos žmonijos bendrystės siekius. Klasicizmo sekėjai laikėsi Apšvietos kosmopolitizmui būdingos nuostatos, kad tai, kas gražu, yra gražu visiems ir visais laikais; Romantizmo šalininkai atkreipė dėmesį į tai, kad menas keičiasi, o kiekviena tauta praturtina jį savitais bruožais.

Viena pagrindinių Romantizmo idėjų, išsakytų filosofijos bei meno kūriniuose, yra nauja žmogaus samprata. Apšvietos epochos žmogaus idealas – racionalus, laisvas, atsakingas individas – buvo paremtas įsitikinimu, kad prietarų atsikratęs, mąstantis žmogus gali būti pats sau ir kitiems aiškus, neprieštaringas. XVIII a. pabaigoje ima ryškėti supratimas, kad vidinis žmogaus gyvenimas yra tarsi nepažini gelmė – ji turi pačiam asmeniui ir kitiems sunkiai suprantamą, vien protu neprieinamą lygmenį. Didelės reikšmės šiai asmens sampratai formotis turėjo prancūzų filosofo Žano Žako Ruso (1712–1778) filosofinė ir literatūrinė kūryba, ypač jo idėjos apie natūralią žmogaus prigimtį, „vidinę gamtą“ ir ją iškreipiančią civilizaciją.

Ši žmogaus „vidinės gelmės“, jo psichologinio pasaulio idėja buvo susieta su kūrybos poreikiu: kas mes esame, sužinome tik bandydami tai išreikšti kalba, vaizdu, garsu, pasitelkę ne tik mąstymo, bet ir jausmų bei vaizduotės galias. Žmogaus gelmė atsiveria pirmiausia per jausmus, tad suprasti save ir kitus reiškia suprasti savo jausmus, persiimti kito išgyvenimais, susisaistyti emociniais saitais. Dar daugiau, išreikšdami save ne tik sužinome, kas esame, bet ir *tampame* tikraisiais savimi. Kuriasi lyrikos kalba kaip vidinė, „širdies“ kalba, tinkama subjektyviam išgyvenimui išsakyti. Romantizmo epochoje menininkas, ypač poetas, išaukštinamas dėl ypatingo gebėjimo išreikšti savo vidinį gyvenimą. Jis padeda ir kitiems atverti savąsias „vidines gelmes“. Tai romantinio genijaus kulto pagrindas.

Kiekvieno individo vidinės gelmės išraiška yra nepakartojama ir originali. Originalumo idėja buvo dar viena epochinės reikšmės naujovė, ypač paveikusi meninės kūrybos pobūdį. Iki Romantizmo epochos originali išraiška nebuvo pagrindinis menininko kūrybos reikalavimas. Menininkui kur kas svarbiau, nei išreikšti kūrinyje savo individualybę, buvo „sekti gamtą“ (imituoti tikrovę), taip pat tęsti tradiciją, teikti malonumą, pamokyti. Originalumo reikalavimas literatūroje sureikšmino kūrybinę vaizduotę – nepakartojamai asmens tikrovei, jo būsenoms išsakyti nėra iš anksto duoto būdo, jis turi būti atrastas paties kūrėjo. Tad Romantizmo epochoje ėmė nykti tradicinis žanrų kanonas ir klasicistinė stilių hierarchija. Nuo Romantizmo laikų iki pat šių dienų didelė asmens vertė tebėra kūrybiškumas, gebėjimas originaliai reikštis.

Savo individualumą ir atskirumą įsisąmoninęs asmuo patenka ir į vienišumo, susvetimėjimo su aplinka būsenas. Romantizmo literatūra sukūrė ištisą galeriją naujų charakterių. Vienas tokių – kitų nesuprasto, iš bendruomenės iškritusio, atsako savo jausmams nerandančio vienišo žmogaus paveikslas. Ryškiausiai jis buvo pavaizduotas J. V. Gėtės romane *Jaunojo Verterio kančios* (1774). „Verteriškąjį“ herojų dramoje *Vėlinės* sukūrė A. Mickevičius.

Romantinis individualizmas pratrūko ir kaip revoliucinis maištas, noras atmesti paveldėtas, sustabarėjusias visuomenės gyvenimo formas, ir skatino ieškoti naujų bendruomeninių ryšių, visų pirma – tautinių. Nuo bendruomenės atsiskyrusiam individui reikėjo iš naujo apsibrėžti santykį su kitais, atrasti naujus, *nehierarchinius* ryšius su bendruomene,

padedančius įveikti vienišumą. Tad romantinės literatūros herojus – ir normų laužytojas (kaip Dž. Bairono Kainas), ir savin pasinėręs individualistas (kaip A. Mickevičiaus *Vėlinių Gustavas*), ir kovotojas už savo bei kitų laisvę (kaip to paties autoriaus poetinės apysakos *Konradas Valenrodas* herojus ar poemos *Ponas Tadas* Jackus Soplica).

Tauta romantinėje literatūroje suvokiama kaip organizmas, susiformavęs per ilgus amžius, susigyvenęs su savo vieta, gamtiniu kraštovaizdžiu. Ji tarsi asmuo pasižymi savitu charakteriu, turi savo dvasią, istorinį likimą, skatina išsiskleisti atskirų savo narių individualybes. Romantikams tautos dvasia – tai bendruomenę siejantys papročiai, savitas pasaulio patirties suvokimo būdas. Tautos dvasią išreiškia ir palaiko tautos kalba, kūryba. Romantizmo epochai būdingas įsitikinimas, kad kiekviena tauta turi savitą istorijos kelią, ir jai negali būti primesti svetimi saviraiškos būdai, papročiai, politinio gyvenimo formos. Tai buvo vienas pagrindinių nacionalizmo pasaulėžiūros ir ideologijos⁴ impulsų.

Romantinės tautiškumo idėjos skatino literatūroje remtis etnine kultūra, liaudies kūryba, gyvąja kalba (Romantizmo epochoje galutinai nunyko literatūrinė kūryba lotynų kalba). Tautos ir asmens savitumo ryšys su vieta lėmė didžiulę gamtos vaizdavimo reikšmę Romantizmo literatūroje. Gamtinis kraštovaizdis tapo organišką pasaulio visumos dalimi (pvz., A. Mickevičiaus cikle „Baladės ir romansai“), asmens vidinio pasaulio metafora (A. Mickevičiaus „Krymo sonetai“), anapusbės, sakralumo raiškos vieta (A. Barausko *Anykščių šilėlis*). Gamtos vaizdavimas Romantizmo literatūroje dažnai siejamas su religiniu pasaulėvaizdžiu. Gamtoje – vidinėje ir išorinėje – reiškiasi jos Kūrėjo „ranka“, amžinieji kosmoso (pasaulio tvarkos) dėsniai, paslaptinga, nematoma, anapusinė pasaulio sfera.

Krašto kultūros gynimo epocha (1832–1863). Tolesnė Romantizmo raida

XIX a. pradžioje klestint Vilniaus universitetui Lietuva (buvusios LDK teritorija) Rusijos imperijoje pasižymėjo kultūrine autonomija. Tokiomis sąlygomis krašto visuomenė, ypač jaunoji karta, buvo apimta kultūros plėtojimo, naujovių kūrimo entuziazmo. Po nuslopinto sukilimo valdžia sustiprino rusinimo politiką. Lietuvos žmonės buvo priversti užimti gynybinę poziciją – išsaugoti tai, kas likę, nuo sunaikinimo, pagal galimybes atkurti, kas sunaikinta. Lietuva prarado ne tik kultūros veiklą telkusias institucijas (universitetą, spaudą, kuri lėtai ir tik iš dalies atsikūrė, laisvo draugijų gyvenimo galimybes), bet neteko ir daug žmonių – pagrindinio kūrybinio potencialo. Minėta, kad dar prieš sukilimą iš Lietuvos buvo išstremta nemaža aktyvaus akademinio jaunimo, o be sukilimo žūčių ir represijų, Lietuvą ir Lenkiją dar ištiko precedento neturėjusi emigracija, istorijoje pavadinta didžiąja.

Kultūrinis gyvenimas atsigavo 6-ajame dešimtmetyje, valdant carui Aleksandrui II. 1855 m. Vilniuje buvo įkurta mokslinė humanitarinė draugija – Archeologijos komisija, 1857 m. – Senienų muziejus. Šios institucijos sutelkė krašto intelektualinį elitą. Komisijai priklausė profesionalūs istorikai ir mėgėjai (tarp jų ir M. Valančius, 1848 m. išleidęs istorinį veikalą *Žemaičių vyskupystė* lietuvių kalba), taip pat rašytojai, dailininkai, gydytojai, žymesni visuomenės veikėjai bei turtingi dvarininkai, rėmę Komisijos veiklą. Svarbus jos narių tikslas – rinkti ir kaupti Lietuvos istorijos šaltinius, muziejinius eksponatus, dailės rinkinius. Komisija muziejine ir moksline veikla orientavosi pirmiausia į LDK politinę tradi-

⁴ Nacionalizmas – viena įtakingiausių XIX a. susiformavusių ideologijų, kuri teigia žmonijos pasidalijimą į pamatines grupes – tautas, siekia sujungti tautinę bendriją į valstybę.

ciją, jos unijinius ryšius su Lenkijos karalyste. Komisijos ir muziejaus pagrindu (deja, vel-tui) tikėtasi atkurti Vilniaus universitetą, atgauti kultūrinę krašto autonomiją.

Susidomėjimas Lietuvos kraštotyra ir istorija. „Kraštietiškas“ Romantizmas Lietuvos kultūriniame gyvenime, įtemptoje politinėje atmosferoje, veikiamoje Romantizmo idėjų, atsirado naujas reiškinys – susidomėjimas kraštotyra, pradėjo formuotis vietinis turizmas. Išpopuliarėjo literatūriniai, publicistiniai kelionių po kraštą aprašymai bei vadinamieji „statistiniai“, moksliniai, Lietuvos regionų aprašai. Tokie tekstai turėjo ir kultūros saugojimo, ir svarbią sklaidos, populiarinimo misiją. Jų autoriai – keliautojai po kraštą, renkantis tautos savitumo liudijimus: pasakojantys apie kultūros paminklus, nykstančius, dar išlikusius praeities pėdsakus, kraštovaizdžio ypatingumą, etnografinius regionų bruožus. Susidomėjimą kraštotyra skatino ir tai, kad, veikiant techninėms naujovėms, amžiaus viduryje ėmė keistis tradicinis Lietuvos peizažas. Per Lietuvą buvo tiesiama 1861–1862 m. Peterburgą su Varšuva sujungusi geležinkelio linija (geležinkelis ir traukinys lietuvių literatūroje pirmą kartą paminėti A. Baranausko *Kelionėje Petaburkan*).

Kelionių aprašymai ir kraštotyros, etnografijos studijos skatino įsisąmoninti asmens ryšį su gimtąja vieta, jos praeitimi, į tautinę kultūrą demokratiškai įtraukė ir etnines regiono tradicijas (lietuvių bei gudų). Iškiliausi šio žanro autoriai – žemaitis, dramatiško likimo Vilniaus dvasinės akademijos absolventas Liudvikas Adomas Jucevičius (1813–1846; *Žemaitijos prisiminimai*, 1842; *Lietuva*, 1846), vienas žymiausių amžiaus vidurio Lietuvos Romantizmo poetų Liudvikas Kondratavičius-Vladislovas Sirokomlė (1823–1862; *Iškylos po andainykštes mano apylinkes*, 1853; *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą*, 1857–1860). Dėmesio sulaukė ne tik Lietuvos provincijos, bet ir sostinė: Lietuvos istorikas, leidėjas, visuomenės veikėjas Adomas Honoris Kirkoras (1818–1886) 1856 m. išleido pirmąjį turistinį vadovą po Vilnių – *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*.

Kraštotyryninkų dėmesį patraukė Lietuvos upės – natūralios geografinės ir kultūrinės krašto „arterijos“. Kelionės upėmis, jų pakrantėmis leido tirti romantikus dominusį gamtinio kraštovaizdžio ryšį su tautos istorija bei kultūra, ieškoti „tautos dvasios“. Archeologas, etnografas, istorikas Konstantinas Tiškevičius (1806–1868) 1857 m. atliko ekspediciją laivu Neris upe nuo jos ištakų iki santakos su Nemunu, tyrė upės vagą, jos pakrantes geografiniu, archeologiniu, etnografiniu požiūriu, rinko tautosaką. Tyrimus apibendrinanti knyga *Neris ir jos krantai* buvo išleista 1871 m. Autorius čia raiškiai nusakė kraštotyryninių studijų prasmę: „Kiekviename pavyzdingame ūkyje turi būti išsamiai suinventorinti visi aliai vieno to ūkio daiktai, jei norime, kad jis būtų tvarkingas. Štai tas didelis ūkis, kurį Tėvyne vadiname. Panašiai kaip anas, kad būtų išsamus ir tvarkingas, net verktinai reikia turėti visus surinktus ir aprašytus jo daiktus.“ Autorius pabrėžia šalia kitų aprašytinų dalykų mokslinėje kelionėje ieškojęs „tautos padavimų arba bendruomenės dainelių, to jos ženkle, kuriuo visuomet taip galingai išsiskleidžia tikrasis tautos būdas.“

Dėmesį tautos būdui, „šalies veidui“, anot L. A. Jucevičiaus, stiprino ir XIX a. vidurio romantinė literatūra. Ji pasižymi išplėtotą Lietuvos kraštovaizdžio poetika, kelionių aprašymų motyvais. Asmens ir tautos charakterį, istorinį likimą literatūra susiejo su vieta, savitu peizažu, atminties paminklais (Paryžiuje 1834 m. išleista A. Mickevičiaus poema *Ponas Tadas*, 1858–1859 m. parašytos A. Baranausko poemos *Anykščių šilėlis, Kelionė Petaburkan*).

Susidomėjimas kraštotyra neatsiejamas nuo gausių Lietuvos istorijos tyrimų. To meto skaitytojų istorinę vaizduotę ir savimoneį žadino svarbus romantinės istoriografijos veikalas – Teodoro Narbuto (1784–1864) devynių tomų *Lietuvių tautos istorija* (1835–1841), ypač jos pirmoji knyga, skirta lietuvių mitologijai. Lietuvos istorija skatino lietuvius suvokti savo etninį savitumą ir istorinį savarankiškumą, teikė temų, siužetų literatūrai. Netrukus pasirodė ir pirmoji lietuvių kultūros istorija lietuvių kalba – Simono Daukanto *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (1845), kurį atidžiai skaitė lietuvių Romantizmo poetas Antanas Baranauskas (1835–1902) ir rėmėsi juo, savo poetiniuose kūriniuose apmąstydamas lietuvių istorinį likimą.

Romantiniai lietuvių mitologijos tyrimai tapo puikia medžiaga literatūrai. Ja pasinaudojo lenkų rašytojas, VU auklėtinis, aktyvus Lietuvos kultūrinio gyvenimo dalyvis, pasižymėjęs lituanistiniais interesais, Juozapas Ignotas Kraševskis (1812–1887). 1840–1845 m. Vilniuje jis išleido poetinę trilogiją Lietuvos istorijos tema *Anafielas*. Ypač populiaru buvo pirmoji jos dalis *Vitolio rauda* – bandymas sukurti lietuvių mitologinį herojinį epą. Panašiu metu pagal išlikusius mitus, surinktą tautosaką buvo sukurti ir kaimyninių šiaurės tautų epai: 1835 m. Elijo Lionroto suomių *Kalevala*, 1857–1861 m. Frydricho Reinholdo Kroicvaldo estų *Kalevo sūnus* ar 1888 m. Andrėjaus Pumpuro latvių *Lačplēsis*. J. I. Kraševskio poemoje gana abstrakčiai vaizduojama lietuvių liaudis ir jos herojus Vitolis, jie nepasižymi etnografiniu savitumu. Dėl to su kūrinyje perteikiamais idealais galėjo tapatintis skirtingos etninės kilmės ir kultūrinių nuostatų Lietuvos patriotai. *Vitolio rauda* buvo meniškai apipavidalinta dailininko Vincento Smakausko grafikos darbais, o dainoms bei raudoms muziką sukūrė iš istorinės Lietuvos kilęs lenkų kompozitorius, 1840–1858 m. gyvenęs ir kūręs Vilniuje, Stanislovas Moniuška (1819–1872). Tautinio atgimimo pradžioje, 1881–1882 m., poetas Andrius Vištelis-Lietuvis į lietuvių kalbą išvertė ir publikavo šį J. I. Kraševskio kūrinių, kaip lietuvių tautinę tapatybę palaikantį tekstą. Pirmajame laikraščio *Aušra* numeryje *Vitolio rauda* buvo pristatyta kaip lietuvių tautai ypač reikšminga knyga, prilygstanti Homero ir Vergilijaus herojiniais epams.

Herojinės Lietuvos praeities vaizdinius po Adomo Mickevičiaus *Konrado Valenrodo* (1828) skaitytojų sąmonėje padėjo įtvirtinti V. Sirokomlės poema *Margiris* (1854), vėlesnis J. I. Kraševskio istorinis romanas *Kunigas* (t. y. *Kunigaikštis*, 1882). Šie kūriniai lietuvių literatūroje iškėlė Pilėnų gynimo siužetą kaip gynybinio patriotizmo simbolį. Dėl dėmesio krašto istorijai, etninėms tradicijoms, liaudies kūrybai, kultūriniam kraštovaizdžiui XIX a. vidurio literatūra istorijoje dar vadinama „kraštietiškuoju“ Romantizmu.

Vyskupo Motiejaus Valančiaus epocha

XIX a. viduryje Lietuvoje pasikeitė kartos – nebeliko žmonių, gyvenusių savo valstybėje – tų, kuriems Respublika buvo dalis jų gyvosios atminties (kaip, pvz., D. Poškai, J. A. Giedraičiai). Rusijos imperijos valdžiai po sukilimo uždarius Universitetą ir galutinai panaikinus Lietuvos Statuto galiojimą (1840), buvusios valstybės tradicijos tęstinumą įtvirtino Vakarų krikščionybė, visų pirma Katalikų Bažnyčia. Tad buvimas lietuviu ar lenku vis labiau siejamas ne tik su gimtuoju kraštu, bet ir su priklausomybe Vakarų krikščionybei – nevalstybinei religijai. Tikybos ir tautiškumo jungtis XIX a. viduryje lietuviams leido aiškiausiai įsisaugoti savo tautinį atskirumą Rusijos imperijoje. Romantinėje literatūroje istorinį tautos likimą imta sieti su religinėmis reikšmėmis. A. Mickevičiaus, iš dalies A. Baranausko kūriniuose lietuvių ir lenkų tautų patiriama istorinė neteisybė, skriauda su-

vokiama krikščioniškai – kaip dvasinis išbandymas kančia, teikiantis atgimimo viltį. Tautos būtis istorijoje nusakoma bibliniais nuopuolio, atpirkimo, išganymo motyvais. Todėl tautos laisvė viešajame to meto gyvenime siejama ne tik su piliečių, bet ir su Dievo valia. Štai 1861 m. Lenkijoje ir Lietuvoje prasidėjus patriotinėms demonstracijoms su valstybės atkūrimo šūkiams, bažnyčiose buvo giedamos populiarios religinės, patriotinės giesmės lenkų ir lietuvių kalbomis. Giesmių, patriotinių dainų giedojimas 1863 m. sukilimo išvakarėse tapo įspūdinga politinės demonstracijos forma, sakytume, pirmąją „dainuojančia revoliucija“ Lietuvoje.

Bendra religija buvo ir reikšminga jungtis tarp skirtingų luomų (aristokratų, bajorų, miestiečių ir valstiečių), kalbančių skirtingomis kalbomis, o gyvenimo būdo ir buities, savivokos, išsilavinimo požiūriu gyvenančių tarsi skirtinguose pasauliuose. Socialinis klausimas – kokių pagrindų, kokių būdu „liaudis tampa tauta“ – buvo vienas „karščiausių“ to meto klausimų, aktualių Lietuvoje baudžiamos panaikinimo išvakarėse. Dėl to XIX a. vidurio laikotarpis Lietuvoje vadinamas ir „Motiejaus Valančiaus epocha“. Iš žemaičių valstiečių kilęs Valančius (1801–1875) – Vilniaus dvasinės akademijos, vėliau perkeltos į Peterburgą, dėstytojas (1840–1845), Varnių kunigų seminarijos rektorius (1845–1850), Žemaičių vyskupas (nuo 1850), įžvalgus politikas ir visuomeninkas, daug nuveikė ne tik Katalikų Bažnyčiai, bet ir platesniam Lietuvos kultūros, visuomenės gyvenimui.

M. Valančius išugdė tautiškai aktyvių katalikų kunigų kartą (A. Baranauskas, K. Kairys). Aplink M. Valančių Varniuose telkėsi lietuvių šviesuoliai ir jų kultūrinės iniciatyvos: du kartus M. Valančius, lietuviškų kalendorių leidėjas Laurynas Ivinskis, didaktinės prozos autorius, publicistas, švietėjas Mikalojus Akelaitis nesėkmingai bandė gauti valdžios leidimą lietuviškam laikraščiui. L. Ivinskio nuo 1846 m. leidžiami lietuviški kalendoriai amžiaus viduryje liko vienintelė – nors netobula, bet svarbi – viešosios komunikacijos lietuvių kalba priemonė. Kalendoriai 1851 m. įgijo literatūrinį priedą – čia buvo daugiausia skelbiama didaktinė literatūra, tačiau išspausdintas ir A. Baranausko *Anykščių šilelis*. Vilniuje leidžiamus kalendorius rūpinosi platinti M. Valančius per Varnių kunigų seminariją, Varniuose įsteigtą knygyną.

Švietėjiška veikla tarp Lietuvos valstiečių – svarbi vyskupo M. Valančiaus ganytojiškos programos dalis, kuria jis esmingai prisidėjo prie modernios lietuvių tautos kūrimosi XIX a. viduryje ir pabaigoje. Ypač reikšmingas buvo daugiausia Lietuvos valstiečiams 1858–1864 m. suorganizuotas Blaivybės sąjūdis. Steigti religines brolijas kovai su girtavimu dar 1818 m. savo *Veikale apie girtuoklystę* siūlė VU medicinos profesorius Jokūbas Šimkevičius. Vyskupas suvokė, kad valstiečių blaivėjimas neatsiejamas nuo jų tapimo piliečiais, visuomenės nariais bei tautos istorijos dalyviais, artėjant baudžiamos panaikinimui. M. Valančius ganytojiškuose laiškuose valstiečiams blaivų gyvenimą siejo su tautine savigarpa – blaivios, šviesios tautos tėvynė tapo „vėlei garsi ir garbinga tarpu giminių žmonių“. Tai buvo nauji, neįprasti jausmai tradicinės kaimo bendruomenės žmonėms, taip formuota tautinė jų savivoka. Vyskupo autoritetas ir vyskupijos kunigų aktyvumas sąjūdyje buvo toks didelis, kad po poros metų Rusijos imperijos finansų ministras susirūpino dėl sunykusių mokesčių iš alkoholio pardavimo Lietuvoje, nes daugiau nei pusė gyventojų (kai kuriose vietovėse – ir didžioji dauguma) nustojo gerti degtinę. Nepaisant valdžios suvaržymų, blaivybės sąjūdis truko iki pat 1864 metų, kada brolijos buvo visai uždraustos.

XIX a. vidurio Lietuvoje, kaip ir, pavyzdžiui, Airijoje, kova su girtuoklyste, paskatinta ir remiama Katalikų Bažnyčios, turėjo ir politinio pasipriešinimo imperinei valdžiai ats-

palvį. Blaivybės brolijos stiprino tautinės valstiečių opozicijos dvasią, skatino be atodaros laikytis katalikybės, nepereiti į stačiatikybę. Tai buvo ypač aktualu, žinant tragiską unitų⁵ likimą po 1831 m. sukilimo. Rusijos valdžia šią savitą, vien buvusios Respublikos teritorijoje veikusią konfesiją 1839 m. pradėjo naikinti; unitai prievarta įjungti į stačiatikių cerkvę. Tačiau moralinis, konfesinis ir tautinis valstiečių sąmoningumas negalėjo būti stiprinamas be raštingumo, platesnio kultūrinio ugdymo. Nepavykus gauti valdžios leidimo lietuviškam laikraščiui įsteigti, XIX a. viduryje Žemaičių vyskupo švietėjiškų idėjų paveikti lietuvių kunigai ėmėsi rašyti didaktinę literatūrą, skirtą liaudžiai (J. S. Dovydaičio *Šiaulėniškis senelis*, 1840–1864; P. Gomaliausio *Aplankymas seniuko*, 1853; A. Baranausko poema *Dievo rykštė ir malonė*, parašyta 1859, ir pan.). Po sukilimo, siekdamas spaudos draudimo sąlygomis išlaikyti skaitytojų valstiečių ratą bei jį plėsti, plunksnos ėmėsi ir pats vyskupas (didaktinės prozos rinkiniai *Vaikų knygelė*, *Paaugusių žmonių knygelė*, apysaka *Palangos Juzė*, parašyti 1864–1869). Didaktinė literatūra turi religinio pamokslo, publicistikos ir grožinės kūrybos bruožų. Ji teikė skaitytojams ir religinių, dorovinių pamokymų, ir praktinių patarimų, bendrųjų žinių (pvz., iš geografijos, istorijos, medicinos, higienos). Jos skaitymas buvo ir pramoga (plg. liaudiško humoro stilistika parašytą M. Valančiaus didaktinę apysaką *Palangos Juzė*). Blaivybės sąjūdžio pažadintas lietuvių valstiečių religinis, tautinis sąmoningumas pastūmėjo juos įsitraukti į lietuvių tautinio atgimimo judėjimą, ypač dalyvauti knygnešystėje.

Menas ir religija romantinėje literatūroje

XIX a. viduryje ypač išryškėjo religiniai romantinio pasaulėvaizdžio bruožai. Tai lėmė bendras epochos reiškinys Europoje – religijos atgimimas. Jis iškilo kaip atsakas į paspartėjusius sekuliarizacijos procesus, techninę ir pramoninę revoliuciją, religinio ir mokslinio pasaulėvaizdžio atsiskyrimą. Romantizmo epochoje apskritai buvo paplitusi nuostata, kad menas, labiausiai poezija, yra būdas pasiekti tai, kas pasaulyje nematoma ir paslaptinga, kas neprieinama eksperimentiniam moksliniam protui. Tad Romantizmo menininkas, poetas, buvo laikomas pasaulio paslapties, gamtos kaip nenutrūkstamos gyvybės grandinės tarpininku. Menas užėmė dalį religijos sferos, ypač gilėjant atotrūkiui tarp religinio ir mokslinio pasaulėvaizdžio. Įsidėmėtina, kad 1859 m. A. Baranauskas pabaigė rašyti savo poemą *Anykščių šilėlis*, kurioje gamta, žmogaus kultūra ir anapusbė vaizduojami tarsi vienas gyvas organizmas. Gamta čia yra žmogaus namai ir kosmosas – vieta, kurioje reiškiasi pasaulio šventumo paslaptis, pasaulio Kūrėjo valia. Tais pačiais metais Didžiojoje Britanijoje pasirodė gamtos mokslininko Čarlzo Darvino (1809–1882) veikalas *Apie rūšių kilmę*, kuriame buvo išdėstyti gamtinių rūšių evoliucijos teorijos pagrindai, iškelta natūralios atrankos idėja („labiausiai prisitaikiusių išlikimas“). Darvino koncepcija pasiūlė pasaulio be Kūrėjo, kūrinio be autoriaus idėją, prieštaraujančią tradiciniam religiniam pasaulėvaizdžiui. Anot Milošo, tapęs anoniminiu rūšies atstovu, kilusiu ne iš Adomo, o iš beždžionės, asmuo prarado išskirtinę vietą pasaulyje. Žmonės pasijuto esą statistiniai vienetai, „aklos gamtos lyg ir nebuvo veikalai“, kaip rašė Maironis priešmiriniame eilėraštyje „Vakaro mintys“ (1932). Tradicinio religinio pasaulėvaizdžio pagrindus siekė išsaugoti ir moderniajai epochai perduoti Romantizmo literatūra, tad XIX a.

⁵ Unitų bažnyčia susikūrė XVI a., Abiejų Tautų Respublikos stačiatikiams sudarius uniją su Katalikų Bažnyčia. Unitai pripažino katalikų popiežiaus valdžią ir katalikų religijos dogmas, tačiau išlaikė Rytų Bažnyčios apeigas ir bažnytinę slavų kalbą.

žmonės pirmieji platesniu mastu išgyveno skilimą bei įtampą tarp religinio ir mokslinio pasaulėvaizdžio.

Spaudos draudimo ir lietuvių tautinio atgimimo epocha (1864–1905).

Romantizmas ir realizmas

Pralaimėjus 1863 m. sukilimą Lietuvoje, pasikeitė valdžios politika „Šiaurės vakarų krašte“: prasidėjo atviras visuotinis krašto gyventojų rusinimas. Valdžiai nutarus sunaikinti savarankišką lietuvių visuomeninį, kultūrinį gyvenimą, susilpninti tradiciškai nusistovėjęs Lietuvos ir Lenkijos kultūrinį bei politinį ryšį, imtasi iš viešumos išstumti lenkų ir lietuvių kalbą, o 1864 m. lietuviškiems raštams uždrausta naudoti nuo raštijos pradžios priimtą lotyniškąją abėcėlę, kuri esą yra lietuvių „genties“ saitas su lenkų kultūra. Lietuviškiems raštams buvo pritaikytas rusiškasis kirilicos raidynas, vadintas „graždanka“. Krašte buvo uždraustas pradinis švietimas „vietinėmis kalbomis“, taigi ir lietuvių, suvaržyta Katalikų Bažnyčios veikla, uždrausta vietinės kilmės asmenims (iš esmės visiems katalikams) užimti valstybinės tarnybos vietas ir kt. Tad iš tiesų, kaip rašo istorikas Saulius Sužiedėlis, kovojuama buvo „dėl tautos, ne dėl raidės“.

Knygnešystė

Spaudos draudimo Lietuvos visuomenė nepriėmė. Nors valdžios iniciatyva po 1864 m. „graždanka“ buvo išspausdinta visų pirma liaudžiai skirtų maldynų, elementorių, kalendorių, tačiau netrukus, nuo 1867-ųjų Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus iniciatyva buvo suorganizuotas nelegalus lietuviškų raštų spausdinimo Prūsijoje (Tilžėje), gabenimo į Lietuvą ir slapto platinimo tinklas. Ilgainiui draudžiamą spaudą gabenti ir platinti ėmė vis daugiau žmonių, ne tik dvasininkų, bet ir pasauliečių, lietuvių inteligentų (kaip, pvz., aktyvus lietuvių atgimimo sąjūdžio veikėjas Povilas Višinskis, šviesūs Anykščių krašto Griežionėlių dvarininkai Stanislovas ir rašytoja Liudvika Didžiuliai, lietuvių kultūros mecenatai ir aktyvūs veikėjai broliai Vileišiai Vilniuje). Amžiaus pabaigoje ėmė kurtis ir pasaulietinės nelegalių leidinių platinimo draugijos – „Sietynas“ Užnemunėje, „Atgaja“ šiaurės rytų Lietuvoje, „Dvylika apaštalu“ Vilniuje. Susikūrė pasaulyje analogų neturintis reiškinys – knygnešystės fenomenas. Spaudos draudimas buvo lemiamas lietuvių tautos solidarumo, jos kultūrinių ir socialinių galimybių išbandymas. Knygnešystė tapo svarbia lietuvių tautinio atgimimo „institucija“ – organizuota nelegalia veikla. Ji iškyla kaip ryškus XIX a. lietuvių kultūrinės rezistencijos simbolis.

Svarbu, kad knygnešystė įtraukė skirtingos socialinės padėties žmones. Pavojiinga, dažniausiai nepelninga, drąsos ir apskrumo reikalaujančia knygnešio „profesija“ dažniausiai užsiimdavo valstiečiai, miestiečiai, aktyvios buvo moterys. Viena knygnešių specializacija – slapta pergabenti stambesnius spaudos krovinius per Prūsijos–Rusijos sieną ir nuvežti į saugojimo vietas. Jomis tapdavo klebonijos, šviesesnių bajorų dvarai, sąmoningesnių valstiečių sodybos. Iš jų knygas mažesniais kiekiais paimdavo ir toliau paskleisdavo knygnešiai platintojai. Išradingi knygnešiai knygas gabendavo vežimais su dvigubu dugnu, įdėję į karstą su „numirėliu“, pasisodinę vežiman „ligonį“, „pamišėlį“, siųsdavo Lietuvoje traukinio bagažu kaip „staliaus įrankius“, „obuolius“ ir pan. Rašytoja Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana atsiminimuose yra rašiusi, kaip jaunystėje su bičiule platino nelegalius lietuviškus laikraščius, slėpdamos juos po drabužiais: iš lieknų panelių pavirsdavusios į apkūnias tetules. Tačiau Lietuvos visuomenė nesitenkino vien nelegalia

veikla – valdžios politika buvo kritikuojama ir spaudoje, pasitelkiami moksliniai argumentai (rusiškas raidynas neatitinka lietuvių kalbos fonetikos), buvo siunčiami skundai carui, kuriuos, be kita ko, pasirašydavo ir iki kelių dešimčių valstiečių. Knygnešių pasiaukojimas ir patriotinis heroizmas tapo ir literatūros kūrinių tema: knygnešių portretai sukurti anksčiau žemaitės apsakyme „Atžala“, Lietuvos lenkų prozininkės Marijos Rodzevičiūtės (1863–1944) apysakoje *Pilkosios dulkės* (1889; išversta V. Kudirkos); vienas gražiausių – Šatrijos Raganos apysakoje *Sename dvare* (dievdirbys Levanarda).

Lietuviškos spaudos pradžia

Knygnešystė parodė besiformuojančios modernios lietuvių tautos atsparumą rusinimui. Paskutiniaisiais dviem amžiaus dešimtmečiais, didžiausios kultūrinės ir pilietinės priespaudos metais, lietuvių tautos išlikimą, jos kultūrinę bei politinę perspektyvą lėmė jaunoji aktyvių lietuvių inteligentų, pasauliečių ir dvasininkų, karta. Jonas Basanavičius (1851–1927), Vincas Kudirka (1858–1899), Povilas Višinskis (1875–1906), Jonas Šliūpas (1861–1944), Jonas Mačiulis-Maironis (1862–1932), Juozas Tumas-Vaižgantas (1869–1933) – tai karta, išugdyta Lietuvos Romantizmo literatūros ir istorijos. Tai Adomo Mickevičiaus, Juozapo Ignoto Kraševskio, Vladislavo Sirokomlės, Antano Baranausko, Simono Daukanto, Teodoro Narbuto skaitytojai, kilę iš lietuvių valstietijos. Rusijos ir Lenkijos aukštųjų mokyklų auklėtiniai, užsidegę Vidurio Europos „tautų pavasario“ – čekų, vengrų, pietų slavų nacionalinių judėjimų – entuziazmu, persiėmę idėja, jog kiekviena tauta turi teisę savarankiškai kurti savo kultūrinę ir politinę būtį. Ši karta savo darbais suformavo lietuvių tautiškumo, susieto su lietuvių kalba, etnine kultūra, istorine praeitimi, suvokimą. Ji iškėlė ir padėjo įgyvendinti lietuvių kultūrinę, vėliau – ir politinę autonomiją bei savarankiškumą. Lietuvių tautinę bendriją sutelkė šios kartos leidžiami pirmieji nelegalūs lietuviški laikraščiai, juose skelbiama publicistika, grožinė literatūra. Su sava spauda, užtikrinančia viešąją komunikaciją, lietuvių tauta galėjo tapti visaverte modernia visuomene.

Pirmasis lietuviškas laikraštis *Aušra*, 1883 m. inicijuotas J. Basanavičiaus, ėjo trejus metus. 1889–1905 m. buvo leidžiamas į liberaliąją inteligentiją orientuotas *Varpas* (faktinis redaktorius – V. Kudirka) bei valstiečiams skirtas *Ūkininkas*. 1890–1896 m. pasirodė konservatyviosios katalikų inteligentijos laikraštis *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, jį pakeitė modernesnės katalikiškos šviesuomenės leidžiamas *Tėvynės sargas* (1896–1904), kurio pagrindinis redaktorius buvo rašytojas J. Tumas-Vaižgantas. Nelegali spauda skatino telktis lietuvių visuomenei, nors ir išryškino jos skirtingas ideologines nuostatas. Romantinės pakraipos *Aušra* skatino domėtis Lietuvos istorija, raštijos tradicija, „tautiniu charakteriu“. *Varpas* buvo artimesnis pozityvizmui, kėlė uždavinį rūpintis ir dvasine, ir materialiąja tautos būtimi, brėžti konkretaus darbo tautos labai perspektyvas ir kultūriniam, ir ūkiniam, visuomeniniam gyvenimui. *Tėvynės sargas* buvo katalikiškas laikraštis, siekęs derinti religinį tikėjimą ir tautiškumą, pratęsti XIX a. vidurio „Motiejaus Valančiaus epochos“ tradiciją: „Ne katalikybė dėl Tėvynės, o patriotizmas iš Dievo meilės“. Lietuviškos spaudos sutelkti bendradarbiai vėliau tapo ir lietuvių politinių partijų kūrėjais.

Didelę reikšmę spauda turėjo ir lietuvių literatūrai – sutelkė lietuvių rašytojus, dažnai išsibarsčiusius po visą imperiją ar užsienį, skatino burtis skaitytojų bendruomenei. Šioje spaudoje debiutavo ir skelbėsi svarbesni amžiaus pabaigos rašytojai: žymiausia XIX–XX a. sandūros literatūros asmenybė – Maironis – debiutavo *Aušroje* 1885 m., paskelbė eilėraščių *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje*, *Tėvynės sarge*. *Varpas*, visų pirma jo rubrika „Tėvynės

varpai“ tapo liberalo, visuomenės bei literatūros kritiko, „Tautiškos giesmės“ autoriaus V. Kudirkos tribūna. Lietuviškoje spaudoje debiutavo ir skelbėsi visa proza rašančių moterų bajorių plejada – Julija Žymantienė-Žemaitė (1845–1921), Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana (1877–1930), Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (1861–1943), seserys Ivanauskaitės – Sofija Pšibiliauskienė (1867–1926) ir Marija Lastauskienė (1872–1957), – pasirašinėjusios Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu. Šios kartos rašytojų kūryba padėjo pagrindus XX a. lietuvių literatūros tradicijai. Lietuviška spauda paskatino kurtis dabartinę bendrinę lietuvių kalbą vakarų aukštaičių tarmės pagrindu. Ją norminant, konsultuojant lietuvių rašytojus, daug nuveikė lietuvių tautinio atgimimo dalyvis, profesionalus kalbininkas Jonas Jablonskis (1860–1930), 1901 m. išleidęs *Lietuviškos kalbos gramatiką*.

Lietuvių spaudos sutelktas tautinis atgimimas skatino visuomenę ieškoti naujų kultūrinės veiklos formų. Paskutiniame XIX a. dešimtmetyje Lietuvoje susiformavo mėgėjiško teatro sąjūdis. Pradėti slapta, nelegaliai rengti vadinamieji lietuviškieji vakarai su vaidinimais, gyvaisiais paveikslais. Juose dalyvaudavo provincijos šviesuomenė, valstietija. Pirmasis viešas lietuviškas spektaklis pagal Juozo Vilkutaičio-Keturakio pjesę *Amerika pirtyje* P. Višinskio, G. Petkevičaitės-Bitės ir kitų lietuvių šviesuolių pastangomis buvo pastatytas ir suvaidintas 1899 m. rugpjūčio 20 d. Palangoje (miestelis tuo metu priklausė Kuršo gubernijai, kur lietuvių viešo kultūrinio gyvenimo draudimai negaliojo). Lietuviškieji vakarai – tai pramoga, telkusi kultūrinę bendruomenę, su jais siejamos lietuvių teatro ištakos, jie skatino dramaturgijos raidą. Lietuvių mėgėjiškam teatrui pjeses rašė Žemaitė ir Bitė – atskirai bei kartu, slapyvardžiu Dvi moteri; J. Tumas-Vaižgantas, pirmosios lietuvių tragedijos *Pilėnų kunigaikštis* autorius Marcelinas Šikšnys-Šiaulėniškis.

Lietuvių literatūros raida

Estetiniu požiūriu XIX a. pabaigos lietuvių literatūra nebuvo vienybė. Besiformuojanti atskira lietuvių literatūros tradicija tęsė Romantizmo gyvavimą iki pat XX a. pradžios. XIX a. pabaigoje lietuvių tautinio atgimimo rašytojai siekė „sulietuvinti“ – išsiversti ir perimti Lietuvos lenkiškosios romantinės literatūros paveldą. Ši literatūra buvo suvokiama kaip svarbi lietuvių tautinės tapatybės atrama. V. Kudirka išvertė dalį A. Mickevičiaus dramos *Vėlinės*, J. Slovackio dramą *Mindaugis*, A. Vištelis-Lietuvis – J. I. Kraševskio poemą *Vitolio rauda*, Simonas Norkus – V. Siromklės poemą *Margiris*. Be romantinio individualizmo, asmens subjektyvumo raiškos lietuvių kalba negalėjo formuotis modernioji literatūra. Šį slenkstį XIX a. pabaigoje peržengė Maironis su savo *Pavasario balsais*. 1895 m. Tilžėje išleistas poezijos rinkinys, pildytas ir taisytas dar trijuose leidimuose iki 1920 m., tapo lietuvių tautinio atgimimo ir kalbinės, kultūrinės brandos simboliu. Maironio poezijoje buvo sukurtas visas spektras subjektyvios asmens saviraiškos galimybių, lietuvių kalba tapo visaverte meninės kūrybos priemone. Maironio poezija savitai apibendrina per XIX a. besiformavusią lietuvių tautinę tapatybę. Paveikia meno kalba Maironis įtvirtino istorinės atminties, Lietuvos teritorijos simbolius, lietuvių jį neatskiriama susiejo su lietuvių kalba. Populiaraus romantinės prozos žanro kūrinys – Vinco Pietario istorinis romanas *Algimantas* – pasirodė 1904 m., spaudos draudimo panaikinimo išvakarėse; tai pirmasis romanas, parašytas lietuvių kalba.

XIX a. viduryje daugelyje Vakarų pasaulio šalių, o Lietuvoje – XIX a. pabaigoje į literatūrinio gyvenimo avangardą iškilo proza, visų pirma romanas, susiformavo realizmo (nuo lot. *realis* – tikras, daiktiškas) kryptis (O. de Balzakas, Stendalis, G. Floberas,

G. de Mopasanas, Č. Dikensas, L. Tolstojus, F. Dostojevskis). Realizmo literatūra siekia perteikti tikrovišką pasaulio vaizdą, paremtą moksliniam pažinimui būdingu empiriniu stebėjimu, faktų detalizavimu, grupavimu, apibendrinimu. Ji pasižymi stambiu panoraminio visuomenės gyvenimo vaizdavimu. Realizmo kryptis formavosi veikiant pozityvizmo filosofijai, kuri XIX a. viduryje naujai išskėlė empirinio mokslinio pažinimo svarbą, praktinės veiklos vertę⁶.

Lietuvoje pozityvizmo įtaka reiškėsi ne tiek filosofinėmis diskusijomis, kiek praktinės veiklos programomis. Aktualiausia tapo „darbo prie visuomenės pagrindų“ idėja. Ji apėmė tokius lietuvių visuomenės, išgyvenančios politinę ir kultūrinę priespaudą, poreikius, kaip nelegalus lietuviškas pradinis mokymas, racionalaus ūkininkavimo propagavimas, visuomenės teisinio, ekonominio sąmoningumo ugdymas. Pozityvistinę programą Lietuvoje skelbė laikraštis *Varpas* bei jo faktinis redaktorius V. Kudirka. Pozityvistinė liaudies švietimo idėja įsišaknijo Lietuvos bajoriškosios filantropijos tradicijoje – ją siekė įgyvendinti XIX a. pabaigos bajorės rašytojos, pavyzdžiui, būsimoji pedagogė, filantropė M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, moksleivių šalpos draugijos „Žiburėlis“ viena steigėjų (1894) G. Petkevičaitė-Bitė.

Moterų prozininkų Žemaitės, Bitės, Lazdynų Pelėdos kūrybos publikacijos laikraštyje *Varpas* – lietuvių realistinės prozos pradžia. Ankstyvojoje lietuvių realistinėje prozoje reiškėsi demokratinės realizmo stiliaus tendencijos: keliamos socialinės nelygybės, skriaudos temos, vaizduojamas žemųjų visuomenės sluoksnių gyvenimas, išsakoma visuomenės kritika.

Lietuvoje XIX amžius baigėsi 1904 m., panaikinus spaudos draudimą, o naujos lietuvių politinės, visuomeninės, kultūrinės istorijos epochos pradžią žymėjo 1905 m. Didysis Vilniaus Seimas, kuriame buvo iškeltas Lietuvos politinės autonomijos reikalavimas. Ėmė ryškėti XX a. savarankiškos tautinės valstybės perspektyva.

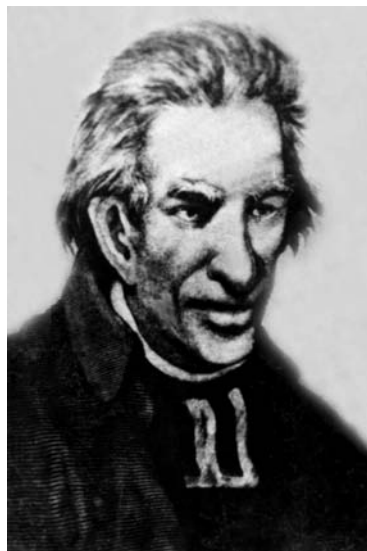
Siūloma literatūra: *Lietuvių literatūros istorija. XIX amžius* red. Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001; Viktorija Daujotytė, *Tautos žodžio lemtys*, Vilnius: Vaga, 1990; Vytautas Kubilius, *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Amžius, 1993; Vincas Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Petro ofsetas, 1997; Giedrius Subačius, *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998; Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

⁶ Plačiau apie realizmo literatūros estetiką žr. XX a. pradžios literatūros įvade.

Antanas Strazdas

Antanas Strazdas (1760–1833) – lietuvių poetas, pirmojo spausdinto lietuviškų eilėraščių rinkinio autorius, katalikų kunigas.

Gimė Astravo kaime (dabar Rokiškio raj.), valstiečių šeimoje. Greičiausiai lydėdamas kokį nors dvarininkų vaiką išėjo pradinius ir vidurinius mokslus jėzuitų kolegijose Lietuvoje. Apie 1782–1785 m. mokėsi Vilniaus universitete, studijavo humanitarines ir teologines disciplinas, tarp jų poetiką bei retoriką, lotynų ir graikų kalbas, susipažino su antikos literatūra. Apie 1787–1789 m. mokėsi Varnių kunigų seminarijoje. Įšventintas kunigu iki XIX a. pradžios darbavosi Rytų Lietuvos parapijose. Autobiografiniame eilėraštyje „Ei, Dieve Dievulaitis“, Strazdas savo kunigavimą poetiškai nusakė kaip tikrą misionierišką apaštalavimą iš pasaulimo:

Devyniasdešimtuos metuos –
Kaip esmi iš tos vietos, –
Lietuvon iš Žemaičių
Ėjau su didžiu kraičiu:

Su didžiausiu rozumėliu [protu],
Su jauniausiu viekeliu [amžiumi],
Su šviesiausiom akelėm,
Su greičiausiom kojėlėm.

Ne vieną kartą išalkti,
Ne vienąkart nušalti,
Ne vienas buvo kartas,
Sunkiai esmu nubartas.

Ėjau aš po bažnyčias,
Lietuvos kazalnyčias [sakyklas],
Kaip bitelė siausdamas,
Ant pakūtą [į atgailą] vesdamas.

Kaip paukštelis čilbėjau,
Apie Dievą kalbėjau
Kaip tikras apaštalas.
Tai mano giesmės galas.

Matyt, dėl prigimto maištingo temperamento ir savaip suprasto kunigo pašaukimo Strazdas nuo 1801 m. atsisakė Kupiškio vikaro pareigų ar jas prarado ir tapo bažnytinei vyresnybei mažai pavaldžiu misionieriškos gyvensenos kunigu. Keliaudamas po Kupiškio, Obelių parapijas savarankiškai teikdavo bažnytinius patarnavimus – dažniausiai valstiečiams; talkindavo kunigams. Tada parašė ir 1814 m. Vilniuje išleido poezijos rinkinį „Giesmės svietiškos ir šventos“ (11 eilėraščių, tarp jų – dvi bažnytinės giesmės), pasirašė jį sulenkinta savo pavardės forma: *Giesmies swietiszkas ir szwintas, sudietas par kuniga Untana Drazdawska*.

Tų pačių metų pavasarį žengė kunigui visiškai neįprastą žingsnį – išsinuomojo nuosalią sodybą Šimonių girios proskynoje, čia gyveno kaip laisvas žemdirbys, rašė antrąjį poezijos rinkinį. Netrukus Strazdas buvo apskūstas dėl kunigui netinkamos gyvensenos, jį nuo 1816 m. kontroliavo ir persekiojo Vilniaus vyskupijos vyresnybė. Neklusnus kunigas rašydavo vyresnybei pasiaiškinius ironišku, kandžiu stiliumi, kartais – demonstruodamas išsilavinimą, cituodamas Bibliją lotynų kalba. Vieną tokį išsamų pasiaiškinimą Strazdas parašė 1819 m. Jame išdėstė, kodėl pasirinkęs tokį gyvenimo būdą, kuris netelpa į jokias pasaulietines ar bažnytines normas. Anot Strazdo, tokiu gyvenimu jis siekiąs bibliinio idealo – gyventi neturte iš savo „veido prakaitu“ uždirbtos duonos, neimti mokesčio už dvasinius patarnavimus, ieškoti gyvenimo išminties ir tiesos – taip pat rašant poeziją.

Panašias mintis poetas buvo išsakęs ir eilėraštyje „Gegužėlė“. Čia žmogaus dialogas su paukščiu – lyg pokalbis su savo natūraliaja prigimtimi. Gegužėlė – tarsi vidinis balsas, bylojantis, jog žmogus turi gyventi pagal prigimtinę laisvę. Ši laisvė Strazdo eilėraštyje nusakoma Naujojo Testamento parafraze – „Gyvenkit kaip mes, paukšteliai“¹. Eilėraštyje „gamtos balsas“ žmoguje yra ir Dievo duotos prigimties balsas, kuris sielojasi, jog rūpesčiai dėl „duonos ir druskos“ daro žmones nelaisvus, iškreipia tarpusavio santykius, juose nebelieka „malonės“ (XIX a. šis žodis turėjo ir „meilės“ prasmę). Tokiu būdu Strazdas, neprasilenkdamas su krikščioniškojo religingumu, perteikė epochos idėją – žmogaus prigimtinės laisvės, kurią iškreipia civilizacija, sampratą, išsakytą garsaus XVIII a. prancūzų filosofo Žano Žako Ruso (1712–1778) veikaluose. Strazdas pats siekė gyventi pagal tokį idealą, suvokė jį kaip grįžimą prie krikščionybės ištakų.

Minėtame pasiaiškinyje vyskupijos vyresnybei Strazdas nurodė, kad literatūros skaitymas – tai būdas įgyvendinti savo prigimtinę laisvę – ieškoti tiesos, išminties, prasmės, meilės, neturėti „ant savęs pono“:

Ji [literatūra] parodo pasaulio menkumą ir tiesos kelią, ji pasaldina kartybes, kurias patiriu šioje ašarų pakalnėje, ji sustiprina manyje viltį sulaukti atpildo už tas skriaudas ir persekiojimus, kuriuos tenka iškęsti man [...]. Literatūra išmokė mylėti artimuosius, apšvietė paskendusius tamsybėse, tai jos nuopelnas, jei išverčiau į lietuvių kalbą Belarmino katekizmą, išleidau giesmes ir šventus himnus.

Anot XIX a. literatūros istoriko Juozo Girdzijausko, šiame pasiaiškinyje atsiskleidžia pagrindinės Strazdo egzistencinės nuostatos: „Jam rūpėjo ne išorė, o esmė, ne forma-

¹ Plg. Mt, 6, 25–26: „Todėl aš sakau jums: per daug nesirūpinkite savo gyvybe, ką valgysite, nei savo kūnu, kuo vilkėsite. Argi gyvybė ne daugiau už maistą ir kūnas už drabužį? Išžiūrėkite į padangių sparnuočius: nei jie sėja, nei pjauna, nei į kluonus krauna, o jūsų dangiškas Tėvas juos maitina. Argi jūs ne daug vertesni už juos?“

lumai, postai, privilegijos, patenkinta buitį, o gilioji krikščioniškojo gyvenimo tiesa.“ Iš išlikusių dokumentų, skundų ir legendų matyti, kad reiškėsi ir kita maištingojo Strazdo charakterio ir nepriklausomo būdo pusė – įsiveldavo į konfliktus, muštynes, laisvai traktavo kunigų celibato įžadus.

Antrasis Strazdo rinkinys buvo uždraustas spausdinti, dėl to Strazdas 1824–1828 m. rašytiniais skundais ir protestais kovojo su Vilniaus cenzūros komitetu. Archyviniai duomenys rodo, kad rinkinys sulaikytas jį neigiamai įvertinus lietuviškai nemokančiam ar menkai mokančiam cenzoriui, kuris Strazdo poeziją perskaitė iš nežinomo vertėjo atlikto prasto vertimo į lenkų kalbą. Rinkinys neišliko, tik du eilėraščiai, galėję jam priklausyti (lenkiškas „Giesmė Rygos miestui pagerbti“ ir minėtasis autobiografinis „Ei, Dieve Dievulaitis“ lietuvių kalba). Yra žinoma, kad šiame rinkinyje buvęs eilėraštis „Giesmė apie 1812 metų revoliuciją“, kurį cenzorius atmetė kaip „neatitinkantį vyriausybės dvasios“. Galima spėti, kad šia giesme Strazdas galėjo skelbti politiškai nepriimtinas idėjas, su Napoleono vardu siejamas lietuvių ir lenkų išsilaisvinimo iš carų valdžios viltis, taip raiškiai vėliau įamžintas Adomo Mickevičiaus poemoje *Ponas Tadas* (1834).

Dokumentuose, rašytuose dėl šio rinkinio, Strazdas išdėstė ir tautinius savo poetinės kūrybos motyvus, kurie jį suartina su XIX a. pradžios žemaičių kultūrinio sąjūdžio veikėjais. Rašte Vilniaus cenzūros komitetui savo poeziją jis susiejo su sena „lietuvių ir žemaičių tauta“, kurios atminčiai jis sudėjęs „lietuviškai moralines giesmes ir lenkų kalba pastoralines arijas“. Peikė cenzūros komiteto narius, kad šie „nemoka gimtosios kalbos“, negali tinkamai perskaityti jo eilių. Strazdas savo kūrybą lietuvių ir lenkų kalbomis suvokė kaip lietuvių tautinės raštijos dalį, save laikė „lietuvių literatūros nariu“, rašytoju. Kunigaudamas Rytų Lietuvoje jautėsi atskirtas nuo lietuvių kultūrinio gyvenimo, kuris tuo metu telkėsi Vilniuje ir Žemaitijoje. Žemaitijos ilgėjosi kaip „tėviškės“:

Šauksiuosi ant Giedraitį,
Tėvą visų žemaitį,
Šauksiuosi ing tėviškę,
Palikęs žvėris miške.
(„Ei, Dieve Dievulaitis“)

Dėl nuolatinių nesutarimų su apylinkių bajorija, dėl aukštesniąją dvasininkiją šokiruojančio laisvo gyvenimo būdo Strazdas 1828–1829 m. „dvasinei atgailai“ priverstinai buvo uždarytas į Pažaislio vienuolyną (savotišką kalėjimą nusižengusiems dvasininkams). Jo menką turtą Kamajuose nurodyta perduoti. Į vienuolyną buvo uždarytas metams; jiems praėjus, nesulaukęs, kada bus paleistas, Strazdas iš kalėjimo pabėgo. Veltui bandė iš vyskupijos vyresnybės atgauti lėšas už perduotą turtą. Paskutiniuosius metus gyveno skurdžiai, glausdamasis daugiausia Kupiškio, Obelių parapijų klebonijose, vienuolyno-
se. Mirė 1833 m. Kamajuose (dab. Rokiškio raj.), ten ir palaidotas.

Pakeitęs luomą (iš baudžiauninkų valstiečių tapęs dvasininku, prilygstančiu bajorams), Strazdas savo kūryba veikė kaip tarpininkas tarp skirtingų kalbinių, kultūrinių tradicijų. Tad pagrįstai savo rinkinio pradžioje autorius įrašė lotynišką epigrafą *Ecce nova sunt omnia* – „Štai visa yra nauja“, perfrazavęs šv. Pauliaus antrojo laiško korintiečiams frazę „Kas buvo sena – praėjo, štai atsirado nauja“. Epigrafas liudija, kad Strazdas suvokė, jog jo poezija

ankstesnės lietuvių literatūros tradicijos atžvilgiu yra tarsi Naujasis Testamentas, keičiantis Senąjį. Ypač naujoviškai buvo pasinaudota poetiniais tautosakos ištekliais.

„Neklasikinių“ tautų mitologija, folkloru ir Europos literatūroje imta domėtis XVIII a., ypač 7-ajame dešimtmetyje publikavus didelio populiarumo sulaukusią senovės škotų bardo Osiano kūrybą. Šiuo metu „Osiano giesmės“ laikomos neautentišku kūrinio – stilizacija ar visiška škotų poeto Džeimso Makfersono (1736–1796) klastote. Tačiau ši publikacija skatino ieškoti naujų kūrybos šaltinių, kreipė prie romantinės pasaulėjautos horizontų. Vis labiau įsitikinta, kad meno atrama gali būti ne tik antikos literatūra ir mitologija, bet ir tautinės žodinės kūrybos tradicijos. Kaip žinome, XVIII a. imta domėtis ir lietuviškuoju folkloru, o XIX a. pradžioje atsirado bandymų juo remtis poetinėje kūryboje. Liudvikas Rėza (1776–1840), filosofijos daktaras, Karaliaučiaus universiteto teologijos dėstytojas, būsimasis profesorius, kilęs iš Neringos lietuvių žvejų kaimelio, 1809 m. vokiečių kalba išleido poezijos rinkinį *Prutena*, kuriame stilizavo lietuvių liaudies dainas, laisvai jomis sekė. Strazdas pirmasis pasinaudojo tautosaka lietuviškoje poezijoje.

Didžiojoje Lietuvoje Strazdas pirmasis lietuvių poeziją išvedė iš siauros bažnytinės literatūros (religinių giesmių) sferos į platesnį pasaulietinį kontekstą. Strazdas tapo literatūros novatoriumi ir dėl įgimto talento (išliko liudijimų, kad mokėjęs stebėtinai lengvai eiliuoti, spontaniškai sudėti dainą), ir dėl kilmės – kilęs iš valstiečių, jis puikiai pažino lietuvių tautosaką, lietuvių religinių giesmių tradiciją. Ne mažiau svarbus buvo ir Strazdo išsilavinimas – Vilniaus universitete jis skaitė naujausią lenkišką klasicistinę ir sentimentalistinę poeziją, studijavo antikinę literatūrą. Remdamasis visais šiais šaltiniais sukūrė unikalų lietuvių poezijos stilių. Gyvosios kalbos intonacijas, liaudies dainos skambumą ir motyvus suderino su tikslia silabine eilėdara, atskirais įvaizdžiais, žanrais, būdingais rašytinei poezijai. Simboliška, kad eilėraštyje „Strazdas“ paukštis kalbinamas liaudies dainos citata – „Ei tu, tu, tu strazdelis...“, o jo „leidžiamas balsas per tamsias girias“ liejasi į duetą su džiugiai lotyniškai čiurlenančiu upeliu: „Verpetas vivat [tegyvuoja] šaukia“.

Eilėraštyje „Strazdas“ (kaip ir visoje Strazdo poezijoje) krikščioniškasis religinis pasaulėvaizdis glaudžiai susijęs su liaudies gamtine pasaulėjauta. Dėl to literatūros istorijoje Strazdas buvo gretinamas su šv. Pranciškumi Asyžiečiu. Strazdo eilėraštyje, kaip ir šv. Pranciškaus „Saulės giesmėje“, „Aukščiausio ranka“ reiškiasi per jos sukurtą, žmonėms duotą gamtą, – jos vitališkumą, naudingumą, grožį, žmonėms teikiamą džiaugsmą. Gamtos vaizdas čia turi ir lietuvių mitinės pasaulėjautos atšvaitų. Bundanti gyvybė veikia kaip visus įtraukiantis gaivalas, verpetas, praplėšiantis sustingusį, apmirusį žemės luobą. Tad gyvybė neatsiejama nuo mirties, pasaulyje gyvuoja šių dviejų pradmenų kova, susiduria gyvybės ir mirties ašmenys: saulė „pakerpa“ „aštrų sniegą“. Neatsitiktinai Sigita Geda rašė, kad suartėjęs su Strazdu savo atmintyje prikėlė „reliktną lietuviškų mitologinių vaizdinių sluoksnį“, susijusį su kosminiu dėsniu: „Gyvybės, darnos pasaulis negali nesusidurti su savo priešprieša, būtis su nebūtim“.

Panaši reikšmė perteikiama ir eilėraštyje „Selianka [t. y. idilė] aušra“. Lyrinį siužetą sudaro subjekto regimas saulėtekis. Tekančios saulės įspūdis yra taip persmelktas džiaugsmo, pasigėrėjimo, meilės emocijų, tarsi būtų stebimas iš tamsos naujai užgimstantis šviesos kosmosas su jos viršūnėmis, padangėmis ir pažemėmis, palangėmis. Ši nuostaba paaiškina paskutiniąsias eilutes: „Pražuvo, / Pikti čėsai [laikai] pražuvo, / Vis jau kitaip,

neg buvo.“ Saulės patekėjimas, jo teikiamas džiaugsmas liudija kosminę tvarką, sutvirtina tikėjimą ir viltį dėl pasaulio gėrio, „piktų čėsų“ laikinumo. „Selianka aušra“ yra ir pirmasis lietuvių lyrinis eilėraštis, kuriame siekiama perteikti *dabar* patiriamą išgyvenimą: prieš stebinčiojo akis patekančios saulės įspūdį.

Daugelis Strazdo eilių sukurtos kaip dainos – turi refrenus, kartojamas eilutes. Tad Strazdo poezija XIX a. labiausiai sklido dainuotiniu būdu, rašytinės literatūros ir folkloro paribyje. Išlikęs pluoštas nepatvirtintos autorystės Strazdui priskiriamų dainų – jos vadinamos savita „Strazdo mokykla“. Viena Strazdo religinių giesmių „Giesmė prieš Mišią“ („Pulkim ant kelių“) nuo XIX a. II p. iki šiol tradiciškai giedama Lietuvos katalikų bažnyčiose sekmadieniais. Būtent šią giesmę Maironis eilėraštyje „Lietuva brangi“ įrašė į poetinį Lietuvos peizažą.

Mykolas Riomeris XIX a. lietuvių tautinį atgimimą nušviečiančioje studijoje *Lietuva* (1905) pažymėjo didelį Strazdo poezijos populiarumą, jos derėjimą prie „žmonių veiklos pobūdžio ar prie tam tikrų aplinkybių“, ir apibendrino: „...tai buvo didelis visaapimantis talentas; kun. Strazdelio asmenyje tarsi sukaupti visi lietuvių liaudies pradai ir jam duota galimybė išdainuoti skausmą, rūpesčius, linksmumą ir visą žmogiškų jausmų bei religinių nuotaikų gamą“.

XX a. modernizmo poetams Strazdas tapo „bohemičio“, avangardisto – neprisitaikėlio, naujovių ieškotojo ir atradėjo – prototipu. 1935 m. Jonas Aistis rašė: „Iš tiesų margas paukštelis buvo tasai Antanas Strazdelis, baudžiauninkų sūnus ir užtarėjas, ir pirmas poetas – bohemiėtis.“ Avangardinės lietuvių poezijos atnaujinimo energijos iš Strazdo sėmėsi ir Sigitas Geda. Debiutinį rinkinį *Pėdos* (1966) pradedančiame eilėraštyje „Lietuvos atsiradimas“ jis parafrazavo Strazdo „Selianką aušrą“; yra parašęs poemą *Strazdas* (1967), kurioje išplėtojo poetinę žmogaus-paukščio, paukščio-poeto mitologiją, sukūrė mitinę Lietuvos istorijos interpretaciją.

Intriguojančią, maištingą Strazdo asmenybę ne kartą siekta atkurti meno kūrinuose – literatūroje, teatre, dailėje, muzikoje. Poeto portretą dar 1877 m. nutapė Lietuvos dailininkas Edvardas Matas Riomeris. Tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje Strazdo biografijos motyvais Juozas Petrulis parašė pjesę *Prieš srovę* (1936; spektaklį Kauno Valstybės teatre pastatė rež. Borisas Dauguvietis), Kazys Plačenis – romaną *Pulkim ant kelių* (1936). Kauno dramos teatre režisierius Jonas Jurašas 1970 m. pastatė Juozo Glinskio dramą *Grasos namai* (išleista 1971). Bronius Kutavičius sukūrė operą *Strazdas–žalias paukštis* (1981) pagal S. Gedos poemą *Strazdas*.

Siūloma literatūra: Antanas Strazdas, *Giesmė apie sirtas*, parengė Vytautas Vanagas, Vilnius: Vaga, 1974; Antanas Strazdas, *Giesmė apie sirtas*, parengė Juozas Tumelis, Vilnius: Vaga, 1991; Viktorija Daujotytė, *Tautos žodžio lemtys*, Vilnius: Vaga, 1990, 117–131.

Antanas Strazdas

STRAZDAS

Ei tu tu tu, strazdelis,
Tujei mandrus¹ paukštelis,
Kur tu tupėjai lazdynų krūme.

Ar lazdyną ūginai²,
Riešutėlę brandinai,
Ar kalnuose uogas sirpinai?

Nei lazdyno ūginau,
Riešutėlę brandinau,
Nei kalnuose uogas sirpinau.

Kur aš tiktai nukanku,
Reiškiu aukščiausio ranką,
Kurs lapeliais medžius aprėdė³.

Reiškiu, giedu, linksminu,
Smūtną⁴ žmogų raminu,
Tiešydamas⁵ gražioms giesmelėms.

Skrisdamas viršum medžių,
Pačioj viršūnėj sėdžiu,
Leidžiu balsą par tamsias girias.

Sparniukėliais klėsdamas⁶,
Brudną⁷ žiemą bardamas,
Pranašauju pavasarėlį.

Jau saulelė kaitresnė,
Ir pievelė linksmesnė,
Ir berželis sprogti pradėjo.

¹ linksmas, gyvas, judrus

² auginai

³ aprenė, papuošė

⁴ liūdną

⁵ ramindamas, guosdamas

⁶ plasnodamas, plazdendamas

⁷ nešvarią, purviną

Upelė linksmai plaukia,
Verpetas vivat⁸ šaukia,
Ir sulelė beržo prateko⁹.

Žiedai iš žemės pinas,
Pilnas paukščių karklynas,
Siaudžia¹⁰, griaudžia lizdus pindami.

Pučia saldus vėjelis,
Krenta lengvas lietelis,
Visa žemė linksmai pradžiugo.

Artojėliai jūs mano,
Kodėl piemuo negano,
Kodėl nevaro žalion girelėn.

Ten karvelės pasganys,
Naują darbą prasmanys,
Gėriukėliai¹¹ linksmai pasišoks.

Piemenėliai aveles,
Triūbuodami triūbeles¹²,
Škin¹³, kur eista¹⁴, žalamargėlės.

Ei, tu tu tu, strazdelis,
Čiulbėk, mielas paukštėlis,
Paklausysma gražių giesmelių.

Niekam škados¹⁵ nedarau,
Miškan jaučių nevarau,
Nei mažiausio grūdo gadinu.

⁸ vivat (lot.) – tegyvuoja

⁹ pradėjo tekėti, pamažu sunktis

¹⁰ čiulba, gieda

¹¹ ėriukai, avių jaunikliai

¹² dūduodami dūdelėmis

¹³ škin – taip sakoma varant ėriukus

¹⁴ eisite

¹⁵ nuostolio, žalos

Viršum medžių sėdėdams,
 Aplink save grūdėdams¹⁶,
 Siaudžiu¹⁷, griaudžiu, svieta¹⁸ linksminu.

Jau saulelė pastirpo¹⁹,
 Aštrų²⁰ sniegą pakirpo,
 Ir kalneliai žaliuot pradėjo.

Paversmėliai²¹ prakiuro,
 Džiaugias visa natūra²²,
 Visi lieknai²³ rožėm pražydo.

Štai sparneliais suklojau,
 Klausyk, mielas artojai,
 Klausyk, taisyk striprią žagrelę.

Sujunk žalamargėlius,
 Versk, ark aukštus kalnelius,
 Kur, šio, vagą, žalamargėliai.

O išaręs tuojau spėk,
 Kviečius, miežius, žirnius sėk,
 Ir linelių neužmiršk.

O kad kluonuos²⁴ sukrausi,
 Šimtą patiekų²⁵ gausi,
 Čia tau linksmybės, čia tau ir džiaugsmi.

Papenėsi vaikelius,
 Pakviesi kaimynėlius,
 Linksmindamas Dievą garbinsi.

¹⁶ čerškėdamas, traškėdamas

¹⁷ čiulbu, giedu

¹⁸ pasaulį, žemę

¹⁹ pakilo

²⁰ šaltą, žvarbų

²¹ šaltiniai, versmės

²² gamta

²³ lankos, daubos

²⁴ kluonas - trobesys javams krauti

²⁵ paguodos, džiaugsmo

SELIANKA²⁶ AUŠRA

Pasvydo²⁷, pasvydo!
 Aušra žvaizdė²⁸ pasvydo, pasvydo.
 Ir gaidelis pragydo, pragydo.

Vieversys, vieversys,
 Vieversėlis siausdamas,
 Šoka vėją plakdamas, plakdamas

Padangėm.
 Siaudžia²⁹, gaudžia, padangėm,
 Vištos karkia palangėm.

Jautelis,
 Jaučias, laukan eidamas,
 Kasa žemę baubdamas.

Gėreliai³⁰ su ožkeliais,
 Kazokėlį³¹ šokdami,
 Štukeles³² rodydami.

Kas gi ten?
 Kas gi tenai už miško
 Žiba, tvaska, ištiško?

Saulelė,
 Saulelė ten tekėjo,
 Aukso žiedais mirgėjo.

Sujudo, sušneko!
 Juda šneka paukšteliai,
 Žydi rožėms lieknėliai³³.

---

²⁶ idilė

²⁷ nušvito

²⁸ žvaigždė

²⁹ čiułba, gieda

³⁰ ėriukai

³¹ kazokas – labai gyvas, linksmas šokis

³² pokštus, išdaigas krėsdami

³³ lankos, daubos

Raselė!
Krenta perlų raselė,
Linksma žalia pievelė.

Gegužė,
Gegužėlė kukuoja,
Ir karvelis brukuoja³⁴.

Kiškelis
Lekia lygiom pievelėm,
Kerpa gudriom auselėm.

Pražuvo!
Pikti čėsai³⁵ pražuvo,
Vis jau kitaip, neg buvo.

---

³⁴ burkuoja

³⁵ laikai, metas

Juozas Girdzijauskas

ANTANAS STRAZDAS

I

Antanas Strazdas eilėraščių rinkinį *Giesmės svietiškos ir šventos* išleido 1814 m. Tai buvo pirmas originaliosios lietuvių poezijos rinkinys. Strazdui tada buvo 54-eri metai. Antrąjį rinkinį jis įteikė cenzūrai dar po dešimtmečio, turėdamas 64-erius metus. Taigi Strazdo poezija yra jau nebejauno žmogaus kūryba. O tokioje kūryboje paprastai būna daugiau išminties.

Strazdo poezijos išmintį brandino jo ilgas, vingiuotas, konfliktiškas gyvenimo kelias. Tame kelyje Strazdas be paliovos ieškojo tiesos ir teisingumo, nuolatos kovojo dėl teisės būti pačiu savimi. Gniuždančioje aplinkoje jis stengėsi išsaugoti žmogaus orumą, švairią sąžinę, kūrybos dovaną. Tos pastangos jam labai daug kainavo. Įgimtas talentas, šviesos troškulys jį atplėšė nuo gimtosios baudžiauninko aplinkos, atvedė net į aukštąją mokyklą, į kunigų luomą, į privilegijuotų žmonių pasaulį. Buvo visos sąlygos asimiliuotis, pritaipyti ir patenkintam gyventi. Bet jis pasirinko kitokį kelią – kryptį prieš srovę. Besiirdamas prieš srovę, Strazdas dažnai pavargdavo, bet nepalūžo. Jis išsiugdė valingą, stiprų charakterį, užsigrūdino, subrandino savo pasaulėžiūrą, kūrybines galias.

Gyveno Strazdas pagal principą: veiksmui lygus atoveiksmis. Teisingumo jis reikalavo ne tik sau. Reikalavo teisingumo savo tautai, visuomenei. Norėjo, kad teisingi būtų jo luomo žmonės – kunigai. TIESA ir TEISINGUMAS buvo Antano Strazdo gyvenimo kelrodė žvaigždė.

Kad Strazdas iš tikrųjų toks buvo, kalba daug įvairių dokumentų. Toks poetas iškyla žmonių pasakojimuose, anekdotuose. Toks jis pasirodo oficialiuose raštuose, pasiaiškiniimuose. Toks jis pagaliau atsiskleidžia savo kūriniuose.

II

Antanas Strazdas keliavo per gyvenimą su liaudies daina. Tačiau, pats įgydamas vis daugiau patirties, pasisemdamas daugiau išminties, jis kartu brandino ir savąją dainą. Strazdo daina – dar liaudies daina ir jau nebe vien liaudies daina. Tai iš liaudiškos dirvos, liaudiškos pasaulėjautos išdygęs naujas, iki tol nematytas augalas.

Jau nuo XVIII a. pabaigos, išplitus Romantizmo idėjoms, buvo giliai įsisąmoninta, kad profesinės kultūros pagrindą turi sudaryti liaudies kultūra. Tik tokia kultūra bus tautos kultūra ir atras savo vietą pasaulyje. Strazdas jokių teorijų nedeklaravo, bet tą tiesą suvokė intuityviai. Jo eilėraščiai yra pirmas žingsnis iš tautosakinės poezijos į individualiąją, originalią. Jo *Giesmės svietiškos ir šventos* pradedamos epigrafu: *Ecce nova sunt omnia* (Čia viskas yra nauja). Po ketverių metų buvo išleisti Kristijono Donelaičio *Metai*. Tik nuo tada (1814–1818 m.) ima jau nenutrūkstamai skleistis savas, lietuviškas, poezijos menas.

Strazdas ilgą laiką buvo populiariausias Lietuvos poetas. Strazdo giesmės svietiškas giedojo visa – ypač Rytų – Lietuva. O jo „Giesmė prieš mišią“ (Pulkim ant kelių) iki šiol tebegaudžia Lietuvos bažnyčiose. Taip atsitiko dėl to, kad Strazdas atspėjo tikro liaudies poeto paslaptį. Strazdas surado subtilią ribą tarp sena ir nauja. Sena todėl, kad būtų visų suprantamas, o nauja todėl, kad praturtintų žmones dvasiškai – naujomis idėjomis, min-

timis, naujais išgyvenimais. Strazdas tapo apskritai liaudies poeto pavyzdys. Jis visiems parodė, visus pamokė, ką galima padaryti su liaudies daina. Skaitydami Strazdo eilėraščių (pvz., „Giesmę apie siratas“ arba „Strazdą“), mes nė kiek nepajuntame, kad kai kurie posmai tiesiog paimti iš liaudies dainos. Jie susilydo su eilėraščio visuma.

Strazdo eilėraštis – tarsi įskiepyta laukinė obelis. Kaip iš tokios obels išauga sukultūrintas vaismedis, taip iš liaudies dainos, įskiepytos nauja poetine idėja, sukuriamas originalus eilėraštis. Tai ypatingas kūrybinis procesas. Taigi Strazdas – talentingas sodininkas: jis mokėjo skiepyti laukines obelis – liaudies dainas, paversti jas profesinės kultūros tvariniais.

Po to kiekvienas poetiškos sielos kūrybingas žmogus galėjo sekti Strazdo pėdomis. Todėl neatsitiktinai XIX a. buvo prikurta daug strazdiškų eilėraščių, kurių autoriai nežinomi. Ilgainiui daugelis tų anoniminių eilėraščių buvo priskirti Antanui Strazdui, tarsi poeto dydis priklausytų nuo jo knygos storumo. Poetui užtenka parašyti vieną kitą eilėraščių, kad liktų amžinai gyvas žmonių atmintyje. Šiandien turime išlikusių tik 13 autentiškų Strazdo eilėraščių – ir to visai užtenka, kad pajustume jo poezijos dvasią, suprastume jo pasaulėvaizdį. O anoniminiai strazdiškieji nė kiek nenustoja savo vertės dėl to, kad neišaiškinti jų autoriai.

Strazdas sukūrė savo poetinę mokyklą. Jis turėjo ne tik epigonų, bet ir talentingų savo tradicijos tęsėjų. Strazdo mokykla buvo gyva iki XIX a. pabaigos, kada iškilo Maironis, sukūręs savo poetinę mokyklą. Paskui tos dvi mokyklos susilydė ir įsiliejo į moderniosios poezijos kryptis. Keturvėjininkai, pvz., laikė Strazdelį savo dvasios tėvu – tikru menininku gyvenime ir dainose. Vėliau Strazdo asmenybę ir kūrybą ypač suaktualino kai kurie mūsų rašytojai, aktoriai – ypač Juozas Glinskis savo drama *Grasos namai*, Sigitas Geda savo poema *Strazdas*, Algirdas Latėnas savo deklamacijomis.

III

Antano Strazdo gyvenimas pilnas dramatiškų istorijų. Plačiai išaiškintas (daugiausia Vytauto Vanago dėka) jo bylinėjimasis (tiesiog dėl žmogiškosios savigarbos) su dvarininkais I. Petraševskiu ir M. Harasimovičiumi, jo persekiojimas dėl eilėraščio „Pagrabas Palšio“, jo kova su Cenzūros komitetu dėl antrojo eilėraščių rinkinio. Strazdas visados ieškojo TEISYBĖS. Viename skunde rašė: „Esu visada įsitikinęs, jog papročiai, įstatymai ir jų šventumas visuomenėje gerbiami tiek, kiek jų gerbimą ir neliečiamumą saugo vyresnybė.“ Tačiau įstatymas paprastai būdavo ne teisiuoju, bet galingesniojo pusėje. Todėl Strazdas, kada jo neapgindavo įstatymas, apsigindavo arba atkeršydavo pats (šautuvo šūviu, lazda ar prakeikimo pamokslu).

Tarp gausių dokumentų ypač svarbus yra 1819 metų Strazdo pasiaiškinimas Vilniaus konsistorijai. Jame pro oficialų kanceliarišką toną prasiveržia pagieža, sarkazmas poeto tardytojų adresu. Pasiaiškinyje Strazdas atskleidė savo dorovinius principus, glaustai išdėstė savo požiūrį į literatūrą – į poezijos vaidmenį jo paties gyvenime. Todėl verta tą pasiaiškinimą plačiau pakomentuoti.

Strazdo elgsena paremta Šventojo Rašto tiesomis. Strazdas daro viską, ką turi daryti visi uolūs kunigai. Skirtumas tiktai toks, kad Strazdas viską daro veltui, nes šventa Evangelija sako: „Dovanai gavote, dovanai ir duokite!“ Strazdas gyvenęs iš savo rankų darbo

ir galįs kartu su šventuoju Paulium pasakyti: „Aš negeidžiu niekieno sidabro ir aukso, kaip jūs patys žinote, kadangi tam, kas man buvo reikalinga, tarnavo šitos rankos.“ Jis niekada nesiekęs jokių privilegijų, visada buvęs toli nuo visokių pinigų, kurių ir neturįs, taigi Bažnyčios duonos nevalgęs. Būdamas Adomo sūnus, vykdąs jam duotą įsakymą: „Iš savo veido prakaito valgysi duoną.“ Todėl sau peno ieškąs žemės gelmėse – išsinuomotoje dykynėje. Jis pildąs pareigas pagal pašaukimą, tik nežinąs, ar tie jo darbai įrašyti gyvenimo knygoje. Į klausimą, ką gera ar bloga padarė, Strazdas atsako: „Sunkių klausimų užduodi, Šviesioji Konsistorija, išspręsti – ką gera ar bloga kunigas Drazdauskas padarė. Sunki yra ši kalba. Linkėčiau, kad tas dalykas paliktų Aukščiausiam Teisėjui, kuris svarstys tiek prelatų, tiek paprastų kunigų reikalus.“

Strazdas šiame pasiaiškinyje pasirodo kaip TEISINGUMO APAŠTALAS, ne tik tai skelbęs, bet ir šventai vykdęs Dievo žodį žemėje. Jam rūpėjo ne išorė, o esmė, ne formalumai, postai, privilegijos, patenkinta butis, o gilioji krikščioniškojo gyvenimo tiesa.

Kaip turi žmonės gyventi, kaip jie privalo bendrauti, skelbia ir Strazdo „Gegužėlė“. Gegužėlės giesmėje matome du supriešintus pasaulius – gamtos pasaulį ir žmonių pasaulį. Gamtos pasaulyje – visuotinis gėris: laisvė, visa ko perteklius, klestėjimas. Žmonių pasaulyje – blogis (piktas apsiėjimas): nuolatiniai vaidai, barniai, tarpusavis priešiškumas. Dėl to liūdna gegužėlės giesmė: jai gaila nelaimingų žmonių. O jie nelaimingi dėl savo pačių kaltės – dėl to, kad nutolo nuo gamtos, nuo savo prigimties. Visa gera išeina iš Dievo rankos ir sugenda žmonių rankose. Todėl, kad žmogus praregėtų, jam reikia atsigręžti į gamtą. Žmonės, mokykimės gyventi iš gamtos! – tokia pagrindinė šio eilėraščio mintis.

IV

Iš minėtojo pasiaiškinyje matyti, kad Antanas Strazdas labiausiai vertino žmogaus išmintį. Tik išmintis leidžia žmogui pažinti tiesą ir būti teisingam. Branginti išmintį Strazdą išmokė Šventasis Raštas, kuriame sakoma: „Kas rado išmintį, rado turtą.“ O išminties šaltinis yra knygos, literatūra. Todėl Strazdas pasiaiškinyje rašo:

Gerbiu tą brangų turtą, o žinodamas, kad jį galima įsigyti tikrai skaitant knygas, nuo minėtų [kaip kunigo] užsiėmimų atliekamą laiką paskiriu literatūrai. Ji parodo pasaulio menkumą ir tiesos kelią, ji pasaldina kartybes, kurių patiriu šioje ašarų pakalnėje, ji sustiprina manyje viltį sulaukti atpildo už [...] skriaudas ir persekiojimus [...]. Literatūra išmokė mylėti artimuosius, apšvietė paskendusius tamsybėse, tai jos nuopelnas, jei išverčiau į lietuvių kalbą [...] Katekizmą, išleidau giesmes ir šventus himnus.

Glaustai ir daug pasakytą! Literatūra parodo pasaulio menkumą ir tiesos kelią; ji pasaldina kartybes ir sustiprina viltį; ji skelbia artimo meilę, šviečia ir lavina, ugdo žmogaus kūrybingumą. Šitaip aprėpiama literatūros funkcijų sistema. Vienu žvilgsniu perskrodžiama visa literatūros esmė. O tas patosas, kai kalbama apie literatūrą, rodo, kad Strazdui literatūra buvo ne pramoga, o esmingiausia jo veiklos sritis, pagrindinis jo humanistinių tikslų realizavimo kelias.

Kaip Strazdas suprato poeto paskirtį, rodo jo eilėraštis „Strazdas“. Tai pirmas lietuviškas eilėraštis apie poeto misiją, jo pašaukimą. Paukščio (strazdo giesmininko), dainos

įvaizdžio (strazdelio), žmogaus (Antano Strazdo) ir poeto (žmonių dainiaus) vaizdiniai čia susilydę į vieningą simbolį.

Strazdas, kur tik atsiduria, reiškia „Aukščiausio ranką“. Taigi poetas visur vykdo Dievo valią žemėje. Poetas yra išskirtinis žmogus, Dangaus pasiuntinys, jam žinomi Viešpaties keliai.

Aukščiausiasis lapeliais medžius aprėdė. Taigi Dievas sukūrė gamtą, kurios gyvas amžinas grožis yra poeto įkvėpimo šaltinis. Gamta yra Dievo regimoji apraiška.

Strazdas reiškia, gieda, linksmina, smūtną žmogų ramina, tiešydamas gražiomis giesmelėmis. Poetas reiškia dieviškąją tiesą, ramina ir guodžia nuliūdusį, atkreipdamas jo akis į grožį, kartu įprasmindamas jo kančią, vargą ir suteikdamas jam džiaugsmą.

Strazdas skrenda viršum medžių, tupi pačioj viršūnėj, leidžia balsą per tamsias girias. Tai poeto pozicija, jo žiūros taškas – jis pakyla į tokias dvasios aukštumas, iš kurių viskas gerai matyti: keliai ir klystekliai, takai ir šuntakiai. Tik taip aukštai pakilęs, poetas gali orientuotis gyvenimo brūzgynuose – matyti pasaulio menkumą ir tiesos kelią. Jo balsas, skelbiantis tiesą, praskaidrina tamsą, ir girios atgyja – jose sušvinta VILTIS, – kadangi strazdas, sparniukėliais klėsdamas, brudną žiemą bardamas, pranašauja pavasarėlį. Poeto siela visados atgręžta į šviesą, į saulę, į pavasarį – į gyvybę ir gyvenimą, į laisvę ir teisingumą.

Eilėraštyje „Strazdas“ tautosakiškais posmais išreikšta tai, kas pasakyta apie literatūrą minėtame pasiaiškinyje.

V

Antanas Strazdas – ir poetas, ir kunigas. Tačiau jokios dilemos čia nėra. Ir poezija, ir kunigystė rėmėsi tais pačiais – krikščioniškojo humanizmo – principais. Poeto misija sutapo su kunigo misija – viena kitą papildė ir pagilino. Todėl Strazdas – vientisa asmenybė. Visa savo veikla ir kūryba Strazdas norėjo atgaivinti pirmąją krikščioniškąją tiesą, įgyvendinti neiškreiptą krikščioniškąjį teisingumą. Jo nuoseklumas ir atkaklumas kovoje už savo TIESĄ buvo jo dramatiško gyvenimo priežastis, lėmė jo asmenybės unikalumą. Todėl Strazdas kunigas yra toks pat originalus, kaip ir Strazdas poetas.

VI

Pirmasis Antano Strazdo eilėraščių rinkinys buvo atiminėjamas iš žmonių ir deginamas; matyt, todėl tėra išlikę vos pora jo egzempliorių. Vėliau, nuo 1824 m., Strazdas net ketverius metus atkakliausiai kovojo su cenzūra dėl antrojo savo eilėraščių rinkinio. Cenzoriai visai menkino jo kūrinis, šmeižė autorių. Strazdas neturįs meninio skonio, maišąs šventas giesmes su pasaulietinėmis; jo eilėraščiuose esą pilna kalbos ir minties nesąmonių; apskritai jo visas rinkinys esąs kvailas. Tačiau Strazdas, užuot rezignavęs, ėmė pulti pačius cenzorius: kam jie piktnaudžiauja valdžia, kam savavaliauja, vilkina, tyčiojasi, kam nemoka gimtosios kalbos, kurią puikiai turėtų mokėti. Strazdas dėl savo rinkinio net tris kartus keliavo į Vilnių. Dėl netinkamo elgesio Strazdas reikalavo nubausti cenzorių. Tačiau cenzoriaus niekas nenubaudė, o Strazdo rinkinys buvo pražudytas.

Bylinėdamasis dėl rinkinio, viename skunde (rašytame 1827 m. rugpjūčio 15 d.) Strazdas atskleidė savo TAUTINES pažiūras. Čia jis kalba apie labai seną lietuvių ir žemaičių

tautą, kuri buvo žinoma 2500 metų prieš Kristaus gimimą. Visi tos tautos valdovai per visus amžius kalbėję gimtąja lietuvių kalba. Lietuviškai jie mokę ir tikėjimo dalykų. Dėl to Strazdas, „norėdamas išsaugoti atminimą apie tokią seną tautą ir lietuvių žemaičių kalbą, kad ir netobulu savo darbu, sudėjęs lietuviškai moralines giesmes“.

Po tokių prisipažinimų Strazdo kūryba įgauna dar vieną dimensiją – ji įprasminama istorinėje perspektyvoje. Ji susisieja su istoriškai mąsčiusių to meto autorių – Ksavero Bogušo, Dionizo Poškos, Simono Daukanto idėjomis.

Taigi Strazdas buvo ne šiaip sau talentingas gamtos gaivalas. Jis buvo ne vien socialinio teisingumo apaštalas. Jis kartu buvo ir tautiškai susipratęs poetas.

VII

Antano Strazdo tautinė sąmonė subrendo, atrodo, Žemaičiuose. Kilęs iš Aukštaitijos, Strazdas dvasiškus mokslus (dar XVIII a. priešpaskutiniame dešimtmetyje) ėjo Varnių kunigų seminarijoje. Čia jis suartėjo su Giedraičiais – lietuvių kultūros mecenatais. Vėliau Gasparui Giedraičiui jis dedikavo pirmąjį savo eilėraščių rinkinį. Vyskupui Juozapui Giedraičiui buvo paskyręs antrąjį (neišėjusį) rinkinį. Taigi Varniuose, matyt, subrendo Strazdo kultūriniai interesai, o kartu ir jo tautinė orientacija. Baigęs seminariją, Strazdas visą laiką dirbo Aukštaitijoje, bet jo simpatijos žemaičiams niekad neišblėso. Gyvenimo saulėlydyje jis siunčia raštus Vilniaus vyskupui Andriejui Klungevičiui. Viename rašte vadina save lietuvių literatūros nariu. Kitame rašte prašo leidimo vykti į Žemaičius. Žemaičių vyskupas jam dažnai primenąs, kodėl kunigas Drazdauskas negrįžtąs namo, ar jam nepakyrėjo tokios ilgos misijos svetimoje diecezijoje tarp mažiau pažįstamų žmonių. Ar ne geriau ešą dirbti namie ir gausinti žemaitišką literatūrą, negu trinti svetimas pakampes be mažiausio atpildo. Strazdo moralines giesmes žemaičių kalba vyskupas turįs jau seniai, o dabar gavęs du egzempliorius Roberto Belarmino katekizmo, kurį Strazdas išvertė į žemaičių kalbą. Tarp kitų dainelių Žemaičių vyskupas labiausiai mėgstąs Strazdo eilėrašį „Ei, Dieve Dievilaitis“. Trečiame rašte Strazdas vėl maldauja: „Jūsų Ganytojo Malonybės nieko daugiau neprašiau, tiktai patvirtinti, kad buvau šioje diecezijoje, ir nors keliais vilksiuosi elgetaudamas į savo dieceziją, į Žemaičius“.

Taigi Strazdas, aukštaitis, tačiau dvasiškai subrendęs žemaičių aplinkoje, buvo kiek vėlesnio Žemaičių kultūrinio sąjūdžio pirmtakas.

VIII

Graudžiai nuteikia paskutiniai Antano Strazdo gyvenimo metai. Jau 68-erių metų senelis, jis buvo uždarytas į Pažaislio vienuolyną, iš kurio po metų pabėgo. Grįžęs į Kamajus, rado išvaržytą savo turtą. Tuomet važiavo į Vilnių pas vyskupą ieškoti teisybės ir užtarimo, bet buvo tik skaudžiai išbartas. Grįžęs iš Vilniaus, jau sunkiai sirgdamas, vėl klajojo, glaudėsi klebonijose, Skapiškio dominikonų vienuolyne. Paskui vėl važiavo į Vilnių pas vyskupą šauktis pagalbos, bet ir vėl buvo išbartas ir suspenduotas. Sugrįžęs jau neilgai begyveno – 1833 m. balandžio 23 d. mirė Kamajuose. Po paskutiniu raštu Vilniaus vyskupui pasirašė kunigas Antanas Drazdauskas – invalidas.

Taigi Antanas Strazdas, baudžiauninko kampininko sūnus, per gyvenimą ėjęs kaip išdidus sirata, baigė jį kaip invalidas. Siratos situacijoje tuo metu buvo atsidūrusi ir mūsų

tauta. Ji irgi buvo paversta Rusijos imperijos kampininke. Ji irgi buvo sirata. Todėl jai buvo didelė paguoda klausytis Išdidžiojo Siratos giesmių apie siratas.

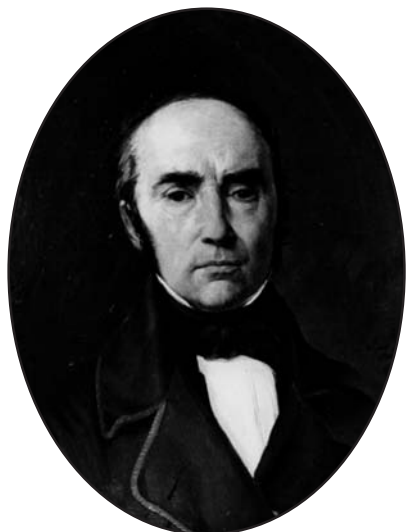
IX

Antano Strazdo kūryboje aukščiausioji jėga yra Dievas. Kita būties sfera – tai Dievo sukurta Gamta. Organiška gamtos dalis yra žmogus. Gamta žmoguje reiškiasi per jo prigimtį, kuri linkusi į gėrį, grožį, teisingumą. Tas gerąsias žmogaus prigimties savybes žaloja ir žlugdo blogai sutvarkyta visuomenė. Todėl, norint žmoniškai teisingai gyventi, reikia atsigręžti į gamtą, mokytis iš gamtos, paklusti prigimties balsui. Gamta yra žmogaus veiklos arena, jo darbo laukas, jo turtų skrynia, jo spontaniško džiaugsmo šaltinis.

Tokiu pasaulio įsivaizdavimu, tokiu žmogaus, gamtos ir Dievo ryšio suvokimu Antanas Strazdas yra Švietimo epochos žmogus. Jo poezija susijusi su fiziokratinėmis ir rusoistinėmis tos epochos idėjomis.

Strazdo eilėraščiai žadino ano laiko žmonėms prasmingas aliuzijas, guodė ir džiugino jų dvasią, stiprino jų viltį; po brudnos žiemos pranašavo pavasarėlį, po tamsios nakties – AUŠRĄ!

Simonas Daukantas

Simonas Daukantas (1793–1864) – lietuvių istorikas, pirmosios Lietuvos istorijos, parašytos lietuviškai, autorius.

Gimė 1793 m. Žemaitijoje, Kalvių kaime (dab. Skuodo raj.), buvo vyriausias vaikas pasiturinčioje valstiečių Daukantų šeimoje, turėjusioje dar penkias dukteris ir vieną sūnų. Tėvas Jurgis Daukantas aplinkiniuose Sapiegų miškuose dirbo eiguliu. Abu tėvai dalyvavo Tado Kosciuškos sukilime. Po motinos mirties sūnus jos antkapyje Lenkimų bažnyčios šventoriuje įrašė:

Čia ilsis Dievuje užsnūdusi Kotrinė Odinaitė, pirma Stanislavienė Jaušienė, paskui Jurgienė Daukantienė, kuri gyveno sumišimuose svieta, regėjo ir kentėjo didžius vargus, rūpesnius savo amžiuje, metuose 1795 buvo garsiamė mūšyje po Liepoja lygiai su vyru ir trimis dieveriais [vyro broliais].

Taigi valstiečių Daukantų šeima neliko XVIII a. pabaigos Respublikos istorinių įvykių nuošalyje, ji buvo patriotiška.

Simonas Daukantas gimimo metrikose įrašytas bajoru, tad galėjo siekti mokslo. Remiamas pažįstamo kunigo, mokėsi Kretingos pradinėje, Žemaičių Kalvarijos apskritinėje mokyklose, Vilniaus gimnazijoje, Vilniaus universitete. Nuo pat pradinės mokyklos iki universiteto tarp bendramokslų išsiskyrė gabumais ir pažangumu. Daukantas VU studijavo 1816–1822 m. – klestėjimo laikotarpiu, klausėsi žymiausių to meto mokslininkų paskaitų. Daukantas, pirmiausiai įstojęs į Literatūros ir laisvųjų menų fakultetą, tapo Adomo Mickevičiaus bendrakursiu, jo pavardė yra filomatų sudarytame sąrašė, į kurį įtraukti gabūs studentai, galimi kandidatai į filomatus ar jų žemesniašias draugijas, tačiau nėra žinių, kad būtų joms priklausęs. Daukantas, vėliau perėjęs į teisės studijas, pasinėrė į VU žemaičių studentų gyvenimą, dalijosi su jais patriotiniu nusiteikimu, mąstė apie darbą lietuviškos kultūros labui. 1823 m. parašytoje Simono Stanevičiaus odėje „Šlovė žemaičių“ džiaugiamasi Vilniaus universitetu, „nuo žemaičių beapsėstu“, jų sutarimu, tarp jų atgijusia „garbe tėvų ir liežuviu“, t. y. jų susidomėjimu tautos praeitimi, jos istorija ir kalba. Kaip tik tuo metu, 1822-aisiais, Simonas Daukantas jau buvo parašęs pirmąją Lietuvos istoriją lietuvių kalba *Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių*.

Ruošdamasis magistro laipsnio egzaminams, Daukantas išsirūpino bajorystės dokumentus. 1821–1822 m. sėkmingai išlaikė teisės magistro egzaminus ir apgynė traktatą lotynų kalba. Tačiau netrukus prasidėjo VU slaptųjų studentų organizacijų sekimo, teismų procesas, todėl Daukantas magistro diplomą gavo tik 1825 m. pavasarį.

Baigęs universitetą, Daukantas 1826–1850 m. buvo valdininkas Rygoje ir Peterburge. Tarnybos sostinėje siekė norėdamas prieiti prie Lietuvos metrikos – XIV–XVIII a. LDK valstybės kanceliarijos archyvo, svarbaus Lietuvos istorijos šaltinio. Šalia tiesioginio darbo Dau-

kantas ėmėsi plačios lituanistinės veiklos. Rygoje ir Peterburge jis sukūrė savo svarbiausius istorijos veikalus. Apie 1837-uosius baigė rašyti „Istoriją žemaitišką“, daugiau nei po dešimtmečio, 1850-aisiais, ją perdirbo, pavadino „Pasakojimais apie veikalus lietuvių tautos senovėje“. Peterburge Daukantas parašė ir pirmąją lietuvių kultūros istoriją *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*. Tai vienintelė paties Daukanto publikuota istorijos knyga, Jokūbo Laukio slapyvardžiu išspausdinta Peterburge 1845 m. Istoriniuose veikaluose Daukantas tęsė Lietuvos istorijos pasakojimą – rėmėsi LDK istoriografija, ypač Alberto Vijūko-Kojalavičiaus darbai, naujais vokiečių, rusų istorikų veikalais.

Tuo pat metu Daukantas rinko ir publikavo tautosaką (*Dainės žemaičių*, 1846), leido ūkinių patarimų knygeles Lietuvos valstiečiams. Platesniam lietuvių kalbos vartojimui mokyklose parašė ir išleido lietuvišką lotynų kalbos vadovėlį (1837), lotynų kalbos skaitinius su nemažu lotynų–lietuvių kalbų žodynu (1838), lietuvišką elementorių (1842). Rašė lenkų–lietuvių kalbų žodyną (liko trys rankraštiniai tomai), lotynų–lietuvių kalbų žodyną. Jaunimo skaitiniams iš lotynų kalbos išvertė ir 1846 m. išspausdino romėnų literatūros kūrinių – Fedro pasakėčias, Kornelijaus Nepoto didžiųjų karvedžių biografijas – pilietiskumą ugdančius tekstus.

Dėl pašlijusios sveikatos anksčiau išėjęs į pensiją, Daukantas tikėjosi atsidėti lituanistiniam darbams, mokslinei kūrybai. 1850–1855 m. gyveno Varniuose pas Žemaičių vyskupą Motiejų Valančių, 1855–1859 m. kartu su literatu Mikalojumi Akelaičiu – gydytojo Petro Smuglevičiaus nuomojamame Svirlaukio dvare pietryčių Latvijoje netoli Bauskės. Paskui grįžo į Žemaitiją, glaudėsi pas gimines, bičiulius. Paskutiniaisiais gyvenimo metais pasiligojęs apsistojo pas Papilės kleboną Ignotą Vaišvilą. Mirė 1864 m. pabaigoje, palaidotas Papilėje.

Mokslinės ir kultūrinės veiklos pobūdis

Anot istoriko Vytauto Merkio, Daukantas „po architekto Lauryno Stuokos-Gucevičiaus bus bene pirmas lietuvių valstietis, pasiekęs tokį aukštą mokslą“. Be gimtosios, mokėjo lotynų, lenkų, rusų, latvių, vokiečių, prancūzų kalbas, turėjo turtingą mokslinę biblioteką. Daukanto asmenybė ir darbai – tarsi tiltas tarp XIX a. bajorų ir valstiečių, tarp LDK lietuvių kultūros ir tautinio atgimimo kartos lietuviybės, tarp Apšvietos ir Romantizmo.

Savo istoriniuose darbuose Daukantas siekė suderinti ir pagrįsti iki šiol mums aktuales skirtingas buvimo lietuviu būdus. Būsimoms kartoms jis perteikė pilietinio lietuvių tautiškumo vertybes – tėvynės gynimo pareigą, rūpinimąsi viešaisiais valstybės reikalais, stiprų ryšį su LDK istorija. Tačiau Daukantas pirmasis taip aiškiai ėmė sieti lietuviškumą su etnine kilme ir gimtąja kalba. Be to, jo istorijoje lietuvių tauta suvokiama jau demokratiškai, ne luomiškai. Tautos praeitis priklauso ne tik vienam socialiniam sluoksniui – aukštuomenei, valdovams. Daukanto darbuose istorinę praeitį įgijo ir Lietuvos valstiečiai – liaudis tapo tauta. Taigi lietuvių istorikas padėjo pagrindus moderniajai lietuvybei formuotis. Neatsitiktinai Daukanto istorija patriotine dvasia uždegė Joną Basanavičių, Joną Šliūpą, Joną Mačiulį-Maironį. Ją išpopuliarino ir publikavo XIX a. pabaigos tautinio atgimimo veikėjai – pirmoji stipri iš valstiečių kilusių inteligentų karta, pakreipusi lietuvių kultūrą savarankiškai, modernia linkme.

Skirtingų lietuvių tautos sampratų kaitą liudija ir Daukanto istorijoje vartoti etnonimai (tautovardžiai). Pilietinio tautiškumo savivoką, dar gyvą XIX a. pradžioje, atspindi pirmo-

sios Daukanto Lietuvos istorijos pavadinimas – *Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių*. Lietuviai ir žemaičiai – LDK pilietinės gentys, Lietuvos ir Žemaičių kunigaikštystčių gyventojai, sudarę pilietinę lietuvių tautą. Vėliau, XIX a. viduryje, Daukantas sukūrė ir pirmasis *Būdo* antraštėje pavartojo terminą aukštaičiams, nusakyti. Vadino juos „kalnėnais“, taigi jau rašė apie lietuvių tautą, sudarytą iš aukštaičių ir žemaičių – regioninių, etnografinių bendrijų.

Daukanto darbai yra atsiradę iš didelio kultūrinio optimizmo ir kūrybinių ambicijų, būdingų XIX a. pradžios VU studentų – žemaičių kultūrinio sąjūdžio dalyvių ir filomatų – kartai. Žvelgiant plačiau, jo darbai persmelkti „Polėkio amžiaus“ atmosferos – pojūčio, apėmusio Europą po Prancūzijos revoliucijos, kad žmonija stovi ant esminių permainų slenksčio. Tokioje atmosferoje žmonės gebėdavo „dirbti ateičiai“, įsipareigoti idėjoms, kurios atrodė neturinčios realaus pagrindo dabarties žmonių gyvenime, bet buvo tikima, kad jas perims ir galutinai įgyvendins ateinančios kartos. Tokie idėjos žmonės amžininkams neretai atrodė keistuoliai, užsidegėliai. Taip galime suprasti ir Daukantą, atkakliai norėjusį viešumoje vartoti ir įtvirtinti lietuvių kalbą, o lietuvišką kultūrą iškelti į „tą laiptą šviesybės [apšvietos, civilizacijos], ant kurio išsikėlė kitos giminės“ (*Darbai*).

Daukantas kultūrinį lietuvių savarankiškumą suvokė kaip būtiną atsvarą prarastai politinei nepriklausomybei. Šią mintį, apskritai būdingą įvairiakalbei buvusios ATR visuomenei, Daukantas išsakė *Darbų* pratarmėje dar 1822 m.: pelnyti garbę, t. y. išlikti istorijoje, nepasiduoti „prapulčiai begalinio laiko“ tautos gali ne tik karine, politine galia, bet „mokslu ir gudrybe“ [išmintimi, sumanumu]. Panašios nuostatos buvo artimos ir Daukanto bendramoksliams filomatams, kurie orientavosi į lenkiškąją LDK ir Respublikos kultūros tradiciją, o žemaičiai – į lietuviškąją. Filomatas Tomas Zanas panašiu metu rašė: „Jeigu kardu negalime, plunksna garsėkim!“ (t. y. raštais, kūryba). Šią nuostatą XIX a. pabaigoje perėmęs Maironis, kvietė lietuvius „šarvuotis mokslu atkakliu“ („Užtrauksme naują giesmę“).

Nesant bendrinės lietuvių kalbos, kiekvienas, ėmęsis rašyti lietuviškai, turėjo pirma susikurti savąjį rašomosios kalbos variantą. Apie Daukanto kalbinį apsisprendimą taip rašė Motiejus Valančius, asmeniškai pažinojęs istoriką:

Nuo pat mažens ligi senatvės p. Daukantas ypatingai karštai linko prie žemaitiškos kalbos. [...] Buvo didžiausias neprietelius [nedraugas] tų, kurie galėdami žemaitiškai rašyti, nerašė. [...] Visą savo amžių paskyrė žemaičių kalbai kelti ir kuopti ją nuo makaronizmy. Tam tikslui pradėjo rašyti rinktine kalba, senovine, šiandien Žemaičiuose nebevartojama, dėl to skaitytojams labai neskania. Autoriaus garbės nemaž nebuvo godus; todėl maž ne visus savo raštus išleido svetimais vardais, arba pseudonimais. (Pastabos pačiam sau)

Daukantui Lietuvos istorija rūpėjo ne tik kaip mokslinių tyrimų dalykas, bet ypač – kaip lietuvių tapatybės formavimo būdas, galimybė veikti skaitytojų savivoką, istorinę vaizduotę, prisidėti prie tautinės kultūros kūrimo. Jam buvo svarbu, kad Lietuvos istorija būtų ir tiksli, paremta archyviniais bei moksliniais tyrimais, ir plačiai pažįstama, pasakojama, emociškai paveiki. Dėl to istorijos veikalus rašė retoriniu, grožinei literatūrai artimu stiliumi. Jis novatoriškai įžvelgė moterų, kaip jaunosios kartos auklėtojų, vaidmenį, joms paskyrė savo pirmąją istoriją. Neatsitiktinai lietuvių rašytoja ir pedagogė Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, šalia kitų šaltinių remdamasi ir Daukanto tekstais, parašė ir 1905 m. išleido

istorinės beletristikos knygelę vaikams *Lietuvos senovės septyni paveikslai*. Sušiuolaikinta kalba ir vaikams pritaikytu pasakojimu ji perteikė svarbiausius Lietuvos praeities simbolišnius vaizdinius, įvykius, asmenybes.

Daukanto moralinei laikysenai būdingi tokie bruožai kaip atkaklumas, nuoseklus tikslo siekimas, net ir nepalankiomis aplinkybėmis, saikingas, netgi asketiškas, tačiau kiek įmanoma aktyvus gyvenimas, užpildomas darbu. Tai nuostatos, artimos iš Antikos kilusiai stoicizmo etikai, suaktualintai Apšvietos epochoje. Stoikui aukščiausias gėris yra dora, suvokiama kaip gyvenimas pagal proto reikalavimus, laimės ir laisvės sąlyga – gebėjimas save valdyti, išlaikyti dvasinę pusiausvyrą, nepasiduoti nelaimėms. Tokias būdo savybes savo istorijos veikaluose Daukantas teigė turėjus senovės lietuvius: „...jų kraštas, oras, ir erti [erdvūs] namai ne vien nelepino, bet kuo didžiau skudrino [skatino] ir stiprino tenai brūzti [triūsti] taip, jog vargu vargą remdami namuose, dirvose ir giriose, ne vien netižo, bet į geišį [geležį] supentėjo“ (*Būdas*). Anot Daukanto, lietuviai pasižymį būdo tvirtumu ir stoiška išmintimi: kantriai pakelia vargus ir nepriteklius, nepraranda vilties, net ir sunkiausiomis aplinkybėmis nenusimena, nebijo ateities, nelaimėi ištikus nesikremta, o sulaukę sėkmės nesididžiuoja. Į šį moralinį idealą savo gyvenimu orientavosi ir pats Daukantas. Jis čia apčiuopė ir išreiškė bendresnę lietuviškojo mentaliteto formą. Stoicizmo priešingybės – prabangaus, socialiai parazitiško ir egoistiško gyvenimo grėsmė pilietiškumui bei valstybės likimui buvo aptarta dar XVI a. Renesanso Lietuvos intelektualų, tokių kaip Mykolas Lietuvis (juo Daukantas rėmėsi ir *Būde*). Česlovas Milošas XX a. viduryje savo esė knygoje *Gimtoji Europa* liudijo, kad dar prieš kelis dešimtmečius lenkiškai kalbantys Lietuvos bajorai savo lietuviškumą suvokė kaip tam tikrą *charakterį*, skiriantį nuo Lenkijos lenkų, o tam charakteriui būdinga „užsispyrimas ir ištvermė“. Stoicistinius gyvensenos ir būdo bruožus pats Milošas kildino iš to šaltinio, kurį XIX a. viduryje siekė apibrėžti Daukantas.

Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių

Kaip rodo šio veikalo pavadinimas, istorijos objektas yra tautos charakteris, jo savitumas. Aptariamas tipiško praeities lietuvių gyvenimo būdas, aplinka, senovės tikyba, valstybės santvarka, karybos tradicija, ekonominė būklė.

Būde Daukantas įgyvendino Romantizmo epochos nuostatą, kad tautos istorijos šaltiniai yra ne tik rašytiniai dokumentai, bet ir žodinė tradicija, leidžianti pasiekti archajiškiausius praeities sluoksnius. Daukantas *Būde* novatoriškai pasinaudojo lietuviškais tautosakiniais tekstais (patarlėmis, priežodžiais, dainomis, pasakomis), lietuvių kalbos semantika bei etimologija (žodžių kilmės aiškinimu) kaip istoriniu šaltiniu. Užtat Daukantas su bendradarbiais rinko ir publikavo lietuvių tautosaką.

Būde kultūros savitumą Daukantas susiejo su tautos gyvenama vieta, kraštovaizdžio ypatybėmis, klimato sąlygomis – knygos pradžioje aprašomas miškingas Lietuvos kraštovaizdis, į kurį atsikėlė pirmieji jo gyventojai. Šiuo požiūriu autoriui artima vokiečių filosofo Johano Gotfrydo Herderio idėja, jog universali žmogiškoji prigimtis yra įgyvendinama žemėje daugybe būdų. Pagrindinis gamtos dėsnis žmoguje – išpildyti savo žmoniškumą, remiantis protu, ir „šiam dėsniui realizuoti gamta pasirinko tokią plačią erdvę, kiek tik jai leido žmonių giminės apgyventos vietos; žmogų ji suformavo tokį įvairų, kiek tatai žmonių giminei mūsų žemėje buvo įmanoma“. Kultūrų įvairovė remiasi žmogaus prigimtiniu

reikalavimu susisaistyti su vieta, „įsišaknyti“.

Būde žmogaus kultūra – savitas pasaulio supratimo ir gyvenimo jame būdas – kuriasi iš gamtos duotybių ir žmogaus poreikių sąveikos. Žmogus keičia kraštovaizdį, tačiau kraštovaizdis formuoja žmogų: Daukanto senovės lietuviai yra supanašėję su savo aplinka ir kūnu, ir dvasinėmis savybėmis. Daukantas senovės girias vaizduoja kaip gamtos stichiją, kurią žmogus suvaldo laipsniškai, girioje žmonės apsigyvena vienkiemiuose, jie turi daug erdvės ir laisvės. Tad miškas iškyla tarsi pirminės, prigimtinės žmogaus laisvės simbolis (šių nuostatų vėliau savo poezijoje išplėtojo Baranauskas, perėmė Maironis). Laisvė, Daukanto požiūriu, yra svarbi lietuvių charakterio savybė, akivaizdi iš laikysenos, kalbos ir „kiekvieno žingsnio“.

Laikydamasis Apšvietos liberalistinių nuostatų, valdžią Daukantas kildino iš visuomenės sutarties. Jo požiūriu, ikirikščioniškoje Lietuvoje, nors „kūrėjų kūrėjas [krivių krivaitis] taip viešpatavo ūkėj [valstybėj], o didysis kunigaikštis ją rėdė [valdė], [...] nei vienas, nei antras nieko negalėjo užsiimti ir nuveikti be svieto [liaudies, žmonių] žinios, nesgi turėjo kelti sueimą [seimą, sueigą] ir tenai jautotis [klausti] ir teirautis apie didžiuosius ūkės reikalus visuotinai su svietu“. Tai yra teisinga, pabrėžia Daukantas, „nesgi kas neša našta, tas turi žinoti, dėl ko ją neša“. Senoji „demokratija“, įvesta dar legendinio prūsų valdovo Vaidevučio, Daukanto veikaluose tarsi kontrastas dabarties socialinei santvarkai (baudžiavai – „vergijai“) ir lietuvių politinei būklei. Praėjus dešimčiai metų po publikacijos, dėl antibaudžiavinių nuostatų *Būdas* imperijos cenzūros buvo uždraustas platinti ir perspausdinti. Galimas dalykas, kad ir dėl to Daukantas 1855 m. turėjo palikti Varnius, lietuvių kultūros centrą Kauno gubernijoje, ir išsikelti į nuošalesnę vietą Latvijoje.

Daukantas *Būde* pabrėžia lietuvių tautos karingumą, riteriškąją tradiciją. Čia jis pirmasis raštuose panaudojo žodį „vytis“ riterio, senovės kario reikšme, taigi į viešąją vartoseną įdiegė ir Lietuvos herbo pavadinimą. Valstybės nuopuolį ir galutinį žlugimą XVIII a. Daukantas siejo ne tik su kaimyninių valstybių agresija, bet iškėlė ir pačių lietuvių atsakomybę. Viena šio nuopuolio priežasčių – per didelis valstybės ekonominis uždumas ir nesavarankiškumas, neįžvalgi užsienio politika XVI a. Taip pat – savo moralinio charakterio, stoikiškųjų būdo savybių (išvermės, atkaklumo, pajėgumo pozityviai veikti) praradimas, „išlepus“ diduomenei. *Būde* perteiktas pirminės lietuvių tautos laisvės vaizdas turėjo skatinti tautinio savarankiškumo idėjas amžininkų mąstysenoje. Būtent taip šį Daukanto veikalą perskaitė Antanas Baranauskas ir jo Lietuvos istorijos poetinę santrauką pateikė eilėraštyje „Dainu dainelė“, susiejo su aktualiomis savo meto socialinės laisvės idėjomis.

Daukanto veikale vertinant istorijos reiškinius neretai pasinaudojama besiformuojančiai nacionalizmo pasaulėžiūrai¹ būdinga savo–svetimo priešprieša. Daukantas, aukštindamas senovės lietuvius kitų tautų sąskaita, dažniausiai siekia sukurti atsvarą ligtolinėje historiografijoje įsigalėjusiam negatyviam ar menkinančiam požiūriui į nekrikščioniškos tautos kultūrą, jos civilizacines galimybes. Vis dėlto Daukantas negaili kritikos ir patiems lietuviams, ypač vėlesnių amžių bajorams ir diduomenei, kuriems teko didžiausios galios valstybėje, taigi ir atsakomybė už jos gerovę. Anot Vytauto Merkio, praeities lietuvių tau-

¹ Nacionalizmas – viena įtakingiausių XIX a. susiformavusių ideologijų, teigianti žmonijos pasidalijimą į pamatines grupes – tautas, siekianti sujungti tautinę bendriją į valstybę.

tos „aukštėjimas“ nėra savitiksliis, tai būdas dabarties lietuviams nurodyti siektiną idealą ateičiai: „Idealios senosios lietuvių visuomenės modelis Daukantui tėra argumentas, kad lietuvių tauta gali būti laisva, turėti neluominę demokratinę santvarką ir lygias teises su kaimyninėmis pripažintomis tautomis.“

Daukantas, istorijoje iškėlęs laisvės vertybę kaip bendruomeninę gėrybę, tęsė LDK istorijos pasakojimą, o šio pasakojimo vienas tikslų – lietuvių tautinės savivertės pojūčio bei tikėjimo tautos ateitimi skatinimas.

Siūloma literatūra: Simonas Daukantas, *Raštai*, sudarė Vytautas Merkys, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1976, 1–2 t.; Simonas Daukantas, *Žemaičių tautosaka*, sudarė Kostas Aleksynas, Vytautas Jurgutis, Bronė Kazlauskienė, Vilnius: Vaga, 1983–1984, 1–2 t.; Simonas Daukantas, *Vertimai ir sekimai*, sudarė Vytautas Merkys, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1985; Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, Vytautas Merkys, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1995, 1–2 t.; Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, Vilnius: Vyturys, 1991, p. 98–124.

Simonas Daukantas

BŪDAS SENOVĖS LIETUVIŲ, KALNĖNŲ IR ŽEMAIČIŲ

PRATARMĖ

[...]

Jei tiktai pažvelgsim į pačią Lietuvos tautą, kalnėnų¹ ir žemaičių, aiškiai tenai matysim, jog ta tauta ne vien praėjusiuose amžiuose, bet jau gilioj senovėj yra perkentėjusi didžiai didelius savo ūkės ermyderius², nesgi turi sau ypatingą³ kalbą, būtinai įvairią⁴ nuo kitų kalbų, o aiškesnę ir skaistesnę už visas šiandien kalbamas, kurioje visa gal permąnyti ir visa apreikšti; nuo tokios jos kalbos gali kožnas⁵ aiškiai numanyti, jog angis⁶ yra turėjusi savo ypatingą tikyba, rėdą, vyresnybę ir diduomenę, beje: savo viešpačius, rykius⁷ ir kunigaikščius, kurie viena kalba su svietu yra kalbėję; pati tauta plačiai gyvenusi ir didžias pažines⁸ yra turėjusi su tolimais kraštais, kurių pirmieji vardai, nuo lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, pramanyti⁹, lig šiai dienai užsiturėjo¹⁰. Vienok viso to šiandien nebėra: kaipogi pati aptvinusi svetimomis tautomis, jos viešpačiai, karaliai, kunigaikščiai ir patys jos kunigai kalbantys jau svetima kalba, svetimą rėdą¹¹, svetimą tiesą sekanti, trumpai sakant, savo pavasario žalių lapelių nieko nebturinti, tiktai vienus minavojamus savo veikalus senovės raštuose, it¹² giria žiemos laiku savo žagarus rodanti, tarp kurių tiktai viena pati jų kalba it žalia bruknelė, nuo speigų apšarmojusi, lig šiai dienai tebžalioja, kaipo ženklas viso to buvusio. Nesgi senovės raštai skelbia, jog lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, giminės yra buvusi lopšiu Indų žemė; kaipogi mūsų amžiuje rasti tenai jos kunigų raštai rodo mus su indijonimis brolių vaikais prasenovėj buvusius, nesgi tų raštų kalba nė su viena šios dienos žinomųjų kalbų nėra taip didžiai sutinkanti, kaip su kalnėnų ir žemaičių kalba¹³. Tas yra dar stebuklingesniu, jog tą prasenovę mūsų kalbos ne raštai mūsų kunigų užlaikė per tūkstančius metų iki šiai dienai, nes¹⁴ mūsų išmintingos kalnėnų ir žemaičių motinos savo apkerpėjusiuose tarp girių nameliuose, kurios šiandien dar, išleisdamos savo vaiką į svietą ir įduodamos jam laimės ženklą, sako: „Mirk, vaikeli, ar doru žmogum būk ir namų savo neužmiršk“, – tos, sakau, užlaikė mūsų senovės kalbą, kuria mes šiandien, jų vaikai, galim didžiutis ir girtis, jog nė viena kalba šiame pasauly nėra taip aiški, kaip mūsųji. Nes kokie ermyderiai ūkės ar žemės yra atvarę Lietuvos

¹ aukštaičių

² sumišimus, permąnytas

³ atskirą

⁴ visiškai skirtingą

⁵ kiekvienas

⁶ kitąkart, kadaise

⁷ valdovus, karalius

⁸ pažintis

⁹ sugalvoti, praminti

¹⁰ išsilaukė

¹¹ tvarką

¹² tarsi, lyg

¹³ Bohlen, Historische und litterarische Abhandlungen, Erste Sammlung, Königsberg, 1730, S. 113. (*Aut. past.*)

¹⁴ bet

tautą iš tolimų rytų į šios dienos kraštą ir kuriuo keliu, to nieksai¹⁵ šiandien dar nežino; tas tiktai yra žinomu, jog seniai, pirm gimimo Kristaus, yra jau randama gyvenanti Uksinės jūros¹⁶ pašaliuose, indais, arba indijonais, vadinama, nuo kur ilgainiui išgrūsta nuo nuožmių tautų, liuosybę savo taupydamą, įsitraukė į girias ir versmes to krašto, kuriame šiandien lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, gyvena, kurių aš čia užsiėmiau¹⁷ būdą, dabą¹⁸, tikyba, ūkės rėdą¹⁹, karybą, prekybą ir mantą²⁰, arba pinigus, trumpai išrašyti²¹ pagal tą, kaip senovės raštininkai išrašę paliko ir ką dar pačios patarlės, kalboj tebesančios, tvirtina, dėl to vien, idant ilgainiui nepragaištų tie brangūs bočių prabočių palikai, kurie tarp mūsų dar iki šiai dienai užsitvėrė²², minėdamas užvis didžiau ant to, jog šventi vyrai ir svieta išminčiai liepia sekti įpėdin savo bočių prabočių būdą ir aplamiai²³ jo nekleisti²⁴. Nes jog ne pats tą pramaniau, ką čia apie tą būdą išrašiau²⁵, tai ir vietą parodžiau, kurioje išrašytą radau, ir patarlę, kalboje tebesančią, tvirtindamas senovės raštą, pridūriau; bet jei išgalių²⁶ visų išreikšti neišgalėjau, tad taikus skaitytojas dovanos man, o išmintingas žinovas ko reikiant paskui pridurs.

[I SKYRIUS] BŪDAS SENOVĖS LIETUVIŲ, KALNĖNŲ IR ŽEMAIČIŲ
[...]

Kas aprašys kalnėnų ir žemaičių senovės girias, kokias anie, atsidanginę į tą kraštą, rado, kurios be kokių tarpkrūmių vienu lieknu it jūra niūksojo; nesgi šios dienos girių ir pievų vietoje angis girios traksojo, o tarp jų jau versmėtos kirbos²⁷ burgėjo, jau ežerai tyvuliavo. Neišžengiami pušynai, eglėnai, beržynai, ažuolynai nuo amžių amžiais suaugę niūksojo ir visi vienų viena giria buvo, upėmis tiktai ir upeliais išvagota, nes ir tos pačios upės ir upeliai perkaršusiais medžiais užvirtę, kuriuos pavasario ar rudens tvanai tevokė²⁸, o jei kurių tenai smarkūs sriautai nestengė pakušinti, tie, mirkdami vandeny, į plieną pavirtę, jau apdumiami²⁹ smiltimis, jau nudumiami nuo amžių amžių žlugsojo it akmenys, kurių žilą karšatį³⁰ dar apyniai, alksnių ir karklų šakose vydames, pavandeniais išsisvarstę, savo spurganotais vainikais klėstė³¹; visas kraštas viena giria niūksojo, į kurios tankmę ne vien gyvulys, bet ir žmogus negalėjo įlįsti. Nuo audrų ir vėtrų sankritos³² gulėjo ant kita kitos suraizgytos; pražilę ažuolai, eglės, beržai, pušys, vinkšnos, skroblai, uosiai, klevai puvo, ant kits kito nuo karšaties išvirtę, žemę krėsda-

¹⁵ niekas

¹⁶ Juodosios jūros

¹⁷ pasiryžau

¹⁸ papročius

¹⁹ valstybės tvarką, santvarką

²⁰ pinigus

²¹ aprašyti

²² išsilaiškė, išliko

²³ apskritai

²⁴ neprarasti

²⁵ parašiau

²⁶ smulkmenų, žinių

²⁷ klampynės, liūnai

²⁸ tevalė

²⁹ apnešami

³⁰ senatvę

³¹ siautė, gaubė

³² išvirtusių medžių krūvos

mi³³ augantiems ant savęs sūnams ir dukterims, keliais klėbiais jau neapkabinamoms. Lazdynai, alksnynai, blendynai³⁴ ir kiti žarynai³⁵, it apyniai ant tvorų, taip ir šie ant jų kamienų ir stuobrių augdami ramstės ir kalstės. Žmogus tenai žingsnio žengti negalėjo, bet ropoti turėjo per gulinčias druktas drūktesnes sankritas, jau nuo karšaties, jau nuo vėtrų, kaip sakiau, raizgiai sudribusias, tarp kurių apatiniosios puvo, į žemę smegdamos, o viršuojes³⁶ trešo, kita kitą sluoguodamos³⁷; ir taip keleivis keliaudamas ropojo pirma ant pavirtusios pušies, o nuo tos ant jos gulinčio beržo ar ąžuolo. Dar metuose 1564–6, abelnajai³⁸ pamierkai³⁹ esant, daugioje vietoje kamarninkai⁴⁰ pačiuose Žemaičiuose paliko girias nemieruotas⁴¹ dėl to vien, jog žmogus tenai įlįsti ir su kirviu nieko padaryti neišgalėjo. Žolės tenai nebuvo, tiktai atvašos ir atželos⁴², viena antrą smelkdamos, augo. Liemeningos eglės, pušys, klėbiais neapkabinamos, per kita kitą į padanges mušės, kurių viršūnių atsivertęs nepriregėsi; pražilę ąžuolai, šimtais metų savo amžių lykuojantys⁴³, savo barzdotomis šakomis tarsi viens kito karšatį ramstantys. Liepynuose, beržynuose tas pats buvo, kuriuose klevai, vinkšnos ir skroblai augdami tarsi jas nuo kita kitos skaidė, idant į vieną nesuaugtų. Trumpai sakant, vienur kuplūs pušynai it nendrynai, kitur tankūs eglynai it kanapynai niūksojo, o tarp jų kuokštai beržynų, liepynų, klevynų, ąžuolynų, apušrotų⁴⁴ joriavo⁴⁵, it vilnys į padebesius mušdamos. Keleivis keliaudamas vilkų ar meškų suletentu⁴⁶ taku keliavo, nesgi vieškelio tenai nebuvo; perskyrą⁴⁷ tarp dienos ir nakties tiktai tenumanė nuo bičių gaudesio, šovose⁴⁸ siuvančių ar po medžių žiedus užiančių; dieną saulės, o naktį žvaigždės ir delčios per lapus neregėjo, nesgi visur tenai amžina naktis viešpatavo; lapui iškritus ar žiemą keleiviai nuo žvaigždžių kelią tesekė⁴⁹, nesgi paklydusiam upeliai ir žvaigždės vadovu tebuvo. Jau pragyvenus tenai, nuo gaidžio ar šunies balso namus savo tegalėjo atsekti. Darganomus dergiant, lytums čežant, tenai nenučiuši⁵⁰, negut nuo medžių rasos jei sudrėksi; todėl neišžengiamos balos ir versmės, nuo saulės spindulio neužgaunamos, nuo amžių bur-

³³ tręsdami

³⁴ blindynai

³⁵ brūzgynai

³⁶ viršutinės

³⁷ slėgdamos, spausdamos

³⁸ visuotinei

³⁹ žemės matavimui

⁴⁰ matininkai

⁴¹ nematuotas

⁴² atžalos, atvašos

⁴³ skaičiuoją

⁴⁴ epušynų, drebulynų

⁴⁵ žaliavo

⁴⁶ sumintu

⁴⁷ skirtumą

⁴⁸ drevėse

⁴⁹ Wizerunki, w Wilnie, tom. 22, fol. 70: (nullus) accessus vel recessus patet, eo quod universa Lithuania paludibus impedita sit ac sylvis horrida; hyeme autem paludibus et stagnis alta glacie concretis, niveque superfusa, pervia sunt, non trita et usitata sed quae syderum asus suppeditaverit itinera. (*Aut. past.*)

[...visiškai neįmanoma įvažiuoti ar grįžti todėl, kad visoje Lietuvoje trukdo pelkės ir baisūs miškai; tačiau žiemą, pelkėms ir ežerams pasidengus storu ledu ir jį apsnigus, galima keliauti ne tik lygiais bei pravažinėtais keliais, bet ir orientuojantis pagal žvaigždes (*lot.*).]

⁵⁰ nenušlapsi, nesumirksi

gėj⁵¹, kurios, ir visų didžiausioms giedroms spiginant, niekad neišdžiūvo⁵². Žiemos tenai nebuvo, nesgi sniegas negalėjo įsnigti ir, jei kur pūgos ir pusnys kame ne kame nuo medžių įkratė, tas pats tenai ilgainiui gaišo. Žmogus su gyvuliu niekaip negalėjo įeiti⁵³, nesgi, kaip sakiau, nė kokio kelio nebuvo; todėl žiemos laiku šunis užkinę važinėjos upeliais, nuo ko tuo senu įpratimu šiandien dar ankštą kelelį per girią šunkeliu vadina: kaipogi jų šunys it kumeliai dar kudloti ir kelią namo sekė, ir nuo žvėrių patį keliaujantį gyniojo. Todėl visų pirmieji gyventojai paupiuose tegalėjo įsikurti jau dėl kelio, jau dėl mitalo, nesgi, stokojant žvėrių ir paukščių, žuvimis galėjo misti, o kelio nesant, upe ar upeliu namus savo pasekti.

[...]

Taip perveizėjus⁵⁴ noris paviršiui kraštą ir namus senovės lietuvių, dabar reikia žvilgterėti ant jų būdo ir dabos. Jau nuo to, ką iki šiol pasakojau, regima yra, jog jų kraštas, oras ir erti⁵⁵ namai ne vien nelepino, bet kuo didžiau skudrino⁵⁶ ir stiprino tenai brūzti⁵⁷ taip, jog, vargu vargą remdami namuose, dirvose ir giriose, ne vien netižo, bet į geiši⁵⁸ supentėjo. Nesgi nei žiaurus oras, nei nuožmūs žvėrys nenugrėsė jų įsikurti traškanciose giriose, neigi jiems tenai kruvini vargai įkyrėjo; kaipogi šiandien dar, drąsinant rūpesningą⁵⁹ žmogų, yra sakoma: „Kur dingsi, gyvas į žemę neįlįsi, reikia ant svieto vargti, kol gyvam.“

Visi buvo augumo vidutinio, ne taip smulkaus, kaip rimto, ir pety vyrai žaliūkai, suvisu sutikę⁶⁰, nesgi šiandien dar yra tariama: „Žinia, vyras, koks paritus, toks pastačius“ arba: „Ilgas tėvas⁶¹ mergininkas, trumpas drūktas darbininkas.“⁶² Nesgi kaip girioje medžius žemus ir stambius regėjo nuo vėtrų ir audrų nepaveikiamus, tai tarė, jog ir žmonės ne taip aukšti ir smuklūs⁶³, kaip stambūs ir resni⁶⁴ žaliūkai yra galintys prieš vargus ir nelaimės stengti⁶⁵. Visi buvo ne taip dideli, kaip augaloti, stovylos⁶⁶ stačios⁶⁷ ir gašios⁶⁸, augumo skaistaus, kalbos drąsios ir sukrios⁶⁹, akys žydrai rainos, kūno didžiai balto, veido daugiau pailguotino, nekaip apvalaus, kurio įlinkmės daugiau aiškios⁷⁰,

⁵¹ Helmoldus, Chron. Slav., c. 18, fol. 36: ...praeterea inaccessi paludibus. (*Aut. past.*)

[...be to, dėl pelkių neprieinami (*lot.*).]

⁵² Martinus Gallus, pag. 91: Terra illa (Lithuania) lacubus et paludibus est adeo communita, quod non est vel castellis vel civitatibus sic munita. (*Aut. past.*)

[...toji žemė (Lietuva) taip ežerų ir pelkių apsaugota, kad nei pilys, nei miestai jos taip neįtvirtintų (*lot.*).]

⁵³ A. v. Kotzebue. Preussens ältere Geschichte, II. B., 29. K., S. 207. (*Aut. past.*)

⁵⁴ peržvelgus

⁵⁵ erdvūs

⁵⁶ judino, ragino

⁵⁷ triūsti, darbuotis

⁵⁸ plieną

⁵⁹ susirūpinusį, susikrįmtusį

⁶⁰ viskam tikę, geri

⁶¹ laibas, plonas

⁶² Teod. Lepner, VI, S. 49, 51. (*Aut. past.*)

⁶³ liekni

⁶⁴ tvirto sudėjimo, stambūs, petingi, kresni

⁶⁵ atsispirti vargams ir nelaimėms

⁶⁶ figūros, stoto

⁶⁷ tiesios

⁶⁸ gražios, puikios

⁶⁹ sumanios

⁷⁰ gražios

neįsmegusios rodės; jaunuomenė lig 40 metų skutos, idant paskui tanki barzda, vėpūtiniais⁷¹ susisukusi, ant žandų niūksotų⁷²; plaukai tamsūs, už ausų sukasti, kurių kasos, į užpakalį nudribusios, vėjų sklaidomos it arklių karčiai plaikstės⁷³. Ant galvų sklatai⁷⁴ it dirvoje vagos taukšojo⁷⁵, uostai⁷⁶ it kuškiai iš panosės kyšojo, nuo kurių geriant ar valgant it nuo pėdų varvėjo⁷⁷. Povyzos⁷⁸ drąsios ir malonios, ant kožno veido narsybė ir kantrybė žydėjo, o malonė⁷⁹ artimo kiekvieno širdy klestėjo; stovyla, kalba ir kožnas žingsnis reiškė visus liuosus⁸⁰ esančius, ir deja tam, kas neteisingai ranka kurį tarp jų palytėjo ar žodžiu užgavo, tas ant vietos žegterėjo⁸¹, nesgi kelio nedoram nelenkė; kaipogi šiandien tariama yra: „Kaip smogsiu, tai žegterėsi“. [...] Visi pakenčiantys šaltį ir alkį išturintys, dargana ir speigu niekina, nesgi sakoma tebėra: „Kenčiantysis pakenčia“; kalboj ir elgimesi pervis tiesą saugojantys ir mylintys, kaipogi tariama yra: „Melagis pasaulį pereis, bet nebgrįš“ arba: „Melagiui paskui ir tiesą sakant niekas nebtiki.“ Savo ketėjimuose⁸² ir veikimuose ryžęsi ant ko norint, nesipesnojo⁸³, nesivangstė, bet atlikdavo ir dirbo nuveiktinai, todėl kiekviename darbe ir atlikime klotis buvo, nesgi visi sau dirbo, elgimesi godą⁸⁴, o ryžimesi atidė⁸⁵ rodė, nesgi nė vienas nenorėjo begėdžiu būti, ką pradėjo, tą ir nubengė⁸⁶, kožnas savo nuopelnu ir uždarbe kakinos, svetimo negeidė, minėdami ne saulės amžių gyvensiantys; veltui savo turtą nekleidė⁸⁷, dovanų nedrepino⁸⁸, atminimą, ne vežimą, darė, kiekvienas su rytu gyveno, aukso ir sidabro negeidė⁸⁹, nesgi niekam rinkliavų nemokėjo; ūkės dūmoj⁹⁰ ir jos reikaluose tarp visų kliautis⁹¹ ir vienybė buvo, kožnas šelpė reikalaujantį ir gelbėjo gaištantį, viešės⁹² jų buvo

⁷¹ verpetais

⁷² Pellibus et laxis arcent male frigora braccis,
Oraque sunt longis horrida tecta comis.

In paucis remanent Graecae vestigia linguae
Haec quoque iam Getico barbara facta sono
Ovidius, *Tristia*, I. V, XII (*Aut. past.*)

[Kailiais ir plačiais kailiniais apsiautę nuo šalčio, / Baisūs jų veidai, plaukais ilgiausiais apaugę; / Pėdsakus graikų kalbos šen ten gali dar išgirsti, / Bet ir šie nuo getų garsų pasidarė laukiniai (*lot.*.)]

⁷³ Helmoldus, lib. II, cap. 18, p. 36: Homines hi cerulei, facie rubea et criniti. (*Aut. past.*)

[Šie žmonės vaško spalvos, rudi ir apžėlę ilgais plaukais (*lot.*.)]

⁷⁴ plaukų skyrimai

⁷⁵ driekės, plytėjo

⁷⁶ ūsai

⁷⁷ Lepner, VI, S. 49. (*Aut. past.*)

⁷⁸ išvaizdos

⁷⁹ meilė

⁸⁰ laisvus

⁸¹ žnektelėjo

⁸² ketinimuose, sprendimuose

⁸³ nesičiupinėjo, nesikrapštė

⁸⁴ garbingumą

⁸⁵ atsidėjimą, dėmesį

⁸⁶ pabaigė

⁸⁷ neeikvojo

⁸⁸ nedalijo, nedrabstė

⁸⁹ Helmoldus, I. II, c. 18, p. 36: ... aurum et argentum pro minimo ducunt (*Aut. past.*)

[...auksą ir sidabrą nieku laiko (*lot.*.)]

⁹⁰ pasitarime

⁹¹ pasitikėjimas, sutarimas

⁹² vaišės

meilės ženklų, ne žmonystės⁹³, išieigoj⁹⁴ buvo padorumas, o žmonystoj⁹⁵ viežlybumas⁹⁶; skolos ir paklanų⁹⁷ nežinojo, nesgi visi viso pertekę buvo ir svetimų pramonių⁹⁸ negeidė; pačių apdaras visiems padoriu buvo, drabužy ir valgy nesilepino ir, jei kas ant to slygo⁹⁹, tą ištižiu vadino; varguose kantrybę ir stangybę¹⁰⁰, o dūmoje¹⁰¹ išmintį rodė: vilty neguro¹⁰², paskutinėj¹⁰³ nenusiminė, o žadėtojo nenusigando, nelaimėj neišipylė¹⁰⁴, laimėje nesididžiavo; dėl to karėj narsybė, ūkėj dorybė ir teisybė per amžius tarp jų klestėjo, noris jų namų durys ant medžio kaškų¹⁰⁵ girgždėjo, nesgi šiandien dar sako: „Iš baimės mirusiam bezdalai skambina.“ Ką širdy turėjo, tą ir žodžiu reiškė; ne kiltis, ne turtai, bet išmintis ir dorybė, nuo visų priritra, kiekvieną į vyresnybę kėlė¹⁰⁶, nesgi visi lygūs buvo; ir taip, kas narsesnis karėj, tas ir vyresnis, kas doresnis, išmintingesnis ir teisesnis, tas tiesos¹⁰⁷ suole sėdėjo, tardami: „Teisiam ir Dievas padeda“. Atlikimas darbo ar reikalo jų džiaugsmu buvo, o pailsis po vargų linksmybe, nesgi veja paklote, dangus apklote, o alkūnė ar akmuo pagalve buvo¹⁰⁸, kruviną prakaitą nubraukus, girioj vargus, keliavus, kariavus ar sunkų darbą po žiauriu oru nubengus, visų didžiausiu buvo džiaugsmu prie šventos ugnies pasišildyti ir tuo save ant didesnių vargų pastiprinti.

[...]

Valgė visi vasarą ant žemės pablaka ar išsitiesę, kaip šiandien dar tebdaro šienuodamies, ant plikos vejės, dembliais¹⁰⁹ ar meškenomis pasikloję, sriuobalą¹¹⁰ srėbė, su duona pasikąsdami, iš muldų¹¹¹ ar raugtinių¹¹² ir kitų kodžių¹¹³. Paprastai sriuobalu buvo lai-

⁹³ Albertus Crantzius, *Wandalia*, I. II., c. 20, p. 37: ...caeteris moribus et hospitalitate nulla gens honestior aut benignior potuit inueniri (*Aut. past.*)

...kitais papročiais ir vaišingumu nerasi jokios tautos, garbingesnės ir malonesnės už ją (*lot.*).

⁹⁴ pramogoje

⁹⁵ svečiavimesi

⁹⁶ kilnumas, taurumas

⁹⁷ palūkanų

⁹⁸ prasimanymų, išmonių

⁹⁹ linko, geidė

¹⁰⁰ tvirtumą, išsvermę

¹⁰¹ mąstyme

¹⁰² neprarado vilties

¹⁰³ didelėję bėdoj, varge arba mirties akivaizdoje

¹⁰⁴ neiširūpino, nesikrimto

¹⁰⁵ medinių durų vyrių, bėgūnų

¹⁰⁶ Michailonis *Lituani fragmen*. VII, pag. 29. (*Aut. past.*)

¹⁰⁷ teismo

¹⁰⁸ Wizerunki, *Wilno*, 1840, tom. 22, s. 62: ...et scamnum aut saxum aliquod, pulvili loco, deligunt: haec stramentorum usum ignorant, defatigata... Raštininkas, savom akim regėjęs, sako toliau, s. 68: Nullus in hac urbe (Vilniuje) lectorum usus. Imo, moliter cubare, vitio datur, dar toliau sako, s. 67: multum est, si ditiores utantur scamno, ursina tantum pelle contacto. (*Aut. past.*)

[...ir pavargę suolą arba akmenį pasideda vietoje pagalvės, jie nežino, kas yra šiaudų paklotė... visame šiame mieste (Vilniuje) niekas neturi lovų. Minkštai miegoti net yda laiko... Jau daug, jei turtingesnieji, gulėdami ant suolo, pasikloja lokio kailį (*lot.*).]

¹⁰⁹ iš plaušų pintais patiesalais

¹¹⁰ viralą, skystą valgį

¹¹¹ medinių indų

¹¹² lauknešų, lauknešėlių

¹¹³ Wizerunki, tom 22, s. 68: ...illi pane utuntur tetro, allio et victu admodum vili.

[...jie valgo bjaurią duoną, česnakus, ir kitas jų maistas gana prastas (*lot.*).]

ki¹¹⁴ ar skoba¹¹⁵ putra¹¹⁶; jei tam kartui ją virė, tad buvo vanduo, su miltais suvirintas, ir truputį pienu saldžiu pražilinta; juo daugiau tenai miltų ir pieno buvo, juo skanesne vadinos, ką patarlė, šiandien minavojama, dar stigavoja: „Duok, Dievali, – sako, – pievoj karklyną, putroj kankolą¹¹⁷“; lygia dalia į skystą putrą sakoma tebėra: „Et, – sako, – pliurškalas, kruopas kruopą gaudo“. Šiandien aprūkusi lietuvė savo name, sušyžusius¹¹⁸ vaikus tildydama, putrele džugina. Jei į vandenį, su miltais suvirintą, įpylė pradarui rūgšto pieno, tuo kartu vadinos skoba putra, kuri supilta kubile rūgo; pavalgius kitų valgių, kožnas jos po samtį antsrėbė¹¹⁹ dėl pasistiprinimo. Tankiai, į kelią iškeliaudamas, miltų rankovę įkaiščiui¹²⁰ sau prisipylė; ir taip, pakelėj ašvieni¹²¹ ilsindamas, įplakęs miltų į šaltą vandenį ir žalios putros pasrėbęs, keliavo toliau. Čia ne vienas rasi lepnis¹²², skaitydamas apie tokį jų valgį, švypterės¹²³, bet jei primins sau, jog senieji lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, tokiu valgiu misdami, per 500 metų su kardu guldami ir keldami, ne vien mokėjo ir stengė¹²⁴ nuo kruvinų neprietelių savo liuosybę ginti, bet dar gandin¹²⁵ visą pasaulį savo narsybe ir kantrybe, tas aiškiai susigės, save regėdamas šiandien ištižusiu vergu, noris sukru¹²⁶ sulpančiu ir skaninius¹²⁷ laižančiu, nesgi visados godos¹²⁸ vyras velijąs noris šaknelėmis misti, jeib¹²⁹ tiktai liuosu gyventi, nekaip šešku būti, svetimus kiaušius gerti, vištas ėsti ir tamsiame urve smirdėti.

¹¹⁴ prėska – nesūri, nerūgšti

¹¹⁵ rūgšti

¹¹⁶ sriuba

¹¹⁷ kukulį

¹¹⁸ suirzusius, supykusius

¹¹⁹ užsrėbė

¹²⁰ kelionės valgiui, vakarčiui

¹²¹ arklį

¹²² išlepėlis

¹²³ šyptelės

¹²⁴ pajėgė

¹²⁵ gąsdinti

¹²⁶ cukrus

¹²⁷ skanėstus, gardumynus

¹²⁸ garbingas

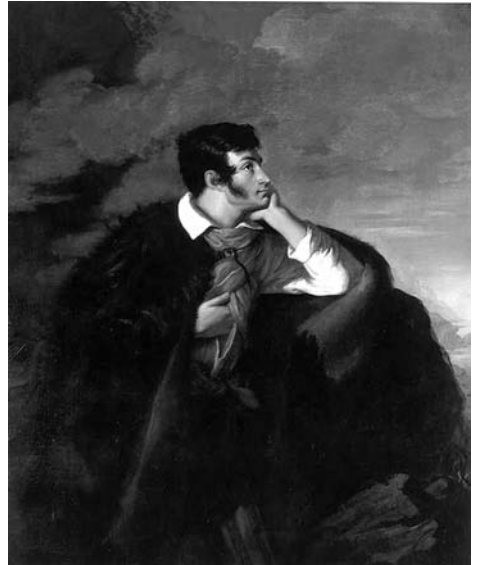
¹²⁹ kad, idant

Adomas Mickevičius

Adomas Mickevičius (Adam Mickiewicz, 1798–1855) – iškiliausias XIX amžiaus Lietuvos poetas, lenkų literatūros klasikas, reikšminga Europos Romantizmo figūra.

Vaikystė. Mokykliniai metai

Gimė 1798 m. per Kūčias, Naugarduke (dab. vakarų Baltarusija, Gardino sritis), smulkiųjų bajorų šeimoje, antrasis iš penkių Mickevičių sūnų. Pakrikštytas buvo Adomo Bernardo vardu, tačiau antrojo vardo niekada pats nevartojo; studijų metais pasirašinėjo laiškus bičiuliams Adomo Napoleono, „Napoleono iš Naugarduko“ vardu – tapatindamasis su Prancūzijos karvedžiu, į kurį Lietuvos ir Lenkijos visuomenė buvo sudėjusi Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo viltis. Pro Naugarduką į Rusiją žygiavo ir nugalėta atgal sugrįžo Napoleono armija, kurioje kovėsi buvusios Respublikos piliečiai. Būsimajam poetui ji padarė didelį įspūdį. „Napoleonmečio“ realijomis vėliau parėmė savo žymiausio kūrinio – poemos *Ponas Tadas* – siužetą.

Tėvai Mikalojus ir Barbora Mickevičiai buvo neturtingi bajorai. Vaikų atmintyje išliko šviesus jų paveikslas: vyriausiasis sūnus Pranciškus po daugelio metų atsiminimuose rašė, kad tėvai garsėję „savo dorybėmis, darnia šeima, meile artimui, gailėsčiu neturtin-giesiems... o labiausiai tikru prisirišimu prie numylėtos Lietuvos žemelės – mielos ir brangios mūsų tėvynės“.

Tėvas Mikalojus Mickevičius, Naugarduko advokatas, buvęs Tado Kosciuškos sukilimo dalyvis, namuose palaikė Vyriausiojo vado kultą, patriotinę dvasią. Rašė eiles, mėgo deklamuoti, turėjo gerą atmintį. Adomas, pradėjęs eiliuoti apie dvyliktus savo metus, tėvui išdrįsęs parodyti vos kelis eilėraščius. Tėvas mirė anksti – 1812-aisiais, kai Adomui ėjo keturiolikti – likus mėnesiui iki Napoleono įsiveržimo į Rusiją. Motiną atsiminė visuomet su didele meile; į poemos *Ponas Tadas* invokaciją įpinta asmeninė legenda apie ją, vaikystėje išgelbėjusią jam gyvybę, įgyja apibendrintą nuolat lydinčios globos ir saugos prasmę. 1820 m. rudenį motinai mirus, vilniškiai bičiuliai ilgai slėpė šią žinią nuo Kaune mokytojavusio Adomo, baimindamiesi jo nevirties.

Nuo vaikystės turėjęs gyvą vaizduotę: poetas atsimena, kad jam buvo sunku moky-tis rašyti, nes ant lentelės brėžiamos raidės dingdavosi kaip „sutraiškyti vorai“, kurie visada kėlė pasibjaurėjimą. Save įveikti padėjęs motinos persergėjimas, kad turtingieji gali nesimokyti rašyti, nes už juos sekretorius „mojuos plunksna“, o neturtingieji turi patys mokėti savimi pasirūpinti. Iš tiesų du Mickevičių sūnūs – Adomas ir jaunesnysis Aleksandras – gavo išsilavinimą universitete, gyveno „iš plunksnos“. Aleksandras Micke-

vičius (1801–1871), baigęs teisės studijas Vilniuje, dėstė romėnų, lietuvių ir lenkų teisę žymiajame Kremeneco licėjuje Ukrainoje; po sukilimo caro valdžiai jį uždarius, dirbo teisės profesoriumi šiame krašte – Kijevo, vėliau Charkovo universitetuose.

1807–1815 m. Adomas Mickevičius mokėsi Naugarduko apskritinėje mokykloje, vadovaujamoje vienuolių dominikonų. Pagal švietimo reformą, pradėtą dar Respublikos laikais, mokykla buvo kasmet vizituojama Vilniaus universiteto profesorių, čia buvo gyva patriotinė atmosfera. Veikė savotiška moksleivių savivalda, draugiškas teismas, kuriame, sprendžiant įvairius bendramokslių ginčus, vadovautasi LDK statutu. Adomas yra buvęs išrinktas šio teismo pirmininku.

Mokykla turėjo mėgėjišką teatrą, kuriame dalyvavo ir būsimasis poetas. Pasakojama, kad statant spektaklį pagal žymaus lenkų klasicisto Aloyzo Felinskio (1771–1820) tragediją *Barbora Radvilaitė*, nedidelio ūgio, smulkaus sudėjimo Adomui teko Barbaros rolė. Vienoje scenoje Adomas tyčia užmynęs ant rankos prieš jį klūpančiam bendramoksliui, vaidinusiame Žygimantą Augustą, ir nusileidus uždangai aktorai taip apsikūlę, kad turėję vėl nusigrimuoti kitai spektaklio daliai...

Berniukai, mokydamiesi lotynų kalbos ir Antikos literatūros, svajodavę aplankyti Romą, – taip pat, kaip po šimtmečio jų bendraamžiai svajos apie Paryžių. Bet Romą, anot Mickevičiaus, „iš Naugarduko pasiekti buvę sunkiau nei mėnulį“. Vis dėlto, kaip pažymi poeto biografai, įspūdinga, kad kuklios kilmės Lietuvos provincialas niekada neišgyveno jokios graužaties dėl savo šaknų. Priešingai, vaikystės kraštą, čia praleistus metus laikė neįkainojama savo patirtimi, likimo dovana, tapusia dosnia kūrybos versme. Imlios sąmonės nuo vaikystės sugerta žmonių, skirtingų kalbų, kultūrų įvairovė, girdėtas gudų, lenkų, lietuvių folkloras (valstiečių ir bajorų) vėliau maitino poeto vaizduotę ir grįžo į tekstus.

Pagal mokyklos baigimo pažymėjimą, Adomas buvo vidutinės sveikatos, „besaikio uolumo“, puikiai įvertintas už istoriją, labai gerai – už logikos, fizikos, gamtos istorijos dalykus, gerai – už elgesį ir literatūrą.

Vilniaus universitete. Poetinis debiutas

1815 m. Mickevičius įstojo į tuo metu klestėjusią aukštąją mokyklą – Vilniaus universitetą, – iš pradžių į Fizikos ir matematikos fakultetą, vėliau perėjo į Literatūros ir laisvųjų menų fakultetą. Universitete susitiko bičiulių ir bendraminčių – vaikinių, daugiausia kilusių, kaip ir jis pats, iš istorinės Lietuvos smulkiųjų bajorų šeimų. Šios kartos jaunuoliai sudarė pirmąsias XIX a. profesinės inteligentijos gretas. Artimiausiam draugų būreliui priklausė Tomas Zanas (1796–1855), Jonas Čečiotas (1796–1847), Juozapas Ježovskis (1798–1855), Pranciškus Malevskis (1799–1870), Anupras Petraškevičius (1794–1863). 1817 m. rudenį šie studentai įkūrė Filomatų, „mokslo bičiulių“ draugiją. Iš pradžių draugijos užsibrėžti tikslai buvo bendra savišvieta, pagalba vieni kitiems studijuojant, dalijimąsis idėjomis. Tai buvo ir savotiškos kūrybinės dirbtuvės: per draugijos susirinkimus trys jos poetai – Mickevičius, Zanas ir Čečiotas – skaitydavo eiles. Vykdavo ir savotiški poetų turnyrai, varžytasi kuriant „jambus“ – humoristinius eilėraščius iš studentiško bičiulių gyvenimo. Filomatai skaitė Apšvietos autorius, jais žavėjosi ir sekė savo kūryboje. Ypač populiarūs buvo Voltero (1694–1778) kandūs, satyriniai, laisvamaniški tekstai. Mickevičius filomatų susirinkimuose skaitė šio Apšvietos autoriaus poemų perdirbinius „Mieško, Naugarduko

kunigaikštis“ ir „Ponia Anelė“, poemos „Orleano mergelė“ vertimo fragmentus. 1818 m. debiutavo Vilniaus spaudoje meistrišku klasicistinės stilstikos eilėraščiu „Miesto žiema“. Tačiau į filomatų akiratį pateko ir Romantizmo judėjimą skirtingose šalyse įžiebę autoriai – Žanas Žakas Ruso, Johanas Volfgangas Gėtė, Frydrichas Šileris, Džordžas Baironas. Ryškėjančią naują Mickevičiaus kūrybos linkmę žymėjo 1819 m. žiemą Vilniaus spaudoje paskelbta stilizuota sakmė „Živilė“, išspausdinta anonimiškai, kaip senų kronikų ištrauka. Jos siužetą vėliau Mickevičius perkūrė poemoje *Gražina*, o šį pasakojimą apie „garbingą karienę“ pastebėjo ir į savo pirmąją Lietuvos istoriją 1822 m. įtraukė buvęs Mickevičiaus bendrakursis Simonas Daukantas.

Ilgainiui ėmė ryškėti patriotiniai filomatų veiklos tikslai, masoniški draugijos bruožai: siekis slapta veikti studentų nuotakas, įsitikinimus, sukurti moralinio pasipriešinimo Rusijos okupacijai aplinką – „slaptą dorybės valdžią paskleisti pasauly“¹. Pradėjo kurtis žemesnės Filomatų draugijos, apimančios vis daugiau studentų – Bičiulių draugija, Spindulingieji, Filaretai. Patys filomatai pirmą kartą savišvietos grupelę vis labiau ėmė suvokti kaip „draugų respubliką“, kurios tikslas yra ugdyti būsimąjį krašto kultūrinį, intelektualinį elitą, skatinti bendraamžių pilietinį sąmoningumą ir solidarumą, kreipti juos prie „bendrojo gėrio savo tėvynėj“ siekių, vis labiau įgyjančių politinę – Respublikos atkūrimo – prasmę. 1819 m. Mickevičiaus sukurtam tekstui pritaikę masoniškos dainos melodiją filomatai giedojo savoj himną:

Ei, džiaugsmu jau akys tviska,
Vainikai kaktas dabina,
Broliai čia visi, saviškiai
Draugiškai apsikabina!

Meskim prieš slenkstį išrovę
Prabangą, klastą, puikybę,
Nes čia amžina šventovė
Tėvynės, mokslo, dorybės.

Vertė Kornelijus Platelis

1819 m. baigęs studijas, Mickevičius buvo paskirtas mokytoju į Kauno apskritinę mokyklą. Vedė lotynų literatūros, lenkų retorikos, istorijos ir teisės pamokas, uoliai joms ruošdavosi. Po smagaus, turiningo gyvenimo Vilniuje čia prislėgė darbo rutina. Nors mėgo išskylas po miesto apylinkes, susirado naujų pažįstamų, vis dėlto ilgėjosi bičiulių, jautėsi vienišas. „Broliams filomatams“ pirmaisiais darbo metais rašė: „Bet koks aš čia būnu nuobodžiaujantis, piktas – žodžiu, nelaimingas, šito jūs niekada sėdėdami Vilniuje nesuprasite.“ Tačiau ilgainiui pajuto, kad vienatvė „žadina vaizduotę“. Voltero „Orleano mergelės“ vertimas, pradėta rašyti (neišlikusi) klasicistinė drama „Demostenas“, daktinė poema „Bulvė“ taip ir liko nebaigti – Mickevičius ėmė kurti balades, romansus, „mieliausiojo Šilerio“ sekimus...

Lemtinga buvusi 1820 m. vasara – atidirbęs pirmuosius metus mokykloje, poetas leido atostogas Naugarduke ir jo apylinkėse, Ščiorsuose, turtingoje grajų Chreptavičių

¹ Eilutė iš A. Mickevičiaus eilėraščio „Jau nuo giedro dangaus sutemos traukias niūrios...“ (1818), jame išsakyta filomatų veiklos programa.

bibliotekoje, kur rinko medžiagą istorinei poemai *Gražina*. Per Zaną susipažino su Tuhanovičių ir Plužinų dvarininkais, Vereščiakų šeima, su savo bendraamže Marija Vereščiak, artimųjų ir bičiulių vadinta Marile. Bičiuliams apie tą vasarą Adomas entuziastingai rašė: „Važinėjimas, medžiojimas, žiūrėjimas į gražuoles, klausymasis, grojimas, veikimas, netgi kalbėjimas apie [slaptaženklis, žymintis masonus] su teterviniais [t. y. masonais], kalkuliavimas, leipimas juokais, visą naktį revoliucinės dainos gausiame būryje [...] – štai trumpas atostogų vaizdas.“

Tuhanovičiuose Mickevičius galutinai apsisprendė dėl savo literatūrinės kūrybos pobūdžio – atsiremti į tradicinę liaudies pasaulėjautą, į jos kosminę, mitinę vaizduotę, įžvelgti joje išmintingą pasaulio pažinimo patirtį, ne vien – švietėjišku požiūriu – liaudies prietarus. Apsisprendimo momentą vėliau poetas taip prisiminė:

*Kartą išklausiusi labai įdomios žvejo pasakos, Marija, atsigręžusi į mane šūktelėjo:
– Štai poezija! Parašyk ką nors tokio!
Tie žodžiai giliai įsmigo man į širdį, ir nuo tada pasirinkau savo poezijos kryptį.*

Įsisiūbavę jausmai Marilei Vereščiak, netrukus po pažinties su poetu ištekėjusiai už grafo Lauryno Putkamerio, paliko pėdsaką Mickevičiaus kūryboje, tapo romantine neišsipildžiusios meilės legenda. Ji jau porą šimtmečių traukia Mickevičiaus biografų, kūrybos tyrėjų, skaitytojų dėmesį, yra sulaukusi daugybės aprašymų – ir mokslinių, ir literatūrinių. Poezijos autobiografiškumas – būdingas romantinės literatūros bruožas: kūrinio subjektas, vaizduojamas kaip artimas autoriui, iškyla ne vien kaip fantazijos padarinys, bet kaip konkretaus asmens išraiška.

1822 m. pavasarį Vilniuje Universiteto spaustuvininkas Juozapas Zavadskis išleido pirmąją Adomo Mickevičiaus knygą – rinkinio *Poezija (Poezje)* I tomą. Pagrindinė jo dalis – ciklas „Baladės ir romansai“ – laikomas Romantizmo epochos pradžia Lenkijos ir Lietuvos literatūrose. Leidėjas iš pradžių buvo skeptiškas jaunuolio ambicijoms publikuoti savo kūrybą, nes „Vilniuje poezija nerašoma, tik Varšuvoje“. Taip būta klasicizmo epochoje – literatūrinis Vilnius tuomet garsėjo aštria ir šmaikščia laikraščio *Gatvės žinios* satyrine proza. Netrukus paaiškėjo, kad Mickevičiaus *Poezija* – visiškai naujas reiškinys, paneigęs šį „dėsnį“: pirmasis 500 egzempliorių tiražas buvo veikiai išpirktas; išspausdintas antrasis, 1500 egzemplioriai – tai liudijo tiems laikams didelį leidinio populiarumą. Anot Mickevičiaus atsiminimų, labiausiai jis buvo skaitomas „paprastų“ skaitytojų, o klasicistiniuose salonuose jo poezija piktintasi, juoktasi iš jos (ypač skaitytojus trikdė *Vėlinės*).

Mickevičius žymiajame cikle perkūrė viduramžių žanrines formas – epinę-draminę baladę ir lyrinį romansą. Baladė buvo patraukli romantikams dėl savo formos laisvumo, stebuklinio prado, liaudiškos poetikos panaudojimo galimybių (balades yra rašę F. Šileris, J. V. Gėtė, A. Puškinas, Maironis). Pagrindinė poetinio ciklo tema – nematomos, paslaptingos, grėsmingos pasaulio pusės apraiškos. Žmogus pasirodo daugeriopais, slaptais ryšiais susisaistęs su anapusybe, su kosminėmis (pasaulio tvarką palaikančiomis) gamtos galiomis. Gamta ir žmogus iškyla kaip vieno gyvybingo organizmo dalys. Čia ir valingi, ir spontaniški žmogaus veiksmai sulaukia netikėto aukštesnių jėgų atsako – ar kaip moralinio atpildo, ar dovanos, ar susidūrimo su būties paslaptimis. Tekstai įvairios poetikos ir stilstikos – žmogaus susidūrimas su antgamtinėmis galiomis vienur pasirodo kaip sukrečiantis įvykis, patyrus „baisią ir nuostabią paslaptį“ („Svitezis“, „Lelijos“), kitur – kaip

jautriai pasakojama kasdienė istorija („Kanklininkas“, „Tėvulis grįžta“), dar kitur – kaip komiškas spektaklis („Patinka“, „Ponia Tvardovska“). Nauja buvo ir tai, kad susidūrimai su antgamtinė paslaptimi baladėse įkomponuoti į atpažįstamą, geografiškai konkrečių istorinės Lietuvos peizažą, susieti su Lietuvos istorinėmis, kultūrinėmis detalėmis (pvz., „Svitezis“).

Programinis ciklo eilėraštis „Romantika“ sukomponuotas kaip nedidelis dramatis vaizdelis, kuriame svarstomas pasaulio pažinimo klausimas. Kelių veikėjų dialogais atskleidžiama Romantizmo epochai būdinga skirtingų pasaulėvaizdžių sandūra. Vienas jų – racionalistinis, švietėjiškas, pagrįstas moksliniu pažinimu, protu, dėsniais ir normomis. Kitas pasaulėvaizdis – romantinis, paremtas empatija² ir vaizduote, jausmu ir tikėjimu, atviras anapusbės nuojautoms, religiniam patyrimui. Kaip alternatyva technologizuotam mokslininko žvilgsniui („stikliui“), iškeliami kita pasaulio pažinimo galimybė – tiesioginis „širdies žvilgsnis“ (emocinis susitapatinimas, intuityvi įžvalga, vaizduotė). Mokslininko teorinis mąstymas skirtas pasauliui tirti iš šalies, iš atstumo, o „širdies žvilgsnis“ padeda įsitraukti į tarpasmeninius ryšius su žmonėmis, juos suprasti ir su jais gyventi. Toks santykis atveria „gyvajų tiesą“ – tokią, kuri skatina suvokti žmogaus gyvenimo prasmę, žmogiškų ryšių paslaptį, patirti pasaulio šventumą.

Mickevičius suvokė mokslinio ir religinio pasaulėvaizdžio atsiskyrimą kaip lemtingą epochos lūžį, kreipiantį Vakarų civilizaciją nauja, technologijų plėtotės linkme. Suvokė, kad tai iš esmės pakeis žmonių gyvenimą ateinančiais amžiais. Yra liudijimų, kad Mickevičius po kelerių metų Rusijoje buvo pradėjęs prancūziškai rašyti fantastinį romaną „Ateities istorija“, kurio veiksmas vyksta 2000 metais. Autorius sumanęs „pavaizduoti numatomus materialistinio egoizmo ir egoistinio racionalizmo padarinius“, beje, pragaištingiausias vyrams, o moterys, pagal sumanymą, dar tebėra „civilizacijos viltis“ (panašus motyvas pasigirsta ir „Romantikoje“, iš dalies – poetinėje apysakoje *Gražina*). Esama užuominų apie romaną, kad Mickevičius stebėtinai numatė išradimus – kaip žmogaus kūno, juslių pratęsimus, – kuriais mes naudojames šiandien: aviaciją, kosminius satelitus, radiją ir garso aparatūrą, netgi kažką panašaus į internetą ar televiziją.

Dėl cenzūros į rinkinį nepateko 1820 m. parašyta „Odė jaunystei“, kurią Mickevičius perskaitė viename filomatų susirinkime. Eilėraštyje su patosu aukštinama revoliucinė jaunystės energija – kūrybinė galia. Skelbiama ateinanti nauja laisvės epocha, apimanti visą žmoniją ir pasaulį (panašiai kaip Šilerio odėje „Džiaugsmui“). Kaip būdinga ankstyvojo Romantizmo literatūrai, emociškai išsakomas kūrybinis polėkis idealo link, įsipareigojimo jam vertė ir grožis, nors pats idealas – „dvasios pasaulis“ – lieka mįslingas, pridengtas bibline vaizdinija. Naujoji epocha – kūrybingo, todėl laisvo žmogaus epocha. Ši idėja aktuali ir XX a. modernizmo kultūroje.

Po metų, 1823-iaisiais, *Poezijos II* tome Mickevičius paskelbė dramos *Vėlinės II* ir *IV* dalis bei poetinę apysaką *Gražina*. Apysakoje sukurtas Viduramžių Lietuvos moters karžygė, Naugarduko kunigaikštienės paveikslas. Vienas svarbiausių jo bruožų – Gražina veikia vadovaudamasi moraline intuicija, ne racionali išskaičiavimu, kitaip nei jos vyras kunigaikštis Liutauras. *Gražina* lenkų ir lietuvių kultūroms davė naują, poeto sukurtą moters vardą lietuviška šaknimi, įkvėpė moterims herojišką idealą, kuris, kaip būdinga Romantizmo epochai, buvo suprastas ir įgyvendintas tiesiogiai. Lietuvių grafitė Emilija Pliaterytė,

² Empatija – gebėjimas įsijusti į kito emocinę būseną, suprasti kito patiriamus išgyvenimus.

dalyvavusi 1831 m. sukilime, neabejotinai buvo įkvėpta Mickevičiaus literatūrinio vaizdinio. Pliaterytės, moters karžygės legendą pats Mickevičius įtvirtino, po sukilimo parašęs jai skirtą eilėraštį „Pulkininko mirtis“, baigiamą tokiomis eilutėmis: „...tai buvo mergina, / Tai lietuvė, mergina karžygė, / Sukilėlių vadė – Emilija Pliater!“ . Dar po dešimtmečio Emiliją Pliaterytę minėjo kaip naujos, „moterų išsilaisvinimo epochos“ pirmąją ženklą.

Pagrindinė dramos *Vėlinės* tema – gyvųjų ir mirusiųjų, regimojo ir neregimojo pasaulių, žmogaus išorinės ir vidinės dvasinės egzistencijos santykiai. II dalyje imituojamos archajiškos Vėlinių apeigos. Daugiau nei po dešimties metų rašydamas pratarinę prancūziškajam dramos vertimui Paryžiuje, poetas taip paaiškino *Vėlinių* etnografines realijas: „Iš pradžių veiksmas vyksta Lietuvos gilumoje, kaimo koplyčioje, o poetiškasis šios scenos pasaulis sukurtas remiantis liaudies vaizdiniais, kurie atsiradę iš pagoniškųjų tradicijų liekanų, perpintų krikščioniškojo tikėjimo elementais“. „Pagarbą protėviams, pagarbą mirusiesiems“ Mickevičius yra nusakęs kaip ypatingą lietuvių pasaulėjautos bruožą. Anot poeto, „Vėlinių šventė – tai garsiausia lietuvių šventė“.

Dramos II dalyje burtininko iškviestos vėlės liudija „gyvąsias tiesas“, susijusias su pagrindiniais žmogaus egzistencijos klausimais – kančios ir kaltės, žmogiškų ryšių ir gyvenimo vertės. Savitai parafrazuojami Evangelijos, Antikos mitologijos motyvai. IV dalyje sukurtas pirmasis Lietuvos literatūroje romantinio individo paveikslas, artimas Gėtės romano *Jaunojo Verterio kančios* veikėjui. Tai individualistas, pasinėręs į savo jausmų pasaulį, skausmingai išgyvenantis atotrūkį tarp aukštų sielos polėkių ir tikrovės, neišsprendžiamą žmogaus likimo, kančios paslaptį. Herojus meilės jausmą patiria kaip dramatišką lemtį – dar anapus, iki sielos įsikūnijimo žemėje jam skirtą likimą. Pagal tokią romantinę sampratą, žmogaus gyvenime, jo likime reiškiasi ne tik fiziniai, bet dvasiniai pasaulio dėsniai. Jie dramatiškai susikerta su socialinėmis normomis (Gustavas įsimylėjo aukštesnės padėties merginą, kuri jį atstūmė dėl luominio prestižo ir turinio išskaičiavimo). Tokiu susikirtimu socialinių normų pasaulis parodomas kaip sąlygiškas, ribotas – čia glūdėjo ir romantinio „meilės polėkio“ revoliucinė galia. Kita vertus, vedybos iš meilės tapo įtakinga amžiaus papročius keičiančia idėja, ir ilgainiui emocinio ryšio, emocinio suderinamumo reikalavimas pakeitė tradicinį socialinį turinį sandorį kaip pagrindinį santuokos motyvą.

Vėlinėmis Mickevičius siekė sukurti naują dramos formą, pasižyminčią realistinės ir simbolistinės poetikos jungtimis, fragmentiškumu. Tokia forma leidžia apčiuopti tai, ko žmogaus pasaulyje neįmanoma išsakyti tiesiogiai. Mickevičius, ne kartą iš pagrindų abejojęs savo kūrybos prasmingumu, *Vėlinės* laikė geriausiu, bent „labiausiai vertu skaityti“ savo kūriniumi.

Tremtis į Rusiją

1823 m. gegužės 3 d. vienas Vilniaus gimnazijos mokinys klasėje ant lentos užrašė šūkį, šlovinantį Abiejų Tautų Respublikos konstituciją. Tai tapo dingstimi Rusijos valdžiai Lietuvoje kelti jaunimo slaptųjų organizacijų išaiškinimo ir teismo procesą. Prasidėjo tardymai ir areštai. Rudenį buvo suimti filomatai, tarp jų ir Adomas Mickevičius, uždaryti į kalėjimą paverstą Vilniaus bazilijonų vienuolyną. Poetas čia išbuvo pusmetį. Suimta moksleivių iš Kėdainių, Kražių mokyklų. Šių įvykių patirtimi Mickevičius vėliau pasirėmė kurdamas *Vėlinių* III dalies siužetą. Nuosprendis poetui palyginti su kitais buvo gana švelnus – tremtis į Rusiją. Per šį procesą buvo išblaškyta aktyvi, kūrybinga istorinės Lietuvos jaunuomenės karta. Dalis jos, kaip rašė buvęs filomatas Ignas Domeika (1802–1889), vėliau tapęs žymiu

Čilės geologu ir Santjago universiteto rektoriumi, „susirinko vėl, bet jau ne studentų gegužinėje ar posėdyje, bet su kardu tautos sukilime“.

Mickevičius iš Lietuvos išvyko 1824 m. spalio 25 d. – kaip pasirodys, visam laikui. Iš pradžią nukeliavo į imperijos sostinę, kartu su Malevskiu ir Ježovskiū gavo paskyrimą į Odesos licėjų. Neradęs tarnybos Odesoje pragyveno keletą mėnesių, aplankė Krymą. Su šia kelione, egzotiško krašto, jo kultūros patirtimi, keliautojo, piligrimo nuotaikomis susijęs Mickevičiaus ciklas „Krymo sonetai“, paskelbtas 1826 m. Maskvoje publikuotame rinkinyje *Sonetai*.

Ciklas pradedamas sonetu „Akermano stepės“, įvedančiu į naują gamtos vaizdavimą. Tai Romantizmo epochoje susiformavusi peizažo kaip subjekto vidinių būsenų atitiktis poetika (būdinga, pvz., anglų romantikams, ypač V. Vordsvortui). Jutimiškai konkretūs, tikroviški vaizdiniai kuriami taupiomis, bet taikliomis detalėmis. Kartu jie atveria tiesiogiai neišsakomą potekstę, egzistencinius eilėraščio motyvus: gyvenimas kaip kelionė ar klaidžiojimas, tikrų orientyrų, suvaldančių kelionės atsitiktinumą, ieškojimas, dvasinio centro (namų, tėvynės) ilgesys ir atmintis, gyvenimo ribos ir už jos plytinčios nežinomybės pojūtis, tos ribos peržengimo būtinybė, atsigręžimas atgal prieš lemtingą žingsnį. Griežta klasikine soneto forma atskleidžiamas išorinio ir vidinio, žmogaus sąmonės peizažo susipynimas – nauja Mickevičiaus poetinės meistrystės išraiška.

Nuo 1825 m. pabaigos Mickevičius apsistojo Maskvoje, formaliai tapo Maskvos generalgubernatoriaus kanceliarijos tarnautoju, tačiau tų pareigų nesiėmė, siekė gyventi iš literatūrinių honorarų. Čia įsitraukė į rusų aristokratinio, kūrybinio elito gyvenimą, tapo laukiamas svečias žymiausiuose Maskvos salonuose. Kaip vėliau rašė vienas jo „draugų rusų“, Mickevičius buvo vertinamas dėl „puikaus išsilavinimo ir stebinančio įvairių tautų literatūros išmanymo“, bendravimo charizmos. Ypač išgarsėjo kaip neprilygstamas improvizatorius (kuriantis eiles lenkų kalba ar prozą – prancūzų kalba spontaniškai, pagal duotą temą, lydimą muzikinio akompanimento). Susipažino ir bendravo su poetu Aleksandru Puškinu. Mickevičiaus kūryba tuo metu pradėta versti į rusų ir vokiečių kalbas; poeto šlovė ėmė skliti Europoje.

Tremtyje išryškėjo naujos Mickevičiaus kūrybos tendencijos – siekis literatūrine kūryba tiesiogiai veikti skaitytojų politines nuotaikas. 1828 m. Peterburge Mickevičius išleido poemą *Konradas Valenrodas* – su epigrafu iš italų filosofo Nikolo Makiavelio (1469–1527) politinio traktato *Valdovas* (1523): „Nes turite žinoti, kad yra du kovos būdai... reikia būti lape ir liūtu“. Poemoje pasinaudota istorinės kaukės poetika – jos siužetas paremtas Viduramžių Lietuvos kovų su kryžiuočiais realijomis, o iš tiesų keliama aktuali, į dabartį nukreipta slaptai ruošiamo maišto prieš politinę priespaudą idėja. Ją poetas traktavo romantinio mesianizmo dvasia kaip teisingą kovą ne tik prieš imperijos agresiją, bet ir metafizinį blogį, kurį galima įveikti ir neteisėtais būdais. Amžininkai šioje poemoje įžvelgė sukilimo prieš Rusijos imperiją moralinę motyvaciją: anot vieno 1830–1831 m. sukilimo dalyvių, „žodis tapo kūnu, o *Valenrodas* – Belvederiu³“.

Emigracijoje

Gana netikėtai gavęs užsienio pasą Mickevičius 1829 m. vasarą galėjo palikti Rusiją. Laivu pasiekė Vokietiją, Berlyne klausėsi filosofo Georgo Vilhelmo Frydricho Hėgelio paskaitų,

³ Belvederis – Rusijos imperijos caro vietininko rezidencija Varšuvoje, kurios puolimu prasidėjo sukilimas.

laiškuose apie jas atsiliepė be entuziazmo, ironizuodamas filosofijos disciplinos akademinį uždarumą. Buvo Prahoje, susipažino su čekų mokslininkais ir rašytojais. Veimare aplankė Šilerio kapą, susitiko su Gête – buvo širdingai jo priimtas; Bonoje – su Augustu Šlėgeliu. Toliau keliavo į Šveicariją, Italiją. Romoje, nuo vaikystės svajotame aplankyti mieste, apsisusto ilgiau, tyrinėjo senovės paminklus – antikinės ir krikščioniškosios kultūros pėdsakus. Prieš Romos muziejus ir galerijas nublanko anksčiau matyti dailės rinkiniai. „Palengva atsiveria mano julsės menams, kuriuos pradėdau vertinti ir pažinti“; „Roma – vienintelis miestas užsienyje, kuriame galėčiau apsigyventi visam laikui, nes vien jis pats, be žmonių daugybę metų gali teikti peno pramogai ir mokslams“, – rašė bičiuliams iš Romos 1830 metais. Aplankė Neapolį, Siciliją, didelį įspūdį padarė Pompėja. Ketino leistis kelionėn į Rytus, tačiau sulaukė Romoje įsižiėbę jausmai lenkų grafaitei Henrietai Evai Ankvič.

Poeto likimą nauja vaga pakreipė 1830 m. lapkritį prasidėjęs sukilimas Lenkijoje, vėliau Lietuvoje. Sukilime dalyvavo ir vyriausiasis Mickevičiaus brolis Pranciškus. Pats ketino prie kovotojų prisijungti, tačiau kažkodėl delsė, galiausiai su padirbtu pasu iškeliavo į Lenkiją. Ten praleido kelis mėnesius, bet sukilimui akivaizdžiai pralaimint kovos lauko taip ir nepasiekė. Dėl to buvo dalies amžininkų smerkiamas. Yra liudijimų, kad tada galvojo apie savižudybę. Šis metas laikomas nauju Mickevičiaus biografijos etapu, kuriame jis prisirišė tautinio poeto vaidmeniui – savo kūryba palaikyti istorijoje nukentėjusios lenkų tautos dvasią, savo raštais tarnauti tautai, atverti jai naują, moralinę-religinę misiją Europoje – „skleisti patriotizmo evangeliją“.

1832 m. atvyko į Drezdeną ir per trumpą laiką sukūrė *Vėlinių* III dalį, kurioje siekiama įprasminti žmogaus ir tautos istorijoje patiriamą kančią – kaip atpirkimą, dalyvausiant Dievo numatyta žmonijos išganymo plane. Konkretus istorinis-politinis siužeto lygmuo glaudžiai susipynęs su religiniu-metafiziniu: vaizduojama, kaip Rusijos valdžios vykdytose Vilniaus studentų represijose dalyvauja kosminės gėrio ir blogio jėgos. Tais pačiais metais apsisusto Paryžiuje, parašė ir išleido *Lenkų tautos ir piligrimystės knygas* – evangeliniu stiliumi sukurtą „patriotinį katekizmą“, skirtą Lenkijos ir Lietuvos emigrantams, užplūdusiems Europą. Knygoje keliamas buvusios Lenkijos–Lietuvos Respublikos pavyzdys kaip galimas būsimos Europos tautų konfederacijos provaizdis. Šio laikotarpio lyrikoje vis labiau ryškėjo religinės temos, vėl iškilusi proto ir tikėjimo dilema, puikybės ir nuolankumo etinė įtampa, ezoterinės minties atgarsiai. Įsitraukė į prancūzų ir vokiečių mistinę filosofiją, studijavo Liudviko Kludijaus de Sen-Marteno (1743–1803), Jakobo Biomės (1575–1624) veikalus. 1833 m. ėmėsi poemos *Ponas Tadas*, kurią pabaigė beveik per vienerius metus (išėjo 1834 m. Paryžiuje).

Ponas Tadas – poema, tapusi lenkų tautiniu epu, turėjusi didelį poveikį lietuvių Romantizmo literatūrinei vaizduotei ir XIX a. lietuvių tautinei savimonei. Jos veiksmas vyksta 1812 m. Napoleono karo su Rusija išvakarėse buvusios LDK teritorijoje, šiaurės Gudijoje – turtingo bajoro dvare. Poema meniškai įamžino Respublikos ir konkrečiai – LDK bajoriškosios kultūros realijas, papročius, daiktus, žmonių tipus, jų gyvenimo būdą, pasaulėjautą, kalbą. Šis pasaulis vaizduojamas kaip gyvybingas, jaukus, palankus ir pakankamas žmogui, nors nėra uždaras nuo istorinių epochos įvykių, jis atsidūręs ant esminių permąstymų slenksčio. Senojo pasaulio keitimasis į naują – viena iš pagrindinių poemos temų. Šis pokytis paveikia ir bendruomenę (bajorų kova nuo privataus kivirčo iki išsivaduosios kovos), ir asmenį, jo atskirą gyvenimą (pagrindinio veikėjo Jackaus Soplicos istorija nuo puikybės kupino šaunaus šlėktos iki konspiratoriaus, siekiančio išpirkti kaltę

dėl padaryto nusikaltimo). Poema yra ir vienas pirmųjų „prarasto laiko ieškojimo“ temos kūrinį – praeities, paliktos tėvynės pasaulis, jo patirtis sugrįžta atmintyje ir vaizduotėje, meninė išraiška jam teikia tvarumo.

Poema pasižymi didžiule stilistikos įvairove – imituojamas, parodijuojamas klasikinis herojinis epas, didaktinės, aprašomosios poemos formos. Kitais bruožais – tokiais kaip suasmenintas pasakotojas, meilės istorijos intriga, spalvingi charakteriai, humoro stilistika – priartėja prie eiliuoto romano žanro (plg. A. Puškino *Eugenijų Oneginą*, 1833).

Po didžiulio kūrybinio pakilimo rašant *Vėlinių* III dalį ir *Poną Tadą* poetas patyrė kūrybinį atoslūgį. Daug kas iš ankstesnės kūrybos pasirodė menka: „Man regis, jau niekada plunksnos nesiimsiu niekam. Tik tas kūrinys ko nors vertas, kurį skaitydamas žmogus gali pasitaisyti ar išminties pasimokyti“, – sakė 1834 m. laiške bičiuliui, ką tik pabaigęs *Poną Tadą*. Tuo laikotarpiu parašė vieną paskutinių didesnių savo kūrinių – ciklą „Nuomonės ir pastabos“ (1834–1835), kuriame glaustu aforistiniu stiliumi perteikiamos studijuotų mistinių filosofų įkvėptos mintys. Vis didesnę reikšmę teikė ne žodžiui, o veiksmui. Kadaiše Romoje žavėjęsis meno šedevrais, dabar į juos žvelgė su nuostaba, nebe taip sureikšmindamas kaip anksčiau: „Gražus tai daiktas, bet Kosciūška sukūrė gražesnią“, – taip 1848 m. įvertino garsiąsias XV a. Florencijos baptisterijos bronzines duris, Mikelandželo pavadintas „Rojaus vartais“.

1834 m. Mickevičius vedė Celiną Šimanovską, dar Maskvoje pažintą Europos muzikinio pasaulio įžymybės – lenkų pianistės Marijos Šimanovskos – dukterį. Su ja sulaukė šešių vaikų (dviejų dukterų – Marijos ir Elenos – bei keturių sūnų – Vladislavo, Aleksandro, Jono, Juozapo). Šeimyninį gyvenimą apsunkino po poros metų prasidėjusi žmonos psichinė liga. Siekdamas užsitikrinti nuolatines šeimos pajamas ir stabilesnį gyvenimą, 1839–1840 m. Mickevičius dėstė romėnų literatūrą Lozanos universitete Šveicarijoje. Čia parašė keletą nedidelių eilėraščių, kurie literatūros istorijoje vadinami Lozanos lyrika – tai iš esmės paskutiniai Mickevičiaus poetiniai kūriniai, šedevrai, savotiškas atsisveikinimas su poezija („Virš didžiųjų, skaidrių vandėnų“, „Pasruvo ašaros“, „Suverpti meilę“ ir kt.).

Paskutiniųjų metų mokslinė, visuomeninė, politinė veikla

1840 m. Mickevičius atsisakė dėstytojo vietos Lozanoje ir išvyko į Paryžių, kur tapo neseniai *Collège de France* įkurtos slavų literatūros katedros profesoriumi, dėstė slavų literatūros kursą. Įsidėmėtina, kad ketindamas įsitraukti į prancūzų akademinį gyvenimą nesiekė „natūralizuotis“ – priimti Prancūzijos pilietybę, kaip mini 1841 m. laiške broliui Pranciškui: „Gal tapsiu profesoriumi be natūralizacijos, nes man lyg ir gaila liautis buvus valstybine prasme lietuviu ir nemiela pavirsti prancūzu.“ Taigi Mickevičius ir emigracijoje jautėsi priklausantis Lietuvos piliečių bendruomenei, Lietuvos tautai. Jam, kaip vėliau Mykolui Riomeriui, Česlovui Milošui, buvo būdinga dvilypė tautinė tapatybė – jis laikė save ir lietuviu, ir lenku. Atskira paskaita aptarė lietuvių mitologiją, daug dėmesio skyrė lietuvių senosios tikybos religinei vaizduotei, jos ryšiui su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politika ir kultūra.

Tada Mickevičius susipažino ir su Andriumi Tovianskiu, iš Lietuvos atvykusiu dvarininku, kuris 1841 m. Paryžiuje sutelkė religinę sektą, pavadintą „Dievo reikalas“. Mickevičius kartu su nemaža Lenkijos ir Lietuvos emigrantų dalimi tapo toviaizmo šalininku. Šis religinis sambūris atliepė dalyvių poreikį savarankiškai kurti religinį gyvenimą, puoselė-

ti savo tikėjimą, nesusaisant jo su bažnyčia. Ypač svarbu atrodė religiniais įsitikinimais nuosekliai grįsti visuomeninę ir politinę veiklą. Dėl sektos mokymo propagavimo ir Prancūzijos valdžiai nepriimtinių politinių pažiūrų skelbimo 1844 m. Mickevičius buvo atleistas iš slavų literatūros profesoriaus pareigų. 1847 m. nutraukė ryšius su „Dievo reikalu“, dalyvavo politiniuose „Tautų pavasario“ įvykiuose Italijoje, Paryžiaus lenkų emigracijos politinėje ir visuomeninėje veikloje. 1852 m. gavo tarnybą Arsenalo bibliotekoje, karčiai juokavo, kad ten esąs palaidotas tarp mirusiųjų. Susitikdavo su bičiuliais iš Lietuvos, mėgdavo su jais vakaroti, taip pat – dainuoti lenkiškas ir lietuviškas dainas. Iš to laiko Mickevičiaus duktė Marija išsaugojo poeto ranka ant lapelio brūkštelėtus trijų lietuvių liaudies dainų fragmentus. Juos Mickevičius užrašė vieno tokio vakaro metu, norėdamas pataisyti netiksliai sudainuotą lietuvišką dainą. Lenkų ir lietuvių kalbininkai, ištyrę šį autografa, padarė išvadą, kad Mickevičius lietuviškai greičiausiai nemokėjo, bet lietuvių kalba jam nebuvo svetima.

1855 m. mirus žmonai ir netrukus prasidėjus Krymo karui – Rusijos ir Turkijos konfliktui – Mickevičius išvyko į Konstantinopolį (dab. Stambulas) organizuoti Lenkų legiono kovos prieš Rusijos imperiją. Tų pačių metų lapkričio pabaigoje mirė, greičiausiai užsikrėtęs cholera. Buvo palaidotas Paryžiuje, 1890 m. jo palaikai perkelti į Krokuvą, Vavelio katedros kriptą šalia Lenkijos ir Lietuvos valdovų kapų.

A. Mickevičiaus kūryba paliko gilų pėdsaką lietuvių kultūros ir literatūros istorijoje. Ji sutelkė ir formavo XIX a. skirtingomis kalbomis kalbančių Lietuvos žmonių – lietuvių, lenkų, gudų – lietuviškąjį patriotizmą, susiejo jį su Lietuvos istorine atmintimi ir su vieta, gimtine. XIX a. viduryje ir II pusėje (kai kuriais atvejais – ir daug vėliau, XX a.) „tėvynė Lietuva“ buvo suvokiama remiantis Mickevičiaus literatūros kūriniais. Mickevičiaus kūryba veikė A. Baranuską, S. Daukantą, Maironį, Šatrijos Raganą, ir tas poveikis buvo tuo esmingesnis, kad visus juos siejo bendra LDK kultūros tradicija. Mickevičiaus kūryba, ypač poema *Ponas Tadas* sukūrė įtaigų Lietuvos mitą, skirtingai veikusį Lietuvos ir Lenkijos kultūrose.

Poema *Konradas Valenrodas* XIX a. pabaigoje buvo skaitoma kaip lietuvių tautinio atgimimo „vadovėlis“ (ypač dalis „Vaidilos sakmė“, išversta Vinco Kudirkos). Kita poemos dalis – „Daina“ („Vilija, mūsų upelių matutė...“) nuo XIX a. vidurio tapo labiausiai verčiamu Mickevičiaus tekstu, išreiškusiu tuo metu besiformuojančiai moderniajai lietuvių tautai aktualią savo-svetimo priešpriešą. O šiame tekste pasirodantis Lietuvos upių santakos motyvas, kraštovaizdžio ir istorijos sąsaja savo kilme siekia LDK Renesanso literatūrą, herojinį LDK epą – J. Radvano *Radviliadą*. 1948 m. visą poemą į lietuvių kalbą išvertė Vincas Mykolaitis-Putinas – pokario kontekste ji tapo lietuvių patriotizmą ir slaptą kovą su priešų skatinančiu tekstu. XX–XXI a. Mickevičiaus kūrybą į lietuvių kalbą dar vertė Kazys Binkis, Eduardas Mieželaitis, Alfonsas Maldonis, Vladas Šimkus, Justinas Marcinkevičius, Sigitas Geda, Judita Vaičiūnaitė, Vytautas P. Bložė, Kornelijus Platelis ir kt.

1984 m. Vilniuje, skvere prie Šv. Onos bažnyčios Mickevičiui buvo pastatytas paminklas (skulpt. Gediminas Jokūbonis). Šis paminklas tapo lietuvių kovos už laisvę simboliu: 1987 m. rugpjūčio 23 d. prie jo įvyko mitingas, kuriame pirmąkart viešai sovietinėje Lietuvoje pasmerktas Molotovo–Ribentropo paktas, jo slaptieji dokumentai. Šis mitingas buvo pirmoji politinė lietuvių demonstracija, pažymėjusi Lietuvos Atgimimo – išsilaisvinimo iš Sovietų Sąjungos – pradžią.

1990 m. Lietuvos valstybiniame akademiniam teatre režisierius Jonas Vaitkus pasta-

tė dramą *Vėlinės*, spektaklyje dramos siužetą jis susiejo su XX a. tragiška Lietuvos istorine patirtimi, kuri Atgimimo metais iškilo į viešumą ir buvo priklausčiusi visuomenės dėmesį (okupacija, tremtys, rezistencija).

Po poros dešimtmečių Mickevičiaus vėlyvosios biografijos motyvais Marius Ivaškevičius parašė satyrinę parodijų dramą *Mistras*, pastatytą 2010 m. Vilniaus mažajame teatre.

Vilniuje, Bernardinų gatvėje, name, kuriame 1822 m. gyveno poetas, dabar yra jo muziejus.

Siūloma literatūra: Adomas Mickevičius, *Poezijos rinktinė*, parengė Mindaugas Kvietkauskas, Vilnius: Baltos lankos, 1998; Adomas Mickevičius, *Konradas Valenrodas*, vertė Vincas Mykolaitis-Putinas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998; Adomas Mickevičius, *Vėlinės*, vertė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1998; Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas*, vertė Vincas Mykolaitis-Putinas ir Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1998; Adomas Mickevičius, *Laiškai, esė, proza*, parengė Algis Kalėda, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998; Algis Kalėda, *Adomas Mickevičius*, Kaunas: Šviesa, 1985; Jacek Łukasiewicz, *Adomas Mickevičius*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.

Adomas Mickevičius

AKERMANO STEPĖS

Aš įplaukiau į erdvę sauso okeano.
Vežimas tartum laivė žalumynuos narsto;
Tarp ošiančių bangų, kur žiedus srautais žarsto,
Iriuosį pro salas raudonojo bužano¹.

Tamsa tirštėja, niekur kelio nė kurhano.
Žvelgiu į dangų, ieškau žvaigždžių, mūs vedėjų;
Ten šviesiame ūke Aušrinė suspindėjo?
Tai blizga Dnestras, švinta ugnys Akermano.²

Palaukim!.. Kaip tylu... Girdėt, kaip gervės traukia.
Nė sakalo akis jų ten neįžiūrėtų.
Girdžiu, kaip žiogas smilgoj supasi iš lėto,

Kaip krūtine slidžia žaltys per žolę braukia.
Įsiklausau tyloj... Išgirst ausis galėtų
Balsus iš Lietuvos. Važiuokim, nieks nešaukia.

Vertė Vincas Mykolaitis-Putinas

AKERMANO STEPĖS

Aš įplaukiau į erdvę sauso okeano,
žolėn vežimas nyra ir kaip laivė nardo;
tarp šlamančių lankų ir tarp gėlių be vardo
apiplaukiu karolines salas burjano.

Migla jau krenta, niekur kelio nei kurgano,
dairaus žvaigždžių danguj, kurios kelius atvertų;
ten debesys žioruoja? ten Aušrinė vartos?
tai blyksi Dniepras, žiebias lempa Akermano.

Stokim! – kokia tylą! – gervės, girdžiu, danginas,
kurių net sakalo akis neprisitrauktų;
girdžiu drugelį supantis žolynuos,

¹ Ukrainoje ir Poberežėje bužanais vadina didžiulius žolynų guotus, kurie vasarą savo žiedais maloniai pajvairina lygumas. (Aut. past.) Poberežė – senas žemių tarp Dnestro ir Bugo pavadinimas.

² Kalbama apie jūrų švyturio šviesą.

arba žaltys slidžiu pilvu per žolę braukia,
 tokioj tyloj! – veltui ausis išgirst mėgina
 balsus iš Lietuvos. – Važiukim, nieks nešaukia!

Vertė Sigitas Geda

ODĖ JAUNYSTEI

Be dvasios, be širdies – tai griaučių minios!
 O, duok, jaunyste, man sparnus!
 Virš žemės negyvos, lig pat žydrynės,
 Pakilsiu rojun, į kraštus,
 Kur įkvėpimas kuria stebuklus,
 Kur puošia jis žiedais naujovę, –
 Tenai viltis – jo palydovė.

Lai tie, kuriuos jau slegia metai,
 Kur žemėn linksta kaktomis,
 Matuos pasaulį akimis,
 Kurios aplink siaurai temato.

Pakilk, jaunyste, virš slėnių,
 Kur tiek pelėsių jau priviso,
 Pakilk, ir saulėtu žvilgsniu
 Tu perverki žmoniją visą!

Žemyn pažvelki – plotai ten aptemę,
 Juos dengia rutina ir tingūs vandenai:
 Tai žemė!
 Pažvelki – plynėj negyvoj tenai
 Iš kilo šliužas kažin koks kriauklėtas:
 Jūreivis, vairas, laivas – viskas jis.
 Ir puola gyvius mažesnius nepastebėtas,
 Tai pasiners, tai vėl išlįs –
 Ir nenuskėsdamas taip nardo po vilnis.
 Staiga sudužo jis, akmens vos prisilietęs.
 Nieks nežinos gyvenimo nei jo žūties:
 Savimyla tai be širdies!

Gyvenimo nektaras tau saldus,
 Kai jį dalaisi su kitais, jaunyste!
 Ir širdys dangišku džiaugsmu pražysta,
 Kada jas jungia saitas nuostabus.

Išvien visi, draugai jaunieji!
 Visų bendroji laimė – mūs tikslai.
 Vienybėj įkvėptoj jėga stiprėja,
 Išvien visi, draugai jaunieji!..
 Laimingas kritęs kovoje tasai,
 Kuris kitiems padėjo kelią tiesiant
 Į rūmus ateities, į garbę šviesią.
 Išvien visi, draugai jaunieji!..
 Nors kelias ir uolėtas, ir slidus
 Ir ydos, smurtas trukdo mums žygiuoti, –
 Bet smurtui smurtas atkirtis tebus,
 Prieš ydas jaunumėj išmokime kovoti!

Kas, būdamas vaiku, kapos hidras,
 Tas jaunas smaugs kentaurus,
 Iš pragaro išplėš aukas
 Ir parsineš iš rojaus laurus³.
 Žvelk ten, kur nepasieks akis,
 Laužk tai, ko nepajėgs ir protas:
 Jaunyste, aras tu sparnuotas,
 Ir nieks tavęs nesulaikys!

Petys petin! Mes žemės rutulį apjuosim
 Gyvąją rankų grandinę!
 Vienais troškimais, mintimis liepsnosim –
 Ir vieno židinio ugnia!..
 Pasistūmėk pirmyn, planeta!
 Naujus parinkom tau kelius.
 Nusviedus kiautą nudėvėtą,
 Metus vėl prisimink žalius.

Kaip ten, kur stichijos grumėjo,
 Kur siautėjo chaoso gaivalai,
 Vos dievo „Tebūnie!“ tik nuskambėjo,
 Daiktų pasaulis kėlėsi tvirtai;
 Ir užia vėjai, supas vandenynai,
 Nušvinta žvaigždės aukštoje mėlynėj, –

Taip ir žmoniją dengia dar tamsa,
 Ir stichijos tarpusavy kovoja.
 Štai meilė ugnimi liepsnoja,

³ Minimi graikų didvyrio Heraklio žygdarbiai. Jis nukapojo daugiagalviam slibinui – hidrai – galvas (tiesa, ne vaikystėje, o vėliau). Kovojo su kentaurais – mitologinėmis būtybėmis, pusiau žmonėmis, pusiau arkliais. Išdavavo požemio karalystėje įkalintą Tesėją, Atėnų herojų. Vėliau Dzeusas nusinešė Heraklį į dangų ir apdovanojo nemirtingumu.

Ir iš nakties pakils šviesi dvasia:
 Ją savo iščiose pradės jaunystė,
 Sutvirtins saitais amžina draugystė.

Ir dūžta jau danga ledinė,
 Ir prietarai tamsieji sutrupės.
 Sveika būk, laisvės tu aušrine!
 Išganymo greit saulė patekės.

[1820]

Vertė Eugenijus Matuzevičius

ROMANTIKA

Methinks, I see... where?

In my mind's eyes.

Shakespeare⁴

Regis, matau, o kur?

Akyse savo sielos.

Šekspyras

Klausyk, mergaite!

– Ji nesiklauso –

Čia miestelis dieną skaisčiau!

Šalia tavęs nėra gyvos dvasios!

Ko aplinkui grabaliojies?

Ką kvieti ir kam čia moji?

– Ji nesiklauso. –

Tai kaip uola sustingus

Nesidairo aplinkui,

Tai šauda akim be saiko,

Tai pradeda ašaroti;

Tarsi ką čiumpa, tarsi ką laiko;

Pravirksta, ima kvatotis.

„Ar jau naktis? – Tu čia, Joneli!

Ak! Ir numiręs myli!

Eikš, pamažu, nėra žodelio

Pamotei, slinkis čion tyliai!

Tegu sau girdi, tavęs nebėr jau!

Ir palaidoti spėjom!

Tu jau numiręs? Ak! Aš bijausi!

⁴ Epigrafas iš dramos *Hamletas*, tėvo šmėklos pasirodymo scenos.

Ko čia bijausi – savo Jonelio?
Ak, tavo tai akys, skruostai švelniausi!
Balti marškinėliai!

Baltas lyg drobė ir tū pats,
Šaltas, rankelės šaltokos!
Čia dėk, man į skreitą duok jas,
Apglėbki, suglauskim lūpas!

Tartum jaučiu tavo kapą vėsų!
Miręs! Jau metai vėlei!
Veskis mane, šalia gulėsim,
Gyvent nemiela.

Bloga minioj prasčiokų,
Aš verkiu, o jie juokias,
Ką kalbu, nesuvokia,
Ką regiu, nenutuokia.

Gal dieną... O gal sapne ateiki?
Ne, ne... laikau savo mielą.
Kur tu, kur dingsti, Joneli?
Dar ne laikas, dar ne laikas!

Dievuli! lange suspindo,
Aušra, pragydo gaidelis.
Kur tu? Palauk, Joneli!
Aš nelaiminga.“

Taip ji bernelį savo myluoja,
Vežasi jį, šaukia, krinta;
Skausmo riksmą išgirdus apstoja
Žmonių sugužėjęs tuntas.

„Poterius kalbam! – šaukia suėję, –
Jo vėlę jaučiam čia būsiant.
Jonas aplankė savo Karusę, –
Kol gyvas, jis ją mylėjo!“

O aš girdžiu tai, ir aš tikiu ja
Raudodamas poteriauju.
„Klausyk, mergele!“ – riksmus nustelbęs
Senis byloti suskato:
„Akys ir akiniai mano skelbia:
Nieko aplink čia nematom.“

Dvasios tos gimsta už smuklės stalo,
 Ten kala šnipštus kvailiausius.
 Ši mergina nesąmonės mala,
 O žmonės proto neklauso.“

„Mergaitė jaučia, – kukliai atsakau jam, –
 O žmonės šie giliai tiki;
 Tikėjimas, jausmas sako daugiau man
 Nei akys mokslinčiaus ar stiklas.

Negyvos jo tiesos nerūpi liaudžiai,
 Smulkmenas jis teįstengia patirti⁵;
 Stebuklą, gyvųjų tiesų nejaučia!
 Širdį turėk, žvelk į širdį.“

[1821]

Vertė Kornelijus Platelis

⁵ Originale – mokslininkas „mato pasaulius dulkėje, kiekvienoje žvaigždės kibirkštėlėje“. Užuomina į mokslinius tyrimus, atliekamus su mikroskopu, teleskopu, skaidančius tiriamą objektą į dalis.

Adomas Mickevičius

VĒLINĒS

Poema

VĒLINĒS. Tai – pavadinimas iškilmingų apeigų, kurias ir šiandien paprasti žmonės atlieka daugelyje Lietuvos, Prūsijos ir Kuršo apskričių¹ vėlių arba iš viso mirusių protėvių atminimui. Šios apeigos savo šaknimis siekia pagonystės laikus ir vadinosi kadaise „ožio švente“², kuriai vadovavo *Koźlarz*³, *Huslar*, *Guślarz*, kartu žynys ir poetas (*geślarz*)⁴.

Mūsų laikais, kai apsišvietę dvasininkai ir valdžia stengiasi išgyvendinti šitą paprotį, susijusį su prietaringomis apeigomis ir smerktinomis pagonystės liekanomis, žmonės švenčia Vėlines slaptai koplyčiose arba tuščiuose namuose netoli kapinių. Ten paprastai paliekama įvairiausių valgymų, gėrimų, vaisių ir iššaukiamos mirusiųjų vėlės. Įsidėmėtina, kad paprotį vaišinti mirusiuosius, atrodo, turėjo visi stabmeldžiai – senojoje Graikijoje Homero laikais, Skandinavijoje, Rytuose ir iki šiol tebeturi Naujojo pasaulio salose⁵. Mūsų Vėlinės turi tą ypatybę, kad čia pagoniškos apeigos yra sumišę su krikščioniškosios religijos vaizdiniais, juoba kad ir ši šventė beveik sutampa su tų apeigų laiku. Žmonės tiki, kad valgiais, gėrimais ir giesmėmis palengvina vėlėms skaistyklus kančias.

Toks dievobaimingas šventės tikslas, nuošali vieta, nakties metas, fantastiškos apeigos kadaise smarkiai veikė mano vaizduotę; klausiausi pasakų, sakmių ir dainų apie numirėlius, grįžtančius su prašymais arba išpėjimais, ir visuose baisiuose prasimanymuose galima buvo įžiūrėti neabejotinus moralinius tikslus ir tikrą, liaudišku būdu vaizdingai išreikštą mokslą.

Ši poema parašyta panašia forma, o apeiginės giesmės, užkeikimai ir inkantacijos⁶ daugiausia yra tikri, kai kurie net pažodžiui paimti iš liaudies poezijos.

¹ ...*Lietuvos, Prūsijos ir Kuršo apskričių*... – Lietuva – buv. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lietuvių ir baltarusių gyvenamos žemės. Kuršas – buv. Kuršo hercogystės žemės, t. y. vakarinė Latvija tarp Baltijos jūros ir Dauguvos. Prūsija – buv. Rytprūsiai. Vėlinių apeigos Lietuvoje ir Baltarusijoje XIX a. pradžioje išsaugojo nemaža senovinių elementų – jų metu be kita ko buvo ruošiamos vaisės vėlėms kapinėse arba namie.

² ...*vadinosi kadaise „ožio švente“*... – Poetas remiasi Simonu Grunau, apie 1510–1530 rašytos „Prūsų kronikos“ autoriumi, kuris sakosi Prūsijoje dalyvavęs „ožio puotoje“.

³ ...*Koźlarz*... – Čia – ožio šventės žynys, plg. lenkų *koza*, *koziol* (ožka, ožys).

⁴ ...*Huslar*, *Guślarz*... (*geślarz*). – Vienašakniai slaviški žodžiai, sietini su guslėmis (plg. rusų гусли), styginiu instrumentu, senovėje paplitusiu daugelyje slavų šalių. Toliau *guślarz* verčiamas žodžiu *burtininkas*.

⁵ ...*Naujojo pasaulio salose*. – Kalbama apie Karibų jūros salas: Haitį, Kubą ir t.t.

⁶ *inkantacijos* – burtažodžiai, čia – vėlių užkeikimai (lot. *incantatio*).

II DALIS

BURTININKAS – PIRMAS SENIS CHORE – KAIMIEČIŲ CHORAS – KOPLYČIA, VAKARAS

*There are more things in Heaven and Earth,
Than are dreamt of in your philosophy.*

Shakespeare

*Yra stebuklų žemėj ir danguj,
Kurių net nesapnavo jūsų protas.⁷*

Šekspyras

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?

BURTININKAS Uždarykite duris
Ir prie karsto pasilenkit.
Imkite ir bet kuris
Langus marškomis uždenkit,
Kad nešviestų mums nakčia
Aiški mėnesio delčia.
Tiktai greitai, tiktai veikiai!

SENIS Jau padarėme, kas reikia.

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?

BURTININKAS Skaistyklos vėlelės!
Ar toli jūs, ar šalia,
Ar dervos gal katilė,
Ar šaltam dugne upelės,
Ar gal medžio šakoje
Ne viena iš jūsų rauda,
Kai ugnis apninka ją,
Kai ne medžiui – vėlei skauda⁸, –
Visos lėkite būriu,
Susirinkit į koplyčią!
Visko šiandien jums turiau,
Vėlines atšvėsime šičia!
Išmalda jums paruošta –
Valgiai ir malda karšta.

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?

⁷ [Moto]. – Hamleto žodžiai iš to paties pavadinimo Šekspyro tragedijos I veiksmo 5 scenos. Pažodžiui: „Danguje ir žemėje yra kur kas daugiau daiktų, nei mano jūsų filosofija“.

⁸ ...raudą, / Kai ugnis apninka ją, / Kai ne medžiui – vėlei skauda... – Čia ir aukščiau – ikikrikščioniški ir krikščioniški pomirtinio vėlių gyvenimo vaizdiniai. Viena vertus, vėlės po mirties gyvena šiame pasaulyje, viename iš keturių pagrindinių gaivalų – ore, vandenyje, ugnyje ar žemėje, joms, kaip ir gyviesiems, reikia valgyti bei gerti. Antra vertus, minima čia skaistykla vargu ar pirmykštėms baltų ir slavų religijoms žinomas vaizdinys.

BURTININKAS Duokit pakulų greičiau,
 Uždegu jų vieną saują.
 Pūskit kibirkštis aukščiau,
 Kur tamsybė viešpatauja.
 Šitaip, šitaip, dar ir dar –
 Tegu sudega dabar.

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
 Naktį tamsią, naktį rūsčią?

BURTININKAS Lengvos dvasios, jus kviečiu,
 Jus, kurios čionai tarp mūsų
 Nuo darbų ir nuo kančių,
 Ir nuo ašarų uždusot, –
 Sudegėte jūs čionai
 Tarsi pakulos nūnai.
 Tas, kurios ilgai klajojo
 Nepatekdamos į rojų,
 Mes lengvąja ugnimi
 Šaukiame užkeikdami.

CHORAS Pasakykite atėję,
 Gal ištroškę, išbadėję?

BURTININKAS Ak, pažvelkite tiktai,
 Kas ten tokią šviesą skleidžia?
 Tai, lekiodami aukštai,
 Du maži vaikeliai žaidžia.
 Kaip lapelis su lapeliu
 Sukas, lekia, kai vėjas juos pučia,
 Kaip balandis su balandėliu,
 Taip skrajodami žaidžia vaikučiai.

BURTININKAS IR SENIS Kaip lapelis su lapeliu
 Sukas, lekia, kai vėjas juos pučia,
 Kaip balandis su balandėliu,
 Taip skrajodami žaidžia vaikučiai.

ANGELĖLIS (*vienai kaimietei*)
 Mes atskridom iš dausų,
 Šičia aš, mamyte, Juzis!
 Aš tikrai tas pats esu,
 Čia sesutė mano Ruzė.
 Rojui jums geriau su ja⁹
 Kaip mamytės glėbyje.
 Žiū, kaip šviečia mums veideliai,
 Spindim apdaru skaisčiu,
 Ir plevena už pečių
 Kaip drugelių du sparneliai.

⁹ *Rojui jums geriau su ja...* – Čia rojus – ne biblinis Edenas, bet vieta, kur po mirties gyvena sunkių nuodėmių neslegiamos vėlės.

Rojuj mums visko gana,
Kasdien vis kitokie žaidimai:
Kur einame – ten kas diena
Gelelės žydėti ima.

Nors gėlėm sėti takai,
Rūpestis mums širdis gelia.
Tavo, motina, vaikai
Nesuras į dangų kelio!

CHORAS Nors gėlėm sėti takai,
Rūpestis jiems širdis gelia.
Tavo, motina, vaikai
Nesuras į dangų kelio!

BURTININKAS Ko gi reikia tau, vėlele,
Kad dangun atrastum kelią?
Gal karštų maldų prašai?
Gal padės tau skanumynai,
Duona, vaisiai, saldumynai,
Pieno bent keli lašai?
Ko gi reikia tau, vėlele,
Kad dangun atrastum kelią?

ANGELĖLIS Ne, nereikia mums maldų,
Nieko, nieko mums nestinga.
Žemėj buvo per saldu,
Ir todėl mes nelaimingi.
Žemėj gyvenau, tačiau
Jos kartybių nemačiau.
Vis malonės, vis glamonės,
Viskas tik skanu – gardu,
Skraidėm pievoj tarp žiedų
Tartum paukščiai, o ne žmonės.
Skindavau aš jai gėles,
Ji – rėdydavo lėles.
Ir atskridom šiandien mudu
Ne į patiektas vaišes,
Ne į užpirktas mišias –
Duokit du garstyčios grūdų:
Mums tie du maži grūdai
Bus didžiausi atlaidai.

Nes atminkit – taip Viešpats paskyrė,
Ir todėl pagal valią dangaus,
Kas šios žemės vargų nepatyrė,
Tas saldybių dangaus neragaus.

CHORAS Nes atminkim – taip Viešpats paskyrė,

Ir todėl pagal valią dangaus,
Kas šios žemės vargų nepatyrė,
Tas saldžių dangaus neragaus.

BURTININKAS Angelėli, vėlele!

Imkite štai pagaliau
Sau garstyčių po grūdėlį
Ir keliaukite toliau.
Kas, patekęs šiton žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!

CHORAS Kas, patekęs šiton žemėn,

Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!

(Šmėkla pranyksta)

BURTININKAS Jau vidurnaktis atslinko,

Tai užsklęskite sklęščius.
Imkite skalų smalingų
Ir degtinės ąsočius.
Kai apvaizda duos mums žinią,
Teužsidega degtinė.
Tik greičiau jūs iš tiesų.

SENIS Jau.

BURTININKAS Aš pradedu būrimą.

SENIS Spraga, verda, gesti ima.

Jau tamsu.

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia

Naktį tamsią, naktį rūsčią?

BURTININKAS Jūs – išvarge, iškankintos,

Jums dar rytas neprašvito.
Nuodėmėm jūs prirakintos
Ašarų pakalnėj šitoj.
Nors ir truko žemės pančiai
Po mirties dalgiu kiekvienai,
Betgi kenčia kūno kančią
Sielos jūsų po šiai dienai.¹⁰
Juodą pragaro bedugnę

¹⁰ *Ašarų pakalnėj šitoj. / ...kenčia kūno kančią / Sielos jūsų...* – Manoma, kad čia rado atgarsį senieji liaudies religiniai vaizdiniai: mirus žmogui, lieka žemėje atgailauti pusiau materialio jo vėlė, žmogaus šešėlis.

Ir kančių baisiųjų ugnį
 Apgesinti gali žmonės,
 Vardan viešpaties malonės
 Ugnį šią uždegdami,
 Jus užkeikiam ugnimi,
 Kenčiančių koplyčioj laukiam.
 Mes jus šaukiam, mes jus šaukiam!

CHORAS Pasakykite atėję,
 Gal ištroškę, išbadėję?

BALSAS (*už lango*)

Varnos, pelėdos atskrieję,
 Leiskit koplyčion mane!
 Leiskit, ereliai plėšrieji,
 Žengti bent žingsnį žeme.

BURTININKAS Pažiūrėkit! Štai dvasia

Užu lango šmėseliuoja!
 Tamsoje jinai boluoja
 Tartum kaulai kapuose.
 Dūmais ir žaibais dvėsuoja,
 Plėšrūs paukščiai puola ją,
 Lyg žarijos žaižaruoja
 Akys šmėklos kaktoje.
 Kaip sudžiūvę ėgliai svyla,
 Spragsi nuo ugnies karštos,
 Taip spragsėdamos pakyla
 Kibirkštys nuo jos kaktos.

BURTININKAS IR SENIS Kaip sudžiūvę ėgliai svyla,

Spragsi nuo ugnies karštos,
 Taip spragsėdamos pakyla
 Kibirkštys nuo jos kaktos.

ŠMĖKLA (*už lango*)

Nepažįstat, kas esu?
 Aš apylinkę valdžiau šią,
 Gerbiamas buvau visų,
 Dvarą saugojau didžiausią,
 Jūsų ponas aš! Baisu –
 Metų trejetas praslinko,
 Kai žemelėje guliu,
 Bet bastausi aš aplinkui
 Ir nurimti negaliu.
 Baudžia Viešpaties rūstybė,
 Gena pragaro piktybė.
 Kančios didelės išties.
 Juodame nakties pasauly
 Aš einu ieškot nakties.

Taip bastausi be vilties,
 Bėgdamas tolyn nuo saulės.
 Alkanas visad jauties, –
 Pamaitinkite klajūną!
 Paukščiai lesa mano kūną!¹¹
 Kas apgins ranka gera?
 Kančiai galo vis nėra!

CHORAS Paukščiai lesa tavo kūną!
 Kas apgins ranka gera?
 Kančiai galo vis nėra!

BURTININKAS Ko gi reikia tavo vėlei,
 Kad nurimtų valandėlei?
 Gal dangaus džiaugsmų prašai?
 Gal sumažins kančią baisią
 Duonos kąsnis, uogos, vaisiai,
 Pieno bent keli lašai?
 Ko gi reikia tavo vėlei,
 Kad nurimtų valandėlei?

ŠMĖKLA Ne, dangaus nereikia vėlei –
 Neverta dangaus jinai.
 Ne, nereikia rojaus vartų!
 Pragare jai šimtą kartų
 Bus lengviau negu čionai.
 Šimtąkart geriau, žinia,
 Juodo pragaro dugne,
 Nei su dvasiomis lakstyti¹²
 Po pasaulio šio žemes,
 Savo praeitį matyti
 Ir piktų darbų žymes.
 Saulė leidžiasi už bokštų,
 Už beržynų, už plačių,
 Aš vandens lašelio trokštu,
 Alkį amžiną kenčiu.
 Plėšrūs paukščiai! Ko jūs nuolat
 Mano vargšę vėlę puolat?
 Ak, sunki lemtis, deja,
 Tol bastytis tamsoje,
 Kolei jūsų geros širdys
 Pamaitins mane, pagirdys.

Ak, kaip aš ištroškęs gert,
 Bent gurkšnelio sau maldauju!

¹¹ *Paukščiai lesa mano kūną.* – Paukščiai – tai pono mirti pasmerktų ar nukankintų baudžiauninkų vėlės.

¹² *...su dvasiomis lakstyti...* – T.y. su dvarponio įsakymu nužudytų baudžiauninkų vėlėmis; jos pasmerktos, nes baudžiauninkai mirė be išpažinties.

Kad galėtumėt pabert
Man kviečių bent menką saują!

CHORAS Ak, kaip jis ištroškęs gert,
Bent gurkšnelio sau maldauja!
Kad galėtumėm pabert
Jam kviečių bent menką saują!

NAKTIES PAUKŠČIŲ CHORAS

Veltui maisto sau maldauji,
Veltui, pone, elgetauji:
Mes, pelėdos ir varnai,
Tau ištikimai tarnavom,
Mus badu numarintai,
Mes sulesim maistą tavo.
Mes, pavirtę vanagais,
Išmaldą atimsim šitą,
Mes išplėšime nagais
Ją prarytą, sukramtytą.
Ei pelėdos ir kovai,
Mes neliksime skolingi!
Piktas, pone, mums buvai,
Tai ir mes negailestingi!
Plėškim maistą gabalais,
Kai pabaigsime tą maistą,
Plėškim kūną gabalais,
Kaulus vilkime į raistą.

VARNAS Tai nenori mirt badu!

Užmiršai jau tu, atrodo,
Kaip kadais iš tavo sodo
Obuolius nuskyčiau du?
Mat burnoj jau dienos kelios
Neturėjau nė kąsnelio.
Bet – nelaimė su manim:
Sodininkas tartum žvėrį,
Užpjudydamas šunim,
Prie tvoros mane nutvėrė –
Peršokti nesuskatau –
Ir nuteist atvarė tau.
O už ką? Už vaisių porą!
Tai aukščiausio dovana.
Žemėj jų visiems gana
Taip kaip vandens, kaip oro.
Bet prie stulpo įsakei
Išrengtą mane pririšti
Ir be gailesčio plakei, –
Moki, pone, kailį dyžti.

Po plakimo to antai
Kaulai nuo odos atšokę –
Taip kaip varpose grūdai!
Ne, gailėtis tu nemoki!

PAUKŠČIŲ CHORAS Piktas, pone, mums buvai,

Ei pelėdos ir kovai, –
Mes nebūsime tau kitoki!
Plėškim maistą gabalais,
Kai pabaigsime tą maistą,
Plėškim kūną gabalais,
Kaulus vilkime į raistą!

PELĖDA TAI nenori mirt badu!

O ar pameni, kaip kartą
Per kūčias žiemos metu
Su vaiku prie tavo vartų
Ašarom gaudžiom verkiau.
Pone, pagailėk! – šaukiau. –
Motina trobelėj serga,
Vyras mirė nelauktai,
Dukrą paėmei už mergą,
Vaikas mažas – pats matai.
Duok mums duonos kąsnį bent,
Nes nėra iš ko gyvent!

Visko pertekęs, turtingas,
Tu duris mums uždarei,
Puotavai toliau laimingas,
Sargui pašnibždom tarei:
„Ko jie staugia čia atėję?
Po velnių tu ją išvyk!“
O haidukai¹³ prakeiktieji
Ir telaukė to kaip tik.
Už plaukų mane išvilkę,
Pametė sniege kaip vilkę!
Su mažu vaiku, viena,
Sušalau aš alkana.
Ne, gailėtis tu nemoki!

PAUKŠČIŲ CHORAS Piktas, pone, mums buvai,

Ei pelėdos ir kovai, –
Mes nebūsime tau kitoki!
Plėškim maistą gabalais,
Kai pabaigsime tą maistą,

¹³ *Haidukai* (vengr. *hajdúk* – kareivis) Lietuvos ir Lenkijos valstybėje (nuo Stepono Batoro laikų) vadinta samdytus pėstininkus, vėliau – didikų asmens sargybą, paprastai vilkinčią vengrų drabužiais.

Plėškim kūną gabalais,
Kaulus vilkime į raistą!

ŠMĖKLA Nėr paguodos, vienos bėdos!

Ką bedėtumei delnan,
Ryja varnos ir pelėdos.
Vėlinės ne man, ne man!

Nežinosiu džiaugsmų valandos.

Tu teisingai baudi, visagali!
Kas nebuvo žmogum niekados,
Tam žmogus ir padėti negali.

CHORAS Nežinosi džiaugsmų valandos.

Tu teisingai baudi, visagali!
Kas nebuvo žmogum niekados,
Tam žmogus ir padėti negali.

BURTININKAS Jeigu nieko tau nereik,

Pasitrauk nuo mūsų, eik!
Kas, patekęs šiton žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus,
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!

CHORAS Kas, patekęs šiton žemėn,

Mūsų valiai priešgyniaus,
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!

(Šmėkla pradingsta)

BURTININKAS Duokite dabar greičiau

Šventintų žolių vainiką!
Uždegiau – ir nebeliko –
Kilkit, dūmai, kuo aukščiau!

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia

Naktį tamsią, naktį rūsčią?

BURTININKAS O dabar ateikit, vėlės,

Kur gyvenote drauge
Su žmonėm tamsoj, varge
Ant žemelės motinėlės.
Bet, gyvendamos dorai,
Buvote ne mūsų būdo,
Kaip žolių tų stagarai –
Nei tau žiedo, nei tau grūdo.
Nepalies jų gyvulys

Ir žmogus nesuvalys,
Tik paliks vainikų pynės
Džiūt ant sienos. Taip tatai
Nepasiekiamai aukštai
Vysta mergiškos krūtinės.

Kam keliai dar tolimi
Ligi rojaus malonumų,
Tą ugnim ir baltu dūmu
Šaukiame užkeikdami.

CHORAS Pasakykite atėję,
Gal ištroškę, išbadėję?
BURTININKAS Matote už lango vėlę?

Kas tu – angelas esi?
Ar gal dievo motinėle?
Ne vaivorykštė šviesi,
Nusitiesusi padange, –
Tai jinai koplyčion žengia.
Vėjas žaidžia plaukuose,
Ligi žemei rūbas baltas,
Šypsosi, bet akyse
Žiba ašaros nekaltos.

BURTININKAS IR SENIS Vėjas žaidžia plaukuose,
Ligi žemei rūbas baltas,
Šypsosi, bet akyse
Žiba ašaros nekaltos.

BURTININKAS ir MERGINA

BURTININKAS Ant galvos jai vainikėlis
Žydi iš laukų gėlių.
Vejasi ji avinėlių,
Žaisdama su drugeliu.
Šaukia ji: bas bas, mažyti,
Bet negali pasivyti
Avinėlio mergina.
Ir drugelį – lengvą, švelnų,
Rodos, jau uždengia delnu –
Tas ištrūksta, ir gana.

MERGINA Ant galvos man vainikėlis
Žydi iš laukų gėlių.
Ir vejuosi avinėlių,
Žaisdama su drugeliu.
Šaukdama: bas bas, mažyti,
Nevalioju pasivyti
Avinėlio aš jauna.

Ir drugelį – lengvą, švelnų,
 Rodos, uždengiu jau delnu –
 Tas ištrūksta, ir gana.

MERGINA Čia kadais graži piemenė,
 Vainikėlį pindama,
 Avinėlių bandą ganė
 Ir dainavo sau linksma.
 Lia lia lia lia.

Olius už balandžių porą
 Pabučiuotų ją karštai,
 Bet iš tokio Oliaus noro
 Ji pasijuokė tiktai.
 Lia lia lia lia.

Juzis davė jai kasnyką,
 Priedo širdį siūlė jai,

Bet Zoselė tik supyko
 Ir dainavo išdidžiai.
 Lia lia lia lia.¹⁴

Aš Zosė esu, gyvenau šitam kaime.
 Bet žydėjau neilgai –
 Gražuolė buvau, nenorėjau tekėti,
 Ir štai jauna aš miriau netikėtai,
 Napatyrus, kas vargai,
 Nesupratus, kas ta laimė.
 Nors pasaulį gyvenau,
 Jo, deja, nepažinau.
 Ne po žemę skraidė mintys,
 Lengvą vėją bandė gintis,
 Žaisdavau aš tarp gėlių
 Ne su jaunu berneliu –
 Su mažu avinėliu.
 Aš dainų klausytis mėgau
 Ir, išginusi avis,
 Piemenų draugėn vis bėgau,
 Girdavo mane jie vis.
 Nemylėjau jų nė vieno.
 Nežinau net, ko geidžiu, –
 Degina ugnis kas dieną,

¹⁴ Čia kadais graži piemenė, / ...Lia lia lia lia. – Tai J. V. Gėtės eilėraščio „Nepasiekiamoji“ („Die Spröde“, 1796) laisvas vertimas.

Nors kiek noriu, tiek žaidžiu,
 Nors skraidau visur su vėju,
 Neturiu akimirkų liūdnu
 Ir darau ką panorėjus,
 Vainikus vaivorykščių pinu.
 Ir drugelį, ir balandį
 Iš rasų sukurti bandė
 Mano rankos, bet viena
 Aš vis tiek esu liūdna.
 Šlamesio klausaus kiekvieno,
 Bet esu viena kas dieną!
 Man ir liūdna, ir baisu,
 Kad mane tarytum pūką
 Vėjas neša, mėto, suka.
 Nežinau, iš kur esu.
 Vos kur nors aš priartėju –
 Vėl skrendu atgal su vėju,
 Taip ant viesulo bangos
 Aš blaškaus be atvangos:
 Nei į dangų man pakilti,
 Nei paliest šios žemės smiltį.

CHORAS Taip ant viesulo bangos
 Blaškosi be atvangos:
 Nei į dangų jai pakilti,
 Nei paliest šios žemės smiltį.

BURTININKAS Ko gi reikia tau, vėlele,
 Kad dangun atrastum kelią?
 Gal karštų maldų prašai?
 Gal padės tau skanumynai,
 Duona, vaisiai, saldumynai,
 Pieno bent keli lašai?
 Ko gi reikia tau, vėlele,
 Kad dangun atrastum kelią?

MERGINA Visko, visko man gana!
 Paprašyčiau tik vaikiną –
 Te mane jis apkabina
 Ir ant žemės pasodina,
 Kad pažaisčiau aš jauna.

Atsiminkit todėl ir klausykit,
 Nes tokia jau aukščiausio valia:
 Kas nepalietė žemės nė syki,
 Tam į dangų įeit nevalia.

CHORAS Atsiminkim todėl ir klausykim,
 Nes tokia jau aukščiausio valia:

Kas nepalietė žemės nė syki,
Tam į dangų įeit nevalia.

BURTININKAS (*keliems kaimiečiams*)

Veltui vejatės šešėli,
Veltui rauda mergina –
Vėjas ją aukštai iškėlė.
Mergužei, neverk! Gana.
Akys mano, protas mano
Tavo ateitį numano:
Tau reikės dvejus metus
Vienai žaisti ir skraidyti,
Kolei dangiškus vartus
Tau bus leista pamatyti.
Jau kelionė neilga.
Su dievu! Keliauk sveika.
O kuris, atėjęs žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan tėvo ir sūnaus,
Ir šventosios dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!

CHORAS O kuris, atėjęs žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan tėvo ir sūnaus,
Ir šventosios dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!

(*Mergina pranyksta*)

BURTININKAS O dabar ateikit šičia,
Visos vėlės, jau būriu!
Išbarstysiu po koplyčią
Visa, ką tiktai turiu:
Štai jums lėšiai ir aguonos,
Trupinėliai juodos duonos.

CHORAS Jūs ištroškę, išbadėję, –
Viską imkite atėję.

BURTININKAS Jau uždegt žvakės gali
Ir atvert duris į lauką.
Baigėm šitą baisią auką,
Gieda jau gaidžiai toli...
Prisiminsime senovę,
Stok...

CHORAS Kas ten?

BURTININKAS Vėl šmėkla stovi!

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia

Naktį tamsią, naktį rūsčią?

BURTININKAS (*vienai kaimietei*)

Tu, su juoda skarele,
 Atsistok, dėl dievo baimės!
 Sėst ant karsto nevalia –
 Neišvengsime nelaimės.
 Krinta grindys vis giliau.
 Štai vaiduoklis atsikėlęs
 Atsistojo pagaliau
 Netoliese piemenėlės.
 Baltas veidas – net baugu –
 Tarsi apneštas sniegu.
 Tyli, nieko neatsako,
 Tik įsmigę klaikios akys
 Piemenaitėi į akis –
 Kas tą žvilgsnį atlaikys?
 Žvelkit į jo širdį, broliai!
 Lyg raudoni kaspiniai¹⁵
 Ar koraliniai karoliai
 Puoštų ją. Kraujuos jinai!
 Kas čia dedasi nūnai?
 Štai į širdį sau parodė.
 Kad išstartų jis bent žodį!

CHORAS Kas čia dedasi nūnai?

Štai į širdį sau parodė.
 Kad išstartų jis bent žodį!

BURTININKAS Ko tau reik, jauna dvasia,

Kad patektumei į rojų?
 Gal padės malda artojų?
 Duonos turim krepšiuose,
 Pieno kaušas tau prie kojų.
 Ko gi reikia, aš kartoju,
 Kad patektumei į rojų?

(*Šmėkla tyli*)

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia

Naktį tamsią, naktį rūsčią?

BURTININKAS Ko sustojai čia prie tako?

Tyli, nieko neatsako!

CHORAS Tyli, nieko neatsako!

BURTININKAS Jeigu nieko tau nereik, –

Su dievu, toliau sau eik.
 Kas, patekęs šiton žemėn,

¹⁵ *Lyg raudoni kaspiniai...* – Vaizdas paaiškėja IV dalyje – tai savižudybės žymė.

Mūsų valiai priešgyniaus, –
 Vardan tėvo ir sūnaus,
 Ir šventosios dvasios, amen.
 Kryžiaus ženklą atsimink!
 Maisto neėmei – pradink!

(Šmėkla stovi)

CHORAS Kas, atėjęs šiton žemèn,
 Mūsų valiai priešgyniaus, –
 Vardan Tėvo ir Sūnaus,
 Ir Šventosios Dvasios, amen.
 Kryžiaus ženklą atsimink!
 Maisto neėmei – pradink!

BURTININKAS Pasitrauki mums nuo tako!

Tyli. Nieko neatsako!¹⁶

CHORAS Tyli. Nieko neatsako!

BURTININKAS Pasitrauk, pikta dvasia,
 Mūsų apeigas paliki!
 Lįsk pro plyšį grindyse,
 Kur buvai, ten ir pranyki¹⁷,
 Nes prakeiksiu amžinai.

(Po pauzės)

Eik miškan¹⁸ sau ir tenai
 Žūk, pražūki, kur žinai!

(Šmėkla stovi)

Pasitrauki mums nuo tako!
 Tyli. Nieko neatsako!

CHORAS Tyli. Nieko neatsako!

BURTININKAS Jeigu žodžiai nenuvijo, –
 Kas ten stovit prie dubens, –
 Duokit šventinto vandens...
 Jis gi ir vandens nebijo!
 Tebestovi – net kraupu –
 Atsibastęs iš kažkur čia,
 Šaltas, nebylus ir kurčias,
 Kaip akmuo vidur kapų.

¹⁶ *Tyli. Nieko neatsako.* – Šmėklos tylėjimą vėliau poetas bandė paaiškinti III dalies IX scenoje: per Vėlines būdavo galima išsukti ne tik mirusiųjų vėles, bet ir gyvųjų sielas, kurios skirdavosi nuo mirusiųjų tuo, jog netardavo gyviesiems nė žodžio. Tačiau IV dalyje Gustavas, miręs „žemei šitai“, kalba. Matyt, II ir IV dalių šmėklos esmę poetas sąmoningai stengėsi užmaskuoti.

¹⁷ *Kur buvai, ten ir pranyki...* – Frazė paimta iš egzorcizmo – religinių apeigų piktosioms dvasioms išvaryti.

¹⁸ *Eik miškan...* – Piktos dvasios varomos ten, kur jos negali pakenkti žmogui.

CHORAS Tebestovi – net kraupu –
 Atsibastęs iš kažkur čia,
 Šaltas, nebylus ir kurčias,
 Kaip akmuo vidur kapų.

Kas gi bus čia, kas gi bus čia
 Naktį tamsią, naktį rūsčią?

BURTININKAS Atsakyki, piemenėle,
 Gal jo vardą tu žinai?
 Gal tu jo gedi nūnai?
 Gal pažįsti šitą vėlę?
 Tavo giminė visa
 Dar gyva – ar ne tiesa?
 Pasakyk, ar gyvas vyras?
 Ko tyli, lyg būtum mirus?
 Ko juokiesi? Ko šypsai?
 Ką tau primena jisai?

CHORAS Ko juokiesi? Ko šypsai?
 Ką tau primena jisai?

BURTININKAS Duokit stulą¹⁹ ir grabnyčią –
 Gal nuvys vaiduoklį tą
 Kryžius ir šviesa šventa...
 Nesitraukia jis lyg tyčia.
 Veskite tad po ranka
 Piemenaitę iš koplyčios.
 Ko atgal žiūri keistai?
 Ką gi tu jame matai?

CHORAS Ko atgal žiūri keistai?
 Ką gi tu jame matai?

BURTININKAS Šmėkla pajuda antai,
 Iš paskos jai seka rūsčiai...
 Kas gi bus čia, kas gi bus čia?

CHORAS Iš paskos jai seka rūsčiai...
 Kas gi bus čia, kas gi bus čia?

¹⁹ *stula* – dalis liturginės katalikų kunigo aprangos: ant kaklo kabinama juosta su išsiuvinėtais kryžiais.

IV DALIS

KUNIGO KAMBARYS – STALAS PADENGTA, TIK PO VAKARIENEI – KUNIGAS – ATSISKYRĖLIS –
 VAIKAI – DVI ŽVAKĖS ANT STALO – LEMPELĖ PRIE ŠVENČIAUSIOS PANELĖS MARIJOS
 PAVEIKSLO – ANT SIENOS LAIKRODIS, MUŠANTIS VALANDAS

Ich hob alle mürbe Leichenschleier auf, die in Särgen lagen – ich entfernte den erhabenen Trost der Ergebung, bloss um mir immer fort zu sagen: „Ach, so war es ja nicht! – Tausend Freuden sind auf ewig nachgeworfen in Gräfte und [du] stehst allein hier und überrechnest sie!“ Dürftiger!

Dürftiger! Schlage nicht das ganze zerrissene Buch der Vergangenheit auf!.. Bist du noch nicht traurig genug?

Jean Paul²⁰

KUNIGAS Vaikai, kelkitės nuo stalo!

Net už duoną – ir už ją
 Padėkot žmogus privalo
 Dievui tėvui danguje.
 Šiandien mūs bažnyčia švenčia
 Melsdamasi už vėles²¹,
 Tas, kurios skaistyklų kenčia.
 Tai ir mes maldas kelias
 Už vėles aukokim dangui.

(Atverčia knygą)

Skaitom čia!

VAIKAI (skaito)

„Anuo metu...“²²

KUNIGAS Kas ten beldžiasi po langu?

(Įeina keistai apsirengęs Atsiskyrelis)

VAIKAI Jėzau!

KUNIGAS Klaupk, žmogau, ir tu!

(Sumišęs)

Kas esi, toksai vėlyvas?

²⁰ [Moto]. – „Aš pakėliau visas sudūlėjusias drobules, kuriomis karstuose dangstomi palaikai, aš išsižadėjau paguodos, kurią teikia taurus nuolankumas, vien tam, kad galėčiau nuolatos kartoti: „Ak, taip juk nėra buvę! Tūkstančiai džiaugsmų amžių amžiams sumesta į kapų duobes, o tu stovi čia vienui vienas ir juos skaičiuoji!“ Besoti! Besoti! Neatversk iki galo sudriskusios knygos!.. Ar tau dar neužtenka sielvarto?“

Citata iš vokiečių rašytojo Žano Polio (tikroji pavardė – Žanas Polis Frydrichas Richteris, 1763–1825) knygos „Biografinės pramogos po vienos milžinės kiaušu. Pasakojimas apie vėles“ („Biographische Belustigungen unter der Gehirnschale einer Riesin. Eine Geistergeschichte“).

²¹ ...mūs bažnyčia švenčia / Melsdamasi už vėles... – T. y. švenčia Vėlines. Poetas čia lyg prieštarauja II dalies pratarnei („...apsišvietę dvasininkai ir valdžia stengiasi išgyvendinti šį paprotį... žmonės švenčia Vėlines slaptai koplyčiose arba tuščiuose namuose, netoli kapinių“). Nors II dalyje ir remiamasi baltarusių nacionalinėmis vėlių pagerbimo tradicijomis, tačiau apskritai šios apeigos „Vėlinėse“ – A. Mickevičiaus poetinė konstrukcija.

²² „Anuo metu...“ – Šiais žodžiais praddami kurie ne kurie Evangelijos skyriai.

VAIKAI Tai lavonas! Tai negyvas!

Vardan Dievo!.. Dink, pranyk!

KUNIGAS Kas tu, broli? Atsakyk.

ATSISKYRĖLIS (*lėtai ir liūdnai*)

Lavonas aš esu!.. Teisingai pasakyta.

VAIKAI Lavonas... Ak! Pranyki, mums baisu!

ATSISKYRĖLIS Aš miręs... Ne! Miriau tik žemei šitai!

Suprantat? Atsiskyrėlis esu.

KUNIGAS Tad ko gi taip vėlai bastaisi?

Kuo tu vardu? Kur naktį eisi?

Kai pažiūriu į tamstą iš arti,

Tai akys, rodos, prisiminti ima.

Sakyk, brolau, iš kur esi kilimo?

ATSISKYRĖLIS O taip! Buvau... čionai aš! Praeity!

Taip, prieš trejus metus... prieš savo mirtį!

Bet kam tau vardas ir kilmė? Antai,

Kada varpai prabyla nelauktai,

Teiraujas žmonės: kas galėjo mirti?

(*Pamėgdžiodamas varpininką*)

„O kam tau vardas? Pasimelsk tiktai“.

Tu nori mano praeitį iširti?

Ir kam tau reikia? Pasimelsk tiktai.

O vardą...

(*Žiūri į laikrodį*)

Dar anksti... Einu, kur neša kojos.

Pats nežinau, iš kur – iš pragaro ar rojaus.

Einu atgal į šalį tą²³ nūnai.

Parodyki man kelią, jei žinai!

KUNIGAS (*maloniai, šypsodamasis*)

Mirties keliu nė vieno nenorėčiau vesti.

(*Draugiškai*)

Mes taisome tik tuos, kurie paklydę esti.

ATSISKYRĖLIS (*su širdgėla*)

Kiti paklysta savo nuosavam name.

Ar karas, ar taika pasaulyje šiame,

Ar pavergtą tautą, ar mylimas kur miršta –

Tu sėdi su vaikais²⁴, nepakeli nė piršto.

O aš blaškaus tamsoj, man prieglobsčio nėra!

Ar tu girdi, kokia audra –

Koksai lietus už lango pila!

²³ Einu... į šalį tą... – T. y. į mirusiųjų šalį, šitai jį, matyt, suprato Kunigas, prabilęs apie „mirties kelią“.

²⁴ Tu sėdi su vaikais... – Su savo vaikais. II dalyje vaizduojamas ne katalikų, bet unitų dvasininkas. Kaip stačiatikių popai, taip ir unitų parochai (t. y. klebonai) turėjo teisę vesti.

(Apsidairo)

Aš laiminu mažų, jaukių namelių tylą!

(Dainuoja)

Ką aplenkia meilė, tas tikrai laimingas,
Nekankins to naktys, dienos ilgesingos.²⁵
Jo tyliame name!

(Dainuoja)

Nusileisk bent kartą tyčia
Tu iš rūmų į trobelę, –
Rasi čia kvapnių gėlelių,
Jautrią širdį rasi šičia.

Čia paukšteliai maistą renka,
Iš kalnų upeliai užia, –
Tiems, kur mylisi, užtenka
Atsiskyrėlio bakūžės.²⁶

KUNIGAS Jei taip patinka mano namas, židinys,

Tai sėsk ir šildykis; jau užkurta ugnis,
įmesiu malkų dar – eik, pailsėk kaip dera.

ATSISKYRĖLIS Dėkoju, kunige, už patarimą gerą!

(Dainuoja rodydamas į krūtinę)

Kas čia dega, ar žinai,
Ir per šaltį, ir per lietų –
Amžinai!
Joks vanduo jos neužlietų,
Ji liepsnoja amžinai,
Ir ledai ištirps čionai,
Kur širdis ugnim kaitroja.
Dega man jinai!
Čia akmuo sutirps iš karto,
Ir karščiau čia šimtą kartų

(rodydamas į židinį)

Nei tenai!
Ir ledai ištirps čionai,
Kur širdis ugnim kaitroja.
Dega man jinai!

KUNIGAS *(į šalį)*

Be reikalo kalbu – nemato ir negirdi.

(Atsiskyrėliui)

²⁵ *Ką aplenkia meilė... /...dienos ilgesingos.* – Kaip nurodo autorius, posmas iš tikrųjų žinomas kai kuriose lenkų liaudies dainose.

²⁶ *...Atsiskyrėlio bakūžės.* – Tai F. Šilerio eilėraščio „Jaunuolis prie upelio“ („Der Jüngling am Bache“) aštuonios baigiamosios eilutės.

Vienok, keleivi, permirkai kiaurai,
Tikriausiai peršalai, tai susišilk gerai.
Neklausiu, kas esi – matau, pavargę kojos.

ATSISKYRĖLIS Kas aš?.. Dar per anksti... Sakyti negaliu.²⁷

Pats nežinau, iš kur – iš pragaro ar rojaus.
Skubu į ten atgal, ir tuo pačiu keliu.
Tik perspėti tavęs užbėgau į pirkele.

KUNIGAS (*į šalį*)

Su juo, matyti, bus susikalbėt sunku.²⁸

ATSISKYRĖLIS Parodyk... Juk gerai žinai į mirtį kelią?

KUNIGAS Na ką gi, tebūnie! Padėti sutinku.

Dar tau ligi mirties, o gerbiamas bičiuli,
Labai toli, – visi nueisim ten laiku...

ATSISKYRĖLIS (*sumišęs ir nuliūdęs, pats sau*)

Kaip greit aš nuėjau šį nuotolį didžiulį!

KUNIGAS Dėl to ir pavargai, ir susirgai turbūt,

Atnešiu valgio tau, pabūki prie vaikų čia.

ATSISKYRĖLIS (*pamišėliškai*)

Ar eisime po to?

KUNIGAS (*šypsodamasis*)

Reikės dviejų terbų

Duonelei įsidėt.

ATSISKYRĖLIS (*išsiblaškęs, nerūpestingai*)

Gerai.

KUNIGAS O jūs, vaikučiai,

Pakol sugrįšiu nešinas maistu,

Su gerbiamu svečiu pažaiskite kartu.

(*Išeina*)

VAIKAS (*apžiūrinėdamas*)

Turbūt nuo tamstos žmonės kaip nuo baubo bėga

Kodėl tu taip keistai dabintis sumanei?

Iš gabalų kelių sudurstyta sermėga,

Puiki liemenė ir suplyšę marškiniai!

O ant galvos žolių ir lapų daug prikibo.

(*Pastebi peilį. Atsiskyrėlis jį slepia*)

Kas tenai taip dailiai žiba?

Kas ten blizga? Nuostabu!

Cha cha cha cha!

Pavadinkim jį baubu!

Cha cha cha cha!

²⁷ Dar per anksti... Sakyti negaliu. – T. y. dar toli vidurnaktis.

²⁸ Su juo, matyti, bus susikalbėt sunku. – Čia ir toliau Kunigo mąstysenoje ryškus polinkis į racionalizmą, jis atstovauja tiems, kurie „Romantikoje“ tvirtina, jog „Dvasios tos gimsta už smuklės stalo, / Ten kala šnipštus kvailiausius“.

ATSISKYRĖLIS (*atgydamas ir vėl prisimindamas*)

Vaikučiai, iš manęs nesišaipykit, ne!
 Aš pažinojau vieną moterį kadaise –
 Su lapais ant galvos, suplyšusia suknia,
 Pavargusią kaip aš ir nelaimingą baisiai!
 O kai keliu ji slinko su lazda,
 Tai žmonės iš paskos vis ėjo,
 Ją badė pirštais, apkalbėjo
 Ir pašaipom toli lydėjo:
 Tik vienąkart nusijuokiau tada!
 Ir ką žmogus žinai – galbūt už tai taip skaudžiai
 Mane dangus dabar teisingai baudžia!
 Buvau tada aš laimės glėbyje,
 O šiandien štai – aš panašus į ją!

(*Dainuoja*)

Ką aplenkia meilė, tas tikrai laimingas,
 Nekankins to naktys, dienos ilgesingos.

(*Kunigas grįžta su vynu ir lėkšte*)

ATSISKYRĖLIS (*apsimesdamas linksmas*)

Ar tau patinka, kunige, liūdna daina?

KUNIGAS Prisiklausiau aš jų gyvenime gana!

Po liūdesio reik džiaugsmą prisiminti.

ATSISKYRĖLIS (*dainuoja*)

Atsiskirt sunku su ja,

Susitikt nelengva ją!

Dainelė paprasta, bet slepia gilią mintį!

KUNIGAS NA, apie tai vėliau, dabar kviečiu užkąst.

ATSISKYRĖLIS TU knygoj geresnių randi dainų kur kas!

(*Šypsodamasis ima knygą iš spintos*)

Ar tu gali suprast ir Eloizos jausmą?²⁹

Pažįsti Verterį, jo ašaras ir skausmą?³⁰

(*Dainuoja*)

O tos kančios! Kiek jų iškentėjau!

Tik mirtis mus išvaduos nuo jų.

Jei ką nors nuskriausti aš suspėjau,

Tai nuplausiu skriaudą tą krauju.³¹

(*Išsitraukia peilį*)

²⁹ ...suprast ir Eloizos jausmą. – Kalbama apie Ž. Ž. Ruso (1712–1778) anuo metu labai populiaraus romano „Julija, arba naujoji Eloiza“ („Julie ou la Nouvelle Héloïse“, 1761) pagrindinę heroję.

³⁰ Pažįsti Verterį, jo ašaras ir skausmą. – Verteris – J. V. Gėtės romano „Jaunojo Verterio kančios“ („Die Leiden des jungen Werthers“, 1774) pagrindinis herojus, XIX a. pradžioje tapęs nelaimingos meilės simboliu.

³¹ Tai nuplausiu skriaudą tą krauju. – Nors autorius nurodė, kad eilėraštis „Iš Gėtės“, iš tikrųjų tai ne J. V. Gėtės, bet trečiaeilio vokiečių poeto K. E. Raicenštaino (Reitzenstein) eilėraščio „Lota prie Verterio kapo“ („Lotte bei Werthers Grabe“) vertimas. Eilėraštis anuo metu Vokietijoje išpopuliarėjo kaip daina.

KUNIGAS (*sulaikydamas*)

Žmogau, ką tu darai?.. Ar bepročiu virtai?
Mesk peilį, tau sakau! Greičiau, dėl dievo baimės!
Krikščionis juk esi?³² Bedieviška tatai!
Ar Evangeliją žinai?

ATSISKYRĖLIS O tu – žinai nelaimė?

(*Slepia peilį*)

Reik viską padaryt laiku, o ne vogčia.

(*Žiūri į laikrodį*)

Dar tik devynios, ir trys žvakės dega čia!³³

(*Dainuoja*)

O tos kančios! Kiek jų iškentėjau!
Tik mirtis mus išvaduos nuo jų.
Jei ką nors nuskriausti aš suspėjau,
Tai nuplausiu skriaudą tą krauju.

Ir kodėl tu vaidenies kas dieną,
Ir kodėl tavęs neužmirštu?
Iš visų išsirinkau tik vieną,
Bet kitam atitekai ir tu.
Tu Gėtę jo kalba gimtąja paskaitai, –
O jei dar balsas jos arba fortepionas!
Bet kur! Tau nevalia galvoti apie tai,
Tau rupi tik dangus ir tiek, kiek liepia stonas.

(*Varto knygą*)

Vienok ir tu knygas šias kartais pasklaidai?..
Kokie čia slepiasi tarp lapų tų nuodai!

(*Suspaudžia knygą*)

Jaunystės mano kančios ir svajonės!
Tai jūs užlaužėte į viršų man sparnus,
Kad jau nebegaliu sugrįžt žemyn pas žmones:
Aukštų padangių aš – ne žemumų – sūnus!

Sapnus ir svajones, ir miražus aš mėgau,
Bodėjaus tvariniais kasdieniškos gamtos,
Aš nuo įgrisusios buities kažkur vis bėgau³⁴,

³² *Krikščionis juk esi.* – Krikščioniškoji etika prilygina savižudybę žmogžudystei.

³³ *...trys žvakės dega čia.* – Inscenizacinėje nuorodoje teksto pradžioje kalbama apie dvi žvakes ir lempelę prie Marijos paveikslu, vadinasi, kambaryje dega trys šviesuliai. Jie ges kas valandą, padalydami Gustavo išpažintį į tris skirtingos įtampos atkarpas.

³⁴ *Aš nuo įgrisusios buities kažkur vis bėgau...* – Bodėjimasis gyvenimu, bėgimas nuo kasdienybės – būdingas XVIII a. pabaigos bei XIX a. pradžios jaunuomenės pasaulėjautos momentas, madinga epochos liga. Ją vadino įvairiai – Anglijoje splinu (*spleen - apmaudas*), Vokietijoje – veltšmercu (*Weltschmerz* – pasaulio sielvartas), pagaliau verterizmu (pagal J. V. Gėtės romano herojų). Gustavo splino ištakos veikiau literatūrinės, vargu ar jas galėjo nulemti ano meto Lietuvos istorinė tikrovė. Antra vertus, bėgimas „nuo įgrisusios buities“ charakterizuoja ir patį Gustavą, ir jo meilę.

Ieškojau meilės, ak! nežemiškos, šventos,
 Kokios dar nieks lig šiol pasauly nepažino –
 Ji atplaukė tiktai vaizduotės bangoje,
 Aistros alsavimas padidino man ją,
 O geiduliai savom gėlėm ją padabino.
 Bet kai to idealo niekur neradau,
 Iš dabarties į aukso amžių³⁵ nuskrirdau.
 Klajojau danguje, sukurtame poeto,
 Vijaus be paliovos, čia greitai, čia iš lėto.
 Ir, veltui tiek šalių aplakstęs tolimų,
 Pavargęs malonumų upėj grimzt imu.
 Grimztu ir vis dairaus, tarytum ko ieškočiau!
 Ir pagaliau ją pamačiau!
 Aš priėjau prie jos arčiau,
 Taip, suradau aš ją... kad amžinai nustočiau!

KUNIGAS Aš užjaučiu tave nelaimėje, brolau!

Gal dar yra vilties? Padėti privalau...

Ar jau seniai sergi, keleivi nelaimingas?

ATSISKYRĖLIS Sergu?

KUNIGAS Ar jau seniai tu raudi jai pradingus?

ATSISKYRĖLIS Ar jau seniai? Deja, sakyti negaliu, –

Kas kitas pasakys. Turiu aš gerą draugą,

Praėjome kartu su juo tiek daug kelių!

(Apsidairo)

Ak, kaip jauku čionai! Nuo vėjų sienos saugo.

O ten, lauke, – audra, lietus, perkūnija!

Sušalęs tarsi šuo prie slenksčio draugas guli!

Kadangi mes abu pavargom kelyje,

Tai, kunige, pakviesk į vidų ir bičiulį.

KUNIGAS Aš durų niekadęs žmonėms neuždariau.

ATSISKYRĖLIS Palauk, palauk, brolau, atvesiu pats geriau.

(Išėina)

VAIKAI Cha cha cha cha! Matyt, jis nenutuokia!

Vis laksto ir nenukalba gerai.

Kokie keisti jo apdarai!

KUNIGAS Verks tas, vaikai, kuris jo ašaras išjuokia!

Pavargęs tai žmogus, ligonis jis, vaikai!

VAIKAI Ligonis? O atrodo taip sveikai!

KUNIGAS Jo išorė sveika, tačiau širdis žaizdota.

ATSISKYRĖLIS *(tempdamas eglės šaką)*

Eik šen, brolau, eik šen!..

KUNIGAS *(Vaikams)* Sumaišė viešpats protą.

³⁵ ...į aukso amžių... – T. y. į legendinę laimės epochą.

ATSISKYRĖLIS (*eglės šakai*)

Eik šen, brolau, bijai tu kunigo, ar ką?

VAIKAI AK, tik žiūrėk, ką jis įnešt į vidų bando!

Taryt plėšikas koks – su didžiule šaka.

ATSISKYRĖLIS (*Kunigui, rodydamas šaką*)

Bičiulį toks kaip aš tiktai miške suranda!

Gal tau keista jo išvaizda?

KUNIGAS Kieno?

ATSISKYRĖLIS BIČIULIO mano.

KUNIGAS Pagalio ano?

ATSISKYRĖLIS Tokie draugai kaip jis tiktai miške išlikę.

Pasveikink!

(*Pakelia šaką*)

VAIKAI Ką darai? Ei, ką darai, plėšike!

Tėvelio neužmušk, šalin eik, mums baisu!..

ATSISKYRĖLIS Jūs tiesą sakote, plėšikas aš esu!

Bet toks, kursai save užmušt patamsy tyko!

KUNIGAS Kam eglė ta, brolau? Ji tau labai patiko?

ATSISKYRĖLIS Sakai, kad eglė čia? Ak, mokyta galva!

Pasižiūrėk geriau, čia kiparisas, va!

Jis primena man ją, jis žino mano ligą.

(*Ima knygas*)

Paimk ir paskaityk senųjų amžių knygą.

Du augalus šventus turėjo graikai. Štai –

Jei mylimas koks nors mylėjo pats karštai,

Tai mirtom galvą sau dabino³⁶ paprastai.

(*Po pauzės*)

O ši, jos rankom nulaužta, šaka³⁷

Vis primena man paskutinį „lik sveika!“

Pasiėmiau aš ją, tą šaką, į draugus –

Bejausmė, dar geriau nei su jausmais žmogus.

Ji ašaras manas ir liūdesį suprato.

Ji – vienas draugas man iš didelio jų rato

Ir paslaptis visas širdy manoj mato.

Jei nori sužinot, kiek iškenčiau skriaudų,

Tai draugo pasiklausk – paliksiu vienu du.

(*Šakai*)

Papasakok tu jam, kaip aš seniai jos raudu.

Tai buvo taip seniai, o man ir šiandien skauda!

³⁶ ...*mirtom galvą sau dabino*... – Išstisus metus žaliuojanti mirta senovės Graikijoje buvo siejama su meilės kultu ir meilės deive Afrodite. Lenkijoje mirta – nekaltumo simbolis, nuotakos mirtų vainikais puošdavusios galvas (kaip Lietuvoje – rūtų).

³⁷ ...*jos rankom nulaužta, šaka*... – Kalbama apie kipariso šaką; Italijoje ir kitur pietuose – gedulą simbolizuojantis medis, mėgstamas sodinti kapinėse.

Šakelę šią, menu, man ištiesė jinai,
 O buvo ji maža – mažesnė kaip nūnai;
 Pasodinau tada smėly šakelę šitą
 Ir laisčiau ašarom³⁸ kas vakarą, kas rytą.
 Žiūrėk, kokia šaka išaugo išlaki,
 Kokia aukšta, kokia puiki!
 Kai skausmas pagaliau man leis ramiai užmigti,
 Ji kaip šešėlis koks stovės gale galvos,
 Uždengus nuo manęs ir dangų, ir jo pyktį³⁹.

(Švelniai šypsodamasis)

Ak, buvo jos plaukai taip pat tokios spalvos,
 Kaip ši liekna šakelė!
 Jei nori – pažiūrėk!

(Ieško ant krūtinės)

Atrišiu tą mazgelį.

(Su dar didesnėm pastangom)

Tai mylimos plaukai⁴⁰ ... nedaug čia jų, deja...
 Bet vos mazgelį tą pridėjau prie krūtinės,
 Tarytum ašutai⁴¹, jis, visą apipynęs,
 Pragraužė kūną man... ir skęsta manyje!..
 Ir skęsta, skęsta... Štai jau širdį mano smaugia!
 Už nuodėmes sunkias kenčiu aš, mano drauge!

KUNIGAS Nusiramink, sakau, beliko tik viltis,
 Kad tuos baisius skausmus mirtis nutildys,
 Už nuodėmes visas, kurias esi papildęs,
 Tau viešpats aname pasauly atskaitys!

ATSISKYRĖLIS Už nuodėmes? Kokias? O, leiskite paklausti,

Ar meilė nekalta taip baisiai reikia bausti?⁴²

Ar kito dievo ji, ta meilė, sutverta?

Dvi sielas grandine tvirta

Visiems laikams aukščiausias surakino!

Dar daug anksčiau, nei šviesą jos pažino,

Anksčiau, nei kūnai buvo sutverti,

Jau jungė mus ryšiai⁴³ tie nekalti!

Dabar, kai iš žmonių tiek pikto susilaukiau,

³⁸ Pasodinau... / Ir laisčiau ašarom... – Motyvas žinomas tautosakoje: lenkų liaudies legendoje plėšikas Madėjus ašaromis tol laistė savo vėzdą, kol iš jo išaugo obelis.

³⁹ ...ir dangų, ir jo pyktį. – Aliuzija į Atsiskyrelio savižudišką mirtį.

⁴⁰ Tai mylimos plaukai... – Dažna sentimentalizmo epochoje mylimosios dovana mylimajam.

⁴¹ Tarytum ašutai... – Originale – ašutinė, marškiniai iš storo, šiurkštaus ašutais atausto audinio. Tokius marškinius senovėje atgailautojai ir atsiskyreliai vilkėdavo ant pliko kūno.

⁴² Ar meilė nekalta taip baisiai reikia bausti. – Papročių revoliucija XVIII–XIX a. sąvartoje iškėlė jausmo teises. Tikra ir gili meilė ištekejusiai moteriai, ano meto požiūriu, niekad negalinti būti nusikalstama.

⁴³ Anksčiau, nei kūnai buvo sutverti, / Jau jungė mus ryšiai... – Gustavas dėsto romantinę meilės sampratą: Dievo lėmimu dvi sielos, dar neturinčios žemiškojo įsikūnijimo, surišamos amžiams.

Įsitempiau, tačiau grandinės nenutraukiau!
 Nelemtos kliūtys, skiriančios jausmus.
 Nors mudu niekad os arčiau nesusitiksime,
 Bet viename rate klajoti pasiliksime:
 Vienam žaizdre lieta grandinė riša mus.

KUNIGAS Kas surišta dangaus, neatriša to žmonės!⁴⁴

Gal baigsis liūdesys iš viešpaties malonės.

ATSISKYRĖLIS Kam veltui ramini? Nebent tik po mirties

Vėl susijungsime mes, suradus sielai sielą,
 Nes čia abu netekome vilties,
 Nes čia aš amžinai praradęs savo mielą!

(Po pauzės)

Atsiskyrimą tą kaip šiandien aš menu.
 Ruduo... ir vėsoma... ir vakaras vėlyvas.
 Prieš išvažiuodamas per sodą aš einu,
 Paskendęs mintyse, nei miręs, anei gyvas!
 Bijojau, kad švelni širdis neišlaikys,
 Kai paskutinįkart pažvelgs ji į akis.
 Tad klaidžiojau sode, kur vedė akys, kojos.
 Kokia puiki naktis! Prisimenu aš ją:
 Prieš valandas kelias, lietučiui nukrapnojus,
 Žolė ir medžiai maudės rasoje.
 O lygumas tylas kaip sniegas dengė rūkas,
 Ir debesis rūstus artėjo iš rytų,
 Išblyškusi delčia jau yrėsi skliautu,
 Ir žvaigždės virš galvos išiziebė netrukus.
 Aušrinė jau seniai spindėjo danguje, –
 Ir nuo tada kasdien aš sveikinuos su ja!
 Apsidairiau aplink... Ir kraujas subangavo.
 Išvydau ją ties altana!
 Tarp medžių tamsoje suknelė jos baltavo,
 Sustingo vietoje kaip kapo kolona,
 Paskui pribėgo it lengvutis ryto vėjas,
 Nuleidusi akis... O aš priėjęs
 Jos baltą veidą pamačiau.
 Paskui pasilenkiau arčiau, –
 Mačiau, kaip ašaros nukrito.
 „Aš išvykstu, – tariau, – iš ryto!“ –
 „Lik sveikas! – tyloje vos pasiekė ausis. –
 Užmirški!..“ Ar galiu – užmiršt nelengva būna!
 Šešėliui įsakyk užmiršt sekioji kūną –
 Mieloji, tu manai, kad jis tavęs klausys!..

⁴⁴ *Kas surišta dangaus, neatriša to žmonės.* – Naują Gustavo meilės sampratą Kunigas bando suderinti su Evangelija: „Ką [...] Dievas sujungė, žmogus teneperskiria“ (Mt 19, 6).

Bepigu pasakyt:
Užmirški!

(Dainuoja)

Neraudoki taip liūdnai,
Išsiskirti mums telieka.
Atsiminsiu...

(nutraukia dainą)

amžinai,

(linguoja galvą)

(dainuoja)

Bet nebūsiu tavo niekad!

Tik atsimint?.. Rytoj, rytoj aš išvykstu!
Imu jos rankeles ir prie širdies dedu.

(Dainuoja)

Iš visų mergelių ji gražiausia⁴⁵,
Jos veideliai skaisčiai dyvini
Tarsi saulės, kai ji nusiprausia
Žydrame upelio vandeny.

Bučinys – tai dangiškas nektaras!
Lyg ugnis, naikinanti, baisi,
Lyg dvi stygos užgautos gitaros,
Susijungę džiaugsmo skambesy.

Dega lūpos, liečia veidą brangų,
Susilieja sielos dvi staiga...
Ir sumaišo pragarą ir dangų
Įsiūbuota mudviejų banga!
O kunige, meldžiu, suprask ir išklausyki!
Tu lūpų mylimos nebučiavai nė sykį!⁴⁶
Ir nors visi mylės ir nusidės vogčia,
Bet tavo siela liks gamtos šauksmams kurčia.
Buvau, o mylima, prie rojaus vartų,
Kai bučiavau tave į lūpas pirmą kartą!

(Dainuoja)

Bučinys – tai dangiškas nektaras!
Lyg ugnis, naikinanti, baisi,
Lyg dvi stygos užgautos gitaros,
Susijungę džiaugsmo skambesy.

⁴⁵ Iš visų mergelių ji gražiausia... – F. Šilerio eilėraščio „Amalija“ vertimas.

⁴⁶ Tu lūpų mylimos nebučiavai... – Neaiški eilutė, nes ja kreipiamasi ne į katalikų kunigą, bet į unitų parochą.

(Griebia Vaiką ir nori pabučiuoti; Vaikas ištrūksta)

KUNIGAS Ko tu bijai žmogaus? Jis nieko tau nedaro.

ATSISKYRĖLIS Juk nelaimingo, ak, mes lenkiamės kaip maro,

Kaip nuo baidyklės traukiamės šalin!

Ak, taip ir ji, nubėgdama tolyn,

„Lik sveikas!“ – tarė ir pražuvo

Kaip žaibas – buvo ar nebuvo?

(Vaikams)

Kodėl jinai pradingo kaip svaja?

Gal aš per drąsiai pažvelgiau į ją,

Gal įžeidžiau žodžiu?

Ak, sukasi galva!..

(Prisimindamas)

Nors praeitį, nors seną,

Bet mano atmintis ir šiandien puikiai mena.

Atsimenu gerai: kokia trumpa šneka!

(Liūdnai)

Tik tris žodžius jai pasakiau iš viso!

„Rytoj“ ir „Lik sveika!“ –

„Laimingo kelio!“ Ir, šakelę kipariso

Įspraudusi, pasakė man jinai:

„Tai visa, kas paliko mums

(rodo į žemę)

nūnai!

Laimingo kelio!“ – Tarė ir pražuvo,

Kaip žaibas – buvo ar nebuvo?

KUNIGAS Vaikine, atjaučiu – žinau, kaip skauda tau!

Bet daugelį kur kas baisėnis skausmas varsto,

Ne vieną ir aš pats jau apverčiau prie karsto.

Ir už tėvus kasdien litaniją skaitau,

Du vaikelius mažus į dangų palydėjau,

Ir draugės netekau aš džiaugsmo bei vargų –

Žmonos, kurią karštai mylėjau!..

Ką Dievas davė, tą pasiima tegu!

Ir viskas tebūnie pagal jo šventą valią!

ATSISKYRĖLIS *(garsiai)* Žmona?

KUNIGAS Ak, praeitis ir vėl man širdį gelia!

ATSISKYRĖLIS Kur tikėjau, žmonių beverciančius girdėjau!

Bet aš nekaltas, nes tavosios neregėjau!

(Susigriebia)

Tu netekai žmonos – paguosiu aš tuojau:

Dar prieš numirdama ji buvo mirus jau!

KUNIGAS Kaip tai?

ATSISKYRĖLIS (*garsiai*)

Jei mergina jau žmona kartą tapo,
 Tai reiškia – ji gyva išsikasė sau kapą!
 Atsisakys jinai ir draugių, ir tėvų,
 Išsižadės, visų – gyvų ir negyvų,
 Ant slenksčio svetimo nutolus nuo savų.

KUNIGAS Nors tavo žodžiai tie ir ašaros tos tyros,

Bet ta, kurios verki, atrodo, dar nemirus?

ATSISKYRĖLIS (*ironiškai*)

Vadinas, Dievui aš dėkoti privalau?
 Sakai, gyva? Bet kur? Parodyk man tą šalį!
 Jei netiki, galiu prisiekti tau, brolau:
 Ji numirė ir prisikelt negali!..

(*Po pauzės, lėtai*)

Įvairių yra mirčių.
 Paprasčiausia jų nuvaro
 Į kapus kiekvieną parą
 Daugel vyrų ir marčių.
 Ši mirtis į duobę gilia
 Nutempė ir ją, Marilę.
 Mirė ji, o aš kenčiu.

(*Dainuoja*)

Ten, tarp žaliųjų lankų⁴⁷,
 Kur Nemunas teka lanku,
 Koks tenai dunkso kalnelis?
 Aplinkui jį krūmai, pušelės
 Juosia žaliu vainiku...

(*Nustoja dainavęs*)

Ak, baisu, kada, deja,
 Grožiui vos tepražydėjus,
 Vos šiai žemei užtekėjus,
 Atsisveikint reik su ja!
 Štai ji guli apraudota,
 Lyg aušra blausi, miglota!
 Liūdi jos visi ilgai:
 Liūdi kunigas, kaimynai,
 O už juos labiau – šeimyna,
 O už ją labiau – draugai,
 Už draugus labiau – motulė,
 O labiausiai – mielas jos.
 Štai jinai užgesus guli,
 Bet gyvenimo gijos
 Dar iš rankų nepaleido.

⁴⁷ Ten, tarp žaliųjų lankų... – A. Mickevičiaus romano „Marilės kalnelis“ pradžia.

Ant išbalusio jos veido
 Blėsta vakaro šviesa;
 Mėlsta lūpos – ji visa
 Tarsi žiedlapis jurgino,
 Nurašytas iš gėlyno.
 Galvą pakelia jinai,
 Apsidairo dar aplinkui,
 O paskui – galva nulinko,
 Veidas – tartum pelenai.
 Plaka jos širdis iš lėto,
 Blėsta rankų šiluma.
 Jau užgeso... Tyluma.
 Nebėra akių saulėtų...
 Ar matai tu žiedą šį?
 Atminimas sielvartingas!
 Į akis jos
 Spindulingas
 Jo akelė panaši.
 Bet širdy ugnis nekibirksčiuoja,
 Lyg puvėšiai blykčioja nakties laiku⁴⁸
 Ar vandens lašeliai ant šakų,
 Kai sušalę vėjui spinduliuoja.
 Galvą pakelia jinai,
 Apsidairo dar aplinkui,
 O paskui – galva nulinko,
 Veidas – tartum pelenai.
 Plaka jos širdis iš lėto,
 Blėsta rankų šiluma.
 Jau užgeso... Tyluma.
 Nebėra akių saulėtų!

VAIKAS Ji mirė! Dieve, kaip baisu
 Ir liūdna buvo man klausyti!
 Ar tai pažįstama? O gal jauna sesytė?
 Tebūna danguje jai linksma ir šviesu,
 Mes melsimės karštai už ją kiekvieną dieną.

ATSIŠKYRĖLIS Aš apsakiau jums mirtį vieną.
 Tačiau yra mirtis kita,
 Kuri baisiau, žiauriau kankina:
 Labai skausminga ir lėta,
 Užpuolusi ji du iš karto skina, –
 Tik mano viltis ji pakirto mirtinai,
 O jos nedegina net atminimai skaudūs.
 Ašarėles kelias išspaudus,
 Gyvena, vaikšto vėl jinai,

⁴⁸ *Lyg puvėšiai blykčioja nakties laiku...* – Kurių ne kurių medžių puvėšiai naktį fosforizuoja.

Po to jausmai jos surūdija,
 Jinai pavirsta granitu.
 Ak, mus abu užpuolusi kartu,
 Mirtis nukirto mano vilties giją,
 O jos žaizdelė kaip matai užgijo!
 Vėl vaikšto ji gyva, sveika.
 Vaikai, aš nesakysiu, kur ir ką
 Ištiko ši mirtis! Tačiau baisu be galo,
 Kada numirėlis, o vaikščioti privalo.

(Vaikai nubėga)

Tačiau ji numirė!.. Aš vienas sau verkiu,
 O žmonės tuoj aplink apspito
 Ir veržiasi per vienas kitą,
 Kai kas vadina melagiu,
 Kiti tiesiog į ausį šaukia:
 „Jinai gyva, bet kito laukia!“

(Kunigui)

Netikėki, nors būry
 Pritarimo ir nerasi.
 Pasiklausk širdies – suprasi:
 Jau Marilės neturi⁴⁹!

(Po pauzės)

Be to, yra trečia mirtis:
 Ji amžina, kaip Raštas sako⁵⁰.
 O, vargas žmogui tam, kuris
 Į jos baisius nagus pateko!
 Tai man po nuodėmių našta
 Turbūt mirtis ši paskirta!⁵¹

KUNIGAS Tos tavo nuodėmės dangaus baismės nevertos,
 Pasauliui ir pats sau daugiau nusikaltai.
 Ne juoktis ir raudot žmogus yra sutvertas,
 Bet artimui tarnaut, mylėti jį šventai.
 Nors išmėgindamas dangus tave ir baustų,
 Atminki, kas esi, ir nepamesk vilties.
 Ši didelė mintis tegu aistras sukausto,
 Nėsa dangaus tarnai tarnauja lig mirties.
 Iš tingulio anksti į karstą virsta kitas⁵²⁰
 Ir miega, kol pašauks jį viešpaties trimitas.

⁴⁹ *Jau Marilės neturi.* – „Marilės kalnelio“ refrenas.

⁵⁰ *...amžina, kaip Raštas sako.* – T. y. Šventasis Raštas, Biblija. Amžina mirtis – amžinas pasmerkimas.

⁵¹ *...man... / Turbūt mirtis ši paskirta.* – Klaidžiojanti vėlė negali žinoti, koks likimas jos laukia.

⁵² *...anksti į karstą virsta...* – T. y. nusižudo. Krikščioniškosios religinės sistemos savižudybę laiko mirštamąja nuodėme.

ATSISKYRĖLIS (*nustebęs*)

Tai burtai, kunige! Iš tikro nuostabu!

(*I šali*)

Arba stebukladaris mano geradėjas,
Ar klausėsi slapta užlindęs mūs kalbų.

(*Kunigui*)

Juk aš tokius žodžius esu iš jos girdėjęs!
Lyg kad iš lūpų jos kalba ši paimta,
Tik vakaras ne tas ir valanda ne ta.

(*Ironiškai*)

Ir kam reikėjo tų pamokslų iškilmingų!
Klausiausi žodžių jos gražių, skambių, didingų:
„Tėvynė ir šlovė, ir mokslas, ir draugai!”⁵³
Jau žodžių tų širdis nesiveja nurimus,
Ir aš galiu miegot ilgai.
Uždegdavo kadais mane skambusis rimas,
Prikeldavo anksti šlovės pasiilgimas.

(*Dainuoja*)

Jaunyste, kilk be atvangos⁵⁴
Aukštyn, aukštyn kaip saulė!
Ir nuo pradžios lig pabaigos
Apžvelki šį pasaulį!
Ji šiuos didžius žodžius išblaškė praeity!
Iš visko liko tik lengvi šešėliai,
Mažyčiai krislo trupinėliai,
Kuriuos alsuodama įtraukia ji pati,
Kuriuos maži drugeliai myli, –
O ji ant dulkių tų statyt norėjo pilį!
Pavertus uodu, ji man uždeda, jaučiu,
Pasaulį kaip kokiam Atlantui ant pečių⁵⁵.
Bet veltui! Kibirkštis viena tik žmoguje,
Tik vieną kartą ji jaunystėj suliepsnoja.
Minerva⁵⁶ kartais pūsteli į ją,
Ir tarp tamsių tautų garsus išminčius stoja, –
Ir nuo tada žvaigždė Platono⁵⁷ degs šviesi,
Ir dar ilgai ją seks visi.
Jei karo laužuose ši kibirkštis sužviltų,
Tai karžygys narsus garsėdamas pakiltų,

⁵³ „Tėvynė ir šlovė, ir mokslas, ir draugai”. – Filomatų programinio šūkio „Tėvynė, mokslas ir dorybė” parafrazė.

⁵⁴ Jaunyste, kilk be atvangos... – Ketureilis iš A. Mickevičiaus „Odės jaunystei”.

⁵⁵ ...Atlantui ant pečių. – Graikų mituose Atlasas – titanas, kuris ant savo pečių laiko dangaus skliautą.

⁵⁶ Minerva – Romėnų išminties deivė, mokslo globėja.

⁵⁷ ...žvaigždė Platono... – Čia – išminties, filosofijos žvaigždė. Platonas (428–347 m. pr. Kr.) – žymus antikos laikų graikų filosofas.

Kurs vestų per kaltes ir per dorybes mus,
Kurs siektų purpuro⁵⁸ ir spindinčios karūnos,
Žvilgsniu pajęgtų sostus griaut senus.

(Po pauzės, lėtai)

Dažnai ši kibirkštis žmogaus širdy pratūno,
Užgęsta sau viena ar blankią šviesą barsto
Kaip lempa prie romėno karsto⁵⁹.

KUNIGAS Vaikine, aš jaučiu, koks nelaimingas tu!

Iš širdgėlos didžios, matau ir suprantu,
Kad nusikaltėliu dar netapai, vaikine,
Kad ta, kuri grožiu lig šiol tave kankina,
Ne vien tiktai grožiu nepaprasta yra –
Jos dangiški jausmai, ir jos mintis tyra.
Tai seki ją vertai, išpildyk josios norą.
Plėšiką meilė jos priverstų grįžt į dorą,
O tu, nors doras, bet susitepei rankas!
Nors kliūtys jus abu ir skiria dar kol kas,
Nukris tiršta migla, ir žvaigždės dvi savaime
Sueis ir susijungs, degs amžinąja laime,
Grandinės dings su šia žeme kartu.
O ten, virš žemės, vėl sutiksi mielą tu,
Ir viešpats jums atleis jės geidulį didžiulį.

ATSISKYRĖLIS Tu viską jau žinai? Iš kur, sakyk, bičiuli?

(Pamėgdžiodamas Kunigo balsą)

Kaip skautūs jos veidai, taip siela jos tyra!
Grandinės trūks, kurios sukaustę jus yra!

Tu viską jau žinai, tu mūs kalbas girdėjai,
Ir slepiamą širdy nūnai
Tu mūsų paslaptį žinai,
Kurios nežino net draugai ir geradėjai, –
Prisiekėme tylėt uždėdami rankas
Ant kipariso ir krūtinės.
Prisiekėme tylėt ir tylime kol kas.

Nors vieną kartą aš... tik šiaip sau, prisiminięs,
Panūdau aprašyt klusniuouju teptuku
Žavumą visą jos ir spalvą jos plaukų
Ir šitaip jos grožiu bičiuliams pasigirti.
Bet nepasiekė jų, kas jaudina man širdį, –
Jie juokias iš jausmų ir jų kalbos negirdi:

⁵⁸ ...siekty purpuro... – T. y. siektų valdžios. Purpuro spalvos drabužius vilkėdavo valdovai.

⁵⁹ ...lempa prie romėno karsto. – Šviesa buvo visuomet laikoma gyvybės simboliu. Senovės Romoje prie palaikų rūsiuose statydavo degančias lempas, šį paprotį perėmė ir krikščionybė.

Kai sieloje tamsu – išvelgt ką nors sunku!
 Jie žemišku mastu matuoja grožį brangu
 Ir astronomiškai apžiūrinėja dangų⁶⁰.
 Kitaip gi žiūri nei akli draugai
 Įsimylėjęliai, poetai, kunigai.

Ak, dievinau ją taip, kad atvaizdo negyvo
 Aš lūpom niekuomet neišdrįsau paliest.
 Ir jei kambaryje kas vakarą vėlyvą
 Mėnulis švietė dar ar lempa prie šalies,
 Tai aš, pakol šviesu, gulėjau apsirengęs
 Ir rengtis nediršau akių jai nepridengęs.
 O tuo metu... Ironija liūdna!
 Kai atvaizdą vienam parodyt pasitaikė,
 Prikandęs lūpas, šis vos juoką besulaikė
 Ir tarė žiovaudamas: „Štai sau mergina!“ –
 „Tu vaikas dar esi!“ – pridūrė kitas...
 Ak, štai tau ir draugai! O čia dar senis šitas⁶¹ –
 Tikriausiai jis ir bus išdavęs mus!

(Vis labiau jaudindamasis)

Kalbėjo jis vaikams, prekyvietėje miniai,
 Atėjęs kažkuris į viešpaties namus
 Ir kunigui dorai bus viską išpažinęs...

(Pamišėliškai)

Klastingai tardai gal išpažintim šventa?
 KUNIGAS Ir kam čia kalbos tos, išpažintis, klausta?
 Nors tavo liūdesys tikrai painus be galo,
 Bet tas, kurio širdis jausmams dar neatšalo,
 Išnarplioti pajėgs net paslaptį – ir tą!
 ATSISKYRĖLIS Teisybė! Bet žmogus, matyt, taip surėdytas,
 Kad tai, kas skauda jam širdy dienos metu,
 Nakčia į galvą pereina, ir kitas
 Iš miegančio išgirs dalykų daug slaptų.
 Seniai seniai... ir man taip sykį pasidarė.
 Kai, pirmą kartą susitikęs ją,
 Laimingas užmigau su meile širdyje,
 Tai kitą dieną man mama iš ryto tarė:
 „Kas tau yra, kad vėl prie dievo atvirtai?
 Litaniją kalbi⁶², nakčia meldies karštai

⁶⁰ ...*astronomiškai apžiūrinėja dangų*. – Parafrazuojama „Romantikos“ mintis: „Tikėjimas, jausmas sako daugiau man / Nei akys mokslinčiaus ar stiklas.“

⁶¹ ...*dar senis šitas*... – Turbūt panašus veikėjas kaip senis „Romantikoje“.

⁶² *Litaniją kalbi*... – Gustavas minėjo savo mylimosios Marijos vardą, motina savaip išaiškino sūnaus žodžius – kaip maldą švč. Mergelei Marijai.

Ir dūksaudamas vis mini Marijos vardą".
 Ėmiau duris rakint prieš naktį nuo to karto.
 Dabar toks atsargus aš būti negaliu.
 Namų nebeturiu: kur stoviu – ten guliu.
 O per miegus kalbu... tarytum bangos mintys!
 Išblaško jas audra, pūga,
 Tai vėl, žiūrėk, nurims staiga,
 Ir ims vaizdai keisčiausi pintis,
 O susipynę jau antai
 Ir vėl sudužo nelauktai.
 Tik vieno vaizdo aš per amžius nepamiršiu:
 Jei žemėn kur žiūriu, matau ir jį smėly, –
 Lyg pilnatis ramiam vandens paviršiuj,
 Nors spindi prieš akis, pasiekt jo – negali.
 Jei aš dangun žvelgiu aukštyn akis pakėlęs,
 Tai ir su tuo žvilgsniu kartu
 Atplaukia angelo šešėlis
 Padangių mėlynu skliautu,
 Sparnus išskleidęs kaip erelis,

(žiūrėdamas aukštyn)

Kurs lyg sustingsta danguje aukštai
 Ir, iš tenai užpuldamas žvėrelį,
 Akių strėlėm jį užmuša prieš tai.
 Ir sklendžia jis, lyg būtų susipynęs
 Nematomam tinkle – ramiai, lėnai,
 Lyg būtų už sparnų prikaltas prie žydrinės, –
 Taip lygiai virš manęs skrajoja ir jinai!

(Dainuoja)

Ir saulėtą šviesią dieną,
 Ir juodos nakties metu
 Aš vaikausi ją tik vieną –
 Mes drauge, bet ne kartu!

Ir štai kada man ją sutikti pasitaiko,
 Kai vienišas laukais arba mišku einu, –
 Tylėti sau liepiu – liežuvis neišlaiko,
 Žodelį jai tariu, vardu pavadinu.
 Yra piktų žmonių. Ir atviros jų ausys
 Širyt manęs taip pat akiplėšiškai klausės.
 Atsimenu... aušrojo danguje,
 Prieš valandas kelias lietutis nukrapnojo,
 O lygumas tylias kaip sniegas rūkas klojo,
 Žolė ir medžiai maudės rasoje,
 Jau žvaigždės po nakties mėlynėj ėmė skęsti,

Tiktai aušros žvaigždė dar nežadėjo gesti –
Aš ir dabar kasdien regiu ją virš galvos.
Ten, prie altanos,

(susigriebia)

cha!.. nubėgau nuo kalvos...
Bet ką aš čia kalbu! Romantiškos svajonės
Apsuko galvą man, be abejonės!

(Po pauzės, prisimena)

Tai buvo jau vėliau. Ankstyvas, šaltas rytas.
Aš krūman įlindau, paniekintas, sulytas.
Padangę vėjas gairino žvarbus...

(Švelniai šypsodamasis)

Tas niekdarys, matyt, mane nuklausęs bus...
Tik nežinau, ar jis vien aimanas girdėjo,
O gal ir vardą nejučia,
Nes krūmas tas labai arti stovėjo.

KUNIGAS Koks vargšas tu! Kokia kančia!

Ką tu kalbi? Kas tamstos klausė?

ATSISKYRĖLIS *(rimtai)*

Gi vabalėlis, šliauždamas pro ausį, –
Tai švento Jono vabalėlis⁶³,
Toksai mažytis žiburėlis.

Jisai tarytumei žmogus
Prišliaužęs šitaip prakalbėjo
(Matyti, nuramint norėjo):
„Ei tu, žmogau, užmiršk vargus!
Kam liūdesys bereikalingas –
Aukščiausią rūstinti gana!
Kas kaltas, kad graži ji mergina,
O pats esi labai jausmingas.
Pasižiūrėk, kaip aš spindžiu
Apšviesdamas pakrūmę pliką.
Ta šviesele džiaugiasi iš pradžių,
Dabar matau, kad ji prišauks plėšiką.

Juk mano brolių nemažai
Surijo jau pikti driežai!
Prakeiksiu papuošalą blausų,
Nes mirtį man prišauks jisai, –
Tegu užgęsta jis visai!
Bet ką daryt, kad jis manęs neklauso,
Ir, kolei gyvas, ta ugnis many liepsnos”.

(Po pauzės, rodydamas į širdį)

⁶³ ...švento Jono vabalėlis... – Jonvabalīs.

Taip, kolei gyvas, ta ugnis many liepsnos!

VAIKAI Tai stebuklas iš tiesų!

Ar klauseis jo žodžių, tėti?

(Patraukęs pečiaus, Kunigas išeina)

Argi gali prakalbėti

Vabalai žmogaus balsu?

ATSISKYRĖLIS Kodėl gi ne? Antai stale durelės –

Tu pasilenk arčiau prie jų:

Ar negirdi, kaip kenčianti vėlelė

Maldauja poterių trejų?

VAIKAS Tik tak, tik tak – dievaži!

Krebžda kažin koks krebždukas,

Lyg mažytis laikrodukas.

Kas ten krebžda pamaži?

ATSISKYRĖLIS Tai mažas kirminas, krebždukas,

Baisus lupikas, plėšęs su krauju!⁶⁴

(Kinivarpai)

Ko trokšti, vėle?

(Pakeitęs balsą)

„Poterių trejų”.

O juk ir aš seniau šykštuolį pažinau ši –

Nors buvo neprieinamas visai

Ir aukse skendėjo jisai.

Duris kuolu užrėmęs – neišlauši,

Nepaisė aimanų graudžių už durų šių –

Nė vieno nenudžiugino jis duona ar grašiu.

Per visą amžių juk dvasia niekinga jojo

Kartu su pinigais čia, stalčiuje, tūnojo.

Galbūt už tai ir po mirties,

Pakolei bausmę atkentės,

Čia, savo stalčiuje, trūnija

Jisai jau kelerius metus.

Jei malonėsi, tris kartus

Sumesk už jį „Sveika Marija”.

(Ieina Kunigas su stikline vandens)

ATSISKYRĖLIS *(vis labiau jaudindamasis)*

Ar piktą dvasią čia girdėjęs tu esi?

KUNIGAS O Viešpatie! Ir ko tu klaus!

(Apsidairo)

⁶⁴ *Baisus lupikas, plėšęs su krauju.* – Gustavas čia remiasi metempsichoze, sielų klajonių teorija, būdinga kai kurioms religijoms (ypač indų) ir filosofinėms sistemoms. Pagal šią teoriją po mirties siela įsikūnijanti kitame gyvame organizme.

Čia nieko nėra, naktis tamsi.

ATSISKYRĖLIS Tu tik pakreipk kaip reikia ausį.

(Vaikui)

Eik šen, vaikeli, eikš arčiau!

Ar tu girdėjai?

VAIKAS Taip, girdėjau.

ATSISKYRĖLIS O tu kaip, mielas geradėjau?

KUNIGAS VAIKAI, miegoti eikite greičiau!

Aplink tylu – niekų nepasakokit man tų.

ATSISKYRĖLIS *(šypsodamasis, Vaikams)*

Gamtos garsų, deja, senimas nesupranta!

KUNIGAS Imk vandens, brolau, ir kaktą nusiplauk –

Galbūt jis nuramins išvijęs lauk

Blogas mintis ir kalbą tą nerimtą.

ATSISKYRĖLIS *(IMA vandens ir prausiasi, tuo tarpu laikrodis pradeda mušti valandas; po keleto dūžių*

Atsiskyrėlis nejučiom išlieja vandenį ir nejudėdamas žiūri rimtai ir niūriai)

O šit jau išmušė dešimtą.

(Gieda gaidys)

Pirmi gaidžiai jau gieda štai,

Prabėgs kaip valanda gyvenimas iš tyko.

(Viena žvakė ant stalo gęsta)

Užgeso žvakė nelauktai –

Dvi valandos, dvi valandos dar liko.

(Ima drebėti)

Kaip šalta man!

Vėlinės

(Tuo tarpu Kunigas nustebęs žiūri į žvakę)

Pro plyšį pučia šaltas vėjas:

Kaip šalta čia!

(Eina prie krosnies)

Kur aš esu?

KUNIGAS Gi pas mane užėjęs.

ATSISKYRĖLIS *(atsipeikėdamas)*

Nuąsdinau turbūt užklydęs nelauktai –

Nežinomas ir apsirengęs taip keistai?

Ką išgirdai, kitiems nepasakok, maldauju!

Keleivis aš esu ir iš toli keliauju.

(Apsidairo ir atsipeikėja)

Jaunystėje mane, užpuolęs kelyje,

Apgrobė, apvogė

(nusijuokęs)

piktadarys sparnuotas⁶⁵.

Drabužių neturiu, rengiuos kuo dievo duotas.

(Nubraukia lapus ir pasitaiso drabužį; gailiai)

Ak, visko netekau, beturtis aš, deja,

Dengiuos kaip drabužiu nekaltumu vaikino!

KUNIGAS *(kuris ilgai žiūrėjo į žvakę, Atsiskyrėliui)*

Dėl dievo, tik nurimk!

(Vaikams)

Kas žvakę užgesino?

ATSISKYRĖLIS Tu nori stebuklus išaiškinti protu...

Gamta kaip ir žmogus, ir paslaptis ji saugo

Ne vien tik nuo minios ar nuo liežuvio draugo,

(karštai)

Bet ir nuo kunigų, išminčių ir kitų!

KUNIGAS *(ima už rankos)*

Tai tu, sūnau!

ATSISKYRĖLIS *(sujaudintas ir nustebeš)*

Sūnau! Kaip žaibas balsas tavo

Iš tamsumos juodos man protą išvadavo!

(Išžiūri)

Taip, jau žinau, kur aš, kieno namuos esu.

Čia, mano tėve, tu, o čia – mana tėvynė!

Išaugo jau vaikai – kaip greitai, net baisu!

Į plaukus laikas tau baltų gijų įpynė!

KUNIGAS *(susijaudinęs ima žvakę, išžiūri)*

Kaip? Pažinai? Tai jis!.. Negali būti, ne!

ATSISKYRĖLIS Aš – Gustavas.

KUNIGAS Tai jis!

(Apkabina)

Tai jis, didysis dieve!

Mokintinis! Sūnus!

GUSTAVAS *(apkabina, žiūrėdamas į laikrodį)*

Apsikabinkim, tėve!

Nes tolimi keliai jau greit pašauks mane!

Kelionė ta pati tavęs taipogi laukia,

Apsikabinkim tad, šį sykį amžinai!

KUNIGAS Sakyk, kur tiek dienų kely pragaišinai?

Kur tu buvai lig šiol, jaunasai mano drauge?

Prapuolei tu tada tarytum vandeny,

Nė žodžio nerašei, kur, kaip begyveni?

O metų nemažai!.. Kas tau yra, drauguži?

⁶⁵ ...piktadarys sparnuotas. – T. y. meilės dievaitis Amūras, kurį ir senovėje, ir naujaisiais amžiais vaizduodavo sparnuotą.

Mokyklą mano tu kadais protu puošei.
 Ir iš tavęs tiek daug tikėjaisi ašai.
 Kodėl apsvilkai netikusį drabužį?

GUSTAVAS (*piktai*)

O jeigu, seni, aš prikaišiot imčiau tau
 Ir tavo mokslus keikt, kuriuos jau supratau?
 Tu užmušei mane, tu nužudei, kartoju,
 Išmokęs perskaiyt iš knygų ir širdžių!
 Tu žemę pavertei į pragarą

(*liūdnai nusijuokęs*)

ir rojų!

(*Garsiai ir niekinamai*)

O ji yra tik žemė!

KUNIGAS Ką girdžiu?

Aš saugojau tave, kad plaukas nenukristų,
 Kaip sūnų aš tave mylėjau!

GUSTAVAS Ir todėl

Atleidžiu tau!

KUNIGAS Meldžiau tik vieno Jėzų Kristų,

Kad leistų man išvyst tave dar gyvą vėl!

GUSTAVAS (*apkabindamas*)

Apsikabinam dar,

(*žiūri į žvakę*)

kol dega ši žvakelė.

Aukščiausiasis, matyt, išklausė tų maldų.

Vėlu,

(*žiūri į laikrodį*)

o ilgas juk atgal kiekvienas kelias!

KUNIGAS Nors įdomu tavęs klausyti ir graudu, –

Tau reikia pailsėt, be to, jau ir vėloka.

Rytoj...

GUSTAVAS Dėkoju, bet nakvoti negaliu,

Nes neturiu, deja, kišenėj grašgalių.

KUNIGAS Kaip tai?

GUSTAVAS Tie prakeikti, kur niekad neužmoka!

Už viską reik mokėt: ar nuoširdžiu triūsu,

Arba geru jausmu, ar ašara – kas gali,

Nes viešpats ir už ją atlygins iš dausų.

Bet aš nūnai einu per atminimų šalį,

Kur kiekviena vieta vis ima savo dalį, –

Nebliko tad jausmų ir ašarų, matau,

Nenoriu pasilikti skolingas, tėve, tau.

(*Po pauzės*)

Aš aplankiau namus velionės motinėlės
 Ir vos bepažinau plačius vartus atkėlęs!
 Griuvėsiai, tuštuma, apirusi tvora!
 Pūstynė, grindinio ties durim nebėra,
 Kieme žolė vešli ir kiečiai susipykę,
 Gūdi tylą aplink, lyg naktį kapinyne!
 O, kitados ne taip pro tuos vartus plačius
 Sugrįždavau, trumpam išvykęs į svečius.
 Linkėjimais gerais iš tolo pasitinka
 Dar užmiesty tarnai paslaugūs šeiminingą,
 Prie vartų seserys, broliukai laukia mūs,
 Jie šaukia „Gustavai!“, sustabdo vežimus
 Ir, gavę dovanų pyrago, pasitraukia.
 O tarpdury mama jau su žegnone laukia,
 Moksladraugių būrys sutinka su džiaugsmu...
 Dabar tenai naktis, visur tylu, ramu.
 Girdėt, kaip amsi šuo, kažkas po kiemą sukas, –
 Ak, tai mūsiškis šuo, ištikimasis Krukas!
 Mylėdavo tave suaugę ir vaikai,
 Dabar tu iš tarnų tik vienas palikai!
 Nors alkanas esi, bet saugai likęs šičia
 Be užraktų vartus, be šeiminingų gryčių.
 Štai unkšdamas mane pasveikina jisai,
 Pašoka, krinta ir... nusibaigė visai!..
 Matau – languos šviesa: kas ten tokie atėję?
 Su lempa ir kirviu išvydau piktadėją
 Beardant likučius tos praeities šventos!
 Atplėšė jis grindis kaip tik iš vietos tos,
 Kur kitados, menu, mamos stovėjo gultas.
 Apstulbo ir vagis, staiga žmogaus užpultas.
 Aš ant grindų krentu ir vaikiškai verkiu,
 Regiu – lyg eina kas ir ramstosi kriukiui.
 Ir rytmečio šviesoje išvydau moterėlę,
 Sakytumei tikrai ano pasaulio vėlę.
 Pamaniusi, kad aš vaiduoklis koks esu,
 Žegnotis ėmė ji, drebėt ir šaukt balsu.
 „Nesibijok, – sakau. – O kas esi, mieloji,
 Ir ko tuščiam name anksti rytais klajoji?“ –
 „Aš elgeta esu, – atsiliepė jinai, –
 Kadaisė gyvenau prieg ponų aš čionai.
 Geri jie buvo man, tegu ramybėj guli!
 Tik laimės pristigai jiems ir vaikams, dievuli:
 Užgeso jau visi, supus tušti namai,
 Ponaičio negirdėt – gal mirė kur ūmai“.
 Griebiausi už širdies, neklausinėju nieko...

Ar viskas dingsta taip?

KUNIGAS Dvasia ir Dievas lieka!

O žemėje praeis ir laimė, ir kančia.

GUSTAVAS Kiek atminimų vėl radau atėjęs čia,

Kur žaista su draugais, kur smėlis pilstinėta!

Štai miškas, kur lizdai paukščių žiūrinėta,

Lanka, kur žaidėme kiškėlių su vaikais, –

Upelis maudykle mums buvo tais laikais.

Aš mėgdavau dažnai miškely pasėdėti,

Homerą aplankyti⁶⁶, su Tasu pakalbėti⁶⁷

Ar Jono pergalę prie Vienos⁶⁸ pakartot.

Mokintinius šaukiu, liepiu rikiuotėn stot –

Ant priešo vėliavų kaip kraujas mėnuo žiba,

Ten veržias vokiečių kariuomenės⁶⁹ būriai.

Aš kardą iškeliu, pasišaukiu sargybą

Ir puolu, iš paskos – mūs Lenkijos kariai.

Užverda mūsų, dar lig šiol neapdainuotas,

Pabyra kaip kruša jų galvos turbanuotos,

Ir janičarai šit jau bėga sumušti;

Kas krito nuo žirgų, tie smėlin suminti.

Prie pylimo galop karšta kova nurimo.

O ten atėjo ji pasižiūrėt žaidimo, –

Po priešo vėliava vos tik išvydau ją,

Tuoj mirė Gotfridas⁷⁰ ir Jonas manyje.

Ir nuo tada ji valdove manąja virto,

Ir mintys, ir jausmai jai vienai buvo skirta!

Lanka pilna tik jos, kur žaisdavom anksčiau:

Čia pirmą sykį ją, jos veidą pamačiau,

Čia pirmas žodis jos man buvo pasakytas,

Antai ant tos kalvos Ruso drauge skaitytas,

Ten pavėsinę jai supyniau iš šakų,

Jai uogas ir gėles nešiau iš tų miškų,

O čia, su meškere šalimais atsistojus,

Ji džiaugėsi ešerį ar karpį sužvejojus, –

Dabar...

(*Verkia*)

⁶⁶ *Homerą aplankyti...* – T. y. skaityti.

⁶⁷ *...su Tasu pakalbėti...* – *Italų poeto Torkvato Taso* (1544–1595) poemoje „Išvaduoti Jeruzalė“ pavaizduota kryžininkų kovos su mahometonais. Poemos vertimas į lenkų kalbą buvo itin populiarus iki XIX a. pr. Lenkijoje ir Lietuvoje.

⁶⁸ *...Jono pergalę prie Vienos...* – *Abiejų Tautų Respublikos karaliaus* Jono III Sobieskio pergalė prieš turkus prie Vienos 1683 m.

⁶⁹ *...vokiečių kariuomenės...* – T. y. Habsburgų valdomų kraštų (Austrijos ir kt.) kariuomenė, lenkų sąjungininkė, Vienos mūšio metu.

⁷⁰ *Gotfridas* – „Išvadotosios Jeruzalės“ pagrindinis herojus, krikščionių kariuomenės vadas, vėliau – Jeruzalės karalystės karalius.

KUNIGAS Verk, bet skausmai prisiminimų tų
 Sugrauzia mus pačius, tikrovės nepakeitę.
 GUSTAVAS Dabar po metų tiek aš vėlei sugrįžtu, –
 Kaip liūdna per vietas, per laimingiausias eiti!
 Tu akmenį paimk kiekiausia iš kietų
 Ir po pasaulį vis nešiokis jį kartu,
 O kai sugrįši vėl po gimto namo stogu,
 Tik paieškok gerai, surasi tokį žmogų,
 Kurs vaikas žaidė juo kampely nuošaliam,
 Tą akmenį karste padėk po galva jam.
 Jei nepravirks akmuo, kai su žmogum liks dviese,
 Tai, kunige, gali mest pragaran jį tiesiai!

KUNIGAS O, ašara tokia visai nėra sūri,
 Jei laimės buvusios nektaro turi ji:
 Suras ji žmonėse užuojautos, jautrumo⁷¹,
 Tik niekšo ašaroj yra nuodų aitrumo.

GUSTAVAS Dabar klausyk toliau... Ėjau sode taku
 Su vakaro vėsa, tuo pat rudens laiku,
 Tie patys debesys aukštai dangum skubėjo,
 Tas pats mėnulis ir gaivi rasa spindėjo,
 Lyg sniegas ūkana nusidriekė keistai,
 O žvaigždės skendėjo mėlynėje aukštai.
 Viršum savęs aš vėl regėjau žvaigždę vieną,
 Kurią mačiau tada, kurią regiu kas dieną, –
 Vietelė ta pati ir ta pati kančia.
 Ir viskas kaip seniau – tik josios trūksta čia!
 Pavėnę priėjau, kažkas lyg sušlamėjo.
 Tai ji?... Ne. Tai lapus vėjelis palytėjo.
 Pavėnė! Ji – lopšys ir karstas laimės tos,
 Čia pažinau ją, čia jos netekau, šventos!
 Gal vakar ji čionai dar laikė ranką savo,
 Gal oru tuo pačiu dar vakar ji alsavo!
 Bet veltui aš dairaus aplinkui ir klausau,
 Tik virš manęs, regiu, vorelis kybo sau,
 Ploniausiu siūleliu praskyręs lapų nišą –
 Prie žemės mus abu plonyčiai saitai riša!
 Ant suolo pamačiau aš bukietą gėlių,
 Sudžiūvusias žoles, lapelį tarp žolių –
 Tai pusė to paties pažįstamo lapelio,

(išsitraukia lapelį)

Kurs mena „lik sveika“ ir jos „laimingo kelio!“
 Pasveikinau aš jį – juk mes seni draugai,

⁷¹ ...užuojautos, jautrumo... – Užuojauta žmonėms, jautrumas – dvasinės vertybės, išaukštintos Ž. Ž. Ruso ir visų sentimentalizmo epochos rašytojų. Kunigas čia operuoja XVIII a. pabaigos sąvokomis.

Ir klausinėjau jo nekantriai ir ilgai:
 Ką veikia ji rytais? O ar anksti ji kelia?
 Ir kokią skambina pianinu dainelę?
 Kuriam tvenkinyje maitina ji žuvis?
 Kuriam kambaryje ji mėgsta triūstis vis?
 Ar atmena mane ir iš kuklumo rausta?
 Ar tuo metu širdis netyčia nesuskausta?..
 Bet ką girdžiu! Tai už smalsumą ši kančia!

(Piktai suduoda sau į kaktą)

Tai moteris!..

(Dainuoja)

Prisi...

(Nebaigęs, Vaikams)

Ar mokat dainą šią⁷²?

(Dainuoja)

Prisimena kas dieną
 Jinai mane tik vieną.

VAIKŲ CHORAS Tave ji myli vieną –

Prisimena kas dieną.

GUSTAVAS Paskui jau kas savaitė

Prisimena mergaitė.

VAIKŲ CHORAS Kokia gera mergaitė,

Jei myli kas savaitė!

GUSTAVAS Po to kas mėnuo sykį

Prisimena jaunikį.

VAIKŲ CHORAS Prisimena jaunikį

Per mėnesį bent sykį!

GUSTAVAS Lapus jau medžiai meta

Lyg svajones tuščias:

Prisimena kas metai

Maždaug apie kūčias.

VAIKŲ CHORAS Prisimena kas metai –

Tokių mergaičių reta!

GUSTAVAS Taip

(rodydamas lapelį)

atsisakė ji net atminimo šio!

Manęs jai atminty negalima nešiot!..

Iš sodo išėjau, slinkau, kur nešė kojos,

Ir pamačiau save prie rūmų apsisojus.

Ten tūkstančiai šviesų⁷³, sidabro spindesys,

⁷² ...dainą šią. – Tai lenkų liaudies daina, žinoma Mazovijoje ir Liublino apylinkėse, galimas daiktas, šiek tiek poeto parafrazuota.

⁷³ ...tūkstančiai šviesų... – Iškilmių proga dvaro rūmuose degdavo galybė žvakių.

Girdėt tarnų šauksmai, karietų bildesys.
 Prie rūmų tad slenku, glaudžiuos arčiau prie sienos,
 Žiūriu vidun, stalai jau padengti kaip vienas,
 Ir muzika girdėt. Aš praskleidžiu šakas
 Ir stengiuos pamatyt – čia švenčiama kažkas!
 Štai tostas! Ir už ką?.. Man akys raibuliuoja...
 O balsas kažkieno sušuko: „Tegyvuoja!“
 Pagavo šūkį tą visi, taures laiką,
 Ir aš patylomis pridūriau: lik sveika!
 Paskui vėl kunigas (o atmintie abuoja!),
 Pasakęs vardą jo⁷⁴, sušuko: „Tegyvuoja!“

(Ismeigia žvilgsnį, kaip tada, į duris)

Kažkas dėkoja jam, juokauja su svečiais.
 Turbūt tai ji... Maniau ne šitaip ją atrasiąs!
 Į lango rėmus aš atsirėmiau pečiais,
 Norėjau juos išverst... ir parkritau be dvasios...

(Po pauzės)

Aš dvasią atgavau... tik proto netekau!
 KUNIGAS Vargšelis! Pats kančių ieškojai tų, sakau.
 GUSTAVAS Lyg kad lavonas koks, matyt, ilgai gulėjau
 Ir ašaras karčias į juodą žemę liejau.
 Tai meilė ir kančia dar grūmėsi piktai!
 Nubudęs pamačiau, kad rausta jau rytai.
 Minutę laukiau dar. Tylu, tamsu aplinkui.
 Ak, ta minutė! Ji kaip amžinybė slinko!
 Turbūt kita tokia dangaus teisme tebus.

(Po pauzės, iš lėto)

Aš angelo mirties iš rojus išvarytas!⁷⁵
 KUNIGAS Suerzina žaizdas lytėjimas grubus.
 Nors ir seniai, tačiau protingai pasakyta,
 Kad kas įvyko, to pakeisti nevalia –
 Tokia, matyt, yra aukščiausiojo valia.
 GUSTAVAS *(liūdnai)* O ne! Viena lemtis man paskirta su ja,
 Viena žvaigždė mums gimstant švietė danguje⁷⁶.
 Mes lygūs, nors abu tokie skirtingi, rodos,
 Panašūs iš veidų, ir amžius mūs vienodas,
 Nešiojom panašias mintis mes ir jausmus,
 Ir ta pačia ugnim liepsnojo širdys mūs.
 O saitais būsimais jau buvo mūs rytojai
 Aukščiausio surišti,

⁷⁴ ...vardą jo... – Tai buvo vestuvių puota.

⁷⁵ Aš angelo mirties iš rojus išvarytas. – Šitokia metafora poetas kalba apie Gustavo savižudybę.

⁷⁶ Viena žvaigždė mums gimstant švietė... – Abudu buvo gimę „po ta pačia žvaigžde“, vadinasi, vienmečiai, plg. žemiau: „ir amžius mūs vienodas“.

(su didžiausiu liūdesiu)

o tu juos sukapojai!

(Garsiai, piktai)

O moterie! Menka lyg pūkas tu esi!
 Nors angelai pavydi tavo grožio,
 Bet siela, ak, kokia baisi!..
 Ir auksas tau akis užgožia!⁷⁷
 Esi garbės taurė, graži, vienok tuščia!
 Tad viskas, ką lieti, tegu pavirsta auksu⁷⁸, –
 Kiek lūpom ir širdim pasieksi paslapčia,
 Bučiuok ir glamonėk tą šaltą auksą!
 Jei priklausytų viskas nuo žmogaus,
 Tai ir merginą nuostabiausia,
 Kokios dar neparodė mums aukščiausias,
 Gražesnę net už angelus dangaus
 Ir už visų poetų įkvėpimą,
 Net už tave... aš atiduočiau ją
 Už vieną tavo pažvelgimą!
 Net jeigu kraitis jos, beje,
 Būt visas auksas Tacho upės⁷⁹,
 Jei tektų pasirinkt: dangus ar tu,
 Aš nusilenkčiau tau parklupęs!
 Nerastų manyje jausmų karštų,
 Jei net už auksą, grožį nematytą
 Lašelio meilės paprašytų
 Ir bent dalelės gyvasties jinai,
 Kurią aš visą tau paskyręs dovanai!
 Jei metų vienerių maldautų
 Ar pusmečio, arba dienos,
 Ar bent akimirkos vienos –
 Ne, meilės iš manęs nė tiek jinai negautų.

(Rūsčiai)

O tu ramia širdim pro šalį nueini
 Ištarus mano pražuvimo žodį,
 Uždegusi tokias ugnis many,
 Kurių jau neiškęstų nieks, atrodė,
 Kurios lyg pragaras tarp mūsų vis liepsnos.
 Aš niekada ramybės neturėsiu, –

⁷⁷ ...auksas tau akis užgožia. – Gustavo mylimoji ištekejo už turtingo ir kilmingo vyro.

⁷⁸ ...viskas, ką lieti, tegu pavirsta auksu... – Šitaip, pasak graikų mitologijos, dievai nubaudė karalių Midą už godumą.

⁷⁹ ...auksas Tacho upės... – Tachas – upė Pirėnų pusiasalyje, įtekanti į Atlanto vandenyną. Senovėje jos vagoje buvo randama aukso smilčių.

Tu nužudei mane. Dangus nedovanos
Tau, suvedžiotoj! Ir aš atsimokėsiu, –
Drebėkit, išdavikai, ateinu!

(Išsitraukia durklą ir piktai ironizuoja)

Nešu jums, šviesūs ponai, dovanų!
Prisunksiu vyno jums vestuvėms užu dyką...
Cha, išsigimėlę žmonelę parsives!
Suveršiu mirtinai ant kaklo tau vainiką!
Nublokšti pragaran tavęs, kaip pats savęs,
Einu!

(Sustoja ir susimąsto)

O ne!.. Kad ją užmuštumei, mažiausia
Reik būt kažkuo daugiau nei tarp velnių vyriausiu!
Šalin tą gelžgalį!

(Slepia)

Tegu ją atmintis

(Kunigas išeina)

Ir sąžinė lyg peiliais žeidžia!
Nueisiu, bet beginklis, nes širdis
Pasižiūrėt į ją dar geidžia.
Ir eisiu auksu žėrinčia sale,
Kur už stalų vestuvininkai ūžia!
Nueisiu ten suplėšytais drabužiais
Ir atsistosiu užstalėj šalia...
O užstalė visa nustebusi pakyla
Ir geria už mane, ir man į taurę pila,
Ir prašo sėst: aš stoviu kaip uola,
Į jų žodžius aš atsakau tyla.
Vilioja šokiui moterys rinktinės –
Aš kairėje lapelį šį laikau,
O dešinę prispaudęs prie krūtinės,
Nė žodžio nesakau!
Prieina ji, lyg angelas nekaltas:
„Brangus svety, atleisk, gal sužinot galiu,
Kas tu esi, iš kur?“ Aš atkakliai tyliu.
Tik perveria kiaurai ją mano žvilgsnis šaltas,
Gyvatiški nuodai man laša iš akių,
Liepsnojantį many aš pragarą šaukiu
Ir paverčiu žvilgsniu. Tegu ugnis ją puola,
Tegu apakina, sustingdo ją į uolą!
Kaip dūmas skverbsiuos į akis giliai,
Į jos švarias mintis aš suodžiais įsivelsiu
Ir subjaurosiu jas. Miegot neleisiu jai,

Naktim iš miego kelsiu.

(Lėtai, švelniai)

O ji tokia švelni, tokia jautri,
 Kaip ant žolės pavasarinis pūkas, –
 Tiktai užkris rasa skaidri,
 Vėjelis palytės – ir jis jau krenta, sukas.
 Kiekvieno mano judesio bijos,
 Net žodžio išsigąs, per garsiai pasakyto,
 Nuo mano liūdesio užges linksmumas jos:
 Pažįstame gerai mes širdis vienas kito
 Ir skaitome kits kito mintyse.
 Grandinės jungė mus ir tikros, ir patvarios,
 O mūsų širdys, atviros ir švarios,
 Kaip veidrodžiuose matės mūsų veiduose.
 Jei mano akyse kokie jausmai švytėjo,
 Tai jie, kaip saulės spinduliai,
 Per širdį perėję giliai,
 Jos akyse čia pat atsispindėjo.
 Ak, kaip mylėjau ją! Nejaugi tad nūnai
 Aš užsidėsiu pasmerktojo kaukę?
 Kodėl? Pavydas mane traukia!
 O kokias nuodėmes papildžiusi jinai?
 Dviprasmišku žodžiu mane gal suvedžiojo?
 Ar gal viliokiškai nusišypojo?
 Gal man melavo skaistūs jos veidai?
 O kur jos priesaika, kokie jos pažadai?
 Galbūt sapne ji man vylingai tarė: eisiu?
 Ne, ne! Aš pats mitau tuo miražu keistu,
 Pats paruošiau nuodus ir pats nuo jų kvaistu!
 Nebeturiu j ją anei mažiausių teisių.
 Kas aš esu prieš ją? Ir ką jai pažadėjau?
 Gal šlove – kur jinai? Gal rangų įvairių?
 Ničnieko! Ak, vien meilę teturiu!
 Todėl aš įžūlia drąsa nenusidėjau
 Ir neprašiau, kad tu pamiltumei mane.
 Prašiau, kad į mane pasižiūrėtum
 Ir kad pabūti man galėtum
 Bent gimine, bent broliui sesele, –
 Anksčiausias regi, būt užtekę šito.
 Aš pasakyt galėčiau: ją mačiau
 Ir pamatysiu ryt iš ryto.
 Kad būčiau visados su ja, kaip ir anksčiau,
 Kad pirmas ją pasveikinčiau prie stalo –
 Laimingas būčiau!

(Po pauzės)

Ak, nėra svajonėms galo.
Bet pavydžių akių tu saugoma griežtai!
Nieks neregės tavęs, nenubaustas už tai.
Lieps atsisveikinti, pamesti...
Numirt...

(Liūdnai)

Deja, žmonių ir akmeninių esti.
Juk atsiskyrėliui sunku numirti –
Pasauly vienas jis, o ir su tuo reik skirtis!
Bičiuliška ranka akių jam neužmerkia!
Prie pašarvoto nieks neverkia,
Ir nepalydi nieks ligi duobės jo karsto,
Ir nēr kas užpila jį žemele,
Ir niekieno širdies graudi rauda nevarsto!
O, kad per sapną bent tu būtumei šalia,
Kad mano skausmo atminimui būtum
Bent dieną, bent šiek tiek nuliūdusi, tyli,
Kad juodą kaspinę prie suknios prisisiūtum!..
Pažvelgtumei slapta... ir ašara gaili...
Ir pagalvotumei: jis taip mane mylėjo!

(Su nuožmia ironija)

Sustok, niurzgėt ir žliumbt it vaikui tau gana!
Kaip laimės kūdikiui, net ašara viena
Netinka! Ak, dangus man visko pavydėjo,
Bet nepajėgs atimt svajonės pastaros!
Kas gyvas elgetaut, prašyti nemokėjo,
Tas miręs neprašys nė ašaros tyros!

(Ryžtingai)

Valia tava – daryk, ką rasi reikalinga,
Užmiršk!.. Aš užmiršau!

(Sumišęs)

Juk užmiršau, tiesa?

(Susimąstęs)

Jos veidas... nyksta vis... Šit jau visai pradingo!
Užliejo amžinybės jį tamsa,
Aš gėdinuos ankstesnio pamišimo...

(Pauzė)

Ak, dūsauju, bet ko?.. Dėl jos atsidusau,
Neatnešė mirtis užsimiršimo.
Aš ją matau... Juk čia, o, čia ji stovi sau,
Mane apverkdama... O ne, ji neužmiršta!

(Liūdnei)

Verk, mylimoji, verk, nes Gustavas jau miršta!

(Ryžtingai)

Na, Gustavai, drąsiau, ko tu drebėt imi?

(Pakelia durklą)

(Liūdnei)

Mieloji, nebijok, jis pats nebijo nieko!

Jis nieko neima su savimi!

Taip, viską! viską! tau palieka –

Gyvenimą, pasaulį, – pats, deja,

(įmiršęs)

Net ašaros menkos už tai neužsiprašęs!

(Kunigui, kuris įeina su tarnais)

Klausyk, jei [tu]... kada... galbūt sutiksi ją...

(Kaskart vis smarkiau)

Merginą... moterį tą gražią,

Ir jei paklaus jinai,

Ar ne iš liūdesio miriau, tu atsakyki,

Jog linksmas ir smagus miriau aš. Būtinai.

Jog josios neprisiminiau nė sykį,

Jog kortom lošdavau, jog gerdavau ir jog

Šokt eidavau, vos muzika užgroja...

Jog kartą šokdamas...

(trenkia koja į grindis)

išsisukau sau koją.

Dėl to ir numiriau...

(Nusiduria)

KUNIGAS Bent dievo tu bijok!

(Griebia už rankos, Gustavas stovi. Laikrodį pradeda mušti valandas)

GUSTAVAS *(galynėdamasis su mirtimi, žiūri į laikrodį)*

Grandinės žvanga jau⁸⁰... Ir muša vienuolikę!

KUNIGAS O Gustavai!

(Gieda antri gaidžiai)

GUSTAVAS Tai antras ženklas jau!

Prabėgs kaip valanda gyvenimas tuojau!⁸¹

⁸⁰ *Grandinės žvanga jau.* – Kai kurių sieninių laikrodžių mechanizmai ir po šiai dienai varomi svorelių, pakabintų ant ilgokų grandinėlių. Senovėje, mušant valandas, svoreliai trakšėdami leisdavosi žemyn.

⁸¹ *Prabėgs kaip valanda gyvenimas tuojau.* – Ant senovės laikrodžių dažnai būdavo išrašyta visokių maksimų ir sentencijų, dažniausiai apie laiko nepastovumą ir neišvengiamą mirtį. Gustavas čia parafrazuoja lotynišką sentenciją „*Hora perit, mors aderit*“ (Valanda praeina, mirtis ateina).

(Laikrodis baigia mušti, antra žvakė užgęsta)

Užgeso ir antra! Taip, sieloj užsilikę,
Užges visi skausmai!..

(Ištraukia durklą ir slepia)

KUNIGAS O Dieve! Gelbėkit! Čionai, visi, čionai!
Ak, baigiasi visai... Jau nesulauks nė ryto!
Jis krito kaip auka...

GUSTAVAS *(šaltai nusijuokęs)*

Bet juk dar neparkrito!

KUNIGAS *(griebia jį už rankos)*

Nusikaltimą šį jam, Dieve, dovanok!

GUSTAVAS Nusikaltimas toks kasdien nenumatyta,
Todėl nusiramink, tačiau žinok:
Įvyko – pasmerktas – o skausmo sceną šitą
Aš pakartojau vien pamokymui tiktai.

KUNIGAS KAS tai?

GUSTAVAS Išdaiga, apgavystė, burtai.

KUNIGAS Ak, dreba kojos man, o ir širdis kažkur tai.

Vardan visų šventų! Ką reiškia visa tai?

GUSTAVAS *(žiūrėdamas į laikrodį)*

Praėjo valandos dvi, meilės, nuliūdimo,
Dabar jau valanda atėjo išpėjimo.

KUNIGAS *(nori jį pasodinti)*

Sėsk, atsigulk, meldžiu, aš nieko nematau,
Leisk apžiūrėt žaizdas...

GUSTAVAS Aš duodu žodį tau:

Tegu sau makštyse šis durklas surūdija⁸².
O žaizdos? Jų nėra, o jei yra – tai gyja.

KUNIGAS Nesuprantu, kaip dievą kad myliu...

GUSTAVAS Tai apgavystė ar gal padūkimo vaisiai...

Yra mat ginklas toks, tiktai brangus jis baisiai,
Ir sielą galima pasiekt tokiu peiliu,
O kūno nesužeist, nes peilis tas užburtas.
Aš du kartus esu tokiu peiliu nudurtas...

(Po pertraukos, juokdamasis)

Gyvam toks ginklas – tai moters akių byla.

(Niūriai)

O mirusiam, deja, – kančia ir atgaila!

KUNIGAS Šaukiuosi Dievo aš ir jo visų šventųjų!

Ko stovi čia dabar, dairaisi taip keistai?

⁸² Tegu sau makštyse šis durklas surūdija. – Vadinasi, durklas daugiau nebus vartojamas, savižudybės scena nepasikartos, Gustavo šmėkla, kasmet grįžtanti į žemę iš naujo perkentėti, ką iškentėjo, jau atliko savo priederę.

Lyg valkiumi akis aptraukė – kas gi tai?
 Net prisiliest baisu prie rankų tų šaltųjų.
 Ką reiškia visa tai?

GUSTAVAS O apie tai vėliau.

Žinai, ko atėjau aš į pasaulį šitą?
 Kada pro šias duris į vidų įėjau,
 Tai tavo su vaikais šventa malda skaityta,
 Kurią jūs už vėles aukojate sykiu.

KUNIGAS (*ima kryžių*)

Tiesa, užbaigsim tuoj...

(*Kviečia Vaikus*)

GUSTAVAS Prisipažink bent sykį –

Į pragarą tiki?

KUNIGAS Į viską aš tikiu.

Kaip liepia Kristus mums ir kaip krikščionys tiki,
 Kaip mūsų motina bažnyčia moko mus.

GUSTAVAS Ir taip, kaip kitados tikėjo bočiai, broliai?

Ak, reikia gerbt šventus, gražius atminimus –
 Kam vėlines draudi⁸³, dar švenčiamas lig šiolei?

KUNIGAS Tai senas paprotys pagonišku laikų.

Bažnyčia liepia man ir valią taipgi duoda
 Naikinti prietarus, skleist šviesą ir paguodą.

GUSTAVAS (*rodydamas į žemę*)

Maldaujame tave visi, kuriems sunku:
 Gražink mums vėlines. Prie visagalio kojų,
 Kur sveriamas visų gyvenimas yra,
 Sunkesnė keliskart ten ašara tyra,
 Kuria tarnai tave numirus apraudojo
 Nei melaginga, nors išspausdinta rauda,
 Juodai dengti arkliai, samdyta palyda.
 Jei geras ponas bus ir žmonės, jo netekę,
 Jam žvakę pastatys ir prisimins sykiu,
 Tai amžių tamsoje skaisčiau liepsnos ta žvakė
 Nei tūkstančiai šviesų, veidmainiškai ryškių.
 Ir jei atneš medaus ir pieno ašotelį⁸⁴
 Ar miltų saujele jie kapą pabarstys,
 Tai papenės geriau, o, daug geriau jie vėlę
 Nei giminės dvare, puotavę tris naktis.

KUNIGAS Gana! Juk vėlinės, tos sueigos naktinės

Bažnyčioj, dykvietėj ar kokiame rūsy,
 Tos pilnos burtų apeigos laukinės,

⁸³ *Kam Vėlines draudi...* – Iki XVIII a. pabaigos ir katalikų, ir unitų dvasininkai nedraudė Vėlinių, atvirksčiai, patys kunigai dalyvaudavo mirusiųjų pagerbimo išskilmėse. Vėliau Šviečiamajo laikotarpio idėjų įtakoje į Vėlines imta žiūrėti kaip į prietarus, pradėta su šiomis apeigomis kovoti.

⁸⁴ *...medaus ir pieno ašotelį...* – Medus ir pienas – ritualiniai valgiai, paliekami ant mirusiųjų kapų per Vėlines.

Įrodo mums tiktai, kad liaudis dar tamsi.
Tenai istorijos bei pasakos sukurtos
Apie nakties dvasias, vaidinuoklius ir burtus.

GUSTAVAS Tai galgi dvasių nēr

(ironiškai)

pasulyje visai?
Gal egzistuoja kaip skeletas koks jisai,
Kurį slaptingosios spyruoklės sukinėja?
Ar gal yra kaip laikrodīs koksai⁸⁵,
Kurį didžiuliai svarsčiai varinėja?

(Nusijuokęs)

Kas pakabino juos – nežinote – tikiu:
Suprast spyruoklę gal jums proto ir pakaktų,
Tačiau nematote nei rankos, anei raktų!
Jei žemiška danga nukristų nuo akių,
Ne vieną gyvastį išvystumei aplinkui,
Pasaulį sukančią... Kur? Amžinybės linkui.

(įeinantiems Vaikams)

Vaikai, eikškit prie stalelio.

(Staleliui)

Ko, vėle, tu norėtumei iš jų?

BALSAS IŠ STALELIO Prašyčiau poterių trejų.

KUNIGAS *(nustebintas)* Bėk, altaristą⁸⁶ šauk... Tegu iš miego kelia,

Nes žodis tapo kūnu⁸⁷!.. Iš tiesų...

GUSTAVAS O tėve, juk tave apniko abejonės!

Stipresnis kryžius už visus šventus ir žmones, –

Kas bijo dievo, tam ničnieko nebaisu.

KUNIGAS Vaiduokli, šmėkla, ak, sakyk, ko reikalinga...

GUSTAVAS Aš? Nieko man nereik – juk prašančių tiek daug!

(Gaudo prie žvakės drugelį)

Tai tu, drugy, čia? Na, palauk!

(Kunigui, rodydamas drugelį)

Ta knypava vabzdžių taipogi nelaiminga:

Jie nekentė šviesos, gesino, draudė ją⁸⁸,

⁸⁵ ...*kaip laikrodīs koksai...* – Šiuo įvaidzdiu XVIII a. naudojosi kai kurie filosofai, teigė, jog Dievas sukūrė pasaulį kaip laikrodininkas laikrodį: padarė, paleido ir daugiau į jo reikalus nesikiša; po sukūrimo pasaulis pavaldus ne dieviškajai jėgai, bet fizikos dėsniams, jame nėra ir negali būti jokių stebuklingų reiškinių. Romantinei Gustavo pasaulėjautai šitoks pasaulio aiškinimas nepriimtinas.

⁸⁶ *altarista* – parapijos išlaikomas senas kunigas.

⁸⁷ ...*žodis tapo kūnu.* – Evangelijos (Jn 1, 14) žodžiai, apibūdinantys Kristaus gimimo paslaptį.

⁸⁸ *Jie nekentė šviesos, gesino, draudė ją...* – Kalbama apie carinius cenzorius, galimas daiktas, apie Andrių Benediktą Klungevičių, tuo metu Vilniaus universiteto teologijos profesorių ir cenzorių, ketinusį neleisti spausdinti baladžių, nes jos, girdi, prieštaraujančios bažnyčios mokymui.

Užtat po teismo ir prasmegs jie tamsoje.
 Tuo tarpu sielos jų, kentėdamos be galo,
 Nekęsdamos šviesos, į šviesą skrist privalo.
 Tamsiųjų dvasių tai bausmė ir atgaila!
 Žiū, tas drugys gražus – čia baltas, čia raudonas
 Tai kunigaikštis ar turtingas ponas,
 Plačiais sparnais tarytumei pala
 Miestus ir pavietus užgožęs.
 Antrasis – juodas, dideliu pilvu, –
 Jis buvo knygų cenzorium kvailu,
 Ir meno gėlės, jų spalvingas grožis
 Pajuosdavo nuo rankų jo juodų,
 Į saldumynus jis pripildavo nuodų;
 Į pačią žemės gilumą nugarūdo
 Vos užsimezgsų gležnutį mokslo grūdą
 Arba prakando jį dantim bjauriu...
 O šitie mašalai, kur sukas apie žvakę,
 Yra gauja rašeivų įvairių.
 Ką ponas jiems nurodė, kur įsakė,
 Ten lėkdavo visu būriu,
 Tartum skėriai per javo lauką šliaužė
 Ir gležną želmenį, ir brandžią varpą graužė.
 Nors mirę jie galbūt ir neseniai,
 Bet neverti vienos „Sveika Marijos“, –
 Yra žmonių, kurie daug vertesni jos.
 Tarp jų – tavi bičiuliai, mokiniai,
 Kurių vaizduotę tu pažadinai skridimui,
 Kuriuos tu įpūtei kankinančiam degimui.
 Kokias kančias jie iškentė galias,
 Iš amžinybės aš apreiškiau tau atėjęs:
 Gyvenimo skausmus per tris valandėles
 Aš iškentėjau vėl, kad tik tave išpėjus.
 Jiems tebūnie skirta malda, šventa giesmė,
 O aš nūnai vienais atsiminimais sotus.
 Jau pats gyvenimas pakankama bausmė.
 Aš nubaustas esu, o gal apdovanotas?
 Nes jei ant žemės tu jau rojuje buvai,
 Jei antrą pusę ten radai savos esybės,
 Jei pakilai viršum gyvenimo tuštybės,
 Jei mylimo širdy kaip lašas pražuvai,
 Jo mintimis mažstei, jo oru alsavai,
 Tai tapsi po mirties šešėlis tos būtybės,
 Sekiosi iš paskos, netekęs pats savęs,
 Kur mylimasis ves.
 Jei, gyvas būdamas, aukščiausiam tarnavai,

Dangaus džiaugsmis kartu su juo dalinsies,
 O jei šėtonui artimas buvai,
 Tai pragare kartu su juo kankinsies.
 Bet, laimė, vergas angelo esu,
 Mums ateity abiem bus linksma ir šviesu.
 Tuo tarpu iš paskos tam angelui sekioju,
 Tai danguje būnu, tai pragare vaitoju.
 Kai prisiminusi ji atsidus giliai,
 Aš prisiartinsiu, kedensiu plaukus jai,
 Sumišiu su kvapu ir užvaldysiu ją,
 Ir būsiu danguje!
 Tačiau kada!.. Užjaus, kurie yra mylėję
 Ir tas baisias kančias pavydo iškentėję!
 Dar daug reikės klajoti man, deja,
 Pakol ją viešpats pasišauks į rojų, –
 Tada šešėlis mano paskui ją
 Vogčiom atšliauš prie visagalio kojų⁸⁹.

(Laikrodis pradeda mušti valandas)

(Dainuoja)

Tai nuolankūs būkit maldoje,
 Nėsa Dievas šitaip žmogų bando:
 Kas dar gyvas buvo danguje,
 Tas negreitai jį numiręs randa.

(Laikrodis baigia mušti, gieda gaidžiai, lempelė prie paveikslo gęsta. Gustavas išnyksta)

CHORAS Tai nuolankūs būkim maldoje,
 Nėsa Dievas šitaip žmogų bando:
 Kas dar gyvas buvo danguje,
 Tas negreitai jį numiręs randa.

Iš lenkų kalbos vertė Justinas Marcinkevičius

⁸⁹ ...šešėlis... / ...atšliauš prie Visagalio kojų. – Iš to galima daryti prielaidą, kad nors Gustavas ir savižudys, jo siela nepasmerkta amžinoms kančioms.

PONAS TADAS

arba

PASKUTINIS ANTPUOLIS LIETUVOJE

Bajorų nuotyčiai iš 1811 ir 1812 metų dvylikoje eiliuotų knygų

Pirma knyga

NAMŲ ŪKIS

Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą!¹
 Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato,
 Kas jau tavęs neteko. Nūn tave vaizduoju
 Aš, ilgesy grožiu sujaudintas tavuoju.

Šventoji motina, Čenstakavos gynėja,
 Tavim ir Aušros Vartai Vilniuje garsėja.²
 Tu Naugarduko žmones su pilim globoji,
 Išgydė ir mane šventa globa tavoji:
 Kai sergantį mane motutė tau aukojo,
 Apmirę akys vėl gyvybe suliepsnojo,
 Ir tuoj galėjau aš prie tavo slenksčio stoti,
 Kad gražinai sveikatą, dievui padėkoti, –
 Taip tu ir mus gražinsi į tėvynę mielą.
 Dabar tu neški mano ilgesingą sielą
 Į tas kalvas miškingas, į lankas žaliąsias,
 Kur Nemunas plačiai banguoja mėlynasis;
 Į tuos laukus derlingus, pasėliais spalvotus,
 Paausintų kviečių, balkšvų rugelių plotus,
 Kur gintarinės svėrės, kaip pusnis griukučiai,
 Kur rausta dobilai ir padirvio žvangučiai,
 O viskas apsupta ežia kaip juosta lygia,
 Joje laukinių kriausių šen ir ten pridygę.

Vidur tokių laukų kadaise, prie upelio,
 Beržiniam gojuje, stovėjo ant kalnelio
 Bajoro senas dvaras. Trobesiai mediniai
 Su mūro pamatais baltavo žalumyne
 Šakotų topolių, kur atokiau šlamėjo
 Ir saugojo namus nuo rudeninių vėjų.
 Pats rūmas ne per didis, bet kuplus, švarutis,
 Didžiulė daržinė ir susigūžę kūtės,
 Prie daržinės stūksojo trys nemažos stirtos,

¹ Originalė: „Tėvyne Lietuva, esi kaip sveikata tu.“

² Minimos švč. Mergelės Marijos žymios kulto vietos Lenkijoje, Lietuvoje, Gudijoje.

Derlingų dirvų pertekliui sukrauti skirtos.
Matyti iš gubų, kur eilėmis stovėjo
Ir tartum žvaigždės tankiai ražienoj mirgėjo,
Matyti ir iš skaičiaus dirbančių artojų,
Kur juodus pūdymus iš anksto jau vagojo,
Iš sėjai paruošto lyg daržas lysių baro,
Kad esama čia gero, išteklingo dvaro.
Ir vartai taip vaišingai stovi atkilnoti,
Lyg tarsi kviestų jus viešnagei čia sustoti.

Iš lenkų kalbos vertė Vincas Mykolaitis-Putinas

Adomas Mickevičius

XV PASKAITA

[PASKAITA APIE LIETUVIŲ TAUTĄ]

IŠ PASKAITŲ COLLÈGE DE FRANCE¹

VI. ISTORINIAI IR LITERATŪRINIAI TYRINĖJIMAI

(Lietuvių mitologija. Žvilgsnis į lietuvių istoriją. – Ši tauta yra indų tautos atšaka. – Jos įtakos Šiaurėje. – Dabartinio jos neveiklumo priežastis).

1843 m. kovo 24 d.

Ponai!

Slavų mitologijos analizę baigsime svarstymais, paremtais lietuvių mitologija; tuo keliu prieš mus ėjo visi mūsų laikų etnografai ir mitologai, kurie ilgainiui ėmė tyrinėti slavų mitologiją. Tikrai ištyrinėję lietuvių senovę ir tradicijas, jie gali aprėpti slavų religijų visumą. Todėl mažiausiai Europoje pažįstama gentis ir mažiausiai raštų turinti kalba, vis dėlto tapo raktu sprendžiant šitiek daug problemų.

Jums pažįstama lietuvių tautos istorija. Nublokšta į Baltijos pakrantes ne vienu atžvilgiu primena Bretaniją. Įsprausta tarp jūros ir upių – Vyslos, Nemuno ir Dauguvos, atskirta girių, miškų ir ežerų grandine nuo suomių ir slavų genčių, ji visą laiką išliko svetima šių kaimynų atžvilgiu; ilgus šimtmečius nežinoma, paskum ūmai slavų kraštų užkariautoja ir įstatymdavė, tai Lenkijos sąjungininkė, tai vėl daugelio rusų kunigaikštysčių valdovė, ji saugo savo tradicijas bei kalbą ir, kaip regis, visai neprisimena apie savo santykius su Rusia ir Lenkija. Šiandien jau pripažinta, jog lietuvių kalba yra seniausia iš kalbų, kuriomis kalbama Europos žemyne. Bopas, Klaprotas ir Bolenas² savo tyrinėjimuose neginčijamai tą tiesą nustatė. Barono Ecksteino manymų tai yra seniausia po sanskrito kalba, mažiausiai paveikta pokyčių. Tačiau ji turi labai nedaug rašto paminklų, todėl lietuvių tradicijos aiškinamos, remiantis slavų kalba. Tarp lietuvių sutinkame pirmąją mąstymą, visokių tradicijų dvasią, o norint ją suvokti pasitelkiame slavų kalbą; tokį metodą naudoja jau mūsų cituoti ir aptarti mokslininkai, Hanuschas ir retsykiškas Dankovskis.

Taip neregima, nepažini dievybė, visuotinė indų dvasia Brahma, o lietuvių – Praamžimas pasireiškia ir rodosi savo emanacija kaip Dievai, kas lietuviškai reiškia dievybes ir ką mums būtų sunku suprasti, jeigu neturėtume slaviško žodžio *dziej*, *dziać*, tai yra *veikti*. Dankovskis graikų žodį *Zeus* (jį graikai ištaria kaip *Dzejs*) aiškina žodžiu *dziej*, kurio šaknis yra lenkiškuose žodžiuose *dobrodziej*, *kołodziej*. *Theos* (Θεός). *Zeus*; *Dziej* – tai

¹ Paskaitų kursą „Slavų literatūra“ A. Mickevičius Paryžiaus Prancūzijos koledže (*Collège de France*) pradėjo skaityti 1840 m. gruodžio 22 d., o užbaigė 1844 m. gegužės 28 d. Per paskaitas jis siekė aprėpti daugelio slavų tautų (visų pirma lenkų, rusų, čekų, serbų) literatūrų istoriją, analizavo atskirus reiškinius, išskilesnių autorių kūrybą, nutiesė nemažą gretinamųjų paralelių, parodė šių tautų savitumo prielaidas, aptarė svarbesnius jų istorijos tarpsnius, pateikė žinių apie mitologiją ir senąją religiją. Nesyk, esant progai, A. Mickevičius pateikdavo pavyzdžių ir iš Lietuvos praeities, kultūros, politinio gyvenimo. Įvairiems lietuvių tautos istorijos, kultūros, mitologijos klausimams, lietuvių santykiams su slavais buvo skirta visa XV trečio kurso paskaita, įėjusi į III kursą ir perskaityta 1843 03 24.

² F. Bopas (1791–1867) – vokiečių kalbininkas, gretinamosios lingvistikos kūrėjas; H. J. Klaprotas (1783–1835) – vokiečių orientalistas, P. Bolenas (1796–1840) – sanskrito žinovas, lyginęs sanskritą ir lietuvių kalbą.

dievybė, tapusi veikiančia ir apsireiškiančia pasaulyje esybe. Kaip manau, tai yra geriausias paaiškinimas šių žodžių, kurių reikšmė jau daug svarstyta.

Regimos įvairių pakopų dievybės slavų kalboje turi vardus ir pavadinimus, paaiškinančius jų veiklą ir privalumus; tačiau tik lietuviai išsaugojo jų istoriją, giminystės saitus, jų žygius ir veikalus. Niekur religiniai vaizdiniai nesusiklostė į tokią plačią ir tokią pilną visumą. Dokumentuose, paliktuose senųjų autorių vakariečių, kurie apie šias gentis rašė, taip pat – gyvose tradicijose aptikta brahmanų mokslo pėdsakų: apie žmogaus sielos prigimtį, apie sielos pomirtinį būvį, apie tinkamiausius būdus išgelbėti sielą; toliau – karingos genties, vandens ir ugnies garbintojų *zend* tradicijos: apie dviejų gaivalų, ugnies ir vandens, kovą, apie pareigas, kurias turi vykdyti saulės sūnūs, grumdamiesi su tamsos gimdytiniais, taip pat – įvairios apeigos, būdingos kaip tik šiai karingai religijai; galų gale buvo atskleistos apeigos bei ceremonijos, skirtos pašventinti (sakralizuoti) kasdieną buitį – tai primena ir paaiškina mums graikų ir romėnų religijas; taigi šioje mitologijoje atrandame indų brahmanizmą, graikų ir romėnų tradicijas, visus prietarus ir visas apeigas, būdingas seniesiems Europos stabmeldžių tikėjimams.

Besidomintiems smulkesne analize siūlome specialiuosius veikalus. Ribosimės atkreipdami atidą į kai kuriuos tikėjimus, būdingus lietuviams, pavyzdžiui, į tikėjimą, pagal kurį sielai pripažįstama amžinoji būtis.

Pasak senosios lietuvių religijos, siela mirus žmogui gali įgyti įvairių pavidalų: ar žvėrių, gyvūnų, ar augalų, kartais žmonių, tai priklauso nuo jos moralinės vertės; tačiau tobuliausiai išsivysčiusi siela keliauja Paukščių taku į dangų, o tų išrinktųjų sielų būtovė yra tarp žvaigždžių, į šiaurę nuo Paukščių tako. Kai žmogus užgema, visada akiratyje pasirodo nauja žvaigždė; ten parkos užmezga jo gyvenimo giją. Kada artėja mirties akimirksnis, valdanti lemtį parka liepia nutraukti darbą; tada verpiančioji parka stabteli, o trečioji – nukerpa giją. (Atkreipiu dėmesį, jog graikų parkų vardai yra grynai slaviški.) Vaikų ir žmonių, kuriems skirta gyventi trumpai, žvaigždės yra labai smulkutės ir danguje jos išsilaiko vos keletą metų. Vaikų ir žūstančių staigia mirtimi žmonių žvaigždės vadinamos krintančiomis žvaigždėmis, tuo tarpu dievų ir didvyrių žvaigždės yra pastovios, jos nuolat su jais. Štai tokie ypatumai, kurių nerasi kitose mitologijose; dėl to ir pasakoju apie juos. Pagarba protėviams, pagarba mirusiesiems yra bendra lietuviams kaip ir kitoms senosioms tautoms, tačiau niekur kitur neišliko taip giliai įsišaknijusi ir tokia tyra, tik šioje gentyje.

Dar keliais žodžiais prisiminkime istorines šios tautos tradicijas.

Iš pradžių, tai keista, ji tiki, jog nėra čionykštė, negimė šioje žemėje, kur gyvena, jog yra Lietuvoje svetima ir yra kilusi iš kažkokios nežinomos žemės, plytinčios kažkur rytuose. Padavime sakoma, kad po tvano, kada keletas žmonių stebuklingai išsigelbėjo, seniausieji iš jų apsigyveno Lietuvoje. Stebuklas, nuo kurio prasideda ši gentis, yra toks pats kaip Deukaliono ir Pyrras stebuklas: šokinėdami per pramotės kaulus, tai yra per uolas, pagimdė naują gentį, kuri prisiėmė lietuvių vardą. Jie mano esantys seniausia pasaulio tauta; todėl kitos tautos, jų jaunesnieji broliai, neapkenčia jų, persekioja juos ir engia. Šis padavimas yra išlikęs pasakojimuose ir kronikose. Lietuvos istorija prasideda nuo dviejų mitinių vardų: Brutenio ir Vaidevučio. Brutenis, didis žynys, pirmasis skelbia mokymą apie religijos paslaptis, dievų kilmę ir gamtos slėpinius; Vaidevutis buria tautą, ją valdo ir sukuria savotišką karalystę. Abu šie valdovai, ilgus amžius valdę, įžengė į laužą ir mirė savanoriška

mirtimi. Iš Brutenio kilę arkižyniai, aukščiausieji iš žynių, kuriuos viduramžių kronikininkai vadino lietuvių popiežiais, tuo tarpu iš Vaidevučio karo vadai. Vieni ir kiti turėjo paprotį savanoriškai atimti sau gyvastį, kas irgi primena indų papročius: tai yra brahmanų tradicija. Vadai iš Vaidevučio kartos nešiojosi ginklus, gynė tautą ir nuolatos kovojo.

Tradicijos nebuvo apie liaudį. Viduramžių istorijoje randame liudijimų, jog šioje genetyje iš tiesų egzistavo kastos. Taigi buvo žynių kasta, kuri, slenkant amžiams, sukūrė hierarchinę sistemą, vadinamą kriviai, kuriems vadovavo *Krivė-Krivaitis*. Nuo brahminų jie skyrėsi tuo, kad anieji būrėsi į kastą tikrąja šio žodžio prasme, o lietuviai žynį ir arkižynį rinkdavo.

Kita kasta, karingoji, vadinosi Viti (Vyčiai), arba Vikingai. Šio pavadinimo kilmė nėra aiški. Žodis *Viti* turbūt atkeliavęs iš Skandinavijos, tačiau skandinavai jį irgi laiko svetimu. *Viti* greičiausiai buvo labai sena riterių kasta. Jų yra ir tarp skandinavų, ir tarp lietuvių; beje, ryšiai tarp skandinavų ir lietuvių buvo ypač glaudūs, o prūsiskieji lietuviai galop netgi buvo užkariauti skandinavų, ir jų riterių kasta susidėjo vien tik iš skandinavų.

Ši tauta (lietuvių) gyveno per amžius, svetimųjų nepažinta, kada apie 1150 metus buvo pašaukta veikti. Gerai nežinome, kodėl ji taip staigiai prabudo ir tapo veikli; kaip tariama, iš savo sodybų ji buvo pajudinta antpuolių iš Vakarų, kryžiuočių riterių, arba gal vėliau, paakinta totorių antpuolių pavyzdžio; vis dėlto visuose šios tautos poelgiuose akivaizdu, jog veikti ją skatina religijos pradmuo.

Nesyk pasisakėme prieš pažiūras tų mokslininkų, kurie visus barbarų antpuolius aiškino gobšumu, noru praturtėti. Kvinetas teisingai pažymi, kad neįmanoma persų žygio prieš graikus, garsiojo Kserkso žygio prieš Peloponeso ir Atėnų tautas paaiškinti, jeigu neatsižvelgsime į religinius jo akstinius; tai juk buvo tam tikra prasme kryžiaus žygis, kurį Ormuzudo išpažinėjai vykdė prieš tautas, kurias jie laikė stabmeldiškomis. Panašiai kaip totoriai, toji tauta, didžiai grobikiška, per savo žygius negalvojo praturtėti. Totoriai atjodavo iš Azijos gelmių, jau nugalėję turtingas ir civilizutas tautas; ne dėl grobio jie leisdavosi į Šiaurės girių ir pelkių glūdumas. Atjodavo grobti, naikinti, laikė save dangaus pasiuntiniais, turinčiais nubausti kaltuosius. Sunkiau apčiuopti lietuvių vadų mintį; neabejotina, jog karo belaisvius jie liepdavo sudeginti ant laužo arba prigrindyti, aukodami juos ugnies ir vandens dievybėms. Kaip atrodo, karingosios kastos religiniai vaizdiniai viduramžiais turėjo subręsti, duoti vaisių, ir toji kasta ūmai užsiliepsnojo troškimu išplėsti savus tikėjimus, ar bent – atremti sau priešingas tautas. Tokiu pat būdu paaiškinsime tą milžinišką galią, kuri šiuos žmones gaivino. Jie turėjo nedidelius būrius-draugoves, iš pradžių susidedančius iš keleto tūkstančių lietuvių, o vėliau papildytus slavų liaudies ir kai kurių totorių ordų. Su šiais būriais jie nukariaudavo miestus, rusų respublikas (kuni-gaikštystes), puldinėjo Lenkiją ir totorius, nevengė skverbtis į Azijos stepes. Ringoldas, kelių sričių valdovas, kuriam pakluso daugių daugiausia du šimtai tūkstančių gyventojų, užkariauja jau milžiniškus plotus, o jo įpėdiniai Vytenis ir Gediminas valdo jau visą Šiaurę; orientuodamiesi pagal dangaus šviesulius, keliauja per bekraštes stepes, nusidriekusias tarp Baltijos ir Juodosios jūrų. Trisysk sustoja prie Maskvos mūrų, prasiskverbia pro totorių ordas, ieško perėjos per Perekopą, siaubia Krymo miestus ir, aplenkdami Maskvą, grįžta Lietuvon. Jų ainiai, iki pat Jogailaičių, ėjo protėvių takais ir rodė tą patį, nuotykių trokštantį ir savimi pasitikintį charakterį.

Tarp lenkų didžiavyrių nerandame nė vieno nusikaltimo pavyzdžio, žudynių šeimoje, tuo tarpu lietuvių kunigaikščių istorija, atvirkščiai, yra viena išdavysčių ir žudymų tąsa. Tai žiaurūs ir negailestingi žmonės, nejaučią prieraišumo žemei kaip lenkų kunigaikščiai, žmonės, nežinantys tėvynės. Panašūs į vakariečių normanų valdovus, jie visur, kur tik apsistoja, jaučiasi kaip namie; kur tik įbes vėliavą, ten pradeda dinastiją ir istoriją. Užuo primetę savo tautybę, patys noriai priima rusų ar lenkų tautybę, tačiau visur diegia savo galybės ir karingumo vaizdinius.

Tokia karingosios lietuvių kastos istorija. Ši šalis, pasakyčiau, tokia maža žemėlapyje, yra begal svarbi istorijoje. Karingoji lietuvių kasta savo kunigaikščius įkurdino visoje Šiaurėje: Polocke, Novgorode, Tverėje, Tuloje, Kijeve, Volynėje. Pagaliau ji davė dinastiją Lenkijai. Rusijoje šios karių kastos kunigaikščiai, netrukus nuengti Riurikačių, įsteigė politinę partiją. Valdant Ivanui Rūsčiam jį išnyko drauge su Glinskiu.

Kita vertus, Jogailaičiai aiškiai apibrėžė savo geidžiamos politikos ribas; lenkų idėjoms jie suteikė naują užmojų. Vien tik jie sugebėjo naujoviškos Lenkijos būtį statyti ant naujų pamatų. Tačiau lietuvių tauta iš savo grobio nepraturtėjo, visai nesustiprino savo galybės, o ir toliau užima tą pačią erdvę. Prūsijoje lietuvių tauta pasitraukia iš arenos, šiandien iš jos beliko vos 400 ar 500 tūkstančių žmonių; gentis, įsiterpusi slavų valdose, susidedanti iš latvių, lietuvių ir kuršių, turi daugių daugiausia du milijonus gyventojų.

Jos buitį, namų gyvenimas labai panašūs į slavų. Tačiau yra tam tikrų skirtumų lyginant abiejų tautų išorės bruožus. Lietuvis yra žemesnis už slavą, jo kakta ne tokia aukšta, akys mažesnės ir ne tokios gyvos, veido išraiška švelnesnė, labiau susitelkusi; pagal išvaizdą lietuvis labiau išbalęs, o galvos forma labai primena indus.

Namų apeigos, papročiai yra bendri ir lietuviams, ir slavams, bet lietuviai juos visus išsaugojo nepažeistus. Niekur kitur kaip šiose tautose nėra taip dievinamas svetingumas. Ir vieni, ir kiti lygiai taip pat myli gamtą, tačiau slavai žavisi veikiau išorinėmis jos apraiškomis. Tuo tarpu lietuviai giliau ir jautriau išgyvena gamtos gyvastingumą. Narbutas pastebi, jog šiai tautai būdinga ypač gerbti gėles. Kiekvienoms religinėms apeigoms, kiekvienai šeimos šventei skirtos gėlės. Yra padavimų ir dainų, kur atsispindi gėlių kilmė bei jų reikšmė.

Be to, dera pažymėti vieną išskirtinę ypatybę, už kurią lietuviai nusipelno ypatingos pagarbos. Milžiniškuose jų liaudies dainų rinkiniuose nerasi nė vienos ne tik kad vulgarios, bet net nepadorios ar pernelyg laisvos. Ši kalba nepažįsta netgi storžieviškų arba šlykščių posakių. Turinti kažką iš pakilios, sakralinės žynių kalbos, ši kalba atmeta tuos posakius, o juos atstoja atitinkami slavų žodžiai, kurių niekada nevartoja padori lietuvių šeima.

Apibendrinę visa tai, ką pasakėme, galime išsiaiškinti šios tautos kilmę ir jos vaidmenį.

Kai kurie etnografai mano, kaip jau sakiau, jog visos europiečių gentys kilusios iš Indijos; jog karių gentį tolimoje praeityje atstūmė žynių gentis, kuri, norėdama įdiegti atskirą religinį kultą, apleido šalį ir davė pradžią negausiai, bet šlovingai genčiai – azams. Tųjų azy, arba arijų, dalis liko Rytuose ir valdė to pasaulio kraštus, priėmusi medų, persų, lezgų vardus. Antroji dalis perėjo Vidurio Europą ir ten įsikūrė, pasivadinusi lechais bei čekais. Tolimoje Šiaurėje kita šios karingosios genties atšaka žinoma Odino sūnų ir vikingų vardais. Iš jų kilo indogermanų giminės didžiūnai, kilmingieji.

Be to, tie patys etnografai randa daug pėdsakų, liudijančių apie indų kastų – šudrų ir net parijų – klajones. Labai gausi čigonų bendruomenė turi daug bendrų bruožų su indų parijais.

O kada prisiminsime, jog religinės Indostano tradicijos tiksliai atliepia lietuvių liaudies tradicijas, kai pastebėsime stublinančius saitus tarp abiejų kalbų, taip pat egzistuojančias panašias kastas – puikiai organizuotą, išplėtotą lietuvių žynių hierarchiją ir riterių vitingų kastą, tada galėsime priėti prie išvados, jog lietuviai yra išimtis Šiaurės istorijoje ir jog lietuviai – tai indų kolonija su visa savo sankloda. Iš istorijos pažįstame daug tokių kolonijų. Brahmanai apsistojo prie Nilo ir pradėjo Egipto žynių kastą. Ir graikai, kaip manoma, turėjo atskirų kastų – arba žynių, arba karių, arba liaudies – kolonijas; tuo tarpu lietuviai turi jau ne kokią nors vieną kastą, bet visą indų atskalą su savo žyniais, kariais ir liaudimi.

Šitokiu būdu sudaryta ši bendruomenė, turinti visas sudedamąsias organizmo dalis, geriau nei kokia kita atsispyrė visokiems antpuoliams. Tad dėl to lig šiolei ji išsaugo savas tradicijas, nepaliovė šnekėti sava kalba, kuri pačių Indijos tautų buvo pamiršta ir sutinkama tik tai jų šventose knygose. Taip pat ji išlaikė savuosius bendruomeninio ir šeimyninio gyvenimo papročius.

Kadangi sanskrite galima aptikti kone visų Europos kalbų pradmenų, aišku, jog lietuvių kalba turėjo giminiuotis su įvairiomis Europos kalbomis. Ilgą laiką manyta, kad ji buvo germanų ir slavų žodžių samplaika; pagaliau vis dėlto atpažinta, jog tai pirminis gaivalas, nieko bendra neturintis nei su suomių, nei su slavų, nei su germanų kalbomis. Bet greičiausiai lietuvių kalba turi nemaža panašumų su senąja gotų kalba, kurią karingoji gotų kasta buvo atsinešusi iš Rytų. Ji turi tam tikrų panašumų su slavų kalba, ir – kaip seniausia – tinkama aiškinti filologines slavų problemas. Lietuvių tauta, kaip sakiau, turi raktą aiškinti visų slavų problemas. Ji neturi tautinio išskirtinumo pojūčio, neturi savo valstybingumo, tokių jausmų netgi nepuoselėja; jos kalboje neegzistuoja tautos ir tėvynės samprata. Beveik nieko nežino apie kitų tautų būtį. Rusus vadina gudais, o tas vardas kilęs turbūt iš gotų, tuo tarpu lenkus – lenkais, ir tas vardas mums atrodo kaip atsineštas iš Azijos; man atrodo, kad indai taip vadina Ceilono gyventojus. Bet vis dėlto ši tauta jau dusyk savo vidiniu gyvenimu šviesiai sublizgėjo istorijoje. Šiaurėje įskiepijo judėjimą, nusitęsęs iki Ivano Rūsčiojo, o Lenkijoje – iki pat paskutiniojo Jogailaičio mirties.

Ši tauta ir per pastarąjį lenkų–rusų karą yra aktyvi ir kyla į kovą prieš Rusiją, į ištis tautinę, žūtbūtinę kovą. Ji sukilo, net neparaginta savo ponų – lenkų.

Kas gi buvo bendra tarp lietuvių ir lenkų, kurių nei istorijos nei kalbos nepažįsta? Kodėl gi lietuvių tauta sukilo prieš rusus? Štai vienas iš klausimų, rėpiančių didžiąją slavų problemą. Nežinome, kodėl lietuvių dainose lenkas visuomet yra kilnus ir narsus riteris, ir kodėl lietuviai visada atstumia gudų įtakas. Reikia giliau įnikti į tautos tradicijas, kad pažintume jos draugiškumo ir nedraugiškumo akstinus; vis dėlto aišku, jog ši tauta yra susijusi su Lenkija vidiniais ryšiais, kažkokia didele paslaptimi, kurios istorija nesugebėjo lig šiolei paaiškinti; tuo tarpu išoriškai – tik katalikų religijos saitais. Ji liko, turėjo likti katalikų tauta; kaipgi šie žmonės galėtų priimti protestantizmą ir paniekinti pagarbą didžiosioms dvasioms, tai yra pagarbą šventiesiems? Tie žmonės, kurie niekada nepaliovė kviesti savo protėvių vėles į prakilnias apeigas? Kaipgi ši tauta galėtų išsižadėti savo tikėjimo tiesiogine neregimojo pasaulio įtaka, kurią kiekvieną akimirką jaučia? Šis tikėjimas

yra taip paplitęs, jog paskutinytis kronikininkas Narbutas, pasakodamas, pavyzdžiui, apie svitezietes ir undines, retsykais pasakojimą nutraukia, tardamas, jog nenorįs kartoti visiems žinomų dalykų. Jam atrodo, jog šios sakmės – sakytum, primenančios *Tūkstantį ir vieną naktį* – turi būti gerai žinomos kiekvienam lietuviui, kaip, pavyzdžiui, Prancūzijoje yra žinomi aktualūs politiniai įvykiai. Vėlinių šventė – tai garsiausia lietuvių šventė. Visos tos aplinkybės mums įrodo, kodėl ši tauta galinti jausti prierašumą tik tokiai religijai, kuri neatmeta nė vieno iš didžiųjų klausimų, dominančių visą žmoniją.

Nėra abejonių, prie Gango religiniai vaizdiniai buvo gausiau išplėtoti. Ten susikūrė brahmanizmas; riterių kasta tapo gerokai patvaresnė, o liaudis turėjo paklusti įstatymams. Tarp slavų ši religija išliko gryna, niekada nepatyrė – kaip sakiau – filosofų spekuliacijų nei poetų pramanų iškreipiančio poveikio. Visą religiją slavai perkėlė į privatų gyvenimą, į namų gyvenimą, kaimo gyvenimą; lietuviai ją pernešė taip pat ir į politinį gyvenimą.

Slavai, regis, aukštesniųjų kastų niekada neturėjo. Ši tauta, nesyk apie tai kalbėjau, negalėjo sukurti politinės bendruomenės; tai buvo atskirų, dalinių sambūrių samplaika. Lietuviai, atvirkščiai, – žynių, karių bei liaudies kastas suliejo vienovėn ir sukūrė labai rišlią visuomeninę politinę organizaciją, prisodrintą gilaus ir išplėtoto religinio gyvenimo.

Kas pažįsta slavų istoriją, supras priežastį, kodėl lietuvių tauta buvo veikli tik retsykais, taip pat priežastį, kodėl visuma šios tautos vėl turėjo grimzti į visišką neveiklumą.

Nesvarstydami šičia visuomeninių bei politinių klausimų, pasakysime tik tiek, jog toji tauta niekada negalėjo aktyviai kištis į karus, krauju užliejusius slavų žemes. Kurį laiką ji veikė, kad į Rusios ir Lenkijos sostus pasodintų dvi savo kunigaikščių giminės dinastijas. Tačiau kai tik šios dvi dinastijos nutautėjo, lietuvių tauta į juos ėmė žiūrėti kaip į svetimus.

Vėliau ji buvo veikli tik tam, kad parodytų savo palankumą lenkų tautai. Tačiau kaipgi galima reikalauti iš šios tautos pastangų ginant monarchijos, respublikos, vienokios ar kitokios valdymo formos idėją? Lietuvių kalba netgi neturi šių žodžių. Tad ši tauta yra viena iš tų, kurios gyvuoja laukdamas.

Antanas Baranauskas

Antanas Baranauskas (1835–1902) – XIX a. vidurio lietuvių Romantizmo poetas, katalikų dvasininkas, Seinų vyskupas, kalbininkas, matematikas, Biblijos vertėjas.

Gimė 1835 m. Anykščiuose, valstybinių valstiečių šeimoje. Tėvas, šviesus ir raštingas žmogus, stengėsi savo sūnus lavinti. Pirmiausia Antaną, trečiąjį iš Baranauskų vaikų, kuris nuo mažumės garsėjo išdaigomis, pokštais ir dainomis, buvo, anot biografų, „piemeniškos bendruomenės lyderis“, bet sunkiai dorodavosi su žemės ūkio darbais. 1845–1848 m. žiemomis Antanas Baranauskas lankė Anykščių valstybinę pradinę mokyklą, kur mokslas vyko rusų kalba. Mokykloje buvo pastebėti matematiniai Baranausko gabumai ir gera atmintis. Vienas mokytojas tėvui pasakęs, kad tokių gabumų vaiko laukia arba didelė ateitis, arba katorga – t. y. jis neišsilaikysiąs vidutinio, įprasto gyvenimo rėmuose. Tėvas, Anykščių valsčiaus raštinės tarnautojas, nukreipė sūnų į raštininko profesiją.

1851 m. šešiolikametis Baranauskas, neseniai pradėjęs eiliuoti (daugiausia lenkų kalba) ir tai „pamėgęs“, atvyko mokytis į dvi metus Rumšiškų raštininkų mokyklą. Čia buvo rengiami Rusijos imperijos valstybinių įstaigų tarnautojai, galintys tvarkyti įvairius dokumentus. Rumšiškėse Baranauskas mokėsi sąskaitybos, skaičiavimo skaitytuvais, oficialių raštų ir laiškų rašymo, kaligrafijos. Mokykla nusivylė, jos aplinka ir mokymo turinys neatitiko talentingo jaunuolio lūkesčių ir poreikių. Metus, praleistus Rumšiškėse, Baranauskas laikė sugaištu laiku, neaiškia būkle „tarp dangaus ir žemės“. Jautėsi pakliuvęs į gyvenimo aklavietę. Tokios savijautos apimtas, baigdamas mokyklą, 1853 m. ėmė rašyti dienoraštį lenkų kalba, rašė visus trejus metus iki 1856-ųjų, raštininkaudamas smulkiose valstybinės administracijos įstaigose Žemaitijoje – Vainute, Raseiniuose, Sedoje, Skuode.

Ankstyvoji kūryba

Dienoraščio įrašai liudija, kad aštuoniolikametis jaunuolis nesileido užvaldomas nepasitenkinimo savo padėtimi, bet valingai siekė kreipti savo gyvenimą norima linkme – ugdytis pastovų charakterį, skirti laiko savišvietai, o svarbiausia – eiliuoti. Ne viskas vienodai pavykdavo, tačiau poezijos neužmetė, rašė daugiausiai proginius eilėraščius lenkų kalba. Savo kūryba stebino raštinių, mažų miestelių „aukštuomenės“ publiką. Nors ir skausmingai jautė žemos kilmės nulemtą išsilavinimo trūkumą, gal ir negimtosios kalbos sunkumą kūrybai, laikė save poetu. Dienoraštyje taip rašė:

Ir pasilikau poetu nemokša; poetu, nes giliausia esmė ir kažkoks nesuprantamas jausmas nepaliamajam liepsnoja kaip koks gaisras, tasai pasaulis rodosi laimės šventovė, o iš tikrųjų, atmetus bet kokią Visagalio Dievo įtaką ir slėpingus Sutvėrėjo planus bei

kūrinius, tiktai dulkių sauja. Nemokša, nes jokiū būdu, jokiū posakiu ir priemone nesugebu išaiškinti savo jausmo, nesurandu tokių žodžių, palyginimų, kuriuose būtų tiek jėgos sielos būsenai išreikšti. (1853 m. gegužės 4 d.)

Šis poetinio talento pojūtis – taip anksti pabudęs – kontrastas ir atsvara dienoraštyje aprašyti nykiai mažų miestelių raštinių aplinkai, kur teko dirbti jaunam Baranauskui, slepiančiai darbo rutinai, kurią pertraukia dažni lėbavimai, neretai – ir konfliktiški santykiai su bendradarbiais ar kitais miestelėnais. Iš tokios aklavietės, į kurią patekęs suvokė dar bebaigdamas raštinių mokyklą, Baranauskui padėjo ištrūkti lemtingas atsitiktinumas. 1855 m., raštinkaudamas Sedoje, susipažino su tuo metu jau pagarsėjusia žemaičių poete Karolina Praniauskaite (1828–1859), rašiusia lenkų kalba. Jaunuoliai apsikeitė eiluotais laiškais. Įspūdį, kurį padarė Praniauskaitės eilėraštis „Jaunajam poetui“, Baranauskas vėliau taip nusakė dienoraštyje:

Paprasta eilėraščio intonacija išsakytų krikščioniškų minčių taurumas, gilus tikėjimo, vilties ir meilės žodžiai tose eilėse galingai prabilo į mane, o mielas žodis „Broli“, [suskambėjęs] pirmą kartą išvažiavus nuo Tėvų, [...] plačiai nuaidėjo, jei taip galima sakyti, tuščiose sielos erdvėse. (1856 m. pabaiga)

Susitikimas su kūrybinga asmenybe iš aukštesnės socialinės aplinkos, patirtas jos pažinimas, asmeninė ir kūrybinė bendrystė – visa tai užpildė dienoraštyje minimą, skaudžiai dvidešimtmečio išgyventą vidinę tuštumą. Iš šviesios, pilietiškos žemaičių bajorų šeimos kilusi Praniauskaitė skatino ir palaikė Baranausko kūrybines ambicijas. Raštinką, lig tol skaičiusį atsitiktines, daugiausiai praėjusios epochos – lenkų Apšvietos, sentimentalizmo – knygas, Praniauskaitė nuosekliai supažindino su to meto literatūros naujovėmis – Lietuvos lenkų Romantizmo literatūra (A. Mickevičiaus, V. Sirokomlės poezija). Baranauskui atsivėrė platesni kultūriniai horizontai. Galiausiai, remiamas Praniauskų šeimos, 1856 m. Baranauskas įstojo į Varnių kunigų seminariją. Dienoraštyje tai apibūdino kaip „karščiausio, nuo vaikystės puoselėto troškimo“ išsipildymą.

Motiejaus Valančiaus vadovaujama seminarija rengė naują kunigų kartą – turinčią įgyti ne tik teologinį išsilavinimą, bet ir platesnį kultūrinį akiratį, angažuotis lituanistinei veiklai, prisiimti visuomeninius įsipareigojimus. Studijuodamas seminarijoje Baranauskas apsisprendė rašyti lietuvių kalba, čia sutvirtėjo jo tautinė savimonė, išryškėjo patriotinės nuostatos. Tai atsispindi 1857 m. lenkiškai parašytame rašinyje „Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą“. Čia Baranauskas išdėstė savo pažiūras į Lietuvos valstybės, tautos, jos kultūros ir kalbos istoriją, glaustai nubrėžė lietuvių kalbos tobulinimo programą – bendrinės kalbos, kaip tautinės kultūros pagrindo, kūrimą. Turėjo bendraminčių – proginiams, programiniams eilėraščiais keitėsi su bendramoksliais bičiuliais, patriotais – Klemensu Kairiu, Pranciškumi Viksva. Savo lituanistiniu nusiteikimu užkrėtė ir poetę Praniauskaitę. Greičiausiai Baranausko paskatinta, ji išbandė plunksną lietuvišku poetiniu tekstu: talentingai į lietuvių kalbą išvertė Juozapo Ignoto Kraševskio poemos *Vitolio rauda* fragmentą apie Eglę, žalčio žmoną, ir pavadinimu „Žalčio motė“ 1859 m. paskelbė Lauryno Ivinskio kalendoriuje.

Antraisiais studijų metais Baranauskas parašė eilėraštį „Dainu dainelė“, vieną populiariausių XIX a. patriotinių dainų. Joje akivaizdus Daukanto lietuvių kultūros istorijos *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (1845) poveikis. Eilėraštyje nubrėžiama Lietuvos istorijos

pasakojimo linija nuo priešistorės iki dabarties. Tai dramatiškas ir permainingas laisvės įgyvendinimo ciklas nuo pirmąsios laisvos tautos, vėliau įsigalėjusios vidinės, paskui išorinės vergijos iki laisvės atgavimo vilties. Eilėraščio kalbantysis prisiima romantinio pranašo, „vaidilos“ kaukę. Jis pasakoja istoriją kaip žodinę tradiciją, kuri perteikia išmintį, duoda gyvenimo pamokymą, o ne skelbia nuo gyvenimo atitrauktą mokslinę tiesą. Baranauskas, remdamasis Daukantu, lietuvių tautos istorinę patirtį įprasmino kaip laisvės siekį. Taip jis tęsė LDK istorinį pasakojimą ir teigė esminę Vakarų civilizacijos vertybę, o laisvės idėjai suteikė romantinių akcentų: ji nusakoma ne tik pilietinėmis, bet ir religinėmis kategorijomis, kaip dvasinę laisvę atveriantis tiesos pažinimas, Dievo malonės apraiška žmogaus pasaulyje. Eilėraščio pabaigoje skelbiamas tautos vedlio, „kelio vedėjo“, pasirodymas: jį augina galingos gamtos jėgos, jis yra to gyvybingumo reiškėjas. Taigi eilėraštyje tauta kuriasi iš istorinės patirties (žmogaus ir Dievo veikimo laike) bei vietos – gamtinio kraštovaizdžio gyvybinės energijos. Taip perkuriama Daukanto *Būde* išsakyta vokiečių filosofo Johano Gotfrydo Herderio (1744–1803) idėja apie glaudų gamtinio kraštovaizdžio ir tautos charakterio ryšį. Šią idėją Baranauskas vėliau išplėtojo ir *Anykščių šilelyje*. Eilėraštyje skleidžiasi pakili epochos permainų, „naujo pasaulio“ artėjimo nuojauta, būdinga revoliucingai Romantizmo poezijai.

„Dainu dainelė“ (kitu pavadinimu ir kiek patrupinta) buvo paskelbta pirmajame laikraščio *Aušra* numeryje 1883 m. – kaip programinis kūrinys, iškart po redaktoriaus Jono Basanavičiaus „Priekalbos“. Kadangi ir pati publikacija laikraštyje pasirodė, ir tekste pakeitimų atsirado be autoriaus žinios, Baranauskas viešai lenkiškoje Peterburgo spaudoje pareiškė nepasitenkinimą. Baranauskas žiūrėjo santūriai į lietuvių tautinį atgimimą – kreipiantį lietuvius atskira linkme nuo daugiakultūrio LDK paveldo, kuris jam buvo savas, nuo konfesinių tautiškumo pagrindų (glaudžios sąsajos tarp lietuvybės ir katalikybės). Dėl to aušrininkų kartos žmonių – ir pasauliečių, ir dvasininkų – buvo gana griežtai kritikuojamas, laikomas „nutautėjusiu“. Istorikas Egidijus Aleksandravičius teigia, kad Seinų vyskupo tautinė ir politinė Lietuvos ateities vizija, kitaip nei aušrininkų, buvo susijusi su daugiatautės ir daugiakultūrės LDK modeliu, pagrįstu šimtamete istorija. Tad Baranauskas jaunesniosios tautinio atgimimo veikėjų kartos buvo vertinamas kaip laike įstrigęs konservatorius, tačiau iš laiko perspektyvos jis atrodo artimesnis vėlesniam Vilniaus kraštiečių sambūriui, kuris XX a. I pusėje siekė palaikyti LDK daugiakultūriškumo tradicijas kaip atsvarą moderniems nacionalizmams (žr. skyrelį apie M. Riomerį). Baranausko nuostatoms artima kraštiečių pažiūra, kad būtina sukurti ateitį nesunaikinant praeities, kad lygiateisis skirtingų etninių bendrijų sugyvenimas Lietuvoje yra galimas.

Pagrindiniai kūriniai

Svarbiausius savo grožinius kūrinius Baranauskas sukūrė per trumpą laiką – 1858–1859 m., t. y. būdamas 23-eriu, 24-erių metų.

Ruošdamasis tęsti studijas Peterburgo Romos katalikų dvasinėje akademijoje, 1858 m. vasarą Anykščiuose parašė pirmąją savo žymiausio kūrinio – poemos *Anykščių šilėlis* dalį. Po metų grįžęs atostogų – antrąją. Poema (su cenzūros išbraukymais) buvo išspausdinta Lauryno Ivinskio 1860 ir 1861 m. kalendoriuose *Metų skaitlius ūkiniškas*.

Anykščių šilėlis, ypač pirmoji jo dalis, yra susijusi su aprašomosios poemos tradicija. Tai žanras, skirtas vietovės (Apšvietos klasicizmo literatūroje – dažniausiai parko ar istoriš-

kai reikšmingos vietos¹) aprašui, per kurį atsiskleidžia bendresnių temų refleksija – dažni žmogaus sukurto pasaulio ir natūralios aplinkos ryšių, istorinio laiko kaitos apmąstymai. Romantizmo poetai šį žanrą pritaikė natūraliam peizažui vaizduoti. Baranausko poemoje kraštovaizdžio aprašymu keliami svarbi romantinės literatūros tema, būdinga, pavyzdžiui, ir A. Mickevičiaus poemai *Ponas Tadas*. Tai poetinio žodžio, veikiančio kartu su žmogaus vaizduote ir atmintimi, galia susigrąžinti prarastą, sunykusią tikrovę, įveikti pasaulio destrukciją. Romantikams poetinis žodis – tai tiesiogiai tikrovę veikiantis, kuriantis žodis; tas, kuris gali „tapti kūnu“. Todėl pirmojoje poemos dalyje subjekto vaizduotės, atminties ir poetinio žodžio galia atkuriamas sunykusio šilelio vaizdas, susigrąžinamas laike pradingęs jo grožis. Vis dėlto baigiamosiose poemos eilutėse išsakomas pesimistinis požiūris į poetinio žodžio (giesmės) galią atsverti pasaulį naikinančią blogio jėgą.

Ši tema – poetinio žodžio galia įveikti „visa ryjančio laiko nasrus“ – glaudžiai susijusi su kitu Romantizmo epochos žmogui svarbiu klausimu: ką reiškia patirti grožį, kokia tos patirties prasmė žmogaus gyvenime? Poemoje atskleidžiama, kad grožio patirtis yra pasaulio tvarumo pagrindas. Grožis – kūno jausmams patiriamas pasaulio išgyvenimas, kuris giliai įsišpaudžia į sąmonę, nes jis neatsiejamas ir nuo šventumo, gyvybės paslapties patyrimo. Tai, kas žemėje gražu, anot Baranausko poemos, yra apstu, gyvybinga ir sakralu. Toks pasaulio grožis tarsi persikelia į asmens vidinį pasaulį ir ten išlieka: „Paskum ilgai krūtinėj šilelis kvėpuoja; / Atsidusus krūtinė lyg giria linguoja.“ Antrojoje poemos dalyje atskleidžiama, kad grožio patirtis veikia kaip gyvybinės energijos perviršis, kuris sklinda iš gamtos į kultūrą, o paskui sugrįžta atgal į gamtinį kraštovaizdį. Iš gamtos grožio patirties sukuriama dainos, vėliau pagal jas lietuviai atsodina sunykusį šilėlį. Taigi *Anykščių šilelyje* gamta ir kultūra yra vienas organizmas, saistomas gyvybinės energijos. Baranauskas poemoje sukūrė pirminės darnos tarp žmogaus ir gamtos vaizdą, perteikė romantiniam menui būdingą pasaulio kaip gyvo organizmo sampratą.

Organiškas žmogaus ir natūralios aplinkos santykis poemoje atskleidžiamas kaip svarbi lietuvių kultūros savybė, tautinio charakterio dalis. Žmogus ir jo aplinka čia susieta abipusio palankumo, lygiavertiškumo ryšių. Gamtinis kraštovaizdis *Anykščių šilelyje* nėra žmogaus gyvenimo fonas ar medžiaga, jis yra to gyvenimo dalininkas, partneris ir kaimynas. Šilėlis į žmones reaguoja ne mažiau nei jie į jį: „Nes ir miškas lietuvi, kaip tiktai galėjęs, / Taip visados raminęs, visados mylėjęs.“ Kultūra kuriama ne atsiskiriant žmogui nuo gamtos ir ją įvaldant (kas įprasta vakarietiškajai kultūros sampratai), o su ja natūraliai sugyvenant. Štai su medžiais kaip su asmenimis vaikystėje susipažįstama, kartu santarvėje augama ir pasenstama (ta pati mintis išsakyta ir A. Mickevičiaus poemoje *Ponas Tadas*). Lietuviams miškas yra ir įkūnytas istorijos pasakojimas – primenąs ikirikščioniškąją epochą, senąjį folklorą (pasaka „Eglė žalčių karalienė“), palaikąs mitinę vaizduotę (miško palyginimas su kvėpuojančiu žvėrimi, upės ir gyvatės sugretinimas, miško įsmeninimas antrojoje poemos dalyje). Lietuvos kraštovaizdžio, ypač „miško mistikos“ (anot V. Mykolaičio-Putino) vaizdavimu Baranauskas tęsė Lietuvos Romantizmo literatūros tradiciją (A. Mickevičiaus *Ponas Tadas*, S. Daukanto *Būdas*), „perdavė“ ją Maironiu.

Baranauskas poemoje atskleidė tokias žmogaus santykio su aplinka nuostatas, ku-

¹ Plg. lenkų Apšvietos klasicizmo poeto Stanislovo Trembeckio poemą *Sofiuvka* (1806), tos pačios epochos anglų poeto Aleksandro Poupou – *Vindzoro miškas* (1713).

rios vėliau tapo modernių ekologinių judėjimų pagrindais, siekiant atsverti destruktivius poveikio gamtai padarinius technologizuotoje Vakarų civilizacijoje. „Ekologinė“ Baranausko poemos mintis – tai kritiškas požiūris į instrumentišką, išnaudojantį, vienakryptį vartotojišką santykį su gamta ir jos ištekliais.

Pabaigęs pirmąją *Anykščių šilelio* dalį, Baranauskas išvažiavo tęsti aukštųjų teologijos studijų į Peterburgą. Čia parašė kelionės laiškų poemą *Kelionė Petaburkan* (1858–1859). Poemoje kelionė iš gimtinės į imperijos sostinę – tarytum ir tremtis, ji persmelkta laukiamo išbandymo nuojautų, istorinio LDK likimo apmąstymų, pasipriešinimo okupacijai nuotaikų, patriotinio ryžto. Poema plito nuorašais, atskiros jos dalys buvo dainuojamos.

Populiaria XIX a. patriotine giesme (anot J. Tumo-Vaižganto – „lietuviškąja marseliete“, revoliucine daina) tapo V poemos dalis „Nu, Lietuva, nu, Dauguva“. Čia išsakomas moralinio lietuvių pasipriešinimo ryžtas: politinei, kultūrinei priespaudai ir agresijai priešinamas dvasinis lietuvių atsparumas, sutvirtinamas Dievo malonės. Tai Lenkijos ir Lietuvos Romantizmui būdinga tautinio mesianizmo nuostata: politinė krašto istorija traktuojama kaip Dievo numatyto žmonijos išganymo plano dalis. Panašiai kaip Mickevičiaus dramos *Vėlinės* III dalyje konkretūs istoriniai įvykiai ir realijos vaizduojamos į religinės pasaulio istorijos (nuopuolio, atpirkimo, Paskutinio teismo) fone. Todėl ir lietuvių tautiškumas glaudžiai susaistomas su Vakarų krikščionybe – katalikybe. Tautinis pavergtųjų priešiškus pavergėjams įgyja konfesinio priešiškumo (nepalankaus stačiatikybės, Rusijos valstybinės religijos, vertinimo) atspalvį².

Atvykęs į Peterburgą 1859 m. Baranauskas parašė ir poleminę poemą *Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva* – poetinį dialogą apie lietuvių tautos ateitį moderniojoje epochoje. Jame pabrėžiama universalių dvasinių, su žmogaus vidiniu pasauliu susijusių vertybių (visų pirma meilės) svarba, jos interpretuojamos ir psichologiškai, ir teologiškai. Tai atsvara ideologijų sąlygiškumui, gilėjančiai perskyrai tarp mokslinio ir religinio pasaulėvaizdžio. Anot Vinco Mykolaičio-Putino, „Baranauskas pažiūrėjo į tas problemas *sub specie aeternitatis* [iš amžinybės perspektyvos – lot.] kaip dvasiškis, mistikas ir filosofas, ieškąs visų pradžių pradžios.“

Tais pat metais per atostogas gimtinėje kartu su antrąja *Anykščių šilelio* dalimi Baranauskas parašė stambiausią kūrinį – didaktinę poemą *Dievo rykštė ir malonė* blaivybės įvedimo Lietuvoje tema. 1863 m. Miunchene, studijuodamas užsienyje, prasidėjus sukilimui Lietuvoje, Baranauskas sukūrė paskutinį savo grožinį tekstą – eilėrašį „Neramumas“.

Baranauskas yra parašęs religinių giesmių (pirmąsias sukūrė dar studijuodamas Varnuose). Jo atnaujinta Velykų giesmė „Linksma diena mums prašvito“ iki šiol giedama Lietuvos katalikų bažnyčiose kaip Velykų liturgijos dalis. Turėjo muzikinių gabumų, komponavo melodijas savo tekstams (pasaulietiniams ir religiniams), užrašinėjo liaudies dai-

² Norint suvokti konfesinį priešiškus, būtina prisiminti platesnį poemos ir istorinio laiko kontekstą. Poemoje Baranauskas daug vietos skiria unitų likimui buvusios LDK kraštuose. Unitų bažnyčia susikūrė XVI a., Abiejų Tautų Respublikos stačiatikiams sudarius uniją su Katalikų Bažnyčia. Unitai pripažino katalikų popiežiaus valdžią ir katalikų religijos dogmas, tačiau išlaikė Rytų Bažnyčios apeigas ir bažnytinę slavų kalbą. XIX a. po pirmojo sukilimo, nuo 1839 m. buv. LDK unitai priverstinai įjungiami į Rusijos Stačiatikių Cerkvę. Baranauskas unitų likimą suvokė kaip kylančios grėsmės Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje ženklą. Poemos kalbėtojas nuogaustauja, kad Lietuvoje „perkūnas nutrinks, ką Guduos tegriaudė“, t. y. po Unitų Bažnyčios sunaikinimo gali ateiti katalikų eilė. Iš tiesų Rusijos imperijoje kitatikių teisės buvo ypač varžomos po 1863 m. sukilimo. Taip pat plg. 1893 m. Kražių skerdynių istoriją.

nų melodijas. Baranausko giesmių (visų pirma *Anykščių šilelio*, *Kelionės Petaburkan* dalių, „Dainu dainelė“) giedojimo tradicija Anykščiuose moterų buvo perduodama iš kartos į kartą iki šių dienų.

Lingvistiniai ir matematiniai darbai. Seinų vyskupija

1866 m. Baranauskas pradėjo dirbti Kaune, po sukilimo iš Varnių atkeltoje kunigų seminarijoje. Dėstė teologiją, homiletiką („šventosios iškalbos“ – pamokslų sakymo lietuvių kalba discipliną) ir lietuvių kalbą. Baranauskas pasižymėjęs veikiau mokslininko nei pedagogo temperamentu. Anot Vaižganto, buvęs „neramaus proto“, nuo studijų metų „visados susirūpinęs, vis ką nors dirbąs, skaitąs ir rašąs“. Tad ir dėstomi kursai Baranauską įtraukė ne tiek į jaunuomenės auklėjimą, kiek į lingvistinius tyrimus. Lietuvių kalbos paskaitoms naudojosi savo paties 1870 m. išversta vokiečių kalbininko Augusto Šleicherio *Lietuvių kalbos gramatika* (1856). Matydamas jos trūkumus, parašė savąją – *Mokslas lietuviškos kalbos*, paremtą platesniais lietuvių tarmių tyrimais. Sukūrė nemažai lingvistinių terminų, kai kurie vartojami iki šiol (būdvardis, balsis, dvibalsis, skaitvardis, sakinytis, tarmė...). Ėmėsi kurti lietuvių bendrinę rašomąją kalbą, padėjo pagrindus lietuvių dialektologijai (mokslui, tiriančiam tarmes). Kalbotyros klausimus svarstė su žymiais savo meto kalbininkais, baltistais – Augustu Šleicheriu, Frydrichu Kuršaičiu, Jonu Boduenu de Kurtenė (1845–1829). Susirašinėjo su vokiečių filologu Hugo Vėberiu, kartu su juo sudarė leidinį *Rytų lietuvių tekstai* (*Ostlitauische Texte*, Weimar, 1882), kuriame paskelbė autorizuotą poemos *Anykščių šilelis* tekstą dviem variantais – aukštaičių anykštėnų tarme ir perrašytą bendrine kalba. Tarminis poemos tekstas atskleidžia autentišką šnekamosios lietuvių kalbos poetinį grožį, kurio žavesys priblėsta perrašant ir skaitant jo kūrinis bendrine kalba.

Nuo 1885 m. pradėjęs kilti bažnytinėje hierarchijoje Baranauskas baigė pedagoginį darbą Kunigų seminarijoje. Įsitraukė į savarankiškas matematikos studijas, kurias traktavo kaip dvasines pratybas, „proto ištaisymą“, naudingą kitose sferose: „Skaičių aibės yra laipsniai, pakeliantys protą prie begalybės supratimo“. 1897 m. Varšuvoje savo lėšomis lenkų kalba paskelbė studiją *Apie transcendentalinę progresiją, taip pat apie žmogaus proto skalę ir jėgas*, kurioje matematinis klausimas siejo su teologiniais ir filosofiniais argumentais. Gyvendamas Kaune mėgo elitinę dvasininkų ir pasauliečių draugiją, viešumoje pasižymėjo aristokratinėmis manieromis, diplomatine, politine nuovoka, plačiais kultūriniais akiračiais. Tačiau asmeniniam religiniam Baranausko gyvenimui veikiau būdinga kontempliacija ir askezė. Garsėjo ir kaip įspūdingas pamokslininkas:

Atsisodavo čia pat prie suolų, nesisėsdamas į katedrą. Į galingus savo plaučius patraukdavo daug daug oro ir taip smarkiai, kad net švilpdavo, ir berdavo nealsuodamas ilgiausius periodus per ištisą minutę ar pusantrus; man rodė, bent per penkias. Paskui vėl prisitraukdavo oro ir vėl pildavo ilgiausias tiradas. Kalbėdavo lenkiškai, nėkadus lietuviškai; dar nebuvo tai jėgų į papratimą. Iškalbus buvo; kalba liejosi audringomis vilnimis kaip upė. (Vaižgantas, Lietuvių literatūros paskaitos, 1924)

1897 m. buvo paskirtas Seinų vyskupu. Ganytojiškoje veikloje siekė lietuvių ir lenkų tautinio (visų pirma kalbinio) lygiateisiškumo. Tvirtai gynė katalikų tikinčiųjų teises, prie-

šinosi imperijos valdžios kontrolei religiniame, bažnytiniame gyvenime, didžiavosi, kad nėra gavęs jokio imperijos valdžios apdovanojimo. Kai Rusijos vyriausybė nusprendė siųsti savo atstovus į kunigų seminarias, kad šie kontroliuotų, kaip klierikai mokosi rusų kalbos, istorijos ir geografijos, Seinų vyskupas, anot vieno rusų valdininko, atsakęs taip, kaip „niekad su mumis nekalbės popiežius“.

Tikėdamasis greito lietuvių spaudos lotyniškaisiais rašmenimis panaikinimo, 1901 m. ėmėsi versti Bibliją iš lotynų ir lenkų kalbų (Lietuvos katalikai neturėjo į lietuvių kalbą išversto viso Senojo Testamento). Kiek daugiau nei po metų, 1902-ųjų rudenį, darbą nutraukė vyskupo mirtis. Palaidotas Seinų katedroje.

Baranausko kūryba, ypač lietuvių tautinės kultūros traktuotė (tautinio charakterio sąsaja su vieta, lietuvių kalbos reikšmė) padarė didelį poveikį Maironiui. Maironis Baranauskui dedikavo pirmąją rankraštinę poemą *Lietuva*. 1923 m. Kaune, universitete, skaitytoje „Paskaitoje apie vysk. Ant. Baranauską“ apibrėžė pirmtako reikšmę moderniajai lietuvių literatūrai bei kultūrai: „...be jo gal ir mūsų nebūtų buvę“.

Lietuvių literatūros ir kultūros istorijoje Baranauskas dažnai buvo vertinamas kaip „besiblašantis“ žmogus, didelius gabumus iššvaistęs įvairiose srityse ir nė vieno iš savo darbų galutinai neįgyvendinęs. Iš tiesų Baranauską tinkama būtų vertinti kaip vieną pasakutinių „organiškųjų“, moderniose specializacijose neišsitenkančių visuminių talentų, kokių būta Europos klasikinėje kultūroje – kaip Leonardas da Vinčis, Kristijonas Donelaitis ar Johanas Volfgangas Gėtė.

Siūloma literatūra: Antanas Baranauskas, *Rinktinė*, parengė Regina Mikšytė, Vilnius: Baltos lankos, 1994; Antanas Baranauskas, *Rinktinė*, parengė Rita Šepetytė, Vilnius: Baltos lankos, 2001; Regina Mikšytė, „Antanas Baranauskas“, in: Antanas Baranauskas, *Rinktinė: Poezija, giesmės, dienoraštis, laišškai*, Vilnius: Baltos lankos, 1994; Egidijus Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, Vilnius: Versus Aureus, 2003, p. 51–94.

Antanas Baranauskas

ANYKŠČIŲ ŠILELIS

Kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę!
 Kas jūsų grožei senobinei tiki?
 Kur toj puikybė jūsų pasidėjo?
 Kur ramus jūsų užimas nuo vėjo,
 5 Kai balto miško lapeliai šlamėjo
 Ir senos pušys siūravo, braškėjo?
 Kur jūsų paukščiai, paukšteliai, paukštytės,
 Katrų čilbančių teip ramu klausytis?
 Kur jūsų žvėrys, gyvuliai, žvėreliai?
 10 Kur žvėrų olos, laužai ir urveliai?
 Visa prapuola; tik ant lauko pliko
 Kelios pušelės apykraivės liko!..
 Skujom, šakelėm ir šiškom nuklotą
 Kepina saulė nenaudingą plotą,
 15 In kurį žiūrint teip neramu regis:
 Lyg tartum rūmas suiręs, nudegęs,
 Lyg kokio miesto išgriuvus pūstynė.
 Lyg kokio raisto apsvilus kimsynė!..

Miškan, būdavo, eini – tai net akį veria;
 20 Vat teip linksmina dūšią, ažu širdies tveria,
 Kad net, širdžiai apsalus, ne kartą dūmojai:
 Ar miške aš čia stoviu, ar danguj, ar rojuj?!
 Kur tik žiūri, vis gražu: žalia, liekna, gryna!
 Kur tik uostai, vis miela: giria nosį trina!

- 5 *balto miško lapeliai šlamėjo* – Baltasai miškas, arba baltmiškis, – miškas, kuriame auga baltažieviai lapuočiai medžiai (beržai, alksniai, uosiai, liepos, drebulės ir kt.)
- 8 *čilbančių* – čiułbančių. Onomatopėjiškos kilmės žodis 10 žvėrų olos, laužai – „Laužas, -o – krūva medžių palūžusių, šakų, žabų, ablagu suversta. Gilumoje miško žvėrys turi savo guolius po laužais“. (A. B.)
- 13 *Skujom, šakelėm ir šiškom nuklotą* – „Skuja, -os – pušų ir eglių adata, teipaja cedrų ir kitų Šiška, šiškos – pušų ir eglių vaisius“ (A. B.); kankorėžis
- 17 *pūstynė* – (sl.) tyrlaukis
- 18 *Lyg kokio raisto apsvilus kimsynė* – „Kimsynė, kimsynės ir kimsynas, kimsyno – vieta pilna kimsų, v. kimšota. Kimsas, -o – cespės gramineus in palude ex aqua prominens, virgultum. *Raistai* po Lietuvos miškus būdavo rekežiais medžiais arba krūmais apžėlę. Miškus apylinkėje iškirtus, balos po raistus išdžiūvo, samanomis apžėlė, rekežiai gi medeliai (berželiai, pušelės ir kt.) pasiliko. Miškui degant ir raistai apsvyla: medeliai ir krūmai nudega, po jiems kimšai (kelmų vieta) pasilieka, ir samanos nusvyla, teip kad tada nemielia, regis, ir pažiūrėti“. (A. B.)
- 19 *tai net akį veria* – „Veriu, vėriau, verti, claudere aperire: *duris verk* – uždaryk, jeigu ataviros, atadaryk, jeigu uždarytos; *poterius verti* – Glaskorallen auffädeln, iš to *virtinė, -ės* – baronkų virtinė, auf eine Schnur aufgezogene Beigelreihe. *Akis pravėrė* – pražiuro. *Teip gražu žiūrėti, net akį veria*, adeo visu pulchrum est ut oculus non possit cohiberi. Akį *veria* 3. p. praes. impersonal wie širdį *sopa*, nugarą *niežti*, etc.“ (A. B.)
- 23 *žalia, liekna, gryna* – „Visi daiktai šilelyje (medžiai, krūmai, žolės, samanos ir kt.) žaliuoja, visi daiktai gryni ir gražūs. Liekni, t. y. aukšti, lygūs, nuolaidūs“. (A. B.)

- 25 Kur tik klausai, vis linksma: šlama, ūžia, siaudžia!
 Ką tik jauti, vis ramu: širdį glosto, griaudžia!
 Minkštučiukai samanų patalai ištiesti
 Galvą in save traukia ir liula užliesti.
 Uogienojai kaip rūtos kelmais kelmais želia,
- 30 Juodas, raudonas uogas išsirpusias kelia.
 Ant žalio, rausvo, balkšvo dugnio taškai grybų
 Terp medžių marguliuoja iš savų sodybų.
 Voverušų leikelės kur ne kur pro plyšį
 Iš po samanų marškos sarmatlyvai kyši.
- 35 Čia paliepių torielkos po mišką išklotos,
 Čia kiauliabudės pūpsa lyg pievos kimšotos,
 Čia po eglėm šeimynom sudygę ruduokės,
 Čia pušyne iš gruodo išauga žaliuokės,
 Čia rausvos, melsvos, pilkos ūmėdės sutūpę, –
- 40 Linksmutės, gražiai auga, niekas joms nerūpi.
 Čia kazlėkai pakrūmėm ant piemenų tako
 Tartum kupkeliai kniūpsti, kaip Mickev'čius sako.
 Čia nemunės iš kelmo, lepšiai terp alksnyno,
 Čia šalpjoni terp stuobrių dygsta iš skiedryno.
- 45 Čia musmirės raupuotos, veršakiai gleivėti,
 Čia grybai ir šungrybiai vardais nežymėti.
 Anei jų žmonės renka, anei žvėrys graužia,
 Jėg bėgdami par mišką galvijai išlaužia,
- 26 *Ką tik jauti, vis ramu: širdį glosto, griaudžia – ramu – aukštaičių tarmėse tebevertojamas žodis gera, malonu, jauku, gražu reikšme. Pvz.: Ramu, kai vaikas rėkia. Nerami vieta – krūmai, balos. Ramus kelias, kad medžių būva. Ramu, Hillari, Jucundi – Wesolo v. Ramey. (Žodininkas, 1848. D. Sutkiewiczze) Griaūsti – jaudinti, nerimti, mausti – „griaudžiuos, -džiaus, griaustis, poeniet me, griaudžia, griaudė, griausti, impers. širdį man griauđžia – animo totus affectus sum“.* (A. B.)
- 31 *dugnio* – Vietoje literatūrinės kalbos žodžio *dugnas* rytų aukštaičių tarmėse vartojamas *-ia* kamienis *dugnys, dugnio, dugnį*. Plg. „Argi galima vienu mėnesiu visas mūsų tarmės iš dugnio ištirti“. (A. B.)
- 33 *Voverušų leikelės – leikelė (sl.)* – piltuvėlis. „*Voveruška, voveruškos* – grybo vardas. Šeimynomis dygsta po samanoms gelsvos rausvos voveruškos, reta didesnė aikštėn išeina, visos gi randasi, samanas nuo žemės atkėlus“. (A. B.)
- 35 *Čia paliepių torielkos – torielka (sl.)* – lėkštė.
- 38 *iš gruodo išauga žaliuokės – „žaliuokė* – suvisu tokie grybai, kaip ir ruduokė, ir teipąja šeimynomis dygsta; tiktai ruduokės vasarą, žaliuokės gi rudenį iš gruodo, ir ne rudos, nei rausvos, bet gelsvos ir žalsvos“. (A. B.)
Gruodas – sušalusi žemė (ne šalna, bet gruodas)
- 41–42 *Čia kazlėkai pakrūmėm ant piemenų tako / Tartum kupkeliai kniūpsti, kaip Mickev'čius sako – kupkeliai* – taurėlės. Baranausko žodžiais, palyginimas kilęs iš Adomo Mickevičiaus poemos *Ponas Tadas* („kožlak, jak przewrócone kubka dno wypukle“, eilutė 279). „Lietuvnykas Adomas Mickevičius, lenkų giesminykas, gražiai aprašė mūsų miškų grybus giesmėje *Pan Tadeusz*“. (A. B.) Minėtame *Pono Tado* grybų epizode pasinaudota lietuvių liaudies daina apie grybų karą (plg. LTR, Nr. 468 (62), 480 (89), 344 (621, 634), 270 (1247), 688 (21), 329 (219) ir t.t.), jos įvaizdžio „baravyko – grybų pulkaunyko“ citata („Panienki za wysmukłym gonią borowikiem, którego piesń nazywa grzybów pulkownikiem“, eilutės 264–265)
Miekev'čius ir 58 *kropkos* – sutrauktos žodžių *Mickevičius* ir *kurapkos* formos pastoviam skiemenų skaičiui silabinėje eilutėje išlaikyti
- 43 *nemunės iš kelmo* – kelmučiai, kelmutės (Armillariella mellea Karst.)
- 48 *jėg* – nebent

Arba patys savaimi suglebę supūsta, –
 50 Iš jų trąšos želmenim aplinkom išplūsta.
 Ė iš visų viršesnis auga baravykas,
 Valig dainuškos žodžių – „grybų pulkaunykas“:
 Platus, storas, paspūtes, lyg tartum užklotas
 Ant kieto, drūto koto bliūdas palivotas.
 55 Greit auga, ilgai esti giminių visokių:
 Paažuolių, raudonikių ir kitų kitokių.

Žali egliai kaip kvietkai po dirvonus kerį;
 Terpu jų kiškiai guli, kropkos vaikus peri.
 Krūmai, žole barzdoti, kraštais mišką riečia,
 60 Ir linijos parėjos skersai mišką šviečia.
 Alksniai, lepšių sodyba, palaukėm sužėlę,
 Šakom kekes riešučių lazdynai iškėlę
 Atokaitoj brendina. Ė karklai po slėnį
 Terp liulančių paversmių pamėgo pavėnę.
 65 Putinai krauju varva, serbentai po Šlavę
 Ir paliūnėm kur ne kur prieglaudą sau gavę.
 Baltasai miškas kalnais, kaip tik padaboji:
 Čia berželiai kaip meldai Pašlavį apstoję,
 Čia visais lapais dreba epušės nusgandę;
 70 Kožnoj klaiką nekantrios žalktyčios atrandi.
 Čia ažuolai ir uosiai prie eglėm sustojo,
 Lyg tartum čia žalktienė patį apraudojo,

- 50 *Iš jų trąšos želmenim aplinkom išplūsta* – „Grybai supuvę duoda žemei trąšas, kurios eikštėn verčias želmenims (t. y. žolėmis, krūmais, uogienojais, samanomis i. k.)“. (A. B.)
- 53 *paspūtes* – pasipūtęs. Rytų aukštaičių tarmėms būdinga tarp žodžio šaknies ir priešdėlio esanti sutrumpėjusi sangrąžos dalelytė *-s (-si)*. Plg. toliau: *nesmato, nusgandę* (69), *sustarę* (117), *intskandus* (139), *suspynusias* (198), *suspynę* (275), *pasgailęs* (295), *pasleidę* (308), *pasilgę* (311)
- 54 *bliūdas palivotas* – glazūruotas molinis puodas
- 60 *parėjos* – kiaurai, perdėm. Plg. sakinį iš Baranausko rankraščio *Istorija šv. iškalbos*: „Išpasakoma būdavo visai: [...] o kartais parėjos svariai ir grasiai, kartais visur juokai ir štukos, kartais svetimųjų poetų dainos žodžiai, kartais savo paties sudėjimo...“
- 62 *riešučių* – riešutų; *riešutys* rytų aukštaičių tarmėse plačiai vartojama *-i* kamienė forma
- 65 *po Šlavę* – „Šlavė, teip vadinamas yra slaitas“. (A. B.) slavės upelis išteka iš Storių lankų ir įteka į Šventąją ties Jurzdiku. Mėnimas Anykščių šielio 1817, 1834 metų inventoriuose aprašuose
- 66 *paliūnėm* – „Paliūnės – slėniai sausi, artie liūnų. Liūnai – duobės, vasarą neišdžiūsta, senobinėje upės tėkmėje“. (A. B.)
- 68 *Pašlavys* – „Slėnis ir upelis netoli nuo slavės“. (A. B.)
- 70 *žalktyčios* – Vietoje žaltys, žalčio nemaža rytų aukštaičių dalis vartoja formą *žalktys*. Apie Anykščius, Dusetas dažnos formos žalktyčia „žalčio dukra“, žalktienė „žalčio pati“. Kazimiero Būgos nuomone, šių formų priebalsis *k* yra ne įspraustinis, o senovinis, siekiantis šiame krašte gyvenusių vienos iš baltų genčių – sėlių laikus, plg. pietrytinių latvių *zalktis, smilkis, smilkte*

- Kai pieno putos vietoj kraujo puta plūdo.
Ir su vaikais iš savo motiniško sūdo
- 75 Medžian gailysta virto – pati egle tapo.
Jaunučiukus aptaisė vaikus rūbais lapo.
Ieva, gluosna ir blendis, grūšia, obelėlė;
Savo seserį skundžia liekna sedulėlė.
Vinkšnos, šaltekšniai, liepai ir nesuskaityti
- 80 Kitokių medžių skyriai terp jų išsklaistyti.
Juos tiktai miške augę žmonės tepažįsta.
Daktarai ir žiniuonys, ką po miškus klysta;
Jų lapais, jų žievelem arba šaknia kieta
Nuo ligų ir padarų gydžia visą svieta.
- 85 Ė mum, prastiem žmonelėm, tik žiūrėt patogu,
- 73 *pieno puta, kraujo puta* – pasakos apie Eglę, žalčią karalienę, slaptažodžiai. „Senobės lietuviai, vieros nežinodami, visus medžius sakydavo, kad iš žmonių išaugę arba persimainę. Atamenu gražią pasaką apie mergą, ažu žalkčio ežeran nutekėjusią, kuriai su dviem sūnais ir viena duktere in tėvus pargrįžus pasiūliotų, jos broliai iš dukterės išgavę žodį, kaip jų sesuo žalktį šaukia. Iššaukę žalktį ir su dalgem sukapoje. Jų sesuo dasižinojus ir iš gailystos egle tapus; sūnai vienas ažuolan, kitas uosin, duklė epušėn nuo dievų perversti. Kraševskis šitą pasaką žodis žodin indėjo gražion giesmėn apie Lietuvą *Vytulio rauda*, o Karolina Praniauskaičia žemaitiškai išguldė ir kalendoriun indėjo 1859 m.“ (A. B.)
Baranauskas 1880 10 19 laiške Veberiai įrašė ilgesnį pasakos tekstą. Slaptažodis kaip iššaukti žalktį skambėjo taip:
papūsk, vėjeli, papūsk,
išeik, vyreli, išeik, išeik,
jei gyvas esi, pieno putom, pieno putom,
o jei numiręs, kraujo vilniom, kraujo vilniom
(LM, t. I, p. 456)
- 75 *medžian* – einamasis vidaus vietininkas rytų aukštaičių tarmėse
- 75 *gailysta* – iš skausmo, iš sielvarto. Pirmojoje publikacijoje – *gailėsčiu*. Konstantino Sirvydo žodyne *gaylista / gaile* aiškinamos sąvokos *žal / žalowanie (l.)*, *poenitentia*, *dolor (lot.)*
- 78 *Savo seserį skundžia liekna sedulėlė* – „Buvę dvi seseri. Atjoję piršliai. Abi graži, abi tekėti akvati. Jaunikis negalėjęs išsirinkti, atsidavęs ant motinos. Motina išsiuntusi uogų rinktų, kad kurioj pirma aukšlelį pririnksiat, toj tekėsiant. Jaunesnėja pririnkus. Vyresnėja pavydėdama ją ažušus, po velėna pakišus. Toj vietoj sedulė išdygus. Vyresnėja, niekam nesisakydama, ką padarė, ištekėjus. Turėjus sūnų muzikantą. Atsitikę kartą važiuot veselijai keliu pro aną sedulėlę. Muzikantui smičius palūžęs. Nesą ko daryt. Tai ir pasilaužęs aną sedulėlę, susilenkęs smičių. Bet kaip ėmęs skriпкуot – dyvai! – skriпка žmogaus balsu ir reiškiams žodžiais ėmus verkt ir rentaut visą aną istoriją. Tai mat tenai ne sedulėlės būta, bet anos jaunės užmuštosios seserės. Ir teip visa tiesa eikštėn išėjus
Šitą pasaką Aleksandra Chodzko giesmėj lenkiškoj aprašė: „Jedzie, jedzie pan przez litewski łąn“ ... ir t.t. Tiktai daug dalykų sugadinęs permainė, tarp kitų ir tai, kad ne sedulė, bet avietė išaugus. Teip daugumas mūsų senas pasakas ir giesmes gadina, kaip sau nori“. (A. B.)
- 77–79 *gluosna, liepai* – skirtingų šaknų ir kamienų žodžiai
- 82 *žiniuonys* – burtininkai, kunigai, pranašavę, sprendę ginčus, gydę
- 84 *Nuo ligų ir padarų* – „*Padarais* vadinamas nuodnykų (piktųjų burtinykų) iškadijimai, padarytos ligos, maleficia“ (A. B.); burtai, kerai
- 84 *gydžia* – kai kurių antrinių veiksmažodžių esamasis laikas rytų aukštaičiams yra *-ia* kamieno (vietoje literatūrinės kalbos *-o*, rečiau *-i*, *-a* kamienų): *neskaudžia, lydžia, rodžia, mokia...*
- 85 *Ė mum prastiem žmonelėm* – *žmonelės* – varguoliai; archajinis, dar Martyno Mažvydo giesmyne sutinkamas deminutyvas
- 85 *tik žiūrėt patogu* – *patogus* – panašus (Mikalojus Daukša), mandagus (Danielius Kleinas), dailus (Vincas Kudirka); liaudies kalboje, tautosakoje (ypač Rytų Lietuvoje) – rinktinis, geras, gražus, tinkamas, palankus, dailus, malonus

- Kai juos dengia Apveizda žalių lapų stogu;
 Kai kožna burbuolytė išsprogsta, suskyla,
 Kai žiedų varške šakos obelių pražyla,
 Kai pervasar žaliuoja tamsaus šilo šone.
- 90 Kai rudenio lapeliai geltoni, raudoni
 Tartum krauju Marčiupio pakalnes aptraukia
 Ir kai pliki stabarai pavasario laukia.
 È pušelės! pušelės tos nesurokuotos!
 Tankios, aukštos ir lieknos, viršūnės kvietkuotos,
- 95 Ir vasarą, ir žiemą kaip rūtos žaliuoja,
 Liemuo liemenį plaka, kaip mendrės siūruoja.
 Už pusvarsčio nesmato – toksai tankumynas!
 Nors nei laužais, nei šiekštom nežugriuvęs, grynas;
 Nei šakelės nudžiūvę, nežupyne vietos,
- 100 Pušys aukštos ir lygios, tartum nugenėtos.
- È kvėpimas, jau ką gi! Čia sakais pušelių,
 Čia vėjelis dvelkteli su kvapu žiedelių:
 Jauti pievos dobilą, baltą ir raudoną,
 Jauti ramunes, čėbrus – žoleles dirvonų;
- 105 Jauti iš juodo kapčiaus skruzdėlyno kvapą,
 Ir iš medžių, iš skujų, iš šišku, iš lapų
 Vis kitoki kvėpalai: kaip vėjelis dvelksi,
 Kožno karto kitokiu kvapu užsivelgsi.
 Čia samanoms su brukniom šileliu užpluko;
- 110 Čia medžio žiedų kvapas – lyg sodas pratrūko.
 Tartum miškas kvėpuoja nelyginant žvėris:
 Savo kvapus po laukus kaip berte pabėręs,
 Laukais, pievom atgauna. – Viduj pušynėlių
 Jauti sau gražiai kvapą dirvų ir pievelių.
- 115 Ir teip visa suminša, vėjeliu praskysta,
 Kad nei nosis šių kvapų visų nepažįsta;
 Tik tartum giria, pieva ir laukas sustarę,
 Iš brangiausių kvėpalų mišinį padarę,
- 91 *Tartum krauju Marčiupio pakalnes aptraukia* – „Marčiupis – ravas ir upelis bėgdavo par vidurį šilelio. Teip vadinamas, kad kitados netoli nuo tos vietos marti, važiuodama šliūban, prieš motiną nusidėjęs ir nepersiprašius, dievaičių buvus pakorota, kad pati su jaunuoju ir svotais akmenim pavirtę. Teberodžia po šiai dienai anykštėnai didelius tuos akmenis šaliakelėj gulint“. (A. B.)
- 96 *Liemuo liemenį plaka, kaip mendrės siūruoja* – „Šitą aprašymą pušelių užgirdau pirmąkart iš savo tėtelio metuose 1858. Šitie žodžiai teip pasirodė gražūs, kad parūpo juos giesmėn indėti. Iš to rūpesčio ir prasikale diegas *Anykščių šilelio*“. (A. B.)
mendrė – nendrė, lendrė.
- 98, 99 *nežugriuvęs, nežupyne* – nežugriuvęs, nežupyne. Rytų aukštaičių vartojama priešdėlinio veiksmazodžio forma
- 108 *Kožno karto* – retas laiko kilmininkas rytų aukštaičių tarmėse; plg. *kitokart*
- 111 *Tartum miškas kvėpuoja nelyginant žvėris* – Lauryno Ivinskio *Kalendoriuje: Tartum miškas dvesuoja nelyginant žvėris*. Žodžio *dvesuoti* nebėra nei tarminiam, nei literatūriniam 1882 metų tekstuose
- 115 *suminša* – sumišta. Plg. *gensa* – gęsta

Dievui ant garbės rūko teip ramiai, teip meiliai,
 120 Lyg kad skripkuoja, juokias, gieda, verkia gailiai,
 Ė tie balsai visoki teip krūvon susiaudžia,
 Kad jų skyrium nežymu, – ė tik širdį griaudžia.

Ai siaudžia gražiai miškas, netil kvėpia gardžiai,
 Siaudžia, ūžia ir skamba linksmai, dailiai, skardžiai.

125 Vidunaktj teip tyku, – kad girdi, kaip jaunas
 Lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas;
 Girdi, kaip šakom šnibžda medžių kalba šventa,
 Kaip žvaigždėlės plevena, gaili rasa krinta.
 Dėl to ir širdj visos pajautos nutilsta,

130 Ramum tykumu malda dūšia dangun kilsta.
 Ė kai jau diena brėkštant rytai šviesa tvinksta,
 Rasos pilnos žolynų žemyn galvos linksta.
 Tada šilas nubunda, visa yra tylą.
 Prasideda pamažu šventa dienos byla.

135 Kas ten šlama? – Ė vėju papūstas lapelis,
 Ėgi gūžtoj nubudęs sujuda paukštelis.
 Kas ten treška? – Ė vilkas: dieną mat ažuodžia,
 Iš naktinės medžionės par pakrūmes skuodžia.

Ėgi lapė int olą, žasioką intskandus,
 140 Ėgi barsiukas bėga, išlindęs iš landos;
 Ėgi linksmutė stirna par pušyną striuoksi;
 Ėgi pušin iš pušies voverytė liuoksi;
 Ėgi mat širmuonėlis ir kiaunė juodoja,
 Ir visoki žvėreliai po mišką ulioja.

145 Kas ten taukši? – Ė stuobrį kapoja genelis.
 Kas mekena? – Ėgi mat perkūno oželis.
 Kas ten šnibžda? – Ė šnypščia iš kelmo piktoja,
 Ėgi srove teškena upelė Šventoja.

Kas ten kalbas? – Ė žąsys paupėj gadena;
 150 Ėgi mat lizde starkus pamiškėj klegena;
 Ėgi antys „pry! pry! pry!“ priskridę int liūną;

121 *krūvon susiaudžia* – sangražinė veiksmažodžio *siausti*, *siaudė* forma (susigaūdžia)

123 *ne til* – (lenk.) ne tik

129 *pajáutos* – jausmai, pajautimai

130 *ramum tykumu* – ramiu tykumu. Ramumi (senoji u kamienių būdvardžių galūnė); plg. rytų aukštaičių posakį: *saldum medum*

135 *vėju papūstas* – vėjo papūstas; įnagininko linksnis atsiradęs, matyt, remiantis lenkų kalba

148 *upelė Šventoja* – „Upė teka nuo Antaliepčio, pro Dusetas, Užpalius, Anykščius, Kavarską, Vydiškius, Aukmergį ir netoli nuo Luokės kalno Neries upėn (Vilijon) inteka. Anykščių šilelis traukėsi pačia paupe. Pasakoja kai kas, Jagiela lietuvinykus Šventojoje krikštijęs, ir nuo to pašventimo Šventosios vardą gavusi. Kiti sako, kunigas, važiuodamas in ligonį su švenčiausiu sakramentu, prigėręs. Bet regimas daiktas, jog ir pagonijoje Šventąja vadinosi. Kad būtų kiteip vadinta buvusi, tai ir anas vardas būtų užsilaikęs“. (A. B.)

Ėgi kukutis klausia savo pačią, sūnų:
 „Ką, ką, ką jums atnešti? Ką jūs kalbat niekus?
 Ką, ką, ką, ką? ar grūdus? ar musias? ar sliekus?“
 155 Ėgi mat gegutėlė dairos ir kėtojas:
 Čia kukuodama verkia, čia juokias kvatojas.
 Skamba tik, skamba miškas: čia volungė Ievą
 Trotina: „leva, leva! neganyk po pievą!“
 Čia paupėj „ri-u! ri-u! ri-u!“ tilvikas sušuko,
 160 Čia vėl balsų visokių – lyg trūkte pratrūko.
 Vis kitoki balseliai, vis kitokios bylos;
 Dagiliai, pečialandos, strazdeliai, čižylos,
 Kėkštai, šarkos ir kitos vis saviškai gieda:
 Toj juokias, toj vaitoja, ė toj niekus klieda.
 165 Ė už visus viršesnis lakštingalės balsas:
 Pilnas, skardus, griaudingas ir, teip sakyt, skalsus:
 Skamba, užia par krūmus ir vis kiteip mainos,
 Ir vis dūšion įsmenga – lyg Lietuvos dainos.
 Tie visoki balseliai teip krūvon suplaukia,
 170 Tartum kožnas lapelis čilba, kliauga, šaukia,
 Ir sutartinę taiso, ir teip gražiai dera:
 Siaudžia tik, tartum siaudžia – rentavimo nėra.
 Anei tų balsų ausis skyrium nepažįsta,
 Lyg kad ant žalios pievos žolynai pražysta,
 175 Ir visoki žiedeliai teip terp savęs pinas, –
 Kad iš tolo tik regis gražus margumynas.

1858 m. Anykščiuose

Ai būdavo, būdavo iš mūsų šilelio
 Didžiausio patogumo, gražaus ramumėlio!
 Ė tas visas ramumas po lietuvių dūšias,
 180 Lyg lygumoj vėjelis po žoleles trašias,
 Plaukydamas lingavo, tamsiom vilniom tvino, –
 Dažnai miške lietuvis, ko verkia, nežino.
 Ė tik junta dažniausiai, kad širdis neskaudžia,
 Ė tik pilna pajautų labai ramiai griaudžia:
 185 Ir lyg rasos žemčiūgais gausiai atgaivinta,

152–154 *Ėgi kukutis klausia savo pačią, sūnų: / „Ką, ką, ką jums atnešti? Ką jūs kalbat niekus? / Ką, ką, ką, ką?“* – Tarniniame tekste onomatopėja *Kū, kū, kū?* paaiškina semantinę kukučio vardo reikšmę

157–158 *čia volungė Ievą trotina* – „Volungės giesmę piemenys pasmėgdydami tauškia: „leva, leva! Neganyk po pievą! Pasakysiu tįjūnui, Duos tau šimtą bizūnų“. (A. B.)

171–172 *Ir sutartinę taiso, ir teip gražiai dera: / Siaudžia tik, tartum siaudžia* – rentavimo nėra – *Sutartinėmis* „vadinasi giesmės, dainuškos, moterų giedamos trijose ar keturiuose. Pirmojo giesmę veda, kitos seka. Vedėja surentavusi ryliuodama permuša rentavimą antrosios, antroja trečiosios, trečioja gi antrą punktą vedėjos“. (A. B.) „Rentauti – „recitare textum cantus. Canendo proferne verba que sensum vel narrationem cantus exprimunt“. (A. B.)

185 *žemčiūgais* – (sl.) perlais

Ir lyg rasa par veidą ašarėlės krinta.
 Paskum ilgai krūtinėj šilelis kvėpuoja;
 Atsidusus krūtinė lyg giria linguoja.
 Lyg tarytum ramumas teip dūšion įslinko,
 190 Kad net dūšia kaip varpa pribrendus nulinko.
 Iš to, matai, ašaros ir atsidusimas,
 Iš to šventos pajautos, iš to giesmės imas.
 Dabar visa prapuolę... tik ant lauko pliko
 Kelios kraivos, nuskurdę pušelytės liko...

195 Jei ant šio išsvilusio po kalnus lydimo
 Teip daug širdyj išželia ramaus atminimo:
 Tartum kelmai supuvę atgyja, žaliuoja,
 Suspynusias viršūnes vėjas plevėsuoja;
 Tartum pliki, išdegę dirvonai šiškuoti
 200 Pasipučia samanom, nuo grybų taškuoti;
 Tartum iš terpu puičių tokie kvapai kilo,
 Lyg giria pratrūksta ar pučia iš šilo;
 Tartum visa sušlamo, sučilbo, supyško,
 Lyg dienai brėkstant viduj paniurusio miško;
 205 Jei ant šių plikų plotų, kai mislis ažlyja,
 Paminklais ažvaisytas šilelis atgyja, –
 Tai kokio bebūdavo iš seno šilelio
 Meilingo atminimo, gražaus ramumėlio,
 Kai šie plotai apžėlę, apgriūti, aptemę
 210 Matydavo kelmuotą apylinkėj žemę;
 Kai stuobriai, sieksniais drūti, amžiais įretėję,
 Valig kalbos senelių, parėjos kyšėję,
 Iš kurių žymu buvę, kad girių čia snausta,
 Tankus iš viršaus stogas viršūnėm suausta,
 215 Ir netil pulkais meškos ir šernai perėta,
 Bet tankumos terp raistų ir žėbriai turėta!

È kur dabar šilelis, buvę miškai šventi,
 Kažin kodėl senobėj visiškai išskinti.
 Maž ir vierą įvedęs Jagiela išskynė,
 220 Kad jau nebetarnautų dievaičiams tėvynė.
 Paskum po šias pakalnes ant seno stuobryno
 Buvę pušys suaugę nuo metų šimtyrio:
 Tankios, aukštos, lygutės, geltonos kaip žvakės;

192 iš to giesmės imas – giesmė – XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje tebevartojamas poetinio kūrinio terminas.

Plg. Antano Strazdo *Giesmies swietiszkas ir szwintas* (Vilnius, 1814)

201 *Tartum iš terpu puičių tokie kvapai kilo* – *puirys*, -io – supuvęs rąstas

211 *amžiais įretėję* – sukietėję, sutvirtėję

216 *žėbriai* – (sl.) stumbrai

Viršūnės esą ūžė ir liemenys plakės.

- 225 Dar atmeną seneliai po šituos smėlynus
 Senobių palikimo gražius ažuolynus.
 Liekni augę kaip mendrės, žaliavę kaip rūtos,
 Šaknys, liemenys, šakos ir viršūnės drūtos,
 švęsti Lietuvos medžiai nejautę nuogalio:
 230 Rausvasai žiemos lapas sulaukdavęs žalio.
 Žili buvę kaip seniai, samanom apaugę,
 Stipri buvę ir stambūs kaip vyrai suaugę,
 Ė viežlyvi ir gražūs kaip mūsų jaunimas.
 Paskui ilgai šiurpsojęs stuobriuotas lydimas.

- 235 Nuo Puntuko lig Šlavei ažuolų daugybę
 Laikę žmonės lyg kokią didžią šventenybę.
 Gyvendami vienybėj, dievaičiams intikę,
 Kurie daugal paminklų po miškus palikę.
 Nešęs velnias akmenį, didumo kaip gryčios,
 240 Ir sudaužyt norėjęs Anykščių bažnyčios
 Arba ažuverst upės; bet kaip tik išvydęs
 Ažuolyną pašvęstą ir gaidys pragydęs,
 Tuoj iš nagų paleidęs ir smėlin įmušęs:
 Net žemė sudrebėjus, senos griuvę pušys.
 245 Paskum ant jo lietuviai dovanas kūrenę,
 Kad juos dievai apsaugo ir dengia, ir peni.
 Ir šiuos čėsuos, nors žemė arklais nugaląsta,
 Daug Puntuke ažuolo kelmų tebestovė,
 Ė dar dujen prie keliui dabar tebestovi;
 250 Viršūnės dar žaliuoja, nors jau šakos džiovi.
 Šėnavoja juos žmonės, nei ratais netranko:
 Tūlas, ligos suspaustas, iš įžodžio lanko.

Po lygumas ir slėnius traukęsis liepynas,
 Kai kur gojais apžėlęs, kai kur viškai grynas.

- 255 Boluodavęs pervasar gelsvu žiedų pienu,

226 *Senobių palikimo* – Tarminiame tekste – *paskuilakas senobiu*; bendrinės kalbos tekste – *senobių palikimo*

229 *Švęsti Lietuvos medžiai nejautę nuogalio* – *nuogalio* – nuogumo, plg. *nuogala, nuogulas, nuogalija, nuogalyta* – „neturėjimas rūbo, nuogystė“

235 *Nuo Puntuko lig Šlavei ažuolų daugybę* – „Pantukas vadinasi upelis. Ties tuo upeliu yra akmuo grytelės didumo. Balinskis, knygoje *Starożytna Polska* aprašydamas Anykščius, kalba: ant to akmenio buvęs pagonų kunigas Pantukis už didelį nusidėjimą gyvas sudegintas. Žmonės gi kalba, tą akmenį velnias iš ažu marių atnešęs, norėdamas Anykščių bažnyčios sudaužyti. Bet, baigiant nešti, dar ažu mylios nuo Anykščių, gaidys pragydęs, ir tuoj velnias akmenį iš nagų paleidęs. Ant to akmenio yra keturi gilūs ruožai, musėt, randai aukų kraujui nutekėti: žmonės sako, tai esą velnio nagais įmygta“. (A. B.)

240–241 *sudaužyt norėjęs Anykščių bažnyčios / Arba ažuverst upės* – archajinis siekinio kilmininkas

249 *Ė dar dujen prie keliui dabar tebestovi* – „Jau nebėra ir tų dviejų, sudeginti ir iškirsti atliko 1869 metuose“. (A. B.)

254 *viškai* – sutrauktinė forma iš *visiškai*

Ūždavęs bičių spiečiais, dvelkęs medum vienu;
 Ir visiems žmonėms meilus ir patogus buvęs,
 Ir laimėtinas visas kaip tikras lietuvis.
 Žiedais bites penėjęs, saldų medų daręs.
 260 Ligas visas lietuvių su prakaitu varęs,
 Ronas su brazdais gydęs, vočių traukęs ugnį;
 Iš liemenio dėl staunių ir lentas, ir dugnį,
 Iš karnų davęs vyžas dėl mūsų autuvo,
 Ir nei šakelės esą dykai nepražuvo:
 265 Dirbę karbijas, lankus arba tvėrę tvoras,
 Nuo šaknies lig viršūnei buvęs visas doras.
 Kai kur skroblynai buvę, bet skroblius išnyko,
 Tik skroblinės torielkos dar kur ne kur liko.
 Kai kur buvę visokių gan navatnų medžių:
 270 Ir su žiedais skujuotų, lapuotų bežiedžių;
 Tropnais vardais žiniuonys tuos medžius vadinę,
 Visus auklėję žmonės, ne visus pažinę.

Tai toks miškas traukęsis par Lietuvos žemę;
 Visi plotai žaliavę pavėnę aptemę;
 275 Visos buvę viršūnės vienybėn suspynę,
 Kaip lietuvių širdys int vieną tėvynę.
 È lietuviai su medžiais vis zgadoj gyvenę,
 Jaunystėj pasižinę ir draugėj pasenę.
 Lietuvnykas po urvus sausus laužus kūręs.
 280 Ne lentinės, iš šakų buvę pintos durys.
 Ir nei vieno liemenio lietuviai nekirtę,
 Jėg tik stuobriai papuvę savaimi išvirtę.
 Nes ir miškas lietuvių, kaip tiktai galėjęs,
 Teip visados raminęs, visados mylėjęs:
 285 Žvėrim, paukščiais ir vaisiais dengęs ir penėjęs,
 Ir neprietelių mušti griūdamas padėjęs;
 Sunkioj dienoj duodavęs slaptus nuo baisybių,
 Liūdnojo dienoj paveikslą visokių ramybių,
 Linksmoj dienoj daugumą visokių gražybių,
 290 Kožnam mete dėl kožno – visokių gerybių.

258 *Ir laimėtinas visas kaip tikras lietuvis – laimėtinas – gausus, laimetus, vaisingas. Plg. laimėti – naudotis, pelnytis, gauti: „Niekados tad neišpuola laimėti svetimu turtu“.* (A. B.)

262 *stauria – (sl.) kubilas, statinė*

265 *karbija – (sl.) pintinė, vytelinė*

266 *Nuo šaknies lig viršūnei buvęs visas doras – doras – tinkamas, sveikas, geras, teisingas*

271 *Tropnas – (lenk.) taiklus, tikslus*

272 *Visus auklėję – auginę.*

286 *Ir neprietelių mušti griūdamas padėjęs – neprietelių – priešų; archajinis siekinio kilmininkas. 1882 m. leidime tarminio teksto p. 18 Baranauskas pažymėjo „gen. plur. (dgsk. klm.)“*

287 *slaptas – slėpynė, slapta vieta.*

Sunkios dienos atėję, žmonės badu mirę,
 Samanas duonon kepe, žievės sriubon virę.
 Teip žmoneles, iš bado žievėm papenėtus,
 Kad užtiksiant pavietris! – ir labai pakrėtus.
 295 Miškas žmonių pasgailęs, rasa apsiverkęs,
 Aukštas savo viršūnes debesin įmerkęs
 Ir sušukęs: „Broliukai, ginkitės nuo bado!
 Palaiminta toj ranka, ką kirvį išrado!”
 Su ašarom pirmieji truputį praskynę,
 300 Vaitodami jų vaikai teip gynę tėvynę;
 Dūšaudami anūkai tuos miškus aikvoję,
 Proanūkiai vežimais miestelin vežioję;
 Po keturias dešimtis vežimų pardavę,
 Džiaugdavęsi, ant dienos po muštinį gavę.
 305 Medžiai mat iš daugybės visiškai atpigę.
 Ir teip ilgai aikvoję, – net kolei pristigę;
 Ė tai vis dėl arielkos daugiausia išleidę:
 Visi buvę kaip žydų šeimyna pasleidę.

Tai mat mūsų tėveliai miškų neberadę
 310 Ir terp savęs kaip broliai visi susižadę –
 Ažleist dirvas šileliui. Mat miško pasilgę,
 Dažnai savo blakstienas ašarom suvilgę,
 Žiūrėdami in kelmus. Mat lietuvių dūšios,
 Senais miškais penėtos, viduj miško trašios;
 315 Plikuos plotuos, be miško, lyg tartum apkursta,
 Tartum džiūsta nuo saulės ir palengvėl skursta.
 Nors jau dabar lietuvis plikuos plotuos gimsta,
 Giesmėj mišką užgirdęs, be jo neberimsta.
 Senų miškai mylėta, tūlon giesmėn dėta:
 320 Mūsų tėvelių visos tos giesmės mokėta.
 Tai mat, miško pasilgę, auklėjo šilelį:
 Kasdien apvaikštinėjo kožną pakraštėlį
 Ir, priugdę kaip meldo gražiausio pušyno,
 Jaunas širdis ir dūšias vaikelių ramino.
 325 Ir saugojo kas diena kaip didžiausio labo:
 Ne til medžio, – nelaužė nei mažiausio žabo.

291 *badu mirę* – badmečiai Lietuvoje minimi jau nuo XIII–XIV a., dažniausiai lydėdavo karo, nederliaus, maro metus. XIX amžiuje pasitaikė 1842, 1847–1848, 1867–1868 metais

294 *užtiksiant pavietris ir labai pakrėtus* – *pavietris* – maras. Istoriniai šaltiniai mini Lietuvoje siautusias 1362–1365, 1408, 1419–1420, 1425–1427, 1440, 1451–1452, 1464, 1473 metų ir kitas maro epidemijas. Maras su raupais ir dezinterija 1708–1711 m. sunaikino du trečdalius Žemaitijos gyventojų. XVIII amžiuje maro epidemijos liovėsi

325 *Ir saugojo kas diena kaip didžiausio labo* – *didžiausio labo* – archajinis siekinio kilmininkas. Plg. 240 ir 241 eilutes. *Labas* – nauda

Džiaugės Anykščiai, džiaugės, in šilą žiūrėjo,
Svetimuos miškuos malkų pirtų važinėjo.

Atvažiavo kučmeistras, šilą apžiūrėjo,
330 Ravus ant kelių kasė, liesvinčius padėjo,
Ir paganią ažgynė, ir grybaut ažgynė;
Slapta pardavinėjo ir par naktis skynė;
Vyresnybei melavo; ė žmonėms, kai verkė,
Nasrus kamšė kulokais, kraujo klanan merkė,
335 Ir kas metai Anykščius miško kuoptų varė;
Išpūstėjęs iščinto, zasiokus padarė...

Ir liko šitie kalnai pliki ir kelmuoti
Aplaistyti ašarom, giesme apdainuoti.
Ir giesmė nepabaigta: kai širdis susopo,
340 Ant dūšios labai sunku ir neramu tapo.
Mat toj pati galybė, ką miškus sugraužė,
Širdį, dūšių apgriuvo... ir giesmę nulaužė.

1859 m. Anykščiuose

- 327 *Džiaugės Anykščiai, džiaugės, in šilą žiūrėjo* – Šventosios ir nedidelio Šlavės upelio juosiamas Anykščių šilelis 1806 m. matavimų duomenimis apėmė 4 valakų plotą. Minimas 1806, 1817, 1834 m. inventoriuose (ABLK, p. 356). Dėl atimto miško 1853 m. Baranauskas ragino namiškius ir visą apylinkę rašyti skundą Valstybinių turtų rūmams
- 329 *kučmeistras* – vyresnysis miškų prievaizdas apskrityje, girininkas. „Kučmeistras. Förster. Nuo 1845 metų Anykščių šilelį nuo žmonių atėmė ant skarbo ir potam dalimis kas metai davė karališkiems žmonėms iškirsti. Kučmeistras negalėdavo niekam medžių pardavinėti, bet paslapčiomis pardavinėdavo. Anykščių vaitą Samulį Ignatą, apskundusi vyresnybėms už tatai, kučmeistras Ozerskis (Ozerskij) teip labai priplakė 1846 metuose, kad šis keletą mėnesių sunkiai sirgo“. (A. B.)
- 330 *liesvinčius* – (lenk.) eigulys
- 331 *pagania* – ganiava
- 336 *Išpūstėjęs iščinto, zasiokus padarė – iščinto* (lenk.) – visiškai; *zasiukai* (rus.) – kirtimai (lenk.) eigulys

Antanas Baranauskas

KELIONĖ PETABURKAN

5 G I E S M Ė

- Nu, Lietuva, nu, Dauguva, pasilikit sveikos!
 Tegul sveiki šioj šalelėj visi žmonės laikos!
- 175 Tu, Lietuva – tu mieliausia mano motinė!
 Tu, Dauguva – tu plačiausia Lietuvos upelė!
 Plati, tyki, lyg senobėj skardi šalis mūsų
 Po šiuos plotus viešpatavo ant giminės rusų¹.
 Šiandiej rusai po maskoliais maskoliškai rėdos,
 180 Lietuvos gi tikrus vaikus didžios spaudžia bėdos.
 Anei rašto, anei druko² mum turėt neduoda:
 Tegul, sako, bus Lietuva ir tamsi, ir juoda!
 Kad tu, gude³, nesulauktum! Ne teip, kaip tu nori,
 Bus, kaip Dievas duos, ne tavo priesakiai nedori!
- 185 Silpna, trumpa savo valdžia Dievo prov⁴ą laužai,
 Mygi, spaudi mūsų šalį, mūsų žmones gniaužai!
 Nori savo valdžios peiliu mum širdis supjaustyt,
 Nori savo ledu šaltu krūtines apkaustyt!
 Neintveiksi, sūnau šiauros: mūsų širdys tvirtos, –
 190 Seniai buvo išmėgintos, seniai keptos, virtos!
 Jau kryžiokai kalavijum mum krūtinėn kirto,
 Ir nors Prūsus sau atskėlė, Lietuva nevirto!
 Mūsų brolius iškapoję ant kruvino kapo
 Prūsų žeme pasdalijo ir liuteriais⁵ tapo.
- 195 Neinveiksi, mum ant širdies trupės tavo peiliai,
 Sutirps ledai ant krūtinės, tu pats teksti eiliai⁶!
 Mūsų širdys atsigavo šventu Dievo krauju,
 Mūsų rumbai surietėjo⁷ Dievo macia⁸ nauja.
 Viduj vilnių jau pasiekėm mes Bažnyčios dugnį;
 200 Dvasia Šventa mum krūtinėj kursto šventą ugnį.
 Draugėn šventais pajautimais pinamėms lyg gijom,
 Tikim, mylim ir viliamės, del to taū nebijom.
 Apkrauk mokestim didžiausiom, dvasia nenupulsmą;

¹ gudų

² spaudos

³ Kreipiamasi į Rusijos imperijos valdžią

⁴ įstatymą, tvarką

⁵ liuteronais

⁶ ateis tavo eilė

⁷ randai suaugo, sukietėjo

⁸ galybė, jėga

Nors Cibirijon⁹ nubruk mum – ir te neprapulsma!
 205 Ir visur nepamesma mes vieros¹⁰ šventos Rymo,
 Ir visur su mum bus Dievas – Tėvas Sutvėrimo.
 Ir be rašto, ir be druko Dievas loską¹¹ duoda,
 Ir nors šiaura mokslais šviečia, Liet' va – tamsi, juoda,
 Pasbaigs giminių adyna¹², sutrupės pasaulė,
 210 Svieta šviesa bus aptemus, ė tamsa – kaip saulė;
 Nupuls kalnai, ė slėneliai išsikels aukštybėn, –
 Visos galybės eis dulkėn, silpnumas – galybėn!
 Drebėk ir tu, sūnau šiauros, krūvon susitraukęs, –
 Pats krisdamas pražuviman, mūsų neintraukęs!
 215 Mes esam Bažnyčios uolaj¹³, tu – krušnioj skeveldoj¹⁴, –
 Mes eldijoj Petro plaukiam¹⁵, tu – grekonų geldoj¹⁶.
 Neviliok mum, mes nesėsma iš šio švento laivo!
 Nebaidyk mum, Dievo žodžiais šturmai¹⁷ nusiblaivo!
 Teip važiuodamas dūmojau¹⁸, insisėdęs ratuos;
 220 Plentas trenkia, ratai terška ir kalmogai¹⁹ kratos.
 Ne teip skamba akmenėliai, padkavom²⁰ daužyti,
 Kaip vaitoja mūsų broliai, šiauron nuvaryti;
 Ne teip staugia platus plentas, gniaužtas diližonais²¹,
 Kaip vaitoja mūsų žemė po svetimais ponais;
 225 Ne teip puola drėgnas rūkas, kai dienele švinta,
 Kaip gausingai mūsų brolių ašarėlės krinta.
 Mielas Dieve, tarnam Tavo duok šventą kantrybę,
 Ė po kančiai ant šio svieta duok dangaus linksmybę.

⁹ į Sibirą

¹⁰ tikėjimo

¹¹ malonę

¹² žmonijos laikas

¹³ T. y. Romos Katalikų Bažnyčioje. Biblinė metafora, susijusi su Kristaus žodžiais, pasakytais apaštalui Petriui, kurį katalikai laiko pirmuoju popiežiumi: „Tu esi Petras – Uola; ant tos uolos aš pastatysiu savo Bažnyčią, ir pragaro vartai jos nenugalės.“ (Mt 16, 18).

¹⁴ trapioje skeveldroje, nuoskiloje

¹⁵ Šv. Petro valtyje, t. y. Katalikų Bažnyčioje

¹⁶ Kalbama apie Stačiatikybę

¹⁷ audros

¹⁸ maščiau, galvojau

¹⁹ senovinis vežimas

²⁰ pasagom

²¹ Diližanai – dideli drobe dengti vežimai keleiviams

DAINU DAINELĖ

- Dainu¹ dainelę, savo giesmelę,
 Apie klapatus², vargelius
 Lietuvos krašto, ne teip iš rašto,
 Dainu senųjų žodelius.
- 5 Kalnai ant kalnų, è ant tų kalnų
 Kalnai ir maži kalneliai.
 Tenai Lietuva par amžius buvo,
 Kaip sako mūsų seneliai.
 Ten miškai snaudė, ten meškas gaudė
- 10 Kasdien lietuviai iš seno.
 Ūžė, braškėjo medžiai nuo vėjo
 Ten, kur lietuviai gyveno.
 Ant smėliakalnių, ant piliakalnių
 Ažuolai švęsti kerėjo,
- 15 Ir tie dievaičiai, kokiuos žemaičiai,
 Kokiuos lietuviai turėjo.
 Tol už Dauguvos kraštas Lietuvos
 Smolensko žemę apriečia,
 Už Dunojėlio, kur be šašėlio
- 20 Saulelė žmogų apšviečia.
 Kijovos³ rusai, latviai ir prūsai,
 Gudai ir pikti tatoriai,
 Lietuvą pažinę, vainiką pynę,
 Lietuvą dabinę padoriai.
- 25 Ir labai buvo plati Lietuva,
 Daug ana žemių ingijo.
 Žmonės laisvingi buvo turtingi,
 Niekur nebuvo vergija⁴.
 Vieni didžiūnai buvo galiūnai,
- 30 Ant vyresnybės išrinkti,
 È kiti saldžios klausė jų valdžios,
 Visi mažiukais vadinti.
 Amžiai sukako, kaip seni sako,
 Ir kiteip virto Lietuva:
- 35 Augo didžiūnai, augo galiūnai,
 Žmonės vergijon pakliuvo.
 Svietas⁵ suspaustas, prakaitu plaustas,
 Prapult ant amžių ketino.

¹ dainuoju² rūpesčius³ Kijevo⁴ baudžiava⁵ žmonės, liaudis

- Gavo kantrybę, meilę, stiprybę,
 40 Kaip vierą⁶ šventą pažino.
 Ažuolai griuvo, dievaičiai žuvo,
 Krito ne viena žinyčia⁷,
 Po jais užstojo mokslo duotoja
 Lietuvoj Rymo⁸ bažnyčia.
- 45 Upė Šventoja griekus⁹ mazgojo,
 Po krikštui žmonės nekalti;
 Skyrė bažnyčioj vyrus trinyčiai¹⁰,
 Moteris – nuometai balti.
 Nors ponai spaudė, Bažnyčia glaudė
- 50 Lietuvos prastus žmones¹¹
 Po savo sparnu, kaip tikrus tarnus,
 Kaip tikras savo aveles.
 Amžiai sukako, kaip seni sako,
 Lietuvoj viso atsejo:
- 55 Jos nudraskyta ponystė¹² krito
 Ir kraujo daugal pralėjo.
 Miškai išgriuvo, medžiai supuvo,
 Ir nuogi laukai atliko;
 Želimas pievų ir brąsva¹³ javų
- 60 Kasmet nualo, išnyko.
 Žmonės prispausti pradėjo jausti
 Dažnai ir badą, ir marą,
 Dievas gelbėjo ir pažadėjo,
 Kad nebus ponų ir dvarų.
- 65 Štai diena aušta, naktis išlaužta
 Nyksta terp prastų žmonių.
 Bet koks mum žodis tiesą parodys,
 Koks keliavedys ves kelią?
 Ant laiksvės¹⁴ leisti linksmi ir skaisti,
- 70 Ko klausys Lietuvos žmonės?
 Kas mete laimės išmokys baimės
 Ir šventos Dievo malonės?
 Nesibijokim, nebėdavokim¹⁵ –

⁶ tikėjimą (t. y. krikščionybę)

⁷ senosios tikybos šventovė

⁸ Romos

⁹ nuodėmės

¹⁰ baltos drobės drabužiai

¹¹ varguolius, valstiečius baudžiauninkus

¹² valstybė (t. y. Lietuvos–Lenkijos Respublika)

¹³ derlius

¹⁴ Į laisvę

¹⁵ nesiskųskim

Dievas, ko reikia mum, žino:
 75 Kad bus mum sunku, duot savo ranką
 Mum kožnam karte¹⁶ ketino.
 Kalnai ant kalnų, é ant tų kalnų
 Kalnai ir maži kalneliai:
 Ten tėvai mūsų, ten broliai mūsų,
 80 Ten gyven mūsų seneliai.
 Anykščių miestas, kalnais apriestas,
 Pakraščiais Šventos upelės,
 Lanko bažnyčią visų ūlyčių¹⁷
 Kasnedél¹⁸ visi žmonelės.
 85 Giesmėm ir maldom, net klausant saldu,
 Bažnyčios mūrus siaudina¹⁹,
 Giesmėm malonės ir dėkavonės²⁰
 Dievišką širdį griaudina.
 Ūžia šileliai, kriokia upeliai
 90 Ir kalnai staugia terp vėjų;
 Pievos žaliuoja, girios linguoja –
 Auklėja kelio vedėjų.

---

¹⁶ kiekvieną kartą

¹⁷ gatvių

¹⁸ kas sekmadienį

¹⁹ skambina

²⁰ dėkojimo

Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė Žemaitė

Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė Žemaitė (1845–1921) – prozininkė, dramaturgė, publicistė, visuomenės veikėja.

Gimė 1845 m. smulkiųjų bajorų šeimoje Bukantiškės palivarke¹ (dabar Plungės raj.). Tėvai Antanas ir Julijona Beniuševičiai savo žemės neturėjo, dirbo grafų Plioterių palivarke: tėvas – dvaro prievaizdu, prižiūrėjusiu ūkyje dirbančius baudžiauninkus, motina – šeimininke. Be Julijos, būsimosios rašytojos, šeimoje augo dar trys dukters.

Kaip matyti iš Žemaitės *Autobiografijos*, nors tėvai buvo neturtingi bajorai, savo vaikus auklėjo, laikydami luominių papročių: tėvas mokė skaityti ir rašyti lenkiškai, draudė kalbėti lietuviškai, bendrauti su baudžiauninkų vaikais. Įgimtas būsimos rašytojos talentas vaikystėje ir ankstyvoje jaunystėje reiškėsi dideliu mergaitės gyvumu, imlumu aplinkai, susidomėjimu kitais, teisingumo pojūčiu, empatijos sugebėjimais (t. y. mokėjimu įsijausti į kito emocijas, įsigyventi į kito situaciją, jausmais ją perprasti). Taip pat – savarankišku, neklusniu mąstymu, pavyzdžiui, abejojo religijos dalykais, kuriais tėvų reikalauta be-

sąlygiškai tikėti.

Buvo imli mokslui, greitai išmokusi skaityti ir rašyti lenkiškai, skaityti lietuviškai ir šiek tiek rusiškai, tik knygų pas tėvus trūkdavę. Vienuolikametę tėvai išleido mokyti į Šėmų dvarą (dabar Telšių raj.) pas dėdienę, kurios vyriausioji duktė, baigusį Vilniuje mergaičių pensioną (privačią vidurinę mokyklą), dirbo namų mokytoja. Dar mokėsi prancūzų kalbos, aritmetikos, geografijos. Kiek pasimokiusi, liko gyventi pas dėdienę, „padėdama ką nors prie namų ūkės“. Iš giminaičių ir Bukantiškės kaimynystės dvarų bibliotekų gaudavo knygų. Tuo metu susiformavo Žemaitės polinkis ir poreikis skaityti; knygų, spaudos trūkumą ypač jautė vėliau, šeimyniniame valstietiškame gyvenime. *Autobiografijoje* mini daugiausia skaičius Juozapo Ignoto Kraševskio² kūrybą. O šitaip prisimena Adomo Mickevičiaus *Vėlinių* III dalį, skaitytą įelektrintoje 1863 m. sukilimo išvakarių atmosferoje:

¹ Palivarkas – atskira dvaro dalis su ūkio trobesiais, dažniausiai arčiau kaimų, kad valstiečiai galėtų lengviau pasiekti dirbamus dvaro laukus. Palivarkuose gyvendavo dvaro ūkį prižiūrintys asmenys.

² Juozapas Ignotas Kraševskis (1812–1887) – poetas, prozininkas, istorikas, publicistas, produktyviausias lenkų rašytojas. Studijavo Vilniaus universitete, 1841–1851 m. buvo svarbaus Vilniaus kultūrinio žurnalo *Athenaeum* redaktorius. Parašė keturtomę Vilniaus miesto istoriją, istorinę-etnografinę Lietuvos kultūros studiją. Buvo ypač populiarus herojinio-mitologinio Lietuvos epo *Anafielas* autorius. Vienas skaitomiausių jo istorinių romanų XIX a. Lietuvoje – *Kunigas* (1882) apie Pilėnų gynimą.

Kitą sykį mačiau, turėjo [tą dramą] iš kažki kur tokios patriotkos. Alpėjo, alpėjo skaitydamos, šmotais [gabalais] rašės į rankraščius; tai buvo prieš lenkmetį, [18]63 [metus], aš dar paršelis [t. y. nesuaugusi] tebebuvo, man nė čiupinėti nedavė, pagavusi skaičiau mėnesienoj [...].

Minimas laikas prieš sukilimą – 1861 m. Lietuvoje ir Lenkijoje prasidėjo bajorų patriotinės demonstracijos su religinių, tautinių giesmių giedojimu, į madą atėjo broliavimas su valstiečiais, pasigirdo Lietuvos ir Lenkijos Respublikos atkūrimo šūkiai. Žemaitė *Autobiografijoje* žvelgia santūriai į „neramiais palikusius ponus“. Vis dėlto prisimena, kad to meto įvykiai patvirtino jos spontanišką, dar vaikystėje išryškėjusį demokratizmą, polinkį nepaisyti luominių ribų, kylantį iš empatijos, teisingumo jausmo. Dabar bajoraitėms buvo galima valstietes merginas atsivesti net į saloną ir prie fortepijono mokyti jų dainų.

Žemaitės kartos bajorams didžiulį poveikį turėjo išgyventas 1863 m. sukilimas. Dėdienės šeima aktyviai rėmė sukilėlius, į nuošalų Šėmų dvarą nuolat užsukdavo kovotojai. Šį laiką Žemaitė atsimena kaip prasmingos tautinės veiklos, gyvenimo su uždegančia idėja metą. Prisimena save, aštuoniolikametę, buvusią svaiginančiame reikšmingų krašto įvykių sūkurėje. Jai yra tekę ir maistą naktį į sukilėlių „abazą“ – stovyklą – vežti, ir galybę marškinių sukilėliams prisūti, ir sužeistuosius slaugyti. Gali būti, kad tuo metu, kaip mini viename vėlesnių laiškų, ėmė svajoti tapti rašytoja, rašė „lenkiškai kažki kokias eilikes ir „Swoje pamiętniki““ („Mano užrašus“ ar „atsiminimus“). Sukilimo patirtis subrandino ir kitos, keleriais metais vyresnės rašytojos, kilusios iš istorinės Lietuvos, populiarios lenkų pozityvizmo prozininkės Elizos Ožeškovos talentą (1841–1910).

Žemaitės *Autobiografijoje* sukilimo įvykiams skirta nemaža dalis, joje atsiskleidžia rašytojos talentas matyti daugiasluksnę tikrovę, – ir pakiliąsias, ir komiškasias, ir juodąsias karo tikrovės puses. Tikrovės daugiasluksniškumas – realizmo literatūros principas. Jam įgyvendinti reikalingas rašytojo sąmoningumas, atvirumas pasaulio įvairovei, kritiškumas. Žemaitė aprašo ne tik bajorus apėmusias patriotines nuotaikas, žmonių solidarumą, altruizmą, luomų brolybės entuziazmą. Iš atminties neišdilo ir tokie įvykiai, kaip naktį į dvarą prisibeldęs sužeistas sukilėlis, kuris, kaip vėliau paaiškėjo, girtas sukėlė susišaudymą savo būryje ir pabėgo nuo sukilėlių karo lauko teismo. Taip pat „konspiracijos“ saldybė, slapstymasis nuo dvaro šeimynos (tarnų), nors šie viską mato ir kuo puikiausiai supranta. Arba atvirai perpasakota iš motinos giminaičio sukilėlio išgirsta istorija apie kaimo žmonių, valstiečių, labai žiaurų, kerštingą elgesį su žuvusiais ir sužeistais bajorais po vieno susidūrimo su rusų kareivių būriu Žemaitijoje – esą dėl to, kad bajorai sukilimu norį „pančizną“, baudžiąvą, gražinti. Valstiečiai sužeistuosius pribagė, mirusiųjų kūnus išniekino, apiplėšė, išsidalijo žuvusiųjų drabužius, žiedus, laikrodžius, pinigus, ginklus, net nuorūkas. Žemaitės kūrybos tyrėja Viktorija Daujotytė pažymi: „Nepraeis nė šimtas metų – kai kurios detalės pasikartos. *Savųjų kritika* – sunkiausia rašytojo, apskritai kultūros žmogaus pareiga. Žemaitė ją vykdė atkakliai ir nuosekliai.“

Po sukilimo nuskurdus Šėmų dvarui, Julija Beniūševičiūtė gavo tarnybą Gorskių dvare Džiuginėnuose, netoli Telšių. Čia ji tapo dvaro šeimnininko sesers kompanione – padėjėja, palydove. Susipažino su dvaro medžioklės prievaizdu, „laučiuoju“ Laurynu Žymantu. Baudžiauninkas, vaikystėje nuo tėvų atimtas į dvarą, patyręs daug neteisybės ir kančios,

savo gyvenimo nutikimus mokėdavęs vaizdžiai papasakoti su ašaromis ir jas išspausdavęs klausytojams. Apsisprendimą prieš tėvų valią ištekėti už žemesnio luomo vyro rašytoja vėliau aiškino idealistiniais, greičiausiai Romantizmo lektūros ir sukilimo įvykių sukurstytais luomų solidarumo jausmais, altruizmu, įgimta atjauta:

Tokiais nusiskundimais įgijo mano simpatiją, pasigailėjimą: norėjau jį paguosti. Jis taipgi mane suprato ir stengėsi kaip galėdamas tankiau susieiti, pasikalbėti. Netrukus jau ir apie vedybas ėmėm projektuoti. Bet jis vis dejavo, kad mano tėvai bajorai neleis manęs už muziko [valstiečio baudžiauninko].

Prižadėjau nežiūrėti nė kokių neleidimų, ir sutinku už jo tekėti vien dėl to, kad mužikas ir likimo skriaudžiamas.

Man rodėsi – kažkoks didelis pasišventimas iš mano pusės nutekėti už tokio nelaimingo žmogaus.

XVIII a. pab.– XIX a. revoliucinė žmonių lygybės idėja romantinėje literatūroje buvo reikiama meilės, turinčios peržengti luomų ribas, tema (prisiminkime Mickevičiaus *Vėlinių* IV dalį). Žemaitės biografija atskleidžia, kaip ši epochos idėja veikė žmonių gyvenimus ir sprendimus. Julija Beniuševičiūtė ištekėjo 1865 m., praėjus keleriems metams po baudžios panaikinimo, tačiau luominiai barjerai, susiklostę per šimtmečius žmonių gyvensenoje ir mąstysenoje, negalėjo greitai išnykti. Tokiam sprendimui reikėjo „pasišventimo“ ir nemažo ryžto.

Tiesa, Žemaitės sprendimas nebuvo vien literatūriškas, išskaitytas iš knygų. Būta ir jausmo, aistros, kuriuos įžiebė – kaip Otelas Desdemonai, anot Mildos Danytės – būsimasis vyras pasakojimais iš savo gyvenimo. Be to, *Autobiografijoje* užsimezga netiesioginė paralelė tarp dukters ir jos tėvo vedybinių pasirinkimų, liudijančių paveldėtą stiprų, netgi maištingą charakterį, poreikį savarankiškai ir laisvai apsispręsti. Tėvas kadaise taip pat prieš giminių valią, su dideliu užsispyrimu ir nepaisydamas jokių grasinimų vedė pasirinktą moterį.

Po vestuvių Žymantas nusprendė atsisakyti tarnybos dvaruose ir pradėti savarankiškai ūkininkauti. Prie žemdirbiško gyvenimo būdo nepratusiems dvariškiams (t. y. dvaro gyventojams ir tarnautojams) ūkininkauti sekėsi nelengvai. Neturėdami savo žemės kilnojosi iš vienos vietos į kitą, nuomodami ūkius. Ir šeima buvo gausi – Žymantai susilaukė septynių vaikų. Valstietiškas gyvenimo būdas būsimajai rašytojai buvo nelengvas ne tik buitimi, bet ir platesnių akiračių stoka:

Prie visų sunkumų, rūpesčių ir nesmagumų prisiduria dar ilgesys: nieko o nieko negalima žinoti iš platesnės padangės. Vieni pletkai [paskalos], bobų plepalai, smulkmenos, barniai ar juokai... Čia pat kasdieniniai, naminiai ar kaimyniški prietykiai [atsitikimai] artimi mus tepasiekia. Nei laikraščių, nei tolimesnių visuomenės žinių. Pagaliau nė knygos nė kokios, be maldaknygės, paskaityti. Nuobodu, pakyrų po tas paprastas smulkmenos, po darbus, po vaikus lygu po pakulas painiotis.

Apie 1884 m. su šeima apsigyveno Ušnėnuose (dabar Kelmės raj.). Kaimynų Višinskių sūnus Povilas buvo Šiaulių gimnazijos moksleivis, vėliau – Peterburgo universiteto studentas, aktyvus lietuvių tautinio atgimimo dalyvis. Pradėjusi iš jo skolintis knygas, gavo paskaityti ir nelegalios lietuviškos spaudos. Lietuviškuose laikraščiuose skelbiama grožinė proza paskatino rašytoją išbandyti ir savo plunksną, įgyvendinti dar jaunystėje kilusią svajonę tap-

ti rašytoja. Daug reiškė ir Povilo Višinskio skatinimas:

Sykį su Povilu skaitėme „Varpą“. Jame radau apysakaitę, užvardintą „Vaišnorienė“, rašiusi [Gabrielė Petkevičaitė] Bitė. Apysakėlė man labai patiko. [...]

– Didelė čia kupeta, – sakau. – Juk ir aš mokėčiau taip parašyti!

– No, pamėgink, – šokosi Povilas, – parašyk! Bitė gerai nemoka lietuviškai, o parašė. Kodėl negali tamsta parašyti? Pamėgink. – [...] prisikabinęs prie manęs nebeatleido, kol tik nepamėginau.

Žemaitė debiutavo 1894 m. apsakymu „Rudens vakaras“. Jis buvo išspausdintas *Tikrajame Lietuvos ūkininkų kalendoriuje 1895 metams*. Pradėjo bendradarbiauti lietuviškoje spaudoje, susipažino su jaunosios kartos studentais „litvomanais“, kitomis rašytojomis bajorėmis – Bite, Šatrijos Ragana. Žemaitė atsivėrė platesni kultūriniai, visuomeniniai akiračiai, kurių taip ilgėjosi. Lietuvių tautinis atgimimas – kaip kadaise sukilimo įvykiai – įtraukė veiklią, buityje neišeikvotos „dioniziškos ugnies“, anot Donato Saukos, kupiną moterį į prasmingą visuomeninį gyvenimą. Entuziazmu, veiklumu penkiasdešimtmetė Žemaitė nenusileido savo „globėjams“ studentams, pasinėrė į jų siunčiamą skaityti literatūrą, permąstydamą, kritiškai svarstydamą, kartu – aiškiai suvokdama savo talento prigimtį. Intensyviai rašė, nors iš pradžių, neturint „liuso pakajaus“ (laisvo savo kambario), teko rašyti ir naktimis, ir toje pačioje troboje su dirbančia šeima. Per paskutinį XIX a. penkmetį parašė svarbiausią savo kūrybos dalį – apsakymų ciklą *Laimė nutekėjimo* („Marti“, „Petras Kurlmelis“, „Topylis“, „Sučiuptas velnias“, „Neturėjo geros motynos“, „Sutkai“). Šie ir kiti apsakymai buvo išleisti trimis Žemaitės „Paveikslų“ knygomis 1899–1901 m. Sukūrė dramų – daugiausia komedijų, iš jų žymiausia – *Trys mylimos*. Slapyvardžiu „Dvi Moteri“ rašė dramas kartu su G. Petkevičaitė-Bite (pvz., *Litvomanai*, 1905).

Po vyro mirties 1900 m. Žemaitė aktyviai įsitraukė į besikuriančios lietuvių visuomenės gyvenimą. 1907 m. dalyvavo pirmajame Lietuvos moterų suvažiavime Kaune. Tais pat metais atvažiavo į pirmąją lietuvių dailės parodą, parašė apie ją laikraščiu *Vilniaus žinios*. Įžvalgiai aptarė Mikalojaus Konstantino Čiurlionio tapybos vaizdinių sąsajas su lietuvių mitologine vaizduote. 1914–1915 m. Rusijoje ir JAV rinko aukas nukentėjusiems nuo I pasaulinio karo šelpti. Ir moterų suvažiavime, ir lietuvių viešuosiuose renginiuose Vilniuje, ir JAV miestuose susirinkus lietuvių išievių publikai, Žemaitė veikė ir garsėjo kaip puikios iškalbos įtaigi oratorė.

Gyvenimo pabaigoje ėmė rašyti *Autobiografiją*, ji liko nebaigta. Mirė 1921 m. Marijampolėje, ten ir palaidota.

Žemaitė – lietuvių kultūros figūra

Anot Viktorijos Daujotytės, „Žemaitė – viena pačių ryškiausių lietuvių kultūros figūrų, vis labiau ženklas, simbolis. XIX ir XX amžių sankryžoje pagal prigimties unikalumą, proto imlumą, pagal dvasinių aspiracijų stiprumą ir gyvybingumą ji stovi greta genialaus kalbininko Kazimiero Būgos ir genialaus dailininko Mikalojaus Konstantino Čiurlionio“.

Žemaitės kūrybos kelias atveria gaivalingą talento jėgą, gebėjusią prasiveržti pro gyvenimo aplinkybes, nesuteikusias jai išsilavinimo, skatinančios ir ugdančios literatūrinės terpės. Tačiau mezalianso (socialiniu požiūriu nelygios santuokos) keliu jėjusi į valstietiškąją lietuvių kultūrą, Žemaitė įgijo unikalią galimybę pažvelgti į ją ir iš šalies, ir iš vidaus. Imlia

sąmone iš arti pažino lietuvių valstiečių gyvenseną, savivoką, pasaulėjautą. Kartu, kaip matyti iš amžininkų atsiminimų, buvo toje aplinkoje kitoniška, su ja nesutapo. Skyrėsi ir apranga (buvo daugiau į bajorę panaši), ir energija (raita iš lauko arklius parjodavo), ir gyvumu (nors ištekėjusi, labai mėgo linksintis, nepraleisdavo kaimo vakaronių, buvo gera šokėja). Taip pat – anksčiau minėta valstietėms moterims nebūdinga skaitymo aistra. Tad Žemaitė savo proza pasirodo tarsi antropologė (kultūros tyrėja) – stebinti lietuvių valstiečių kultūrinę bendrįją, vienu metu būdama ir jos viduje, ir išorėje.

Kad tai galėtų padaryti, daug reišė įgimtas kalbos jausmas, neatsiejamas nuo pastabumo, gebėjimo giliau suvokti pasaulį. Intuityviai jautė kalbos stilių – darną, kalbos sukibimą su tikrove, leidžiančią pasakyti, kas yra. Netaisyklingą, sujauktą kalbėjimą, žemaičių bajorų vartojamą lenkų–lietuvių kalbų žargoną apsakyme „Atžala“ nusakė kaip kalbą „sulaužytai kaulais“. Taigi kalbą jautė kaip antrąjį kūną – sveiką ar žalojamą.

Žemaitės apsakymų pagrindinė tema – kaimo žmonių šeimos gyvenimas, jos dėmesio centre atsiduria moteris. Vaizduodama lietuvių valstiečius Žemaitė literatūroje atvėrė naują, nepažįstamą pasaulį. Iki pat XIX a. II pusės realizmo prozos žemesniųjų socialinių sluoksnių žmonių – ypač moterų – gyvenimas Vakarų literatūroje į teksto „sceną“ galėjo būti iškeltas nebent komedijoje ar satyroje. Tai nebuvo rimto meninio žvilgsnio objektas, dažnai apskritai likdavo „už kadro“. Žemaitės prozoje pasirodo nauji literatūros herojai, jie traktuojami su visu egzistenciniu rimtumu kaip visaverčiai žmonės. Apsakymuose atsiskleidžia bendražmogiškų situacijų spektras – laimės siekimo, pasirinkimo, apsisprendimo, susitaikymo, pasipriešinimo, kaltės, klaidos ir pan.

Žemaitė savo prozoje įsismelkia į pačią valstietiškosios pasaulėjautos šerdį. Ji ne aprašinėja „svetimu žvilgsniu“ kaimo tipus iš išorės, bet raiškiai „iš vidaus“ perteikia jų santykius, patirtį, savitą pasaulio supratimo būdą (ypač – kosminę pasaulėjautą, pasaulio sąryšingumo pojūtį). Kaip teigia anglų literatūros tyrėja Milda Danytė, Europos grožinėje ir dokumentinėje (atsiminimų, autobiografijų ir pan.) literatūroje mažai tėra žinių ir pasakojimų apie Europos kaimo moteris. „Beraštės ar tiesiog neturinčios nei laiko, nei skatinamos parašyti apie savo gyvenimą kaimo moteris istorijos knygoje liko be balso. Kaimo tema buvo populiari XIX a. literatūroje, bet beveik visi rašė apie kaimą buvo kilę iš vidurinėsios klasės, taigi valstiečių gyvenimą stebėjo tik iš šalies. Žemaitės, kaip tikros valstiečių gyvenimo dalyvės, raštus jau vien dėl šios priežasties reikėtų išversti į kitas kalbas.“

Iš tiesų, kaimo moteris (nemaža dalimi ir vyrai) XIX a. ne rašė apie savo gyvenimą, o pasakojosi. Gyvenimo pasakojimas – pirminė patirties perteikimo forma, svarbi žemdirbiškoje kultūroje. Ji tapo Žemaitės literatūrinės kūrybos medžiaga ir būdu: dažnas jos apsakymas turi paantraštę „tikras atsitikimas“, – papasakota istorija. Žemaitės proza lietuvių kultūrai išsaugojo ir istorijoje „be balso“ likusių žmonių patirtį, ir unikalį žodinio pasakojimo tradiciją. Žemaitės herojai savičiausiai charakterizuojami savo kalba; kas jie tokie, labiausiai atsiskleidžia dialoguose.

Žemaitės įsitraukimas į literatūrinį gyvenimą tapo moters išėjimo iš privačios namų erdvės į viešumą simboliu. XIX a. modernėjant visuomenei, keitėsi ir moters padėtis. Moteris vis labiau suvokė lyčių lygybę grindžiamos individualios laisvės ir kartu – didesnės atsakomybės už bendruomenės gerovę poreikį. Šiuos poreikius Europos ir Amerikos šalyse išreiškė feminizmo judėjimas. Žemaitė pati išbandė ir liudijo moters galimybes dalyvauti Lietuvos viešajame gyvenime: pirmajame Lietuvos moterų suvažiavime, visuomeninėje

akcijoje renkant aukas nukentėjusiems nuo karo. Prisiminkime jos viešą kalbėjimą, publicistiką. Gebėjo prisiišti atsakomybę už viešuosius reikalus. Pavyzdžiui, apsigyvenusi Vilniuje, 1913 m. tapo nominalia laikraščio *Lietuvos žinios* redaktore, nepaisė rizikos. Po poros metų dėl politiškai nepriimtinių laikraščio publikacijų kaip redaktorė buvo suimta, dvi savaites išbuvo Lukiškių kalėjime.

Ne mažiau svarbu, kad savo kūrinuose rašytoja atskleidė moters padėtį šeimoje, pagrįstoje tėvo, vyro viršenybe; tai buvo aktualu XIX a. besiformavusiai feminizmo ideologijai. Atskleidė – ir vaizduodama, ir nutylėdama, leisdama tik numanyti – tamsiąsias šeimos gyvenimo puses, pvz., smurtą prieš moteris šeimoje (plg. „Neturėjo geros motynos“). Žemaitės apsakymuose dažniausiai vaizduojamos poros, kurių santykiai nedarnūs, dar pabloginami skurdo, tamsumo ar moralinio neįsitraukimo, labiausiai pažeidžiantys silpnesniųjų – moterų ir vaikų – gyvenimus. Apsakymą „Sutkai“ parašė, norėdama sukurti atsvarą tokiam šeimos paveikslui, teigdama visaverčių žmogiškųjų ryšių galimybę, nepriklausomą nuo turto, socialinės padėties. Savo kūryboje Žemaitė išskleidžia realizmo stiliaus išryškintą demokratizmą kaip atvirumą kitam, kitoniškam, kitos tautos, socialinės aplinkos žmogui, veikia kaip visuomenės kritikė.

Labiausiai moters išėjimą į viešumą Žemaitė liudija savo rašymu. Nuo XVIII a. Vakarų literatūroje ėmė gausėti moterų rašytojų. Lietuvoje plunksnos ėmėsi pirmiausiai XIX a. aristokratės – grafienės Ona Radvilaitė-Mostovska (apie 1762–prieš 1833), Sofija Tyzenhauzaitė de Šuazel-Gufjė (1790–1878) – istorinės ir gotikinės prozos, memuarų autorės; pirmoji XIX a. Lietuvos moteris poetė – grafitė Gabrielė Giunterytė-Puzinienė (1815–1869), parašiusi ir populiarius memuarus. Vėliau į literatūrą įsitraukė lietuviškai rašančių moterų bajorių plejada (nuo poetės Karolinos Praniauskaitės iki lietuvių psichologinės prozos pradininkės Šatrijos Raganos). Žemaitės kūryba žymi lietuviškos grožinės prozos pradžią.

Nuo 1966 m. Lietuvoje yra teikiama Žemaitės vardo premija už grožinę prozą ar publicistiką kaimo tema. Jos laureatais yra tapę nemaža žymių lietuvių rašytojų; Nepriklausomybės metais – Vanda Juknaitė, Icchokas Meras, Marcelijus Martinaitis ir kt.

Siūloma literatūra: Žemaitė, *Raštai*, parengė Aleksandras Šešelgis, Vilnius: Žara, 1995–2004, 1–4 t.; Donatas Sauka, *Žemaitės stebuklas*, Vilnius, 1988, p. 190–194; Viktorija Daujotytė, *Moters dalis ir dalia*, Vilnius: Vaga, 1992; Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001.

Žemaitė

AUTOBIOGRAFIJA

Mano tėvas, Antanas Beniuševyčia, bajoras. Motina, Julijana Scepuraitė, taipgi bajoraitė, kaip visuomet, sakėsi iš aukštos giminės esanti kilusi. Jos tėvas paėjęs iš Vilniaus, kame daug giminės buvę; tarpe tų buvęs vienas kanauninkas; kunigas Scepura. Bet mano motinos tėvas, nežinau koku būdu, atsikraustęs į Žemaičius. Čia labai vargingai gyvenęs, apie vaikų mokslą nė manyti nemanęs: prakutę vaikai ėję tarnauti.

Vieną dėdę, motinos brolių Aloizą, pažinau; buvo puodžius (iš molio puodus dirbo), gyveno Mosėdyje, Telšių paviete. Kuomet pas mus atvažiuodavo, visada dovanų gražių puodžiukų ar bliūdžiukų atveždavo.

Mamos sesuo, Karolina Scepuraitė, Liepojoje tarnavo, tenai nutekėjo už kokio ruso – pavardės nežinau, nes mano motina jos išsižadėjo už tai, kad už nekataliko, maskoliaus¹, nutekėjo.

Daugiau motinos giminės nežinau.

Mano motina tarnavusi Mosėdyje pas kunigą altaristą, senelį – jo pavardės nebeatsimenu. Paskui pakliuvusi pas Šateikių grają Plioterį į Bukantiškės² dvarelį (palivarką) už gaspadinę³. Algos ėmė metams dešimtį rublių ir užlaikymą, t. y. ordinariją, o kiek gavo ir ko? – nežinau.

Rašyti mama nemokėjo, tik ant knygos skaitė, bet savo bajorišką kilimą ir lenkišką kalbą labai gerbė. Mus, savo vaikus, dabojo, kad lenkiškai kalbėtumėm: lenkiškas knygas liepė skaityti.

Tėvo giminė buvo platesnė. Jo tėvas vedęs tris kartus, kiekvienos pačios likę po tretjetą vaikų; viso labo devynetas. Mano tėvas ir dvi jo seserys, Ona ir Barbora, trečiosios pačios vaikai, palikę maži našlaičiai, kai tėvai išmirę. Pirmosios pačios vyresnysis sūnus likęs visų mažesniųjų globėjas ir viso turto ir žemės šeimininkas. Didesnieji vaikai kiekvienas galėjęs sau duoną užsidirbti. Vienas brolis įstojęs į dominikonų vienuolyną, bet jaunas miręs, nebeteko jo pažinti. Mūsų tetos, tėvo seserys, nutekėjo. Atvažiuodavo pas mus – viena Matienė, kita Norkienė; pas Telšius gyveno. Brolis tėvo, dėdė Domininkas, irgi pas Telšius gyveno, vedęs.

Vyriausias brolis Stanislovas, mažųjų šeimynos globėjas, tarnavo pas Šateikių grają Plioterį už kamisorių⁴. Betarnaudamas praturtėjo, nusipirko Vinteliškės dvarą Žarėnų parapioj, Telšių paviete. Vedė turtingai – panelę Albertiną Abromavičiūtę. Tėvui mirus, mažuosius vaikus atsiėmęs pas save, mergaites – Oną ir Barborą – padėjo už tarnaites prie savo ponios, o broliuką Antaniuką, mano tėvą, pristatė prie grapo, kur patsai tarnavo kamisorium, už liokajuką⁵.

Grapas buvęs senas, ligotas, niekur nė kojos nekėlęs iš kambario, buvęs nevedęs. Jo buvę keturi liokajai – kiekvienas savo darbą turėjęs dirbti. Vienas, kamerdinerius – rėdęs grają; kitas, kredensorius – valgydinęs grają, tretysis – turėjęs pakajus valyti, o mažasis Antukas turėjęs sargybą sėdėti, žiemą – prieškambariye, o vasarą ant gonkų.

¹ maskvėno, t. y. ruso

² Tai lenkiška forma, Žemaitė šnekėjo ten lenkiškai. Žemaičiai tarė Bukantė.

³ šeimininkę

⁴ prievaizdą

⁵ jaunesnįjį kambarių tarną

Grapas varpelį suskambino, turi pas jį šokti ir paliepiamą išpildyti – ką paduoti ar liokajų kurį pašaukti, ir vėl savo vietoje atsisėsti.

Senis grapas buvęs baisiai turtingas: didžiausius dvarus, plačiausius valsčius valdęs, baudžiauninkų (lažininkų), padonųjų begales turėjęs... Žemės, miškų, girių nė krašto niekas nežinojo...

Iš kitų jo dvarų, palivarkų kamisoriai, kai suveždavę donis, pagalves, žmonių sumokėtas, pinigus į maišus susipylę, ir pylę į krūvą grapo kambaryje ant grindų. Paskui liokajai pylę į bačkeles⁶; neskaitę, bet mieravę pinigus: trigorčė bačkelė, pripilta rublių – žino, kad trys tūkstančiai. Auksinius „imperijolus“, penkrublinius ir dešimtrublinius – taip pat mieravę. Bačkeles užkalę ir krovę į rūsį po palocium⁷. Pilnas rūsysis buvęs eilėmis prikrautas pinigų bačkelių.

Kai senis grapas mirė, visi turtai, dvarai ir valsčiai su padonais liko brolio sūnums, taipgi grapams Plioteriams. Tie buvę keturi broliai, dėdės dvarus ir valsčius į keturias dalis pasidalinę. Vyriausiam Pranciškui teko Šateikiai su palivarkais, tai tas pinigų bačkeles iš rūsio krovę į vežimus ir liepė lažininkams vežti į Rygą; tenai grapas pinigus sukrovė į bankus.

Senis grapas mirdamas paliko savo liokajams palaikų po šimtą rublių ir algą už visus metus užmokėti. Mano tėvas ėmęs algos dešimtį rublių, tai po grapo mirties gavęs šimtą dešimtį rublių, padėjęs į Rygos banką, gavęs palūkų į metus keturis rublius. Už metų jau turėjęs šimtą keturiolika rublių, taip, su procentais ir augo suma.

Tėvas tankiai mums pasakojo apie senio grapo mirtį, kaip jo kūną balzamavo. Per skrodė pilvą, išėmė visus vidurius ir užkasė sode. Pripylė kubilą spirito, į tą įmerkė grapo kūną, įmerkę tris dienas laikė, paskui ištraukė, pakabino po dūmais rūkyti, sako, surūko, sudžiūvo, net barška; paskui išstampė, pilvą susiuvo, išdailino... paskui visą aliejiniais dažais nutepliojo, nudžiovino ir aprėdė, paguldė pakajų, apstatė žvakėmis ir žolynais. Tuomet pagrabą kėlė per tris dienas.

Jaučius, avinus mušė, mėsą virė, duonas kepė, – visiems valgyti ir gerti davė. Per tas dienas lažininkai buvę paleisti nuo darbo, pagrabe giedojo, valgė ir gėrė. Degtinės bosai ant padvarijos⁸ išritinti, kibirai, ašočiai vis prileisti, gėrė, kiek tik kas norėjo, pasiskirdami – degtinės ar alaus, užkandai – mėsos bliūdai⁹ vis pilni, duonos stalai apraikyti: gėrė valgė, kiek tik kas valiojo. Per naktis, sako, visi patvoriai privirtusių žmonių, bobų, be dvasios prisigėrusių, gulėjo. Grapas mirdamas būk liepęs tokį pagrabą iškelti savo padonams: jei kurį kuomet nuskriaudė ar nekaltai nuplakė, tai numiręs norėjo atlyginti – papenėti ir pagirdyti...

Palaidojus grabą, dar po kelių dienų kitas tik iš patvorio ar iš krūmų išsimiegojęs išlindo, o ir negyvai užsigėrusių buvė... Grapo pagrabą ilgai lažininkai minėjo. Tėvo brolis kamisorius paprašęs jaunojo grapo duoti mano tėvui kokią nors tarnystę. Grapas paskyręs urėdo¹⁰ vietą į Bukantiškės¹¹ dvarelį, už penkių varstų¹² nuo Šateikių, Plungės parapijoj.

⁶ statinaites

⁷ rūmais

⁸ kiemo

⁹ dubenys

¹⁰ dvaro ūkio tvarkytojo

¹¹ T. y. Bukantės dvarelį.

¹² varstas – 1,067 km.

Vyresnysis tėvo brolis, tarnavęs kamisorium, buvo nusipirkęs dvarą ir toliau Žarėnų parapijoj nupirko didelį žemės plotą su mišku: reikėjo savo žiūrėti, trobesius statytis, todėl jaunajam grapei atsisakė nuo tarnystės.

Mano tėvas, užėmęs urėdo vietą Bukantiškė¹³, rado betarnaujančią mano motiną už gspadinę. Nežinau, kiek laiko patarnavęs, tėvas užsimanė vesti mano motiną. Tai sutikus, padavė užsakus.

Tėvas nuvažiavo pas vyresnįjį brolių, savo globėją, pasigirti vedęs ir į vestuves pakviesti. Sužinojęs brolis apie Antano projektą, kuo žemės neišspardęs: užsispyręs neleisti jam tos mergos vesti, nesą ji neturtėlė ir už Antaną vyresnė. Pagaliau visai neleidžia dar vesti, esąs per jaunas, bloznas¹⁴. Mano tėvas turėjęs 22 metus, o motina 26 ar 27.

Už kiek metų, būdavo, mums, vaikams, pasakos ne tiek tėvas, kiek tėvo sesuo Barbora, tuomet buvusi pas brolių už tarnaitę, – paskui pas mus parėjo. Tankiai mums pasakojo:

– Kai tik Antanas, jūsų tėvas, atjojo, pasisakė jau po užsakų su jūsų mama, brolis taip supyko, paraudo lygu burokas, net akys jam pabalo, sako:

– Jei tu tos mergos nemesi, tai ir iš akių man von!

Antanas, kepurę pasigreibęs, kiuti kiuti per kiemą prie arklio. Brolienė šoko taikinti, atšaukė atgal Antaną – ir geruoju jam įkalbinėti nevesti tokios senos ir pilkos. Žadėjo jam išpiršti jauną, gražią, turtingą bajoraitę, atiduoti tėvo tėviškę, – galėsias gyventi savojoj, gerą pasogą¹⁵ gavęs.

Davė davė pamokslus abudu užsispyrę. Antanas vis tyli... Prišnekeję, prikalę pamokslų ir patarimų, paklausė:

– Ką tu misliji¹⁶, Antan?

– Gerai misliju... – šis atsako.

– Na, o kaip? Sutinki nevesti?

– Kai tik sugrįšiu, tuoj ant šliūbo.

Tie vėl supykę kolyti, visaip barti, bauginti, kaip jo išsižadėti, iš giminystės išmesti, nieko neduoti, nuo vietos, nuo grapo pavaryti, tėviškę parduoti – turi vyresniojo brolio klausyti... Antanas vis tyli. Pribarę, prigrasinę vėl klausia:

– Ką misliji?

Tas vėl atrėžia:

– Gerai misliju, kai tik sugrįšiu, tuoj ant šliūbo...

Supykęs brolis liepė Antano arklių užrakinti ir jį patį uždare į kambarėlį: tegul per naktį pagalvos gero brolio patarimo paklausyti.

Rytą parvežė kunigą džekoną¹⁷; tas nuo savęs ėmė Antanui pamokslus sakyti. Džekonas, kun. Senulevyčia, brolis ir brolienė, pasikaitydami kala ir kala per dieną, o tas kaip nebylys tyli. Klausia:

– Ką misliji, sutinki?

Tas vis tą patį atsako:

– Kai tik sugrįšiu, tuoj ant šliūbo...

¹³ T. y. Bukantėje.

¹⁴ silpnas, menkas

¹⁵ ištekančiai merginai duodama turto dalis (pinigais, gyvuliais)

¹⁶ mąstai

¹⁷ dekaną, vyresnįjį kunigą

Perpykęs brolis liepė rykščių parnešti, pašaukęs du vyrus, liepė divoną¹⁸ patiesti, guldyti plakti. Mat bajoras ant plikos žemės neišpuola plakti...

Čia ruošiasi plakti, o mudvi su Ona, sako Barbora, kad klykiame, verkiame, keliaklūpsčiais puolinėjame po kojų broliui ir džekonui, meldžiame neplakti, paleisti Antaną.

Džekonas pataręs palikti neplaktą dar per naktį – gal apsigalvos, rykštes palikti rytui, o tuo tarpu pasiūsti į Plungę klebonui areštą, kad neduotų bloznui šliūbo be brolio leidimo. Antaną vėl užrakinę, taip pat ir jo arklį.

Sesuo Barbora pavogusi nuo vežėjo arklidės raktą, Antano arklį išvedusi į krūmus, jį patį per langą išlaipinusi. Tas užsisėdęs nakčia ir išjojęs. Teisybė, kai tik sugrįžęs, tuoj į šliūbą nuvažiavė vienu du; paskubėję, kad džekonas neužneštų arešto klebonui.

Nieko brolis nepadaręs Antanui, supykęs išsižadėjo brolystės, dalies nieko nedavė, dargi seserį Barbora nuo savęs išvarė. Paskui ji pas mano tėvus buvo, o pasenusi, Žemaičių Kalvarijoje bedavatkaudama, amžių pabaigė.

Mano tėvai pas grają Plioterį ištarnavo daugiau kaip dvidešimt metų, tėvas – urėdu, motina – gaspadine. Baudžiauninkai (lažininkai) nudirbdavo laukus, o dvarely gyveno tik tėvai, samdyta mergaitė ir piemuo bandai ganyti ir žiemą šertis. Visi keturi iš ordinarijos. Kiek ėmė duonai grūdais – nežinau, bulbių sodinosi lauke, daržuose sėjosi daržovių – kopūstų, batvinių, morkų ir t. t.

Porą arklių tėvas sau laikėsi; algos ėmė 20 rublių, motina 10 rublių į metus. Tėvas laukus, lažininkus prižiūrėjo, motina paukščius: vištas, antis, kalakutus perino, augino, užaugintus į Šateikių dvarą atiduodavo, Bukantiškės dvarelio karves milžo, sviestą suko, sūrius darė... nuo kiekvienos karvės turėjo į dvarą atiduoti po paską¹⁹ sviesto (20 svarų²⁰) ir kapą (60) sūrių. Paukščių nebuvo padėto skaitliaus, bet stengėsi kuo daugiau užauginti: kiekvienos veislės užaugindavome po šimtą ir daugiau.

Vaikų buvome keturios mergaitės, broliuko nebuvo, tik Emilija, Petronėlė, Julija ir Juzefa. Aš vidurinė po Petronėlės, gimusi 1845-tais gegužės 31 dieną. Krikštyta Šateikių bažnytelėj kunigo Golmino.

Mes augdamos iš pat mažo padėjome motinai darbuotis – paukščius ganėme, lesinome, didesnės užaugusios milžome karves, sūrius darėme...

Žiemą tėvas mus mokė skaityti ir rašyti lenkiškai, kalbėti lenkiškai liepė, žemaitiškai draudė. Labiausiai buvome draudžiamos nuo draugavimo su lažininkų vaikais, kurie atnešdavo valgyti: nevalia mums buvo su jais nei susidėti, nei su mužikiukais šnekėti.

Kai mokė mus poterių, prisakymų, turėjome balsu rytą vakarą atsiklaupę kalbėti, o kai aš išmokau, leido jau ir patyliais kalbėti. Žiemą trobos gale visuomet tėvas pakabindavo ant gembės savo kailinius, tai aš po tais palindusi paklūposiu, kol Juzė sukalbės balsu – aš išlįsiu, irgi sukalbėjusi, bet tik patylėjusi. O vasarą, kai varys prie poterių, aš persižegnojusi klupt kieme po klevu ant žolės, paklūpojusi – „sukalbėjau poterius“.

Kuomet mokiaus skaityti – atsimenu: paėmus lementorių, reikėjo persižegnoti ir, atskleidus paskutinį lapą, ten padėtas eiles perskaityti:

¹⁸ kilimą

¹⁹ toks indas sviestui laikyti

²⁰ svaras – apie 400 g.

*Ruszczka, duch święty, dziateczki bić radzi,
Ruszczka bynajmniej zdrowiu niezawadzi,
Ruszczka napędzi rozumu do głowy,
Uczy paciorki, broni od złej mowy ir t. t.²¹*

Tas to himno skaitymas man didžiausias nesmagumas: tankiausiai apsipylusi ašaromis skaičiau. Pasipriešinti neskaityti negalima, nes visuomet rykštė po balkiu pakišta riogsojo, ir su ta būčiau priversta skaityti.

Išmokus ant lementoriaus kaip žirnius berti, įstatė jau į maldaknygę; didžiausias man džiaugsmas, kad tos „ruščkos“²² nebereikės kartoti.

Mano tėvai buvo labai dievobaimingi ir maldingi: dabojo mus nuo papiktinimo, nuo blogų kalbų... Atsimenu – syki, besidračydama su mažąja seseria Juze, sušukau: „Ach ty Judaszu!“²³ Išgirdęs tėvas baisiai mane subarė už tą žodį, ką tik su rykšte negavau, už bausmę paklupdęs mane, liepė tris „Sveika Marija“ sukalbėti. O jau išgirstų paminėjus „dijablą“ ar „čiortą“²⁴, tai nežinau, kas bebūtų.

Žiemą vakarais ir gaidykstėmis²⁵ mama ir mergaitės verpė. Kas rytas ir kas vakaras verpdamos giedojo visokias litanijas, gadzinkas²⁶, karunkas²⁷ ir kitas šventas giesmes.

Į bažnyčią kas nedėdienį ar šventę, kad ir kažin koks oras būtų, visuomet tėvai važiavo ir mus vežėsi; visas sykiu negalėjo, tiek vietos vežime nebuvo, tai vežėsi po dvi pakaitais: vieną nedėdienį tos dvi, kitą antros dvi. Vasarą tankiai ir pėsčios ėjome. Bažnyčioje, žinoma, reikėjo melstis, nesidairyti į šalis, žiūrėti tik į altorių, kunigą ir knygą, – maldas, litanijas skaityti.

Aš bažnyčioje tankiausiai „Ražančių“ skaičiau, nes, perskaičius „tajemnyčias“²⁸ – maldas, reikia kalbėti dešimt sykių „Sveika Marija“, tas bekalbėdama vis šį tą pamatau: tai gražią skepetaitę kam ant galvos, tai gražų sijoną ar vaiką su gražia jupele²⁹. Motina pakumščios:

- Nesižvalgyk, varnų neganyk!
- Rožančių kalbu, – atšaunu.

Septintus metus beeinant privedė pirmą syki išpažinties. Senis kunigas Golminas pas mus tankiai atvažiuodavo, mano tėvų labai mylimas. Jam atvažiavus, motina visuomet kvepiančią kavą virė pavaišinti...

Syki kunigas mane paklausė:

- Kas tave sutvėrė?
- Mama, – atšoviau.

²¹ Šventoji Dvasia liepia rykšte mušti,
Rykštė sveikatai visai nekenkia.
Rykštė įpila proto į galvą,
Moko poterių, atpratina nuo nedorų kalbų.

²² t. y. „rykštės“

²³ Ak tu, Judošiau!

²⁴ „velnias“ lenkų ir rusų k.

²⁵ anksti rytais, gaidžiams giedant

²⁶ „valandas“ tokias maldas

²⁷ tokias giesmes

²⁸ rožinio dalis – paslaptis

²⁹ ilgas drabužis ilgomis rankovėmis, velkamas per galvą

Uždaviau kunigui tokį galvosūkį, ėmė man aiškinti apie dūšią, apie kūną ir dar, ir dar... Man, žinoma, nė botais kunigo pamokos, a nė klausau. Motinos nebuvo viduj, turbūt kavą virė; įėjusi įsikišo į kunigo kalbą, ėmė raminti:

– Ką čia, kunigėli, su ta kvaiše sau galvą sukū – ji prisakymų mokoma; ot, atėjo ant seilės ir pasakė niekus, aiškinti, vargti neapsimoka. – Įpylė kavos, ir kunigas mane užmiršo.

Tas senelis mane pirmą sykį klausė išpažinties zakristijoj. Ką aš jam sakiau ar jis man – nieko nebeatmenu. Tik paskui liepė man pasilenkti, muštis į krūtinę – gailėtis už griekus³⁰...

Zakristija buvo plytomis grįsta; aš pasilenkusi pamačiau po kunigo krėslu plytoje apskritą duobelę. Parvažiavusi namo, pasakojau, kad zakristijoj žemėje yra labai gera duobelė – apskrita, riešutams mušti.

– Kame tu matei ir kaip?

– Ogi, – sakau, – kai pasilenkiau į krūtinę muštis, ir pamačiau po kunigo krėslu – tokia graži, apskrita duobelė, kaip tik riešutui įdėjus permušti...

Visi pradėjo juoktis; tėvo, rodos, nebuvo, nes motina ėmė barti:

– Kas tavo do spaviednė³¹? Kuomet reikia gailėtis už griekus, apverkti, tu apie riešutų mušimą misliji... Griekas taip daryti: į peklą³² nueisi, turi iš to spaviedotis³³...

– Na, iš duobelės spaviedotis, kaip aš ten sakysiu? – nusistebėjau.

Nebeatmenu, kiek turėjau metų, išgirdome, kad vyskupas atvažiuoja į Šateikius. Netrukus atsiuntė grapienė žinią, kad mano motina mus visas atvežtų į dvarą. Taisys mergaičių kompletą vyskupui po kojų žoles barstyti... Neišpasakytas mūsų džiaugsmas, tokia iškilmė!.. Emilka jau didelė, ir negalima visoms išeiti, mažosios trys tikome.

Šateikiuose buvo pelčeris³⁴ (daktaras) Bortkevyčia, prie pat bažnyčios gyveno; jo mergaičių mūsų amžiaus buvo keturios, dar laučojo³⁵ ir kitų palivarkų urėdų mergaitės. Surinko mūsų dvylika. Grapienė mus suskyrė į poras, atsiuntė pas Bortkevyčienę savo siuvėjas tarnaites, apsiuvo mus visas baltomis suknelėmis, žaliais vainikais ant galvos ir įkypai per pečius.

Liepė iš valsčiaus sunešti žolynų – iš lauko priskinti ir iš darželių, pataisė mums po krepšelį ir mokė, kaip reiks barstyti. Turėjom eiti dviem eilėmis po šešias pirm vyskupo ir barstyti žoles jam ant tako. Didesnės poros turėjo eiti pirma, o mažosios prie pat vyskupo. Rengė mus kelias dienas pirma ir kasdien mokė.

Paskutinę dieną, kai vyskupo laukė, nuo pat ryto mus visas suvarė, aprėdė baltais, su visais vainikais, su krepšeliais, ir sėdime.

Išsiuntė raitą paslą ant vieškelio nuo Plungės daboti: kai pamatys vyskupo karietą, kad tuoj parlėktų pranešti. Sėdime, sėdime pas daktarą ant gonkų, jau dvylika skambina, jau maž pavakarė atėjo, mes ir sėdime, gatavai į eiles surikiuotos.

Bažnyčia atdara; davatkos, mergaitės, vaikinai darbuojasi, šluoja, dulkina, vainikus pina, ant vartų ir kryžių kabina. Kunigas vaikščioja – viską tvarko; mes ant gonkų...

Valgyti išalkom, nerimaujam, mažosios net verkšlenti pradėjo. Kažkas grapienei pasakė. Ta liepė atnešti saldaus pieno ir po bandutę pyrago – užkandome. Atėjo maž vaka-

³⁰ nuodėmes

³¹ išpažintis

³² pragarą

³³ išpažinti nuodėmes

³⁴ felčeris

³⁵ vyresnysis medžioklės prievaizdas

ras, saulė jau ant laidos nukrypo, o to vyskupo kaip nėra, taip nėra. Pagaliau sulaukėme pranašo; parlėkęs zovadais, pasakė, kad jau per Kadaičius važiuoja.

Tuoj sujudimas. Sustatė mus į eiles netol šventoriaus, prie vartų ant žemės padėjo priegalvį. Išnešė iš bažnyčios didžiausią kryžių, iš šalies po liktarną³⁶ ir po karūną. Nešėjai visi kamžomis³⁷ apsilkę. Kunigas kapa³⁸ apsiautęs, kantuota kepure, kryžius rankose, tarpvartyje stovi. Jau viskas surikiuota ir žmonių artimųjų sodžių prisirinko; visi stovime kaip ant adatų – tos vyskupo karietos a nė balso.

Vėl tas raitomis nulėkė žiūrėti; tuoj parlėkęs sako, kad vyskupas Kadaičiuose sustojęs, žmones laimina.

Pagaliau pamatėm atvažiuojant: širdys mums suplakė... Karietoje šeši arkliai pakinkyti pratėgoje³⁹: pirmoji pora ant ilgų šikšnų per keletą sieksnių pirma paleista, ant tų joja raitas vaikas. Toks raitorius⁴⁰ prie karietos vadinosi forišius.

Bažnyčios varpus visus suskambino. Vežėjas supliauškino botagu, paleido arklius prieš kalną, forišius nespėjo susukti, arkliai tiesiai ant mūsų. Suklikom, nusigandom, sumišo mūsų eilės, karieta sustojo. Vyskupas lipa iš karietos, mes nespėjame susirikiuoti. Apstojusios vyskupą be tvarkos, vienos priešais, kitos atsilikusios, beriamė, tik beriamė savo žoles. Vienas kunigas sykiu atvažiavo, ir tam beriamė.

Vyskupas nuėjo, ant priegalvio priklaupė, kryžių pabučiavo, atsistojęs, atsisukęs visus peržegnojo. Mūsų kunigas kažką kalbėjo ir nuvedė vyskupą į bažnyčią. Mes prie bažnyčios durų susirikiavom į eiles.

Išėjęs vyskupas pakišo mums ranką pabučiuoti ir peržegnojęs liepė eiti gulti, įsisėdo į karietą ir nuvažiavo į dvarą.

Vakare mus pavalgydino ir suguldė ant žemėj paskleisto šieno kambaryje, liepė miegoti, nes rytoj anksti keltis. Teisybė, rytmetį pridraskė mus iš miego – reikia eiti į palocių atlydėti vyskupą į bažnyčią. Skubiniai mus prausia, rėdo, krepšiukus bruka į rankas – bėgsim. Žiūrim – vyskupas jau šventoriuje. Žmonės apstoję, apklaupę, rankas tik jam bučiuoja. Puolame ir mes su savo žolėmis – a nė iš tolo priėti. Vyskupas įėjo į bažnyčią.

Sako – vyskupas eis į kleboniją.

Mes susirikiavome prie durų – laukiame... Kai tik vyskupas tarpduryje pasirodė, tuoj žmonės ėmė pulti prie jo rankų... Mūsų eiles sumaišė, nustumdė, kuo nesumindžiojo. Patsai vyskupas ir kunigai traukia mus iš minios, liepia nelįsti, sėstis kur patvoryje; bet mes neklausome, nubėgom už vartų ant klebonijos, susirikiavom ir laukiame. Bobos su vaikais, aplenkdamos mus, ėmė klauptis ant tako – laukti vyskupo, bet atėję švaicieriai⁴¹ su barškančiomis lazdomis nuvarinėjo.

Nors sykį mes gavome tvarkingai nulydėti vyskupą į kleboniją. Vyskupas su kunigais suėjo į vidų, mes susisėdome ant gonkų. Netrukus koks kunigas ar klierikas išnešė abrozdelių pluoštą ir padalino mums po vieną, sako: „Vyskupas dovanojo“. Dar valandą sėdime. Beišeinąs vyskupas su kunigais, vėl mums padalino varinių pinigų, kuriai koks pakliuvo: trys kapeikos, dvi ar kapeika.

³⁶ žibintą

³⁷ baltais bažnytiniais drabužiais

³⁸ liturginiu apsiaustu

³⁹ poromis, vienas paskui kitą

⁴⁰ raitelis

⁴¹ šveicoriai – bažnyčios apeigų ar iškilmių tarnautojai

Nulydėjom į šventorių. Liepė mums lauke melstis: svieta daug, bažnyčioje sprūstis, nelįsti į vidų.

Mes, mažosios, džiaugiamės abrozdeliais ir kapeikomis – vyskupo dovanomis, o didesniosios spjaudosi:

– Lygu mes ubagės – kapeika! – sako, – žadėjau mesti po kojų, tik bijojau supykinti.

Tiek ir tegavom vyskupui pabarstyti žoles.

Pietų visi kunigai ir vyskupas nuvažiavo į palocių pas grapus. Grapo karietos juos nuvežiojo. Dar pavakariais daug žmonių ir mes nuėjome į padvarią, pas palocių. Manėme, gal reikės vyskupą išleisti. Bet karieta nuvažiavo prie pat gonkų, ir vyskupas įsisėdęs išvažiavo. Iš karietos dar mus ir visus žmones padvariojį palaimino, peržegnojo, ir – sudiev!

Mes, mergaitės, ilgai ilgai minėjome savo tokią didelę iškilnę – vyskupo priėmimą... Dovanotus abrozdelius atminimui laikėme. Žinoma, mes, mažosios, kvailesnės, o didesnės – spjaudėsi ant visų dovanų.

– Jei negalėjo geresnių suteikti, – sako, – tai tokių ubagiškų nereikėjo nė duoti...

Tuomet sakė, kad vyskupas prikabinęs grapą pastatyti naują bažnyčią. Grapas davęs žodį už dešimties metų pakviesti vyskupą naujos bažnyčios Šateikiuose pašvesti. Susitarę ir išgėrę šampano. Grapas duotąjį žodį pildė ir pradėjo mūryti bažnyčią, tik keikęs vyskupą, ko neatvažiavo dešimtį, nors penkerius metus pirma. Bemūrijant bažnyčią, paleido žmones nuo ponų⁴², nebeliko darbininkų dykai, reikia samdyti – brangiai bažnyčia kainuos. O pirma būtų lažininkai dykai išmūriję. Vis tik grapas išmūrijo Šateikiuose bažnyčią. Bet vyskupas Valančius nebepašventė, nes jį iš Varnių iškėlė į Kauną.

Vyresnioji mano sesuo Emilka buvo tėvo išmokyta skaityti ir po truputį rašyti. Jos niekur neleido mokytis, nes namie buvo reikalinga padėti motinai prie ūkės. Žiemomis verpė, audė, sau ir mažosioms kraitį klojo. Kartais ir piršliai atsilankydavo – kavalieriai piršosi Emilikai, bet vis niekais nuėjo: tai tėvai neleido, tai Emilikai netiko, tai kavalierius nebesugrįžo...

Man didžiausias apmaudas, kad negalima sulaukti Emilkos vestuvių... Taip ir visą amžių nesulaukiau – ji, pagyvenus apie penkiasdešimt metų, bedavatkaudama Varniuose pasimirė pana.

Antrąją mano seserį Petronėlę atidavė mokytis į Šateikius prie dr. Bortkevyčių. Jie savo vaikams mokyti samdė mokytoją; prie tos atidavė ir mūsų Petrusę. Už mokslą nežinau, kiek mokėjo, o valgė dvare iš antrastalių⁴³ stalo. Kai mano motina paprašiusi grapienę priimti mergaitę į mokslą ir valgydinti, grapienė pasakiusi:

– Tegul valgo pas urėdienę... čia ar čia mano duona minta, tegul prasimoko...

Mokytoja buvo vokietė, ir mano sesuo išsimokė vokiško rašto ir kalbos.

Aš, pramokusi iš tėvo, labai mėgau skaityti, bet pas mus nebuvo knygų: tėvas nepirko, turėjo tik senas lenkiškas maldaknyges.

Turėjau ir rusišką lementorių – pažinau raides ir žodžius paskaičiau; turėjau lenkišką dainų knygą. Dar ir žemaitiškų: „Živatas Jėzaus Kristaus“⁴⁴ ir „Sekimas Jėzaus Kristaus Tamošiaus a Kempis“⁴⁵... Tai aš tas visas lenkiškas ir lietuviškas apsivartydama žiemą skaičiau. Taipgi rašyti mokė tėvas ant marmurinės lentelės.

⁴² t. y. iš baudžiatvės, 1861 m.

⁴³ t. y. kas prie to paties stalo valgo kitiems pavalgius

⁴⁴ 1853 m. M. valančiaus išleista knyga – „Jėzaus Kristaus gyvenimas“

⁴⁵ Tomo Kempiečio knygos vertimas, išleistas 1852 m. M. Valančiaus: „Apie sekimą Jėzaus Kristaus“

Vasaromis paukščius ganiau, ir vėl tos pačios knygos man rankose, mažne atminti-
nai išmokau.

Bukantiškėj buvo labai gražios apylinkės: didelis sodas, aplinkui prūdas, pakalnėj
malūnas; laukai, pievos; visur keliukai, topoliais apsodinti...

Vasarą labai dažnai grapiukai, grapikės atvažiuodavo pas mus pasivaikščioti, pa-
lakstyti. Pas juos buvo mokytoja prancūzaitė – su ja ir tarp savęs vaikai vis prancūziškai
šnekėjo. Man įdomu, ir visų klausinėjau: „Kodėl grapiukai taip kalba, kad negalima
suprasti?“

Paaiškina man kažį kas: „Kad ponų tokia mada – šnekėti kitaip, kad muzikai nesu-
prastų; dėl to ir grasas parvežė prancūzaitę vaikams mokyti nesuprantamos kalbos...“

Aš manau: „Jeigu mūsų grapai mokosi prancūziškai, tai tenai dideli ponai turbūt
mokosi žemaitiškai, nes ir prancūzaitė nemoka žemaitiškai nei lenkiškai, – kiti tenai irgi
tos kalbos nesupranta. Na, kai aš užaugsiu, manau, važiuosiu į Prancūziją ir ponų vai-
kus mokysiu žemaitiškai, kad jų žmonės nesuprastų, o sugrįžusi atgal, visus lažininkus
išmokysiu prancūziškai, kad suprastų, ką ponai kalba“.

Lažininkų labai gailėjaus. Daug girdėjau apie visokias jų skriaudas. Pasakojo, jog
plungiškiuose atsiradęs koks mokytas žinovas, daug visur toli buvojęs, daug girdėjęs,
matęs ir žinąs. Tas pradėjęs plungiškius žmones kurstyti, sakyti, kad nemokėtų donio,
neitų lažo, neklausytų ponų... nes tai vis ponai iš savo galvos žmones spaudžia ir mo-
kesčius lupa... O jis nuo paties karaliaus žinąs, kad žmonėms viskas dovanota... nuo visų
priedermių, mokesčių ir lažo esą žmonės per karalių atleisti...

Tuomet Plungės dvarai, girios ir žmonės priklausė grapui Zubovui. Pats ponas čia
negyveno, buvo tik kamisoriai, urėdai, laučėjai... Žmonės prikurstyti ėmė šiaušti, ne-
beklausyti dvarų, nebemokėti mokesčių... Už tą žmonių maištą partraukė kareivius ir
ėmė kaltininkus plakti.

Nežinau, kas ir kaip tuos kareivius partraukė, tik mūsų lažininkai pasakojo, kad
Plungės vaitą⁴⁶ negyvai užplakė, o vaitienei šimtą rykščių įrėžė.

Daug kaltininkų priplakė, net dvaro kiemas buvęs visas kruvinas... Girdėjau pasako-
jant ir verkiau, kam tuos žmones plakė, dėl ko ne tą, kurs pakurstė.

Kitą sykį, vėl atsimenu, parvažiavęs iš kažį kur tėvas nenori nė valgyti, tik dūsauja
nuliūdęs. Paskui pradėjo pasakoti, kad Gintališkės valsčiuje sūdna diena⁴⁷ dedasi...

Gintališkės dvarai priklausė grapui Ledakauskiui, kurs gyveno Vilniuje, o dvare ka-
misoriai, urėdai ėmė be galo žmones spausti, nesvietiškai⁴⁸ lupti. Susitarė žmonės pa-
čiam grapui pasiskusti ir, išrinkę iš savo tarpo keturis vyrus, pasiuntė į Vilnių pas grapą
paaiškinti, kaip dvare kamisoriai su žmonėmis elgiasi. Tie ir nuėję pėsti į Vilnių. Grapas
juos priėmė ir, visų skundų išklausęs, pasakė, kad pats atvažiuosias iširti ir sutvarkyti.
Žmonės sugrįžo džiaugdamos. Sužinojo ir dvariškiai, kad grasas atvažiuos, sužinojo ir
dieną, kuomet pribus. Prieš tą dieną sušaukė viso valsčiaus žmones, pasakė, jog grasas
atvažiuoja, reikia jį iškilmingai priimti. Atleido visus nuo darbo ir liepė visiems susi-
rinkti grapo pasitikti, bet pasirėdyti, kas tik kokius turi, brangiausiais rūbais – lygiai
vyras ir moterys, kad grasas savo žmonėmis pasidžiaugtų. Kvailiai muzikai paklausė,
apsirėdė, kas kuo turėjo – geriausiais rūbais: moterys šilkų skepetomis, šilkiniais žiurs-

⁴⁶ baudžiauninkų prižiūrėtoja

⁴⁷ „paskutinis teismas“ – bailsi nelaimė

⁴⁸ nežmoniškai

tais; vyrai gelumbėmis, dargi sidabro grandinėles užsikabinėjo. Atvažiavo grasas. Visas valsčius – vyrai ir moterys – pasitiko, pasveikino.

Grasas džiaugėsi, visiems padėjo, atleido namo. Paskui ėmė kamisorių klausinėti, kas čia do per skundai, kam jie žmones skriaudžia, lupa.

Kamisoriai teisinasi, sako:

– Kad mes žmones luptumėm, tai nebūtų tokie turtingi... Ponas grasas matei, kokie pasirėdę, kokie brangūs ir gražūs jų rūbai?.. Gyvena po ponu grasu kaip kokie ponai...

Grasas apsisuko savo dvare – neturėjo laiko: nė su muzikais daugiau nesimatė. Išvažiudamas užvažiavo pas kaimyną grasą Čapskį ir to paprašė peržiūrėti Gintališkėjų visus reikalus ir kamisorių santykius su muzikais.

Kamisoriai, žinoma, pripuolė Čapskį ir visus muzikus padavė už maištininkus, meilgius, o patys išsiteisino.

Čapskis, pasiėmęs iš Telšių kazokų kuopą, nuvažiavo į Gintališkę muzikų skundų ištirti. Kamisoriai pargabeno degtinės bosą kazokams, o ypač pačiam Čapskiui... Kai jau visi prisigėrė, sušaukė žmones tardyti, bet žmonių nė žodžio nepaklausė. Kamisoriai, urėdai rodo tik kaltininkus maištininkus. Kokį tik parodys, tuoj kazokai patiesia ir raižo nagaikomis⁴⁹.

Visų pirma tuos, kur vaikščiojo į Vilnių. Du vietoj užplakę, du dar gyvi, bet, turbūt, ir tie mirs, nes mėsos nuo kaulų atšokinėjo.

Kitus irgi – šioкі tokį Gintališkės muziką nepaleidžia neplakę...

Tėvas pasakoja:

– Sūdna diena dedasi, verksmas, klyksmas! Kazokų nagaikos tik švilpia, žmonių kraujas taškosi, mėsos laksto... moterys alpsta!

Grasas prisigėręs, akis pabalinęs, tik kriokia:

– *Свычйч! Свычйч! mocno свычйч!*⁵⁰

Vėl įpuolęs į vidų, degtinę ryja ir kazokus girdo. Kamisoriai, urėdai tik rankas trina, džiaugiasi:

– Tie nebeis daugiau grasui skųstis...

Žvėrys, tik žvėrys! O tie muzikėliai nuo visų turi nukentėti!..

Tėvas pasakoja, mamai ašaros ėmė rietėti. Aš verkdamas sušukau:

– Kodėl ponas Dievas nebaudžia tokias neteisybes, kodėl perkūnas netrenkia į tą Čapskį, į tuos kamisorius, kazokus?.. Ar jau nemato, nepasigai...

Negavau nė užbaigti, sprukau pro duris, nes tėvas į palubę už rykštės, tardamas:

– Tu paršeli! dar prieš Dievą bliuznysi⁵¹?..

Per kiemą, atsižvelgdama, ar nesigena, nulėkiau į apynoją; įlindusi į tankmę, drebėjau. Nežinau, ar iš baimės rykštės, ar iš piktumo ant Dievo.

Nežinau, kiek metų turėjau, tik poterius jau mokėjau, susirgo mano motina. Buvo kunigas, prieangyje bobos giedojo, buvo daktaras ir daktarienė buvo. Vakare mama pradėjo mirti... sustūmę mus pas lovą, suklypdė, liepė poterius kalbėti, melstis, kad mama pagytų. Mama atsigavusi liepė eiti gulti. Teta Barbora vis mus baugino:

– Kad nesimelsk, mama numirs, papunis⁵² parves močeką⁵³, pamatysit, kaip jus lups...

⁴⁹ rimbas trumpu koti

⁵⁰ Plakti! Plakti! smarkiai plakti!

⁵¹ burnosi

⁵² tėvas

⁵³ pamotė

Aš sau manau ir sakau:

- Didelė kupeta, kad mama numirs, papa parves mums už močeką panelę Domicėlę, bent man pasiūs tokį kepaliausą⁵⁴, kokį pati dėvi... O mūsų mama pati kuskelėmis⁵⁵ gobs-tosi ir mus gobsto...

Bet nesulaukiau nei mamos mirties, nei močekos, nei kepaliaus.

Neturėjau dar dešimties metų, kaip vieną sykį vakare svetimas žmogus atnešė tėvui grometą⁵⁶. Toks nepaprastas atsitikimas mūsų nusistebėjimą sukėlė. Tėvas, perskaitęs grometą, nuliūdęs pasakė:

- Mano brolis Stanislovas, jūsų dėdė, miręs. Čia kvietimas į laidotuves...

Rytą tėvas išvažiavo. Po kelių dienų parvažiavęs pasakojo, kokios iškilmingos buvusios laidotuvės, kiek kunigų, kiek svečių, ponų, žmonių daugybė į kapus lydėjo... Palaidojus kokie iškilmingi pietūs buvę, kaip gėrę, ką valgę, kaip šnekėję... kiti apsigėrę susibarę... Daug daug pripasakojo... Sakė, kad brolienė, mūsų dėdina, žadėjusi kuomet pas mus atvažiuoti, vaikų pasižiūrėti.

Dėdinos esančios penkios dukterys. Vyresnioji labai mokyta, Vilniuje baigusi pensio-ną, mokanti vokiškai, prancūziškai ir partapijonu⁵⁷ skambinti. Dabar mokanti mažesnes savo seseris.

Teta Barbora buvusi pas dėdiną už tarnaitę ir vardus visų vaikų žino, vis mums pasakoja:

- Pirmieji dėdinos buvę du sūnūs, bet abudu maži mirę; paskui penkios dukterys pagrečiui, visos tebeauga: Apolonija, Valerija, Ona, Elena, Liudvika. Apolonija vyriausia, viena akia, - maža išsidūrusi; tą tėvas atidavęs mokyti į Vilnių. „Kaip viena akia, - sako, - gal neištekės, tegul nors mokslą turi... savo seseris galės išmokyti arba svetur mokytojauti: užsidirbs duoną...“ Taip dėdė roka⁵⁸.

Dėdina labai mėgo svečius: su visais aplinkiniais ponais, bajorais svečiavosi, važinė-josi ir pas save sukvietusi vaišino, balius kėlė... Dėdei nelabai teptiko. Vinteliškė, dėdės dvaras, netol vieškelio, užtai ir svečiai kasdien užvažiuoja. Turėjo dėdė nusipirkęs žemės toliau, pasistatė dvarelį miškuose ir ten gyventi persikraustė. Naują dvarelį pava-dino „Šėmos“, lenkiškai „Pošemy“, nes upelis bėgo per sodą, vadinamas „Šėma“. Ten nuvažiuoti nė kokios pakelės, ir keliai neišbrendami; dėdė manė nuo svečių pasislėpti, bet nepasisėkė: ir tenai tankiai svečiai užplūsta. Netol Šėmų dar kitą palivarką dėdė pasistatė, pavadinęs „Klibės“.

Dėdė buvęs labai turtingas, galėjęs ir daugiau žemės prisipirkti, labiausiai, kol tebetarnavęs prie senojo grapo. Pinigų buvę be skaitliaus. Dėdė vis vežęs į Kauną grapo valsčiaus mokesčius; parsivežęs pinigų maišus, liepęs sunėsti į kambarius. Vaikai, atsi-rišę kokį maišelį, žais, ritinės ant žemės rublius, kol išveš dėdė į Kauną. O ir išvežus, dar vis pakerčiais ant žemės mėčiojosi rubliai...

Taip ir tolygiai vis mums apie dėdę pasakojo teta Barbora.

Aš džiaugiuosi, net į aukštą šokinėju, turinti kažį kur tokią seserį giminaitę, kuri moka taip kaip grapikės kalbėti, kuri mokėsi Vilniuje ir pabaigė pensio-ną... Vis svajoju ir laukiu, kuomet ji pas mus atvažiuos.

⁵⁴ skrybėlė

⁵⁵ skarelėmis

⁵⁶ laišką

⁵⁷ fortepijonu

⁵⁸ manęs, svarstęs

Nesulaukdami dėdinos atvažiuojant, tėvai nutarė pirmi pas ją nuvažiuoti, paskyrė mus dvi vidurines vežtis. Vyresnioji reikalinga namie pasilikti, o mažoji Juzė dar kvaila... Na, ir rengiamės.

Mama iškepė pyragų, pripjovė viščiukų; sūrių, sviesto, duonos pridėjo visą skrynutę, kitą pridėjo drabužių – parėdinių savo ir mūsų. Juk tai nemaža kelionė – šešios mylios ir pusė⁵⁹: ne juokai...

Kelionei apsirengėme prastesniais drabužiais – gali lietus užpulti... Pakinkė tris arklius į didžiąją briką, pavarė iš lažininkų vežėją, išmintingą, ištikimą vyrą Juožą Švelnį naktimis arklius daboti... Gal prisėis porą naktų panakvoti. Mūsų rugius nupjovė, į gubas sustatė: kol išsistovės – parvažiuosim suvežti...

Iš vakaro viską susitaisėm – išsivanojom, galvas išsitrinkome. Rytą tėvas sužadino mus saulei tekant; sukilome greitai, apsitaissėme spėriai, užkandome ir persižegnoję leidomės į kelionę.

Diena karšta, arkliai putoja, tankiai reikia girdyti, pakeliais, pakrūmiais pasiganyti, užkąsti... Apylinkės nepažįstamos; per Plungės miestą išilgai važiuojam – karčemos, krautuvės, paskui dvarai, miškai, sodžiai... Mums įdomu, tėvas žino ir pasako, kokio pono dvaras, kaip vadinasi sodžius, malūnas... nematyti negirdėti vardai. Dairomės, stebimės... Nors taip gaišavome, bet nuvažiavome per pat pietus.

Mano buvo pirma tolimesnė kelionė: turėjau vienuoliktus metus.

Mano motinai pasiprašius, mergaitės nuvedė mus ant aukšto persirėdyti; pasakė, kad esą svečių, pietus valgo. Mes apsitaisėm, nuėjom žemyn.

Pilni pakajai⁶⁰ prisklidę svečių: ponių, ponų, panų ir vaikų. Dėdina tokia gera: nubučiaavo mus, numylavo, su savo mergaitėmis supažindino, liepė pasibučiuoti, susodino mus pietų. Valgiai man labai nepatiko; padėjusi šaukštą, nuėjau šalin.

Poliusia, apsikabinusi mane, aiškina:

– Negražu nuo stalo keltis, kol kiti tebevalgo; nors nenori valgyti, bet reikia sėdėti, kol visi pavalgys...

Mes nesėdime – sakau: – kas pirma pavalgo, pirma nueina.

– Pas mus darysi kitaip: nesikelsi nuo stalo pirmoji...

– Ar Vilniuje taip daro?

– Žinoma, sėdi visos, kol paskutinė pavalgo...

– Na na, – manau sau, – ir čia naujas išmislas...

Paskui svečių vaikai ir namiškės mergaitės mudvi pasigrobė į savo būrį. Lakstėme po sodą, žaidėme: labai buvo linksma, tik mūsų drabužiai kliudė. Kiti vaikai, mergaitės, trumpais, iki kelių sijoniukais, bateliai ploni... o mano batai šikšniniai⁶¹, dideli, išaugtinai pasiūti, sijonas ilgas, po kojų painiojasi, negaliu pavyti vaikų, nė sugaudyti.

Viešėdama pas dėdiną, su mažosiomis mergaitėmis po kertes belandydama, pastebėjau, kad jie turi labai daug knygų.

– Ar jūs visas perskaitote? – paklausiau Anetkos.

– Kas jas skaitys, – atšovė, – mes neturim laiko: reikia lekcijas mokyti, kur Poliusia užduoda... Vasarą vakacijos – irgi nenorim skaityti... taip sau guli.

⁵⁹ arti 50 km.

⁶⁰ kambariai

⁶¹ neraugintos odos, labai kieti

Aš, vieną atskleidusi, ėmiau skaityti, žiūrėti. Ji, ištraukusi man iš nagų, pasišovė paaiškinti. Pamačiau, kad ji vos paslebezuoja⁶² žodį, o aš kaip žirnius beriu. Metė man iš nagų knygą:

– Čia ne mums, – sako, – kartais kas iš svečių paėmęs paskaito: dėl to daug sukrauname pasieniais ant staliukų.

– Čia Kraševskio⁶³, – rodo į krūvas knygų, – čia Adomo Mickevičiaus poezijos... čia Marija Malčevskio⁶⁴...

Nusivedė mane šalin.

– Aha! – manau sau, – tu nemoki gerai skaityti, kad neskaitai per žiemą.

Paviešėję pas dėdiną porą dienų, svečiai nusimažino, ir mes rengėmės ant namų.

Dėdina prižadėjo priimti mane mokyti, kai prasidės mokslas rudenį: duos žinią, kuomet mane atvežti. Važiuojame namo visi patenkinti. Vežėjas pasakoja, kaip gerai jį valgydinę: viešėjęs kaip per Velykas ar kokiame baliuje – mėsos kasdien, dargi ir arbatos saldžios su pyragu gavęs. Arkliams pašaro ir miltų davę, naktį nereikėjo ganyti...

Parvažiavus namo, kitos kalbos mums nėra, kaip tik apie vaises pas dėdiną – apie jos mergaites, apie jų parėdnes⁶⁵, kaip išrodo, kuri gražesnė, ką kuri pasakė... Na ir, mažiausias smulkmenas atsimindama, pasakojau Barborai, džiaugiausi, kaip pas dėdiną gerai!

– Na na, palūkėk, – man sako, – kai reikės mokyti, ir į raudą ištiksi... Ten ne taip, kaip papunis mokė...

Motina pradėjo rūpintis mano rūbais, kokius reikės sutaisyti man į mokslą. Bet dar iki rudens yra laiko – paspės prirengti panašius į dėdinos mergaičių.

Sykį parvažiuojame iš bažnyčios – bestovįs kieme arklys, ratukuose pakinkytas, besąs svetys, pasisakęs tėvo brolio Domininko sūnus Stanislovas. Jaunas, gražus vaikinai. Iš Barboros pasakojimo jau girdėjome apie Domininko Stasį, kurį jo motinos brolis, Šiaulių advokatas Paulauskis, atsiėmęs mažą, leidęs į mokslą... Stasys sakėsi atvažiavęs pas mus pasiūstas dėdinos pasakyti, kad šį rudenį dar manęs nevežtų mokyti: šiemet dar negalinti priimti, nes ir be manęs bus šešios mokinės – Poliusia nevalios daugiau mokyti. Mane paliko kitiems metams: tegul užaugsiu didesnė, geriau mokslą suprasiu...

Kaip dėdina liepia, taip turime daryti...

Šiemet neberūpės jau nė mano rūbai.

Iš pirmos pažinties Stasį visi pamylėjom, neleidžiame išvažiuoti... Jis pasakojasi, kaip jo dėdė Paulauskis norėjęs, kad šis, pabaigęs gimnaziją, pas jį gyventų ir iš jo mokytus advokatauti. Žadąs savo namus ir visą naudą⁶⁶ jam palikti: esąs nevedęs.

Bet Stasys nenori: užsistatė važiuoti į Maskvos universitetą ir mokyti daktaru. Dėdė supykęs už neklausymą, išvaręs nuo savęs. Dabar esąs pas dėdiną Šėmose. Nuo jos gaus penkiasdešimt rublių mokslui Maskvoje; gal kur nors gaus daugiau pašalpos, o kai išeis į daktarus, visiems sugražins...

Mano tėvas Stasiui į daktarus mokyti – pritarė, bet dėdės neklausyti nepritarė:

– Reikia pamislyti, – sako, – dėdė turtingas, o nevedęs; savi namai mieste, dargi mūro, visa nauda, gal dar ir kapitalo kiek – viso išsižadėti dėl kokio mokslo užmanyto – nepraktiška...

⁶² paskiemenuoja

⁶³ Juozapas Ignatas Kraševskis – XIX a. vidurio ir II p. lenkų Romantizmo rašytojas, istorikas, domėjęsis Lietuvos istorija, kultūra.

⁶⁴ Lenkų Romantizmo poeto Antonio Malčevskio poema „Marija“ (1825).

⁶⁵ puošnius drabužius

⁶⁶ turtą

Stasys tyli, nesiginčija, ir tą vakarą apie jo dėdę kalbos nebebuvo.

Sakėsi iš Šėmų išvažiuavęs labai anksti, o atvažiavo pas mus tik pavakarej: arklys rambus – negalėjęs pavaryti. Buvo nedėldienis. Man parūpo, kame Stasys šiandien bažnyčioje buvo – Žarėnuose ar Plungėje. Bet nediršau klausti. Mums visuomet buvo sakoma, kad šventą dieną nevalia nė kokio darbo dirbti nei į kelionę rengtis, o jei toli į kelią išvažiavus užeitų šventė, tai būtinai reikia kur pakelyje bažnyčioje mišių išklaudyti. O jei to negalima, tai važiuojant rožančių kalbėti... Stasys šventą dieną rengėsi, važiavo ilgai nuo pat ryto... Kame jis mišių klausė? – man vis rūpi.

Viešėjo jis pas mus keletą dienų. Vaikščiojome, lakstėme po pievas, mišką, uogavome, sode ant žemės voliojomės. Aš, jau pradrišusi, paklausiau:

– Stasy! nedėlioje atvažiuodamas bažnyčioje buvai ar važiuodamas rožančių kalbėjai?

– Kvailas tavo klausimas, – ėmė juoktis Stasys, – aš, ratukuose važiuodamas, vos pavariau arklį, o pakinkius į bažnyčią, kaip jis patrauktų?

Susisarmatinau⁶⁷ išjuokta, teisinausi:

– Je! bėda, mus mokė, kad šventą dieną mišių neklausius bažnyčioje – nevalia važiuoti...

– O mat aš be mišių ir be bažnyčios dėlto atvažiavau, – juokėsi, – niekas man nekliudė.

– Užtai turbūt rožančių kalbėjai?

– Taip, kalbėjau rožančių, kraudamas velniais, nepavarydamas arklio, – juokiasi, – mat, mano ražančius geresnis už tavąjį...

Pasibaisėjau iš tokių Stasio juokų: kaip jis nesibijo tos baisiosios peklos, iš velnių juokus vedžioja.

Nepatenkino manęs Stasio juokai, tēmysiu jį toliau.

Sykį riekšutavę parėjom vėlai; pavargę, sušilę, besikarstydami po lazdynus, skubėjome gulti. Bet reikia poterius sukalbėti... Kniostelėjo: kaip Stasys darys? Pro durų plyšį žiūriu, ar kalbės poterius. Kur tau! Nusimetęs drabužius, krito į lovą, net nepersišegnojęs. Aš, patyliukais prislinkusi pas jo lovą, sakau:

– Stasy! tu be poterių užmigsi. Velnias ateis naktį – pagaus.

– Kvaile! tave su poteriais greičiau pagaus. Eik gulti!..

Sugrįžusi pas savo lovą, Stasį pamėgdžiodama, greitai nusimečiau drabužius, kritusi į lovą, tuoj užmigau.

Tokia buvo mano gyvenime pirmoji bedievystės sėkla. Nors man tankiai ateidavo į galvą klausimas: – Kokia tam Dievui nauda, kad žmonės nevalgo mėsos nei pieno? Arba kas nauda Dievui, kad žmonės liežuviais plaka – „Sveika Marija“, „Tėve mūsų“ ir kitokias maldas? Gali Dievui nusibosti vis tą patį iš tiek svieto bažnyčioje girdėti – negali suspėti nė visų prašymų išpildyti. Bet panašiu klausimu nė per pusę lūpų nevalia balsu prasiatarti. „Griekas, nueisi į peklą... reikia spaviedo – iš tokios mislės, o nesiliausi – tuoj rykšte gausi...“ – tuoj tokius grasinimus nuo tėvų ir nuo Barboros išgirsi. O čia Stasys, negana mane išjuokė, dargi ir pats nekalba poterių ir sakėsi niekuomet nepasninkaujās: tuomet jam esąs pasninkas, jei neturįs ko pavalgyti: o gavęs – didįjį penktadienį valgąs mėsą, o per Velykas silkę...

Stasys išvažiavo. Paskui aš drąsiau išsisukinėjau nuo poterių ir pasninke, kur užklupdama mėsos, varškės ar smetonos, pasislėpdama valgiau, nebebijojau velnio pagunama. Tik liko dar baimė:

⁶⁷ susigėdau

– Kaip bus po mirties? Ką pasakys Dievas paskutiniame teisme?

To pabūgusi, kartais vėl poteriavau. O išsisukinėti nuo poterių labai man sekėsi. Vasarą vakare atsiklaupsiu ant minkštos žolelės po klevu kieme; paklūpojusi valandėlę, atsivėdinsiu; nusibodus klūpoti, pasidaužysiu kumščiu į krūtinę, pabučiuosiu kvepiančią žolelę, dar klevo žievę pabučiuosiu, kame aukštai buvo Dievo mūka⁶⁸ prikalta, dar pasivoliuosiu ant rasotos žolelės ir peršokuosiu viena koja per kiemą, – sakysiuos, už visas brostvas⁶⁹ sukalbėjusi poterius.

Per žiemą mokytis man nebėra ko: skaityti lenkiškai ir žemaitiškai gerai moku, jau ir rusiškai neblogai paskaitau ir vokiškas raides⁷⁰ pažįstu; rašyti, skaičiuoti šiek tiek jau moku. O vis tą patį berašant, nė kokios naudos, tik popieriaus daug pripeizoju: „Tai vis pinigai kaštuoja⁷¹“ ... – nutarė tėvas.

Kad dykai laiko neleisčiau, davė man pakulas verpti – storai, kol išmoksiu, prie ratelio priprasiu... Nusibodus verpti, kojines virbalais nėriau ir vasarą, viščiukus nuo varnų gandydama, taipgi nėriau. Man sakė, kad reikia mokėti viską sau pasidaryti... Siūti irgi mokiaus. Motina sakė, kad kiekvienai mergaitei reikia mokėti adatą valdyti, susilopyti ar ką pasitaisyti – nežiūrėti į svetimus nagus... Mat, vienas siuvėjas mirdamas liepęs jam adatą paduoti; paėmęs, bučiavęs ir dėkojęs, jog per adatą einęs į dangų... Mat siuvimas ne tik žemėje reikalingas, bet per adatą galima ir išganymą gauti.

Per žiemą verpiu, siuvau, nėriau; pavasarij vėl prie paukščių – lesinau, ganiau.

Pavasarij atvažiavo pas mus dėdina su trimis mažosiomis dukterimis ir Stasy sykiu. Jau su mėlyna apykakle – studentas. Džiaugėmės, mylėjom, vaišinom, kuo beišgalėjom. Buvo labai karštos dienos – ėjom maudytis į upelį už malūno. Jei malūnas sukasi, tai vanduo per akmenis srauniai bėga. Naktį mes su dėdinos mergaitėmis miegojom daržinėje ant šieno... Labai smagu buvo su mergaitėmis ir Stasiu per dieną lakstyti... O labiausiai džiaugiausi, kad visi lažininkai pamatys, kokią turtingą mes turime dėdiną: net karietoje atvažiavo... Dabar jau dėdina liepė mane atvežti rudeni, kai prasidės mokslas. Pasakė motinai, kokius drabužius man pataisyti – panašiai, kaip jos mergaitės dėvi – trumpus, su kelnaitėmis. Už mano laikymą ir mokslą susirokavo užmokėti 25 rublius į metus. O švenčių – Kalėdų ir Velykų – ir per vasarą tėvas mane parsiveš namo.

Dėdina su mergaitėmis išvažiavo. Stasys pasiliko pas mus dar kelias savaites.

Kiek įdomių ir stebėtinų dalykų pripasakojo mums Stasys iš savo kelionės iš Maskvos namo.

Nuo Maskvos iki Peterburgo esąs jau įtaisytas geležinis kelias, lygus kaip stalas, tiesus kaip styga: patiestos geležys tekiniams⁷² rietėti. Važiuoja be jokio arklio, yra tik geležinis pečius: tą pakuria, padaro garą, tas ir traukia visą eilę sukabintų vežimų. O tie vežimai didesni kaip lažininkų trobos, su lubomis, stogu ir langais. Į tokį vežimą sutelpa daugiau kaip dvidešimt žmonių: suoliukai pataisyti žmonėms sėdėti, o veža stebėtinai greitai.

– Pamislykit, – sako, – iš Maskvos į Peterburgą šimtas mylių, o mes geležies keliu važiavome tik tris dienas... Smagu. Kur apsistoja, į stotį ar į miestą pašauni, nusiperki sau valgyti... duonos, sūrio... Važiąvę keli studentai – valgyti gavę, bet miegoti nėra kur, tai

⁶⁸ kančia

⁶⁹ rožinis, škaplieriai

⁷⁰ t. y. gotikinį šriftą

⁷¹ kainuoja

⁷² ratams

naktį palindę po suolu ir ant grindų išsimiegoję... Važiavusios ir panos, bet jos nedrįso po suolu lįsti, sėdomis tik snausti tegalėjusios.

Išsižioję klausėmės apie tokius stebuklus – be arklių rieda vežimas su tiek žmonių?!

– Jei Stasys nemeluoja, – sako Barbora, – tai jau pildosi sūdnos dienos pranašystės... juk ir Antakristus važinėš su geležiniu pečium ir degins žmones. Ot, sulaukėm! Mat jau žmonių griekų prisipildė miera⁷³!

– Gali širdis pykti, galva suktis, taip greitai vežant, – sako mama, – aš niekaip nesėsčiau į tokį vežimą.

O aš manau:

– Kad tik kas mane vežtų?!

Iš Peterburgo plaukęs vandeniui į Rygą – irgi smagu.

– Niekur krašto nematyti, – sako, – vanduo ir vanduo. Tupi ant vandens lygu žąsis, nesijauti – plauki ar vietoje tupi... vėjas tik pasupa, kartais net per daug...

Iš Rygos parvažiuojęs pačta⁷⁴...

– Tokia tolybė kelio, – sako Stasys, – o prie gerų įtaisų tik dvi savaites tetrukau kelionėje, o yra apie du šimtai mylių kelio...

Stasys atsivežė daug knygų, prisidėjo ant staliukų, kitas nešėsi į sodą ir atsėdęs skaitė. Aš seilę rijau ir čiupinėju tas knygas, bet visos tik rusiškos, o aš mažai tegaliu paskaityti ir mažai tesuprantu.

Paskui Stasys susipažino su mūsų kaimynu Endriejauskiu, tas turėjo daug visokių knygų, daugiausia lenkiškų. Stasys parsinešdavo po kelias ir man leido skaityti. Paskui ir be Stasio kitais metais gavau iš Endriejauskiio knygų pasiskaityti.

Prieš Stasiui atvažiuojant buvau susidraugavusi su mano amžiaus mergaite, kuri atnešdavo valgyti lažininkui. Atsimenu kaip šiandien. Bimbalynėje mirė Norvaišienė; mes nuėjom į budynę⁷⁵ pagiedoti. Mačiau, kaip Onikė verkė klykė, ant negyvos motinos kojų užsigulusi. Kas norint atplėš ją, nuves šalin – ji vėl įpuolusi kris motinai ant kojų ir uždykdama verks. Man liepė giedoti iš kantičkų. Kai tik Onikė sukliks, ir mano balso nebėra – ašaros tik rieta, nosį šniurkščioju. Giedoti nebegaliu – taip man gaila Onikės.

Paskui mergos lažininkės pasakojo, kad Norvaišas veda: negali be šeimininkės būti; nors mažas vaikas liko, bet naujai Norvaišienei nebus vargo...

Rokavo mergos:

– Onikė dabos vaiką ir valgyti atneš į lažą, tik, žinoma, reikia Onikę kartais sustramužyti⁷⁶...

Tykojau Onikę pamatyti. Kai atnešė valgyti, tuoj paklausiau, kokia jos naujoji motina, ar smarkesnė už mirusiąją?.. Onikė paklausta nuraudo, ir akys pasruvo ašaromis. Nieko nepasakius, nubėgo. Aš, nuėjusi į sodą viščiukų nuo varnų ganyti, verkiau. Onikės ašaros man akyse stovėjo...

– Kokia ji turi būti nelaiminga? – maniau, – kad paklausta ėmė verkti. Kaip jai reikia vaiką daboti ir valgyti nešti?.. Kaip ją ta močeka ragana bara, su rykšte plaka... pieno nei sviesto neduoda...

⁷³ saikas

⁷⁴ pašto arkliais

⁷⁵ šermenis

⁷⁶ subarti, suraginti

Apie visokias Onikės skriaudas manydama, verkiau. Kuomet tik pamačiau Onikę atnešus valgyti, tykojau su ja susieiti, pašnekėti ir pasislėpus uogų ar obuolių jai pakišti. Šnekėti ilgiau bijojau, kad mama nepamatytų; nebeklausinėju Onikės apie močeką: žinojau, kad pikta, nedora... Nors niekas man nesakė nei Onikė nesiguodžiojo... bet negali būti gera dėl to, kad močeką ir Onikę skriaudžia.

Užtai aš, Onikę paguosdama, skubina savo vargus pasakojau: kaip, išėjusi iš darželio, užmiršau vartelius užkabinti, kaip paršeliai sulindę jurginus, rūtas iškniso, kaip man Emilka taip skaudžiai sudavė į kuprą, net verkti pradėjau...

Kitą sykį, rugius vežant, nepasergėjau, kaip kalakutai nulėkė pas daržinę: vieną kalakučiuką ir numynė arklys... Mama baisiai barė, ką tik su rykšte negavau už nedabojimą⁷⁷ kalakutų: o tie tokie nedori, taip sunku nudaboti, laksto kaip nelabieji...

Kuomet tik Onikę gavau susieiti, vis panašius vargus pasakojau, kad žinotų, jog ir aš tokia nelaiminga, kaip ir ji. Prie to vis pasislėpdama pakišdavau jai uogų, obuolių ar grūšių⁷⁸. Ji man kartais atnešdavo riešutų kišenėje.

Toliau pasidarėm labai artimos draugės. Nelaimėi, sykį man, bemėtant obuolius per tvorą iš sodo Onikei, nutvėrė mano tėvas. Parsivedęs mane už rankos į vidų kaip vagilę, pasišaukė motiną, liepė patūrėti ir su rykšte skaudžiai mane nuplakė už vagystę.

– Dabar tu obuolius pradėjai vogti, – sako, – paskui pradėsi ir didesnius daiktus vogti, labiausiai, atidavus į svetimas rankas, gali pasileisti vogti.

Nuplakęs liepė rykštę pabučiuoti ir jam į ranką. Man beverkiant, motina irgi pamokslus davė, barė, sakė, kad ne tiek dar reikėjo įrėžti už tokį darbą...

– Tėvas obuolius renka, veža į turgų, parduvoja, vargsta, o tu pasivogusi laidai per tvorą lažininkų vaikams... Su piemenimis susidedi: ar tu turi bent už grašį proto? Žinai, kad griekas: kasdien kalbi „penktas, nevok“... Kitas griekas tėvų neklausyti, turi spaviedotis, pasitaisyti. Sugausiu kitą sykį su piemenimis, su lažininkų vaikais belakstant, tai pati nuraižysiu iki kraujo, kad kitaip neklausai.

Apibarusi išvarė mane prie paukščių.

Aš, atsisėdusi sode, verkiu ir galvoju:

– Visi sako, kad Dievas teisingas ir mielaširdingas; kodėl Dievas mano tėvų nenubaudžia už plakimą manęs taip nekaltai?.. Anokia čia ne vagystė? Supuvusius obuolius per tvorą išmesti? Krūvos obuolių svirne pūva, supuvusius išrenkame, kiaulėms išpilame krepšiais. Ir tie keli, kur išmečiau, būtų supuvę, būtų buvę kiaulėms išmesti, kaip aš Onikei... Dievas mato mano nekaltybę, o nenubaudžia tėvų, netrenkia perkūnas?.. Liepė spaviedotis, na, kaip aš sakysiu tokią ilgą istoriją apie supuvusius obuolius?

[...] Na, išpažintis, tai išpažintis; man tik išeis į gera, manau. Bet kaip čia atkeršyti tėvams už mano skriaudą – plakimą nekaltai. Sako, kad po išpažinties, po Komunijos, žmogus, palikęs be nuodėmės, ko tik nori, gali iš Dievo išmelsti... Kai eisiu išpažinties, galvoju, po Komunijos melsiuos, prašysiu Dievo, kad mano tėvams atkeršytų. Dievas žinos, kaip nubausti, kad manęs daugiau su rykšte neberaižytų...

Rudenop, kai jau laikas mane į mokslą vežti, apsiuvo, aprėdė kaip dėdinos mergaites. Žaliąją skrynelę pridėjo daugiau drabužių, skalbinių, patalynę surišo.

Išvažiuojant teta Barbora, mane apsikabinus, apsiverkė. Nusistebėjau – ko: aš, taip gražiai parėdyta, tik džiaugiuosi – ko čia verkti? Nuvežė mane su visu kraičiu ir paliko.

⁷⁷ nesaugojimą

⁷⁸ kriaušių

Prasidėjo mano mokslas – ne juokais.

Mokykla – kambarys ant aukšto. Aslos viduryje stalas, pasieniais keturios lovos ir du šepukai⁷⁹ knygoms susidėti. Mes šešios mokinės. Mokytoja, vyriausia dėdinos duktė, susodino mus aplink stalą, kiekvienai paskyrė vietą. Ant sienos iškabino popierių su nurodymais visai savaitei – kokią dieną kokios lekcijos⁸⁰, kas prieš pietus, kas po pietų. Kas savaitė viena paskirta dižurna⁸¹ tvarkos prižiūrėti. Prieš pradėdant mokslą, kasdien mes sustojame kiekviena savo vietoje, dižurna perskaito ar atkalba balsu maldą prieš mokslą, persižegnojame, visos susėdame: turime sėdėti kaip bažnyčioje. Visos mokinės pernykščios, aš tik nauja, kvaila: visos iš manęs šaiposi.

Prasideda mano egzaminas: – Ką tu moki?

– Moku skaityti, rašyti lenkiškai, truputį skaityti rusiškai ir nedaug vokiškai...

– Kas tave mokė?

– Lenkiškai ir rusiškai tėvas mokė, o vokiškai Petrusia. Ji pas mokytoją vokiетę mokėsi ir man parodė raides ir kaip ištarti.

– Kokias knygas skaitei?

– Maldaknyges, lementorius⁸², „Žyvatą Jėzaus Kristaus“.

– Žemaitiškas! – nusistebėjo mokytoja. – Aha! Dėl to tu taip blogai kalbi lenkiškai, kad su žemaitiška sugadinta... Daugiau man nė į rankas žemaitiškos, atmink! – pagrasi-no mokytoja. – O gramatikos, geografijos, aritmetikos nesimokei?

– Nemoku, niekas nemokė...

– Tai tu nė dešimties nesuskaitai, nė ličbų⁸³ nepažįsti?

Visos pradėjo iš manęs juoktis, man kakta užkaito.

– Dešimtį suskaitau ir ličbas pažįstu, – sakau.

– O prancūzišką kalbą girdėjai, raštą matei?

– Taip, tankiai girdėjau grapikes šnekant prancūziškai ir gaziетą mačiau. Grapikių mokytoja man atidavė... popierius didelis, su paveikslais, ir raidės tokios pat...

– Gerai. Kokia lekcija dabar pažymėta? – paklausė dižurnos.

– Aritmetikos, – atsakė ir padėjo kiekvienai marmurinę lentelę rašymui.

Mokytoja ėmė aiškinti, kad vienetai rašomi po vieną iki 9, o dešimtys rašomos jau iš dviejų skaitmenų iki šimto. Šimtai rašomi po tris skaitmenis iki tūkstančio, tūkstančiai jau iš keturių skaitmenų... Aiškino ir liepė gerai įsidėti.

– Ką tu čia man pasakoji? – manau, – aš tą viską moku...

– Ar supratote? – paklausė. – Suprantam, suprantam...

– Dabar kiekviena savo lentelėje parašykite skaičių – „šimtą vieną“ – ir man parodysit.

Visos parašė 1001, o aš parašiau 101. Vėl aiškina, kad čia keturis skaitmenis parašė, tūkstantį vieną, šimtas turi būti tik trys skaitmenys...

– Pernai mokėtės...

Visos rašė, vargo, prakaitavo, mano parašymo mokytoja nerodo, ir nė viena neparašė teisingai...

⁷⁹ spintelės

⁸⁰ pamokos

⁸¹ budinčioji

⁸² elementorius

⁸³ skaičių

– Kaip jums ne sarmata⁸⁴? – barasi mokytoja, – mat Julka pirmą sykį girdi ir suprato, o jūs ne...

Paskui kitos lekcijos: skaitymas, rašymas man nė po kam, už visas geriau mokėjau. Geografiją irgi greit supratau.

Sunkiausia buvo mokytis gramatikos, labiausiai prancūziškos: nieko nesuprasdama, kaip špokas⁸⁵ atmintinai žodžius kaliau.

Kaip jau minėjau, pas dėdiną svečių netruko. Nebuvo tos dienos, kad kas neatvažiuotų. Besimokydamos išgirsim bildesį vežimo, tuoj ir beatlekianti mergaitė:

– Panele! prašom prie svečių... tas ir tas atvažiavo...

Mūsų mokytoja, liepusi mums rašyti ar skaityti, pasitaisiusi plaukus, nueis prie svečių.

Mes jau žinome, kokie svečiai, ar ilgam. Jei svečiai iš toliau, kokios ponios – tuoj metame knygas, taisomės, šukuojamės – žinome, kad reikės su svečiais pasimatyti per arbatą ar vakarienę; o jei svečiai artimi, paprasti, žinome, kad greit išvažiuos, tai sėdime prie knygų, o kiek mokomės – mums žinoti.

Kartais per keletą dienų nebus svečių: taip mums nusibos: lauksim, klausomės, bene atbarška kas.

Tankiai ir dėdina važinėjo į svečius. Visuomet sykiu ir mūsų mokytoja. Užduos mums lekcijas kelioms dienoms, kiek žadės užtrukti išvažiuos. Tuomet mums gadyne⁸⁶: ką norim, tą darom.

O kad namie mokytoja, tai šeštadienį tik pusdienis mokslui. Kai tik dvylikta, tuoj mokytoja perskaitys evangeliją, dar truputį paaiškins, ką reiškia, sukalbam „Aniolas⁸⁷ pasveikino“, einam pietų... Šeštadienio popietį turim laisvą: galim ką nors sau pasitaisyti.

Sekmadieniais į bažnyčių netankiai teisvažiavom; toks mūsų būrys – visos negalim į vežimą sutilpti. Vyresniosios važiuoja, o mažosios sėdim namie; bet reikėjo melstis, rožančių, mišių maldas kalbėti, bet gauname laiko ir kortomis palošti.

Dėdina ir visos dukterys labai buvo maldingos, tvirtai tikėjo, kad visko, ko tik reikia, galima iš Dievo išmelsti. Todėl visokios novenos, karunkos, meditacijos, visokios intencijos buvo pildomos. O gegužės mėnesį kas vakaras maldos iki pusnakčio prie Panelės Švenčiausios paveikslo, tik gegužės mėnesį parėdyto. Jos meldžiasi: viena skaito balsu, o kitos pašnibždomis kartoja arba litaniją atsakinėja – „melskis už mus“. Man didžiausias lažas: tik klūpau ir snaudžiu – laikausi tik nepavirsti... Taip kankinamės kas vakarą per visą gegužės mėnesį kas metai.

Taip mokiausi trejus metus. Vasarą visuomet važiavau namo, ir švenčių – Kalėdų, Velykų, jei kelias būdavo geras, atvažiuodavo manęs parsivežti; kartais ir pas dėdiną šventes praleisdavau.

Mokė mus visokio mandagumo, apsiėjimo, manieros, šokių... Visko mokė į gerą, nuo blogo perspėjimo, bet manęs nuo melavimo neatpratino.

Iš pat mažo pati iš savęs labai gudriai mokėjau pameluoti, ką blogo padariusi – išsisinginti, išsisukti... Nors mane motina ar vyresnės seserys tankiai sugaudavo bemeluojant, gėdindavo, sarmatindavo, ir aš prisižadėdavau niekuomet nebemeluoti, tik teisybę sakyti, bet nė justi nepasijusdavau, kaip vėl by ką pamelavusi.

⁸⁴ gėda

⁸⁵ varnėnas

⁸⁶ geras buvimas

⁸⁷ Angelas

Mažesnė už mane sesuo Juzė buvo menka, sargaliota, labai mamos lepinama. Aš jai visokių juokų pridarydavau: jai duotą kokį gardumyną pagavau, prarijau, arba ją pačią apsuksiu, patampysiu; ji pradės verkti, skūstis – išsiginsiu, išsimeluosiu: „Nieko nedariau, nemačiau...“ Taip pat ir mokytis nuvežta: man pameluoti, kaip sakoma, tik padavai. Ką padarius, išsiginti puikiausiai moku... „Nemačiau, nežinau, neėmiau...“

[...]

O dėdiną girdėjau mane teisinant:

– Ko čia norėti? Su muzikiukais užaugusi, draugavusi, bene ko doro galėjo išmolti... dar gerai, kad tik meluoti teismoko, o ne ko blogesnio...

Paskui dėdinės duktė, mūsų mokytoja, ėmė sirginti, mažai tegali mokyti, o labiausiai reikia su svečiais ir bevažinėjant į svečius sugaišti – nėra laiko kuomet mus mokyti. Dėdina į jos vietą pasamdė mokytoją iš Vilniaus, iš „Vizitkų“⁸⁸ vienuolyno mokyklos, lenkę. Taip pat paėmė svetimas tris mokines, dėdinės mažosios vėl trys – šešios mokinės: taip mokytoja buvo suderėta... Nebeliko mano mokslui vietos. Bet manęs dėdina nuo savęs neišleidžia: liepia skaityti, rašyti, pačiai lavintis. Kartais mokytoja neatsisakys ką paaiškinti, kartais Poliusia, buvusi mūsų mokytoja, laiko turėdama, parodys, ko paklausiu, sykiu padėsiu ką nors prie namų ūkės.

Pamažu palikau sykiu panelė, tarnaitė, šeimininkė, pasiuntinė, siuvėja. Kur kas norėjo, ten galėjo mane prirokuoti: kame kas sugaišo nuo kokio darbo, ten reikia man stoti; atvažiuavo svečių – man patarnauti, jei nakvinai – lovas pakloti, viską sužiūrėti; kartais pietus išvirti ir sykiu į stalą sėsti. Prireikė ko pirkti – lėk į kaimą ar pas kumečių bobas sviesto, smetonos ar kiaušinių parneši, o čia, žiūrėk, jau kitas koks darbas laukia – obuolius rinkti, džiovinti, bites daboti, uogas virti... Nežinosi, iš kur koks darbas tau išlįs. O pasiūti baltinius, sulopyti visiems – vėl mano darbas... Paskaityti ar parašyti tik laiko gavau vakarais, kai tie prailgėjo... O jei kuomet svečių yra, tai ir vakaras užimtas. Jei jaunuomenės atvažiuoja, reikia ir man sykiu žaisti, šokti... Ne sykį, pabėgusi nuo šokių, nešiau tacą⁸⁹ su uogomis ar konfitūrais⁹⁰ svečiams, mat namiškėms panelėms neišpuola patarnauti – tai mano priedermė, nes kambarinė buvo maža, kokių 14-kos metų: jos pareiga man pavesta pildyti...

Bet man buvo linksma, smagu. Vasarą su jaunimu lakstėme uogauti, grybauti, namie mokėmės šokti, žaisti, o apilsusios kortomis lošėme, kol mane nepašauks prie kokio darbo. Vasarą kartais nuvažiuodavau pas tėvus, bet neilgam: tuoj dėdina beparašanti, kad grįžčiau – esąs svarbus reikalas... Tėvas kinko arklius ir veža.

Vasaromis, viešėdama pas tėvus, tankiai sykiu su Stasiu gaudavau pasiskaityti knygų iš kaimyno Endriejauskio. Netolimais mūsų ir jo dvarelis, taipgi Bukantiške vadinosi. Senas kavalierius, labai mokytas – laikraščius skaitė; ateidamas pas mus, visas naujienas pasakojo... Vos tik atsimenu, kaip Endriejauskis, atėjęs pas mus, pasakojo apie Sevastopolio⁹¹ karą. Kaip ten prancūzai į maskolius bombas mėto, armotomis šaudė, maskolius guldo lygu rugių pėdus. Maskoliai badauja, arklieną valgo... Sykį atėjęs pasakė didelę naujieną: kad caras Mikalojus I mirė⁹². Maskoliai karę pralaimėjo, daug svieto suguldė tenai paliko... Nors čyst⁹³ maža tebebuvo, bet gerai atsimenu...

⁸⁸ Vizitėčių, moterų vienuolijos

⁸⁹ padėklą

⁹⁰ uogienė

⁹¹ t. y. Krymo karą 1853–1856 m.

⁹² t. y. 1855 m.

⁹³ visiškai

Endriejauskis turėjo daug knygų ir man skaityti skolindavo. Visos lenkiškos, daugiausia Kraševskio gaudavau skaityti.

Dar vieną atsitikimą iš mažų dienų atsimenu.

Sykį atvažiavo iš dvaro į mūsų prūdą žvejoti. Daug vyrų buvo paprūdeje. Dideles žuvis traukė, į bačką su vandeniu metė... Mes žiopsojom. Tik vienas vyras pliumpt ir išoko į prūdą. Brisdamas gilyn, šaukia:

- Verčiau nusiskandinsiu, bet į rekrūtus neisiu...

Vyrai sujudo ant kranto, vieni bėga į antrą prūdo pusę, kiti ant pluošto sušoko. O mano mama, atsistojusi pakraštyje, šaukia:

- Mykol, Mykolėli! pasigailėk savo dūšios: nusiskandinsi - į peklą nueisi... Nesiskandink, brisk laukan, nelabasis tave kuso, tavo dūšios tyko - persižegnok! Tu toks jaunas - atitarnausi vaiske, galėsi gyventi...

Ar tas šaukimas pagelbėjo, ar Mykolas susiprato, tik, išbridęs atgal ant krašto, davėsi vyrams surišti. Surištą Mykolą parvedė į mūsų trobą; valgėme visi virtą žuvį... Mykolas sakė:

- Kad būč neturėjęs smertelno grieko, tikrai būč nusiskandinęs...

Buvau girdėjusi kalbant lažininkus, kad „rekrūtus gaudo“, „į rekrūtus paduoda“, bet sugautą ir surištą žmogų į rekrūtus paduoti pirmą sykį pamačiau. Užlindusi už krosnies, verkiau verkiau: taip man gaila buvo Mykolo į tuos rekrūtus atiduoti... Ilgas laikas išėjo; aš jau prakutau, jau pas dėdiną mokiaus, kai Mykolas Jonušas parėjo iš kariuomenės. Tuomet nė lažininkų nebeturėjo dvarai. Mykolas vedė gražią mergaitę.

Toliau prasidėjo būti neramesni laikai: atliuosavo žmones nuo ponų. Nors dėdina nedaug teturėjo žmonių, bet ir tie patys ėmė nešintis šalin.

Buvo vežėjas Stasiukas Blaziniauskiukas, kiaulių piemuo Pranukas, iš mažo dvare užaugintas - tas tuojuo tiesiai nuo kiaulių išėjo kažki kur, nė gero žodžio nedavęs. Stasiukas taipgi atsakė nuo vietos, nors jam ir algą siūlė, bet nebenorėjo vergauti, išėjo; kurie žemę valdė, lažą ėjo, tie gyveno vietoje: žemę jiems primieravo. Tokių lažininkų mažai pas dėdiną tebuvo - rodos, tik du broliai Kiaurakiai.

Daugiausia dėdina turėjo mažų trobelių, pristatytų ant dvaro žemės, o tose vis žydėliai gyveno. Ko ten nebuvo - mėsininkų, riezninkų, kromininkų, pirklių; karčemą ir šiūlę⁹⁴ žydėliai turėjo ir žemės po truputį valdė. Dėl to ir žmonėms dėdinos žemės mažai teišdalino.

Paskui pradėjo ponios gedulą nešioti⁹⁵: nė viena nesirėdė kitaip, kaip tik juodai. Šnekėjo ir laikraščiuose rašė apie sumišimus, demonstracijas Varšuvoje, Lenkijoje, kaip maskoliai kokioje procesijoje sulaužė lenkų kryžių ir penkis žmones užmušė, bevaikydami procesiją. Tiems penkiems kritusiems atminti visos ponios gedulą apsilvilo (za pięciu poległych).

Ėmė melstis, po bažnyčias giedoti. Per kokius atlaidus, per sumą, nutils vargonai, ir tuoju ponios, ponai lenkiškai užblius „Boże coś Polskę“⁹⁶... Žmonės šventoriuje pakerčiais juokėsi:

- Matai, kaip ponai kaukia, nebetekę žmonių. Nori atgal pančizną⁹⁷ atkauti...

Po teisybės, neramūs ponai paliko. Suvažiavimas ant suvažiavimo, susirinkimai ant susirinkimų... priešų priešais lakstys važiuoti, raiti, kartais ir pėsti susieis į kokį susi-

⁹⁴ žydų maldos namai sinagoga

⁹⁵ 1861 m. kilusi patriotinių manifestacijų su Lenkijos ir Lietuvos valstybingumo šūkiomis banga.

⁹⁶ „Dieve, kuris Lenkiją...“ - bažnytinė patriotinė giesmė, tapusi 1863 m. sukilimo revoliuciniu himnu.

⁹⁷ baudžiąvą

rinkimą. Rodavosis, tarsis, rašinės, pasiuntinius kits kitam siuntinės; o čia gers, barsis, bučiuosis, giedos, dainuos patriotiškas dainas: „Tuomet ponai ir muzikai visi lygūs būsim...“ arba „Gausit ir žemės gabalus, tiktai muškit tuos vabalus, kurie mumis sunaikino, daug bažnyčių išnaikino“. Visokių tų negirdėtų dainų atsirado.

Pradėjom su samdytomis mergaitėmis dainuoti, draugauti. Įsivesdamos į pakajų prie fortepijono, mokėmės iš jų lietuviškų dainų ir gaidų. Ir čia man geriau sekėsi, nes aš iš mažo daug dainų mokėjau ir gaidas žinojau. Ėjo į madą liuosybė, lygybė...

– Gaila, mano Onikė toli, – maniau sau, – dabar niekas manęs nuo jos negyniotų.

Per žiemą taip maišėsi, lygu mielės kilo, putojo: vis slapta, vis pašnibždomis rokavosi, tarėsi. Kažkokie komitetai susitvėrė iš ponų, kunigų; taipgi ir ponių komitetai. Jau pradėjo balsiau apie karę šnekėti:

– Visi ponai jaunesni, visi ponaičiai eis į miškus, ves muzikų pulkus maskolių mušti... Poniai, panelės, likusios namie, rūpinsis sukilėlių maistu, statys į girias kas duoną, kas mėsą, pieną... kas drabužius, skalbinius...

Viską susitarė taip lengvai padaryti, nes neilgai tereikės laukti klausiuokams⁹⁸ miškuose: tuoj ateis prancūzai, visi kartu paims ir išmuš visus maskolius, išbadys kaip varles, išmes iš Lenkijos ir iš Lietuvos. Tuomet pasidžiaugsim liuosybe ir lygybe...

Visi tie ponų susirinkimai, visi nutarimai vis slapta: jaunuomenės, labiausiai mūsų, mergaičių, nė iš tolo neįsileidžia. Mes tik per penktą dešimtą išgirstame kokį žodį, ir tas taip žingaidu, taip svarbu žinoti: trokštame prisidėti prie tokio didelio, svarbaus darbo – tėvynę nuo maskolių apginti.

Artinasi pavasaris. Vasario mėnuo šiltas, net karštos dienos; paukščiai parlėkė; vabolišės – zvembia; varlės – kurkia, kitais metais nė mojus nebūna toks šiltas... Vis tai Dievas duoda karei! Per senovės sukilimus, kaip senieji atmena, šilti pavasariai būdavo... Taip ir šiomet – ankstybas ir šiltas pavasaris: geras ženklas laimėti karę. Dievas padės lenkams, dėl to ir orą duoda patogų... Džiaugiamės ir drebančia širdimi laukiame tos karės pradžios „už tėvynę, už šventą tėvynę“:

*O kai jau pradės, netruks maskolius pergalėti,
Iš mūsų žemės išginti.
Tuomet ponai ir muzikai visi lygūs būsim,
Tuomet kartą paskutinį sykiu padainuosim:
Nuo austrijokų, maskolių ir prūsų
Atimsim brangią tėvynę mūsų!*

Tokias ir panašias dainas dainavom sykiu su lauko darbininkėmis. Mokėme jas patriotiškų dainų, bet tos daugiausia lenkiškos, o prastos mergaitės tik lietuviškai tesupranta...

Kaži kur kaži kokie buvo komitetai, kurie užrašinėjo vaikus, pasiryžusius stoti į karę – eiti į miškus. Pradėjo pasakoti – tas užsirašęs, tas ir tas, daug mūsų pažįstamų bajoriukų.

Pas dėdiną tarnavo už berną Juozas (pavardės nebeatsimenu), truputį lenkiškai grabaliojo – „čego počego“. Sakėsi bajoras nuo Tytavėnų⁹⁹. Mergaitės mums pasakė, kad Juozas užsirašęs į „poustanę“¹⁰⁰. Mes jo neklausėm: juk tai paslaptis, bet rūpinamės jį iš-

⁹⁸ taip vadinti 1863 m. sukilėliai

⁹⁹ Títavėnų pagal žem. Ћí tuv'iena.

¹⁰⁰ sukilimą

leisti, aprėdyti. Pasiuovome naujus apatinius skalbinius, po dvi atmainas, kojines, dėdina nupirko naujus batus... Laukiame kuomet jis išeis.

Vieną naktį ėmė šunys labai loti, kažkas barškina į duris. Juozas pasisakė išeinąs, norįs atsisveikinti. Šoko telegrama pas mus ant aukšto: mes visos iš lovos stačia galva į pakalnę. Žiūrim – prieš gonkas¹⁰¹ pilnas kiemas vyrų ir keletas arklių. Sakosi atėję Juozo vestis į abazą¹⁰². Mums širdis plaka, rankos kojos dreba, net ašaros akyse stoja iš džiaugsmo, jog pamatėm jau tikrus lenkus patriotus, kovotojus su maskoliais... Juozui atidavėm visas dovanas; jis nubėgo apsirengti, o tuos lenkus neįmanome kaip mylėti, kuo vaišinti. Bet jie nuo mūsų vaišių atsisako: nieko nenori, skubinasi iki aušros pasiekti abazą.

Juozas apsitaisė, kitus drabužius į ryšelį susirišo: beturįs ir šaudyklę¹⁰³ – kažkokį pagali... Atsisveikiname, laiminame, bučiuojame su ašaromis tokius didvyrius, kurie džiuojasi, mandravoja¹⁰⁴:

– Kas tai reiškia mums maskoliai? Išbadysim lygu varles! Kaip čia mes stovim, kiekvienas po penkis maskolius nudėsime... O po dešimtį, tai nė vieno parazito nebeliks...

Išleidome, išlaiminome, – tokį pasišventimą juk reikia branginti. Nebeužmigome iki pat aušros, vis akyse stovėjo mūsų didvyriai, ausyse skambėjo jų pasiryžimai – maskolius išmušti.

Pradėjo žmonės pasakoti: tas tame miške užėjęs lenkų abazą, kitas kitur sutikęs... Pušinės karčemą apstoję lenkai, ką tik rado pas žydą, viską išnešė: arielką, alų, barankas, sūrius, kiaušinius. Kitur buvę užėję į sodžių, – išreikalavę valgyti. Pušinės miško sargų lenkai pakorę, likusi pati su penketu vaikų; buvęs labai geras žmogus, ne tik prasti žmonės jo gailėjosi, bet ir ponios komitetninkės labai gedavo ir lenkų darbais piktinosi.

Taip tai prasidėjo jau „poustanė“.

Sujudo ir policija: įtariamus bajorus, kurių sūnūs kažki kur prapuolė, ėmė areštuoti, kol neparodys, kame sūnūs. Ypač dabojo, kas bažnyčioje gieda.

Telšiuose buvo žandarų apicieris¹⁰⁵ Brandtas. Tas be galo uoliai sekiojo, gaudė sukilėlius, – sekiojo, kas bažnyčioje gieda, įtariamus šnipinėjo.

Sykį per šv. Antano atlaidus Telšiuose per sumą, kaip visuomet, ėmė ponai, ponios giedoti. Tas žandaras, atsistojęs bažnyčioje, ir užrašinėja, kas gieda. Tą dieną švaicieriaus rolę pildęs koks Petrulevičia. Pamatęs žandarą berašant, tuoj priėjęs su lazdos buože jam po nosia į žemę dzinkt: „Klaupkis!“ Tas neklauso, ir vėl dzinkt: „Klaupkis!“ Kai neklauso, už sprando žandarą, pro duris! Pamojo žmonėms iš šventoriaus – parodė išmesti. O svieta buvo daug. Sujudo žmonės, tuoj ėmė plytgaliai, akmenys švilpti pro ausis žandarui... Tas kniustiniu klupiniu vos išspruko iš šventoriaus.

Nespėjo Petrulevičia iš bažnyčios pareiti, tuoj į kibitką¹⁰⁶ ėmetę ir išlakino į Kauną. Visi peržegnojo: manė, kad jau niekas jo nebematys; bet neužilgo laisvas parėjo. Tardant paklaustas:

– Kokią tu teisę turėjai išmesti iš bažnyčios žandarą?

¹⁰¹ priebutį

¹⁰² sukilėlių stovyklą

¹⁰³ šautuvą

¹⁰⁴ puikuojasi

¹⁰⁵ karininkas

¹⁰⁶ vežimas su stogu

- Mano tokia tarnystė, - sakas, - tokia pareiga - žiūrėti bažnyčioje per pakėlimą, kad visi klūpėtų: kas neklauso klauptis, kas jis bebūtų, policija ar kas, turiu mesti laukan.

- Jis pravoslavas, nekatalikas - negali klauptis...

- Tai tegul neina į mūsų bažnyčią, - sakas, - o įėjęs, turi taip daryti, kaip visiems paliepta.

- O kam tu eini švaicierystę? Kaznačiejui¹⁰⁷ tarnauji - turi valdišką vietą, kam užsiimi ne savo darbu?

- Man kunigas per spaviednę uždavė už griekus švaicierystę eiti: turiu pakūtą¹⁰⁸ išpildyti...

Tokiui egzaminu išsimelavęs, išsisukęs parėjo. Pas mus, t. y. pas dėdiną Šemose, sujūdimas: nebuvo tos nakties, kad kas neprisibaldytų. Po kelis lenkus, kaip mes vadinome, ateis naktį arba raiti atjos su kokiais popieriais, paliepimais iš abazo: tiek ir tiek, ten ir ten duonos pristatyti arba tiek ir tiek marškinių.

Tokiems pasiuntiniams reikia duoti valgyti, o reikia saugotis nuo šeimynos... Dėdina mus sužadins: viena kaisim samovarą¹⁰⁹, kita kiaušinius virsim, mėsą, lašinius čirškinsim, kita paduosim valgyti lenkams. O tie skubiniai kimš į dantis, arbata plikysis... Sykiu mums pasakos savo nuopelnus: kiek maskolių užmušę, išbadę, kaip kur užpuolę jų stovyklas ir čia visiems maskoliams galvas nusukę... Mes stebimės, nieko negirdėję. O jie aiškina, kad tokie dalykai nėra skelbiami, tik patyliais maskoliai lygu blakės naikinami...

Mes tokius didvyrius neįmanome kaip bemylėti...

Rytmetį atneštus popierius reikia pristatyti į vietą. O siuntinėjami buvo vis į komitetą. Komitetas buvo paskirtas iš ponių, kurios rūpinosi maistu, drabužiais: p. Goštautienė Keгуose, p. Gadonienė Vambutuose ir mano dėdina Šemose. Kitos ponios toliau ir kas - mums nesakė; tos trys čia pat kaimynystėje. Dėdina perskaitys, kas do reikalas. Lieps mums nunešti į Vambutus ar į Kegus. Vienur šeši varstai ir kitur šeši.

Mes, per naktį nemigusios per svečius, turime nešti popierius šešis varstus. Siųsti ką iš šeimynos - neatsargu. Kartais kuri komiteto ponia atvažiavusi pasakys, jog tiek ir tiek reikalauja ten ir ten marškinių...

- Mergaitės, siūkite. Štai ir audeklo atvežiau.

Paduos mums visą ritinį drobės ar kartūno.

- Tik paskubėkit, nes greitai reikalauja, - pasakys.

Mes buvome šešios, bet siuvome tik trys - vyresniosios dvi ir mažoji nesiuvo, o mes trys dienas kriukiui sėdėsime prie siuvinio. Siuvamų mašinių dar nepažinom nei nematėm, tai su adatėlėmis badysim, badysim, ir vis skubiniai. Matydamos, kad laiku nepasiūsime, kiek paliepta, tai, prie žvakės susėdusios aplink staliuką, ir drožiame per kiaurą naktį. Dar gerai, jei lenkai nesugaišino, o jei iš kur užklydo, reikia mums juos valgydinti, samovarą kaisti - ir sugaištis nuo siuvimo.

Nespėsime tą ritinį sukarpyti, susiūti, žiūrėk, jau kitą ritinį komitetininkės bepristatančios. Vėl skraidina skubiniai pasiūti... Kiek mes marškinių prisiuvome - nė aniolai nesuskaitytų, o kiek naktų nė akių nesudėjome - nė velniai nesurokuotų.

Dėdinos duktė, antroji po vyresniosios - Valerka, tekėjo už vyro, Grigorių Ulinskio; - įdomios buvo vestuvės. Mat gedulo ir karės metai, negana - vestuvės be muzikos, be

¹⁰⁷ išdininkui

¹⁰⁸ atgailą

¹⁰⁹ virtuvės vandeniui užvirtinti

šokių, dargi ir veselninkų parėdnės turi būti patriotiškos. Prieš vestuves panos, ponios suvažiuodamos susibėgdamos susikalbėjo visos vienaip apsirengti – lenkiškais kontusiukais¹¹⁰. Kontusai buvo įję į madą – drabužis dvejomis rankovėmis. Vienos rankovės siauros – kaip tik ant rankos, antros – ilgos, plačios, nesusiūtos, tik ant pečių su rankovėmis sykiu prisiūtos; kybojo lygu sparnai, vadinosi viliotai. Tos palaidos rankovės (viliotai) su pamušu juodo šilko arba balto šilko, kaip kam patinka. Viliotai kybojo prie šalių arba, užmesti ant pečių, kybojo ant nugaros.

Visos parėdkininkės¹¹¹ veselėje¹¹² juodais kontusiukais su baltu pamuštais viliotais, ant galvos raguotos keturkampės konfederatkos, irgi juodos su baltais: išrodė lygu šarkos – juodos, su baltais pasparniais.

Vyrų nevienokia mada: su čemarkomis¹¹³, frakais, studentai su mundurais¹¹⁴, kaip kas turėjo.

Dėdinos plati pažintis – dar platesnė giminė: sukviestų svečių į veselę pilnas dvaras, nė pirštui įkišti vietos.

Sekmadienį visa veselė – net keliolika vežimų į bažnyčią sumos. Tuoj po sumos šliūbas; šliūbą davė tam tikslui pakviestas džekonas, kunigas Senulevyčia. Kamendorius kun. Bernevyčia įlipo pamokslo sakyti. Po šliūbo visa veselė eina laukan – ir visi žmonės paskui tų šarkų būrį grūdasi laukan, visa bažnyčia maišosi, niekas nebesiklauso pamokslo. Kamendorius šaukia:

– Jūs prakeiktieji, nenorit Dievo žodžių klausytis, bet grūdatės, traukiate, kur jus velniai veda – stačiai į peklą, – ir taip toliau. Ėmė keikti, grumzdyti.

Veselninkai išeidami girdi kamendoriaus keiksmą, parvažiavę juokiasi. Per pietus brakšt beprisistatęs ir kamendorius. Na brač! kaip paims ponai jį ant dantų! kaip ims švilpti, delnais pleškinti, uria! Tas vos tik spėjo sprukti pro duris, įsisėdęs išdūmė iš šarkų veselės.

Svarbiausi svečiai veselėje buvo dėdinos giminės Citavičiai – du broliai ir dvi sesers: tėvų nebeturėjo. Vienas – vyresnysis Zigmantas, atsitarnavęs kariuomenėje, o mažasis Kazimieras, tebetarnaująs rusų apicieris, su munduru į veselę atvažiavo. Kiti svečiai, labiausiai studentai, labai skersakiavo į tą apicierėlį, visai išjuokė, tėvynės priešu pravardžiuodami. O kiti, senesni ponai, labai Citavičius gerbė: vis jie pirmoje vietoje, tiek broliai, tiek seserys – irgi šarkos, kaip sakoma – visi aplink juos pirštų galais vaikščiojo.

– Pasirodys! pasirodys! – pranašavo.

Citavičiai pirmi išvažiavo iš veselės – visi svečiai ir namiškiai išlydėjo. Pas Dargeliškės kapukus gėrė šampano, laimingam keliui atsisveikino. Kiti svečiai dar sugrįžo į veselę.

Po veselės į porą savaičių sužinojom, jog Citavičiai surinko didelį pulką ir išvedė į miškus. Vyresnysis Zigmantas už pulko vadą, o pagalbininku išėjo mažasis tas apicierėlis... Mes atsigavome: studentams, ypač savo Stasiui, akis badėme:

– Kas didesnis patriotas, jūs, kur namie riogsote, ar tas tėvynės priešas, pametęs maskolių mundurą ir išėjęs į mišką maskolių dovyti?..

¹¹⁰ kontušas – senovinis bajorų drabužis

¹¹¹ pamergė

¹¹² vestuvėse

¹¹³ kilęs iš Vengrijos senovinis bajorų drabužis

¹¹⁴ uniforminiai švarkais

Neilgai tesidžiaugėme: vėl po poros savaitių atėjo žinia – pasiuntinys su laišku. Aprašoma didžiausia nelaimė – Citavičių abazą užpuolė maskoliai Tytavėnų giriose. Visus išblaškė, išmušė, išgaudė. Vyresnįjį Citavičių – patį vadą, durtuvais užbadė; mažasis, išokęs į medį, gyvas palikęs. Kai maskoliai apsidirbė pasitraukė, tuomet mažasis brolio lavoną parvilkęs namo.

Kviečia į laidotuves. Kiek mums ašarų, kiek gailėsio!

– Ot, atsisveikino iš veselės, greta kapukų gėrė šampano, išleido, štai ir tikri kapai! Dargeliškės kapukai – pranašystė buvo... Kas galėjo tikėtis?

Verkiame, garbstome, aimanuojame dienas naktis.

Dėdina su vyriausia dukterim važiavo į laidotuves; sugrįžusi pasakojo, kaip iškilmingai laidojo tą didvyrį: visas buvęs apipiltas baltomis rožėmis, lelijomis, minios svieto lydėjo į kapus. Velionis turėjęs žaizdų be skaitliaus: viename veide buvę septyni durtuvų dūriai matyti.

Vadą palaidojo, jo pulką kiek išmušė, kiek išgainiojo ar į nelaisvę paėmė. Suėmė sykiu ir mažąjį brolių, bet jo nepažino – klausinėjo, tardė, kas jis. O tas nesisakė, bijojo, kad tuoj sušaudys kaip dezertyrą iš kariuomenės... Kiek jį prikankino, kiek primušė, kol sužinojo, kas. Iš to priteriojimo visą mėnesį kankinys be žado išgulėjo. Pagerėjus nuteisė sušaudyti. Bet per didelį rūpestį, per protekcijas, – jų dėdės buvo jenerolai, ministrai, – per jų užtarimus teismas atmainė mirties bausmę dvylika metų katorgos.

Trečiasis, vidurinis jų brolis Citavyčia, taip pat pasprukęs iš kariuomenės, įstojęs į brolio abazą, mušėsi su maskoliais, bet tas pabėgo sveikas, nors namie negalėjo pasirodyti.

[...]

Vieną naktį atsibaldė būrys – ar dešimt lenkų, susitarę išeina į abazą. Užėjo pas dėdiną, nes sykiu beeinąs Stasiukas, ilgai tarnavęs pas dėdiną, dargi jos skaskavas¹¹⁵, buvęs atimtas į dvarą, kai stoji liuosybė, jis išėjo. Dabar, išeidamas į abazą, su visais savo draugais užėjo atsiveikinti. Stasiukui reikėjo marškinių, naujų batų... Kame čia gausi nupirkti? Marškinius, apatinius skalbinius davėme, o batams – nors pinigais... Vaišionome visą pulką, visą samovarą arbatos išgėrė, visą pieną, kiek buvo pamilžto, išgėrė; duoną, kiek buvo iškeptos, lašinių bryzą suvalgė. Išleidom, palaiminom, gero pasisekimo palinkėjom.

Po kelių dienų vakare žiūrime, – pas pirtį kažis kas žiburį braižo. Pirtis buvo už eglyniuko pas upelį.

– Jau ten kas norint nepaprasto yra, – sakome.

Vingį davusios, einame žiūrėti... Ogi mūsų Stasiukas! Apsirišęs galvą, ir ranka sutinusi kaip pagalys.

– Mano jau grobas grobą ryja, – sako, – nuo vakar ryto burnoje kruopos neturėjau... Kai sužeidė, abazas pasitraukė, o aš vienas klaidžioju...

Tokios mums šoros¹¹⁶! Viena lekiame valgyti atnešti, kitos velkame balakoną; anė iš tolo negalima rankovės numauti – kai traukiama, jis šaukia. Atlakino pieno, duonos... Valgyti negali, tik atsigėrė.

Kai visi sugulė, parsivedėm į kambarius. Žirklemis perkirpome balakono rankovę, o marškiniai vienu krauju, sudžiūvę, sustirę. Galva sveika, tik veidas viena pūslė – nei dantų pajudinti, nei išsižioti – ir pašnekėti sunku... Nuprausėm, apvalėm, dar pagirdėm

¹¹⁵ jai priklausęs baudžiauninkas

¹¹⁶ skuba, rūpestis

arbata, išleidom atgal į pirtį. Dėdina liepė pirtyje ant šiaudų gulėti, – dieną kaip norint daktarą parūpins.

Netoli trobelėj sirgo žydė Maušienė. Dėdina davė arklus, Maušas parvežė iš Telšių daktarą Pšibilskį. Tas nuo ligonės atėjo į dvarą, bevaikščiodami su panomis, aplankė ir pirtį.

Stasiuko veidas nepavojingai sužeistas, tik paraku nuplikytas; akys sveikos, tik bruvys¹¹⁷ nusvilę, o ranka, kai turėjęs ištiesęs – revolveriu taikęs šauti, priešas šovęs, šiam kulka per pirštus įlindusi, o per petį išlindusi; per visą ranką išilgai kulkos takas užmėlynavęs.

Daktaras per visą ranką odą perskėlė, žaizdą išplovė, apraišiojo, – sako, kad tik truputį toliau, tuoj būtų gangrena pripuolusi...

Kiek mums šoros, kiek palakstymo: vandens šilto, skurlių, vatos, vaistų; vieną atnešim, jau kito ko šaukia; o čia reikia skubėti, reikia slapstyti...

Na, jau šiaip taip apžiūrėjo daktaras ligonį, per Maušą žadėjo vaistų parsiuosti... parodė, kaip ranką aprišti, kaip žaizdą nuplauti, kokius vaistus į vandenį pilti, kokiais žaizdą tepti...

Sarginome Stasiuką porą savaičių – kas rytą nešėmės šilto vandens, ranką atmirkėm, skurlius numetėm, vaistais nuplovėm; miltelių daktaras atsiuntė – tais žaizdą išbarstėm, aprišom, kaip daktaras parodė.

Stasiukas apžiūrėtas, pavalgęs, išeidavo toliau į mišką – dieną nesėdėjo pirtyje, parėidavo tik valgyti; jei mes pirma nunešdavom, tai palikdavom, – jis parėjęs pavalgydavo ir vėl išeidavo. Mes indus parsinešdavom, ir vėl reikdavo rūpintis vakarienę nunešti. Daugiausia to darbo teko man.

Jau mūsų Stasiukas buvo geresnis, – ranka ir veidas atsileido. Vieną naktį vėl atėjo keli lenkai – visuomet vienas vyresnis, kiti prasti kareiviai. Pasisakė iš to pulko, kur Stasiukas buvo išėjęs. Mes ėmėm klausinėti, kaip sekasi Stasiukui.

– Blogai, – sako – liko sužeistas, ir nežinom, kame dabar, o sužeistas per savo durumą.

– Kaip? Su maskoliais mušėtės? kame?

– Kur tau, – sako. – Eidami į pulką, visi Stasiuko draugai ir jis pats užėjo į karčemą ir prisigėrė lygu kiaulės. Girti grabaliodami atėjo į mišką. Piketninkai¹¹⁸ pasitikę klausia: „Kas čia?“ Šie atsako: „Svoi“¹¹⁹. – Piketninkai neleidžia į abazą. Tie ėmė maskoliškai keikti... pasidarė triukšmas. Abaze, išgirdę maskolišką kalbą, manė, kad maskoliai užpuolė, nusigandę grobė ginklus, „ant trivogos“ iššovė; tuoj ir tie atėję girtieji ėmė revolveriais šaudyti. Kol suprato, kol pažino, kas atėjo, du iš abazo sužeidė lengvai, o Stasiuką sužeidė sunkiai – akis išplikė...

– Pulkauninkas liepė Stasiuką pakarti už sukėlimą triukšmo, bet tas kažį kur pasislėpė – nepamatėm, kur dingo.

Mes jiems nesakėm, kame Stasiukas. Bet rytmetį ėmėm iš Stasiuko juoktis, pasakoti, kaip prisigėrę sukėlė karę ir patys ko nepasitempė ant šakos.

Stasiukas teisinosi, mikčiojo ir tą pačią dieną iš pirties prapuolė, nė valgyti nebeparėjo.

Paskui sužinojom – esąs pas savo seserį jau sveikas.

¹¹⁷ antakiai

¹¹⁸ Sargybiniai

¹¹⁹ „Savi“

Kitą sužeistą mačiau nepažįstamą. Į Medingėnus, pas dvarponį Šiukštą, lenkai atnešę vieną sužeistą, padėję kambaryje ir palikę. Šiukšta išsigandęs liepęs arklius pakinkyti, išvažiuavęs į Telšius duoti žinią vyresnybei, kad atsiimtų sužeistą, o tas be sąmonės guli. Šiukštienė duoda žinią broliui Underavyčiai: taip ir taip, gelbėkit sužeistą, nes maskoliai jį paims ar užmuš. Underavyčia atlėkė raitas pas dėdiną, čia subruzd. Tuoj pakinkė arklius, į vežimą pridėjo šieno... Ulinskis, dėdinos žentas, ir Underavyčia susisėdo. Reikia dar trečio: kai dviese neš sužeistą, reikia arklius padaboti. Kas važiuos?

– Aš, aš! – pasišokau, – važiuosiu, by tik vešitės mane...

Tuoj skepetaitę ant galvos, ir jau vežime. Lekiamo zovadais, kaip arkliai išoka: skuba suspėti pirm maskolių. Sutemo, naktis tamsi. Mažne dvi mylios kelio, o kelias – šunkečiai, duobės, akmenys: vežimas į visas puses šokinėja.

Privažiuovome netoli dvaro. Žiburių nėra – visur tyku. Mano ponai skarelėmis apsiraišiojo galvas, veidus, vos tik akys spindi. Nusilaužė trumpus pagaliukus vietoje revolverių, juokiasi:

– Jei maskoliai atėmė sužeistą, tai mes Šiukštą patampysim: vesim karti ar sušaudyti.

Arkliai mūsų atsipūtė; sudrožę po sykį, – palėkėm zovadais prie gonkų. Pametę man vadžias, abudu iššokę iš vežimo, vienas į duris kumščiu muša, kitas į langą barškina, abudu šneka, šaukia, rodos, būtų dešimt žmonių.

– Kas čia? – klausia iš vidaus.

– Darykit duris! Leiskit! o neleisit – uždegsim.

Atidaro duris: Šiukšta išbalęs, rankos dreba, net žvakė naguose laksto.

Mano ponai abudu sykiu atrėmė pagaliukus jam į krūtinę, abudu sykiu suriko:

– Kur dėjai sužeistą lenką?

– Paakakajuj guguli... imkit...

– Pašviesk! – trenkė koja į žemę, – padėk išnešti, o ne – tuoj tave pakarsim...

Šiukšta, šleproką¹²⁰ susiėmęs, pirmas, mano ponai paskui sugarmėjo į pakajus. Tuoj apkibę visi trys beišnešą ligonį. Visas kruvinas, purvinas, apstyres, viena koja peršauta kiaurai, o petyje kulka tebesanti. Paguldė į šieną, galva ant mano kelių. Išvažiuovom.

Šiukštai nieko nebesakė: bijojo, kad iš balso nepažintų. Čia vėl baimė maskolius pasitikti. Važiuoti greitai negalima, nes ligonis šaukia. Sakosi gavęs nuo ponios gerti ir valgyti, tik žaizdų niekas neapžiūrėjo. Prašosi nuvežti pas dėdę, gyvenęs netoli Žarėnų miškuose.

Tamsu. Keliai nežinomi, baidomės per kelmus, akmenis, pelkes; arkliai pristojo, ligonis vaitoja. Pradėjo švisti ir saulė patekėjo, kol nusibaldėm į nurodytą vietą. Žmonės seni, pamatę ligonį, ir rankas nuleido. Mano ponai, netardami nė žodžio, įnešė ligonį į vidų, patys tuoj į vežimą, ir išstratėjom. Nei tie seniai, nei ligonis nežinojo, kas, iš kur atvažiuavę pasirūpino atimti iš maskolių nagų.

Daugiau nieko nebegirdėjom, kas jis buvo, kaip pasigydė, kur dingo – niekas nesirūpino.

Tik Šiukšta guodėsi, kad atėję maskoliai, neberadę sužeistojo, kuo nesudraskę jo: karti ir šaudyti žadėję. Tas tik teisinosi, kad naktį visas lenkų pulkas atėję ir atsiėmė ligonį.

– Ar daug lenkų atėjo atsiimti ligonio? – tyčia klausia Šiukštos Underavyčia.

¹²⁰ chalata

- Kas juos suskaitys - apstojo visą dvarą, - karštai pasakoja, - mažne duris sulaužė, langus kuo neišdaužė, revolveriais mane surėmė... visas pulkas - važiuoti, raiti, pėsti: kas matys... o naktis...

Tiek tik sužeistų temačiau per visą vasarą. Sveikų lenkų daug teko matyti. Sykį atėjo vakare vienas be ginklų, sako, kad pakluonėje krūmuose yra daugiau. Pušinės miške užpuolę maskoliai jų būrį, šie neturėję vado ir nesimušę, tik išlakstę, išsislapstę. Buvę susirinkę į būrį eiti ieškoti kokio didesnio abazo... Dabar išblaškyti nebežino, kur kiti išlakstė, o visi išalkę, nė duonos kąsnio niekur negavę... bijosi kur užteiti...

Kai šeimyna sugulė, dėdina liepė visiems ateiti pavalgyti.

Susirinko ar šeši; keturi dar nieko apsidarę, o du - nuplyšę, nudriskę; purvini: vieni skurliai ant nugaros. Guodžiasi: seniai jau klaidžioja, susirinkę ar dešimt, neturėję vado, nežinoję, kame rasti didesnį pulką. Kur paprašę valgyti, kame gavę kokį puskepalį duonos, o iš kitur išvarę, nieko nedavę...

Mes valgydinom kuo besugreibdamos, nuskurėliams sugraibėm drabužių, skalbinius davėm naujai pasiūtus... Apie pusiaunaktį išleidom. Žadėjo traukti į Papilės miškus: ten esąs didelis abazas, vedamas Pisarskio... Gal susirinks visi išblaškytieji.

Rytmetį mergaitės juokdamos mums sako:

- Panikės! Atimkit padėlę, kur lenkai už svirno paliko.

- Nei mes matėm lenkų, nei padėlės mums reikia, - atšovėm.

Bet mums rūpi, kas ten už svirno paliko - gal sužeistas ar negyvas lenkas.

Vingį davusios, iš sodo pusės einam žiūrėti. Ogi drabužių, skurlių kruvikė pamesta - juodi, sudėvėti marškiniai. Žiūrim - vienos utėlės! kruta juda krūvomis... Mano draugės žiaugčiodamos išlakstė: aš, pagaliu užkabinusi, nuvilkau ir įmečiau į sodželką - su visais skurliais paskandinau ir gyvį.

Mes nuo šeimynos slapstėmės, rodėsi, jog niekas nežino ir nemato. O šeimyna, mergaitės tik juokiasi ir kiekvieną mūsų žingsnį ir darbą suprato ir matė. Kaip galima nuo namiškio pasislėpti?..

Sykį atvažiavo Gadonienė - rodos, komiteto pirmininkė - didelėje brikoje. Savo vežėją pasiuntė į pačią. Vežime atsivežusi duonos, mėsos, agurkų raugintų... Gavusi žinią, jog Jablonauskio abazas nakvoja Karstenių miške - reikia naktį tenai praverinto pristatyti. Kiek jos vežime buvo, kiek pridėjo dar dėdina duonos, mėsos ir bačkelę pieno, sukrovėm, kas papuolė.

- Kas nuveš?

Gadonienė sako, jog jai pačiai būtinai reikia važiuoti su Jablonauskiu¹²¹ pasimatyti, bet viena nenori. Dėl draugystės važiuoja mūsų mokytoja.

- O kas važnyčios, kas kelią žino?

- Aš, žinoma, aš! Važnyčioti moku ir kelią žinau...

Taip noriu, taip noriu abazą pamatyti. Čia gera proga. Mano ponios rengiasi... Dar cigarų, dar degtukų, žvakę... Vos ne vos išsirengė - važiuojame.

Jaunas mėnuo šviečia, reikia skubėti, kol nenusileis.

Karstenių mišką žinau, bet tas platus; kuriame daikte lenkai nakvotų - nežinome. Važiuojame keliu ant Žarėnų... Jau Karstenių ežeras spindi, jau ir karčema netoli... Tik iš krūmų du ginkluoti užstoja mums kelią.

- Kto tam (kas čia)? - klausia lenkiškai.

¹²¹ Boleslovas Dluskis slapyvardžiu Jablonovskis, vienas 1863 m. sukilimo Žemaitijoje vadų

– *Wolność i jedność* (liuosybė¹²² ir lygybė)! – atsakė ponios.

Tie kepures pakylėjo. Ponios pasisakė praventą atvežusios, reikia į abazą nugabenti.

– Laukėme vakarienės, – sako lenkai, – bet jau vėlu, rodos, nevalgę abaze sugulė...

Sušvilpė vienas, atbėgo trečias, tam liepė nuvesti mus į abazą ir vežimą iškraustyti. Mūsų vadas, paėmęs arklius už snukių, be kelio pavedė per krūmus, pasuko po kairei, paskuipasuko į dešinę; įstatęs į keliuką, pasakė:

– Važiuokite tuo keliuku, čia pat bus ir abazas.

Važiuojame. Miške tamsu, arkliai nenori eiti. Ponios pyksta, kad nemoku važiuoti... Sumoviau arkliams po ypa¹²³, risčia per daubą į pakalniuką, tik dzinkt dzinkt suskambejo, sutarškėjo – ir užkliuvo ratai, a nė iš vietos.

Gadonienė išlipusi ėmė degtukus braižyti, apšvietė, net nustebė: šaudyklių malka po mūsų ratais. Tuoj apstojo mus žmonės:

– Kas čia?.. Iš kur?.. Ko?.. Areštuoti... pakarti...

Mano ponios teisinasi, aiškinasi, sakosi, kas ir ko. Pakilo triukšmas, sukilo daugiau žmonių. Dar vienas vyras atbėgo. Tamsoje nematyti, kaip išrodo, tik, matyti, vyresnis, nes kiti visi į šalis pasitraukė. Tas prišokęs kaip ims mano ponias kolyti:

– Jūs šiokios valkatos, tokios naktibaldos, atsivilkusios dar žiburį braižote; – balsą pritūrėdamas, švarkščia, – negana poilsio žmonėms neduodat, dar maskolius norite užtraukti...

Bjauriausiai žodžiais, su visais „diablais“ maišydamas, kolioja. Per tą triukšmą sakau kitiems:

– Atimkit iš vežimo praventą¹²⁴, ištuštinkit...

Kad gi supuls aplink vežimą lygu varnai – čiup, čiup, čiup!

Apčiupomis kas maišą su mėsa, kas bačkutę pieno, kas duoną, kas pyragą: po kepaluką išgrobstė, iščiupinėjo vežimą, viską išnešė.

Mano ponios mikčioja, teisinasi, o tas supykęs: – Von! von! – tik šaukia.

Liepė arklius atsukti, išvesti į kelią ir išvartyti su sargais.

Atsuko mano arklius, du žmonės iš šalių vedė arklius, dviese eina greta vežimo, beveizint išvedė pas karčemą į kelią.

– Rušai¹²⁵ – sušuko ir visi prapuolė krūmuose. Mano ponios atsipeikėjo.

– Ar mes viską vežamės atgal? Gaila žygio...

– Kaipgis! – sakau, – nė trupinio neliko vežime – viską išėmė.

– Nepaklausėme, ar tai pats Jablonauskis, toks nemandagus?.. Kaip tik maskolius...

– Kas galėjo tikėtis tokios impertinencijos¹²⁶?

– Parašysim centro komitetui... tegul žinos...

Taip ir panašiai aimanuodamos, kaip musę kandusios, nosį nukabinusios parvažia-vome.

Daugiau niekur neteko abazo pamatyti.

Taip nuo pavasario lakstėme, kas atėjo – šerėm, kas pareikalavo – į mišką nešėm, bet nunešus, kur pasakyta, kelyj praventą atėmė, į abazą neįleido. Skalbinius vis siuvome,

¹²² laisvė

¹²³ kirtį

¹²⁴ maistą

¹²⁵ Judinkis, keliauk

¹²⁶ įžūlumo

komitetininkės ponios audeklus mums pristatė ir pasiūtus atėmė: jos žinojo, kam atiduoti.

O vis prancūzų laukėme.

– Kuomet, kuomet ateis tie mūsų išgelbėtojai?! – dūsavome. – Tada bus jau maskoliams galas!

Vienas mėnuo išėjo, ir kitas, ir trečias, ir penktas – tų prancūzų kaip nėra, taip nėra.

Vieną vakarą po saulės laidos eglyne, už upelio, sušvilpė, toliau eglyne vėl sušvilpė...

– Mūsiškiai! – mirksėjome viena kitai. – Žinomas ženklas – lenkai skelbiasi, šiąnakt ateis...

Pritemo. Po vakarienės šeimyna sugulė, o mes laukiame, svečiams taisomės. Samovarą užkaitėm.

– Kam to samovaro? – klausia mergaitė, eidama gulti.

– Trinksimės galvas, – sakau, – karšto vandens reikia...

Raikome duoną; mėsą, lašinius pjaustom... Kai viskas nuščiuvo, uždegėm žvakę, pastatėm salone ant lango – reiškia, laukiame svečių. Netrukus pabarškino į langą. Atidarome duris – pilnos gonkos vyrų, dar ir kieme kiti... Suejo į vidų penkiolika – mūsų ir akys pabalo... Visai kitokie kaip mūsų paprasti lenkai... Čia visi su forma¹²⁷ – čemarkos pilkos, juodais šemeruotos, aukšti auliniai batai, su botfortais visi, amarantinės¹²⁸ konfederatkos, šikšniniai platus diržai, vis vienokiai apsirėdę... Mandagiai pasiklonioję, prašo namų gospadinės pasišnekėti.

Išėjo dėdina. Kalbasi, prašo sėstis, o mes antrame kambaryje skubinai ne tik stalą padengėm, bet ir stiklines arbatos pripylėm... Atidarėm duris. Dėdina pamatė, kad jau suruošta vakarienė – paprašė svečius arbatos išgerti.

O kaip jie nusidžiaugė, dėkojo, sakėsi išalkę ir arbatos seniai bemačę. Kiek mums komplimentų prišnekėjo, išgyrė mus, išaukštino, o sykiu valgo, tik valgo. Samovarą tik pildome, anglis pilame, o džiaugiamės, net širdis mums plaka.

Užvalgę keturi atsikėlė, padėjoję mandagiai, išėjo piketininkus pakeisti. Įėjo kiti keturi, vėl pasodinom, sutalpinom prie stalo pavalgyti.

Taip pat ir tie švarūs, taip pat mandagūs. Visi jauni, gražūs, su poniškom manierom... O vienas toks jaunytelis, rankelės mažos, baltos, kaip tik panaitės... Nė vienas nepanašus į mūsų nuskarėlius lenkelius iš miško.

Niekas jų neklausė, iš kur atėję ir kur eina. Buvo paprasta neklausinėti, ypač tokių poniškų net nedrąsu klausti. Matyti, karšti patriotai, o mandrauja apie karę, maskolių sumušimą, nė kokios abejonės neparodo. Tarpe kitko sako:

– Diena po dienos atpuls prancūzai, kad supliksim maskoliams kailį! Kaulus iškratysim... nebejos mūsų sprandais...

Skubinai valgo ir teiraujasi: kokie miesteliai arti, kokie sodžiai, dvarai arti, kaip išeiti stačiai į Pušinės girias.

Su dėdina kalbasi, o mums tik komplimentus šaudo – patriotėmis vadina.

Privalgydinom, arbata prigirdėm, dargi obuolių, grūšių kišenės jiems prikišom.

Išėjus svečiams, stebimės:

¹²⁷ uniforma

¹²⁸ avietinės spalvos

- Iš kur čia tokie atsirado? Turbūt, iš Lenkijos gilumos, nes iš kalbos numanyti, kad ne parapijonai...

Dėdina, guldama į lovą, sako:

- Gal prancūzų pasiuntiniai per abazus eina?..

- Tikrai mama įspėjo, - sutikome.

Sugulusios iškelėme didžiausias diskusijas: katras gražesnis iš tų lenkų, katras kuriai patiko.

- Gražiausias tas aukštasis brunetas, kur prie lango sėdėjo - kokios jo akys! rodos, kiaurai tave perduria.

- Ajau, ar ne tas blondinas ilgaus plaukais gražesnis: jo akys tokios dangiškos, žavinčios... kokios jo manieros aristokratiškos.

- Gražiausias tas garbangelvis.

- Kur ne gražiausias!.. nosis kreiva, į dešinę nukrypusi!

- O man geriausiai patiko tas, kur už diržo šaukštą užsikišęs... matyti, sidabrinis...

- Kaip sau nori, čia visi buvo grapakai, kunigaikščiukai, ne prasti bajoriukai... O gal prancūziukai?

- Malonu su tokiais draugauti, malonu patarnauti tokiems didvyriams... Tai ne mūsų nuskurėliai...

- Čia tai jau tikrai tėvynei pasišventę... Aš tą brunetą tikrai įsimylėjau, pagatava¹²⁹ buvau sykiu eiti...

- Aha! Dėl to įsimylėjai, kad, statant jam arbatą, tau į ranką pabučiavo...

- O tau ar nepabučiavo garbangelvis?..

- Kažin kur dabar klampoja nabagėliai?!

- Ryt poryt prancūzų pulkai atpyškės... O tai bus...

- Duoniniai miltai, Katrė sakė, baigiasi, reikia, kad mama pasiųstų į malūną! - gali daugiau duonos prireikti...

- Šį vakarą pustrėčio kepalas šeimyninės duonos suvalgė, pusę kumpio, tris sūrius... O sviesto nepadėjom!?

- Kad nebuvo sumušto, iš kur dėsi?

- Kaip negražu, gali padvyvyti - arbata be sviesto: plika mėsa, sūris ir juoda duona... Čia, matyti, šviesesnės akys...

- O tos juodos akys, juodos, gilios!.. čiupra¹³⁰ lygu aksomas... žiedas ant piršto auksinis...

- Turbūt ženotas?..

- Kur tau ženotas, toks jaunas... uosteliai vos tik pilasi...

- O to, kur su šaukštu už diržo, uostai užraityti lygu karaliaus Poniatauskio¹³¹...

- Namie gal liokajai tarnauja, o čia naktimis pėsti baladojasi...

- Pavardžių nė į burną, vis vardais šaukiasi, o tie - Oton, Brunon, Myroslav, Česlav, Zigmunt, Myron. Tas ilgaplaukis - Myron... Tas pats - Myroslav...

- Myroslav toks aukštas, didele nosia...

- Mano brunetas - Zigmuntas...

- Ne, tas mažiukas Zigmuntas... ar negirdėjai, kaip šaukė: Zigmusiu, paskubėk!

¹²⁹ pasiruošusi

¹³⁰ plaukai

¹³¹ Greičiausiai minimas lenkų generolas, Kosciuškos sukilimo, Napoleono karo su Rusija dalyvis Juzefas Poniatovskis, karaliaus Stanislovo Augusto giminaitis.

- Nebent kitas, o brunetą tikrai girdėjau – Zigmuntu šaukia... Kad bent kur nors jį dar pamačius, nors per sapną pabučiavus...

- Tavo brunetas Jurgis...

- Ne, tavo garbangalvis Jurgis, o mano Zigmuntas...

- Oj Zigmusiu, serce moje: tam jest rozkosz, gdzie nas dwoje...¹³²

Besiginčydamos ėmėm deklamuoti, dainuoti...

- Gal prancūziukai buvo?..

- Bet lenkiškai kaip ropę graužia.

- Reikėjo valgyti paprašyti: „Monsieur, je vous prie à table!“¹³³ Būtų savotiškai pradėję krankšėti.

Nepabojau užtraukti:

- Francuzi, myśmy za was krew przeleli, a wy nam tylko łzami odpłacicie¹³⁴.

Mūsų miegas išsiblaškė: balazijom¹³⁵, kol tik prašvito. Reikia keltis, suplauti, sutvarkyti indus, kol sukils mergaitės. Paskui siuviniai laukia.

Atsikėlusį dėdina parašė laiškėlį ir liepia mums į Kegus nunešti.

- Kas nuneš?

Žinoma, Julka.

- Kas antra? Viena nenoriu...

- Liudka.

Liudka mažesnė. Bėgame ir šnekame:

- Kad taip išgirstume prancūzų armotas – trrrrii! trrrrii!.. Ot, būtų džiaugsmo!

Keguose besąs atvažiavęs ponas Hušča iš Paminijo. P. Goštautienė, perskaičiusi dėdinos laiškėlį, padavė svečiui. Abu perskaitę žvilgt žvilgt į vienas antrą.

Ėmė mudvi klausinėti, kaip atrodė naktiniai svečiai, ką kalbėjo, kur išėjo. Mudvi pasakojome nuo širdies apie brunetus, mėlynakius, garbangalvius. Padėjo mums visą rėtį grūšių. Valgom ir pasakojame, kaip užtikrino svečiai, jog ryt poryt atpleškės prancūzai ir visus maskolius sutriuškins. Taip, rodos, karštai kalbame, o ponas Hušča tik šypsosi klausydamos, nemaž nesidžiaugia.

Pasilsėjusios eisim atgal namo. Karšta saulė kepina, o mudvi vis apie prancūzus svaiojame:

- Kai ateis prancūzai, mylėsime, vaišinsime iš paskutiniosios... Juk tai mūsų gelbėtojai, gynėjai nuo maskolių... kad tik pasirodytų! Tokie Girdvainiukai arba Stankiukai nesėdėtų namie, lėkte išlėktų į mišką, dabar negalima prikalbinti... tėvas neleidžia... Juozukas norėtų, nuo tėvo negali iškliūti, o Zenukas – tas piemuo tebėra... O Stasius Komaras – negana pats neina abazą, dargi iš kitų juokiasi: – „miatežniki, šbravčiki“¹³⁶... Na na, klius jam nuo prancūzų... šioкі toкі išvarys... ne kad loska, bet kad reikia!

Mudvi jau arti namų, tik užpakalį vakaruose kaip iš po žemės – turrrrii-u-u!

- Prancūzai!

Tekinos namo... Lekiname pro kluoną stačiai, skubame kuo greičiausiai parnešti svarbią žinią, kad prancūzų armotos jau girdėti. Pasitinkam senį Rumpą iš bravoriuoko.

¹³² O! Zigmeli, širdie mano: ten smagu, kur mes abu.

¹³³ Prašau tamstą prie stalo.

¹³⁴ Mes, prancūzai, už jus kraują liejom, o jūs mums atsilyginsite tiktai ašaromis.

¹³⁵ tauškėm

¹³⁶ „maištininkai, nenaudėliai“

– Na na, panaitės! – sako, – ko taip lakstote: peršilusios galite ligą gauti... Lietus greit neužeis, griautinis dar toli griaua.

Mudvi lygu šaltu vandeniū senis perpylė, žiūrim – juodi debesys lygu mūrai iš vakarų kyla ir žaibai blykčioja, griautinis dunzgia.

Nubraukėm prakaitą, plaukus pasitaisėm, nes, matyti – kieme stovi arkliai, kažki kas atvažiavęs.

Ponia Gadonienė besanti, besiteiraujanti apie mūsų naktinius svečius. Spėliojimas apie juos daug vilties sukėlė...

– Pasiuntiniai per abazus vaikščioja, tai jau ir prancūzai nebetoli... Tuoj tuoj išvysim maskolius, kalėjimus sudraskysim, išleisim, išnešim savuosius...

Kad ne ta viltis, tai nors galvą duok į sieną...

Maskoliai iš pasiutimo šėlsta... Mūsiškiai niekur nebeatsilaiko. Čia Citavyčių abazą sumušė, ginklus atėmė, išblaškė, patį vadą nukankino, subadė... Čia atėjo žinia: po Kallinėnais koki abazą užpuolę maskoliai, daug lenkų vietoje padėjo, kitus išgainiojo; po Papilė vėlėk lenkus maskoliai sumušė. O tų suimtujų į nelaisvę kasdien, sako, į kalėjimus vežimais – sužeistus veža, sveikus irgi būriais parvaro... Skaudžios žinios, bet bus atmonyta.

Vėl išgirdom, jog areštavo dvarponius: Pilsudskį, Gromčauskį, Vaišvilą ir kunigą Moncevyčių – Telšių kleboną. Visus keturis kibitkoje išlakino kažki kur.

– Še tau, kale, ragaiši! – Žinojom, jog tie visi ponai komitete buvo.

– Kas juos išdavė, kas įskundė? – spėliojame, dūsaujame.

Netrukus vėl sužinojom, kad kokiam miške besimušant suėmė maskoliai kunigą Noreiką. Kol jį gyvą paėmė, sako, jis penkis maskolius vietoj padėjęs. Kunigas Noreika buvo buvęs Žarėnų kamendorius, mūsų pažįstamas, diktas, aukštas kunigas... Mums vėl gailės, ašaros.

Apie dvarponių ir kunigo areštavimą vieną dieną pasakojo šitaip:

Tų ponų komitetas parašęs kokius raštus, pranešimus, raportus į centralinį Varšuvos komitetą. Reikia tuos popierius ten paduoti. Siųsti pačta – neatsargu. Paskyrė delegatų grupą Čapskį nuvežti popierius į Varšuvą. Įdavė jam visus dokumentus su visais parašais. Čapskis važiavo per Vilnių. Vilniaus gubernatorius Nazimovas pakvietė Čapskį pas save pietų ir, apgirdęs grupą, išgavo visus dokumentus. Grapas Čapskis turbūt dar neišsipagiriojęs tebemiegojo po gubernatoriaus pietų, kaip čia visus komitetininkus sučiupę kimšė į kibitkas.

Čapskis, taip apsidirbęs, bijojęs begrįžti namo. Gubernatorius davė jam kareivių sargybą parlydėti. Bet namo į Berženus grapas nebegrįžo, nuvažiavo į kitą savo dvarą už Telšių. O Berženus lenkai kas naktį lankė – norėjo grupą pakarti, bet, nesučiupę paties grapo, plėšė dvarą, kol išvalė taip, kad sienos do lentynos bepaliko.

Dar kita žinia lygu armotos šūvis trenkė:

– Kunigaikštis Oginskis mirė!

Kiek vilties, kiek svajonių buvo padėta ant kunigaikščio. Nuo pat karės pradžios visi tikrai tvirtino, kad Oginskis pasirašęs Varšuvoje, jog su visu savo valsčium, kiek tik turi vyrų – jaunų ir senų, visus apginklavęs, išeis į „poustanę“ tuoj, kai tik prancūzai pasirodys. Buvo priskaityta, kiek sykių ir po kiek vežimų ginklų – šaudyklių, armotų kunigaikštis partraukė iš Prūsų. O nemažai reikia – jo valsčiuje vyrų gal keli tūkstančiai yra... Kai tik prancūzai kyšt! tuoj kunigaikščio kariuomenė į mišką uria!.. Visi tokiomis žiniomis gerėjomės.

Kunigaikštis staiga mirė, visa lenkelių viltis ir džiaugsmas vėjais nuėjo, ir mes nosį nuleidome...

Apie kunigaikščio mirtį visokių dalykų žmonės pasakojo: būk tyčia paskelbę jį mirus ir į jo vietą iškilmingai palaidoję kokį ubagą, o Oginskis pasprukęs į Prūsus – kitaip būtų pakliuvęs, nes vyresnybė sužinojusi jo rengimos prie karės su maskoliais. Dar po dešimties ir daugiau metų šnekėjo žmonės, jog Oginskis gyvas tebėra. Kartas nuo karto, maskolium pasirėdęs, parvažiuojąs jis į dvarą, už kokios savaitės vėl išvažiuojąs.

Kaip ten paskui bebūtų, bet per „poustanę“ Oginskis didelį nusivylimą lenkeliams savo mirčia padarė: tokios didelės pagalbos tikėjosi, čia tas didvyris šmakšt ir nusimirė.

Parcinkulio dieną Telšiuose sušaudė kunigą Noreiką. Žmonių atlaiduose buvo daugybė, kai vežė kunigą už miesto šaudyti. Minios žmonių lydėjo kunigą mirti. Kunigas iš vežimo į žmones šaukė:

– Nenusiminkit, broliai! Tūrėkitės tvirtai!.. Mane sušaudys, sušaudys ir iškars dešimtį, dvidešimtį tokių, bet ateis galas maskoliams, pergales lenkai, išgins tuos budelius, apvalys mūsų žemę...

Mes nebuvome – pasakojo, kurie buvo, matė ir girdėjo.

Kunigą Noreiką sušaudė rugpjūčio 2 dieną, o rugsėjo 8 dieną sušaudė kitą kunigą – Gargasą vėl toje pačioje vietoje – Telšių miesto ganyklose.

Kai kuriuos viešai šaudė ir žmonėms rodė, o kiek slapta kalėjimuose išnovijo, iškorė lenkų sukilėlių, tą niekas nesuskaitė.

Rudenop, kai šalta atsirado, išblaškytieji lenkeliai ėmė grįžti iš miškų, trauktis arčiau namų. Kurs turėjo tėvus ir sveikas parėjo, šiaip taip išsisukinėjo, o kurs sužeistas buvo, nors išgijęs, bet kai tik žaizdos žymė pasirodo, tuoj suėmė į kalėjimus kimšo. Kurie neturėjo tėvų, namų, samdininkai berniukai buvo išėję į abazą, tokių niekas nenorėjo į namus priimti, nes šeimininkui atsakymas už metėzninko¹³⁷ laikymą. Dėdinos Juozas, kurį pavasarį taip iškilmingai išleidome, per vasarą ne sykį vaišino, tuomet gyrėsi: „Do opiciera dvuk nestavalo“ (iki apicieriaus dviejų trūko). Kad būtų dar du maskolius nudėjęs, būtų apicierium likęs. Rudenį parėjo, prašėsi dėdinos atgal priimti už berną... Bet dėdina bijojo, nes visi žinojo, kad buvo išėjęs į abazą. Nors gailėjosi, bet nepriėmė. Verkdamas vargšas išėjo. Kur jis dingo – nebeteko sužinoti.

O kiek tokių buvo? Daugumas, neturėdami kur dingti, tiesiog ėjo patys – pasidavė į vyresnybės rankas! Buvo skelbimai išleisti:

„Kas pasiduos geruoju, prisipažins metežoje¹³⁸ buvęs, tokio nebaus karės teismas...“

O kaip su pasidavėliais valdžia pasielgusi, neteko patirti.

Daugumas parėjusių iš miško pasidavė laisvanoriais į rusų kariuomenę. Stoją už brolius, arba už pinigus parsisamdę už tokius, kuriems išpuolė kareiviavimo metai. Taip pat rado ir po miškus sušalusius negyvų metėzninkėlių lenkelių.

Vienas vaikas, mano motinos giminaitis, išblaškčius klausukus iš miškų, įstojęs į rusų kariuomenę už brolių, pasakojosi: Buvęs abaze, rodos, kokio vado Niemojauskio; buvę netol Tverų, o gavę paliepiamą pereiti į Aukštągirę Laukuvos parapijoj. Reikėjo jiems eiti pro ežero galą, pro Paežerės¹³⁹ miestelį. Ėję miškais ir laukais – niekas nekliudo. To abazo buvę apie penkiasdešimt žmonių. Atėję už Paežerio dvaro kluono į pušyniuką, su-

¹³⁷ maištininko, sukilėlio

¹³⁸ maište, sukilime

¹³⁹ Gyvosios kalbos Póžerė.

sisėdę pasilsėti. Keli drąsesni nuėję į dvarą duonos paprašyti. Pamatę, kad maskolių raitų būrys beatjogą vieškeliu nuo Laukuvos... „Mums, – sako, – nei bėgti, nei trauktis – miškas toli jau paliko, o čia aplinkui laukai... sugulėm prikrię prie žemės, gal nepamatę pralėks pro šalį. Kur tau, prakeiktieji tuoj pamatę ėmė šaukti: „Poliaki, svolači, poliaki? Strieliat! Uria!“¹⁴⁰ Mat, pušynėlis išbėginis¹⁴¹, šakos aukštai, kiaurai permatomas, tuoj sukomandavo vyresnysis, ir ėmė mus šaudyti. Mes pašokę atgal pyškinam, bet maskoliai nekrinta, o mūsų žmogus ant žmogaus virsta. Apsupę mus maskoliai ir skerdžia. Matau, sako, nebeliks nė vieno, mečiau kepurę ant šakos, kritau į duobę po egle ir guliu apsidvasinęs... gal į negyvą nešaudys, manau. Ką užmušė, nušovė, ką sužeidė, pakrito, kas begalėjo, spruko, bėgo per laukus, krito į griovius, duobes. Aikštėje nebeliko nė vieno stačio. Pašaudę pašaudę maskoliai, sušukę tris kartus – uria, susisėdę ant arklių, nutraukė sau ant Varnių. Mūsiškiai – vieni negyvi guli tykiai, kiti sužeisti kraujuose voliojasi, dejuoja, vaitoja, Dievo vardą šaukia... Rinkosi apie mus ir žmonės, pirma nedrąsiai, atėjo keli vyrai, paskui daugiau ir daugiau prisirinko, kiti kirviais, pagaliais nešini. Priėjo ir bobų, piemenų... Keikia mus, negyvuosius spardo, sužeistuosius pribaigia, keikdami, koliodami:

– Ponai, lenkai velnių! Bieso bajorai... mat išmuš maskolius, sugražins pančizną žmonėms kailį lupti. Še jums, ponaliai, chamai parodė... Ant chamų tik vargą užtraukėt, tuos visus paršus reikės palaidoti, nesmardinsi miške.

– Gerai dar, kad tuos maskolius velnias atnešė, – džiaugiasi bobos, – būtų reikėję tuos paršus prišerti, jau kaulijo duonos... maskoliai išvadavo – pašerė.

– Ginklus, šautuvus meskit į krūvą, reikės vyresnybei atiduoti...

Drabužius nuo kritusių prisimindami plėšia. Kurs dar kiek kruta, kirviu į galvą ar peiliu po kaklu...

Mano, sako, ir utėlės užšalo... Dabar jau bus man galas, manau, atsigulęs dairaus. Bėgti per lauką – pamatys, tokie įsiutę, užmuš sugavę. Atsidavęs ant vieno, šokau, sako, į eglę; šaka nuo šakos, pamažu užsirioglinau aukščiau. Eglišakiai tankūs, gal nepamatys, o aš juos matau... Bobos darbuojasi – drabužius nuo kritusių valksto, kišenės krato, užgrobusios laikrodėlį, džiaugiasi, žiedus nuo pirštų mausto... Besidarbuodamos ėmė bartis, stumdytis:

– Tau jau gana – glėbį drabužių jau nuvilikai namo...

– O tau dar neužtenka – geruosius išsirinkai...

– Kišenės tik kratai, o radusi pinigų, neparodai...

– Papūsk į nosį! O tu ką parodei? Trejas kelnes pasigrobei, o man vieni lopai...

Bardamos bobos glėbius drabužių nusivilko namo. Kritusieji maž nuogi paliko, skudurus tik ant kūno bepaliko... Vyrai rodavo jasi:

– Kas daryti? Policija atlėkusi ras užmuštuosius apiplėštus, bus mums bėdos... Bobos išplepės...

– Iškaskim duobes, suguldysim numirėlius, ir nepamatys... sakysim, tiek nušautų radome, kiti išlakstė.

Susitarę ėmė darbuotis: atsinešė lopetas, atsivarė bobų ir piemenų su lopetomis... kasa, plunkia ant dirvoniuko, raginasi:

– Skubėkim, maskoliai Varniuose pasigirs, tuoj atlėks vyresnybė...

– Kitus ragini, o pats tik pypkę krapštai...

¹⁴⁰ „Lenkai, niekšai, lenkai? Šauk! Valio!“

¹⁴¹ laibų medžių

- Aš manau, kaip čia bus, kai tos dūšios ateis paieškoti savo drabužių: ims bobas smaugti.

- Jų dūšios su kulkomis nulakstė: nepabauginsi...

Per valandą iškasė tris ilgas duobes, į tas ėmė negyvėlius nešti, vilkti juokaudami:

- Duokit plikuosius pirma - skurlinius ant viršaus.

- Čia šit ponaitis toks baltas, minkštas, tam būtinai „pančiznos“ reikėjo.

- Čia bajoras, panie, su uostais; ne sykį muzikui į ausį skėlei... Kirmyk, rup... ir t. t.

Guldė numirėlius eilėmis į duobes: iš šalių užpylė žemes, kitus ant viršaus guldė. Taip priguldė visas tris duobes. Miške ant žemės nieko nebeliko, tik šautuvų laužų krūvikė, nes geresnius vyrų išsirinko. Susitarė eiti vakarienės - saulė jau ant laidos. Naktį turės pastatyti sargybą, kad šunys neimtų numirėlių traukyti... Policija naktį nevažiuos...

Vyrų, bobos išsiskirstė, dar vaikai rankioja nuo žemės popierėlius, cigarų, papirosų galiukus, dėžutes.

Nuščiuvus mūšio laukui, pritemus, lipau iš eglės; rankos, kojos nutirpusios, galva svaigsta; paslinkęs į šalį, atsipūtęs valandėlę, dūmiau atgal didžiojo miško linkui. Taip pabūgau, sako, žmonių, rodos, pikčiausią žvėrį susitikti tiek nebijočiau, kaip žmogų; rodos, visi žmonės virtę į Paežerio¹⁴² žmogžvėrius; rodos, jų kirviai, peiliai ir kybo ant mano galvos...

Sutemo. Pavargau, pasidarė silpna, - atsiminiau, sako, kad nuo vakar ryto burnoj kruopos neturėjau. Nebegaliu paeiti, kojos linksta... burna prikarto, liežuvis sustiro... Pasiėkęs mišką, įlindęs į krūmus, kritau ant žemės... Kad bent vandens lašelį, manau, čia jau teks man numirti... ir gerai... bus galas...

Stojosi akyse mano draugai, sukimšti į duobes...

Kiek energijos, kiek spėkų, svajonių, idealų, kiek prakilnių minčių prazuvo?! Ryžomės despotizmą nuversti, laisvę, lygybę įsteigti... kiek kančių, sopulių sukimšo į duobes... O kiek dar ašarų, juos atmindami, išlies: verks seselės, motinėls, mylimosios... O kas joms pasakys, kas išaiškina, kiek jūs, broleliai, mirdami nukentėjote, kas ir kaip jus į žemę sukišo?!

Skaudu ir graudu pasidarė. Širdis man plyšo, ašaros ėmė rietėti. Verkiau į žolę įsikniaupęs, kaip tėvo nuplaktas... Nusiverkus, rodos, lengviau pasidarė, bet užmigti, sako, negaliu: dar iš baimės drebėti nenustojau... Pradėjo dangus mėlynuoti, žvaigždės gesti. Atsistojau ant kojų kaip ant pagalių. Eisiu, sako, ieškoti upelio ar kokio griovio su vandeniu. Kepurės nėra, - atsiminiau, kaip į mano kepurę ant šakos maskoliai šaudė. Svyruoju po mišką. Vieversėlis ėmė čiurškauti, girdžiu, sako, rodos, netolimais varlės ėmė kranksėti. „Čia turi būti vandens?“ - pamanęs einu į tą pusę ir radau kūdrą ar pelkę vandens. Nusimetęs batus, įbridęs giliau, gėriau, gėriau, košdamas dumblą per dantis. Žiūriu - čia pat supančioti arkliai ėda. Nusigandęs दौरaus, turbūt, manau, čia netoli ir žmonės yra. Ogi žiūriu - trys arkliajaniai ant dirvono nosis pastatę miega. Nuodėgulių krūva dar teberūksta, kepurės, balakonai išmėtyti. Prislinkęs arčiau, žiūriu - visi jauni vaikėzai; išbudę turbūt manęs neužmuštų.

Pasiskyriau kur geresnę kepurę, užsimoviau, sako, kaip tik man. Pasiskyriau geresnį balakoną, savo juodą švarką padėjau į vietą, milinę apsilvilkęs, lindau atgal į mišką. Balakono kišenėj radau lenktinį peilį ir duonos gabalą, taip gardžiai užsikandau, lygu ubagas atlaiduose; dar vandens atsigėręs, lindau į tankmę ir užmigau.

¹⁴² Pózeris.

Toliau dienomis miške miegojau, o naktimis ėjau; nuo žmonių kaimiečių iš tolo lenkiausi; užėjęs miestelį, ėjau pas žydus duonos pirkti – pinigų dar turėjau... Taip vargais negalais dasikasiau iki namų... Rudenį broliui reikėjo į kariuomenę eiti, stojau už brolių, priėmė ir išėjau maskoliui tarnauti...

Pranas man pasakojo Telšių kariškam ligonbuty, kame jis kariuomenės felčeriu tarnavo. Pasakojo savo istoriją iš lenkų karės dūšaudamas, o man ašaros kaip pupos laša.

Kaip pavasari džiaugėmės karės pradžia, taip, atėjus rudeniu, liūdnai verkėme karės pabaigoj.

Karė pasibaigė tik miškuose, giriose. Užėjus šalčiams, mūsų gerbiamieji lenkeliai, susirietę, peralkę, slankioja į visas puses, ieškodami pastogės, kur galvelę priglausti... Nebesvajoja maskolius išmušti, tik stengiasi patys nuo mirties išsigelbėti...

Užtai iš maskolių pusės karė tebepleškėjo.

Ką sušaudė iš karės vadų, ką pakorė, kiek būrių į katorgą išvarė, kiek teismų naujai suimtųjų, kiek kamantinėjimų, tardymų?!

Per visą žiemą komendantai, karės teismai išsijuosę darbuojasi... Mus tik pasiekia kasdien ir kasdien vis naujos žinios: to ir to nebėra, tam ir tam amžinatilsį, tas be žinios prapuolė, tas į maskolių kariuomenę įstojo, tą suėmė, primušė... tas kalėjime numirė...

Mes tik verkiame, dūšaujame: gaila mums mūsų didvyrių, kurie nesulaukė lenkų pergalės, o kad ne šiemet, tai kitą arba už keleto metų tikrai lenkai pergalės maskolius.

Dėdinai kitokie pyragai: mokėk kontribuciją¹⁴³ lenkams į centr. komitetą, užgulė mokesčiai – atiduok. Mokėk maskoliams kontribucijas nuo žemės, mokėk stropas¹⁴⁴ nuo dešimtinės, o neturi – tuoj ištaksavos¹⁴⁵.

Lenkai geruoju reikalauja patriotiškas pareigas pildyti, maskoliai po gvaltu¹⁴⁶ plėšia...

Dėdina verkia, plaukus nuo galvos rauna. Nors žydėliai gelbsti – pinigus skolina, už tai išvedžiojo dveiges treiges karveles... nė melžiamųjų nebeliko. Kumelaites, arkliukus po kits kito išvedžiojo... Kūtės liko tuščios, svirnas skamba, rūšiai, kamaros – kaip iššluoti. Nebėra kuo lenkus maitinti, nebeliko nė sau ko į puodą dėti... Sienos do lentynos liko mano gerosios dėdinėlės.

Negana duonos, putros – nei sėklos nebėra, dargi nė darbininkų nebeliko. Visi, paleisti nuo ponų, į visas puses išlakstė. Ateis pavasaris, negana sėklos nėra, bet ir žemės išarti nebėra kam nei kuomi. Arklius reikės pirkti ir darbininkus samdyti, algas mokėti... nebėra savų žmonių prie darbo pavaryti. Mes dūšaujame dėl žmonių tamsumo, nedėkingumo: tiek metų gyvenę ir užaugę pas dėdę, paskui pas dėdiną taip gerai gyvenę... Dvaro laukai nedidžiausi – nesunkiai visus darbus nudirbę... arba kurie dvare ar nepavalgę, neapdaryti buvę... Kai tik išgirde: „paleisti nuo ponų“, – tuoj ir išlakstę, nei dėkui, nei išgrauž nepasakę... Ot, tamsumas, nedėkingumas! Kad bent maskoliai būtų sumušti! Dabar mūsų didvyriai lenkai, tiek vargę, kariavę, tiek spėkų¹⁴⁷, aukų padėję – kariami, šaudomi, kankinami lygu kokie prasikaltėliai... Senutė „babunia“ vis kabalas iš kortų¹⁴⁸

¹⁴³ rinkliavos karo metu

¹⁴⁴ baudas

¹⁴⁵ parduos išvaržytinių

¹⁴⁶ prievarta

¹⁴⁷ jėgų

¹⁴⁸ būrė kortomis

dėliojo, ir vis išeidavo, kad lenkai pergalės... Mūsų irgi tiek prisimelsta, tiek novenų atpasninkauta, o tų litanių, rožančių be skaitliaus pripoteriauta... Vis tik Dievas turėjo išklaudyti, nors tiems prancūzams dvasią šventą įkvėpti, kad eitų lenkams pagelbėti... Po tiek vilties ir džiaugsmo – rudenio p viskas nusmuko, bet nenumirė.

– Šią vasarą nepasisekė, – ramina mės. – Išau pavasaris, Garibaldi¹⁴⁹ su trenksmu atsibaldys... šoks iš naujo lenkai, duos maskoliams, net dulkės rūks.

Nors viltį maskolius nugalėti gaiviname savyj ir tikriname viens kitą, jog nė pas Dievą nebūtų teisybės, jei lenkams nepadėtų maskolius nugalėti.

Bet kol kas ir valgyti norisi, o čia amžina tuštybė visame dvare. Dėdinos žentas išsikraustė į kitą dėdinos dvarą gyventi; kita duklė išvažiavo pas gimines, o man pasirinko surasti gerą tarnystę – pas dvarponį Gorskį netol Telšių, Džiuginėnuose. Algos suderėjo trisdešimtį rublių į metus... Samdė mane prižiūrėti ponų Gorskių mažą dukrytę, kurią nusamdyta moteris penėjo; kai nuo jos atskirs mergaitę, tuomet man atiduos auklėti. Tuo tarpu mano priedermė patarnauti pono seseriai – senai panai... Turėjome du kambarius ant antrų lubų: viename mano pana gulėjo, antrą man pavedė.

Darbo man visiškai mažai. Savo panai lovą rytą vakarą pakloti, padėti jai apsirėdyti; dieną siuvinėti ar ką pataisyti, palopyti... Mūsų kambarius mergaitė kasdien iššluoja, išplauna, man tik dulkes nušluostyti. Valgis geras – nuo ponų stalo. Sodas didelis – visokių vaisių, uogų iki valios... Daug man geriau kaip pas dėdiną.

Su savo pana surokuojame¹⁵⁰, sykiu važiuojame į bažnyčią. Atsisakiau nuo vaiko, verčiau pas paną tarnausiu.

Dvariškių buvo daug. Pakajuose du liokajai, prie tų dar mažas liokajukas. Dvi tarnaitės prie ponios – viena prie siuvimo, antra poniai patarnauti. Aš prie panos, o mums patarnauti dar viena prasta mergaitė. Virėjas, gaspadinė, urėdas, laučasis – tie visi antrame rūme (oficinoje) kambarius turėjo. Vežėjai du ir mažas jiems patarnautojas, arkliaganys, dvi mergaitės virėjos, trečia prie paukščių trečiame rūme (palivarke) gyveno.

Lauko darbininkai atskirai – kumetynėse: tie po dvarą nesimaišo, tik laukuose darbuojasi, bet dvariškiams oficialistams yra padėjėjai ir patarnautojai arba, tiesiai, tarnai ar tarnaitės... Pilnas pilnitelys dvaras žmonių pasidaro, net knibžda. Negalima nė permąnyti, kas kokį činą valdo¹⁵¹ ar prie kokio darbo priguli.

Man dvare gerai, linksma ir smagu, darbas lengvas, niekas niekur nesiuntinėja, nevarinėja kaip pas dėdiną: čia siuvinėtis, lopinėtis, pataisyti ką paduoda, nubodus sėdėti galiu išlėkti į sodą palakstyti. Vakara is arba ponams kur išvažiavus, ateidavo pas mus į garderobą (siuvėjų kambarys) urėdas, liokajus, virėjas, laučasis; gersime sykiu arbata, pasikviesim ir gaspadinę. Na, ir visokių juokų, anekdotų pripasakodavo: kartais juokingų – prisijuokiamo, o kartais liūdnų ir skaudžių atsitikimų ar patyrimų pasakojo, net mums ašaros veržėsi.

Ypač laučasis p. Laurynas mokėjo gerai pasakoti apie savo jaunystės dienelių patyrimus. Jis buvo muziko baudžiauninko sūnus ir mažas atimtas nuo tėvų į dvarą, kur jo tėvai buvę prirašyti ir eję lažą. Buvęs atskiras palivarkas, tenai ūkį vedę visokie kamisoriai, urėdai. O didysis dvaras, kur ponai savininkai gyveno, už kelių mylių buvęs. Tikroji ponia buvo našlė, vieną sūnų turėjo. Tas rokavosi visų turtų ir dvarų, ir žmonių paveldė-

¹⁴⁹ Džiuzepė Garibaldi XIX a. italų revoliucionierius

¹⁵⁰ sutariame

¹⁵¹ tarnybą turi

tojas, savininkas, tėvo įpėdinis. O kol jis užaugs, į metus įeis, buvo visų dvarų ir žmonių prižiūrėtoju kamisorium žydas Abromas, ponios pastatytas ar nusamdytas. Ponia buvusi vokietė ar žydė – niekas nežinojo, tik paėjusi iš Prūsų, lietuviškai nemokėjusi.

Pas Lauryno tėvus būrys vaikų buvę – penki sūnūs ir trys mergaitės. Labai skurdžiai gyvenę. Tėvas pasiligojęs, vaikai – maži darbininkai, vos tik galėję išlaikyti samdomą berną dvaro lažui atlikti.

Dvare menko ar mažo darbininko nepriims: turi ar neturi – duok tvirtą, o ne – šalin iš ūkio, paims kitas su tvirtu dvarui darbininku.

Namie jauni vaikai, kiek išgalėjo, kniso žemę, sėjo ir pjovė, kūlė ir malė, bet labai tankiai duonos ir sėklos trūko. Sykį važinėdamas per dvarus, palivarkus, kamisorius ponas Abromas užvažiavęs pas Lauryno tėvus. Pamatęs taip daug vaikų, nusistebėjęs ir pasidžiaugęs, o Lauruką net paglostęs.

Jam išvažiavus, tėvai, ypač motina, labai susirūpinę, kad čia nebus doros, labiausiai, kad ponas žydas paglostė Lauruką – čia kas nors atsitiks nepaprasto, gal kokia nelaimė.

Motinėlės širdis prijautė: po savaitės ar kiek laiko atėjęs desėtninkas pavarė: tuoj vežti Lauruką į dvarą, o neklausys – bus blogai. Motinėlė verkia, tėvas keikia, bet taisosi vežti. (Rašysiu paties Lauryno žodžiais.) Matušė sako:

– Vežkim vyresnįjį Beniuką, tas jau bent dešimtį metų pabaigęs, o Laurukas, tas mažėlis, vos devintus užkliudęs; tokį kūdikį be prieveizos ir utėlės suės...

– O jei nepriims Beniuko, bus antras kelias tą vežti, – sako tėvas. – Vežkimės abudu, katrą išbrokys, parsivešim...

Susitarę veža mus abudu, lygu ėriukus sutupdę į ratus.

Visą kelią matušėlė verkia ir Benis po truputį ašaroja. Nuvažiavome.

Ponia liepė mus pas save pašaukti. Matušė nusivedė mus abudu, sustatė prieš ponią. Atėjo ir ponas Abromas. Pamarmėjęs su ponia, padėjęs ranką ant mano galvos:

– Būsi geras dvariškis, – sako, – klausysi, būsi mylimas, tą palikti dvare, – pasakęs išėjo.

Matušėlė verkdama; ponios kojas apkabinusi, prašo kad leistų namie vaiką prakurenti¹⁵², bent iki 11-12 metų, tuomet didesnę atiduos į dvarą. Ponia iš tolo kratosi:

– Tugu tugu! (toks jos priežodis buvo) Tugu tugu! Ponas Abromas taip liepė, tokio vaiko reikia dvare; pripras prie darbo, o namie pripras tingėti, išdykauti, tugu tugu!

Matušėlė vėl verkdama puolinėja poniai po kojų, kad paimtų vyresnįjį... Mažasis tik aštuonerių metų, nieko dvare neatneš naudos: nemoka nieko dirbti, nieko nepaganys.

– Išmoks dvare, išmoks, tugu tugu! – atšovė ponia, – ponas Abromas kokį paskyrė, tą turi palikti... O neklausysit – bus blogai... – nubėgo į pakajus.

Nuėjome nuo ponios prie vežimo. Matušėlė dar bėgiojo pas gospadinę, pas virėją, prašė, kad mane prižiūrėtų, nors valgyti paduotų. Žadėjo greit, kai galės, atvažiuoti pas mane. Matušė verkdama, o Benis šokinėdamas išvažiavo.

Paliktas, sako, sėdžiu ant pamato pas virtuvės duris. Šunys valkiojasi, vienas man ranką palaižė, kitas – nosį, burną; bijausi šalin varyti, kad neįkąstų. Turėjau duonos, mėsos šmotelį – matušė buvo man į kišenę įkišusi; sulaužiau duoną, sugnaibiau mėsą, pamečiau šunims.

Šunys, mane aplaižę, sugulė aplinkui. Taip ir sėdžiu prieš saulę, snaudžiu.

¹⁵² paauginti

Vakare ėmė rinktis šeimyna vakarienės, pamačiau daug vyrų, mergų, piemenų. Įsivedė mane į vidų, įpylė putros bliūdelį, liepė valgyti. Šeimyna valgydami, ypač vyrai, visai iš manęs juokiasi:

- Velnių dvariškis! Kokį čia tau duos darbą - ronus¹⁵³ pjauti?

- Toks dar mažas rupūziokas, kas do nauda iš tokio?

- Abromo, smarvės, išmislas, lygu nežinai? Bile tik gali žmogui įkasti... Daug vaikų - žydui pavydas: reikia atimti, reikia vaiką varginti.

- Namie užaugtų doras darbininkas, o čia vagis, melagis... be to nebūsi dvariškis.

Aš girdžiu, ką apie mane šneka, bet mažai tesuprantu. Visi išvaikščiojo, ir aš pavalgęs vėl lauke ant pamato atsėdau, tik snausti nebegaliu - šalta. Mergaitė mane pašaukė:

- Ei, vaike, per naktį čia nesėdėsi, eik į trobą gulti.

Įėjęs žiūriu - pasienyje ant suolo atsigulė kitas vaikas, taip pat ir aš, nusivilkęs bala-koniuką, pasidėjęs po galva, atsiguliu ant pliko suolo po langu. Naktį pasidarė šalta - per langą vėjas pučia, troba atšalo, drebedamas iš miego, slinkau pečiaus ieškoti, bet ir tas jau atšalęs. Lindau į užpečkį - suniurnėjo šunys, susirangiau greta šunies, apsilęs užmigau. Pajutau, kad šunys per mane laipioja; atsibudęs girdžiu, kad po trobą vyrai šneka. Lindau iš užpečkio. Vyrai vėl juokiasi:

- Su gončiais miegodamas, išmoksi zuikius skalyti...

- Prauskis burną, dvare nesiprausęs nevalgysi...

Nusiprausiau... šeimyna susisėdo valgyti. Atsiminiau, kad matušė namie nedavė valgyti, kol nesukalbėsim poterių.

Atsiklaupiau asloje, kalbu poterius; nors nelabai temoku, bet, kiek atsimenu, kalbu. Pamate vyrai vėl juokiasi:

- Melskis, poteriauk, - sako, - Abromėlis išleis tave į kunigus.

Kitas draudžia - nesijuokti iš maldos, nepaikinti vaiko, gerai buvęs mokomas.

Dieną gospadinė pristatė mane žąsų ganyti. Nusivarėm į pūdymus; žąseliai dar maži; liepė man nuo varnų ganyti ir nesuleisti į prūdą. Prūdas aplink dvaro sodą - iš lauko gyvuliai prieina atsigerti, bet per prūdą neperbrenda, o žąsis suleidus į prūdą, tuoj atsidurtų sode. Įpasakojusi gospadinė daboti žąsis nuo prūdo, dar pridūrė:

- Jei suleisi, gausi plakti...

Ganau toliau pasivaręs žąsis prie pelkės, prie vandens. Atsivarė Praniukas kiaules, dviese ganyti nebeilgu; atsivedė šunį, tas pasiundytas už ausų kiaules patampo, žąsis nuo prūdo pabaido. Mudu voliojamės ant dirvono. Pasikaitydami nueiname pietų, atsi-nešame duonos pusvakariui, ir šuniui užtenka...

Viskas gerai, kai giedra, - bet užėjus lyti - nėra kur dingti... Praniuko kiaulės žvieg-damos nulekia namo, ir Praniukas paskui. O mano žąsys aptupia žąselius, mane lyja, už apykaklės varva ir visą sumirko. Varvėdamas pareinu paskui žąsis; žąselius palesina, į kūtę uždaro, o man niekur dingti. Verkiu drebedamas nuo šalčio... Mergaitė pasigailusi liepė nusivilkti, davė sausų ilgus marškinius, mano drabužius išgręžusi padžiaustė. Bijodamas vyrų juoko, lendu į užpečkį prie savo draugų šunelių.

Kol žąseliai maži, be sparnų, šiaip taip dar galima paganyti, bet į vasarą suaugo žą-seliai, o jų didelis būrys, prisklis pilni laukai. Užėjus kaitrai, pelkėse po laukus vanduo išdžiūvo, žąsys negauna kur atsigerti - skverbiasi į prūdą, nebegaliu nutūrėti.

¹⁵³ rąstus

Nusivarysimi su Praniuuku į kitą kraštą lauko; su kiaulėmis bepigu: joms užtenka purvyno pasivolioti, o žąsys, rodos, užuodžia, kame vanduo. Per mūsų galvas pakilusios, ir lekia į prūdą. Žąseliai išsižioję, sparnais pasiplasnodami, pagal žemę lekia paskui senes. Žąselių daugybė: užbėgsiu už akių iš vieno krašto, iš kito krašto jau tolyn nubėgo. Sušilęs, suplukęs, verkdamas lakstau po žąselius, baidau, pagaliu mojuoju, tik pagalys sprukt iš nagų – tiesiai žąseliui į galvą; tas ir raitosi apviręs. O senės žąsys jau prūde. Uždusęs pakritau ant žemės, ir žąseliai subėgo į prūdą. Atsikėlęs žiūriu – mano žąsys jau pasklido po sodą.

Daržininkas šaukia, keikia, žąsis šunimis pjudo. Beatlekianti gospadinė, tuoj man už čiupros; parsimetusi ant žemės, apraižė vytimi; pamatė besispardant žąselį, supykusi nuplėšė man visus drabužius nuogai, rankas užpakalyje surišo ir prie medžio pririšo:

– Tu, rupūžioke, žinosi, – sako, – kaip žąsis daboti, ne žąselius mušinėti...

Palikusi mane, varinėja išpjudytas į šią pusę žąsis. Apspito mane vapsvos, sparvos ir kiti vabalai; ėmė kramtyti pliką nugarą... Klykiu, kiek tik galvoje balso, uždykdamas klykiu... Kur bus buvęs – žydas botagu nešinas beatlekiąs nuo šašiejaus:

– Gevalt! kas čia taip klykia?..

Radęs mane pririštą pliką, kruviną, net atbulas atšoko.

– Kas tave pririšo? – klausia.

– Gaspadinė, – sakau.

Tuoj perpjovė virvutę, kuri besitampant kruvinai rankas man perpjovė. Pamatęs žydas gospadinę, išlojojo, iškoliojo, iškeikė, pagrasino ne tik ją, bet ir pačią poniją po sūdu paduoti už tokį darbą. Man liepė ateiti į karčemą, žadėjo pas tėvus nuvežti.

Rytmetį, išginęs žąsis, tuoj pasigyriau Praniuukui, kad žydas prižadėjo pas tėvus mane nuvežti...

– Bėgčiau pas žydą, – sakau, – tik nežinau, kame karčema?

Praniuukas pavedėjo mane šašiejumi¹⁵⁴, parodė karčemos stogą.

– Kai norėsi bėgti, – sako, – lėk tiesiai pro malūną ir šašiejum tiesiai į karčemą – tenai rasi žiląjį žydą.

Vakare parvaręs žąsis, pasiėmęs nuo stalo riekę duonos, dui į karčemą. Pabučiavau žydui į ranką. Žydas liepė man gultis stadaloj ant šieno, kai važiuos, pažadins. Džiaugdamos kritau į šieną. Pajutau tik, kaip žydas mane ėmė žadinti... Arklys jau pakinkytas, susisėdę nudardėjom. Kelyje saulė patekėjo. Atsizinau pas Aunavos tiltą, ties grapo dvaru. Ant pat pusryčio parvažiavome namo. Tėtušiai nusigando, nustebo.

Žydas pasakojo, dėl ko ir kaip mane parvežęs, kaip pliką pririštą, vos gyvą mane radęs... būtinai spiria tetušį, kad paduotų gospadinę po sūdu... jis būtų liudininkas.

Aš lakstau, sako, po namus su vaikais, džiaugiuosi, viskas taip pat, kaip palikau, tik šieno pilna daržinė ir rugių pilna jauja. Darže morkos užaugusios didžiausios; prirovęs glėbį, įverčiau žydui į ratukus; Benis, prikasęs bulvių krepšį, vėl supylė žydui. Tėvas nuo savęs, mama nuo savęs dėkojo ir pyrago davė žydui. Tėtušiai labai džiaugiasi, kad žydelis pasigailėjo vaiko, parvežė; sykiu ir rūpinasi, kas bus, kai sužinos dvare. Manęs klausinėja, aš viską pasakaju – kaip valgau, kame guliu, kaip žąsų nebegaliu paganyti, nulekia į prūdą. Tetušiai abejoja:

– O gal tyčia atleido, kad žąsų nepagano? Klausosi, kas bus toliau.

¹⁵⁴ plentu

Šukavo mane matušė, galvą trinko; pirtį pakūrė, išvanojo, nes utėlių tiek mano galvoje, tiek marškiniuose, nors saujomis brauk... Po kelių dienų beatjojąs dvaro bernas; radęs mane namie, liepė tučtuojau vežti mane atgal į dvarą, o man sako:

– Na, klius tau plėgų... Praniukas pasakė, būk tu žadėjęs pasiskandinti... išgraibėm visą prūdą, visur ieškojom, o tu mat čia, bėgūne!

Veža vėl matušė verkdama, ir aš žlembiu; nuvažiavome. Tiesiai mus nuvarė prie ponios. Ponia tuoj liepė pašaukti poną Foką, manęs klausia:

– Ko tu bėgai, tugu tugu?

Aš tik verkiu drebėdamas, nė žodžio negaliu ištarti. Matušė puolė poniai po kojų, verkdama ėmė teisinti, guostis: kaip pliką vaiką ant saulės buvo pririšę vabalams ėsti, žydas pasigailėjęs atrišo, paleidęs atvežė namo. Ponia tuoj liepė žydą pašaukti. Tas atbėgęs kaip ėmė poniai žydiškai blerbėti, į mano nugarą ir į savo piršto galą rodyti – kokie vabalai mane ėdę. Turbūt jis ir gaspadinę apskundė, ir tą ponia pašaukė.

Blerbėjo visi, barėsi. Ir ponas Abromas prisistatęs sako:

– Niu, Lauruk! už bėgimą gausi penkiolika į s... Ponas Fokas jau laukia tavęs stainioje...

Suklikau piktu balsu, puoliau prie matušės, net ponia nusigando.

– Nebijok! tugu tugu! už pirmą sykį neplaks... – pasakė.

Su Abromu ėmė blerbėti. Matušė dar ponios prašė, kad atleistų mane namo, bet Abromas liepė palikti.

– Kad būtum neatvežusi, – sakė mamai, – rytoj būtumėt išmesti iš ūkės ir rykštėmis dar pašventinti... Man liepė ponią perprašyti ir prižadėti daugiau nebebėgti.

– O pamėgintum išbėgti, – grasino, – tau ir tėvams po penkiasdešimt plėgų ir iš ūkio von!

Kas gi daryti? Vėl paliko mane utėlėms ėsti.

[...]

Sykį pavarė sodžiaus mergas pakajų šveisti. Viena, beplaudama langus, kažki kaip iškūlusį stiklą. Ponia pamačiusi tuoj sušuko:

– Tugu tugu! pašaukti poną Foką.

Tas prisistatęs tuoj mergą į tvartą ir raižyti, ponia liepusi ar penkiolika įrėžti už stiklą. Merga po plėgų nebegrižta prie darbo; šaukia, ieško kitos ir pamatę – ant kūčių pasikorius. Šoko vyras, nupjovė virvę – dar gyva; kiek atsigaiivėjo merga, nuvilko į tvartą, kad raižė, kad plakė už korimos, nė balso nebeliko, nė atsikelti, vos tik gyvą nuvežė namo. Rytą ir pasimirė. Tiek tuomet buvo žmogaus gyvastis branginama: mažiau už lango stiklą.

Paskui iškilo kalbos, būk Gendrutės dūšia¹⁵⁵ baldosi po dvarą, būk naktimis į ponios langus barškina, paskui einanti po Foko langais – stiklus braižanti. Vienas matęs, kitas susitikęs, mergos mačiusios, kambarinė girdėjusi langus braižant, kitas matęs pušyne ant Abromo pakajų einant... Visi, labiausiai mergos, piemenys, sutemus bijosi pro duris ir nosį iškišti – bijosi Gendrutės dūšią susitikti.

Tvirtino vyrai, jog žmogaus dūšia, ne laiku iš svieto išvaryta, niekuomet nedovanos savo užmušėjams, nes ji aname sviete neturi vietos tol, kol ateis laikas, kada būtų turėjusi savo mirčia numirti. Ji vis vaikščios, baldysis ant žemės ir keršys savo budeliams. Aš vis laukiau, kada dūšia pasmaugs Foką, Abromą ar ponią, o vakare bijojau ir nosį iškišti pro duris...

¹⁵⁵ siela

Virtuvėje man nėra darbo: virėjo tarnai išlaižo ir nušveičia rendelius¹⁵⁶. Slankioju dienomis šen ten po dvarą; nueinu pas sodininką; jis ir jo pagalbininkas dirba matus¹⁵⁷ iš šiaudų pavasarį inspektams dangstyti. Mėginu ir aš dirbti. Patiko mano darbas, senis giria ir ragina greičiau dirbti, tankiau ateiti. Netrukus taip įpratau, lygiai su visais pastatau matą. Kai truputį atšilo, sodininkas paprašė ponios, kad mane jam duotų. Ponia sutiko: lygu jai ne vis tiek, kur mane padėti. Žąsims ganyti kitą kieno vaiką atėmė nuo tėvų į dvarą.

Dabar mudu su seniu ir darbuojamės po sodą.

Lažininkai sukala inspektams skrynias, priveža mėšlo, pripila žemių – mes tik lyginame, grėbstome, sėjame, laistome, dangstome.

Kai atšilo, pradėjo auklė ponaitį vedžiotis po sodą; jis lenda prie manęs. Man vaikas patinka: gražiai baltai aprėdytas, toks gražus, Mykoliukas vardu. Senis ponas buvęs Mykolas, ir ponaitis tėvo vardu. Tuomet aš jau turėjau dvyliktus metus, o ponaitis – šeštus. Aš, įsisodinęs jį į karutį, pavežiosiu, ar ant kupros, „kromu“¹⁵⁸ panešiosiu, arba bėgsiu ropla, o jis man ant nugaros raitas... Auklė džiaugiasi, kad mudu žaidžiame, sodininkas juokiasi. Paskui vaikas taip priprato, nebenutūri jo pakajuose, o išbėgęs laukan – tuoj pas mane.

Pamatė ponia benešiojant mane ponaitį „kromu“ ant nugaros, užniko bartis:

– Tugu tugu! tu muzikiukas, kaip tu drįsti ponaitį nešioti? Tugu tugu, nevalia!

Bara ir auklę, kam pas mane ponaitį leidžia. Nori nuvesti šalin; tas rėkti, ožiuotis, kritęs ant žemės – spardyti, nebeatskiria nuo manęs. Kiek jį norėjo atpratinti, geruoju ir piktuoju – nieko nepadaro; kai neleidžia pas mane, tuoj kris ant žemės, ims spardyti, klykti. Norėjo mane išvaryti atgal prie žąsų, sodininkas nedavė – poniai aiškino:

– Laurukas man už du darbininkus padirba... o ir ponaitis gali susirgti besiožiuodamas...

Ponia, pabūgusi ponaičio susirgimo, nebegyniojo nuo manęs, tik liepė mergoms mane trinkti ir marškinius tankiai skalbti, kad neapleisčiau ponaitį brudais.

Mes ir žaidžiame per vasarą. Man gerai, už tai myliu ponaitį, tik nelabai tesusikalbame: jis lietuviškai nemoka, o aš lenkiškai; man liepia mokytis kalbėti lenkiškai, o jam neleidžia chamiškai kalbėti. Bet mes vieną žodį taip, kitą kitaip – susirodome, susiprantame. Man lieps ravėti – ir jis po žemes voliosis; laistysiu gėles – ir jis susilaistys, susipurvins. O kai šalta ar lyja, nenutūrės jo pakajų: tol rėks, draskysis, kol pašauks mane žaisti su ponaičiu. Tas man pakiš baltos duonos, pyrago ir mėsos gaunu, ką jis nesuvalgo.

[...]

Auklė ir tas mokytojas turėjo vargo jį daboti ar išbėgus gaudyti. Mane vėl naktimis lygu šunį ėmė siuntinėti pas poną Abromą su rašteliais; nuėjus vėl reikia gerti ir šokti.

Paskui, norėdama ponia nutolinti nuo manęs ponaitį, išvarė mane į malūną už pagalbininką, pasiuntinį. Ponaitis nežino, kur mane dėjo, o toli bėgioti, nebesusieiname.

Bet man čia gerai, nebesiuntinėja niekas naktimis, rečiau bematau Abromą ir Foką – ramu. Pavasarį sužinojo ponaitis, vėl kasdien ištrūkęs atbėga pas mane į malūną – susimiltins, sudulkės, vėl vargas tarnams, neramumas poniai.

Mato ponia – nieko nepadarys, neatskiria ponaičio, parvarė mane atgal į sodą, ir vėl mes su ponaičiu.

¹⁵⁶ puodus su kotu

¹⁵⁷ uždangalus

¹⁵⁸ kromas – dėžė prekėms, nešiojama ant nugaros

Vieną sykį, belakstydami po sodą, išgirdome tvarte – žmogus gvaltas šaukia.

– Kas čia šaukia? – nustebo ponaitis.

– Turbūt kokį žmogų Fokas plaka, – sakau. – Plaka?! Bėkim pažiūrėti.

Tuoį šoko per tvorą, aš paskui – noriu jį sulaikyti, tas, išsisukęs iš manęs, lygu kulka nurietėjo į tvartą. Bėgu arčiau, girdėti – nagaika švilpia, kirčius skaito. Mano ponaitis, matau, pribėgęs tarpduryj sukliko, klakt ir parvirto.

Aš, vingį davęs, patvoriu atgal į sodą, kritau į agurkus ir ravėju. Prakaitas mane pila, drebu iš išgąščio, bijau – ant manęs kris bėda, nebeišsisuksiu nuo Foko nagaikos. Girdžiu – tvarte kilo alasas, triukšmas; galvą pakėlęs, žiūriu: vežėjas parneša ant rankų ponaitį, Fokas sykiu eina, linguodamas nagaiką, dairydamos vis šaukia:

– Lauruk! Lauruk!

Aš dar didžiau prikritau prie žemės. Girdžiu – prie gonkų auklė, ponia, kambarinė lygu vištos ėmė katėti: – Jėzus Marija! Ponaitėlis nebegyvas! – Kas pasidarė? – Kame? kur prisimušė? – Kas primušė, kas užgavo?

Visos sykiu šaukia.

Fokas aiškina ir Lauruką pa Lauruką mini, bet niekas jo neklauso, ponia tik verkdam šaukia:

– Daktaro! Tugu tugu, daktaro! Kaip arkliai išoka – lėkti į Šiaulius daktaro... Misiutą į lovą, į lovą...

Visos apkibusios įnešė ponaitį į vidų. Fokas keikdamas grįžta. Sodininkas pastojo jam kelią.

– Ko tu čia kabinėjies prie Lauruko? – ėmė kolyti, – jis nuo pat ryto darže ravėja, tu pats kaltas: vaikas, nematęs kotavojant¹⁵⁹ žmonių, gali numirti pamatęs – tu atsakysi.

Fokas spjaudydamos nulėkė, mano širdis atsigavo. Po valandos ėmė po sodą moteriškas balsas šaukti:

– Lauruk! Lauruk! ūūū!

Pašokęs bėgu ant balso.

– Eik į pakajų, – sako kambarinė.

Nutirpau visas, širdis tik plaka, nei rankų, nei kojų nebejaučiu.

– Mirė ponaitis? Aš nekaltas... negalėjau... – teisinuos.

– Neplepėk, tik eikš greičiau...

Įsivedė mane į ponaičio kambarį. Paguldytas lovoje, blaškosi, rėkia:

– Fokas su bizūnu... kraujas... Lauruką užmušė...

Šokinėja iš lovos, vos nutūri auklė su ponia. Man pagailo ponaičio, ėmė ašaros byrėti.

– Cit, neverk, nebijok, – stumia mane prie lovos, rodo, – štai Laurukas, Misiuta! Pas tave, gyvas ir sveikas. Gulėk ramiai, niekas nemušė... žiūrėk.

Pažvelgęs į mane, ponaitis prasijuokė ir sako:

– Sėdėk čia pas mane – neduosiu Fokui plakti...

Nutilo truputį, nusiramino, ir vėl ėmė klejoti, šokinėti:

– Užplakė! užmušė Fokas Lauruką...

Vėl stumia mane prie lovos, rodo:

– Misiuta! Misiuta! pas tave Laurukas. Štai čia!..

¹⁵⁹ plakant, kankinant

Parlakino daktarą. Pasižiūrėjęs liepė tuoj ponaičio galvą ledais apdėti. Paskui, išsivedęs mane laukan, ėmė klausinėti. Drebu, verkiu, nė žodžio negaliu išstarti.

– Nesibijok, tau nieko nebus, – glosto man galvą, – tik pasakyk man visą teisybę, kaip buvo su ponaičiu.

Prasidrąsinęs papasakojau daktarui nuo pat pradžios iki galo visą atsitikimą, nė žodžio nepamelavęs. Daktaras per naktį sėdėjo ir vis ponaičiui prie galvos ledus dėjo. Man liepė neišeiti, aš už lovos galo ant žemės susirietęs snaudžiu. Ponia irgi nuo ponaičio lovos nepasitraukia. Šnekasi su daktaru.

Jau aš suprantu lenkiškai, nes per trejus metus, kiek buvau dvare, vis lenkišką kalbą girdėjau, ir man buvo liepta lenkiškai kalbėti. Nors ne kiekvieną žodį, bet supratau, kaip daktaras poniai sako:

– Ponia liepi žmones kotavoti, sveikatą atimi, per tai ir ponios vaikas įsirgo. Jo jauni, silpni nervai – negali žmogaus kančios pakelti... Gali smegenų uždegimas išsirišti, tada nė šimtas daktarų jo nebepagydys. Arba išgijęs, kitą sykį tokį žiaurumą pamatęs, gali net iš proto išeiti...

Ponia tik šniurkščioja.

– Tugu tugu... nežinojau... tai Fokas... Misiuta! Misiuta! ko tu ten bėgai?.. Nebepamatsi daugiau...

Man ponaičio gaila, bet poniai gerai, gerai! Nebeliepsi: „Tugu tugu! veskit pas poną Foką!“

Ponaitis išgijo, bet išeiti iš pakajų¹⁶⁰ jam neleido: kasdien turėjau pasirodyti, kad gyvas ir sveikas, o ilgai nematęs, tuoj ima šaukti:

– Lauruką užmušė, Fokas su bizūnu užraižė...

Nuo ponaičio ligos viskas pradėjo gerojon pusėn linkti. Visų pirma, pasišaukusi Foką, ponia pagrasino: jeigu jis kuomet be ponios žinios nors vienu pirštu užgautų kokį žmogų, tuoj išvartytų jį nuo tarnystos ir iš dvaro. O jau plakti be ponios žinios – saugok Dieve, nevalia!

Čia Fokui nutrynė ponia ausis, nulaužė galybę...

Visi dvariškiai, šeimyna džiaugiasi, šokinėja.

Žiemą parvežė ponaičiui kitą mokytoją ir paną gubernanką¹⁶¹. Nusamdė liokajų, nes daugiau ponų, daugiau ir tarnų reikia.

Tiek mokytojų privežė ponaičiui – ponia manė, kad jau nusiramins vaikas, nebelakstys pas mane. Bet nė iš tolo. Mokytojams spjaudo, liokajų spardo – neprisileidžia. Kol vienas ar kitas mokytojas laiko prie savęs, tol ponaitis pakajuose, o prašapo kur ar svečių kas atvažiavo, susimaišė, tuoj ištrukęs ponaitis ir beatlekiąs pas mane į virtuvę.

Svečiai neretai, o tankiausias svetys Kurtavėnų¹⁶² dvaro ponas Tiškevyčia; tas nuolatinis svetys, maž dieną praleisdamas; ir beatvažiuojąs.

Ponas Tiškevyčia labai mylėjo ponaitį: kai tik į pakajų, tuoj ponaitį ant rankų ar ant kelių – bučiuos, myluos, nešios... Per ponaičio ligą irgi ponas Tiškevyčia pas mus sėdėjo, daktarus vežiojo, lakstė... Sakė, kad nuo pat ponios čia parėjimo ponas Tiškevyčia vis prisigulęs čia sėdėjo. Visi juokėsi, kad ponaitis be galo panašus į poną Tiškevyčią:

¹⁶⁰ kambarių

¹⁶¹ guvernantę

¹⁶² Nuo seno Kūrtuvėnai.

juo didesnis augo, tuo panašesnis darėsi – kaip iš akių išluptas Tiškevyčia. Jis įkalbėjo poniai, kad ponaičiui nuraminti reikia Lauruką perkelti į pakajus – vaikas nebelakstys neleidžiamas.

Parvarė mane į pakajus už klapčiuką prie liokajaus. Apdarė švariau, davė avalynę; kol ponaitis atlieka pamoką su kuriuo mokytoju, tai man darbas: grindis, laiptus plauti, liktorius ar liokajaus batus šveisti. Nuo ryto pečius pakurti, priesienius, koridorius iššluoti... Atliks ponaitis nuo lekcijų, man jau darbas pamišo: išbėgęs tuoj vesis į savo kambarį; ten mudu ir darbuosimės visą vakarą. Taip ir stumdė mane: vasarą po sodą, žiemą po pakajus – vis tik ne su šunimis užpečkyje. Tankiai buvau siuntinėjamas į virtuvę, tai į tvartą, pas poną Abromą, pas poną Foką ar pas gaspadinę: vis šioklas tokias dvaro naujienas išgirstu. Kai tik sužinosiu, kad kas nors prasikalto, Fokas skundžia poniai ir taisosi plakti, aš tuoj pas ponaitį.

– Ponaitėli! Jau Fokas žada tą ir tą plakti... Skundžia poniai...

Ponaitis tuoj prie motinos:

– Mama! nevalia Fokui žmonių plakti! Mama! neleisk plakti...

Tol verks, uparosis, rėks ant motinos, kol privers pašaukti Foką ir užginti plakti.

Taip keletą sykių pasisėkė man per ponaitį išgelbėti žmogų nuo plėgų¹⁶³.

[...]

Sykį atvežė žydas mėsos. Aš ėjau per kiemą, žydas lenkiškai šaukia:

– Be nereikia mėsos?

Aš užsimiršęs garsiai sakau: – *Nietrzeba* (nereikia)!

Nepastebėjau, kad ponia, čia pat buvusi, tuoj sušuko:

– Tugu tugu! Jau tu išmokai lenkiškai! Užtai nebebūsi Laurukas, bet lenkiškai Wawrzyniec.

Tuoj sykiu su manim nuėjo į kredensą – liokajui ir tarnaitėms pasakė, kad nebėra muzikiuko Lauruko, bet visi turi vadinti *Wawrzyniec* ir kitaip su juo nebekalbėti, kaip tik lenkiškai, žemaitiško nė žodžio.

Pakajuose ir virtuvėje – visur toks ponios paliepimas buvo apskelbtas. Vienas tik ponaitis nenorėjo klausyti: kai tik mes vienu du, tuoj lietuviškai, nė vardo mano nemainė – jam Laurukas palikau.

[...]

Tuo tarpu reikia ponaitį vežti į Vilnių į kažin kokį institutą mokslo baigti. Ponaitis turėjo dvylika metų, o aš aštuoniolika. Prašo motinos ponaitis, kad mane sykiu vežtų jam už liokajų: kito nieko nenori priimti.

Veža mus abudu į Vilnių. Nusamdė mums butą, visus rakandus įtaisė: kiek atsivežėm iš namų, ko trūko, čia nupirko – įtaisė mums kambarius ir virtuvę.

Ponaitis mokysis institute visą savaitę, ten ir valgys, man tik šeštadienį po pietų reikia ponaitį parsivesti, o pirmadienio rytą atgal nuvesti. Sekmadienį pusrytį, pietus ir vakarienę turiu jam išvirti ar, ko norės, nupirkti ar pataisyti. Žinoma, sykiu ir sau.

O per visą savaitę sau tik vienam turiu išsivirti. Taip mes ir gyvename. Aš turiu laiko, nė kokie darbelio, tik valgyti išsivirti ir pakajus švariai užlaikyti.

Ponaitis duoda man pinigų – kiek tik reikia. Sekmadienį – kada mano ponaitis namie, stengsiuos kuo geriausius pietus pagaminti: ateis jo draugai mokiniai pietų.

¹⁶³ mušimo

Vienas labai puikiai smuiku groja, kitas atsineš gitarą, kitas – fleitą. Grajys, dainuos, kiti šoks, tokį triukšmą sukels, net kaimynai gyventojai ant aukšto ims šaukti, mus tildyti. O kai gražus oras, eisim visi į kalnus už miesto palakstyti arba imsime vežikus pasivažinėti.

Vienu du pasilikę su ponaičiu, šnekėsime, projektuosime, kaip mes gyvensime, į dvarą sugrįžę: Abromą atstatysime, Foką išvarysime, gerą urėdą gaspadorium nusamdysime, o kamisorias nereikia, ponaitis pats viską prižiūrės... Man vis žadėjo malūną atiduoti. Taip svajodami, šnekėdami, lėmėm sau tolesnį gyvenimą sutvarkyti.

Sykį nueinu šeštadienį ponaičio parsivesti: laukiu – bešeinąs iš mokyklos išbalęs, atsimainęs, rankelės jam dreba... Nusigandęs klausiu:

– Kas radosi, ponaitėli, kas atsitiko?

– Nieko, – sako, – tik man truputį negerai, silpna, galva sukasi, skauda...

Išėjus į gatvę, šaukiu vežiką.

– Nereikia, nereikia! – kratosi ponaitis, – aš noriu, girdi, prasivaikščioti, tyru oru pakvėpuoti, atsigauti...

Vos vos parsivedžiau namo, tuoj nurėdęs paguldžiau į lovą, nulėkiau pas daktarą Kopickį... Daktarui Kopickiui ponia buvo pavedusi ponaičio sveikatą prižiūrėti. Pas daktarą besėdįs tas ponaitis, kur dėl dvaro provojasi su mūsų ponia. Man per širdį tvykst! rodos, kas durte įdūrė: sakyti, kad ponaitis susirgo, ar pas kitą daktarą bėgti. Kopickis, mane pamatęs, klausia:

– Ko atbėgai, ar kas susirgo?

– Taip, – sakau, – ponaitis kažko neįgali, paguldžiau...

– Gerai gerai, – sako, – bėk namo, aš tuoj ateisiu.

Parbėgau namo, rodos, su skausmų perverta širdimi.

Daktaras Kopickis atėjo vakare, užrašė vaistus, įsakė, kaip duoti ligoniui. Rytą atėjęs apžiūrėjo ligonį, kitas vaistus užrašė. Tris keturis sykius per dieną ateidamas, vis naujus vaistus rašė ir vis į vieną ir tą pačią aptieką liepia vaistus imti.

Mano ponaitis kaskart silpnyn eina: nė arbatos lašelio nebegaliu išsiūlyti. Daktaras rūpinasi, sako:

– Blogai, mūsų ponaičiui skarlatina. Daviau poniai žinią, kad pribūtų.

Mano širdis nerimauja. Prašau daktaro, kad daugiau daktarų sušauktų kaip norint ponaitį gelbėti...

– Nereikia, – sako, – nereikia, tuoj ponia atvažiuos.

Padavė man receptą, liepė tuoj vaistus parnešti. Aš dui į kitą aptieką, prašau greit man vaistus duoti. Aptiekininkas, pažiūrėjęs į receptą, klausia:

– Kas serga, kiek metų turi ligonis?

Pasakiau.

– Kanivolas!¹⁶⁴ – ištarė pro dantis aptiekorius.

Man vis dedasi į širdį... Ponaitis kaskart rodos blogesnis, man širdis sprogs, neįmanau, ką daryti, laukiu ponios.

Pribuvo ir ponia, žiūri – ponaitis vos gyvas: nė motinos nebepažįsta. Tuoj sukvieta dar tris daktarus. Kopickis visų pirma pribuvo. Ponia alpsta, verkia ant vaiko užsigulus, o daktaras nuo visų vaistų buteliukų receptus nusukinėjo, nuplėšė.

¹⁶⁴ arklių gydytojas, veterinaras, čia – šundaktaris

Susirinko dar trys daktarai, žiūri ligonį, egzaminuoja, šnekasi, dar kažį ką užrašo, tuoj imasi už kepurį ir išeina. Pirmuosius išleidau, paskutinis išeina senis daktaras. Tam prieangyje apkabinęs kelius, verkdamas, meldžiu, kad mano ponaitį gelbėtų. Tas, man galvą paglostęs:

– Gaila ir man vaiko, – tarė. – Bet jau per vėlu, nebėra pagalbos... Vaikas užnuodytas... Gaila!

Rodos, su kirviu skėlė man į galvą, net akys aptemo... Ponia pašaukusi liepia bėgti į aptieką su daktarų receptu. Parnešęs vaistus, puolu pas ponaitį – guli kaip negyvas, matyti tik, kad tankiai, tankiai kvėpuoja. Ponia pila jam vaistus nebenuryja, išbėga atgal iš burnelės. Ponia verkdamą šnekina, bučiuoja, vis tiek nebegali prižadinti. Suėjo daugiau ponių, panų, pažįstamų lankyti ligonio; išsivedė ponią į kitą kambarį – ramina, o aš, prisisėdęs pas ponaitį, nė žingsnio neatsitraukiu.

Naktį nusiramino ponia: gal primigo; lankytojos išvaikščiojo, viskas nutilo. Pradėjo švisti, ligonis ėmė krutėti, rankas kilnoti; aš, atsiklaupęs pas lovą, rankelę nusitvėręs, klausiu:

– Bene nori ko?

Siūlau nors vandens lašelį, nors burnelę pavilgyti...

Pakėlęs akis, apsidairė, įsmeigęs į mane akis, vos pratarė:

– Lauruk! ar tu pas mane?..

Prasidžiugau, jam prašnekus. Rankas jam bučiuodamas, sakau:

– Taip, ponaitėli! Aš visuomet ir visur su tavim.

Rodos, nori sėstis; apsikabinęs į glėbį, noriu pasodinti, bet jis, atkritęs atgal ant prieglavio, ranką man paspaudęs, pritraukė mane artyn, patyliais tarė:

– Aš mirštu... vienas laimingas... o jūs visi liksit nelaimingi...

Akelės stulpu stojo, dar, rodos, ištare tylomis:

– Mama...

Nusigandęs šokau, pravėręs duris į kitą kambarį, balsu pašaukiau:

– Ponia! ponaitis prašo!..

Įpuolė ponia, vos tik sykį ponaitis dar kvėptelėjo ir užgeso. Su pirmais saulės spinduliais išlėkė jo dūšėlė!

Kuomet Laurynas pasakojo ponaičio mirties istoriją, niekuomet negalėjo užbaigti neapsiverkęs ir klausytojams neišspaudęs ašarų.

[...]

Rytą atėjo ponios advokatas, kur bylinėjos dėl sukceso; pašaukė mane ponia, duoda popierių ir sako:

– Geras man buvai tarnas, klausei, ponaitį mylėjai... nebetekome ponaičio, tokia Dievo valia! Tai aš jo vardu duodu tau liuosybę, atleidžiu nuo padonystės. Kur nori, gali eiti – nieko nesiklausti, kaip laisvas žmogus. Čia turi paliudijimą, pas advokatą ir notarijoj patvirtintą... Dieve tau padėk! Nebesivešiu tavęs į dvarą.

Nenorėjau savo ausimis tikėti: paskutiniai ponios žodžiai, rodos, akmenį nuo širdies man nurito. Pasikloniojau poniai, padėkavojau ir advokatui, ir abu su ponia apsiverkėm.

Įėjęs į savo kambariuką, išsitraukęs popierių, bučiuoju ir prie širdies spaudžiu, šokinėju. „Štai mano penkiolikos metų uždarbėlis! Nors nė skatiko, bet liuosybė, liuosybė!“

Dėliojuos savo daiktelius, manau: „Išvažiuosiu su jenerolu¹⁶⁵ iš Vilniaus, toli nuo Rasų kapų, gal širdis taip nebeskaudės. Jei ne pas jenerolą – išeisiu kitur: liuosas žmogus... niekas nebesakys „mano žmogus“, tarytum „mano šuva“. Niekas nebegaudys

¹⁶⁵ generolu

pagėgusio muėiko... Nors tokiam jenerolui galiu popierių po nosia pakiėti. Vaėiuosiu į platuį srietą liuosas ųmogus...“

[...]

Man bedūmojant, besirengiant, beateinas pasiuntinys iš vieėbučio su raėteliu: kviečia mane koks ponas pas save į hotelį ateiti.

– Na, kas čia? – nustebau: – mane ponas kviečia?!

Nueinu į nurodytąjį numerį, paskambinu. Atidarė duris, ųiūriu – tas pats ponas, kur mačiau pas daktarą Kopickį per ponaičio ligą... Man tvykst per širdį mintis:

– Mat Vilniuje teberioęsas, o ponaičio pagrabe, nei namie, nei baėnyčioje, nei kapuose nė nosies neparodė: mat saėzinė neleido.

– Ponas mane šaukei? – klausiu.

– Taip, – sako, – girdėėjau apie tave, kad esąs geras tarnas, iėtikimas... dabar, palaidoęs ponaitį, palikai be vietos...

– Su tuo ne bėda, – sakau, – ųadu stoti pas išsitarnavusį jenerolą, su juo išvaėiuosiu į Rusiją.

– Neturi tiesos¹⁶⁶ taip padaryti, – šokosi ponas.

– Turiu tiesą: esu liuosas ųmogus, – atėoviau. – Mane ponia paleido – notarialinį paliudijimą išdavė.

– Bet aė tavęs nepaleisiu... aė ponas...

– Nė kokio pono neturiu ant savo galvos ir neklausysiu, – uė kepurės, ir einu pro duris.

– Palauk, palauk! nesikarėėčiuok, – šokosi ponas, – pasiėnekėsim plačiau...

Vėl stoviu, bet mano rankos ir kojos iš piktumo dreba. „Mat kame nebuvęs ponas! Vėl nori mane pajungti?“

– Sėskis! – tarė ponas, – aė tau išaiėkinsiu dalykus.

Ponas atsisėdo, ir aė atsisėdau.

– Jaunas tebesi, dar nesupranti; sakai: „ponia paleido“, – kokiu būdu? Tu ne jos, bet dvaro ųmogus; kol ponaitis gyveno, tai buvo paveldėtojas, ųemės ir turto, ir ųmonių – tėvo padonųų. Kol jis nesuaugęs į metus, motina viską valdė, kol būtų užaugęs; dabar sūnaus nebėra, ir motina nė kokia ponia dvarui ir ųmonėms. Pagaliau ir ponia liks paleista iš dvaro, nes nė kokio užrašo neturi. Tas jos tavo paleidimas tik popierius, ir tu, kaip ir pirma, tebesi muėikas.

– Kad ir muėikas, bet tarnauti kur ir kam galiu pasiskirti, – atėoviau. – Gana išvargau atimtas į dvarą penkiolika metų be skatiko algos; nė kariuomenėj carui tiek netarnaują... sudiev!

– Palauk, nesiskubink, – tarė ponas: – aė tau noriu draugiėškai patarti. Išvaėiuosi į tolimą šalį, čia paliks tėvai ir visi gentyė, draugai... Ten svetimi, nepaėžistami. Kokioje bėdoje gali prie saviėkių prisiėsaukti, o toli, tarp svetimų ųmonių, būsi tik pono rankoje... Neėžinai jo kaprizų nei nedorumo. Po kelių metų gali tave vėl be graėio išvaryti arba apkaltinęė į rekrūtus paduoti, ar į kalėjimą įkiėti. Kas uė tave užsisistos, kas išteisins?... Verčiau vaėiuok su manim į mano dvarą...

– Į dvarą?! – nustebęs atkartojau. – Vėl po urėdo nagaika? Aėiū ponui ir sudiev!

– Ne ne! – užginčijo ponas. – Palauk, turėk kantrybės toliau klausytis. Nei kokio urėdo, nei nagaikos. Jūsų dvaras pasirodė praskolintas – uė skolas bus pataksuotas, o iki kas atpirks, bus padėtas administratorius.

¹⁶⁶ teisės

– Mat, ponas Abromas prie ko privarė? – perkirtau.

– Bet aš ne apie jūsų dvarą... samdau tave už algą kaipo laisvą žmogų į savo dvarą. Pas mane jokios nagaikos, būsi laisvas, mano globojamas... Pas mane ponų nedaug: aš nevedęs ir mano dvi seserys. Girdėjau, kad gerai šautuvą valdai, į taikinį gerai šaudai.

– Taip, – sakau, – abudu su ponaičiu mokėmės pas apicierius į celių šaudyti ir jau pataikėm...

– Na, tai gerai, padėsiu tave už laučąjį mišką žiūrėti, medžiosim sykiu... Būsi gerai laikomas, algos duosiu trisdešimt rublių į metus... darbo nedaug...

Man stojosi akyse Padubysio pušynai, zuikiai, kuriems spąstus dėliojau, būdamas dvare. Ponas tęsė:

– Patariu tau draugiškai manęs paklausti, nes kitaip gali pasigailėti... Duodu pasimislyti iki rytojaus. Jei padūmojęs priimsi mano pasiūlymą – atėik rytoj nuo ryto, nes vakare važiuosim... O neateisi, žinosiu, kad nesutinki: tuomet būsiu priverstas kitaip pasielgti. Šį sykį sudiev!

Grįždamas namo, atsidūriau Bernardinų sode. Sėdęs ant suoliuko, ėmiau pono žodžius svarstyti. Toks gaudumas širdį suspaudė, ašaros ėmė byrėti... Gaila mano džiaugsmo ir liuosybės: ir vėl vargas, ir vėl ponas ant sprando, ir vėl prieš akis „rekrūtas“. Pono žodžiai – „būsiu priverstas kitaip pasielgti“ man ausyse skambėjo... Verkiu kaip matušės nuplaktas. Beverkiant užėjo mano geras draugas Juozapas.

– Ar nesiliausi žlembęs, – ėmė bartis, – tavo ašaros nebeprikelis mirusio, apie save turi rūpintis; dabar liuosas – gerą darbą gali pasirinkti.

Pradėjau jam pasakoti apie jenerolą ir apie kito pono sumanymą – apie jo priežadus ir grasinimus. Draugas pagalvojęs tarė:

– Ar žinai, brolau? Man to pono pasiūlymas geriau tinka neko pas maskolių tarnystė. Čia bent savo šalyj – tėvai, giminės, paprasta vieta... Netiks čia – išeisi... Nė gero žodžio niekam – esi liuosas... Jei namie tėvams nereikia darbininko, gausi vietą kitame dvare... ne tiek saulės, kiek pro langą... Bepigu! Visur paimsi algą, nors pas muziką: vis ne po botagu ir ne po maskoliaus kumščiu. Po velniais su tuo jenerolu! Tavim dėtas tuoj važiuočiau. Dargi kelionė dykai... nors saviškius pamatyti.

Vakare ir kiti draugai patarė nuo jenerolo šalintis, nes girdėję, kad savo kamerdinierius¹⁶⁷ supykęs tuoj pristato į rekrūtus¹⁶⁸: padaryk ką tokiam velniui!..

Pasišnekėjęs, pasvarstęs per naktį, rytmetį nuėjau pas poną į hotelį, sakau:

– Sutinku priimti tarnystę pas poną.

– Labai gerai ir išmintingai, – sako ponas: – nesigailėsi...

Liepė paieškoti po furininkus žydus, kas važiuoja į Telšius, nusisamdyti sau vietą ir, susiėmus savo daiktus, kada keliaus, važiuoti. O ponas dar važiuos į Varšuvą.

Toliau tęsė ponas:

– Parvažiavęs į Telšius, kelionėje nusiėdėjęs, gali pėsčias parbėgti į dvarą, tik trys varstai... daiktus palik hotelyje pas Maušą, kol paims į dvarą...

Davė man pinigų ir grometą seserims panaitėms pasirodyti, kas parvažiavo.

Tą pačią dieną gavau žydą, kuris važiuoja per Telšius toliau su keturiais pasažirais, aš penktas. Išvažiuosim rytoj. Parėjau susikraustyti daiktus. Mano ponia jau viską iš-

¹⁶⁷ kambarinius tarnus

¹⁶⁸ rekrutas – Rusijos armijos naujokas kareivis

pardavusi, rengiasi išeiti. Atsisveikinom, abudu apsiverkėm. Pasisakiau, kur pristojęs; ponija pagyrė, kad į savo pusę grįžtu...

Mūsų kambariuose pūsta pūstynė: visi baldeliai išnešioti, išvežioti – tuščios kertės. Mano ponaitėlio nė pėdsako nebeliko. Ant žemės sąšlavose dar pamačiau sidabrinį šaukštelį, ponaičio geriamą arbatą. Nusidžiaugiau, nors tiek atminimui radęs; dar tebe-laikau pasidėjęs.

Susikroviau savo turtą į vieną rankinį valiziuką¹⁶⁹, viskas sutilpo, dargi kelių mažmožių – skustuvo, peiliuko, gerų dar batų neberadau, per pagrabą ar taksą, turbūt, kas pagavo.

Valiziuką nunešiau pas žydą, o aš dar turiu laiko iki rytojaus vakaro. Per naktį ir dieną atsisveikinau su visais pažįstamais, dargi ir į Rasų kapus nuėjau su draugais ponaitėlio kapo aplankyti paskutinį sykį.

Taip pasibaigė mano trejų metų gyvenimas Vilniuje: visas mūsų svajones, visus užmanymus ponaičio mirtis kaip kirviu nukirto.

Važiavau žydų furoje¹⁷⁰ su dviem bajoriukais ir dviem žydais pasažirais kas kartas toliau nuo Vilniaus.

Mano nuožiūra – kas pridėjo ranką prie ponaičio mirties – didžiau pasitvirtino, čia parėjus.

Iš pradžios panaitės labai mėgo klausinėti manęs apie ponaitį, labiausiai apie jo mirtį: žingeidavo visas smulkmenas žinoti. Aš, žinoma, kuomet tik užsiminė, noriai ir atvirai pasakojau. Užvedus tokias kalbas su panaitėmis, ponas tuoj pasišalino arba mane kur pasiuntė. O sykį prisiminus tą senį daktarą, kurs pasakė, kad nebėra rodos ponaičiui, nes nuuodytas... ponas, iš kito kambario iššokęs, staigiai sušuko:

– Gal tu buvai girtas, ar tas tavo daktaras senis visai išdurnėjęs?..

Nuo to sykio nustojo panaitės beklausinėjusios manęs apie ponaičio mirtį.

Septintus metus šiam ponui tarnauju... Jaunoji panaitė nutekėjo, ponas vedė; dvejas veseles praleidau, dar ir krikštynų ponų dukters sulaukiau. Ištikimai visur dirbu, stengiuos kiekvienam įtikti ir užganėdinti... O mano visos jaunystės likimas vien tuštuma, širdies tuštuma belieka.

Baudžiamos panaikinimo sulaukiau, lenkmetį laimingai praleidau...

Paklaustas, kodėl į lenkų abazą neišėjo, pasakojo – kunigo buvęs sulaikytas. Buvęs jau viską susitaisęs ir pasirengęs, dar prieš išeidamas pamanęs išpažinties priėiti, pasisakęs kunigui rytą išeinąs į abazą... kunigas prisispyręs ėmęs gynioti, liepęs prižadėti neiti į pražūtį, nes kas tik išeis į miškus kariauti, visi pražus... liepęs verčiau namie darbuotis – visai atkalbinėjęs ir saikinęs pasilikti namie.

Paskui sužinojęs, kad tas kunigas išėjęs į abazą pas lenkus maskolių mušti.

Toliau pasakojo:

– Po išpažinties žiūriu, – sako, – mano motina prie šalinio altoriaus bažnyčioje parkritusi ant žemės kad verkia, pasikukčiodama verkia, net man pagailo; priėjęs artyn, pasilenkęs klausiu:

– Matušėle! ko taip verki, ar nelaimė kokia atsitiko?..

– Laurele! Ar tu dar čia? – šokosi motinėle, – man pasakė, kad tu vakar į lenkus išėjai.

¹⁶⁹ lagaminėlį

¹⁷⁰ vežime

Šluostydama ašaras, džiaugiasi mane pamačiusi. Motinėlė irgi prašo meldžia ir saikina neiti į mišką. Jai vėl, sako, prižadėjau nesijudinti iš vietos. Reiškia, kunigas ir motina sutūrėjo nuo abazo.

Po to jau pradėjo lenkai smukti, maskoliai visur ėmė juos mušti ar suiminėti lenkus: taip ir palikau gyvas.

Taip mūsų ponas Laurynas atsimindamas, atkartodamas mėgo pasakoti savo jaunystės dienų atsitikimus, o mes, labiausiai mergaitės, mėgome klausytis ir prašėme atsiminti ir daugiau papasakoti.

[...]

Taip vis ponas Laurynas atsimindamas pasakojo vargšų baudžiauninkų visokius vargus ir skriaudas, sykiu ir savo skausmus. Tankiausiai nusiskundė, kad jo niekas neužjaučia, niekas nemylėjo ir nemyli. Negana gyvenimas kartus, sunkūs darbai, vergija nuo pat mažystės, dargi ir širdies tuštuma slegia: niekur prisiglausti, niekam pasiskųsti...

Tokiais nusiskundimais įgijo mano simpatiją, pasigailėjimą: norėjau jį paguosti. Jis taipgi mane suprato ir stengėsi kaip galėdamas tankiau susieiti, pasikalbėti. Netrukus jau ir apie vedvybas ėmėm projektuoti. Bet jis vis dejavo, kad mano tėvai bajorai neleis manęs už muziko.

Prižadėjau nežiūrėti nė kokių neleidimų, ir sutinku už jo tekėti vien dėl to, kad muzikas ir likimo skriaudžiamas.

Man rodėsi – kažkoks didelis pasišventimas iš mano pusės nutekėti už tokio nelaimingo žmogaus.

Sužinoję ponai be galo mane gyniojo, atkalbinėjo, sakė:

– Muzikas, neturtėlis, nemokytas, prapulsi tu už jo...

Ponas dargi norėjo jį nuo vietos atstatyti, bet nerado priežasties prisikabinti.

Tuomi dar didžiau mane pririšo prie jo.

Nuvažiavom į Žemaičių Kalvariją į didžiuosius atlaidus. Atvažiavo ir mano tėvai, seserys. Parodžiau savo sužieduotinį. Iš išvaizdos visiems patiko, bet, sužinojus, kad muzikas, motinėlė labai verkė. Savo giminėje neturėjusi nė vieno muziko, dabar pirmasis žentas nori įsiskverbti muzikas. Nenorėjo sutikti leisti manęs tekėti, taip pat prašė mane atsižadėti nuo jo.

Tėvas, priešingai, nemaž nesikratė muzikystės: kad tik geras žmogus, negirtuoklis, prie to papratęs po dvarus tarnauti, užsidirbs duoną savo šeimynai. Tėvas pritarė, o motinėlės prašymo atsižadėti – neklausiau.

Už poros mėnesių susivedėm. 1865 metais rugsėjo 20 dieną. Šliūbas buvo Plungėj, nes tėvai ten, toje parapijoje, gyveno ir veselę mums pakėlė.

Dar per žiemą iki šv. Jurgio patarnavome dvare, o nuo 1866 metų balandžio 23 d. išvažiavom ant savęs.

Per žiemą vis prašiau, kaulijau vyro, kad pasiieškotų tarnystės kitame dvare, bet jis nė iš tolo nenorėjo; dar sykį, man prašant, pamėgino pas Oginskį pasižiūrėti tarnystės prie miško. Nujojo raitas ant savo arklio gražaus geltuko. Apsistojęs miestelyje, Rietave. Karčemoje susiėjęs kokį Oginskio medininką; pasiklausęs, kaip prieiti prie pono ir kame sužinoti apie tarnystę.

– Jei tu, žmogeli, nori prarasti savo geltuką, – sakęs, – tai tu stok čia, nebejudysi kaip ponaitis, o jei nori turėti, neprarasti – tai žegnokis nuo Oginskio dvarų ir pas jį tarnystės...

Taip įbaugintas, nebeieškojęs nieko, užsisėdęs parėjo atgal nieko nepesęs.

Daugiau nebeieškojo tarnystės, sako:

– Užteko jau man turėti poną ant savo galvos, verčiau arti, akėti – juodą žemelę knisti ir būti ponu ant savo sprando.

Mano tėvas buvo pirkęs du valakus žemės su apgriuvusiais trobesiais; ant tos žemės davė mums lig laikinai ūkininkauti. Mano vyras nuo savo motinos ir brolio (tėvas jau miręs) gavo pradžia dalies gyvulių po plauką ir duonos, kol savo sulauksim.

Čia ir prasideda mano vargeliai, rūpestėliai.

Didžiausia bėda – reikia anksti keltis. Dvare miegojau iki septynių, kartais dar vėliau. Čia vėliausiai reikia ketvirtoj keltis. Širdis dreba, iš lovos išlipus, net karves milždama imu snausti. Nusipirkom žąsų su žaseliais, tie cypia – reikia anksti išleisti. Paršeliai žviegia... Ogi pusrytį kaisti... Dargi pamislyti reikia, ką virti: nei bulbių, nei batvinių, nei kopūstų. Vien tik miltai, kruopos, lašinių truputis ir pienas. Kruopos, košė, putra – visas valgis. Tenka duoną kepti, išminkyti – sunku. Nešk medžius, kurk pečių – nežinau karščio: duona tai sudegusi, tai nedakepusi, vyras raukosi. Virti taip pat: tai be druskos, tai persūdžiusi arba prisvilusi. Pieną subaltinu į kruopas, putrą; rūgusį suvalgome, nė sviesto krisleliui grietinės negaliu sutausoti.

Karvės pieno mažai teduoda: ganyklos prastos, o namie nėra kuo pašerti.

Paršeliai sublogo – nėra grūdų: miltus reikia duonai skūsti. Kiaulėms reikia žoles rinkti patvoriais – dilgėlės rankas ėda; reikia kapoti žoles – rankos pavargsta; vandenį iš šulinio į kalną nešti...

Troba be grindų: šluojant pridulka lygu malūne. Langai apiburbėję, negalima nė nugarndyti. Susidėvi baltiniai, reikia skalbti, velėti...

Darbas darbą veja, nesumanau, už ko pirma griebtis. Norėjom nusamdyti mergaitę – negalima pavasarį gauti: visos nuo Kalėdų pristoję. Gavo tik berniuką prie lauko darbo ir piemeniuką prie gyvulių. Namų darbai, apyvoka – man vienai, nors susiplėšyk. Kas nepadirbta, vakarienė ar pietūs pavėluoti – tuoj išgirsi:

– Mūsų gospadinė aptingusi ar buvo prisnūdusi?..

Per visą pavasarį lakstau liežuvį išleidusi, per dieną su darbais taip pavargstu, net kojų nebepavelku. Še tau mano pasišventimas! Kokia čia kam arba man nauda? Atsakymas – tik ašaros... O ir tas reikia slėpti, nes pamatęs vyras pyksta.

– Ne žlembti be reikalo, tik dirbti, netingėti reikia: daugiau dirbsim – daugiau turėsim...

Dirbti, dirbti, berods, to darbo po namus iki valiai, bet parodyti darbo nėra ko.

Mano tėvai nustojo tarnystės. Senis grapas mirė, stoji ponais sūnūs. Kaip sakoma: kiti medžiai, kiti kirtėjai. Taip ir čia – jaunieji ponai po savam ėmė ūkininkauti: visus senuosius tarnautojus naujais mainyti, ir mano tėvai buvo senųjų eilėje – turėjo užleisti vietą naujam.

Rudenop parsikraustė pas mus – į savo žemę. Anė kur pasidėti: troba viena do kamara ir priešininkė kaip kišenė. Mes buvom keturi, prisidėjo dar keturi žmonės – tėvai ir dvi seserys. Daiktus klėtelėje susikamšę, bet gulėti lovos – nė kur pastatyti. Motinėle sena, pasiligojusi, žiema šalta, į bažnyčią keturi varstai, o nori kas sekmdienį nueiti, dar geriau būtų – kas dieną į bažnytėlę. Taigi paėmė miestelyj porą kambarių, ir mamaitė su dukterimis išėjo tenai per žiemą arti bažnyčios gyventi, nes pas mus dar mažiau vietos beliko – užėmė kertę mano dukrytė, o tokiai reikia geros vietos ir šilimos.

Pavasariį parėjo atgal mamytė ir dukterys, tėvas paėmė pats ūkį vesti savo žemėje. Mes išėjom į platųjį pasaulį.

Rendavojom¹⁷¹ didesnes ir mažesnes ūkes ilgesniems ir trumpesniems metams, o tankiai ir vieniems.

Maž kas pavasariį reikėjo mantą į vežimus susikrovus, ir gyvuliais varini danginomės į naują vietą, tikėdamos atrasti geresnius patogumus, didesnę laimę. Bet niekur miltų kalnų neradom – tos pačios bėdos, tie patys vargų vargeliai... Tai bulbės supuvo, tai rugiai prapuolė ar vasarojus neužderėjo, ar nupjautas sudygo. Tai ganyklos prastos ar pašaro mažai... Koks gyvulys krito ar iš mažųjų koks nunyko... vis trūksta, vis galo su galu negalima suvesti.

Mano vyrui rodosi, jog aš ne gospadinė, per tai nuostoliai. Man matosi, kad vyras nemoka ūkininkauti, dėl to negalim pralobti. Bet sykiu paėmus – abu labu tokiu. Nemokame, nepraktiški ir nepapratę prie sunkaus darbo. Kankinamės, vargstame lygu žiurkės po išrūgas. Dėl menko nieko – višta prigėrė, žąselį varna pagavo, paršelis padvėdė – baramės, pykstamės:

– Kas tu do per gospadinė, neveizi nieko, – šaukia vyras ant manęs, – per tave viskas eina niekais.

– Užtai tu geras gospadorius, gali viską prižiūrėti... varnas paganyti...

Prie kiekvieno nuostolio ar nepasisekimo man vis kaltinimai ir ašaros lieka. Prie to dar Dievas toks geras – laimina ir laimina: kas dveji ar pusantų metų mažiukas ar mažiukė užkrinta. Kiekvienas mano ašaromis sutinkamas.

Tuomet vyras mane ramina:

– Ką padarysi, mamytė! Dievas davė – neišmes: bevargdami, besirūpindami ir užauginsim...

Jam bėpigu raminti, o tu kamuokis, dienas naktis cypinkis... kantrybės nebegalima užtekti. Nors mano vyras gražus mėlynakis, šviesiaplaukis, garbangalvis ir mano mylimas, bet kartais taip paėda – nė pasižiūrėti nesinori. Prie visų sunkumų, rūpesčių ir nesmagumų prisiduria dar ilgesys: nieko o nieko negalima žinoti iš platesnės padangės. Vieni tik pletkai¹⁷², bobų plepalai, smulkmenos, barniai ar juokai... Čia pat kasdieniniai, naminiai ar kaimyniški prietykiai artimi mus tepasiekia. Nei laikraščių, nei tolimesnių visuomenės žinių. Pagaliau nė knygos nė kokios, be maldaknygės, paskaityti. Nuobodu, pakyrų po tas paprastas smulkmenos, po darbus, po vaikus lygu po pakulas painiotis. Surišta, surakinta vaikais, kasdien ir kasdien be kokios atmainos darbas, triūsas, tos pačios smulkmenos taip pagriso, rodos, kaip nors nusikračius, pašokus lėktum lėktum, kur akys neštų...

Kol vaikai maži – viena su jais kamuojus; kartais turiu samdytą mergaitę, kartais – neturiu. Jei mažesnę žemę gauname nusinuomoti, nėra ant ko samdyti – stengiamės vieni nusidirbti. O jei didesnę, samdome mergaitę ir berniuką...

Prakutus vaikams, reikia jiems ganyti gyvulius pagal kurio išgales – kiaules, žąsis... Vasarą visi su darbais, nėra laiko nė pamokyti vaikų nors skaityti.

Gelbėjo mane sesuo mano vyriausia, įsikūrusi į davatkas Varniuose. Mano vaikus žiemą ėmė pas save, mokė skaityti, poterių, prisakymų, privedė išpažinties, vasarą vėl atidavė namo. Taip vis žiemomis mokė mano vaikus tikėjimo dalykų, nes manim neišsi-

¹⁷¹ Nuomojom

¹⁷² paskalos

tikėjo ir barėsi, kad aš vien tik skaityti rašyti temokau vaikus, o apie tikybą nesirūpinu.

Mokėme vaikus lenkiškai, nes lietuviškai nė kokių knygelių, be maldaknygių, negalėjo gauti. Manėme, kad mokės lenkiškai, galės ir lietuviškai skaityti.

O dar kitas man galvosūkis dėl vaikų apdarų. Kol maži, užtenka senų skurlių, o prakuto, reikia kur išėiti ar į bažnyčią – žiūrėk, visa ko trūksta: apskarusius vaikus išleisti sarmata – nė vaikas, labiausiai mergelkos, neis apskarę. Naujus nupirkti kiekvienam – nėra iš ko. Naminių išausti, suverpti – nevalioju viena. Taip ir kankinuos, lopaus, nuo didžiųjų išaugtus mažesniems taisau, iš savo senų persiuvinėju vaikams... Vargstu metas po meto, kol mergaitės kiek prakuto, kol galėjo pačios verptis, austis.

Jau ir mano rankas palengvino.

Kitas susikrimtimas man širdį graužia... Mergaitės per vasarą prie darbo ar prie gyvulių, žiemą reikia verpti, austi, o tam mokslui nė valandėlės nelieka. Kiek pas tetą pramoko mažos iš maldaknygės, tiek ir temoka. Jei kuri imasi iš savęs, nors priešokiais, vakarais ar šventadieniais, paėmusi paišėlį ar plunksną, kiek pabraižys. O kita (buvo trys), paraginta mokytis rašyti, pasako:

– Kam man to rašymo, bene raštu duoną pelnysiuos? Paskaitau iš knygos, ir užtenka.

Vyras dukteriai pritaria... o man smūgis į širdį.

Motinėlė mano pasimirė 1874 m., mano vaikai dar maži tebebuvo. Mažesnė už mane sesuo nutekėjo, tėvas paėmė ženą į savo žemę, tas apsiėmė mums dalis išmokėti. Bet ir jam nesisekė ūkis. Vos ne vos per keletą metų atkaišė mano dalį (300), o vyresniosios netekėjusios nesulaukė to išmokesčio.

Tėvelis irgi pasimirė į ketvirtus metus po motinėlės mirties. Švogeriš, negalėdamas seserims dalių išmokėti, atidavė joms pusę žemės, bet daugiau pelkių, durpynių negu ariamos dirvos. Vyresnioji, kaip sakiau, Varniuose davatkavo, o antra išėjo į platesnį sviatą: Peterburge tarnavo ir, kaip anais metais, gerai uždirbo.

Užsimanė mano vyresnįjį sūnų Kaziuką, savo į krikštą neštą, išleisti į kunigus. Parvažiavus vaišių, nusamdė Telšiuose butą pas seniukus felčerius, kurie prižadėjo vaiką prižiūrėti: parėjus iš mokyklos, dargi ir namie dar pamokyti. Mokėjo jiems 10 rublių į mėnesį. Mokė dvejus metus. Vaikas vos perėjo pradinę mokyklą. Tuo ir pasibaigė svajotoji kunigystė... Paskui namie tėvui bernavo.

Tėvas iš pat mažumo jo nemylėjo: už menką nieką mušė, raižė. Jei aš užstosiū, tai aš kalta: piktinu vaikus, liepiu tėvo neklausyti. Taip pat ir su užaugusiu despotiškai tėvas elgėsi; tas nenorėjo pasiduoti, ginčijosi, barėsi... Man tik širdį draskė. Atėjus metams į kariuomenę stoti, išdrožė į Ameriką 1891 metais, kaip į vandenį.

Dar iš pradžios keletą laiškų parašė, dar keletą dešimčių parsiauntė skolos, kiek buvo kelionei paskolinta; toliau – nė balso, nė kokios žinios nė po šiai dienai – gyvas kame tebėra ar nebėra gyvo.

Pirma, kaip sakiau, gyvenome, svetimas žemes nuomodami ar iš pusės dirbdami. 1884 m. mano vyro brolis parsikvietė mus pas save gyventi. Jo žemė nemaža, šeimyną, darbininkus reikia samdyti, o jo žmona sena, kokią dvidešimtį metų už vyrą senesnė.

Baudžiamos laikais ta pati ponia, kur mano vyrą buvo atėmusi į dvarą, liepė jo broliui vesti pasenusią mergaitę. Brolis tos mergaitės turtingas, nevedęs mirė. Ūkėje reikia darbininko, reikia tai mergaitei vyro. Ponia pati skiria, kas turi ją vesti ir ant tos žemės ūkininkauti. Žadėjusi ponia net mano vyrą atleisti iš dvaro, jei būtų norėjęs vesti, bet šis,

pamatęs pana, persižegnojęs pabėgęs, tai vyresniajam jo broliui ponevaliui liepusi vesti, o jei neklausys – atiduoti į rekrūtus.

Jaunas vaikinai, vedęs senmergę, gyveno ir laukė jos mirties, kad paskui jauną vestų; belaukdamas ir pats paseno. Nusibodo šeiminkauti, vaikų neturi, pasikvietė mus, sako:

– Jūsų vaikai jau prakutę, berną tik nusisamdysit ir nudirbsit žemę...

Parėjome. Dirbome žemę: arėm, akėjom, sėjom, pjovėm, kūrėm, pievas šienavom. Gatavų visų grūdų ir pašaro atidavėm broliui pusę. Jis kaip gyvenęs gyveno tik be samdytos šeimynos, ir mums duonos užteko; jam su mažesne šeimyna dar ir parduoti iš pusės liko.

Pas brolių išgyvenom šešerius metus. Vieną dukterį išleidom už vyro ten pat į sodžių, sūnus, kaip sakiau, išėjo į Ameriką, ir mūsų šeimyna pasimažino.

Senutė brolienė įsisirgo. Brolis, tikėdamas, kad greitai numirs, atsakė mums vietą. Išėjom į Užvenčio miestelį vėl į ūkų dirbti.

Netrukus pasimirė brolienė. Palaidojęs pačią, brolis ėmė lakstyti per merginas, skirtis vesti, ieškojo jaunos, gražios ir turtingos. Nors jo žemė gera ir nemaža, bet vyras su viršum šešiasdešimt metų – nė viena tokio senio nenori. Pagaliau prieš pat užgavėnes sugrobė ten pat savo kaimynę – jauną mergaitę. Įkalbėta motinos brolių, seserų, nutekėjo. Kaip pati sakė, tekanti ne už senio, bet už jo žemės, turto. Pirm šliūbo išreikalavo užrašyti sau iš jo žemės šešis šimtus rublių, notarijoj užrašus patvirtinti.

Per veselę senis pamatė, kad nusivylęs – visą savo amžių taip troškęs jaunos pačios ir jos meilės, o čia jo jaunamartė nė skersa nežiūri į vyrą: tik šoka, šėlsta su jaunuomene ir visiems atvirai pasakoja, kad vyro nemylėjo ir nemylės, tekėjo tik už jo žemės ir turto.

– Toks senis bene ilgai gyvens, paskui nutekėsiu už jauno; o kad ir atimtų nuo jos žemę, išvartų iš čia, vis tik šešis šimtus užrašų turėtų iš žemės išmokėti, o su tais į geresnę dar vietą galės nutekėti...

Lygiai savaitę po vestuvių senis staiga pasimirė. Vakare buvo sveikas, naktį susirgo. Niekam nedavė žinios, rytmetį tik sužinojo kaimynai, kad jau miręs. Visi vienu balsu įspėjo, kad jaunamartė jį nunuodijo.

Prisikabino policija, neleido laidoti numirėlio. Suvažiavo vyresnybė, daktarai, pjaustė numirėlių, žiūrėjo; visus jo vidurius, sudėję į stiklinius puodus, išsivežė. Jaunamartę suareštavę išvežė. Liko tuščia ūkė, mes tuoj atgal parsikraustėm.

Buvo dar du broliai: vienas gyveno tėvo paliktoje žemėje, antras – buvo vedęs našlę, vėl gyveno puikioje ūkėje. Tie abudu prisikabino prie mirusiojo brolio palaikų. Nėgana atėję pataksavojo visą naudą, dar ir žemės mums nepaliko. Padavę į akrūžną sūdą, samdė advokatus, pylė pinigų ir atplėšė nuo mūsų dvi dalis žemės – paliko mus ant aštuonių dešimtinių, tai yra pasidalino į tris dalis mirusiojo brolio žemę. Visi trys turėjo išmokėti mirusiojo jaunai pačiai 600, užrašytus pirm šliūbo. Patį, pasėdėjusi kalėjime apie pusę metų, parėjo paleista.

Kas aprašys visas smulkmenas tų nesmagumų, kiek širdperšos per tą visą provą reikėjo pakelti. Patyrėme ant savo sprando žmonių godumą, negailestingumą, nemalonę giminės, norinčių išplėsti iš dantų paskutinį duonos kąsnį, būdami iš savęs visa ko pertekę. Mano vyras net įsisirgo iš tų susikrimitimų.

Man gaila mirusiojo senio, taip norėjusio dar pagyventi su jauna pačiuote. Gaila ir jos: per kvailus savo plepalus – „senis neilgai tegyvens, netrukus bus atmaina“; per tokią jos

kalbą ir įspėliojo padarius seniui galą. Padarė taip ar ne, vienas Dievas težino.

Kaip jau anksčiau minėjau, visuomet ilgėjau skaitymo, bet man visur trūko knygų; kame tik galėjau gauti, skolinau skaityti, bet tankiausiai gavau tikėjimiško turinio, kurias mano sesuo gaudavo nuo kunigų ar pirkdavo pati davatkiškas ir man kišdavo visokių: „dangus“ ir „peklas“.

Perėjus pas brolių, susipažinau su kaimynais dvarponiais. Jie paždomavo manim: iš kur aš taip gerai lenkiškai kalbu. Aš pasinaudojau ir gavau lenkiškų knygų pasiskaityti; apie lietuviškus raštus nesirūpinom. Užginti lietuviški, ir gana. Dargi savo vaikus mokiau lenkiškai skaityti ir rašyti.

Mūsų sodžiaus vieno kaimyno vaikas buvo Šiaulių gimnazijoje. Mums čia perėjus, dar pirmoj klasėj tebuvo. Parvežtas vasarą namo ar švenčių, vis su mano vaikais žaisdavo, lakstydavo. Žiūrint į vaikus, mano širdį skausmas raižė:

– Kodėl aš negaliu savo vaiko leisti į gimnaziją?

Išvažiuojant į Šiaulius Poviliukui, vienas šio, kitas to prašo nupirkti – duoda pinigų, ir aš prašau, kad paskolintų kur kokią knygą man pasiskaityti.

Kelis sykius parvežė porą knygų; man perskaičius, vėl nuvežė. Vis lenkiškas tegavo.

Pradėjo eiti gandas, kad Prūsuoje spausdina lietuviškus raštus, bet mūsų pusėje, čia pagautus, kas parneštų, baisiai baudžią maskoliai.

Kunigai per pamokslus pradėjo grasinti žmones nuo užgintų raštų. Negana „griekas“ gabenti ir dalinti ar pardavinėti bedieviškus raštus, o dar didesnis „griekas“ juos skaityti – surašytus bedievių, vokiečių, nekatalikų... Negana dūšią pražudyti tokiais skaitymais, dargi valdžios bausmę galima užsitraukti – kalėjimą ar ištrėmimą į katorgą.

Mane toks žingeidumas ima – kaip nors, kur nors tų raštų nors pamatyti gauti. Bet kur tau, a nė išsižioti...

– Ar nori pati įlįsti, dargi ir kitus įkišti? – pirmas priekaištas. – Na, ir tylėk.

Sykį parvažiavo Poviliukas Kalėdų, tą patį vakarą beatbėgęs pas mus; toks linksmas, šokinėdamas, sako:

– Cioce!¹⁷³ nesitikėjai, kokį parvežiau pyragą? – ištraukęs iš užančio knygelę, rodo. – Žiūrėk, tokios nematei dar...

Pagrobęs jam iš nagų, žiūriu: net man akys pabalo – „Aušros“ knygelė¹⁷⁴, visų metų susiūta.

– Žemaitiška?! – nustebus sušukau.

Vartau ir skaitau, ir savo akimis nenoriu tikėti... rankos man dreba...

[1921]

¹⁷³ Teta

¹⁷⁴ surišti laikraščio „Aušra“ numeriai

SUTKAI

Pavasarielis. Visur gražu ramu. Saulelė netoli laidos lėdviau¹ jau bešildo, lengviau bešviečia. Apšvietusi įkypai miškus, tarytum, pasilenkusi pro pakočius, žiūri ji į skleidžiamus lapelius, sprogstančius pumpurėlius ir dygstančias ant žemės žoleles. Pirmutinės balos didžiavosi pranokusios kitas žoleles; apgožė kiminus, paslėpė po savo lapais skujus² ir nubirusius rudenį lapus. Džiaugėsi savo vešlumu, pastiepusios ilgus sprandelius, baltuosius veidelius atgrėžusios į saulelę, tarytum dėkojo jai, kad jas pirmąsias užauklėjo. Garbanojosi, baltavo, žaliavo, klestėjo apsiautusios kiekvieną kelmelį, kiekvieną kuisynėlį³. Kur tik miške progumėlė, ten būrelis, kitur būrelis; kur didesnė plotmelė, tarytum drobulių priskleista. Trakose, po krūmus ir žolynus, nedrąsios žibuoklės slapstėsi, lapeliuose įsikniausios, žabarėliais užsiskreibusios, kiūtodamos žolynėly kvėpėjo. Pakraščiais miško, kaip jaunosios per jungtuves, baltais rūbais pasipuošusios klestėjo ievos. Gretimais jaunos eglėlės; jų šakos svyravo, apkibusios raudonais skujų bumbulėliais. Per vidurį miško ištiestas siauras kelelis. Skersai jo ėjo įdubę sušlaužioti takeliai, kuriuose priešų priešais kužėjo darbininkės skuzdelės. Niekas joms nekludavo vaikioti šapelius, nes kelelis jau išdžiūvęs.

Tuo keleliu per mišką eina du žmogeliai: vyriškis aukštas, suraitytais uostais, vienu švarku, baltais autais, nagingėtas, vienoj rankoj ryšelis, antrąja susikibęs su moteriškąja; ta – basa po apsiaustėlio, perkeline skepetėle⁴ apsigobusi, vilnonę skepetą ant liuososios⁵ rankos pasisvėrusi. Matyt, šarpavo⁶ keliauti, nes abudu išraudonavę, apšilę. Kaži ką balsu šnekučiavo; tankiai, į vienas antrą pažvelgę, juokėsi.

Kelias nubėga kairėn. Juodu pasisuko dešinėn taku stačiai ant liepto. Miškas pasibaigė, prasidėjo trakos – skardingi Dubysos atkrančiai.

– Čia, būdavo, žydės žibuoklės, – tarė vyriškis ir, paleidęs ranką, pasisuko į krūmus.

Moteriškoji taku į pakalnę pasileido tekina. Pasišokėdama kaip kurapka, rietėjo pakalniui. Pabėgėjusi porą varsnų⁷, atsidūrė pačiame atkrantėje. Netoli liepto ant kalvelės atsisėdo. Iš ten visai kitoniškos akivaizdos priešais tiesėsi. Skardinga Dubysa, nusi-malšiusi iš pavasario potvynių, nusekusi, visa vagoje, tik mėlynavo. Nors gana srauniai gurgėjo, staidydamos per akmenis, krisdama į gilesnį duburkį, sukosi į verpetą, putojo, šniokštė, pykdama skubėjo, bet nebesiplėtė į pievas – vienoj vagoj talpinosi. Kalnuoti atkrančiai, apaugę krūmais, gražiai mainėsi šviesesniu ir tamsesniu žalumu. Paupiai dauboje, sausai nusekė, taip pat žaliavo, daiktai net geltonmargiai nuo sužydusių purvažolių⁸. Pačiais pavagiais, iš abiejų pusių upės, kaip užbrėžta juodavo apsekę šapai ir šamalai⁹ – rodė, ligi kur buvo užtvinęs pavasarį vanduo. Pievose, paupiais kobrinėjo pavasaringi gyvulėliai, graibinėdami nors retą, ką tik dygstančią žolelę. Žąsų būreliai pėrėsi, nardėsi po vandenį – po ilgo perėjimo džiaugėsi, išsivedusios vaikus į ganyklą.

¹ lengviau, silpniau

² spyglius

³ kupstelių

⁴ skarele

⁵ laisvosios

⁶ skubėjo

⁷ varsna – apie 100 m.

⁸ purienų

⁹ šapų nuotrupos

Žąseliai geltoni, ką tik apsipūkavę, kilsavo ant vilnių Dubysos, nestengdami paplaukti prieš vandenį, pėpdami kabinosi ant krašto. Piemenėliai braidė po vandenį, taškėsi po upę, šokinėjo per akmenis arba vamzdžiavo visokiais balsais, visaip džiaugdamies sulaukę šilumos. Lakštingalų gaujos čiauškėjo, pleškėjo garsiai už kita kitą, tarytum eidamos lenktynių su piemenėlių vamzdeliais. Kur ne kur po krūmus pašmėžavo balta skepetėlė žibuokliaujančių mergikių. Už kalnų, kažki kur, būrelis dainavo.

Moteriškoji, sėdinti atkrantyje, atsismaukė skepetėlę, nusibraukė sušilusią kaktą, visa krūtine atsikvėpė šilto ir kvapaus oro; mėlynomis akimis apvedė didelį rataną ir nustabdė jas ant liepto. Čia atėjo jai į galvą kažki kokie atminimai. Iš užpakalio, įsikibdamas į alksnius, nusileido nuo skardžio vyriškis, nusitvėręs keletą žibuoklių. Atsisėdęs greta, tarė:

– Mat kiek žibuoklių radau!

Neatgręždamas jos akių į žibuokles savo pasigyrimu, vėlek nutvėrė ją už rankos ir, suspaudęs delne pirštus, paklausė:

– Ar nepailsai taip greitai bėgdama, Magdele?

– Ne. Kaip čia gražu pasėdėti!.. Aš niekuomet nepraeinu tos vietos neapsistojusi: jei negaunu atsisėsti, turiu nors apsižvalgyti visada.

Vyriškis rudomis liepsnotomis akimis metė šen ir ten.

– Teisybė, čia gražu, pavaizu¹⁰... O tie paukščiai virte verda... Kažki kas dar dainuoja ir gerai sutaria. Oro tylumas ne lapelis nekruta! Puikus vakaras... Malonu čia sėdėti, labiausiai, jog greta tavęs. Pirmą sykį čia sėdime abudu...

– Tai vis niekis dabartykščiai gražumai, bet aš turiu čia senovės malonų širdžiai įspūdi.

Rudųjų ir mėlynujų akių pažvelgimai susidūrė. Vyriškis, vis žiūrėdamas į truputį rauplėtą veidą Magdelės, tarė:

– Turbūt su koku vaikinu čia susieidavai?

– Mažne¹¹ įspėjai, Juozeli, – tarė Magdelė, glausdama galvą prie pečio. – Viena pati mylimąjį pirmą sykį čia pamačiau...

Ir vėl rudosios akys įsmego į mėlynąsias.

– Kas jis toks buvo, Magdele? Pasakyk, norėčiau žinoti.

– Gerai, kai pasakysiu, ir žinosi. Pernai, prieš Velykas, pačiu paleidimu, Žeberienė panoro kadagių dažyvėms¹² – siuncia mane parnešti. Niekur nėra, kaip tik šiame miške. Atėjau prie liepto iš anos pusės. Dubysos pakraščiais dar ledai, o vanduo taip pakilęs, maž sulig lieptu; o tas be paramčio. Ėmiau ropla ir peršliaužiau į šią pusę. Prisipjoviau naštą; atsinešiau – niekaip nebegaliu atgal pereiti. Nuėjau antai prie anos brastos ir taisausi bristi. Veiziu į pakalnę – beatšvilpaujās vaikas, kirvį pasibraukęs, strykt ant liepto, eina sau kaip keliu. Pamatė mane ir pradėjo šaukti: „Bobutėle, ką čia dirbi? Be nežadi bristi?“ – „Kad per lieptą bijau eiti“, – sakau, eidama arčiau. Žiūriu – nepažįstamas. Kaip pervers mane akimis, net kakta užkaito! „Eikš, aš tave pervesiu“, – sako. Sumišau, nebežinaus, ką sakyti, kaip daryti. Nebedrįstu nė akių pakelti, čiupinėjuosi tik apie naštą. Vaikinas priėjęs užsimetė sau ant kupros mano kadagius, nusitvėrė mane tvirtai už rankos ir pervedė per lieptą. Kaip aš paskui jį ėjau, nebežinaus; tik jutau stipriai suspaustą

¹⁰ vaizdinga

¹¹ Beveik

¹² dažams

savo ranką jo delne. Dar eidamas šneka: „Tai protas! Ir kaip tu čia būtumei perbridusi? Jei bent stačiai į aną pasaulį.“ Pametęs mano kadagius aure prieškalnėj, pats atgal lieptu nugrižo į šią pusę. Aš pasilikau kaip paklaikusi: širdis man tvaksėjo, kakta kaito, akyse regėjau įsmeigtas jo rudas akis. Žvilgtelėjau atsigręžusi, jau jis – šiame atkranty. Tol veizėjau, kol tik per krūmus jo kepurę mačiau. Nuo to sykio nebeišdilo jo paveikslas iš galvos ir iš širdies mano... ligi šiandien tebėra giliai, giliai įsmeğęs... Juozeli, ar atsimeni vilkęs mane per lieptą? – paklausė.

– Kai priminei, rodos, truputį menu, jog tuo perėjimu prie Raubos vieną sykį mergele pervedžiau. Daug buvo tokių atsitikimų, kol paramtį pataisėm: kartą Tytuvėnų davatką, kitą sykį žydą su kromu¹³ pervilkau... O tu man pirmą sykį įstrigai į akį per mėšlavežį dvaro talkoj. Nuo to sykio, teisybė, dieną naktį stovėjo man akyse Žeberių Magdė. O rudenį, kai pagarsino, jog Kužma tave ves, tuomet tai nei ėsti, nei užmigti nebegalėjau, kol tik nuo tavęs neišgavau žodelio.

– Kada tai buvo? Aš pirmiau tave pamilau, Juozeli, tuo pamatymu. Tuomet, kai susitikome čia ant liepto, parėjusi namo, niekaip nebegalėjau pamiršti to vaikino. „Kas žino, iš kur jis buvo, kas jis toksai, kur nuėjo, ar aš besusitiksiu kuomet su juo?..“ – tokie mąstymai neišėjo man dieną naktį iš galvos. Po kelių dienų brakšt ir beeinąs tas patsai prie mano šeimininko pasiskolinti pjūklo: sumišo mano verpalas, ratelis pašėlo, siūlas nutrūko, šniūras¹⁴ nukrito, tekiniukas ėmė priešingai suktis... Čiupinėjuosi, taisausi... o burna kaista kaip liepsna! Vičvienaitį kartelį tepažvelgiau, bet jis to nematė. Kai išėjo, šeimininkė sako: „Padorų vaikiną nusisamdęs Rauba“. – „Anoks ne padorumas, – pridėjo Janikė, – akys tokios rudos!“ Aš tuo tarpu pasilenkiau pakojų pasitaisyti. Po to, kur tik teko jį pasitikti ar sušnekti, be galo nedrįsau – nežinau dėl ko. O jo žodelis kiekvienas smego man į širdį, veidas gulėjo įsismerkęs giliai man akyse...

Tai sakydama, Magdelė apkabino Juozapo galvą ir bučiavo akis.

– Aš dėl tavęs, Magdele, daugiau širdgėlos prityriau, išsipykau, ne sykį pamatęs tave bešėlstant su kuo. Atmenu, dvaro talkoj pirmą sykį įsispytrėjau į tave. Jonas nutraukė tau skepetėlę, tu jam nuleidai kepurę; jis kibo tave risti, tu nepasiduoti. Iš apmaudo aš važiuodamas su valkčiu tyčiomis pataikinau stačiai ant tavo kapstyklės¹⁵ – trakšt ir nulaužiau kotą; tu pašokusi capt nulaužta, žvilgt į mane, tik latatai į mišką! Beveizint ir beatsinešanti lazdinį kotą; užsimovė šakikę, įkalė su akmeniuku ir vėl kapsto. Kad bent pusę žodžio man būtų pasakiusi: ar tu velne, ar tu kas, kam sulaužei ar įdėk kitą? Aš to temeilijau, o ji nė vampt!.. Toksai įpykis paėmė... – juokėsi abudu.

– Aš numaniau, jog tu mane erzini, – tarė Magdė. – Tyčiomis nieko nesakiau, atmenu aiškiai. Neveikiai dar tepradrįsau su tavimi šnekėtis.

– Kaip ten buvo, taip, by tik dabar gerai, Magdele. Duokš antrąją rankelę, dar nepabučiuota tebėra.

– Taip man čia gera... – tarė Magdė, priglaudusi galvą prie Juozo krūtinės. – O saulelė visai jau ant laidos. Eikim, sutems mudu.

¹³ dėže su prekėmis, nešama ant nugaros

¹⁴ virvelė, jungianti ratelio ritę su ratu

¹⁵ šakės dviem nagais mėšlui kapstyti

Slenka laikas, lekia diena po dienos, savaitė po savaitės, metai po metų kaip raiti joja. Nepaspėjo vasara išaušti, žiūrėk – atslenka jau ir ruduo, įkandin žiema; beveizint ir vėl saulelė aukštyn, pavasaris artyn. Linksmybėse ar nuliūdimoose, turtuose ar varguose gyvena žmogus, vis tiek; laikas, nesižvalgydamas nei apsistodamas, lekia ir lekia išmatotu taku. Daug lietaus išlijo, daug giedros iškaitino, daug sniego iškrito ir vėl nutirpo, daug sykių Dubysa užkilo, putojo ir vėl nukritusi vagoj srauniai bėgo; daug sykių viskas jau persimainė nuo užpernykščio pavasario, kada gražiu laiku, gražioje vietoje, pačiame paupyje susisėdę Magdelė su Juozu meilingai kalbėjosi. Šiandien, nors jau daugiau kaip dveji metai pralėkė nuo to laiko ir oras kitoniškas, – nes jau šv. Jonas, jau didžiau vasarop linkui, – vienok pavasarėlis toks pat gražus ir ramus. Pažįstami mums Magdelė su Juozu, – seniai jau apsivedę Sutkai, gyvena trobelėje, turi kelis savo žemės margus¹⁶, Juozapui jo tėvo atiduotus. Tėvas senelis, ne taip senelis, kaip dusulingas, nebegalėjo sunkiai dirbti. Motina, nors tvirtesnė, viena nevaliojo laukelius apdirbti, todėl liepė sūnui Juozapui vedus pareiti gyventi. Visi dirbo, kiek kuris begalėdamas krutejo, ir visi dailiai maitinosi, vienoje trobelėje ir vienoje kamarėlėje talpindamos. Duonelės, putrelės¹⁷ užteko iš savo žemelės. Turėjo karvelę pasimilžti, kumelėlę žemei išarti, paršeli pasiskersti, vištelę, gaidelį, katelę, šunelį; tai – ir visi gyvuliai ir visa nauda. Mažai teturėjo, mažai tereikėjo.

Šį vakarą, kaip sakiau, gražus ir ramus pavakarėlis. Lankos žaliuoja, rugeliai siūbuoja, žiedais apsidraikę, dulka, net miglojasi, gegužės kukuoja, piemenėliai dainuoja, net garsas mušasi į dangų. Kur tik akį užmesi arba ausį atkreipsi, visur širdis džiaugės.

Mūsų Sutkai betgi nesidžiaugė gamtos gražumu; bet visi nuliūde, nusimine, rūpinasi su ašaromis akyse, grobstos, pagalbos ieško. Magdelė, sopulių suspausta, dejuoja troboje; tėvas senelis, lauke užsikvempęs ant tvoros, kosėdamas poteriauja, skubina rožančių barškina ir ašaras sau brauko. Juozapas, išpuolęs iš trobos, rankas laužydamas, šaukia:

– Jėzus Marija! Nebelauksiu nieko, tučtuojau važiuoju daktaro!

Motina, išsiginusi paskui, verkdamas tarė:

– Ką tu, vaikaiti, padarysi su ta viena kumelėle? Nenorės daktaras nė važiuoti, o dar prieš naktį. Dar ir ratukai tebėra mėšlinuoti...

– Reikia pirma nuplauti, – pridėjo senis.

– O ką aš dabar veiksiu? patarkit, tetulėliai! – verkė Juozapas. – Bijau Magdelę numarinti!..

– Pone Jėzau, sergėk nuo mirimo! – sušuko tėvas. – Bėk į sodą¹⁸, be negausi kame arklius?

– Niekai, – tarė motina, – visų arkliai ganykloje, naktis užaina; kadai kadės bus, o čia reikia spėriai. Verčiau lėk į dvarą, apkabink ponios kojas – ji pasigailės, nusiųs arklius. Bėda man, kad aš pati negaliu bėgti: bijau čia prastoti¹⁹. Žinau, kad tuojau išmelsčiau...

– Tu, motin, būk prie ligonio, o tu, Juozai, greitesnis, bėk skubinas, – liepė tėvas. – Neišgąsdink ponios, ir pats netruk!.. Pasiimk kepturę! – užsikosėjęs šaukė Juozui, nes iš paskubos buvo be kepturės bebėgęs.

– Netruk, Juozeli, netruk, – prikalbinėjo motina, grįždama į vidų.

¹⁶ margas – žemės matas, apie 0,5 ha

¹⁷ sriubos

¹⁸ soda – kaimas

¹⁹ palikti, pasitraukti

Bet Juozapas nebegirdėjo, nes jau per pusvarsnį buvo ant dvaro nulėkęs.

Motina, žengdama per slenkstį, jau Magdelei kalbėjo:

- Juozas išbėgo į dvarą... prašys ponios ir parveš daktarą, pagelbės tave, mano pupele.

Ji klostinėjo ligonį. Ta, motinai į ranką pabučiavusi, tarė:

- Ačiū, mamaite, kad patarei daktarą vežti. Gal dar nepriseis mirti...

Viltis spėraus²⁰ sulaukimo pagalbos nuramino Magdele; nutilo, užmerkė akis ir glūdojo kantriai. Tėvas poteriaudamas mąstė:

- Jeigu negautų arklių dvare, reikėtų, nors viena kumele, važiuoti. Juozas, vargšas, laksto kaip sudegęs... pirmas sykis, nesumano, ką bedaryti. Kiek kartų man taip buvo, bet daktaro nė sykio nevežiau: kurs augo – užaugo, kurs mirė – numirė, o motina ir šiandien sveika tebėra... Ir čia, man rodo, apsieitų be daktaro, tik truputį kantrybės reikia. Biedna vaikas! ne tėvas, ne motina – neturi prie ko šauktis: mes ir vyras – visa giminė – tie tėvai, tie globėjai... bent pamatys, jog mylim ir tausojam... nors tiek turės už savo darbus ir vargus...

Taip dūmodamas ir pasikosėdamas, traukė ratukus prie klando nuplauti ir pasitaisyti dėl visa ko. Motina, nuraminusi ligonį, apyvoką ėjo, nes saulelė visai jau leidosi. Pamačiusi tėvą betraukiant ratukus, nubėgusi stūmė bardamos:

- Dvasios neatgauni, o taip sunkiai trauki! Nematei mane pasišaukti?

- Užtenka darbų ir tau.

- Su darbais pusė bėdos, kad tik Dievas duotų visiems sveikatą... Ar aš nesakiau? Ir brendi į vandenį, tai per naktį po to – kvenkš, nė akių nesudės, rytą visiškas ligonis...

- Ką padarysi, matušėle: mūsų vaikai – mūsų vargai...

Vakarinė žara temo, temo – niekaip nesutemo. Dangus žvaigždelėmis jau apsiopylė, drėgna žemė rasa apsigrindė, o žara vis dar tebėra: siaurėjo ir tamsėjo iš vakarų, bet tęsėsi kaip kokia juosta dangaus pakraščiu per visą šiaurę ir rytmečius. Ten plėtėsi, kilo, balo ir šviesėjo; ta pati pavirto jau į aušrinę žarą, kur mėnesio pjautuvėlis spyksojo. Saulėlė tebemiegojo, giliai įsimerkusi baltojoje žaroje. Vėjelis miegojo, kažki kur už miškų tyliai nugulęs. Nekušinamas nė lapelio miškas taip pat miegojo. Bemiegė griežėlė nuščiuvo čerkšti. Į jos vietą pabudo pirmasis vieversėlis: truputį pačiurškavęs, pamaži, rodos, lyg nedrąsiai, pradėjo savo giesmę vinguriuoti. Pajutęs naminis gaidys pašoko, sparnais suplasnojęs, staiga sugiedojo.

Tuo laiku Sutkų kiemelyje stovėjo puikus porinis vežimėlis. Vežikas barzdyla, ilgu apsiaustu, baltomis sagomis, kepure baltais apvadais, sėdėjo tame vežimėlyje ant pasostės; vadžias rankoj nutvėręs, galvą nuleidęs ant krūtinės, skaniai snaudė. Pora širvų žirgų pakinkytų, nors plunkštė ir kojomis kasėsi į žemę, bet stovėjo ant vietos kaip įsmeigti.

Tėvas prieangyje, kertėje, ant trinkelės susirangęs, kiūtodamas girdėjo troboje Magdelės dejavimą, motinos guodžiojimą, Juozapo verkimą, aiškia, raminamą daktaro kalbą.

Saulelė tekėdama spyktelėjo į Sutkų trobos langelį. Toje pat valandoje staiga suvirko kūdikis. Tėvelis atsidūsėjo lengvai, kaip kad būtų sunkiausias akmuo nurietėjęs jam nuo širdies. Juozapas tuo kūdikio balsu visas sudrebėjo, nebežinojo, kas su juo dedasi: ašaros kaip lietus lijo, o kartu širdingai juokės. Skaudus skausmas staiga virto didžiausiu džiaugsmu.

Motina garbstydama globstė kūdikį, glaudė ant rankų ir kartu ašaras sau braukė. Juozapas, kartu verkdamas ir juokdamas, keliais puolinėjo nuo motinos prie daktaro ir

²⁰ greito

atgal prie motinos, abiem rankas kojas apkabindamas; truputį atsikluinėjęs²¹ iš pirmo įspūdžio, krito ant Magdelės kojų. Ta juokdamos rankas prie jo ištiesė. Užmiršę savo vargus ir skausmus, susiglaudę meilingai, verkė džiaugsmo ašaromis.

* * *

Saulelė visuomet vienoje pusėje teka, antroje leidžiasi; kasdien vienodai rieta per dangų iš rytmečių į vakarus. Mėnuo taip pat vienodai mainosi: syki vakaruose pasirodo plonutėlis, kaskart storėdamas užauga į apskritą ritinį – tuomet šviečia per naktį, – ir vėl kaskart dyla; sudilęs pasirodo rytmečiuose vėl plonutėliu pjautuvėliu. Šviesus mėnesėlis persimainė jau dešimtimis sykių, o spindinti saulelė leidosi ir tekėjo tūkstančiais sykių nuo to laiko, kada pirmą syki šiame baltajame pasauly suvirkęs Sutką Jonelis pradžiugino tėvus ir senučius. Nors per tą laiką nemaža ašarų iškrito Sutkams, daug rūpesčių ir skausmų ne syki širdį suspaudė, nors džiaugsmo ir linksmybės valandėlės kaip žaibai kartais tik spyktelėjo, vienok laikas ničnieko neprailgo; treji metai, rodos, kaip viena diena, praslinko. Sutką gyvenime atmainos taip pat visai maža tėra. Senis vienokiai pakosėdamas poteriauja ir ką galėdamas pakrūpštinėja; motina vienokiai gera ir nuolanki; Magdelė vienokiai meili ir darbi; Juozapas vienokiai rūpestingai dirbuojasi apie savo, nors maželėlį, ūkį. Jonelis vienas tik labai atsimainė: tuomet kūdikėlis silpnas, kojelių rankelių nevaldąs, verkiąs, nežinodamas ko – dabar savo kojelėmis bėgioja greitai, pasisako, ko verkiąs, arba juokiasi ir su šuniuku ritasi, dėvi ilgus marškinius ir ant galvos jau kepurę nulaiko.

Šiandien karšta dienele – saulelė kaip deginte degina. O ten toli, dangaus pakraštyje, juodi mūrai guli, kuriuose griautinis kartais vos tik girdėtinai, bet rūščiai sududnoja. Sutką šeimyna po kiemelį bruzda, kiekvienas prie savo darbo: Juozapas tašo lentas, skuba dirbuojasi, niekur nesižvalgydamas, net čiurkšliumi prakaitas eina per veidus, o ant pečių marškiniai grėžiami. Pasistatęs šiaip taip naują trobelę, steigiasi ir išgrįsti. Sakė: bus šilčiau žiemą senučiui kojoms, bus geriau ir Joneliui su Sabaliuku vartytis. Senutis ir Jonelis pasišnekėdami renka skiedras ir dėlioja padaržinėje į pastogelę. Motina naujosios trobelės prieangyje, pavėsyje, plazda prie ratelio ir linų kuodelio. Tekinėlis birbdamas sukasi; ji kas valanda pasilenkdama žiūri į špulę ir glosto kuodelį, o siūlą paseiliiodama traukia ir traukia per pirštus.

Magdelė milžtuvėle nešina padirviais parėjo iš alksnyno. Netoli kiemelio nusišnypštė nosį. Jonelis pajutęs pasigrobė kvortelę, bėgo priešais šokinėdamas: „Mamaite, pienelio, pienelio!“ Magdelė, užkėlusį vartus, pametė tuščią milžtuvėlę ir drebančiu balsu tarė:

– Šėmikę nebegyvą radau: pripampusi kaip statinė, kuo nesprogsa...

Jos žodžiai kaip elektra užgavo visus: Juozapui kirvis iškrito iš nagų, motinai siūlas nutrūko, tėvui skiedros pabiro visi nustebę žiūrėjo į Magdelę. Ta, vos ištarusi tuos žodžius, apsiptylė karštomis ašaromis. Tik Jonelis juokdamos barškina su kvortele po tuščią milžtuvėlę.

– O Jėzau Marijelaite! Kokia nelaimė! – sušuko motina, užlaužusi rankas. – Tokia gera karvelė... palikom be pieno lašelio!

– Kad būčiau rytą pats neišvaręs! – pridėjo senutis. – Tokia buvo linksma, sveika... kas galėjo laukti?

²¹ atsigavęs, atsitokėjęs

Juozapui tokia netikėta nelaimė labai sugildė širdį, o Magdelės ašaros kaip peiliu širdį jam pervėrė... Pametęs darbą, puolė prie jos, apsikabinęs bučiuodamas ramino:

- Neverk, širdele, neverk. Davė Dievas nelaimę, duos ir pinigų kitai karvelei įgyti. Juk mes pratę vargą vargti! Pasrėbsim kokią valandą ir juodą putrelę; tik neverk, ne-
graudink ir mano širdies.

- Su didžiaisiais pusė bėdos, visai gali pakentėti, - atsiliepė motina, - bet mūsų mažėlis Jonukėlis kur dings be pienelio? O tai Dievo prastojimas! Nenuėjom nė vienas nuo pat ryto paveizėti karvelės!

- Rinkau paršeliui žoles, - teisinosi Magdelė. - Neturėjau laiko pirmiau prie karvelės nueiti.

- Niekas tavęs dėl to nekaltina. Nieko nebūtų padėjęs tavo nuėjimas.

- Turbūt reik eiti kailį nudirti? - klausė tėvas.

- Dieve saugok, nereikia! - šokosi Juozapas. - Įversiu į duobę, ir tiek, taip staiga krito. Gal kokia nedora arba kimbanti liga? Tamstos sveikata brangesnė kaip tos naginės.

- Neverkit, vaikaičiai, nesirūpinkit, - tarė motina. - Baigiu verpalą, gausiu porą rublelių, nueisiu prie Onelės, prie Petrelio... Gal gausiu pasiskolinti vėl po kelis rublelius, nusipirksim per šv. Petrą karvelę. Neverk, Magdele, Dievui garbė...

- Jau apsiskolinom, matušėle, nuo Onelės ir nuo Petrelio rąstams pirkti. Nebent paršeljį verčiau parduosim, gausim kokią dešimtėlę - atkutęs jau paršiukėlis.

Senutis, sėdėdamas ant rąsto, ranka pasirėmęs, žiūrėjo į nuliūdusį Juozą, ieškantį lopetos, žiūrėjo į verkiančią Magdelę, susirūpinusią motiną ir - mąstė:

- Kokia tų vaikų širdis! Pardavė karvelę, pardavė kumelį, dar apsiskolino... vis tai trobai. Tėtušėliams bus šilčiau... Teisybė, senoji buvo jau supuvusi. Kad būtų palšė tebesanti, nė kokios bėdos - ne paskutinė būtų nusprogusi. Parduos paršeljį. O kokia tos vargšės bus širdelė? Taip šerė, žoles rovē, vargo, meilijo pasiskersti paršeljį... Paliks be mėsos kąsnelio... Auginus vargus kitam reikės atiduoti. Jei dar bent kiek gaus... Berods turiu dar apsigniauzęs tą penkiolika rublelių... Kad taip atiduočiau? Būtų čia dalis pinigų karvei... Ne štuka²² įduoti, o kas beatiduos. Numirus nė mišioms nebus... Teieško nuo svetimo, tuomet rūpinsis ir atiduoti. O jei negaus? Jie jauni, srėbs ir juodą putrą, o man kaip reikės nuryti? Et, diena po dienos galiu numirti... Prasidežiugs, radę skatiko pagrabui, užteks mišioms, grabui ir laidotuvėms... Kruvina bėda be karvelės, tiesa... Tiek buvo gyvų reikalų, iškentėjau nedavęs. Tesiryžtie, neduosiu nė dabar! - pamojo ranka.

Juozapas išėjo karvės užkasti. Magdelė, pasirinkusi skiedrų, nusinešė pietums pravitį. Motina skubintai lenkė špūles ir kas valanda žvalgėsi į kylančius debesis... Jonelis glaudėsi aplink senutį, o jisai vis pasirėmęs mąstė ir mąstė: „Atiduoti paskutinius grašgalius ar ne?“ Pagaliau nutarė: „Kaip bus, taip! Dar lauksiu pietų, pabandyčiau juodus viralus valgyti“.

Saulė stovėjo pačiame dangaus viduryje, kaitino į pat viršugalvį. Miškai papilkavo, lyg dūmais aprūkę, šniokštavo tirštu ir šiltu vėju. Oras radosi troškus, visų žolelių lapai išvytę gulėjo ant žemės. Dangaus pakraštyje kilo kaskart nauji debesy, juodai margi, daiktais baisiai juodi, daiktais kruvinai rausvi, daiktais šviesesni, kitur rudai juodi, taip stori ir gilūs, nepermatomi, tarytum iškilusi jūra, vilnijanti juodų debesų audrą, arba juodai tamsūs žemės kalnai be saulės spindulėlio, be žolės lapelio, be medžio šakelės, be jokio gyvo vabalėlio. Griaustinis, sutrankęs ir sumaišęs visą jų paviršių, dabar nuogus

²² Ne juokas

kalnus stumia pamaži kaskart aukščiau, tarytum ritina per didžiausius ir kiečiausius akmenis. Kitas akmuo pritrėkštas sprogo, net kibirkštys išlėkė, ir vėl rieta grumėdami toliau per dangų – maišosi, kyla aukštyn ir vėl virsta pakalniui, rodos, tučtuojau užgriauš žemę, bet vis ant vietos, vis toli, vis saulės prisivengia. Griaustinis gruma, bilda, spardosi, rodos, taip toli, tokį trenksmą daro, net išsigandusi žemė virpa, o saulės niekaip nepabaugina; juo griaustinis debesyse šėlsta, juoba saulelė karščiau kaitina, rodos – atrėmusi savo spinduliais nulaiko audrą atstu nuo savęs.

Juozapas nušilęs, nuvargęs, susikrimtęs, atgajaus²³ ieškodamas ar alkį ramindamas, srėbė juodus batvinius, po keletą šaukštų ant kiekvieno kėsnio duonos, užsikvempęs ant lėkštės, nė akių niekur nepakeldamas, tik kartais rankove braukė varvantį nuo kaktos prakaitą. Magdelė, pasisodinusi ant kelių Jonelių, atlaužusi kėsnelį duonos įdavė jam į rankelę, kitą pati pakando, vėsindama batvinius sriuobė ir Joneliui tą patį šaukštą prikišo; tas pasriuobęs ėmė šalin pliuurkšti iš burnelės ir iš šaukšto; metęs duoną ant žemės, pastūmė šaukštą, o pats nusirito nuo motinos kelių. Magdelė taisėsi pati srėbti, kėsnis duonos atsi-stojo jai gerklėje, o ašara įlašėjo stačiai į lėkštę. Atsikėlusį nuo stalo, išėjo pro duris.

Senutis sriuobstė batvinius, kramtė duonelę, kosėjo, vėl sriuobė, kėsnelį duonos įsi-merkė į lėkštę, vėl kosėjo. Valgė, žlioburiavo kaip ne savo dantimis, o lėkštėje batviniai nėmaž neseko, kiek įsipylė, tiek ir stovėjo. Motina sriuobstydama pirmoji prašneko:

– Griaustinis ūžia ir ūžia be perstojo, bet vis šiaurėje, toli; rodos, mums neklius, išsilis ant vietos. Taip baugūs debesys... Pone Jėzau, sergėk nuo krušos! Jei matysiu – nekyla ant mūsų, bėgsiu tuojau prie Ožkienės, nešiuos verpalą, nešiuos vilnonę skepetą. Zyle pelėda versiuos, o karvelę turime, nors skolintais pinigais, nusipirkti, – ir, pažvelgusi į tėvą, pridėjo: – vienas senas, antras mažas, abudu išmirs badu...

Juozapas, žegnodamos pavalgęs, pažvelgė nuliūdęs į tetušį; išėjęs ieškojo pačios, ta pavėsyje, už trobos kertės atsisėdusi, graudžiai verkė. Juozapas sėdosi greta, apsikabino, priglaudė jos karštą galvą prie sukepusios skausmu savo širdies. Juto, jog reikia raminti, reikia paguosti nuliūdusią mylimąją Magdelę, bet niekaip nesisekė prašnekti; glostė ranka jai per galvą, o ir jam pačiam ašara nurietėjo; atkartoją tik motinos žodžius:

– Neverk, širdele, Dievui garbė!

Stojos dabar akyse Juozapui visos valandos, linksmos ir laimingos, toli jau pralėkusios, kada pirmą kartą pamylėjęs Magdelę: pilna širdimi meilės, pilna galva vilties, dūmojo ir žadėjo apipilti ją meile ir laime, žadėjo visomis išgalėmis storotis, kad jai niekadoms nieko netrūktų. Rūpinosi, rodos, tuo kiek beišgalėdamas ligi šiol; bet dabar nelaimė trenkė kaip griaustinis, sudužo ir sutrupėjo puikios jo viltys ir gražūs užmanymai, palikdami savo vietoje rūpestį ir širdgėlą. Gaila jam seno tetušėlio, kramtančio sausą duonelę, gaila mažo kūdikėlio, verkiančio „pienelio“. Gaila geros matušėlės, paskendusios rūpesčiuose, bet gailės verkiančios pačios buvo visų skaudžiausias.

Glaudė pačią prie savęs, apkabinęs drebančiomis rankomis, o verksmingu balsu ramino ir guodžiojo:

– Neverk, širdele! negildyk man širdies; tavo kožna ašarėlė kaip peiliu mane varsto. Tu verki, rūgoji, o čia mano kaltės nėmaž nėra! gana... bent nusimalšyk!.. negaliu niekur skausmu tvertis, kad tu verki!.. Magdelė nusišluostė skruostus, nušvitusia kakta glaudėd priė vyro šypsodama:

– Juozeli balandėli, kas tave gali kaltinti? Et, taip sau apsiverkiau, be reikalo. Dova-

²³ atsigavimimo

nok tą kartą, nebematysi nė vienos ašaros daugiau. Kaip dėsimės, taip, viskas bus gerai, nesirūpink, Juozeli!

Taip ramino vienas antrą Juozapai. Tuo tarpu tetušis, eidamas į klėtį, pamojęs motiną prie savęs, tarė:

– Ar žinai ką, motin? Juk aš turiu dar apsigniaužęs keletą rublelių iš senovės... Ar čia reik duoti karvei, ar ką? Kaip tu sakai?

Motina prasidžiugusi sušuko:

– Ko gi belauksi nedavęs, tetulėl!? Jei tik turi, duok tuojau, matai, jog kruvina bėda. Mat koks, ir prieš mane slėpėsi turįs pinigų!

– Kaipgi prieš tave nesislėpsi? Tu jei tik žinai, tuojau tau duok ir duok... Tiek ir težinai, – rūgojo senis, – paskutinius ir viską vaikams sukišti! O kai numirsiu, kas bus su mano laidotuvėmis?

– Nesirūpink, tetulėl, – juokėsi motina, – niekur numirėliai nesivolioja nelaidoti.

– Ar matai, kokia tu! Tai tik į žemę įkišti, ir gana, o kame mišios? Kame pazvanai²⁴ ir...? – užsikosėjo senis. – Tau tik „atiduok ir atiduok“, daugiau niekas nerūpi.

– Taip, taip, gerai, laikyk numirus mišioms, o tuo tarpu srėbk juodą putrą, tai bent greičiau numirsi... Verčiau dabar duok karvei nupirkti, o kai kitą prisiauginę parduos, tau pinigų atiduos, bus – vilkas sotus ir avis sveika.

– Tu, motin, visuomet moki išrokuoti²⁵ – bile tik nuo manęs išvilkti. O ko vaikas ženi-josi pliką mergą? Ko neveizėjo, kad turėtų šį tą. Būtų beturįs skatiko.

– Tetulėl, atsiminei po smerčio trečioj dienoj pe...ti! – juokės motina. – Kelinti metai, kai jau vaikas vedęs, dabar pinigų liepi ieškoti! Su dalia parėjusi būtų mus žodžiais bevarstanti, o ant šios ką išrasi? Turbūt, kad už mus visus daugiau dirba ir visus lenkia... Kame tik, tetulėl, kame tie tavo grašgaliai, duokš veikia! Pradžiuginsi ir vaikų širdelę, nebūk taip kytras²⁶, nevalia. Kam pasisakei turįs, kad nenori duoti?

– Taip visada tu kalbi... žinai gi, be reikalo sakiausi.

Besilygstant seniems, Jonelis apkabino senučio koją ir, vartydamas tuščią kvortelę²⁷, čiauškéjo:

– Senut, seniutėl, usciu pienelio, usciu pienelio!

Senutis pasilenkęs glostė Jonelį, motina dar pridėjo:

– Argi tau negaila to kūdikėlio?! Argi tavo širdis akmuo?..

Ir pradėjo verkti.

– Tė, tė, matušėle, atiduodu, tik neverk, – tarė senis, verdamas skrynelės viršų: – penkiolika turiu, visus atiduodu, žinokitės, pirkit, tik, susimildama nežlembk!

– Juozap, Magdele! – pašaukė motina. – Duok pats verčiau, pasakysim, kad rūpintūsi vaikai atiduoti.

Įbėgo Juozapai nusigandę, manė, kad vėl kokia nelaimė. Tėvas, duodamas du popierius, tarė:

– Vaikai, atiduodu paskutinius grašgalėlius karvei nupirkti, bet veizėkit mane palaidoti dorai.

Magdelė ir Juozapas nudžiugę apkabino tėvams kojas:

²⁴ skambinimas varpais už mirusįjį

²⁵ apskaičiuoti, suderėti

²⁶ šykštus

²⁷ indelį

– Dėkui, tetulėli! – tarė Juozapas, – nelauksime laidotuvių, užauginsime kitą karvelę, parduosime, gražinsime tetulėliui pinigus. Dėkui, dabar nustūmei mums rūpestį. Kol tik mano gyvybė ir sveikata valios, tol stelgsiuosi, kad jums netrūktų nieko. O palaidoti tėvus padoriai – tai mano ir kiekvieno vaiko pareiga.

Saulėlė, iškrypusi iš pietų, lėdviau bekaitino. Debesys šiaurėje kaskart balo ir skystėjo, tarytum virto į permatomą tirštą miglą; vietomis buvo dar šviesesni, sukaptoti tik išilgai juodais brūkšneliais, rodos, į žemę atsirėmusiais. Žaibai užgeso, griautinis kažin kur už miško nubildėjo. Aukščiau, pačiame skliauste, aiškiai žydravo dangus; tarpe debesų, priešais saulę, žibėjo puiki orarykštė²⁸. Vėjelis skystesnis vėdavo medžių lapais, atgaivino suvytusias žoleles, atvėsino troškų orą.

Matušėlė, apsisiautusi skepeta, skubėjo jau pro vartus. Juozapas ryšį verpalų pamovęs ant lazdos, užsivertė sau ant kupros; dar syki tėveliui sudiev pasakęs, dar syki Joneli paglostęs, dar syki meiliai pažvelgęs į Magdelę, nubėgo paskui matušėlę. Magdelė, linksmi dainuodama, įsėdo į daržą ravėti. Senutis, atsisėdęs ant rąsto, pasakojo Joneliui, jog bobutė su tata parves karvelę ir pamilš pienelio.

* * *

Praslinko dešimtis metų. Sutkę gyvenimo atmainos dabar jau didesnės. Senutis jau keleri metai atsigulė į juodą žemelę ilsėtis amžinai, bet prieš mirtį atsiėmė nuo vaikų savo penkiolika rublių. Tuos pinigų pats išskirstė visus ligi kapeikos, įsakęs, kur ką dėti ir ką padaryti. Vaikai likę ne tik tuos pinigų visus išskirstė, bet mažne antra tiek dar savo pridėjo, palaidojo gražiai – su devintinėmis ir metinėmis; po to dar atminimus kas metai užperka už tėvelio dūšią²⁹. Nors žmoneliai kasmet renkasi po kits kito į tą pačią žemelę, pasaulis dėlto palieka toks pat pilnas, koks buvęs nuo pat senovės. Nors žmoneliai vis mainosi, vieni mirdami, kiti į jų vietą gimdami, augdami, senėdami ir vėl mirdami, bet gamta palieka vis ta pati, su tomis pačiomis, visada vienokiomis oro atmainomis. Šį vakarą taip pat gražus pavakarėlis. Saulėlė slenka ties viršūnėmis, pamaži rieta pakalniui kaip didžiausias raudonas ritinys. Dienovidžio šviesūs jos spinduliai kažin kur užlūžo, į jų vietą užsisiautė perregima kaip šydras balta migla, per kurią kaip per giliausią vandenį plaukė nuoga saulėlė, leisdama visiems į save žiūrėti. Ramus vėjelis virpino epušės lapus ir nešiojo kvapą vystančios žolelės, gulinčios žalioje lankoje, pradalgėse. Dubysa ramiai gurgėjo per žvyryną, tarytum pavargus darbininkė laukia tik vakaro, laukia poilsio valandos. Visur ramu, kartais tik gandrai suklekina arba piemenėlis vamzdelį subirbina. Magdelė netoli savo trobos, lenkėje, už daržo rovē linus. Pas ją žaidė nedidelė mergelikė. Pakalnėje, alksnyne, keletas bandos šlemštė pažėlusius jau atolus. Piemenėlis, pūsdamas vamzdį ir pakaitais dainuodamas, artinosi prie dirvos. Mergelikė pasišokinėdama bėgo priešais.

– Joneli, Joneli, duok man vamzdį papūsti!

– Tė, Marele, pūsk... taip, taip!.. Gerai birbia?

Marelė pūtė, birbino ir džiaugdamas juokėsi.

– Jau baigi rauti, mamaite? Pati viena pavargai?

Šnekėdamas Jonelis rinko saujas ir statinėjo į gubeles. Motina atsitiesusi, rišdama saują³⁰, tarė:

²⁸ vaivorykštė

²⁹ sielą

³⁰ delnu

- O tu, Joneli, gerai išalkai? negavai pavakarės; mudvi su Marele turėjom čia duonelės; paėmęs užkask, paskui padėsi statinėti. Taip skubu nurauti - laikas jau bėgti namo; Kazelis turbūt jau pakyrėjo bobutelei, o ir tata netrukus susivoks³¹.

Marelė prilakino Joneliui terbelę; tas, atsilaužęs duonos, užsitempė sviesto iš abrinėlio; valgė, o antrąją ranka rinko ir mėtė saujas į krūveles.

- Neatėjai pirma, Joneli... karvės juk negyliavo... būtumei man padėjęs anksčiau nubaigti.

- Mamaite! aš tvorą tvėriau, kur tatos buvo pradėta; skubėjau, nė valgyti nėjau; privariau lig pat volo galo.

- Kaip tu mietus susismeigėi?

- Nusinešiau suolelį ir pasistodamas įmušiau su kūle.

Nubaigusi rauti, motina nusišluostė prakaitą, pažvelgė į saulę. Ėmusi statinėti, šnekėjo:

- Gerai, vaikeli, kad imies darbo, reik steigtis padėti tatulėliui; matai, kaip jis vargsta darbuojasi maitina mus visus; iš jo kruvino prakaito turime duonelės, apdaro ir gyvulėlių kiek reikiant. Turi jau dvyliktus metus, gali jau ir pats išmanyti.

- Mamaite, juk kad tata nenorėtų pats vargti, galėtų mane leisti su dilėmis³² į Kuršėnus. Ar aš nenuvažiuočiau? Tata tuo tarpu pailsėtų, - šnekėjo rimtai kaip senas vaikas. - Bene aš važnyčioti nemoku? Kur į pakalnę - užšok ant vežimo, kur į kalną - nušokęs pastūmėk su pečiu, paniūk - katras netraukia arkllys. Ar aš nematau, kaip tata važiuoja? Arklių raižyti nereikia!

Motina žiūrėjo džiaugdamos į Jonelį ir juokėsi.

- Po kelerių metų gal tą ir padarysi, jei Dievas duos sveikatą, bet dabar, vaikeli, negali: ne tam dar tavo amžius, verčiau namuose slaugyk tatą, darbuokis kiek galėdamas; gana to, jog tata matys, kad tu nenori tingėti.

- Žinau aš, mamaite, jog tingėti - nuodėmė, ir bobutė sako, kad dykai valgoma duonelė verkia.

- Žinoma, verkia, vaikeli, tinginio valgoma, - tvirtino motina. - Žiūrėk, tatulėlis kiek prakaito išlaisto, bedirbdamas duonele; ir tu sek jo pėdomis. Dėkui Dievui, pabaigėm, bėkim, Marele, namo. Jei tik rytoj nelis?.. Saulelė plaukia kaip per vandenį.

- Saulelė ir vakar taip pat be jokio spindulėlio leidosi, bet varmų³³ tiek nebuvo, - šnekėjo Jonelis, eidamas kartu. - Šį vakarą kokiais būriais čiulkinį grūda³⁴, žiūrėkit, - aida, aida!.. Visur kaip debesys, o kramtosi kaip pašėlę. Tata sako, jog tai prieš lietų taip jie šėlsta.

- Gali būti ir taip, - pridūrė motina.

- Nėra baimės, kad ir lytų, - tęsė Jonelis: - mūsų rugeliai suvežti, šienelis suvalytas, nebepus niekas ant lauko. Linams, mamaite, juk nieko dar nekenks, kaip babutė sako: „Kas aplaistys, tas ir išdžiovins“.

Arti kiemelio atsigrėžė motina į vieškelį.

- Nematyti dar tetulėlio, - tarė. - Marele, be nepalikai terbelės³⁵?..

- Nepalikau, sit paisinesiau.

³¹ sugriš

³² lentomis

³³ uodai

³⁴ laksto aukštyn žemyn, zuja

³⁵ maišelio

Motina įbėgo į vidų, sukosi apie apyvoką. Jonelis, įsisodinęs Marelę į ratukus, lakino apsuksui kiemelio; abudu juokėsi, kvakėjo.

Bobutelė – kaip seniai bematyta! Per šmotą jau pasensterėjusi, visai į kuprelę sulinkusi, bet, senu papratimu, darbšti ir greita. Išėjusi surinkti skarų nuo tvoros, ant Jonelio barėsi:

– Ko taip lakstai kaip aitvaras? Vaikui ir sprandą nusuksi! Verčiau suveizėk gyvulius, žąsis – vakaras nebetoli; įnešk virbų ugnelei, paslaugyk mamele, matai, kaip ji sunkiai dirba; toks dičkis gali jau padėti darbuotis, ne dykai lakstyti. Vaikeli, mokykis pelnytis duonele.

Jonelis, sustojęs bėgioti, į seserikę tarė:

– Klausykim bobutelės! Lėkim, Marele, su ratukais į patvorį pavolėje; ten yra kupetinė skiedrų, kur tata mietus tašė; susipylę parvešime ir karves parsivarysime.

– Aš važiuota važiuosiu... Na!.. Tu mano arkliukas.

Jonelis, atsikėlęs vartus, nusilakino Marelę ratukuose. Parvažiuojant Jonelis traukė ratukus, o Marelei liepė stumti. Kai jis atsikusęs pažiūrės, tuomet ji stums, o kai jis trauks, neveizės, tuomet ji užsigulusi ant skiedrų važiuos. Vos paspėjo pro vartus namo, ir tatulėlis parbrazdėjo. Vaikai, metę savo darbą, puolė pasitikti. Jonelis, bučiuodamas į ranką, ėmė tėvui iš nagų botagą ir vadžias; šoko arklių nukinkyti. Marelė, įsikibusi į skverną tėvui, čiaušėjo, pasakojo, kaip važiuota važiavusi skiedrų.

– Tatulėli, už ką rauduką pažabojai! – klausė Jonelis.

– Kam jis be proto lekia!.. negali nuturėti nežaboto.

Jonelis varsluodamas šnekėjosi su rauduku:

– A tu, valiūke! Ko nesiliauni? Užtai gavai geležį pakramtyti ir smūgis dar kliuvo... Žinosi bėgti rimtai... Duokš pavalkus, lenk galvą... trrr, lenk, o taip! – Kumelė, mynioda ma vadžias, graibė veją. – Trrr, tu pelėda! – šaukė ant kumelės. – Ko nestingi?.. Apkaitęs raudelis, nabagas!

Apkabinęs arklio kaklą, prisiglaudęs nuvedė prie tvoros; prikabinęs grįžo kumelės numauti.

Išėjusi Magdelė sušuko:

– Tatulėlis jau susivokęs!

„Tatulėlis“ jau tikrą vardą nešiojo; tai nebe pirmutinis, nuliūdęs ir nusiminęs Juozas, dabar linksmas ir ramus džiaugėsi laime ir pasisekimu, žydėjo sveikata ir tvirtumu. Sveikinosi su savo Magdele, taip pat labai atsimainiusia. Dabar nebe išblyškusi, kliena³⁶ Magdelė, bet su geru paliaukiu, drūta bobelė, baltai raudona, skaisti kaip rožė pūrinė³⁷, matyti, gerą ganiavą turinti. Tatulėlis gyrė savo šeimninę Marelę ir po kišenės graibėsi „zuikio pyrago“, paskui, paėmęs ant rankų čiauškančią mergelikę, bučiuodamas nešėsi per kiemą. Atsikusęs dar tarė:

– Prikabink, Joneli, arklius prie tvoros, teatsiputie, kol mes pavalgysime, tepastovie.

Magdelė sukosi apie vakarienę. Juozapas, pabučiavęs matušėlei į ranką, po to, atsi-klaupęs prie lopšio, šnekino ketvirčio metų Kazelį. Nupraustas baltai, riebus kaip rubuilis vaikas, rodos, pažino jau tėvą, nes šnekinamas krykštavo ir spardėsi. Nubučiavęs jam, tėvas rankeles ir kojeles, sėdosi su savo šeimyna prie vakarienės. Magdelė klausinėjo, kaip sukeliavęs.

³⁶ liekna

³⁷ pilnavidurė

– Mažne prisigavau šį kartą, – tarė Juozapas: – truputį per didelį vežimą prisikroviau, sunkiai traukė; kur į kalną, vis gavau pastūmėti, ir pečiai mažne man paskaudo.

– Kam reik taip godėtis? – barėsi motinėlė. – Besigaluodamas be nenusostosi sveikatos? Ar ne taip ir tėvo nabaštikas, bedirbdamas per daug, įgavo sintį ir nepersenęs gavo po velėna palįsti?!

Skausmo debesėlis perbėgo visiems per kaktą, prisiminus mirusį tėvelį. Tai pastebėjusi, motinėlė tarė:

– Ką padarysi!.. Mes jo nebesulauksime, o jis mūsų visų sulauks ir pasitiks.

Magdelė iš naujo pradėjo kalbą apie uždarbį ir kelionę.

– Pernai vasarą ir per žiemą nors tarpais tevažiavau, – kalbėjo Juozapas, – o žiūrėk iš to uždarbio išsimokėjau visas skolas; gali sakyti, jog trobą ir klėtelę pasistatėm, arklių nusipirkom, dar atskalų paliko... Laikas lig laiko du rublius užvažiuoti tai – ne niekai!

– Jei nežus tie tavo atskalai³⁸, Juozaiti? – tarė motinėlė: – vienam ir kitam įkaišiojai be jokio raštelio...

– Ką padarysi, mamaite, kad jo tokia gailinga širdis, – teisino Magdelė: – Jocas verkia, kad jam kumelę pavogė, kartu ir Juozapas verkia, duodamas jam paskutinius dešimt rublių...

– Kaipgi nesigailėsi! – pertraukė Juozapas. – Pavogė žmogui kumelę pačiame darbytėje, sėjamu laiku, kur kas valanda reikia kumelės; pinigų neturi, nei žmogui plaukti, nei šaukti. Vagį sekiojis pėsčias nespės, o čia arti, akėti vėl gyvai reikia. Ką gi darysi nedavęs paskutinius!?

– Niekas tavęs nepeikia, Juozaiti, už tai, – teisinosi pati: aš tik sakau, jog tu tuomet negelbuotumei žmogaus, jei bent neturėtumei nė grašio.

– Štai Kvečas mokesčiams trūko – daviau kelis rublius, – kalbėjo Juozapas. – Žymantą broliai būtų ištaksavę už iškaštas³⁹, vėlek paskolinau porą dešimtėlių. Vis bėda, vis reikia gelbėti; o dėl niekų dirbti kokius raštus – nepridera su saviškiais. Atiduos žmonės, juk kiekvienas sąžinės turi.

– Kartais labai norėtų atiduoti, o kad nebėr iš kur, – tarė motinėlė. – Ir tavo, vaikeli, kruvinai uždirbta kapeikėlė ne iš upės pasemiamą; reikia pagalvoti, juk ir pats turi vaikų...

– Mamaite, nesibark! – prašėsi Magdelė. – Tesižino, teduodie, nes nėra jam didesnio džiaugsmo, kaip sugelbėti reikale ar ką gera žmogui padaryti. Mat, atsigimęs visai į matušėlę!

Visi širdingai susijuokė. Pertraukė kalbą Jonelis: apsisiautęs ilgu drabužiu, rankoj nusitvėręs pančius, pasisakė jojās arklių ganyti.

– Ak tu, mano kūdiki, – šokosi tėvas, – kur tu vienas josi... gali naktį nusigąsti!

– Ne vienas ganysiu, tatulėli; nujojo Jankaus Domė, Žymanto Antaniukas, josime visi į skynimus, jau susitarėm. Nebijok, tatulėli, susikursime ugnį... Tata miegok ramiai; aš pareisiu bandos išsivaryti, kai išauš.

– O tai mano vyras! – džiaugėsi tėvas. – Imkis kailinius pasikloti, nesigulk ant plikos žemės. Eikim, aš tave ant kumelės užsodinsiu, nepasilik nuo kitų.

– Joneli, įsikišk duonelės, – šaukė bobutelė. – Maželėlis!..

– Tė, Joneli, varškės galą, – kiša motina į kišenę: – pravers tau pusiauryčiams užsikąsti.

³⁸ santaupos

³⁹ išlaidos

– Nesėsk, Joneli, ant rauduko, jok verčiau ant kumelės: tas beprotis kartais baidosi, gali tave išmesti. Šit kailinius paklojau... Op!.. ar turi degtukų?.. tē, negulk arti ugnies, veskis Sabaliuką... Surėžk raudukui!

– Laba naktis! – sušvilpęs Jonelis nujojo.

– Pone Dieve padėk! – peržegnojo tėvas, keldamas kiemelio vartus.

Saulėlė seniai nusileido, pagaliau ir vakarinė žara jau užgeso, juoda prietamsa apsiautė visą žemę. Dangus, be jokio mėlynumo ir be skaistumo, be jokio spindulėlio ir be vienos žvaigždėlės, pilkavo tik ties galva, kaip storais dūmais aprūkęs; pakraščiai jungėsi tamsumoje su miškais ir kalnais; negalėjai atskirti dangaus sienos nuo žemės. Apdengė jau juoda tamsa laukus, pievas, miškus ir pelkes: nei paukštelio, nei žvėrelio, pagaliau nei naminio gyvulėlio niekur nė balso, visi jau saldžiu miegu užmigę ilsėjosi; toli tik spiksojo ugnelė arkliganių ir retkarčiais, kaip iš po žemės, atsiliepė atgarsis tils-tančios jų dainelės, ir vėl visur tylu; vėjelis tik kartais pūkštelėjo, maišydamas drėgną miglą, tarytum skelbdamas netrukus šiltą lietų.

Bobutėlė, Marelė ir Kazelis skaniai jau miegojo, o Juozapas su Magdele sėdėjo dar susiglaudę ant suolo po langais, žiūrėjo abudu į tolybę prieš save, bet jų akys niekur nesirėmė, matė tik savyje mylimųjų paveikslus. Ilgas valandas taip sėdėdami, nors nė žodelio į vienas antrą neištarė, vienok labai daug apipasakojo vienas kitam apie savo laimę.

1897 m.

Donatas Sauka

ŽEMAITĖS STEBUKLAS

Žymantienė tampa rašytoja, kai atsiduoda savo kūrybiniam temperamentui ir – kai susilaukia atbalsio ir pripažinimo. Gražus jos literatūrinis debiutas! Kaip iškart pastebėtas ir įvertintas! Kiek buvo laukiama iš jos, matome iš tiesioginės pagalbos – perrašinėjimo, redagavimo, aptarimo, iš prisiunčiamo knygų ryšulio ar keleto rublių popieriui, žibalui, iš karštų raginimų, linkėjimų, pagyrimų, kurių nešykštėjo P. Višinskis, P. Avižonis, Bitė, S. Matulaitis, A. ir V. Kalniečiai ar koks nors pseudonimiškas „Mylėtojas Lietuvos“. Pačios Žemaitės viešas kūrybos skaitymas Bitės inteligentiškuose namuose kone tiek pat jaudinantis, kaip ir pirmasis lietuviškas vaidinimas Palangoje: „Bitelė prašė paskirti pačią ilgiausią apysaką; ėmiau skaityti „Kotrę“, iš pradžios, žinoma, truputį nedrąsiai, tuojau kas kartas apdringau, prašė visi, kad neskubėčiau, tankiai by katras paklausė paaiškinimo kokio žodžio, po tam visi tylėjo, ir aš užmiršau klausytojus. Skaičiau taip, kaip jutau. Pabaigusi apsižvalgiau, kunigiukas besėdįs akis nuėmęs, p. Leonas – įrėmęs kaktą į abi delnas, alkūnes ant staliuko, dak[taras] Vileišis – atsivertęs į lubas, atsikolęs krasėj ranka ant kaktos. Senoji panytė iš tikrųjų apsipylusi ašaromis, Bitelė įsmeigusi akis į mane. Kaip tik knygą užskleidžiau, atsikėlusi puolė man ant kaklo ir bučiuodama šaukė: „Nelygintis man prie Tavęs, nepasieksiu Tavęs, kaip Tu pažįsti žmones, kaip teisingai rodai, kiek jausmo, kiek poezijos!“ Žinoma, ir visi atkartėjo jos žodžius“.

Žemaitė, dar vos kelis kūrinius teparašiusi, priima aukštą rašytojos garbę.

Štai eilutės iš jau cituoto laiško P. Višinskiui: „Kitą sykį mano nuomonėj kožnas autorius be skyriaus stovėjo taip aukštai, kaip katalikystėj aniolai; paėmusi kokią knygą, žiūrėjau į autorių ir visų pirma jam atidaviau širdį garbę, ir šiandien ta pati, dėl to norėčiau kožną pamatyti ir pašnekėti. Vot, vaikelai, per Tave, tikrai per Tave prisilyžijau į jų eilę, ir mane kiti žino, skaito, supranta mano jausmus, o dar ir pagiria; juokai mane ima, o ašaros sukas akyse, kuomi aš Tau užsimokėsiu?“

Taip, Žemaitė eina į literatūrą, kai jos atžvilgiu dar toks gyvas visuotinis pietetas, o atokiame nuo bet kokios kultūros užkampyje jis tiesiog egzaltuotas. Nepaliaudama kartu su Bite tikėti, kad literatūra neša ir tiesą, ir jausmą, ir poeziją, ji taip triumfališkai išgyvena savo graudžiai vėlyvą debiutą. Nors amžius, gyvenimo patirtis daro vėlgi kai kurias pataisas šitame įsitikėjime kūrybinio pašaukimo. Cituotose eilutėse galima išgirsti savotišką, itin Žemaitėi svarbų ir būdingą, pasišovimą į familiarų bendravimą su pripažintais autoriais, kadaise aniolų aukštybėje įsivaizduotais, – tartum kvietimą pasidalinti gyvenimo patirtim, – „[...] pamatyti ir pasišnekėti“. Taigi, atrodo, pripažįstama: svaiginantis knygų vaizduotės pasaulis, o šalia ar anapus jo – paprastos žmogiškos tiesos, kasdienis gyvenimas, kurio našta kiekvienam lemta nešti. Ir dar: galima numanyti, kad kasdienės patirties tiesa, realaus gyvenimo tiesa iškeliamą į pirmą vietą, nebijant jos sugretinti su didžiųjų praeities ir dabarties paminklų turiningumu ir prasingumu. Ar ne tokia yra jos kūrybos, jos galynėjimosi su pilka, šurkščia tikrove prasmė?

Savo literatūrinį likimą Žemaitė pasitinka su žmogišku orumu. Nors ir su šypsena bei grauduliu. Iš konkrečios gyvenimo realybės kylantį savo kūrybos kelią ji bus įsivaizdavusi labiau nepriklausomą ir savarankišką, negu suvokė savo literatūrinę veiklą kiti

rašytojai. Ji nesisielojo dėl objektyviųjų dydžių literatūroje, kurie nedavė ramybės Šatrijos Raganai:

„Niekada manęs neužganėdina mano rašymas, viskas, ką tik parašyčiau, baisiai man netinka – didžiausia kančia man yra skaityti savo raštus. Šimtą sykių žadėjau mest plunksną – ir vis negaliu. Negaliu atsistebėti, dėl ko tie tokie menki mano „veikalai“ tinka žmonėms! Aiškinu, kad „na bezrybi i rak ryba“, kiekvienas pagyrimas mano raštų mažne man ašaras iš akių išspaudžia, skausmo ašaras – kad mes tokie bėdni, taip nieko neturime, jei jau mano tokie veikalai yra už gerus skaitomi“.

Žemaitė savo viduj atsparesnė. Jos orumo ir ambicijų išbandymo nė nejtarsime, kai po ištisų dešimtmečių, prabėgusių nuo jaunystės, atnaujinama tiesioginę pažintį su didžiąja literatūra. Kūrybos mėginimai atgaivina knygos meilę, besąlygišką ir nesavanaudišką. Ne jaunatvišką, romantinę, bet įdėmią ar net priekabią – profesinę. Taip P. Višinskio ir kitų studentų patarimu prasideda literatūriniai mokslai, patvirtinantys rimtus rašytojos siekius. Kokia tai skaitymo aistra – tikras įniršis! kai plūsta knygų tvanas į Ušnėnus, o Žemaitė, rankų nepraskėsdama nuo darbų, jas visas galvoja įveikti. Niekada neaimanuodama, kad nespės ar kad knyga neįkandama, ne jai. Į literatūrą žingsnį žengusi, ji nežada sau jokių nuolaidų dėl, sakykime, objektyvių pasirėngimo spragų.

Štai informacija – laiške P. Višinskiui – apie gautas per vieną tik mėnesį knygų siuntas. 13 gegužės gavusi – „nežinau nuo ko“ – dvi knygas: Ožeškienės apysaką *Bene noti*, P. Chmieliovsio literatūrinę studiją *Mūsų apysakininkai*. O jau 25 gegužės susilaukė iškart dviejų siuntinių, vienas iš J. Jablonskio „be jokios grometos“: išspausdintą Juškos žodyno dalį, H. Biegeleiseno literatūrinę studiją *Ponas Tadas*, M. Zielinskos apysaką *Branka litewska (Belaisvė lietuvė)*, dvi H. Sienkevičiaus apsakaičių knygutes. Antrasis siuntinys – iš Petrapilio, „Nežinau, kas parsiumtė“, – tai B. Pruso apsakymų keturtomis. „Naujitelaičiai, nekarpyti keturi tomiai“, – rašo su pasitenkinimu.

Žemaitės atsiliepiama apie tą tvaną perdėm optimistiškai: „Matai, kiek turiu skaitymų! Nebėr kada nė rašyti!“. Ir kitame laiške taip pat tik pasidžiaugs: „Knygų dėl skaitymų turiu ir turiu, kad tik mokėčiau pasinaudoti. Visą liuosąjį laiką užima man skaitymas, negaliu nė rašyti prisirengti“. Žemaitė „skaitė ir skaitė“ – vaizdas įsirežęs jaunai mergaitei į atmintį, tiesa, kiek iš vėlesnių metų. Vienoj rankoj – knyga, kita – lopšį linguoja, arba: Žemaitė ravi daržą, Višinskis ant ežios balsu jai knygą skaito, – tokie jos universitetai.

Skaito ne vien prozą ir ne vien klasiką. Pakliūva į rankas dainų rinkinys, žodynas, net „estetinės-literatūrinės“ monografijos, – pastarąsias, žinoma, gal tik perverčia. Tikrai profesinės literatūros studijos. Kartais į atsiųstą knygą, tartum ir pernelyg specialią, numoja ranka – per vėlu, nebe tas laikas, o žiūrėk, vėliau, pasirodo, įsiskaityta, ir net su dideliu pasitenkinimu: taip antai puikiai įvertintas lenkų stilistikos veikalas. Laiškuose retsykais prasikiša kritiška nuomonė apie garsiąsias lenkų autorės („Ožeškienės peikiam, bet ir M. Konopnickienės nemandresnės“), apie mišinius A. Fredro komedijose (6 68). Pati, savo apsakymus taisydama, susidurdavo su vaizdo kūrimo technika. Jautė tad reikalą pažinti literatūrą iš vidaus, jos priemones pasiaiškinti.

Kaip nenumalšinamas godulys ir gilus įsigyvenimas į knygą Žemaitės skaitymai – gal vienas gražiausių lapų Lietuvos knygos istorijoje.

Ir vis dėlto šitame pašėlusiam atkaklume netrūksta šypsenos, juoko pačiai iš savęs ir graudulio. „...Varnos lakstydamos krankia, džiaugias geru kąsniu, ten tankiai ant ežės atsisedusi Žym[antienė] šnekasi su Šekspyru“. O ir bendravimas su klasika, kai įsižiūrimė, ar nebus per daug plebėjiškas: „Fausto“ Vagnerį išsiaiškina kaip „nuogą kunigą“, Šekspyro Romeo jausmų karštį perlieja į asmeninį Višinskio gyvenimą („Dovanok, vaikel! neimk už prilyginimą į save, su visu nemislįjau Tau prikaltėti, tik Šekspyras įlindo į galvą, ir prirašiau kažį ką“.

Literatūrinės svajonės nebuvo pagrįstos kokia nors sava menine programa. O praraja žiojėjo tarp svajonių ir žemės, į kurią jos turėjo sugrįžti, tarp siekimų ir realybės: rūstaujančio dėl deginamo žibalo ir gresiančios kratos vyro, šnairuojančių kaimynų ir giminių. Didi optimistė pati sau turėjo atsakyti į skaudžias abejones, kurių vieną šmaikščiai pakišo populiariusis A. Vilkonskis savo humoristinių apsakymų knygoje „Ramoti i ramotki“, prisiųstoje S. Matulaičio. „Tas Vilkonskis šneka stačiai apie mane, nors išdavimas jau nebe pirmas ir tas jau nuo 73 metų, vienok pirštu rodo į mane. Rašo o kołowaciznie literackiej, tokias autorės, kaip mane, prilygina prie avies, sukiniu sergančios, o po tam pablūdsios. Sako, autoriai, o labiau motriškos, nemokėdamos ir nesuprasdamos, svajoja, graibo ir paišo, tai yra: „zakałą literatury, bez nich świat spokojnie oddychały“. Prasijuokiau: „Musėt, daktarėlis tyčiomis paskyrė“; po tam nusispjoviau: „Kas šaukia, tešaukie, o mudu, boba, važiuokim“. Ant zlasties paišysiu, rašysiu, kiek beišgalėsiu“.

Supraskime pasipiktinimą: saloninės grafomanijos šešėlis krito ant Žemaitės naktinių budėjimų prie žibalinės lempos. Mintis apie kūrybą, kaip savimylišką maniją, praradus tikrovės pamatą po kojomis, Žemaitėi – gyvenimo praktikei, buvo skaudi, o skaudi. Kadangi priešinga nuomonė, kad jos darbas šio to vertas, grįsta tiktai jos jaunų draugų entuziazmu. Ne itin didelė paguoda lyginant su humoreskų autoriaus gyvenimiška nuovoka apie beribę žmogišką tuštybę.

Abejonių valanda netapo krizės tašku. Sarkazmo nuoskaudą užgniaužusi, Žemaitė paišys ir rašys. Po mėnesio, persiveikusi, kalbės randanti ir A. Vilkonskio knygoje „gražių šmotelių“ ir su autorium jau surokuojanti. Nei kūryboje, nei korespondencijoje neliko nė jokio pėdsako graužiančios literatūrinės refleksijos – be kurios tartum ir neįsivaizduojamas kūrėjo darbas.

Žemaitė rašys! Nedeklaruodama meninių principų, o vėliau ir apskritai vengdama kalbėti apie savo kūrybą. Paišys ir rašys.

Valia ir atkaklumas gelbsti ne vien buitinėse aplinkybėse. Bet talento, genijaus atspirtim valia tampa tuo atveju, kai jo gyslomis teka jaunas, karštas kraujas. Vitališkas Žemaitės gyvybingumas vaizduote neaprėpiamas. Tiktai tokių vidinių energijos išteklių kupina, ji gebėjo tesėti ir eilinės Ušnėnų kaimietės gyvenimo žygį, ir kurti savąjį Kurmelių ir Katrių buities teatrą.

Žemaitės prigimties galios nuspėjamos turbūt jau Žymantienėje.

Atsiminimų žiupsnys, iki šiol mažai dėmesį tepatrukęs, duoda apmatius sodžiaus gyvenimo paveikslui, kurį nejučiomis lyginsime su tolesnės kūrybinės biografijos bruožais. Atsiminimai užrašyti iš A. Ališauskienės, Višinskių ilgametės, kaip atrodo, samdinės, kuri kasdien su Žymantiene matydavosi, šnekėdavosi, kuriai Žymantienė buvusi „labai draugiška“. Iš didelio laiko nuotolio piešiamas Žymantienės atvaizdas – nesąmoningai

ar kiek ir sąmoningai siekiant šito, – iškyla ne tik margas savo kasdienių detalių mozaika, bet kartu ir itin vientisas, sutelktas į vieną pagrindinį klausimą: Žymantienė – tipiška ar netipiška kaimietė? Net ir sėsliai apsigyvenus Ušnėnuose, apsiratus su kaimynais, būta rimto pagrindo nelaikyti jos eiline kaimiete, nors visus kaimo darbus dirbo ir visą liuobą ėjo. „Žymantienė buvo netinginė ir pajėgi. Sakysim, per rugiapjūtę ji suspėdavo ir rugius rinkti, ir pėdus rišti paskui bet kokį pjovėją“. „Be abejo, ji dirbdavo visus namų ir laukų darbus: melždavo karves, šerdavo kiaules, virdavo valgyti“. Šiek tiek dėmesio vertas nebent patikslinimas: „Vis dėlto reikia teisybę sakyti: kiaules daugiau liuobdavo jos vyras“. Ta užuomina apie pasiskirstymą šeimos pareigomis sietina su Žymantienės šeiminkės valdingumu: „...namuose daugiausia ir kamandydavo“. Neišbluko tokios detalės: „Žymantienė buvo greita ir energinga. Kitos moteriškės iš lauko arklius veste vesdavo, o ji raita parjodavo“.

Bet būta ir ypatingesnių polinkių, vėliau, plėtėjant interesams ir sąmoningiau vertinant savo buitį, savaime išnykusių ir šiandien jau nebeįsikomponuojančių į mūsų stereotipinį rašytojos vaizdinį.

Kaip Žymantas rūkė pypkę, taip ir Žymantienė dūmą užtraukdavusi: „...rūkė papirusus. Pirkdavosi gilzių ir pati juos dirbdavosi. Žinoma, lauke, prie darbo, nerūkydavo“. Žymantienė rengdavosi bent kiek gražiau už kitas kaimietes, „nuo ponų nenorėjo liktis“ (anot kitos pažinusios moters, „Žemaitė iš pažiūros daugiau į bajorę buvo panaši, nes dėvėdavo geresniais drabužiais“. Ir savo vaikus gražiau rengdavo, apaudavo ne klumpėmis ar naginėmis, o batais. O trūkstamam pinigui prasimanyti „Žymantienė bėgiodavo po turgus, jomarkus, veždavo ką nustvėrusi parduoti“.

Tad į kokį iš tiesų jausmą išsikristalizuodavo usnėniškių pažiūros į savo nepėsčią kaimynę? Ar tai pagarba jos pranašumui, ar pašaipą iš nepritapimo, išskirtinumo? Pacituokime ištisai vieną gabaliuką iš A. Ališauskienės atsiminimų ir pamatysime, koks dažnai neįprastas Ušnėnams atrodė Žymantienės elgesys ir kokį sudėtingą jausmą jis sukeldavo net ne svetimiems, o atvirkščiai – draugiškiems jai žmonėms:

„Gal dėl to ją ponia vadino, kad į vakaruškas ateidavo su kepurike, nors į miestelį vykdavo su kuskike (skarele).

Žmonės ją dar vadindavo bajorė. Jie sakydavo: „Žiūrėk, jau bajorė į turgų išvažiuoja!“

Iš tikro, ji už kai kuriuos kaimynus gražiau važiuodavo. Žemaitė sėdi brikiuke. Arklys įvadelėtas pačios austomis vadelėmis. Kojas apsidengusi savo pačios austa deke.

Žymantienė viskam buvo sugebi. Turėjo siuвамąją mašiną ir pati pasisiūdavusi kai kuriuos drabužius. Taip pat gerai verpė, dailiai audė. Tik tam reikalui laiko neturėjo, nes reikėjo lakstyti po turgus, jomarkus ir vakaruškas“.

Kaip ten bebuvo, vienu atžvilgiu nuomonė susidaryta tvirta ir neabejotinai nepalanki: Žymantienė, dar iš sodžiaus nepasikėlus, stigdavo laiko įprastinei sodietės moters buičiai, užtat netrūkdavo jėgų išieigoms ir pramogoms!

Nenuostabu, kad ji kunkuliuote kunkuliuoja energija, kai pastangos nukreipiamos viena ir prasminga linkme. Rūpestis spausdintis Prūsuoje leidžiamame „Varpe“, kultūrinės ir politinės temos pašnekesiuose su studentais, inteligentais, knygos ir kūrybiniai sumanymai pagausina jėgas, atiduodamas namų žygiams. Žemaitė suspėja visur.

Kokius tempus pasiekia jos gyvenimas, gerai bus matyti kad ir iš vienerių metų atkarpos. Tai 1898-ieji. Kūrybinės biografijos kulminacija.

Nors mergikės jau iš tiesų augusios ir ūgterėjusios, motinai ant pečių dažnai dar tebeguli ūkio ir namų darbai. „Elikė audžia, man visi žygiai“, – rašo viename laiške. Didelis rūpestis – sunki Žymanto liga, paguldžiusi jį nebeatkeliamai, sunkia našta prislėgusi pačią: „O man reikia kantrybės maišas turėti“. Ir po vyro mirties vasarą keliems mėnesiams praėjus, Žemaitė rašys: „Prie savo našlystės dar neprijunkau suvisu“.

Bet tai tie patys metai, kada ji susirašinėja su Povilu Višinskiu (iš tų metų likę jos 29 laišakai), atverdama spiečių sumanymų ir įspūdžių, aiškindamasi ir ginčydamasi dėl savo kūrinio kritikos, pasakodamasi apie perskaitytas knygas. Metai, kada jūdvių bičiulystė duoda svariausius vaisius.

1898-ieji – baigmė to polėkio, prasidėjusio 1896 metų gale, kada, anot K. Umbraso, „sakytum trūkte pratrūko ilgai tūnojusi Žemaitės kūrybinė energija“⁴². Tais metais baigiamas „laimelių“ ciklas, kurį vainikuoja trečioji, galutinė, „Petro Kurmelio“ redakcija (be paskutinio ketvirtojo epizodo). O ant stalo nauji planai – scenos veikalai, parašyta arba rašoma: „Pragerti balakonai“, „Piršlybos“, „Trys mylimos“, kartu su Bite – „Kaip kas išmano, taip save gano“.

Pridurkime dar jau minėtą anksčiau fanatišką skaitymo aistrą. Taip, taip! Tai tos pačios neprailgstančios dienos su J. V. Gėtės „Faustu“ ir Adomo Mickevičiaus poezija, su B. Pruso keturtomiu ir P. Chmieliovskio literatūrinėmis studijomis. O juolab su Šekspyru: „Kada prigavau laiko, tankiai nusitvėriau Šekspyr[o]“.

Ir dar vieno žvalaus potėpio trūksta Žemaitės brūzdos piešiniui. Greito žingsnio! Lengvo išsijudinimo į žygį. Įsivaizduokime buities karuselę, tik atsitiktinį prisėdimą prie svarbiausių kūrybinių darbų, dar knygų pomėgį, dar liaudies dainų užrašinėjimą. Negana to: minėtais 1898-aisiais Žemaitė bent kelis kartus susirengė į netrumpas keliones. Metų pradžioje – į Joniškėlį pas Bitę. Rudenį, vyrą palaidojusi, – pusantro mėnesio į Rygą, pas pažįstamus Trifonus, ten slaugys namų šeimininkę, lankys teatrą, skaitys. Su dideliu įkarščiu rengtasi kelionei net į Varšuvą, nors galų gale užteko viešnagės pas Bitę. O bene tie žygiai – tik padų pasipustymas?

Apie vieną iš šitų kelionių prisimena P. Avižonio jaunesnioji sesuo E. Avižonytė-Jasiukaitienė, perduodama tikriausiai visos šeimos nusistebėjimą, kai 1898 m. sausio mėnesio rytą viešėjo pas juos Pasvalyje, puskelyje į Joniškėlį, pirmą kartą matoma viešnia:

„Viešniai jau daugiau penkiasdešimties. Tačiau ji ryžosi važiuoti viena žiemos metu apie pusimtį kilometrų arkliais (nuo Ušnėnų iki Šiaulių), paskui į Panevėžį traukiniu, o iš ten vos ne vos sugaudytu samdytu kuinu visą naktį apie 40 kilometrų į Pasvalį“.

Skaitydami giedrus vaikystės prisiminimus, nerandame nė užuominos apie kelionės nuovargį. Kur ten! Net visai priešingas įspūdis: „Mes, vaikai, dar miegojome. Pabundu – regiu gryčioje nematytą moterę. Ji apsivilkusi ilgais muštais kailiniais, įsisupusi į šiltą skarą. [...] Motulė tuoj puola kurti didelę aukštaitišką krosnį, nes gryčia šalta, o ir viešniai reikia skubėti pusrytį ruošti. O ši labai linksma, šneki. Tuoj užsimezga tarp viešnios ir motutės gyvas pašnekesys. Bematant susidraugauja. Bet kaip keistai viešnia kalba! Kiek daug negirdėtų žodžių! Net mamutė kai kurių nesupranta. Jai nepatogu, ji prašo pakartoti. Viešnia juokiasi, aiškina savo skambiu balsu. Nepaprastai įdomu klausytis viešnios.

Išsitraukė viešnia medinį indelį, „abrinėlį“, puikiais raštais išpjaustinėtą, pavaišino kastiniu, žemaičių pasididžiavimu, pati (kas gi kitas?) tokį sąmojų paleisdama: „Tikriausiai pats caras valgęs žemaitišką kastinį, užkąsdamas su lupenomis virtom bulvėm“. O paskui su studentu Petru sėdėjo kartu prie jos atsivežto rankraščio; ji pati apsisiautusi kailiniais. Petras taip pat šilčiau apsilvilkęs – nes dūminėj gryčioj, užkūrus krosnij, nuo dūmų ginantįs prireikė duris atidaryti, šalčio įsileisti. Per pusryčius viešnia spėja dar kastinį sumušti, o paskui iki pietų vėl abu su Petru skaito, o po pietų brolis ją jau veža į Joniškėlį.

Iš nuveiktų darbų, kantrybės maišo, įprastinių kelionių, net ir to kastinio mušimo atpažįstame tą pačią gražią moterį Žymantiene, kaip ir iš usnėniškių pasakojimų, – tik labiau organizuotą, veikiančią tikslingai ir greitai. Vieneri metai – nedidelis tarpas, kurio užteko, kad ji prieš mus atsiskleistų neišeikvotų jėgų ir kūrybinių polėkių įspūdingu mastu.

Sielos žvalumas, neįsivaizduojama energija! – turint galvoje realias galimybes, pradinį atskaitos tašką – paskutiniiais dviem gyvenimo dešimtmečiais. Nors ir nebenašūs kūrybai – anaipol ne kasmet pasirodo po vertingesnę apysakaite, užtat atveria jie naujus viešumos akiračius, į kuriuos Žemaitė išeina kaip publicistė, prakalbininkė, veikėja. O! Daug vidinių resursų reikėjo užsimojimui – peržengti užkampio provincinį mastą, atsiplėšti nuo privačių interesų, įpročių. Įsitraukti į moterų judėjimą, vykti net į Peterburgą, dalyvauti Pirmajame visos Rusijos moterų suvažiavime. Karo metais užsikrauti rūpinimasi pabėgėliais. Nors ir to negana: savo 70-mečio jubiliejų pasitiks pažinusi kalėjimo kamerą kaip „Vilniaus žinių“ atsakingoji redaktorė. Atsidėdama visuomeninei veiklai, Žemaitė rodo ne tik dvasinį ryžtą, bet pakelia ir nemažą fizinę naštą – kaip štai tą vargingą traukimąsi 1915 metų vasarą iš Vilniaus į Petrogradą: iki Minsko arkliais, toliau prekiniais traukiniais, taip iššitas dvi savaites. Bet ir tai tik preliudija į kolumbiškąją gyvenimo pabaigą: penki mėnesiai Petrograde ir iš ten – penkeriems metams už vandenyno į JAV rinkti aukų. Penkeri karštų disputų, prakalbų metai, iš jų – ypač aktyvūs pirmieji – svetimijoje, nepamiltoje žemėje.

Rašytoja. Publicistė. Visuomenininkė. O vis dar netikra ir dėl duonos kasdieninės, ir dėl pastogės. Dar nepalieka rūpestis dėl vaikų, anūkų.

Plačiašakė veikla. Ryškėjanti visuomeninio aktyvumo pozicija, ypač moterų judėjime: Žemaitė šito judėjimo pripažinta ideologė. „P. Žymantienei tik ir kalbėti susirinkimuose“, anot J. Tumo-Vaižganto, pasiklausiusio Pirmojo lietuvių moterų suvažiavimo. Idėjinis užsidegimas suteikia įtemptos minties išraišką ne tik straipsniui, prakalbai, bet ir asmeninei korespondencijai, – kartais visas laiškas karštai politikuojančio turinio (pvz., laiškas sūnui Antanui, rašytas 1914.12.14).

Tokios asmenybės – ideologės ir gyvenimo praktikės – kūrybinę energiją siejame su jos ekstravertine psichika. Aktyvus žmogiškas bendravimas jai yra veiksnys, akumuliuojantis vidaus jėgas. Žemaitės talentas – iš to bendravimo poreikio.

Kūrybinis susitelkimas nevaržo Žemaitės emocinio temperamento. Ryškiausias temperamento bruožas – „fiziologinis gyvenimo džiaugsmas“ (T. Mano žodžiai apie L. Tols-tojų ir J. V. Gėtę).

Pasaujėjauta ir stilius

JUOKAS, ŽEMAIČIŲ PASIVANOJIMAS

Žemaiti kukuti, ko nekukuoji?

Kū kukūsu, kad nuoru jiest.

Žemaiti kukuti, ko nekukuoji?

Kū, velne, kukūs, kad spruogt čiesas.

Šiaulėniškių (Žaidžiūnų k.) sąmojis

Įkyrūs, sunkūs rūpesčiai. Aitri nuoskauda. Rudens dargana. O kas sudaro kitą, tokią pat esminę, rašytojos pasaulėjautos pusę? Polinkis pasijuokti. Kad nusimestum slogų rūpestį, kad atsigostum nuo rutiniško kasdienybės ritmo. Varganas Žemaitės kaimas, reta jame šviesesnių dienų, užtat kaip oro gurkšnio reikia jam skanaus, sveiko juoko. Beveik nežinom kito tokio sužuvusio, suvargusio kaimo mūsų literatūroje ir tikrai nežinome kitur tokiu kasdieniniu įpročiu tapusio poreikio pasijuokti. Iš tiesų juokas čia tas trupinys, kurį prisiduriame prie „duonos kasdieninės“, tai pilkosios buitės druska, o ne koks ypatingas juokas – travestinis, karnavalinis. Ome nujaučiame, kad iš tiesų svarbu suvokti, kokią vietą užima to rūpesčių slegiamo žmogaus gyvenime juokas, kokios čia proporcijos tarp rimtumo ir nerimtumo – nes toks nerimtumus neginčijama to žmogaus teisė. Apie tokią teisę ir turi būti visa kalba. Mums duoda tai vilčių, kad per ją atsiskleis žmogaus pasaulėjauta – kaip konkrečios kultūros produktas.

Juokas yra viena iš normalių būsenų Žemaitės kaimiečių viešame suėjime, tarpusavio bendravime. Šiandien mums gana neįprasta, todėl ypač krinta į akis taip dažnai bendrame pokalbyje nusijuokiantis žmogus. Vienas „aiškino“, antras „tarė“, trečias „gyrėsi“ ar „didžiavosi“, kitas „šaukė“, o penktas ar devintas būtinai – „juokėsi“. Iš grynai emocinių būsenų juokas – populiariausia. Dėsninga, įprastinė. Verksmas („žlėmbė“) niekada juokui čia neprilygs, nepalyginti jo mažiau.

Atsipalaidavimas ir smagumas, kurį reiškia juokas, – momentinė reakcija. Čia pasijuokta, čia toliau plaukia jau rami ar, atvirkščiai, irzli, pikta šneka. Kas plykstelį tokią nuskaidrėjimo akimirką? Pažadas, viltis, pralenkianti realias nuojautas? Analogija, kuriai protas nerastų argumentų? Priešgyniavimo smagybė? Juokas juk visada esti nukrypimas nuo normos, taisyklės, tiesios minties vėžės. Net jeigu to juoko tik žiupsnys, tik pajuokavimas, pajvairinantis šneką. Mažytė minties, gyvenimo logikos avantiūra.

Štai varguolis Blusius pasakojasi namie, kaip staiga pinigą pasigavęs. Niekas iš namiškių neįspėja, tokia netikėta jo parduota prekė.

„– Žydams į kelionę susilygai?

[...]

– Sėmenis nekultus pardavei?

[...]

– Nė vienas neįspėjote, – juokė Blusius, – aš pats pasakysiu... klevą pardaviau!..

Troboje čiukšt visi nutilo“.

„Atžaloje“ entuziastingas jaunuolis Bronislovas nusijuokia iš knygų platintojo kalvio skundų, kai staiga prieš juodu išdygsta naujų laikraščio numerių ištroškusi mergaitė.

„– Ar ne mano viršus, Antan? – juokė Bronislovas. – Sakei nė vieno, nė vieno nėra skaitytojo, o tuojau ir parodei... mergelė“.

O senis Vingis pasijuokdamas nutraukia pagrįstą pačios barnį.

„– Taigi taigi, kaipgi! Negirdėjau dar aš tavo kozoniaus, – atšovė sūnelis.

– Gerai vaikas ir sako, – juokės tėvas: – ne prikloodus tauzyk, tik pietus duokš greičiau“.

Parinkom kuo atsitiktiniausius krislus iš skirtingo pobūdžio ir meninio lygio kūrinių. Bendrai Žemaitės prozos puslapių vidinei temperatūrai jie šiaip ar taip ganėtinais charakteringi. Atsitiktinai, neapskaičiuojamomis dozėmis juoko čia apščiai pabarstyta. Smagybė jis nespinduliuoja, o vis dėlto įtvirtina gyvą ir guvų, kartais ir kiek žaismingą žmonių bendravimo būdą – kokį prisimename tik iš ankstesnių laikų, iš Valančiaus, ir kokio, beje, nebeįsivaizduasime jau vėlesnėje mūsų prozoje.

Toks kad ir nejuokinantis juokas visados – įtampos priešingybė. Yra keletas trumpesnių rašytojos kūrinių, kur užuominos apie juoką nerasi nė su žiburiu (nebent prajuokintų žodžio, posakio stilistinis atspalvis, mums gavęs kitą estetinę vertę). „Neturėjo geros motynos“ ar panašūs – perdėm vieno tono, dramatiški, sielvartingi. Bet tai išimtis. (Užtat, beje, Žemaitės palikime esama stačiai „Juokų“ – feljetoninio stiliaus juokavimų eiliniam laikraščio numeriui.)

Juokas svetimas sudėtingai herojaus prigimčiai. Nė vienas jos pranašijų, sunkiai būčiai skirtų asmenybių nesijuokia. Iš ryškesnių herojų juokiasi tik Baltaragis, Petronėlė („juokėsi širdyje Petronėlė“). Subtilesnei psichologinei charakteristikai juoko atspalvais nesinaudojama. Tik specialiai paieškoję, rastume, kad kartą Katrė „liūdnai nusišypsojo“. Kad nuošaly taip ir likusi Janikė moka ypatingai šypsotis ir ta šypsena saldumo Petro širdžiai suteikia. Šiaip vis dėlto tokiuose psichologiniuose kūriniuose kaip „Marti“ ir „Petras Kurmelis“ ne tik pagrindiniai herojai nesijuokia, bet jų vidinės įtampos lauke ir kitiems nelabai linksma.

Tad už to įtampos lauko reikia ieškoti gaiviosios juoko versmės. Tai ir suprantama: juk juokas savo pradine ir universaliausia prasme negali būti vienišo likimo, individualios dramos palydovas. Kaip tik atvirkščiai: juo mezgasi kontaktas – jis yra elementas, ardantis žmones skiriančias pertvaras, barjerus.

Žemaitės prozoje tolydžio skaitome scenas, kada juokiasi visi. Štai šitose scenose sąmojo krislo rasis beveik visada. Kartais čia skamba tai pritarimą ir paskatinimą reiškiantis juokas, kartais – daugiau smerkiantis, pašaipus: juoko prasmė priklauso nuo situacijos, nuo konflikto turinio. Svarbu, jog kartkarčiais atrodo tiesiog būtina reikalingos tokios gaivios visuotinės atvangos pauzės.

Etninė žemaičių pasaulėjauta ir stilistika įrėžė gilų pėdsaką Žemaitės prozoje. Žemaitę skaitydami galime ryškiai suvokti, kad žemaičio kitoks grožio jausmas ir kitokia jo išraiška. Bet ar kitoniškumas dailės išgyvenimuose, išstobulintų jausmų srityje gali būti toleruotinas, ar jis iškart nesukelia instinktyvų priešišlumą ir pašaipą? Ar abejingai ramiai galime skaityti etnografo jau šiais laikais užfiksuotą vaizdelį, iliustruojantį žemaičių valstietės atsiliepiamą apie pavasario grožybes?

Etnografas aprašo apsilankymą nuošalioje sodyboje ir pasigrožėjimą lakštingalų giedojimu (1969):

„Pasukau į sodybą. Sodelyje ruošiasi sprogti pumpurai. Netoli didžiuliai alksnynai. Kiemelyje susitikau šeimininkę. Džiaugiamės pavasario burtais. Iš krūmų pasigirsta nepaprasti paukščių balsai. Kas tai?

– Ale luo kap kales. Atetumi vieliau, ne ton ešgėrstomi!“.

Mat kaip išreikšta subtili, visuotinė lietuviams (K. Donelaitis, A. Baranauskas) grožio pajauta, kurią kelia lakštingalų čiulbėjimas. Ta žemaitės valstietės replika verta ištiso psichologinio traktato. Kai pasigrožėjimas reiškiamas tokiu pažeminančiu oksimoronu (šuo ar kiaulė kalboje tinka tik viskam, kas blogiausia, apibūdinti), kuo toks pasigrožėjimas, sakykite, nežemaičio ausiai skirsis nuo patyčios? Taigi stačiokiškumas! Stačiokiškumas kaip ir, žinoma, užsispyrimas pašiepiami kaip šito etninio tipo ryškiausi savotiškumai.

Nelipšnus, atšakus žemaičio būdas, kaip žinom, istorinio izoliuotumo ir pasmerktumo (kovų su kryžiuočiais epochoje) sąlygotas, labiau nei bet kurios kitos savybės, įspaudžia tiesioginį pėdsaką kalbinėje išraiškoje. Anekdotų apie žemaitį apskritai gal ir ne daugiau kaip apie dzūką, dar mažiau negu apie suvalką. Užtat kaip užkliūva žemaičio kalba! Ypač artimiausiems kaimynams, žinantiems žodžių reikšmę ir gebantiems įvertinti kalbos stilistiką. Šiaulėniškiui štai (nuo Šiaulėnų tik galiukas iki Ušnėnų!) žemaičių kalba atrodanti „kaip kokių pusbernių“, todėl žemaičių „prie gerų žmonių negali nė leisti“! Šiaulėniškiui, kaip beje ir tolesnių apylinkių žmogui ne ką kita, tik prastą skonį reiškia žemaičio „ėsti“. Žodis, vienas iš pirmojo būtinumo arsenalo, praverčiantis skirtingose socialinėse sferose, taikomas ir aukštam svečiui, ir įgrisusiam vaikui, ir gyvuliui – visur tas pats „ėsti“. Vartojančių stilistiškai skirtingus „valgyti“, „sprogti“, „žiaumoti“ ir t. t. toks apsiribojimas vienu „ėsti“ dažnoje situacijoje negali nešokiruoti. Kokios ten ir vaišės, kur aukšti svečiai „ėda“!..

Neprošal to negražaus žodžio garbei bus gabaliukas iš šiaulėniškių tautosakos:

„Sako, kartą pas vienus žemaičius atvažiavo į svečius kunigas. Šeimininkė užtiesė stalą ir taiso vaišes. Vaikai apspitę graibo po gabaliuką. Tai moteris ir sakanti: „Pakentėkit, vaikeliai. Kas liks nu kunugėlio, viską jums atiduosiu“. Vaikai nusiramino ir, sulipę ant pečiaus, pro virbus žiūri į svečių. Čia jų širdelės nebeišlaikė ir vienas balsai suriko: „Mama! Tas žaltys jau baig viskun sujiest!“

Aišku, kaip iš šalies turi atrodyti tokia šiurkšti kalba: „Mums, vaikam ir moterim, buvo neapsakyto juoko: kunigas „ėda“. Ir dar jį žalčiu pavadino!“.

Tiek pat progos pasijuokti teikė panašus žodžių prastumas, reiškiant nekasdienes sąvokas liaudies kalbos aukštajame stiliuje – visų pirma štai kad ir giesmėse. Žemaičių giedamos giesmės taip disonuojančios su kaimynų giedojimu, jog pastarieji geidžią nuo anų kuo nuošaliau laikytis:

„O apie žemaičius nėra ko nė kalbėti: mūsiškiai nuo jų vis stengdavosi atsilikti: nė tos giesmės, nė tų žodžių... Kaip ant juokų.

Žemaičiai savo Žemaičių Kalvarijoje, sako, giedoję: „Kriuokit, aniuolai, cypkit, dvasios šventos“.

Kriokia bjaurios bobos ir nedori vaikai. O ne angelai. O cypia tik šunelis. Tai ką galim po viso to galvoti apie žemaičius, jų kalbą?“.

Pridurkime pagaliau iš to paties cituoto šaltinio dar vieną anekdotą, žemaičio šiurkštą kalbėseną siejantį su jausenos ir vaizduotės ypatumais. Tikėjimo šventenybes žemaičio lūpose įgauna bent kiek groteskinių atspalvų.

„Senovėj kartą eina du žemaičiai į senąsias Šiaulių kapines. Ant kapinių vartų seniau buvo nutapyta giltinė. Tada vienas žemaitis atsідūsėjo ir sako:

- Mata, brolau, kaip nusikuožlijusi Dyva Muotina.
- O jo draugas gerai įsižiūrėjo į piešinį, suabejoja:
- Kad čia, brolau, ar tik nebus giltinė?
- Beskū tap išsivypusi, kap kalie, – sutiko ir antrasis“.

Numanydami, kiek anekdotams būtina mirtina nuodo dozė, pripažinkime, kad šiaulėniškiai vis dėlto bus įžvelgę ir objektyviai egzistuojančius savotiškumus keistenybes, kuriomis pasižymi jų apibūdintųjų kaimynų kalba ir etninis charakteris. Etnografai, į kaimynų bylą įsiterpę kaip arbitrai, pateiktų įdomių argumentų žemaičio charakteristikai patikslinti. Grubų, schematiškai primityvų medžio skulptūros stilių. Užgavėnių karnavalo su šturpulį keliančiomis kaukėmis pamėgimą. Gal ir S. Riaubos fenomeną, savaip transformavusį liaudiškąjį kaukių groteską. Patarlių išmintį ir sąmojų, pamarginantį žemaičio kalbą kur kas ryškiau, nei bet kurios kitos etninės srities atstovo. O su tuo sąmojo vaizdinguumu neišskiriamai susijusį ir bendrą stilistinį kalbos audinį; neabejotinai ryškesnį polinkį į šiurkščiai ekspresyvių žodyną nei į puikumo, dailumo ar aukštaitiško ramumo išraišką (pasitikrinimo dėlei pasklaidykime Lietuvių kalbos žodyno tomus).

Savaime suprantama, iš papročių ir kalbos, liaudies meno kai kurių tendencijų darytinos tik perdėm sąlyginės išvados apie etninį charakterį. Natūralu tiktai, kad išorinė išraiška, stilistika labiausiai kliudo suprasti kitą, svetimą, ir pripažinti jo tuos pačius žmogiškus jausmus ir polinkius. Cituoto etnografinio aprašo autorė su šypsena perteikia šiaulėniškės pasipiktinimą, kad tie patys žemaičiai – kurių ir giesmė, ir žodžiai „kaip ant juokų“ – giedoti labai mėgsta ir savo giedojimu džiaugiasi („[...] o jie, baigę giedoti Šiluvos bažnyčioj, dar ėmė vienas kitam čia pat dėkot, kad gražiai pagiedoję“). Apie kitas, „teigiamąsias“, žemaičio savybes turėtume kalbėti pasišaukdami talkon L. Jucevičių („Niekur nėra tokių mandagių, tokių vaišingų ir tokių dievobaimingų paprastųjų žmonių, kaip Žemaičiuose“). Prisimindami S. Stanevičiaus *Dainas žemaičių* – liaudies klasikinės lyrikos knygą, žemaičių ilgesingai sentimentalias melodijas.

Mums svarbu čia tik pažymėti, kad aptartoji daugiau išorinė negu vidinė žemaitiško samprata patvirtinama ir Žemaitės prozos puslapiams. Iš jų žemaitis pasirodys nepalyginti šiurkštesnis, stačiokiškesnis nei J. Biliūno, J. Tumo-Vaižganto anykštėnas, J. Baltušio kupiškėnas ar V. Krėvės dūžas. Ir kalbėti apie tokį Žemaitės vaizdingą šiurkštumą, kraupoką ekspresiją būtina visų pirma kaip apie tam tikrą jos prozos etninį koloritą. Tai, kas jos gentainiams, jai pačiai atrodė natūralu, normalu, kitiems jau bus per stipru, per aštru. O kada Žemaitė sumanydavo paspausti plunksną, ryškindama portretą, sceną, dialogą, tai gaudavo ir drastišką – kaip šiandien atrodo – išraišką.

Vincas Kudirka

Vincas Kudirka (1858–1899) – prozininkas, poetas, publicistas, vertėjas, kritikas. Vienas tautinio sąjūdžio ideologų, formavęs lietuvių visuomenę pagal europietiškojo demokratizmo principus ir įtvirtinęs socialinio kriticizmo tradiciją lietuvių literatūroje.

Baigęs Paežerių pradinę mokyklą, mokėsi Marijampolės gimnazijoje. Iš tėvo paveldėjęs ambicingą atkaklumą, iš motinos – meninius polinkius (motina mirė sūnui einant dešimtuosius metus), brendo kaip aktyvi, kūrybinga ir valinga asmenybė, turinti aiškių socialinio lyderio bruožų. Veikiamas lenkų klasikinės literatūros (A. Mickevičiaus, J. I. Kraševskio, V. Sirokomlės, I. Krasickio, J. Slovackio, M. Konopnickos) pradėjo rašyti eilėraščius lenkiškai, baigiamosiose gimnazijos klasėse leido satyrinį laikraštėlį *Kłamstwo* (*Melagystė*), perskaitė Henrio Tomo Baklio *Kultūros istoriją* ir Džono Viljamo Draperio *Civilizacijos istoriją*. Tėvo verčiamas, dar nebaigęs gimnazijos 1877 m. įstojo į Seinų kunigų

seminariją, iš kurios 1879 m. pašalintas „dėl pašaukimo stokos“. Seminarijoje toliau gilinosi į lenkų rašytojų bei istorikų (J. Dlugošo, M. Balinskio, T. Narbuto) veikalus, slapta skaitė Artūrą Šopenhauerį, Renė Dekartą, susipažino su Augusto Komto, Herberto Spenserio pozityvizmo idėjomis. Netekęs materialinės tėvų paramos, Kudirka savo jėgomis sidabro medaliu baigė gimnaziją ir 1881 m. įstojo į Varšuvos universiteto Istorijos-filologijos fakultetą, tačiau po metų perėjo studijuoti medicinos, pasirinko šią profesiją, – kad galėtų pasilikti Lietuvoje. Už ryšius su slapta socialdemokratinė „Proletariato“ organizacija 1885 m. kalintas ir pašalintas iš universiteto. Padavęs malonės prašymą carui, 1887 m. buvo vėl sugrąžintas į universitetą, kurį baigė 1889 m. Varšuvoje. Čia patyrė stiprų liberaliosios minties, ypač vadinamojo Varšuvos pozityvizmo (iškiliausias jo atstovas buvo A. Svientochovskis, leidęs laikraštį *Prawda*) poveikį.

Pradėjęs eiti *Aušrai*, Kudirka joje paskelbė savo pirmąją lietuvišką publikaciją – eiliuotą vertimą „Kodėl žydai nevalgo kiaulienos“ (1885, Nr. 6) ir atsakė lenkiškosios kultūrinės orientacijos. Kudirkos „atsivertimas“ su *Aušra* rankoje, vėliau aprašytas jo paties (*Varpas*, 1893, Nr. 3), yra tapęs lietuvių tautinio sąmoningumo mitologema. Šiame išpažintiniame pasakojime tautinio lūžio momentas vadinamas „valanda antrojo užgimimo“ – šitaip asmeninė biografija susiejama su visos tautos atgimimu. Žmogiškąjį šio pasakojimo dramatiškumą paryškina didžiųjų Europos mitinių pasakojimų vaizdiniai – Kudirkos viešoje išpažintyje girdėti ir biblinio „sūnaus paklydėlio“ atgaila, ir mitinio Antėjo, semiančio stiprybę iš jį pagimdžiusios motinos žemės, atgautas orumas, ir veikimo ryžtas. Taigi lietuviškojo sąmoningumo liudijimas įgyja universalaus kultūrinio skambesio. Dar juntamas gramatinis šio teksto netobulumas (kulminacinė frazė „pasijutau lietuviui esąs“ taisyklingai turė-

tų skambėti „pasijutau lietuvis esąs“) tik sustiprina jo daugiaprasmią simboliškumą, nes byloja ne tik apie žmogaus tautinės tapatybės, bet ir apie kalbos išlikimo dramą.

1888 m. Kudirka su bendraminčiais įkūrė nelegalią Varšuvos lietuvių studentų draugiją „Lietuva“, kurios įstatai ir programa leidžia laikyti ją pirmosios lietuviškos politinės partijos prototipu. 1889 m. daugiausia Kudirkos, Jono Gaidamavičiaus-Gaidžio ir Juozo Adomaičio-Šerno pastangomis pradėjo eiti žurnalas *Varpas* (nuo 1890 m. dar ir laikraštis *Ūkininkas*), kurio faktiškasis redaktorius (su pertraukomis) Kudirka buvo iki mirties. Sugrįžęs į Lietuvą 1890 m. rudenį dirbo gydytoju Šakiuose, čia susipažino su Valerija Kraševska, tapusia jo artima bičiule bei įkvėpėja (Šakiuose parašyta didžioji publicistikos dalis, išverstas Dž. G. Bairono *Kainas*). Paaštrėjus džiovos požymiams, 1894–1997 m. gydėsi Kryme ir Adrijos pajūryje, vasaromis grįždamas į Lietuvą. 1895 m. vasarą Plokščiuose viešintis Kudirka buvo žandarų suimtas ir kurį laiką kalintas Kalvarijos kalėjime. 1897 m. sugrįžęs iš pietų gydyklos apsigyveno Naumiestyje, kur, pamažu gęstant gyvybei, toliau rašė saviesiems *Tėvynės varpams*, kūrė satyras, daug vertė. Paskutiniai laiškai mirga dalykinėmis nuorodomis ir raginimais baigti pradėtus darbus, tik probėgšmiai užsimeriant, jog „neišlipu iš lovos ir gyvenu vienui vienas, neturiu nė šešėlio lietuvių aplink save ir esmi visai atskirtas nuo svieto“. Jo gyvybė užgeso vėlu rudenį, 1899-ųjų lapkričio 16-ąją. 1902 m. ant Kudirkos kapo pastatytas granitinis paminklas, vaizduojantis ažuolą nulaužtu liemeniu, prie kurio pritvirtintoje lentelėje įrašytas „Tautiškos giesmės“ posmas.

Per savo neilgą gyvenimą, iš kurio kūrybai teko tik paskutinytis dešimtmetis, Kudirka paliko ryškius veiklos pėdsakus ir tapo neginčijamu tautinės kultūros herojumi. Jis kūrė strateginį naujosios Lietuvos kultūrinį projektą („Lietuvos“ draugijos įstatai) ir ėmėsi jį veiksmingai įgyvendinti kaip sumanus taktikas. Jo publicistikoje pilietinė aistra dera su analitiniu skvarbumu ir sociologo nuovoka, moralisto susirūpinimą lydi satyrinis dygumas ir sveika intucija. Plati ir aktuali tematika, patrauklios idėjos, lankstus ir taiklus stilius („chroniška baimė paverčia žmones į avis“) leidžia ir šiandien Kudirką vadinti „atviriausiu ir žymiausiu lietuvių publicistu“ (Vaclovas Biržiška). Apskritai jo literatūrinis palikimas yra pamokomas įgimtos kalbinės klausos ir įgytos retorinės kultūros pavyzdys. Be literato dovanos, Kudirka pasižymėjo ir kitais meniniais polinkiais. Jis buvo gabus piešėjas (nupiešė vinjetę *Ūkininkui*), komponavo muziką, rinko ir harmonizavo liaudies dainas (rink. *Kanklės*, 2 sąsiuviniai, 1895–1899).

Anot Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės, „gražiausiai jo talentas žibėjo prozoje“. Kudirka yra satyrinės apsakos žanro kūrėjas, išplėtojęs anekdotinio komizmo tradiciją. Jo satyrose *Viršininkai* (1895), *Lietuvos tilto atsiminimai* (1896), *Cenzūros klausimas* (1897), *Vilkai* (1898) pateikiama spalvinga satyrinių tipų galerija, sukurta laisvai naudojantis geliančios ironijos ir atviro šaržo, grotesko ir farsa, hiperbolės ir kontrasto priemonėmis. Kaip ir publicistikoje, pasakojimui dažnai pasitelkiama feljetonas, anekdotinės digresijos, mažiau rūpinantis kompoziciniu nuoseklumu bei vieningumu (vientisesne fabula pasižymi tik *Cenzūros klausimas*). Satyrų pasakotojas – akylas ir ausylas, savo vertę ir orumą jaučiantis bei ginantis žmogus, reprezentuojantis naująją demokratinę inteligentiją. „Mane ne guvernantės augino“ – išdidžiai meta visiems žiopsantiems ponpalaikiams *Lietuvos tiltas*, įkūnijantis nesugniuždomą tautos atsparumą ir gyvastingumą. Jis prabyla jau ne kaip savivalę smerkiantis ir auką guodžiantis moralistas, bet kaip visos despotizmo siste-

mos demaskuotojas, grąžinantis į civilizacijos rikiuotę iki tol pažemintą tautą ir asmenį. Tvirtindamas, kad „satyros pirštas turi būti atkreiptas į išjuokiamą piktybę, o ne į tą ir tą žmogystą“ ir kad „parašyti satyrą kur kas sunkiau, nekaip sustatyti puikiausią pamokslą“, Kudirka dėjo ir teorinius šio žanro pamatus. Jis žavėjosi Michailu Saltykovu-Ščedrinu ir įtvirtino klasikinę satyros kaip visuomenės kritikos tradiciją (Lukianas, F. Rablė, J. Sviftas, N. Gogolis), tapusią svarbia modernių socialinių mokslų atrama.

Kudirkos poetinis palikimas (rinkinys *Laisvos valandos*, 1899) tėra keliolika eilėraščių (du iš jų – folklorinės parafrazės), tačiau retorinis kryptingumas ir idėjiniai akcentai simbolizuoja visą jo gyvenimo bei darbų prasmę. Daugelis eilėraščių proginiai – „Gražu, gražiau, gražiausia“ skirtas „Lietuvos“ draugijos įkūrimui, „Labora“ parašytas universiteto baigimo proga, „Varpas“ – pirmajam žurnalo numeriui, o „Tautiška giesmė“ – *Varpo* dešimtmečiui pažymėti. Jų progaiškumas kyla iš programiškumo, nuausto iš įsakmių visuomeninio idealizmo epochos liepinių, reikalaujančių užmiršti intymų „aš“ net sonete „Valerijai“ – „Da tu draugijai skolingas“.

Įsakmusi „Varpo“ „Kelkite, kelkite...“ jau yra atlikęs istorinę tautinio, socialinio ir kultūrinio budinimo misiją, tačiau jo politinė bei pilietinė potekstė nenustoja aktualumo ir šiandien. Nes valstybingumą nepakanka atkurti, reikia dar jį įtvirtinti, o tam būtinos kuriamosios moralinės ir kultūrinės išgalės bei pastangos, nebūtinai nešančios greitus vaisius. *Varpo* skelbiamas „liepimas aiškiausias“ – ne tik veiksmo programa, bet ir poetinė žinia, kuri niekada nebūna vienakryptė ar vienapasmė. Pro vario gaudesį prasimuša ir eleginis motyvas – eilėraštyje tris kartus pakartojamas žodis *graudus* (*graudus* balsas, dainą *graudžią*, *graudžiu* balsu savo). Ką gi reiškia tie elegiški įsakmių dūžių obertonai? Gal tai tolima sąšauka su Frydricho Šilerio „Giesmės apie varpą“ moto – *vivos voco, mortuos plango, fulgura frango* (gyvuosius šaukiu, mirusius apraudu, audras nutildau)? Šileris, kaip niekas kitas, gali sujungti Kudirką ir Maironį (1920 m. suskamba jau pavargusio Maironio „Varpai“, „liūdną ir skaudų leiddami gandrą“). Prisiminę Vinco Mykolaičio-Putino „Mortuos voco, vivos plango“, Kudirkos varpo gaudime jau aiškiai išgirsime žmogaus ir tautos tragiškąjį aidą. Pagaliau raginime „Kelkite“ galima įžvelgti ir evangelinio skelbimo potekstę, turinčią sąsają su Jono Pauliaus II „Nebijokite“, ištartu 1979 m. atvykus į Lenkiją ir įkvėpusiu žmogiško solidarumo stebuklui visą totalitarizmo pavergtą Europą.

„Tautiškoje giesmėje“, tapusioje valstybės himnu, aktualizuojama istorinė atmintis. Pirmoji eilutė atkartoja Mickevičiaus *Pono Tado* invokaciją „Lietuva, tėvyne mano...“, tik Mickevičiaus asmenišką kreipinį (tėvyne mano) Kudirka paverčia kolektyviniu (tėvyne mūsų), kuris „prisimena“ ir sakralinę ištarą „Tėve mūsų“, turinčią šešių šimtų metų istoriją. Kaip modernaus tautiškumo simboliai iškeliamos universalios vertybės – dora ir vienybė, šviesa ir tiesa. Pastarosios yra atėjusios iš Biblijos, plg.: „Siųsk savo šviesą ir savo tiesą, teveda jos mane“ (Ps 43, 4). Santykis su tėvyne suvokiamas kaip motinos ir jos vaikų ryšys, natūraliai įprasminantis pirmąjį intymumą ir sakralumą. Pažymėtina, kad apie 1990-uosius „Tautiška giesmė“ į lenkų kalbą išvertė Nobelio premijos laureatas Česlovas Milošas. Šį savo poelgį jis laikė svarbia simboliu užduotimi siekdamas, kad atkuriamos Lietuvos valstybės piliečiai lenkai turėtų savo šalies himną gimtąja kalba.

Žanrinė eilėraščių skalė – tarp odės ir pasakėčios, himno ir epigramos – žymi klasicistinės retorikos traukos lauką. Kietas sąvokinis karkasas, aforistinės formuluotės, deklara-

tyvus tonas – tai Kudirkos įteisintos lietuvių politinio eilėraščio atramos. Tezės–antitezės priešprieša grindžiamas eilėraštis „Ne tas yra didis“, laikomas pirmuoju socialinio revoliucingumo pavyzdžiu mūsų literatūroje. Be aiškių užuominų į caro Aleksandro III despotiją, eilėraštis išlaiko ir taurų visuotinumą skambesį. Didis tik tas, „kuris didžius darbus žmonijai aukavo“, o menkas – kuris šoka ant artimo, „kad pats yra žmogum visai užsimiršęs“. Eilėraščio pabaiga skamba ir kaip asmenišką Kudirkos *credo* – drąsaus žmogaus vardo vertas tik tas, kuris kovoja už minties laisvę ir „į akis svietui pasako teisybę“. Drąsa, kylanti iš vidinio žmogaus vertės pojūčio – asmenišką laikysenos dominantę. Poeto eilėraščiuose nėra atsivėrimo transcendencijai, tačiau pabrėžtas jų socialumas yra ir būdas pasipriešinti artėjančiai egzistencinei nebūčiai.

Savo paties iškeltą kultūrinio visavertiškumo idėją Kudirka nuosekliai įgyvendino vertėjo darbuose. Juos Mykolaitis-Putinas yra pavadinęs žygdarbiu. Vertimai sudaro didžiausią jo kūrybinio palikimo dalį. Verčiamų kūrinių pasirinkime atpažįstama ta pati patriotinio visuomeniškumo programa (Šilerio dramos) ir asmeninė drama. Kaino eilutės „Tai, rodos, plyšta nuo minčių galva, / Krūtinę degina liepsna tarytum. / Argi negalima mirties apveikt?“ – šiose lietuviškose intonacijose aiškiai girdima paties Kudirkos egzistencinė tragika. Be savo „mylimiausio“ kūrinio – Bairono *Kaino* (1903), Kudirka išvertė Adomo Asnyko *Keistutį* (1897), Šilerio *Orleano mergelę* (1898) ir *Vilių Telį* (1899), Mickevičiaus *Vėlinių III* dalį ir „Vaidilos apysaką“ iš *Konrado Valenrodo*, Slovackio *Mindaugį*, T. Vrublevskos *Narimantą*, Marijos Rodzevičiūtės apysaką *Rusvos dulkės* (turėtų būti *Pilkos dulkės*), pluoštą Ivano Krylovo pasakėčių, paskirų Mickevičiaus, Konopnickos, Viktoro Gomulickio, Klemenso Šaniavskio-Junošos eilėraščių. Kai kurių vertimų (Krylovo „Vilkas ir lapė“) kalba ir šiandien atrodo pavydėtina gyva ir įtaigi.

Kudirka buvo ryškus kritikas, ištikimas sau būdingam blaiviam reiklumui ir šmaikščiai kandžiam stiliui („Praskydęs patriotizmas, kaip ir praskydusi davatkystė, tik juokus padarė“). Jo recenzijos atspindėjo ir to meto literatūrinės refleksijos nelankstumą – antai prikišdamas Antano Vienažindžio dainoms „tendencijos protavimą“ ir moralizavimą, kritikas „užmiršta“, jog tomis pačiomis pražangomis galėtų būti apkaltintas ir pats. Reikšmingas lietuvių eilėdaros raidos apibendrinimas yra teorinis traktatas *Tiesos eilėms rašyti* (Varpas, 1898, Nr. 1–3), kuriame aptariamos pagrindinės eilėdaros sistemos, suformuluojamas tikslaus rimo principas, aiškinama *licentia poetica* (poetinė laisvė – lot.). Poetinio amato svarba pabrėžiama „Atvirame laiškelyje eilėrašiams“ ir recenzijoje „Laukinis kvietkelis“ – rašytojas privalęs „dailinti kalbą, o ne darkyti ją“. Kudirkai priklauso ir pirmasis lietuvių kalbos rašybos vadovėlis *Statrašos ramsčiai* (1890).

Kudirka buvo modernios lietuvių tautos šauklys ir didis kultūros darbininkas. Jo gyvenimas ir kūryba, priklausydami Lietuvos atgimimo istorijai, yra ir amžinosios žmogaus ir tėvynės, žmogaus ir pasaulio dramos liudijimas.

Siūloma literatūra: Vytautas Kavolis, „Žmogaus genezė“, in: Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994; „*Tegul meilė Lietuvos...*“. *Vincui Kudirkai – 150*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009; Marijus Šidlauskas, „Vincio Kudirkos poezijos socialumas“, *Metai*, 2009, Nr. 10 (spalis).

Vincas Kudirka

VARPAS

Kad rytą saulė spinduliu pirmiausiu
 Apreiškė žemei tekėjimą savo,
 Užgaudė varpas liepimu aiškiausiu,
 Tarytum jisai žmogaus lūpas gavo:
 Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...

Tuoj darbininkai visi sukribždėjo
 Lyg gyventojai užgauto skruzdyno
 Ir kasdieniniai darbai prasidėjo
 Žmonių lizduose ir ant lauko gryno.
 Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...

Varpas da garsiau ir da aiškiau gaudžia,
 O graudus balsas veržiasi per orą.
 Dėl ko nebaigia savo dainą graudžią?
 Tinginius prikelt turi tikrą norą.
 Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...

. . . . .
 Tai skambink, „Varpe“! tegul gaudims tavo
 Išilgai, skersai eina per Lietuvą!
 Budink ir šauki graudžiu balsu savo,
 O tas šaukimas perniek tenežūva!
 Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...

Kas darbininkas ir kas dirbti gali,
 Ant tavo balso prie darbo teimas!
 O kur atrasi tinginį miegalį,
 Tegul neliaudams jį budin gaudimas:
 Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...

[1889]

LABORA!¹

Kol jaunas, o broli, sėk pasėlio grūdus
 Ir dirvos ne'pleiski! Tuomet, kada jausi,
 Kaip kūns ima stingti, dvasia jau susnūdus,
 Vėlu juk prie darbo: nesėsi – nepjausi.

Kol dega krūtinėj šventa ugnis toji,
 Kur traukia prie darbo ir duoda tiek vieko²,
 Jog menkas ir silpnas net milžinu stoji,
 O, dirbk, idant neitų ugnis ta ant nieko!

Kol da idealais, broli, besigėrėsi,
 Siek prie idealo, tik doro ir aukšto,
 O skubink! Paskui tu... jų išsižadėsi
 Dėl trupinio aukso, gardaus valgio šaukšto.

Gyvenimo knygą skaityk laps į lapą,
 Nestodams, kad kartais, į tinginius kliuves,
 Tu nesupelytum ir neitum į kapą
 Be likusio ženkle, kad žmogumi buvęs.

O jeigu apils sunkiam darbe savo
 Ir, nykstant spėkoms³ jau, nuliūsi, nerimsi,
 Tai žvilgtelk ant darbo jaunų draugų tavo –
 Vienoj akimirkoj iš naujo atgimsi.

[1890]

TAUTIŠKA GIESMĖ

Lietuva, tėvyne mūsų, tu didvyrių žeme,
 Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia.
 Tegul tavo vaikai eina vien takais dorybės,
 Tegul dirba ant naudos tau ir žmonių gėrybės.

Tegul saulė Lietuvoj tamsumas prašalina
 Ir šviesa, ir tiesa mūs žingsnius telydi.
 Tegul meilė Lietuvos dega mūsų širdyse,
 Vardan tos Lietuvos vienybė težydi.

¹ Lotynų kalba – dirbk.² galių³ jėgoms

[„Varpas“, 1893 m. Nr. 3]

IŠ MANO ATSIMINIMŲ KELETAS ŽODELIŲ, KURIUOS, KAIPO LIUDIJIMĄ PADĖKAVOJIMO, IŠ TIKROS ŠIRDIES MŪSŲ VYRUI J. BASANAČIUI, PIRMAMJAM REDAKTORIUI „AUŠROS“, AUKAUJU

[...] Patekau į M[arijampolės] gimnaziją (Lietuvoj) tame laike, kada jau mokslo institucijose įvesta buvo vieton lenkiškos priverstina maskoliška¹ kalba, bet da įsibėgėjusi lenkų šlėktiška² dvasia negalėjo susilaikyti ir apsiaubdavo kiekvieną lietuvį, patekusį į gimnaziją. Vos spėjau apsilikti mėlyną mandieraitę³ su baltais sagučiais ir susimaišiau su draugais mokintiniais, pajutau, kad mano dvasioje kasžin kas dedasi. Kas dedasi, numanyti ir išreikšti negalėjau, tik jaučiau, kad man gėda atsiminti, kuomi aš buvau, o ypač bauginausi, kad draugai nepatirtų, jogei aš moku *lietuviškai*. Tas dalykas galėjo mane išduoti artojaus sūnum esant. Žinoma, išlikimo instinktas liepė man niekad neatsiliepti lietuviškai ir saugotis, idant nieks nepamatytų, kad mano tėvas dėvi sermėginę⁴ ir moka tik lietuviškai. Dėl to gi stengiausi kalbėti nors blogai, bet lenkiškai, o nuo tėvų ir giminių, kurie atvažiuodavo manęs atlankyti, šalindavausi iš tolo, jeigu tik patėmydavau⁵, kad kas iš draugų ar ponų mato. Šnekėdavau su jais ramiau tik pasislėpęs kur užkampyje. Tapau mat *lenku* ir sykiu *ponu* – tekau lenkiškai dvasiai. Pagedęs buvau, bet aš nekaltas, aš pats to nesupratau, kūdikiu da bebūdamas, o tie, ką suprato, manęs nepersergėjo, nepamokino...

Žiūrėdamas šiandien ant anų, seniai jau pralėkusiųjų valandų, persiliudiju⁶, 1) kaip baisiai vodija⁷ doriškai žmogaus pusei, jeigu jis išsineria per šiokias ar tokias priežastis iš lukšto savo tautystės ir patenka praryjančiai įtekmei svetimos tautos ir 2) kaip galingas tautystės pamatas – prigimtoji kalba...

Paleido ant Velykų. Keletas mokintinių susitarėme pasisamdyti arklius ir keliauti drauge namon. Tarpu mūs buvo Basanavičius, mokintinis iš vyriausios kliasos. Bevažiuojant jis atsiliepia: „Panowie, zašpiewajmy!“⁸ Aš turėjau gerą balsą ir tikrai buvau paketinės prisidėti. Tik štai Basanavičius užvedė lietuviškai: *Augin tėvas du sūneliu...* Rodos, kad man kas gerklę užėmė iš gėdos. „Chłop“⁹, – pamislįjau¹⁰ sau lenkiškai ir nuleidęs nosį tylėjau...

Buvau jau 5 kliasoje. Syki ant lekcijos¹¹ lietuviškos kalbos (lankydavau tas lekcijas kaip ir kiti – net patys lenkai – tik dėl to, idant turėčiau tiesą¹² ant lietuvių stipendijos universitete) ateina Basanavičius, jau tada studentas Maskvos universiteto. Įėjęs pasisveikino su mokintoju ir prakalbėjo į mus *lietuviškai*. Parodė gražumą lietuviškos kalbos ir atkartėjo keletą vietų iš eilių, kur lietuviška kalba tiesiog perima gamtos skambėjimus,

¹ rusų

² bajoriška

³ mundurėlį, uniforminį švarką

⁴ sermėga, rudinė

⁵ pastebėdavau

⁶ įsitikinu

⁷ kenkia

⁸ „Ponai, uždainuokime!“ (*lenk.*)

⁹ „Kaimietis“ (*lenk.*)

¹⁰ pamaniau

¹¹ per pamoką

¹² teisę

paukščių balsus: *leva, leva, neganyk po pievą...* arba *Jurgut, kinkyk, paplak, nuvažiuok...* Atkartojo ir daugiau vietų, tik visų nepamenu. „Komedyan!“¹³ – pamislį sau lenkiškai ir apkaitęs nusikreipiau į šalį ir ėmiau sau skaityti visai ką kitą...

Pabaigiau gimnaziją su ta mislia¹⁴ ir jausmu, kad lietuviu būti lyg nepritinka, ypač jog tada visi tyčiojosi iš kokių ten *litvomanų* ir drabstydavo į akis su Muraška¹⁵. Sakydavau, kad aš sykiu lietuvis ir lenkas, nes istorija sujungė lenkus su lietuviais. Mat pripažinimu *pusiau* prie lenkystės tariau atpirksiąs nors pusę tos *kaltės*, kad aš lietuvis. O veidmainingas besiteisinimas pagedusio jauno vaikinio! To paviršutinio teisinimosi prieš kitus ir prieš patį save man ištoko, ypač jogei nepasitaikė nė vienos apystovos, kuri būtų privertusi mane dirstelti į tuos dalykus giliau.

Su tokiomis nuomonėmis apie mano tautystę įstojau į universitetą, vieną iš tų, kur lietuvių buvo labai mažai, o ir tie beveik nepasipažinojo vienas su kitu. Žinoma, nuovoka *Lietuvos, lietuovystės* vis labyn ir labyn dilo iš mano proto...

Parvažiavau iš universiteto ant vasaros į Lietuvą. Vienas kunigas papasakojo man, kad išeisias *lietuviškas* laikraštis, parodė savo *lietuviškai* rašytas eileles ir Basanavičiaus laišką apie aną laikraštį. Perskaičiau laišką ir... smilktelėjo lyg širdyje. Smilktelėjo ir vėl, rodos, nieko. „*Bawią się dzieci*“¹⁶, – pamislį sau lenkiškai. Tik nuo tos valandos gana tankiai pradėjo skraidyti po mano galvą mislys apie Lietuvą, lietuvius, lietuovystę, širdis vienok ant tų mislių neatsiliepdavo...

Potam, ar į pusmetį, gavau Nr. 1 „Aušros“. Žiūrau, ant pirmutinio puslapio stovi Basanavičius. „*Pranašas*“, – pamislį tada apie Basanavičių jau *lietuviškai*. Ėmiau skubiai vartyti „Aušrą“ ir... neprimenu jau visko, kas su manim paskui darėsi... Tiek pamenu, kad atsistojau, nuleidau galvą, nedrįsdamas pakelti akių ant sienų mano kambarėlio... rodos, girdėjau Lietuvos balsą, sykiu apkaltinantį, sykiu ir atleidžiantį: „O tu, paklydėli, kur ikšiol buvai?“ Paskui pasidarė man taip graudu, kad, apsikniaubęs ant stalo, apsiverkiau. Gaila man buvo tų valandų, kurios nesugrąžintinai išbrauktos tapo iš mano gyvenimo, kaipo lietuvių, ir gėda, kad taip ilgai buvau apgailėtinu pagedėliu... Potam pripildė mano krūtinę rami, smagi šiluma ir, rodos, naujos pajiegos pradėjo rasti... Rodos, užaugau išsyk ir ta pasaulė jau man per ankšta... Pajutau save didžiu, galingu: *pasijutau lietuviu esąs...*

Ta valanda antrojo užgimimo perdaug yra svarbi mano gyvenime, kad galėčiau ją užmiršti. Negaliu taipogi užmiršti, kad ir nepripažinti, kad už tą valandą esu kaltas Basanavičiui.

Neužilgo susižiedavau su Lietuvos literatūra ir iki šiai dienai savo sužieduotinės neapleidžiu.

***

Kasžin, ar mes visada teisingai pasielgiame, kaltindami *en masse*¹⁷ visus lietuvius atskalūnus. Tiems ekslietuviams, kurie lyg gyvatės šnypščia išgirdę apie lietuvių krutėjimą ir apsitaisko patys savo seilėmis iš piktumo, jeigu jiems kas primena lietuovystę, paduokime lietuvišką laikraštį, sykį ir antrą, – tada pamatysime, kas kaltas, o kas ne.

¹³ „Juokdarys“ (*lenk.*)

¹⁴ mintimi

¹⁵ Muraška – sumaskolėjęs lietuvis (pirm sumaskolėjimo jis jau išpažino lenkystę), kurs, prisišliejęs prie Katkovo, lenkams didei įsiprikliavo savo raštais, siundanciais maskolius ant lenkų („Varpo“ redakcijos išnaša).

¹⁶ „Vaikų žaidimas“ (*lenk.*)

¹⁷ bendrai, išvien (*pranc.*)

Jonas Mačiulis-Maironis

Jonas Mačiulis-Maironis (1862–1932) – poetas, katalikų dvasininkas, teologijos daktaras, profesorius.

Gimė 1862 m. lapkričio 2 d. turtingoje laisvųjų ūkininkų Onos ir Aleksandro Mačiulių šeimoje Pasandravyje (dab. Raseinių raj.). Pasandravio dvarą už skolas tėvui Mačiuliui keleriems metams buvo perleidusi dvarininkų Astrauskų šeima. Čia vienerių būsimois poetas išgyveno audringus 1863 m. sukilimo laikus, turėjo Pasandravio dvarininkaičių pasiūtą kepuraitę konfederatę – nuo XVIII a. pabaigos Abiejų Tautų Respublikoje buvusią patriotiniu simboliu. Augo su trimis jaunesnėmis seserimis netoliese esančiame tėvų ūkyje – Bernotų vienkiemyje. Nors Maironis niekada nepabrėžė savo žemaitiškumo, stiprų ryšį su vaikystės kraštu liudija toks ryškus Dubysos, gimtinės upės, vaizdinys jo poezijoje.

Praėjus keleriems metams, Sutvirtinimo sakramentą Jonui Mačiuliui teikė Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, po sukilimo kartu su Žemaičių vyskupijos kurija iškeltas iš Varnių į Kauną, arčiau valdžios akių. Vyskupui buvo uždrausta lankyti parapijas, o tikintiesiems – lankytis pas vyskupą, taip siekiant apriboti Valančiaus įtaką tarp lietuvių katalikų. Slapta berniuko kelionė pas vyskupą su tėvu ir aukle „šuntakiais per lieknus“, raistus, gautas Sutvirtinimas ir Stanislovo vardas su pamokymu laikytis savos tikybos, nepaisyti valdžios persekiojimų, – visa tai tapo šeimos istorijos dalimi. Anot Juozo Tumo-Vaižganto, tie šeimos pasakojimai apie sukilimo įvykius ir posukiliminį laikotarpį, „baisių ir neramiųjų laikų tradiciją“, ugdė būsimojo poeto „smarkios opozicijos dvasią“ sudėtingais spaudos draudimo, imperinės „rusų pradų atkūrimo“ politikos laikais Lietuvoje.

Jonas Mačiulis 1874–1883 m. mokėsi Kauno gimnazijoje, pasižymėjo matematiniais gabumais, ėmė domėtis literatūra, pradėjo rašyti eilėraščius lenkų kalba. Baigęs gimnaziją būsimois poetas nepatyrė tokios dažnos to meto valstietiškos kilmės inteligentų dramos – pasirinkimo taip tėvų trokštamo religinio, o pačių norimo pasaulietinio mokslo (plg. V. Kudirkos, J. Basanavičiaus biografijas). Mačiulio tėvas pažadėjęs savo vienintelį sūnų „išleisti į kofą tik jis nori mokslą“. Vaižgantas taikliai komentavo tokią palankią studijoms, laisvai asmenybės brandai situaciją: „Tas vienas teisėtasis tėvo turto paveldėtojas gauna kupinai mokslo, nepasidarydamas jokių skolų, neužsitraukdamas jokių šeimyninių pareigų. Laisvas, laisvas, tik dirbk sau ir žmonijai į sveikatą niekur negaišdamas.“

Jaunasis Mačiulis pasirinko literatūros studijas. 1883 m. įstojo į Kijevo universitetą, kaip uždarytosios Vilniaus romantikų mokyklos – Vilniaus universiteto – įpėdinį. Studijo-

mis, mokslo lygiu nusivylė. Po metų išvažiavo į Kauno kunigų seminariją. Studijuodamas skaitė Adomo Mickevičiaus, Juozapo Ignoto Kraševskio kūrybą, Simono Daukanto, Teodoro Narbuto istorinius veikalus – ši lektūra galutinai suformavo tautinį sąmoningumą. Sudeginęs anksčiau parašytas lenkiškas eiles, ėmė kurti lietuvių kalba, tarp bendramokslinių pagarsėjo kaip poetas. 1885 m. debiutavo *Aušroje*, Zvalionio slapyvardžiu pasirašęs eilėraštį „Lietuvos vargas“. Rašė publicistinius straipsnius į nelegalią lietuvių spaudą (*Aušra*, *Šviesa*). Panašiai kaip kadaise Žemaičių kultūrinio sąjūdžio veikėjas Dionizas Poška, pradėjęs poetas Jonas Mačiulis suvokė populiaros Lietuvos istorijos, parašytos priemonai, šiuolaikiška lietuvių kalba, poreikį, jos reikšmę tautinei tapatybei. Per pirmuosius dvejus metus seminarijoje parašė trumpą kompiliacinę Lietuvos istoriją *Apsakymai apie Lietuvos praeigą* (publikuota 1891). Kaip pažymi Maironio tyrėja Vanda Zaborskaitė, tai buvo pirmoji ištisinė, plačiajam skaitytojui skirta Lietuvos istorija lietuvių kalba, susiejusi „visą lietuvių tautos kelią nuo pačių seniausių laikų su dabartimi“. 1888 m., baigdamas seminariją, sukūrė rankraščiu likusią poemėlę *Lietuva*, paremtą poetinės kelionės po Lietuvos kraštą siužetu, dedikavo ją Antanui Baranauskui. Tad pirmaisiais didesniais kūrybiniais darbais būsimasis Maironis, sakytume, apsibrėžė savo poetinio pasaulėvaizdžio atramas – ateičiai atvirą Lietuvos istorinį laiką ir erdvę.

Mačiulis, gabus ir perspektyvus studentas, 1888–1892 m. studijavo Peterburgo Romos katalikų dvasinėje akademijoje, 1891 m. priėmė kunigo šventimus. Akademiją baigė teologijos magistro laipsniu. Čia domėjosi vokiečių Romantizmo poezija (J. V. Gėtės, F. Šilerio kūryba), tapo lietuvių klierikų neformalios tautinės grupelės lyderiu, propagavo lietuvių kalbos vartojimą akademijos viešumoje. Tuo metu parašė nemažai eilėraščių, įėjusių į pirmąjį poezijos rinkinį, pasirinko Maironio slapyvardį, biografų siejamą su poeto gimtinės vietovardžiais – Maironių, Maironiškių kaimų vardais.

Nuo 1892 m. dvejus, anot poeto, laimingiausius savo gyvenimo metus dirbo Kauno kunigų seminarijoje, dėstė dogminę teologiją ir teologijos įvadą žemesniems kursams, buvo studentų mėgstamas kaip garsėjantis poetas. Čia parengė savo pirmąsias knygas – poemą *Tarp skausmų į garbę*, poezijos rinkinį *Pavasario balsai*, operos libretą *Kame išganymas?* (išspausdinti Tilžėje 1895 m.).

1894–1909 m. buvo Peterburgo dvasinės akademijos profesorius, dėstė dogminę ir moralinę teologiją. 1903 m. įgijo teologijos daktaro laipsnį. Buvo vertinamas kaip rimtas teologas. Kilo bažnytinės karjeros laiptais. Tuo pat metu aktyviai dalyvavo lietuvių visuomenės gyvenime (draugijų veikloje, buvo lietuvių spaudos bendradarbis, vienas krikščionių demokratų partijos programos bendraautorius). Publikavo atnaujintą *Pavasario balsų* leidimą (1905), perkūrė pirmąją savo poemą, 1907 m. ją paskelbė *Jaunosios Lietuvos* pavadinimu. Parašė poemą lenkų kalba *Znad Biruty* (*Nuo Birutės kalno*, 1904), skirtą lenkakalbiams bajorams, skelbiančią lietuvių tautinio atgimimo idėjas. 1909 m. publikavo didaktinę-satyrinę poemą *Raseinių Magdė* lietuvių nutautėjimo tema.

1909 m. grįžęs į Kauną Maironis tapo Kauno kunigų seminarijos rektoriumi. Šalia seminarijos nusipirko rūmus, vadinamąjį Siručio namą, XVIII a. pastatydintą Vitebsko kašteliono Simono Siručio (vieno iš rašytojo Č. Milošo protėvių). Juos sutvarkęs, gyveno antrame aukšte, o pirmąjį perleido naudotis lietuviškoms draugijoms, kultūros organizacijoms. Čia įsikūrė knygų leidykla „Sakalas“, Katalikų moterų draugija, dailiųjų amatų mokykla,

pirmoji Kaune viešoji lietuviška biblioteka ir skaitykla. Savo namus Maironis padovanojo Kauno kunigų seminarijai, 1930 m. testamentu nemažą pinigų sumą skyrė labdarai.

Kaip prisimena buvę seminarijos auklėtiniai, Maironis „įnešė į seminariją daug gyvumo“, įvedė naują paprotį – „jaustis ir gyventi lietuviu“, tačiau „mokėjo apsieiti su auklėtiniais lenkiškos orientacijos“. 1913 m. išleido trečiąjį papildytą ir atnaujintą *Pavasario balsų* leidimą. Nepriklausomoje Lietuvoje dalyvavo kuriant Lietuvos universitetą (vėliau VDU): nuo 1922 m. vadovavo Teologijos fakulteto steigimo komisijai, tais pat metais trumpai buvo jo dekanu, rūpinosi dėstytojų sutelkimu fakultete. Atsisakęs dekanų pareigų nuo 1922 m. iki mirties dirbo šio fakulteto Moralinės teologijos katedros vedėju, dėstė moralinės teologijos kursą. Be šios disciplinos, Maironis yra dėstęs ir lietuvių literatūros istorijos kursus.

Dalyvavo 1920 m. įkurtoje Lietuvių meno kūrėjų draugijoje, į savo namus kviesdavosi rašytojus, dailininkus, aktorius. 1920 m. publikavo poemą *Mūsų vargai* – XX a. pradžios lietuvių visuomeninio politinio gyvenimo kroniką. Tais pat metais išleido dar vieną atnaujintą *Pavasario balsų* rinkinį. Ėmėsi rašyti istorines dramas (*Kęstučio mirtis*, 1921–1930, *Vytautas pas kryžiuočius*, 1925, *Didysis Vytautas – karalius*, 1930). 1926 m. savo lėšomis pradėjo leisti *Raštų penkiatomį*, apimantį didžiąją kūrybos dalį, daug ką redagavo, taisė.

Amžininkų, artimųjų prisimenamas kaip uždaro būdo, mažakalbis, tačiau mėgstantis kamerinę draugiją, teisingas, taktiškas ir tolerantiškas.

Mirė 1932 m. birželio 28-ąją Kaune, palaidotas Kauno arkikatedros bazilikos kriptoje. Maironio namuose, jo gyventuose kambariuose 1936 m. buvo įkurtas jo muziejus, vėliau tapęs Lietuvių literatūros muziejumi, kuriame kaupiami ir saugomi lietuvių rašytojų rankraščiai, kita archyvinė medžiaga, rengiamos lietuvių literatūrą, rašytojus pristatančios parodos.

Svarbiausia Maironio kūrybinio palikimo dalis – lyrinė poezija. Maironis sukūrė poetinę kalbą žmogaus vidiniam pasauliui (individualiam asmens patyrimui, jausmams, atminčiai, vaizduotei) perteikti. Jo poezijoje išskyla romantinis subjektas – individas, pasižymintis neišreiškiamą dvasios gelme, stipriais išgyvenimais, siekiantis peržengti regimojo, daiktiškojo pasaulio ribas, besiilgintis begalybės („Nuo Birutės kalno“, „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)“, „Vasaros naktys“, „Užmigo žemė“, „Pavasaris“, „J. St.“, „Sudieu“). Subjektyvumo raiška atvėrė kelią moderniajai lietuvių poezijai formuotis. Anot V. Zaborskaitės, „asmens vidinis pasaulis, modernaus subjektyvumo sklaida yra svarbiausia jo poezijos tema“. Maironis lyrikos kalba teigė asmens vertę ir reikšmingumą.

Maironio poetinis pasaulėvaizdis pažymėtas Romantizmo epochai būdingu dideliu pasitikėjimu poezijos žodžiu, „pranašiška“ jo galia – t. y. galia tiesiogiai veikti tikrovę. Maironis pirmasis lietuvių literatūroje sukūrė romantinę poeto ir kūrybos mitologiją. Poemos *Nuo Birutės kalno* herojus išsako savo poezijos siekį: „Busk, tarsiu Lietuvai, ir bus ji“ (V. Katiliaus vertimas). Poetas – tarytum tarpininkas tarp idėjos ir realybės, tarp praeities ir ateities („Taip niekas tavęs nemylės“). Idealo sferai priklauso ir Tėvynės idėja, kurią žodžiu įkūnija, pasaulyje tarp žmonių apgyvendina poetas („Pažino tave ir pamilo visi“). Tokį pačios Maironio poezijos vaidmenį lietuvių kultūriniam sąmoningumui nusakė poetas, eseistas Tomas Venclova: Maironis „pasiūlė mąstysenos, jausenos, elgsenos modelius, kurie ilgam laikui nulėmė lietuvių, taigi ir Lietuvos būtį“.

Maironio suformuotas modernusis subjektyvumas apima ir asmens bei tautos santykį. Jis iškyla kaip reikšmingas asmens ryšys su kitais žmonėmis, su istoriniu laiku, su prigimta vieta. Tautiškas Maironio poezijoje įtvirtinamas kaip žmogaus unikalumo pagrindas. Asmens nelygstamos vertės suvokimas remiasi nuostata, kad visa, kas susiję su atskiru žmogumi – jo kalba, patirtis, gyvenamas laikas, vieta – nėra atsitiktinis dalykas, o esmingas buvimo žmogumi būdas. Lietuvių tautinė savivoka Maironio poezijoje įgijo šią universalų žmogiškumo prasmę.

Visų pirma Maironio poezija padėjo užmegzti vertybinį, emocinį santykį su tėvyne Lietuva kaip vieta. Lietuvių savimonėje ji įtvirtino poetinę Lietuvos geografiją, kurioje svarbus vaidmuo tenka upėms, jos tampa erdvinę vaizduotę sutelkiančiais simboliais – ypač Nemunas ir Dubysa, taip pat Neris ir Nevėžis. Maironio poezijoje simbolinę vertę įgavo ir istoriniai-kultūriniai Lietuvos teritorijos centrai, tokie kaip Vilnius, Trakai, Kaunas, Birutės kalnas. Poetinė Maironio geografija buvo ypač reikšminga įtvirtinant modernios lietuvių tautos politinę-teritorinę savimonę atkuriamos valstybės ribų suvokimą. Kartu tėvynė Maironio poezijoje yra ir namai, savas, jaukus pasaulis, „kur tiek atminimų atranda širdis“. Tėvynė – mus atsimenantys namai.

Ryškiausiai toks tėvynės vaizdinys sukurtas eilėraštyje „Lietuva brangi“ (1920), kurį galime perskaityti ir kaip A. Mickevičiaus *Pono Tado* invokacijos interpretaciją. Tėvynė čia tartum giesmėmis ir poezija „įgarsintas“ kultūrinis kraštovaizdis, turintis istorinės atminties gelmę. Jo grožis – panašiai kaip Baranausko *Anykščių šilėlyje* – sukuria subjektyvų jausminį, vertybinį ryšį su tėvyne, pojūtį to, kas „brangu“, būtiną tautinei savivokai. Susikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei šis Maironio kūrinys (J. Naujalio sukurta melodija) varžėsi su Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“ dėl valstybinio himno statuso.

Modernusis individas yra istorinis asmuo, savo valia veikiantis besikeičiančiame laike, negrįžtančioje jo tėkmėje. Maironio poezijoje pabrėžiamas asmens veiklumas, aktyvumas, poreikis dalyvauti istorinio laiko permainose, palikti savo laike pėdsaką, žymę. Tai įmanu, turint istorinę perspektyvą, istorinę atmintį, padedančią suprasti savąjį laiką, jį paaiškinti, įgyti orientyrų prasmingai veiklai. Asmuo ir tauta, turintys savo praeitį, gali tikėtis ateities. Maironio poezija besiformuojančiai lietuvių moderniajai tautai sukūrė poetinę istoriją, ryškius istorinės praeities vaizdinius – su Vytauto, Kęstučio, Birutės vardais, herojinių kovų motyvu („Trakų pilis“, „Milžinų kapai“, „Oi neverk, matušėle!“). Poemoje *Tarp skausmų į garbę, Jaunoji Lietuva* išryškėja tėvynės atgimimo per kančią idėja, būdinga XIX a. vidurio romantinei Lietuvos literatūrai. Maironio poezijoje ši atgimimo idėja perteikiama ne tiek akcentuojant kančios reikšmę, kiek optimistinį asmens ryžtą, tikėjimą ateitimi. Tokiu entuziazmu pasižymi populiarios Maironio patriotinės dainos kaip „Užtrauksme naują giesmę“. Savo ateities optimizmu ji artima tokiems Romantizmo kūriniams kaip Mickevičiaus „Odė jaunystei“. Šis optimizmas, tikėjimas tautos perspektyva, ugdė ir lietuvių kaip tautinės bendrijos orumo ir savivertės pojūtį, padedančių atsitiesti po daugiau nei šimtmetį trukusios nelaisvės.

Asmens buvimas laike Maironio poezijoje kelia ir dramatiškus savo atskiro gyvenimo praeinamybės, trapumo begalinėje amžių tėkmėje apmąstymus. Tai moderniajai pasaulėjautai artima tema eilėraščiuose „Išnyksiu kaip dūmas“, „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)“, „Vakaro mintys“. Netobulas, silpnas žmogus, veikiantis visuomenėje, atkreipia į save kritinį žvilgsnį kandžiose Maironio satyrose.

Tautiškumą Maironis įtvirtino kaip jungtį tarp skirtingų socialinių-luominių bendruomenių¹, kaip visuomeninio, pilietinio solidarumo pagrindą tautinėje valstybėje. Maironio poezijoje tauta vaizduojama kaip kolektyvinė individualybė, turinti savo „kūną“ – nuo amžių apgyventą kraštovaizdį, balsą – kalbą ir savo vidinę esybę – „tautos dvasią“, susijusią su istorine patirtimi, atmintimi, vaizduote ir emocijomis. Tautą jungianti tėvynė yra tarsi visų tautiškumo elementų platoniškoji idėja, formuojanti žmogaus dvasią, įkvepianti, uždeganti atskirą asmenį veiklai, teikianti jo būčiai prasmę. Tokį Maironio poezijos poveikį, padedantį atrasti prasmingo gyvenimo orientyrus, patyrė ne vienas pirmųjų Maironio skaitytojų lietuvių tautinio atgimimo metu. Juozas Tumas-Vaižgantas savo dienoraštyje taip aprašė poemos *Tarp skausmų į garbę* (1895) padarytą įspūdį:

[...] *Kas darėsi, nebeatmenu. Paskutinio posmo nebepaskaičiau – balsas užlūžo. Žiūrėk, tyla laukia vėjo... Vėją kelia geravaliai karštaširdžiai, pamindami po kojų asmeninius savo menkus ir nemenkus skausmus. Ar dabartinioji karta padės pūsti tą vėją? [...]*

Krito balzamo lašas ant ištižusios dūšios [sielos]. Stebuklingai aną „išdirbo“, suminkštino; valia lyg tampresnė tapo. Idėjai – kelti vėją, nuvarysiantį miegus ir tylą, atsiliepė jaunoje krūtinėje. Kas buvo pergaltota, kas neaiškiai jausta, staigiai ėmė tenėti, tvirtėti, valiai pritariant, be jokių samprotavimų ir svyravimų.

(„Tarp skausmų į garbę paskaičius (iš dieninio)“)

Maironio poezija pasižymi žanrų įvairove, meninės kalbos kokybe. Šalia išpažintinių, meditacinių, oratorinių eilėraščių, kūrė balades („Čičinskas“, „Jūratė ir Kastytis“, „Šatrijos kalnas“), satyras („Spjauki, drauguži, į viską!“), religines giesmes („Marijos giesmė“). Jis pirmasis vartojo silabotoninę eilėdarą, poezijai teikiančią daugiau intonacinių, skambesio galimybių. Įsidėmėtina, kad Maironis – vieno poezijos rinkinio, atnaujinto, pildyto net tris kartus autorius (*Pavasario balsai*, 1895, 1905, 1913, 1920). Maironis kūrė, formuojantis lietuvių bendrinei kalbai, sekė jos kaitą, taisė savo ankstesnius tekstus pagal įsitvirtinančias normas. Galutinį, šiandien mums pažįstamą pavidalą jo eilėraščiai įgavo 1927 m. pirmajame *Raštų* tome. Maironio poetinės kalbos meistriškumą, žymintį naują epochą lietuvių literatūroje, taip nusakė T. Venclova:

Pakanka jį palyginti su bet kuriuo amžininku, kad išryškėtų kokybinis skirtumas – kaip tarp ledo luito ir gyvo, tekančio vandens. Šalia bejėgių eilučių, kurias šiandien skaitome tik iš pagarbos tėvams ar istorinio smalsumo, atsiranda tikslūs, amžinai įsimenantys posmai, nenusileidžiantys jokios tautos klasikinei poezijai.

(„Laimėi, Maironis“)

Maironio poetinės kalbos „žygdarbis“, anot T. Venclovos, neišsitenka tik literatūros istorijos rėmuose. Kalbos brandumas liudija tautos dvasinį brandumą, todėl Maironis „parengė Lietuvą nepriklausomybei ne mažiau (gal daugiau) už Basanavičių ir Kudirką.

¹ Maironio laikais luomų ribos tarp aristokratijos, bajorijos ir valstiečių nebuvo visiškai išnykusios, tai ypač akivaizdu Maironio lenkiškoje poemoje *Nuo Birutės kalno*. Poemos pradžioje pasakotojas pateikia visą Lietuvos aukštuomenės tipų galeriją.

Jei tauta pati sau užtikrina pilnavertį dvasinį gyvenimą, ji jau yra nepriklausoma [...]“ . Kalbėdamas apie Maironio poezijos poveikį lietuvių tautiniam sąmoningumui, Vincas Mykolaitis-Putinas yra sakęs, kad Maironis mums – „daugiau nei poetas“, o Sigitas Geda – kad „tik per Baranauską, Maironį būsim galutinai įtikėję savo kūrybinėm galiom, savo, kaip nacijos, pašaukimu tarp tautų“ .

Nuo Maironio prasideda savarankiška lietuvių literatūros tradicijos raida. Poetas modernistas Alfonsas Nyka-Niliūnas Maironio kalbinį pasirinkimą apibūdino kaip herojinį žingsnį, kuriam reikėjo drąsos, rizikos ir aukos: „Pagrindinė Maironio auka buvo tai, kad jis išdrįso savo poeziją rašyti merdėjančia, visų niekinama leisgyvės tautos kalba, [...] né kiek neatsižvelgdamas į galimus pralaimėjimus grynai asmeninėje, t. y. dvasininko karjeros, plotmėje“. Ankstesnioji daugiakalbė Lietuvos literatūra Maironiui buvo artima ir pažįstama, savo poezijoje jis rėmėsi ja ir ją perkūrė, tačiau tolesnę lietuvių kultūrinę, meninę saviraišką siejo vien su lietuvių kalba. Istorijos, atminties svarba, savo krašto-vaizdžio reikšmė asmens tapatybei – tai svarbiausi daugiakalbio Lietuvos Romantizmo, o plačiau – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros – elementai, kuriuos perėmė ir lietuviškai savo kūryboje interpretavo Maironis. Jo ryšį su daugiakalbiu Lietuvos paveldu liudija ir tokia detalė, kad Mickevičiaus „Dainos“ iš poemos *Konradas Valenrodas* vertimą „Vilija (Neris)“ Maironis skelbė visuose *Pavasario balsų* leidimuose šalia savo programinių eilėraščių, tokių kaip „Taip niekas tavęs nemylės“ ar „Poezija“. Taikli Vaižganto mintis, atskleidžianti Maironio poziciją: „Idėjiškai Maironis buvo grynas tautininkas lietuvis, o praktiškai toli gražu ne radikalus tradicijų laužytojas.“

Maironio poezija didelį poveikį darė amžininkų, ne tik poetų, bet ir prozininkų kūrybai, pavyzdžiui, Šatrijos Raganai: jos apysakoje *Viktutė* (1903) yra sukurta Maironio pirmosios poemos *Tarp skausmų į garbę* skaitymo situacija, perteikiamas šios poemos daromas poveikis, įspūdis apysakos herojei.

Maironiškąją tradiciją moderniojoje lietuvių literatūroje tęsė ir transformavo V. Mykolaitis-Putinas. Maironis yra tapęs simboliine lietuvių tautinio atgimimo figūra, XX a. jo poezija ir asmuo ne kartą tapo tautos rezistencijos atrama, vienu disidentiškos laikysenos orientyrų (plg., T. Venclovos ankstyvąjį poetinį kūrinį „Hidalgo“). Maironio ir jo poezijos reikšmę XX a. pabaigos Atgimimo metais savo kūryboje išreiškė Just. Marcinkevičius (ciklas „Pavasario balsai Pasandravų“), S. Geda (ciklas „Maironio mirtis“).

Siūloma literatūra: Maironis, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1987–1992, 1–3 t.; Maironis, *Pavasario balsai*, Vilnius: Baltos lankos, 1995; Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1987.

Maironis

TAIP NIEKAS TAVĘS NEMYLĖS

Jau niekas tavęs taip giliai nemylės,
Kaip tavo nuliūdęs poeta!
Ar kas ir kančių tiek pakelti galės
Tiktai dėl tavęs, numylėta?

Kiek ašarų jam išriedėjo griaudžių,
Kieksyk kaip žvaigždė sidabrinė
Per kiauras naktis nesumerkė akių,
Kai uždegei jauną krūtinę!

Kas suteikė tau, numylėta-graži!
Tą įstabią, slaptąją galią,
Kuria į dausas jojo dvasią neši;
Vėl dega jam norai atšalę!

Daug žemės puikių ir gražių dukterų
Jo širdį pavergti norėjo:
Dėl dainų-žiedų, dėl eilių įkvėptų
Ir auksą, ir vardą žadėjo.

Tau puikūs pečių neapsupo šilkai,
Tu proto netemdai gražybe, –
O tu tik viena širdies raktą radai
Skaisčia savo skausmo gilybe!

Bet jam tos negaila jaunystės giedros,
Kad skausmo širdis nesuprato;
Nes veidu žydros užtekėjai aušros,
Ir naują pasaulį jis mato.

Tada tai jo gema pirmoji giesmė,
Liūdnesnė už girių ošimą,
Nes švieti jaunam kaip aukštybių žvaigždė
Ir šventą neši įkvėpimą.

Pasklido giesmė po tą šalį toli,
Kur Nemuno vandenys bėga;
Pažino tave ir pamilo visi:
Ir rūmai, ir sodžių sermėga.

Poetams kitiems numylėta ranka
 Iš liaurų vainiką nupynė,
 Tu jį nors atmint ar atminsi kada?
 Tu, jo numylėta tėvyne!

VILNIUS

Prieš aušrą

Antai pažvelki! Tai Vilnius rūmais
 Dunkso tarp kalnų plačiais!
 Naktis jį rūbais tamsiais kaip dūmais
 Dengia! Jis miega giliai!
 Kame tas garsas, kuriuo skambėjai?
 Kame galybė ir pranokėjai?
 Kur tavo, Vilniau, tie spinduliai,
 Kuriuos skleidei
 Lietuvai, mūsų tėvynei?

Negreit su saule išauš dar rytas!
 Miega aplinkui naktis.
 Tik kartais mėnuo, bailiai išvytas,
 Iš debesų tenušvis...
 Norėtum brangią išvysti pilį,
 Kur garsūs amžiai užmigę tyli,
 Kai Vilnius buvo mums kaip akis,
 Kai švietė jis
 Lietuvai, mūsų tėvynei.

Ko taip nuliūdai? Ko ant krūtinės
 Ašara krinta griaudi?
 Gailiesi, amžius didžius atminęs?
 Praeitį brangią liūdi?
 Žiūrėk, rytuose aušra jau teka;
 Pabudę paukščiai pagiriais šneka;
 Laikai juk mainos: slėgė pikti, –
 Nušvis kiti
 Lietuvai, mūsų tėvynei.

TRAKŲ PILIS

Pelėisiais ir kerpe apaugus aukštai
 Trakų štai garbinga pilis!
 Jos aukštus valdovus užmigdė kapai,
 O ji tebestovi dar vis.
 Bet amžiai bėga, ir griūvančios sienos
 Kas dieną nyksta, apleistos ir vienos!..

Kai vėjas pakyla ir drumzdžias vanduo,
 Ir ežeras veržias platyn, –
 Banga gena bangą, ir bokšto akmuo
 Paplautas nuvirsta žemyn.
 Taip griūva sienos, liūdnesnės kas dieną,
 Griaudindamos jautrią širdį ne vieną.

Pilis! Tu tiek amžių praleidai garsiai!
 Ir tiek mums davei milžinų!
 Tu Vytauto didžio galybę matei,
 Kad jojo tarp savo pulkų!
 Kur tavo galia, garsi palikimais?
 Kur ta senovė, brangi atminimais?

Nutilusios sienos, apleistos visų,
 Be sargo, ginklų, be žmogaus!
 Kiek primenat jūs man brangiausių laikų
 Ant vieškelio amžių plataus!
 Laikai brangiausi! Ar mums dar sugrįšite?
 Ar vien minėsrne kaip savo jaunyste?

Kada tik keliu važiavau pro Trakus,
 Man verkė iš skausmo širdis;
 Gaili ašarėlė beplovė skruostus
 Ir mėlynas temdė akis!
 Ir veltui dvasią raminti norėjau,
 Aplinkui vien tamsią naktį regėjau.

OI NEVERK, MATUŠĖLE!

Oi neverk, matušėle, kad jaunas sūnus
Eis ginti brangiosios tėvynės!
Kad pavirtęs kaip ąžuolas girių puikus
Lauks teismo dienos paskutinės.

Taip nelaužyk sau rankų, kaip beržo šakas
Kad laužo užrūstintas vėjas;
Tau dar liko sūnų; kas tėvynę praras,
Antros neišmels apgailėjęs.

Ten už upių plačių žiba mūsų pulkai:
Jie mylimą Lietuvą gina;
Kam nusviro galva, tam Dangaus angelai
Vainiką iš diemantų pina.

Daugel krito sūnų kaip tų lapų rudens:
Baltveidės oi verks, nes mylėjo!
Bet nei bus, nei tekės Nemune tiek vandens,
Kiek priešų ten kraujo tekėjo.

Vedė Vytautas ten didžiavyrių pulkus
Ir priešų sulaužė puikybę:
Už devynias mares, už tamsiuosius miškus
Išvarė kryžiuočių galybę.

Saulė leidos raudona ant Vilniaus kapų,
Kai duobę kareiviai ten kasė,
Ir paguldė daug brolių greta milžinų,
O Viešpats jų priglaudė dvasią.

O neverk, matušėle, kad jaunas sūnus
Eis ginti brangiausios tėvynės!
Kad pavirtęs kaip ąžuolas girių puikus
Lauks teismo dienos paskutinės!

MILŽINŲ KAPAI

Kur lygūs laukai,
 Snaudžia tamsūs miškai,
 Lietuviai barzdočiai dūmoja;
 Galanda kirvius,
 Kalavijus aštrius
 Ir juodbėrį žirgą balnoja.

Nuo Prūsų šalies
 Kaip sparnai debesies
 Padangėmis raitosi dūmai;
 Tai gaisro ugnis
 Šviečia diena naktis:
 Liepsnoja ir girios, ir rūmai.

Tarp tyrų plačių
 Ne staugimas žvėrių;
 O ne! tai našlaitės lietuvės:
 Ar verkia sūnaus,
 Ar bernužio brangaus,
 Kurs jų nebeginsias pražuves.

Kryžiuočių seniai
 Suvadinti svečiai
 Į vaišes per Lietuvą traukia;
 Ištroškę garbės,
 Kai aušra patekės,
 Išvys, ko visai nebelaukia.

Lietuvių pulkai,
 Kaip apsako žvalgai,
 Ties Kaunu per Nemuną plaukia;
 Po kaimus šauklis
 (Jo po putų arklys)
 Į kovą lietuvninkus šaukia.

Klaidu tarp mišku!
 Vien tik ugnys gaisrų
 Per Lietuvą kelią berodo.
 Užtemęs dangus
 Mėto tankius žaibus;
 Beklaidžiot svečiams nusibodo.

Sutrinko miškai
 Lyg Perkūnas aukštai,
 Ir štai netikėtai lietuviai
 Tarytum ugnis,
 Kad ant stogo užšvis,
 Apraitė kryžiuočius užgriuvę.

O, buvo mūšys!
 Apsiniaukus naktis
 Jį dienai parodyt drovėjos;
 Tik kūnų šimtai,
 Suvartyti keistai,
 Ilgai, dar ilgai ten ilsėjos.

Dabar ten baisu
 Ir nakčia nedrašu!
 Net vyrai aplenkti mėginą:
 Esą tai senų
 Kapai milžinų,
 Ir kartais net pasivaidiną.

NUO BIRUTĖS KALNO

Išsisupus plačiai vakarų vilnimis,
 Man krūtinę užliek savo šalta banga
 Ar tą galią suteik, ko ta trokšta širdis,
 Taip galingai išreikšt, kaip ir tu, Baltija!

Kaip ilgėjaus tavęs, begaline, plati!
 Ir kaip tavo išgirst paslaptinių balsų
 Aš geidžiau, tu pati vien suprasti gali,
 Nes per amžius plačių nenutildai bangų!

Liūdna man! Gal ir tau? O kodėl – nežinau;
 Vien tik vėtrų prašau, kad užkauktų smarkiau:
 Užmiršimo ramaus ir tarp jų nematau,
 Betgi trokštu sau marių prie šono arčiau.

Trokštu draugo arčiau: juo tikėti galiu;
 Jis kaip audrą nujaus mano sielos skausmus;
 Paslapties neišduos savo veidu tamsiu
 Ir per amžius paliks, kaip ir aš, neramus.

VAKARAS

Ant ežero Keturių Kantonų

Ežero skaisčios bangos liūliavo
 Žaliu smaragdu;
 Laivą be irklo varė, lingavo
 Vėsos dvelkimu.

Saulė už Alpių leidos sutingus;
 Varpai Liucernos
 Dievui aukojo darbus vargingus
 Žmogaus ir gamtos.

Medžių ant saulės kepintas lapas
 Nuspindo rasa;
 Rožių iš kalnų papūtė kvapas
 Skania sveikata.

Audžiau nurimęs aukso svajones
 Aušros bpinduliais;
 Lėkė jos, skrido, pilnos malonės,
 Padangių keliais.

Vedė jas paukščių kelias žvaigždėtas,
 Lydėjo širdis
 Į tolimąsias, į numylėtas
 Tėvelių šalis.

Kiek atminimų-atsitikimų,
 Gyvų kitados,
 Vienas už kito brėško ir švito
 Anapus ribos!

Ten, kur palangėms stiepias sužiurę
 Žemčiūgų žiedai,
 Kur raudonmargę kreipia kepurę
 Jurginų pulkai,

Ten, kur sesutės rūta dabina
 Kasas nuo mažens,
 Kur juodbėrėlį brolis augina
 Balnot ant rudens,

Ten, kur Dubysa mėlyna juosta
 Banguoja plati!..
 Ko, ašarėle, ko tu per skruostą
 Kaip perlas riedi?

Ten tai prabėgo mano brangiausi
 Jaunystės laikai,
 Ir po tiek metų pats savęs klausi:
 Tai vien tik sapnai?

Kiek atminimų-atsitikimų,
 Gyvų kitados,
 Vienas už kito brėško ir švito
 Anapus ribos!

IŠNYKSIU KAIP DŪMAS

Išnyksiu kaip dūmas, neblaškomas vėjo,
 Ir niekas manęs neminės!
 Tiek tūkstančių amžiais gyveno, kentėjo,
 O kas jų bent vardą atspės?

Kaip bangos ant marių, kaip mintys žmogaus,
 Taip mainos pasaulio darbai!
 Kur Sardės? Atėnai? Ar Rymo garsaus
 Kur vyrai ar jų veikalai?

O kas mano kančios? Ar tas įkvėpimas?
 Tie dvasios sumirgę žaibai!..
 Tik kraujas sujudęs, širdies tik plakimas,
 Kuriems nebužilgo – kapai!

Užmirš mano giesmes! Poetai kiti
 Ieškos įkvėpimo brangaus;
 Ir jiems ta žvaigždė švies iš tolo skaisti,
 Bet vėl kaip mane ji apgaus!

Ir kas ta garbė, giesmėmis apdainuota?
 Šešėlis, kurs bėga greta!
 Išnyko žmogus: ir svajota-sapnuota
 Išblyško kaip ryto aušra!

PAVASARIS

Pavasario saulė prašvito meiliai
 Ir juokiasi, širdį vilioja;
 Iškilo į dangų aukštai vėversiai,
 Cyrena, sparneliais plasnoja.

Išaušo! išaušo! Vėjelis laukų
 Bučiuoja, gaivina krūtinę;
 Pabiro, pasklido žiedai ant lankų –
 Vainikų eilė pirmutinė.

Taip giedra ir linksma! Tiek šviečia vilties!
 Vien meilę norėtum dainuoti,
 Apimti pasaulį, priglaust prie širdies,
 Su meile saldžiai pabučiuoti!

VASAROS NAKTYS

Ramios, malonios vasaros naktys;
 Medžio užmigęs nejuda lapas;
 Viskas nutilo, viskas nurimo,
 Vienos tik žvaigždės mirkčioja, dega.

Viskas užmigo, viskas nurimo;
 Žemę apsupo meilės svajonės;
 Neša jos sielą, neša, liūliuoja,
 Ilgesio pilnos ir įkvėpimo.

Vasaros naktys, ramios, malonios,
 Atilsiu liūdną širdį viliojat!
 Tiek tų ant žemės sielvartų, vargo!..
 Jūs tiktai vienos ramios, vienodos.

Ramios, vienodos! Magiška jėga
 Migdote gamtą saldžia svajone!
 Kam gi nemigdot mano troškimų?
 Ko man taip ilgu, ko man taip liūdna?

Noris apimti visą pasaulį;
 Noris mylėti Dievą aukščiausį;
 Noris pasiekti amžiną grožį!..
 Ko gi taip liūdna? Ko gi taip ilgu?

UŽMIGO ŽEMĖ

Užmigo žemė. Tik dangaus
 Negęsta akys sidabrinės,
 Ir sparnas miego malonaus
 Nemigdo tik jaunos krūtinės.

Neužmigdys naktis žvaigždės,
 Nenuramins širdis troškimų;
 Dvasia ko ieško, kas atspės,
 Kai skęsta ji tarp atminimų!

Aušra saulėtekio nušvis,
 Ir užsimerks nakties šviesybės;
 Neras tik atilsio širdis:
 Viltis nežvelgs į jos gilybes!..

MANO GIMTINĖ

Ten, kur Nemunas banguoja
 Tarp kalnų, lankų,
 Broliai vargdieniai dejuoja
 Nuo senų laikų.

Ten močiutė užlingavo
 Raudomis mane,
 Į krūtinę skausmą savo
 Liejo nežinia.

Girios ūžė ten, minėjo
 Praeities laikus,
 Kai lietuvis netikėjo,
 Jog belaisviu bus.

Ten apleistos pilys griūva
 Ant kalnų aukštai;
 Milžinų ten kaulai pūva,
 Verkia jų kapai.

Ten užaugau, iškentėjau
 Aš kančias visas
 Ir pamėgau, pamylėjau
 Vargdienių dūmas.

O tos dūmos vargdieninės
 Griaužia kai kada,
 Tartum rūdys geležinės
 Amžina žaizda.

UOSIS IR ŽMOGUS

Amžiaus ilgus metus
 Augo uosis gražus,
 Ir augo, ir lapais žaliavo;
 Tarp pakalnių plačių,
 Tarp beržų, drebulių
 Viršūnės jis nelenkė savo.

Daužė jį vėsulai, –
 Nedrebėjo jisai,
 Puikiai ir iš aukšto žiūrėjo;
 O kai žvaigždės nušvis
 Per žvainąsias naktis,
 Jautriai apie meilę šlamėjo.

Jam prie šono tada
 Iš šaknų jo greta
 Uoselis žalsvutis išdygo:
 Skleidė uosis šakas,
 Per naktis ir dienas
 Iš džiaugsmo siūravo, nemigo.

Jau nerūpi miškai,
 Taip nežiūri aukštai,
 Vien sūnų prie šono sau glaudžia;
 Baidos šiaurio aštraus,
 Nes jam gaila sūnaus,
 Ir dūmą niūniuoja jau griaudžia.

Dvelkia oras minkštai,
 Auga jaunas aukštai
 Ir skleidžias platyn, ir didžiuojas
 Uosis lenkias žemyn,
 Jėgos eina menkyn,
 Kas kartą mažiau belapuoja.

Štai atėjo žmogus,
 Blizga kirvis aštrus,
 Pakirto ilgmetį užgavęs;
 Jauno uosio pečiai
 Sudrebėjo baisiai,
 Žaliuoja tačiau kaip žaliavęs.

Iš kamieno tiesaus
 Dročiai karstui išpjaus
 Lentų, nes tėvai susenėjo;
 O viršūnę tašys:
 Vygė bus ir lopšys,
 Nes kūdikis klykti pradėjo.

Bėga metai kiti,
 Supa lopšį pati
 Ir pirmgimiui savo dainuoja:
 „Auk, maželi gražus,
 Kaip tas uosis puikus,
 Kurs slėnio atkrantėj svyruoja.“

J. St.

Aš nežinau, graži sesute!
 Ar šluostei ašaras varguos,
 Kada mylėjai vien matutę
 Ir sargą-angelą danguos.

Aš nežinau, ar ko gailėjos
 Ramiai tebmieganti širdis,
 Kada neliūdo, neilgėjos
 Vienuolė tavo paslaptis.

Ar kiaurą naktį lig aušrinės
 Akių sumerkti negavai,
 Kada, prispaudus prie krūtinės,
 Tiktai kryželių bučiavai?

Kai tavo sąžinė jausminga
 Kas dieną vystėsi skaisčiau,
 Ar nebuvai tada laiminga?
 Aš nežinau; atspėt bijau...

Kitų dienų kita saulutė
 Tau sužavėjo akeles,
 Ir užmiršai dabar, sesute,
 Linksmąsias savo daineles.

Žemyn nusviro ant krūtinės
 Galvutė nuo jaunų pečių,
 O mintys sunkios, begalinės
 Iš erdvių slenka paslapčių.

Jų neapveiksi, neužspausi,
 Gyvatos žengdama taku,
 Tik valandoj karčioj paklausi,
 Kodėl, Dievuliau, taip sunku?

Bet nesiskūsi tosios galios,
 Kuri tau širdj surakys;
 Tik veido marmuras išbalęs
 Oi daugel, daugel pasakys!..

Širdis man verkia: tavo sielą
 Suprasti vienas aš galiu;
 Bet skirta eit man, mano miela,
 Kitu gyvenimo keliu.

SUDIEU

Ir vėlei tavo liūdno veido
 Neberegėsiu aš ilgai!
 Likimas vėlei nebeleido,
 Kad slinktų mums išvien vargai.

Ar susitiksime? Dievas žino!..
 Ne vygė supa mus minkšta!
 Ar maž svajonių nuslopino
 Skaudi gyvenimo našta?

Sudieu! Neverk!.. Sunkus likimas
 Nors kaip pamotė persekios,
 Tegul bailus nusiminimas
 Nelenkia tau galvos puikios!

Sudieu! Neverk!.. Lig kol alyvos
 Žydės pavasary baltai
 Ir kolei širdys plaks mums gyvos,
 Manoji plaks vien tau tiktai!..

MERGAITĖ

Pražydo, pasklido žiedai po laukus
 Ir pievas išpynė margai;
 Aš skinsiu, sau pinsiu rausvus vainikus,
 Žydėsiu, kaip žydi laukai.

Banguoja ir mainos tarp kalnų žalių
 Upelis nuo margo dangaus;
 Stebėsiuos, gėrėsiuosi vilnių blaivių
 Ir savo vainiko gražaus.

Sučilbo-pragydo tarp girių saldžiai
 Paukštelių byla įvairi;
 Dainuosiu-ringuosiu po girių skardžiai
 Ir aš, karalienė graži.

Sužvengė, subildo žirgelis toli:
 Bernužis atjoja giria;
 Palėkusi slėpsiuos; žaibu-akimi
 Pažvelgsiu tiktai paslapčia.

MARIJOS GIESMĖ

Marija, Marija,
 Skaisčiausia lelija,
 Tu švieti aukštai ant Dangaus!
 Palengvink vergiją,
 Pagelbėk žmoniją,
 Ją gelbėk nuo priešo baisaus!

Mes, klystantys žmonės,
 Maldaujam malonės;
 Marija, maldų neatmesk!
 Tarp verkiančių marių
 Šių žemiškų karių
 Nupuolančius stiprink ir vesk!

Ir kūno silpnybė,
 Ir žemės puikybė,
 Ir pragaro juoda dvasia
 Į prapultį stumia
 Žmonijos daugumą
 Ir žudo galybe tamsia.

Kaip upės bėgimas
 Taip mus įpratimas
 Kas kartą vis traukia žemiaus;
 Vargai kasdieniniai
 Kaip pančiai gelžiniai
 Mus rišti kada bepaliaus?

Silpni, nusimineę
 Tavęspaskutinę
 Tematome viltį tiktai;
 Tu savo malone
 Šiai žemės karionei
 Palengvinti galią žinai!

Marija, Marija,
 Skaisčiausia lelija,
 Dangaus karaliene šviesi!
 Užstok prieš Aukščiausį
 Tu žmogų menkiausi!
 Taip daugel pas Dievą gali!

SPJAUKI, DRAUGUŽI, Į VISKĄ!

Spjauki, drauguži, į visa, kas žiba!
 Švilpk, iki plikas esi!
 Plunksnos užaugo, gal padaigos jau kyba:
 Būsi kaip mulkiaiai visi.

Ko ta jaunystė kvaili nesapnuoja!
 Plėšti dirvonus plačius?
 Sėdi ant knygų, rimtai prakaituoja,
 Takus užsimojus naujus!

Lauk, iki išmintį visą suprasi!
 Laiko nedaugei praeis:
 Šiltą pastogę ir lizdą atrasi,
 Žiovaudams girsies svečiais.

Metais iš grašių sermėgio nutukęs,
 Vargšo drovėsies namų:
 Pilvą išpūtęs, cigarą užrūkęs,
 Juoksies iš savo sapnų.

Persų kilimais sau butą išklajęs,
 Sėdęs į kėdę minkštai,
 Vaišes skaitydamas, supdinsi kojas;
 Mintys plezdens neaukštai.

Dieną prastūmęs, kaip Dievas beleido,
 Teisiojo migsi sapnu;
 Gal rūpestys koks ir sės tau ant veido,
 Mažas tačiau kaip ir tu.

Spjauki, drauguži, į visa, kas žiba!
 Švilpk, iki plikas esi!
 Plunksnos paaugs, juk padaigos jau kyba:
 Būsi kaip mulkiaai visi.

ŠATRIJOS KALNAS

Į Žarėnus miškais nuo Šiaulių
 Jei pro Luokę kada bekeliausi,
 Nepamiršk sustabdyti arklių
 Ir ten kalną užlipti aukščiausį.

Piktos raganos kaip kitados
 Šatrijos nebelanko bent dieną;
 Bet jos aukštį pasiekt be maldos
 Pakeleivį baugina ne vieną.

Atsikvėpęs giliai krūtine,
 Kai nuo kalno pažvelgsi aplinkui,
 Tai tik plunksna rašyt auksine
 Pavesta Lietuvos dailininkui!

Kaip į atlaidus einą būriai,
 Šlama girios aplinkui dievotai;
 Už jų dunkso kiti pagiriai,
 Ir melsvų ežerų tviski plotai.

Štai tenai iš Tyrulių Venta,
Pasisukus kairèn nuo Kuršènu,
Nebemato Dubysos greta
Ir per Kuršą banguoja ant Lènu.

Bet Dubysai Žemaičių kalnai
Meilesni negu muižės¹ raudonos;
Jai svajojas tėvai-milžinai,
Kloja patalą smeltys geltonos.

Kad vidurdieny saulė aukštai
Iš pietų prasijuoks į Žemaičius,
Nuo viršaus Šatrijos išmatai
Nesuskaitomus kryžkelių skaičius.

Už tų kryžkelių, sodžių, laukų,
Kiek akis tik apimti begali,
Užmatai iki Plungės miškų
Vis Žemaičių žaliuojančią šalį.

Štai antai mėlynoj tolumoj
Iš po žemių bekyšas skruzdynas –
Tai Varniai, pasislėpę lomoj!
Pasistiepk!.. ir Telšiai, jų kaimynas!

Bet tuščia bežvalgais Palangos,
Pasistiepęs, kiek galint, ant pirštų!
Neišgirsi nei marių bangos,
Nors bedūkdama liautis užmirštų.

Nesimato nei bonių naujų
Aukšto Šidlavo, Kelmės, Skaudvilių,
Nei Žemygalos medžių trijų,
Nors jie vaizdūs už keleto mylių.

Bet vidurnakty čia neramu:
Tartum dvasios po žemių vaitoja;
Girios krūpčioja slaptingumu,
Trinksi kalnas, lyg raiteliai joja.

Gal tai raganos verkia dievų,
Dėl kurių šventą ugnį kūreno,
Ir nuo kalnų, kalnelių, kalvų
Čia sau renkas iš įpročio seno.

¹Muižė — latviškai dvaras, baronų rūmai.

Gal kryžiuočiai, šaly svetimoj
 Neatradę kapuose ramumo,
 Tebeklaidžioja čia tamsumoj,
 Nusiminę Malburgo tolummo.

Gal Žemaičių šalies milžinai,
 Pasigedę senovės gadynės,
 Laukia šauklio, kad vėl kruvinai
 Stot į kovą ir ginti tėvynės.

Šatrija, tu senute meili,
 Per tiek amžių iš aukšto žiūrėjus!
 Daug, oi daug apsakyti gali
 Apie mūsų didžius pranokėjus.

Į Žarėnus miškais nuo Šiaulių,
 Jei pro Luokę diena bekeliausi,
 Nepamiršk paganyti arklių
 Ir ten kalną užlipti aukščiausį.

VAKARO MINTYS

Į vakarus raudona, didi saulė leidos
 Ir šypsojos tylios ironijos skruostais;
 Žmonių nuvargusius ir prakaituotus veidus
 Lydėjo spinduliais, slaptingais ir keistais.

Ant žemės rutulio protingųjų skruzdynų
 Ir sielvartai, ir amžius – jai tik šypsena,
 Nes šviesūs jos keliai tarp amžinų žvaigždynų,
 Nežinančių, kas toji laiko atmaina.

Jai vis tiek pat, ar vakar dėlei moteriškės
 Graikų ir Trojos žudės narsūs karžygiai,
 Ar šiandien suka ratą margos peteliškės,
 Mokėdamos už trumpą meilę per brangiai.

Ją sveikino per amžius gyvių milijonai!
 Kur jie dabar? Tik trūkę muilo burbulai?
 Ir mes ryto' tebūsime vaizduotės monai,
 Aklos gamtos lyg ir nebuvo veikalai.

Tai vienas jis, nežinomas, nematomas, galingas,
 Prieš amžius laikrodžio užsuko tuos ratus;
 O tu prieš didį jį, marus ir nuodėmingas,
 Nustebęs garbini tik mėlynus skliautus.

JEI KADA PANČIAI NUKRIS

Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris
 Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus,
 Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis
 Ar jiems besuprantamos bus?

Ką mums žada rytojus?.. Tikėk, jei gali!
 Nes ir kaip begyvent ir kentėt be vilties?
 Rodos, Dievas užmiršo!.. O žmonės mieli,
 Palauk, iki ranką išties!

Tarp vargų-sopulių be rasos ir žvaigždės
 Mūsų mėlynos akys apteko kraujais;
 Kam mirtis jas užmerkė, laimingas ilsės,
 Širdies nebekruvins vargais.

O tačiau mes, be ašarų jungą dienos
 Nešdami, be nakvynės keliaujame sau,
 Ar mums audros užkauks, ar kas kelią užstos,
 Aukščiausiai, tarnaujame Tau.

Nei vaitoti, nei verkti nepratę visai,
 Vien atstatom krūtinę, apkaltą ledu:
 Ne be žado širdies mes kokie milžinai,
 Bet sielą prakalbint sunku!

O, kad oro plačiau kiek pasemt krūtine!
 Kiek ten jausmo gilaus, nepradėtų jėgų!..
 Ar tai viskas užmirs vien svajonių sapne?
 Ar žūsme keliais be darbų?

O, kaip kartais sunku! Ar kas norint supras?
 Bet gana, ne be vardo mus audros išgriaus!
 Užgiedokime, vyrai, sau dainas linksmas!
 Kaip vyrai keliaukim toliaus!

Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris
 Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus,
 Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis
 Ar jiems besuprantamos bus?

MIŠKAS ŪŽIA

Miškas ūžia, verkia, gaudžia;
 Vėjas žalią medį laužo;
 Nuliūdimas širdį spaudžia,
 Lyg kad replėmis ją gniaužo.

Girios tamsios, jūs galingos,
 Kur išnykote, plačiausios?
 Dienos praeities garsingos,
 Kur pradingote, brangiausios?

Miškas verkia didžiagirių:
 Baisūs kirviai jas išskynė;
 Verkia Lietuva didvyrių:
 Jų neprikelia tėvynė.

Kas mums praeitį gražintų
 Ir jos garsą, ir jos galią?
 Kas tuos kaulus atgaivintų,
 Kur po žemėmis išbalę?

UŽTRAUKSME NAUJĄ GIESMĘ

Užtrauksim naują giesmę, broliai,
 Kurią jaunimas tesupras!
 Ne taip giedosme kaip lig šiolei:
 Kitas mąstysime dūmas.

Drąsiai, aukštai
 Pakils balsai:
 Išauš kita gadynė!
 Užgims darbai,
 Prašvis laikai.
 Pakils jauna tėvynė!

Aušra naujos gadynės teka:
 Nušvis ir saulės spinduliai;
 Juk nujautimas širdžiai šneka
 Taip aiškiai, linksmai ir saldžiai.

Drąsiai, aukštai
 Iškils balsai ir t. t.

Numesk, tėvyne, rūbą seną,
Kurį užvilko svetimi!
Jį meilės kerštas tekūrena
Tėvynės meilės ugnimi!

Į darbą, vyrai! Šalį jauną
Prižadins meilės rytmetys;
Galybė meilės viską griauna:
Žiemos ledus ji sutirpys.

Ranka mus spaudžia geležinė,
Krūtinę apkala ledais:
Uždekim meile sau krūtinę!
Į kovą stokim milžinais!

Tas ne lietuvis, kurs tėvynę
Bailiai kaip kūdikis apleis;
Kursai pamins, ką bočiai gynė
Per amžius milžinų keliais.

Tas ne lietuvis, kurs jos būdo,
Jos žemės dainų nemylės;
Neverks, kad patys sūnūs žudo
Kas verta meilės ir garbės.

Tas ne lietuvis, kurs dar bijo
Atsižadėt sapnų nakties,
Kurs bėgs nuo žygių, kalavijo,
Kursai didžiais darbais nešvies

Į darbą, broliai, vyrs į vyrą,
Šarvuoti mokslu atkakliu!
Paimsme arklą, knygą, lyrą
Ir eisim Lietuvos keliu!

Drąsiai, aukštai
Iškils balsai:
Išauš kita gadynė!
Užgims darbai,
Nušvis laikai,
Atgims jauna tėvynė.

NEBEUŽTVENKSI UPĖS

Nebeužtvenksi upės bėgimo,
Norint sau eitų ji pamažu;
Nebsulaikysi naujo kilimo,
Nors jį pasveikint tau ir baisu.

Naujos idėjos – darbas ne vaiko:
Užtvenktos mėto audrų žaibus!
Nesustabdysi bėgančio laiko:
Vaikas tik trukdo amžių darbus.

Vyrai lietuviai, auštančią dieną
Mūsų nors sūnūs visgi išvys!
Griaukime amžiais užverstą sieną,
Norint gailėtųs jos beprotys!

Amžiais pavergta keliais tėvynė;
Jos atgimimą jaučia dvasia.
Ginkim, ką mūsų proseniai gynė!
Žadinkim brolius meile drąsia!

Ginkime kalbą, žemę, jos būdą!
Stokim į darbą kaip milžinai!
Laimina Dievas sėjamą grūdą,
Laimina vaisių: gema šimtai.

Kas vakarykščio sapno ieškotų,
Tam labą naktį galim užtraukt;
Svetimą rūbą kas dar nešiotų,
Tam nusibostų galo belaukt.

LIETUVA BRANGI

Graži tu, mano brangi tėvyne,
 Šalis, kur miega kapuos didvyriai:
 Graži tu savo dangaus mėlyne!
 Brangi: tiek vargo, kančių prityrei.

Kaip puikūs slėniai sraunos Dubysos,
 Miškais lyg rūta kalnai žaliuoja;
 O po tuos kalnus sesutės visos
 Griaudžiai malonias dainas ringuoja.

Ten susimąstęs tamsus Nevėžis
 Kaip juosta juosia žaliąsias pievas;
 Banguoja, vagą giliai išrėžęs;
 Jo gilią mintį težino Dievas.

Kaip puikūs tavo dvarai, tėvyne,
 Baltai iš sodų žalių bekyšą!
 Tik brangią kalbą tėvų pamynę
 Jie mūsų širdis mažai ką riša.

Kaip linksma sodžiuos, kai vyturėlis
 Jaukiai pragysta, aukštai iškilęs,
 Ar saulė leidžias, ir vakarėlis
 Ramumą neša, saldžiai nutilęs.

Bažnyčios tavo ne tiek gražybe,
 Ne dailės turtais, ne auksu žiba;
 Bet dega meilės, maldos galybe,
 Senųjų amžių gyva tikyba.

Kai ten prieš sumą visi sutarę
 Griaudžiai užtraukia „Pulkim ant kelių“
 Jausmai bedievio vėl atsidarę
 Tikėti mokos nuo tų vaikelių.

Graži tu, mano brangi tėvyne,
 Šalis, kur miega kapuos didvyriai!
 Ne veltui bočiai tave taip gynė,
 Ne veltui dainiai plačiai išgyrė!

KUR BĖGA ŠEŠUPĖ

Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka,
 Tai mūsų tėvynė, graži Lietuva;
 Čia broliai artojai lietuviškai šneka,
 Čia skamba po kaimus Birutės daina.
 Bėkit, bėkit, mūsų upės, į marias giliausias!
 Ir skambėkit, mūsų dainos, po šalis plačiausias!

Kur rausta žemčiūgai, kur rūtos žaliuoja
 Ir mūsų sesučių dabina kasas,
 Kur sode raiboji gegutė kukuoja,
 Ten mūsų sodybas keleivis atras.
 Kur žemčiūgai, žalios rūtos, kur raiba gegutė,
 Ten tėvynė, ten sodybos, ten sena močiutė.

Ar giedros išaušta pavasario dienos,
 Ar krinta po dalgiu žvangučiai lankos,
 Ar dreba nuo šalčio apleistos rugienos, –
 Mums savo tėvynė graži visados.
 Ar pavasaris išaušta, ar kaitri rugpjūtė,
 Tu gražiausia, maloniausia, Lietuva-matute!

Ar šviečia mums saulė, ar orai aptemę,
 Tu mūsų brangiausia prabočių šalis!
 Čia prakaitu mūsų aplaistyta žemė,
 Čia tiek atminimų atranda širdis!
 Ar laiminga, ar varguose, visados tu miela,
 Atminimais taip turtinga ir brangi kaip siela!

Čia Vytautas didis garsiai viešpatavo,
 Ties Žalgiriu priešus nuveikęs piktus;
 Čia bočiai už laisvę tiek amžių kariavo;
 Čia mūsų tėvynė ir buvo, ir bus.
 Čia kur Vytautas Didysis mus ir Vilnių gynė,
 Bus per amžius, kaip ir buvus, Lietuvos tėvynė!

Apsaugok, Aukščiausias, tą mylimą šalį,
 Kur mūsų sodybos, kur bočių kapai!
 Juk tėviška Tavo malonė daug gali!
 Mes Tavo per amžius suvargę vaikai.
 Neapleisk, Aukščiausias, mūsų ir brangios tėvynės,
 Maloningas ir galingas per visas gadynes!

VILIJA (NERIS)

I š M i c k e v i č i a u s v e r s t a

Vilija, mūsų upelių matutė,
 Dugną tur aukso, o veidą kaip dangų;
 Vandenis semia lietuviškos, sesutė,
 Širdžia ir veidu skaistesnė už bangą.

Puikios, malonios pakalnės ties Kaunu;
 Puošia jos tulpėmis Viliją srauną;
 Myli lietuviškas gražesnis jaunimas,
 Negu kad rožių ir tulpių audimas.

Vilijai Kauno pakalnės per nieką:
 Nemuno ieško ir žiedus palieka.
 Liūdnam lietuviui ašarėlės byra,
 Nes pamylėjo kito krašto vyrą.

Mylimą Nemuną, smarkiai apkabinęs,
 Neša pro kalnus, per laukų platybes;
 Glaudžia su meile prie šaltos krūtinės
 Ir kartu skęsta į marių gilybes.

Tu save lygiai svetimam pašvęsi,
 Brangią tėvučių apleidus šalelę,
 Ir lyg tarp marių užmiršta paskęsi,
 Bet dar liūdnesnė, Lietuvos mergele!

Širdį ir upę sunku suturėti;
 Vilijai bėgti, mergaitei mylėti!..
 Vilija skęsta į Nemuną mielą,
 O bokšte liūdi mergužėlės siela.

Tomas Venclova

LAIMEI, MAIRONIS

Poetai, anot Boriso Pasternako, būna dviejų rūšių: vieni miršta dar gyvi būdami, kiti nemiršta niekad.

Nepriklausomybės epochoje daugeliui atrodė, jog Maironis priklauso pirmajai poetų rūšiai. Gyvenimo gale jis buvo neginčijamas klasikas, bet drauge ir praėjusių laikų relikvija. Pradedantis autorius, apsilankęs anuomet pas Maironį, tirtpe tirtpo iš nedrąsumo: „Prieš mane didžiausias Lietuvos poetas!“ Tačiau savo vizito aprašymą jis vis dėlto pribarstė komiškų detalių (pirmieji Maironio žodžiai buvę: („Jeigu aukų, tai neduodu“). Ir ne kas kitas, o tas pats pradedantis autorius, – vėliau virtęs gana maironišku, – rėžė spaudoje: „Paseno ir Maironis, ir Maironio laikų idėjos“.

Šita nuomonė anaip tol nebuvo išskirtinė. Panašiai tuomet galvojo ir Balys Sruoga, ir dauguma keturvėjininkų, ir Kazys Boruta, tik ne kiekvienas ryždavosi tai viešai pasakyti. Maironis gyveno užsidaręs, patyręs nemažai asmeninių ir politinių nusivylimų, literatūros procese beveik nedalyvavo, ir jo paskutiniai veikalai – su retomis išimtimis – buvo silpnoki. Poezija, tapusi paminkline vertybe, stebė autoriaus asmenį. O Maironis ir šiaip jau nepriklausė prie judriųjų ir aktyvųjų. Jis buvo normos ir etalono žmogus. Dialogas su Maironiu – toks, kaip su Vaižgantu ar netgi Jakštu – atrodė nebeįmanomas: su bronzine statula nebendraujama, ji tegali, tarsi legendose, stingdyti savo prisilietimu. Amžininkai prisimena, jog Maironio mirtis praėjo beveik nepastebėta.

Nuo tos mirties praslinkus vos aštuoneriems metams, suiro beveik visa, kuo Maironis tikėjo, kas buvo jo idealas – netobulai įgyvendintas, kaip ir visi idealai, bet vis dėlto neabejojamas. Galėjai pagalvoti, kad dabar Maironis galutinai nutols nuo mūsų. Ne tik todėl, kad naujieji valdovai stengsis jį nutylėti; pirmiausia todėl, kad naujoji katastrofiška patirtis nebegali būti apimta ir įprasminta maironiškais kategorijomis.

Kaip elgėsi su Maironiu komunistiniai ideologai – atskira, jau ne sykį nagrinėta tema. Kiekvienas žino, kad iš pradžių jie Maironį agresyviai neigė. Zigmąs Angarietis, Bronius Pranskus, Romas Šarmaitis (o per pirmąją okupaciją ir kai kurie inteligentiškesni žmonės, pavyzdžiui, Viktoras Katilius) vadino jį buožijos poetu ir panašiais nieko gero nežadančiais vardais. Tačiau visa tai praeityje. Ilganiui įsivyravo kur kas liberalesnė linija. Mat Maironio vis dėlto neapeisė. Be to, nuo Stalino laikų yra bendra direktyva: kiekvienai tautai reikia turėti savo klasiką, savo nedidelį Puškiną, reiškusį pažangias idėjas ir pranašavusį – tegu nevisada sąmoningai – tarybinę aušrą. Ukrainiečiams todėl buvo leistas Ševčenka, gruzinams Rustavelis, latviams Rainis; Lietuvoje „mažojo Puškino“ vietai, kad ir kaip žiūrėsi, geriausiai tiko Maironis. Marksistiniai kritikai – dažnai netgi tie patys – turėjo keisti savo pažiūras: Maironis, žinoma, yra prieštaringas, bet iš esmės., nepaisant ideologinių ribotumų bei sutanos varžtų, gana priimtinas. Beveik kaip Mieželaitis arba Marcinkevičius, nors ir truputį blogesnis. Vis dėlto eilėdara, gamtos vaizdai, antiburžujiškos satyros, kova prieš vokiškąjį imperializmą (pastarasis argumentas, populiarus karo ir pokario metais, dabar yra kiek išblėsus).

Nesunku pajuokti šiuos tragikomiškus maneversus. Nors juose juntama ne tik oficialinė veidmainybė, bet ir padoresniųjų intelektualų taktika, bandant išsaugoti Maironio

palikimą ligi geresnių laikų. Stalino epochoje – ir vėliau, net šiandien – lituanistai priminė Robinzoną, atsidūrusį negyvenamoje saloje: jie stengėsi pasiimti iš sudužusio laivo visa, kas įmanoma, ir bet kokiomis priemonėmis. Nederz už tai jų peikti.

Todėl Maironio likimas pokarinėje Lietuvoje labai kitėjo. Po vulgarių marksistinių tiradų, po negailestingo kupiūravimo ir darkymo, nutylėjimų ir konfiskacijų (netgi 1948 metų Maironio rinkinys rusų kalba buvo konfiskuotas ir pavirto bibliografinė retenybė) atėjo nauja gadynė. Cenzoriai kiek sušvelnėjo ir paprastai nebegnaibo atskirų strofų – iškerpa visą eilėrašį. Daugmaž prieinama „Jaunoji Lietuva“, netgi šis tas iš kitų poemų bei dramų. Ypatingo suliberalėjimo akimirką išleista didžiulė, 520 puslapių Vandos Zaborskaitės studija apie Maironį, kuriai net ir reikli akis nedaug tegalėtų prikišti. Po kelių apgailėtino vegetavirno dešimtmečių atnaujintas muziejus Maironio namuose – nors ta pačia proga paretušuoti memorialiniai kambariai, kad lankytojams nekiltų pagunda prisiminti, jog Maironis vis dėlto buvo kunigas ir nepriklausomybininkas. Jau ir nuosaikiai moderni Gedimino Jokūbonio darbo statula stūkso priešais tą muziejų. Jau ir Virgilijus Noreika įvairiuose pasviečiuose traukia „Lietuva brangi“, glostydamas išėivių širdis.

Turbūt tai geriau už Maironio plėšimą iš atminties. Net galėtum pasakyti, kad Maironis – kaip dauguma lietuvių klasikų – įveikė tarybų valdžią. Tačiau visa tai, be abejonės, turi ir išvirksčiąją pusę. Oficiali pagarba, rodoma klasikui, apramina ir nukreipia norima linkme patriotinius jausmus. Idėjiškai bankrutavusi partija griebiasi kiekvieno šiaudo, ir nepaskutinėje vietoje tautiškumo. Ji geidžia Maironį (M. K. Čiurlionį, Vaižgantą, ryt poryt gal net A. Jakštą ar Šalkauskį) pasisavinti ir prijaukinti. Ir tuo pačiu galutinai palaidoti.

O vis dėlto nedėkingas sovietologo darbas. Nusibosta sekti veržlių priveržimus ir atleidimus. Nusibosta bukaprotės formulės, guminiai žodžiai apie „pažangių ir reakcinių tendencijų“ mišinį (lyg Maironis, kaip ir kiekvienas rimtas rašytojas, nebūtų organiška visuma, kurioje kiekvienas dėmuo yra visų kitų nulemtas ir su visais kitais susijęs). Jau nebe nuobodį, bet šaltą panieką kelia nesibaigiantys cenzūros menuetai: „Jaunąją Lietuvą“ dabar galima praleisti, „Raseinių Magdės“ dar negalima, rytoj gal ir „Jaunąją Lietuvą“ uždrausime, bet gali atsitikti, kad praleisime ką nors iš religinių eilių...

Neslėpsiu, kad ir man pačiam ne prie širdies vienas kitas Maironio posmas ar posakis, kuriame pasigirsta kategoriško – sakytum, net biologinio – nacionalizmo gaida. Lygiai taip pat kiekvienam, pratusiam prie modernesnio mąstymo, kartkartėmis užkliūva ir Pietaris, ir Kudirka. (Ir T. Ševčenka, ir N. Gogolis, ir F. Dostojevskis). Taip pat neginčytina, kad „Mūsų vargai“ ar „Vytautas pas kryžiuočius“ literatūrinio požiūriu nėra labai didelės vertybės. Tačiau yra abėcėliška tiesa: bet koks žymus rašytojas turi būti prieinamas visam, su visomis silpnesnėmis vietomis, pasenusiais, abejotinais ar kam nors nemaloniais teiginiais. Kitaip nesuprantamas ir jis pats, ir jo gyvenamasis metas, ir jo tautos istorinė plėtotė. Ne maži vaikai – patys atskirsime, kas gera, kas bloga! Deja, ko jau ko, o Maironio pilno akademinio leidimo teks laukti ilgokai – ligi tarybinės sistemos žlugimo ar labai esminių jos reformų. Kiek tai užtruks – niekas nežino.

Tačiau ir pešiojimai, ir bandymai prijaukinti, ir amžinai nepilnas, apytikris pristatymas Maironiui nėra nei labai baisūs, nei labai pavojingi. Nes šiandien jau visiškai aišku, jog Maironis priklauso antrajai poetų rūšiai – tiems, kurie gyvena amžinai.

Tiesa, Maironio poetinė kalba netinka naujai istorinei situacijai. Gulago ir susideginimų laikais nebepridera senoji simbolika. Nenatūralu ir tragikomiška šiandien šnekėti apie

vaidilas, bočius milžinus, pančių žvangėjimą, nors vienas kitas dar verčiasi tomis klišėmis. Reikia kažkokios kitos kalbėsenos – aštresnės, niuresnės, ironiškesnės. Taip visada būna literatūroje – senieji rašymo būdai sustabarėja ir subyra į dulkes, kartais net labai greitai; ką jau šnekėti apie mūsų metą! Ir vis dėlto Maironio rašymo būde yra kažkas amžino. Jo kalbėsena, jo simbolika ne tik tobulai tiko jo istorinei situacijai, bet ir išliko mūsų sąmonės podirvyje – kaip norma, nuo kurios atsispiriama, bet kuri visada yra būtina; kaip krantas, nuo kurio išplaukiama į kelionę; kaip etalonas, kuriuo gali ir turi būti matuojami nauji pasiekimai.

Sakome, kad Maironis buvo tipiškas konservatorius – tiek savo buitiniiais įpročiais, tiek socialinėmis bei etinėmis pažiūromis, tiek literatūriniu skoniu. Bet mūsų poezijoje jis radikaliausias iš radikaliausių. Didesnis revoliucionierius už simbolistus, už keturvėjininkus, žemininkus (visiems po Maironio buvo jau žymiai lengviau). Jis sukūrė tobulus poetinio pasakymo būdus ten, kur jų praktiškai nebuvo. Pakanka jį sulyginti su bet kuriuo jo amžininku, kad išryškėtų kokybinis skirtumas – kaip tarp ledo luito ir gyvo, tekančio vandens. Šalia bejėgių eilučių, kurias šiandien skaitome tik iš pagarbos tėvams ir istorinio smalsumo, atsiranda tikslūs, amžinai įsimenantys posmai, nenusileidžiantys jokios tautos klasikinei poezijai. Atsiranda tiesiog iš nieko. Maironio gretinimas su Puškiniu, peršamas šių dienų Lietuvoje, turi tam tikro pagrindo, nes Puškinas panašiai sukūrė normas, etalonus rusų poezijai; tačiau spraga tarp Maironio ir jo tiesioginių pirmtakų dar didesnė, taigi ir jo laimėjimas reliatyviai stambesnis. A. Puškinui išpureną dirvą keli puikūs poetai – Deržavinas, Batiuškovas, Žukovskis; o Maironiui? Prieš jį buvo tik K. Donelaitis (beje, irgi išaugęs neartoje dirvoje), Baranauskas, gal dar Poška ir Strazdas; bet jie priklauso kitoms epochoms, Maironis jų nesekė, tarp jų ir Maironio nėra to tiesioginio ryšio, kuris yra tarp Puškino ir jo mokytoją.

Tiesa, Maironiui padėjo svetimtaučiai. To negalima ginčyti: jis atidžiai skaitė F. Šilerį, Mickevičių, tą patį A. Puškiną (kažin ar jam nebus suteikę impulsų ir Tiutčevas, ir A. K. Tolstojus?). Gal Maironis netgi daugiau pasisavino iš kitataučių poetų, negu modernistai, nors iš pirmo žvilgsnio taip ir neatrodo. Tačiau kitakalbių patirtis negali būti mechaniškai perkelta į savąją tradiciją. Jų įtaka visada yra antraeilė. Pagaliau tuos pačius poetus anuomet skaitė, netgi vertė visi; prilygo jiems tikrai Maironis.

Todėl Maironio eilės atrodo tikras literatūrinis stebuklas, tikras *tour de force*¹. Beveik tuštumoje gimsta dalykai, gyvi ne vien savo laikui, bet ir visiems laikams: „Nuo Birutės kalno“, „Uosis ir žmogus“, „Užmigo žemė“... Jis išreiškia ir formuoja pačią lietuvių kalbos dvasią – taigi atlieka tą darbą, kurį romėnams atliko Horacijus, italams Dante.

Prisimenant Maironio poveikį jo bendralaikiams, dažnai cituojamas sakinytis iš Šatrijos Raganos *Viktutės*: „Pirmą sykį išgirdau tokią gražią lietuvių kalbą, ir pasirodė ji man šimtą sykių gražesnė už lenkišką ir visas kitas“. Gal ne visada pastebime, jog čia atkreiptas dėmesys kaip tik į kalbą (ne į Maironio tautines idėjas, ne į jo etinę programą, ne į religinį jausmą, o į kalbą – į tai, kas yra poezijos esmė). Kaip tik šiuo atžvilgiu Maironis išskėlė lietuvių literatūrą ligi pasaulinių standartų. Jis nesijautė mažas, ir su juo lietuviai jau nebegalėjo jaustis atsilikę, pasmerkti nutausti ir išnykti. Kaip tik todėl Maironis buvo ne tik poetas, bet ir reikšmingas istorijos veiksnys. Jis parengė Lietuvą nepriklausomybei

¹ Žygdarbis (pranc.) — red.

nemažiau (gal daugiau) už Basanavičių ir Kudirką. Jei tauta pati sau garantuoja pilnavertį dvasinį gyvenimą, ji jau yra nepriklausoma: okupacijos tada virsta tik praeinančia istorine nelaime. Visiškai pilnavertis mūsų tautos dvasinis gyvenimas prasideda su Maironiu (nes kalbos brandumas reiškia ir dvasios brandumą). Ir po Maironio tas pilnaverčio dvasinio gyvenimo siūlas jau niekada nebenutrūko. Tiesa, tai ne vien jo, bet ir bendrosios krašto plėtotės nuopelnas; tačiau didele dalimi ir jo.

Dėl to ne kas kitas, o Maironis yra centrinė mūsų literatūros figūra, tasai židinys, į kurį sueina ir kuriame persilaužia visi spinduliai. M. Mažvydas, K. Donelaitis, A. Baranauskas yra dar vieniši. Jie dideli, bet jie dar nesukuria visuotinės kultūrinės normos, „atskaitos sistemos“. Po jų pasirodymo lietuvių kultūra ir vėl ištisus dešimtmečius, netgi šimtmečius vos vegetuodavo, netgi nykdavo. Po Maironio ji nebenyksta ir nebeišnyks.

Maironio eilėmis ir šiandien gali alsuoti; ir šiandien gyvas malonumas skalauti gerklę jų garsais, pasiduoti jų ritmui, sekti jų atbalsį ore. Jų struktūra stebėtinai nepajudinama ir atspari: ne tik nesukeisi vietomis eilučių, neišmesi šio ar kito fragmento (ką palyginti lengva padaryti modernistui), bet netgi poeto pavartoto žodžio dažniausiai nepavaduosi jokių kitu. Pasakyta taip, kaip turėjo būti, ir geriau pasakyti negalima. Šiuo požiūriu gal tik Radauskas mūsų poezijoje prilygsta Maironiui. Maironio meistriškumas toks, jog jis nelyginant Midas įstengia bet ką paversti auksu. „Vakaras ant ežero Keturių kantonų“ daugeliui atrodo poetiškas – ir tikrai yra poetiškas – savo sinesteziniais vaizdais, savo dinamiškomis, persiliejančiomis viena į kitą metaforomis, savo priebalsių ir dvibalsių harmonija:

Medžių ant saulės kepintas lapas
Nuspindo rasa;
Rožių iš kalnų papūtė kvapas
Skania sveikata.

Audžiau nurimęs aukso svajones
Aušros spinduliais;
Lėkė jos, skrido, pilnos malonės,
Padangių keliais.

Bet lygiai su tokiu pat pavydėtinu laisvumu Maironis kuria poeziją „iš nulio“ – iš pavardžių sąrašo; kaip šiandien pasakytume, iš telefonų knygos. Jo rankose tas sąrašas išseina griežtas lyg formulė, įsimenantis lyg aforizmas, grakštus tarytum muzikinė frazė:

Mantvydaitis juokdarys,
Bartkaus posūnis Kairys,
Ožkabarzdis – jaunikaitis,
Aldadrikas Jonuška,
Žnairas kūtvėla Tiška
Ir naktibalda Valaitis.

Maironis parodė, kaip sklandžiai, skambiai, reljefiškai galima rašyti lietuvių kalba. Su juo mūsų literatūra, sakytum, visam laikui atgavo amą: jis pademonstravo puikią dikciją ten, kur kitiems dar gerokai pynėsi liežuvis. Jis pateikė lietuvių poezijai pirmąjį išbaigtą

ženklų, simbolių, frazeologizmų repertuarą. Galima dar pridurti: jis pasiūlė mąstysenos, jausenos, elgsenos modelius, kurie ilgam laikui nulėmė lietuvių, taigi ir Lietuvos būtį.

Savo mitologiją, istoriją, net geografiją didele dalimi tebeatome pro Maironio prizmę. Kaip ir dera pirmajam tikrai tautiniam poetui, Maironis buvo enciklopediškas, universalus. Donelaitis ir Baranauskas dar ribojasi savuoju kampu, savuoju regionu, nors ir daug pasako. Maironis supoetina, pasisavina, paverčia visų mūsų namais ir palikimu Lietuvą nuo Drūkšės ežero ligi Minijos, nuo Trakų pilies ligi „Žemgygalos medžių trijų“; ir dar pasižvalgo už Lietuvos ribų, leidžia pajusti, jog Lietuva yra Europos dalis. Čia simboliška ir tai, kad jis gimė geografiniame Lietuvos centre, ir tai, kad nemėgdavo pabrėžti savo žemaitiškumo. Lygiai taip pat jis įvaldo, apgyvendina visą mūsų istorinį laiką. Jo poetinis mostas aprėpia pirmykščius archetipus (ligi seniausiojo indoeuropietiško ir ne tik indoeuropietiško įvaizdžio – pasaulio medžio eilėraštyje „Uosis ir žmogus“), vėlesnę labiau rafinuotą mitologiją („Jūratė ir Kastytis“), kunigaikščių epochą („Eina garsas“), unijos laikus („Čičinskas“), stagnaciją carinės Rusijos globoje („Spjauki, drauguži“), tautinį sąjūdį, pirmąjį pasaulinį karą, nepriklausomojo gyvenimo problemas, nusivylimus ir galimybes. Kaip tik Maironio dėka visa tai virto mūsų kolektyvinės sąsąmonės dalimi. Kritikų, berods, jau pastebėta, kad Maironio laiko modelis yra ne tik visa apimantis, bet ir kryptingas. K. Donelaičio laikas – statiškas žemdirbio laikas, kuriame amžinai atsikartoja tie patys ritualai; A. Baranausko laikas – tragiškas žengimas iš aukso amžiaus į bevaisę žemę, „išgriuvusių pūstynę“; ir tik Maironio laikas yra tikrojo istorinio proceso laikas su praeitimi, dabartimi ir ateitimi.

Maironis suteikė mūsų sąmonei universalią dimensiją, įnešė į ją europietiško platumo. Ir nenuostabu, kad jis vos ne pirmasis Lietuvoje suvokė literatūrą kaip reikšmingą nepavarduojamą misiją. Rašytojas pagal Maironį yra charizmatinė esybė, šauklys ir pilietis, pilnutinis ir harmoningas žmogus. Kaip mitinis mediatorius, jis suvienija priešingybes ir išsprendžia prieštaravimus. Turbūt neatsitiktinis dalykas, kad dažniausias *Pavasario balsų* daiktavardis – širdis. Tai ne vien romantiškas štampos. Širdis logiškai ir etimologiškai siejasi su centru, harmonija, pusiausvyra: joje susitinka, per ją persilaužia mikrokosmas ir makrokosmas. Poetas, tapdamas pasaulio širdimi – ar šerdimi – paverčia visą savo egzistenciją mitologema, ženklų būsimajam laikui.

Tokie dalykai, be abejo, nepakartojami. Jiems reikia ypatingai susidėjusių aplinkybių – ir istorinių ir grynai biografinių. Dažnas mūsų literatūroje pretendavo ar pretenduoja būti „antruoju Maironiu“, tačiau tokios pretenzijos yra visai beviltiškos: geriausiu atveju pretendentas lieka savimi, blogiausiu – virsta netikru epigonu. Tiesioginis Maironio poveikis yra labai pavojingas. Jo ženklai lengvai išvirsta banaliomis klišėmis ir štampais, jo patosas – tuščia retorika, jo emocijos – sentimentais, jo harmonija – lėkštumu. Bet panašiai atsitinka kiekvienam tikram klasikui, ir gal tai netgi yra vienas iš didybės požymių.

Andrė Žido (ar Jeanas Toulet), paklaustas, kas yra geriausias prancūzų poetas, atsakė: „Victor Hugo, hélas!“ (Deja, Victoras Hugo). Atsimindami neabejotiną Maironio didybę, o drauge šį sunkų, pavojingą ir reiklų jo šešėlį, galėtume panašiai pasakyti. Geriausias lietuvių poetas yra Maironis. Deja, Maironis. Laimei, Maironis.

Vanda Zaborskaitė

„...PAĖMĘS AUKSO LYRĄ...“

Maironio gimimo 130-osioms sukaktuvėms

Dar taip tarsi ir neseniai minėjome Maironio gimimo 120-metį, bet tai buvo kitame istoriniame laike, kitame pasaulyje.

Tiesą sakant, 120-metis nė nebuvo minimas: Maironis tuomet buvo tautos tyliosios rezistencijos poetas. Jis buvo įsileistas į mokyklą – per daug iškili ir esminė lietuvių poezijai buvo jo kūryba, kad galima būtų buvę ją nutylėti. Bet buvo įsileistas ne visas. Valdžios ideologinės instancijos stropiai žiūrėjo, kad prieš tautos pavergimą, politinę sprespaudą šaukiančios, tautos atgimimą skelbiančios, Lietuvos valstybingumą aukštinančios Maironio poezijos čia nebūtų. Nebuvo mokyklinėse progrose, skaitiniuose ne tik poemų, dramų – nebuvo ir didokos dalies lyrikos. Dėmesį telkta į Maironio gamtinę poeziją. Jos ribose, žinoma, sklaidžiasi puikūs poezijos kūriniai, bet esmė ir pusiausvyra buvo stipriai pažeista. O vis dėlto daugelio mokytojų lituanistų pastangomis, meile ir išradingumu, Maironis Lietuvos mokykloje gyveno kaip Tėvynės grožio, jos laisvės siekių ir aukštų žmogaus dvasios polėkių dainius. Nuo mokytojo pilietinio ir tautinio sąmoningumo anuomet daug priklausė, kaip jis mokiniams pateikdavo Maironį: ar inertiškai kartojo dar stalinmečiu nukaltus stereotipus apie poeto „ribotumą“, „nacionalizmą“, „klerikalizmą“, ar ieškojo platesnių erdvių, į kurias buvo išėjusi lituanistika. Tačiau, čiaip ar taip, mokytojo jnašo esama, kad „Graži tu, mano brangi Tėvyne!“ tapo Lietuvai neoficialiu lietuvių tautos himnu. Mokytojas nesiryžo, o dažnai ir negalėjo pakelti balso prieš valdžios valią, bet vidinis jo nusiteikimas, dvasinė kultūra ir profesinė kompetencija mezgė tarp jo ir mokinių nematomus, bet labai aiškiai juntamus tarpusavio supratimo ir atjautimo ryšius. Vienintelis mokytojas Antanas Vizbaras (muzikos mokytojas) tais metais surengė Ariogaloje viešą Maironio 120-mečio minėjimą, kur gausiai susirinkusiems klausytojams Maironio eiles skaitė aktorius Laimonas Noreika, o dainas Maironio tekstais dainavo vietinis choras, diriguojamas ne tik A. Vizbaro, bet ir šventės svečio Liongino Abariaus. Minėjimo neįsileido tada čia pat esantis rajono centras – Raseiniai.

Po penkerių metų, 1987-aisiais, Lietuva plačiai ir iškilmingai minėjo Poeto 125-metį. Jau buvo jaučiamas Atgimimo artėjimas. Pasvyravusi ir paabejojusi, valdžia vis dėlto leido rengti viešo minėjimo iškilmes. Jos nuvilnijo per Lietuvą, o iškilmingame vakare, kai visa Akademiko dramos teatro salė atsistojusi ėmė giedoti „Lietuva, brangi, mano Tėvyne!“, pirmąkart, neišlaikiusi žmonių spaudimo, atsistojė ir valdžia. Maironio poezijos žodis jau skambėjo garsiai, aiškiai, išsakydamas tautos pasiryžimą, siekius ir viltis. Jis skelbė istorinio teisingumo pergalę ir neišvengiamą imperijos griūtį:

Bet amžių baisi Nemezidė užslinks!
 Ji eina kaip Dievo rūstybė.
 Galingą pirmiausiai gal sau išsirinks:
 Prieš ją krito Romos galybė.

Maironio dainas, susiėmę už rankų, dainavo šimtatūkstantinės žmonių minios.

O paskui Maironis pasitraukė į šalį – tarsi nebebūtų reikalingas tautai. Apie tėvynę ėmėme kalbėti kitais žodžiais, kitų poetų eilėmis. Tai natūralu, ir neturėtume dėl to jaustis kalti, lyg būtume Maironį pamiršę ar išdavę. Taip tikrai nėra. Yra tik tai, kad dideli poetai gyvena tautoje besikaičiančiais pavadinimais: jie iškyla iš kultūros atminties čia viena, čia kita savo kūrybos puse, vienais ar kitais kūrinių ar motyvais, o kartais ir visai kuriam laikui panyra užmarštin, kad paskui prabilų žodžiais, lyg šiandien parašytais ar ištartais. Su Maironiu taip jau yra buvę keletą kartų. Taip yra buvę ar būna. Kai žvelgiame į literatūrinį ar politinį, visuomeninį gyvenimą, matome, kaip kinta poeto sąskambis su aštriaisiais dienos poreikiais, laiko pokyčių padiktuotais siekimais. Bet jeigu jis yra savosios literatūros klasikas, t. y. įaugęs į tautos sąmonę kaip turintis tobulumo vertę, kaip savo srities etalonas, tai iš tautos dvasinio akiračio nepranyksta. Gal užėina laikas, kai jis retai teminimas, beveik necituojamas, juo nesidomi nei kritikai, nei literatūros istorikai, bet jį jaučia visi, jo poezijos žodžiais pavadinami įprastiniai, fundamentalūs dalykai – metų laikai, miestai, upės, taip pat vertybinės nuostatos, įsitikinimai, viltys: „Laikai juk mainos: buvo pikti, ateis kiti Lietuvai, mūsų tėvynei!“ , „Paimsme arklą, knygą, lyrą...“ , „O tačiau Lietuva juk atbus gi kada: / Ne veltui ji tiek išskentėjo!“ , „Kaip puikūs slėniai sraunios Dubyosos...“ – ar bereikia dar cituoti ir vardyti? Yra tekstų, kuriuos dar mokykloje išmoksta visi tautos vaikai, jie mums yra gražios kalbos, gilaus jausmo ir taurios minties modeliai.

Tačiau Maironio poezija nėra vienaspalvė. Kai Sigitas Parulskis kalba apie tai, kad Maironis yra „nuvargintas“, jis, matyt, turi mintyje retorinius, politinius, visuomeninius eilėraščius. Jie Maironiui esmingi, juose potencialiai glūdi labai didelė poveikio galia – visi ją esame neseniai patyrę. Bet yra ir kitas Maironis:

Aktis graži, rami, vaizdi,
Toli juokavimus girdi
Ir dainas ilgesio pradėtas!
Malonu vienkart ir griaudu!
Į tolį eitum vienu du...
Naktis graži, dangus žvaigždėtas.

Mėnulis šviečia. Pradalgių
Pakvipo šienas. Už rugių
Griežlė begriežia kanapėta.
Ant kalno snaudžia pušynai,
Lapuos sapnuoja milžinai!..
Naktis graži, rami, žvaigždėta.

Kiek daug tematikos, poetikos, metrikos gijų sklinda iš šio fragmento į visas Maironio poetinio pasaulio šalis ir į dar tolimesnes visos lietuvių poezijos erdves! Nakties motyvas, meilės tema, peizažo sandara, aukštojo stiliaus požymiai ir jo ribos, strofos komponavimas, silabotonikos galimybės – tokiais ir panašiais aspektais poeziją mylintis ir suprantantis mokytojas galėtų pakreipti savo mokinių mintį. Nes iš tikrųjų – Maironio poezija yra tarsi grūdas, kuriame jau glūdi tolesnės poezijos raidos potencialai. Kęstutis

Nastopka atskleidė, kad Maironis yra išbandęs visą lietuvių eilėraščių tipų repertuarą¹. Maironis juk yra tas, kuris ir sukūrė mums lietuvišką eilėraščių, nubrėžė aiškią takoskyrą tarp tautosakos ir literatūros. Net tada, kai jis savo eilėraščių vadina *daina*, šis eilėraščių jau išsiplėšęs iš liaudies dainos poetikos, sandaros, intonacijos. Dažnai jis šaknimis siekia literatūrą gaivinančius podirvio vandenį – folklorą, bet jo veidas visados individualus, paženklintas lengvai atpažįstamos autoriaus asmenybės bruožais.

Maironio gimimo 130-osios sukaktuvės neturėtų kartoti buvusiųjų minėjimų scenarijus. Kiekvienam laikui – savas poeto suvokimas. Galimybės neribotos ir nenusipėjamos. Jis galėtų skleisti kaip žmogaus egzistencijos universaliųjų atžvilgių įvardijimas: Maironio meilės lyrika; vienišumo ir buvimo drauge įtampa jo poetinėse vizijose; džiaugsmo, palaimos ir nusivylimo motyvai jo eilėraščiuose. Galėtų skverbtis į daugybę poetinės raiškos dalykų – Maironio talentas gilus ir stiprus, todėl jo eilėraščiai yra puikus objektas interpretacijoms, kad ir kokiais metodais būtų naudojamos. O galėtų būti paprasčiausias įsiskaitymas, įsiklausymas į Maironio tekstus – gal į tuos, kurie rečiau minimi, deklamuojami. Gal rastume kiekvienas sau nežinomą Maironį – eilėraščiuose, poemose, dramų monologuose; suvoktume, kad jo grožis ir įtaiga turi mums iš tikrųjų nenykstančią vertę.

1992 09 06

¹ Žr.: Kęstutis Nastopka, *Lietuvių eilėraščių poetika*, V.: Vaga, 1985.

Motiejus Valančius

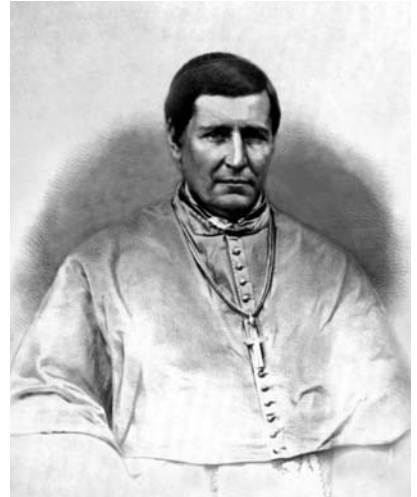
Motiejus Valančius (1801–1875) – įtakingiausia XIX a. vidurio Lietuvos istorijos figūra: Žemaičių vyskupas, pirmųjų demokratiškos lietuvių visuomenės judėjimų – blaivybės sąjūdžio ir knygnešystės – organizatorius, švietėjas, istorikas, politikas, rašytojas, lietuvių prozos formuotojas. Jo veikla esmingai paveikė Lietuvos visuomenės sąmoningumo turinį ir linkmę, dėl to Valančius vadinamas lietuvių tautos patriarchu, XIX a. Vytautu Didžiuoju.

Valančius parengė ir moraliai sutvirtino valstiečių tautą atgimimo sąjūdžiui, padarė ją atsparią imperijos prievartos politikai. Pirmą kartą lietuviškas žodis taip įtaigiai ir svariai formulavo politinę programą. Tolesnis žingsnis jau buvo tik Vinco Kudirkos publicistika, kitomis aplinkybėmis, po trisdešimties metų, skelbusi tokį pat nesutaikomą pasipriešinimą imperijai. Valančius organizavo uždraustų lietuviškų leidinių spausdinimą Prūsijoje, sutelkė pirmąjį knygnešių tinklą, – buvo knygnešystės pradininkas, pirmasis „draudžiamojo laiko“ strategas.

„Tankiai su sėmėga apsilvikiusi vaikščioja tikra išmintis“ – šis aforizmas, paimtas kaip moto *Palangos Juzei*, nusako tai, kas Valančiui ypatingai svarbu – išmintį, protingumą, racionalumą, požiūrio blaivumą. Ryškėja dvi lietuvių kultūros pusės, kurias taip gražiai po daugelio metų nusakys Vaižgantas *Vaduvų krašte*, vaizduodamas Taučių ir Niaurų šeimas: romantinį polėkį, impulsyvumą ir blaivų intelektą, minties discipliną. Ta antroji pusė ir yra Valančius.

Motiejus Valančius gimė 1801 m. vasario 16 (28) d. Nasrėnų kaime, Salantų parapijoje, valstiečių činšininkų šeimoje. Vos prieš šešetą metų buvo žlugusi Abiejų Tautų Respublika, nors vargu ar jo valstietiškoje aplinkoje šitai buvo įsisąmoninta ar bent pastebėta: ir anksčiau svetimos kariuomenės skersai ir išilgai traukė per Lietuvą plėšdamos, degindamos ir niokodamos, ir žemdirbys buvo apsipratęs su savo lemtimi. Jis augino vaikus, arė žemę, kalbėjo savo senovine kalba. Valančius buvo trylikos metų, kai suskambo Strazdelio *Giesmės svietiškos ir šventos*. Tapęs vyskupu, jis reikalau, kad bažnyčiose prieš šv. Mišias visur būtų giedama „Pulkim ant kelių“.

Valančių šeimoje augo penki vaikai, – dvi dukterys ir trys sūnūs. Tėvai visus tris sūnus įstengė leisti į mokslus, nors ne bajorams tai padaryti tuomet buvo beveik neįmanoma. Motiejus mokėsi Žemaičių Kalvarijos dominikonų gimnazijoje (1816–1821), Varnių kunigų seminarijoje (1822–1824), Vilniaus vyriausioje dvasinėje seminarijoje (1824–1828), kuri buvo Universiteto padalinys, tarsi koks jo teologijos fakultetas. Per ryšius su studentais čia pūtė gana stiprūs pasaulietiniai vėjai, kurie veikė seminarijos gyvenimo būdą ir nuotaikas. Buvo ką tik užbaigta filomatų byla, Vilnius dar buvo sukrėstas filomatų areštų ir trėmimų, buvo įvykę tai, kas tapo medžiaga A. Mickevičiaus *Vėlinių* trečiajai daliai, jos antiimperiniam

protestui ir maištingajai Konrado improvizacijai, o jų autorius jau buvo tremiamas į tolimąsias Rusijos imperijos gubernijas. Valančius 1827 m. buvo priskirtas prie nepaklusniausių ir nenuolankiausių auklėtinių, kurie turėjo taisyti ir atgailauti. Ši jauno Valančiaus būdo savybė, Vytauto Kavolio manymu, padeda paaiškinti vélesnįjį vyskupo priešinimąsi valstybinei valdžiai. Kai 1828 m. birželį Valančius baigė seminariją, Vilniuje vyko gedulingos pamaldos paminėti penkmečiui nuo filomatų bylos pradžios, virtusios visuomenės demonstracija.

1828 m. rudenį jis tampa Mozyriaus apygardos mokyklos kapelionu, dirba čia šešetą metų. Parašo ankstyviausius tekstus – lenkiškus pamokslus, užrašus. Pamokslų adresas – libertiniška¹ bajorija, tik iš tradicijos apsilankanti bažnyčioje. Kiti klausytojai – mokiniai, kurių absoliučią daugumą sudarė bajoraičiai, perėmę tėvų papročius ir ydas. Pamokslininkas mažai tesitiki juos paveikšias („Praėjusiais metais parodytas abejingumas liūdina ir leidžia manyti, kad ir šiandien maža bus naudos iš mano kalbėjimo“). Tik kreipimesi į pirmųjų klasių vaikus pasigirsta jautresnės intonacijos, iš tolo pranašaujančios būsimųjų Vyskupo ganytojiškų laiškų emociją šilumą („O jūs, brangūs mano paukšteliai, visas mano džiaugsmas ir paguoda! Nors jūs paliudykit mano norus ir pastangas!“). Mozyriuje, atrodo, bus kilusi mintis užrašinėti į sąsiuvinius savo darbus, taip pat kitų autorių patikusias mintis. Su pertrūkiais beveik iki mirties jis rašė tai, ką anuomet buvo įprasta vadinti *silva rerum*: atsiminimus, pastebėjimus, žmonių charakteristikas, girdėtus pasakojimus, ištraukas iš laikraščių, dokumentų nuorašus. Lietuvoje tuo tarpu liepsnojo sukilimas. O Mozyriuje valdžia žiauriausiomis egzekucijomis vertė valstiečius iš unitų į stačiatikybę. Čia jaunam kunigui paaiškėja, ko galima laukti iš Rusijos, čia glūdi, Vandos Zaborskaitės manymu, sąmoningos Valančiaus opozicijos šaknys. Tik atsiradus galimybei, jis grįžta į Žemaičius ir 1834 m. paskiriamas Kražių gimnazijos tikybos mokytoju ir bibliotekininku.

1840 m. Valančius atvyko iš Kražių į Vilnių dėstyti Dvasinėje akademijoje, kuri buvo uždarytojo universiteto likęs fragmentas. Buvo praėję vos metai po slaptos priešvyriausybės organizacijos vadovo Simono Konarskio sušaudymo. 1842 m. Akademija perkeliama į Peterburgą, arčiau valdžios akių. Čia artimai bičiuliaujasi su Simonu Daukantu.

1845 m., grįžęs į Žemaitiją, Valančius tapo Varnių kunigų seminarijos rektoriumi. Jis rūpinosi, kad klierikai mokėtų ne tik lenkiškai, bet ir lietuviškai, kelia lietuvių kalbos vertę ir autoritetą. Seminarijos rektorius rodė pavyzdį studentams, kieme viešai rašydamas žemaitiškai *Žemaičių vyskupystę* (1848). Istorinis veikalas *Žemaičių vyskupystė* – lig šiol reikšmingas Lietuvos kultūros istorijos šaltinis, parašytas vadovaujantis Apšvietos epochai būdingu objektyvumo siekiu, demonstruoja modernų racionalumą ir tautos savimovės ugdyto intenciją; veikalo kalba tiksli ir aiški, gyva ir vaizdinga.

Apšvietos ir Romantizmo epochų skirtybės matyti lyginant *Žemaičių vyskupystę* ir beveik tuo pat metu pasirodžiusį Daukanto *Būdą senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (1845) – Romantizmo istoriografijos veikalą. Patetiškas Daukanto kalbėjimas kuria senosios Lietuvos mitologiją, Valančius blaiviai ir dalykiškai vertina įvykius, asmenis, remdamasis gyvenimiška patirtimi. S. Daukanto tekstas daug artimesnis grožinei literatūrai, o Valančiaus ryšys su literatūra užsimezga tik per stilių – gyvą, aiškų, tikslų, artimą gyvajai šnekamajai kalbai. Amžininkus stebino lietuvių kalbos pasirinkimas moksliniam veikalui. S. Daukanto

¹ Libertinizmas – intelektualinis judėjimas prieš religijos autoritetą, scholastinį mąstymą ir katalikišką feodalinį gyvenimo idealą XVIII a. Prancūzijoje. Libertiniškos pažiūros – laisvamanybė, religinis pasyvumas.

ir Valančiaus veikalai užkliuvo imperinei cenzūrai kaip pavojingi valstybei, buvo uždrausta viešai juos platinti. Dėmesys liaudies kūrybai, tautosakai taip pat atskleidžia Valančiaus švietėjišką racionalumą. S. Daukantas, S. Stanevičius išleidžia liaudies dainų rinkinius, Valančius – *Patarles žemaičių*, tautosakos žanrą, atstovaujantį ne poetiškam, o racionaliam liaudies kūrybos pradui.

Motiejus Valančius 1849 m. popiežiaus Pijaus IX paskirtas ir 1850 m. įšventintas Žemaičių, arba Telšių, vyskupu. Valančius – pirmasis Lietuvos vyskupas, valstiečio vaikas, atsistoja Lietuvos aukščiausiame ir viešiausiame poste. Iš karto jis tampa energingu Bažnyčios gyvenimo veikėju, vėliau – blaivybės sąjūdžio ir knygnešystės įkvėpėju ir organizatoriumi, liaudies švietėju. Varniai tampa lietuvių kultūros centru, kur suplaukia projektai, rankraščiai, iniciatyvos. Valančius pats sukuria daug religinės ir pasaulietinės literatūros.

Lietuviškų mokyklų organizatorius ir blaivybės sąjūdžio pradininkas

Raštingo, šviesaus, moralškai tvirto ir religingo žmogaus ugdymas, jo visuomeninės ir ūkinės iniciatyvos žadinimas buvo svarbiausias kunigo ir vyskupo Valančiaus viso gyvenimo rūpestis (Vytautas Merkys). Vos tapęs vyskupu, Valančius skatino steigti lietuviškas mokyklas: bažnyčioms išsiuntė raštą, reikalaujantį prie kiekvienos parapijos bažnyčios ar filijos įsteigti mokyklą, kurioje būtų mokoma lietuvių kalba. Tikyba mokytį privalėjo pats klebonas arba vikaras, o kitus dalykus – vienas kuris bažnyčios tarnų. Intensyviai darbuodamasis liaudies švietimo srityje, Valančius keitė pastoracijos pobūdį: kvietė ne tiek drausti tikintiesiems daryti bloga, kiek auklėti juos taip, kad patys vengtų blogų poelgių. Tikybinis auklėjimas tapo taip glaudžiai susietas su švietimu, kad valstiečiams ėmė atrodyti, jog mokėjimas skaityti yra tokia pat pareiga kaip katekizmo mokėjimas. Kazys Binkis lakia fraze apibendrina vyskupo Motiejaus Valančiaus tautos ugdymo programą: „Valančius išmokė lietuvius skaityti, ir jie skaityti nebepamiršo.“

Vyskupo Valančiaus 1858 m. sukeltas blaivybės sąjūdis, trukęs šešerius metus², įtraukė kone milijoną žmonių (apie 90 proc. Žemaitijos vyskupijoje gyvenančių katalikų buvo blaivininkai)³. Blaivybės sąjūdis yra laikomas pirmąja taikinga „masių mobilizacija“, kuri suformavo lietuvių socialinius ryšius, būtinus ir 1863 m. sukilimui, ir vėlesniam, jį nuslopinus Valančiaus organizuotam nelegalios literatūros platinimui (Vytautas Kavolis). Blaiviam gyvenimui įsipareigojama duodant kolektyvines priesaikas, didžiuliais tiražais leidžiamos blaivybę propaguojančios brošiūros („Blaivybės gromatos“). Tačiau, kaip teigia V. Kavolis, būta ir moralinės prievartos, bendruomenei bandant įtikinti nepaklūstančius individus. Valančius griežtai perspėdavo nenaudoti prievartos blaivybę skatinant, bet klebonai ar valsčiaus valdžia auklėdavo girtuolius nuo seniausių laikų žinomomis priemonėmis: „Turgaus dieną mušant barabanui girtuokliai vedžiojami po rinką su lenta ant nugaros ir parašu ant jos: už girtybę“, aprašoma, kaip geriantį gaspadorių priverčia bažnyčioje atgailauti, geriantį berną atiduoda į rekrūtus.

² Blaivybės sąjūdžio įtaka buvo jaučiama ir jį uždraudus. Ateistai ir socialistinių pažiūrų veikėjai (pvz., Šliūpas, Kairys) aprašo, kaip jų tėvai visą gyvenimą laikėsi Valančiui duoto įžado vengti alkoholinių gėrimų, toks tėvų elgesys formavo ir vaikų neigiamą požiūrį į alkoholį.

³ Tarp Mažosios Lietuvos gyventojų, priešingai nei tarp Valančiaus vadovaujamų žemaičių, blaivybės sąjūdžio idėjos buvo nepopuliarios. 1869 m. Otto Glagau rašo, kad „blaivybės draugijos niekur nesutiko tokio didelio pasipiktinimo ir niekur nerado tiek mažai sekėjų, kaip lietuvininkų tarpe“ (*Lietuvininkai*, Vilnius, 1970).

Valančiaus veikla po 1863 m. sukilimo: diplomatija, knygnešystė, slaptosios mokyklos

1863 m. sukilimo metu Valančius oficialiai laikėsi nuosaikios pozicijos, tačiau iš tiesų rėmė sukilėlius. 1864 m. prasidėjus posukiliminėms represijoms, Žemaičių vyskupijos centras iš Varnių perkeltas į Kauną, o vyskupas apgyvendintas namų arešto sąlygomis.

Sukilimo metu Valančius tampa įtakinga politine figūra. Nors Imperijos valdžia laikė jį lojaliu – ir paskirdama į Kražius, ir patvirtindama vyskupu, nors jis stengėsi balansuoti tarp legalumo ir kompromisų, vis tiek į jį žiūrėta kaip į svarbiausią maištingų nuostatų skatintoją. 1864 m. vyskupijos centras atkeliamas į Kauną, stengiantis vyskupą izoliuoti nuo glaudesnių santykių su pačia vyskupija. Valančius nuolatos sekamas, persekiojamas, nuo represijų valdžią sulaikydavo tik baimė, kad valstiečiai sukils ginti mylimo Ganytojo. Tačiau, nepaisant valdžios pastangų nušalinti vyskupą nuo visuomenės gyvenimo, jo įtaka vyskupijos žmonėms buvo didžiulė. Kauno laikotarpiu išryškėjo apmąstyta diplomatinė Valančiaus kova su okupacinės valdžios vykdyta rusinimo politika. Vyskupas gelbėjo nuo represijų sukilimo dalyvius kunigus, rėmė ištremtuosius į Sibirą. Aukštą Bažnyčios hierarcho valdžią Valančius veiksmingai naudojo tautinės savimonės ugdymui ir kovai prieš Rusijos pastangas asimiliuoti lietuvių tautą.

1864 m. uždraudus lietuvišką spaudą lotyniškais rašmenimis, Valančius suprato, kad „žmonės staiga tapo lyg beraščiai, nes rusišką raštą, kirilicą, mažai kas tepaskaitė. Visas vyskupo triūsas per savąsias mokyklas šviesti liaudį ėjo niekais“ (V. Merkys). Valančius iškart pasipriešino „graždankai“ (lietuviškų raidžių rašymui rusiškais rašmenimis), reikalavo grąžinti lotyniškuosius rašmenis, ėmėsi slaptojo veikimo metodu: Žemaitijos vyskupas įkūrė pirmąją žinomą nelegalių lietuviškų knygų platinimo – knygnešių – organizaciją, jos pavyzdžiu vėliau atsirado kitų spaudos platinimo centrų. Knygų poreikis Lietuvoje buvo didelis, tad jų tiražas kasmet augo. Vaclovo Biržiškos apskaičiavimu, 1864–1900 m. vien Tilžėje buvo išspausdinta apie 3 milijonus 700 tūkst. lietuviškų knygų. 2004 m. UNESCO knygnešystę įvertino kaip unikalią ir pasaulyje neturinčią atitikmenų.

Valančius skatino neleisti vaikų į rusiškąsias valdžios mokyklas, ragino kurti lietuviškas daraktorių mokyklas. Religinės, politinės publicistikos knygelėse (pvz., *Prajautimas*, 1869) aiškino valdiškas mokyklas esant rusinimo ir stačiatikybės atstovų įrankiais. Mokytojai čia nemoką lietuviškai, užtat „jie šneka su vaikais, lygia dalimi nė žodžio maskoliškai nemokančiais, it žąsys su kiaulėmis“. Tėvai neturį vaikų į tokias mokyklas leisti, verčiau temoka baudas. „Maskoliai neleidžia vaikams skaityti lietuviškų knygų, lotyniškomis raidėmis spausdintų“, o tai didelė nelaimė. Kad valdžios įsakymai būtų vykdomi, prižiūrį žandarai, kurie „visur tykoja, idant kurį žmogų įkąstų“. Per maskolius ir burliokus plintančios „vagystės, užpuolimai ir mušimai“. Valančius primena, – „turite saugotis, kaip didžiausios nelaimės, girtybės, paleistuvystės ir vagystės, nes taip darą pameta tikėjimą; <...> turite būti tvirti tikėjime, pasiruošę kentėti kančias, kaip senovės katalikai. Nors viršininkai už tvirtybę Katalikų tikėjime atimtų gyvenimus, sodintų į kalinę ir plaktų ar kapotų, vis tai turite iškentėti, nes verta to yra dangaus karalystė“.

Šitoks religinis maksimalizmas, kurį nesunkiai galima perkelti į politinę ir patriotinę sferą (mažiau negu po trisdešimtmečio tai darė Maironis, eilėraštyje „Oi neverk, motušėle“ žadėdamas, jog kritusiems už tėvynę „Dangaus angelai“ nupins iš deimantų „vainiką“), yra Valančiaus rezistencinės programos šerdis, jos aistringos įtaigos šaltinis.

Valančius rašytojas

Perkeltas į Kauną Valančius šalia organizacinės veiklos atsideda literatūriniam darbui. Čia parašyti *Gyvenimai šventųjų Dievo*, visa pasaulietinė didaktinė proza, visa jo religinė politinė publicistika (*Apie sielvartus Bažnyčios šventos*, *Perspėjimas apie šventą vierą*, *Prajaudimas* ir kt.), slapta platinama knygnešių, mažomis knygelėmis sklido po Lietuvą. Valančius jose išdėsto požiūrį į bažnytinės ir pasaulietinės valdžios santykius, gina Bažnyčios suverenumą, įsakmiai ragina katalikus būti ištikimus katalikybei, – ir taip deda pamatą rezistencijai, kuri truko pusę šimtmečio.

Rašyti skatino pasaulietinės literatūros stoka pramokusiems skaityti kaimo žmonėms. Akivaizdus Valančiaus kūrybinės programos racionalumas. Toji programa pradeda pasakojimų rinkiniu *Vaikų knygelė* (1864), kurioje personažai yra vaikai, jų poelgiai skirstomi į gerus ir blogus, parodomi skaitytojui tų poelgių padariniai, iškeliami doro elgesio vertė. Kitas prozos rinkinys – *Paaugusių žmonių knygelė* (1868) – skirtas vyresnio amžiaus skaitytojams. Rinkinys pateikia spalvingą teigiamų ir neigiamų personažų – statiškų, bet individualizuotų – galeriją. Autorius dialogo formą pasirenka ne idėjoms skelbti, o charakteriui kurti; neigiamų personažų paveikluose efektingai pasitelkiama šaržo technika. Rinkinyje daug buities vaizdų, ekspresyviai formuojamų iš ryškių detalių, atspindinčių žemaitiškąjį koloritą. Įdomi *Paaugusių žmonių knygelės* idėja yra priešo sampratos dvilypumas: greta išorinio priešo (okupacinės valdžios, priešiškos katalikų tikėjimui) išryškinamas vidinio priešo – charakterio ydų – pavojingumas.

Palangos Juzė (parašyta 1869) – didaktinė apysaka, turinti nuotykių literatūros bruožų, sukurta varijuojant tuometinėje lenkų literatūroje populiarų žanrą; jos pagrindinis veikėjas – žmones mokantis keliautojas. Valančiaus kūrinio personažas Juozas Viskanta, aplankęs keliolika Žemaitijos ir Aukštaitijos parapijų, galop grįžęs namo, trylika vakarų pasakoja tėvams ir kaimynams patirtus įspūdžius, nuotykius. Pasakojimo vakarų kompoziciją galėtume sieti su archetipine Šacherezados pasakų situacija. *Palangos Juzės* pasakojimui būdingas frazės taupumas ir sodrumas, taiklūs palyginimai, neretai tautosakiniai, turintys vertinamąjį krūvį, patarlių vartojimas, virtinės ištiktukų, vaizdo erdvumas ir ekspresija. Reikšmingas kūrinio aspektas – literatūrinė Lietuvos geografija. Apysaka yra tarsi XIX a. Lietuvos kultūros enciklopedija: autorius pateikia daug tautosakinės, etnografinės (Užgavėnės, žiemos palydos, vestuvių papročiai) medžiagos. Autoriaus literatūrinio mąstymo principą apibūdintume kaip komedinį (mokyti juokinant): „ateinančios giminės juokdamos skaitys“.

Paskutinis prozos rinkinys *Pasakojimas Antano Tretininko* (1872) – tai vadovėlis „daktoriui“, spaudos draudimo laikų mokytojui. Intriguojamais pasakojimais autorius ne tik aiškina katechezės aspektus, bet ir teikia gamtos žinių bei Lietuvos istorijos pamokų („Vokiečiai pas Varnius“, „Vylis žemaičio“, „Karė Pakuršėj ties miestu Durbė“ ir kt.).

Valančių, kaip absoliutų lietuvių prozos vertės kriterijų, yra iškėlęs Alfonsas Nyka-Ni-liūnas, kuris pasakojimą „Pavargėliai arba ubagai“ iš *Paaugusių žmonių knygelės* apibūdino taip: „Kažin ar yra kas nors visoje mūsų beletristikoje, kas pasakojamojo stiliaus bei kalbos autentiškumu galėtų šiam dalykui prilygti?“

Valančius lietuvių literatūros tradicijoje

Žemaičio ir racionalisto Valančiaus globojamas pirmuosius žingsnius literatūroje žengė anykštėnas Antanas Baranauskas – Rytų Lietuvos dvasios ir tarmės poetas. Į Varnių seminariją jam įstoti padėjo Karolinos Praniauskaitės brolis kunigas Otonas Praniauskas, Valančiaus sekretorius. Jauną gabų klieriką vyskupas pastebėjo tuoj pat ir neišleido iš akių. Pavedė jam parašyti giesmių savo rengiamam giesmynui. Įdėjo į jį „Artojų giesmes šventas“ ir pažymėjo, kad jas parašė klierikas Antanas Baranauskas. *Kelionėje Petaburkan* (1858–1859) skamba pasipriešinimo imperijai motyvai, identiški tiems, kurie skamba Valančiaus poleminiuose raštuose. Atrodo, tarsi A. Baranauskas būtų nujautęs spaudos persekiojimo laikus („Anei rašto, anei druko mums turėt neduoda...“), bet iš tikrųjų šie protesto motyvai atsiradę iš varniškės Valančiaus aplinkos realijų dar ikisukiliminiu laikotarpiu: čia buvo gyvi represijų po 1831-ųjų sukilimo prisiminimai (kaip ir K. Praniauskaitės šeimoje), čia ką tik buvo užgniaužta lietuviško laikraščio idėja: Lauryno Ivinskio *Aitvaro* (1857), paskui Mikalojaus Akelaičio *Pakeleivingas* (1859); tie įvykiai buvo skaudžiai komentuojami lietuvių šviesuomenės. Su Valančiaus blaivybės akcija siejasi stambiausias A. Baranausko kūrinys *Dievo rykštė ir malonė* (1859), taip pat „Giesmė padėkavonės už blaivystę“ (1868). Grįžusį iš studijų Vakarų Europoje į Peterburgą Valančius pasveikino laišku, kuriame rašė: „Bijau tikrai dviejų dalykų: kad nuo darbo pertekliaus neprarastum sveikatos ir kad būdamas užsiėmęs aukštesniais reikalais nepamirštum Lietuvos...“ Dar poetas parašė eilių Valančiaus vardinėms ir pasakė atsiveikinimo kalbą prie jo kapo. Literatūrinį A. Baranausko likimą nemaža dalimi lėmė ir Valančiaus suformuota aplinka, ir tiesioginis jo asmens poveikis.

Kitoks Valančiaus ryšys yra su Maironiu jau vien dėl to, kad šis priklausė gerokai jaunesnei kartai. Bet sąlyčio būta netgi asmeninio. Su didžiuoju vyskupu buvo pažįstamas Aleksandras Mačiulis, būsimo poeto tėvas. Mažąjį Jonuką jis buvo nuvežęs į Kauną, kad vyskupas jam drauge su kitais kaimo vaikais suteiktų Sutvirtinimo sakramentą. Šią „istorinio susitikimo“ sceną vaizduoja Vaižgantas: kaip su kitais vaikais atvestas į vyskupo salę ir pašauktas Jonukas „priebėga drąsiai ir užsigula vyskupui ant kelių. Vyskupui Motiejui tai patinka. Imasi sau jį ant kelių, savo nosine nušluosto jam noselę ir ima šnekinti...“

Valančius savo raštuose skelbė kovotojų už tikėjimą, šventųjų tikėjimo kankinių garbę, o Maironis tą garbę transponavo į tėvynės gynėjų garbę.

Literatūrinė giminystė sieja Valančių ir su neoromantiku Juozu Tumu-Vaižgantu. Tas pats iš gilumos einantis demokratiškumas, veiklus atsivadimas savo kraštui ir jo žmonėms, drąsus savo įsitikinimų ir principų gynimas, o kartu atvirumas ir artumas buities konkretybei, pozityvi, gyvenimą teigianti pasaulėžiūra, meilė sodžiaus žmogui, vaikui, gyvūnui. J. Tumas rūpinosi Valančiaus rašytiniu palikimu, dar klierikas prižiūrėjo Valančiaus giesmių kalbą (drauge su Maironiu), *Tėvynės sarge* skelbė kai ką iš Valančiaus raštų, atskiromis knygomis išleido *Pastabas pačiam sau*, *Maskoliams katalikus persekiojant*, *Blaivybės gromatas*.

Kai kuo artimas ir abiejų meninis mąstymas: tai ir etnografinės medžiagos gausa fiktyviame prozos pasaulyje, ir vaizduosenos ekspresyvumas, ir kai kurie bendri Apšvietos amžiaus tradicijas siekiantys stiliaus ir pasakojimo technikos dalykai (Algimantas Radzevičius).

Valančius yra reikšmingas ekspresyviojo stiliaus rašytojas. Jis tęsia ekspresyvosios literatūros kryptį, kuri, eidama nuo Kristijono Donelaičio per Valančių, peršoka tradicinį realizmą ir tęsiasi per ekspresionistinę prozą – „Keturis vėjus“, Petrą Tarulį, netgi iki *Dievų miško*.

Netikėčiausiai Valančius dalyvauja lyrikos atsinaujinime XX a. viduryje. Vėl A. Nykos-Niliūno liudijimas: prisimindamas Vytautą Mačernį, jis rašo, jog „savo didžiausiu ir tiesioginiu mokytoju Mačernis laikė Valančių. Iš Valančiaus, per Maironį, Putiną ir Faustą Kiršą prasidėjo žygis į Vakarus“. Tuo keliu vaduotasi iš ketvirtojo dešimtmečio neoromantinio pasaulėvaizdžio ir poetikos, ieškota rupaus žodžio. Į Donelaitį ir Valančių rėmėsi Marcelijus Martinaitis, nusigręždamas nuo sovietinės lyrikos poetizmų.

Egzodo rašytojas Jurgis Gliuda dokumentine medžiaga pagrįstu istoriniu romanu *Ganytojas ir vilkai* (1986) atskleidžia ypatingą Valančiaus talentą diplomatiškai laviruoti bendraujant su okupacinės valdžios pareigūnais ir Rusijos caru.

Valančius mirė 1875 m. gegužės 17 (29) d. Kaune, palaidotas Kauno arkikatedros bazilikos kriptoje.

Siūloma literatūra: Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 1, *Vaikų knygelė, Paaugusių žmonių knygelė, Palangos Juzė, Pasakojimas Antano Tretininko, Bičiuliai, Budrys ir jo priepuoliai, Dievobaimingas vaikiukas, Patarlės žemaičių*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001; Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 2, *Žyvatai šventųjų, Gyvenimai šventųjų Dievo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 3, *Istorija šventa Senojo Įstatymo, Gyvenimas Švenčiausios Marijos Panos, Žyvas Jėzaus Kristaus Viešpaties mūsų, Pradžia ir išsiplėtimas katalikų tikėjimo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006; Vytautas Merkys, Motiejus Valančius: tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo, Vilnius: Mintis, 1999; Vanda Zaborskaitė, „Motiejus Valančius“, in: *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, sud. Juozas Girzdijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 726–739; Vanda Zaborskaitė, „Tarp modernėjančios visuomenės alternatyvų“, in: *Vanda Zaborskaitė, Tarp istorijos ir dabarties: Literatūra, atsiminimai, publicistika*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 12–33.

Jonas Basanavičius

Jonas Basanavičius (1851–1927) – lietuvių visuomenės veikėjas, Nepriklausomybės akto signataras, gydytojas, tautosakininkas, vienas laikraščio *Aušra* (*Auszra*) steigėjų, Lietuvių mokslo draugijos įkūrimo iniciatorius. Lietuvių tautinio atgimimo simbolinė figūra, dažnai vadinamas „tautos patriarchu“.

J. Basanavičius gimė 1851 m. lapkričio 23 d. Ožkabalių kaime Suvalkijoje, pasiturinčių ūkininkų šeimoje. Jis priklausė išsimokslinusių lietuvių valstiečių vaikų „bangai“ (apimančiai kelias kartas), gimusiai XIX a. viduryje ir esmingai prisidėjusiai prie lietuvių tautinio atgimimo kultūrinių ir politinių tikslų įgyvendinimo (Vincas Kudirka, Maironis, Vaižgantas, Petras Vileišis, Jonas Jablonskis, Kazimieras Būga ir kt.).

Basanavičių pirmiausia mokė tėvai ir daraktorai, paskui jis lankė Lukšių pradžios mokyklą (1863–1866), o 1866–1873 m. mokėsi Marijampolės gimnazijoje. Ši mokykla iš kitų išsiskyrė tuo, kad joje buvo įvestos ir dvi savaitinės lietuvių kalbos pamokos. Jau gimnazijoje Basanavičius išstudijavo beveik visą anuomet prieinamą istorinę literatūrą apie Lietuvą – Jono Dluogošo, Aleksandro Gvanjinio, Martyno Kromerio kronikas, Juozapo Ignoto Kraševskio raštus ir kt. Jauno gimnazisto kultūrinę savimonę smarkiai veikė lenkų istorinio ir literatūrinio Romantizmo tradicija (A. Mickevičius, J. Slovackis, V. Sirokomlė, H. Senkevičius). Lietuviškoji Basanavičiaus savimonė išsikristalizavo ne iš karto: gimnazijoje ir universitete savo užrašus – dienoraščius, užrašų knygeles – jis dar rašo lenkiškai, pirmąkart atvykęs į Vilnių ant Neries kranto lenkiškai niūniuoja „Wilija naszym strumieni rodzica“ („Vilija, mūsų upelių matutė“). Autobiografijoje užsimena, kad susipratusiu lietuviu jis tapo studijuodamas Maskvos universitete. „Atsiversti“ į lietuviybę paskatino bendravimas su kitais ten studijuojančiais lietuviais ir Simono Daukanto traktatas *Būdas senovės lietuvių – kalnėnų ir žemaičių* (1845). Šio istoriko raštai padėjo Basanavičiui įsisąmoninti istorinį ir kalbinį lietuvių tautos savitumą ir atsiriboti nuo „bendrosios tapatybės“ modelio, būdingo LDK istorinei tradicijai (*gente Lituanus, natione Polonus*). XIX a. pabaigoje tai buvo radikali mintis, verčianti perinterpretuoti visą Abiejų Tautų Respublikos praeitį – Lietuvos „aukso amžius“ nukeliamas į pagonybės laikus, o Liublino unija pradėta laikyti nesėkmingu politiniu sprendimu, Lietuvos nusilpimo priežastimi. Basanavičius tautybę suvokė kalbiniu principu – lietuviais save gali laikyti tik tie žmonės, kurių gimtoji kalba – lietuvių. Šiandien mums tai atrodo savaime suprantamas dalykas, bet XIX a. Lietuvoje tokios mintys buvo didelė naujiena ir daug kam atrodė nepriimtinos, ypač bajorijai, kuri didžiavosi lietuviška kilme, bet kalbėjo lenkiškai.

Tėvai norėjo, kad Basanavičius taptų kunigu, ir ragino jį stoti į Seinų kunigų seminariją. Bet jaunąjį gimnazistą labiau viliojo mokslininko ateitis, o ne dvasininko karjera. Dramatiškas XIX a. kartų konfliktas (sutana arba gyvenimas be tėvų paramos) įspaudė ryškų pėdsaką daugelio XIX a. lietuvių šviesuolių likimuose – Basanavičiaus atvejis kiek įdomesnis tuo, kad jam pasisiekė geruoju įkalbėti tėvus, kad leistų studijuoti Maskvoje. Nors tėvas buvo prisiekęs „nė skatiko neduoti“, per kelis vasaros mėnesius konfliktą pavyko užglaistyti. Vėliau Basanavičius savo šeimą įvairiopaip rėmė.

Maskvos universitete Basanavičius studijavo 1873–1879 m. Iš pradžių jis įstojo į Istorijos–filologijos fakultetą, bet nuo 1874 m. rudens semestro perėjo studijuoti medicinos. Mediko diplomas jam buvo įteiktas 1879 m. birželio 11 d. Nors pats Basanavičius apie savo medicininę kvalifikaciją buvo kuklios nuomonės, jo būta labai gero gydytojo. Šiandien retokai teprisimename, kad jis publikavo straipsnius prestižiniuose medicinos žurnaluose, o Bulgarijoje 1891 m. išleista jo monografija *Bulgarijos sanitarijos etnografijos medžiaga* sulaukė didelio atgarsio mokslinėje spaudoje. Ši knyga iki šiol laikoma vienu pagrindinių Bulgarijos medicinos istorijos veikalų. Basanavičius visą gyvenimą sėkmingai vertėsi medicinine praktika, jam niekada netrūko pacientų, taigi ir solidžių pajamų – šitai taip pat liudija puikią gydytojo kvalifikaciją.

Baigęs studijas, jis dairėsi darbo. Nuo 1880 m. spalio iki gruodžio bandė verstis gydytojo praktika Maskvoje. Tačiau ten įsitvirtinti jam nepasisiekė – mieste dirbo daug patyrusių daktarų, o pacientai nepatinkamai žiūrėjo į jauną absolventą. Basanavičius kreipėsi į savo studijų laikų kolegą bulgarus, ar neatsirastų vakuojanti gydytojo vieta Bulgarijoje. Tuoju gavo atsakymą, kad jam siūloma dirbti Lomo (kitur rašoma Lompalankos, Lom Palankos) miesto ligoninės vyriausiuoju gydytoju. Basanavičius nedvejodamas šį pasiūlymą priėmė. Lome gyveno ir dirbo nuo 1880 m. vasario 7 d. iki 1882 m. gegužės 29 d. – kiek ilgiau nei dvejus metus. Dirbti sekėsi labai gerai – jis sėkmingai gydė ligonius, modernizavo ligoninę, vizitavo sergančius aplinkiniuose kaimuose. Bulgarijos valdžia jam mokėjo puikų atlyginimą – neilgai trukus Basanavičius ne tik grąžino studijų laikais susidariusias skolas, bet ir sukaupė pakankamai santaupų, kad kelerius metus galėtų gyventi vien iš jų.

Medicina garantavo Basanavičiui pragyvenimą, bet savo dvasines jėgas jis skyrė Lietuvos praeities tyrinėjimams ir tautiniam atgimimui. Pirmąją poleminę publikaciją apie Lietuvos istoriją Basanavičius išspausdino dar studijuodamas Maskvos universitete 1875 m. Dirbdamas Bulgarijoje, jau reguliariai rašė istorinio ir patriotinio pobūdžio publicistiką. Intriguojantys Prūsijos lietuvininkų spaudoje (*Naujajame keleivyje, Lietuviškoje ceitungoje* ir kt.) paskelbtų jo straipsnių pavadinimai: „Atsiminkim!“ „Rubežiai ir skaitlius Lietuvos tautos“, „Kam teks tėvynė mūsų“, „Vai, pabuskie, o Lietuva!“.

1882 m. gegužės 29 d. Basanavičius atsisako tarnybos Lomo ligoninėje ir išvyksta į kelionę Dunojumi po Europą. Pagrindinė išvykimo priežastis buvo pasikeitusi politinė situacija Bulgarijoje. Jis lankosi Belgrade, Zagrebe, pusmetį gyvena Vienoje. 1882 m. lapkričio–gruodžio mėn. Basanavičius trumpam buvo sugrįžęs į Lietuvą – bandė išgelbėti savo brolių nuo tarnybos caro kariuomenėje, tačiau nieko nepesęs vėl išvyko į užsienį. Nuo 1882 m. gruodžio 19-os iki 1884 vasario 1 d. Basanavičius gyvena Prahoje, o nuo 1884 m. vasario antros iki balandžio 16 d. – vėl Vienoje.

Šis dvejus metus trukęs klajonių laikotarpis – romantiškiausias ir laimingiausias Basanavičiaus gyvenimo tarpsnis. Basanavičius lankosi istorijos ir archeologijos muziejuose, užmezga daugybę pažinčių su serbų, kroatų, čekų ir kt. tautų atgimimo dalyviais, nuolat susirašinėja su visais žymesniais lietuvių visuomeniniais veikėjais (gausi Basanavičiaus korespondencija iki šiol dar nėra ištyrinėta). Tuo metu galutinai susiformuoja lietuviškoji Basanavičiaus istoriografinė koncepcija: jis buvo tvirtai įsitikinęs, kad lietuviai yra senos trakų tautos palikuonys, paskutiniai didingos jų civilizacijos ainiai. Anot Basanavičiaus, trakų valstybė kadaise klestėjo dabartinės Bulgarijos teritorijoje, ji paklojo pamatus šiuolaikinei Europai, bet neatlaikė vėlesnio barbarų antplūdžio. Tiesioginiai trakų civilizacijos paveldėtojai esantys lietuviai, išlaikę savitą kalbą ir kultūrą tolimoje šiaurėje. Visą gyvenimą Basanavičius nepalaužiamai laikėsi šios romantiškos hipotezės, muziejuose ir archyvuose nepailsdamas ieškojo abiejų tautų giminystės įrodymų, o svarbiausiu savo moksliniu veikalu laikė 1921 m. išleistą studiją *Apie trakų-prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon*.

Dveji kelionių metai buvo Basanavičiui svarbūs ir asmeniniu požiūriu. Prahoje jis 1883 m. susipažino su būsimąja žmona Gabriele Eleonora Mol. Po kelių mėnesių draugystės ir dramatiško laikino išsiskyrimo juodu susituokė 1884 m. balandžio 15 d. Vienoje. Nederėtų šio įvykio laikyti nereikšmingu Basanavičiaus biografijos epizodu. Elė (kaip švelniai vadino savo žmoną) buvo didžioji jo meilė. Esame įpratę įsivaizduoti Basanavičių seną ir žilą, bet Prahos gatvėmis vaikščiojo jaunas elegantiškas vyras, veikiausiai nesiskundęs damų dėmesio stoka ir mokėdavęs žvilgsnį nukreipti ne vien į romantiškus tolius. Apie Elę autobiografijoje jis rašo: „Buvo tai labai daili mergina: vidutinio ūgio, gražios vopios figūros su puikiumi biustu“. Niekur kitur – tik Prahoje, tik Elės draugijoje galime pajusti energingą jo pulso plakimą, ugningą žvilgsnį, jausmų kvaitulį. Viename savo dienoraščio įrašų Elė Basanavičių prisimena taip: „Mano Hanušas buvo neįprastai rimtas ir nekalbus, o aš dėl to labai nerami ir nepatenkinta. Bet staiga atsidūriau jo glėbyje, jis prispaudė mane prie širdies, pabučiavo ir paprašė, kad sakyčiau jam Tu“. Prahoje praleisti metai – laimingiausias Basanavičiaus gyvenimo laikas.

Tačiau Basanavičiams likimo nebuvo lemta gyventi laimingai – neilgai trukus po vedybų Elei pasirodė pirmieji džiovos požymiai. Nepragyvenusi santuokoje nė penkerių metų, ji karščiuodama mirė Basanavičiaus glėbyje 1889 m. vasario 28 d. (senuoju stiliumi – vasario 16-ąją) Lomo mieste. Žmonos mirtis, tarytum tragiška cezūra, dalija Basanavičiaus gyvenimą į dvi dalis. Su jos išėjimu Basanavičius tarėsi visiems laikams praradęs asmeninę laimę. Liko tik nuoširdus įsipareigojimas Lietuvai ir visuomeninio gyvenimo rūpesčiai. Šeimyninės laimės atsisakymas (o pasiūlymų vesti, kaip prisipažįsta autobiografijoje, netrūko) padeda paaiškinti nepaprastai intensyvią vėlesnę Basanavičiaus visuomeninę veiklą ir gausų jo mokslinį bei epistolinį palikimą.

Praha Lietuvos kultūros istorijoje svarbi tuo, kad būtent joje Basanavičius parengė spaudai pirmąjį *Aušros* numerį. Žymiąją prakalbą šiam numeriui, tapusią lietuvių tautinio atgimimo manifestu, Basanavičius parašė 1883 m. sausio 28 d. Ją ir kitus turimus tekstus jis paštu iš Prahos išsiuntė į Ragainę, kurioje žurnalas Jurgio Mikšo pastangomis balandžio mėnesį buvo išspausdintas. Tų pat metų vasarą *Aušra* pradėta slapta platinti Lietuvoje.

Tai, kad Aušra Lietuvai sušvito Prahoje – ne atsitiktinumas. Basanavičius įdėmiai sekė „mažųjų“ tautų kovą už savo teises Austrijos–Vengrijos imperijoje. Čekijoje pavyko įvesti mokymą gimtąja kalba ne tik pradinėse mokyklose bei gimnazijose, bet ir aukštojo mokslo srityje (1862 m. įsteigta Čekijos aukštoji technikos mokykla, o 1882 m. – savarankiškas Prahos čekiškas universitetas). Basanavičius galėjo tiesiogiai stebėti, kaip čekų kalbinė ir kultūrinė emancipacija perauga į politinį judėjimą, kurio paisyti privalo ir centrinė imperijos valdžia Vienoje. Prisiminkime, kad paskutiniai du XIX a. dešimtmečiai Lietuvoje buvo bene slogiausios rusifikacijos laikas – po 1863 m. sukilimo mokyklose mokoma tik rusiškai, uždrausta viešai kalbėti lietuviškai, spausdinti knygas lotyniškais rašmenimis, persekiojama Katalikų Bažnyčia, net blaivybės sąjūdis laikomas nusikalstamu. Nesunku suprasti, kad Basanavičių žavėjo sėkminga čekų kova už gimtosios kalbos teises. Atsivertę pirmojo Aušros numerio prakalbą, regime tiesioginius šio istorinio konteksto atspindžius:

Juk ir mes esame tokie pat žmonės, kaip ir musu kaimynai, ir norime wisomis teisibemis, prigulincziomis wisai žmogystei, lygei su musu kaimynais naudoti. Tarp tokiu teisybiu pirmutine butu ta, kad Lietuwoj Lietuwei mokslą ir apszvietimą lietuwiszkose mokslincyziose gautu.

Vadindami Basanavičiaus parašytą Aušros prakalbą tautinio atgimimo *manifestu*, neužgriebiame pagrindinio šio trumpo teksto bruožo – emocinio įtaigumo. Prakalboje nedaug deklaratyvumo, labai nuosaikiai, neagresyviai formuluojami lietuvių tautos reikalavimai. Basanavičius netgi nepretenduoja į pirmojo lietuvių „žadintojo“ šlovę, šią garbę atiduodamas Mažosios Lietuvos spaudai. Tad kodėl šiai prakalbai – ir Basanavičiaus publicistikai apskritai – tenka tokia svarbi vieta mūsų tautinio atgimimo istorijoje? Basanavičius prabilo reikiamu laiku, kai latentinis, aiškiai dar nesuvokiamas, bet jau keliantis emocijas tautiškumo jausmas lietuvių visuomenėje reikalavo atviro žodžio, įtaigių simbolių ir metaforų. Basanavičius nujautė tautinės tapatybės emocinį pagrindą ir pasiūlė lietuviams tokį pasaulėjautos modelį, kuris iki šiol tebelieka varomąja lietuviybės jėga – tai *didžiavimasis* savo praeitimi, *skausmas* dėl patirtų istorinių skriaudų ir *jausmingas* įsipareigojimas kurti geresnę Lietuvos ateitį. Palyginti trumpoje prakalboje šie dalykai išreiškiami labai įtaigiai:

Jau daug szimtu metu praejo kaip paliowe Lietuwos giedruotose padangese spindejus žvaigzdelė, kuri musu tewu tewams szwiete; tamsi, neperregima ūkana apsiaute musu linksmą senoweje žėmę; wisokie wargai ir sunki, o ilga werguwe iszdilde isz atminties musu paminejumus laimingesnio ir newargingo gywenimo, užmirszome, kuomi mes senoweje buwome, ir tikt retoj jau dainoje ar pasakoje randi paminkla minawota isz praetines musu... Liko dar kalba musu garbinga, apie kurią mes galime drąsiai su mokintu

---

*Juk ir mes esame tokie pat žmonės
kaip ir mūsų kaimynai ir norime
wisomis teisybėmis [teisėmis],
prigulincziomis [priklausančiomis]
wisai žmogystei [žmonijai], lygiai
su mūsų kaimynais naudotis.
Tarp tokių teisybių pirmutinė
būtų ta, kad Lietuwoj lietuwoiai
mokslą ir apšvietimą lietuwiškose
mokslincyziose [mokyklose] gautų.*

Jonas Basanavičius

---

wiru isztarti: „Die Sprache ist unsere Geschichte“⁴. Szeip – viskas pragaiszo, o ir tas musu wienutelis skarbas – kalba, teipogi niksta;

Kelias iš šios tamsos į ateities šviesą veda per vidinį susipratimą – per aiškų savo tapatybės suvokimą ir dėl to atrandamą ryšį su protėviais. Tauta aptariama lietuviams emociškai artimomis šeimos metaforomis: dabartinės Lietuvos sūnūs – garbingų tėvų palikuonys, tik tą savo garbę gerokai primiršę:

Jei kožnas geras ir patogus sunus guodoja savo tewus ir tewu tewus, tai ir mes, Lietuwei szios gadines, turime sekti pavyzdį geru sunu senowes Lietuwos; todelei pirmiu pirmiausei turime pažinti juju senowiszka giwenimą, budą, dabą ir tikibę, juju darbus ir rupecszius; nes ju giwenimą pažinę, pažinsime geriau juos, o juos pažinę ir patis pasižinsime.

Prakalboje raginama imtis patiems keisti niūrią šiandieną – šviestis, atsiminti savo praeitį, skiepyti tautiškumą vaikams – ir tikėtis šviesesnės ateities. Tekstas baigiamas legendinėmis eilutėmis: „Kaip auszrai ausztant nyksta ant žemes nakties tamsybe, o kad taipjau praszwistu ir Lietuwos dwase!“

Autobiografijoje Basanavičius prisipažįsta, kad parašęs šiuos žodžius jis pats graudžiai apsiwerkė, ašaromis sudrėkindamas rankraštį. Šį naują, iki tol lietuviams nežinomą jausmą – gerklę gniaužiančią meilę Lietuvai – skaitytojai kaip tik ir atpažino Basanavičiaus žodžiuose. Emocinis Aušros prakalbos užtaisas sukėlė Lietuvoje savotiško kultūrinio sprogingimo poveikį, panašų į religinių atsivertimų bangą – perskaite Aušrą, žmonės atsiversdavo į lietuvybę. Bene įspūdingiausi – Vinco Kudirkos ir Žemaitės atsiminimuose aprašomi tokie atsivertimai.

Basanavičiaus publicistikai būdinga, kad šlovingoje tautos praeityje ieškoma tokių vertybių ir tokių jausmų, kurių pasigendama ir aistringai trokštama dabartyje. Galėtume tai iliustruoti citata iš straipsnio „Apie senovės Lietuvos pilies“, kuris buvo išspausdintas 1 ir 2 Aušros numeriuose. Basanavičius rašo, kad senovėje lietuviai gausiai steigę tvirtas pilis ir kad niekada netrūkė žmonių joms statyti, o paskui – jose nuo priešų gintis:

[...] nēsa kaip liūsybę sawo tēwiszkēs, sawo tikybę (wierą) ir prigimtą kaļbą apginti nūg Wokiecziu buvo dėl musu proseniu dalykas szwentas, teip ir pilies striunyti (budawoti) ir prie ju įtaisyimo dirbti ējo kiekvienas – senas ir jaunas – su didžiausiu noru, ir isz wiso pawieto (kreizo). Dar ir dabar pasakoja, jog tułosios pilēs woļai rieszkuczioomis, arba kepurėmis supilstyti ir suneszioti, arba wēl jog wiena nakczia tuļoji pilē supilstyta ir įtaisyta tapus! Ar musu ļaike tenka nors kur Lietuwoj pamatyti tokią tarp žmoniu wienybę, tokią tēwiszkēs meilę (patrijotismą), kaip senowėje?...

Šlovinga praeitis ir tyra kalba sudaro Basanavičiaus propaguotos lietuviškosios tautinės savimonės branduolį. Abu šiuos sandus daugelis lietuvių iki šiol laiko didžiausiomis tautinėmis vertybėmis. Tokia tautinės savimonės forma – tiesioginis Aušros ir aušrininkų indėlis į mūsų kultūros istoriją. Ilgainiui lietuvių valstiečiai išmoko didžiutis savo kilme ir kalba, o mintis apie Lietuvos valstybę laikyti ne beprasmiu svaičiojimu, o realiai įgyvendinamam projektui.

⁴ Kalba – tai mūsų istorija (vok.).

Aušros gimimas – vienas didžiausių Basanavičiaus nuopelnų, tačiau ne jo vieno. Neretai kartojamas teiginys, kad Basanavičius buvo Aušros redaktorius. Reikia patikslinti – Basanavičius spaudai parengė tik pirmąjį žurnalo numerį, o vėliau dėl asmeninių priežasčių ir nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių (vedybos, nauja tarnyba Bulgarijoje, dvi sunkios ligos 1886 m.) nebegalėjo jo leidybos kontroliuoti. Aušrą pakaitom redagavo Jurgis Mikšas, Jonas Šliūpas, Martynas Jankus ir Juozas Andziulaitis-Kalnėnas.

Sukūręs šeimą, Basanavičius iš naujo kreipėsi į savo kolegas Bulgarijoje dėl darbo šioje šalyje. 1884–1885 m. jis buvo paskirtas Elenos miestelio ligoninės gydytoju, o 1885 m. grįžo į Lomo miestą, kuriame dirbo iki 1892 metų. Tai vienas liūdniausių jo gyvenimo etapų: 1886 m. Basanavičius du kartus sunkiai sirgo, 1887 m. jį buvo pasikėsinta (dėl politinių priežasčių) – buvo du kartus peršautas, viena kulka įstrigo arti stuburo, jos niekada nepavyko išoperuoti; 1889 m. mirė jo žmona. Kurdamas šeimą Basanavičius buvo jaunas, energingas vyras, pilnas fizinių ir intelektualinių jėgų. Po penkerių metų, išgyvenęs ligas, pasikėsinimą ir žmonos mirtį, autobiografijoje apie save kalba kaip apie susenusį, ligotą žmogų, „kuone invalidą“ (Basanavičiui tada buvo tik 38 metai).

1891 m. Basanavičiui suteikiama Bulgarijos pilietybė. 1892 m. jis persikraustė į Varnos miestą, kuriame gyveno iki pat sugrįžimo į Lietuvą. Šiame mieste jis iš pradžių buvo paskirtas Varnos valstybinės ligoninės terapijos skyriaus gydytoju, vėliau vertėsi privačia praktika. Basanavičius Varnoje buvo gerai žinomas asmuo, turėjo pažinčių aukščiausiuose valdžios sluoksniuose, dalyvavo Bulgarijos demokratų partijos veikloje, buvo išrinktas į miesto tarybą, daug nusipelnė Varnos miesto sanitarijos srityje. Varnoje yra Basanavičiaus vardu pavadinta gatvė. Bet, kaip ir anksčiau, didžiąją savo dvasinės energijos dalį jis skyrė lietuviybės reikalams: nuolat publikavo lietuviškoje spaudoje (*Aušroje*, *Varpe*, *Ūkininke*, *Garse*, *Nemuno sarge*, *Vienybėje lietuvininkų*, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje*, *Tėvynės sarge* ir kt.), rašė mokslinius straipsnius ir knygas (*Lietuviškai-trakiškos studijos*, *Medžiaga lietuviškai mitologijai*), ragino rinkti lietuvių tautosaką ir pats ją gausiai skelbė (išleido rinkinius *Lietuviškos pasakos*, *Ožkabalių dainos*, *Iš gyvenimo vėlių bei velnių* ir kt.).

Basanavičius kelis kartus bandė gauti oficialų leidimą grįžti į Lietuvą, bet visada sulaukdavo neigiamo Rusijos caro administracijos atsakymo. Padėtis pasikeitė tik 1904 m., kai Rusijoje buvo atšauktas lietuviškos spaudos draudimas. Taigi ir Basanavičiaus veikla nebebuvo laikoma nusikalstama – nors oficialaus leidimo niekada negavo, 1905 m. jis nusprendė grįžti į tėvynę.

Basanavičius apsigyveno Vilniuje ir tuoju pat įsitraukė į audringą tų laikų politinę ir kultūrinę veiklą. Tuo metu jis jau buvo didelis lietuvių visuomeninės autoritetas, kurį pripažino beveik visų pakraipų lietuvių politinės partijos ir visuomeninės grupės. Vienijantis Basanavičiaus balsas ir diplomatinis lankstumas buvo labai reikalingi susiskaldžiusiam lietuvių tautinio atgimimo judėjimui. Iš visos intensyvios jo veiklos (kuriai išsamiau aptarti reikėtų daug vietos) dažniausiai prisimenami du nuopelnai – Didžiojo Vilniaus Seimo organizavimas 1905 m. ir Lietuvių mokslo draugijos, iš kurios vėliau išaugo Lietuvos mokslų akademi-

---

*Kaip aušrai auštant nyksta ant
žemės tamsybė, o kad taipjau
prašvistų ir Lietuvos dvasė!*

Jonas Basanavičius

---

ja, įsteigimas 1907 m. Basanavičius 20 metų buvo šios draugijos pirmininkas ir tęstinio jos leidinio *Lietuvių tauta* redaktorius. Tai pirmasis rimtas mokslinis periodinis lietuvių leidinys. Be to, Basanavičius su Petru Vileišiu ir Povilu Matulioniu Vilniuje įsteigė dviklasę lietuvių mokyklą (1907), atidarė pirmąją lietuvių dailės parodą (1907), gelbėjo nuo pražūties Gedimino pilį, kurią 1912 m. buvo ketinama nugriauti. 1913 m. Basanavičius lankėsi JAV, rinkdamas aukas Lietuvių mokslo ir dailės draugijų namams Vilniuje statyti. 1915 m. Vilniuje kartu su Mykolu Biržiška ir Povilu Gaidelioniu Basanavičius įsteigė pirmąją lietuvišką gimnaziją, vėliau pavadintą Vytauto Didžiojo vardu, ir dirbo joje mokinių gydytoju.

Audringas permainas XX a. pradžios Europoje užvėrė Pirmasis pasaulinis karas. Basanavičiui teko patirti daug materialinių sunkumų, bet kartėlj nuplovė 1918 m. vasario 16 d. paskelbtas Lietuvos nepriklausomybės aktas. Jo signatarai – nuo 1917 m. rudens Vilniuje veikiančios Lietuvos Tarybos nariai – šį dokumentą pasirašė Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti patalpose Didžiojoje gatvėje (dabar – Signatarų namai-muziejus) vasario 16 d., 11 val. Basanavičius perskaitė nepriklausomybės aktą, o Taryba jį patvirtino savo parašais.

1920 m. Želigovskio legionams užėmus Vilnių, Basanavičius liko gyventi okupuotame krašte. Kiek įmanydamas jis stengėsi palaikyti lietuviybę, rūpinosi Lietuvių mokslo draugijos veikla ir materialiniu turtu, kovojo už lietuvių kalbos teises, sielojosi dėl agresyvios lenkinimo politikos. Lenkijos valdžia į Basanavičiaus veiklą žiūrėjo priešišškai (autobiografijoje jis mini kratas, cenzūrą, policijos persekiojimą), tačiau drastiškų baudžiamųjų veiksmų prieš jį vis dėlto nesiėmė. Basanavičius kelis kartus lankėsi nepriklausomoje Lietuvoje (Kaune, Palangoje, Ožkabaliuose). Vilniuje iškilmingai buvo paminėtas jo 70 metų jubiliejus, jis buvo išrinktas Lietuvos universiteto garbės daktaru. Šiuo laikotarpiu Basanavičius tampa tikru lietuvių tautinio atgimimo simboliu, lietuviybės sergėtoju ir gynėju okupuotoje sostinėje, jam prigyja „tautos patriarcho“ titulas.

Jonas Basanavičius mirė 1927 m. vasario 16 d. Vilniuje. Jis buvo iškilmingai palaidotas Rasų kapinėse.

Šiandien prisimenant Basanavičių ir mąstant apie jo nuveikus darbus, būtų negerai vadovautis abstrakčiais, patetiškais apibūdinimais – tautos patriarchas, atgimimo tėvas. Svarbu įsisąmoninti konkrečius jo veiklos rezultatus. Savotiškas paradoksas yra tai, kad, jo paties nuomone, didžiausias jo atliktas darbas buvo minėtoji studija *Apie trakų-prygy tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon* (1921). Dar Basanavičiui gyvam esant daugelis jo pateiktų lietuvių ir trakų giminystės įrodymų buvo paneigta, kalbinio ir kultūrinio paralelizmo pavyzdžiai laikomi neįtikinamais, visam samprotavimui prikišamas diletantizmas. Ypač griežtai Basanavičiaus teoriją sukritikavo Kazimieras Būga, tačiau ir kiti mokslininkai nebuvo linkę Basanavičiaus svarstymus trakologijos temomis laikyti rimtais. Iš šiuolaikinio mokslo pozicijų žiūrint, didžioji dauguma Basanavičiaus pateiktų teiginių iš tiesų yra spekuliatyvūs ir nepagrįsti: tyrėjas labai jau nekritiškai visoje Europoje ieško senųjų lietuvių–trakų pėdsakų ir lengvai visur jų „randa“, naiviai etimologizuoja žodžius, neadekvačiai interpretuoja tautosaką (jei lietuviai dainuoja apie Dunojėlį – vadinasi, jie gyveno prie Dunojaus; jeigu seka pasakas apie liūtus – vadinasi, kažkada tuos plėšrūnus yra matę...). Kita vertus, ir šiais laikais skaitytojams daro didelį įspūdį jo surinktos medžiagos gausa ir lyginamųjų studijų mastas. Basanavičius buvo romantikas, bet stengėsi savo teiginius

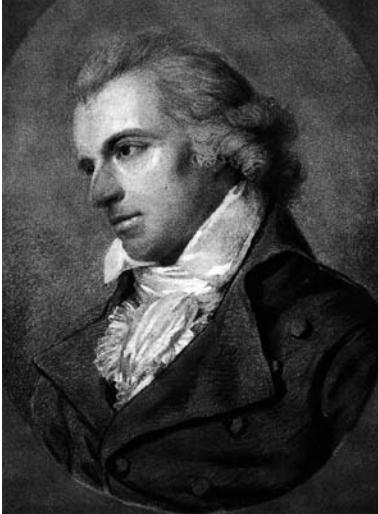
kuo įtikinamiau pagrįsti. Pagaliau šiuolaikinės indoeuropeistikos kontekste vis dėlto galima argumentuotai kalbėti apie lietuvių ir trakų kalbų santykius – nors ir kitaip, nei tai darė Basanavičius. Tad jo didysis traktatas netapo kertiniu Lietuvos istorijos akmeniu (kaip to tikėjosi pats Basanavičius), bet moksliniu požiūriu nėra visai bevertis. Svarbu suvokti, jog Basanavičiaus trakiškųjų studijų esmė – didingos Lietuvos istorijos paieškos. Šiandien jau sunku be šypsenos priimti jo požiūrį, jog esame visos Europos civilizacijos pagrindas (tai ideologinis teiginys, ne mokslinė tiesa), bet kas nors juk turėjo lietuvius išmokyti didžiuotis savimi – kaip tik čia Basanavičiui tenka itin svarbi vieta. Be to, Basanavičiaus indėlis į Lietuvos mokslo istoriją neapsiriboja vien trakologija – per 20 metų, kuriuos jis vadovavo Lietuvių mokslo draugijai, *Lietuvių tautoje* paskelbta daug vertingų mokslinių publikacijų, šioje draugijoje buvo pakloti pamatai Lietuvos aukštajam mokslui plėtotis.

Kitas didžiulis Basanavičiaus nuopelnas – gausūs tautosakos rinkiniai. Greta Liudviko Rėzos, Simono Stanevičiaus ir brolių Juškų Basanavičius yra vienas didžiausių mūsų tautosakininkų. Retai kada prisimename, jog dabar leidžiamos lietuviškos pasakos, kurias visi atsimename iš vaikystės – tai dažniausiai nauji Basanavičiaus rinkinių leidimai. Jo surinkta ir išleista medžiaga iki šiol noriai naudojasi lietuvių etnologijos, mitologijos, įvairių tautosakos žanrų tyrinėtojai.

Politinėje Lietuvos istorijoje Basanavičiaus veikla liks kaip drąsios, tačiau korektiškos politikos pavyzdys. Nebijodamas svajoti apie nepriklausomą Lietuvos valstybę tais laikais, kai tokios mintys atrodė utopiškos, jis drąsiai formulavo kertinius lietuvių tautinio atgimimo judėjimo reikalavimus. O Lietuvos valstybingumui įgaunant realius kontūrus, niekada neįsivėlė į politines rietenas ir buvo Lietuvos visuomenę vienijančiu autoritetu. Šis drąsos ir korektiškumo lydinys – bene tvariausias Basanavičiaus asmenybės bruožas ir vertingiausias jo visuomeninės veiklos paveldas.

Siūloma literatūra: D-ro Jono Basanavičiaus *Autobiografija*, Vilnius: Lietuvių Mokslo Draugija, 1936; (Antras leidimas: Jonas Basanavičius, *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija. 1851–1922 m.*, Vilnius: Baltos lankos, 1997); Albinas Visockis, *Jonas Basanavičius*, Kaunas: Šviesa, 1991; Albinas Visockis, *Bulgarija, Basanavičius, Lietuva*, Vilnius: Mokslas, 1992; *Mano tėvynė – prie jo širdies. Gabrielos Eleonoros Mol-Basanavičienės dienoraštis ir laišakai*, sudarė Vaidas Šeferis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009; Jonas Basanavičius, *Rinkiniai raštai*, spaudai paruošė Daiva Krištopaitienė, Vilnius: Vaga, 1970; Jonas Basanavičius, *Raštai. Pirma knyga: Straipsniai ir studijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Jonas Basanavičius, *Raštai. Antra knyga: Publicistika, recenzijos. Iš gyvenimo kronikos ir laiškų*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

Frydrichas Šileris

Frydrichas Šileris (*Friedrich Schiller*, 1759–1805) – vokiečių poetas, dramaturgas, filosofas, pasaulinės literatūros klasikas. Šilerio kūrybos pagrindas – idealistinė filosofija. Rašytojas savo gyvenimu ir įvairių žanrų kūriniuose atskleidžia veržlų idealo – asmens tobulumo, harmoningumo ir vientisumo siekimą. Ryškus idealios asmenybės bruožas – laisva valia, vidinei būtinybei skatinant atliekama pareiga.

Šileris gimė 1759 m. lapkričio 10 d. Marbache prie Nekaro. Tėvas tarnavo pulko felčeriui, karinėje tarnyboje turėjo dirbti ir Frydrichas. Viurtenbergo hercogo Karlo Eugenijaus reikalavimu Šileris 1773–1780 m. studijavo karo mokykloje, kurią hercogas įsteigė netoli Štutgarto. Griežtas režimas, laisvamaniškų idėjų slopinimas sukėlė pasipriešinimą, kurį jaunasis Šileris įprasmino pirmajame draminiame kūrinyje *Plėšikai* (1779–1780). Drama buvo rašoma slapta, į pjesės

premjerą Manheimo teatre autorius atvyko *incognito*. Po antrojo apsilankymo spektaklyje hercogas Šilerį nubaudė, uždraudė rašyti ir spausdinti kūrinius. Hercogo elgesys subrandino sumanymą bėgti iš Viurtenbergo grafystės. 1782 m. Šileris apsigyvena Manheime, vėliau po kelerius metus gyvena Drezdene, Veimare, 1789 m. tampa Jenos universiteto (dab. Jenos Frydricho Šilerio universitetas) istorijos ir filosofijos profesoriumi, 1799 m. sugrįžta į Veimarą, kur praleido paskutinius šešerius gyvenimo metus. Veimare kartu su Gėte leido literatūrinius žurnalus, įkūrė Veimaro teatrą. Mirė 1805 m. Veimare, sulaukęs vos 46-erių.

Šilerio kūryboje idealo siekiama sprendžiant moralinius, politinius, socialinius konfliktus. Rašytoją domina individo santykių su valstybe problema, minties laisvės idėja, nesutarimai tarp skirtingų religinių įsitikinimų atstovų, konfliktas tarp biurgerių ir aristokratų. Ankstyvojoje kūryboje Šilerį įkvėpė „Audros ir veržimosi“ sąjūdžio idėjos, – pagrindinis herojus yra maištaujantis individualistas, kuris vienas sukyla prieš visuomenės moralinę, socialinę tvarką ir patiria pralaimėjimą: pirmoji drama *Plėšikai*, istorinė drama *Fiesko sąmokslas Genujoje* (1783), miestelėnų tragedija *Klasta ir meilė* (1784). Klasikinėse istorinėse tragedijose Šileris toliau plėtoja Lesingo sukurtą dramos ir istorijos koncepciją, – dramaturgas nėra metraštinkas, praeities asmenybės, įvykiai jį domina kaip galimybė išreikšti svarbias idėjas. Šilerio istorinės tragedijos vadinamos idėjų dramomis, istorinėmis filosofinėmis tragedijomis, kuriose autoriaus mintis reiškia tragiško likimo idealūs personažai. Pereinamojo laikotarpio tragedijoje *Don Karlas* (1785) „Audros ir veržimosi“ sąjūdžio maištingumą keičia idėjų kova. Šilerio idėjų reiškėjas – markizas Poza, puoselėjantis švietėjišką viltį, tiki monarcho despoto perauklėjimu, reikalauja – „Suteikite minties laisvę!“ Tragedijos herojus supranta, kad jo mintys yra per ankstyvos, apibūdina save

kaip pasaulio ir ateities pilietį, kurio idėjas galbūt supras tik ateities kartos. Senųjų ir naujųjų pažiūrų konfliktas, idėjų kova vaizduojama trilogijoje *Valenštainas* (1798). Valenštainas trilogijos pradžioje skelbia pažangias patriotines idėjas, siekia, kad Vokietija būtų vieninga, piktinosi katalikų bei protestantų religinėmis kovomis. Tačiau kilnūs tikslai pasikeičia dėl garbės troškimo. Antroje trilogijos dalyje herojaus didybė virsta silpnumu, – Valenštainas patiria moralinį žlugimą, jo tikslu tampa absoliuti valdžia. Trilogijos pabaigoje herojus dar kartą pasikeičia, – atgauna prarastąjį didingumą, tampa tauriu žmogumi. Valenštaino pralaimėjimas gali būti suvokiamas kaip žmogaus moralės triumfas. Ideališios tragedijos idėją Šileris įkūnija tragedijose *Marija Stiuart* (1800), *Orlano mergelė* (1801). Moralinio tobulėjimo idėja atskleidžiama moterų paveiksluose, – tai moraliai tobula, harmoninga asmenybė, nebekankinama vidinių prieštaravimų. Paskutinė baigta drama *Vilhelmas Telis* (1804) atskleidžia pavergtos tautos rengimąsi nacionalinio pasipriešinimo kovai. Telis yra naujo tipo herojus, kuris į kovą įsitraukia prieš savo valią, tačiau prisiima moralinę atsakomybę už savo veiksmus. Po *Vilhelmo Telio* pradėtoje dramoje *Demetrius* vaizduojama kova dėl valdžios Rusijoje, kur tarp Dimitrijaus Apsišaukėlio sąjungininkų sukuriamas ir LDK kanclerio Leono Sapiegos paveikslas.

Šileris plėtojo Imanuelio Kanto filosofijos idėjas, – žmogaus tobulėjimo (*Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą*, 1793–1794), grožio ir laisvės idėjas (*Laiškai apie grožį*, 1793). Šileris svarsto, kad tai, kas yra gražu, turi būti taisyklinga, bet atrodyti netaisyklingai, grožis atsiranda tada, kai mes nepastebime taisyklingumo, nes jį užgožia laisvės ir taisyklių nepaisymo įspūdis. Originaliai Šileris mąsto apie grožio ir gėrio santykį, – kad taptų gražus, žmogus turi veikti taip, kaip liepia pareiga, tačiau ne nuslopinęs norus, o laisva valia, paskatintas vidinio būtinumo. Idealumo siekiama ir mąstant apie kūrėjo prigimtį (*Apie naiviają ir sentimentaliją poeziją*, 1796). Šileris teigia, kad kiekvienas žmogus pakartoja žmonijos evoliucijos stadijas, su kuriomis susieja kūrėjų tipus: po vaikiško naivumo ir laimingo paprastumo meto ateina tobulumo siekimo tarpsnis, kuriam būdinga įtampa, susidvejinimas, o pabaigoje patiriama harmoninga būseną, kuri yra galutinis evoliucijos tikslas, idealas. Kūryba, siekianti perteikti gyvenimo tikrovę, dažniausiai vaizduoja pirmuosius du etapus: naivų paprastumą (naivioji kūryba) arba susidvejusios asmenybės sielos kovą (sentimentalioji kūryba). Šileris išskiria ir du rašytojų tipus – naiviųjų poetų tipui priskiria Gėtę, kurio kūriniai apibendrina gyvenimo patirtį, o save laiko sentimentalioju poetu, kurio pagrindinis tikslas yra drąsių idėjų įkūnijimas meno kūrinyje. Šilerio siektas idealas – abiejų pradų harmonija, asmenybės tobulumas ir vientisumas.

Šileris vadovaujasi Kanto teze „Ugdyk save iš savęs paties“, kitaip sakant žmogus turi suvokti savo galimybes, polinkius ir juos atsižvelgdamas sąmoningai kurti savo asmenybę. Estetiniuose veikaluose Šileris aprašo žmogaus idealą, – tai universali, harmoninga asmenybė, kuri patiria gyvenimo džiaugsmą, pagal savo galimybes atlikdama pareigą. Meno, estetinio auklėjimo vaidmenį žmogaus tobulėjimo procese pripažino ir Gėtė, – ši idėja suartino priešingų pažiūrų Veimaro klasikų. Siekdami tikslo estetiškai auklėti vokiečių tautą, abu rašytojai pradeda leisti žurnalą *Valandos* (ėjo 1795–1797). Atsakydamas į klausimą, kaip priartėti prie žmogaus idealo, Šileris pasiūlo meninį auklėjimą, apie tai pa-

---

Tik per grožį galima pasiekti laisvę

Frydrichas Šileris, 1793–1794

Apmąstymas (refleksija) yra pirmasis liberalaus žmogaus santykis su jį supančia visuomene

Frydrichas Šileris, 1793–1794

rašo veikalą *Laiškai apie estetinį žmogaus auklėjimą*“ (1793–1794). Idealią žmogiškumo reiškimosi terpę Šileris mato Antikos visuomenėje ir aštriai kritikuoja naujųjų laikų valstybę ir kultūrą, kurios didžiausiu tabu tapo *nauda*. Jis neragina grįžti atgal į Antiką, tačiau pasiūlo šiuolaikišką susiskaldžiusios žmogaus asmenybės tobulinimo idėją, – estetinį auklėjimą. Šilerio manymu, estetiškas auklėjimas gali įveikti didžiausią to meto visuomenės ydą „Nauda yra mūsų laiko didysis tabas, kuriam privalo tarnauti visos galios ir kurį garbinti verčiami visi talentai“. Kaip priešprieša naudos poreikiui iškeliamas meno dvasingumas, išlaisvinantis žmogų, – „tik per grožį žengiamo į laisvę“ – teigia Šileris. „Menas privalo palikti tikrovę, privalo dorai ir narsiai pasikylėti viršum poreikio; mat menas yra laisvės sūnus ir pageidauja, kad dėsnis jam diktuotų dvasių būtinybę, o ne stygiaus lemiamos materijos reikmės“ („Antrasis laiškas“). Kita yda, kuri trukdo pasiekti harmoningos asmenybės idealą, anot Šilerio, yra žmonių specializacija tik tam tikrose srityse, – „Atskirų dvasinių gebėjimų begalinis įtempimas gali sukurti nepaprastus žmones, tačiau tik harmoningas visų tų gebėjimų derinimas padaro juos laimingus ir tobulus“ („Šeštasis laiškas“). Estetinė patirtis laikoma aukščiausia žmogaus vertybe, nes tik ji susieja idėjų ir jautimų, juslių pasaulius: „grožis yra laisvo apmąstymo kūrinys, ir mes drauge su juo įžengiame į idėjų pasaulį – tačiau, kaip privalu atkreipti dėmesį, dėl to nepasitraukdami iš juslių pasaulio, kaip kad esti, pažįstant tiesą“. Tik mėgaujantis grožiu arba estetinė vienvė, „vyksta materijos ir formos susivienijimas ir keitimasis vietomis, tai šitaip kaip tik ir įrodomas abiejų prigimčių *suderinamumas*, begalybės realizavimas baigtinybėje, trumpai tariant, – iškilniausio žmogiškumo galimybė“ („Dvidešimt penktasis laiškas“). Estetinis auklėjimas padeda atsakyti į klausimą, kaip žmogus „skinasi kelią iš kasdienės tikrovės į estetinę, nuo paprastų gyvasties jausmų – prie grožio jausmų“. Estetinė patirtis harmonizuoja dvasią, todėl tik kuriantis žmogus įkūnija asmenybės idealą, – šioji Šilerio įžvalga turėjo didelį poveikį XIX a. literatūrai.

Vieningos žmonijos idealas atskleidžiamas odėje *Džiaugsmui* (1785), kuriai muziką sukūrė Liudvikas van Bethovenas (*Devintosios simfonijos* finalas, 1823). Bethoveno „*Odės džiaugsmui*“ instrumentinė aranžuotė tapo Europos Sąjungos himnu.

Šilerio kūrybą į lietuvių kalbą pradėjo versti Kudirka. 1898 m. *Varpe* išspausdinta *Orleano mergelė*, 1899 m. – *Vilius Telis*. Lietuvių literatūroje ypač stipri yra Šilerio idėjų dramos tradicija, – prasidėjusi XX a. pradžioje nuo Vydūno, per Vincą Krėvę, Balį Sruogą, Vincą Mykolaitį-Putiną, ji pasiekia XX a. antrojoje pusėje sukurtus Juozo Grušo, Justino Marcinkevičius draminius kūrinius.

Siūloma literatūra: Frydrichas Šileris, *Eilėraščiai*; Dramos, sudarė Antanas Gailius; vertė Vytautas P. Bložė, Vilnius: Vaga, 1989; Frydrichas Šileris, *Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą*: esė, iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla, 1999; Antanas Andrijauskas, *Frydrichas Šileris ir lietuvių drama*, Vilnius: Vaga, 1990.

Frydrichas Šileris

DŽIAUGSMUI

Džiaugsme, tyras rojaus vaike,
 Kibirkštie dievų šviesi,
 Į šventovę tavo taikią
 Žemėj veržiasi visi.
 Nuo stebuklų tavo griūna
 Sienos prietarų senų,
 Broliais vargšai ir didžiūnai
 Tampa po tavu sparnu.

CHORAS

Vienas kitą, milijonai,
 Išbučiuokite karštai!
 Broliai, turi būt aukštai
 Tėvas, kupinas malonių!

Tą, kuriam tikrai pavyko
 Draugui būt tikru draugu,
 Taurią moterį sutiko, –
 Mums priimti bus smagu!
 Kas bent vieną sielą gali
 Pavadint sava – liks čia!
 O kas ne – tam šį ratelį
 Teks palikti su kančia.

CHORAS

Priesaiką draugaut kaip maldą
 Duokim iš visos širdies!
 Ji mus į žvaigždes lydės,
 Kur Nežinomasis valdo.

Savo šaltinius atvėrus,
 Girdo mus džiaugsmu gamta,
 Žengia blogis, žengia gėris
 Ten, kur matos jo pėda.
 Siuncia meilę ir paguodą,
 Ir išbandymus draugams,

Žemės kirmiui geismą duoda, Dievo veidą – angelams.

CHORAS

Kam, parpuolę milijonai,
 Ieškot Viešpats paslapčių?
 Jis gyvena už žvaigždžių,
 Ten ieškokite jo, žmonės.

Džiaugsmas – nemari spyruoklė
 Amžinos gamtos širdy.
 Amžių laikrodžio švytuoklė
 Vien tik džiaugsmui pavaldi.
 Jis iš daigo gimdo žiedą,
 Puošia skliautą spinduliais,
 Jam paklusnios saulės rieda
 Mums nematomais keliais.

CHORAS

Taip kaip saulės jo nestovi,
 Skrieja per dangaus gelmes,
 Broliai, ženkime ir mes
 Taip kaip didvyriai į kovą.

J o šypsny išminčius mato
 Atspindį tiesos tikros.
 Kankinį jis drąsiai veda
 Į viršukalnę doros.
 Jis tikėjimo zenitą
 Gaubia vėliava tauria,
 Pro grabų plyšius matyti –
 Stovi jis dangaus chore.

CHORAS

Dėl pasaulio, milijonai,
 Nebijokite kančių!
 Ten, už tolimų žvaigždžių,
 Laukia Viešpaties malonė.

Visko duot dievai negali,
 Būkim jų nuo šiol verti.
 Patys džiaugsmo siekt privalo
 Alkani ir nuskriausti.
 Tieskim priešui ranką taikią,
 Neapykantos aklos
 Kaip ir keršto mums nereikia
 Ir nereikia atgailos.

CHORAS

Mes visas skolas atleisim!
 Atsigaus vėl žmonija!
 Broliai, Dievas danguje
 Teis, kaip žemėj mes nuteisim

Džiaugsmo sklidini bokalai,
 Svaigūs vyno spinduliai –
 Sušvelnėja kanibalai,

Tampa didvyriais bailiai.
 Broliai, kilkim, tegu dangų
 Vyno putos išrašys,
 Pilnos taurės mūsų rankoj:
 Gėrio dvasiai tostas šis.

CHORAS

Ji išaukštinta nuo seno
 Kaip kilnių darbų asis,
 Gėrio dvasiai tostas šis,
 Ji žvaigždynuose gyvena.

Sunkiai kenčiantiems – stiprybę,
 Švelnią ranką – nuskriaustam,
 Priesaikai – ištikimybę,
 Tiesą – priešam ir draugam,
 Sostams – panieką, nors žiauriai
 Gali keršyti lemtis,
 Tiems, kas nusipelnė – laurai,
 Melo pranašams – mirtis!

CHORAS

Susiglauskim viens prie kito,
 Te prie šios taurės šventos
 Priesaiką kiekvienas duos
 Savo žodį išlaikyti!

Reikia prieš tironą kilti,
 Be dėmės praeit žeme,
 Nebijot mirties ir viltį
 Jaust Aukščiausiojo teisme!
 Mirę lieka nemirtingi!
 Broliai, taurę kelkim mes,
 Išganyti nuodėmingi,
 Pragaras dings be žymės.

CHORAS

Atsisveikint susirinkę,
 Laukiam lemiamos dienos!
 Laukiam nuosprendžio teisingo
 Iš Aukščiausiojo burnos!

LAIŠKAI

ANTRASIS LAIŠKAS

Tačiau ar man nederėtų galbūt geriau naudotis Jūsų suteikta laisve, nei kreipti Jūsų dėmesį į gražiojo meno areną? Argi nėra bent jau ne šių laikų dalykas dairytis estetinio pasaulio kodekso, kai moralinio pasaulio reikalai žadina kur kas didesnę domesį ir yra kur kas artimesni, o filosofinių tyrinėjimų dvasia laiko aplinkybių raginama gilintis į visų tobuliausią meną – į tikros politinės laisvės kūrimą?

Nenorėčiau gyventi kitame šimtmetyje ir būti kitam šimtmečiui darbavęsis. Žmogus yra toks pat savo laiko pilietis, kaip jis yra valstybės pilietis; ir jeigu laikoma nederamu, netgi neleistinu dalyku išsižadėti papročių ir įpročių, viešpataujančių tuose sluoksniuose, kuriuose gyveni, tai kodėl turėtų būti menkesnė pareiga, renkantis savąją veiklą, suteikti balsą šimtmečio poreikiams ir skoniui?

O tasai balsas regisi anaip tol nepalankus menui, bent jau tam, kuriam vienam bus skirti manieji tyrinėjimai. Įvykių eiga pasuko laiko genijų kryptimi, grasinančia vis labiau atitolinti jį nuo idealo meno. Menas privalo palikti tikrovę, privalo dorai ir narsiai pasikylėti viršum poreikio; mat menas yra laisvės sūnus ir pageidauja, kad dėsnis jam diktuočių dvasių būtinybę, o ne stygiaus lemiamos materijos reikmės. Tačiau dabar viešpatauja poreikis, uždėjęs nusmukusiai žmonijai savo tironišką jungą. *Nauda* yra mūsų laiko didysis stabas, kuriam privalo tarnauti visos galios ir kurį garbinti verčiami visi talentai. Šiose neįautriose svarstyklėse dvasiniai meno nuopelnai neturi svorio ir, nė truputėlio neskatinami, dingsta iš šurmulingos šimtmečio mugės. Net filosofinių tyrinėjimų dvasia atima iš vaizduotės vieną provinciją po kitos, ir meno ribos juo labiau siaurėja, juo labiau savo teritoriją plečia mokslas.

Ir filosofo, ir viešojo gyvenimo žmogaus akys su lūkesčiu išmeigtos į politikos areną, kur dabar, kaip tikima, nagrinėjama didžioji žmonijos lemtis. Argi nėra smerktino abejingumo visuomenės gerovei ženklas nedalyvauti šiame visuotiniame pašnekesyje? Tuo pačiu mastu, kuriuo šis didis teisinis nagrinėjimas dėl savo turinio ir padarinių artimas kiekvienai žmogumi vadinamai būtybei, nagrinėjimo pobūdžiu jis privalo ypatingai dominti kiekvieną savarankišką mąstytoją. Klausimas, į kurį šiaip jau visados buvo atsakoma, vadovaujantis akla stipresniojo teise, dabar, kaip regisi, pateiktas svarstyti priešais grynojo proto teisėjo krėslą, ir asmuo, gebas atsistoti į visumos centrą ir savąjį individą pasikylėti iki rūšies, turi teisę laikyti save tarėju šiame proto teisme, kuriame jis, kaip žmogus ir pasaulio pilietis, drauge yra ir suinteresuotoji pusė, suvokianti savo didesnę ar mažesnę priklausomybę nuo proceso sėkmės. Taigi šiame didžiame teisiniame nagrinėjime sprendžiamas ne vien jo paties reikalas; nuosprendis turi būti priimamas ir vadovaujantis įstatymais, kuriuos jis, kaip protinga dvasia, pats geba ir turi teisę diktuoti.

Kaip viliojama turėtų man būti imtis tyrinėti tokį dalyką su išvalgiu mąstytoju ir liberaliu pasaulio piliečiu, sprendimą paliekant daryti širdžiai, su gražiu entuziazmu pasiryžusiai aukotis žmonijos gerovei! Koks malonus netikėtumas būtų, nepaisant tokio didelio padėties skirtumo ir atstumo, kurį daro būtiną tikrojo pasaulio santykiai, idėjų platuose pasiekti tą patį rezultatą kaip ir Jūsų prietarų nepripažįstanti dvasia! Dėl to, kad atspiriu šiai žaviai pagundai ir grožiui teikiu pirmenybę prieš laisvę, tariuosi galėsiąs ne tik pasiteisinti savo polinkiu, – viliosiu išstengsiąs šią pirmenybę pagrįsti ir

principais. Tikiuosi įtikinsias Jus, kad ši materija kur kas mažiau svetima poreikiui negu epochos skoniui, netgi kad, mėginant patirtyje išspręsti minėtąją politinę problemą, privalu žengti estetikos keliu, nes kaip tik per grožį žengiama į laisvę.

Tačiau šio įrodymo man neįmanoma pateikti, nepriminus Jums principų, kuriais protas apskritai vadovaujasi, kurdamas politikos įstatymus.

ŠEŠTASIS LAIŠKAS

Ar būčiau persistengęs, pateikdamas tokį laikų aprašymą? Nelaukiu šio priekaišto, veikiau laukiu kitokio: kad šitaip būsiu per daug įrodęs. Šis paveikslas, pasakysite Jūs man, tiesa, tinka mūsų laikų žmonėms, tačiau jis juk apskritai tinka visoms tautoms, žengiančioms kultūros keliu, nes visos be išimčių pirma perdėtai protingais postringavimais turi atsitolinti nuo prigimties ir tik paskui, padedamos proto, gali prie jos grįžti.

Tačiau, įdėmiau pažvelgus į mūsų laikų charakterį, mus turėtų nustebinti kontrastas tarp dabartinės ir ankstesniosios, ypač graikiškosios, žmogiškumo formų. Išprusimo ir subtilumo šlovė, kuria mes teisėtai didžiuojamės prieš bet kurią kitą *gryną* prigimtį, neleidžia mums sužibėti prieš graikų prigimtį, kuri gyveno vienybėje su visomis meno grožybėmis ir visu išminties prakilnumu, netapdama jų auka, kaip mūsų. Graikai ne tik verčia mus gėdytis dėl paprastumo, svetimo mūsų laikams, jie drauge yra ir mūsų varžovai, dažnai net pavyzdžiai mums kaip tik tų gerųjų savybių, kurios mums paprastai teikia paguodą, kai mes skundžiamės, kad mūsų dorovė tokia priešinga prigimčiai. Mes regime juos, sykiu kupinus ir formos, ir gausos, sykiu ir filosofuojančius, ir kuriančius, sykiu švelnius ir energingus, įstabiaime savo žmogiškume sujungusius fantazijos jaunystę su proto vyriškumu.

Anuomet, to gražaus dvasinių galių atbudimo metu, jausmų ir dvasios sferos dar nebuvo taip griežtai atskirtos viena nuo kitos, joks nesutarimas dar nebuvo privertęs jų tapti priešiškomis viena kitai ir atsiriboti viena nuo kitos. Poezija dar nesanguliuavo su pokštu, o spekuliacija dar nebuvo susitepusi gudravimais. Iš bėdos jos galėjo susikeisti savo funkcijomis, nes kiekviena jų – tiesa, savaip, – gerbė tiesą. Kad ir kaip aukštai būtų užkopęs protas, jis visada meiliai tempdavo paskui save materiją, ir nors jis skaidydavo labai aiškiai ir griežtai, bet niekada nežalodavo. Tiesa, jis suskaidė žmogaus prigimtį ir padidinęs išbarstė ją po visą nuostabią dievų sferą, tačiau jis neplėšė jos gabalais, o tik skirtingai sumaišydavo jos dalis, ir kiekvienoje atskiroje dievybėje gyvavo visas žmogiškumas. Koks didelis skirtumas, palyginti su mūsų laikais! Ir pas mus padidintas rūšies atvaizdas yra išbarstytas po individus, tačiau tai yra atskiros nuotrupos, o ne įvairūs mišiniai, todėl, norėdami aprėpti rūšies visumą, mes turime pažinti kiekvieną individą. Beveik jauti pagundą tvirtinti, kad mūsų laikais pavienės dvasinės galios ir tikrovėje veikia taip pat pavieniui, kaip jas savo vaizduotėje atskiria psichologas, kad mes matome ne tik pavienius subjektus, bet ir išstisias klases žmonių, kurių tik dalis pradų išsivystė, o kitų pradų tėra tik užuomazgos – kaip skurstančių augalų.

Neneigių tų pranašumų, kuriais šių laikų padermė, kaip visuma, nusvertų ant intelekto svarstyklių net pačią geriausią priešistorinę padermę; tačiau ji turi stoti į kovą, suglaudusi gretas, ir tik visuma gali rungtis su visuma. Kas iš šiuolaikinių žmonių galėtų susirungti vyras prieš vyrą su atėniečiu dėl žmogiškumo?

Iš kur atsirado šitas individo vertės sumažėjimas, išaugus rūšies pranašumui? Kodėl kiekvienas graikas galėjo laikyti save savo laiko reprezentantu ir kodėl niekas šito

nedrįsta šiandien? Todėl, kad graikui jo formas suteikė viską vienijanti gamta, o mūsų laikų žmogui – viską suskaidantis intelektas.

Pati kultūra šitaip sužalojo naująją žmoniją. Kai tik dėl išaugusio patyrimo ir tikslesnio mąstymo pasidarė būtina griežčiau atskirti vieną nuo kito mokslus, o dėl sudėtingesnio valstybės mechanizmo turėjo griežčiau išsiskirti luomai ir užsiėmimai, nutrūko ir vidinis žmogiškosios prigimties ryšys, ir pražūtingos grumtynės padalino pusiau jos harmoningas galias. Intuityvusis ir spekuliatyvusis intelektai, priešišškai nusiteikę vienas kito atžvilgiu, užėmė kiekvienas savo atskirą sritį ir pradėjo pavydžiai ir su nepasitikėjimu sergėti tos srities ribas, o apriboję savo veiklą viena sfera, jie susikūrė sau ir valdovą, kuris neretai nuslopindavo visus kitus pradus. Kai vienoje pusėje hipertrofuota vaizduotė naikina menkus proto daigelius, kitoje pusėje abstrahavimo dvasia gesina ugnį, prie kurios galėtų sušilti širdis ir nuo kurios įsižiebtų fantazija.

Šitą skilimą, kurį žmogaus viduje pradėjo menas ir mokytumai, naujoji valdymo dvasia padarė visišką ir visuotinę. Tiesa, nebuvo ko ir tikėtis, kad paprasta pirmųjų respublikų organizacija pergyventų pirmųjų papročių ir santykių paprastumą; bet užuot pakilusi iki aukštesnio organinio gyvenimo, ji nusmuko iki žemos ir grubios mechanikos. Vietoj anos polipinės graikų valstybių prigimties, kai kiekvienas individas gyveno visai nepriklausomai ir, reikalui esant, galėjo susiliesti su visuma, dabar atsirado išmoningas mechanizmas, kuriame, susijungus daugybei negyvų dalių, atsiranda mechaniškas visumos egzistavimas. Dabar vieni nuo kitų buvo atplėšti valstybė ir bažnyčia, įstatymai ir papročiai; malonumas atsiskyrė nuo darbo, priemonė nuo tikslo, pastangos nuo atlyginimo. Būdamas amžinai prisirišęs tik prie vieno mažučio visumos gabalėlio, žmogus ir pats tampa nuotrūpa; nuolat girdėdamas ausyse vien monotonišką savo paties sukamo rato ūžesį, jis niekuomet neišugdo savo esmės harmonijos ir, užuot išryškinęs savo prigimties žmogiškumą, tampa tiktai savo užsiėmimo arba savo mokslo kopija; bet net ir tas skurdus fragmentiškas dalyvavimas, siejantis atskirą narį su visuma, nepriklauso nuo formų, kurias sukuria patys nariai (argi galima patikėti jų laisvei tokį dirbtinį ir trapų mechanizmą?); tas formas skrupulingai griežtai nustato speciali programa, kuri supančioja jų laisvą nuožiūrą. Negyva raidė užima gyvojo intelekto vietą, o drumsta atmintis laikoma patikimesniu valdovu negu genialumas ir jausmai.

Jeigu bendruomenė žmogaus matu laiko jo užimamą postą, jeigu ji vieną iš savo piliečių gerbia tik už mechanišką atmintį, kitą – už pedantišką protą, o trečią – už automatišką tikslumą, jeigu ji vienur, nekreipdama dėmesio į charakterį, žiūri tiktai žinių, o kitur – tvarkos dvasios ir įstatymiško elgesio vardan pakenčia patį didžiausią proto aptemimą, jeigu ji, be to, nori, kad kiekvienas iš tų sugebėjimų būtų toks intensyvus, kiek tik tai įmanoma subjektui paliktoje veiklos sferoje, tai ar verta stebėtis, kad kiti mūsų sielos pradai apleidžiami, siekiant kuo labiau pasirūpinti tuo vieninteliu, kuris atneša garbę ir turtą? Tiesa, mes žinome, kad galių kupinas genijus savo verslo ribų nedaro savo veiklos ribomis; tačiau vidutinis talentas jo daliai tekusiame versle sunaudoja visą skurdžią savo jėgų sumą, ir neprasta turi būti galva, kurios, nekenkiant amatui, dar liktų ir pomėgiams. Be to, dar ir retai būna gera rekomendacija valstybei, kai žmogaus galios viršija jam skiriamas užduotis, arba kai genialaus vyro aukštesnieji dvasiniai poreikiai tampa jo tarnybos varžovu. Valstybė taip pavydžiai stengiasi, kad tarnai būtų vien jos nuosavybė, jog lengviau pasiryš (ir kas pasakys, kad ji neteisi?) savo vyrą dalintis su Venus Eytherea, o ne su Venus Urania.

Taip tad paskiras konkretus gyvenimas pamažu išdildomas, idant savo skurdžią būtį tvirtų abstrakti visuma, ir valstybė amžinai lieka svetima savo piliečiams, nes jausmas jos niekur neaptinka. Priversta klasifikavimu pasidaryti savo piliečių įvairovę lengviau aprėpiamą ir žmones patirti vien iš antrų rankų kaip reprezentantus, valdančioji dalis galų gale juos visiškai pameta iš akių, painiodama juos su paprasta intelekto konstrukcija; o valdomoji dalis tik su šalčiu gali priimti įstatymus, taip menkai jai pačiai skirtus. Pagaliau pasibodėjusi palaiykite ryšį, kurį jai valstybė taip mažai tepalengvina, pozityvioji visuomenė (tokia dalia jau seniai ištikusi daugumą Europos valstybių) išyra ir pereina į moralinę prigimtinę būklę, kurioje viešojo valdžia yra tikta viena iš daugelio partijų, nekenčiama ir apgaulinėjama to, kuris ją daro reikalingą, ir gerbiama tik to, kuris be jos gali apsieiti.

Ar žmonija, iš vidaus ir iš išorės spaudžiama šios dvejetainės prievartos, būtų galėjusi pasukti kitokia kryptimi, negu iš tikrųjų pasuko? Spekuliatyvoji dvasia, ieškanti neprarandamų turtų idėjų karalijoje, turėjo tapti prašalaite juslių pasaulyje ir per formą pamesti materiją. Verslo dvasia, uždaryta monotoniškame objektų rate, o jame dar labiau suvaržyta formulių, turėjo paleisti iš akių laisvą visumą ir nuskursti drauge su savąja sfera. Pirmąją ėmė pagunda modeliuoti tikrovę pagal tai, ką įmanu mąstyti, ir subjektyvias savo vaizduotės sąlygas pakylėti iki įstatymų, privalančių lemti daiktų būtį, o antroji puolė į kitą kraštutinumą – visą patirtį vertinti, remiantis paskiru patirties fragmentu, ir mėginti taikyti *savojo* verslo taisyklės apskritai ir be išimčių bet kokiam verslui. Vienai buvo lemta tapti tuščio subtilumo, o antrai – pedantiško ribotumo auka, nes pirmoji visumos atžvilgiu buvo per aukštai, o antroji – per žemai. Tačiau neigiami tokios dvasinės krypties padariniai neapsiribojo vien pažinimo ir gaminių sfera; ne mažiau ji paveikė ir jausmus bei veiklą. Juk žinome, kad sielos jautrumo laipsnis priklauso nuo vaizduotės gyvumo, o apimtis – nuo jos turtingumo. Tačiau analitinio gebėjimo persvara neišvengiamai turėjo menkinti fantazijos galią ir ugnį, o ribota objektų sfera – mažinti jos turtingumą. Todėl tas abstraktusis mąstytojas labai dažnai esti šaltos širdies, nes skaido įspūdžius, kurie sielą juk paliečia tik kaip visuma; o verslininkas labai dažnai esti *siauros* širdies, nes jo fantazija, uždaryta monotoniškame amato rate, negali prasiplėsti ir perprasti kito žmogaus vaizduosenos.

Mano dėstyimo eiga reikalavo atskleisti neigiamąją epochos charakterio kryptį ir jos šaltinius, o ne parodyti privalumus, kuriais prigimtis juos kompensuoja. Visiškai sutinku su jumis: individui šis jo esmės suskaldymas yra labai nemalonus, bet be jo rūšis nebūtų galėjusi padaryti pažangos. Graikų žmogiškumas neabejotinai buvo aukščiausia pakopa, ir žmonija negalėjo nei pasilikti joje, nei palypėti aukščiau. Negalėjo pasilikti joje, nes intelektas, remdamasis jau sukauptomis atsargomis, neišvengiamai turėjo būti priverstas atsiskirti nuo jutimų bei stebėjimo ir siekti aiškesnio pažinimo; negalėjo palypėti aukščiau, nes tik tam tikras aiškumo laipsnis gali egzistuoti drauge su tam tikra pilnatve ir šiluma. Graikai buvo pasiekę šį laipsnį, ir, panoręję žengti į aukštesnį išsivystymą, būtų turėję, kaip ir mes, atsisakyti savo esmės totališkumo ir siekti tiesos vienas nuo kito atskirais keliais.

Nebuvo jokių kitų priemonių išvystyti įvairius žmogaus pradus, kaip tik nukreipti juos vieną prieš kitą. Šis jėgų antagonizmas yra didysis kultūros instrumentas, tačiau – tik instrumentas; kol tas antagonizmas egzistuoja, tol mes esame tikta pakeliui į kultūrą. Vien dėl to, kad atskiros galios žmoguje izoliuojasi viena nuo kitos ir pradeda pre-

tenduoti į vienvaldį viešpatavimą, jos pradeda konfliktuoti su daiktų tiesa, ir visumos jausmą, kuris iki tol tingiai tenkinosi išoriniais reiškiniais, priverčia išsiskverbti į objektų gelmę. Kai grynasis intelektas uzurpuoja autoriteto vietą juslių pasaulyje, o empirinis intelektas verčia jų laikytis patirties diktuojamų sąlygų, abu šie pradai pasiekia didžiausią bendrumą ir visiškai aprėpia savo sferas. Kai vaizduotė savivaliaudama išdrįsta sugriauti visą pasaulio tvarką, ji kartu priverčia protą prasiskverbti iki giliausių pažinimo versmių ir pasitelkti į kovą su ja būtinumo dėsnį.

Vienpusis galių išvystymas individą neišvengiamai veda į suklydimą, tačiau rūši – į tiesą. Vien todėl, kad mes sutelkiame visą savo dvasinę energiją į vieną tašką ir visą savo esmę sukoncentruojame į vieną galią, mes lyg ir suteikiame tai galiai sparnus ir dirbtinai perkeliame ją toli už tų ribų, kurias jai, atrodo, nustatė gamta. Kaip yra visiškai tikra, kad net visi žmogiškieji individai kartu, sutelkę visą savo regėjimo galią, kurią jiems suteikė gamta, niekada nebūtų pajėgę pamatyti Jupiterio palydovo, kurį astronomui padeda surasti teleskopas, taip tikra tai, kad žmogaus mąstymo galia niekada nebūtų priėjusi prie begalybės analizės ar gynojo proto kritikos, jeigu paskirų, tam tikslui atsidėjusių subjektų protas nebūtų atsiskyres, tarsi atsiplėšęs nuo bet kurios medžiagos ir apginklavęs savo į begalybę nukreipto žvilgsnio aukščiausio lygio abstrakcija. Tačiau ar tokia tarsi paskendusi grynajame prote ir grynajame stebėjime dvasia pajėgs atsakyti griežtų logikos grandinių ir išlaisvinti savo poetines galias, ar pajėgs ji teisingai ir tyrai suvokti daiktų individualumą? Čia prigimtis užkerta kelią net ir universaliam genijui, ir tiesa tol gimdys kankinius, kol filosofija savo kilniausiu tikslu turi laikyti kovą su klaidomis.

Nors ir kiek iš to žmogaus galių vystymosi skyrium būtų laimėjusi pasaulio visuma, negalima paneigti, kad individus, kuriuos tai paliečia, slegia šio pasaulinio tikslo praeikimas. Gimnastikos pratimai, tiesa, padeda išvystyti atletišką kūną, bet grožį sukuria tik laisvas ir ritmingas sąnarių žaismas. Lygiai taip pat ir atskirų dvasinių gebėjimų begalinis įtempimas gali sukurti nepaprastus žmones, tačiau tik harmoningas visų tų gebėjimų derinimas padaro juos laimingus ir tobulus. Bet koks gi būtų mūsų santykis su praėjusiais ir ateinančiais amžiais, jeigu žmogaus prigimties vystymuisi būtų reikalinga tokia auka? Juk mes būtume tik žmonijos tarnai, būtume ištisus tūkstantmečius jai vergavę ir patys įspaudę savo sužalotai prigimčiai šitą gėdingą ženklą – vien tam, kad vėlesnės kartos, pasinėrusios į palaimingą tinginystę, galėtų laukti moralinio sveikumo ir laisvai vystyti savo žmogiškumą.

Tačiau ar gali būti, kad žmogus būtų pašauktas dėl kokio nors tikslo užmiršti pats save? Ar gali gamta vardan savo tikslų atimti iš mūsų tobulumą, kurio iš mūsų reikalauja proto tikslai? Vadinasi, klaidinga manyti, kad, norint išvystyti atskiras galias, būtinai reikia paaukoti jų visumą; arba, net jeigu prigimties dėsniai ir labai to reikalautų, tai mūsų galioje turėtų būti šitą meno sugriautą mūsų prigimties visumą atstatyti, pasitelkus aukštesnį meną.

DVIDEŠIMT PENKTASIS LAIŠKAS

Kol žmogus savo pirmojoje fizinėje būklėje tik pasyviai priima į save juslių pasaulį, tik-tai jaučia, – jis dar tebėra ir visiškai susiliejęs su tuo pasauliu, ir kaip tik todėl, kad pats tėra vien pasaulis, pasaulis jam dar neegzistuoja. Tik tuomet, kai žmogus, atsistojęs estetineje padėtyje, iškelia pasaulį už savo ribų arba pasaulį *stebi*, jo asmenybė atsiskiria nuo pasaulio, ir pasaulis jam pasirodo, nes dabar jau žmogus su juo nebėra susiliejęs¹.

Apmąstymas (refleksija) yra pirmasis liberalus žmogaus santykis su jį supančia vieta. Godulys savo objektą tiesiogiai stveria, o apmąstymas savąjį nukelia tolyn ir kaip tik taip paverčia jį savo tikrąja ir neprarandama nuosavybe, kad leidžia jam pabėgti nuo aistros. Prigimties būtinybė, visiškai valdžiusi žmogų gryno jutimo būklėje, jam pradėjęs reflektuoti pasitraukia, jusles apima akimirkos ramybė, net pats amžinai kintąs laikas sustoja, pasklidi sąmonės spinduliai susitelkia daiktan ir laikinumo fone išskyla *forma*, mintinis begalybės atvaizdas. Vos žmogaus viduje išsižiebia šviesa, ir aplink jį jau nebe naktis; vos jo viduje stoja rimtis, atlėgsta ir audra visatoje, ir besigalynėjančios gamtos galios nurimsta, suvaržytos nekintamų ribų. Todėl tad nenuostabu, kad senų senovės poezijos veikalai apie šį didį įvykį žmogaus viduje kalba kaip apie išorinio pasaulio revoliuciją ir mintį, įveikiančią laiko dėsnius, simboliškai perteikia paveikslu *Dzeuso*, užbaigiančio Saturno viešpatiją.

Iš gamtos vergo, kuriuo buvo, kol naudojosi vien juslėmis, žmogus, pradėjęs mąstyti, tampa jos įstatymų leidėju. Gamta, iki tol valdžiusi jį tiktai kaip *galia*, dabar kaip *objektas* stojasi prieš jo vertinantį žvilgsnį. Tai, kas jam yra objektas, jau nebegali būti jo viešpats; mat kad būtų objektas, pirma turi atsидurti jo valdžioje. Kai tik žmogus pradeda duoti ir kol duoda materijai formą, materijos poveikis jo negali paliesti; mat dvasios negali užgauti niekas daugiau, išskyrus tai, kas jai atima laisvę, o savąją laisvę dvasia juk ir įrodo, suteikdama formą beformei būčiai. Baimė įsikūrusi tik ten, kur viešpatauja sunki ir pavidalo neturinti masė ir kur tarp nepatikimų ribų šmėžuoja miglotos apybraižos; žmogus darosi pranašesnis už visas gamtos baisybes, jeigu tik geba suteikti joms formą ir paversti jas savo objektais. Pradėjęs tvirtinti savąjį savarankiškumą prieš gamtą, kaip reiškinį, jis įtvirtina ir savo orumą prieš ją, kaip galią, ir, taurios laisvės įkvėptas, sukyla prieš savo dievus. Dievai nusimeta šmėklų kaukes, kuriomis baugino žmogų kūdikystėje, ir tapę žmogaus vaizdiniais, nustebina jį, iškeldami jam prieš akis jo paties paveikslą. Dieviškoji Rytų kraštų pabaisa, valdanti pasaulį akla plėšraus žvėries galybe, graikų fantazijoje susitraukusi pavirsta bičiulišku žmogaus kontūru, titanų karalija griūva, ir begalinė forma sutramdo begalinę galią.

Tačiau, man vien pradėjęs ieškoti kelio iš materialaus pasaulio ir galimybės pereiti į dvasių pasaulį, laisva manosios vaizduotės tėkmė jau nuvedė į patį dvasių pasaulio vidurį. Grožis, kurio mes ieškome, jau liko mums už nugarų, nes mes, nuo nuogos gyvasties tiesiogiai perėję prie grynojo pavidalo ir grynojo objekto, jį stačiai peršokome. Toks

¹ Dar kartą primenu, kad abu šie periodai iš idėjos, teisybė, turi būti vienas nuo kito skiriami, tačiau patirtyje daugiau ar mažiau esti susimaišę. Be to, nereikia manyti, kad kada nors būta vieno laiko, kai žmogus tvėrė vien šioje fizinėje būklėje, ir kito, kai jis iš tos būklės visai išsivadavo. Vos žmogus *pamato* kokį objektą, jis jau nebėra vien fizinėje būklėje, o, matydamas objektą, iš tos fizinės būklės ir neištrūksta, nes juk matyti gali, tik naudodamasis juslėmis. Taigi tie trys momentai, apie kuriuos kalbėjau dvidešimt ketvirtojo laiško pradžioje, yra, apskritai žiūrint, trys skirtingos visos žmonijos ir paskiro žmogaus raidos epochos, tačiau juos galime išskirti ir suvokiant kokį nors objektą, taigi, trumpai tariant, jie yra būtina sąlyga bet kokio pažinimo, kurį mes pasiekiamo, naudodamiesi juslėmis.

šuo­lis nėra būdingas žmogaus prigimčiai, tad mes, norėdami žengti su ja koja kojon, vėlei turėsime grįžti į juslių pasaulį.

Tiesa, grožis yra laisvo apmąstymo kūrinys, ir mes drauge su juo iš­engiame į idėjų pasaulį – tačiau, kaip privalu atkreipti dėmesį, dėl to nepasitraukdami iš juslių pasaulio, kaip kad esti, pažįstant tiesą. Tiesa yra grynas produktas, liekęs atmetus viską, kas ma­terialiu ir atsitiktina, grynas objektas, kuriame nebegali likti jokių subjek­to varžančių užtvarų, grynas saviveikumas be jokių pasyvumo priemaišų. Tiesa, ir iš aukščiausios abstrakcijos esama kelio grįžti į juslių pasaulį; mat mintis sudirgina vidinius jūtimus ir loginės bei moralinės vienovės vaizdinys pereina į juslinio atitikimo jausmą. Tačiau, gėrėdamiesi pažintomis tiesomis, mes labai aiškiai skiriame savąjį vaizdinį nuo savųjų jūtimų ir pastaruosius laikome atsitiktinumu, kurio kuo puikiausiai galėtų ir nebūti, nors dėl to pažinimas nesiliautų ir tiesa vis tiek liktų tiesa. Tačiau visai tuščias darbas būtų mėginimas šią sąsają su gebėjimu justai atskirti nuo *grožio* vaizdinio; mat negalime tenkintis, vieną jų mąstydami kaip kito padarinį, ir turime juos abu drauge laikyti kits kito ir padariniu, ir priežastimi. Mėgaudamiesi pažintomis tiesomis, mes be vargo skiriame perėjimą nuo veiklos prie pasyvumo ir, antrajam stojus, aiškiai pastebime, kad pirmoji jau baigėsi. O mums gėrintis grožiu tokios veiklumo ir pasyvumo sekos neįmanoma iš­velgti, ir refleksija čia taip visiškai susilieja su jausmu, kad mes tariamės tiesiogiai jaučią formą. Taigi grožis, tiesa, mums yra *objektas*, nes refleksija yra sąlyga, reikalinga, kad mes jį pajustume; tačiau drauge grožis yra ir *mūsų subjekto būklė*, nes jausmas yra sąlyga, leidžianti mums susikurti jo vaizdinį. Taigi grožis, tiesa, yra forma, nes mes ją apmąstome; tačiau kartu jis yra ir gyvybė, nes mes jį jaučiame. Trumpai tariant, jis yra drauge ir mūsų būklė, ir mūsų darbas.

Ir kaip tik todėl kad grožis yra ir viena, ir kita, jis mums yra kuo įtikimiausias įrodymas, kad pasyvumas neatmeta aktyvumo, ma­terija – formos, kad apribojimas ana­iptol neatmeta begalybės; taigi, kad dėl būtinos fizinės žmogaus priklausomybės jo moralinė laisvė ana­iptol nėra atmetama. Grožis tatau įrodo, – ir turiu pridurti, kad *tik jis vienas* mums tatau gali įrodyti. Mat gėrintis tiesa arba logine vienove jūtimas nebūtinai susijungęs su mintimi, jis atsitiktinai seka įkandin minties, todėl tai gali būti tik­tai įrodymas, kad įkandin protingos prigimties gali sekti juslinė ir atvirkščiai, – tačiau tai nėra įrodymas, kad abi jos egzistuoja drauge, kad jos viena kitą veikia, kad jos absoliučiai ir būtinai yra sujungiamos. Veikiau net priešingai – iš tos aplinkybės, kad mąstant atmetamas jausmas, o jaučiant atmetama mintis, būtų galima daryti išvadą, kad šios dvi prigimtys yra *nesuderinamos*, – juk iš tikrųjų analitikai negali pateikti geresnio įrodymo, kad grynasis protas žmonijoje yra įgyvendinamas, išskyrus tą, kad jis būtinai reikalingas. Tačiau kadangi mėgaujantis grožiu arba *estetine vienove* iš tikrųjų vyksta materijos ir formos *susivienijimas* ir keitimasis vietomis, tai šitai kaip tik ir įrodomas abiejų prigimčių *suderinamumas*, begalybės realizavimas baigtinybėje, trumpai tariant, – iškilniausio žmogiškumo galimybė.

Taigi nebeturime trikti, ieškodami galimybės pereiti iš juslinės priklausomybės į moralinę laisvę, nes grožio pavidalu mums duotas atvejis, rodąs, kad toji laisvė ir toji priklausomybė gali egzistuoti visiškai drauge ir kad žmogus, siekdamas pasireikšti kaip dvasia, nebūtinai turi bėgti nuo materijos. Bet jeigu jis, kaip rodo grožio faktas, jau bendrijoje su juslių pasauliu yra laisvas ir jeigu laisvė yra kažkas absoliutu ir aukščiau juslių, kaip būtinai teigia pati jos sąvoka, tai nebegali kilti klausimo, kaip žmogui

pavyksta iš ribotos būties pasikylėti iki absoliuto, mąstymu ir valia tapti priešprieša juslių pasauliui, nes tatai jau įvykę grožio atveju. Žodžiu, galima kelti klausimą, ne kaip žmogus nuo grožio pereina prie tiesos, kuri, kaip gebėjimas, grožyje jau slypi, o tik kaip jis skinasi kelią iš kasdienės tikrovės į estetinę, nuo paprastų gyvasties jausmų – prie grožio jausmų.

DVIDEŠIMT ŠEŠTASIS LAIŠKAS

Kadangi estetinis sielos nusiteikimas, kaip aš jau parodžiau ankstesniuose laiškuose, tiktai duoda pradžia laisvei, tai nesunku suprasti, kad jis negali būti kilęs iš laisvės, vadinasi, negali būti moralinės kilmės. Jis turi būti gamtos dovana; vien tik atsitiktinumo malonė gali sutraukti fizinio būvio grandines ir atvesti laukinį prie grožio.

O grožio grūdas negali sudygti nei ten, kur skurdi gamta neleidžia žmogui pajusti jokio malonumo, nei ten, kur pernelyg dosni gamta išvaduoja jį nuo bet kokių asmeninių pastangų – kur bukas juslingumas nejaučia jokių poreikių ir viešpatauja baisus ir niekad nepasotinamas godulys. Jis negali sudygti nei ten, kur žmogus it trogloditas tūno savo oloje, amžinai vienas ir niekad nerasdamas žmoniškumo *šalia savęs*, nei ten, kur jis it klajoklis traukia su didžiule kariuomenės mase, kur jis amžinai yra vienas iš daugelio ir niekad nemato žmoniškumo *savyje*; tik ten gali išsprogti dailus grožio pumpuras, kur žmogus savo trobelėje tyliai kalbasi pats su savimi, o išėjęs į lauką, šnekasi su savo gimine. Ten, kur lengvas vėjelis atveria mūsų jusles pačiam švelniausiam prisilietimui ir energinga šiluma suteikia gyvybę vešliai medžiagai, kur aklos masės viešpatija jau nugalėta negyvuose kūriniuose ir pergalingoji forma sukilnina net pačią žemiausią prigimtį, ten, toje džiugioje aplinkoje, palaimingoje zonoje, kur tik veikla skatina vartojimą ir tik vartojimas skatina veiklą, kur iš paties gyvenimo gimsta švelnioji tvarka, ir iš tvarkos įstatymo gimsta tiktai gyvenimas, ten, kur vaizduotė nuolat bėga nuo realybės ir vis dėlto niekad nenutolsta nuo gamtos paprastumo, ten, tiktai ten pojūčiai ir dvasia, jaučiančioji ir kuriančioji galios, vystysis, sudarydamos tą palaimingą pusiausvyrą, kuri yra grožio siela ir žmogiškumo sąlyga.

O kuo reiškiasi laukinio perėjimas į žmogiškumą? Kad ir kiek mes gilintumės į istoriją, visose tautose ir gentyse, išsivadavusiose iš gyvuliško gyvenimo vergovės, tą fenomeną visada sudaro vienas ir tas pat: mėgavimasis *regimybe*, polinkis į *puošimąsi* ir *žaidimą*.

Didžiausias bukumas ir aukščiausias protas tam tikra prasme yra giminingi, nes abiem rūpi tiktai realūs dalykai ir abu yra visai abejingi, kai susiduria tik su regimybe. Pirmąjį išjudina iš ramybės būvio tiktai kokio nors objekto egzistavimas juslėse, o antrąjį tik jo sukurtų sąvokų pritaikymas patirties faktams gražina į ramybės būvį; žodžiu, kvailumas negali pakilti virš tikrovės, o protas negali sustoti nepasiekęs tiesos. Tad kadangi realumo poreikis ir prisirišimas prie tikrovės tėra tik nepriteklius padarinys, tai abejingumas realybei ir susidomėjimas regimybe yra tikras žmogiškumo ribų išplėtimas ir reikšmingas žingsnis kultūros link. Visų pirma tai liudija išorinę laisvę: juk tol, kol viešpatauja skurdas ir poreikio priespauda, fantazija yra tvirta grandine pririšta prie tikrovės; tik tuomet, kai poreikis yra patenkintas, ji atskleidžia savo neribotas galimybes. Tačiau tai liudija ir tam tikrą vidinę laisvę, nes įgalina mus įžiūrėti jėgą, kuri nepriklausomai nuo kokios nors išorinės priežasties verčia judėti pati save ir turi pakankamai energijos, kad galėtų atremti materijos antpuolį. Daiktų realumas yra jų (pačių daiktų)

kūriny; daiktų regimybė yra žmogaus kūrinys, ir siela, gėrėdamasi regimybe, jaučia malonumą jau ne dėl to, ką ji gauna, bet dėl to, ką ji sukuria.

Turbūt visiems yra savaime suprantama, kad mes čia kalbame tikrai apie estetinę regimybę, kuri skiriasi nuo tikrovės ir tiesos, o ne apie loginę regimybę, kuri yra painiojama su pastarosiomis, – taigi apie regimybę, kuri mums patinka todėl, kad ji yra regimybė, o ne todėl, kad laikome ją kažkuo geresniu. Tik estetinė regimybė yra žaidimas; loginė regimybė yra apgavystė. Estetinės regimybės branginimas niekada negali padaryti žalos tiesai, nes niekada nėra pavojaus, kad šią regimybę bus mėginama pateikti kaip tiesą – o juk tik šitaip tiesai ir galima pakenkti; niekinti šią regimybę – tai niekinti apskritai visus dailiuosius menus, kurių esmę sudaro regimybė. Tačiau kartais būna, kad protas, vaikydamasis realybės, vis dėlto pasidaro nepakantus ir pasmerkia visą gražios regimybės meną, nes jis yra tikrai regimybė; bet protui taip atsitinka tik tuomet, kai jis prisimena kiek anksčiau minėtą giminystę. Apie būtinai reikalingas gražios regimybės ribas man dar bus progos atskirai pašnekėti.

Pati gamta pakelia žmogų nuo realybės prie regimybės, apginklavusi žmogų dviem pojūčiais, kurie tikrai per regimybę veda jį prie tikrovės pažinimo. Regėjime ir klausoje puolančioji materija jau yra nustumta nuo pojūčių, ir objektas, kurį mes savo gyvuliškais pojūčiais betarpiškai liečiame, jau yra nuo mūsų atitolintas. Tai, ką mes *matome* akimi, skiriasi nuo to, ką mes *juntame*, nes protas peršoka per šviesą prie objektų. Lytėjimo joslės objektas yra prievarta, kuriai mes turime paklusti; akies ir ausies objektas yra forma, kurią mes sukuriame. Kol žmogus yra laukinis, malonumą jam teikia tikrai žemesnieji jutimai, kuriems regimybės jutimai tuo metu tikrai tarnauja. Jis arba visai nepakyla iki matymo, arba vien matymas jo nepatenkina. Kai tik jis pradeda jausti akimi, ir regėjimas jam įgyja savarankišką vertę, jis iškart pasidaro estetiškai laisvas, ir jo potraukis žaisti jau yra išsivystęs.

Vos prabyla potraukis žaisti, per kurį žmogus patiria malonumą iš regimybės, tuoj atbunda ir potraukis kurti formas mėgdžiojant, kuris regimybę traktuoja kaip savarankišką dalyką. Kai žmogus pasiekia tokią pakopą, kad sugeba išvelgti skirtumą tarp regimybės ir tikrovės, formos ir kūno, tai jis jau gali atskirti juos vieną nuo kito; juk jis jau ir padarė tai, išvelgdamas jų skirtumą. Taigi gebėjimas kurti formas mėgdžiojant apskritai yra duotas kartu su gebėjimu išvelgti formą; pats formos siekimas yra paremtas kitu pagrindu, apie kurį man čia nėra reikalo kalbėti. Kaip anksti arba kaip vėlai išsivysto estetiškas meno potraukis, priklauso nuo stiprumo tos meilės, kurią žmogus gali parodyti grynai regimybei.

Kadangi visa, kas tikrai egzistuoja, yra kilę iš gamtos, kaip svetimos galios, o visa regimybė – iš žmogaus, kaip įsivaizduojančio subjekto, tai žmogus tikrai pasinaudoja savo absoliučia nuosavybės teise, atskirdamas regimybę nuo esmės ir elgdamasis su ja kaip jam patinka. Jis gali visiškai nevaržomas sujungti tai, ką atskyrė gamta, jeigu tik pajėgia įsivaizduoti tuos dalykus sujungtus, ir gali atskirti tai, ką gamta buvo sujungusi, jeigu tik jo protas geba atskirti tuos dalykus. Nieko daugiau jam čia nėra šventa, išskyrus jo paties valią, jeigu tik jis neperžengia ribos tarp *jo* srities ir daiktų būties, arba gamtos srities.

Šia žmogiška valdovo teise jis naudojasi *regimybės mene*, ir juo griežčiau jis atriboja „mano“ nuo „tavo“, juo kruopščiau atskiria formą nuo esmės ir juo daugiau savarankiškumo suteikia pirmajai, juo labiau jis ne tik praplečia regimybės karalystę, bet ir išsaugo tiesos ribas; juk jis negali apvalyti regimybės nuo tikrovės, kartu neišvaduodamas tikrovės nuo regimybės.

Tačiau šią suvereno teisę jis turi tik *regimybės pasaulyje*, bekūnėje fantazijos karalystėje, ir turi ją tik tol, kol teorijos srityje sąžiningai vengia teigti to pasaulio egzistavimą, o praktikos srityje atsisako mėginimų kurti egzistenciją, pasitelkdamas tą regimybę. Taigi matote, kad rašytojas vienodai peržengia savo ribas, ir priskirdamas savo idealui egzistenciją, ir siekdamas per ją kokią nors egzistenciją sukurti. Mat nei vieno, nei kitos jis negali pasiekti kitaip, kaip tik arba viršydamas savo, kaip rašytojo, teises, savo idealu braudamasis į patirties sritį ir drįsdamas paprasčiausią galimybę skelbti tikrąją būtimi, arba atsisakydamas tos savo teisės, leisdamas patirčiai brautis į idealo sritį ir apribodamas galimybę tikrovės sąlygomis.

Regimybė yra estetiška tik tada, kai ji yra *atvira* (aiškiai atsisakanti bet kokių pretenzijų į realumą), ir tik tada, kai ji yra *savarankiška* (kai jai nereikalinga regimybės parama). Jeigu regimybė yra apgaulinga ir apsimeta esanti realybe arba jeigu ji yra negryna ir negali veikti be realybės pagalbos, ji yra ne kas kita, kaip niekingas materialių tikslų siekimo įrankis, ir negali liudyti dvasios laisvės. Beje, visai nebūtina, kad daiktas, kurio regimybė yra graži, būtų nerealus, jeigu tik mūsų sprendimas apie jį neatsižvelgia į tą realybę: mat jeigu jis atsižvelgia į realybę, tai nustoja buvęs estetiškas sprendimas. Gyva graži moteris mums, tiesa, gali patikti lygiai taip ir net dar labiau, negu toks pat, tačiau tik nupieštas grožis; bet tiek, kiek gyva moteris patinka mums labiau už portretą, ji patinka mums jau ne kaip savarankiška regimybė, ji patinka jau ne vien grynai estetiniam jausmui; pastarajam ir gyva būtybė turi patikti tik kaip pavidas, o tikrovė – tik kaip idėja; tačiau, žinoma, tam, kad pajustum vien grynąją regimybę gyvoje būtybėje, reikia pasiekti nepalyginamai aukštesnę estetinę kultūros laipsnį, negu tam, kad nepasigestum gyvybės, stebėdamas regimybę.

Ten, kur mes paskirame žmoguje ar visoje tautoje pastebėsime atvirą ir savarankišką regimybę, galėsime manyti esant dvasią, skonį ir visas kitas su tuo susijusias geras savybes; pamatysime, kad ten idealas valdo tikrąjį gyvenimą, kad garbė ten švenčia pergale prieš turta, mintis – prieš malonumą, svajonė apie nemirtingumą – prieš egzistenciją. Ten bus bijomasi tikrai viešuomenės balso, ir alyvų vainikas bus labiau gerbiamas už purpuro mantiją. Po nenuoširdžia ir skurdžia regimybėje bando slėptis tik bejėgiškumas ir iškrypimas, o paskiri žmonės ir ištisos tautos, kurios „papildo realybę regimybėje arba (estetinę) regimybę – realybę“ (tie du dalykai dažnai būna tarpusavyje susiję), kartu įrodo ir savo ydingumą, ir estetinį bejėgiškumą.

Taigi į klausimą: „*Kokiu mastu regimybė gali egzistuoti moralės pasaulyje?*“ – trumpai drūtai galima atsakyti šitaip: „*Tiek, kiek ta regimybė yra estetinė*“, t. y. tokia regimybė, kuri nemėgina atstoti realybės ir kuriai nereikia, kad realybė ją pavaduotų. Estetinė regimybė niekada negali tapti pavojinga moralės tiesoms, o jei yra kitaip, tai nesunku įrodyti, kad regimybė nebuvo estetinė. Tikrai elgesio taisyklių visai neišmanantis žmogus visuotinė norma tapusius mandagumo gestus palaikys, pavyzdžiui, asmeninio palankumo ženklui, o pamatęs, kad apsiriko, ims dejuoti dėl žmonių apsimetinėjimo. Tačiau, antra vertus, tik visai nemokantis padoriai elgtis žmogus, norėdamas atrodyti mandagus, pasitelks į pagalbą apgavystę ir ims pataikauti, kad visiems patiktų. Pirmajam jų dar trūksta supratimo apie savarankišką regimybę, todėl jis gali teikti jai reikšmę tik tuomet, kai ji teisinga; o antrajam trūksta realybės, ir jis mėgina pakeisti ją regimybę.

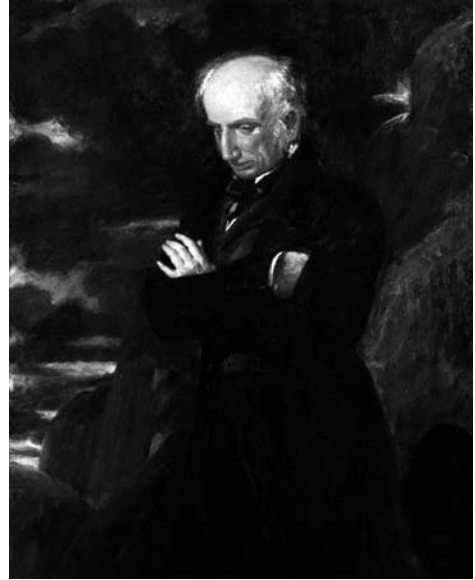
Nėra nieko kasdieniškesnio, kaip girdėti kai kuriuos trivialius mūsų amžiaus kritikus dejuojant, kad pasaulyje nebelikę solidumo, kad esmė gerbiama mažiau už re-

gimybę. Nors aš visai nesu linkęs ginti mūsų amžiaus nuo šio priekaišto, tačiau iš to, kokią plačią sferą apima šių griežtų moralistų kaltinimai, pakankamai aiškiai matyti, kad jie priekaištauja amžiui ne tik dėl apgaulingos, bet ir dėl atviros regimybės; net ir tos išimty, kurias jie daro, pavyzdžiui, grožiui, labiau tinka skurdžiajai negu savarankiškai regimybei. Jie puola ne tik apgaulingąjį grimą, kuris mėgina paslėpti tiesą ir taikosi užimti tikrovės vietą; jie piktinasi ir dėl geradarės regimybės, užpildančios tuštumą ir slepiančios skurdą, ir net dėl idealios regimybės, sukilninančios pilką tikrovę. Moralinis apsimetinėjimas pagrįstai užgauna griežtą jų tiesos jausmą; tiktai gaila, kad tokiu apsimetinėjimu jie laiko ir mandagumą. Jiems nepatinka, kad išorinis blizgesys dažnai nustelbia tikruosius nuopelnus; tačiau jie nė kiek ne mažiau piktinasi dėl to, kad ir iš nuopelnų reikalaujama regimybės, kad pageidaujama, jog vidinis turinys būtų malonios formos. Jie pasigenda ankstesniųjų laikų širdingumo, tvirtumo, padorumo, tačiau jiems norėtųsi, kad sugrįžtų ir pirmųjų papročių kampuotumas ir šiurkštumas, senųjų formų griozdiškumas, ankstesnysis gotiškas perteklius. Šitaip samprotaudami, jie tiek dėmesio skiria pačiai medžiagai, kad tai jau nedera žmogui, kuris materialias vertybes turi branginti tik tiek, kiek jos gali įgyti formą ir išplėsti idėjų karalystę. Taigi mūsų šimtmečio skonis gali per daug neimti į galvą tokių balsų, jei tik jis gebės apsiginti prieš aukštesnę instanciją. Griežtas grožio teisėjas gali prikišti mums ne tai, kad mes vertiname estetinę regimybę (tai mes darome dar toli gražu nepakankamai), o tik tai, kad mes dar nesuvokiame grynos regimybės, kad mes dar nepakankamai atskyrėme būtį nuo reiškinių ir visiems laikams nenubrėžėme tarp jų griežtos ribos. Tokio priekaišto mes būsimė verti tol, kol negalėsime mėgautis gyvosios gamtos grožiu, jo negeisdami, ir nemokėsime žavėtis mėgdžiojamojo meno grožiu, neklausinėdami, koks yra jo tikslas; kol nepripažinsime vaizduotės teisės į nuosavą ir absoliučią įstatymleidybę ir savo pagarba jos kūriniais neparodysime, kokia ji vertinga.

Viljamas Vordsvortas

Viljamas Vordsvortas (William Wordsworth, 1770–1850) – žymiausias anglų Romantizmo poetas, vienas jo pradininkų ir teoretikų, pats save vadinęs „Gamtos garbintoju“.

Gimė Koukermoute, vadinamajame Ežerų krašte Anglijoje. 1787–1791 studijavo Kembridžo Šv. Jono koledže. 1791–1792 m. lankėsi Prancūzijoje, aistringai persiėmė Didžiosios prancūzų revoliucijos respublikoniškais idėjomis, bet vėliau skaudžiai nusivylė, sukrėstas Teroro valdymo. 1793 m. išspausdino pirmuosius eilėraščius. Netrukus gavęs palikimą, kartu su metais jaunesne seserimi poete ir memuariste Dorote Vordsvort apsigyveno Somerseto grafystėje, netolimoje anglų poeto Samuelio Teiloro Kolridžo (1772–1834) kaimynystėje. Prasidėjo ilgai trukusi dviejų poetų draugystė ir kūrybinis bendradarbiavimas.

1798 m. jie išleido bendrą poezijos rinkinį *Lyrinės baladės* (*Lyrical Ballads*). Šis poezijos tomelis tapo svarbiu anglų Romantizmo literatūros įvykiu. Anot Kolridžo, savo tekstuose, įėjusiuose į rinkinį, jis ėmėsi kurti romantinio herojaus charakterį (plg. žymiąsias „Eiles apie seną jūreivį“), o Vordsvortas siekė perteikti kasdieniškų dalykų naujumo ir žavesio patyrimą. Anot anglų literatūros tyrėjos Reginos Rudaitytės, *Lyrinės baladės* buvo novatoriškos ir pabrėžtinai paprasta kalba, ir naujais veikėjais (varguolių, atstumtųjų, vaikų ir senolių, jų likimo tema), ypač – gamtos vaizdavimo ir subjekto būsenos sinteze.

Sulaukę knygos sėkmės Vordsvortai vėl apsigyveno gimtajame Ežerų krašte, Grasmere. Viljamas Vordsvortas pradėjo rašyti didelį trijų dalių filosofinį autobiografinį poezijos kūrinį *Atsiskyrėlis* (*The Recluse*). Sumanyto kūrinio niekada nepabaigė, jo dalį, pavadinimu *Išvyka* (*The Excursion*), autorius paskelbė 1814 metais.

1800 m. į antrąjį papildytą *Lyrinių baladžių* leidimą Vordsvortas įdėjo žymiąją „Pratarinę“ – pirmąją anglų romantinės poezijos manifestą. Jame Vordsvortas ragino atsiriboti nuo XVIII a. klasicistinės poezijos, jos dirbtinės dikcijos, poetinių normų. Savo kūrybą apibūdino kaip eksperimentą, kuris parodo, „kaip metrinės formos reikalavimams pritaikius šnekamąją kalbą, kurią realiai vartoja stiprius išgyvenimus patiriantys žmonės, gali būti perteiktas toks malonumas ir toks malonumo kiekis, kuris vertas poeto pastangų“. Autorius pratarinėje nusako savo kūrybos „metodą“: rašydamas eilėraščius jis siekęs parinkti kasdienio gyvenimo įvykius, situacijas ir pagal galimybes aprašyti jas kalba, kurią „iš tiesų vartoja žmonės“. Tuo pat metu norėjęs įvykiams suteikti vaizduotės koloritą, kuris įprastus dalykus nutvieskia nauja nepaprasta šviesa. O labiausiai siekęs, kad tie įvykiai taptų įdomūs, kad per juos įtikinamai atsiskleistų „pirminiai prigimties dėsniai“,

ypač tie, kurie veikia mūsų sąmonėje intensyvaus išgyvenimo metu. Taigi Vordsvortas programiškai siekė priartėti prie gyvosios kalbos, išvengti perdėto literatūriškumo, kad taptų įmanoma išreikšti individualios patirties, vidinių subjekto būsenų niuansus, sąmonės veiklos (atsiminimų, asociacijų, įsivaizdavimo) „dėsnius“. „Gerą poeziją“ Vordsvortas apibūdino kaip spontanišką jausmų proveržį, perkeičiamą refleksijos. Geras poetas, jo teigimu, yra tas, kuris, apdovanotas didesniu jautrumu, išgyvenimo gilumu, „taip pat yra ilgai ir rimtai mąstęs“. Anot Vordsvorto kūrybos tyrėjo Deivido Dženkinso, jo poezijos teorija „paliečia ir poezijos psichologiją ar veikia kalba apie poeziją kaip psichologinių, filosofinių bei estetinių pastangų rezultatą“. Vordsvortas itin aukštai vertino poeziją kaip ypatingą žmogaus intelekto išraišką: „poezija yra visokio žinojimo gyvybė“. Poetiniame buvimo būdai palankesniu laikė gyvenimą kaime, kur galima išlaikyti pojūčių šviežumą ir mąstymo skaidrumą.

1802 m. vedė vaikystės draugę Merę Hačinson, sulaukė penkių vaikų. Sesuo liko gyventi su brolio šeima.

1807 m. išleido naują rinkinį, pavadinimu *Du poezijos tomai* (*Poems in Two Volumes*). Čia jis paskelbė eilėraštį „Narcizai“, vieną žinomiausių savo lyrinių tekstų. Jame išskyla Romantizmui būdinga grožio patirties tema. Pirmiausia pamatytas gėlių grožis nusakomas gyvybės, judrumo metafora („Jie siautė, plaukstės kaip gyvi“), toliau palyginimu žydinčių narcizų juosta gretinama su Paukščių Tako žvaigždėmis – grožis tarsi užkrečia regintįjį gyvumu, sužadina vaizduotę, kuri išplečia regimą vaizdą, aprėpia žemės–dangaus horizontus. Galiausiai grožio išgyvenimas įspaudžia pėdsaką žmogaus sąmonėje: išlieka gyvas atminty – sieloje (originale – narcizai sušvinta „vidinėj aky“). Atgyjantis grožio išgyvenimas įtraukia „širdį“ – žmogaus jausmus – į ekstatišką šokį, džiaugsmingą gyvybės ritmą. Grožio ir gyvybės sąsają, grožio – saito tarp sąmonės ir tikrovės interpretaciją galime matyti kaip paralelę A. Baranausko *Anykščių šilelio* problematikai, „vidinės akies“ metafora – tarsi A. Mickevičiaus „širdies žvilgsnio“ analogija.

1843 m. Vordsvortas tapo Britanijos poetu laureatu (monarcho poetu). Prieš pat mirtį 1849–1850 m. išėjo jo kūrybos šešiatomis. Po mirties 1850 m. poeto žmona paskelbė autobiografinį kūrinį *Preludija* (*The Prelude*), ilgus metus rašytą kaip „Atsiskyrėlio“ įvadas. Jis laikomas Vordsvorto kūrybos viršūne. Vordsvorto poezija abejonės amžiuje bylojo apie transcendencijos patyrimą gamtoje ir teigė žmogaus prigimties gėrį.

Siūloma literatūra: *Iš klasikinės anglų poezijos*, parinko ir vertė Lionginas Pažūsis, Vilnius: Baltos lankos, 1996; *Romantizmas Vakarų literatūroje*, Vilnius: VU leidykla, 2000, p. 121–132.

Viljamas Vordsvortas

NARCIZAI

Apniukęs debesiu klajojau
Kalvom ir kloniais po gimtine,
Staiga kaip įbestas sustojau
Prieš geltonų narcizų minią:

Paežerėj linksmam būry
Jie siautė, plaikstės kaip gyvi.

Žvaigždžių mirgėjimu svaigiu
Nakties danguj ant Paukščių Tako
Jie tvino ežero krantu
Toli toli, kiek akys mato –

Kiek tik gali aprėpt žvilgsniu,
Lingavo tūkstančiai žiedų.

Džiaugsmingu ir grakščiu šoku
Jie ežero vilnis pranoko.

Draugijoje linksmų žiedų
Širdis poeto atitoko.

Stovėjau aš prieš juos bežadis
Lyg būčiau kokį lobį radęs.

Dabar, kai ilgesys apninka
Ar laukiu rytdienos su baime,
Jie vėl man sieloje sušvinta
Lyg mano vienaties palaima.
Širdis, netverdama džiaugsmu,
Vėl ima siaust gėlių ritmu.

Vertė Lionginas Pažūsis

Džordžas Gordonas Baironas

Džordžas Gordonas Baironas (George Gordon Byron, 1788–1824) – žymiausias Romantizmo epochos anglų poetas, simbolinė Romantizmo figūra.

Baironas gimė 1788 m. sausio 22 d. Londone, anglų aristokrato ir škotų dvarininkės šeimoje. Vaikystę praleido Škotijoje, kuri įskiepijo meilę rūsčiam gamtos grožiui, liaudies dainoms ir baladėms. Kembridžo universitete studijavo anglų literatūrą, filosofiją, kalbas. Didelės įtakos Bairono asmenybei turėjo Žano Žako Ruso veikalai, ypač – Ruso skelbiama tautų laisvės idėja. Studijuodamas universitete pradėjo rašyti eilėraščius, išleido pirmąjį rinkinį *Laisvos valandos* (1807). 1809 m. su savo draugu Kemu Hobhausu išvyko į dvejus metus trukusią kelionę, aplankė Portugaliją, Ispaniją, Turkiją, Graikiją, Malta, Albaniją. Keliaudamas sukūrė dvi poemos *Čaild Haraldo klajonės* (1812)

giesmes, kurios Baironą padarė garsenybe, anglų literatūros pažiba.

1811 m. Baironas užėmė paveldėtą vietą lordų rūmuose ir pradėjo aktyviai dalyvauti politiniame šalies gyvenime. Bairono autoritetą dar labiau sustiprino dvi politinės kalbos: pirmojoje jis gynė maištaujančius darbininkus luditus, nepritarė mirties bausmei luditams, antrojoje – gynė airių katalikus ir reikalavo suteikti Airijai nepriklausomybę.

1815 m. Baironas susituokė su Ana Isabela Milbanke. Jiems gimė duktė Augusta Ada, kuri vėliau tapo garsia matematike, sukūrė kompiuterio pirmtaką, yra laikoma pirmąja pasaulyje programuotoja.

1816 m. Baironas visiems laikams palieka Angliją. Išvyksta nusivylęs, kad neįgyvendino savo politinių siekių, patyręs visuomenės panieką dėl skyrybų su žmona bei artimų santykių su savo seserimi. Klajonių metų Bairono kūryba persmelkta iliuzijų žlugimo ir herojiško nusivylimo nuotaikų, beje, apėmusių ir visą Europą, kuri po Prancūzų revoliucijos buvo prislėgta Napoleono karų naštos. Baironas baigė *Čaild Haraldo klajones*, pradėjo rašyti poemą *Don Žuanas*, sukūrė dramatinę poemą *Manfredas* (1817), misteriją *Kainas* (1821). Gyveno Ženevoje, Venecijoje – mieste, pasmerktame nugrimzti į vandenį, Romoje, kur Koliziejus byloja apie buvusią Graikijos ir Romos didybę, virtusią tik melancholiją keliančiais griuvėsiais, aplankė Vaterlo mūšio vietą, kur sąjungininkų armija galutinai sutriuškino Napoleoną. Paskui įsitraukė į kovas, – Italijoje rėmė karbonarus, jiems pralaimėjus, 1823 m. įsijungė į Graikijos kovą prieš turkų Osmanų imperiją dėl nepriklausomybės.

1824-aisiais, sulaukęs 37-erių, Baironas netikėtai mirė. Anglų visuomenė, sujaudinta Bairono mirties, reikalavo, kad vyriausybė padėtų kovojantiems graikams. Didžioji Britanija pasiuntė laivyną, kurio pergale užtikrino Graikijai nepriklausomybę.

Po mirties Baironas buvo ir aukštinamas (lyginamas su Napoleonu, Gête), ir menkinamas, vadinamas „vulgariu poetu“, kuris niekuo nepraturtino anglų poezijos. Savo gyvenimu ir kūryba jis įkūnijo romantinį herojų – laisvą, maištaujantį, vienišą, kenčiantį, patiriantį šlovę ir panieką. Bairono kūryba, gyvenimas ir tragiška mirtis įkvėpė Gėtę antroje *Fausto* dalyje sukurti vaiko Euforiono – Fausto ir Gražiosios Elenos sūnaus – paveikslą. Su Bairono asmenybe siejamas naujas požiūris į menininką kaip nuodėmingą skeptiką, kuris šokiruoja visuomenę ir yra jos atstumiamas, toks požiūris iki šiol tebėra nesvetimas daugeliui menininkų.

Bairono maištingumas atsiskleidžia žinomų siužetų ir motyvų interpretacijose. Lyrinėje-filosofinėje dramoje *Manfredas* pateikiamas faustiškasis žinojimo motyvas; kai kurie kritikai *Manfredą* laiko Gėtės *Fausto* interpretacija. Baironas sukūrė priešybę Gėtės herojui. Manfredas valiai paklūsta dvasios, jis, prislėgtas sielvarto, netrokšta nei valdžios, nei turty, nei meilės, nei tarnauti žmonijai. Faustas siekia pažinimo, Manfredas apimtas begalinio nusivylimo pažinimu. Gėtės Faustas trokšta gyventi ir veikti, Bairono Manfredas – mirties ir užsimiršimo. Mirties tema toliau plėtojama misterijoje *Kainas*. Maištingos interpretacijos taikiniu tampa biblinis pasakojimas apie Kaino nusikaltimą – brolio Abelio nužudymą.

Bairono Kainas – ne nusikaltėlis, koku yra laikomas Biblijoje, o pirmasis maištininkas žemėje, išdrįšęs sukilti prieš Visatos kūrėjo despotizmą. Baironas Kainą kuria kaip teigiamą herojų, kuris nenori taikstyti su tėvų ir brolio nuolankumu, negali būti paklusnus tironui, kuriam teikia malonumą žmonių kančios, ant altoriaus aukojamos kruvinos aukos. Baironas kitaip interpretuoja ir Liuciferį, – jis įkūnija laisvės ir galios pradą. Nutrenktas į pragarą už laisvamanybę, nepaklūsta dangiškajam tironui. Dievas ir Liuciferis – du nesutaikomi pradai, dvi tolygios galios. Liuciferis skatina Kaino maištą, atveria jam tai, kas buvo ir kas bus, parodo, kokie pasauliai plyti dangaus platybėse, tačiau reikalauja, kad Kainas nusilenktų jo valiai. Kainas atsisako paklusti ir Dievui, ir Liuciferiui. Tačiau įgijęs geistą žinojimą, tapęs laisvas, Kainas tampa ir pačiu nelaimingiausiu žmogumi. Baironas misterijoje paneigia Apšvietos idėjas, tikėjimą, kad proto ir pažinimo galia gali suteikti žmogui laimę, patobulinti pasaulį. Bairono misterijoje žinojimas pakeičia žmogų, tačiau jį nugramzdina į kančias, jis išgyvena savo menkumą.

Bairono sukurti personažai įkūnijo paties rašytojo vaidintus skeptiško šėtono, visuomenės atstumto poeto maištininko vaidmenis. Su Bairono asmenybe siejamos Romantizmo epochai būdingos nuotaikos ir prieštaravimai. Baironas buvo ir deistas¹, ir laisvamanis, kuris suvokė, kad žmonija kenčia, tačiau Visagalis kūrėjas yra visiškai abejingas savo kūrinių likimui (*Kainas*). Bairono asmenybė tapo kovotojo už tautų laisvę simboliu. Tačiau, kita vertus, poetas labai didžiavosi savo aukšta kilme, demonstruodavo aristokratiškas manieras. Baironas niekino taisykles, sistemą, bet žavėjosi Antika, laikė ją idealia epocha (poetus romantikus yra palyginęs su barbarais, kurie šalia tobulos graikų šventyklos pastatė mečetę), dėl to vadinamas romantinio sąjūdžio „klasiku“. Skaitytojai suvokia Bairono sukurtų herojų ydas, padarytus sunkius nusikaltimus, tačiau pripažįsta, kad jie žadina susižavėjimą, atrodo kilnūs. Bairono kūryba atskleidžia esmines Romantizmo temas: nesutaikomą dviejų pasaulių – idealo ir tikrovės – atotrūkį, nuodėmės ir baudmės

¹ Deizmas – lot. *deismus* (*deus* – Dievas), religijos filosofija, pripažįstanti, kad Dievas yra beasmėnė pirmoji pasaulio priežastis.

siaubą, žmogaus aistringą pažinimo siekimą ir jo teikiamą sielvartą, vadinamą kosminiu pasaulio sielvartu. Stipriausius išgyvenimus Bairo herojams sukelia mirtis – laiko skatinamas irimas, prieš kurį žmogus patiria savo bejėgiškumą, ir maištas – asmenybės maištas prieš nusistovėjusią tvarką bei vertybes.

XIX a. paplito *baironizmo* sąvoka – kaip didelių aistrų, tragiško likimo, nusivylimo įprasminimas. *Baironizmo* populiarumą atspindi ir lietuviška realija: pirmojo lietuvių dramaturgo Aleksandro Fromo-Gužučio dramoje *Baisioji gadynė* (1895), kurioje vaizduojamas 1831 m. sukilimo pralaimėjimas, bajorės kalbėdamosi prasitaria, kad jas kamuoja *baironizmas*. Bairo, kovotojo už tautų laisvę, autoritetas paskatino Vincą Kudirką į lietuvių kalbą išversti ir 1894 m. *Varpe* paskelbti misteriją *Kainas*.

Siūloma literatūra: Džordžas Baironas, *Poezija; Kainas: misterija*, parengė Agnė lešmantaitė; vertė Aleksys Churginas, Vilnius: Žaltvykslė, 2007; André Morua, *Baironas*, iš prancūzų kalbos vertė Rožė Jankevičiūtė, Vilnius: Margi raštai, 2007.

Džordžas Gordonas Baironas**KAINAS***Misterija*

V E I K Ė J A I

Adomas
Kainas
Abelis
Ieva
Ada
Cilė
Angelas
Liuciferis

PIRMAS VEIKSMAS

S C E N A I

Vietovė netoli rojaus. Saulėtekis. Adomas, Ieva, Kainas, Abelis, Ada ir Cilė atnašauja aukas

ADOMAS Praamži! Visagali! Visaregi!

O, tu, kurs vienu dievišku žodžiu
Iš tamsumos aut vandenų beribių
Paleidai šviesą, – tau šlovė, Jehova!
Šlovė, šlovė tau rytmečio aušroj!

IEVA O, tu, kursai mums dovanojai saulę

Ir pirmą sykį dieną nuo nakties
Atskyrei, kurs bangom nurodei kelią
Ir dangų šį sukūrei! Tau šlovė!

ABELIS Tu, kurs išskaidė! stichijas visas

į žemę, orą, vandenį ir ugnį,
Kurs naktį tamsią nubarstei žvaigždėm,
O šviesiai dienai suteikei šešėlį
Tam, kad žmogus mylėtų šį pasaulį
Ir garbintų kūrėją! Tau šlovė!

ADA Praamži! Tėve viso, kas tik gyva!

O, tu, kurs gėrį mums davei ir grožį,
Idant tave mylėtume, – priimk
Ir mano meilės balsą! Tau šlovė!

CILĖ O, tu, kuris, sutvėręs mus visus

Ir padarą palaiminęs kiekvieną,
Į rojų leidai žalčiui įropot,
Idant iš ten išvytų mano tėvą, –
Mus nuo pagundų sergėk! Tau šlovė!

ADOMAS Ko tyli Kainas, pirmgimis manasis?

KAINAS O ką gi man daryti?

ADOMAS Pasimelsk.

KAINAS Jūs, rodos, meldėtės.

ADOMAS Labai karštai.

KAINAS Ir garsiai: aš girdėjau jus.

ADOMAS Tikiuosi,

Jog mus išgirs ir visagalis.

KAINAS Amen!

ADOMAS Bet ko gi tu tyli, sūnau vyriausias?

KAINAS Kam burną áušinti?

ADOMAS Kalbék aiškiau.

KAINAS Aš neturiu ko melstis.

ADOMAS Tai dėkok.

KAINAS Nėra už ką.

ADOMAS Už tai, kad gyveni.

KAINAS O gal už tai, kad mirsiu?

IEVA Vargas mums!

Užginto medžio vaisiai ima kristi.

ADOMAS Ir mes juos turim rinkti... Dieve! Kam

Pasodinai tu pažinimo medį?

KAINAS Kodėl gi jūs gyvybės medžio vaisių

Paniekinot tada? Jo paragavę,

Galėtumėte dievo nebijot.

ADOMAS Nepiktžodžiauk, sūnau: juk panašiai

Kadais Angis kalbėjo.

Kas iš to?

Ar pažinimo ir gyvybės medis

Neaugo rojuje? Ar pažinimas

Ir gyvastis – nėra didžiausias gėris?

Tad kas gi pikto gali būt jame?

IEVA Sūnau! Visai taip pat ir aš kalbėjau,

Kai, nuodėmėn įpuolusi, rengiaus

Gimdyt tave. Kad tik netektų man

Nelaimę savo – tavyje regėti!

Dangaus malonę atgavau. Bet tu

Už rojaus vartų neįkliūk į spąstus,

Kurie dauso pražudė mūs tėvus.

Tuo, ką mes turim, stenkis pasitenkinti

Jei būtume taip elgęsi pirma, –

Tu jaustumėis, sūnau, laimingas šiandie.

ADOMAS Mes pabaigėm maldas; dabar visi

Sugrįžkim prie darbų, kurie mūs laukia;

Nesunkūs jie yra: jaunoji žemė

Už triūsą mums atlygina dosniai

Ir gausiai visko teikia.

IEVA Mielas Kainai,

Imk pavyzdį iš tėvo, būk kaip jis –
Kantrus ir linksmas.

Adomas ir leva išeina

CILĖ Broli, tu neini?

ABELIS Kodėl tu toks niūrus ir apsilblausęs?

Juk šitai nepagelbės tau nė kiek,
O gali tik užrūstinti praamžį.

ADA Nejaugi tu, brangusis mano Kainai,
Ir ant manęs pyksti?

KAINAS Ne, Ada, ne!

Pabūt norėčiau valandėlę vienas.
Ak, Abeli, man taip kažko negera...
Bet tai praeis. Palik mane, brolau.
Jūs, mano sesės, irgi malonėkit
Tuo tarpu pasišalinti iš čia;
Netrukus aš ateisiu: už meilumą
Aš jums neatmokėsiu šiurkštumu.

ADA Bet jeigu tu užgaiši per ilgai,
Atbėgsiu pas tave.

ABELIS Brolau, tegu

Palaima dievo lydi tavo sielą!
Abelis, Cilė ir Ada pasitraukia

KAINAS *vienas*

Ar tai gyvenimas? Tik dirbk ir dirbk!
Tačiau dėl ko gi vargti aš turiu?
Dėl to, kad mano tėvą kitados
Išvijo iš dausų? Ar aš tuo kaltas?
Juk aš anuomet nebuvau net gimęs,
Aš gimti nenorėjau anaipol
Ir keikiu tai, ką man gimimas davė.
Kam jis paklausė moteries ir Žalčio?
Už ką dabar jis pasmerktas kentėt?
Kodėl gi negalėjo mano tėvas
Pasinaudoti tuo medžiu puikiu,
Arti kurio jis rojuje gyveno?
Į viską jie atsako man tą pati:
„Tokia yra aukščiausiojo valia,
O jis juk maloningas.“ Abejoju!
Bent jo maloningumo vaisiai – kartūs,
Ir aš turiu už svetimas kaltes
Juos valgyt per malonę visagalio... –
Ateina kažin kas! Iš pažiūros
Jisai atrodo angelas, tik veidas –
Ne toks švelnus ir spindintis kaip tų
Bekūnių sutvėrimų. Ko drebu aš?

Argi jisai kuo nors yra baisnis
 Už tuos dangaus sargybinius, kurie
 Liepsnojančiais kardais prie rojaus vartų
 Grėsmingai mosikuoja tuo laiku,
 Kai pavakariu vaikštau netoliese,
 Ir tol žiūriu į stebuklingą sodą
 (Priklausantį visai teisėtai man!),
 Kol paslepia tamsa dantytas sienas
 Ir amžinai žaliuojančius medžius?
 Ugningi cherubinių kalavijai
 Manęs neįbaugino, – tad kodėl
 Dabar, šį nepažįstamą pamatęs,
 Staiga iš baimės apmiriau? Jisai
 Už angelus, man regis, galingesnis,
 Ir ne mažiau žavingas negu jie, –
 Nors ir ne toks, koksai kadaise buvo
 Ar šiandien būt galėtų: liūdesys
 Yra aptemdęs dievišką jo žvilgsnį...
 Ne, netiesa! Su sielvartu draugauja
 Mirtingieji tiktai. Jis eina čia.

Pasirodo Liuciferis

LIUCIFERIS Žmogau!

KAINAS Kas tu esi?

LIUCIFERIS Valdovas dvasių.

KAINAS Ir tu teikies bendrauti su žemės dulke?

LIUCIFERIS Aš įskaitau mirtingojo mintis

Ir užjaučiu kiekvieną žmogų.

KAINAS Kaip!

Tau mano mintys žinomos yra?

LIUCIFERIS Taip lygiai, kaip ir mintys tų visų,

Kurie galvoti sugeba: per jas

Byloja jумыse nemirtingumas.

KAINAS Nemirtingumas? Jo mes nepažįstam.

Dėl mano tėvo kvailojo kaltės

Gyvybės medžio mes seniai netekom,

O motina manoji per anksti

Nuskynė pažinimo medžio vaisių,

Kurs mirtį lemia žmogui.

LIUCIFERIS Netikėk –

Gyvensi tu.

Aš gyvenu, tačiau

Vien tam tiktai, kad pagaliau numirčiau

Šiame pasauly nematau aš nieko,

Dėl ko turėčiau neapkęst mirties,

Nors ir jaučiu su gėda savyje

Gyvybės nenumaldomą troškimą,
Tą įgimtą ir gaivalingą geismą,
Kurį užgniaužti trūksta man jėgų;
Patsai save aš niekinu už tai –
Ir vis dėlto gyventi nenustoju...
Verčiau nebūčiau gimęs!

LIUCIFERIS Tu gimei –

Ir amžinai gyvensi. Tavo kūnas
Priklauso žemei ir į žemę grįš,
Bet tu paliksi toks, koksai buvai.

KAINAS Koksai buvau! Tik tiek? Ir ne daugiau?

LIUCIFERIS Tu gal prilygsi mums.

KAINAS O jūs kokie?

LIUCIFERIS Nemirštantys.

KAINAS Laimingi?

LIUCIFERIS Mes galingi.

KAINAS Aš klausiu: jūs laimingi?

LIUCIFERIS Ne. O tu?

KAINAS Kaip aš galiu svajoti apie laimę?

Žvelk į mane!

LIUCIFERIS Niekinga žemės dulke!

Ir tu dediesi nelaimingas?

KAINAS Taip.

O tu kas – su visa galybe savo?

LIUCIFERIS Esu tasai, kurs tavo sutvėrėju

Geidavo būt, – tasai, kuris tave
Nebūtų niekad šitoki sutvėręs.

KAINAS Iš tikro, tu į dievą panašus...

LIUCIFERIS Bet aš – ne dievas; dievo nepasiekęs,

Tetrokštu vieno: likti koks esu.

Jis nugalėjo, – lai sau viešpatauja!

KAINAS Kas jis?

LIUCIFERIS Kūrėjas žemės ir žmonių...

KAINAS Ir dangiškų esybių ir dangaus!

Taip gieda – aš girdėjau – serafinai,
Taip mano tėvas tvirtina.

LIUCIFERIS Jie gieda

Ir šneka vien tatai, kas liepta jiems,

Nes bijo tapti tuo, kas mudu esam:

Tu – tarp žmonių, o aš – tarp dvasių.

KAINAS Kas gi

Mes esam?

LIUCIFERIS Tie, kurie pirmi supratom

Nemirtingumą savąjį; mes tie,

Kurie veidan tirono visagalio

Be baimės žiūrime ir sakom drąsiai,
 Kad jo pikti darbai nėra geri.
 Jis giriasi sukūręs mus. Kažin...
 Aš netikiu tom pasakom. Bet jeigu
 Jisai iš tikro mus yra sukūręs.
 Tai sunaikinti mūsų nevalios:
 Mes esam nemirtingi! Jis tokiomis
 Padarė mus, idant kankint galėtų...
 Na, ką gi, lai kankina sau! Jis didis,
 Bet ta didybė teikia laimės jam
 Tiek pat, turbūt, kiek mums – kova kasdienė.
 Ar gali gėris blogį pagimdyt?
 Ne, niekad. O jisai tedaro bloga.
 Tegu jis dievo soste išdidžiam
 Apverktina puikybe savo džiaugias,
 Tegu iš nuobodumo prasimano
 Naujų pasaulių ir naujų žvaigždžių,
 Bent šiuo būdu palengvindamas sau
 Nepakeliamą našta amžinybės, –
 Vis tiek, vis tiek jis vienišas paliks,
 Nepažabotas, atšiaurus tironas!
 Kodėl jis nesutriuškina savęs?
 Tai būtų iš visų jo dovanų
 Geriausia. Bet tegu jis viešpatauja,
 Nelaimės savo daugindamas nuolat!
 Nors įvairiausių sielvartų šimtai
 Ir mus, ir jus be atvangos kamuoja,
 Bet mes visus pakenčiame vargus,
 Užjausdami vieni kitus širdingai.
 O jis? Nerasdamas didybės laimės,
 Nerasdamas ramybės kančiose,
 Jisai vis kuria, kuria... Gali būt,
 Jam vieną gražią dieną šaus į galvą
 Sau pasidirbti sūnų – panašiai
 Kaip tau yra jisai padirbęs tėvą, –
 Tačiau žinok, jog nieko jam nereikš
 Net savo tikrą sūnų paaukoti.

KAINAS Kalbi apie tatai, kas jau seniai
 Vaidenosi neaiškiai mano protui:
 Aš niekad negalėdavau suderint
 To, ką matau, su tuo, ką aš girdžiu.
 Ir motina, ir tėvas šneka man
 Apie medžius, vaisius ir apie žalčius;
 Kasdien regiu vadinamą jų rojų
 Ir angelus su degančiais kardais,

Sustojusius prie vartų uždraustų;
 Kasdien velku aš sunkų darbo jungą,
 Kankinamas nerimstančios minties;
 Kasdien žiūriu aplinkui ir jaučiu:
 Šiame pasauly dulkė aš, bet viską
 Aprėpia mintys, gemančios many.
 Lig šiol galvojau, kad tik vienas aš
 Turiu kentėti šitaip... Mano tėvas
 Su savo likimu jau susitaikė;
 O motina užmiršti spėjo tai,
 Kas dilgino jai geismą pažinimo
 Ir vardan ko net amžinos bausmės
 Jinai nepabijojo; mano brolis –
 Kuklus piemuo, jis kaimenes sau gano
 Ir pirmgimius bandos aukoja tam,
 Kurio dėka mums duoda vaisių žemė,
 Kai ją aplaistom prakaitu savu;
 Sesuo manoji Cilė, dienai auštant,
 Kartu su paukščiais himnus gieda jam,
 Net ir žmona, net mylima Adà
 Negali mano graužaties suprasti.
 Aš dar kol kas nesutikau žmogaus,
 Kuris mane užjaustų! Juo geriau:
 Su dvasiomis užmegsiu aš draugystę.

LIUCIFERIS Tokios draugystės vertas tu esi:

Kitaip aš nesileisčiau su tavim
 Šiandieną į kalbas. Tau apkerėti
 Pakaktų žalčio...

KAINAS Tai, vadinasi, tu

Anąsyk mano motiną sugundeit?

LIUCIFERIS Jei aš ir gundau kuo, tai vien teisybe.

Juk pažinimo medis iš tiesų
 Daug ką pažinti leido jums. O argi
 Gyvybės medis nevaisingas buvo?
 Ar aš esu uždraudęs kada nors
 Jį liesti? Negi aš subrandinau
 Užgintą vaisių – tam, kad jis viliotų
 Smalsumą sutvėrimų nekaltų?
 Jus būčiau lygius su dievais padaręs, –
 O jis išvarė jus iš rojus lauk,
 „Idant dievais netaptumėte jūs,
 Gyvybės medžio vaisiaus paragavę.“
 Argi ne taip bylojo jis tada?

KAINAS Tikrai, man šitaip pasakojo tie,
 Kurie pro griausmą jo žodžius girdėjo.

LIUCIFERIS Tai kas gi tąsyk demonas yra?

Ar tas, kurs geidžia jūsų pražūties,
Ar tas, kurs jums norėjo duoti laimę,
Nemirtingumą, išmonę ir galią?

KAINAS Reikėjo jiems nuskint abu vaisius,
Arba neskint visai.

LIUCIFERIS Jau vienas – jūsų;

Belieka antro paragaut.

KAINAS Bet kaip?

LIUCIFERIS Atkaklumu pasieksite jūs viską.

Negali niekas numalšinti proto,
Kurs moka likti ištikimas sau
Ir nori nupelnytai viešpatauti
Pasaulyje.

KAINAS Prisipažink: juk tu

Sugundei mano motiną ir tėvą?

LIUCIFERIS Niekinga žemės dulke! Kam gi man

Juos gundyti? Ir kaip? Kuriuo būdu?

KAINAS Bet, sako, žalčiu buvo pasivertus

Dvasia piktoji.

LIUCIFERIS Kas tai sako? Šitaip

Neparašyta knygoje dangaus.

Net Dievas niekadės nebūtų drįsęs

Taip įžūliai meluoti! Vien žmogus,

Pamatęs, kaip žemai jisai nupuolė,

Iš baimės tegalėjo sumanyt

Ant mūs galvos suversti savo kaltę.

Žaltys iš tikro buvo tik žaltys –

Iš to pat molio kaip ir jūs, tačiau

Gudresnis negu tie, kuriuos sugundyt

Jis ryžosi, nuvokdamas gerai,

Kad laimė jų – trapi, kad pažinimas

Prapuldyt ją. Nejaugi tu tiki,

Jog aš galėjau tyčia pasiversti

Sutvėrimu mirtingu?

KAINAS O vienok

Tame sutvėrime slypėjo velnias.

LIUCIFERIS Ne; bet kalba jo dvišako liežuvio

Prizadino šėtoną kituose.

Žaltys – kartoju – buvo tik žaltys:

Tai gali tau patvirtint cherubinai,

Kurie budriai užgintą vaisių saugo.

Praeis daugybė amžių – ir tada,

Kai jūsų ir anūkų jūsų kaulai

Po žemėmis seniai bus sudūlėję,

Gal ateities laikų žmogus sukurs
 Pirmosios jūsų nuodėmės legendą
 Ir man priskirs pavidalą, kurio
 Neapkenčiu aš – lygiai kaip ir viso,
 Kas lenkiasi ir šliaužioja prieš jį,
 Sukūrusį tiek gyvių įvairiausių
 Tam, kad pasaulis garbintų visaip
 Jo niūrų, vienišą nemirtingumą.
 Tačiau mes tiesą žinome – ir turim
 Ją drąsiai skelbt. Adomas ir Ieva,
 Buklaus paklausę šliužo, nusidėjo.
 Bet gundymas – ne mūsų darbas. Ko
 Niekingam rojui pavydėt galėtų
 Erdvių beribių viešpačiai? Beje,
 Kalbu aš apie tai, ko tau žinot
 Neleidžia netgi pažinimo medis.

KAINAS O vis dėlto nerasi tokio daikto,
 Kurio aš savo išvalgiu protū
 Netrokščiau sužinot.

LIUCIFERIS Nejaugi niekas
 Tavęs nebaido?

KAINAS Išbandyk.

LIUCIFERIS Ar mirčiai

Tu drįstum pažiūrėti į akis?

KAINAS Lig šiolei jos neteko mums regėti.

LIUCIFERIS Bet teks, deja, patirti.

KAINAS Mano tėvas

Pabáisa ją vadina paprastai,
 O motina tuoj ima gailiai verkti;
 Akis į dangų Abelis nukreipia;
 Nuleidus galvą, tyliai meldžias Cilė;
 Ada su baime žiūri į mane.

LIUCIFERIS O tu?

KAINAS Kiekvieną sykį, kai tiktai
 Girdžiu aš apie mirtį visagalę,
 Kurios pasauly niekas neišvengs, –
 Užplūsta mano širdį keistos mintys
 Ir kaip ugnis ją degina. Neja
 Mirties nugrumti aš nesugebėčiau?
 Bežaisdamas, vaikystės dienomis
 Aš grumdavausi tolei su liūtū,
 Kol jis ištrūkdavo iš mano glėbio
 Ir bėgdavo niaurodamas tolyn.

LIUCIFERIS Mirtis – bekūnė ir neregima,
 Bet ji praryja visa, kas tik gyva.

KAINAS Jinai kitiems padaro tiek žalos,
Jog aš maniau, kad tai gyva būtybė.

LIUCIFERIS Naikintojas paaiškina lai tau.
Kas toks?

LIUCIFERIS Naikintojas – arba, jei nori,
Kūrėjas... Kam jis kuria? Vien tik tam.
Kad būtų kas naikint.

KAINAS To nežinojau,
Tačiau, išgirdęs šnekant apie mirtį,
Galvojau panašiai. Nesuprantu,
Kas ji yra, bet man jinai atrodo
Siaubinga... Daugel kartų aš nakčia
Žvilgsniu ieškojau jos nykioj tamsybėj:
Toli, prie rojaus sienų atšiaurių,
Švytravo cherubinų kalavijai,
Aplink didžiuliai šmėsčiojo šešėliai, –
Ir man tada vaidenosi mirtis...
Aš laukiau, pilnas nerimo, aš troškau
Bent pamatyti tą, kurios mes bijom, –
Bet ji man nesirodė vis; ir aš,
Nuo prarastojo rojaus nusigrėžęs,
Pavargusias akis kreipiau į dangų,
Į žibančias mėlynėje žvaigždes.
Nejaugi mirs ir jų didingas grožis?

LIUCIFERIS Galbūt; bet jus ir palikuonis jūsų
Gerokai pergyvens.

KAINAS Labai džiaugiuosi.
Norėčiau aš, kad jų švelni šviesa
Negestų niekad. Kas yra mirtis?
Jaučiu, kad ji baisi; bet kas jinai –
Suvokti ligi galo neįstengiu.
Ji paskirta kaltiems ir nekaltiems
Kaip neišvengiama visų blogybė...
O kuo gi ji bloga?

LIUCIFERIS Tuo, kad išsyk
Paverčia žmogų dulke.

KAINAS Ir tatai
Vadinasi mirtis?

LIUCIFERIS Jos nepažįstu
Ir negaliu tau nieko atsakyti.

KAINAS Atgal sugrįžti žemėn nebylion
Ne taip jau būtų bloga; aš ir sau
Linkėčiau to.

LIUCIFERIS Koksai gėdingas geismas!
Adomo norai buvo kilnesni:

Jisai širdingai troško pažinimo.
 KAINAS Bet ne gyvybės. Argi ne dėl to
 Paniekinu jisai gyvybės medį?
 LIUCIFERIS Jis išvartytas buvo iš dausų.
 KAINAS Kokia žiauri klaida, kad iš pradžios
 Jisai gyvybės vaisiaus nenuskynė!
 Kol nepažino gėrio jis ir blogio,
 Tol buvo jam nežinoma mirtis.
 Deja, aš dar kol kas nesusigaudau,
 Kas ji yra, bet jos bijau savaime,
 Nors ko bijau – nė pats to nežinau.
 LIUCIFERIS O aš, kuris žinau pasauly viską,
 Aš nieko nebijau! Matai, ką reiškia
 Tikrasis pažinimas.
 KAINAS Sutinki
 Būt mokytoju mano?
 LIUCIFERIS Mielu noru,
 Tiktai su viena sąlyga.
 KAINAS Su kokia?
 LIUCIFERIS Pulk prieš mane ant kelių, nusižemink:
 Aš – tavo viešpats.
 KAINAS Savo maldose
 Ne tavo vardą mano tėvas mini.
 LIUCIFERIS JUK aš ne Dievas.
 KAINAS Bet toks pat kaip Dievas.
 LIUCIFERIS Aš nieko bendro neturiu su juo
 Ir nelabai dėl šito gaudinuosi.
 Sutikčiau būt kuo nori – aukštesniu
 Ar žemesniu už jį, – bet tik ne vergu
 Jo sosto. Aš sau vienas viešpatauju,
 Tačiau esu galingas. Daug kas jau
 Tarnauja man; greit garbintojų mano
 Bus dar daugiau. Tad būk pirmųjų tarpe.
 KAINAS Nors Abelis ir skatina mane
 Kartu su juo aukas aukoti dievui,
 Bet aš lig šiol nenulenkiu galvos
 Prieš tą, kuriam vis meldžias tėvas. Kam gi
 Aš lenksiuos tau?
 LIUCIFERIS Nejaugi niekad jam
 Tu nenusilenkei?
 KAINAS Sakau, kad ne!
 Beje, tu juk dediesi visažinis:
 Mane kamantinėt tau nēr prasmės.
 LIUCIFERIS Kas nepanoro dievui nusilenkti,
 Tas tuo pačiu nusilenkė jau man.

KAINAS Aš nevergausiu nė vienam iš jūsų.

LIUCIFERIS Ir vis dėlto esi tu mano tarnas:

Jį niekindamas, aukštini mane.

KAINAS Kaip tai suprast?

LIUCIFERIS Bus laikas – sužinosi.

KAINAS Manos gyvybės paslaptį atskleisk.

LIUCIFERIS Paskui mane žingsniuoki.

KAINAS Negaliu:

Turiu eit dirbti žemę. Aš žadėjau...

LIUCIFERIS Žadėjai – ką?

KAINAS Priskinti vaisių.

LIUCIFERIS Kam?

KAINAS Ant aukuro su broliu juos sudėsime.

LIUCIFERIS O tu man gyreisi, jog niekuomet

Nesi kūrėjui savo nusilenkęs!

KAINAS Tiesa; bet Abelis mane įprašė,

Aš nusileidau... Atnašaus jisai,

Ne aš. Be to, Adà...

LIUCIFERIS Ko nutilai tu?

KAINAS Ji man sesuo; iš motinos vienos

Mes esame tą pačią dieną gimę.

Ji ašarom išplėšė iš manęs

Šį pažadą. O, aš pakeičiau viską

Ir nusilenkčiau, rodosi, bet kam,

Kad tik jos verkiant nematyčiau!

LIUCIFERIS Einam.

KAINAS Gerai.

[...]

ABELIS Kur buvai tu?

KAINAS Aš nežinau.

ABELIS O ką regėjai?

KAINAS Mirtį,

Nemirtingumą ir visagalybę,

Bekraštį tolių, slėpinius erdvių,

Nūdienių ir senų pasaulių aibes...

Nepaprastų žvaigždžių, mėnulių, saulių

Netylantis, griausmingas sūkurys

Taip pritrenkė, apkurtino mane,

Jog aš kol kas jaučiuos visai bejėgis

Su žmogumi kalbėtis. Pasišalink.

ABELIS Tau akys žiba įstabia ugnim,

Tau dega veidas įstabia šviesa,

Ir taip mįslingai skamba tavo balsas...

Ką reiškia visa tat?

KAINAS Tai reiškia... Eik,

Palik mane.

ABELIS Pradžioj mes pasimelsim

Ir viešpačiui sudėsime aukas.

KAINAS Daryk tai vienas, Abeli: tave

Jehova, regis, myli.

ABELIS Aš tikiuosi,

Kad jis vienodai myli mus abu.

KAINAS Tave labiau. Bet aš tau nepavydžiu.

Tu paklusnus ir geras dievo tarnas:

Tad melskis jam, tik be manęs, prašau.

ABELIS Brolau, nebūčiau vertas aš vadintis

Garbingo mūsų tėvo sūnumi,

Jeigu tavęs negerbčiau kaip jaunesnis

Ir jeigu nepasiūlyčiau aš tau

Prie aukuro užimti pirmą vietą.

KAINAS Nesiveržiu pirmauti.

ABELIS Juo liūdniau.

Bet šiandie mano prašymą išpildyk:

Kažkoks nepažabotas kvaitulys

Slapčia yra užvaldęs tavo sielą;

Malda suteiktą tau ramybę.

KAINAS Ne,

Manęs negali niekas nuraminti...

Aš stichijas aprimusias mačiau, –

Bet nejutau ramybės savo sieloj.

Eik, Abeli, manęs neprievartauk,

Ar leisk man pasišalinti pačiam,

Kad netrukdyčiau švento tavo darbo.

ABELIS Mes turim savo priedermę atlikti,

Kartu. Neprieštarauk.

KAINAS Aš nusileidžiu.

Kas reikia man daryti?

ABELIS Pasirink

Sau vieną iš altorių.

KAINAS Kas man jie?

Velėna ir akmuo... Nurodyk pats.

ABELIS Ne, pasirink.

KAINAS Gerai, tiek to.

ABELIS Va šitas?

Jisai aukštesnis, tau jis ir pritinka

Kaip vyresniam. Paruošk dabar aukas.

KAINAS O kurgi tavo?

ABELIS Pažiūrėk, čionai

Riebiausieji pirmagimiai bandos –
Piemens auka širdinga.

KAINAS *Negalėčiau*

Aš kaimenėmis savo pasigirt;
Esu aš žemdirbys – ir atnašausiu
Tiktai vaisius, kuriuos man duoda žemė
Už prakaitą ir triūsą.
Renka vaisius
Štai, pažvelk,
Kokie jie sodrūs, kaip gražiai nunokę.
Kainas ir Abelis puošia aukurus ir įkuria juose ugnį

ABELIS Tu, kaip vyresnis, pirmas privalai

Pašlovinti kūrėją, mielas broli.

KAINAS Ne, tu pradėk, – aš čia naujokas. Melskis;

Aš stengsiuos tau pritart kaip išmanau.

ABELIS *klaupdamas*

O, didis dieve, mūsų sutvėrėjau,
Kuris davei alsavimą gyvybės,
Palaiminai visus mus ir apgynei,
Neleidai žūt už nuodėmes tėvų,
Kuris net savo apmaudą teisingi
Suminkština užuojauta romia
Ir toks buvai mums geras ir dosnus,
Jog tavo nepelnytas atlaidumas
Atrodo mums kaip rojaus dovanai
Praamži! Gėrio ir šviesos nešėjau,
Dorybių neišsenkamas šaltini,
Mus saugojęs nuo blogio visokiausio,
Vedęs painiais gyvenimo keliais
Į nepažįstamą, bet kilnų tikslą,
Šventosios tavo valios nužymėtą!
Priimk iš savo tarno nuolankaus,
Iš pirmojo piemens šiame pasauly,
Pirmų bandų pirmagimius pirmuosius,
Priimk šią auką menką ir niekingą
(Niekingą kaip ir viskas prieš tave!),
Kurią kaip ženklą padėkos gilios
Akivaizdoj dangaus tau atnašauju
Ir savo veidą nulenkiu prie žemės,
Pagimdžiusios mane, – šlovė, šlovė tau
Per amžių amžius!

KAINAS *kalba nesiklaupdamas*

Tu, kuris plačiai
Esi galybe savo pagarsėjęs,
Jehova – žemėj, Dievas – danguje,

Kurio visų vardų ir veikalų
 Mirtingam neįmanoma žinoti,
 Įrodyk mums, jog geras tu esi
 Ir patausok piktadarybes savo!
 Jei galime tave palenkt maldom,
 Priimki jas iš mūsų; jeigu aukos
 Yra mielesnės rūščiai tavo dvasiai,-
 Jų irgi neatstumki! Dvi būtybės
 Tau savo dovanas kuklias sudėjo.
 Jei mėgsti kraują, – dešinèn pažvelk,
 Į šį piemens altorių, iš kurio
 Kraujuoti dūmai į padangę kyla
 Nuo deginamų pirmgimių bandos.
 Gal magina tave sultingi vaisiai,
 Kurie, be skausmo ir kančių užgimę,
 Lyg puošmena gyva tavų darbų
 Džiugiai prieš saulę tviska ant velėnos?
 Jei šis nekaltas aukuras labiau
 Patinka tau, pažvelk į jį maloniai,
 Nes tas, kas jį tau šitaip išdabino,
 Yra toksai, kokiam ir dera būt
 Vienam iš tavo sutvėrimų; nieko
 Nenori jis laimėti iš tavęs
 Keliaklupsčiaudamas. Jei jis nedoras, –
 Nutrenk jį: tu esi juk visagalis,
 Ne jam tad galynėtis su tavim!
 O jeigu geras jis, – pasigailėk
 Ar nugalabyk: viskas tavo valioj;
 Tu netgi blogį vadini gėriu,
 Ir aš dažnai nesugebu iš karto
 Susivaikyt, kame tiesa... Bet man
 Netinka būt teisėju visagalio, –
 Aš vykdyti turiu jo liepimus
 Taip, kaip esu juos vykdęs ligi šiolei.

ABELIO altoriuje ugnis įsiplieskia akinančiu liepsnos stulpu ir verpiasi į dangų; tuo pat metu pakilęs viesulas apverčia KAINO AUKURĄ ir išmėto vaisius žemėje

ABELIS *klaupdamas*

O, broli, melskis! Dievas tau grūmoj

KAINAS Ką tu sakai?

ABELIS Jisai tavus vaisius

Išbarstė žemėj.

KAINAS Žemė juos pagimdė,

Tegu tad juos pasiima atgal

Ir dar gausesnį derlių išaugina

Iš jųjų sėklų. Tu labiau kur kas

Jehovai įtikai: žiūrėk, kaip godžiai
Kraujuotą liepsną sugeria dangus!

ABELIS Ne apie mano atnašą galvok,
O, kolei nevėlu, skubėk sudėti
Naujas aukas.

KAINAS Man aukurų nereikia!
Jų nepakešiu...

ABELIS *atsistodamas*

Kainai, ką darai?

KAINAS Aš noriu sunaikinti tą nešvankų,
Surūkusį apvaizdos talkininką,
Skelbėją tavo įkyrių maldų,
Sugriauti noriu tavo aš altorių,
Ėryčių nekaltų krauju užlietą.

ABELIS *priešindamasis Kainui*

Ne, to nedrįsk – ir šventvagiškų žodžių
Bent neparemk bedieviškais darbais!
Nejudink mano aukuro, nes jį
Palaimino Jehova nemirtingas,
Šią dovaną priėmęs iš manęs.

KAINAS Palaimino!? Vadinasi, jo palaima –

Tai dūmai nuo išvilusios mėsos,
Garuojantis altorių šviežias kraujas,
Gailus bliovimas vargšų gyvulių,
Netekusių brangių jauniklių savo,
Kurių tiek daug numiršta nelemtai
Nuo dievobaimingojo tavo peilio?
Šalin iš kelio! Lai neriogso čia
Tasai gėdingas kruvinas paminklas!

ABELIS Neliesk altoriaus, Kainai! Atsitrauk!

Tu smurtu nepaglemši jo; bet jeigu
Jisai tau naujai aukai reikalingas,
Tai imkis.

KAINAS Naujai aukai?! Eik šalin,

Kad vietoj tos aukos netektų man...

ABELIS Ką pasakei tu?

KAINAS Leisk ir netrukdyk!

Iš kelio! Tavo Dievas mėgsta kraują, –
Žiūrėk, kad jo negautų jis per daug!

ABELIS O aš vardan jo švento vardo stoju
Tarp Viešpaties altoriaus ir tavęs.

KAINAS Aš tą velėną vėl nublokšiu žemėn,

Iš kur jinai atėjo. Pasišalink,
Jei tau yra brangi tava gyvybė...

ABELIS *priešindamasis*

Ne! Dievas man už gyvastį brangesnis!

KAINAS *griebdamas nuo aukuro nuodėgulį ir smogdamas juo Abeliui į smilkinį*

Tai neškis ją pas dievą, jeigu jis

Gyvybės tavo taip ištroškęs.

ABELIS *krisdamas žemėn*

Kainai!

Ką padarei tu?

KAINAS Broli!

ABELIS Didis dieve!

Priimki savo tarną ir atleisk

Žudikui, nežinojusiam, ką daro.

Paduok man ranką... Ranką duok man, broli,

Ir vargšei Cilei pasakyk...

KAINAS *atsikvošėdamas*

Duot ranką?..

O, ji visa raudona nuo kažko...

Kiek patylėjęs, iš lėto dairosi aplink

Kur stoviu aš? Ar vienas čia esu?

Kur Abelis? Kur Kainas? Jis – tai aš?

Negali būti... Broli, atsibusk!

Ko paslikas guli tu ant žolės?

Ne laikas dar miegot... Ko toks išbalęs?

Kas tau yra? Juk tu buvai ši rytą

Žvalus ir linksmas! Abeli! Klausyk,

Gana juokauti! Mano smūgis buvo

Stiprokas, bet nemirtinas... Ak, kam

Tu spyreis prieš mane?.. Tu tik juokauji,

Tu nori tik pagąsdinti... Aš trenkiau,

Taip, aš trenkiau – ir viskas... Atsipėikėk.

Atsikvošėk! Bent krustelėk!.. Gerai...

Kvėpuoji tu? Kvėpuok! O, dieve, dieve!

ABELIS *vos girdimu balsu*

Kas mini dievą?

KAINAS Tavo užmušėjas.

ABELIS Tegu aukščiausias jam atleidžia! Kainai,

Tu vargšės mano Cilės nepamiršk, –

Dabar jai vienas brolis bepaliko.

Abelis miršta

KAINAS O man?.. Kas liko man? Kur mano brolis?..

Jo akys atsimėrkė! Gyvas jis!

Mirtis yra į miegą panaši,

O miegas žmogui sudeda blakstienas...

Štai ir jo lūpos praviros – turbūt,

Jisai alsuoja? Ne, jis nealsuoja!..

Širdis, širdis! Reik pažiūrėt: ji plaka?

Ne, negirdėti... Gal tai blogas sapnas?
 Galbūt, aš atsidūriau kitame,
 Baisesniame pasauly?.. Viskas mirga
 Ir sukas akyse... Kas čia? Rasa?
 Perbraukia su ranka per kaktą, paskum žiūri į delną
 O, ne, tai kraujas... Mano kraujas... Brolio...
 Tai kraujas mudvieju, kurį praliečiau.
 Tad kam gi man gyvybė, jeigu aš
 Ją atėmiau patsai iš savo kūno?
 Bet aš nepatikėsiu, kad jis miręs!
 Argi tylėjimas yra mirtis?
 Ne, jis pabus dar, – aš prie jo budėsiu.
 Gyvybė mūsų ne tokia trapi,
 Kad taip ūmai sudužtų. Neseniai
 Su manimi jisai kalbėjos. Ką gi
 Dabar man atsakyti?.. Broli! .. Ne!
 Taip šaukiamas, jisai neatsilieps:
 Ar gali brolis kelt prieš brolių ranką?
 Prabilk, prabilk! Bent vieną gerą žodį
 Iš tavo lūpų man išgirsti leisk,
 Kad aš nebebijočiau savo balso!

Leina Cilė

CILĖ Girdėjau duslų klyksmą kažkieno.
 Kas atsitiko? Kainai, ką veiki
 Čionai, prie mano vyro? Jis užsnūdo?
 O, viešpatie, dėl ko jisai taip baisiai
 Išblyškęs ir ką reiškia šitas klanas?
 Ne, tai nėra kraujas! Kaipgi būtų jis
 Galėjęs atsirasti? Ir iš kur?
 Kas pasidarė, Abeli? Girdi?..
 Jis nekvėpuoja, nejuda... Ranka,
 Sustingus ir bejausmė kaip akmuo,
 Iš mano rankų krinta... Ak, kodėl,
 Beširdis Kainai, tu neatskubėjai
 Padėti jam? Kodėl jo neapgynei?
 Tu būtumei atrėmęs krūtine
 Kiekvieną užpuoliką – tu stiprus.
 O, kur tu, tėve? Motina! Sesuo!
 Greičiau, greičiau! Mirtis pasauly siaučia!
 Cilė išbėga, šaukdama saviškius

KAINAS *vienas*

Mirtis... Ir aš, kurs taip jos nekenčiu,
 Jog net mintis mažiausia apie ją
 Man nuodijo gyvenimą, pakolei
 Savom akim jos nebuvau regėjęs, –

Aš, būtent aš, ją pašaukiau čionai
 Ir savo brolių tikrąjį išstūmiau
 Į jos ledinį glėbį, tartum ji
 Pati nebūtų Abelio suradus...
 Dabar tik pabudau aš, – mano protą
 Aptemdęs buvo sapnas šiurpulingas;
 Bet jis užmigo amžinu miegu!
 Įeina Adomas, Ieva, Ada ir Cilė

ADOMAS Aš atėjau į gailų Cilės šauksmą.

Ką aš regiu? Sūnau! Ar tai tiesa?..
 Kreipdamasis į levą
 Štai, žmona, darbas moteries ir žalčio!

IEVA Nepriekaištauk: angies nuodingi dantys

Man tebedrasko širdį ligi šiol.
 Sūnau brangiausias! Abeli!.. Jehova!
 Už ką tu man jį atėmei? Ieva
 Tokios bausmės nebuvo nusipelnius!

ADOMAS Tu, Kainai, čia buvai su juo; sakyk,

Kas tai padarė? Angelas piktasis,
 Nuo dievo atsimetęs, ar koks norint
 Žvėris laukinis, pabaisa miškų?

IEVA Lyg žaibas debesingoje padangėj
 Staiga mintis man blykstelėjo... Šitas
 Didžiulis, rūkstantis nuodėgulys –
 Nuo aukuro! Jis kruvinas tarytum...

ADOMAS Sūnau, ko tu tyli? Gėlos nedidink

Ir mus, pagautus siaubo, nuramink.

ADA Bent pasakyk, kad tu nekaltas, Kainai.

IEVA Jisai žudikas – aš dabar matau!

Štai stovi, kaltą galvą panarinęs,
 Ir dengiasi atšiaurų savo veidą
 Kraujuotom rankom.

ADA Liaukis, liaukis, motin...

Kodėl, o Kainai, tu neišblaškai
 Šių kaltinimų, skausmo pagimdytų?..

IEVA Išgirsk mane, Jehova! Lig mirties

Tegul jį smaugia žalčio prakeikimas, –
 Jisai ne mūsų atžala! Tegul
 Jis lieka visad vienišas...

ADA Palauk!

Nekeiki, motin, savojo sūnaus,
 Nekeiki mano vyro, mano brolio!

IEVA Jis atėmė tau brolių, Cilei – vyrą,

Man sūnų mylimą... Prakeikiu jį!
 Tegų jisai man iš akių pradingsta!

Visus ryšius nutraukiu aš su juo,
Sutrempusiu brolybės ryšį šventą.
Mirtie, kodėl tu aplenkei mane,
Atnešusią tave į šį pasaulį?
Kada mane tu pasiimsi?

ADOMAS Ieva!

Teneišvirsta sielvartas teisingas
Burnojimu prieš viešpatį! Seniai
Sunki dalia išpranašauta mums;
Pakelkime tad negandų smūgius,
Kaip pridera tarnams šventos jo valios.

IEVA *rodydama į Kainą*

Ne, tai ne mūsų viešpaties valia.
Tai šitas – šitas pragaro siaubūnas,
Kurį, deja, pati aš pagimdžiau,
Visur šiame pasauly sėja mirtį.
Tegu prakeikia jį visi gyvieji!
Lai bėga jis paklaikęs dykumon,
Kaip mes iš rojaus bėgom kitą sykį.
Lai bastosi, kol jo paties vaikai
Jį nužudys, kaip brolių jis nužudė!
Lai cherubinais degančiais kardais
Be atvangos jam graso dieną naktį,
Po kojomis lai šnypščia jam gyvatės,
Lai žemės vaisiai virsta pelenais
Jo burnoje, o tarp žaliųjų lapų,
Kur galvą jis pavargusią padės,
Lai knibžda skorpionai! Pro miegus
Tegu jis apie užmuštąjį klieđa,
O atsibudęs bijosi numirt!
Skaidrus vanduo šaltinių lai krauju
Prieš lūpas jo sukepusias patvinsta!
Tegu sukyla stichijos prieš jį!
Tegu jis gyvas merdi, o mirtis,
Kurią jisai atsikvietė pas žmogų,
Jam tebūnie už mirtį siaubingesnė!
Šalin, broliažudy! Nuo šios dienos
Tas žodis reikš tą patį kaip ir Kainas,
Ir milijonai būsimų kartų
Nekęs per amžius savo pranokėjo!
Kur žengsi tu, tenai žolė neaugs,
Net saulė spindulių tau pagailės,
Giria neduos gaivinancio paunksnio,
Pastogės tu nerasi sau ant žemės,
Ramybės – žemėj, dievo – danguje!

Ieva pasišalina

ADOMAS Eik, Kainai: mes drauge gyvent negalim

Keliauk iš čia! Velionį man palik.

Aš vienišas dabar; nuo šiolei niekad

Mes nebesusitiksime daugiau.

ADA Būk, tėve, savo sūnui gailestingas:

Jau motina prakeikė jį ir taip.

ADOMAS Jo sąžinė tegu prakeikia jį.

Aš nesakysiu nieko. Einam, Cile!

CILĖ Aš liksiu prie velionio.

ADOMAS Mes sugrįšim,

Kai pasišalins tas, kurio dėka

Mes nelaimingi tapom. Laikas eit.

CILĖ Leisk pabučiuot jo palaikus blyškius,

Jo lūpas suledėjusias... Širdie!

Adomas ir Cilė verkdami išeina

ADA Girdėjai, Kainai: mes išeiti turim.

Aš jau esu kelionei pasiruošus,

Belioka pasiimt vaikus. Aš nešiu

Enocha, tu – mergaitę. Iškeliausim,

Kol nenusėdo saulė, kad paskiau

Netektų tyruos klaidžioti tamsoj.

Bet tu tyli, nenori savo Adai

Nė žodžio prakalbėti?

KAINAS Atsitrauk.

ADA Jau atsitraukė nuo tavęs visi.

KAINAS O tu dvejoji? Argi nebijai

Gyvent su tuo, kuria tatai padarė?

ADA Bijau tik vieno – skirtis su tavim.

Kad ir labai bodžiuosi broliųzudybe,

Bet. nemanau teisėja tavo būti, –

Lai sprendžia visagalis.

BALSAS Šaukia iš tolo

Kainai! Kainai!

ADA Girdi? kažkas lyg šaukia.

BALSAS Kainai! Kainai!

ADA Tai balsas angelo, jei aš neklystu.

Pasirodo dievo angelas

ANGELAS Kur tavo brolis Abelis?

KAINAS Ar aš

Jo sargas?

ANGELAS Kainai, ką tu padarei?

Į dangų šaukia tavo brolio kraujas,

Kurį praliejo ši nuožmi ranka!

Tave prakeikia žemė, ji sugėrus:

Už savo triūsą atpildo pelnyto
 Iš jos tu nesulauksi – ir pasauly
 Klajosi kaip beglobis tremtinys.
 Jis neįstengs tokios bausmės pakelti.
 Tu jį varai šalin nuo žemės veido, –
 Ir jis nuo dievo veido pasislėps
 Ir kaip benamis valkata bastysis,
 Pakol kas nors, jį, vargšą, susitikęs,
 Nudės.

KAINAS Deja! Kažin ar atsiras
 Dar tuščioje, neapgyventoj žemėj
 Geradarys toksai?

ANGELAS Tu – brolių žudys:
 Kas nuo sūnaus tave apginti gali?

ADA Šviesusis angele, pasigailek!
 Nejaugi tėvo būsimą žudiką
 Krūtinė mano peni sopulinga?

ANGELAS Jisai į tėvą atsigims – tikriausiai!
 Ar savo pienu motina Ieva
 Nėra penėjus to, kurį nūnai
 Regi krauju gėdingai aptaškytą?
 Ar nuostabu, jei brolių žudžio sūnus
 Bus tėvžudys? Bet to neatsitiks,
 Nes mūsų Dievas – tavo, mano Viešpats.
 Įspausti šitą ženklą liepė Kainui,
 Idant nedrįstų niekas jo paliesti.
 Kas į gyvybę jo pasikėsins,
 Tam bus atkeršyta septyneriopai.
 Eik šen!

KAINAS Ką tu daryti ketini?

ANGELAS Aš antspaudu paženklinysiu tau kaktą:
 Tesaugo jis tave nuo žmogžudžių –
 Tokių, kaip tu.

KAINAS Verčiau mane užmuški!

ANGELAS Ne, tu gyvensi.
 Angelas deda antspaudą ant Kaino kaktos

KAINAS Dega man kakta,
 Bet smegenys – labiau dar šimtą kartų.
 Ar baigtos mano kančios? Jeigu ne, –
 Esu ištvėrti viską pasiryžęs.

ANGELAS Nuo pat mažens tu atkaklus ir kietas
 Kaip žemė ta, kurią, turėsi dirbt;
 O tavo brolis buvo toks romus –
 Tarytum kaimenės, kurias jis ganė.

KAINAS Mat, aš gimiau išsyk po to, kai rojų
 Apleido mano motina ir tėvas,

Tuomet, kai dar nuo žalčio apžavų
 Nebuvo atsikračiusi leva
 Ir prarastų dausų Adomas verkė.
 Aš – toks, koksai esu. Ne savo noru
 Atsiradau pasauly – ir ne pats
 Sutvėriau aš save. O, kad galėčiau
 Numirt – ir tuo būdu prikelti tą,
 Kurs buvo mielas dievui! Tesugrįžta
 Gyvybė jam, o man gyvybės jungas
 Tegul greičiau nukrinta nuo pečių!

ANGELAS Tu žmogžudys – ir pasmerktas kentėt.

Kas padaryta, to nebepakeisi...
 Eik, stumk ištrėmime dienas – ir jų
 Nebedarkyk naujom piktadarybėm!

Angelas išnyksta

ADA Jis dingo. Metas judintis ir mums.

Girdžiu pavėnėj verkiantį Enochą.

KAINAS Ak, jis nežino nė ko verkia... Aš,

Praliejęs kraują, ašarų nelieju,
 Nors netgi rojaus upių neužtektų
 Nuplauti mano sąžinei! Sakyk,
 Sūnus nenusigrįš, mane išvydęs?

ADA Deja! Kad tai žinočiau...

KAINAS *pertraukdamas ją*

Ne, nereikia
 Grasinimų daugiau: įgriso jie.
 Skubėk tad pas vaikus, – aš tuoj ateisiu.

ADA Kaip! Tu paliksi vienas su velioniu?

Eime kartu.

KAINAS Jisai bežadis guli

Kaip amžinas man priekaištas!.. O, tu,
 Kurio nekaltas kraujas saulę šviesią
 Užtemdė man! Kas šiuomet tu esi,
 To nežinau; bet jei į brolio širdį
 Tu įžvelgi, tai dovanosi tam,
 Kam niekad os negali dovanoti
 Nei Dievas, nei jo sąžinė. Sudie!
 Aš tavo palaikų nepalytėsiu.
 Nors motinos vienos mes gėrėm pieną,
 Nors, atmenu, vaikystės dienomis
 Ne vieną sykį kaip meilingas brolis
 Tave aš spaudžiau prie savos krūtinės, –
 Bet jau neberegėsiu aš tavęs
 Ir net nedrįsiu padaryti to,
 Ką tu man padaryti privalėjai:
 Bedvasio tavo kūno nenuleisiu

Į kapą – taip, į pirmutinį kapą,
 Mirtingam žmogui skirtą... Kas, o, kas
 Tau iškasė šią duobę? Žeme! Žeme!
 Priimki liūdną atpildą už visa,
 Ką tu man dovanojai... Dykumon!
 Ada pasilenkia prie Abelio ir jį bučiuoja

ADA Ūmi, ankstyva, nelemta mirtis
 Tave ištiko, broli! Iš visų,
 Kurie aprauda Abelį dabar,
 Tik aš nerodau niekam savo skausmo.
 Manoji pareiga nuo šiol – ne verkti,
 O ašaras nušluostyti kitiem.
 Ir vis dėlto vargu ar kas pajėgtų
 Prilygti mano sielvartui didžiam:
 Ne vien juk dėl tavęs aš kankinuosi,
 Bet ir dėl to, kas užmušė tave...
 Keliaukime! Aš pasirengus, Kainai,
 Likimo tavo našta kantriai nešt.

KAINAS Nuo rojaus mes žygiuosime į rytus:
 Ten tuščia ir nyku, tenai aš trauksiu.

ADA Gerai. Būk mano kelrodžiu nuo šiolei,
 O kelrodžiu tavuoju tebūnie
 Aukščiausias. Pasiimkime vaikus.

KAINAS Beje, vaikų velionis neturėjo.
 Išseko meilės gyvasai šaltinis,
 Kuris galėjo atžalom jaunom
 Papuošt vestuvių guolį ir sujungti
 Maištingą kraują Kaino giminės
 Su savo gentimi švelnia. O, broli!

ADA Tegu sau ilsisi ramiai!

KAINAS O aš?..

Išeina

Vertė Aleksys Churginas

Aleksandras Puškinas

Aleksandras Puškinas (1799–1837) rusų kultūroje yra kultinė figūra, su kuria siejamas nepakartojamas rusų kultūros „aukso amžius“, prasidėjęs 1801 m. ir tragiškai pasibaigęs 1825 m. *Dekabristų sukilimu*. Ši epocha rusų sąmonėje išliko kaip neprilygstamas šviesių vilčių, kilnių poelgių, elegancijos, humoro ir kultūros klestėjimo laikotarpis, kurio efemeriškus bruožus Puškinui pavyko įamžinti savo poezijoje. Jis iki šiol tebelaikomas „nacionaliniu poetu“, davusiu pradžią visai moderniajai rusų literatūrai. Poemomis *Kaukazo belaisvis*, *Bachčisarajaus fontanas*, *Čigonai* Puškinas pradėjo rusų romantinės poemos tradiciją. Jis ne tik sukūrė pirmąjį rusų romaną *Eugenijus Oneginas*, bet ir apskritai rusų romano modelį, kurį perėmė vėlesni rusų romano klasikai – Ivanas Turgenevas, Levas Tolstojus, Fiodoras Dostojevskis ir kiti. Puškino kūriniai istorinėmis temomis – poemos *Poltava* ir *Varinis raitelis*, tragedija *Borisas Godunovas*, romanas *Kapitono duktė* – suformulavo pagrindines Rusijos socialinio gyvenimo ir jo santykio su individualia būtimi problemas – priešpriešą tarp asmens ir valstybės, laisvės ir paklusnumo, laimės ir lemties.

Nuosekliai domėjęsis Europos kultūros istorija, kurios raidą originaliai interpretavo savo draminiėje miniatiūroje *Scena iš Fausto* ir Mažosiose tragedijose *Šykštusis riteris*, *Akmeninis svečias*, *Mocartas ir Saljeris*, *Puota maro metu*, Puškinas išvedė rusų literatūrą į platų Vakarų Europos kultūros kontekstą. Visi šie nuopelnai rusų literatūrai neturėtų nustelbti poeto lyrikos šedevrų, meilės ir draugystės eilėraščių, kurie, kaip ir jo laišakai, iki šiol tebėra sunkiai pasiekiamas tobulo jausmų ir minčių raiškos pavyzdys.

Puškinas gimė Maskvoje. Jo tėvai buvo trečios eilės pusbroliai ir priklausė senai ir garsiai Rusijos istorijoje Puškinų giminei, kurios pradžią pats poetas siejo su atvykėliu iš Prūsijos Ratša, minimu jau XII a. metraščiuose. Iš motinos pusės Puškino prosenelis buvo Abraomas (Ibrahimas) Hanibalas (Ganibalas), Abisinijos kunigaikščio sūnus, vaikystėje kartu su broliu patekęs į turkų sultono nelaisvę. Rusų pasiuntinys Konstantinopolyje išpirko juos iš nelaisvės ir padovanojo carui Petruui Pirmajam. Grįždamas iš mūšio prie Poltavos Petras pakrikštijo Hanibalą Vilniaus Piatnickajos cerkvėje, kuri tebestovi Bokšto ir Didžiosios gatvių sankirtoje. Poeto tėvas buvo išsilavinęs žmogus, rašė eiles, bičiuliausi su Nikolajumi Karamzinu, Vasilijumi Žukovskiu – reikšmingiausiomis to meto rusų literatūros figūromis. Tėvo brolis Levas buvo žinomas poetas, rašęs eiles prancūzų lengvosios poezijos pavyzdžiu. Puškinų namuose buvo sukaupta didelė biblioteka, kurios turtais būsimasis poetas, vaikystėje prancūziškai kalbėjęs geriau nei rusiškai, pradėjo naudotis

labai anksti ir buvo neblogai susipažinęs su tuometine prancūzų literatūra bei klasikų vertimais į prancūzų kalbą. 1811 m. Puškinas įstojo į ką tik atidarytą Carskoje selo imperatoriškąjį licėjų, įsikūrusį Rusijos valdovų vasaros rezidencijoje. Puškinas mokslais pernelyg nesidomėjo, išimtį darė tik prancūzų kalbai, fechtavimui ir šokiams. Svarbiausias šešerių metų, praleistų licėjuje, rezultatas buvo pažadintas poeto talentas, kurį skatino čia viešpatavęs kūrybos kultas – beveik visi mokiniai rašė eilėraščius, leido literatūros almanachus, ir Puškinas ne iš karto buvo pripažintas geriausiu tarp jų. Simboline savo poezijos pradžia jis laikė 1815 m. licėjuje viešo egzamino metu perskaitytą eilėrašį „Přisiminimai apie Carskoje Selo“, kuriuo susižavėjo egzamine dalyvavęs garsiausias iki Puškino poetas Gavrilas Deržavinas.

Baigęs licėjų 1817 m. ir negalėdamas dėl finansinės padėties pasirinkti karinės tarnybos, Puškinas tapo Užsienio reikalų kolegijos tarnautoju ir pasinėrė į kunkuliuojantį Peterburgo gyvenimą, vėliau aprašytą *Eugenijaus Onegino* pirmajame skyriuje, – lankė teatrą, operą ir poetų draugijas, šoko pokyliuose, linksminosi husarų vakarėliuose ir diskutavo būsimųjų dekabristų susirinkimuose. Neturėdamas aiškios politinės programos, jis palaikė bendrus laisvės ir valstybės pertvarkos siekius, tuo metu gan atvirai reiškiamus visuomenėje. Tačiau Puškino odė „Laisvė“, kurioje šie siekiai buvo išsakyti įtaigia poetine forma, pelnė tarnybinį pervedimą iš Peterburgo į Kišiniovą, – tai buvo poeto ištrėmimas iš sostinės. Tremtis į Pietus (1820–1824) Puškino gyvenime sutapo su Bairono poezijos, jos maištingo Romantizmo atradimu ir perėmimu. Puškinas turėjo visas sąlygas pasijusti anglų poeto sukurto romantinio herojaus padėtyje – buvo tremtinys, atsidūręs stichiškos gamtos ir „laukinių“ tautų krašte: trumpai aplankė Kaukazą ir Krymą, kėlėsi laivu per jūrą, klaidžiojo su čigonų taboru po stepę. Bairono poezijoje Puškinas atrado ir romantinio sielos nuovargio iškamuotą būtybę, kuri atitiko jo paties savijautą atsiseikinant su jaunyste, troškimais ir iliuzijomis. Tokia dvasinė būseną ypač būdinga *Kaukazo belaisvio* ir *Čigonų* pagrindiniams veikėjams. Egzotiško ir didingo kalnų gamtovaizdžio detales kaip vidinio sielos peizažo ženklus Puškinas atrado vėliau, sugrįžęs į Kaukazą 1829 m. Tada parašyti jo eilėraščiai „Kaukazas“, „Griūtis“, „Vienuolynas ant Kazbeko“ šiuo požiūriu yra lygintini su Adomo Mickevičiaus prieš keletą metų sukurtais *Krymo sonetais*. Dviejų poetų keliai susikirto 1827 m. Maskvoje, Puškinui jau grįžus iš tremties. Apie tai rusų poetas rašė eilėraštyje „Jis su mumis gyveno...“, atsiliepdamas į 1831 m. Lenkijos ir Lietuvos sukilimą, kurį, gindamas imperinę ideologiją, smerkė, tačiau Mickevičių apibūdino tikslia poetine formule: „Jis įkvėpimą dievišką turėjo / Ir žvelgė į gyvenimą iš aukšto“ (vert. Edvardas Viskanta). Manoma, kad įžangines poemos *Varinis raitelis* strofas, šlovinančias Peterburgo grožį ir jo įkūrėją Petrą Pirmąjį, Puškinas parašė polemizuodamas su Mickevičiaus *Vėlinių* III dalies fragmentu „Petro Didžiojo paminklas“, kuriame pavaizduotas jis pats kaip Mickevičiaus pašnekovas, „genijus rusų kilnus“, kritikuojantis Petro politiką. Du genialūs vienos epochos poetai, Puškinas ir Mickevičius, politikos srityje, kuri labai stipriai abu traukė, buvo nesutaikomi oponentai.

Romantinės *pietų* poemos atnešė Puškinui pirmojo Rusijos poeto šlovę, tačiau jis pats jau tolo nuo Romantizmo. Supratęs, kad jam nesinori rašyti tik apie save, pagal Bairono sukurtą romantinį kanoną Puškinas 1823 m. pradėjo eilių romaną *Eugenijus Oneginas*,

kurį su pertraukomis rašė septynerius metus ir kurio siužetas bei veiksmo vietos buvo tiesiogiai susiję su paties poeto gyvenimu. Pagrindinis romano veikėjas Oneginas, Peterburgo aukštuomenės dendis ir plevėsa, gauna iš dėdės palikimą ir persikelia gyventi į provinciją. Nuobodžiaudamas kaimo dvaro vienatvėje, jis suartėja su ką tik iš Getingeno grįžusiu poetu Vladimiru Lenskiu, o šis supažindina jį su Larinų šeima – seserimis Tatjana ir Olga, kurią myli ir ruošiasi vesti. Vyresnėlė Tatjana įsimyli Oneginą, rašo jam meilės laišką, deja, jis, nusivylęs gyvenimu bejausmis, atsako racionaliū pamokslu. Iškvieistas Lenskio į dvikovą dėl flirto su Olga, Oneginas nušauna savo draugą ir yra priverstas išvažiuoti. Po keleto metų jis sutinka ištekėjusią Tatjaną, tapusią iškilia Peterburgo aukštuomenės dama, susižavi ja, rašo meilės laišką, į kurį dabar ji atsako pamokslu apie tai, kad jai šeimos garbė svarbiausia ir, nors tebemylėdama Oneginą, niekada jam nepriklausys. Ši nesudėtinga meilės istorija pasakojama labai plačiame tuometinės Rusijos tikrovės kontekste, įtraukusiam sostinės aukštuomenės gyvenimą, provincijos bajorų kasdienybę, kaimo žmonių pasaulėvaizdį ir epochos intelektualinį klimatą, perteikiamą nuorodomis į herojų skaitomas knygas. Visi šie kūrinio bruožai leidžia jį laikyti romanu, t. y. žanru, kuris, pasakodamas apie atskiros žmogaus gyvenimą, parodo jo ryšius su įvairiomis epochos būties plotmėmis. Tačiau *Eugenijus Oneginas* – eilių romanas, turintis labai stiprų lyrinį (autorinį) pradą bei ryšius su visa poeto kūryba. Paskutiniai *Onegino* skyriai buvo parašyti 1830 metų rudenį kartu su *mažosiomis tragedijomis* ir *Belkino apysakomis* – pirmąja poeto prozos knyga, kuri atvėrė jo kūryboje prozos periodą, tapusį ir paskutiniu puškino kūrybos laikotarpiu. Tada buvo parašytas prozinio lakoniškumo šedevras *Pikų dama* ir istorinis romanas *Kapitono duktė*.

Puškinas mirė 1837 m. sausį, sužeistas dvikovoje, kurioje gynė savo šeimos garbę.

Skaitymui atrinkti Puškino eilėraščiai yra parašyti dar tremties periodu, bet jau ne Pietuose, o motinos šeimos dvare Pskovo gubernijoje Michailovskoje, kur jam buvo liepta apsigyventi, kai 1824 m. atsistatydino iš tarnybos. Po linksmo Odesos gyvenimo jis atsidūrė kaimo gūdumoje, visiškoje vienatvėje. Tačiau poetą išgelbėjo kūryba – vietoj depresijos jis patyrė įkvėpimą, gyvenimo pilnatvę. Šį laimingą sielos lūžį įamžino eilėraštis „K***“ („Menu akimirką žavingą...“), parašytas meilės laiško forma. Laiškas skirtas Anai Kern – kaimyniniame dvare besisvečiuojančiai jaunai ištekėjusiai damai, su kuria Puškinas susipažino dar Peterburge. Leksikos požiūriu, eilėraštis remiasi romantinėmis klišėmis („akimirka žavinga“, „regėjimas aikštingas“ (šis epitetas Sigito Gedos vertime skamba nejprastai, tačiau tikslus atitikmuo Puškino žodžiui būtų „trumpalaikis“) bei amžininkų atpažinta kito poeto metafora, kurią Geda laisvai išvertė kaip „grožio kerinti dvasia“ (tikslus vertimas būtų – „tyro grožio genijus“). Tačiau į tokį įprastą žodyną poetas įvilko labai svarbų prisipažinimą apie savo „sielos pabudimą“ gyvenimui. Šiek tiek ištęstą meuarinį siužetą apie likimo išbandymus (II – IV strofos) vainikuoja beveik stebuklingas nušvitimas – „sielos pabudimas“, sutapęs su moters tyro grožio regėjimu. Paskutinis eilėraščio originalo žodis yra *meilė*, kuris užbaigia Puškinui labai svarbių sąvokų seką. Taigi gyvenimo pilnatvė, kurią patiria eilėraščio subjektas kaip esminių dalykų (įkvėpimo, tikėjimo, ašarų, meilės) visumą, yra eilėraščio, turinčio paprastą meilės laiško formą, turinys.

1825 m. gruodį įvyko Dekabristų sukilimas, kuris buvo iš karto numalšintas. Penki

sukilimo vadai pakarti, kiti dalyviai arba įkalinti, arba išstremti darbams į Sibiro kasyklas. Sukilime dalyvavo daugelis Puškino draugų. Šį įvykį poetas išgyveno kaip didžiulę asmeninę tragediją. Eilėraštį „Pranašas“ jis pradėjo, sužinojęs apie mirties nuosprendžio dekabristams įvykdymą, tačiau galutiniame eilėraščio variante ryšys su šiuo įvykiu paslėptas. „Pranašas“ – vienas svarbiausių Puškino eilėraščių, aukštu bibliiniu stiliumi formuluojantis poetinio pašaukimo esmę. Pagrindinis eilėraščio įvykis – Dievo *pašaukimas*, – po visiško fizinės žmogaus esaties pakeitimo, tolygaus mirčiai. Eilėraštyje pasiremta pranašo Izaijo knygos 6 skyriumi, kuriame pranašas pasakoja, kaip jį pasišaukė Dievas, kai serafimas žarija nudegino jo nuodėmingas lūpas.

Siūloma literatūra: Aleksandras Puškinas, *Lyrika: eilėraščiai*, sudarė Alvydas Šlepikas, Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla, 1999; Aleksandras Puškinas, *Poezija; Proza*, sudarė ir paaiškinimus parašė Henrikas Bakanas, Vilnius: Vaga, 1999; Jurij Lotman, *Aleksandras Puškinas: rašytojo biografija*, iš rusų kalbos vertė Birutė Meržvinskaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

Aleksandras Puškinas

PRANAŠAS

Aš tyrais klaidžiojau liūdnamis,
 Giliai ištroškęs dvasios peno, –
 Ir angelas šešiais sparnais
 Pastojo nykų kelią mano.
 Lengva kaip sapnas jo ranka
 Akis man palietė staiga,
 Ir jos sužiuro, ir sušvito
 Lyg akys aro išbaidyto.
 Jisai man palietė ausis,
 Ir jas pripildė gaudesys:
 Ir išgirdau, kaip dunda dangūs,
 Kaip lekia angelas aukštai,
 Kaip skleidžiasi ievos žiedai,
 Ant marių dugno šliužas rangos...
 Prie mano lūpų nebylių
 Jisai pripuolė – ir iš jų
 Liežuvį išėmė vylingą
 Ir budrų geluonį angies
 Į burną, laukiančią mirties,
 Įspraudė dešinę galinga.
 Gelmėn krūtinės atvertos
 Jis man įbrovė kalaviją
 Ir vietoje širdies karštos
 Įdėjo žėrinčią žariją.
 Be žado žemėn aš kritau
 Ir Dievo balsą išgirdau:
 „Kelk, mano pranaše liepsnotas,
 Žodžiu prabilki ugniniu,
 Per kalnus eik, per marių plotus
 Ir širdis deginki žmonių.

1826

Vertė Aleksys Churginas

SKIRIAMA ***

Menu akimirką žavingą:
 Tu sušvitai man akyse,
 Lyg burtas, nykstąs paslaptینگai,
 Lyg grožio tyrojo dvasia.

Kai neviltis man slėgė sielą,
 Kai graužė nerimas mane,
 Vaidindavos man balsas mielas
 Ir bruožai mylimi sapne.

Bet metai ėjo. Audros šėlo,
 Išblaškė praeities sapnus,
 Ir pamiršau aš balsą mielą
 Ir veido bruožus įstabius.

Ištrėmime jausmai nurimo,
 Ir slinko dienos po dienų
 Be ašarų, be įkvėpimo,
 Be meilės žavinčių sapnų.

Ir štai, kai rodės – viskas dingo,
 Vėl sušvitai man akyse,
 Lyg burtas, nykstąs paslaptینگai,
 Lyg grožio tyrojo dvasia.

Ir vėl širdis liepsnoti ima,
 Ir vėl tu jai sugrąžinai
 Ir ašaras, ir įkvėpimą,
 Ir meilę, pamirštą seniai.

1825
 Vertė Kazys Binkis

*

Jei apvils tave pasaulis,
 Nesirūstink, neliūdėk!
 Liūdna šiandien – pakentėk:
 Lauk ir vėl sugrįžtant saulės.

Šio gyvenimo varguos
 Ateitim gyvena siela.
 Džiaugsmas širdį tau paguos;
 Kas praėjo, bus jai miela.

1825
 Vertė Aleksys Churginas

Fiodoras Dostojevskis

Fiodoras Dostojevskis (1821–1881), vienas labiausiai žinomų pasaulio rašytojų, gimė 1821 m. Maskvoje, gydytojo šeimoje. Į gyvenimo pabaigą jis yra užsiminęs apie lietuvišką savo protėvių kilmę, tačiau tai, matyt, susiję su teritorine, o ne etnine priklausomybe: manoma, kad vienas Dostojevskių protėvių XV a. paliko Maskvos kunigaikštystę ir apsigyveno LDK, dabartinės Baltarusijos teritorijoje. Dostojevskio tėvas tik 1828 m. gavo bajoro titulą, be kurio caro Nikolajaus I Rusijoje nebuvo galima nieko pasiekti. Tėvas daug dėmesio skyrė vaikų švietimui, lavinimui, todėl nuo pat vaikystės būsimasis rašytojas domėjosi literatūra, labai daug skaitė. Mėgstamiausias jo autorius buvo Aleksandras Puškinas, kurio mirtį 1837 m. išgyveno taip pat skausmingai, kaip ir tais pačiais metais mirusios motinos netektį.

Dostojevskis mokėsi įvairiuose Maskvos pensionuose, o kai jam sukako 17 metų, išvyko į tuometinę Rusijos sostinę, Peterburgą, tęsti mokslų Inžinierių mokykloje. 1844 m. jis pradėjo literatūrinę veiklą – išvertė į rusų kalbą Honoré de Balzako romaną, o 1845 m. išspausdintas pirmasis Dostojevskio romanas *Vargo žmonės*, sulaukęs pačių geriausių literatūros kritikų įvertinimo dėl nepagražinto, rūstaus Peterburgo varguomenės gyvenimo vaizdavimo, socialinių problemų aktualumo. Tai buvo nauja literatūroje. Amžininkai jauno rašytojo romane įžvelgė Nikolajaus Gogolio, vieno populiariausių rusų rašytojų, įtaką, atsispindėjusią mažo žmogaus asmenybės, jos santykio su tikrove atvaizduose. Deja, kiti ankstyvieji Dostojevskio tekstai, parašyti penktajame dešimtmetyje, tokio pasisekimo jau neturėjo.

Dostojevskis pradėjo lankyti Michailo Petraševskio, propagavusio Rusijoje prancūzų utopinio socializmo idėjas, draugijos susirinkimus. Nors petraševskininkai ir buvo įsitikinę savo veiklos teisėtumu, 1849 m. jie buvo suimti ir caro įsakymu nuteisti mirti. Tarp pasmerktųjų myriop – ir Dostojevskis. Tik prieš pat nuosprendžio vykdymą buvo perskaitytas caro manifestas, skelbiantis caro malonę: mirties bausmė pakeista kaliniu Sibire. 1849 m. pabaigoje Dostojevskis buvo išvežtas į katorgą. Ketverius metus jis kalėjo kartu su kriminaliniais nusikaltėliais. Vėliau šiurpius savo įspūdžius ir išgyvenimus atskleidė *Užrašuose iš mirusiųjų namų* (1861).

Į Peterburgą Dostojevskiui buvo leista grįžti tik 1860 m. Jis pasinėrė į literatūrinę ir žurnalistinę veiklą – norėjo atsigrębti už Sibire praleistą dešimtmetį be literatūros. Pra-

Žmogus yra paslaptis. Ją reikia išpėti, ir jeigu ją narpliosi visą gyvenimą, tai nesakyk, kad veltui praleidai laiką; aš spėju tą paslaptį, nes noriu būti žmogumi.

Fiodoras Dostojevskis

---

*Be kentėjimo koks gi būtų
malonumas?*

Fiodoras Dostojevskis

---

*O dėl vieno atgailaujančio
daugiau džiaugsmo danguje,
negu dėl dešimties teisuolių.*

Fiodoras Dostojevskis

---

sidėjo ir kelionių po Vakarų Europą metas. Važiudamas į Vakarų Dostojevskis buvo užsukęs ir į Vilnių, apie tai užsimenama jo žmonos dienoraštyje.

Nuo intensyvaus protinio darbo Dostojevskį ištikdavo epilepsijos, diagnozuotos dar kalėjime, priepuoliai. Tačiau rašymas, kūryba buvo ir vienintelis jo pragyvenimo šaltinis. Pamažu keitėsi Dostojevskio pažiūros, įsitikinimai. Dabar jis gyveno mintimis apie Dievą, religiją. Žmogus be Dievo, tikėjimo, rašytojo manymu, praranda gyvenimo prasmę. Nes kas, jei ne Kristus ir jo mokymas, gali paaiškinti taip dažnai, regis, nepelnytą kančią, lydinčią žmogų nuo pat kūdikystės? Kenčiančių vaikų paveikslų itin apstu

paskutiniame Dostojevskio romane *Broliai Karamazovai* (1879–1880). Tai vienas labiausiai skaitomų pasaulyje rusų romanų. Jame į visumą sutelktos anksčiau kūryboje keltos idėjos, meniniai paveikslai, motyvai, siužeto vingiai. Pagrindinio veikėjo lūpomis išsako Dostojevskio pasaulėvoką itin tiksliai atskleidžianti mintis: „Jei Dievo nėra, viskas leidžiama“ (rus. *pozvoleno* – turima galvoje, jog leidžiami ir nedori poelgiai). Vienas šio romano skyrių – „Legenda apie Didįjį inkvizitorių“ – daugelio literatūros mokslo specialistų, filosofų buvo laikomas savarankišku kūriniumi, kuriame svarstomi sudėtingiausi žmogaus būties klausimai. Tarp žymiausių šio Dostojevskio teksto interpretatorių reikėtų paminėti ir Antaną Maceiną, kuris parašė studiją *Didysis inkvizitorius*.

Visų penkių svarbiausių, filosofiniais laikomų Dostojevskio romanų – *Nusikaltimas ir bausmė*¹ (1866), *Idiotas*² (1868), *Demonai*³ (1871–1872), *Jaunuolis*⁴ (1875), *Broliai Karamazovai*⁵ – veikėjų gyvenimai atskleidžiami tuometinės Rusijos aktualijų kontekste. Dostojevskii visada rūpėjo žmogaus egzistencijos prieštaravimas, tačiau jo apmąstymas kūryboje glaudžiai susijęs su konkreto gyvenamojo meto buities detalių vaizdavimu. Išorinis pasaulis, visa supanti erdvė ir laikas Dostojevskio kūryboje suprantami kaip paskiro žmogaus sąmonės funkcijos, todėl rašytojas pasaulį savo tekstuose „mato“ daugiausia personažų akimis. Dostojevskio meniniam pasauliui būdingas psychologizmas, dramatismas; filosofiniai ir etiniai Dostojevskio personažų ieškojimai aprėpia pačius įvairiausių šaltinius, pradedant Antika ir Šventuoju Raštu, baigiant dar tik tuo laiku besiformuojančiomis filosofinėmis sistemomis ar tuometinės spaudos aktualijomis. Dostojevskio veika-

¹ Tai romanas apie nuskurdusį Peterburgo studentą Raskolnikovą, kuris, trokšdamas laimės žmonijai ir norėdamas išsiaiškinti, ar pats pajėgtų pasiekti tai, ką jau anksčiau yra pasiekę pasaulio išrinktieji, įvykdo žiaurų nusikaltimą. Jo auka tampa, Raskolnikovo nuomone, niekam nereikalinga senė. Romano herojus, įvykdęs savo kruviną sprendimą, išgyvena didžiulę dvasinę krizę, kurią įveikti jis tegalėtų nuoširdžia atgaila ir grįžimu prie tikėjimo, nes tik Dievas gali lemti žmonių likimus.

² Viename lyriškiausių Dostojevskio romanų pasakojama apie „nuostabų“ žmogų, kunigaikštį Myškina, kuris savo gyvenimo istorija, išoriniais bruožais, mintimis ir darbais kiek primena Jėzų Kristų, atvykusį į XIX a. septintojo dešimtmečio Rusiją. Tragiškoje Myškino istorijoje atsiskleidžia amžinas tikrovės ir krikščioniškojo idealo konfliktas.

³ Vienas sudėtingiausių ir skandalingiausių rašytojo romanų perspėja apie gresiančios revoliucijos pavojus ir tragiškus jos padarinius.

⁴ Vienos šeimos istorija, papasakota jaunuolio lūpomis, atskleidžia poreforminės Rusijos žmonių ieškojimus, lūkesčius, dramas ir nusivylimus, būdingus visai žmonijai.

⁵ Dar vienos šeimos istorija tampa visuotiniu pokalbiu apie amžinas visuomenės gyvenimo problemas, konkretų ir amžiną laiką, gyvenimo prasmę ir Dievo ieškojimus.

luose išsakytų skirtingų, dažnai prieštaringų idėjų, požiūrių, minčių gausa, pasak Michailo Bachtino rusų literatūrologo, vieno svarbiausių Dostojevskio kūrybos, jos poetikos tyrėjų, sukuria daugiabalsę, dialogizuotą romano struktūrą.

Būdamas gyvas, rašytojas negalėjo pasigirti populiarumu tarp rusų skaitytojų. Po mirties Dostojevskis buvo paskelbtas pranašu. (Literatūra Rusijoje visada buvo siejama su tam tikru profetizmu – ateities pranašavimu, spėjimu). XX a. pradžioje apie šio rusų rašytojo gebėjimą numatyti, analizuoti sudėtingiausius žmonijos gyvenimo reiškinius, kelti klausimus, į kuriuos dar niekas nerado atsakymų, prabilo apie jį ir viso pasaulio literatūros analitikai. Beje, ir šiandien skaitytojai jo kūryboje gali rasti daugybę minčių, skatinančių susimąstyti apie tai, kas iš tikrųjų svarbu, tikra, neginčijama, kas domina ir jaudina visus, nepriklausomai nuo savo meto ir gyvenamosios vietos.

---

*Dostojevskiui svarbu ne tai,
kaip pasauliui atrodo jo herojus,
o tai, kaip jo herojui atrodo
pasaulis ir jis pats atrodo sau*

Michailas Bachtinas

Siūloma literatūra: Fiodoras Dostojevskis, *Nusikaltimas ir bausmė*, Vilnius: Margi raštai, 2010; Fiodoras Dostojevskis, *Broliai Karamazovai*, Vilnius: Margi raštai, 2009; Elena Červinskienė, *Dostojevskis*, Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 29–40, p. 132–146, p. 238–245; Michailas Bachtinas, *Dostojevskio poetikos problemos*, Vilnius: Baltos lankos, 1996; Antanas Maceina, *Didysis inkvizitorius*, Vilnius: S. Šalkauskio fondas, Littera, 1990.

Fiodoras Dostojevskis

BROLIAI KARAMAZOVAI

ANTRA DALIS

O gal tau brangūs tik dešimtys tūkstančių kilniųjų ir stipriųjų, o kiti milijonai, gausūs kaip marių smiltys, silpnųjų ir tave mylinčių turi būti vien medžiaga kilniesiems ir stipriesiems? Ne, mums brangūs ir silpnieji. Jie ypatingi, jie maištininkai, bet galų gale jie pasidarys ir klusnūs. Jie stebėsis mumis ir laikys mus dievais už tai, kad mes, atsistoję jų priešakyje, sutikome nešti sunkią laisvės naštą ir juos valdyti, – tokia baisi pradės jiems pagaliau atrodyti jų laisvė! Bet mes pasakysime, kad esame klusnūs tau ir valdome juos tavo vardu. Mes vėl apgausime juos, nes tavęs jau nebeįsileisime. Šita apgaulė teiks mums kančių, nes mes būsime priversti meluoti. Štai ką reiškė tas pirmasis klausimas tyruose, ir štai ką tu atmetei dėl laisvės, kurią labiausiai branginai. O juk tame klausime glūdėjo didžioji šio pasaulio paslaptis. Sutikęs priimti „duoną“, tu būtum atsakęs į visuotinį ir amžiną tiek atskiro žmogaus, tiek visos žmonijos klausimą: „Kam reikia nusilenkti?“ Žmogus neturi kito tokio nuolatinio ir skausmingo rūpesčio, kaip, tapus laisvam, kuo greičiausiai surasti ką nors, kam galima būtų nusilenkti. Bet žmogus nori nusilenkti tam, kas yra neginčijama, tiek neginčijama, jog visi žmonės sutiktų drauge tam nusilenkti. Juk tie pasigailėtini padarai rūpinasi ne tik surasti tai, kam turėčiau aš ar kas kitas nusilenkti, bet surasti tai, kuo visi įtikėtų ir kam nusilenktų, ir būtinai *visi vienu kartu*. Šis reikalas *drauge* nusilenkti labiausiai ir kankina tiek atskirus žmones, tiek visą žmoniją nuo amžių pradžios. Versdami visus kam nors vienam nusilenkti, jie naikina viens kitą kalaviju. Jie kūrė dievus ir šaukė viens kitam: „Meskite savo dievus ir atekite nusilenkti mūsų šeimoms, o jei ne, tai mirtis ir jums, ir jūsų dievams!“ Ir taip bus iki pasaulio pabaigos, netgi ir tada, kai išnyks pasaulyje dievai: vis tiek klaupsis prieš stabus. Tu žinotai, tu negalėjai nežinoti šios didžiausios žmogiškosios prigimties paslapties, bet tu atmetei šią vienintelę absoliutinę vėliavą, kuri tau buvo pasiūlyta, kad galėtumei priversti visus nusilenkti prieš tave be jokių sąlygų, – žemiškos duonos vėliavą, ir atmetei ją dėl laisvės ir dangiškos duonos. Pažiūrėk, ką tu dar padarei. Ir vėl viską dėl laisvės! Sakau tau, kad žmogus neturi kito tokio skausmingo rūpesčio, kaip kad surasti ką nors, kam galėtų kuo greičiau atiduoti tą laisvės dovaną, su kuria už gimsta ši pasigailėtina būtybė. Bet žmonių laisvę užvaldo tik tas, kas nuramina jų sąžinę. Kartu su duona tau pasiūlyta neabejotina vėliava: duosi duonos, ir žmogus nusilenks, nes nėra kito tokio neabejotino daikto kaip duona, bet jei tuo pat metu dar ir kas nors kitas, be tavęs, užvaldys jo sąžinę, – o, tada jis net atsisakys tavo duonos ir seks paskui tą, kuris sugundė jo sąžinę. Čia buvo tavo tiesa. Juk žmogaus būties paslaptis yra ne pats jo gyvenimas, bet gyvenimo tikslas. Aiškiai nesuvokęs, kam turi gyventi, žmogus nė gyventi nesutiks ir greičiau pats susinaikins, negu pasiliks žemėje, nors aplink jį vien duona tebūtų. Taip jau yra, bet kas gi pasidarė: užuot užvaldęs žmonių laisvę, tu jiems dar ją padidinai! O gal užmiršai, kad ramybė ir netgi mirtis žmogui brangesnė negu laisvė pasirinkti gėrį ar blogį? Niekas taip negundo žmogaus kaip jo sąžinės laisvė, bet nieko nėra ir skausmingesnio. Ir štai, užuot padėjęs tvirtus ir pastovius pamatus žmonių sąžinei nuraminti visiems laikams, tu paėmei visa, kas nepaprasta, mįslinga, neaišku, paėmei visa, kas buvo pagal žmonių jėgas, todėl pasielgei tartum visai jų nemylėdamas, – ir kas gi taip padarė:

tas, kuris atėjo atiduoti už juos savo gyvybės! Užuoat užvaldęs žmonių laisvę, tu padauginai ją ir laisvės kančiomis amžinai apsunkeinai žmonių sielas. Tu norėjai laisvos žmogaus meilės, norėjai, kad jis laisva valia sektų paskui tave, susižavėjęs tavimi, iš meilės tau. Užuoat laikęsis tvirto seno įstatymo, dabar savo laisva širdimi turi spręsti žmogus pats vienas, kas yra gėris ir kas yra blogis, turėdamas prieš akis tiktai tavo paveikslą ir juo pasikliaudamas, – bet nejaugi tu nepagalvojai, kad jis pagaliau paniekins ir netgi paneigs ir tavo paveikslą, ir tavo tiesą, jeigu jį prislėgs tokia baisi našta kaip pasirinkimo laisvė? Jis sušuks pagaliau, kad tiesa ne tavyje, nes argi galima buvo palikti juos labiau nerimstančius ir labiau kenčiančius, kaip kad tu padarei, palikdamas jiems tiek rūpesčių ir neišsprendžiamų klausimų. Taigi tu pats ir paskatinai juos griauti tavo paties karalystę ir nieko daugiau tuo nekaltink. O argi tas buvo tau pasiūlyta? Yra trys jėgos, tik trys vienintelės jėgos pasaulyje, kurios gali amžinai įveikti ir sužavėti šitų mažajėgių maištininkų sąžinę jų pačių laimei, – tos jėgos: stebuklas, paslaptis ir autoritetas. Tu paneigai ir vieną, ir kitą, ir trečią ir pats davei tam pavyzdį. Kai baisi ir didžiai išmintinga dvasia pastatė tave ant šventyklos viršūnės ir tarė tau: „Jei nori sužinoti, ar tu esi Dievo sūnus, šok žemyn, nes yra pasakyta, kad angelai pagaus ir neš jį, ir jis nenukris ir neužsimuš, ir sužinosi tada, ar tikrai esi dievo sūnus, ir įrodysi tada, koks tavo tikėjimas į savąjį tėvą“, bet tu išklauses atmetei pasiūlymą ir nesusigundei, ir nešokai žemyn. O, žinoma, tu čia pasielgei išdidžiai ir puikiai, pasielgei kaip Dievas, bet žmonės, bet šita silpna ir maištaujanti padermė – argi jie dievai? O, tu tada supratai, kad jei tik būtumei žingsnį žengęs, jei būtumei vos pajudėjęs, prieš pasiryždamas šokti žemyn, tuojau ir būtumei sugundęs viešpatį ir praradęs visą tikėjimą į jį, ir būtumei mirtinai užsimušęs į žemę, kurios išganyti atėjai, ir būtų apsidžiaugusi protingoji dvasia, kuri tave gundė. Bet, kartoju, ar daug yra tokių kaip tu? Ir nejaugi tu iš tikrųjų galėjai nors akimirką pagalvoti, kad ir žmonės įstengs pasipriešinti tokiai pagundai? Argi jau taip sukurta žmonių prigimtis, kad jie galėtų paneigti stebuklą ir tokiais baisiais savo gyvenimo momentais, kada iškyla patys baisiausi, patys svarbiausi klausimai, taip kankinantys jų sielas, pasilikti vien su savo širdimi laisvai jų spręsti? O, tu žinojai, kad tavo didžius darbus išsaugos knygos, kad jų garsas pasieks amžių gelmes ir tolimiausius žemės pakraščius, ir tikėjaisi, kad, sekdamas tavo pavyzdžiu, ir žmogus pasiliks su Dievu, nereikalaudamas stebuklo. Bet tu nežinojai, kad vos tik žmogus atmes stebuklą, tuojau atmes ir dievą, nes žmogus ieško ne tiek dievo, kiek stebuklų. Ir kadangi žmogus nepajėgia likti be stebuklo, tai prisikurs daugybę naujų stebuklų, jau savų, ir nusilenks prieš žiniuonių burtus, prieš bobų kerus, nors būtų pats didžiausias maištininkas, eretikas ir bedievis! Tu nenužengei nuo kryžiaus, kai minia šaukė tau, tyčiodamasi ir juokdamasi iš tavęs: „Nuženkn nuo kryžiaus, ir įtikėsime, kad tai tu.“ Nenužengei dėl to, kad vėlgi nepanorėjai pavergti žmogaus stebuklu ir troškai laisvo tikėjimo, be stebuklų. Troškai laisvos meilės, o ne džiugesio vergų, reginčių tavo galybę, sukretusią juos visam gyvenimui. Bet ir čia tu pervertinai žmones, nes, žinoma, jie yra vergai, nors ir sutverti maištininkais. Apsizvalgyk ir pagalvok: štai jau praėjo penkiolika amžių, taigi pažiūrėk į juos: ką gi tu išaukštinau ligi savęs? Prisiekiu, žmogus sukurtas silpnėsnis ir menkesnis, negu tau atrodė! Ar jis gali, ar gali padaryti tai, ką tu padarei? Tiek jį gerbdamas, tu pasielgei taip, lyg nebeužjaustumei jo, nes per daug iš jo pareikalavai, – ir kas gi taip pasielgė: tas, kuris mylėjo jį labiau negu pats save! Būtumei mažiau jį gerbęs – būtumei mažiau iš jo pareikalavęs, o tai būtų labiau panašu į meilę, nes būtų palengvėjusi jo našta. Jis silpnas ir niekingas.

Kas iš to, kad jis dabar visur kelia maištą prieš mūsų valdžią ir didžiuojasi tuo, kad kelia maištą. Tai kūdikio ir mokinuko didystė. Tai maži vaikai, kurie pakėlė klasėje maištą ir išvijo mokytoją. Bet ateis galas ir vaikiščių džiūgavimui, jis brangiai atsies jiems. Jie išgriaus šventyklas ir užlies krauju žemę. Betgi tie kvaili vaikai pagaliau supras, kad nors jie ir maištininkai, bet maištininkai mažajėgiai, savo maišto neištvėriantys. Apsipylę kvailomis ašaromis, jie pagaliau pripažins, kad tas, kas sutvėrė tuos maištininkus, be abejonės, norėjo iš jų pasityčioti. Pasakys jis taip iš nevilties, ir jų žodžiai bus burnojimas prieš dievą, ir dėl to jie pasijus dar nelaimingesni, nes žmogiškoji prigimtis nepakenčia tokio burnojimo ir galų gale pati už tai visada jiems ir atkeršija. Taigi nerimas, sumišimas ir nelaimės – štai dabartinė žmonių dalia po to, kai tu tiek iškentėjai dėl jų laisvės! Didysis tavo pranašas alegoriškai pasakoja apie savo regėjimą, kad matęs visus pirmojo prisikėlimo dalyvius ir kad buvę jų po dvylika tūkstančių iš kiekvienos gentkartės. Bet jeigu jų tiek buvo, tai ir jie buvo tartum ne žmonės, o dievai. Jie iškentėjo tavo kryžių, iškentėjo dešimtis metų tyruose, alkani ir nuogi, maitindamiesi skėriais ir šaknimis, – ir, žinoma, tu gali didžiuodamasis parodyti šituos laisvės ir laisvos meilės, laisvos ir didingos aukos vaikus, tavimi pasiklovusius. Bet atsimink, kad jų buvo tikrai keli tūkstančiai, ir tai dievų, o visi kiti? Ir kuo kalti visi kiti silpni žmonės, kad negalėjo iškentėti tiek, kiek stiprieji? Kuo gi kalti silpnadvasiai, kad nepajėgia sutalpinti savyje tokių baisių dovanų? Nejaugi iš tikrųjų tu buvai atėjęs tik pas išrinktuosius ir išrinktiesiems? Bet jeigu taip, tai čia paslaptis, ir mes negalime jos suprasti. O jeigu paslaptis, tai ir mes turėjome teisę skelbti paslaptį ir mokyti juos, kad svarbu ne laisvas jų širdžių sprendimas ir ne meilė, o paslaptis, kuriai jis turi paklusti akiai, netgi prieš savo sąžinę. Taip mes ir padarėme. Mes atitaisėme tavo didžius darbus ir pagrindėme juos *stebuklu*, *paslaptimi* ir *autoritetu*. Ir žmonės apsidžiaugė, kad juos vėl vedame kaip kaimenę ir kad pagaliau nuo jų širdžių nuimta tokia baisi dovana, kuri teikė jiems tiek kančių. Sakyk, ar teisūs mes buvome, kad taip mokėme ir darėme? Nejaugi mes nemylėjome žmonijos, jei taip atlaidžiai pažiūrėjome į jos silpnumą, meilingai palengvinome jos naštą ir leidome jai, iš prigimties mažajėgei, netgi ir nuodėmes daryti, bet tikrai su mūsų žinia? Tai kodėl gi tu dabar atėjai mums trukdyti? Ir ko tu tyli ir taip jausmingai žvelgi į mane savo romiomis akimis? Supyk, aš nenoriu tavo meilės, nes ir pats tavęs nemyliu. Ir ką aš dar turiu slėpti nuo tavęs? Argi aš nežinau, su kuo kalbuosi? Viskas, ką turiu tau pasakyti, yra tau žinoma, matau tai iš tavo akių. Argi aš turiu nutylėti tau mūsų paslaptį? Gal tu nori išgirsti ją būtinai iš mano lūpų, tai klausyk: mes ne su tavimi, o su juo, štai mūsų paslaptis! Mes jau seniai ne su tavimi, o su juo, jau aštuoni šimtmečiai. Lygiai prieš aštuonis šimtus metų mes priėmėme iš jo tai, ką tu pasipiktinęs atmetei, priėmėme tą paskutinę dovaną, kurią jis siūlė tau, parodęs tau visas šios žemės karalystes; mes priėmėme iš jo Romą ir ciesoriaus kalaviją ir apsiskelbėme šio pasaulio valdovais, vieninteliais valdovais, nors ir ligi šiol nespėjome galutinai baigti savo žygio. Bet kas kaltas? O, kol kas dar tik pradžia mūsų žygio, bet jis prasidėjo. Dar ilgai reikės laukti jo baigties, ir dar daug turės iškentėti pasaulis, bet mes savo pasieksime ir tapsime ciesoriais, o tada jau pagalvosime ir apie visos žmonijos laimę. O juk tu jau tada galėjai paimti ciesoriaus kalaviją. Kodėl atmetei šią paskutinę dovaną? Jei nebūtum paniekinęs šio trečiojo galingosios dvasios patarimo, būtum suteikęs žmogui viską, ko siekia jis žemėje, tai yra: prieš ką nusilenkti, kam patikėti sąžinę ir kaip pagaliau susivienyti visiems į bendrą, pastovų ir darnų skruzdėlyną, nes reikalas susivienyti visam pasauliui yra trečioji ir paskutinė žmonių

kančia. Žmonija, ištisai paimta, visada stengėsi sutvarkyti savo gyvenimą būtinai pasauliniu mastu. Daug yra buvę didžiųjų tautų, sukūrusių didžiųjų istoriją, bet juo aukštesnės buvo tos tautos, juo buvo ir nelaimingesnės, nes labiau už kitas juto reikalą sudaryti vieną pasaulinę žmonių sąjungą. Didieji užkariautojai, Timūrai ir Čingischanai, stengdamiesi nukariauti visą pasaulį, praužė viršum jo kaip viesulas, bet ir jie, kad ir nesąmoningai, išreiškė tą patį didį žmonijos poreikį sudaryti vieną pasaulinę bendruomenę. Jei būtum priėmęs pasaulį ir ciesoriaus purpurinę mantiją, būtum įsteigęs vieną pasaulinę karalystę, kurioje viešpatautų visuotinė taika. Juk kas gi kitas turi valdyti žmones, jei ne tie, kurie valdo jų sąžinę ir kieno rankose jų duona? Mes ir paėmėme ciesoriaus kalaviją, o jį paėmę, žinoma, atmetėme tave ir nuėjome paskui *ji*. O, dar praeis ištisi amžiai jų laisvo proto, jų mokslo ir antropofagijos siautėjimo, nes, pradėję be mūsų statyti savo Babelio bokštą, jie baigs antropofagija. Bet tada ir atšliauš pas mus žvėris ir laižys mums kojas ir aptaškys jas kruvinomis savo akių ašaromis. Ir mes atsisisėmėme ant žvėries ir išskelsime taure, o ant jos bus parašyta: „Paslaptis!“ Bet tada, tik tada ateis žmonėms ramybės ir laimės karalystė. Tu didžiuojiesi savo išrinktaisiais, bet tu turi tiktai išrinktuosius, o mes nuraminsime visus. Bet dar to negana: dar daugelis tų išrinktųjų, tų galingųjų, kurie galėtų tapti išrinktaisiais, pagaliau nuvargo tavęs belaukdami ir jau perkėlė ir dar perkels savo širdies karštį ir savo dvasios galias į kitą dirvą ir pagaliau prieš tave patį iškels savo *laisvą* vėliavą. Bet šitą vėliavą tu pats iškelei. O pas mus visi bus laimingi ir daugiau nei maišto nebekels, nei viens kito nenaikins, kaip visur naikina ligi šiol, kol viešpatauja tavoji laisvė. O, mes juos įtikinsime, kad jie tik tada ir taps laisvi, kai dėl mūsų atsisakys nuo savo laisvės ir mums nusilenks. Ir ką gi, ar mes būsime teisūs, ar sumeluosime? Jie patys įsitikins, kad mes teisūs, nes atsimins, kokią baisią vergiją ir sąmyšį užtraukė jiems tavoji laisvė. Laisvė, laisvas protas ir mokslas nuves juos į tokią painiavą ir pastatys prieš tokius stebuklus ir neatskleidžiamas paslaptis, jog vieni jų, nepaklusnūs ir žiaurūs, sunaikins patys save, kiti, nepaklusnūs, bet mažajėgiai, sunaikins vienas kitą, o treči, visi kiti, menkajėgiai ir nelaimingi, atšliauš prie mūsų kojų ir suklyks mums: „Taip, jūs buvote teisūs, jūs vieni žinojote jo paslaptį, ir mes grįžtame prie jūsų, gelbėkite mus nuo mūsų pačių.“ Gaudami iš mūsų duoną, jie, žinoma, aiškiai matys, kad mes jų pačių duoną, jų pačių rankomis uždirbtą, imame iš jų ir jiems patiems dalijame, kad čia nėra jokio stebuklo, matys, kad akmenų mes nepavertėme duona, bet iš tiesų labiau nei pačia duona jie apsidžiaugs tuo, kad gauna ją iš mūsų rankų! Mat labai gerai atmins, kad anksčiau, be mūsų, pati duona, jų pelnyta, jų pačių rankose pavirsdavo akmenimis, o kai jie grįžo prie mūsų, tai patys akmenys jų rankose duona pavirto. Per daug, per daug gerai jie supras, ką reiškia visiškai paklusti! Ir kol žmonės to nesupras, tol jie bus nelaimingi. Pasakyk, kas buvo kalčiausias, kad jie šito ilgai nesuprato? Kas išsklaidė kaimenę ir išblaškė ją nežinomais keliais? Bet kaimenė vėl susirinks ir vėl paklus mums, ir jau galutinai. Tada mes duosime jiems ramią, kuklią laimę, derančią menkajėgiams padarams, kurie tokie ir sutverti. O, mes pagaliau įtikinsime juos, kad išdidumas jiems nepritinka, nes, juos išaukštindamas, tu išmokei juos didžiuotis; įrodysime jiems, kad jie menkajėgiai, kad jie tik pasigailėtini vaikai, bet kad vaikiška laimė yra pati saldžiausia. Jie pasidarys bailūs ir žiūrės į mus, ir glausis išsigandę prie mūsų, kaip paukšteliai kad glaudžiasi prie perekšlės. Jie stebėsis ir baisėsis mumis ir didžiuosis, kad mes esame tokie galingi ir tokie išmintingi, jog įstengėme sutramdyti neramią tūkstančio milijonų kaimenę. Jie, tokie silpnučiai, drebės prieš mus, bijodami mūsų rūščio, jų

protas nusilps, jų akys pasidarys ašaringos kaip vaikų ir moterų, bet vos tik mes mostelėsime ranka, jie vėl džiaugsis ir linksminsis ir dainuos vaikiškas dainas. Taip, mes priversime jus dirbti, bet laisvomis nuo darbo valandomis sukursime jiems gyvenimą kaip vaikų žaidimą, su vaikiškais dainomis, su choru, su nekaltais šokiais. O, mes leisime jiems ir nusidėti, juk jie silpni ir bejėgiai, ir jie mylės mus kaip vaikai už tai, kad leidžiame jiems nusidėti. Pasakysime jiems, kad kiekviena nuodėmė bus atpirkta, jeigu jie nusidės tada, kai mes leisime jiems nusidėti; o leisime jiems nusidėti todėl, kad mylime jus, o bausmę už tas nuodėmes, tiek jau to, prisiimsime sau. Taip, prisiimsime sau, o jie dievins mus kaip geradarius, kurie sutiko už jų nuodėmes atsakyti prieš dievą. Ir jie atskleis mums visas savo paslaptis. Mes leisime arba drausime jiems gyventi su jų žmonomis ir meilužėmis, turėti ar neturėti vaikų, – viskas pareis nuo jų klusnumo, – ir jie linksmi ir džiaugsmingai nusilenks prieš mus. Pačias skausmingiausias savo sąžinės paslaptis – viską, viską jie patikės mums, ir mes viską išspręsimė, ir jie su džiaugsmu priims mūsų sprendimą, nes jis išvaduos jus nuo didelio nerimo ir baisių dabartinių kančių, kai jie viską turi laisvai spręsti patys. Ir visi bus laimingi, visi milijonai šių padarų, išskyrus šimtą tūkstančių tų, kurie jus valdys. Ir tik mes, paslapties saugotojai, būsimė nelaimingi. Bus tūkstančiai milijonų laimingų kūdikių ir šimtas tūkstančių kankinių, užsitraukusių ant savęs gėrio ir blogio pažinimo prakeiktį. Tyliai numirs jie, tyliai užges tavo vardan ir anapus karsto ras tik mirtį. Bet mes išsaugosime paslaptį ir jų pačių laimei viliosime jus dangišku ir amžinu atpildu. Mat jei ir būtų kas aname pasaulyje, tai jau, žinoma, ne tokiems kaip jie. Pranašystės skelbia, kad tu ateisi ir vėl nugalėsi, ateisi su savo išrinktaisiais, su savo išdidžiaisiais ir galingaisiais, bet mes pasakysime, kad jie išganė tik patys save, o mes išganėme visus. Sako, kad būsianti nuplėšta garbė ištvirtėlei, sėdinčiai ant žvėries ir laikančiai savo rankose *paslaptį*, kad vėl pakelsią maištą mažajėgiai, kad sudraskysią purpurinę jos mantiją ir apnuoginsią „šlykštų“ jos kūną. Bet aš pakilsiu tada ir parodysiu tau tūkstančius milijonų laimingų kūdikių, nepažinusių nuodėmės. Ir mes, jų laimės dėlei prisiėmę jų nuodėmes, mes stosime prieš tave ir pasakysime: „Teisk mus, jei gali ir drįsti“. Žinok, kad aš nebijau tavęs. Žinok, kad ir aš buvau tyruose, kad ir aš maitinausi skėriais ir šaknimis, kad ir aš laiminau laisvę, kuria tu palaiminai žmones, ir aš norėjau patekti tarp tavo išrinktųjų, galingųjų ir stipriųjų, troškau jų „skaičių padidinti“. Bet apsigalvojavau ir nepanorau tarnauti beprotybei. Palikau jus ir prisidėjau prie nesuskaitomos daugybės tų, kurie *ištaisė tavo didžius darbus*. Aš pasitraukiau nuo išdidžiųjų ir grįžau prie romiųjų šitų romiųjų laimei. Tai, ką aš tau sakau, išsipildys, ir mūsų karalystė bus įkurta. Kartoju tau, rytoj tu pamatysi tą klusnią kaimenę, kuri sulig mano rankos mostu puls žerti degančių žarijų į tavo laužą, kuriame sudeginsiu tave už tai, kad atėjai mums trukdyti. Nes jeigu kas iš tikrųjų nusipelnė mūsų laužo, tai tik tu. *Dixi*“.

Ivanas nutilo. Bekalbėdamas įsikarščio ir kalbėjo su entuziazmu; o kai baigė, staiga nusišypsojo.

Alioša visą laiką klausėsi tylėdamas, o į pabaigą ėmė itin jaudintis, daug kartų bandė pertraukti brolio kalbą, bet, matyti, vis laikėsi; ūmai jis prabilo, tartum iš vietos pašoko.

– Bet... tai nesąmonė! – suriko jis paraudęs. – Tavo poema yra Jėzaus pašlovinimas, o ne piktžodžiavimas... kaip tu norėjai. Ir kas patikės tavo mintimis apie laisvę? Argi taip, argi taip reikia ją suprasti! Argi taip ją supranta stačiatikiai... Tai Roma, bet ir Roma ne visa, netiesa, – tai blogiausi katalikybės atstovai, inkvizitoriai, jėzuitai!.. Ir visai neįma-

noma tokia fantastinė asmenybė kaip tavo inkvizitorius. Kas tai per žmonių nuodėmės, kurias jis prisiėmė? Kokie ten paslapties saugotojai, prisiėmę kažkokį prakeikimą dėl žmonių laimės? Kada ir kas juos yra matęs? Mes žinome jėzuitus, apie juos blogi atsiliepimai, bet argi jie tokie, kaip tu vaizduoji? Jie visai ne tokie, visai ne... Jie tėra Romos armija būsimai visuotinei šios žemės karalystei, su imperatoriumi, vyriausiuoju Romos kunigu priešakyje... štai jų idealas, tik be jokių paslapčių ir be kilnaus liūdesio... Pats paprasčiausias troškimas valdžios, nešvarių žemiškų gėrybių, pavergimo... nelyginant būsimos baudžios, kur jie taps dvarininkais... štai ir viskas, ko jiems reikia. Jie gal nė dievo netiki. Tavo kenčiantis inkvizitorius – tik fantazija...

– Bet pala, pala, – juokėsi Ivanas, – kaip tu įsikarščiavai. Fantazija, tu sakai, bet tebūnie ir taip! Žinoma, fantazija. Bet vis dėlto leisk paklausti: nejaugi tu iš tikrųjų manai, kad visą šitą pastarųjų amžių katalikų sąjūdį iš tikrųjų sukėlė tik valdžios ir tik nešvarių gėrybių troškimas? Ar tik ne tėvas Pajisijus tave taip moko?

– Ne, ne, priešingai, tėvas Pajisijus kartą kalbėjo netgi kažkaip panašiai kaip ir tu... bet, žinoma, ne taip, visai ne taip, – staiga susigriebė Alioša.

– Tai vis dėlto labai vertinga žinia, nors ir sakai, kad „visai ne taip“. Aš kaip tik ir klaisiu tave, kodėl tavo jėzuitai ir inkvizitoriai susibūrė vien tik dėl bjaurių materialinių gėrybių? Kodėl tarp jų negali atsirasti nė vieno kentėtojo, kurį kankina didelis sielvartas ir kuris myli žmoniją? Štai kas: įsivaizduok, kad atsirado nors vienas tarp visų tų, kur trokšta tik materialinių ir nešvarių gėrybių, – nors vienas toks kaip mano senis inkvizitorius, kuris pats valgė šaknis tyruose ir baisingai marino savo kūną, kad taptų laisvas ir tobulas, bet vis dėlto visą gyvenimą mylėjo žmoniją ir staiga praregėjo ir pamatė, kad nedaug dvasinės palaimos teikia žmogui ištobulinta valia, jei tuo pat metu jis įsitikins, kad milijonai kitų būtybių dievo sutvertos tartum kokioms patyčioms, kad jos niekuomet neįstengs susitvarkyti su savo laisve, kad iš pasigailėtinų maištininkų niekuomet neišaugs milžinai bokštui užbaigti, kad ne tokiems pusgalviams svajojo sukurti savo harmoniją didysis idealistas. Visa tai supratęs, jis grįžo ir prisidėjo... prie protingų žmonių. Nejaugi negalėjo taip atsitikti?

– Prie ko prisidėjo, prie kokių protingų žmonių? – suriko Alioša beveik azartiškai. – Jokio ypatingo proto jie neturi ir jokių ypatingų paslapčių ar sekretų... Jie tik bedieviai, štai ir visa jų paslaptis. Tavo inkvizitorius netiki dievo, štai ir visa jo paslaptis!

– Tebūnie ir taip! Pagaliau tu perpratai. Ir tikrai taip, tikrai čia visa paslaptis, bet argi tai ne kančia, kad ir tokiam žmogui kaip jis, kuris visą gyvenimą pražudė beieškodamas išganymo tyruose ir neišsigydė nuo meilės žmonijai? Baigdamas savo dienas, jis tvirtai įsitikina, kad tik didžiosios baisesios dvasios patarimai galėtų daugiau ar mažiau padėti mažajėgiams maištininkams, „neužbaigtiems bandomiesiems padarams, sutvertiems pajuokai.“ Ir štai, tuo įsitikinęs, jis mato, kad reikia klausyti protingosios dvasios, baisesios naikavimo ir mirties dvasios patarimų, o tam reikia priimti melą ir apgaulę ir jau sąmoningai vesti žmones į naikinimą ir mirtį ir apgaudinėti juos visą kelią, kad jie kaip nors nepastebėtų, kur vedami, kad nors kelionėje tie pasigailėtinai apjakiškai jaustųsi laimingi. Ir įsidėmėk, jie apgaudinėjami vardan to, kurio idealu senis aistringai tikėjo visą savo gyvenimą! Argi tai nėra nelaimė? Ir jei nors vienas toks imtų vadovauti visai šitai armijai, kuri „trokšta valdžios tik dėl nešvarių gėrybių“, – tai ne jau negana nors vieno tokio, kad išeitų tragedija? Maža to: pakanka ir vieno tokio, stovinčio priešakyje, kad pagaliau gimtų tikra vadovaujanti visų Romos siekimų idėja su visomis jos armijomis

ir su jėzuitais, aukščiausia tų siekimų idėja. Aš tau atvirai sakau, kad tvirtai tikiu, jog tas vienintelis žmogus vis dėlto nebuvo vienintelis tarp vadovujančių visam sąjūdžiui. Kas žino, galbūt ir tarp vyriausiųjų Romos kunigų vienas kitas pasitaikė ir toks. Kas žino, galbūt šitas prakeiktas senis, taip atkakliai ir taip savotiškai mylės žmoniją, egzistuoja ir dabar nesuskaitomos daugybės tokių atskirų senių pavidalu, ir egzistuoja visai ne atsitiktinai, bet kaip santarvė, kaip slapta sąjunga, jau seniai įsteigta saugoti paslaptį, saugoti jai nuo vargšų mažajėgių žmonių, kad galima būtų padaryti juos laimingus. Taip tikrai yra, taip ir turi būti. Man atrodo, kad netgi ir masonai turi kažkokią panašią paslaptį, kuria grindžia savo teoriją, ir kad katalikai tik už tai taip ir nekenčia masonų, kad žiūri į juos kaip į savo konkurentus, skaldančius vieningą idėją, kai tuo tarpu turėtų būti viena avidė ir vienas ganytojas... Beje, gindamas savo mintį, aš atrodau kaip autorius, negebąs tavęs įtikinti. Užteks apie tai.

– Tu gal pats esi masonas! – staiga išsprūdo Aliošai. – Tu netiki Dievo,– pridūrė jis, bet jau su nepaprasta širdgėla. Jam, be to, pasirodė, kad brolis žiūri į jį su pašaipu. – Kuo gi baigiasi tavo poema? – staiga paklausė jis, nuleidęs akis. – O gal jau baigta?

– Aš norėjau taip ją baigti: kai inkvizitorius nutilo, tai kurį laiką laukė, ką jam pasakys belaisvis. Jo tylėjimas slėgė jį. Jis matė, kad kalinys klausosi jo tyliai ir nuoširdžiai, žvelgdamas jam tiesiai į akis ir, matyt, nenorėdamas prieštarauti. Senis geidautų, kad tas pasakytų jam ką nors, kad ir ką nors skaudaus ir baisaus. Bet tas, nė žodžio netaręs, staiga prieina prie senio ir tyliai bučiuoja jį į bekraujės devynių dešimčių metų lūpas. Štai ir visas atsakymas. Senis krūpteli. Kažkas suvirpa jo lūpų kampučiuose; jis eina prie durų, atidaro jas ir sako jam: „Išeik ir daugiau nebeateik... niekuomet neateik... niekuomet, niekuomet!“ Ir išleidžia jį į „tamsias miesto gatves“. Belaisvis išeina.

– O senis?

– Pabučiavimas degina jam širdį, bet senis pasilieka prie savo idėjos.

– Ir tu drauge su juo, ir tu? – suriko Alioša su širdgėla.

Ivanas susijuokė.

– Bet juk tai nesąmonė, Alioša, juk tai tik paika poema paiko studento, kuris niekada nėra parašęs nė dviejų eilučių. Kodėl tu taip rimtai žiūri į tai? Ar tik nemanai, kad aš dabar tiesiog ir važiuosiu ten, pas jėzuitus, ir prisidėsiu prie tos daugybės žmonių, kurie taiso jo didžius darbus? O viešpatie, kas man rūpi? Juk aš tau sakiau: kad tik aš ligi trisdešimties metų išgyvenčiau, o tada – taure į grindis!

– O lipnūs pumpurėliai, o brangūs kapai, o žydras dangus, o mylima moteris! Kaipgi tu gyvensi, kuo tu juos mylėsi? – šaukė Alioša su širdgėla. – Argi tai įmanoma su tokiu pragaru krūtinėje ir galvoje? Ne, tu tikrai pas juos važiuoji ir prisidėsi prie jų... o jei ne, tai nusižudysi, neištversi!

– Yra tokia jėga, kuri viską išters! – tarė Ivanas su šalta šypsena.

– Kokia jėga?

– Karamazoviška... karamazoviškos niekšybės jėga.

– Vadinasi, paskėsti paleistuvybėje, pasmaugti, supūdyti sielą, ar taip, ar taip?

– Gal ir taip... bet ligi trisdešimt metų galbūt išvengsiu, o paskui...

– Kaipgi išvengsi? Kuriuo būdu išvengsi? Tai neįmanoma šitaip galvojančiam žmogui.

– Išvengsiu, nes esu Karamazovas.

– Vadinasi, „viskas leista“? Viskas leista, ar ne taip, ar ne taip?

Ivanas susiraukė ir staiga kažkaip keistai išblyško.

– A, tai tu vakarykščio žodelio nusitvėrei, dėl kurio taip išsižeidė Mijusovas... ir kuri, taip naiviai išsišokęs, pakartoję brolis Dmitrijus? – kreivai šyptelėjo jis. – Taip, gal ir tikrai „viskas leista“, jeigu jau kartą taip pasakiau. Neišsižadau. Mitenkos redakcija irgi nebloga.

Alioša tylomis žiūrėjo į jį.

– Aš, broli, prieš išvažiuodamas maniau, kad turiu nors tave vieną visame pasaulyje, – staiga prabilo Ivanas su kažkokiu netikėtu jausmu, – o dabar matau, kad ir tavo širdyje nėra man vietos, mano mielas atsiskyrėli. Formulės „viskas leista“ aš neišsižadėsiu, na, ir ką gi, gal už tai tu manęs išsižadėsi, ar taip, ar taip?

Alioša pakilo, priešų prie jo ir tylėdamas švelniai pabučiavo į lūpas.

– Literatūrinė vagystė! – suriko Ivanas, staiga pagautas kažkokio entuziazmo. – Tu pavogei tai iš mano poemos! Vis dėlto dėkui. Kilk, Alioša, eisim, laikas ir man, ir tau.

Juodu išėjo, bet sustojo prie traktieriaus priebučio.

– Štai kas, Alioša, – prašneko Ivanas tvirtu balsu, – jei tikrai dar man teks gėrėtis lipniais pumpurėliais, tai aš mylėsiu juos tik tave minėdamas. Pakanka man to, kad tu čia kažkur esi, ir dar nepraeis man noras gyventi. Ar tau pakanka to? Jei nori, priimk tai pagaliau kaip meilės prisipažinimą. O dabar tu dešinėn, aš kairėn – ir užteks, girdi, užteks. Atseit, jei aš rytą neišvažiuočiau (manau, tikrai išvažiuosiu) ir mes vėl kaip nors susitiktume, tai jau visomis šitomis temomis tu daugiau su manimi nė žodžio. Primygtinai prašau. Ir apie brolių Dmitrijų, ypačiai prašau tave, daugiau su manimi niekuomet nepradėk kalbos, – pridūrė jis staiga suirzęs, – viskas išsemta, viskas iškalbėta, ar ne tiesa? O aš tau irgi iš savo pusės štai kokį pasižadėjimą duosiu: kai, baigdamas trečiąją dešimtį metų, panorėsiu „trenkti taurę žemėn“, tai, kad ir kur tu būtum, aš vis tiek dar ateisiu pasikalbėti su tavimi... kad ir iš Amerikos atvažiuosiu, žinok tai. Tyčia atvažiuosiu. Bus tada labai įdomu ir į tave pažiūrėti: kaip tada tu atrodysi? Matai, pasižadėjimas gana iškilmingas. O iš tikrųjų gal septyneriems, gal dešimčiai metų išsiskiriame. Na, dabar eik pas savo *Pater Seraphicus*, juk jis miršta; numirs be tavęs, tai dar, ko gero, ant manęs supyks, kad tave sulaukiau. Lik sveikas, pabučiuok mane dar kartą, va taip, ir eik...

Ivanas staiga pasisuko ir nuėjo savo keliu jau nebeatsigrėždamas. Panašiai vakar išsiskyrė su Alioša ir brolis Dmitrijus, nors vakar buvo visai kitaip. Šita keista mintelė šmėstelėjo kaip žaibas liūdname Aliošos prote, liūdname ir susisielėjusiame šią valandą. Jis truputį palaukė, žiūrėdamas įkandin brolio. Kažkodėl staiga pastebėjo, kad brolis Ivanas eina kažkaip krypuodamas ir kad jo dešinysis petys, kai žiūri iš užpakalio, atrodo žemesnis už kairįjį. Anksčiau jis niekad nebuvo to pastebėjęs. Bet staiga jis irgi pasisuko ir pasileido protekiniais vienuolyno link. Jau smarkiai temo, ir jam buvo beveik baisu: kažkas nauja brendo jo sieloje, bet kas būtent – jis nebūtų galėjęs pasakyti. Kaip ir vakar, vėl pakilo vėjas, ir šimtametės pušys gūdziai suošė aplinkui, kai jis įėjo į skito miškelį. Jis beveik bėgte bėgo. „*Pater Seraphicus* – iš kur jis paėmė šitą vardą – iš kur? – dingtelėjo Aliošai. – Ivanas, vargšas Ivanas, kada gi aš dabar jį pamatysiu... Štai ir skitas, viešpatie! Taip, taip, tai jis, tai *Pater Seraphicus*, jis išgelbės mane... nuo jo ir amžinai!“

Vėliau jis keletą kartų savo gyvenime didžiai stebėjosi ir negalėjo suprasti, kodėl taip ūmai, tik ką išsiskyręs su Ivanu, visai užmiršo brolių Dmitrijų, nors rytą, tik prieš keletą valandų buvo tvirtai nusistatęs jį susirasti, kad ir nebetektų šiandien prieš naktį grįžti į vienuolyną.

Fiodoras Dostojevskis

NUSIKALTIMAS IR BAUSMĖ

I TOMAS

PIRMOJI DALIS

I

Liepos pradžioje, didžiausių karščių metu, vakarop, vienas jaunikaitis išėjo į gatvę iš savo kambarėlio, kurį nuomojosi iš S. gatvelės gyventojų, ir iš lėto, tartum nesiryždamas, nuėjo K. tilto linkui.

Jis laimingai išvengė nesusitikęs savo šeiminkės ant laiptų. Jo kambarėlis buvo po pačiu didelio, penkių aukštų namo stogu ir labiau panėšėjo į spintą, negu į butą. O jo buto šeiminkė, iš kurios jis nuomojosi šią kambarėlį su pietumis ir patarnavimu, gyveno vienu laiptų tarpu žemiau, atskirame bute, ir kiekvieną kartą, išeinant į gatvę, jam būtinai reikėdavo praeiti pro šeiminkės virtuvę, beveik visada ligi gali atlapą į laiptus. Ir kiekvieną kartą jaunikaitį, praeinantį pro šalį, suimdavo kažin koks liguistas ir bailus pojūtis, kurio jis gėdydavosi, dėl kurio raukydavosi. Jis kiaurai buvo prasiskolinęs šeiminkei ir bijodavo su ja susitikti.

Ne taip jau jis buvo bailus ir užuitas, netgi visai priešingai; tik jau kuris laikas jį viskas ūmai suezindavo, jo jausmai būdavo įtempti, tartum jis hipochondrija sirgtų. Jis tiek buvo įsigilinęs į save ir nuo visų atsiskyres, jog net su bet kuo bijodavo susitikti, ne tik su šeiminke. Jis buvo slegiamas neturto; bet net toji slėgsena nustojo paskutiniu metu jį kamavusi. Kasdieniniais savo reikalais visiškai nustojo rūpintis ir nenorėjo jais rūpintis. Nė kokios šeiminkės po teisybei jis nebijojo, kad ir ką ji bebūtų kėsinusis jam padaryti. Bet stoviniuoti ant laiptų, klausytis visokių tauškalų apie visus tuos šiokiadienius atsipykusius niekniekius, kurie jam visai ne galvoj, visi tie kabinėjimaisi sumokėti, grasinimai, skundai, ir dar pačiam išsisukinėti, atsiprašinėti, meluoti, – ne, jau verčiau prašliaužti kaip nors laiptais kaip katei ir pranykti, kad niekas nė nepastebėtų.

Vis dėlto ši kartą baimė susitikti su savo kreditore net jį patį nustebino, jau į gatvę išėjus.

„Kokį darbą aš ketinu padaryti ir drauge kokių aš mažmožių bijau! – pamanė jis, keistai šypsodamasis. – Hm... taip... viskas žmogaus rankose, ir viską betgi jis pro nosį praleidžia, vien iš bailumo... tai jau aksioma... Įdomu, ko žmonės labiausiai bijo... Naujo žingsnio, naujo nuosavo žodžio jie labiausiai bijo... O vis dėlto aš per daug plepu. Todėl nieko ir neveikiu, kad plepti. O gal, beje, ir taip: todėl plepu, kad nieko neveikiu. Tai aš per šį paskutinį mėnesį būsiu išmokęs plepėti, begulėdamas per dieną dienas kertėje ir begalvodamas... apie iškasamus lobius. Na, ko aš dabar einu? Argi aš sugebėsiu tai padaryti? Argi tai rimta? Visai nerimta. Taip tik, dėl fantazijos pats save guodžiu; žaislai! O ką gi, tegu sau bus ir žaislai!“

Gatvėje karštumas baisiausias, be to, tvankumas, stumdymasis, visur kalkės, pasta-tai, plytos, dulkės ir ta ypatinga vasarinė smarvė, taip pažįstama kiekvienam peterburgiečiui, neišsigalinčiam nuomotis vasarnamio, – visa tai drauge nemaloniai sukrėtė ir be to pakrikusius jaunikaičio nervus. O nepakenčiama smarvė iš smuklių, kurių šioje

miesto dalyje didelė daugybė ir girti, tolydžio sutinkami, kad ir šiokiadien, baigtinai pildė šlykštų ir liūdną vaizdo koloritą. Giliausio abuojumo jausmas akimirką blikstelėjo leinuose jaunikaičio veido bruožuose. Jis, beje, buvo itin gražus, gražių, tamsių akių, tamsiaplaukis, poaukščio stogo, laibas ir lieknas. Bet greit jis tartum giliai įsimastė, net, tikriau sakant, kaip ir apsvaigo ir ėjo toliau, jau nebematydamas aplinkos, nė nenorėdamas jos matyti. Retkarčiais tik murmėjo kažką sau vienas iš savo įpratimo į monologus, kuri beturiš pats sau dabar prisipažino. Tą pat valandėlę jis ir pats nusivokė, kad jo mintys kartais painiojasi ir kad jis labai silpnas: antra diena, kaip jau jis beveik nieko nevalgęs.

Jis buvo taip prastai apsilkęs, jog kitas, net ir pratęs žmogus, būtų drovėjęsis dieną su tokiais skarmalais į gatvę išeiti. Tiesą pasakius, miesto dalis buvo, tokia, kad apdaru čia sunku buvo ką nustebinti. Sennaja aikštės artumas, tam tikrų įstaigų apstas ir daugiausia cechų ir amato žmonės, susikimšę tose Peterburgo vidurio gatvėse ir gatvelėse, kartais tokiais subjektais pamargindavo bendrąją panoramą, jog keista būtų buvę ir stebėtis, sutikus kokią figūrą. Bet tiek jau buvo susikaupę piktos paniekos jaunikaičio sieloje, jog jis, kad ir be galo buvo opus, kuo mažiausiai gėdijosi gatvėje savo skarmalų. Kas kitą sutikti kai kuriuos pažįstamus arba buvusius draugus, su kuriais apskritai jis nemėgdavo susitikti... O tuo tarpu, kai vienas girtas, kuri kažkodėl ir kažkur vežė dideliais ratais, su didžiuliu sunkiniu arkliu, staiga jam suriko pravažiuodamas: „Ė tu, vokiečių skrybliau!“ ir subliovė visa gerkle, rodydamas į jį ranka, – jaunikaitis staiga stabtelėjo ir nervingai griebėsi už savo skrybėlės. Ta skrybėlė buvo aukšta, apskrita, cimermaniška, bet jau visai sunešiota, nurudavusi, visa skylėta ir dėmėta, be atbrylių ir pačiu bauriuoju savo kraštu į šalį nulinkusi. Bet ne gėda, o visiškai kitas jausmas, greičiau panašus į išgastį, suėmė jį..

– Taip ir žinojau! – murmėjo jis suglumęs. – Taip ir maniau! Tai jau visų bjauriausia! Štai, viena kokia nors tokia kvailybė, koks nors niekingiausias mažmožis visą sumanymą gali niekais nuvaryti! Taip, perdaug žymi skrybėlė... Juokinga, todėl ir žymi... Mano skarmalai būtinai reikalingi kepurės, kad ir seno sklindžio kokio, tik ne šitos baidyklės. Niekas tokiomis nedėvi, per varstą pastebės, įsidėmės... svarbiausia, paskum įsidėmės, štai ir kaltės įrodymas. Čia reikia būti kuo nežymiausiam... Mažmožiai, mažmožiai svarbiausia!.. Šitokie mažmožiai kaip tik ir žudo visada ir viską...

Ėjimo jam buvo nedaug; jis net žinojo, kiek žingsnių nuo jo namų vartų: lygiai septyni šimtai trisdešimt. Kažkaip kartą jis juos suskaitė labai įsisvajojęs. Tuo metu jis ir pats dar netikėdavo tomis savo svajonėmis ir tik erzindavo save? jų nežmonišku, bet patraukliu drąsumu. Ogi dabar, po mėnesio, jis jau kitaip ėmė žiūrėti, ir nors kirkindavo save monologais apie savo paties silpnumą ir neryžtumą, jis betgi „nežmonišką“ svajonę kažkaip net prieš savo valią įprato laikyti jau sumanymu, nors vis dar savimi netikėjo. Jis net dabar ėjo savo sumanymo išmėginti ir sulig kiekvienu žingsniu vis labyn ir labyn jaudinosi.

Nervingai drebėdamas, priėjo prie didžiulių namų, kurių, viena siena ėjo pagal perkasą, o antra į ...ės gatvę. Šie namai buvo suskirstyti mažais butais ir gyvenami įvairių verteivų, – siuvėjų, šaltkalvių, virėjų, įvairių vokiečių, merginų, iš savęs gyvenančių smulkių valdininkėlių ir t. t. Įeiną, išeiną žmonės siute siuvo pro abejus vartus, ir abiejuose namų kiemuose. Čia tarnavo trys ar keturi kiemsargiai. Jaunasis žmogus buvo labai patenkintas, nė vieno iš jų nesutikęs, ir nežymiai įčiaužė stačiai iš pavartės į dešinę,

į laiptus. Laiptai buvo tamsūs ir siauri, „užpakaliniai,“ bet jis visa tat jau pažinojo, buvo ištyręs, ir jam visa šita aplinka tiko: tokiam patamsyje net smalsi akis buvo nepavojinga. „Jeigu šiuo metu aš taip bijau, tai kas gi būtų, jei ir iš tikrųjų kaip nors tektų ligi paties darbo priėti?..“ pamanė jis nevalingai, lipdamas į ketvirtąjį aukštą. Čia jam pastojo kelią nešėjai, paleistieji iš kariuomenės kareiviai, kurie nešė baldus iš vieno buto. Jis jau pirmiau žinojo, kad tame bute gyveno, vienas vokiečių su šeima, valdininkas: „vadina-si, šis vokiečių dabar išsikrausto ir, vadinasi, ketvirtajame aukšte, šituose laiptuose ir šitoje aikštelėje, kurį laiką liks gyvenamas tik vienas senės butas. Tai gerai... dėl visa ko...“ jis vėl pamanė ir paskambino į senės butą. Varpelis silpnai barkštelėjo, tarsi jis iš skardos būtų buvęs padarytas, bet ne iš vario. Panašiuose tokių namų mažuose butuose kuone visur tokie varpeliai. Jis jau buvo pamiršęs šio varpelio skambėjimą, ir dabar šis ypatingas skambėjimas tartum staiga jam kažką priminė ir ryškiai atvaizdavo... Jis taip ir krūptelėjo, perdaug jau pasilpę buvo nervai tuo sykiu. Netrukus prasivėrė siauručiuukas durų plyšelis: gyventoja tyrinėjo pro plyšį atėjusįjį su aiškiu nepasitikėjimu, ir tik matėsi jos blizgančios iš patamsio akutės. Bet pamačiusi aikštelėje daug žmonių, ji įsidrąsino ir visai atidarė. Jaunasis žmogus peržengė slenkstį į tamsų prieškambarį, perdarytą sienele, už kurios buvo mažutytė virtuvėlė. Senė prieš jį stovėjo tylėdama ir klausiamai į jį žiūrėjo. Tai buvo smulkutė, sausa senikė, kokių šešių dešimtų metų, su smailiomis ir piktomis akutėmis, su mažute smaila nosimi ir vienplaukė. Jos palši, mažumą pražilę plaukai buvo riebiai sviestu įtepti. Ant jos laibo ir ilgo kaklo, panašaus į vištos koją, buvo užvyniotas kažkoks multino skuduras, o ant jos pečių, kad ir taip karšta buvo, karojo visa nudružusi ir nurudavusi kailinė „kacaveika“. Senukė tolydžio kosėjo ir krenkštė. Turbūt, jaunikaitis kažin kaip ypatingai pažvelgė į ją, kad ir jos akyse staiga vėl blykstelėjo tas pats nepasitikėjimas.

– Raskolnikovas, studentas, buvau pas jus prieš mėnesį, – skubėjo murmėti jaunikaitis pusiau nusilenkdamas, atsiminęs, kad reikia būti meilesniam.

– Atsimenu, širduli, labai gerai atsimenu, kad jūs buvote, – ryškiai prakalbo senukė, visą laiką klausiamomis akimis žiūrėdama į jo veidą.

– Tai va... ir vėl su tokiu pat reikaliuku... – tęsė Raskolnikovas, kiek sumišęs ir stebėdamasis senės nepasitikėjimu.

„O gal ji ir visada tokia, tik aš anuokart nebuvau pastebėjęs,“ pagalvojo jis, nesmagiai jausdamasis.

Senė patylėjo, tartum ką mąstydamą, paskui pasitraukė į šalį ir, rodydama į kambario duris, tarė, praleisdama svečią:

– Įeikite, širduli.

Nedidelis kambarys, į kurį įėjo jaunikaitis, su geltonais apmušalais, jeronimais ir muslininėmis užuolaidomis ant langų, tą valandėlę buvo skaidriai nušviestas besileidžiančios saulės. „Ir tada, gali būti, taip pat saulė švies!..“ tartum iš netyčių šmėkštelėjo Raskolnikovui galvoje, ir jis skubiai permetė akimis visa, kas buvo kambaryje, kad geriau galėtų įsidėmėti ir įsiminti padėtį. Bet kambary nebuvo nieko ypatingo. Baldų, labai senų ir geltono medžio, buvo sofa su milžiniška išriesta medine atkalte, apvalus ovalinės formos stalas priešais sofą, tualetas su veidrodku tarpusienyje, kėdės pasieniais ir keli skatikiniai paveikslai su geltonais rėmeliais, vaizduoją vokiečių paneles su paukščiais rankose, – šit ir visi baldai. Kertėje prieš nedidelį paveikslą degė lempelė. Visa buvo labai švaru; ir baldai, ir grindys buvo nutrinti ligi žvilgant, viskas švitėjo. „Lizavetos

darbas,“ – pamanė jaunikaitis. Nė dulkelės nebuvo galima rasti visame bute. „Tai pas senas ir piktas našles būna tokia švarybė“, galvojo toliau sau vienas Raskolnikovas ir smalsiai pažiūrėjo žvairiom į kartūninę kito mažutyčio kambarėlio durų užuolaidą, kur stovėjo senės lova ir komoda, ir kur jis nė kartą nebuvo pažiūrėjęs. Viso buto ir tebuvo šitie du kambariai.

– Ko reikia? – griežtai tarė senė, įeidama į kambarį ir, kaip pirma, stodamasi tiesiai priešais jį, kad žiūrėtų jam stačiai į veidą.

– Užstatą atnešiau, šit. – Ir jis išsiėmė iš kišenės seną, plokščią sidabrinį laikrodėlį. Užpakaliniame jo viršelyje buvo atvaizduotas gaublys. Grandinėlė buvo plieninė.

– Tai kad ir pirmajam užstatui jau laikas suėjo. Jau trys dienos, kaip mėnuo sukako.

– Aš jums palūkanas dar už mėnesį sumokėsiu; pakęskite.

– A, tai čia jau mano gera valia, širduli, ar kęsti, ar jūsų daiktą tuojau pat parduoti.

– Ar daug už laikrodį duotumėte, Alena Ivanovną?

– O kad su niekais vaikštai, širduti, gal, žiū, jis nieko nebevertas. Už žiedelį jums aną kartą du bilietėliu paklojau, o va gi jį ir naują nupirkti pas auksakalį už pusantro rublio gali.

– Jau ketvirtą rublių tai duokite, aš išpirksiu, čia tėvo. Aš greit pinigų gausiu.

– Pusanтро rublio ir palūkanos iš anksto, jei norite.

– Pusanтро rublio! – suriko jaunikaitis.

– Kaip sau žinote. – Ir senė atkišo jam laikrodėlį. Jaunikaitis paėmė jį ir taip supyko, jog buvo jau beišeinąs; bet tuojau pat sugalvojo kitaip, atsiminęs, kad eiti nebėra kur ir kad jis čia dar ir ko kito atėjo.

– Duokite! – pasakė šiurkščiai.

Senė įsikišo ranką į kišenę raktų ir įėjo į kitą kambarį, už užuolaidos. Jaunikaitis, palikęs vienas vidury kambario, smalsiai klausėsi ir samprotavo. Buvo girdėti, kaip ji atrakino komodą.

„Turbūt, viršutinį stalčių, – samprotavo jis. – Raktus ji, vadinasi, dešinėje kišenėje nešiojasi...! Visi viename ryšelyje, ant plieninio žiedo... Ir ten vienas raktas yra už visus didesnis, triskart, su dantytu spurgu, tik jau ne nuo komodos... Vadinasi, yra dar kažin kokia dėžutė ar skrynina... Štai kas įdomu. Skrynių visada tokie raktai... O vis dėlto, kaip tai niekšiška visa...“

Senė grįžo.

– Tai va, širduli: jei per mėnesį po grivinę nuo rublio, tai nuo pusantro rublio pridėrės iš jūsų penkiolika kapeikų, už mėnesį pirmyn. Ogi už du anuos rublius iš jūsų dar pridėra pagal tą patį skaičių pirmyn dvidešimt kapeikų. O iš viso, vadinasi, trisdešimt penkios. Taigi dabar, jums atseina už jūsų laikrodį gauti rublį penkiolika kapeikų. Te, imkite.

– Kaip! tai jau dabar rublis penkiolika kapeikų!

– Taip yra.

Jaunikaitis nebesiginčijo ir paėmė pinigus. Jis žiūrėjo į senę ir nesiskubino išeiti, lyg būtų norėjęs kažką dar pasakyti ar padaryti, bet tartum jis nė pats nežinojo, ką būtent...

– Aš jums, Alena Ivanovna, gali būt, šiomis dienomis dar vieną daiktą atnešiu... sidabrinį... gerą... papirosinę vieną... kai tik iš bičiulio atsiimsiu...

Jis sumišo ir nutilo.

– Na, tai tada ir kalbėsime, širduli.

– Sudiev... O jūs visada namie viena sėdite, seselės nėra? – paklausė jis, kaip begalėdamas palaidžiau, išeidamas į priešinę.

– O kas jums darbo apie ją, širduli?

– Gi nieko ypatingo. Aš taip sau paklausiau. O jūs tuojau. Sudiev, Alena Ivanovna!

Raskolnikovas išėjo visiškai sumišęs. Jo sumišimas vis didėjo ir didėjo. Lipdamas žemyn laiptais, jis keletą kartų net buvo sustojęs, lyg staiga kažko apstulbęs. Ir pagaliau, jau gatvėje, sušuko:

„Vai, Dieve! Kaip visa tat šlykštu. Ir nejaugi, nejaugi aš... ne, tai niekai, nesąmonė! – pridėjo jis griežtai. – Ir nejaugi šitokia baisybė galėjo man į galvą ateiti? Kokiuose purvuose betgi galėtų mano širdis murdytis. Svarbiausia: nešvaru, biauuru, šlykštu, šlykštu... O aš, visą mėnesį...“

Bet jis negalėjo išreikšti nei žodžiais, nei šūksniais savo susijaudinimo. Begalinio pasibaurėjimo jausmas, kuris buvo pradėjęs slėgti ir drumsti jo širdį dar tada, kai jis ėjo pas senę, dabar taip išaugo ir išryškėjo, jog jis nebesižinojo kur dėtis nuo to maudulio. Jis ėjo šaligatviu kaip girtas, nebematydamas praeivių ir stumdydamasis, ir atsipeikėjo jau kitoje gatvėje. Apsidairęs pastebėjo, bestovįs priešais smuklę, į kurią įeinama iš šaligatvio, laiptais žemyn, į pogrindį.

Kaip tik tuo metu išėjo iš smuklės pro duris du girti ir, viekas antrą palaikydami ir plūsdamiesi, kapanojosi į gatvę. Ilgai negalvodamas, Raskolnikovas tuojau nusileido žemyn. Niekad lig tol jis nebuvo vaikščiojęs po smukles, bet dabar jam galva sukosi, ir, be to, baisus troškulys jį kamavo. Jam užėjo noras atsigerti šalto alaus, juo labiau, kad ūmų savo nusilpimą jis aiškino ir tuo, kad buvo alkanas. Jis atsisėdo tamsioje ir nešvarioje kertėje, už glitaus stalelio, paprašė alaus ir godžiai išgėrė pirmąją stiklinę. Bematant visa nulsūgo, ir jo mintys pragiedrėjo. „Visa tatai nesąmonė, – tarė jis, vilties sustiprintas, – ir nebuvo čia ko nerimauti! „Tiesiog fizinis pakrikimas! Vienas koks alaus stiklas, sausainio kąsnis, – ir šit, viena akimirka, tvirtėja protas, giedrėja mintis, stiprėja ketinimai. Tfu, kokia visa tai menkysta!..“

Kad ir su panieka nusispiovēs, jis žiūrėjo jau linksmai, tartum staiga nusikratęs kažkokia baisia našta, ir draugiškai apžvelgė visus ten buvusius. Bet net ir tą minutę jis iš tolo nujautė, jog visas tas jo nusiteikimas į gera buvo taip pat liguistas.

Smuklėje tuo laiku buvo likę nebedaug žmonių.

Be tų dviejų girtų, kuriuos jis patiko ant laiptų, tuoj paskui juos išėjo dar gauja, kokis penketas, su viena merga ir su armonika. Jiems išėjus, buvo tylu ir erdva. Pasiliko vienas įkaušęs, bet nedaug, besėdįs prie alaus, iš pažiūros miestietis; jo draugas, storas, stambus, su žila barzda, apsivilkęs sibirine striuke, labai nusilesęs, besnūduriuojąs ant suolo ir retkarčiais, staiga, tartum pro miegus, sukruntąs pirštais pliaukšėti, išskėtęs rankas, ir šokčioti viršutine korpuso dalimi, nepakildamas, ir kartu sau dainavo kažką beprasmiška, stengdamasis prisiminti žodžius, kaip antai:

Metais žmoną mylavau,

Me-tais žmo-ną my-la-vau...

Arba staiga, nubudęs vėl:

Gatve plačiąja skridau,

Savo pirmąją radau...

Bet niekas prie jo laimės neprisidėjo; nešnekus jo draugas žiūrėjo į visą tą energijos prasiveržimą netgi pikta ir su nepasitikėjimu. Buvo tenai ir dar vienas žmogus, iš pažiūros panašus lyg ir į atsistatydinusi valdininką. Jis sėdėjo skyrium, priešais savo stiklinelę, retkarčiais gurkšnodamas ir žvalgydamasis aplink. Jis buvo irgi tarsi kažkaip susijaudinęs.

[...]

III

Jis nubudo kitą dieną jau vėlai, po neramaus miego, bet miegas nepastiprino jo. Nubudo jis aptulžęs, sugižęs, piktas ir su neapykanta apsižvalgė po savo ląstą. Tai buvo mažutytis narvelis, kokių šešių žingsnių ilgio, ir tiek žemas, jog bent kiek aukštesniam žmogui čia darydavosi klaiku ir vis rodydavosi, jog tuoj tuoj kvakštelėsi galva į lubas. Baldai atitiko patį būstą: buvo trys senos kėdės, nevisai betinkamos, dažytas stalas kertėje, ant kurio gulėjo keletas sąsiuvinų ir knygų; jau vien iš to, kaip jie buvo apdulkę, buvo matyti, kad seniai niekieno ranka jų nebepaliečia; ir, pagaliau, didelė kerėbliška sofa, užimanti kone visą pasienį ir pusę viso kambario pločio, kadaise buvusi aptraukta margu kartūnu, bet dabar apdriskusi ir atstojanti Raskolnikovui lovą. Dažnai jis miegodavo ant jos kaip stovi, nenusivilkęs, be paklodės, užsiklojęs savo senu, palaikiu studentišku apsiaustu ir su vienu mažu priegalvėliu galvūgalyje, po kuriuo susidėjo visus kiek tiktai turėjo skalbinius, švarius ir sunešiotus, kad būtų aukščiau po galva. Priešais sofą stovėjo mažutis stalelis.

Sunku būtų buvę labiau neapsileisti ir besuskresti; bet Raskolnikovui tatai buvo net malonu prie jo dabartinės nuotaikos. Jis griežtai pasitraukė nuo visų, lyg vėžlys į savo kiautą, ir net tarnaitės veidas, kuri privalėjo jam patarnauti ir kartais dirstelėdavo į jo kambarį, keldavo jam tulžį ir konvulsijas. Taip būna kai kuriems monomanams, per daug prie ko nors susikaupusiems. Jo buto šeimininkė jau dvi savaitės buvo nustojusi jam valgi siūsti, o jis dar nepagalvojo ligi šiol nueiti išsiaiškinti su ja, nors ir sėdėjo be pietų. Nastazija, virėja ir vienintelė šeimininkės tarnaitė, iš dalies buvo patenkinta tokia gyventojų nuotaika ir visai liovėsi valyti ir šluoti jo kambarį, taip tik, kokį kartą per savaitę, iš netyčių paimdavo šluotą. Ji ir pabudino jį dabar.

– Kelkis, ko miegi! – suriko ji, – dešimta valanda. Aš tau arbatos atnešiau; ar nori arbatytės? Išalkai gal gi?

Gyventojas prasimerkė, krūptelėjo ir pamatė Nastaziją..

– O arbata bene šeimininkės? – paklausė jis, iš lėto keldamasis nuo sofos. Atrodė kaip ligonis.

– Kur tau šeimininkės!

Ji pastatė priešais jį savo nuosavą įskilusį arbatinuką, su nupilstyta arbata, ir padėjo porą geltono cukraus kashnelių.

– Šit, Nastazija, būk tokia gera, – tarė jis, kišenėje pasirausęs (jis taip ir miegojo apsisvilkęs) ir ištraukęs variokų saujelę, – nueik ir nupirk man bandelę. Ir paimk mėsinę nors truputį dešros, kur pigesnė.

– Bandelę tai tuojau parnešiu, o vietoj dešros gal kopūstų užvalgytum? Kopūstai geri, vakarykščiai. Dar vakar tau palikau, tik tu parėjai vėlai. Geri kopūstai.

Raskolnikovui bevalgant atneštus kopūstus, Nastazija atsisėdo greta jo ant sofos ir ėmė plepėti. Ji buvo sodžiaus boba ir labai plepi.

– Praskovija Pavlovna nori tave policijai skųsti, – pasakė ji.

Jis smarkiai susiraukė.

– Policijai? Ko jai reikia?

– Pinigų nemoki ir iš fateros nesikraustai. Žinoma, ko reikia.

– E, šitokio velnio dar stigo, – murmėjo jis, dantimis grieždamas; – ne, man tatai dabar... visai ne laiku... Kvaila ji, – pasakė jis balsu. – Aš šiandien pas ją užėisiu, pasikalbėsiu.

– Kvailumo tai ji kvaila, tokia pat kaip ir aš, o tu tai jau labai išmintingas, guli, kaip maišas, ir, kas iš tavęs naudos. Anksčiau, sakai, eidavai vaikų mokyti, o dabar kodėl nieko nedirbi?

– Aš dirbu... – nenoroms ir rūščiai pratarė Raskolnikovas.

– Ką dirbi?

– Darbą...

– Kokį darbą?

– Mąstau, – rimtai atsakė jis, patylėjęs.

Nastazija taip ir nuleipo juokais. Ji labai buvo palinkusi juoktis, ir kai ją prajukindavo kas, tai juokdavosi negirdomis, linguodama ir kratydamasi visu kūnu, juokdavosi tol, kol jai pačiai jau šleikštu pasidarydavo.

– O pinigų ar daug primąstei? – vos nevos, pagaliau, ji pratarė.

– Be batų negalima vaikų mokyti. A, nusispjauti.

– O tu į šulinį nespjauk.

– Už vaikus variokais temoka. Ką už kapeikas padarysi? – nenoromis tęsė jis, tartum pats savo mintims atsakinėdamas.

– O tau tuoj iš karto kad visą kapitalą?

Jis keistai pažiūrėjo į ją.

– Taip, visą kapitalą, – griežtai atsakė jis patylėjęs.

– Na, tu pamažu, kad neišgąsdintum; labai jau baisu. Bandelės eiti ar ne?

– Kaip nori.

– Vaje, užmiršus buvau! Tau juk laišką vakar, kai namie nebuvai, atnešė.

– Laišką! Man! Iš ko?

– Iš ko, nežinau. Savo tris kapeikas laiškanešiu atidaviau. Ar gražinsi, ką?

– Tai duok, dėl Dievo meilės, duok! – visas susijaudinęs sušuko Raskolnikovas, – Viešpatie!

Po minutės atnešė laišką.

Taip ir yra: iš motinos, iš R. gubernijos. Jis net nubalo, paimdamas jį. Jau seniai nebe-gaudavo laiškų; bet dabar ir dar kai kas kita staiga suspaudė jam širdį.

– Nastazija, išeik, dėl Dievo; še tau tris kapeikas, tiktai išeik, dėl dievo, greičiau išeik!

Laiškas drebėjo jo rankose. Jis nenorėjo atplėšti prie jos: jis norėjo vienui vienas su šituo laišku palikti. Nastazijai išėjus, ūmai jį pridėjo prie lūpų ir pabučiavo; paskui ilgai dar žiūrėjo į adreso rašyseną, į pažįstamą ir mielą jam, smulkią ir pažulnią rašyseną jo motinos, kuri kadaise jį mokė skaityti ir rašyti. Jis delse; jis dargi kaip ir bijojo kažko. Pagaliau atplėšė: laiškas buvo didelis, storas, dviejų lotų; du dideli laiškieniai popieriaus lapai smulkių smulkiausiai buvo prirašyti.

„Mielasai mano Rodia, – rašė motina, – šit jau du mėnesiai su viršum, kaip su tavim nebesikalbu laiškais, dėl tos priežasties aš pati kentėjau ir net kurią naktį užmigti nega-

lėdavau begalvodama. Bet tu gal nekaltinsi manęs dėl to tylėjimo nenoromis. Tu žinai, kaip aš tave myliu; tave mes vieną teturim, aš ir Dunia, tu mums viskas, visa viltis ir pasitikėjimas mūsų. Kas su manim darėsi, kai sužinojau, kad tu jau keli mėnesiai kaip metęs universitetą, neturėdamas iš ko gyventi, ir kad tavo pamokos ir kiti lėšų šaltiniai išseko! Kuo aš galėjau tau su savo šimtu dvidešimt rublių metinės pensijos padėti? Penkiolika rublių, kuriuos prieš ketvertą mėnesių tau nusiunčiau, aš pasiskolinau, kaip tu ir pats žinai, tos pačios pensijos sąskaiton, iš čionykščio mūsų pirklio Vasilijaus Ivanovičiaus Vachrušino. Jis geras žmogus, kadaise dar tavo tėvo bičiulis buvęs. Bet, atidavusi jam savo teises gauti pensiją, aš turėjau laukti, kol skola bus išmokėta, o tai tik dabar pasibaigė, todėl per visą tą laiką nieko negalėjau tau nusiųsti. Bet dabar, Dievui dėkui, aš, rodos, galiu tau dar nusiųsti, ir apskritai, mes dabar net galim fortūna pasigirti, apie ką ir skubinu tau pranešti. Ir, visų pirma, ar įspėsi tu, mielasai Rodia, kad tavo sesuo šit jau pusanthro mėnesio gyvena su manim, ir mes jau daugiau niekad nebeišsiskirsim. Garbė tau, Viešpatie, pasibaigė jos kankynė, bet apsakysiu tau visa paeiliui, kad tu, sužinotum, kaip viskas buvo ir ką mes nuo tavęs ligi šiol slėpėme. Kada tu man dar prieš porą mėnesių buvai parašęs, jog iš kažko esi girdėjęs, kad Dunia ponų Svidrigailovų namuose daug kenčianti dėl žiaurumo ir buvai prašęs mane tiksliau tai paaiškinti, – ką aš tada tau būčiau galėjusi atrašyti? Jeigu būčiau nurašiusi tau visą teisybę, tai tu tikrai visa būtum metęs ir nors pėsčias, bet būtum pas mus atėjęs, nes aš žinau ir tavo būdą, ir jausmus, ir tu nebūtum davęs savo sesers skausti. Juk aš pati buvau baisiai nusiminusi, bet ką padarysi? Aš ir pati visos teisybės tada nežinojau. O svarbiausias kliuvinys buvo tas, kad Dunečka, stodama pernai metais į jų namus guvernante, paėmė avansu visą šimtą rublių ir sulygo kas mėnuo išlaikyti iš algos, o užtat ir negalima buvo vietos palikti, neatsilyginus skolos. Ogi tą sumą (dabar jau tau galiu viską išaiškinti, brangiausias Rodia) paėmė ji daugiausia tam, kad tau nusiųstų šešiasdešimt rublių, kurių tu tada taip labai reikalingas buvai ir kuriuos tu pernai iš mūsų gavai. Mes tada tave prigavusios buvome, parašėme, jog tai Dunečkos seniau sutauptyti, bet tai netiesa buvo, o dabar aš tau visa teisingai, kaip buvo, pasakau, todėl kad viskas dabar ūmai pasikeitė, Dievo valia, į gerą, ir kad tu žinotum, kaip tave Dunia myli ir kokios ji neapsakomai geros širdies. Iš tikrųjų, ponas Svidrigailovas iš pradžių elgėsi su ja labai šiurkščiai ir visai nemandagiai iš jos šaipydavosi prie stalo... Bet nebenoriu besileisti į visas tas nemielas smulkmenas, kad nejaudinčiau tavęs be reikalo, nesgi jau viskas dabar baigta. Trumpiau, nežiūrint, kad Marta Petrovna, p. Svidrigailovo žmona, ir visi namiškiai labai gerai ir mandagiai elgdavosi, Dunečkai vis dėlto labai sunku buvo, ypačiai kai p. Svidrigailovas, savo senu, dar pulke įgytu papratimu, Bacho įtakoje būdavo. Bet vėliau kas išėjo? Įsivaizduok sau, šitas pusgalvis jau seniai buvo įsigėdęs Dunios, bet vis tą slėpė, dangstydamasis nemandagumu ir panieka jai. Galbūt ir pats gėdydavosi ir baisėdavosi, matydamas save jau tiekos metų ir šeimos tėvą esant, nuo tokių vėjavaikiškų vilčių, o todėl ir pykdavo pats prieš savo valią ant Dunios. O gali būti ir taip, kad jis savo elgesio šiurkštumu ir pajuokomis norėjo tik nuslėpti nuo kitų visą teisybę. Bet, galų gale, neištūrėjo ir išdrįso atvirai kreiptis į Dunią su šlykščiausiais pasiūlymais, žadėdamas jai įvairių dovanų ir, be to dar, mesti viską ir su ja išvažiuoti į kitą dvarą, arba, rasi, ir į užsienius. Gali įsivaizduoti visas jos kančias! Tučtuojau mesti tarnybą ir išeiti ji negalėjo, ne tik dėl skolos, bet dar gailėjosi Martos Petrovnos, kuri tuojau būtų pradėjusi įtarinėti, o dėl to, žinoma, būtų kilę barniai namuose. Juk ir pačiai Dunečkai būtų buvęs didelis skaudalas;

jau nebūtų taip sau pasibaigę. Buvo susidėję čia daug ir kitų įvairių priežasčių, ir Dunia jokiū būdu anksčiau, kaip po šešių savaičių negalėjo ištrūkti iš tų siaubingų namų. Be abejo, tu pažįsti Duniją, žinai, kokia ji protinga ir kokio tvirto būdo. Dunečka daug gali iškentėti, ir net kuo blogiausiais atvejais ji gali surasti savyje tiek taurumo, kad nepraras-tų savo stiprybės. Ji net man nieko neparašė dėl viso šito dalyko, o mes dažnai su ja su-sižinodavom. Viskas iškilo aikštėn netikėtai. Marta Petrovna netyčia pasiklausė sode, kaip jos vyras maldauja, kad Dunečka sutiktų, ir viską, supratusi atvirkščiai, visu kuo ją pačią ir apkaltino, manydama, kad ji čia priežastis. Įvyko tarp jų ten pat sode baisiausia scena: Marta Petrovna net sudavė Duniai, nieko nebenorėjo klausyti, o patį visą valandą plyšojo ir pagaliau paliepė tučiuojau Duniją pas mane į miestą išvežti paprastais ūkinin-kų ratais, į kuriuos sumetė visus jos daiktus, skalbinius, drapanas, visa kaip pakliuvo, nesurišta ir nesudėta. O čia dar smarkus lietus pasitaikė, ir Dunia, įskaudinta ir ap-šmeižta, turėjo ištisus septyniolika varstų su kaimiečiu nedengtuose ratuose važiuoti. Pagalvok dabar, ką aš būčiau galėjusi į tavo laišką, prieš porą mėnesių gautą, atrašyti, ir apie ką rašyti? Aš pati be galo nusiminusi buvau; tiesos tau rašyti nediršau, nes tai būtų tave be galo sukiršinę, įskaudinę ir nelaimingą padarę, o ką gi tu būtum galėjęs padary-ti? nebent save pražudyti, o ir Dunečka draudė; o prikimšti laišką kokių niekniekių, kada sieloje tokia gėla, aš negalėjau. Visą mėnesį pas mus po visą miestą vaikščiojo lie-žuviai dėl šitos istorijos, o buvo ir lig tiek priveikę, jog mums net į cerkvę nebebuvo kaip vaikščioti su Dunia dėl niekinančių žvilgsnių ir šnibždų, ir net balsu prie mūsų kalbėda-vo. Gi visi pažįstami ėmė mūsų šalintis, visi nustojo net sveikintis, ir aš tikrai buvau sužinojusi, kad pirklių pardavėjai ir kai kurie raštininkai buvo norėję amžiną gėdą pa-daryti, mūsų namų vartus degutu ištepti, jog net šeimininkai buvo ėmę reikalauti, kad mes tuojau iš buto išsikeltumėm. To viso priežastis buvo Marta Petrovna, kuri spėjo vi-suose namuose Duniją apkaltinti ir apšmeižti. Ji pas mus su visais pasizįsta ir tą mėnesį tolydžio važinėdavo į miestą, ir kadangi ji truputį paplepa ir mėgsta pasakotis apie savo šeimos reikalus, o ypač skūstis savo vyru visiems ir kiekvienam, nors tai labai negražu, tai visą istoriją ir išnešiojo per trumpą laiką ne tik po miestą, bet ir po apskritį. Aš buvau susirgusi, o Dunečka stipresnė už mane, ir kad tu būtum matęs, kaip ji tai visa iškentėjo ir mane guodė ir ramino! Ji angelas! Bet Dievo malonė mūsų kančias sutrumpino: ponas Svidrigailovas susiprato ir ėmė atgailoti ir, turbūt, Dunios gailėdamas Martai Petrovnai aiškiai ir akivaizdžiai išrodė, jog Dunia nieko nekalta, būtent: laišką, kurį dar prieš tai, nekaip Marta Petrovna juos užtiko sode, ji turėjo parašyti ir įduoti jam, kad išvengtų asmeninių pasikalbėjimų ir slaptų susitikimų, kurių jis reikalavo ir kuris, Duniai išva-žiavus, liko p. Svidrigailovo rankose. Jame laiške ji su didžiausia aistra ir be galo pasi-piktinusi prikašioja jam, kad jis kaip tik savo žmonos atžvilgiu negarbingai elgiasi, nu-rodinėja jam, kad jis tėvas ir šeimos žmogus, ir, pagaliau, koks niekšingas iš jo pusės yra darbas kankinti ir nelaimingą daryti jau be to nelaimingą ir bejėgę mergaitę. Vienu žo-džiu, mylimas Rodia, šitas laiškas toks kilnus ir graudžiai parašytas, jog aš raudojau jį skaitydama ir ligi šiol negaliu jo skaityti be ašarų. Be to dar, daug padėjo Duniai išteisinti tarnai savo parodymais, kurie daug daugiau buvo matę ir žinojo, negu pats p. Svidri-gailovas manė, kaip tai paprastai ir būna. Marta Petrovna visiškai buvo apkvaišinta ir „iš naujo užmušta“, kaip ji pati mums prisipažino, bet užtat visiškai įsitikino Dunios nekaltumu ir tučiuojau kitą rytą, sekmadienį, atvažiavusi stačiai į soborą, klaupėsi ant kelių ir su ašoromis maldavo dievo motiną duoti jai stiprybės pakelti tą naują mėginimą

ir atlikti savo pareigą. Po to, stačiai iš soboro, nė pas ką nebeužvažiuodama, atvažiavo pas mus, visa mums papasakojo, graudžiai verkė ir, didžiai gailėdamos, globstė ir maldavo Duniją, kad jai atleistų. Tą pat rytą, nėgaišdama, tiesiog iš mūsų išėjo lankytis visuose miesto namuose ir visur, kaip begalima palankiausiai Dunečkai šnekėdama, raudodama, atstatinėjo jos nekaltumą ir kėlė jos jausmų ir elgesio taurumą. To dar maža, visiems rodė ir balsu skaitė pačios Dunios ponui Svidrigailovui rašytą laišką, ir net leisdavo šitą laišką nusirašinėti (man rodos, tatai jau ir perdaug). Tuo būdu keletą dienų iš eilės jai teko pas visus mieste lankytis, nes kiti ėmė reikšti nepasitenkinimo, kad kitiems buvo suteikta pirmenybė, ir tuo būdu buvo nustatyta eilė, taip kad kiekvienai namai jau laukdavo iš anksto ir visi žinodavo, kad tą ir tą dieną Marta Petrovna ten ir ten skaitys šitą laišką, ir į kiekvieną skaitymą vėl susirinkdavo net ir tie, kurie laišką jau keletą kartų buvo klausę ir savo namuose, ir pas pažįstamus, pagal eilę. Mano nuomone, čia daug, labai daug buvo perdėta; bet Marta Petrovna tokio jau būdo. Šiaip ar taip, ji pilnai atstatė Dunečkos garbę, o visas to dalyko biaurumas neišdildoma gėdos dėme pažymėjo jos vyrą, kaip vyriausią kaltininką, taip, kad jo net ir gaila; perdaug jau griežtai pasielgta su tuo pusgalviu. Duniją tuojau pradėjo kviešti į kai kuriuos namus vaikų mokyti, bet ji atsisakė. Apskritai, visi ėmė ją ypatingai gerbti. Visa tai daugiausia ir buvo priežastis tam netikėtam įvykiui, dėl kurio dabar kinta, gali sakyti, visas mūsų likimas. Žinok, mylimasai Rodia, kad Duniai pasipiršo jaunikis, ir ji jau sutiko, apie tai kuo greičiausiai skubinu tau pranešti. Nors visa tai įvyko su tavimi nepasitarus, bet tu veikiausiai neturėsi pretenzijų nei į mane, nei į seserį, nes pats pamatysi, iš dalyko turinio, kad laukti ir atidėlioti ligi tu atrašysi nebūtume galėjusios. Pagaliau ir tu pats, savo akimis nematęs, nebūtum galėjęs visko kaip reikiant išspręsti. Įvyko šit kaip. Jis jau rūmų tarėjas, Piotras Petrovičius Lužinas, ir tolimas giminė Martai Petrovnai, kuri prie to reikalo daug prisidėjo. Pradėjo nuo to, kad per ją jis pasisakė norįs su mumis susipažinti, buvo tinkamai priimtas, gėrė kavą, o jau kitą dieną atsiuntė laišką, kuriame labai mandagiai išdėstė savo pasiūlymą ir prašė greit ir įsakmiai atsakyti. Jis – reikalų, darbo žmogus, ir darbui atsidėjęs, ir dabar skuba į Peterburgą, todėl kiekviena minutė jam brangi. Suprantama, iš pradžių mes buvome labai nustebusios, kadangi visa tai įvyko taip ūmai ir netikėtai. Galvojom ir svarstėm visą tą dieną. Žmogus jis patikimas ir savo būvį apsirūpinęs, dvi tarnybas eina ir jau turi savo kapitalą. Teisybė, jis jau keturiasdešimt penkerių metų; bet pakankamai gražus iš pažiūros ir dar gali moterims patikti, o ir apskritai, jis žmogus itin solidus ir padorus, tiktai bent kiek niūrus ir gal poišdidis. Bet, turbūt, tiktai taip atrodo, iš pirmo pamatymo. Taigi išpėju tave, mielasai Rodia, kai pasimatysi su juo Peterburge, kas įvyks labai greit, tai nebūk perdaug karštas ir ūmus, sprendamas apie jį, kaip kad yra tavo savumas, jei iš pirmo pamatymo tau jis kuo nors nepatiktų. Sakau tat dėl visa ko, nors ir įsitikinusi, kad jis tau gero išpūdžio padarys. Be to dar, jei nori bet kokį žmogų pažinti, visada turi elgtis santūriai ir atsargiai, kad kartais paklaidų nepadarytum arba klaidingos nuomonės neįgytum, – vėliau labai jau sunku visa tai ištaisyti ir išlyginti. O Piotras Petrovičius daugeliu atžvilgių vis dėlto žmogus gerbtinas. Jau pirmą kartą apsilankęs, jis pareiškė mums, kad jis žmogus rimtas, bet daugeliu atžvilgių sutinkąs, kaip jis išsireiškė, su mūsų „naujosios kartos įsitikinimais“ ir esąs visų prietarų priešas. Daug dar jis kalbėjo, todėl kad jis bent kiek pagyrūnas ir labai mėgsta, kad kas jo klausytų, bet juk tai beveik nėra yda. Aš, žinoma, maža ką tesuprantu, bet Dunia man paaiškino, kad jis žmogus, nors ir nedidelio mokslo, bet protingas ir, rodos, geras. Tu juk pažįsti savo

sesers būda, Rodia. Ji mergaitė griežta, išmintinga, kantri ir tauri, nors ir ūmios širdies, tatai aš jau gerai esu pastebėjusi. Žinoma, čia kokios ypatingos meilės iš jos, nei iš jo pusės nėra, bet Dunia, be to, kad ji protinga mergaitė, – kartu be galo prakilni būtybė, kaip angelas, todėl užsidės sau pareigą sukurti laimę vyrui, kuris savo ruožtu imtų rūpintis jos laime, o tuo mes, kol kas, neturim didelių priežasčių abejoti, nors ir, reikia prisipažinti, pogrėičiai visa įvyko. Pridursiu, kad jis žmogus labai visur su apskaičiavimu, ir, žinoma, pats pamatys, kad ir jo paties laimė juo tikresnė bus, juo Dunečka bus su juo laimingesnė. O ten dėl kokių nors būdo nelygumų, kokių senųjų įpročių arba dėl kai kurių net pažiūrų skirtumų (tokie dalykai net labai laimingose porose neišvengiami), tai Dunytė man pati pasakė, kad ji čia savimi pasikliauna: nesą ko čia sielotis, ir ji galinti labai daug iškentėti, kad tik kiti visi santykiai būtų dori ir teisingi. Jis, pavyzdžiui, ir man iš pradžių pasirodė kiek poaštris, bet juk tas gali pasirodyti kaip tik dėl to, kad jis žmogus status, ir tikrai taip. Pavyzdžiui, antrą kartą apsilankęs, jau gavęs sutikimą, bešnekėdamas, jis pasakė, kad jau ir pirmiau, nepažindamas Dunios, jau buvęs nusistatęs vesti mergaitę dorą, bet be kraičio ir būtinai tokią, kuri jau būtų patyrusi didelį vargą; todėl, kaip jis paaiškino, kad vyras neturi būti nieku įpareigotas savo žmonai, o daug geriau, jei žmona savo vyrą laiko savo labdariu. Pridėsiu, kad jis šiek tiek švelniau ir meiliau išsireiškė, negu aš parašiau, todėl kad aš pamiršau tikruosius jo posakius, o atmenu tik tai pačią prasmę, ir be to, pasakė tai visai ne tyčiomis, bet, matyti, prasitarė išleidęs į kalbą, įkaitęs, taip, kad net stengėsi paskui pasitaisyti ir sušvelninti, bet man vis dėlto pasirodė tas truputį šiurkštoka, ir aš sakiau po to Duniai. Dunia net su apmaudu man atsakė, kad „žodžiai tai dar ne darbai“, ir tas, žinoma, teisybė. Prieš ryždamasi, Dunečka nemiegojo visą naktį ir, manydama mane jau miegant, atsikėlė iš lovos ir visą naktį iš vieno galo į kitą pravaikščiojo po kambarį; pagaliau, atsiklaupė ir ilgai karštai prieš paveikslą meldėsi, o rytą pareiškė man, kad ji pasiryžo.

„Aš jau minėjau, kad Piotras Petrovičius vyksta dabar į Peterburgą. Jis ten svarbių reikalų turįs ir norįs Peterburge viešą advokato kontorą įsteigti. Jis seniai jau veda įvairias bylas ir andai laimėjęs vieną tokią svarbią bylą. Į Peterburgą ir dėl to dar jam būtinai reikia, kad ten jis vieną labai reikšmingą bylą turįs senate. Tuo būdu, mylimas Rodia, jis ir tau gali būti labai naudingas, gal visais net reikalais, ir mes su Dunia jau nusprendėm, kad tu net ir nuo šios dienos galėtum užtikrintai pradėti būsimąją karjerą ir savo likimą laikyti jau aiškiai nulemtą. O, kad taip įvyktų! Tai būtų tokis patogumas, jog tektų jį laikyti ne kuo kitu, kaip tiesiogine mums parodyta visagalinčiojo malone.

„Dunia tik ir svajoja apie tai. Mes jau surizikavome pasakyti keletą žodžių ta prasme Piotruvi Petrovičiui. Jis labai atsargiai kalbėjo ir pasakė, kad, žinoma, kadangi jam be sekretoriaus išsiversti negalima, tai, suprantama, verčiau mokėti algą giminei, negu svetimam, kad tik tai sugėbėtų pareigas eiti (lyg jau tu nesugebėtum!), bet čia pat jis ir paabejojo, kad gal tavo darbas universitete nebepaliksiąs tau laiko dirbti jo kontoroje. Šį kartą viskas tuo ir baigėsi, bet Dunia apie nieką kitą, be šito, dabar ir nebe galvoja. Ji dabar jau kelinta diena, tiesiog kažkaip degte dega, net ištiesą projektą jau yra paruošusi, kaip ilgainiui tu galėsi tapti Piotro Petrovičiaus draugu ir net dalininku byloms vesti, ypač, kad tu pats teisių fakultete. Aš, Rodia, visiškai su ja sutinku ir prisidedu prie visų jos planų ir vilčių, laikydama juos visai galimus esant; ir nors dabar apie tai Piotras Petrovičius išsilenkiamai kalba, kas lengva paaiškinti (užtat, kad jis tavęs dar nepažįsta), Dunia tvirtai įsitikinusi, kad ji viską pasieks savo gera įtaka būsiamajam savo vyrui, ir tuo

ji tiki. Jau, žinoma, mes saugojomės prasitarti Piotru Petrovičiui bent ką nors iš tų savo tolimųjų svajonių, o svarbiausia apie tą, kad tu būsi jo dalininku. Jis žmogus labai rimtas ir tą priimtų gal net labai šaltai, kadangi visa tai jam atrodytų vien tiktai svajonės. Taip pat nei aš, nei Dunia nė pusės žodžio dar nekalbėjom su juo apie savo tvirtą viltį, kad jis padės mums šelpti tave pinigais, kol tu universitete; todėl nekalbėjom, kad tai, visų pirma, ilgainiui savaime įvyks, ir jis, tikriausiai, ilgai neprašomas, pats pasisiūlys (lyg jis Dunečkai tą atsakytų), tuo labiau, kad tu ir pats gali tapti jo dešiniąja ranka kontoroje, ir jis galėtų tau padėti ne išmaldą duodamas, bet tavo uždirbtą algą mokėdamas. Šitaip norėtų sutvarkyti Dunečka, ir aš su ja visiškai sutinku. Antra vertus, todėl nekalbėjom, kad aš ypač norėjau, kai tu dabar su juo susitiksi, kad būtumėt kaip lygus su lygiu. Kada Dunia su didžiausiu entuziazmu jam apie tave kalbėjo, jis atsakė, kad kiekvieną žmogų reikia pirmiausiai pačiam ir gerai pažinti, kad galima būtų apie jį spręsti, ir kad jis palieka pats sau, pasižinęs su tavimi, susidaryti apie tave savo nuomonę. Žinai ką, brangiausias mano Rodia, man atrodo, kad dėl kai kurių sumetimų (tarp ko kita, visai neliečiančių paties Piotro Petrovičiaus, o taip sau, dėl kai kurių mano savų asmeninių, gal net senės bobiškų užgaidų), – man atrodo, kad aš galbūt, geriau padarysiu, jei gyvensiu po jų vestuvių skyrium, kaip dabar kad gyvenu, o ne draugėje su jais. Aš visiškai tikra, kad jis bus toks taurus ir mandagus, jog pats pakvies mane ir pasiūlys man nebesiskirti su dukterimi, ir jei dar nekalbėjo ligi šiol, tai, suprantama, kadangi ir be sakymo taip išeina; bet aš atsisakysiu. Aš gyvendama esu pastebėjusi ne kartą, kad uošvės nelabai kaip žentų mėgiamos, o aš ne tiktai kad nenoriu kam nors kad ir mažiausia našta būti, bet ir pati noriu būti visiškai laisva, kol dar šioki tokį kąsnelį turiu ir tokius vaikus, kaip tu ir Dunečka. Jei galima bus, tai įsikursiu netoliese nuo jūsų abiejų, todėl kad, Rodia, patį malonųjį dalyką aš palikau laiško pabaigai: taigi žinok, mano mylimasai, kad, gali būti, labai greit mes vėl visi susisiešime ir karštai sveikinsimės visi trys, beveik trejus metus nesimatę! Jau tikrai nuspręsta, kad aš ir Dunia keliamės į Peterburgą, kada būtent, nežinau, bet vis tiek labai, labai greitai, gal net po savaitės. Viskas pareis nuo Piotro Petrovičiaus valios, kuris, kai tik apsižiūrės Peterburge, tuojau duos žinią mums. Jis nori, dėl kai kurių sumetimų, kiek galint pagreitinti sutuoktuvių ceremoniją ir net, jei būtų galima, atšokti vestuves šiame mėsiede, o jei nepavyktų dėl laiko trumpumo, tai tuojau po žolinės. Oi, kokia aš laiminga būsiu, kai tave prie savo širdies prispausiu! Dunia visa sujudusi iš džiaugsmo, kad pasimatys su tavimi, ir pasakė kartą juokais, kad jau vien dėl to tekėtų už Piotro Petrovičiaus. Angelas ji! Ji dabar tau nieko laiške neprideda, o liepė tiktai man parašyti, kad jai tiek daug reikėtų su tavimi pasikalbėti, tiek daug, jog dabar jai nė ranka nepaslenka plunksnos paimti, nes keliose eilutėse nieko neparašysi, tik save suerzinsi; liepė tik tave tvirtai apkabinti ir daug, be skaičiaus, pabučiavimų nusiūsti. Kad ir mes gal labai greit susitiksime, bet vis dėlto aš šiomis dienomis tau nusiūsiu pinigų, kiek galėdama daugiau. Dabar, kada visi sužinojo, kad Dunečka išteka už Piotro Petrovičiaus, ir mano kreditas staiga padidėjo, ir aš tikrai žinau, kad Afanasijus Ivanovičius paskolins man dabar pensijos sąskaiton net ligi septyniasdešimt penkių rublių, ir tada aš tau gal bent dvidešimt penkis arba net trisdešimt rublių nusiūsiu. Nusiūščiau ir daugiau, bet bijau, ar ištekčiau kelionės reikalams; kad ir Piotras Petrovičius buvo toks geras, jog apsiėmė pats mūsų kelionės į sostinę išlaidų dalį apmokėti, būtent, pats pasiūlė savo sąskaita mūsų krovinius ir didžiąją skrynią nusiūsdinti (kažkaip ten per pažįstamus), bet vis dėlto reikia turėti galvoje ir atsikėlimą į Peterburgą, kur negalima

rodytis be skatiko, bent pirmąsias dienas. Mes tarp ko kita, jau smulčiausiai su Dunia viską suskaičiavome, ir pasirodė, kad kelionė nekažin kiek kaštuos. Nuo mūsų lig geležinkelio iš viso tiktai devynios dešimtys varstų, ir mes dėl visa ko jau susitarėm su vienu pažįstamu vežiku – valstiečiu, o ten toliau jau su Dunia puikiausiai trečiąja klase nuvažiuosim. Taigi aš tau, rasi, ne dvidešimt penkis, o tikrai trisdešimt rublių rasiu kaip nusiūsti. Bet gana; du lapu pilniausiu prirašiau, ir vietos nebeliko; visa mūsų istorija; bet kiek įvykių susikaupė! O dabar, brangiausiasai mano Rodia, glaudžiu tave prie širdies, ligi greito mūsų pasimatymo, ir laiminu tave savo motinišku palaiminimu. Mylėk Dunia, savo seserį, Rodia, mylėk, kaip ji tave myli, ir žinok, kad ji tave be galo, daugiau negu pati save myli. Ji angelas, o tu, Rodia, tu mūsų viskas – visa mūsų viltis ir visas pasitikėjimas. Kad tik tu būtum laimingas – ir – mes laimingos būsim. Ar meldiesi tu, Rodia, kaip seniau, ir ar betiki į mūsų kūrėjo ir atpirkejo gerumą? Aš savo širdimi bijau, kad tik ir tu nebūtum naujuoju mūsų laikų netikėjimu užsikrėtęs? Jei taip, tai aš už tave meldžiuosi. Atsimink, mylimiausias, kaip dar kūdikystėje, kada tavo tėvas tebegyveno, tu čiauškejai savo maldas ant mano kelių, ir kokie mes tada buvome laimingi! Sudiev, arba geriau, ligi pasimatymo! Tvirtai tvirtai spaudžiu tave ir begalę kartų bučiuoju.

„Tavo ligi mirties

Pulcherija Raskolnikova.“

Beveik visą laiką, kol skaitė Raskolnikovas, nuo pat laiško pradžios, jo veidas buvo šlapias nuo ašarų, o pabaigus skaityti, jis buvo išbales, mėšlungio sukraipytas, ir sunki, tulžinga, pikta šypsena, kaip gyvatė, raitėsi jo lūpomis. Jis atsišliejo galva į kietą, nuvalkiotą priegalvį ir mąstė, ilgai mąstė. Smarkiai plakė jo širdis, ir smarkiai audrojo jo mintys. Pagaliau jam paliko trošku ir ankšta toje geltonoje ląstoje, panašioje į spintą arba į skrynią. Žvilgis ir mintis reikalavo erdvės. Jis sugriebė skrybėlę ir išėjo, šį kartą jau nesisaugodamas su kuo nors susitikti ant laiptų: pamiršo apie tai. O eiti pasirinko Vasilijaus salos linkui V. prospektu, tartum skubėdamas tenai su reikalu, bet, kaip jau buvo įpratęs, ėjo nematydamas kelio, šnibždėdamas sau vienas ir net balsu kalbėdamas su savimi, ir tuo labai stebino praeivius. Daug kas palaikė jį girtu.

[...]

V

[...]

Baisų sapną susapnavo Raskolnikovas. Jis sapnavo savo kūdikystę, dienas, praleistas dar savajame miestelyje. Jis kokių septynerių metų ir vaikšto šventadienį, pavakariu, su savo tėvu už miesto. Oras miglotas, diena troški, vietovė visiškai tokia, kokia išliko jo atmintyje; net jo atmintyje ji buvo daug labiau išblankusi, negu dabar pasivaideno sapne. Miestelis stovi atsiskleidęs kaip ant delno, aplinkui nė vieno gluosnio; kur nekur, labai toli, pačiame dangaus pakraštyje juoduoja miškelis. Už keleto žingsnių nuo paskutinio miesto daržo stovi smuklė, didžiulė smuklė, kuri visada jam keldavo kuo nemaloniausią įspūdį ir net baime, kai jis eidavo pro ją, vaikštinėdamas su tėvu. Ten visada būdavo tokia daugybė žmonių, taip bliudavo, kvatodavo, plūsdavosi, taip biauriai ir išparpusiai dainuodavo ir taip dažnai mušdavosi; aplink smuklę visada valkioldavosi tokie girti ir baisūs snukiai... Susitikęs su jais, jis glaudžiai prisispausdavo prie tėvo ir visas drebėdavo. Pro smuklę kelias, laukukelis, visada dulkėtas, ir dulkės visada tokios juodos. Eina jis vingiuodamasis toliau ir už kokių trijų šimtų žingsnių apjuosia iš dešinės

miesto kapus. Kapuose mūro cerkvė, su žaliu kupolu, į kurią jis porą kartų per metus nueidavo su tėvu ir motina į pamaldas, kai būdavo gedulingos pamaldos už jo senelę, seniai jau mirusią, kurios jis niekad nebuvo matęs. Jie taip eidami visada pasiimdavo su savimi kutją¹ baltoje lėkštėje, servetėleje, o kutja būdavo cukrinė, iš ryžių ir džiovintų vynuogių, kryžiškai į ryžius įspautų. Jis mėgo tą cerkvę ir senobinius jos paveikslus, daugiausia be metalinių draperijų, ir seną šventiką drebančia galva. Greta senelės kapo, ant kurio buvo plyta, buvo mažutis jo jaunesniojo brolio kapelis, mirusio šešių mėnesių, kurio jis taip pat visai nepažinojo ir negalėjo atminti; bet jam buvo sакę, kad jis turėjęs mažą broliuką, ir jis kiekvieną kartą, kai lankydavo kapus, dievobaimingai ir pagarbiai žegnodavosi prie kapelio, lenkdavosi jam ir bučiuodavo jį. Ir šit jis sapnuoja: jie eina su tėvu keliu į kapus ir praeina pro smuklę; jis laikosi įsitvėręs tėvo rankos ir bailiai žvalgo si į smuklę. Ypatingos aplinkybės patraukia jo dėmesį: šįkart čia tartum paūžimas, minia išsipuošusių miestiečių, bobų, jų vyrų ir visokių valkatų. Visi girti, visi dainuoja, o greta smuklės prieangio stovi vežimas, bet keistas vežimas. Tai vienas iš tų didžiųjų vežimų, į kuriuos kinkomi didieji sunkiniai arkliai, ir vežioja jais prekes ir vyno statines. Jis visada mėgdavo žiūrėti į tuos milžinus sunkinius arklius, ilgakarčius, drūtomis kojomis, einančius ramiai, vienodais žingsniais ir vežančius paskui save kokį norint didžiausią kalną, nė kiek neįsitempę, lyg tartum jiems su vežimu net lengviau, nekaip be vežimo. Bet dabar, keistas dalykas, į didžiulį šitokį vežimą pakinkyta mažutė, liesa, sarta sodietiška kumelėlė, viena iš tų, kurios, – jis dažnai matydavo, – iš paskutinių traukia kitąsyk kokį didelį vežimą malkų arba šieno, ypačiai jei vežimas įklimpsta į dumblynę arba į pravežą, ir tada jas taip skaudžiai, taip skaudžiai vis kapoja kaimiečiai botagais, kitąsyk net per pat snukį ir per akis, o jam taip gaila, taip gaila į tai žiūrėti, jog jis vos neverkia, o motutė visada nusivesdavo jį nuo lango. Bet šit staiga triukšmas kyla: iš smuklės išeina šaukdami, dainuodami, su balalaikomis, girti girtutėliai tokie dideli kaimiečiai, su raudonais ir mėlynais marškiniais, rudines ant pečių užsimetę. „Sėskit, visi sėskit! – šaukia vienas, dar jaunas, tokiu drūtu kaklu ir mėsingu, raudonu kaip morka veidu, – visus parvešiu, sėskit!“ Bet tučtuojau ima juoktis ir girdėti šūkaujant:

– Tokia kumelpalaikė, paveš, mat!

– Nagi tu, Mikolka, gal proto netekai, ar ką: šitą kumelėlę į tokį vežimą pasikinkęs!

– O, bra, jo sartoکه tikrai bus jau dvidešimties metų!

– Sėskit, visus parvešiu! – vėl šaukia Mikolka, šokdamas pirmutinis į vežimą, ima vadžias ir stoja pirmagalyje visu savo ilgiu. – Bėruoju neseniai Matviejus išvažiavo, – šaukia jis, vežime būdamas, – o šita kumelkšė, broliukai jūs mano, tiktai man širdį ėda; tuoj, rodos, nudėčiau ją, dykai duoną gadina. Sakau, kad sėskit! Zovada leisiu! Zovada lėks! – ir jis ima į rankas botagą, su pasiskonėjimu rengdamasis plakti sarta.

– Tai ką gi, sėskit! – kvatoja minioje. – Girdi, zovada lėks!

– Ji zovada, turbūt, jau dešimt metų nėra šokusi.

– Pašoks!

– Negailėkit, vyrai, visi imkit botagus, sukruskit!

– Ei! Duokit jai!

Visi lipa į Mikolkos vežimą, juokdamiesi ir liežuvius laidydami. Sulipo koks šešetas žmonių, ir dar galima sodinti. Imasi su savimi vieną bobą, drūtą ir raudoną. Ji apsilvikiusi: raudonu medvilniniu drabužiu, jos kiklikas su karoliukais, apsiavusi kailio pusba-

¹ Kutja – stačiatikių ritualinis Kalėdų valgis – virtų ryžių ir razinų mišinys.

čiais, riešutus triauškina ir kikena. Aplink minioje visi juokiasi, ir išties, kaip nesijuoksi: šitokia, vos gyva, kumelėlė ir tokį vežimą zovada veš! Du bernai vežime tuojau ima po botagą, Mikolkai padėti. Sušunka „nu!“, kumelėlė tąsosi iš visų jėgų, bet ne tik zovada, o net ir žingine vos vos pagali, tiktai mina kojomis, kriokia ir klumpa nuo trijų botagų, kurių kirčiai pila ją kaip žirniai. Minioje ir vežime dar daugiau juokiasi, bet Mikolka pyksta ir įtūžęs dar smarkiau ima drožti kumelėlei tartum ir išties manydamas, kad ji zovada bėgs.

– Vyrai, leiskite ir man, – šaukia iš minios vienas susimaginęs bernas.

– Sėsk! Visi sėskit! – šaukia Mikolka, – visus paveš. Užkaposiu! – Ir pliekia, pliekia, ir nebesižino pats, kuo bemušti iš pasiutimo.

– Tėveli, tėveli, – šaukia jis tėvui, – tėveli, ką jie daro? Tėveli, vargšę kumelėlę muša!

– Eikim, eikim! – sako tėvas, – pasigėrę, išdykauja, kvailiai; eikim, nežiūrėk! – ir nori nusivesti jį, bet jis ištrūksta iš jo rankų ir, nebesusivokdamas, bėga prie kumelėlės. Bet jau vargšei kumelėlei blogai. Ji dūsta, stoja, vėl trūkčioja, bemaž griūdama.

– Plak negyvai! – šaukia Mikolka, – jau vistiek vienas galas. Užkaposiu!

– Galtu kryžiaus neturi, ar ką, velniau tu! – šaukia vienas senis iš minios.

– Kas matęs, kad toks arkliukas šitokį vežimą pavežtų, – prideda antras.

– Pasmaugsi! – šaukia trečias.

– Nelįsk! Mano turtas! Ką noriu, tą ir darau. Sėskit dar! Visi sėskit! Noriu, kad ji būtinai zovada lėktų!..

Staiga vienukart praplyšta juoku minia ir užrėkia visa: kumelėlė nebeatlaikė padažnintų kirčių ir ėmė spardyti. Net senis neištūrėjo ir nusijuokė. Ir išties: vos gyva kumelėlė, o dar spardosi!

Du bernai iš minios pasveria dar po botagą ir bėga prie kumelėlės lupti iš šonų. Kiekvienas bėga iš savo pusės.

– Per snukį, per akis jai duokit, per akis! – šaukia Mikolka.

– Dainą, vyrai! – kažkas vežime šaukia, ir visi vežime užtraukia. Suskamba triukšminga daina, barška būgnelis, priedainiuose švilpimas. Bobšė triuškina riešutus ir kikena.

...Jis bėga greta kumelėlės, jis užbėga priešais, jis mato, kaip ją kapoja per akis, per pačias akis! Jis verkia. Jo širdis nebeištūri, ašaros srūva. Vienas iš mušančių pataiko jam per veidą; jis nejunta; jis gražo sau rankas, šaukia. Puola prie žilojo senio žila barzda, kuris linguoja galvą ir visa tatai smerkia. Viena boba ima jį už rankos ir nori nuvesti, bet jis ištrūksta ir vėl bėga prie kumelėlės. Ta jau visai baigiasi, bet dar kartą ima spardyti.

– O kad tave šimts velnių! – rėkauja įniršęs Mikolka. Jis numeta botagą, pasilenkia ir iš vežimo dugno išsitraukia ilgą ir drūtą ieną, abiem rankom paima ją už galo ir sunkiai keldamas užsimoja prieš sartiną.

– Sutrupins! – šaukia aplinkui.

– Užmuš!

– Mano turtas! – šaukia Mikolka ir iš viso užmojo leidžia ieną. Pasigirsta sunkus smūgis.

– Drožkit jai, drožkit! Ko nustojoj! – šaukia balsai iš minios.

O Mikolka užsimojo antrą kartą, ir antras smūgis iš viso užmojo kerta į nelaimingos kumelės nugarą. Ji pritupia visu paskuigaliu, bet pašoka ir trūkčioja, trūkčioja iš paskutiniųjų į visas puses, kad tik išvežtų; bet iš visų pusių suima ją šešiais botagais, o iena vėl kyla ir krinta trečią kartą, paskui ketvirtą, nuosaikiai, atsivedėdama. Mikolka siunta, kad negali vienu smūgiu užmušti.

– Gali! – šaukia aplink.

– Dabar būtinais kris, bra, čia jai ir galas! – šaukia iš minios vienas mėgėjas.

– Kirviu jai, na! Vienu kartu pabaigti, – šaukia trečias.

– Ė, kad tu suburbėtum! Pasitraukit! – įsiutęs plyšoja Mikolka, meta ieną, vėl pasilenkia į vežimą ir išsitraukia geležinę dalbą. – Saugokis! – šaukia jis ir kiek tiktai pagali; įsismaginęs drožia savo vargšei kumelėlei. Kirtis padriokšėjo; kumelėlė pasverdėjo, pritūpė, buvo norėjusi trūktelti, bet vėl su dalba visu smarkumu drožia jai į nugarą, ir ji griūva žemėn, tartum visas keturias kojas vienu kartu jai būtų pakirtę.

– Pribaigti! – šaukia Mikolka ir šoka kaip apdujęs iš ratų. Keletas bernų; taip pat raudonų ir girtų, griebia kas pakliuvo – botagus, lazdas, ienas – ir bėga prie besibaigiančios kumelėlės. Mikolka stojasi iš šono ir be jokio reikalo ima dalba mušti per nugarą. Kumelė ištiesia galvą, sunkiai atsidūsta ir stimpa.

– Nugalabijo! – šaukia minioje.

– O kodėl zovada nelėkė!

– Mano turtas! – šaukia Mikolka, su dalba rankoje ir krauju pasruvosiomis akimis. Jis stovi tartum gailėdamas, kad nebėra jau kas bemušti.

– Na, ir išties, bra, tavo esama nekrikšto! – šaukia iš minios jau daug balsų.

Bet vargšas vaikelis jau nebesusivokia. Jis šaukdamas prasigrūda pro minią prie sartosios, apkabina jos negyvą, sukruvintą snukį ir bučiuoja ją, bučiuoja ją į akis, į lūpas... Po to staiga pašoka ir įniršęs puola kumštelius sugniaužęs Mikolka. Tą akimirką tėvas, jau ilgai jį vaikęs, pagauna jį pagaliau ir išneša iš minios.

– Eikim! Eikim! – sako jam, – namo eikim!

– Tėveli! Už ką jie... vargšę kumelėlę... užmušė! – kūkčioja jis, bet jam kvapą gniaužia, ir žodžiai šūksniais veržiasi iš jo suspaustos krūtinės.

– Pasigėrę dūksta, ne mūsų reikalas, eikim! – sako tėvas. Jis apkabina tėvą rankomis, bet krūtinę jam spaudžia, spaudžia. Jis nori atsikvėpti, surikti, ir nubunda.

Nubudo visas išmuštas prakaito, su šlapiais nuo prakaito plaukais, uždusęs, ir pakilo siaubo apimtas.

„Garbė Dievui, čia tiktai sapnas! – tarė, sėsdamas po medžiu ir giliai atsikvėpdamas. – Bet kas čia yra? Bene karštingė tiktai mane norėtų suimti: toks nežmoniškas, sapnas!“

Jo visas kūnas buvo kaip sudaužytas; nyku ir tamsu sieloje. Jis pasidėjo alkūnes ant kelių ir abiem rankom pasirėmė galvą.

[...]

TREČIOJI DALIS

I V

Tą pačią minutę durys tyliai prasivėrė ir bailiai žvalgydamasi įėjo į kambarį viena mergaitė. Visi smalsiai ir stebėdamiesi sužiuro į ją. Raskolnikovas iš karto nepažino jos. Tai buvo Sofija Semionovna Marmeladova. Vakar matė jis ją pirmą kartą, bet tokią minutę, tokiose aplinkybėse ir su tokiu apdaru, jog jo atmintyje liko visai kitokio asmens vaizdas. Dabar tatau buvo kukliai ir net skurdžiai apsilvilkusi mergaitė, labai dar jauna, beveik panaši į mergytę, kuklių ir padorių manierų, ryškaus, bet tartum šiek tiek užuito veido. Ji vilkėjo labai prasta kasdienine suknele, dėvėjo seną, išėjusią iš mados, skrybėlaitę; tiktai rankose buvo, kaip ir vakar, skėtis. Pamačiusi netikėtai pilną kambarį

žmonių, ji ne tai kad susigėdo, o visiškai sumišo, išsigando, kaip mažas vaikas, ir buvo benorinti jau trauktis atgal.

– Ak... čia jūs?... – be galo nustebęs pasakė Raskolnikovas ir staiga pats susigėdo.

Jam tuoj atėjo į galvą, kad motina ir sesuo jau apgraibom žino iš Lužino laiško apie vieną „žinomojo“ elgesio merginą. Ką tik jis protestavo prieš Lužino šmeižtą ir pasisakė pirmą kartą tą merginą matęs, o čia šit staiga ji pati ateina. Atsiminė taip pat, kad nė kiek neprotestavo dėl žodžių „žinomojo elgesio“. Visa tai neryškiai ir akimirka pralėkė per jo galvą. Tačiau, akyliau pažvelgęs, jis ūmai pamatė, kad ši niekinamoji būtybė jau tiek suniekinta, jog jam staiga pasidarė jos gaila. O kai ji išsigandusi buvo bemėginanti pabėgti, – jame kažkas tartum apsvirtė.

– Aš jūsų visiškai nelaukiau, – sukruoto jis, sulaikydamas ją žvilgiu. – Prašau sėstis, padarykit man malonę. Jūs, tikriausiai, nuo Katerinos Ivanovnos. Atsiprašau, ne ten, o šit čia prašau sėstis...

Įeinant Soniai, Razumichinas, kuris sėdėjo ant vienos iš trijų Raskolnikovo kėdžių, prie pat durų, atsistojo, norėdamas leisti jai praeiti. Iš pradžios Raskolnikovas buvo berodąs jai sėstis į sofos kampą, kur sėdėjo Zosimovas, bet atsiminęs, kad ši sofa – perdaug jau familiari vieta ir naudojama patalu, paskubėjo jai nurodyti į Razumichino kėdę.

– O tu sėskis čia, – pasakė Raskolnikovas, sodydamas jį į kampą, kur buvo sėdėjęs Zosimovas.

Sonia atsisėdo, bemaž drebėdama iš baimės, ir bailiai pažvelgė į abi ponias. Buvo matyti, kad ji nė pati nesuprato, koku būdu ji galėjo atsisėsti šalia jų. Sumetusi visa tai, ji tiek persigando, jog staiga vėl atsistojo ir, visiškai sumišusi, kreipėsi į Raskolnikovą.

– Aš... aš... užėjau minutėlę, atleiskite, kad jus sutrukdžiau, – ėmė kalbėti painiodamasi. – Aš nuo Katerinos Ivanovnos, o ji neturėjo ko pasiūsti... O Katerina Ivanovna liepė labai prašyti jus, kad būtumėt rytoj rytą... pamaldose... mišiose... Mitrofanijaus kapuose, o paskui pas mus... pas ją... užkąsti... Jai garbę padaryti... Ji liepė prašyti.

Sonia užsikirto ir nutilo.

– Pasistengsiu būtinai... būtinai... – atsakė Raskolnikovas, taip pat atsistojęs ir taip pat painiodamasis ir nebaigdamas sakyti... – Prašau sėstis, būkite tokia maloni, – staiga jis pasakė; – man reikia su jumis pasikalbėti. – Atsiprašau, – jūs gal skubate, – prašau suteikti man porą minučių...

Ir jis pastūmė jai kėdę. Sonia vėl atsisėdo ir vėl bailiai, sumišusi, pažvelgė į abi ponias ir staiga panarino akis.

Išblyškęs Raskolnikovo veidas įsidegė; jį visą tartum įdiligino; akys ėmė žaižaruoti.

– Mamyte, – tarė jis tvirtai ir įsakmiai, – tai Sonia Semionovna Marmeladova, to paties nelaimingojo pono Marmeladovo duktė, kurį vakar mano akyse sumindė arkliai ir apie kurį aš jums jau pasakojau...

Pulcherija Aleksandrovna pažvelgė į Sonią ir truputėlį prisimerkė. Kad ir labai buvo sumišusi dėl įsakmaus ir atžaraus Rodios žvilgio, ji niekaip negalėjo atsisakyti nuo šito malonumo. Dunečka rimtai, stipriai įrėmė akis stačiai į vargšės mergaitės veidą ir stebėdamasi ėmė ją žiūrinėti. Sonia, išgirdusi supažindinama, vėl buvo bepakelianti akis, bet dar daugiau negu prieš tai sumišo.

– Aš buvau norėjęs jus klausti, – skubiai kreipėsi į ją Raskolnikovas, – kaip jūs ten šiandie susitvarkėte? Ar netrukdė kas jums?... pavyzdžiui, iš policijos.

– Ne, viskas praėjo... Juk jau perdaug aišku, dėl ko mirė; niekas netrukdė; tik šit gyventojai pyksta.

– Dėl ko?

– Kad kūnas ilgai laikomas... juk dabar karšta, tuoj justai... užtat šie vakarinių pamaldų į kapų koplytėlę nunešė, ligi rytoj. Katerina Ivanovna iš pradžių nenorėjo, bet dabar ir ji pati mato, kad negalima...

– Tai šie?

– Ji prašo jus padaryti mums garbę ir ateiti į pamaldas bažnyčioje rytoj, o po to jau pas ją ateiti į šermenis.

– Ji šermenis kelia?

– Taigi, užkandą; ji liepė labai jums padėkoti, kad jūs vakar padėjote mums... be jūsų mes visiškai nebūtumėm turėjusios kuo palaidoti. – Jos lūpos ir smakras staiga ėmė šokinėti, bet ji susitvarkė ir susilaikė, vėl kuo greičiau panarinusi akis.

Raskolnikovas besikalbėdamas labai akyiai į ją žiūrėjo. Tatai buvo blogutis, visiškai blogutis ir išblyškęs veidelis, gerokai netaisyklingas, kažin koks smailas, su smaila mažute nosim ir smakru. Jos net negalima buvo gražia pavadinti, bet užtai žydrios jos akys buvo tokios skaisčios, ir kai jos pagyvėdavo, tokiu gerumu ir širdingumu nušvisdavo jos veidas, jog nejučiomis traukte į ją traukdavo. Jos veido ir visos jos figūros buvo dar vienas labai būdingai bruožas: nors jai jau buvo aštuoniolika metų, ji atrodė beveik dar mergytė, daug jaunesnė pagal savo metus, visai beveik kūdikis, ir tas kartais net juokingai pasireiškėdavo kai kuriais judesiais.

– Nejaugi Katerina Ivanovna sugebėjo išsiversti tokiomis mažomis lėšomis ir dar net užkandą ketina?.. – paklausė Raskolnikovas, priverstinai tęsdamas kalbą.

– Karstas juk paprasčiausias bus... ir viskas bus paprastai, tai nebrangu... mes neseniai su Katerina Ivanovna viską apskaičiavome, tai lieka dar ir šermenims... o Katerinai Ivanovnai labai norėtusi, kad taip būtų. Juk negalima gi... jos paguoda... jau ji tokia, juk jūs žinote...

– Suprantu, suprantu... Žinoma... Jūs mano kambarėlį apžiūrėte? Šit mamytė irgi sako, kad jis labai į karštą panašus.

– Jūs mums viską vakar atidavėte! – ištarė staiga užuot atsakiusi Sonečka, kažkaip stipriai ir skubiai šnibždėdama, staiga vėl labai nuleidusi akis. Jos lūpos ir smakras vėl ėmė šokinėti. Jau ji seniai buvo nustebusi Raskolnikovo gyvenimo skurdumu, ir dabar tie žodžiai jai staiga ištrūko savaimė. Po to visi nutilo. Dunečkos akys kažkaip pragiedrėjo, o Pulcherija Aleksandrovna net meiliai pasižiūrėjo į Sonią.

– Rodia, – tarė ji stodamasi, – mes, žinoma, kartu pietausim. Einam, Dunečka... O tu, Rodia, išeitum, pasivaikščioutum, paskui pasilsėtum sau, pagulėtum, o po to ir laikas būtų eiti... Mes tave privarginome, aš bijau...

– Taip, taip, ateisiu, – atsakė jis stodamas ir sukručius... – Man, beje, reikalų yra...

– Tai nejaugi jūs ir pietausite atskirai? – sušuko Razumichinas, su nusistebėjimu į Raskolnikovą žiūrėdamas, – kas gi čia dabar?

– Taip, taip, ateisiu, būtinai, būtinai... O tu pasilik valandėlę. Juk jis dabar jums nereikalingai mamytė? o gal aš jį atimu iš jūsų?

– Oi ne, ne! O jūs, Dmitrijau Prokofijičiau, būkite toks geras, ateikite pietauti!

– Prašom ateiti, – paprašė Dunia.

Razumichinas atsisveikino ir visas nušvito. Vieną akimirką visi kažkaip keistai sumišo.

– Sudiev, Rodia, tai yra ligi pasimatymo; nemėgstu sakyti „sudiev“. Sudiev, Nastazija... ak, ir vėl „sudiev“ pasakiau!..

Pulcherija Aleksandrovna buvo benorinti ir su Sonia atsisveikinti, bet kažkaip nepavyko, ir sukrotusi išėjo iš kambario.

Bet Avdotija Romanovna tartum būtų laukusi savo eilės ir, praeidama paskui motiną pro Sonią, mandagiai, pagarbiai ir kaip pridera nusilenkė. Sonečka susigėdo ir kažin kaip paskuboms ir išsigandusi jai nusilenkė ir net kažkoks tartum liguistas pojūtis pasirodė jos veide, lyg Avdotijos Romanovnos mandagumas ir pagarba jai kokį sunkumą bei kančias būtų uždėjęs.

- Dunia, sudiev gi! – sušuko Raskolnikovas jau priesieny, – duokš ranką!

- Juk aš buvau padavusi jau, pamiršai? – atsakė Dunia, meiliai ir droviai į jį kreipdamasi.

- Tai kas, dar duok!

Ir jis stipriai suspaudė jos piršteliu. Dunečka nusišypsojo jam, nuraudo visa, greit ištraukė savo ranką ir nuėjo įkandin motinos, taip pat kažin kodėl visa laiminga.

- Na, šit ir puiku! – pasakė jis Soniai, sugrįždamas į kambarį ir gražiai pasižiūrėdamas į ją, – amžiną atilsį duok, Viešpatie, mirusiems, o gyviems dar gyventi! Taip? ar taip? juk taip?

Sonia net nustebusi žiūrėjo į jo ūmai nušvitusį veidą; jis keletą mirksnių tylom ir akylai į ją žiūrėjo; visas velionies tėvo pasakojimas apie ją tą minutę staiga pralėkė jo atmintyje...

- Viešpatie, Dunečka! – tučiuojau ėmė kalbėti Pulcherija Aleksandrovna, kai išėjo į gatvę, – vagi, dabar tartum pati džiaugiuosi, kad išėjome; lengviau kažkaip. Na, ar aš galvojau vakar vagone, kad net dėl to džiaugiuosi!

- Vėl sakau jums, mamyte, kad jis dar labai nesveikas. Argi jūs nematote? Galbūt kentėdamas dėl mūsų ir pakrikdė sveikatą. Reikia nuolaidesnei būti, ir daug, daug kas galima bus atleisti.

- O tu šit ir neparodei nuolaidumo! – karštai ir uoliai tučiuojau nutraukė Pulcherija Aleksandrovna. – Žinai, Dunia, aš žiūrėjau į jus abu, tu gyvas jo paveikslas, ir ne tiek veidu, kiek siela: abu jūs melancholikai, abu niūrūs ir ūmūs, abu išdidūs ir abu kilniaširdžiai... Juk negalimas daiktas, kad jis egoistas būtų, Dunečka? Ką?.. Bet kai pamanau, kas pas mus vakare bus šiandie, tai man širdis ir nustoja plakti!

- Nebūgštau, mamyte, įvyks tai, kas turi įvykti.

- Dunečka! Na pagalvok tiktai, kokia dabar mūsų padėtis! O kaip, jei Piotras Petrovičius atsisako? neatsargiai prasitarė vargšė Pulcherija Aleksandrovna.

- Tad ko jis būtų vertas po to! – aštriai ir niekinamai atsakė Dunečka.

- Čia mes gerai padarėme, kad dabar išėjome, – paskuboms nutraukė Pulcherija Aleksandrovna, – jis kažin kur su reikalais skubėjo; tegu prasivaikšto, nors oru paalsuos... baisiai pas jį tvanku... bet kur čia tuo grynu oru paalsuosi? Čia ir gatvėse, lyg kambariuose be langelių. Viešpatie, kas per miestas!.. Palauk, pasisaugok, sumindžios, neša kažką! Juk čia fortepijoną pranešė, išties... kaip stumdosi... Šitos merginos aš irgi labai bijau...

- Kurios merginos, mamyte?

- Nagi šitos, Sofijos Semionovnos, kuri ką tik buvo...

- Kodėl?

- Mano toks nujautimas, Dunečka. Ar patikėsi, ar ne, šit ligi tik ji įėjo, aš tą pat minutę ir pamaniau, kad va šičia ir tūno pats svarbumas...

- Visiškai niekas netūno! - su apmaudu suriko Dunia. - Oi, kokia jūs su visais tais savo nujautimais, mamytė! Jis tik nuo vakar dienos su ja pažįstamas, o dabar nė nepažino, kai įėjo.

- Na, ir pamatysi!.. Nepatinka ji man, štai pamatysi, pamatysi! ir taip aš išsigandau; kad žiūri ji į mane, kad žiūri, o akys tokios, aš vos ant kėdės nusėdėjau, atsimeni, kai jis pradėjo rekomenduoti? Labai man keista: Piotras Petrovičius šitaip apie ją rašo, o jis ją mums rekomenduoja, ir dar tau! Vadinasi, jam brangi!

- Maža ką rašo! Apie mus irgi kalbėjo ir net rašė, ar jau pamiršai? O aš tikra, kad ji... puiki mergaitė ir kad visa tai - burbulas!

- Duok jai Dieve!

- O Piotras Petrovičius niekingas šmeižikas, - staiga atkirto Dunia.

- Pulcherija Aleksandrovna net pritūpė. Kalba nutrūko.

- Štai kas, štai kokį reikalą turiu į tave... - tarė Raskolnikovas, vesdamasis Razumichiną prie lango.

- Tad aš pasakysiu Katerinai Ivanovnai, kad jūs ateisite... skubiai pasakė Sonia, atsi-sveikindama ir norėdama išeiti.

- Tuoju, Sofija Semionovna, mudu paslapčių neturime, jūs nekliudote mums... Aš norėčiau dar porą žodžių jums pasakyti... Štai kas, - kreipėsi jis staiga, nebaigęs, tartum nutraukęs, į Razumichiną. - Tu juk pažįsti šitą... Kaip jis!.. Porfirijų Petrovičių?

- Na, žinoma! Giminė. O kas yra? - pridėjo jis, staiga susidomėjęs.

- Juk jis dabar šitą bylą... na, antai, dėl to nužudymo... kur jūs vakar kalbėjot... veda?

- Taip... na? - Razumichinas staiga išpūtė akis.

- Jis užstatytojus tardė, o mano taip pat ten užstatų yra, taip sau niekniekiai, bet vis dėlto sesers žiedelis, kurį ji man, išvažiuojant čia, atminimui dovanavo, ir tėvo sidabrinis laikrodėlis. Viskas penkių šešių rublių teverta, bet man brangu, atminimas. Tai kaip man dabar padaryti? Aš nenoriu, kad tie daiktai žūtų, ypač laikrodėlis. Aš drebėjau neseniai, kad motina nepaklaustų pažiūrėti, kai ėmė apie Dunečkos laikrodėlį kalbėti. Vienintelis daiktas, kas išliko po tėvo. Ji susirgs, jei jis dings! Moterys! Na, tai kaip padaryti, pamokyk! Žinau, kad reikėtų nuovadoje pareikšti. O gal geriau pačiam Porfirijui, ką? Kaip tu manai? Reikalas greičiau būtų atliktas. Pamatysi, dar ligi pietų mamytė paklaus!

- Tik jau ne į nuovadą, o būtinai Porfirijui! - kažin kaip be galo susijaudinęs sušuko Razumichinas. - Vai, kaip man linksma! Ko čia dar laukti, tučiuojau einame, pora žingsnių, tikrai rasim jį namie!

- Gerai sakai... einam...

- O jis labai, labai, labai, labai bus patenkintas su tavimi susipažinti! Aš daug jam apie tave esu kalbėjęs, įvairiais atvejais... Ir vakar kalbėjau. Einam!.. Tai tu pažinėjai senę? Na mat!.. - Pui-ki-a-au-siai viskas susidėjo!.. Ak, taip... Sofija Ivanovna...

- Sofija Semionovna, - pataisė Raskolnikovas. - Sofija Semionovna, čia mano bičiulis, Razumichinas, ir jis geras žmogus.

- Jei jums dabar reikia eiti... - buvo bepradedanti Sonia, nė nepažvelgusi į Razumichiną ir dar daugiau dėl to susigėdusi.

- Ir einam! - nusprendė Raskolnikovas, - aš pas jus užeisiu šiandie pat, Sofija Semionovna, tik pasakykite man, kur jūs gyvenate?

Jam ne tai, kad nesisėkė kalba, o šiaip, lyg jis skubėjo ir vengė jos žvilgių. Sonia pasakė savo adresą ir tuo pat metu nuraudo. Visi drauge išėjo.

– Ar nerakinsi? – paklausė Razumichinas, eidamas laiptais paskui juos.

– Aš niekad nerakinu!.. Nagi mat, jau antri metai vis rengiuosi spyną nusipirkti, – be atidžios pridėjo jis. – Juk laimingi tie žmonės, kuriems nėra ko rakinti? – kreipėsi jis juokdamasis į Sonią.

Išėję į gatvę, sustojo pavartėje.

– Jums į dešinę, Sofija Semionovna? Tiesa: kaip jūs mane suradote? – paklausė jis, lyg norėdamas jai pasakyti visai ką kita. Jis vis norėjo žiūrėti į jos romias, giedras akis ir kažin kaip vis nevyko...

– Juk jūs vakar Polečkai adresą pasakėte.

– Polia? Ak, taip... Polečka! Tokia... mažytė... tai jūsų sesuo? Tai aš jai buvau adresą davęs?

– Argi pamiršot?

– Ne... atmenu...

– O aš apie jus dar iš velionies tėvelio tada girdėjau... Tik tada aš jūsų pavardės dar nežinojau, ir jis pats nežinojo... O dabar atėjau... ir kai vakar sužinojau jūsų pavardę... tai ir paklausiau šiandie: ar čia kur ponas Raskolnikovas gyvena? Nė nežinojau, kad jūs iš kitų gyventojų nuomojates... Sudiev... Aš Katerinai Ivanovnai...

Ji baisiai apsidžiaugė, kad pagaliau išėjo; ėjo panarinusi akis; skubėdama, kad tik kaip nors greičiau dingtų jiems iš akių, kad tik nueitų kaip nors greičiau tą dvidešimtį žingsnių ligi posūkio dešinėn į gatvę ir, pagaliau, pasiliktų viena, ir ten, eidama, skubėdama, nė į ką nežiūrėdama, nieko nepastebėdama, mąstyty, atsimintų, samprotautų dėl kiekvieno pasakyto žodžio, dėl kiekvienos aplinkybės. Niekad, niekad šitokių pojūčių ji nebuvo dar patyrusi. Ištisas naujas pasaulis nenuvokiant ir nesučiuopiant įėjo į jos sielą. Ji staiga atsiminė, kad Raskolnikovas pats norėjo pas ją šiandie užėiti, gal dar iš ryto, gal tuojau!

– Tik jau ne šiandie, kaip sau norite, tik ne šiandie! – murmėjo sau viena su apgedusia širdžia, lyg ką maldaudama, kaip kūdikis išsigandusi. – Viešpatie! Pas mane... į šitą kambarį... jis pamatys... o, Viešpatie!

Ir jau ji, aišku, negalėjo tą minutę pastebėti vieno jai nepažįstamo pono, kuris uoliai sekė paskui ją ir lydėjo ją, mindamas į pėdas. Jis lydėjo ją nuo pat, kai ji išėjo pro vartus. Tuo laiku, kai jie visi trys, Razumichinas, Raskolnikovas ir ji, buvo sustoję ant šaligatvio dar sušnekti poros žodžių, šis praeivis, lenkdamasis su jais, lyg krūptelėjo, netikėtai kraštu ausies išgirdęs Sonios žodžius: „ir paklausiau: kur čia ponas Raskolnikovas gyvena?“ Jis greit ir atidžiai apžiūrėjo visus tris, ypačiai Raskolnikovą, į kurį kreipėsi Sonia; po to pasižiūrėjo į namą ir įsidėmėjo jį. Visa tai buvo padaryta akimirka, nė nestabtelėjus, ir praeivis, kaip nieku nedėtas, nuėjo sau tolyn, sumažinęs žingsnius ir tartum lūkuriuodamas. Jis lūkuriavo Sonios; jis matė, kad jie atsisveikino ir kad Sonia bematant eis kur nors namo.

„Tad kurgi namo? Kažin kur matytas šis veidas, – mąstė jis, atsimindamas Sonios veidą... – reikia sužinoti.“

Paėjęs ligi kampo, jis perėjo į antrą gatvės pusę, atsigręžė ir pamatė, kad Sonia jau eina paskui jį, tuo pat keliu, nieko nepastebėdama. Priėjusi kampą ir ji kaip tik pasuko į tą pačią gatvę. Jis ėmė sekti, nenuleisdamas nuo jos akių iš kitos pusės šaligatvio; paėjęs kokius penkiasdešimt žingsnių, jis vėl perėjo į tą pačią pusę, kuria ėjo Sonia, pavijo ją ir sekė, atsilikęs per kokius penkis žingsnius.

Tai buvo žmogus kokių penkių dešimtų metų, kiek aukštesnio negu vidutinio ūgio, tvirtas, plačių ir stačių pečių, todėl jis atrodė šiek tiek sukumpęs. Buvo puošniai ir ištaigingai apsvilkęs ir išrodė šaunus ponas. Rankoje jis turėjo gražią lazdelę, kuria jis stukseno sulig kiekvienu žingsniu į šaligatvį, o rankos buvo apmautos naujomis pirštinėmis. Platus, išnašių skruostų jo veidas buvo gan malonus, ir veido spalva buvo skaisti, peterburginė. Jo plaukai, dar labai tankūs, buvo šviesiai geltoni ir kur nekur truputėlį tepražilę, o plati, tanki barzda, kaip kastuvas nukabus, buvo dar šviesesnė už galvos plaukus. Jo akys buvo žydros ir žiūrėjo šaltai, įdėmiai ir mąsliai; lūpos skaisčiai raudonos. Apskritai tai buvo labai puikiai savo metus išgyvenęs žmogus ir atrodė daug jaunesnis pagal savo amžių.

Kai Sonia išėjo į perkasą, jie liko dviese šaligatvyje. Stebėdamas ją, jis suskubo perprasti, kad ji susimąsčiusi ir išsiblaškiusi. Priėjusi savo namus, Sonia pasuko į vartus, o jis paskui ją ir šiek tiek tartum nustebo. Įėjusi į kiemą, ji pasuko dešininę, į kampą, kur buvo laiptai į jos butą. „Žio!“ murmtelėjo nepažįstamasai ponas ir ėmė paskui ją kopti laiptais. Čia tiktai Sonia pastebėjo jį. Ji užlipo į trečiąją aukštą, pasuko į galeriją ir paskambino į 9 numerį, kur ant durų kreida buvo parašyta: Kapernaumovas, siuvėjas. „Žio!“ vėl pakartojo nepažįstamasai, nusteбęs keistu sutapimu, ir paskambino greta į 8 numerį. Abejos durys buvo per šešis žingsnius nuo vienos antrų.

– Jūs pas Kapernaumovą gyvenate! – pasakė jis, žiūrėdamas į Sonią ir juokdamasis. – Jis man vakar liemenę persiuvo. O aš čia, greta jūsų, pas madam Reslich, Gertrūdą Karlovną. Na, atsitik tu man šitaip!

Sonia atidžiai pasižiūrėjo į jį.

– Kaimynai, – tęsė jis kažin kaip ypatingai. Aš, mat, iš viso tik trečia diena mieste. Na, kol kas iki pasimatymo.

Sonia neatsakė; durys atsidarė, ir ji prasmuko į savo būstą. Jai kažin kodėl pasidarė gėda ir ji tartum susidrovėjo...

* * *

Razumichinas, eidamas pas Porfirijų, buvo ypatingai susijaudinęs.

– Čia, brolau, puiku, – pakartojo keletą sykių, – ir aš džiaugiuosi! Aš džiaugiuosi.

„Kuo gi tu džiaugiesi?“ galvojo sau vienas Raskolnikovas.

– Aš juk nė nežinojau, kad tu irgi senei užstatydavai, ir... ir... ar seniai tai buvo? tai yra, ar seniai buvai pas ją?

„Šit koks jis naivus kvailys!“

– Kada?.. – sustojo atsimindamas Raskolnikovas, – na taip, rodos, per trejetą dienų prieš jos mirtį. Tiesą pasakius, juk aš dabar ne išpirkti daiktų einu, – kažin kaip paskubomis ir labai susirūpinęs daiktais pasakė; – juk aš ir vėl iš viso tik vieną rublį beturiu... vis dėl to vakarykščio prakeikto klejojimo!..

Apie klejojimą jis labai įtaigiai pasakė.

– Na taip, taip, taip, – paskubomis ir nežinia dėl ko palaikė Razumichinas, – tai šit kodėl tave tada... pakirto iš dalies... o žinai, tu ir kliedėdamas vis žiedelius, grandinėles... kažkokias minėjai!.. Na taip, taip... Tai aišku, viskas dabar aišku!

„Aure! Nagi tai išisaknijo juose šita mintis!“ Juk šis žmogus dėl manęs duotūsi kryžiuojamas, o vis dėlto nudžiugo, kad paaiškėjo, kodėl aš kliedėdamas žiedelius minėjau! Šit kaip jų visų tvirtai tikima...“

- Ar tik rasime mes jį? - paklausė jis balsu.

- Rasime, rasime, - skubėjo Razumichinas. - Jis puikus, brole, vyrukas, pamatysi. Kerėbla bent kiek, tai yra jis ir prie žmonių pritinka, bet aš kita prasme sakau kerėbla. Gudrus berniokas, gudrus ir net labai nekvailas, tik kažin kokia savotiška jo minčių santvarka... Nieku nepasitikti, skeptikas, cinikas... apgaudinėti mėgsta, tai yra neapgaudinėti, o mulkinti... Na, ir materialinis senasai metodas... O dalyką išmano, išmano... Jis vieną bylą pernai metais tokią dėl nužudymo išaiškino, kurios beveik visi galai buvo dingę! Labai, labai norėtų su tavim pasižinti!

- Kodėl jau taip labai?

- Tai yra ne tai, kad... matai, pastaruoju laiku, va, kai tu susirgai, man dažnai ir daug tekdavo apie tave kalbėti... Na, jis klausydavo... ir kai sužinojo, kad tu teisių fakultete ir baigti mokslo negali, dėl aplinkybių, tai pasakė: kaip gaila! Aš ir padariau išvadą... tai yra, visa tai kartu, ne vien tas, vakar Zametovas... Matai, Rodia, aš tau vakar kažką tauščiau, girtas būdamas, kai namo ėjom... tai aš, brole, bijau, kad tu neperdėtum, matai...

- Ką taip? Kad mane pamišėliu laiko? O galbūt ir teisybė.

Jis labai įtemptai susijuokė.

- Taip, taip... tai yra tfu, ne!.. Na, taip visa, ką aš kalbėjau... (ir apie kitką taip pat) visa tai įkaušusio plepalai.

- Ko čia dar tu atspirašinėji! Kaip man visa tai įgriso! - suriko Raskolnikovas su perdėtu nekantrumu.

Jis, tiesą pasakius, šiek tiek vaidino.

- Žinau, žinau, suprantu. Būk tikras, kad suprantu. Gėda ir kalbėti net...

- Kad gėda, tai ir nekalbėk!

Abu nutilo. Razumichinas buvo daugiau negu nudžiugęs, o Raskolnikovas pasibjaurėtinai tatau juto. Nedavė jam ramumo ir tai, ką Razumichinas tik dabar apie Porfirijų buvo pasakęs.

„Anam irgi reikės Lozorius giesmę giedoti, - mąstė jis visas nubalęs, o širdis tik plakėsi, - ir natūraliau giedoti. Natūraliausia būtų visai negiedoti. Priverstinai nieko negiedoti! Ne, priverstinai būtų vėl nubenatūralu... Taigi, kaip čia apsivers... pažiūrėsime... tuojau... kažin, gerai ar negerai, kad aš einu? Drugelis pats į šviesą skrenda. Širdis muša, šit kas negerai!..“

- Šitame pilkajame name, - pasakė Razumichinas.

„Visų svarbiausia, ar žino Porfirijus, ar ne, kad aš vakar šitos raganos bute buvau... ir apie kraują klausinėju? Vieną akimirką reikia tai sužinoti, iš pirmo žingsnio; ką tik įėjusiu, iš veido reikės patirti; nes k-i-taip... kad ir žūsiu, bet sužinosiu!“

- Tu žinai ką? - staiga kreipėsi jis į Razumichiną, sukčiškai šypsodamasis, - aš, brolyti, šandie pastebėjau, kad tu iš pat ryto nepaprastai susijaudinęs esi? Tiesa?

- Kaip susijaudinęs? Aš visiškai, nė kiek nesusijaudinęs, - gnybtelėjo Razumichinui.

- Ne, brole, išties žymu. Tu andai ant kėdės taip sėdėjai, kaip niekada nesėdi, kažin kaip ant paties kraštelio, ir mėšlungis vis tave tąsė. Pašokdavai, vis nei iš šio, nei iš to. Čia supyksti, o čia vėl snukis kaip saldžiausias saldainis kažin kodėl darosi. Nurausdavai net; ypač, kai tave kvietė pietauti, tu baisiai išraudai.

- Aš nieko; meluoj!.. Apie ką tu čia?

- Na ką tu čia, lyg mokinys, išsisukinėji! Tfu, kad tu surūgtum, nagi jis vėl nuraudo!

- Koks tu kiaulė, vis dėlto!

– Bet ko tu čia konfūzijiesi? Romeo! Palaukš, aš šiandie, kai kur apie tai papasakosiu, cha-cha-cha! Tai mamytę prijuokinsiu... ir dar kai ką...

– Klausyk, klausyk, klausyk, juk tai rimtai, juk tai... Kas gi tai po to, velniai žino! – visiškai sumišo Razumichinas, siaubo pagautas. – Ką tu joms papasakosi? Aš, brolau... Fu, koks tu kiaulė!

– Na stačiai, kaip pavasario rožė! Ir kaip tau tas pritinka, kad tu žinotum; Romeo dviejų aršinių ir dešimties verškų! Kaip tu išsiprausęs šiandie, net nagai išvalyti, ką? Kada taip būdavo? Nagi, dievaži, tu pasitėpęs dar! Pasilenk!

– Kiaule!!!

Raskolnikovas taip pasileido juoktis, jog, rodos, nė susilaikyti nebegalėjo; taip su juokais ir įžengė į Porfirijaus Petrovičiaus butą. To ir reikėjo Raskolnikovui: kambariuose galėjo girdėti, kaip jie įėjo juokdamiesi ir vis dar tebekvatoja prieškambaryje.

– Kad man nė žodžio tenai, nes aš... suknežinsiu tave! – sušnibždėjo įsiutęs Razumichinas, pagriebdamas Raskolnikovą už peties.

V

Tasai jauėjo į kambarį. Jis įėjo taip atrodydamas, lyg būtų iš visų jėgų tvardęsis, kad kaip nors nepratrūktų juokais. Paskui jį, su pikčiausia ir visiškai sumurkšlinta fizionomija, raudonas, kaip bijūnas, dybčiodamas, nedrąsus, įėjo susigėdęs Razumichinas. Jo veidas ir visa figūra iš tikrųjų šią minutę buvo juokinga ir pateisino Raskolnikovo juoką. Raskolnikovas, nesusipažindintas dar, nusilenkė viduryje kambario stovinčiam ir klausiamai į juos žiūrinčiam šeimnininkui, ištiesė ir paspaudė jo ranką, vis dar su matoma didele pastanga sutvardyti savo linksmumą ir nors porą žodžių pasakyti, rekomenduotis. Bet vos tik jis įstengė truputėlį surimtėti ir kažką murmtelėti, – staiga lyg nejučiomis žvilgtelėjo į Razumichiną ir tuoj nebeištūrėjo: tramdomas juokas pratrūko, ir juo smarkiau, juo stipriau ligi tol jis buvo laikomas. Nepaprastas įsiutimas, kuriuo pasitiko tą „nuoširdų“ juoką Razumichinas, šią visą sceną darė kuo nuoširdžiausiai linksmą ir, svarbiausia, natūralią. Razumichinas, kaip tyčia, dar pats prisidėjo:

– Fu, tu, po velniais! – subaubė jis, mostelėjo ranka ir kaip tik trenkė ja į mažutį apvalią stalėlį, ant kurio stovėjo nugerta arbatos stiklinė. Viskas sužvangėjo ir nulakstė.

– O kam kėdes laužyti, ponai, juk valdžiai nuostolis! – linksmi sušuko Porfirijus Petrovičius.

Scena atrodė šitaip: Raskolnikovas baigė juoktis, pamiršęs savo ranką šeimnininko rankoje, bet, žinodamas saiką, laukė momento greičiau ir gražiau baigti. Razumichinas, visiškai susigėdęs dėl pargriuvusio stalelio ir sudužusios stiklinės, – niūriai pažiūrėjo į šukes, nusispiovė ir staigiai nususuko į langą, kur sustojo, atgręžęs nugarą į publiką, baisiausiai susiraukęs, žiūrėdamas pro langą ir nieko nematydamas: Porfirijus Petrovičius juokėsi ir norėjo juoktis, bet buvo matyti, kad jis laukia paaiškinimų. Kertėje ant kėdės sėdėjo Zametovas, atsistojęs įeinant svečiams ir bestovįs laukdamas pražiojęs burną šypsojis, bet suglumęs ir tartum net su nepasitikėjimu žiūrėdamas į visą sceną, o į Raskolnikovą dargi kažkaip sumišęs. Netikėtas su Zametovu susitikimas labai nemaloniai atsiliepė Raskolnikovui.

„Tą dar reikia apgalvoti!“ pamąstė jis.

– Atsiprašau, meldžiamieji, – pradėjo jis dirbtinai susigėdęs, – Raskolnikovas...

– Ką tamsta, labai malonu, ir taip maloniai jūs suėjote... Tai ką, jis nė pasisveikinti nebenori? – linkterėjo Porfirijus Petrovičius į Razumichiną.

– Dievaži, nežinau, ko jis ant manęs užsiuto. Aš jam tik pasakiau eidamas, kad jis panašus į Romeo, ir... ir įrodžiau, ir, rodos, daugiau nieko nebuvo.

– Kiaulė, – atsiliepė neatsigręždamas Razumichinas.

– Vadinasi, labai rimtų priežasčių turėjo, kad dėl vieno tik žodelio taip supyko, – susijuokė Porfirijus.

– Eik tu! tardytojau!.. Na, teima jus visus velniai! – atkirto Razumichinas ir staiga, pats ėmęs juoktis, palinksmėjusiu veidu, kaip niekur nieko, priėjo prie Porfirijaus Petrovičiaus.

– Baigta! visi kvailiai; prie reikalo: štai bičiulis, Rodijonas Romanovičius Raskolnikovas, visų pirma, jis daug girdėjo apie tave ir įsigeidė pasižinti, o antra, mažą reikalėlį į tave turi. Žio! Zametovas! Kaipgi tu čia? Argi jūs pažįstami? Seniai susidraugavot?

„O čia kas dar?“ nerimaudamas pamąstė Raskolnikovas.

Zametovas tartum sumišo, bet nelabai.

– Vakar pas tave patį susipažinome, – nė kiek nesivaržydamas pasakė jis.

– Vadinasi, Dievas gelbėjo nuo nuostolių: praeitą savaitę jis mane baisiai prašė, kad jį kokiū nors būdu supažindinčiau su tavimi, Porfirijau, o čia, pasirodo, judu ir be manęs susiuostėte... Kur tavo tabakas?

Porfirijus Petrovičius buvo, kaip namie įprasta: apsivilkęs naktiniu apsiaustu, labai švariais skalbiniais ir avėjo sunešiotomis šliurėmis. Tai buvo žmogus trisdešimt penkerių metų, žemesnis negu vidutinio ūgio, pilnas ir net su pilveliu, nusiskutęs, be ūsų ir be žandenų, su trumpai nukirptais plaukais ant didelės apvalios galvos, kurios pakaušis kažin kaip ypatingai buvo iškilas ir apvalus. Putnus, apvalus ir truputį plotas jo veidas buvo ligotas, tamsiai geltonos spalvos, bet itin žvalus ir net pašaipus. Jis būtų buvęs ir meilus, jei nebūtų gadinęs akių pažūrėjimas, su kažin kokia skysta vandenine blizgėse-na, o akys pridengtos beveik baltomis, mirksinčiomis, tartum kam merkiant, blakstienomis. Šis akių pažūrėjimas kažin kaip keistai netiko prie visos jo figūros, savo pobūdžiu net bent kiek bobiškos, ir teikė jai kažko daug rimtesnio, negu pirmą kartą pažvelgus galima buvo tikėtis.

Porfirijus Petrovičius, ligi tik patyrė, kad svečias turi į jį „reikaliuką“, tučiuojau paprašė jį sėstis ant sofos, pats atsisėdo kitame gale ir įbedė akis į svečią, laukdamas tuojau pat išdėstant reikalą, su ta išryškinta ir perdaug jau rimta atidžia, kuri net slegia ir varžo iš pradžių, ypačiai nepažįstamą, ir ypačiai, jei tas, ką jūs dėstote, jūsų pačių manymu toli gražu nėra proporcinga su tokia nepaprastai rimta tau rodoma atidžia. Tačiau Raskolnikovas trumpais ir nuosaikiais žodžiais, aiškiai ir tiksliai išdėstė savo reikalą ir paliko pats savimi tiek patenkintas, jog net suspėjo gerokai apžiūrėti patį Porfirijų. Porfirijus Petrovičius irgi nė karto per visą tą laiką nebuvo nuo jo akių atitraukęs. Razumichinas, susiradęs vietą priešais juos, už to paties stalo, karštai ir nekantriai sekė reikalo dėstymą, tolydžio vedžiodamas akimis čia į vieną, čia į antrą, ir antraip, net kiek jau ir perdaug.

„Kvailys!“ susikeikė sau vienas Raskolnikovas.

– Jums reikia parašyti pareiškimą policijai, – visiškai oficialiai atsakė Porfirijus, – apie tai, kad šit, sužinoję apie tokį ir tokį įvykį, tai yra apie šitą nužudymą, – jūs prašote, savo ruožtu, pranešti tardytojui, kuriam ši byla pavesta, kad tokie ir tokie daiktai priklauso jums ir kad jūs norite juos išpirkti... arba kad... bet jums, tiesą sakant, parašys.

– Tai tas ir yra, kad aš dabar, – kiek galėdamas pasistengė Raskolnikovas labiau susidrovėti, – ne visai prie pinigų... ir net tokio mažmožio neišsigaliu... aš, matote, norėčiau dabar tik pareikšti, kad šitie daiktai mano, o kai turėsiu pinigų...

– Tai vis viena, – atsakė Porfirijus Petrovičius, šaltai žiūrėdamas į jo paaiškinimus dėl finansų; – tiesą pasakius, jūs galite ir tiesiai, jeigu norite, parašyti man, ta pačia prasme, kad šit, sužinojęs apie tą ir tą ir pareikšdamas apie tokius ir tokius mano daiktus, prašau...

– O rašyti paprastame popieriuje? – pasiskubino nutraukti Raskolnikovas, vėl susidomėjęs finansine dalyko puse.

– Aje, pačiame paprasčiausiame! – ir staiga Porfirijus Petrovičius kažin kaip aiškiai pašaipiai pažiūrėjo į jį prisimerkęs ir tartum mirktelėdamas jam. Tiesa, gal tik taip pasirodė Raskolnikovui, nes tatau truko tik vieną akimirką. Bet vis dėlto, kažkas buvo. Raskolnikovas būtų galėjęs prisiekti, kad jis mirktelėjo jam, velniai žino kodėl.

„Žino!“ jam lyg žaibas blykstelėjo.

– Atsiprašau, kad aš dėl tokių niekų jus sutrukdžiau, – tęsė jis, truputį sumišęs, – mano daiktai iš viso penketo rublių teverti, bet jie man ypatingai brangūs, kaip atminimas tų, iš kurių gauti ir, prisipažinsiu, aš, kai sužinojau, labai išsigandau...

– Tai užtat tu vakar taip sukurtai, kai aš prasitariau, kad Porfirijus užstatų davėjęs kvočia! – įterpė Razumichinas su aiškiu tikslu.

Tai jau buvo nebepakenčiama. Raskolnikovas nebeiškentė ir piktai blykstelėjo į jį pykčiu užsidedusiomis savo juodomis akimis. Bet tuoj ir susigriebė.

– Tu, brole, rodos, manimi tyčiojiesi? – kreipėsi į jį labai vykusiai dėdamasis susierzinęs. – Aš sutinku, kad galbūt perdaug jau rūpinuosi tokiu nieku, kaip tau atrodo; tačiau negalima manęs už tai laikyti nei egoistu, nei gobšu, ir, manaip žiūrint, tie du menki daikteliai gali būti visai ne niekniekiai. Jau aš tau pasakojau antai, kad tas sidabrinis laikrodėlis, rasi, skatiko tevertas, yra vienintelis daiktas, išlikęs po tėvo. Gali sau juoktis iš manęs, bet pas mane motina atvažiavo, – staiga jis pasisuko į Porfirijų, – ir jei ji sužino, – jis vėl kuo greičiau atsigręžė į Razumichiną, ypačiai stengdamasis, kad sudrebėtų balsas, – kad šitas laikrodėlis dingio, tai, prisiekiu, ji visiškai nusimintų! Moterys!

– Kad visai ne! Aš visai ne ta prasme! Aš visiškai priešingai! – šaukė susisielojęs Razumichinas.

„Ar gerai tik? Ar natūraliai? Ar neperdėta čia mano? – drebėjo pats vienas galvodamas Raskolnikovas. – Kam pasakiau: „Moterys?“

– Pas jus motina atvažiavo? – kažin kodėl pasiteiravo Porfirijus.

– Taip.

– Kada tai?

– Vakara vakarą.

Porfirijus patylėjo, tartum samprotaudamas.

– Jūsų daiktai nė koku atveju ir negalėjo dingti, – ramiai ir šaltai tęsė jis. – Juk aš jau seniai jūsų šičia laukiau.

Ir kaip niekur nieko, jis rūpestingai statė peleninę Razumichinui, kuris be gailėsčio šiukšlino papiroso pelenais ant kilimo. Raskolnikovas krūptelėjo, bet Porfirijus tartum nė nepasižiūrėjo, vis dar susirūpinęs Razumichino papirosu.

– Ką-ą? Laukei! Argi tu žinėjai, kad ir jis ten užstatus buvo palikęs? – suriko Razumichinas.

Porfirijus Petrovičius stačiai kreipėsi į Raskolnikovą:

– Jūsų abu daiktai, žiedas ir laikrodėlis, buvo pas ją į vieną popieriuką suvynioti, o ant popieriuko aiškiai gražiai pieštuku jūsų pavardė užrašyta, lygiai taip pat, kaip mėnesio diena, kurią ji iš tamstos yra juos gavusi...

– Kaip čia jūs toks pastabus?.. – nevykusiai buvo besišypsas Raskolnikovas, ypačiai stengdamasis žiūrėti jam tiesiai į akis: bet negalėjo išverti ir staiga pridėjo: – Aš todėl taip dabar pastebėjau, kad, rasi, labai daug kas buvo ten užstatų palikęs... taigi jums sunku būtų buvę juos visus atminti... O jūs, priešingai, taip aiškiai visus juos atmenate, ir... ir...

„Kvailai! Silpnai! Kam aš tą pridėjau!“

– O kad beveik visi užstatų davėjai dabar jau žinomi, tiktai jūs vienas nemalonėjote ateiti, – atsakė Porfirijus su vos pastebimu pašaipumo atspalviu.

– Aš ne visai sveikas buvau.

– Ir apie tai girdėjau. Aš net girdėjau, kad jūsų sveikata labai dėl kažko buvo suirusi. Jūs ir dabar tartum išblyškęs?

– Nė maž neišblyškęs... priešingai, aš visiškai sveikas! – šiurkščiai ir piktai atkirto Raskolnikovas, staiga pakeitęs toną. Pyktis jame virė, ir jis nebegalėjo jo suvaldyti. „O itūžęs aš tikrai prasitarsiu! – vėl šmesterėjo jo galvoje. – Kam jie mane kankina!..“

– Ne visai sveikas! – įterpė Razumichinas. – Še tau kad lepterėjo! Ligi vakar dienos beveik be sąmonės kliedėjo... Ar tikėsi, Porfirijau, pats vos ant kojų pastovi, o vos tik mes, aš ir Zosimovas, vakar spėjome nusigręžti – apsilviko ir paspruko tylom ir maklinėjo kažin kur kone ligi pusiaunakčio, ir vis tai, aš tau pasakysiu, visiškai kliedėdamas, įsivaizduok tu dabar sau! Nuostabus nutikimas!

– Nejaugi visiškai kliedėdamas? Sakyk tu man! – kažin kaip bobišku mostu Porfirijus palingavo galva.

– Et, plepalai! Netikėkite! Tiesą pasakius, juk jūs ir taip netikit! – perdaug jau iš pykčio pratrūko Raskolnikovui. Bet Porfirijus Petrovičius tartum nenugirdo šitų keistų žodžių.

– Na, kaip tu galėjai išeiti, jei nebūtum kliedėjęs? – staiga įsikarščiovo Razumichinas. – Ko tu išėjai? Kodėl?.. Ir kodėl būtinai slapta? Na, ar turėjai tu tada sveiko proto? Dabar, pavojui praėjus, aš tau stačiai tai pasakau!

– Įkyrėjo jie man be galo vakar, – kreipėsi staiga Raskolnikovas į Porfirijų, įžūliai ir iššaukiamai šypsodamasis. – Tad aš ir pabėgau nuo jų buto nuomotis, kad jie manęs nebesurastų daugiau, ir pinigų krūvą buvau pasiėmęs. Štai, ponas Zametovas matė pinigus. O ką, ponas Zametovai, ar aš protingas vakar buvau, ar kliedėjau, išspręsk ginčą?

Jis, rodos, būtų nutvėręs ir pasmaugęs tą minutę Zametovą. Labai jau nepatiko jam jo žvilgis ir tylėjimas.

– Mano nuomone, jūs kalbėjote protingai ir net gudriai, tiktai buvote be galo jau susierzinęs, – sausai pareiškė Zametovas.

– O šandie man kalbėjo Nikodemus Fomičius, – įterpė Porfirijus Petrovičius, – kad buvo sutikęs jus vakar jau labai vėlai, vieno, arklių sumindžioto, valdininko bute...

– Na šit kad ir tas valdininkas! – pabrėžė Razumichinas, – na, argi ne beprotis, tu buvai pas valdininką! Paskutinius pinigus našlei laidotuvėms atidavė! Na, buvo tau noro padėti – duok penkiolika, duok dvidešimtį, na, bent tris rublius sau pasilik, o čia visus dvidešimt penkis emė ir išmetė!

– O gal aš kur nors lobį radau, o tu nė nežinai? Užtat aš vakar toks dosnus buvau... Štai ponas Zametovas žino, kad aš lobį radau!.. Atleiskite, meldžiamasis, – su trūkčiojančiomis lūpomis kreipėsi, jis į Porfirijų, – kad mes jus visą pusvalandį tokiais niekais gaišiname. Įgrisome juk, ar ne?

– Ką jūs, priešingai, prie-e-šingail Kad jūs žinotumėt, kaip jūs mane dominate! Įdomu ir žiūrėti, ir klausyti... ir aš, prisipažįstu, be galo patenkintas, kad jūs, pagaliau, malonėjote mane aplankyti...

– Taigi duok nors arbatos! Gerklė išdžiūvo! – suriko Razumichinas.

– Puiki idėja! Rasi, ir kiti prisidės. O gal norėtum... ko nors esmingesnio prieš arbatą?

– Eik tu skradžiais!

Porfirijus Petrovičius išėjo paliepti, kad arbatos atneštų.

Mintys viesulu sukosi Raskolnikovo galvoje. Jis buvo baisiai susierzinęs.

„Svarbiausia, net ir nebeesislepia, ir varžytis nenori! Kuria gi tat proga, jei manęs visiškai nepažįsti, tu kalbėjai apie mane su Nikodemu Fomičium? Vadinasi, jau nė slėptis nebenori, jog seka mane kaip šunų gauja! Taip atvirai į snukį spjauna! – drebėjo jis iš pasiučio. – Na, drožkit tiesiai, bet nežaiskit kaip katė su pele. Juk taip nemandagu, Porfirijau Petrovičiau, juk aš, rasi, nė neleisiu šitaip daryti!.. Atsistosiu ir leptersiu visiems į snukį visą tiesą, ir pamatysite, kaip aš jus niekinu!.. – Jis sunkiai atgavo kvapą. – O kas, jei man tiktai taip rodosi? Kas, jei čia mirażas, ir aš visame kame klystu, dėl stokos patyrimo piktauju; biaurus savo vaidmens neišlaikau? Rasi, čia viskas be jokio tikslo? Visi jų žodžiai paprasti, bet juose kažko esama... Visa tai visada galima pasakyti, bet kažkas yra. Kodėl jis taip stačiai pasakė „pas ją“? Kodėl Zametovas pridūrė, kad aš gudriai kalbėjęs? Kodėl jie kalba tokiu tonu? Taigi... tonas... Razumichinas čia irgi sėdėjo, kodėl gi jam niekas nesirodo? Šitam nekaltam pusgalviui niekad niekas nesirodo! Vėl karštligė!.. Ar man merkė pirmai Porfirijus, ar ne? Turbūt, niekai; ko gi jam čia mirksėti? Mano nervus nori įerzinti, ar ką, o gal mane kirkina? Arba viskas mirażas, arba žino!.. Net Zametovas įžūlus... Ar įžūlus gi Zametovas? Zametovas per naktį apsigalvojo. Aš ir nujaučiau, kad jis apsigalvos? Jis čia kaip savas, o tik pirmą kartą atėjęs. Porfirijus jo net svečiu nelaiko, nugara į jį sėdi. Susiuostė! Būtinai dėl manęs susiuostė! Būtinai ligi mums ateinant apie mane kalbėjo!.. Ar žino jie apie butą? Kad bent greičiau jau!.. Kai aš pasakiau, kad vakar buvau išbėgęs buto nuomoti, jis praleido, nepastebėjo... O čia aš puikiai apie butą įterpiau: vėliau pravers... Kliedėdamas, taip sakant!.. Cha, cha, cha! Jis visą vakarykštį vakarą žino! O apie motinos atvažiavimą nežinojo!.. Tai ragana, net dieną pieštuku užsirašė!.. Meluokite, nepasiduosiu! Juk čia jokie dar faktai, čia tik mirażas! Ne, jūs man faktų duokit! Ir butas ne faktas, o kliedėjimas; aš žinau, ką jiems sakyti... Ar žino apie butą? Neišeisiu nesužinojęs! Ko aš atėjau? O šit, kad aš dabar pykstu, čia gali būti ir faktas! Fu, koks aš irzlus! O gal ir gerai: liguistas vaidmuo... Jis mane čiupinėja. Suklaidinti mėgins. Ko aš šičia atėjau?“

Visa tai, kaip žaibas, blykstelėjo jo galvoje.

Porfirijus Petrovičius kaip mat sugrižo. Jis ūmai kažin kaip pralinks mėjo.

– Man, brolau, nuo tavo vakarykščios galva... – Ir visas aš kažin koks išklibęs, – pradėjo jis, visai kitu tonu, juokdamasis, į Razumichiną.

– O ką, įdomu buvo? Juk aš vakar pačiame įdomiausiame punkte jus palikau? Kas nugalėjo?

– Gi niekas, suprantama. Amžiniais klausimais nukalbėjome, oru pasklandėme.

– Įsivaizduok, Rodia, ko jie vakar susikirto: ar yra nusikaltimas, ar nėra? Sakiau, kad ligi velnių nupaistė!

– Kas čia nuostabaus? Paprastas socialinis klausimas, – išdrikai atsakė Raskolnikovas.

– Klausimas ne taip buvo formuluotas, – pastebėjo Porfirijus.

– Ne visai taip, čia tiesa, – tuojau sutiko Razumichinas, skubėdamas ir karštėdamas kaip paprastai. – Matai, Rodijonai; klausyk ir tark ir savo nuomonę. Aš noriu. Aš iš kailio nėrausi vak, ar su jais ir tavęs vis laukiau; aš ir jiems sakiau, kad tu ateisi... Prasidėjo nuo socialistų pažiūros. Žinoma jų pažiūra; nusikaltimas yra protestas prieš visuomenės santvarkos nenormalumus, – ir viskas, ir daugiau nieko, ir jokių daugiau priežasčių neleidžiama pridėti, – nieko!

– Jau ir nupaistei! – sušuko Porfirijus, Jis regimai darėsi judresnis ir tolydžio juokėsi, žiūrėdamas į Razumichiną, o tuo dar labiau jį kaitino.

– N-nieko daugiau neleidžiama pridėti! – karštai nutraukė Razumichinas, – nepais-tau!.. Aš tau jų brošiūreles parodysiu; viskas jiems todėl, kad „aplinka sudarkė“ – nieko daugiau. Mėgstamoji frazė! O iš čia tiesioginė išvada, jei visuomenę sutvarkytume normaliai, tad vienu kartu ir visi nusikaltimai išnyktų, kadangi nebebūtų prieš ką protestuoti, ir visi viena akimirka taptų teisūs. Prigimtis neimama galvon, prigimtis nei-giama, prigimties nereikia! Jiems ne žmonija, išsivysčiusi istoriniu, gyvuoju keliu ligi galo, savaime pavirs pagaliau normaline visuomene, bet priešingai, socialinė sistema, išėjusi iš kurios nors matematiškos galvos, sbematant sutvarkys visą žmoniją ir viena akimirka padarys ją teisią ir be nuodėmės, ir tai įvyksią anksčiau už bet kokį gyvąjį procesą, be jokio istorinio ir gyvojo kelio! Dėl to jie taip instinktyviai nemėgsta istorijos: „vienos joje šlykštybės ir kvailybės“ esą – ir visa viena tiktai kvailybe išaiškinama! Dėl to jie taip ir nemėgsta gyvojo proceso: nereikia gyvosios sielos! Gyvoji siela gyvenimo pareikalaus, gyvoji siela nepaklausys mechanikos, gyvoji siela įtartina, gyvoji siela atža-gareiviška! O čia kad ir dvėseną kvėptelia, iš kaučuko galima padaryti, – užtat negyva, užtat be valios, užtat vergiška, nesukils! Ir išeina rezultatas, kad viską pasvėrė vien tik-tai plytelių dėliojimu ir falansteros koridorių ir kambarių suskirstymu! Falansterą jau baigta, bet prigimtis jūsų tai falansterai dar neparengta, gyventi nori, gyvatos proceso dar nebaigė, anksti į kapus! Vien su logika dar negalima per prigimtį peršokti! Logika įspėja tris nuotykius, o jų milijonas! Atkirsti visą milijoną ir viską paversti vien komforto klausimu! Pats lengviausias uždavinio sprendimas! Viliojamai aišku, ir galvoti nereikia! Svarbiausia – galvoti nereikia! Visa gyvatos paslaptis į du spaudos lankus telpa!

– Tai, kad pratrūko dundėti! Už rankų reikia laikyti, – juokėsi Porfirijus. – Įsivaizduo-kite, – kreipėsi jis į Raskolnikovą, – nagi lygiai taip pat vakar vakarą, viename kambaryje, šešiais balsais, ir dar iš anksto punšu pagirdė, – galite įsivaizduoti? – Ne, bro-lau, tu meluoji: „Aplinka“ labai daug nusikaltimui reiškia; tatau aš tau įrodysiu.

– Aš ir pats žinau, kad daug, o tu šit ką pasakyk: keturiasdešimties metų vyras išža-gina dešimties metų mergytę, – aplinka, sakysi, jį pastūmėjo tai padaryti?

– O ką, siaurąja prasme imant, rasi, ir taip, aplinka, – su nuostabiu orumu pastebėjo Porfirijus; – nusikaltimas su mergyte labai ir labai gali būti „aplinka“ paaiškintas.

Razumichinas ką tik nepasiūto.

– Na, nori, aš tau įrodysiu, – subaubė jis, – kad tavo blakstienos baltos vien tik todėl, kad Jono Didžiojo varpinė trisdešimt penkių sieksnių aukščio, ir įrodysiu aiškiai, tiks-liai, progresyviai ir net su liberalumo atspalviu? Imuosi! Na, nori lažybu!

- Sutinku! Prašom, paklausysim, kaip jis įrodys!

- Ir vis jis apsimetinėja, šėtonas! - suriko Razumichinas, pašoko ir numojo ranka. - Na, ar beverta su tavim kalbėti! Juk jis visa tai tyčia daro, tu jo dar nepažįsti, Rodijonai! Ir vakar jų pusę laikė, norėdamas tiktai visus pamulkinti. O ką jis vakar kalbėjo, Viešpatie! O kas jų džiaugsmas!.. Juk jis po dvi savaiti tokiu būdu išsilaiko. Pernaimet kažin kuriems galams jis tikino mus, kad einas į vienuolyną: du mėnesiu tvirtai laikėsi savo! Ne-seniai sumanė įrodinėti, kad jau vedąs ir kad viskas esą paruošta situoktuvėms. Naujus rūbus net pasisiūdinęs. Jau mes jį sveikinti buvome pradėję. O čia nė nuotakos, nieko nebuvo - visa mirażas!

- Ir pamelavai! Aš rūbus pasisiūdinau pirma. Dėl tų naujųjų rūbų man ir atėjo mintis jus visus prigauti.

- Iš tikrųjų jūs toks apsimetėlis? - nesivaržydamas paklausė Raskolnikovas.

- O ką jūs manote? Palaukit, aš ir jus apmausiu - cha-cha-cha! Matote, aš jums visą teisybę pasakysiu. Iškilus visiems šitiems klausimams apie nusikaltimus, aplinką, mergaites, man prisiminė dabar, - beje, ir visada mane domina vienas jūsų straipsnelis: Apie nusikaltimą... ar kitaip kaip ten, pamiršau antraštę, nebeatmenu. Prieš du mėnesius turėjau malonumo Periodiniame Žodyje perskaityti.

- Mano straipsnis? Periodiniame Žodyje? - nustebęs paklausė Raskolnikovas; - tiesa, prieš pusę metų, išėjęs iš universiteto, aš buvau parašęs vieną straipsnį dėl vienos knygos, bet tada aš jį nunešiau į Savaitinio Žodžio laikraštį, o ne į Periodinį.

- O pateko į Periodinį.

- Juk Savaitinis Žodis nustojo ejęs, užtat ir neišspausdino...

- Tiesa; bet Savaitinis Žodis, nustodamas eiti, susidėjo su Periodiniu Žodžiu, užtat ir jūsų straipsnelis prieš du mėnesius pasirodė Periodiniame Žodyje. O jūs nė nežinojote?

Raskolnikovas iš tikrųjų nieko nežinojo.

- Meldžiamasis, nagi jūs pinigų dabar galite pareikalauti iš jų už straipsnį! Kokio jūs vis dėlto būdo! Gyvenate taip nusišalinę, jog net nežinote tokių dalykų, kurie tiesiog jus liečia. Tai faktas.

- Bravo, Rodia! Aš irgi nežinojau! - sušuko Razumichinas. - Šiandie pat nubėgsiu į skaityklą ir paprašysiu numerio! Prieš du mėnesius? Kelintos dienos? Vistiek, surasiu! Čia tai dalykas! Nė nesisako!

- O iš kur jūs sužinojote, kad straipsnis mano? Jis tik raide pasirašytas.

- Ogi atsitiktinai, tik šiomis dienomis. Per redaktorių; aš pasižįstu... Labai susidomėjęs buvau.

- Aš, kiek menu, nagrinėjau psichologinę nusikaltėlio būklę, kuri jį lydi per visą nusikaltimą.

- Taip, ir griebtai tvirtinote, kad patį nusikaltimo aktą visada lydi liga. Labai, labai originalu, bet... mane, po teisybei, ne ta jūsų straipsnelio, dalis sudomino, o tam tikra mintis, iškelta straipsnelio gale, bet kurią jūs, deja, keliate tiktai užuominomis, neaiškiai... Vienu žodžiu, jei atsimenate, ten kaip ir užsimenama apie tai, kad esą pasaulyje tokių asmenų, kurie gali... tai yra, ne tai gali, bet turi pilną teisę daryti visokias nedorybes ir nusikaltimus ir kad jų net įstatymai neliečia.

Raskolnikovas susijuokė iš padidinto ir tyčia sumanyto jo minties iškreipimo.

- Kaip? Kas ten? Teisė nusikaltimus daryti? Bet juk ne todėl, kad „aplinka sudarė“? - su kažin koku net lyg išgąščiu pasiteiravo Razumichinas.

– Ne, ne, ne visai todėl, – atsakė Porfirijus. – Visas svarbumas tas, kad jo straipsnyje visi žmonės kažkaip skirstomi į „paprastuosius“ ir „nepaprastuosius“. Paprastieji privalo klusniai gyventi ir neturi teisės įstatymų laužyti, nes jie, mat, paprastieji. O nepaprastieji turi teisę daryti visokius nusikaltimus ir visai įstatymus laužyti, todėl būtent, kad jie nepaprastieji. Rodos, taip jūsų sakoma, jei neklystu?

– Kaipgi čia dabar? Negali šitaip būti! – murmėjo sumišęs Razumichinas.

Raskolnikovas vėl nusišypsojo. Jis kaip mat suprato, kas čia yra ir kur jį nori priremti; jis atminė savo straipsnį. Jis ryžosi priimti iššūkį.

– Ne, ne visai taip mano pasakyta, – pradėjo jis paprastai ir kukliai. – Tiesą pasakius, prisipažįstu, kad jūs beveik teisingai atpasakojote, net, jei norite, ir visiškai teisingai... (Tartum malonu jam buvo sutikti, kad visiškai teisingai). Skirtumas tiktai tas, kad aš visai nereikalauju, idant nepaprastieji žmonės būtinai turėtų ir privalėtų daryti visada visokias nedorybes, kaip jūs sakote. Man net rodosi, kad šitokio straipsnio nė spauda nebūtų praleidusi. Aš paprasčiausiai užsiminiau, kad „nepaprastasai“ žmogus turi teisę... tai yra ne oficialinę teisę, o pats turi teisę leisti savo sąžinei peržengti... per kai kurias kliūtis, ir vien tiktai tuo atveju, jei jo idėjos (kartais, rasi, visai žmonijai išganingos) vykdytas tatai pareikalaus. Jūs malonėjeote pasakyti, kad mano straipsnis neaiškus; aš pasirengęs jį jums paaiškinti. Aš galbūt nesuklysiu spėdamas, kad jums, rodos, to ir reikia; prašau. Mano nuomone, jei Keplerių ir Niutonų išradimai dėl kurių nors kombinacijų nieku būdu nebūtų buvę žmonijai žinomi kitaip, kaip tiktai aukojant gyvybę vieno, dešimties, šimto ir taip toliau žmonių, kurie būtų kliudę šitiems išradimams arba būtų stoję jiems skersai kelio, – tad Niutonas būtų turėjęs teisę, ir net būtų privalėjęs... pašalinti tuos dešimtį arba šimtą žmonių, idant jo išradimai būtų žinomi visai žmonijai. Bet tatai, tiesą pasakius, dar visai nereikia, kad Niutonas turėtų teisę, skersai ir išilgai, ką sutikęs žudyti, arba kiekvieną dieną vagiliauti prekyvietėje. Toliau, kiek pamenu, savo straipsny dėščiau, kad visi... na, pavyzdžiui, kad ir įstatymų leidėjai bei žmonijos tvarkytojai, pradėdant seniausiais ir einant per Likurgus, Solonus, Mahometus, Napoleonus ir taip toliau, visi ligi vieno buvo nusikaltėliai jau vien todėl, kad, naują įstatymą leisdami, tuo pat griovė senąjį, šventai visuomenės laikomą ir iš tėvų paveldėtą, o jau, savaime aišku, kad jų nesulaikydavo nė kraujas, jei tiktai tas kraujas (kartais visiškai nekaltas ir didvyriškai pralietas už senąjį įstatymą) galėdavo jiems padėti. Įsidėmėtina net, kad dauguma šitų žmonijos labdarių ir tvarkytojų ypačiai buvo didžiausi kraugeriai. Vienu žodžiu, aš darau išvadą, kad ir visi, nebūtinai didieji, bet ir šiek tiek išėiną iš bendrojo lygio žmonės, tai yra šiek tiek pajėgią pasakyti ką nors nauja, būtinai, savo prigimties dėlei, privalo būti nusikaltėliai, – žinoma, palyginti didesni ar mažesni. Kitaip jiems sunku išeiti iš bendrojo lygio, o pasilikti jame jie, žinoma, negali sutikti, vėlgi dėl savo prigimties, o mano nuomone, jie net ir privalėtų nesutikti. Vienu žodžiu, jūs matote, kad ligi šiol čia nieko nėra ypatingai naujo. Tūkstantį kartų tatai buvo spausdinama ir skaitoma. O dėl to mano žmonių skirstymo į paprastuosius ir nepaprastuosius, aš sutinku, truputį savaivališkai pasielgta, bet aš tikslų skaitmenų nė neieškau. Aš tik savo vyriausiąja mintimi tikiu. O ji būtent tokia, kad žmonės, pagal prigimties dėsnius, skirstomi, apskritai, į du skyrius: į žemesnius (paprastuosius), tai yra, taip sakant, į medžiagą, kuri, tinka vien gaminti į save panašiams, – ir į tikruosius žmones, tai yra turinčius gabumą arba talentą tarti savo aplinkoje naują žodį. Poskyrių čia, žinoma, begalės, bet skiriamosios abiejų skyrių žymės gan ryškios: pirmasis skyrius, tai yra medžiaga, bendrai sakant,

žmonės savo prigimtimi konservatyvūs, padorūs, gyvena paklusnybėje ir mėgsta būti paklusnūs. Mano nuomone, jie ir privalo būti paklusnūs. Kadangi jau tam jie paskirti, ir čia visiškai nieko nėra, kas juos žemintų. Antrasis skyrius, visi tie, kurie laužo įstatymus, griovėjai, arba palinkę į tai, pagal išgales. Tų žmonių nusikaltimai, suprantama, reliatyvūs ir labai įvairūs; daugiausia jie reikalauja, visokeriopais savo pareiškimais, geresnės ateities vardu sugriauti dabartį. Bet jeigu jam reikia, dėl savo idėjos, peržengti kad ir per lavoną, per kraują, tad jis savo viduje, pagal sąžinę, gali, mano nuomone, leisti sau peržengti per kraują, – atsižvelgiant žinoma, į idėją ir į jos mastą – tatau įsidėmėkite. Šita tikrai prasme aš ir kalbu savo straipsnyje apie jų teisę nusikaltimus daryti (jūs atsimekite, mes juk pradėjome nuo teisinio klausimo). Tiesą pasakius, labai nerimauti čia nėra ko: masė niekada beveik nepripažįsta jiems šitų teisių, žudo juos ir karia (daugiau ar mažiau) ir taip darydama ji visiškai teisingai elgiasi, atlieka savo konservatyvųjų uždavinį, su tuo, žinoma, skirtumu, kad būsimosios šitos masės kartos stato nužudytuosius ant pjeestalų ir garbina juos (daugiau ar mažiau). Pirmasis skyrius visada – dabarties viešpats, antrasis skyrius ateities viešpats. Pirmieji išlaiko pasaulį ir daugina jį skaičiumi, antrieji varo pasaulį ir veda jį į tikslą. Tiek vieni, tiek antri turi visiškai vienokią teisę gyventi. Vienu žodžiu, man visi lygiai galiojančią teisę turi, ir – *vive la guerre éternelle*, – ligi Naujosios Jeruzalės, žinoma.

– Tad jūs vis dėlto tikite į Naująją Jeruzalę?

– Tikiu, – tvirtai, atsakė Raskolnikovas; sakydamas tai ir per visą ilgąją tiradą, jis žiūrėjo į žemę, išsirinkęs vieną tašką ant kilimo.

– Ir-ir-ir į Dievą tikite? Atleiskite, kad aš toks smalsus.

– Tikiu, – pakartojo Raskolnikovas, pakeldamas akis į Porfirijų.

– Ir-ir į Lozoriusus prisikėlimą tikite?

– Ti-tikiu. Kam tat jums?

– Žodis į žodį tikite?

– Žodis į žodį.

– Sakyk tu man... taip sau pasidomėjau. Atsiprašau. Bet palaukit, – aš vėl prie senjo, – juk ne visada juos žudo; kiti priešingai...

– Triumfuoja gyvi? Taip, kai kurie gyvendami pasiekia savo tikslą, ir tada...

– Patys ima žudyti?

– Jeigu reikia, ir, žinote, net dažniausiai taip. Apskritai, jūsų pastaba sąmojinga.

– Dėkui. Bet štai ką pasakykite: kuo gi atskirti tuos nepaprastuosius nuo paprastųjų? Ar jie gimdami jau kokių žymių turi, ar ką? Aš ta prasme, kad čia reikėtų daugiau tikslumo, taip sakant, daugiau regimo tikrumo: atleiskite mano natūralų praktiko ir gerų norų žmogaus nerimą, bet ar negalima būtų čia kokį drabužį, pavyzdžiui, ypatingą įtaisyti, nešioti ką nors, ženklus kokius, ar ką?.. Nes, sutikite, jei pasidarytų painiava ir vienas katros nors skyriaus imtų ir išivaizduotų, kad jis priklauso kitam skyriui ir pradėtų „visas kliūtis šalinti“, kaip jūs labai gražiai pasakėte, tai juk tada...

– O, tatau labai dažnai atsitinka! Šita jūsų pastaba dar sąmojingesnė už aną.

– Dėkui...

– Nėra už ką; bet įsidėmėkite, kad paklaidų gali padaryti tik pirmojo skyriaus žmonės, tai yra „paprastieji“ (kaip aš, rasi, nelabai, vykusiai juos būsiu pavadinęs). Kad ir prigimtimi savo jie yra linkę visada klausyti, bet dėl tam tikro gamtos žaismo, kuris neaplenkia nė karvės, labai daug kas iš jų mėgsta išivaizduoti esą pažangiausi žmonės,

„griovėjai“, ir kibti į „naująjį žodį“, ir visai iš širdies. O tikrai naujųjų žmonių tuo pat metu jie labai dažnai nepastebi ir net niekina juos; kaip atsilikėlius ir niekingai galvojančius žmones. Tačiau, mano nuomone, čia negali būti didesnio pavojaus, ir jums, išties, neverta būgštauti, nes jie niekada toli nenueina. Už įsismaginimą, žinoma, jiems kartais galima įkirsti, kad jie atsimintų, kas tokie, bet nedaugiau; čia net vykdytojas nereikalingas: jie patys save išsiplaks, kadangi jie be galo dori: kai kurie net vienas kitam tą paslaugą atliks, o kiti patys save savarankiškai... Visokias dar viešąsias atgailas užsideda – išeina gražiai ir pamokomai, vienu žodžiu, jums nėra ko nerimauti... Tokio jau dėsnio esama.

– Na, bent šiuo atžvilgiu jūs mane nors šiek tiek nuraminote; bet, va, štai vėl bėda: sakykite, meldžiamasis, ar daug yra tų žmonių, kurie turi teisę kitus piauti, tų „nepaprastųjų“? Aš, žinoma, pasirengęs esu nusilenkti, bet, sutikite, juk baugu, jei jų labai jau daug būtų, ką?

– Oi, nesirūpinkite ir dėl to, – tuo pačiu tonu tęsė Raskolnikovas. – Apskritai, žmonių su naujomis mintimis, net vos vos sugebančių pasakyti bent ką nauja, nepaprastai maža tegimsta, net nuostabiai maža. Aišku tik viena, kad visų tų žmonių, visų tų rūšių ir poskyrių radimosi tvarka turbūt labai tikrai ir tiksliai yra valdoma kurio nors gamtos dėsnio. Tas dėsnis, suprantama, dabar nežinomas, bet aš tikiu, kad jis yra, ir ilgainiui gali tapti žinomu. Didžiulė masė žmonių, medžiaga, tiktai tam ir egzistuoja pasauly, kad galų gale, kažin kokiomis pastangomis, kažin kuriuo slaptingu ligi šiol procesu, kokiam nors giminių ir veislių kryžiuavimuisi padedant, pasitemptų ir pagimdytų, pagaliau, bent vieną iš tūkstančio nors šiek tiek savarankišką žmogų. Dar didesnio savarankiškumo žmogus gimsta galbūt iš dešimties tūkstančių vienas (aš kalbu palyginamai, vaizdžiai). O dar didesnio – iš šimto tūkstančių vienas. Genialūs žmonės iš milijonų, o didieji genijai, žmonijos likimo lėmėjai galbūt tik tūkstančių tūkstančiais milijonų žmonių perėjus per šį pasaulį. Vienu žodžiu, į retortą, kurioje visa tai vyksta, aš nesu žiūrėjęs. Tačiau tam tikras dėsnis būtinai yra ir turi būti; čia negali būti atsitiktinumo.

– Tai ką jūs čia dabar abu juokus krečiate, ar ką? – suriko pagaliau Razumichinas. – Vienas kitam akis dumti susimanėte? Sėdi ir vienas iš antro šaiposi! Tu rimtai, Rodia?

Raskolnikovas tylom pakėlė į jį savo išblykšusį ir beveik liūdną veidą ir nieko neatsakė. Labai keista pasirodė Razumichinui; šalia šito tylaus ir nuliūdusio veido neslepiaamas, priekabus, erzinas ir nemandagus Porfirijaus kandumas.

– Na, brolau, jei išties čia rimtai, tad... Tu, žinoma, teisus, sakydamas, kad tatai nebe-nauja ir panašu į tai, ką mes tūkstantį kartų esame skaitę ir girdėję; bet kas iš tikro originalu visame tame, – ir iš tikro priklauso tau vienam, tai mano siaubui, kad vis dėlto kraujo praliejimą pagal sąžinę leidi ir, atleisk man, su tokiu net fanatizmu... Vadinasi, šita mintis ir yra vyriausioji tavo straipsnyje. Juk šitaip, sąžinės nuožiūra, leisti kraują, tai... mano nuomone, daug baisiau, nekaip oficialiai, pagal įstatymą, leisti pralieti kraują...

– Visiškai teisingai, baisiau, – prisidėjo Porfirijus.

– Ne, jau čia tu ką nors perdėjęs būsi! Čia klaida. Aš perskaitysiu... Tu perdėjai! Tu negalėtum taip galvoti... Perskaitysiu.

– Straipsnyje visko nėra, ten tik užuominos, – pasakė Raskolnikovas.

– Taip, taip, – nenusėdėjo Porfirijus, – man dabar beveik paaiškėjo, kaip jūs teikiatės žiūrėti į nusikaltimą, bet... jau atleiskite man, kad aš toks abuojas (pačiam nesmagu, jau perdaug varginu jus!) – matote: anksčiau labai nuraminote mane dėl klaidingų atvejų,

abiejų skyrių supainiojimo, bet... man vis čia praktiniai įvairūs atvejai vėl neduoda ramumo! Na kaip tada, jei kuris vyras arba jaunikaitis įsivaizduotų sau, kad jis Likurgas arba Mahometas... – būsimasis, žinoma, – na ir ims, vadinasi, šalinti visas kliūtis, kurios jam kelią pastoja... Reikės, vadinasi, ilgas žygis atlikti, o tam pinigai reikalingi... na, ir pradės tam savo žygiui rinkti... žinote?

Zametovas staiga prunkštelėjo iš savo kertės, Raskolnikovas nė nepažiūrėjo į jį.

– Aš turiu sutikti, – ramiai jis atsakė, – kad tokių nuotykių tikrai turi būti. Kvailiukai ir tuščios garbės ieškotojai, ypačiai į tas kilpas pakliūva, o jaunimas ypatingai.

– Na matot. Tad kaipgi?

– Nagi taip, – nusišypsojo Raskolnikovas, – argi aš čia kaltas. Taip būna ir amžinai bus. Šit jis (linkterėjo į Razumichiną) ką tik pasakė, kad aš leidžias kraują lieti. Na tai kas? Juk visuomenė per daug gerai apdrausta trėmimais, kalėjimais, teismo tardytojais, katorgomis, – tad ko čia dar nerimauti? Ieškokit, vagies!..

– Na, o jei surasime?

– Taip jam ir reikia.

– Jūs vis dėlto logiškai samprotaujate. Na, o kaip jo sąžinė?

– O kas jums darbo su jo sąžine?

– Nagi taip sau, iš humaniškumo.

– Kas ją turi, tekenčia sau, jei nusimano suklydęs. Čia ir bausmė jam, – be katorgos.

– Na, o tikrieji genijai, – susiraukęs paklausė Razumichinas, – štai tie, kuriems leista piauoti, kaipgi tie, ar turi dar, ar jau nebeturi kentėti visai, net ir dėl pralieto kraujo?

– Kam čia žodis turi? Čia nėra nei leidžiama, nei draudžiama. Tegu kenčia, jei gaila aukos... Kentėjimas ir skausmas visada privalomi plačiai sąmonei ir giliai širdžiai. Tikri didieji žmonės, man rodos, turėtų jausti pasaulyje didelį liūdesį, – susimąstęs staiga jis pridėjo, net ne į kalbos toną.

Jis pakėlė akis, susimąstęs pažiūrėjo į visus, nusišypsojo ir pasiėmė kepurę. Jis per daug buvo ramus, palyginti su tuo, kaip čia atėjo, ir jautė tatau. Visi pakilo.

– Na, barsit nebarsit, pyksit nepyksit, bet aš neiškenčiu, – vėl prabilo Porfirijus Petrovičius, – leiskite dar klausimėlį vieną (jau aš jus per daug varginu!), vieną tikrai mažutę idėjukę norėčiau pakišti, ir vien tikrai tam, kad nepamirščiau...

– Gerai, sakykite savo idėjelę, – rimtas ir išbalęs stovėjo prieš jį laukdamas Raskolnikovas.

– Juk šit... tiesiog, nežinau, kaip čia geriau pasakyti... idėjukė, mat, labai žaisminga... psichologinė... Juk šit, kai jūs savo straipsnelį tą rašėte, juk negalėjo kitaip būti, che che! kad jūs savęs nelaikytumėte, – na, bent kruopelytę, – irgi „nepaprastu“ ir skelbiančiu naujajį žodį, – jūsiške, taigi, prasme, taigi... Juk taip, taigi?

– Labai gali būti, – su paniekinimu atsakė Raskolnikovas.

Razumichinas krustelėjo.

– O jei taip, tai nejaugi jūs pats ryžtumėtės, – na, tenai dėl kokių nors gyvenimo nepasisekimų, ir sunkumų, o gal norėdamas padėti visai žmonijai geresnės ateities susilaukti, – ryžtumėtės peržengti kliūtis?.. Kad ir, pavyzdžiui, nužudyti ką ir apgrobti?..

Ir jis vėl kažin kaip staiga mirktelėjo, jam kairiaja akimi ir susijuokė tylomis, – kaip tik, kaip anksčiau.

– Kad aš ir padaryčiau ką, tad jau, žinoma, jums nepasisakyčiau, – su iššaukiamu, išdidžiu paniekinimu atsakė Raskolnikovas.

- Na ne, aš čia tik taip sau domiuosi, svarbiausia, norėdamas jūsų straipsnį geriau suprasti, vien tiktai literatūriniu atžvilgiu...

„Tfu, kaip atvirai ir išūliai!“ bjaurėdamasis pamastė Raskolnikovas.

- Leiskite jums priminti, - sausai jis atsakė, - kad Mahometu ar Napoleonu aš savęs nelaikau... nei kuo nors kitu, panašiu į šituos vyrus, tad, vadinasi, nė negaliu, nebūdamas tokiu žmogumi, patenkinamai jums išaiškinti, kaip aš pasielgčiau.

- Na jau, meldžiamasis, kas gi dabar pas mus Rusijoje nelaiko savęs Napoleonu? - be galo familiariai staiga drožė Porfirijus. Net jo balso priegaidėje šį kartą buvo kažkas jau ypatingai aišku.

- Ar tik ne koks būsimasai Napoleonas ir mūsų Aleną Ivanovną aną savaitę bus kirviu užkukinęs? - staiga iš kertės lepterėjo Zаметovas.

Raskolnikovas tylėjo ir įsispyręs, tvirtai žiūrėjo į Porfirijų. Razumichinas niūriai susiraukė. Jau jis ir pirmai kažką buvo ėmęs išvelgti. Jis piktai apsižvalgė. Praėjo slopios tylos minutė. Raskolnikovas pasisuko išėiti.

- Jūs jau išseinate! - maloniai prabilo Porfirijus, be galo meiliai tiesdamas ranką. - Labai, labai man malonu buvo pasižinti. O dėl to, ko jūs prašėte, tai nė neabejokite, imkite ir stačiai, kaip aš sakiau, parašykite. O dar geriau, jūs patys pas mane užėikite... šiomis dienomis, kaip nors... kad ir rytoj. Aš būsiu ten taip kokią vienuoliktą valandą, tikriausiai. Viską ir padarysim... pasišnekėsime... Gi jūs, kaip vienas iš paskutiniųjų, ten buvusių, gal ką nors ir pasakyti mums galėtumėt... - labai maloniai žiūrėdamas pridėjo.

- Jūs norite mane oficialiai kvosti, su visa apyskaita? - aštriai paklausė Raskolnikovas.

- O kam gi? Kol kas visai to nereikia. Jūs ne taip supratote. Aš, matote, naudojuosi kiekviena proga ir... ir jau su visais užstatų davėjais kalbėjau... kai kuriuos kvočiau... o jūs, kaip paskutinysis... O va dar, ta pačia proga! - sušuko jis, kažin dėl ko ūmai nudžiugęs, - ta pačia proga atsiminiau, ką gi aš čia... - atsigrėžė jis į Razumichiną, - va šit apie tą Mikolajų tu man tada ausis prakalei... na, juk aš ir pats suprantu, pats suprantu, - atsigrėžė į Raskolnikovą, - kad jis vaikiną niekuo nedėtas, bet nieko nepadarysi, ir Mitką dar teko pavarginti... Štai kas yra, ir visa esmė čia: eidami tada laiptais... atsiprašau: juk jūs aštuntą valandą buvote tenai?

- Aštuntą, - atsakė Raskolnikovas, ir tuoj pat nemaloniai pajuto, kad galėjo to ir nesakyti.

- Taigi, aštuntą valandą praeidamas laiptais, ar nors jūs nesate pastebėję, antrajame aukšte, atvirame bute, - atsimenate? - dviejų darbininkų, arba nors vieno iš jų. Jie dažė ten, ar nepastebėjote? Tas labai, labai svarbu jiems!..

- Dažytojų? Ne, nemačiau... - iš lėto ir tartum rausdamasis savo atsiminimuose atsakė Raskolnikovas, tą pat akimirką visa savo būtybe įsitempdamas ir tirpte tirpdamas kuo greičiau įspėti, kur čia spąstai, ir kad ko nors nepažiopsotų. - Ne, nemačiau, net ir tokio buto, atviro, tartum nepastebėjau... o šit ketvirtajame aukšte (jis jau puikiai apčiuopė spąstus ir džiūgavo) - tai atsimenu, vienas valdininkas kraustėsi iš buto... priešais Aleną Ivanovną... atsimenu... tą aš aiškiai menu... kareiviai dar sofą kažin kokią nešė ir mane prie sienos prispaudė... o dažytojų ne, neatmenu, kad dažytojai būtų buvę... ir nė kokio atviro buto niekur, rodos, nebuvo. Taip; nebuvo...

- Nagi tu dabar! - staiga suriko Razumichinas, tartum atsipeikėjęs ir susivokęs. - Juk dažytojai tą pačią dieną dirbo, kai senė buvo nužudyta, o jis ten buvo juk trys dienos pirmiau! Ką gi tu čia klausinėji?

– Fu! Supainiojau! – pliaukšterėjo sau į kaktą Porfirijus. – Velniai žino, šita byla man jau visiškai galvą susuko! – kreipėsi jis, tartum atsiprašydamas, į Raskolnikovą; – mums taip labai svarbu sužinoti, be nematė kas jų, aštuntą valandą, tame bute, jog aš šit ir įsi-vaizdavau, kad jūs irgi galėtumėt ką pasakyti... visiškai supainiojau!

– Tad reikia būti atidesniam, – paniuręs tarė Razumichinas.

Paskutiniai žodžiai buvo pasakyti jau prieškambarėje. Porfirijus Petrovičius be galo meiliai palydėjo juos ligi pat durų. Abu išėjo nelinksmi ir susiraukę į gatvę ir keletą žingsnių nekalbėjo nė žodžio. Raskolnikovas giliai atsiduso...

[...]

V I

„Aš tatai turėjau žinoti, – mąstė jis, karčiai šypsodamasis; – ir kaip aš drįsau, pažindamas save, nujausdamas save, imti kirvį ir susikruvinti. Aš privalėjau iš anksto tai žinoti... E! juk aš iš anksto ir žinojau!.. E! juk iš anksto ir žinojau!..“ prašnibždėjo nusiminęs.

Kartais nejudėdamas sustodavo prie kurios nors minties:

„Ne, tie žmonės ne taip padaryti; tikrasai valdovas, kuriam viskas leidžiama, griau-na Tuloną, daro skerdynes Paryžiuje, užmiršta armiją Egipte, žudo pusę milijono žmonių žygyje į Maskvą ir Vilniuje viskuo nusikrato kalambūru, ir jam, tam pačiam, po mirties status stato, – vadinasi, viskas leidžiama. Ne, šitie žmonės ne iš kūno, o iš žalvario, matyt, padaryti!“

Viena netikėta pašalinė mintis staiga mažne prajukdė jį:

„Napoleonas, piramidės, Vaterlo, – ir sulysusi šlykščiausia registratorė, senpalaikė, palūkininkė, su raudona skrynja po lova, – na kaip čia suvirškinti, kad ir Porfirijui Petrovičiui!.. Kur čia jiems suvirškinti!.. estetika neleis: lįs tau, girdi, Napoleonas po lova, pas bobšę. Tfu, bjaurastis!..“

Protarpiais jis pasijusdavo tartum kliedas; jį apimdavo karščiuojamai džiūgaujamoji nuotaika.

„Senpalaikė niekai! – galvojo jis karštai ir siaubiai. – Senė turbūt tikrai paklaida, ne ji čia visų svarbiausia! Senė buvo tikrai liga... aš peržengti kuo greičiau norėjau... aš ne žmogų užmušiau, aš principą užmušiau! Principą tai aš užmušiau, bet peržengti neperžengiau, šioje pusėje palikau... Tik tiek ir tesugebėjau, užmušti! Bet ir to nesugebėjau, kaip pasirodo... Principas? Už ką neseniai kvailutis Razumichinas socialistus barė? Darbštūs žmonės ir verslingi; „visuotine laime“ rūpinasi... Ne, man gyvenimas vieną kartą duotas, ir niekad jo daugiau nebebus: aš nenoriu laukti „visuotinės laimės“. Aš ir pats noriu gyventi, o jei ne, tai geriau nė negyventi. Ką gi? Aš nenorėjau tikrai praeiti pro alkaną motiną, apgniauzęs kišenėje savo rublį ir laukdamas „visuotinės laimės.“ „Nešu, vadinasi, plytelę visuotinei laimei ir todėl jaučiu širdies ramybę“. Cha-cha! Tad kam gi jūs mane praleidote? Juk aš vieną tikrai kartą tegyvenu, aš juk taip pat noriu... Ech, aš estetiška utėlė, ir daugiau nieko, – staiga pridėjo susijuokęs kaip pamišėlis. – Taip, aš iš tikrųjų utėlė, – tęsė jis, kerštingai prikibęs prie tos minties, knisdamasis joje, žaisdamas ir guosdamasis ja, – ir jau vien todėl, kad, pirma, aš dabar samprotauju apie tai, jog aš utėlė; antra, todėl, kad aš visą mėnesį maloningajai apvaizdai kvaršinau galvą, šaukdamas liudininku, jog aš ryžtuosi tai daryti ne dėl savo kūno ir geidulių, o turėdamas didingą ir malonų tikslą, – cha-cha-cha! Todėl, trečia, kad vykdydamas tą darbą ėmiausi išlaikyti teisingumą, koks tik begalimas, svorį ir saiką, ir aritmetiką: Iš visų utėlių pa-

sirinkau pačią nenaudingiausią ir, ją užmušęs, nusprendžiau iš jos paimti lygiai tiek, kiek man reikia pirmajam žingsniui, ne daugiau ir ne mažiau (o visa kita, vadinėsi, taip ir nueitų į vienuolyną, pagal testamentą – cha-cha!)... Todėl, todėl aš galų gale utėlė, – pridėjo jis, grieždamas dantimis, – todėl, kad aš pats galbūt daug blogesnis ir biauresnis už užmuštąją utėlę ir iš anksto nujaučiau, jog pasakysiu taip pats sau jau po to, kai būsiu užmušęs! Na argi galima šitokią siaubą su kuo nors palyginti! Koks biauromas! Koks niekšiškumas!.. Vai, kaip aš suprantu „pranašą,“ su kardu, ant arklio: liepia Allachas ir klausyk, „drebantysis“ padare! Teisus, teisus „pranašas,“ kai jis pastato kur nors skersai gatvę ger-r-rą bateriją ir duoda garo teisiama jam ar kaltajam, nesuteikimas garbės net pasiaiškinti! Klusnus būk, drebantysis padare ir – negeisk, todėl, kad čia ne tavo reikalas!.. Oi, nieku būdu, nieku būdu neatleisiu senpalaikei!“

Jo plaukai buvo sumirkę prakaitu, drebančios lūpos sukepo, sustingęs žvilgis buvo įbestas į lubas:

„Motina, sesuo, kaip aš mylėjau jas! Kodėl dabar aš jų nebekenčiu? Taigi, aš jų nekenčiu, kūniškai nekenčiu, negaliu šalia savęs kęsti... Andai aš priėjau ir pabučiavau motiną, atmenu... Apkabinti ir manyti, kad jei ji sužinotų, tai... bene pasisakyti jai tada? Iš manęs galima to laukti... Hm! Ji turi būti tokia pat, kaip ir aš, – pridėjo jis, atsidėjęs galvodamas, tartum grumdamsis su siaubiančiu jį klejojimu. – Oi, kaip aš dabar nekenčiu senpalaikei! Rodos antrą kartą užmuščiau, jei atsigautų! Vargšė Lizaveta! Ko ji ten pasipainiojo!.. Keista betgi, kodėl aš apie ją beveik nė negalvojau, tartum nė nebūčiau užmušęs?.. Lizaveta! Sonia! Vargšės, romios, romiomis akimis... Meilios! Kodėl jos neverkia? Kodėl jos nevaitoja?.. Jos viską atiduoda... žiūri romiai ir tyliai... Sonia, Sonia! tylioji Sonia!..“

Jo sąmonė iškriko; keista jam pasirodė, kad jis nebeatsiminė, koku būdu jis galėjo atsidurti gatvėje. Buvo jau vėlus vakaras. Prietėmiai tirštėjo, mėnulio pilnatisėjo vis šviesyn ir šviesyn, tačiau ore kažin kaip be galo buvo tvanku. Žmonės miniomis vaikščiojo gatvėmis; amatininkai ir darbininkai skirstėsi namo, o kiti vaikštinėjo; dvokė kalkėmis, dulkėmis, sudususi vandeniu. Raskolnikovasėjo liūdnas ir susirūpinęs: jis labai gerai atminė, kad išėjo iš namų kažką ketindamas, kad reikėjo kažką padaryti ir pasiskubinti, bet ką, būtent, – jis buvo pamiršęs. Staiga jis stabtelėjo ir pamatė, kad antroje gatvės pusėje, ant šaligatvio, stovi žmogus ir moja jam ranka. Jis nuėjo prie jo per gatvę, bet staiga tasai žmogus apsigrėžė ir nuėjo sau, kaip niekur nieko, nuleidęs galvą, neatsigrėždamas ir nė neparodydamas, kad šaukė jį. „Bet išties, ar dar jis šaukė?“ – pamanė Raskolnikovas, bet vis dėlto ėmė vyti. Per dešimtį žingsnių nebaigęs vyti, jis staiga pažino jį ir – išsigando; tai buvo anas miestelis, su tuo pat apsiaustu apsilvilkęs ir taip pat susikūprinęs. Raskolnikovasėjo iš tolo; jo širdis tukėjo; pasuko į skergatvį, – anas visėjo neatsigrėždamas. „Ar jis žino, kad aš paskui jį einu?“ – galvojo Raskolnikovas. Miestietis dingo vieno didelio namo vartuose. Raskolnikovas greičiau priėjo prie vartų ir ėmė žiūrėti: ar neatsigrėš jis, ar nepašauks jo? Iš tikro, praėjęs visą pavartę ir jau išeidamas į kiemą, anas staiga atsigrėžė ir vėl tartum mostelėjo jam. Raskolnikovas bematant praėjo pavartę, bet kieme miestiečio jau nebebuvo. Vadinas, jis įėjo čia pat pro pirmuosius laiptus. Raskolnikovas puolė paskui jį. Iš tikro, dviem laiptų tarpais aukščiau buvo dar girdėti kažkieno vienodi, neskubūs žingsniai. Keista, laiptai buvo tartum pažįstami! Štai pirmojo aukšto langas; liūdnam ir slėpingam švyksojo pro stiklus mėnulio šviesa; štai ir antrasis aukštas. Žio! Čia gi tas pats butas, kurį darbininkai dažė... Kodėl gi jis nepa-

žino iš karto? Einančio prieky žmogaus žingsniai nutilo: „Vadinasi, jis sustojo arba kur nors pasislėpė.“ Šit ir trečiasis aukštas; ar eiti toliau? ir kaip ten tylu, net šiurpu... Bet jis ėjo. Jo paties žingsnių aidai jį gąsdino ir nerimą kėlė. Dieve, koks tamsumas! Miestietis tikrai čia kur nors pasislėpė kertėje. A! butas ligi gali atviras į laiptus; jis pagalvojo ir ėjo. Priešinėje buvo labai tamsu, ir tylu, nė gyvos dvasios, tartum visa būtų kas išnešęs; tyliai, pirštų galais, jis ėjo į svečių kambarį; visas kambarys buvo gausiai mėnulio nušviestas; čia visa po senovei tebebuvo: kėdės, veidrodys, geltonoji sofa ir paveikslukai su rėmeliais. Didžiulis, apvalus, raudonas vario spalvos mėnuo žiūrėjo stačiai pro langą. „Tai čia užtat taip tylu, kad mėnulis šviečia, – pamanė Raskolnikovas, – tikrai jis dabar mįsles mena.“ Jis stovėjo ir laukė, ilgai laukė, ir juo tylesnis buvo mėnuo, juo smarkiau jo širdis tuksėjo, net skaudu darėsi. Ir vis tyluma. Staiga sausai brakstelėjo, lyg šipulėlį laužiant, ir vėl visa apmirė. Nubudusi musė staiga visu smarkumu susidavė į stiklą ir graudžiai suzirezė. Kaip tik tą pačią minutę, kertėje, tarp mažiosios spintos ir lango, jis įžiūrėjo tartum kabantį ant sienos balakoną. – „Kam čia balakonas? – pamanė jis, – juk jo pirma nebuvo...“ Jis tylomis priėjo ir suprato, kad už balakono kažkas yra pasislėpęs. Atsargiai paėmęs ranka, jis atitraukė balakoną ir pamatė kėdę stovint, o ant kėdės kertelėje sėdi senė, visa susirietusi ir galvą nuleidusi, todėl jokia būdu jis negalėjo jos veido pamatyti, bet tai buvo ji. Jis pastovėjo prie jos: „Bijo,“ pamanė jis, tyliai tyliai išsitraukė iš kilpos kirvį ir žnegterėjo senei į momenį, vieną kartą, kitą. Bet keista: ji nė nekrustelėjo nuo smūgių, tartum medinė. Jis persigando, prisilenkė arčiau ir ėmė žiūrėti į ją; bet ir ji dar žemiau nulenkė galvą. Jis tada prisilenkė ligi pat grindų ir iš apačios pažvelgė į jos veidą, pažvelgė ir sustingo: senė sėdėjo ir juokėsi, – leipo, tik leipo ji tyliu negirdimu juoku, ir kiek galėdama stengėsi, kad jis neišgirstų jos. Staiga jam pasirodė, kad durys iš miegamojo truputį prasivėrė ir kad ten irgi tartum kas juokiasi ir šnibžda. Jis visiškai pasiuto; kiek tiktai gali ėmė mušti senę per galvą, bet, sulig kiekvienu kirvio smūgiu, juokas ir šnibždesys iš miegamojo kambario vis smarkiau ir aiškiau buvo girdėti, o senė tai net visa kratėsi kvatodama. Jis šoko bėgti, bet priešinė jau visa pilna žmonių, durys į laiptus atviros ligi gali, ir aikštelėje, ant laiptų ir ten žemiau – vis žmonės, galva prie galvos, visi žiūri, – bet visi susigūžę ir laukia, tyli!.. Jam širdį suspaudė, kojos nebepajuda, priaugo... Jis norėjo surikti ir – nubudo.

Jis sunkiai atsiduso, – bet keista, sapnas tartum vis dar tebesitęsė: durys jo buvo atdaros ligi gali, o ant slenksčio stovėjo visiškai jam nepažįstamas žmogus ir įsispyręs į jį žiūrėjo.

[...]

II TOMAS

KETVIRTOJI DALIS

I

„Nejaugi čia sapno tęsinys?“ pamanė dar kartą Raskolnikovas. Atsargiai ir nesisitikimai jis žiūrėjo į nelauktą svečią.

- Svidrigailovas? Kokia nesąmonė! negali būti! – jis prašneko pagaliau balsu, nebūdamas tikras.

Svečias, atrodė, nė kiek nenustebo dėl to sušukimo.

- Dėl dviejų priežasčių pas jus užėjau, pirma, asmeniškai susipažinti panorėjau, kadangi seniai jau esu prisiklausęs labai įdomių ir jums palankių dalykų; o antra, svajoju, kad gal neatsisakysite man padėti viename sumanytame dalyke, tiesiogiai liečiančiame jūsų sesutės, Avdotijos Romanovnos, interesus. Juk manęs vieno, be rekomendacijos, ji galbūt nė į savo kiemą dabar neleistų, dėl neteisingo nusistatymo, na, o jūsų padedamas, aš priešingai tikiuosi...

- Blogai tikiesi, – nutraukė Raskolnikovas.

- Jos juk tik vakar atvyko, leiskite paklausti?

Raskolnikovas neatsakė.

- Vakara, aš žinau. Aš juk pats atvykau tik prieš tris dienas. Na, šit ką aš jums dėl to pasakysiu, Rodijonai Romanovičiaus; teisintis laikau nereikalinga, tačiau leiskite gi ir man pareikšti: kas gi čia visame tame dalyke, iš tikrųjų taip jau nusikalstama iš mano pusės, nagi be prietarų, o sveikai galvojant?

Raskolnikovas vis dar tylomis jį tebežiūrinėjo.

- Tas, kad savo namuose persekiojau bejėgę mergaitę ir „užgauliojau ją savo šlykščiais pasiūlymais“, – ar taip? (Pats užbėgu už akių!) Taigi pagalvokite, kad ir aš žmogus, et *nil humanum*... vienu žodžiu, kad ir aš galiu susižavėti ir pamilti (tatai, žinoma, jau ne be mūsų valios darosi), tada viskas kuo natūraliausiai išaiškinama, čia visas klausimas: ar aš išsigimėlis, ar pats auka? Na, o jeigu auka? Juk, siūlydamas savo objektui bėgti su manim į Ameriką arba į Šveicariją, aš gal kilniausių jausmų turėjau, ir dar maniau abipusinę laimę sukurti! Protas juk aistrai tarnauja; aš, rasi, pats save labiau dar skandinau, tik pagalvokite...!

- Tai kad čia visiškai ne tas, – pasibiaurėdamas nutraukė Raskolnikovas, – trumpai sakant jūs šlykštus, teisus jūs ar neteisus, užtat jūsų ir nenori pažinti, ir veja šalin, na, ir eikit sau!..

Svidrigailovas staiga nusikvatojo.

- Vis dėlto jūs... vis dėlto jūs taip lengvai nepaimsi! – ištarė jis, juokdamasis kuo atviriausiai, – aš buvau manęs pagudrauti, bet kur tau, jūs kaip tik ant paties tikriausiojo punkto atsistojote!

- Tai kad jūs ir šią pat minutę tebegudraujate.

- Na tai kas? Na tai kas? – kartojo Svidrigailovas, juokdamasis atlapa širdžia, – juk čia *bonne guerre*, kaip sakoma, ir pati nekalčiausioji gudrybė!.. Bet vis dėlto jūs man nutraukėte kalbą: šiaip ar kitaip, pabrėžiu vėl: jokių nemalonumų nebūtų buvę, jei ne tasai atsitikimas sode. Marta Petrovna...

- Gi Martą Petrovną jūs irgi, sako, nunovijote? – šiurkščiai nutraukė Raskolnikovas.

- O jūs ir apie tai girdėjote? Kur čia, tiesą pasakius, negirdėsi... Na, dėl šito jūsų klausimo išties nežinau, ką čia jums sakyti, nors mano paties sąžinė šiuo atžvilgiu ramių ramiausia. Tik nepamanykite, kad aš būgštaujau ten ko nors tokio: visa tai buvo atlikta kuo puikiausiai ir kuo tiksliausiai: gydytojų apžiūra nustatė apopleksiją, ištikusią dėl maudymosi tuojau po sočių pietų, išgėrus kone butelį vyno, ir nieko kito nustatyti negalėjo... Ne, aš šit ką vienas sau kurį laiką galvojau, ypačiai kelyje, vagone sėdėdamas: ar neprisidėjau aš prie visos tos... nelaimės, kaip nors ją erzindamas moraliai arba šiaip kuo panašiu? Tačiau nusprendžiau, kad ir to nieku būdu negalėjo būti.

Raskolnikovas susijuokė.

- Buvę čia ko jums taip nerimauti!

- O iš ko jūs juokiatės? Jūs pagalvokite: aš sudrožiau iš viso tik du kartu braukčių, net žymių nebuvo likę... Prašom nelaikyti manęs ciniku; aš juk puikiausiai suprantu, kaip tai biauuru iš mano pusės, na, ir taip toliau; bet juk aš taip pat tikrai žinau, kad Martai Petrovnai, ko gera, net ir smagu buvo dėl šito mano, taip sakyti, įsiaistrinimo. Visos kalbos dėl jūsų sesutės išseko ligi paskutinio lašelio. Marta Petrovnaą jau trečią dieną turėjo namie sėdėti; neturėjo su kuo miestelyje pasirodyti, o ir įgriso ji tenai su savo laišku (apie laiško skaitymą girdėjote?). Ir staiga šitie du braukčiai tartum iš dangaus nukrenta!.. Pirmų pirmiausia karietą liepė pakinkyti!.. Aš jau nekalbu apie tai, kad moterims tokių atvejų būna, kada labai, labai malonu būti nuskaustoms, nepaisant viso regimojo pasipiktinimo. Jų visoms būna, tų atvejų, taigi; apskritai, žmogus labai, labai mėgsta būti nuskaustas, ar jūs tą pastebėjote? Bet moterys ypatingai. Net galima pasakyti, kad jos tik tuo ir gyvena.

Vieną tarpą Raskolnikovas buvo bemanąs atsistoti ir išeiti ir tuo baigti pasimatymą. Tačiau tam tikras smalsumas ir net lyg praktinis sumetimas jį sulaukė akimirka.

- Jūs mėgstate muštis? - paklausė jis be atidžios.

- Ne, nelabai, - ramiai atsakė Svidrigailovas. - O su Marta Petrovna beveik nesimušdavome. Mes labai taikiai gyvenome, ir ji manimi visada būdavo patenkinta. Brauktį aš pavartoju per visus mūsų septynerius metus tiktai du kartus (jei neskaitysime dar vieno trečiojo atvejo, labai, tiesa, dviprasmiško): pirmą kartą - dviem mėnesiam praėjus po mūsų sutuoktusių, tučiuojau mums parvažiuavus į sodžių, ir šitas štai paskutinis kartas. O jūs jau manėte, aš toks išsigimėlis, reakcionierius, baudžiatvės šalininkas? che-che... O, beje: ar jūs neatsimenate, Rodijonai Romanovičia, kaip prieš keletą metų, dar anais palaimintais žodžio laisvės laikais, išdėjo pas mus prieš visą visuomenę ir visoje literatūroje vieną bajorą - pamiršau pavardę! - dar šit, vokiečių vagone prilupė, atsimenate? Tada pat, tais pačiais metais, buvo tasai „Begėdiškas. Amžiaus išsišokimas (antai, viešieji „Egipto naktų“ skaitymai, atmenate? Ak, tos juodos akys! O, mano jaunystės auksiniai metai!) Na, tai šit mano nuomonė: poną, prilupusį vokiečių, aš nelabai teatjaučiau, nes ir iš tikrųjų ką čia neatjausti! Tačiau greta to negaliu nepareikšti, kad pasitaiko kartais tokių kurstančių „vokiečių“ jog, man rodos, nėra nė vieno progresisto, kuris visiškai galėtų už save laiduoti. Iš šito punkto niekas tada nepažvelgė į dalyką, o tuo tarpu tik šitas punktas tėra tikrai humaniškas, iš tikro sakau.

Tą pasakęs, Svidrigailovas staiga ėmė juoktis. Raskolnikovui aišku buvo, kad čia kažkam tvirtai pasiryžęs žmogus ir turi slaptą mintį.

- Jūs, turbūt, keletą dienų iš eilės nė su kuo nesate kalbėję? - paklausė jis.

- Beveik taip. Ot ką: veikiausiai, stebitės, kad aš toks lankstus žmogus.

– Ne, man, šit kodėl nuostabu, jūs jau perdaug esate lankstus žmogus.

– Gal todėl, kad jūsų išūlieji klausimai manęs neįžeidžia? – Ar taip, ką? Taigi... ko čia išžižesti? kaip klausinėjote, taip ir atsakinėjau, – pridėjo jis su nuostabiu paprastumu. – Juk aš ypatingai tai nieku nesidomiu, dievaži, – kalbėjo jis kažin kaip susimąstęs. – Ypačiai dabar, nieku neužsiėmęs... Nors, tiesą pasakius, jūs galite manyti, kad aš tyčia gerinuosi, juo labiau, kad turiu reikalą į jūsų sesutę, pats pasisakiau. Tačiau aš jums atvirai pasisakysiu: labai nuobodu! ypačiai tris dienas, taigi, aš net nudžiugau, sužinojęs apie jus... Nesupykite, Rodijonai Romanovičiau, bet jūs man pats kažin kodėl atrodo baisiai keistas. Kaip sau no rite, o jumyse kažkas vyksta; ir kaip tik dabar, tai yra nebūtinai šią minutę, o apskritai dabar... Na, na, nebekalbėsiu, nebekalbėsiu, nesiraukykite! Aš jau nesu toks meška, kaip jūs manote.

Raskolnikovas niūriai pažiūrėjo į jį.

– Juk net galbūt ir visai ne meška, – pasakė jis. – Mart net rodosi, kad jūs iš labai geros visuomenės, bent jau mokate prirėikus būti padoriu žmogumi.

– Na, juk aš niekeno nuomone jau taip labai nesidomiu, – šaltai ir net kiek išdidžiai atsakė Svidrigailovas, – tad kodėl gi man ir nepabūti niekšu, jei šiuo rūbu mūsų klimato taip patogiu vilkėti ir... ir ypačiai, jei į tai natūralų palinkimą turi, – pridėjo jis, vėl ėmęs juoktis.

– Aš girdėjau betgi, kad jūsų čia daug pažįstamų. Jūs juk tas, kur vadinama „ne be ryšių“. Kam tad, vadinas, jums manęs, jei ne tikslams kokiems nors?

– Čia jūs tiesą pasakėte, kad aš turiu pažįstamų, – gyvai atsiliepė Svidrigailovas, neatsakydamas į svarbiausią punktą – aš jau buvau jų sutikęs; juk trečią dieną šlaistausi; ir aš pats juos atpažįstu, ir jie mane, rodos, atpažįsta. Na, ką gi, apsilikęs kaip reikia ir laikomas ne skurdžiumi; juk mūsų net valstiečių reforma nepalietė; miškai ir užtvinstamos lankos, tai pajamų ir nemažėja; tačiau... neisiu aš tenai; ir pirma pakyrėjo; vaikščioju trečia diena ir niekam nesirodau... O tai miestas! Sakyk, meldžiamasis, kaip jis čia pas mums susikūrė! Tai kanceliaristų ir įvairiausių seminaristų miestas! Išties, aš daug ko seniau nebuvo čia pastebėjęs, prieš aštuonetą metų, kai čia daužiausi... Viena tikta anatomija ir bepasitikiu, dievaži!

– Kokia anatomija?

– O dėl visų tų klubų, Diosotų, puantų šitų jūsų, arba, jei norit, ir dėl progreso šit, na, tas tegul sau jau be mūsų bus, – kalbėjo jis toliau, vėl nepastebėjęs klausimo. – Ir būk tu man šuleriu!

– O jūs buvote ir šuleriu?

– Kaipgi be to? Visa kompanija mūsų buvo, puikiausia, aštuonetos metų atgal; leisdavome laiką; ir vis, žinote, žmonės su manieromis, poetų buvo, kapitalistų buvo. Ir apskritai pas mus, rusų visuomenėje, gražiausių manierų tie, kurie mušti yra gavę, ar jūs tą pastebėjote? Tai juk aš sodžiujė dabar apsileidau. O vis dėlto buvo bepatupdą mane tada į kalėjimą už skolas, graikapalaikis vienas iš Niežino. Štai ir pasisuko Marta Petrovna, pasiderėjo ir išpirko mane už trisdešimt tūkstančių sidabrinių. (Iš viso aš buvau skolingas 70 000.) Susijungėme mes su ja teisėtomis jungtuvėmis, ir išsivežė ji mane tučtuojau pas save į sodžių, kaip kokią brangenybę. Ji juk vyresnė už mane penkeriais metais. Labai mylėjo. Septynerius metus iš sodžiaus nebuvo išvažiavęs. Ir įsidėmėkite gi, visą gyvenimą dokumentą prieš mane turėjo, svetimu vardu, dėl tų trijų dešimtų tūkstančių, tai tegu tik aš būčiau sumanęs dėl ko nors pamaištauti, tučtuojau į kilpas! Ir būtų padariusi! Moterims juk visa tai drauge sugyvena.

– O kad ne dokumentas, būtumėt pasipustę padus?

– Nežinau, kaip čia pasakyti. Manęs tas dokumentas gangreit nė nevaržė. Niekur aš nenorėjau, o į užsienius Marta Petrovna ir pati mane porą kartų kvietė, matydama, kad aš nuobodžiauju. Bet ką čia! Po užsienius aš pirmai buvau važinėjęs, ir visada man ten šleikštu būdavo. Nieko taip ypatingo, bet šit saulėtekis liepsnoja, Neapolio įlanka, jūra, žiūri ir kažin kaip liūdna. Visų bjauriausia, kad, iš tikro, kažko liūdi! Ne, tėvynėje geriau: čia bent jau visur ir visada kitus kaltini, o save teisini. Aš dabar, rasi, ekspedicijon į šiaurės ašigalį važiuočiau, nes *j'ai le vin mauvais*², ir gerti man šlykštu, o be vyno daugiau nieko nebelieka. Mėginau. O ką, sako, Bergas sekmadienį Jusupovo sode su didžiuliu orlaiviu išskrisiąs, palydovų už tam tikrą mokestį ieškąs, tiesa?

– Ką gi, skristumėtė?

– Aš? ne... taip tik... – sumurmėjo Svidrigailovas, iš tikrųjų lyg susimąstęs.

„Tai ką jis, gal iš tikrųjų?“ pamanė Raskolnikovas.

– Ne, dokumentas manęs nevaržė, – tęsė toliau Svidrigailovas, – aš tai pats iš sodžiaus nevažiuodavau. Be to, jau bus metai, kaip Marta Petrovna per savo vardines man ir tą dokumentą gražino, ir dar priedo žymią sumą padovanojo. Ji juk turėjo kapitalo. „Matote, kaip aš jums pasitikiu, Arkadijau Ivanovičiau“, tikrai, taip ir pasakė. Jūs netikite, kad taip pasakė? O žinote: juk aš padoriu ūkininku sodžiuje tapau; mane visa apylinkė žinojo. Knygų irgi parsisiųsdindavau. Martai Petrovnai iš pradžių patikdavo, bet vėliau bijodavo, kad aš neišeičiau iš krašto besimokydamas.

– Jūs Martos Petrovnos, atrodo, labai liūdite?

– Aš? Gali būti. Išties, gali būti. O, beje, ar jūs tikite į vaiduoklius?

– Kokius vaiduoklius?

– Paprastus vaiduoklius, kokius gi!

– O jūs tikite?

– Tai jau gal ne, *pour vous plaire*³... Tai yra ne tai, kad ne...

– Vaidenasi, ar kas?

Svidrigailovas kažin kaip keistai pasižiūrėjo į jį.

– Marta Petrovna teikiasi lankyti, – pasakė jis, iškreipęs lūpas kažkokia keista šypsena.

– Kaip tai teikiasi lankyti?

– Nagi jau tris kartus buvo atėjusi. Pirmą kartą ją pamačiau tą pačią laidotuvių dieną, po valandos iš kapų parėjęs. Tai buvo iš vakaro prieš mano išvažiavimą į čia. Antrą kartą prieš tris dienas, kelyje, auštant, Malaja-Višera stotyje; o trečią kartą prieš dvi valandas, bute, kur aš apsistojęs, kambaryje: aš buvau vienas.

– Nesapnavot?

– Nėmaž. Visus tris kartus ne sapne. Ateina, pasikalba kokią minutę ir vėl išeina pro duris. Net tartum girdėti.

– Užtat aš taip ir maniau, kad jums tikrai kas nors šitai darosi! – staiga prakalbo Raskolnikovas ir tą pat akimirką nusistebėjo, kad taip pasakė. Jis buvo labai susijaudinęs.

– Štai ka-aip? Jūs taip pamanėte? – stebėdamasis paklausė Svidrigailovas, – nejaugi? Na, argi aš nesakiau, kad tarp mudviejų yra kažin koks bendras taškas, ką?

– Niekada jūs to nesakėte! – smarkiai ir karštai atsakė Raskolnikovas.

– Nesakiau?

² (pranc.) vynas blogas

³ (pranc.) kad jums patiktų

- Ne!

- Man pasirodė, kad sakiau. Ką tik dabar, kaip įėjau ir pamačiau, kad jūs užsimerkęs gulite ir apsimetate, - tučiuojau ir tariu sau: „Šit čia tas pats ir yra!“

- Ką tai reiškia: tas pats? Apie ką čia jūs? - suriko Raskolnikovas.

- Apie ką? O išties nė nežinau apie ką... - visai atvirai ir kažkaip pats susipainiojęs, murmtelėjo Svidrigailovas.

Kokią minutę patylėjo. Abu žiūrėjo vienas į antrą išvertę akis.

- Visa tat nesąmonė! - su apmaudu sušuko Raskolnikovas. Ką gi ji jums kalba, kai ateina?

- Ar ji? Įsivaizduokite, apie pačius niekiausius niekniekius, ir stebėkis žmogumi: mane juk tas ir pykdo. Pirmą kartą įėjo (aš, žinote, buvau pavargęs; laidotuvių pamaldos, amžiną atilsį, vėl kitos maldos, užkandos, - galų gale kabinete vienas pasilikau, užsirūčiau cigarą, susimąsciau) įėjo pro duris. „O jūs, Arkadijau Ivanovičiau, sako, per tuos rūpesčius ir pamiršote šiandie valgomajame laikrodį užsukti.“ O laikrodį aš išties per visus septynerius metus kiekvieną savaitę pats užsukdavau, jei pamirštu, tai visada, būdavo, primena. Kitą dieną aš jau važiuoju čia. Įėjau į stotį auštant, - naktį buvau užsnūdęs truputį, kaulus maudžia, akys užmiegotos, - pasiėmiau kavos; žiūriu - Marta Petrovna besisėdanti šalia manęs su kortomis rankose: „Gal jums paburti prieš kelionę?“ O ji meistras burti buvo. Na, ir negaliu sau atleisti, kad nepasibūriau. Pabėgau išsigandęs, o čia, tiesa, tuoj ir skambalas. Sėdžiu šiandie po biauriausių valgyklos pietų, pilvas išpūstas, sėdžiu, rūkau - staiga vėl Marta Petrovna įeina visa išsipuošusi, nauja žalio šilko, suknia, su ilgiausia uodega; „Sveiki, Arkadijau Ivanovičiau! Kaip jums patinka mano suknia? Aniska taip nepasiūtų.“ (Aniska - mūsų siuvėja sodžiuje, iš buvusių baudžiauninkų, Maskvoje mokėsi - graži mergiūkštė). Stovi, sukiojasi prieš mane. Aš apžiūrėjau suknią, paskui atidžiai pažiūrėjau į jos veidą: „Argi verta jums, Marta Petrovna, dėl tokių niekniekių pas mane vaikščioti, kvaršinti sau galvą“. - „Ak tu Dieve mano, jau nė pakibinti tavęs nebegalima!“ Aš jai sakau, norėdamas paerzinti: „Aš, Marta Petrovna, vesti noriu“. - „Iš jūsų, Arkadijau Ivanovičiau, galima to laukti; nedidelė jums garbė, kad jūs, nesuspėję žmonos palaidoti, tučiuojau ir vesti išvažiavote. Kad nors gerą būtumėt pasirinkę, o čia dabar, aš juk žinau, - nei jai, nei sau gero, tiktai gerus žmones prijuokinsit.“ Ėmė ir išėjo, ir uodega tartum šlama. Mat, kokia nesąmonė, ką?

- Bet jūs, tiesą pasakius, gal čia viską meluojate? - atsiliėpė Raskolnikovas.

- Aš retai temeluojau, - susimąstęs atsakė Svidrigailovas ir tartum visiškai nepastebėjęs klausimo įžūlumo.

- O anksčiau, prieš tai, jūs niekad vaiduoklių nematydavote?

- N... ne, mačiau, vieną tiktai kartą gyvenime, prieš šešetą metų. Buvo toks Filka pas mane, namų tarnas; vos tik jį palaidojo, aš sušunku užmiršęs: „Filka, pypkę!“ Įėjo, ir tiesiai prie žarduko, kuriame mano pypkės stovėdavo. Aš sėdžiu, galvoju: „Tai jis man atkeršyti“, nes prieš pat jo mirtį mes smarkiai buvom susibarę. „Kaip tu drįsti, sakau jam, su kiaura alkūne pas mane eiti, laukan, nenaudėli!“ Apsisuko, išėjo ir daugiau nebeatėjo. Aš Martai Petrovnai tada nesakiau. Buvau norėjęs gedulingas pamaldas už jį užpirkti, bet gėda pasidarė.

- Nueikite pas gydytoją.

- Tą aš ir be jūsų suprantu, kad nesveikas, nors, išties, nežinau kuo; man rodos, aš tikriausiai sveikesnis už jus penkis kartus. Aš jus ne to klausiu, - ar jūs tikite ar ne, kad vaiduokliai rodosi? Aš juk paklausiu: ar jūs tikite, kad yra vaiduoklių?

- Ne, nieku gyvu nepatikėsiu! - net su kažkokiu pykčiu sušuko Raskolnikovas.

- Juk paprastai taip sako? - murmėjo Svidrigailovas sau, žiūrėdamas į šalį ir truputėlį pakreipęs galvą. - Jie sako: „Tu sergi, taigi tas, kas tau vaidenasi, yra tiktai grynas kliedesys.“ O juk čia nėra griežtos logikos. Aš sutinku, kad vaiduokliai rodosi tiktai sergantiems; bet tas tik tai įrodo, kad vaiduokliai gali rodytis ne kitaip, kaip sergantiems, o ne tai, kad jų pačių nėra.

- Žinoma, nėra! - susierzinęs spyrėsi Raskolnikovas.

- Nėra? jūs taip manote? - tęsė Svidrigailovas, iš lėto į jį žvilgterėjęs. - Na, o kas būtų, jei šitaip samprotautume (nagi, padėkite): „Vaiduokliai - tai, taip sakant, - kitų pasaulių skuteliai ir nuotrupos, jų pradžia. Sveikam žmogui, suprantama, nėra dėl ko juos matyti, nes sveikas žmogus yra kuo daugiausia žemiškas žmogus, taigi, turi gyventi tiktai šiuo gyvenimu, dėl pilnio ir dėl tvarkos. Bet kai tik susirgo, kai tik pairo organizme normalinė žemiškoji tvarka, tuojau ir ima reikštis kito pasaulio galimumas, ir juo labiau sergi, juo daugiau turi santykių su kitu pasauliu, taip kad, kai jau visai numiršta žmogus, tai stačiai ir pereina į kitą pasaulį.“ Aš apie tai seniai samprotauju. Jei būsimoju gyvenimu tikite, tai ir šiuo samprotavimu galima patikėti.

- Aš netikiu būsimoju gyvenimu, - pasakė Raskolnikovas. Svidrigailovas sėdėjo susimąstęs.

- O kas tada, jei ten vieni tik vorai arba kas nors panašaus, - staiga jis pasakė.

„Tai pamišėlis“, - pamanė Raskolnikovas.

- Šit mes visada vaizduojamės amžinybę kaip idėją, kurios negalima suprasti, lyg kažką didelį, didelį! Kodėl gi būtinai didelį? Ir staiga, vietoj viso to, įsivaizduokite sau, bus ten vienas kambarėlis, taip maždaug kaip kaimiška pirtelė, susmilkusi, o visose kėtėse vorai, - šit tau ir visa amžinybė. Man, žinote, kartais maždaug šitaip vaidenasi.

- Ir nejaugi, nejaugi jūs; nieko nesivaizduojate geresnio ir teisingesnio, kaip tik tą! - su liguistu jautrumu sušuko Raskolnikovas.

- Teisingesnio? O iš kur gali žinoti, rasi, čia ir yra teisingumas, ir žinote, aš būtinai tyčia taip padaryčiau! - atsakė Svidrigailovas, nei šiaip, nei taip šypsodamasis.

Kažkoks šiurpas perėmė Raskolnikovą dėl tokio nežmoniško atsakymo. Svidrigailovas pakėlė galvą, įsispyręs pažiūrėjo į jį ir staiga ėmė kvatoti.

- Ne, bet jūs štai ką supraskite, - jis ėmė rėkti, - prieš pusvalandį mes vienas antro nebuvome dar matę, priešai esame, turime neišspręstą reikalą; mes reikalą pamėtėme, ir matai, į kokią literatūrą nuvažiavome! Na, ar ne teisybę sakiau, kad mes vieno lizdo paukščiai?

- Būkite malonūs, - susierzinęs tęsė Raskolnikovas, - leiskite jus paprašyti greičiau aiškintis ir pasisakyti, dėl ko man suteikėte garbę apsilankydami... ir... ir... aš skubu, neturiu laiko, aš noriu išeiti...

- Prašau, prašau. Jūsų sesutė, Avdotija Romanovna, išteka už pono Lužino, Piotro Petrovičiaus?

- Ar negalima kaip nors aplenkti bet kuriuos klausimus apie mano seserį ir neminėti jos vardo. Aš net nesuprantu, kaip jūs drįstate prie manęs ištarti jos vardą, jei tik jūs tikrai Svidrigailovas?

- Tai kad gi aš apie ją atėjau kalbėti, tai kaipgi neminėti?

- Gerai; kalbėkite, tik greičiau!

- Aš įsitikinęs, kad jūs apie tą poną Lužiną, mano giminaitį iš žmonos pusės, jau susidarėte savo nuomonę, jei nors pusvalandį teko jį matyti arba ką nors tikra ir tikslaus

apie jį girdėti. Avdotijai Romanovnai jis ne pora. Mano manymu Avdotija Romanovna šiuo atveju aukojasi labai kilnia širdimi, tik neapsiskaičiavusi, dėl... dėl savo šeimos. Man atrodo, sprendžiant iš to, ką apie jus buvau girdėjęs, kad jūs iš savo pusės būtumėt labai patenkintas, jei šios jungtuvės galėtų iširti, nepakenkdamas interesams. O dabar, pažinęs, jus pats, aš net esu tuo tikras.

– Iš jūsų pusės visa tai labai naivu; atsiprašau, aš norėjau pasakyti: įžūlu, – pasakė Raskolnikovas.

– Tai yra, jūs tuo sakote, kad aš kvaršinu galvą dėl savo kišenės. Nesisielokite, Rodijonai Romanovičiaus, jeigu aš sau naudos ieškodamas rūpinčiausi, tad nebūčiau taip atvirai pradėjęs kalbėti, juk nesu jau toks paskutinis kvailys. Šiuo atžvilgiu atskleisiu jums vieną psichologinę keistybę. Ką tik aš, teisindamas savo meilę Avdotijai Romanovnai, sakiau, kad aš pats buvau auka. Tad žinokite, kad jokios aš dabar meilės nebejaučiu, – j-jokios, net man pačiam dėl to keista, kadangi aš iš tikrųjų kai ką jaučiau...

– Iš dyko buvimo ir pasileidimo, – nutraukė Raskolnikovas.

– Tikrai, aš žmogus pasileidęs ir dykūnas. O jūsų sesutė, beje, turi tiek gerų ypatybių, jog ir aš juk negalėjau atsispirti tam tikram išpūdžiui. Tačiau visa tai viena tikrai nesąmonė, kaip dabar ir pats matau.

– Ar seniai pamatėte?

– Jau seniai pradėjau pastebėti, o galutinai įsitikinau prieš tris dienas, beveik tą pačią minutę, kaip atvažiavau į Peterburgą. Nors, tiesą pasakius, dar Maskvoje vaizdavausi, kad važiuoju kovoti dėl Avdotijos Romanovnos rankos ir rungtis su ponu Lužinu.

– Atsiprašau, kad jus vėl nutrauksiu, būkite geras: ar negalima sutrumpinti ir eiti stačiai prie jūsų apsilankymo tikslo. Aš skubu, man reikia išeiti...

– Su mieliausiu noru. Atvykęs čion ir pasiryžęs dabar pradėti tam tikrą vojažą, aš panorėjau visų pirma susitvarkyti kas reikalingiausia. Mano vaikai palikti pas tetą; jie turtingi, o aš pats jiems nereikalingas. Ir koks iš manęs tėvas! Sau aš pasiemiau tik tiek, kiek padovanojo man prieš metus Marta Petrovna. Man pakaks. Atsiprašau, tuojau pereisiu prie paties reikalo. Prieš tą vojažą, kuris, gali būti, ir įvyks, aš noriu ir su ponu Lužinu pabaigti. Ne tai, kad aš jo jau taip nebegalėčiau pakęsti, bet tik dėl jo ir kilo tas mano barnis su Marta Petrovna, kai aš sužinojau, kad ji tas vestuves lipdo. Aš noriu dabar pasimatyti su Avdotija Romanovna, jums čia pat būnant, išaiškinti jai visų pirma, kad iš pono Lužino ne tik nebus jai nė menkiausios naudos, o veikiausiai tikra žala. Paskiau, išmėdęs iš jos atleidimą dėl tų visų neseniai buvusių nemalonumų, aš paprašyčiau leidimo pasiūlyti jai dešimtį tūkstančių rublių ir tuo būdu palengvinti nutraukti ryšius su ponu Lužinu, ryšius, kuriuos, aš esu tikras, ji pati mielai nutrauktų, jei tik būtų galima.

– Taigi iš tikro, iš tikro tamsta pamišėlis! – suriko Raskolnikovas, ne tiek jau įpykintas, kiek nustebęs. – Kaip jūs drįstate šitaip kalbėti!

– Aš taip ir žinojau, kad jūs imsit rėkauti; tačiau, visų pirma, aš nors ir nesu turtingas, bet tie dešimt tūkstančių rublių man atliekami, tai yra visiškai, visiškai man nereikalingi. Nepriims. Avdotija Romanovna, tai aš, ko gero, dar kvailiau juos išleisiu. Tai viena. Antra; mano sąžinė visiškai rami; aš be jokių išskaičiavimų siūlau. Tikėsite ar netikėsite, bet ilgainiui sužinosite ir jūs, ir Avdotija Romanovna. Visa esmė ta, kad aš tikrai padariau bent kiek vargo ir nemalonumų didžiai gerbiamai jūsų sesutei; taigi, jausdamas tikrąją atgailą, iš visos širdies noriu – ne atsipirkti, ne išsimokėti už nemalonumus, o tiesiog padaryti jai ką nors naudinga, remdamasis tuo, kad aš juk negi esu gavęs privilegiją vien tikrai pikta daryti. Jei mano pasiūlyme būtų nors milijoninė dalelė

išskaičiavimo, tai aš nesiūlyčiau taip stačiai; juo labiau nesiūlyčiau dešimties tūkstančių, kadangi prieš penkias savaites siūliau jai daugiau. Be to, aš galbūt labai ir labai greit veisi vieną mergaitę, tuo būdu jau savaime visi įtarimai dėl bet kokių pasikėsimų prieš Avdotija Romanovna turi dingti. Baigdamas dar pridursiu, kad, tekėdama už pono Lužino, Avdotija Romanovna tuos pačius pinigus ima, tik iš kitos pusės... Tik jūs nepykite, Rodijonai Romanovičiaus, svarstykite ramiai ir šaltai.

Sakydamas tai Svidrigailovas buvo pats labai šaltas ir ramus.

– Prašau baigti, – pasakė Raskolnikovas. – Šiaip ar taip, tai nedovanotinai įžūlu.

– Nė kiek. Išėitų, kad žmogus šiame pasaulyje gali daryti vien tiktai pikta, ir priešingai, neturi teisės padaryti nė kruopelytės gero dėl tuščių įprastinių formalybių. Tai nesąmonė. Juk jei aš, pavyzdžiui, numirčiau ir palikčiau tą sumą jūsų sesutei testamentu, nejaugi ir tuokart ji priimti atsisakytų?

– Labai gali būti.

– Na, jau čia tai ne. O ką gi, kad ne, tai ne, tai tegu taip ir bus. Tačiau dešimt tūkstančių – puikus dalykas, prie progos. Kaip bebūtų, vis dėlto paprašysiu, apie ką kalbėjom, pasakyti Avdotijai Romanovnai.

– Ne, nepasakysiu.

– Tuo atveju, Rodijonai Romanovičiaus, aš pats būsiu priverstas stengtis pasimatyti asmeniškai ir, vadinasi, trikdyti ramybę.

– O jei aš pasakysiu, jūs nebenorėsite pats susitikti?

– Nežinau, išties, kaip čia jums pasakyti. Vieną kartą pasimatyti aš labai norėčiau.

– Neturėkite vilties.

– Gaila. Tiesą pasakius, jūs manęs nepažįstate. Šit, rasi, labiau suartėsime.

– Jūs manote, kad mes labiau suartėsime?

– O kodėl ne? – nusišypsojęs pasakė Svidrigailovas, atsistojo ir pasiėmė skrybėlę, – aš juk ne taip jau labai ir norėčiau jus trukdyti ir, eidamas čia, nelabai ko tikėjaisi, nors, tiesą pasakius, jūsų fizionomija dar šiandien rytą mane nustebino...

– Kur jūs mane šandie rytą matėte? – nerimaudamas paklausė Raskolnikovas.

– Atsitiktinai... Man vis rodosi, kad jumyse yra kažkas kaip ir manyje... Bet nebūgštaukite, aš nesu įkyrus; ir su šulieriais gražiai sugyvenau, ir kunigaikščiui Svirbėjui, mano tolimai giminei ir didžiūnui, neįkyrėjau, ir apie Rafaelio Madoną poniai Prilukovai į albumą sugebėjau parašyti, ir su Marta Petrovna septynerius metus niekur neišvažiuodamas pragyvenau, ir Viazemskio namuose Sennaja aikštėje senovės laikais nakvodavau, ir orlaiviu su Bergu galbūt išskrisiu.

– Na, gerai. Leiskite paklausti, ar jūs greit važiuosite į kelionę?

– Į kokią kelionę?

– Nagi į tą „vojažą“ ... Juk jūs patys sakėte.

– Į vojažą? Ak, taip... išties, aš jums kalbėjau apie vojažą... Na, čia dar klausimas platus. O, kad jūs žinotumėte, betgi, apie ką klausiate! – pridūrė jis ir staiga balsiai ir trumpai susijuokė. – Aš galbūt vietoje vojažo vesiu žmoną; man merginą perša.

– Čia?

– Taip.

– Kada jūs ir suspėjot?

– Tačiau su Avdotija Romanovna vieną kartą pasimatyti labai norėčiau. Rimtai prašau. Na, iki pasimatymo... ak šit! Juk štai ką būčiau pamiršęs! Pasakykite, Rodijonai Romanovičiaus, savo sesutei, kad jai Martos Petrovnos testamente trys tūkstančiai užrašyti.

Tai gryna teisybė. Marta Petrovna pasirūpino savaitę prieš mirdama, ir prie manęs buvo padaryta. Po dviejų trijų savaičių Avdotija Romanovna galės ir pinigų gauti.

– Jūs tiesą sakote?

– Tiesą. Pasakykite, reiškiau pagarbą. Aš juk visai netoli nuo jūsų apsistojęs.

Išeidamas Svidrigailovas susidūrė duryse su Razumichinu.

[...]

EPILOGAS

II

Jis sirgo jau seniai; bet ne katorginio gyvenimo baisenybės, ne darbai, ne maistas, ne skusta galva, ne suplyšę drabužiai palaužė jį; o! kas jam visos tos kančios ir kankinimai! Priešingai, jis net buvo patenkintas gaudamas dirbti: fiziškai nusikamavęs dirbdamas, jis bent jau laiduodavo sau keletą valandų ramaus miego. Ir ką jam reikė maistas, – tie skysti kopūstai su tarakonais? Seniau, studentas būdamas, jis dažnai nė to neturėdavo. Atpardas buvo šiltas ir tinkamai pritaikintas jo gyvenimo būdai. Pančių ir grandinių jis nė justi nejudavo. Ar tai jam gėdytis skustos galvos ir dvispalvės striukės? Bet prieš ką? Prieš Sonią? Sonia bijojo jo, tad argi turėtų dar gėdytis prieš ją?

O ką gi? Jis vis dėlto gėdijosi ir Sonios, kurią kankino užtai savo pilnu paniekos ir šiurkščiu elgesiu. Bet ne skustos galvos ir pančių gėdijosi; jo išdidumas buvo baisiai pažeistas; jis ir susirgo dėl pažeisto išdidumo. O, koks jis būtų buvęs laimingas, jei būtų galėjęs pats save apkaltinti! Jis būtų pakėlęs tada viską, net gėdą ir panieką. Bet jis smarkiai save teisė, ir sužiaurėjusi jo sąžinė nerado jokio ypatingai baisaus nusikaltimo jo praeityje, be vieno gal paprasto apsirikimo, kuris kiekvienam gali pasitaikyti. Jis gėdijosi kaip tik to, kad jis, Raskolnikovas, žuvo taip akiai, beviltiškai, kurčiai ir kvailai, kažkokiu aklo likimo sprendimu, ir dabar turi nusilenkti ir sutikti su kažkokio sprendimo „beprasmybe“, jei nori dar šiek tiek save nuraminti.

Nerimas be tikslo ir be priežasties dabartyje, o ateityje vien tik tolydinis aukojimasis, kuriuo nieko neįgyjama, šit kas jo laukė pasaulyje. Ir kas iš to, kad po aštuonerių metų jis turės tik trisdešimt dvejis metus, ir jis vėl galės iš nauja pradėti gyventi! Kam jam begyventi? Ko laukti ateity? Ko siekti? Gyventi, kad gyventų? Bet jis jau tūkstantį kartų anksčiau dar buvo pasiryžęs atiduoti savo gyvenimą dėl idėjos, dėl vilties, net dėl svajonės. Vieno paties gyvenimo jam visada buvo maža; visada jis troško daugiau. Gali būti, kad vien tik dėl savo troškimų stiprumo jis ir buvo tada save palaikęs žmogumi, kuriam leista daugiau, negu kitiems.

Ir kad bent jam likimas būtų pasiuntęs atgailą – gailiąją atgailą, draskančią širdį, neduodančią atilsio, tokią atgailą, dėl kurios siaubingų kančių vaidenasi kilpa ir sietuva! O, kaip jis būtų ją apsidžiaugęs! Kančios ir ašaros – juk tat irgi gyvenimas. Bet jis nedarė atgailos dėl savo nusikaltimo.

Mažų mažiausia, jis būtų galėjęs bent pykti ant savo kvailumo, kaip jis jau anksčiau pyko ant savo blogų ir kvailiausių veiksmų, kurie atvedė jį į kalėjimą. Bet dabar, jau kalėjime, laisvėje, jis vėl iš naujo apsvarstė, apgalvojo visus savo buvusius poelgius ir visai nerado, kad jau jie būtų tokie šlykštūs ir kvaili, kaip jam atrodė anuo lemiamuoju laiku, pirmiau.

„Na, kuo, kuo, – mąstė jis, – mano mintis buvo kvailesnė už kitų mintis ir teorijas, kurios knibžda ir grūdasi tarpusavy po pasaulį, nuo pat to laiko, kaip šis pasaulis yra? Reikia tik pažiūrėti į dalyką visiškai nepriklausomu, plačiu ir laisvu nuo kasdieninių įtakų

žvilgiu, ir tada, žinoma, mano mintis pasirodys visai ne tokia... keista. Vai, jūs smerkėjai ir penketo sidabrinių kapeikų vertės galvočiai, kodėl jūs sustojat pusiaukelėje!“

„Na, kuo mano pasielgimas jiems atrodo toks šlykštus? – kalbėjo pats vienas, – gal tu, kad jis – piktadarystė? Ką reiškia žodis piktadarystė? Mano sąžinė rami. Žinoma, padarytas kriminalinis nusikaltimas; žinoma, pažeista įstatymo raidė ir pralietas kraujas, na, ir imkit už tą raidę mano galvą... ir ganės! Žinoma, jei šitaip žiūrėsi, daugelis net žmonijos geradarių, kurie nepaveldėjo valdžios, bet patys ją pagrobė, jau turėjo būti mirtimi nubausti, kai pirmuosius dar savo žingsnius darė. Bet tie žmonės atlaikė savo žingsnius, ir todėl jie teisūs, o aš neatlaikiau ir, vadinasi, aš neturėjau teisės leisti sau tokio žingsnio.“

Štai tik tuo vienu jis prisipažindavo kaltas: tik tuo, kad nusikaltimo nepakėlė ir nuėjo prisipažinti.

Jis net kankindavosi dėl minties: kodėl jis tada nenusižudė?

Kodėl tada stovėjo prie upės ir pasirinko verčiau prisipažinti? Nejaugi toks galingas tas noras gyventi ir taip sunku jį nuveikti? Juk nuveikė Svidrigailovas, nors bijojo mirties?

Jis kankindamasis kaišiojo tą klausimą ir negalėjo suprasti, kad jau ir tada, kai stovėjo prie upės galbūt buvo pajutęs savyje ir savo įsitikinimuose gilų melą. Jis nesuprato, kad šitas nujautimas galėjo būti būsimąjo jo gyvenimo persilaužimo, būsimąjo jo prisikėlimo, būsimųjų naujų pažiūrų į gyvenimą pranašystė.

Jis veikiau buvo linkęs manyti, kad čia vien tik aklo instinkto trauka, kurią ne jam nuveikti ir per kurią jis vėl gi nepajėgė peržengti (dėl savo silpnumo ir menkumo). Jis žiūrėjo į savo katorgos draugus ir stebėjosi: kaip jie visi irgi mylėjo gyvenimą ir kaip brangino jį! Jam kaip tik pasirodė, kad kalėjime jį dar labiau myli ir vertina, negu laisvėje. Kokių tik kančių ir kankinimų yra iškentėję kai kurie jų, pavyzdžiui, valkatos! Negi jau tiek daug turėtų jiems reikšmės vienas koks nors saulės spindulėlis, tanki giria, kame nors nežinomoj tankumynėj šaltas šaltinėlis, nužiūrėtas dar prieš metų metus, kurią pamatyti taip svajoja valkata, kaip apie pasimatymą su meiluže, sapne jį sapnuoja, žalią žolelę aplinkui jį, giedantį paukštelį krūmuose! Giliau išsižiūrėdamas, jis matė dar labiau neišaiškinamų pavyzdžių.

Kalėjime, jį supančioje aplinkumoje be abejo, jis daug ko nepastebėdavo, ir nenorėdavo visai pastebėti. Jis gyveno kažkaip nuleidęs akis; jam šlykštu ir nepakenčiama buvo žiūrėti. Bet ilgainiui daug kas ėmė jį stebinti, ir jis, kažkaip nenoroms, ėmė pastebėti tai, ko anksčiau nė nepamanydavo. Apskritai, ir gal visų daugiausia jį ėmė stebinti ta baisi, ta nepereinama praraja, kuri buvo tarp jo ir visų šitų žmonių. Rodydavos, lyg jis ir jie būtų kitų tautybių žmonės. Jis ir jie žiūrėdavo vieni į kitus su neapykanta ir nepasitikėjimu. Jis žinojo ir suprato bendrąsias tokio skirtingumo, priežastis; bet niekad anksčiau jis nepamanė, kad tos priežastys iš tikrųjų būtų tokios gilios ir galingos. Kalėjime buvo taip pat tremtinių lenkų, politinių nusikaltėlių. Šitie tiesiog visus tuos žmones laikė tamsuoliais ir chamais ir niekino juos, iš aukšto žiūrėdami; bet Raskolnikovas negalėjo taip žiūrėti: jis aiškiai matė, kad tie tamsuoliai daugeliu atvejų kur kas išmintingesni už tuos pačius lenkus. Buvo čia ir rusų, taip pat perdaug niekinančių šituos žmones, – vienas buvusias karininkas ir du seminaristai; Raskolnikovas aiškiai pastebėdavo, kad ir jie klysta.

Bet jo paties niekas nemėgo ir visi šalindavosi nuo jo. Pagaliau pradėjo net nebekęsti jo, – kodėl? Jis nežinojo to. Niekindavo jį, juokdavosi iš jo, juokdavosi iš jo nusikaltimo net tie, kurie daug daugiau buvo nusikaltę, negu jis.

– Tu ponas! – sakydavo jam. – Argi tau su kirviu vaikščioti; tai visai ne ponų darbas.

Antrą gavėnios savaitę teko jam eiti kartu su savo kazarme atlikti vėlykinę išpažintį. Jis vaikščiojo į cerkvę ir meldėsi kartu su visais. Dėl kurios priežasties, net jis pats nežinojo, – kilo kartą barnis; visi kaip vienas užsipoilė ant jo su pasitimu:

– Tu bedievis! Tu į Dievą netiki! – šaukė jam. – Užmušti tave reikia.

Jis niekad nebuvo kalbėjęs su jais nei apie Dievą, nei apie tikybą, bet jie norėjo jį užmušti kaip bedievi; jis tylėjo ir nesipriešino jiems. Vienas visiškai įdūkęs katorgininkas buvo bepuolęs ant jo; Raskolnikovas laukė jo visiškai ramiai ir tylėdamas: net jo antakis nepajudėjo, nė vienas jo veido bruoželis nesudrebėjo. Palydovas laiku suspėjo atsistoti tarp jo ir žmogžudžio, – kitaip bematant būtų buvęs pralietas kraujas.

Neišsprendžiamas jam buvo ir dar vienas klausimas: kodėl jie visi taip pamilo Sonią? Ji nesigerindavo jiems; jie labai retai sutikdavo ją, tik kartais į darbus išvaryti, kai ji ateidavo valandėlę, norėdama pasimatyti su juo. O vis dėlto visi jau pažino ją, žinojo ir tą, kad ji paskui jį atvažiavo, žinojo, kaip ji gyvena, kur gyvena. Pinigų ji jiems neduodavo, ypatingų paslaugų nedarydavo. Kartą tiktai, per kalėdas, ji atnešė visam kalėjimui dovanų – pyragų ir riestainių. Bet palengvėle tarp jų ir Sonios užsimezgė tam tikri artimesni santykiai: ji jiems rašydavo jų giminėms laiškus ir pati išsiųsdavo juos paštu. Jų giminės, atvažiavę į miestą, palikdavo, jų nurodymu, pas Sonią jiems atvežtus daiktus ir net pinigus. Jų žmonos ir mylimosios pažino Sonią, lankydavosi pas ją. O kai ji pasirodydavo prie darbų, atėjusi pas Raskolnikovą, arba susitikdavo su partija kalinių, einančių į darbus, – visi nusiimdavo kepures ir visi sveikindavosi: „Geroji tu mūsų, Sofija Semionovna, tu mūsų motinėle, meilioji, rūpestingoji!“ sakydavo tie žiaurūs, suženklinti katorgininkai šitam mažyčiam ir liesučiam padarui. Ji šypsodavosi ir atsakydavo į jų sveikinimus, ir visi jie mylėjo jos šypseną. Jie mylėjo net jos eiseną, atsigręždavo pasižiūrėti jai iš paskos, kaip ji eina, ir girdavo ją; girdavo ją net už tai, kad ji tokia mažutė, pagaliau net nebežinodavo nė už ką begirti. Pas ją net eidavo gydytis.

Jis išgulėjo ligoninėje visą gavėnios pabaigą ir šventes. Jau sveikdamas jis atsimindavo savo sapnus, kada dar jis gulėjo karščiuodamas ir kliedėdamas. Jam sergančiam vaidendavosi, tartum visam pasauliui nulemta būti auka kažin kokios baisios, negirdėtos ir neregėtos maro ligos, einančios į Europą iš Azijos gelmių. Visi turėjo pražūti, be kai kurių išrinktųjų, labai nedaugelio. Atsirado kažkokios naujos trichinos, mikrosopiški gyvūnėliai, kurie skverbdavosi į žmonių kūnus. Bet tie gyvūnėliai buvo dvasios, turinčios protą ir valią. Žmonės, jų užkrėsti, tučtuojau pasiųsdavo ir išprotėdavo. Bet niekad, niekad nelaike savęs žmonės tokiais išmintingais ir neklystančiais tiesoje, kaip šitie užkrėstieji. Niekad nebuvo laikę labiau nesugriaunamų savo sprendinių, savo mokslo išvadų, savo dorovinių įsitikinimų ir pažiūrų. Ištisi kaimai, ištisi miestai ir tautos užsikrėsdavo ir eidavo iš proto. Visi buvo nerimo apsiaubti ir nesuprato vienas kito, kiekvienas matė, kad tik jis vienas žino tiesą, ir kankinosi, žiūrėdamas į kitus, mušėsi į krūtinę, verkė ir laužė sau rankas. Nebeišmanė, ką ir kaip teisti, nebegalėjo susitarti, ką laikyti blogu, ką geru. Nebežinojo, ką kaltinti, ką išteisinti. Kažin kokio beprasmiško pykčio pagauti žmonės žudė vienas kitą. Ištisomis armijomis kilo vienas prieš kitą, bet armijos, bežygiuodamos, staiga pradėdavo pačios save žudyti, eilės iširdavo, kovotojai vienas kitą puldavo, badydavosi ir plaudavosi, kandžiodavo ir valgydavo kits kitą. Miestuose kiauras dienas skambindavo varpais; šaukdavo visus, bet kas ir kam šaukia, niekas to nežinodavo, tik visi didžiai nerimaudavo. Pametė pačius paprastuosius amatus, kadangi kiekvienas siūlydavo savo mintis, savo pataisas, ir negalėjo susitarti; nustojo dirbti

žemę. Kai kur susibėgdavo žmonių krūvos, sutikdavo ką nors veikti, prisiekdavo nepasimesti, – bet tučtuojau imdavo visai ką kita dirbti, negu ką tik patys buvo nutarę, pradėdavo vienas kitą kaltinti, pešdavosi ir plaudavosi. Prasidėjo gaisrai, užėjo badas. Visi ir viskas pradėjo žūti. Maras plito ir slinko vis tolyn ir tolyn. Išsigelbėti visame pasaulyje galėjo tik keletas žmonių, tai buvo skais tieji ir išrinktieji, paskirti pradėti naujai žmonių giminei ir naujam gyvenimui, atnaujinti ir apvalyti žemei, bet niekas ir niekur šitų žmonių nematė, niekas negirdėjo jų žodžio nei balso.

Raskolnikovą kankino tai, kad tas beprasmis kliedenisys taip liūdnei ir taip sopamai atsiliepia jo atsiminimuose, kad taip ilgai nepraeina tų karščio vaidinių įspūdis. Jau ėjo antra savaitė po velykų; buvo šiltos, giedrios pavasario dienos; suimtųjų palatoje atidarė langus (su grotomis, o po jais vaikščiojo sargybinis). Sonia per visą jo sirgimo laiką galėjo tik du kartus jį aplankyti palatoje; kiekvieną kartą reikėjo gauti leidimą, o tai buvo sunku. Bet ji dažnai ateidavo į ligoninės kiemą, po langais, ypačiai vakarais, o kartais bent sau, kad tiktai valandėlę galėtų pastovėti kieme ir nors iš tolo pažvelgti į palatos langus. Kartą, vakarop, jau beveik visai pasveikęs Raskolnikovas buvo užmigęs; nubudęs netikėtai priėjo prie lango ir staiga toli, prie ligoninės vartų, pamatė Sonią. Ji stovėjo ir lyg laukė. Kažkas tartum pervėrė tą akimirką jo širdį; jis krūptelėjo ir greičiau nuėjo nuo lango. Kitą dieną Sonia neatėjo, trečią dieną irgi; jis pastebėjo, kad jos laukia su nerimu. Pagaliau ji išrašė. Grįžęs į kalėjimą, jis sužinojo iš kalinių, kad Sofija Semionovna susirgo, guli namie ir niekur neišeina.

Jis buvo labai neramus, siuntinėjo pasiteirauti apie ją. Veikiai jis sužinojo, kad jos liga nepavojinga. Sužinojusi savo ruožtu, kad jis taip jos ilgisi ir rūpinasi, Sonia atsiunti jam laiškėlį, pieštuku rašytą, pranešdama, kad jai daug geriau, kad ji truputį buvo nušalusi ir kad greit, labai greit pati ateis pasimatyti su juo, kur jis dirba. Beskaitant šį laiškėlį, jo širdis smarkiai ir skaudžiai plakėsi. Diena vėl buvo giedra ir šilta. Anksti rytą, kokią šeštą valandą, jis išėjo į darbą, ant upės kranto, kur buvo pastatyta daržinėje krosnis alebastrui degti ir kur grūdavo jį. Nuėjo ten iš viso trys darbininkai. Vienas kalinys su palydovu nuėjo į tvirtovę kažin kokio įrankio; antras ėmė taisyti malkas ir krauti krosnį. Raskolnikovas išėjo iš daržinės į pat krantą, atsisėdo ant sukrautų prie daržinės rąstų ir ėmė žiūrėti į plačią ir dyką upę. Nuo aukšto kranto gražiai buvo matyti plati apylinkė. Iš tolumo kito kranto vos vos buvo girdėti dainuojant. Ten, besimaudančioje saulės spinduliuose beribėje stepėje, vos matomais taškeliais juodavo klajoklių jurtos. Ten buvo laisvė, ir gyveno kiti žmonės, visai nepanašūs į šituos, ten net tarytum pats laikas būtų sustojęs, lyg būtų nepraėję dar Abraomo ir jo bandų amžiai. Raskolnikovas sėdėjo, žiūrėjo įsmigęs, neatitraukdamas akių; jo mintis išvirto svajonėmis, kontempliacija; jis apie nieką nemažė, bet kažin koks ilgesys jaudino jį ir kankino.

Staiga šalia jo atsirado Sonia. Ji priėjo negirdimai ir atsisėdo greta. Buvo dar labai anksti; ryto vėsa tebebuvo dar neatsileidusi. Ji buvo apsivilkusi savo skurdžiu, senu burnosėliu ir žalia skara apsirišusi. Jos veidas dar turėjo ligos žymių, sulysęs, pablyškęs, išsekęs. Ji meiliai ir linksmai nusišypsojo jam, bet, kaip paprastai, baugščiai ištiesė jam savo ranką.

Ji visada ištiesdavo jam savo ranką baugščiai, kartais net visiškai nepaduodavo, tarytum bijodama, kad jis neatstumtų jos. Jis visada tartum su pasibiaurėjimu imdavo jos ranką, visada tarytum su apmaudu sutikdavo ją, kartais atkakliai tylėdavo per visą pasimatymo laiką. Atsitikdavo, kad ji drebedavo dėl jo ir pargrįždavo su didžiausiu sielvartu. Bet dabar jų rankos nepasileido; jis trumpai ir greitai žvilgterėjo į ją, nieko

neištarė ir nuleido savo akis į žemę. Juodu buvo vieni, niekas jų nematė. Palydovas tam tarpui nusigrėžė.

Kaip tas atsitiko, nė jis pats nežinojo, bet staiga tartum kažkas sugriebė jį ir nubloškė prie jos kojų. Jis verkė ir globstė jos kelius. Pirmą akimirką ji be galo persigando, ir jos veidas apmirė. Ji pašoko iš vietos ir, ėmusi drebėti, žiūrėjo į jį. Bet tučiuojau, tą pat akimirką ji viską suprato. Jos akyse sužibėjo begalinė laimė; ji suprato, ir jai jau nebebuvo abejonių, kad jis myli, be galo myli ją, kad jau atėjo galų gale ta minutė...

Jie norėjo kalbėtis, bet negalėjo. Ašarų buvo pilnos akys. Jie abu buvo išbalę ir sulyšę; bet šituose ligotuose ir išbalusiuose veiduose jau švito naujos ateities aušra, – pilno prisikėlimo naujam gyvenimui aušra. Juos prikėlė meilė, vieno širdis buvo neišsemiamas gyvenimo šaltinis kito širdžiai. Jie nutarė laukti ir kentėti. Jiems dviem buvo likę dar septyneri metai; o kiek ligi to laiko nepakeliamų kančių ir kiek begalinės laimės! Bet jis prisikėlė ir jis tą žinojo, jis juto pilnai visa savo atsinaujinusia būtybe, o ji – juk ji tik ir gyveno jo gyvenimu!

Tos pat dienos vakarą, jau uždarius kazarmes, Raskolnikovas gulėjo ant narų ir mąstė apie ją. Tą dieną jam net pasirodė, tartum visi katorginingai, buvusieji jo priešai, jau žiūrėjo į jį kitaip. Net jis pirmasis kai kuriuos prašnekindavo, ir jam maloniai atsakydavo. Jis atsiminė dabar tai, bet juk taip ir turėjo būti: argi neturi dabar visa pakitėti?

Jis mąstė apie ją. Jis atsiminė, kaip tolydžio kankindavo ją ir draskydavo jai širdį; atsiminė jos išblyškusį, sulysusį veidelį, bet jo beveik ir nekankino dabar tie atsiminimai... jis žinojo, kokia begaline meile išpirko jis dabar visus jos kentėjimus.

Ir kas, pagaliau, tos visos, visos praeties kančios! Viskas, net jo nusikaltimas, net jo nuteisimas ir ištrėmimas, atrodė jam dabar, pirmiesiems jausmams sukilus, kažkokiu išviršiniu, keistu, tarytum ne su juo įvykusiu faktu. Jis, tiesa, negalėjo tą vakarą ilgai ir pastoviai apie ką nors galvoti, susikaupti prie kokių nors minčių; tik jis nieko ir nebūtų išsprendęs dabar sąmoningai; jis tiktai jautė. Dialektikos vieton atėjo gyvenimas, ir sąmonėje turėjo rasti kažkas visiškai kita.

Po jo priegalviu gulėjo Evangelija. Jis paėmė ją mašinaliai. Ta knyga priklausė jai, tai buvo ta pati, iš kurios ji skaitė jam apie Lozoriaus prikėlimą. Katorgos pradžioje jis buvo manęs, kad ji užkankins jį su religija, nuolat kalbės apie evangeliją, brukte bruks jam knygų. Užtat kaip jis didžiai buvo nustebęs, kad ji nė karto nepriminė apie tai, nė karto net nepasiūlė jam Evangelijos. Jis ją pats paprašė jos netrukus prieš susirgdamas, ir ji tylėdama atnešė jam knygą. Ligi šiol jis jos dar nebuvo nė atskleidęs.

Jis neatskleidė jos nė dabar, bet viena mintis dingtelėjo jam: „Argi gali dabar jos įsitikinimai nebūti mano įsitikinimais? Jos jausmai, jos siekimai bent jau...“

Ji irgi visą dieną buvo susijaudinusi, o naktį net vėl susirgo. Bet ji tiek buvo laiminga ir tiek netikėtai laiminga, jog beveik išsigando savo laimės. Septyneri metai, tiktai septyneri metai! Savo laimės pradžioje, kuriomis nekuriomis akimirkomis, abu jie buvo linkę žiūrėti į tuos septynerius metus, lyg į septynetą dienų. Jis net nežinojo to, kad naujasai gyvenimas ne veltui gi jam duodamas, kad reikės jį dar brangiai nusipirkti, užmokėti už jį dideliu būsimuoju žygiu...

Bet nuo čia jau prasideda nauja istorija, laipsniško žmogaus atsinaujinimo istorija, laipsniško jo atgimimo, laipsniško jo iš vieno pasaulio į antrą žengimo, pažinties su nauja, ligi šiol visiškai nežinota tikrove istorija. Tatai galėtų būti tema naujai apysakai, – bet ši mūsų apysaka baigta.

TERMINŲ ŽODYNĖLIS*

Absurdo drama (lot. *absurdum* – beprasmis, neskambus, nemalonus), viena svarbiausių XX a. dramų krypčių, susiformavusi po II pasaulinio karo Europoje. Ją kūrė Paryžiuje susitikę prancūziškai rašę airis S. Beketas (Beckett), rumūnas E. Jonesko (Ionesco), prancūzas Ž. Ženė (Genet), armėnas A. Adamovas. Δ pirmtakais laikomi A. Žary (Jarry) (*Karalius Ūbas*, 1888, past. 1896), G. Apolineras (Apolinaire). Δ pasaulėvaizdžiui artimos egzistencializmo nuostatos, būties beprasmiškumo dramatiškumas, ryškiausiai išreikštas A. Kamiu (Camus) esė *Sizifo mitas* (1942). Δ kalbama apie žmogaus bejėgiškumą keisti nusistovėjusią tvarką, individo vienatvę ir žmonių nekomunikabilumą. Δ autoriai pasitelkė komizmo priemonę, iš siurrealizmo, dadaizmo, ekspresionizmo dramų perimtą alogiškumo principą, ironiją, groteską, parodiją, sąmoningai atmetę pagrindinius klasikinės dramos požymius: nuoseklų veiksmą, konfliktą, charakterius. Δ sąvoką įtvirtino kritiko M. Esslino studija *Absurdo teatras* (1961). Lietuvių literatūroje pirmąją Δ laikoma K. Ostrausko *Gyveno kartą senelis ir senelė* (1963, past. 1969). Jo dramai būdingas žaidimo principas, charakterių alegoriškumas, minties, o ne draminio veiksmo akcentavimas, dialogo virsmas antialogu, veiksmo vietos ir laiko neapibrėžtumas, intertekstualumas, paradoksas, ironija, sarkazmas, groteskas.

Alegorija (gr. *allegorein* – vaizdingai kalbėti), perkeltinės reikšmės (arba reikšmių) sukūrimo būdas, metaforos atmaina, už kurios tiesioginės pažodinės prasmės slypi kita, pasižyminti konkretumu ir viena reikšmiškumu (pvz., Baroko epochoje populiaru labirinto Δ vaizduoja pasaulį, žemiškąjį gyvenimą). Δ reikšmę gali turėti žodis, posakis ar net visas kūrinys. Situacijas, įvykius, abstrakčias idėjas alegorijos žymi kokiais nors konkrečiais objektais, asmenimis arba veiksmais. Kaip literatūros išraiškos priemonė Δ buvo žinoma Antikoje, tačiau labiausiai ji išpopuliarėjo Viduramžiais; ypač išplito alegorinė personifikacija, t. y. tokia Δ, kuomet kūrinio herojus sykiu reprezentuoja kokią nors idėją arba koncepciją (pvz., *Rožės romane* (*Roman de la Rose*) – viduramžių prancūzų alegorinėje meilės poemoje). XVI–XVIII a. lit-roje daugybė abstrakčių sąvokų (pvz., gėris, blogis, išganymas, mirtis), žmogaus charakterio savybių (pvz., godumas, puikybė, kuklumas, pamaldumas) buvo išreiškiamos Δ.

Δ buvo išplitusi XVI–XVIII a. Lietuvos lotyniškoje ir lenkiškoje literatūroje, ypač poezijoje, tačiau alegorinių figūrų yra ir M. Daukšos, K. Sirvydo bei kituose senesniuose lietuviškuose raštuose. Alegoriniai personažai veikia daugelyje pasakėčių (pvz., pirmoji lietuviška verstinė grožinės lit-ros knyga – J. Šulco antikinių pasakėčių vertimas *Ezopo pasakėčios*, 1706

(*Die Fabeln Aesopi*) arba K. Donelaičio pasakėčios (paskelbtos 1824), kuriose vilkas („Vilks provininks“) yra amtmonas, šuo įkūnija vokiečių teisumą („Šuo Didgalvis“), ažuolas („Aužuols gypelnys“) – dvarininką ir t. t. Romantizmo epochoje dėl savo vienareikšmiškumo ir konvencionalumo Δ buvo vertinama kritiškai. XX a. lit-roje Δ sutinkama, tačiau palyginti retai. Alegorinių įvaizdžių yra XX a. pirmosios p. lietuvių lit-roje (M. Gustaičio poema *Aureolė*, 1914, Vaižganto proza). Vienas ryškiausių šiuolaikinės Δ pavyzdžių pasaulinėje lit-roje – Dž. Orvelo (G. Orwell) romanas *Gyvulių ūkis*, 1945, kuriame, pasitelkus naminių gyvulių įvaizdžius, vaizduojama tironiška bolševikinė Rusijos valdžios sistema. Nuodugnus Δ ypatybių pažinimas iš esmės yra susijęs su senųjų epochų meno istorijos studijomis.

Aliuzija (lot. *allusio* – užuomina), literatūros kūrinyje esanti užuomina, nuoroda į kitą literatūros kūrinį, kultūrinį kontekstą, konkretų asmenį ar įvykį, pvz., į B. Brazdžionio „Šaukiu aš tautą“ H. Radausko eilėraštyje „Dainos gimimas“; dviguba Δ T. Venclovos cikle „1956 metų eilėraščiai“ – į Maironio poemą *Tarp skausmų į garbę* ir 1956 m. Vengrijos įvykius. Δ – vienas mėgstamiausių Europos ir Lietuvos Renesanso bei Baroko lit-ros stilistinės ir minties raiškos būdų. Itin gausi pasaulinės kultūros ir literatūros Δ A. Nykos-Niliūno poezija. Δ gali sudaryti ir į kūrinį įjungta kito kūrinio citata, pvz., A. Baranausko *Anykščių šilelyje*: „Čia kazlėkai pakrūmėm ant piemenų tako, / Tartum kupkeliai kniūpšti, kaip Mickevičius sako“. *Imitacinė* Δ dažniausiai yra parodijos pagrindas (pvz., K. Binkio „Penki pavasariai“). Dž. Džoiso (Joyce) romanas *Ulisas* 1922 yra struktūrinis Δ pavyzdys, atkartojantis Homero *Odisėjos* struktūrą. Per Δ rašytojas tiesiogiai ar netiesiogiai išsako savo santykį su literatūros tradicija, kviečia skaitytoją dialogui – t. y. aptažinti ir interpretuoti pateiktą užuominą.

Almanachas (lot. *almanachus* – pranašysčių rinkinys < arab. *al-manah* – kalendorius), istorine reikšme – kalendorius-žinynas, kuriame pateikiami įvairių astronominių reiškiniių aprašymai, meteorologinės prognozės, patarimai žemdirbiams ir pan. Tokie Δ atsirado drauge su astronomijos pradžia, jų būta įvairiose senovės kultūrose (sen. Rytų, graikų, romėnų). Pirmieji spausdinti Δ pasirodė XV a. 1533 prancūzų rašytojas F. Rablė (Rabelais) išleido Δ – prognozių parodiją *Pantagruelio pranašavimai*. Ilgainiui Δ atsiranda istorijos, ekonomikos žinių, vėliau – pasakojimų, anekdotų, eilėraščių. XVIII a. Δ tampa modernaus žurnalo prototipu.

Δ moderniąja reikšme – tai neperidininis literatūros rinkinys, kuriame medžiaga pateikiama remiantis koku nors principu (teminiu, teritoriniu, žanriniu); juo-

* Žodynelis pateikiamas iš knygos: *Literatūros enciklopedija mokyklai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

se publikuojama grožinė kūryba, literatūros kritika, publicistika, vertimai. Lietuviškų Δ pradžia – L. Ivinskio leisti *Metskaitliai*. Tai kalendorius-žinynas, kuriame, be ūkinių patarimų, skelbimų, buvo publikuojami ir tautosakos, grožinės literatūros tekstai. Pirmieji literatūriniai Δ – Gabija (1907), Švyturys (1911–1912), Pirmasai baras (1915). Iš dabartinių Δ žinomiausias *Poezijos pavasaris*. Kiti naujaisi Δ – *Atodangos* (vertimų), *Veidai* (jaunųjų kūrybos), *Baltija*, *Varpai* (atskirų regionų – Klaipėdos, Šiaulių krašto).

Anotacija: 1. trumpas knygos ar lit-os kūrinio pristatymas spaudoje. 2. paaiškinamasis komentaras šalia teksto, parašytas paties autoriaus arba redaktoriaus.

Antologija (gr. *anthologia* – gėlių rinkinys), įvairių autorių rinktinių kūrinių arba jų ištraukų knyga. Δ buvo sudarinėjamos jau Antikoje. Pirmoji graikų poezijos Δ sudaryta Meleagro (II a. pr. Kr.). Pirmoji Δ lietuvių k. – L. Jucevičiaus parengtas vertimų rink. *Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų* (1837). Lietuvių lit-ros Δ pradėtos sudarinėti XX a.: L. Giros sudaryta gamtinės poezijos Δ *Lietuva pavasarį, vasarą ir rudenį* (1911, 2 leid. 1920), K. Binkio *Vainikai* (1921), *Antrieji vainikai* (1936), J. Tysliavos *Sūduva* (1924). Δ sudaromos norint pateikti vienos ar kitos lit-ros rūšies ar žanro iškiliausius pavyzdžius ir sykiu atspindėti jos visumą. Tokios yra V. Vanago ir V. Galinio sudaryta *Lietuvių poezija* (2 t., 1967, 1969), A. Zalatoriaus parengtos *Lietuvių tarybinė novelė* (1969), *Už saulę gražesnis* (1978), *Žalios laiko vingis* (1981), išėvijoje parengtos J. Aiščio ir A. Vaičiuliaičio *Lietuvių poezijos antologija* (1951), K. Bradūno sudarytos naujosios lietuvių poezijos Δ *Žemė* (1951) bei *Lietuvių poezija* (1971, t. 3), L. Mockūno sudaryta išėvijos literatūros kritikos Δ *Egzodo literatūros atšvaitai* (1989) ir kt. Δ gali būti sudarinėjamos ir grynai žanrinio principu: V. Vanago parengtos *Lietuvių pasakėčia* (1978), *Lietuvių didaktinė proza* (1982), H. Bakano *Lietuvių sonetas* (1985), A. Žalio *Lietuvių baladė* (1979), D. Pociūtės-Abukevičienės ir M. Vaicekausko *Giesmės dangaus miestui: XVI–XVIII a. lietuvių bažnytinių giesmių antologija* (1998). Sudaromos ir specializuotos Δ: vaikų lit-ai skirtos V. Aurylos *Lietuvių vaikų proza* (1977), *Lietuvių vaikų poezija* (1980), *Lietuvių vaikų dramaturgija* (1984).

Apysaka, prozos žanras, pagal apimtį, siužeto struktūrą, kompozicinius principus užimantis tarpinę padėtį tarp apsakymo ir romano. Δ žanras apibrėžiamas gana sąlygiškai, o terminas daugelyje literatūrų neturi adekvataus atitiktens ir nėra populiarus (anglai vartoja terminus *tale*, *nolette*, vokiečiai – *Erzählung*, *Geschichte*). Tie patys kūriniai sinonimiškai vadinami Δ ir apsakymais, dažniau – mažaisiais romanais, tiesiog romanais. Δ terminas populiariausias rusų literatūroje (*povest'*), Δ žanras čia turi seną tradiciją. Pirmine reikšme Δ – metrašti-

nio pobūdžio pasakojimas (pirmasis rusų metraščių sąvadas vadinamas Δ – *Povest' vremennykh let*, 1113). Δ žanro užuomazgų galima įžiūrėti viduramžiniuose senųjų graikų romanų (Longo *Dafnis ir Chlojė*, Charitono *Chairėjas ir Kaliojė* ir kt.) vertimuose į Europos kalbas. Kartais Δ vadinami Viduramžių riterių romanai, jai priskiriami romantikų prozos kūriniai – F. R. de Šatobriano (Chateaubriand) *Renė*, Ž. de Nervalio (de Nerval) *Ugnies dukros* ir kt. Klasikiniai Δ pavyzdžiai – A. Puškino *Kapitono duktė*, L. Tolstojaus *Sevastopolio apysakos*, E. A. Po (Poe) *Auksinis vabalas*, E. Hemingvėjaus (Hemingway) *Senis ir jūra*.

Lietuvių literatūroje Δ gana populiarai. Δ tipo kūriniams pavadinti XIX a. vartotos įvairios sąvokos – vaizdelis, paveikslas, apysakaitė, istorija, apysaka ir kt. Pirmosios lietuviškos Δ – didaktinės, dažnai verstos ar perdirbtos (J. Chodzkos *Jonas iš Svisločės*, J. Dovydaičio *Šiaulėniškis senelis*). Ryškiausias ankstyvojo laikotarpio Δ pavyzdys – M. Valančiaus *Palangos Juzė*. Svarbi Δ žanro raidai I. Šeinius (*Vasaros vaisės*), Šatrijos Raganos (*Sename dvare*), Vaizganto (*Dėdės ir dėdienės*), P. Andriūšo (*Anoj pusėj ežero*) ir kt. autorių kūryba. XX a. II pusėje Δ išlieka populiarai. Ryškesni pavyzdžiai – K. Borutos *Jurgio Paketurio klajonės*, E. Mikulėnaitės *Ona*, R. Granausko *Gyvenimas po klevu*, S. Šaltenio *Duokiškis*.

Apsakymas, mažoji epinė forma, glausto pasakojimo laiko ir nedidelės erdvės prozos kūrinys, koncentruojantis dėmesį į vieną įvykį, turintis nedaug veikėjų, bet sukuriantis gyvenimo visumos ir apibendrinimo įspūdį. Modernaus Δ pradininku laikomas E. A. Po (Poe), žanro meistrais vadinami A. Čechovas, G. de Mopasanas (Maupassant), Dž. Londonas (London), F. Kafka ir kt. Lietuvių Δ pradžia – XIX a. didaktinėje prozoje (A. Tatarė, M. Valančius), L. Ivinskio kalendoriuose. Žanrinės kategorijos prasme Δ ėmė įgyti paskelbus A. Kriščiukaičio-Aišbės, V. Pietario, Žemaitės, G. Petkevičaitės-Bitės ir kt. kūrinius. Personazo išgyvenimu pagrįsto Δ tradiciją pradėjo J. Biliūnas, Šatrijos Ragana, I. Šeinius. Dinamiškumo stoka, silpnai išvystyta fabula ir aprašomojo informacinio elemento perteklius skiria Δ nuo novelės, kuri yra kompaktiškesnė. Tikroviškumo iliuzija, natūralūs daiktų ir reiškinių pavidalai – realistinės prigimties apsakymo bruožai, būdingiausi lietuvių mažajai epikai (M. Katiliškis, A. Pocius, R. Kašauskas ir kt.). Lietuvių prozai modernėjant, mažėja pasakojimo anarchijos; konstruktyvumas, psichologizmas arba sąlygiški, fantastiniai vaizdai artina Δ prie novelės formos.

Autobiografija, autoriaus pasakojimas apie save. Δ yra įvairių formų, nebūtinai skirtų publikuoti (šiam žanrui gali priklausyti ir intymūs pasakojimai, laiškai, dienoraščiai, memuarai, kelionių atsiminimai, taip pat formalios Δ). Atsirado Antikoje ir ankstyvaisiais Viduramžiais, tačiau Δ pavyzdžių iš šio laikotarpio liko labai mažai. Pagrindinė Δ tema – vidinis žmogaus gyvenimas, jo „dvasios istorija“, todėl klasikinės Δ

dažnai yra tarsi nuoseklios ir plačios išpažintys. Viena žymiausių ankstyvųjų Δ – šv. Augustino *Išpažinimai* (IV a.). V. Europos lit-roje Δ ypač išplito nuo XVI a. Dažnai Δ rašė žymūs menininkai ir rašytojai (pvz., B. Čelino (Cellini) *Benvenuto Čelino gyvenimas*, 1568, liet. 1961; Ž. Ž. Ruso (Rousseau) *Išpažintis*, 1770, išl. 1782, liet. 1967). Δ populiarė ir XX a. lit-roje, įgauna vis savitesnes (poetiškas, eseistines) formas. XX a. susiformuoja intelektualinė Δ, fiksuojanti autoriaus filosofinių, mokslinių pažiūrų evoliuciją.

Daug autobiografinių elementų turi dienoraščiai ir atsiminimai, Lietuvoje pradėti rašyti XVI a. pab. – XVII a. pr. žymių Lietuvos visuomenės, politikos veikėjų (pvz., A. S. Radvilos Δ lenkų k. *Atsiminimai*, 1632–1653, 2 d. išsp. 1839), taip pat smulkesnių bajorų ar miestiečių (pvz., T. Jevlaškausio (1546–1619) XVI a. pab. – XVII a. pr. rašyti *Atsiminimai* sen. gudų kalba, vert. į liet. k. 1998). Juose autorių vidinis gyvenimas, autobiografiniai faktai siejami su fiksuojamais istoriniais įvykiais. XIX–XX a. parašytos pirmosios Δ lietuvių k. (J. Basanavičiaus, 1922, išsp. 1936; V. Pieterio, 1905; Žemaitės, 1921; J. Šliūpo, 1927). Iš šiuolaikinių Δ išsiskiria semiotiko A. J. Greimo Δ (1994) – intelektualinės Δ pavyzdys.

• **Autobiografinė proza**, grožinės lit-ros kūriniai, dažniausiai romanai arba apsakos, turintys daug autobiografinių elementų. Autorius juose nėra pagrindinis herojus, tik aplinkos fiksuotojas, laikmečio liudytojas. Tokia yra I. Simonaitytės trilogija (...o buvo taip, Ne ta pastogė, *Nebaigta knyga*, 1960–1965), J. Baltušio dilogija (*Su kuo valgyta druska*, 1973, 1976). |

Avangardizmas (pranc. *avant-garde*, karinis terminas, reiškias priekyje einantį būrį, karinę saugą) apima įvairias novatoriškas, antitradicines kryptis, gyvavusias Europos mene XX a. I ketvirtyje (lit-roje, dailėje, muzikoje, teatre, kine). Δ formavosi veikiamas politinių, socialinių įvykių (I pasaulinio karo, revoliucijų Rusijoje ir Vokietijoje, Austrijos-Vengrijos imperijos žlugimo), kurie jaunąją menininkų kartą vietoje prarastų vertė ieškoti naujų idealų. Plačiai suprantamam Δ priklauso futurizmo, ekspresionizmo, imazinizmo, kubizmo (dailėje), dadaizmo srovės. Jas sieja radikalus antitradiciškumas, nusigrėžimas nuo realizmo ir natūralizmo, naujų išraiškos priemonių paieškos. Δ būdinga stipri meninė savimonė – į kūrybą žiūrima kaip į laboratoriją, kurioje menininkas eksperimentuodamas išbando įvairias technikas. Kartais terminas *avangardas*, kaip stiliaus charakteristika, vartojamas apibūdinti bet kuriam menui, kuris priešinas tradicijai.

Į Lietuvą Δ atėjo pavėlavęs dešimtmečių. Pradininkai – Keturių vėjų (pagal to paties pavadinimo žurnalą) sąjūdis, gyvavęs 1922–1928, nuo *Keturių vėjų pranašo* pasirodymo iki paskutinio *Keturių vėjų* numerio. Sąjūdžiui vadovavo K. Binkis ir J. Petrėnas (slap. P. Tarulis), svarbūs buvo Binkio namuose vykę

pirmadieniniai keturvėjininkų susibūrimai – *paldie-ninkai*. Keturvėjininkai užėmė tipišką Δ maištininkų poziciją – protestavo prieš romantinę lietuvių lyrikos tradiciją (jos simbolis buvo Maironis), propagavo techninį progresą, miesto kultūrą (vis dėlto kūryboje teberyškus valstietiškas paveldas), aktyvų, vitališką santykį su pasauliu, garbino masines komunikacijos priemones (atsirado naujas žanras – radijo poema – J. Tysliavos *Tysliava Paryžiuje*). Niekino provincialų uždaramą, orientavosi į pasaulinę kultūrą (J. Tysliava Paryžiuje įsitraukė į tarptautinius avangardistinius sambūrius, publikavo eil. rink. prancūzų k., leido žurnalą *Muba*). Iš lietuvių literatūros keturvėjininkai autoritetu renkasė Donelaitį ir jo sodrią kalbą. Pabrėžia amatininkiskąją kūrybos pusę, deklaruoja laisvą santykį su žodžiu. Jų kūrybai būdingas manieringumas, mėgo kalambūrą, ironiją, parodiją, groteską. Vietoje lyrinei tradicijai būdingo epiteto, gamtinės metaforos ima dominuoti ekspresyvus veiksmažodis, subjekto būsenos išsakymą keičia agitacija veikti, imperatyvios programos. Avangardistinė stilistika būdinga keturvėjininkų J. Žlabio-Žengės, J. Tysliavos, S. Šemerio poezijai, P. Tarulio prozai. Ekspresionizmo poetika ryški su joku sąjūdžiu nesusijusio J. Savickio kūryboje. Dadaizmo, imazinizmo bruožų esama P. Morkūno rinkinyje *Dainuoja degeneratas* (1933). Δ poziciją užima žurnalo Trečias frontas (1930–1931) autoriai: K. Boruta, A. Venclova, K. Korsakas, J. Šimkus, B. Raila (debiutavęs paskutiniajame *Keturių vėjų* numeryje). Δ įtaka pastebima ankstyvojoje B. Brazdžionio, V. Sirijos Giros poezijoje. Δ atšaka galima laikyti poetų, gyvenusių ir kūrusių Vilniuje prieš II pasaulinį karą, kūrybą (A. Žukauskas, vėliau žemininku tapęs J. Kėkštas). Avangardistinės priešimosi tradicijai stilistikos esama ir vėlesnių rašytojų kūryboje – A. Mackaus, J. Meko, S. Gedos, V. Bložės, G. Patacko poezijoje, K. Ostrausko, A. Landsbergio dramaturgijoje. Panašią į keturvėjininkų poziciją tradicijos atžvilgiu užima almanacho *Svetimi* (1993) autoriai V. Gedgaudas, D. Dirgėla ir kt., deklaratyviai nuvainikuodami autoritetus, visų pirma vėl Maironį, teigdami savo išskirtinumą.

Baladė, poezijos žanras, atsiradęs Viduramžiais. Kanoninė Δ susideda iš 28 eilučių (3 strofos po 8 eilutes ir baigiamasis kreipinio ketureilis) ir turi gana sudėtingą rimą. Tokių Δ daug F. Vijono (Villon) kūryboje. Mažiau kanonizuotos rusų, anglų Δ. Šį žanrą ypač išplėtojo romantikai (anglų – V. Vordsvortas (Wordsworth), S. T. Kolridžas (Coleridge), vokiečių – F. Šileris (Schiller), H. Heinė, prancūzų – V. Hugo). Δ turi epinių, draminių elementų, neretai išplėtotų iki siužeto, kuris dažniausiai baigiamas pagrindinio veikėjo mirtimi. Nerimo, baimės nuotaika auga nuo baladės pradžios iki pabaigos.

Lietuvių literatūroje Δ atsirado XIX a. pr. Klasikinės Δ pavyzdys – Maironio „Jūratė ir Kastytis“. Šiuolaikinėje poezijoje baladiniai eilėraščiai gana dažnai yra nutolę nuo klasikinės baladės ir išlaiko tik kai kuriuos

jos bruožus („baisaus“ siužeto elementai, kraupumo, baimės pojūtis), pvz., Just. Marcinkevičiaus baladžių poema *Devyni broliai*, kai kurie J. Strielkūno, P. Širvio eilėraščiai.

Bibliografija (gr. *biblion* – knyga + *graphō* – rašau), knygų ar straipsnių konkrečia tema sąrašas, kuriame tiksliai nurodoma knygos autoriaus vardas ir pavardė, knygos pavadinimas, jos išleidimo vieta, leidykla ir data, puslapių skaičius. Δ vadinamas ir periodinių leidinių skyrius, kuriame pristatomos naujai išėjusios knygos. Sudarinėjamos bibliografinės rodyklės, katalogai, skirti konkrečiam autoriui, temai ar periodui, pvz. V. Žukas, *Julius Janonis. (Bibliografinė rodyklė)*, 1965; V. Vilnonytė, A. Lukošius, *Petras Cvirka. Bibliografija (1924–1970)*, 1974; M. Ivanovič, *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos: kontrolinis sąrašas*, 1998 ir pan.

Δ yra ir mokslas, apimantis Δ teoriją, istoriją, metodiką, vadybą.

Cenzūra (lot. *censeo* – vertinu), institucinė kontrolės forma, taikoma meno, lit-ros, publicistikos, mokslo darbų viešam paskelbimui, demonstravimui. Pagal kontrolės būdą skiriama išankstinė (prevencinė), taikoma dar nepaskelbtiems kūriniams, ir paskesnioji (represinė) Δ – bausmės už paskelbtus kūrinius arba jų naudojimą bei laikymą. Δ gali būti reguliuojama Bažnyčios, valstybės, partijos ir pan. Valstybinės Δ užuomazgos pastebimos jau Antikoje. Pradedant ankstyvaisiais Viduramžiais, galingiausia Δ institucija darėsi Bažnyčia, jau IV a. draudus skaityti kai kuriuos veikalus, laikomus eretiškais (pvz., I Nikėjos Susirinkimas, įvykęs 325 metais, uždraudė skaityti Arijaus veikalus, kuriuose buvo pasisakoma prieš Švč. Trejybę). Bažnytinė Δ vadovavosi kanonų teisės normomis bei popiežiaus instrukcijomis. Viduramžiais bažnytinė Δ įgavo platesnį mastą, kontroliavo ne tik religinę, bet ir pasaulietinę lit-rą. Popiežius Inocentas VIII 1487 oficialiai įvedė visuotinę Δ. XVI a. Europoje kilus reformaciniam judėjimui, imtos leisti knygos, kritikuojančios Katalikų bažnyčią arba skelbiančios nesuderinamas su jos ideologija pažiūras, Katalikų bažnyčia ėmė skelbti *Draudžiamųjų knygų sąrašus (Index librorum prohibitorum)*. Pirmą tokį sąrašą 1559 paskelbė popiežius Paulius IV. Katalikų bažnyčios Tridento susirinkimas, sušauktas kovai su Reformacija sustiprinti (1545–1563), patvirtino aukščiausią Δ instanciją, kuri sudarydavo šiuos nuolat atnaujinamus ir papildomus sąrašus. Į „Draudžiamųjų knygų sąrašus“ 1586 įtrauktas Mikalojus Radvila Juodasis, vienas pirmųjų lietuvių, kurio viešas laiškas, nukreiptas prieš katalikybę, buvo išspausdintas 1556. 1603 išleistas pirmasis Lenkijai ir Lietuvai skirtas *Draudžiamųjų knygų sąrašas*, į kurį buvo įtraukti Lietuvos kalvinistų (A. Volano) bei antitrinitorių (S. Budno, M. Čechovico, Petro Gonenziečio ir kt.) veikalai. Į tokius sąrašus yra patekę daug XVI–XX a. Europos žymių rašytojų, mokslininkų, filosofų (Dž. Brunas (Bruno), R. Dekartas (Descartes),

B. Paskalis (Pascal), D. Didro (Diderot), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), Volteras (Voltaire), I. Kantas, E. Zola, A. Mickevičius ir kt.). „Draudžiamųjų knygų sąrašas“ nebesudaromas nuo 1966, kartu panaikinus su juo susijusią represyvinę Bažnyčios Δ. Nuo to laiko Bažnyčia gali tik pasmerkti kai kuriuos veikalus ir jų skaitytojus, bet ne bausti. Δ egzistavo ne tik Katalikų, bet ir Protestantų bažnyčiose. Protestantų kūrinius vertindavo, tikrindavo ir cenzūrodavo jų sinoduose sudarytos komisijos. Nemažai lietuviškų knygų nebuvo spausdinamos dėl to, jog šios komisijos nesuteikdavo tam leidimo. Tokio liuteronų komisijos leidimo negavo pirmoji lietuviška Biblija, 1590 išversta J. Bretkūno, taip pat ir vėlesnė evangelikų reformatų Biblija, 1660 į lietuvių k. išversta B. Chilinskio. Protestantų Δ ypatingą dėmesį skirdavo kalbinei religinių veikalų raiškai.

1795 carinei Rusijai okupavus Lietuvą, pradėjo veikti okupacinės valdžios Δ, kurios vykdymas 1802 buvo pavestas VU. Ji uždraudė A. Strazdo knygos *Giesmės švietiškos ir šventos (1824)* leidimą. 1829 buvo įsteigtas Švietimo ministerijai pavaldus Δ komitetas, kontroliavęs Katalikų bažnyčios aprobuotų religinių knygų leidybą, draudęs specifinius, būdingus katalikybei šių leidinių akcentus. Carinė Δ draudė minėti daugybę istorinių Lietuvos realiųjų, kritikuoti valdžią, socialinę nelygybę. 1864–1904 Lietuvoje caro valdžia įvedė ypatingai griežtą Δ, draudė spausdinti, įvežti iš užsienio ir platinti Lietuvoje bei Rusijos europinės dalies gubernijose lietuvišką spaudą lotyniškomis raidėmis.

Nepriklausomoje Lietuvoje 1919 buvo įvesta vad. Karo Δ, ypač intensyviai veikusi nuo 1926 valdant tautininkams, uždariusiems 15 įvairių periodinių leidinių. Nuo 1933 spaudos ir knygų leidybos priežiūra pavesta apskričių viršininkams. Draudžiami buvo komunistinio pobūdžio veikalai (1936 uždarytos komunistų partijos finansuotas žurnalas *Literatūra*).

1940 sovietams okupavus Lietuvą įvesta sisteminga visuotinė Δ, kuri absoliučiai kontroliavo ne tik visus naujai leidžiamus leidinius, bet ir didžiąją Lietuvos Respublikos kultūrinio palikimo dalį sunaikino ar uždarė į laisvai neprieinamus specialiuosius bibliotekų fondus. Buvo griežtai kontroliuojami įvežami užsienio leidiniai, egzistavo draudžiamų užsienio autorių sąrašai. Buvo sukurta Δ įstaiga *Vyriausioji valstybinių paslapčių saugojimo valdyba* (pagal rusų k. – abreviatūra *Glavlit*) su centru Maskvoje, turinčiu padalinius didžiosios Lietuvos miestuose. *Glavlit* buvo pavaldus Lietuvos komunistų partijos Centro komitetui ir valstybės saugumo komitetui (pagal rusų k. – abreviatūra KGB). Spaudos ir leidyklų redaktoriai turėjo vykdyti griežtą prevencinę Δ, už ideologines ar net korektūros klaidas būdavo baudžiami. Įvairūs knygų tiražai dėl vienos ar kitos pastebėtos „klaidos“ ar paminėtos draudžiamos pavardės būdavo naikinami. Ypatingai uoliai sovietinė Δ naikino tautinės ar religinės minties pasireiškimus, nepraleido net menkiausių užuominų apie sovieti-

nės ar carinės Rusijos Lietuvos okupavimo faktus, įsakmiai skatino neigiamą nepriklausomos Lietuvos vertinimą, kartais draudė net minėti Lietuvos vardą. Dėl sovietinės Δ kai kurie autoriai buvo priversti emigruoti (I. Meras, T. Venclova). Δ Lietuvoje panaikinta 1990 atkūrus nepriklausomybę.

Dialogas (gr. *diálogos* – dviejų žmonių pokalbis):

1. lit-ros žanras – eiliuotas ar prozos kūrinys, parašytas pokalbio forma. Susiformavo Antikoje (Platonas, Lukianas, Seneka), atgijo Renesanso laikais Erazmo Roterdamiečio, U. fon Hutteno (von Hutten) ir kt. satyrinėje kritikoje, išpopuliarėjo XVIII a. J. G. Herderio, G. E. Lesingo (Lessing), D. Didro (Diderot), F. Fenelono (F. de Salignac de la Mothe-Fenelon), B. Paskalio (Pascal), Dž. Berklio (Berkeley) ir D. Hjumo (Hume) kūryboje. Lietuvos raštijoje pirmasis reikšmingas Δ – A. Rotundo politinės publicistikos kūrinys *Pasikalbėjimas lenko su lietuviu* (1564, lenkų k.). Eiliuotą Δ parašė A. Baranauskas „Pasikalbėjimas giesminyko su Lietuva“. Polemišose brošiūrose Δ vartojo A. Maliauskis, kai kuriuose filosofiniuose veikaluose – A. Jakštas. Sovietiniais laikais Δ formos eilėraščių parašė V. Mykolaitis-Putinas („Pasikalbėjimas giedrią dieną... ir tamsią naktį“, „Rytų motyvai“), E. Mieželaitis („Apokalipsinis dialogas“).

2. Δ – pagrindinė ir svarbiausia dramatinės kalbos forma, kuri yra gyvenimiškos kalbos meninis atitikmuo. Δ atlieka trejopas funkcijas: informacinę (perteikia žinias, be kurių dramos veiksmo nebūtų galima suprasti), charakterizuojančią (per Δ išryškėja personažų pozicijos, jų charakteris) ir svarbiausia – dramatiškąją (kuria susidūrimo situacijas). Draminis Δ iš esmės yra konfliktiškas. Dialogiškas savo esme yra net dramos kūrinio monologas – ginčas su pačiu savimi. Antikinėje dramoje ir Viduramžių misterijose bei moralitė daugiau vietos buvo skiriama monologams, o ne Δ. Renesanso, klasicistinėje ir romantinėje dramoje Δ buvo toks pat dažnas, kaip ir monologai. Komediijoje Δ visuomet yra dominuojantys; realistinėje dramaturgijoje Δ taip pat vyrauja. Čia Δ priartėja prie kasdieninio pokalbio, kuria natūralios kalbos iliuziją, pasižymi impulsyvumu, fragmentiškumu, inversijomis ir pakartojimais, nutolimu nuo gramatinių normų, eliptiškumu, nukrypimais nuo draminio pokalbio eigos. Moderniojoje dramaturgijoje, kurioje poetektė tampa vienu pagrindinių dramos teksto kontravim principų, būdingas Δ daugiaplaniškumas (J. Grušas). Dauguma lietuvių dramų (V. Mykolaičio-Putino, B. Sruogos, Just. Marcinkevičiaus) yra eiliuotos, parašytos penkiapėdžiu jambu, pradedant M. Šikšnio „Pilėnų Kunigaikščiu“, iki šių dienų. Δ daugiaprasmiškumo pagrindas yra ne metafora, o žodžio prasminis emocinis kontekstas. Semantinė teorija skiria tris Δ tipus: 1. dialogas – dvikova, kuriam būdinga tai, kad Δ subjektai turi dalį bendrų kontekstų; 2. „kurčiųjų dialogas“, kai išlaikoma tik išorinė Δ forma, o subjektų kontekstai vienas kitam visiškai svetimi (K. Ostrauskas); 3. kontekstai iš esmės identiški; dialogo dalyvių

replikos ne kovoja tarp savęs, o tarsi išplaukia viena iš kitos (kai kurie Vydūno, Sruogos „Pavasario giesmės“ dialogai).

Dienoraštis, daugiau ar mažiau sistemiškas, datuotas autobiografinis pasakojimas, išsiskiriantis informatyvumu, refleksija, kuriame autorius fiksuoja savo paties kasdienybę, istoriją. Senojoje kultūroje Δ ir memuarų žanrai persipynę. Daug Δ elementų turi senąja gudų k. parašyti T. Jevlašauskio (1546–1619) *Atsiminimai* (liet. 1998). LDK bajoras juose aprašė ne tik išorinę socialinę XVI–XVII a. sandūrų LDK tikrovę, bet ir savo asmeninę, intymią aplinką, ypatingus, netikėtus gyvenimo momentus (pvz., neaiškią ligą), kurie tarsi nepažinios, anonimiškos jėgos reguliuoja jo gyvenimą, vidinę būseną. Šie memuarai – autentiška žmogaus gyvenimo istorija, kupina lūkesčių, žemiškų džiaugsmų, netekčių, melancholijos ir nevilties. Δ dažniausiai rašomas sau pačiam, tačiau svarbių asmenų Δ dažnai publikuojami kaip kultūros istorijos paminklai.

Δ pobūdžio įrašų, detalizuojančių paties autoriaus santykį su pasauliu, vokiškai yra palikęs K. Donelaitis Tolminkiemio bažnyčios krikšto metrikų knygoje (1743–1779), M. Valančius *Namų užrašuose*. Pirmas ryškus romantinis Δ, formuojantis maksimalistinius idealus, pasižymintis kritiška savianalize – lenkiškas A. Baranauskio (1853–1855) Δ. Lietuviški Δ žinomi iš XX a. pr. (I. Šeiniaus Δ – 1909, išsp. *Metuose*, 1998, Nr. 12; G. Petkevičaitės-Bitės *Karo metų dienoraštis*, t. 1–2, 1925, 1935). Intymumu išsiskiria sau pačiam rašytas S. Nėries Δ (Raštai, 1957, 1984), intelektualine ir menine branda – A. Nykos-Niliūno Δ tritomis (*Dienoraščio fragmentai 1938–1970*, 1998; *Dienoraščio fragmentai 1971–1998*, 1999; *Dienoraščio fragmentai, 2001–2009 ir papildymai, 1940–2000*, 2009), perleistas Vilniuje 2002, 2003. Sovietmečio refleksija pasižymi V. Kubiliaus Δ (*Dienoraščiai, 1945–1977*, 2006; *Dienoraščiai, 1978–2004*, 2007).

Drama (gr. *drao* – veikti): 1. literatūros rūšis, greta lyrikos ir epo. Δ būdinga išskirtinė įvykių koncentracija (įvykiai vaizduojami „čia“ ir „dabar“), intensyvus išorinis ir vidinis veiksmas, nukreiptas į dramos veikėjo (-ų) valingai siekiamą tikslą. Δ kūriniai yra skirti vaidinti scenoje arba skaityti (Lėzudrama). Δ išsivystė iš religinio ritualo, kuriame pynėsi žodis, muzika, šokis. Ilgainiui Δ vis didesnę reikšmę įgijo žodis. Šiuolaikinės Δ ištakos siekia senovės Graikiją, kur drama buvo suvokiama kaip kūrinys, kuriame vaizduojami aktyviai veikiantys žmonės. Δ teatriškumas – jos paskyrimas teatrui – lemia įvykių, laiko, vietos koncentraciją dramos kūrinyje. Klasifikuoti Δ galima pagal žanrus (tragedija, komedija, tragikomedija, farsas ir kt.), laikotarpis (Antikinė, Viduramžių, Renesanso ir kt.), tipus bei meninių principų modelius: aristoteliškasis, arba klasikinis, kanoniškas modelis; netradicinis, nekanoniškas (Naujoji drama); antidrama, arba absurdo dramos modelis (Antidrama). Aristoteliškasis Δ modelis ap-

ima įvairių epochų, tautų, autorių, žanrų dramos kūriniais, parašytus pagal tuos pačius universalius meninius principus: Δ fabula paprastai sukoncentruota ties viena dėstoma, rodoma istorija, personažų santykių kaita grindžiama priežasties ir pasekmės ryšiais, kurie dramos veiksmui suteikia tikslingo kryptingumo.

2. dramaturgijos žanras, susiformavęs XVIII a. pab. Δ žanro savybės tiksliai neapibrėžtos, vadinama įvairiais vardais: buržuazine, miestelėnų (XVIII a.), romantine, poetine (XIX a.) drama, XX a. – pjesė.

• **Veiksmas:** 1. dramos kūrinio tikrovės vaizdavimo pagrindas, personažų poelgių ir santykių raida, kurią skatina skirtingi interesai bei tikslai. Draminiam Δ būdinga kryptinga įvykių koncentracija (išorinis veiksmas) ir intensyvus vidinis personažų gyvenimas (vidinis veiksmas). Įvykiai siejami priežasties ir pasekmės ryšiu. Išorinis ir vidinis veiksmas atskleidžia giluminę fabulos motyvaciją, vidinę personažų dramą. Įvykių ir išgyvenimų įtampa atsiranda dėl veikėjų tarpusavio susidūrimų, priešingų nuomonių, skirtingų siekių, vidinių konfliktų. Draminio Δ dinamiką lemia intensyvėjanti personažų veikla, peripetijos, intrigos. Draminį Δ pradeda herojus, siekiantis konkretaus tikslo, tačiau atsiranda jam trukdanti jėga: susidaro kolizija, išauganti į konfliktą. Išskiriamieji šie dramatinio Δ etapai: 1) ekspozicija (išsidėsto priešingos jėgos), 2) užuomazga (pirminis postūmis, kolizija), 3) veiksmo vystymasis (raidą, eigą), 4) kulminacija (aukščiausias įtampas taškas), 5) atomazga (katastrofą lydintis konflikto sprendimas). Absurdo dramaturgija, vadinama antidrama arba statiškąja drama, atmets veiksmą kaip pjesės pamatą – atsisako įvykių ir dinamiškos įvykių kaitos; jos pagrindas – pasikartojančių, statiškų situacijų vaizdavimas (S. Beketo (Beckett) *Belaukiant Godo*, 1952 ir kt.).

2. dramos kūrinio struktūrinis vienetas. Drama skaidoma į lygiavertės reikšmės ir laiko trukmės dalis – veiksmus ir mažesnius struktūrinius vienetus – scenas.

• **Draminė situacija**, skiriamasis dramos žanro bruožas. Δ sąlygoja dinamišką veiksmą, atskleidžia konflikto motyvus, parodo personažo charakterį. Δ atsidualėjęs personažas turi veikti, ieškoti išeities iš beviltiškos padėties čia ir dabar, nes delsiant veikti bus dar blogiau. Δ personažas susiduria su antagonistu, prasideda konfliktas. Δ personažą veikti skatina išoriniai ir vidiniai veiksniai, jis turi įveikti kliūtis, kad pasiektų savo tikslą. Δ sudaro trys dalys, kurios atspindi viso dramos kūrinio struktūrą (Δ yra struktūra struktūroje). I dalyje numatomas konfliktas, pristatomi veikėjai, pabaigoje atsitinka netikėtas įvykis, kuris veiksmą pasuka nenumatyta kryptimi, komplikuoja pagrindinio veikėjo situaciją (veiksmas – netikėtas įvykis). II dalyje personažas tampa vis aktyvesnis, stiprėja konfliktas, personažai pavyksta įveikti kliūtis, tačiau dalies pabaigoje atsitinka antras netikėtas įvykis, kuris dar labiau sukomplikuoja herojaus situaciją (veiksmas-netikėtas įvykis). III dalyje herojui gresia visiška katastrofa, auga įtampa, kulminacijoje hero-

jus randa išeitį arba žūsta. Konfliktas išsprendžiamas aukščiausiam įtampos taške. Dramą sudaro Δ grandinė, nes personažas, suradęs išeitį iš vienos Δ, įveikęs kliūtį, susiduria su kita, dar sudėtingesne kliūtimi.

• **Intriga** (lot. *intricare*, it. *intrigo* – painioti), klasingi, slapti, gudrūs ir išradingi veiksmai, kuriais siekiama pakenkti savo priešininkams. Δ komplikuoja personažų santykius, sukelia peripetijas ir tuo būdu sustiprina veiksmo įtampą, žadina skaitytojo ar žiūrovo susidomėjimą.

• **Kolizija**, priešingų jėgų, siekimų ar interesų susidūrimas, pradedantis draminiį veiksmą. Iš dramos veikėjų priešingų interesų kyla konfliktas, kuris dramoje turi būti išspręstas.

• **Konfliktas**, atsiranda dramos herojui pasirinkus vienokį ar kitokį veiklos kelią ir būdą. Dramos pradžioje atsiradusi kolizija perauga į Δ. Δ priežastys dažnai būna atsiradusios seniau (dramos priešistorėje), tačiau tik dabartyje perauga į atvirus personažų (išorinis Δ) arba dramos herojaus minčių susidūrimus (vidinis Δ). Δ iš esmės išsprendžiamas dramos kūrinyje.

• **Peripetija** (gr. *peripeteia* – netikėtas posūkis), staigus draminio veiksmo pasikeitimas, nelaukta įvykių komplikacija. Δ keičia personažų sprendimus ar poelgius, lemia veiksmo dinamiką, judėjimą į priekį.

• **Scena:** 1. vaidinimo aikštelė.

2. struktūrinis dramos kūrinio vienetas, dramos veiksmo dalis, kuriai būdinga nesikeičianti personažų sudėtis. Δ ribas apibrėžia personažo atėjimas ir išėjimas iš scenos.

Dramos kalba, jos pagrindas – pačių veikėjų kalba. Ji charakterizuoja veikėjus ir stumia į priekį draminiį veiksmą. Δ struktūrą sudaro personažų dialogai, monologai, replikos (aparte) bei teatrinio veiksmo nuorodos – remarkos.

• **Dialogas**, dramos kalbos struktūros vienetas greta monologo ir remarkų. Δ – personažų pokalbis, keičiantis trumpomis replikomis arba ilgesniais samprotavimais – tiradomis. Δ iš esmės yra konfliktiškas – tai ginčas, kuriame susiduria priešingos nuomonės. Δ metu keičiasi veikėjų santykiai ir situacijos. Dialogiškas yra ir dramos monologas – čia veikėjas ginčijasi pats su savimi, svarsto, abejoja.

• **Monologas**, dramos kalbos struktūros vienetas greta dialogo ir remarkų. Δ stabdo dramos veiksmą, bet kartu jį paaikškina, pagilina, išreiškia herojaus mintis, jausmus, požiūrį į pasaulį. Δ veikėjai prabyla lemtingais savo gyvenimo momentais, kada ima svarstyti visuotinesnes, universalesnes problemas. Δ būdinga poetinė kalba.

• **Remarkas**, dramos teksto dalis, pateikianti glaustą informaciją apie veikėjus (jų amžių, išvaizdą, tarpusavio santykius ir pan.), scenovaizdą, rekvizitą. Δ laikomos pasakotojo kalbos rudimentu dramos tekste.

• **Replika**, sudėtinė dialogo dalis, žodis ar sakiny, kurį kalbantysis ištaria savo partneriui laukdamas jo atsakymo.

• **Apartė**, dialogą pertraukianti trumpa replika, tariama į šalį. Δ skiriama žiūrovams, jos negirdi dialogo partneris. Δ suteikia informacijos apie slaptus personažo sumanymus, vertinimus. Dažniausiai sutinkama komedijos žanro kūrinuose.

• **Tirada**, ilgesnė herojaus replika viena ar kita tema, pasižyminti ypatingu ekspresyvumu, susidedanti iš klausimų ir argumentų grandinės, kur herojus Δ atsako į kito herojaus Δ.

Pagrindiniai dramos žanrai

Tragedija (gr. *tragōdia* – ožių giesmė), vienas pagrindinių dramaturgijos žanrų. Vaizduoja aštrius, nesutaikomus, visuomeniškai reikšmingus prieštaravimus. Δ veikėjai – iškilios, herojiškos, valingos asmenybės. Herojaus apsisprendimas ir vidinė kova lemia dramatinį Δ veiksmą. Δ susiformavo senovės Graikijoje iš dievo Dioniso kulto, tobuliausių išraišką įgijo V a. pr. Kr. Aischilo, Sofoklio, Euripido kūryboje. Δ žanras atgimė Renesanso epochoje (V. Šekspyro (Shakespeare) tragedijos). Klasicizmo epochoje N. Bualo (Boileau-Despreaux) eiliuotame traktate *Poezijos menas* (1674) pagal Aristotelio *Poetiką* sukūrė normatyvinę Δ poetiką, kuri reglamentavo populiariausius dramos žanrus tragediją ir komediją, reikalavo laikytis trijų vienumų taisyklės: vietos, laiko ir veiksmo, t. y., veiksmas turi vykti vienoje vietoje (nekeičiant dekoracijų), trukti ne ilgiau kaip 24 valandas, išlaikyti vieną siužetinę liniją („vienas įvykis“). Dramos kūriniai turėjo būti eiliuoti. Δ neleistinos komiškos scenos bei personažai, o komedijoje – tragiškos. Todėl klasicistai nevertino Šekspyro, kurio kūryboje susipina tragiški ir komiški motyvai. Δ išryškinamas vienas herojaus bruožas, veiktas įkūnija moralinę idėją, aistrą ar ydą, personažai nesikeičia. Δ privalėjo sudaryti 5 veiksmai, siužetas rėmėsi istorija ir mitais, buvo reikalaujama, kad pasakojimai atspindėtų XVII a. aktualijas, Prancūzijos istoriją. Klasicistinei komedijai nekelti tokie griežti reikalavimai, kartais jos rašytos ir proza, bet pramoga būtinai turėjo būti susieta su didaktika, padedančia taisyti visuomenės papročius.

Δ iki šiol išlaikė pagrindinius tipologinius bruožus, suformuluotus IV a. pr. Kr. Aristotelio *Poetikoje*. Δ sandaroje svarbiausia – fabula ir monologas. Fabulų šaltiniai – mitai, istorija. Δ esmė – herojaus pasaulėjautos ir filosofijos atskleidimas (dėl to daugelis Δ pavadintos protagonisto, t. y. pagrindinio veikėjo, vardu). Δ herojus išgyvena *vidinį* konfliktą ir atsiskleidžia *tragiškoje situacijoje*, kurios negali nei išvengti, nei pakeisti. Tragiškąją situaciją leidžia sukurti stiprus herojaus priešininkas – antagonistas. Juo gali būti ir likimas, Dievas, valdovas, visuomenė, valstybė ir pan. Antagonistas taip pat turi savo tikslą ir jo besąlygiškai siekia. Δ protagonisto ir an-

tagonisto siekiai turi objektyvios tiesos, jų maksimalizmas sukuria nesutaikomą konfliktą. Δ įvyksta, nes padaroma *tragiškoji klaida*: herojus, nežinodamas kokių nors svarbių aplinkybių, pasielgia taip, kad tas poelgis tampa neišvengiamos jo žūties ar kančios priežastimi. Lemtingą klaidą paprastai padaro ir antagonistas, jis sulaukia ne tų rezultatų, kurių tikėjosi. *Tragiškoji klaida* dažnai siejama su *tragiškąja kalte*, dvilype sąvoka, apimančia ir herojaus nekaltumą, ir atsakomybę už savo poelgius („kaltas be kaltės“). Δ poveikis žiūrovui įvardijamas katarsio sąvoka, kurią įvedė Aristotelis, „Poetikoje“ kalbėjęs apie Δ gebėjimą sužadinti gailėsčio ir baimės emocijas. Lietuvių lit-roje pirmą kartą tragedijos žanrą pasirinko M. Šikšnys-Šiaulėniškis *Pilėnų kunigaikštyje* (1905), tačiau pirmąją visavertę Δ laikoma V. Krėvės-Mickėvičiaus *Skirgaila* (rusų k. 1916, liet. 1924).

Komedija (gr. *kōmōdia* – linksmos, triukšmingos minios daina), dramos žanras, situacijomis ir personažų charakteriais siekiantis sukelti juoką. Δ žanras susiformavo Antikos laikais Aristofano, Plauto, Terencijaus kūryboje. Komizmo raiškos priemonių pasirinkimas lemia *aukštosios* (aukštojo stiliaus) ir *žemosios* (žemojo stiliaus) Δ skirtį. Žemojoje Δ pasitelkiami farso, bufonados elementai, sukeliantys atvirą, grubesnę juoką, aukštojoje Δ dominuoja subtili kalba, aliuizijos, žodžių žaismas, šmaikščios situacijos, ji sukelia šypseną, apeliuoja į rimtus ir reikšmingus dalykus. Δ objektas dažniausiai – visuomenei reikšmingos problemos (Aristofanas), „amžiaus ydos“, pašaipos strėlės nukreiptos prieš turinčius galios kitiems Ž. B. Moljero (Molière) *Tartuifas*, 1664, P. O. de Bomaršio (de Beaumarchais) *Figaro vedybos*, 1784, N. Gogolio *Revizorius*, 1836). Nors išjuokiami personažai pralaimi, tačiau jie yra ne tiek juokingi, kiek grėsmingi savo niekšiškumu.

Δ būdingos pastovios, nuolat modifikuojamos komiškųjų fabulų teminės grupės: moterų kova už savo laimę (Žemaitės *Trys mylimos*, 1897), turtingo gimnainičio mirties ir testamentą laukimas (S. Čiurlionienės-Kymantaitės *Pinigėliai*, 1919), įvairaus rango valdininkų savivaliavimas (P. Vaičiūno *Patriotai*, 1926), apsimėtinė liga siekiant naudos (Moljero *Tiriamas lignonis*, 1673), meilės ir draugystės išbandymas (Menandro *Bambeklis*, IV a. pr. Kr.), jaunųjų pastangos apginti savo teises (V. Šekspyro (Shakespeare) *Vasarvidžio nakties sapnas*, 1594–1596) ir kt. Δ fabulos dažnai atskleidžia konkretaus laikotarpio aktualijas (iš Aristofano komedijų galime daug ką sužinoti apie gyvenimą Atėnuose V a. pr. Kr., iš P. Vaičiūno dramų – apie tarpukario Lietuvos tikrovę, ir pan.). Δ visada turi laimingą pabaigą, nes jose ne tik išjuokiamos blygybės, bet ir teigiama gėrio pergalė.

Komišką situaciją paprastai sudaro įvairūs klaidinimai, provokacijos, apgavystės, apsimėtinėjimai, slapti pasiklausymai, svetimų laiškų skaitymas, persirenginėjimai, netikėtas atvykimas, keičiantis personažų planus ir t. t. Intrigą dažniausiai inicijuoja Δ personažai, vadinami *rezonieriais*: tai aktyvūs ko-

miškų situacijų kūrėjai, įtraukiantys į jas neigiamus personažus, kurie tokiu būdu sumenkinami, netenka įsivaizduoto reikšmingumo (siuvėjas Vincas pirmoje lietuviškoje A. Vilkutaičio-Keturakio *Δ Amerika pirtyje*, 1895). Per keliolika amžių išsikristalizavo tradicinis *Δ* personažas, kuris dažnai yra vienpusiškas, primenantis komišką kaukę, bei komiškų tipų opozicijos (Moljero personažų pora – gudrusis Tartiufas ir navišius Orgonas). Komiškojo personažo vardas – savotiška jo charakteristika (Aristofano Strepsiadas – išsikrinėtojas, Šekspyro Malvolijus – piktavalis). *Δ* ypač mėgstami „kolektyviniai portretai“ (biurokratai P. Vaičiūno *Δ Patriotai*, M. Gogolio *Δ Revizorius*). Pagal komizmo priemones ir juoko pobūdį skiriami *Δ* tipai: satyrinė, intrigos, charakterių, saloninė, groteskinė, juodoji komedija ir kt.

Tragikomedija daugelį amžių buvo vadinami griežtų žanro kanonų nesilaikę kūriniai, kuriuose pynėsi aukštasis ir žemasis stilius arba tragiški įvykiai nesibaigdavo herojaus mirtimi. *Δ* žanras apibrėžiamas trimis tragikomiškumo kriterijais, nusakančiais personažų, dramatinio veiksmo, stiliaus savitumą: personažai priklauso ir aukštiesiems, ir žemesiems visuomenės sluoksniams; veiksmas – rimtas, dramatiškas, tačiau nesibaigia katastrofa (gr. *katastrophē* – perversmas), herojus nežūva; derinama aukštoji ir žemoji kalbėjimo intonacija, patetiška tragedijos ir kasdieniška, vulgari komedijos kalba.

Pirmą kartą *Δ* terminą (*tragico-comoedia*) pavartojo romėnų autorius Plautas *Amfitriono* prologe (III a. pr. Kr.), nurodydamas kūrinio žanro negrynumą: kartu su dievais ir karo vadu čia veikė tarnaitė, vergas, pagal Antikos estetiką priklausantys komedijos sferai. Manoma, kad *Δ* – seniausia dramatinio meno forma, iš kurios išsivystė tragedija ir komedija. *Δ* išpopuliarėjo Renesanso epochoje, tapo klasicistinės tragedijos pirmtake, o vėliau ir varžove (klasicizmo laikotarpiu buvo vadinamos tragedijos su laiminga pabaiga, pvz., P. Kornelis (Corneille) *Sidq* (1637) iš pradžių buvo pavadinęs *Δ*).

XX a. *Δ* susiformavo kaip savarankiška, sudėtinga ir labai paslanki meninė struktūra. Žanrinį pavidalą įgavo L. Pirandelo (Pirandello) kūryboje (str. „Humorizmas“, 1908). Pagrindinės meninės raiškos priemonės – groteskas, paradoksas. Fabulose jungia fantastiką, metaforas, natūralistines detales, žmogaus – gyvulio – daikto paralelę, kalba gretina primityvų komizmą ir patetiką, dažnas bėprotybės motyvas (F. Diurenmato (Dürrenmatt) *Fizikai*, 1961, *Senos damos vizitas*, 1955; J. Grušo *Pijus nebuvo protingas*, past. 1974, išsp. 1976). *Δ* erdvė beveik visada uždara: lageris, psichiatrinė ligoninė ir pan. Personažai veikia specialiai sukurtose eksperimentinėse situacijose. *Δ* pabaigos visada atviros, jose suskoncentruojamas tragikomiškumo efektas – atskleidžiama nelaukta reiškinių ar žmogaus prigimties pusė, dvilypumas, „juokingumo tragizmas“. *Δ* juokas pagilina ir sustiprina tragizmą. Terminas *Δ* kartais keičiamas terminu *tragifarsas*.

Pirmąja lietuviška *Δ* laikoma B. Sruogos *Pajūrio kurortas* (1957); *Δ* žanro bruožų turi J. Glinškio *Grasos namai* (1971, past. 1970), *Cikuta – Sokratui* (1981), S. Šaltenio vienaveiksmis groteskas *Giljotina* (1968), K. Sajos parabolinė pjesė *Mamutų medžioklė* (past. 1968, išsp. 1969) ir kt.

Smulkieji dramos žanrai

Farsas (pranc. *farce* < lot. *farciō* – įdarau; prieskoniais pagardintas įdaras): 1. viduramžių teatro vaidinimas, atsiradęs iš komiškų misterijų intarpų. *Δ* fabulos buvo anekdotiškos, imamos iš realios to meto buities, veikėjai – visų socialinių sluoksnių atstovai: didikai, dvasininkai, miestelėnai. *Δ* pikantiškai pajvairindavo „aukštąją“ misteriją.

2. žanras, vaizduojantis kasdieninio gyvenimo situacijas, ypač – kontrastus tarp rimto ir juokingo, išorės ir vidaus. *Δ* herojai demaskuoja išorinį padorumą ar tvarką. *Δ* būdingas groteskas, juokdarsiškumas, grubus juokas, išorinis komizmas – muštynės, plūdimasis ir pan. *Δ*, kaip ir tragedija, perteikia kraštutinumų kvintesenciją: linksma betvarkė, viešpataujanti *Δ*, atlieka tragedijos fatumo, likimo, vaidmenį, tačiau įkūnija ne teisingumo triumfą, o nebaudžiamą, nepakaltinamą agresiją. *Δ* personažai stokoja intelekto, yra pertekę fizinės jėgos ir nevengia ją pasinaudoti. *Δ* veiksmė slypinti agresija nereikalauja jokio moralinio pateisinimo. *Δ* teikia galimybę sugrįžti į nerūpestingą vaikystę, priešingai nei komedija, kurioje susiduriame su kasdieniais rūpesčiais ir atsakomybe, privaloma suaugusiam žmogui. Žiūrovo gailėstis vaizduojamoms aukoms *Δ* neskatinamas, aukos persekiojimu mėgaujamasi. *Δ* fabula nesudėtinga, veikėjai schematiški, tarpusavio santykiai aiškinamiesi daugiau agresyviais fiziniais veiksmais nei kalba. Pasitelkiama improvizacija, su žiūrovais užmezgamas juokingas, nelabai padorus dialogas.

Δ turėjo įtakos V. Šekspyro (Shakespeare), Ž. B. Moljero (Molière) komedijoms; itališkoji *Δ* tradicija tapo improvizacinės kaukių komedijos – *commedia dell'arte* – žanro pagrindu. XIX–XX a. farsinė bufonada pasitelkiama daugelyje aštrių satyrinių kūrinių: A. Žari (Jarry) *Karaliuje Ūbe* (1896), B. Brechto komedijoje *Šveikas Antrajame pasauliniame kare* (1943), *Ponas Puntila ir jo tarnas Matis* (1948) ir kt. XX a. 1912–1927 metų laikotarpis laikomas didžiąja *Δ* epocha kine (Č. Čaplino (Chaplin), brolių Marksų farsai). *Δ* įgauna naują kokybę žanrinėje savo atmainoje – *tragifarse*, supinančiame tragedijos ir farsio elementus (tragikomedija).

Lietuvių dramaturgijos istorijoje žanrinę *Δ* paantraštetę pirmą kartą panaudojo P. Pundzevičius-Petliukas *Neatmezgamame mazge* (1901). Moderniai šio žanro atmainai priskiriamas K. Binkio tragiškas farsas *Generalinė repeticija* (1940). *Δ* kūrė A. Landsbergis (*Barzda*, 1966), K. Ostrauskas (*Gundymai*, 1963), *Δ* elementų yra S. Šaltenio groteske *Giljotina* (1968), K. Sajos, H. Kunčiaus pjesėse.

Melodrama (gr. *melōdia* – daina), XVIII a. atsiradęs žanras, orientuotas į masinio žiūrovo emocijas ir etines nuostatas. Δ būdinga paprastos ir suprantamos situacijos, personažų konfrontacija, teigiamų personažų idealizavimas ir neigiamų juodinimas, vyrauja moralinė problematika, dinamiška intriga, laiminga pabaiga. Publikos dėmesį Δ palaikydavo kvapą gniaužiantys scenos efektai: gaisrai, potvyniai, žemės drebėjimai ir pan. Δ perteikia svarbius žmogaus prigimties bruožus, tačiau jai trūksta brandumo, turtinga vaizduotė čia stokoja intelekto; melodrama lyginama su tuo vaiko brendimo etapu, kai vaizduotėje kuriami pasakiški pasauliai, mintis atrodo visagalė, kai nejuočiamą skirtumo tarp *aš noriu* ir *aš galiu*.

Ketvirtajame XX a. deš. Δ, patį populiariausią bulvarinių teatrų žanrą, Ž. Kokto (Cocteau) poetizavo savo pjesėse naudodamasis Δ būdingais persekiojimo, herojui priešiškos aplinkos motyvais (*Orfėjas*, 1925, *Žmogaus balsas*, 1930, *Sunkūs tėvai*, 1938, *Rašomoji mašinėlė*, 1940). Lietuvoje pirmąją Δ laikoma A. Fromo-Gužučio *Ponas ir muzikai* (išsp. 1893), Δ bruožų yra istorinėse dramose (M. Šikšnio-Šiaulėniskio *Pilėnų kunigaikštis*), P. Vaičiūno dramaturgijoje. Vaičiūno pjesių situacijos, sceninės intrigos ir emocinio išraiškumo priemonės daugiausia yra komedijinės ir melodramatinės, jo kūriniais labiausiai tinka komiškos Δ vardas.

Misterija (gr. *mysterion* – paslaptis, slapta tiesa): 1. apeigos, siejamos su senovės dievų kultu, kuriose galėjo dalyvauti tik įšventintieji (sen. Graikijoje minios Eleusino Δ).

2. viduramžių religinės dramos žanras (XIV–XVI a.). Δ buvo vaidinamos religinių bei miesto švenčių metu, vaidinimą organizuodavo miesto valdžia (municipalitetai) kartu su amatininkų cechais, vaidindavo aktoriai mėgėjai, pasirodydavo mimai, žonglieriai.

Δ paprastai sudarydavo serija epizodų, sukurtų pagal Senojo bei Naujojo Testamento siužetus ar šventųjų gyvenimo temomis. Religinio turinio scenas keisdavo komiškos, buitinės intermedijos, farsai. „Vaidinimo vadovai“ rūpindavosi tik atskirų scenų (o ne Δ visumos) pastatymu. Δ buvo vaidinamos keletą dienų. Δ vaidinimai ėmė įgyti *burleskos* bruožų, todėl sunerimusį Bažnyčia apie XVI a. vidurį Δ uždraudė. Δ žanrą atgaivino romantikai (Dž. Bairono (Byron) *Kainas*, 1821, A. Mickevičiaus *Vėlinės* 1823–1832); epizodinė, atvira Δ kompozicija imponavo simbolistams, ekspresionistams, neoromantikams, siurrealistams. Lietuvoje XX a. pr. Δ buvo vadinami dramos kūriniai, alegoriniais vaidais atskleidžiantys tautos istorijos kelį: trečioji Vydūno *Probočių šešėlių* dalis „Šventa ugnis“ (1900), *Jūrų varpai* (1914), V. Mykolaičio-Putino *Nuvainikuota Vaidilutė* (1927), L. Giros *Beauštanti aušrelė* (1913), *Paparčio žiedas* (1928), V. Krėvės-Mickevičiaus *Likimo keliais* (t. 1–2, 1926, 1929). Lietuvoje nuo 1923 m. daugiausiai ateitininkų draugijos iniciatyva įvairių švenčių proga pradėti rengti masiniai Δ vaidinimai po atviru dangumi – Kaune ant Ažuolyno

kalno, Palangoje ant Birutės kalno, ant Rambyno kalno.

Miraklis (iš lot. *miraculum* – stebuklas), viduramžių religinės dramos žanras, kurio siužeto šaltinis – stebuklas, padaromas šventojo arba mergelės Marijos, gelbstint atgailaujantį nusidėjėlį. Δ paprastai susidėdavo iš dviejų dalių: pirmoji vaidavo nusidėjėlio nuodėmingą gyvenimą, o antroji – stebuklus, atgailą ir dorybės kelio suradimą. Pirmasis žinomas Δ žanro kūrinys – prancūzų truvero Žano Bodelio (Bodel) *Vaidinimas apie šv. Mikolajų* (1200), siužetas susijęs su XII–XIII a. kryžiaus žygiais. Dažnai Δ buvo kuriami pagal lotyniškų avantiūrinų apysakų, miestiečių fablio ir epinių poemų siužetus. Buitinių scenų gausėjimas Δ priartino prie buitinės dramos, kurioje išliko krikščioniškas moralas.

Δ išliko ir Renesanso epochoje: XV–XVII a. Ispanijoje buvo ypač populiarūs „pjesės apie šventuosius“ (Lope de Vegas, T. de Molinos, P. Calderono (Calderon) kūriniai). XVII–XVIII a. jėzuitų mokyklinių teatrų repertuaruose išsaugotos kanoniškosios Δ savybės. Simbolizmui atgaivinus susidomėjimą religine tematika, darsyk buvo prisimintas ir viduramžių Δ. Kai kuriuose kūkiniuose „stebuklas“ įgavo satyrišką interpretaciją (M. Meterlanko (Maeterlinck) *Švento Antano stebuklas*, 1904). Lietuvių dramaturgijoje Δ bruožų yra A. Kairio dramoje apie karalaitį Kazimierą *Šventasis princas* (1984), A. Lansbergio diptiche apie šv. Kazimierą *Vėjas gluosniuose* (1956) ir *Gluosniai vėjuje* (1973), K. Ostrausko paradoksaliajoje biblinėje saktmėje apie prikėlimo iš mirusiųjų stebuklą *Lozorius* (1971).

Moralitė (lot. *moralis* – dorovingas), viduramžių didaktinės dramos žanras. Δ situacijos ir konfliktai vaidavo realų gyvenimą, temos perteikdavo amžiną konfliktą tarp gėrio ir blogio, kūno ir dvasios. Δ veikėjai – alegorinės abstrakcijos, kurios išreiškė ydas ir dorybes, kovojančias dėl žmogaus sielos. Personažai neindividualizuoti, jų alegorinę prasmę žiūrovai suvokdavo iš akivaizdžių detalių (Savimeilė prieš save rankose laikydavo veidroį, Pasitenkinimas neišjosi apelsiną ir t. t.). Intriga nežymi, perteikta patetiškai, jaudinanti. Žmogaus gyvenimas Δ paprastai būdavo lyginamas su kelione, kurioje neišvengiamai susiduriama su nenutrūkstancija kova tarp gėrio ir blogio. Δ moralas dažniausiai būdavo tas pats: protingi žmonės eina gėrio keliu, o neprotingi tampa ydų aukomis. Populiarus visoje Europoje tapo Δ siužetas apie žmogų, kurį aplanko Mirtis. Nesulaukęs pagamos iš Draugystės, Giminytės ir Turtingumo, žmogus kreipiasi į savo Gerus darbus, ir šie jį atveda prie dangaus vartų (ši Δ, pavadinta *Visi žmonės*, buvo pastatyta ir Lietuvoje Tautos teatre 1919 ir 1924, inscenizacijos autorius ir rež. A. Sutkus). XV–XVI a. vaidintos Δ laikomos grandimi, jungusia viduramžių dramą su naujųjų laikų dramaturgija. Alegoriniai Δ personažai išliko Renesanso epochos dramaturgijoje (V. Šekspyro (Shakespeare) *Žiemos pasaka* (1610–1611) ir kt.), jėzu-

itų mokyklinėje dramoje. XIX–XX a. bandyta Δ žanrą atgaivinti poetinėje dramoje H. von Hofmanstalo (Hofmanstahl) *Kiekvienas žmogus* (1911), T. S. Elioto poetinėse dramose), epiniame B. Brechto teatre.

Vodevilis (pranc. *vaudeville* < *voix de ville* – miesto balsas), lengvos komedijos žanras, kuriame dialogai ir dramatis veiksmas grindžiamas intriga, anekdotiniu siužetu, papildomi muzikiniai intarpai, dainomis – kupletais, šokiai. Iš pradžių Δ buvo vadinamos dainelės – kupletai XV–XVI a. nedidelėse komiškose pjesėse, vaidinamose Paryžiaus mugių teatrų. Δ žanras suklestėjo XVIII a. antroje pusėje, Prancūzijos revoliucijos metais, kai kandūs kupletai, lydimi jiems pritaikytos lengvai įsimenamos melodijos, plačiai pasklido po Paryžių ir jo apylinkes (1792 Paryžiuje *commedia dell'arte* tradicijas saugojusio „Comédie – Italienne“ aktoriai įkūrė teatrą „Vaudeville“). XIX a. Δ tapo neilga, intriguojančios fabulos pramogine pjesė, kurioje veiksmas ir dialogas keisdavosi su muzika, šokiais ir dainomis (E. Skribo (Scribe), E. Labišo (Labiche) dramos). Prancūzų Δ tradicija veikė XIX a. komediją, Δ pradėjo kurti įvairių šalių autoriai (Δ žanrai artimos vienaveiksmės A. Čechovo pjesės *Meška*, *Jubiliejus*, *Piršlybos* ir kt.). Δ tradicijas tęsia pramoginis bulvarinis teatras ir jam kuriantys dramaturgai. Lietuvoje Δ žanro pjesių sukūrė S. Čiurlionienė-Kymantaitė (*Kuprotas oželis*, 1919), J. Grušas (*Nenuorama žmona*, 1956). | AUŠRA MARTIŠIŪTĖ

Dramos tipai

Lėzedrama (vok. *Lesedrama*, *lesen* – skaityti), dramos tekstas, skirtas skaityti, o ne vaidinti scenoje. Dar vad. „literatūrinė“ dramaturgija, „teatru krėsle“. Δ ypač išpopuliarėjo XIX a. Šiuolaikiniame teatre laikomasi požiūrio, jog scenoje gali būti pastatytas bet koks tekstas, todėl Δ terminas nebetenka aktualumo, lėzedrama vadinama poetine drama.

Pirmuoju Δ autoriumi laikomas Seneka. Romoje buvo populiarūs vieši rašytojų kūrybos skaitymai (recitacijos), pradėti Azinijaus Poliono (76–5 m. pr. Kr.); tikėtina, kad Senekos tragedijos buvo rašomos klausytojams. 1499 Ispanijoje pasirodė F. de Rojas dramatinės formos prozos kūrinys *Selestina*, pašiepiantis riterinę bei romantinę tradiciją. Kūrinys nebuvo skirtas vaidinti scenoje (sudarytas iš 21 veiksmo), tikriausiai skaitytas balsu kaip ir Terencijaus bei Senekos dramos. XIX a. lėzedramas kūrė A. de Miusė (*Spektaklis krėsle*, 1832), P. B. Šelis (Sheley) (*Čenči šeima*, 1819, *Išlaisvintasis Prometėjas*, 1820); Dž. Baironas (Byron) (*Manfredas*, 1817). Dauguma sudėtingų romantinių dramų buvo laikomos nepritaikomomis scenoje (L. Tyko (Tieck), V. Hugo, A. de Miusė (Musset), K. D. Grabės (Grabbe), A. Mickevičiaus ir kt. kūriniai). Lietuviškoji lėzedrama – V. Krėvės *Šarūnas* (1911), epopėjinis kūrinys, sujungęs dramaturgijos, epo ir lyrikos bruožus. Lietuvoje vad. „lėzedramos“ teisėmis į viešumą išėjo pagrindiniai Vydūno, V. Krėvės, V. Mykolaičio-Putino, kai kurie K. Puidos, P. Vaičiūno, S. Santvaro ir kt. kūriniai. Jų pasirodymas mėgėjų

teatro saulėlydžio ir profesionaliojo teatro saulėtekio metu žymi lietuviškos dramaturgijos atotrūkio nuo vaidybos ir dramos teatro momentą. Į teatrą šie kūriniai gali būti grąžinami arba naujai pritaikyti scenai, arba siekiant kitokių, nebe grynai vaidybinio, dramatinio meno tikslų (S. Čiurlionienės- Kymantaitės *Mūsų jauja* (1910), K. Jurgelio dramatinė baladė *Uždraustas geismas* (1917) ir kt.).

Monodrama, drama, kurioje vieno asmens kalbėjimas, monologas, tampa užbaigtu kūriniumi. Δ išryškėja dramos monologo dialogiškumas: nors čia kalba vienas veikėjas, bet jo kalbėjimas skirtas kitam žmogui norint jį prakalbinti, paveikti, išjudinti. Δ pradininkas – prancūzų rašytojas ir kino režisierius Ž. Kokto (Cocteau) (*Žmogaus balsas*, 1930, *Abejingas gražuolis*, 1946). Δ populiarūs ir absurdo teatro kūrinuose (S. Beketo (Beckett) *Laimingos dienos*, 1961, *Paskutinė Krepo juosta*, 1958 ir kt.).

Lietuvių Δ turi savitą istoriją. XX a. pradžios lietuviškųjų vakarų monologai gali būti laikomi lietuviškosios Δ užuomazga (Žemaitės *Monologas caro tarno*, *Klebono gospadinė*, *Vaižganto Negryna sąžinė*, *Paskutinį kartą*, *Rašėjas*, L. Giros *Dekoracijos ir teatras*, *Ir mazgelis nepadėjo*). Po keleto dešimtmečių pasirodė gerokai pakitusios Δ: V. Juknaitės *Vainuto raštininkas* (1996) – poeto A. Baranausko jaunystės metų mintys ir svajonės; K. Ostrausko koliažas *Vaižgantas* (1994), sudarytas iš Vaižganto raštų, išradingai pasinaudojant jo beletristiniais kūriniais, publicistiniais rašiniais, atsiminimais, laiškais, autobiografinių dokumentų tekstais, kitų autorių užrašytais rašytojo pasisakymais.

Naujoji drama (nekanoniškasis dramos modelis): 1. aristoteliškojo dramos modelio taisyklių nesilaikanti Viduramžių, Renesanso (V. Šekspyro (Shakespeare) ir kt.), Romantizmo dramaturgija, pagrįsta laisva kompozicija, tragizmo ir komizmo, prozinės ir eiliuotos kalbos, fantastikos ir tikroviškumo jungtimis.

2. XX a. susiformavęs modernios dramos modelis (H. Ibseno, A. Strindbergo, A. Čechovo, M. Meterlinko (Maeterlinck) ir kt. dramaturgija).

Δ pakito požiūris į dramatinio veiksmo (konflikto) turinį ir šaltinius, fabulos reikšmę dramos struktūroje. Dramos veiksmą gali sudaryti kelios fabulos, vietoj „tikrovės imitavimo“ (mimezės) kuriama „tikrovės vizija“. Δ personažus sunku skirstyti į protagonistus ir antagonistus: čia nėra įprasto konflikto ir aiškiai susiskaldžiusių priešiškių jėgų, personažų santykiai – daug gilesnių ir sudėtingesnių dalykų išraiška. Δ konflikto ribas išplėtė A. Čechovas, savo pjesėse vaizdavęs žmogaus siekimų susidūrimus su neįvardintomis jam priešiškomis jėgomis. Δ būdinga atvira struktūra. Laikas, kitaip nei įprastoje dramoje, iš veiksmo fono čia tampa svarbiu kūrinio sandaros ir prasmės komponentu: laiko kaista vyksta suvokėjo akivaizdoje, laikas sustabdomas, komentuojamas (M. Frišo (Frisch) *Biografija: vaidinimas*, 1968; J. Grušo *Adomo Brunzos*

paslaptis, 1967). Δ atgaivintas ir išplėtotas „pjesės pjesėje“ principas (L. Pirandello *Šeši personažai ieško autoriaus*, 1921, K. Binkio *Generalinė repeticija* (1940); J. Grušo *Pijus nebuvo protingas* (past. 1974, išsp. 1976).

Δ atsiskleidžia naujas psichologizmo pobūdis: gilnamasi į žmogaus sąmonės sferą, prigimties dvilypumą bei sąmonės reiškinius, vidinių konfliktų raidą (A. Strindbergo *Sapnas*, 1902, *Į Damaską*, 1904; J. O'Nilo (E. O'Neill) *Imperatorius Džonas*, 1921, Vydūno *Probočių šešėliai*, 1908, *Jūrų varpai*, 1914; J. Glinskio *Grasos namai*, 1970). Δ personažas „suskaidomas“ (Adomas ir Brunza J. Grušo pjesėje *Adomo Brunzos paslaptis*, 1967, A. Vienažindys – kunigas ir poetas – R. Granausko Rožės pražydyjimas *tamsoj*, 1978); naudojamos kaukės (B. Brechto *Gerasis žmogus iš Sezuano*, 1943, M. Frišo *Kinų siena*, 1946, Vydūno *Jūrų varpai*). Kartais personažas tampa apibendrinta socialine, moraline ar idėjine kategorija, vadinamas bendrinium vardu (Šviesveidis Moksleivis, Kareivis, Pranašas Vydūno *Pasulvio gaisre*, 1928, Auktorius, Senelis, Senelė K. Ostrausko pjesėje *Gyveno senelis ir senelė*, 1963). Kalbėjimas dažniausiai liudija ne personažo valią ir siekimus, o jo būseną, nuotakas (Vydūno *Jūrų varpai*, A. Škėmos *Ataraxia*, 1961, K. Ostrausko *Eloiza ir Abelardas*, 1985).

Simbolistinė drama, XIX a. pab. – XX a. pr. drama, siekusi atskleisti intuityvų suvokimą ir jutimą, iracionalų gyvenimo pradą. Simbolistai į dramaturgiją įvedė daugiaprasmią monologą, simbolines figūras, potekstę. Δ ir teatras ieškojo muzikos, dailės, poezijos, choreografijos sintezės. Δ kūrė M. Meterlinkas (Materlinck) – *Nekviestoji viešnia*, 1890, *Žydroji paukštė*, 1908, H. fon Hofmanstalis (von Hofmannstahl), O. Vaildas (Wilde), G. D'Anuncijus (D'Annunzio), A. Blokas, L. Andrejevas, V. Briusovas, S. Vyspianski (Wyspiański) ir kt.

Lietuvių dramaturgiją simbolizmo linkme orientavo S. Čiurlionienė-Kymantaitė knygoje *Lietuvoje: kritiškas žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją* (1910), režisierius A. Sutkus, kūręs simbolistinės dramaturgijos spektaklius Tautos teatre. Prie lyrinio simbolinės dramos modelio priartėjo tik V. Mykolaitis-Putinas dramose *Valdovo sūnus* (1920), *Žiedas ir moteris* (1925), misterijoje „Nuvainikuota Vaidilutė“ (1927). Δ bruožų yra Vydūno misterijose, M. Šikšnio-Šiaulėniškio (*Sparnai*, 1907, *Likimo bausmė*, 1911), K. Puidos (*Undinė*, 1911), *Rudens gaisrai*, 1924), ankstyvosiose P. Vaičiūno pjesėse (*Milda meilės deivė*, 1920, trilogija *Mano taurė*, 1920), kitų XX a. pr. dramaturgų kūrinuose.

Ekspressionistinė drama, lit-ros ir teatro istorijos reiškinys, klestėjęs tris pirmuosius XX a. deš. Δ formavosi kaip reakcija į XIX a. pab. – XX a. pr. meno tendencijas – neoklasicizmą, neoromantizmą, natūralizmą bei impresionizmą.

Δ objektas – krizinis visuomenės bei pasaulio būvis. Pabrėžiama būtinybė atsinaujinti žmonijai, rodomas

pražūtingas techninės civilizacijos poveikis žmogui. Žmogaus esmę dažniausiai perteikia depersonalizuoti veikėjai (Bankininkas, Tėvas, Sūnus ir pan.). Δ reiškia tikėjimą, jog sukurti naują pasaulį galima tik keičiant ir tobulinant patį žmogų. Pagrindinė problema – žmogaus kitėjimas (iškeliamas protagonisto – Naujojo Žmogaus samprata). Pagrindinė Δ herojų saviraiškos priemonė – monologas.

Ekspressionistai pasisakė prieš meno ir realybės sutapatinimą, dramoje ir scenoje daug dėmesio skyrė ekspresyviai išraiškai (lot. *expressio* – išraiška): naudojo įvairius sceninius efektus (kaukės, pantomima, abstraktus scenovaizdis), retorines kalbos priemones (scena – sakykla ar kalbėtojo tribūna). Δ primena misteriją (teminė ir struktūrinė paralelė: Δ vadinama „išganymo“ drama, joje kuriama protagonisto paralelė su Kristumi, rodomas herojaus kančių kelias – „stotys“), jai būdinga atvira dramatinė kompozicija.

Ekspressionizmo pirmtaku laikomas A. Strindbergas (*Sapnas*, 1902, *Į Damaską*, 1893–1903). Δ rašė F. Vedekindas (Wedekind) (*Pavasario pabudimas*, 1891, dilogija *Lulu (Žemės dvasia*, 1895 ir *Pandoros skrynia*, 1902), R. J. Zorgė (Sorge) (*Elgeta*, 1912), E. Toleris (Toller) (*Pasikeitimas*, 1919, *Masė – žmogus*, 1921), G. Kaizeris (Kaiser) (*Kalė miesto piliečiai*, 1914; trilogija *Koralas. Dujos I. Dujos II*, 1917–1920; *Pragaras. Kelias. Žemė*, 1919) ir kt. Lietuvių dramaturgijoje ekspresionizmo bruožų yra V. Bičiūno pjesėje *Brolio Vitolio naktys*, 1928, P. Gintalo *Dinamo 1000 H. P.*, 1930, S. Šemerio *Mirties mirtis*, 1924, Vydūno dramaturgijoje (misterija *Jūrų varpai*, 1914, tragedija *Pasulvio gaisras*, 1928 ir kt.).

Poetinė drama, XIX a. pab. susiformavęs dramos tipas, perteikiantis poetinę pasaulio sampratą. Δ perėmė romantizmo, simbolizmo patirtį, atsirado kaip priešprieša natūralistinei pasaulio raiškai. Δ priklauso iškart dviems literatūros rūšims – poezijai ir dramai. Tai XX a. literatūrai ir teatrui būdingas formų integracijos reiškinys.

Δ esmę ir giluminį struktūros pagrindą sudaro *vidinis veiksmas* – poetinė kalba išsakytas žmogaus dvasinio pasaulio dramatismas. Laikas ir erdvė gali tapti personažo būsenų ar nuotaikų metafora. Pagrindinė personažų kūrimo priemonė – monologai, lyriškesni ir mažiau susiję su išoriniu veiksmu negu tragedijoje, jiems atsirasti kartais reikia labai nežymaus išorinio postūmio. Δ reikšminga vieta skiriama muzikai – dainoms, giesmėms, chorams, kurie paspartina dramini veiksmo eigą, metaforiškai įvertina ar apibendrina vaizduojamus įvykius, tampa idėjiniais ir emocijiniais akcentais.

Nėra vientisos ir išbaigtos Δ teorijos. T. S. Eliotas, Δ teoretikas ir kūrėjas, teigė, kad teatras yra idealus poezijos mediumas, o Δ, kaip ir muzika, gali išreikšti ypatingą, paprastai neįvardijamą jausmų sferą, tačiau XX a. Δ dar tebėra eksperimentas („Dialogas apie dramatinę poeziją“ 1928, „Poetinės dramų poreikis“, 1936 ir kt.). Δ kūrė T. S. Eliotas (*Žmogžudystė katedroje*, 1935), O. Milašius (*Migelis Manjara*, 1913)

ir kt. Lietuvių dramaturgijoje Δ pradininku laikomas B. Sruoga (*Milžino paunksmė*, 1932 ir kt.). Klasikinį Δ modelį sukūrė Just. Marcinkevičius (trilogija *Mindaugas. Mažvydas. Katedra*, 1968–76). Lietuvoje Δ kūrėjai ieškojo naujų raiškos priemonių: J. Marcinkevičiaus *Čičinske* (1975) panaudojama bufonados ir parodijos stilistika; V. Palčinskaitės *Kristiano Anderseno rožė* (1978) – pasakos elementai, J. Vaičiūnaitės pjesėse (*Kasandra, Apsiaustis, Dialogai su Emilija*, 1980) modernizuojamas blokiškasis Δ tipas. Δ bruožų esama ir šiuolaikinėje dramaturgijoje (S. Parulskio, L. S. Černiauskaitės, M. Ivaškevičiaus, G. Grajausko pjesės).

Epinė drama, 1. B. Brechto epinio teatro koncepcija ir dramaturgija. Δ padarė didžiulę įtaką pasaulinei dramai ir teatro raidai. Δ susijusi su specifiniu požiūriu į autoriaus, vaizduojamojo pasaulio ir adresato santykius. Įprastas dramatinės raiškos priemonės, veiksmą ir dialogą, Δ keičia *pasakojimas*. Vietoje tradicinės dramos kompozicijos, kurioje kiekvienas veiksmas yra išbaigtas ir logiškai paruošia toliau einantį, atsiranda savarankiški epizodai, scenos. Δ parodo skirtingas socialinės tikrovės puses, fabula organizuojama pagal kronikinę kompoziciją. Atsisakoma klasikinėje dramai būdingos atomazgos, kurioje herojus praregi ir pripažįsta savo klaidas. Δ palieka pačiam žiūrovui / skaitytojui kritiškai vertinti herojų (B. Brechto *Motušė Kuraž*, 1939).

Epinės dramos elementų yra antikiniame, viduramžių, Rytų Azijos teatre (kaukės, choras, muzikiniai efektai, pantomima). Į Δ įvedami komentarai, „zongai“ – dainos, baladės, pasakotojo samprotavimai. Atsiribojimo efektą padeda sukurti žinomos fabulos: parabolės, mitai, Rytų legendos, žinomų literatūros kūrinių siužetai. Δ bruožų turi XIX a. sukurtas G. Büchnerio (Büchner) *Voicėkas* (drama sudaryta iš epizodų, demonstruojančių, kaip žmogus stumiamas į nusikaltimą), H. Ibseno *Peras Giuntas* (1867), T. Vailderio (Wilder) *Ilga Kalėdų vakarienė* (1931).

2. misterijų, romanų, apysakų, novelių dramatinizacija (inscenizacija), pritaikymas vaidinimui. Inszenizuojant (dramatizuojant) kito žanro kūrinių, paprastai išsaugoma autoriaus mąstymo bei epinio kūrinio stiliaus savitumas (R. Samulevičius, dramatizuodamas Vaižganto *Nebylį*, pasirinko „epiškai lyrinės dramaturgijos formą“; A. Sluckaitė J. Bobrovskio romano *Lietuviški fortepijonai* motyvais sukūrė „poetišką teatrinę polifoniją“ „Smėlio klavyrai“). Romanas ar apysaka gali būti pritaikomi scenai neperrašant teksto, o skaitant jį publikai ir suvaidinant atskiras ištraukas. Scenai gali būti pritaikomi ir dokumentai bei publicistika (istorinės dramos atmaina): prancūzų rež. Ž. Vilaras (Villard) spektaklyje panaudojo atominės bombos išradėjo R. Openhaimerio (Oppenheimer) bylos dokumentus, vokiečių „Berlyno ansamblis“ inscenizavo B. Brechto teorinius straipsnius, P. Brukas (Brook) sukūrė „US“ – spektaklį apie Vietnamo karą.

Antidrama (absurdo, paradokso drama), moderniosios dramos tipas, paneigęs tradicinės dramos modelį. Δ atsirado kaip priešprieša XX a. 5–6 deš. prancūzų teatre vyravusiai bulvarinei ir intelektualinei dramai. Absurdo koncepcija perimta iš egzistencializmo filosofijos (A. Kamiu (Camus) *Sizifo mitas*, 1942). Δ parodo žmogaus egzistencijos beprasmiškumą, siekia įkūnyti absurda scenos vaizdiniais, sukurti scenoje absurdo pojūtį: visaverčiam Δ egzistavimui būtina specifinė teatrinė raiška. Pirmoji Δ – 1950 Paryžiuje suvaidinta E. Jonesko (Ionesco) *Plikagalvė dainininkė*, autoriaus pavadinta antipjese.

Δ ištakų randama antikos mimų, viduramžių farso, italų *commedia dell'arte*, XX a. dadaizmo, siurrealizmo bei ekspresionizmo tradicijose, A. Arto (Artaud) „žiaurumo teatro“ koncepcijoje. Δ pasitelkia paradoksa, groteską, gretina didybę ir profaniškumą (M. Frišo (Frisch) *Bydermanas ir padegėjai*, 1957–1958). Δ vaizduoja atsitiktines, nemalonias situacijas, kuriose personažai neslepia susvetimėjimo sau, išgyvena tapatybės krizę (Ž. Ženė (Genet) *Kambarinės*, 1947; M. Frišo *Grafas Ederlandas*, 1951). Δ kuriamas personažas – marionetė, niveliuojama atskiro žmogaus asmenybė, vardą atstoja bendrinis žodis, raidė, skaičius (Bobi Vatson vadinami visi šeimos nariai E. Jonesko *Plikagalvėje dainininkėje* ir pan.). Individualumo nykimą perteikia nykstantis ar deformuotas kūniškumas (S. Beketo (Beckett) *Laimingos dienos*, 1960, *Žaidimo pabaiga*, 1957, *Vaidinimas*, 1963). Personažų santykiai pakeičiami personažo ir daikto santykių problematika, pabrėžiamas nuolat kylantis daiktų invazijos pavojus (E. Jonesko *Kėdės*, 1952, *Naujasis nuomininkas*, 1953). Viena pagrindinių Δ temų – kalba (Δ kalba praranda infomacijos perdavimo funkciją, išryškina kalbos muzikalumas, dramaturgai užsimena apie totalios tylos grėsmę). Rytų Europos Δ dominuoja politinės temos (Čeko V. Havelo *Vakarėlis sode*, 1963; *Memorandumas*, 1965, lenko S. Mrožeko *Policija*, 1958, *Stripitizas*, 1961, *Atviroje jūroje*, 1961, parodija, parafrazė *Hamleto* tema – *Tango*, 1965, T. Roževičius (Różewicz) *Kartoteka*, 1960, *Laokoono grupė*, 1962, *Juokingas senis*, 1964, *Nutrauktas veiksmas: nesceniška komedija*, 1965). Rytų Europos Δ artima E. Jonesko pjesė *Raganosiai*, 1958, kurią savitai parafrazavo K. Saja *Mamutų medžioklėje*, 1968.

Δ kūrė E. Jonesko (*Pamoka*, 1951, *Kėdės*, 1952, *Raganosiai*, 1959), S. Beketas (*Belaukiant Godo*, 1953, *Laimingos dienos*, 1961, *Paskutinė Krepo juosta*, 1958, *Žaidimo pabaiga*, 1957), Ž. Ženė (*Kambarinės*, 1947, *Balkonas*, 1956), A. Adamovas (*Parodija, Invazija* (abi 1950), *Ping – pong*, 1955), anglų „naujosios bangos“ dramaturgai H. Pinteris (*Sargas*, 1960) ir kt., šveicaras M. Frišas (*Bydermanas ir padegėjai*, 1957–1958), amerikietis E. Olbis (Albee) (*Atsitikimas Zooparke*, 1959, *Smėlio dėžė*, 1960, *Amerikietiška svajonė*, 1961). Lietuvių dramaturgijoje Δ priskirtinos A. Ambraso ir R. Midvikio (*Duobė, Maratonas, Pirmadienio popietė*, 1968–1970),

S. Šaltenio (*Giljotina*, 1968), K. Sajos (*Klaustrofobija, arba pasivažinėjimas liftu*, 1989), K. Ostrausko (*Gyveno kartą senelis ir senelė*, 1963, *Lozorius*, 1971 ir kt.) dramoms.

Groteskas (< pranc. *grotesque* – keistas, įmantrus, juokingas): 1. meninio vaizdavimo tipas (vaizdas, stilius, žanras), grįstas fantastika, komizmu, hiperbole, netikėtai gražaus ir bjauraus, juokingo ir baisaus, tikroviško ir neįtikėtino deriniais. 2. grotesko drama – XX a. dramoms tipas, susijęs su absurdo teatru (žr. *Antidrama*).

Lietuvių teatrologijoje Δ esmę pirmasis apibrėžė rež. A. Sutkus, rašydamas apie Vilkolakio teatro spektaklius. Δ esmė glūdi priešybų, kraštutinumų gretinime bei jų derinime. Δ būdingas netikėtas posūkis nuo rimto į juokingą, groteskinius vaizdus neišvengiamai lydi kandus juokas. Δ, priešingai nei alegorijai, būdinga perkeltinė prasmė, nevienareikšmiškumas. Su Δ susijęs liaudiškas, gyvenimą teigiantis, karnavalinis juokas. Δ populiarus viduramžių misterijų intermedijose, farsuose, Renesanso (E. Roterdamietis, F. Rablé (Rabelais), Apšvietos (Dž. Sviftas (Swift), romantizmo (V. Hugo, E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), T. Gotjė (Gautier) *Groteskai*, 1844) lit-roje. XIX a. realizme Δ įgijo socialinio konkretumo (N. Gogolis). XX a. modernistai (ekspresionistai, siurrealistai ir kiti) Δ reiškė pasaulio absurdiškumo, priešiško žmogui idėjas (F. Kafka, E. Jonesko (Ionesco), S. Beketas (Beckett), J. Hašekas, B. Brechtas, V. Majakovskis ir kt.). Δ – viena pagrindinių tragikomedijos meninės raiškos priemonių.

Lietuvių literatūroje Δ stilistikos elementų yra K. Binkio dramoje *Generalinė repeticija* (1940), kai kuriuose J. Grušo (*Pijus nebuvo protingas*, past. 1974, išsp. 1976; *Cirkas*, 1976), K. Sajos (parabolių triptikas *Oratorius, Maniakas, Pranašas Jona*, 1967, *Mamutų medžioklė*, 1968, groteskinis vienaveiksmių pjesių diptichas *Poliglotos ir Abstinentas*, 1970; liaudiška parabolė *Devynbėdžiai*, 1974 ir kt.), K. Ostrausko (*Gundymai*, 1970; *Čičinskas*, 1974, *Jūratė ir Kastytis*, 1977, *Ars amoris*, 1991), A. Landsbergio (*Meilės mokykla*, 1965, *Barzda*, 1966, *Komedijantai*, 1994) kūrinuose.

Egzistencializmas, literatūros sąjūdis, glaudžiai susijęs su egzistencinės filosofijos kryptimi. Filosofijoje Δ pirmtaku laikomas XIX a. I pusės danų filosofas S. Kirkegoras (Kierkegaard), nors kaip atskira kryptis Δ susiformavo XX a. 3–6 deš. Žymiausi Δ filosofai – vokiečiai M. Haidegeris (Heidegger), K. Jaspersas, prancūzai G. Marselis (Marcel), M. Merlo-Pontis (Merleau-Ponty), Ž. P. Sartras (Sartre), A. Kamiu (Camus), rusai L. Šestovas, N. Berdiajevas. Paprastai skiriamos dvi filosofinio Δ atšakos – religinis, krikščioniškas Δ, teigiantis, kad žmogus gali tapti laisvas per Dievą (svarbiausias atstovas – G. Marselis), ir ateistinis Δ. Pagrindiniai šio Δ atstovai – Sartras ir Kamiu. Jų filosofiniai veikalai (visų pirma Sartro) ir literatūrinė kūryba darė didžiulį poveikį 5–6 deš. intelektualinei atmosferai ne tik Prancūzijoje, bet ir visoje Vakarų

Europoje. Δ filosofijai rūpi ne loginė būties analizė, o žmogaus situacija pasaulyje. Žmogaus būtis yra sąlygota jo egzistencijos. Tai reiškia, kad žmogaus esmė ir vertybės nėra iš anksto duotos; žmogus priverstas pats surasti tas vertybes, surasti prasmę pasaulyje, kuris iš esmės yra neprasmingas. Žmogus Δ filosofijoje yra ne tiek žinantis, kiek jaučiantis, geidžiantis, besirūpinantis, o visų pirma – besirenkantis. Žmogaus egzistencija suvokiama kaip tapsmas, laisvėjimo kelias ir kelias autentiškumo (viena svarbiausių Δ sąvokų) link. Anot Sartro, žmogus paradoksaliai yra „pasmerkta laisvei“, o drauge ir nerimui bei neviltčiai, kuriuos kelia būtinybė rinktis vertybes, susiduriant su pasaulio absurdiškumu. Sartras šią laisvės ir rinkimosi koncepciją išdėstė filosofiniame veikalė *Būtis ir niekas*, 1943. Ir filosofiniuose veikaluose, ir lit-ros kūriniuose Δ evolucionavo nuo individualaus, nihilistinio maišto (Kamiu romanas *Svetimas*, 1942, Sartro romanas *Šleikštulys*, 1938 ir drama *Musės*, 1943) į žmogiškojo solidarumo paieškas (Kamiu romanas *Maras*, 1947) ir socialinio angažuotumo idėją (Sartro *Egzistencializmas yra humanizmas*, 1946). Šią raidą paliudija ir egzistencialistų visuomeninė laikysena – II pasaulinio karo metais jie dalyvavo pasipriešinimo judėjime, pokariu – kairiųjų partijų (taip pat ir komunistų) veikloje.

Lit-ros kūriniuose egzistencialistai derina realistinį vaizdavimo būdą ir filosofinę refleksiją (Kamiu *Svetimas, Krytis*, 1956), naudoja parabolę (Kamiu *Maras*, Sartro pjesės). Egzistencialistų literatūrinei kūrybai neabejotiną reikšmę turėjo anksčiau rašiusio F. Kafkos kūryba. Su Δ susijusi prancūzo A. Malro (Malraux), lenko V. Gombrovičiaus (Gombrowicz) ir kt. rašytojų kūryba. Δ idėjų atgarsių pastebima ir vėliau rašiusių autorių darbuose – pvz., anglų romanisto Dž. Faulzo (Fowles) kūriniuose. Religinio Δ bruožų esama vėlyvojoje A. Maceinos studijoje *Jobo drama*, 1950. Δ įtaką galima pastebėti V. Mačernio, ankstyvojoje Alf. Nykos-Niliūno, A. Mackaus poezijoje, A. Škėmos prozoje ir dramose.

Eilėdara, eiliuotos kalbos garsinė sandara ir ją tyrinėjanti poetikos šaka. Eilėdaroje išskiriami ir akcentuojami tie kalbos organizavimo elementai, kurie skiria eiliuotą kalbą nuo prozinės kalbos ir kitų kalbos vartojimo sričių.

• **Ritmas**, reiškinio, proceso (eilėdaroje – kalbos garso) netolydumas, kintamumas ir kartu tęstinumas. Ritmiškas procesas kartojasi – nutrūksta ir vėl atsinaujina, pvz., laikrodžio tikėjimas ar radijo pypsėjimas. Ritmo priešingybė – tolydumas (pvz., sirenos kauksmas). Δ gali būti nemetriškas – kai ritmo vienetai kartojasi be aiškios tvarkos (toks yra prozinės kalbos ritmas). Eiliuotai kalbai būdingas *metriškas* Δ – ritmo vienetai joje kartojasi dėsningai.

• **Metras**, bendras dėsnis, pagal kurį vienai ar kitaip išsidėsto ritmo vienetai. Δ yra eiliavimo principas, o ritmas – konkreti jo realizacija tekste. Metriško ritmo vienetai (žodžių junginiai, eilutės) būna garsiniu atžvil-

giu kuo nors panašūs – juose sistemingai kaitaliojasi ilgį ir trumpį, kirčiuoti ir nekirčiuoti skiemenys ir pan.

• **Eilutė**, pagrindinis metro vienetas. Eilutėje išryškėja ritmo metriškumas; ji pasižymi intonaciniu vieningumu ir dažniausiai grafiškai fiksuojama kaip savarakiška kalbos atkarpa (tačiau metrinė eilutė gali ir nesutapti su grafine). Δ pradžia iki pirmo kirčiuoto (arba ilgo) skiemens vadinama *anakrūze*, o Δ pabaigoje esantis paskutinis kirčiuotas skiemuos ir po jo einantys nekirčiuoti skiemenys vadinami *klauzule*, arba *kadencija*. Vieną Δ nuo kitos skiria *kadencinė pauzė*. Pastovi Δ viduryje esanti pauzė vadinama *cezūra*.

• **Strofa**, pasikartojantis eilučių derinys, pasižymintis metro, intonacijos bei sintaksės vienove. Paprastai viena Δ nuo kitos atskiriamos grafiškai (tarpu). Δ rūšys skiriamos pagal ją sudarančių eilučių skaičių, pvz., *distichas* (dvielis), *tercetas* (trielis), *katrenas* (ketureilis), *kvintilė* (penkiaeilis), *sestetas* (šešiaeilis) ir t. t. Δ variantai skiriami pagal rimavimo būdus.

• **Rimas, rimavimas**, pastovią poziciją, dažniausiai eilutės gale, turintis garsų sąskambis (eilučių pradžioje ar viduryje esantys rimai būdingi Rytų – arabų, persų – poezijai). Pagal kirčio vietą eilutės gale skiriami vyriški (kirčiuojamas paskutinis skiemuos, pvz., *basa / rasa*), moteriški (kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuos, pvz., *skyla / kyla*), *daktiliniai* (kirčiuojamas trečias nuo galo skiemuos, pvz., *šviėsdamas / kvieėsdamas*), *hiperdaktiliniai* (kirčiuojamas ketvirtas nuo galo skiemuos) rimai. Pagal garsų sutapimą skiriami *tikslūs ir netikslūs* rimai. Rimas, kurių sutampa ne tik klauzulės, bet ir prieš jas einantys garsai, vadinamas *gilioju* (pašlaičių / našlaičių). Jei rimuojamoje žodžio dalyje sutampa balsiai, bet nesutampa priebalsiai, rimas yra *asonansinis* (gėlė / gėrė). Jei sutampa priebalsiai ir nesutampa balsiai, rimas yra *konsonansinis* (rankom / renkam). *Instrumentiniu* laikomas rimas, apimantis daugiau nei klauzulę (pvz., visą žodį) ir pagrįstas garsų sekos panašumais, kontrastais ir pan. (pvz., raudót / ruduo). Rimų pasiskirstymas strofoje vadinamas *rimavimu*. Pvz., populiariausioje strofoje, katrene, eilutės gali būti kryžminio (ABAB), gretutinio (AABB) arba gubiamojo (ABBA) rimavimo. Rimas yra svarbus ne tik garsiniu požiūriu – rimuoti žodžiai būna susiję ir semantiškai.

• **Intonacija**, ritminė, dinaminė ir melodinė kalbos srauto slinktis; konkretus kalbos skambėjimas. Eiluotos kalbos Δ sukuria ritmas, metras, rimas, strofos ir sintaksės pobūdis, instrumentavimo priemonės, eilėdaros sistema. Δ glaudžiai susijusi su teksto reikšme, pvz., B. Brazdžionio eilėraščiuose apokaliptinio pranašavimo situaciją patvirtina ir monotoniškai pakili intonacija.

Eilėdaros sistemos

Antikinė eilėdara, pagrįsta ilgų ir trumpų skiemenų tvarkinga kaita eilutėje. Trumpo skiemens ištarimo trukmė yra laiko matas, vadinamas *mora*. Smulčiau-

sias metro vienetas – *pėda*. Tai eilutėje pasikartojantis trumpųjų (Ė) ir ilgųjų (–, dvi moros) skiemenų derinys. Pagrindinės pėdos yra šios:

pirichis V V

chorėjas, arba trochėjas – V

jambas V –

spondėjas – –

daktilis – V V

amfibrachis V – V

anapestas V V –

Šiuos pėdų pavadinimus vėliau perėmė silabotoninė eilėdara, kurioje trumpų ir ilgų skiemenų derinius pakeitė kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų deriniai.

Manoma, kad Δ kiekviena pėda turėjo kirtį (iktą). Eiluotos kalbos kirčiavimas nepaisė natūralių kalbos kirčių. Δ rimas nebūdingas. Eilutę paprastai sudaro vienos ar kelių rūšių pėdos, kurių kombinacijos vadinamos metrais. Δ pasižymi metrų gausa. Iš jų žinomiausi

– hegzametras

– V V / – V V / – // V V / – V V / – V V / – V

ir pentametras

– V V / – V V / – // – V V / – V V / –

Hegzametru dažniausiai buvo rašomas epas. Vienas pentametras buvo vartojamas retai. Vartojamas drauge su hegzametru eilute jis sudarė eleginį distichą. Juo dažniausiai buvo rašomos elegijos ir epigramos.

Verčiant į modernias kalbas, taip pat ir į lietuvių, antikinę eilėdarą būdingi ilgų / trumpų skiemenų deriniai keičiami kirčiuotų / nekirčiuotų skiemenų deriniais. Taip transformuotas hegzametras vadinamas toniniu. Toniniu hegzametru parašyti K. Donelaičio *Metai*. Antikinės eilėdaros transformacijų pasitaiko ir moderniojoje poezijoje (pvz., K. Platelis yra parašęs eilių eleginiu distichu).

Sintaksinė-intonacinė eilėdara pagrįsta panašia eilučių sintaksine struktūra. Panaši sintaksinė struktūra sukuria panašią intonaciją. Tokia eilėdara būdinga lietuvių tautosakai. Ja parašytas ir pirmasis lietuviškas eilėraštinis – M. Mažvydo *Katekizmo* prakalba. Nors sintaksine-intonacine eilėdara parašyti kūriniai nėra rimuoti, panašios gramatinės formos eilučių pabaigoje sudarė prielaidas formuotis rimui.

Silabinė eilėdaros pagrindas – apytikris (silabizmas, senesnis variantas) arba tikslus skiemenų skaičius eilutėse (izosilabizmas, vėlesnis variantas) ir pastovus kirtis eilutės pabaigoje (paskutiniame ar priešpaskutiniame skiemenyje). Metrai nusakomi skiemenų skaičiumi – aštuoniaskiemenis, vienuolikaskiemenis. Vienas populiariausių metrų – trylikaskiemenis su cezūra po septintojo skiemens. Juo parašytas A. Baranausko *Anykščių šilėlis* (tik pirmosios 18 eilučių vienuolikaskiemenės). Silabinė eilėdara būdinga daugeliui liaudies dainų. Lietuvių rašytinėje literatūroje ši eilėdara pradėjo formuotis XVI a., daugiausia verstinėse giesmėse. Ji buvo populiari maždaug iki XIX a. vid., kada buvo sukurti ryškiausi

jos pavyzdžiai (A. Strazdo, A. Baranausko, S. Stanevičiaus kūryboje).

Silabotoninė eilėdara grindžiama dėsningu kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kaitaliojimu eilutėje. Pagal antikinės eilėdaros modelį, skiriami dviskiemeniai (jambas ir chorėjas) ir triskiemeniai (daktilis, amfibrachis, anapestas) metrai, tačiau juose kaitaliojasi ne ilgi ir trumpi, bet kirčiuoti ir nekirčiuoti skiemenys. Silabotoninė eilėdara pagrįsta natūraliu kalbos kirčiu, ir tiksliai šie metrai retai kada realizuojami. Dažnos šioje eilėdaroje mišrios strofos – jose kaitaliojasi skirtingo metro eilutės. Lagaedu vadinama mišrių metrų atmaina, kai skirtingi – dviskiemeniai ir triskiemeniai – metrai kaitaliojasi ne vien strofos, bet ir eilutės viduje. Silabotoninei eilėdarai būdingas rimas, tačiau gali būti ir nerimuotų ja parašytų eilių (vadinamosios baltosios eilės, verlibras).

Sinkopis, kaip ir silabotoninė eilėdara, remiasi dėsningu kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų išsidėstymu, tačiau sinkopio atveju daug laisvesni tarpkirtiniai intervalai. Bendro sinkopio schema galėtų būti tokia

$X / - X - X - / X$; – kirčiuotas skienuo, X – nekirčiuotų skiemenų skaičius nuo nulio iki penkių (ir daugiau, jei leidžia kalbos galimybės). Populiariausias metras – vienskiemenio ir dviskiemenio intervalo laisva kaita. Rimuoti sinkopio variantai artimi silabotonikai, nerimuoti – verlibrai.

Verlibras (pranc. *vers libre* – laisva eilutė), tarpinė grandis tarp eiliuotos (metrinės) ir prozinės (nemetrinės) kalbos. Verlibras neturi aiškaus metro ir drauge turi intonacinių ypatybių, skiriančių jį nuo prozinės kalbos. Verlibras remiasi kitų eilėdarų principais, bet juos laisvai traktuoja. Būdingas moderniajai poezijai.

Ekspresionizmas, terminas, vartojamas apibūdinti pasaulio supratimą ir raiškos būdą teatre, dailėje, kine, lit-roje. Δ susiformavo vokiškai kalbančiose šalyse 1910–1924, nors kai kurie teoretikai ištakas žiūri XIX a. I pusės vokiečių rašytojo G. Briuchnerio (Brüchner) pjesėse, olandų tapytoju V. van Gogo (van Gogh), norvegų dailininko E. Munko (Munch) kūryboje, švedų rašytojo A. Strindbergo dramose. Ekspresionistai protestavo prieš realistinį, natūralistinį vaizdavimo būdą. Pasaulis ekspresionistinėje vaizduotėje matomas nuotaiki, asmeninės patirties, nesąmoningų būsenų (transo, sapno) suintensyvinu pavidalu. Jis išreiškiamas deformuotomis formomis, sukeistomis proporcijomis, grotesku, skirtingų stilistikų (tragizmo-komizmo, patoso-banalumo) deriniais. Svarbiausi ekspresionistai – vokiečių dramaturgai E. Toleris (Toller), G. Kaizeris (Kaiser), V. Hazenklėveris (Hasenclever); Δ įtaka ryški B. Brechto dramaturgijoje. Kino klasika tapo ekspresionistiniai filmai – F. W. Murnau *Nosferatu* (1922), R. Vynės (Wiene) *Daktaro Kaligario kabintetas* (1920) ir kt. Dailėje Δ transformavosi į kubizmą, siurrealizmą. Prozoje, poezijoje ekspresionistinis

vaizdavimo būdas tapo pagrindu avangardistiniams judėjimams (dadaizmui, futurizmui), Δ poetikos įtaka pastebima F. Kafkos prozoje, G. Traklio, G. Benno, T. S. Elioto, V. H. Odeno (Auden) ir kt. poezijoje. Lietuvių lit-oje Δ bruožai ryškiausiai keturvėjininkų bei trečiafrontininkų kūryboje. Ekspresionistinės dailės, teatro įtaka ir organiška ekspresionistinė pasaulio vizija bene savičiausia J. Savickio prozoje. Δ stilistikos esama B. Sruogos poezijoje.

Esė (pranc. *essai* – bandymas), mokslo, lit-ros kritikos, publicistikos kūrinys, kuriam būdingas kompozicinis ir stilistinis laisvumas, subjektyvumas, nedidelė apimtis. Δ žanro pradžia laikomas M. de Montenio (Montaigne) veikalas *Esė* (3 kn., 1580–1588). Lietuvių kritikoje Δ terminą pirmą kartą pavartojo B. Sruoga 1923. Lietuvių lit-ros istorijoje minėtini Δ rinkiniai: J. A. Herbačiausko *Dievo šypsenos* (1929), J. Kossu-Aleksandravičiaus (*Aisčio*) *Dievai ir smūtkeliai* (1935) ir kt. Šiuolaikinė eseistika įsitvirtino XX a. 7–8 deš. (E. Mieželaičio *Lyriniai etiudai*, 1964, *Antakalnio barokas*, 1971; Just. Marcinkevičiaus *Dienoraštis be datų*, 1981). Δ žanras tapo ypač populiarius Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę (M. Martinaičio *Papirusai iš mirusiųjų namų*, 1992; T. Venclovos *Vilties formos*, 1992; S. Parulskio *Nuogi drabužiai*, 2002; G. Radvilavičiūtės *Suplanuotos akimirkos*, 2004; *Šignakt aš miegosiu prie sienos*, 2010; A. Andriuškevičiaus *Rašymas dūmais*, 2004; K. Navako *Du lagaminai sniego*, 2008; G. Beresnevičiaus, S. Gedos, D. Kajoko ir kt. knygos).

Estetinė distancija, tarp skaitytojo (ar kito meno suvokėjo, pvz., žiūrovo) ir meno kūrinio esantis santykis, nepriklausantis nuo suvokėjo asmeninės patirties, interesų ar skonio. Pvz., skaitytojas gali nemėgti eilėraščio, bet objektyviai pripažinti jo meninę vertę. Kita vertus, Δ yra esminis dalykas, padedantis suvokti kūrinį kaip estetinį faktą ir nepainioti jo su realybe. Šiame santykiyje tarp skaitytojo ir kūrinio dalyvauja ir rašytojas, kuris naudoja įvairias priemones, literatūrinės „strategijas“ Δ sukurti. Tokių priemonių pavyzdžiu galėtų būti vadinamoji defamiliarizacija (sukeistinimas) ar H. Radausko eilėraščiams būdingas realybės transformacijos principas, lyrinio subjekto nebuvimas. Δ konceptas suformuotas XX a., nors jo užuomazgų esama jau I. Kanto meno nesuinteresuotumo teorijoje. Δ sąvoką įtvirtino E. Bulou (Bullough) 1912 publikuotame str. „Psichinė distancija“ kaip meno faktorius ir kaip estetinis principas“.

Ezopinė kalba, graikų pasakėtininko Ezopo (*Aisōpos*) vardu vadinamas ypatingas kalbėjimas potekstėmis ir užuominomis, kurio dažniausiai griebiasi nedemokratiškų kraštų, kur egzistuoja griežta cenzūra, rašytojai. Δ būdinga alegorija, perifrazė, ironija, metonimija, naudojamos įvairios aliuizijos ir simboliai. Giliausias tradicijas jį turi Rytų Europos šalyse ir Rusijoje (A. Puškinas, M. Saltykovas-Ščedrinas, M. Bulgakovas, K. Čapekas ir kt.). Ją naudojo ir

kiti Europos autoriai, pvz., A. Fransas (France). Lietuvoje Δ buvo plačiai naudojama sovietinių metų lit-roje. Jos ženklų esama J. Grušo, K. Sajos, R. Lan-kausko, M. Martinaičio, S. Gedos ir kt. kūrinuose.

Groteskas (pranc. *grotesque* < it. *grottesco* – keistas, įmantrus, fantastiškas), komiškų, absurdiškų, tragiškų ir fantastiškų pradų jungtimis grindžiamas vaizdavimo būdas, kuriuo sukuriama deformuoti, iškreiptų dydžių ir pavidalų meniniai vaizdai, dažniausiai – tapyboje ir literatūroje.

Jau Antikos mene sutinkami fantastiški dekoratyviniai ornamentai ir piešiniai, su keisčiausiai susipynusiomis gyvūnų, augalų ir žmonių figūromis, tapo populiarūs Renesanso ir Klasicizmo dailėje ir architektūroje. Labai dažnai grotesko priemonės naudoja modernių laikų dailininkai (pvz., P. Pikasas (Picasso), lietuviai R. Sližys, Š. Sauka ir kt.).

Literatūroje Δ reiškiasi kaip prieštarų stilių (pvz., aukštojo ir žemojo, pakilaus ir pašaipaus, jausmingo lyrinio ir tragiškai liūdno, sentimentalaus ir pabrėžtinai šiurpalaus), taip pat – kaip skirtingų dydžių, konvencijų (pvz., tikroviškos ir fantastinės), sąmoningų hiperbolių ir deformacijų, iracionalių veiksmų, absurdiškų situacijų sanklodos ir jungtys. Δ įprasminamas įvairiais žanrais ir žanrinėmis formomis, įvairios tematikos veikaluose bei kone visuose meninės struktūros lygmenyse: plėtojant diskursą (pasakojimą, dialogus), vaizduojant herojus, modeliuojant scenas ir situacijas. Vieni žymiausių kūrinių – F. Rable (*Rabalais*) *Gargantua ir Pantagruelis*, Dž. Svifto (*J. Swift*) *Guliverio kelionės*. Δ išplito Baroko ir Romantizmo laikais, tapo labai populiarus XX a. autorių kūryboje. Tarp žinomiausių Δ priemonės naudojančių rašytojų – E. A. Po (Poe), E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), N. Gogolis, M. Saltykovas-Ščedrinas, F. Kafka, B. Brechtas, Dž. Orvelas (G. Orwell), K. Vonegutis (Vonnegut), absurdo teatro atstovai – S. Beketas (Beckett), E. Jonesko (Ionesco).

Lietuvių lit-je Δ kūrė V. Kudirka (satyrinės apysakos), I. Šeinius (romanas *Siegfried Imerselbe atsijaunina*), K. Binkis (pjesė *Generalinė repeticija*); itin įtaigus, šiurpulinga ironija permelktas B. Sruogos pasakojimas *Dievų miške*; absurdiškomis scenomis, paraboliskais sugretinimais pasižymi A. Landsbergio, K. Ostausko, J. Grušo, K. Sajos, J. Glinšio groteskinės pjesės; tokio pobūdžio meninės priemonės naudoja satyrikai V. Žilinskaitė, J. Erlickas, J. Gimberis ir kt.

Hagiografija (gr. *hagios* – šventas + *grapho* – rašau), šventųjų gyvenimas, religinės krikščionių lit-ros rūšis, šventųjų gyvenimų aprašymai, fiksuojantys jų šventumo pasireiškimo, dažnai ir kankinystės istoriją. Pirmuoju Δ kūriniu laikomas šv. Atanazo (IV a.) parašytas šv. *Antano gyvenimas*. Iš V a. yra išlikusios Egipto ir Sirijos dykumų vienuolių asketų biografijos. Viduramžiais hagiografinės medžiagos rašytojai rėmėsi iš vad. *acta martyrum* (kankinių darbų) – teisminių protokolų apie pirmųjų krikščionių teismų

nuosprendžius, mirties bausmes; pranešimai dažnai būdavo užrašyti romėnų teismo raštininkų, o vėliau, patekę į krikščionių rankas, papildomi ir perdurbami. Δ kūriniai Viduramžiais turėjo *legendų* (lot. *legenda* skaitytini dalykai) pavadinimą, o iš jų sudarytos rankraštinės knygos vadinosi *legendų* (*Liber legendarius*) ir *kančių* (*Liber passionarius*) knygomis. Vienas žymiausių Viduramžių Δ paminklų – *Aukso legenda, arba Šventųjų skaitiniai* (*Legenda aurea*, liet. 2008) – 1263–1273 dominikono Jokūbo Voraginiečio parašytas *legendų* rinkinys lotynų k., kurio pasakojimai išdėstyti pagal liturginį kalendorių. Nuo 1643 jėzuitai leidžia visuotinius *Šventųjų darbus* (*Acta Sanctorum*), į kuriuos įtraukti ir Lietuvos šventieji. Lietuvos Δ pasakojimų tradicija yra susijusi su pirmųjų į Lietuvą vykusių misijonierių vardais ir veikla, užfiksuota užsienio kronikinių. Hagiografinio pobūdžio pasakojime apie šv. Brunoną 1009 pirmą kartą paminėtas ir Lietuvos vardas. XIV a. gimė Vilniaus pranciškonų kankinių (Ulricho ir Martyno), nukankintų kunigaikščio Gedimino įsakymu tarp 1338–1342, legendos, kurių ankstyviausias variantas užrašytas vienoje XIV a. Prancūzijos pranciškonų kronikoje.

XIV a. atsirado legenda apie tris Lietuvos stačiatikių kankinius (Joną, Antaną ir Eustachijų), tarp 1354–1377 paskelbtos Stačiatikių bažnyčios šventaisiais. Pirmasis teksto variantas, bylojantis apie šiuos tris kankinius, priėmusius krikščionybę ir dėl to kunigaikščio Algirdo nukankintus, buvo sukurtas graikų k. Konstantinopolyje. Iš XVI a. apie tai yra išlikęs LDK stačiatikių Supraslio vienuolyno Δ pasakojimas bažnytine slavų k. XVI a. Lietuvos metraščiuose (Bychoveco kronikoje), vėliau M. Strijkovskio, A. Vijūko-Kojalavičiaus darbuose užrašyta legenda apie 14 Vilniaus pranciškonų, kurie taip pat buvę nužudyti kunig. Algirdo įsakymu, septyniems nukirtus galvas, o kitus, prikaltus prie kryžių, numetus nuo Plikojo kalno į Nerį. Jų garbei tarp 1613–1636 ant kalno buvo pastatyti trys kryžiai, o kalnas įgijo Trijų kryžių kalno vardą. Visi Δ kankinių pasakojimai pasižymi detaliu žiaurių kankinimo metodu aprašymu, turi daug „bendrųjų vietų“ (pvz., baudėjų reikalavimas išsižadėti krikščionybės ir kankinių pasiryžimas laikytis tikėjimo bet kokia kaina).

Prasidėjus Lenkijos ir Lietuvos karaliai šv. Kazimiero (1458–1484) kanonizacijos procesui XVI–XVII a. išplito hagiografiniai pasakojimai, liudijantys karaliai šventumą.

Pirmas stambus Lietuvos Δ paminklas lenkų k. – jėzuito Petro Skargos *Šventųjų gyvenimai* (1579), kuriame pateikta beveik 400 pasakojimų. A. Vijūkas-Kojalavičius *Įvairenybėse apie Bažnyčios padėtį ir būklę Lietuvoje* (1650) hagiografiniu stiliumi aprašė žymiausių Lietuvos jėzuitų biografijas ir nuopelnus, minėjo kitų konfesijų tikėjimo kankinius. Pirmi reikšmingi Δ kūriniai lietuvių k. yra M. Valančiaus veikalai *Žyvatai šventųjų* (1858) ir *Gyvenimai šventųjų Dievo* (1868).

Idioma, nemotyvuotas frazeologizmas, sustabdrėjęs desemantizuotas žodžių junginys. Nuo frazeologizmo skiriasi tuo, kad Δ , kaip vientiso žodžių junginio, prasmė yra nutolusi nuo jį sudarančių žodžių reikšmių, pvz., *griežti dantį* – pykti, *lupti ožius* – vėmti. Δ – vaizdingas, subjektyvų kalbančiojo santykį su tikrove, emocinį vertinimą rodantis žodžių junginys, kalbos gyvumo, stilistinės įvairovės šaltinis.

Imitacija (lot. *imitatio* – sekimas, mėgdžiojimas), ko nors pakartojimas, pasirinkto pavyzdžio kopijavimas; nuo Antikos iki XVIII a. pab. mimizė – įprastas meno kūrimo principas. Δ ypač būdinga Klasicizmo epochai, iš Antikos perėmusiai daugelį kanonų ir taisyklių. Romantizmui iškėlus originalumo reikalavimą Δ , kaip kūrybos principas, tapo nepopuliari. Modernizmas Δ vertina taip pat griežtai neigiamai. Šiuolaikiniame mene ir lit-roje Δ virsta sąmoninga stilistine laikysena – kitų stiliaus imitavimas turi tikslą pasišaipyti (parodija) ar tiesiog kurti stilistinę kaukę (pastišas).

XIX a. pr. lietuvių lit-roje esama sekimų Antikos, vokiečių, lenkų autorių kūriniais (K. Donelaičio *Metų hegzametras*, pasakėčios).

Šiuolaikinėje lietuvių lit-roje imitacijos ir pastišo pavyzdys – M. Ivaškevičiaus pjesė *Madagaskaras*, 2004, kurioje imituojama tarpukario Lietuvos kalbinė stilistika.

Impresionizmas, dailės, muzikos, iš dalies lit-ros kryptis, atsiradusi XIX a. 8 deš. Prancūzijoje. Pavadinimą šiai krypčiai davė K. Monė (C. Monet) paveikslas „Impresija: Saulėtekis“ (1872). Pirmoji dailininkų impresionistų paroda surengta 1874. Δ protestavo prieš akademinę tapybai būdingą požiūrį į dailę kaip į tikrovės kopijavimą, iškėlė siekinį perteikti akimirkos įspūdį, nuotaiką, spalvų, šviesos ir šešėlių žaisimą. Δ suabejojo vieningos tikrovės buvimu ir į dėmesio centrą iškėlė kuriančiojo poziciją, požiūrio tašką, iš kurio vienaip ar kitaip matomas pasaulis. Žymiausi dailininkai-impresionistai: K. Monė, O. Renuaras (Renoir), E. Mane (Manet), K. Pizaro (Pissaro), E. Dega (Degas).

Iš dailės Δ terminą perėmė lit-ros kritika, tačiau literatūrinio Δ sąvoka nėra aiškiai apibrėžta. Impresionistais vadinami atskiri poetai (prancūzų – P. Verlenas (Verlaine), rusų – K. Balmontas), belgų rašytojas M. Meterlinkas (Maeterlink). Tačiau impresionistais neretai laikomi ir prancūzų simbolistai ar, pvz., anglų rašytojas O. Vaildas (Wilde). Δ dažniau siejamas su lyrika – jai, kaip ir dailei, būdingas įspūdžių fiksavimas, subjektyvaus santykio su gamta reiškimas; taip pat asociatyvus garsinių, regimųjų, kvapų ir kt. pojūčių jungimas, fragmentiška kompozicija, melodinga kalba. Vyraujanti impresionistinės poezijos nuotaika – liūdesys, melancholija. Δ terminas taip pat vartojamas apibūdinti prozai, kurioje vaizduojamas vidinis žmogaus gyvenimas, išorinis pasaulis ne aprašo-

mas, o parodomas per veikėjo ar pasakotojo psichikos prizmę. Šiuo atžvilgiu Δ bruožų esama M. Prusto (Proust), Dž. Džoiso (Joyce), Dž. Konrado (Conrad), V. Vulf (Woolf), K. Hamsuno ir kt. prozininkų kūryboje.

Lit-roje Δ terminas vartojamas ne krypčiai, o vaizdavimo būdai, pasaulėjautai nusakyti.

Lietuvių lit-roje Δ apraiškos susijusios su romantinėmis, simbolistinėmis tendencijomis. Ryškiausi Δ bruožai I. Šeinaus kūryboje (romane *Kuprelis*, apysakoje *Varasos vaisės*), B. Sruogos poezijoje (ypač rink. *Dievų takais*, kur jausmo istorija išskaidoma į atskiras akimirkas). Δ stilistikos esama Šatrijos Raganos (apysaka *Viktutė*), A. Vaičiuliaičio, J. Jankaus ir kai kurių kt. autorių kūryboje.

Instrumentuotė (orkestruotė), nekanonizuoti kalbos, dažniausiai eiliuotos, sąskambiai (kanonizuotas sąskambis yra, pvz., rimas), padedantys sukurti stilistinį, estetinį, semantinį literatūrinio teksto savi-tumą.

- **Aliteracija**, raiškus, tikslingas priebalsių pakartojimas nedidelėse teksto atkarpose, pvz., „mėnuli o žalias obuolys“ (A. Marčėnas).

- **Asonansas**, vienodų ar to paties tipo balsių tikslingas pakartojimas, pvz., „Supasi, supasi lapai nubudinti“ (B. Sruoga).

Aliteracija ir asonansas dažnai vartojami kartu, pvz., „Mėlynų melodijų melai“ (H. Radauskas).

- **Eufonija**, kalbos skambesio darna, kurią sukurti padeda ir instrumentavimo (fonizavimo) priemonės.

- **Onomatopėja**, aliteracijos ar asonanso atmaina – tikrovės garsų pamėgdžiojimas kalbos garsais, pvz., J. Baltrušaičio eilėraštyje imituojamas varpo skambėjimas: *Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda / Ir didina, daugina dovaną duotą.*

Interpretacija (lot. *interpretatio* – aiškinimas), teksto prasmės aiškinimas, komentavimas. Kiekviena Δ yra paremta perspektyvos perkėlimo principu (kai tekstas rašomas iš autoriaus perspektyvos, o suprantamas iš skaitytojo perspektyvos), bet tai nėra visiškai subjektyvi veikla. Lit-ros kūrinio prasmė randasi kaip teksto ir skaitytojo sąmonės sąveikos rezultatas. Interpretatoriaus subjektyvumą riboja teksto duomenys. Kita vertus, Δ svarbus ir socialinis, istorinis, biografinis kontekstas, padedantis suvokti kūrinio visumos prasmę.

Intertekstualumas, ryšys, kurį vienas ar kitas tekstas turi su kitais tekstais, pvz., Dž. Džoiso (Joyce) *Ulisas* su Homero *Odisėja* ar A. Mackaus eilėraštis „Triumfališkoji“ su D. Tomo (Thomas) eilėraščiu „Ir nebus mirties karalijos“. Δ gali reikštis kaip citata, anagrama, aliuizija, parodija, imitacija, pastišas ir pan. Struktūralizmo ir poststruktūralizmo

teorijos, įvedusios Δ terminą, pabrėžia, kad Δ nėra visai tas pats, kas vieno kūrinio įtaka kitam ar kūrinio šaltiniai. Δ susijęs su esminiu šių teorijų teiginiu, kad tekstas veikiau yra ne nuoroda į išorinį pasaulį, o į vidinius savo paties ryšius ir į kitus tekstus.

Ironija (gr. *eirōneia* – apsimetimas), perkeltinis reikšmės vartojimas, kai žodis ar žodžių junginys įgyja priešingą reikšmę. Kaip literatūrinis tropas Δ yra metaforos ir metonimijos paribio zonoje, nors labiau linkstama Δ priskirti metonimijos tropams. Δ reiškiasi įvairiausiomis formomis: nuo subtilaus pasišaipymo iki sarkazmo; satyrinėje literatūroje Δ tampa dominuojančia išraiškos priemone. Visas Δ spektras priklauso jau ne vien stilistikos, bet ir pasaulėvaizdžio sferai. Vokiečių Jenos mokyklos atstovai (A. Šlegelis (Schlegel) buvo sukūrę romantinės Δ teoriją, pagrindžiančią visapusiškai ironišką požiūrį į būtį. Egzistencinė arba kosminė Δ itin būdinga moderniai lit-rai, kur Δ yra vienintelė įmanoma racionali santykio su nežmoniška tikrove forma (pvz., B. Sruogos *Dievų miškas*, kai kurie A. Škėmos *Baltos drobulės* fragmentai). Δ gali būti nukreipta ir į pačią lit-ros istoriją, kai neva rimtai naudojamos literatūrinės klišės, nusidėvėję poetizmai ir pan. (H. Radausko poezija, J. Savickio novelės).

Be žodinės Δ dar išskiriamos dramatinė ir situacijos Δ. Dramatinė Δ atsiranda tuomet, kai žiūrovai žino tai, ko pagrindinis pjesės personažas žinoti negali. Situacijos Δ sukuria neatitikimas tarp personažo veiksmų ir jo lūkesčių. Pvz., Sofoklio tragedijoje *Karalius Oidipas* herojus, norėdamas išvengti orakulo pranašystės, jog jam lemta nužudyti savo tėvą ir vesti motiną, bėga, palikdamas namus, bet galop taip ir atsitinka.

Katekizmas (gr. *katēchēsis* – pamokymas), glaudtas krikščionių tikybos išdėstymo vadovėlis, vienas iš bažnytinės lit-ros žanrų. Išpopuliarėjo XVI a., kai reformacijos, o vėliau ir Katalikų bažnyčios reformos atstovai ėmė stengtis kuo plačiau tautinėmis kalbomis skleisti savas tikėjimo tiesas. Pirmas žymus protestantų (liuteronų) Δ buvo parašytas M. Liuterio (1529), juo vėliau naudojosi daugelio šalių protestantų Δ sudarytojai. Pavyzdinis XVI a. katalikų Δ, parengtas Tridento susirinkimo nutarimu, buvo išleistas 1566. Senojoje lietuvių lit-roje Δ – vertingi kalbos ir religinės minties istorijos paminklai. Pirmąjį lietuvišką Δ sykiu su kitais tekstais, sudėtai į pirmąją lietuvišką knygą, paruošė M. Mažvydas (*Katekizmo prasti žodžiai*, 1547). Jis buvo skirtas pasauliečiams, sudarytas remiantis dviem lenkiškais Karaliaučiuje išleista liuteronų Δ – 1545 J. Seklucjano ir 1546 J. Maleckio, bei lotynišku J. Vilicho (Willich) Δ. Jį sudarė 5 dalys: Dešimt Dievo įsakymų, Credo (apaštališkasis krikščionių tikėjimo išpažinimas), „Tėve mūsų“, Sakramentų aiškinimas, krikščioniškos doros įstatymai Bažnyčios atstovams ir pasauliečiams. Manoma, kad pirmasis lietuviškas katalikų Δ, sudarytas pagal vo-

kiečių jėzuito P. Kanizijaus (Canisius) Δ, buvo išleistas 1585, tačiau nė vienas šios knygos egz. nežinomas. 1595 M. Daukša išleido antrą lietuvišką katalikų Δ (*Katekizmas, arba mokslas kiekvienam krikščioniui privalus*, Vilnius), verstą iš lenk k., kuris yra pirmoji žinoma LDK lietuviška knyga. Krokuvėje išleisto ispanų jėzuito J. Ledesmos dialoginio Δ vertimas gana laisvas, su originaliais intarpais. Pirmą lietuvišką kalvinistų Δ 1598 parengė M. Petkevičius *Poliskí z litewskim katechizm* (*Lenkiškas ir lietuviškas katekizmas*, Vilnius). Jis buvo pažodžiui verstas iš 1594 Vilniuje išleisto lenkiško LDK kalvinistų Δ, kurio parengėju laikomas Vilniaus kalvinistų kunigas J. Sudrovijus. Petkevičiaus Δ tekstas buvo išspausdintas dviem – lenkų ir lietuvių k., sudarytas kalvinistų Δ būdinga klausimų ir atsakymų forma. Lenkų k. kalvinistai jau nuo 1554 įvairiuose LDK miestuose spausdino savo Δ Vėlesnius lietuviškus Δ yra rengę B. Vilentas, S. Minvydas ir J. Božimovskis, J. Želzavičius, M. Valančius ir kt. XIX–XX a., įsigalint įvairiems pasaulietinės lit-ros žanrams, Δ praranda savo, kaip lit-ros objekto, reikšmę.

Kelionių literatūra, lit-os kūriniai, kuriuose aprašomos kelionės. Neturi griežtesnių žanrinių rėmų nei turinio, nei formos atžvilgiu. Tai gali būti kelionės ir jos nuotykių arba egzotiškų, nežinomų kraštų, žmonių, papročių, religijų ar kultūros paminklų aprašymas atsiminimų, dienoraščio, laiškų, reportažo ar kt. formomis. Nėra griežtos ribos tarp publicistinės bei grožinės Δ. Grožiniame kūrinyje labiau išryškinama vidinė, dvasinė kelionės prasmė ir patiriami herojaus išgyvenimai. Jau antikinėje Graikijoje žinytų pobūdžio Δ buvo vienas iš grožinės prozos šaltinių, pateikiančių daug informacijos apie pasaulį (graikų geografo ir keliautojo Pausanijaus *Vadovas po Heladę*, II a. pr. Kr.). Δ Antikoje turėjo itinarijų (lot. *iter* – kelias, kelionė) pavadinimą, prigijusį ir Viduramžių krikščionių piligrimų į šventąsias vietas aprašymams. Vienas pirmųjų tokių kūrinių – *Burdigalos, arba Jeruzalės žinytas* (IV a.), pateikiantis išsamius duomenis apie Jeruzalę, bei *Žinios apie 14 miesto regionų* (IV a.), aprašantis šventąsias Romos vietas. Viduramžiais egzistavo ir kelionių į egzotiškų, nežinomų šalių aprašymai. Populiariausias tokio žanro pavyzdys – M. Polo, 1271 išvykusio į Kiniją ir ten praleidusio 17 metų, *Pasaulio aprašymas* (1298). Itin populiarūs Δ buvo Renesanso ir Baroko epochose, kuomet sukurti ir pirmieji šios rūšies lit-os kūriniai Lietuvoje, daugiausia lotynų ir lenkų k. Ankstyvajai Lietuvos Δ būdinga dienoraščio forma: J. Radvilos (1556–1600) *Kelionės į Italiją 1575 m. aprašymas* (išl. tik XX a.), jo brolio M. K. Radvilos Našlaitėlio (1549–1616) *Kelionė į Jeruzalę* (lot. 1601, liet. 1990) ir kt. Pastarasis kūrinys išleistas daugelį kartų įvairiomis k. (lotynų, lenkų, vokiečių, rusų) tapo XVII a. Europos bestselleriu. M. K. Radvila Našlaitėlis jame aprašė savo piligriminę kelionę į šventąją žemę ir Egiptą 1582–1584, didžiausią dėmesį skirdamas detaliam įvairių šalių etnografinių,

religinių papročių išryškiniui, geografijos, istorijos, socialinės aplinkos faktams.

XVIII a. Δ ryškėjo vis daugiau publicistinio traktato bruožų (pvz., rusų rašytojo A. Radiščevo *Kelionė iš Peterburgo į Maskvą*, 1790, liet. 1950), XIX a. išpopuliarėjo meno ir kultūros paminklų sukeltų įspūdžių fiksavimas (pvz., J. V. Gėtės (Goethe) *Kelionė į Italiją*, t. 1–3, 1816–1829), istorijos ir esamojo meto santykio apmąstymas. Dienoraštinės Δ pavyzdys, parašytas išraiškingu beletristiniu stiliumi – Prūsų Lietuvos mokslininko ir rašytojo, kunigo L. Rėzos vokiečių k. parašyta *Žinios ir pastabos apie 1813 ir 1814 metų karo žygius* (1814, liet. 1999), kurioje aprašomi paties L. Rėzos, Prūsijos armijos pamokslininko, Napoleono karų metu atsidūrusio įvairiose šalyse (Lenkijoje, Čekijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje), patirti įspūdžiai. L. Rėzos dienoraštyje vertinami politiniai įvykiai, smerkiama Napoleono tironija, iškeliamos patriotinės Prūsijos idėjos, tačiau svarbiausias dėmesys skiriamas tautų ir kultūrų lyginimui, jų privalumų ir trūkumų, kultūrinių vertybių charakteristikai.

Naujieji kelionių aprašymai dažniausiai susiję su siekiu pažinti egzotiškus kraštus, įvairių kultūrų prigimtį ir savitumą, todėl įgauna populiarių kulturologinių pasakojimų pobūdį. Autentiškais patyrimais išsiskiria J. Ivanauskaitės knygos *Ištrėmtas Tibetas* (1996) ir *Kelionė į Šambalą* (1997), kuriose kibetas pateikiama kaip svarbus herojės vidinės istorijos momentas ir bandymas atrasti tikruosius dvasios namus.

Klasicizmas (lot. *classicus* – pavyzdinis):

1. antikinės Graikijos ir Romos estetikos, retorikos principų laikymasis lit-roje ir mene.
2. meno stilius, reiškęs XVII–XVIII a. lit-roje, XVII–XIX a. vaizduojamajame mene, XVIII–XIX a. pr. muzikoje. Δ gimtine laikoma XVI a. pab. Italija, tačiau labiausiai jis išplito XVII a. Prancūzijoje. Δ pabaiga susijusi su Romantizmo estetinių kriterijų įsigalėjimu. Δ lit-ros teorija rėmėsi antikinė retorika (Aristotelis) ir savo meto racionalistine filosofija, suformulavusia protu pažinios gamtos ir pasaulio principus, teigusia loginio mąstymo prioritetą (R. Dekartas (Descartes)). Δ meno principas buvo dviejų svarbiausių ir amžinųjų vertybių – grožio ir tiesos – dermė. Kadangi pasaulis buvo suvokiamas kaip valdomas pusiausvyros ir harmonijos dėsniais, tai ir menas turėjo būti šios sąveikos pažinimo priemonė, pagrįsta ne fantazija ir išmone, bet tikrovės atspindėjimu. Tikrovės vaizdavimas turėjo būti ne detalus, „veidrodinis“ jos pakartojimas, bet tam tikrų jos dėsnų, lemiančių grožį, išryškiniams; meno išraiškos priemonės – pavaldžios protui. Δ menininkai savo meno sampratos idealą matė antikiniuose meno kūriniuose, todėl propagavo sekimą jų estetinėmis normomis, remiantis jomis formulavo savo lit-ros kūrinio turinio ir formos taisykles. Viena pagrindinių taisyklių reikalavo laikytis stiliaus tinkamumo teorijos: aukštasis stilius naudojamas odėje, epe, tragedijoje, vidurinis – elegijoje, poemoje, dialoge; žemasis – satyroje ir komedijoje. Δ stiliaus

teorija reikalavo laikytis saiko, harmonijos, padomumo, įprastumo, įtikinamumo normų. Neigiamai vertintas stilių ir žanrų maišymasis. Egzistavo žanrų hierarchija: lyrikoje aukščiausia vietą užėmė odė ir himnas, epikoje – epas ir aprašomoji poema, dramaturgijoje – tragedija. Pastarojoje reikalauta laikytis trijų vienūmų – veiksmo, laiko ir vietos – principo. Žymiausias Δ teorinių principų apibendrintojas – N. Bualo (Boileau, *Poezijos menas*, 1674, liet. 1981).

Tipiškiausi Δ atstovai Prancūzijoje – dramaturgai: tragedijų autorius P. Kornelis (Corneille) (*Sidas*, 1636) ir Ž. Rasinas (Racine) (*Fedra*, 1677), komedijų autorius Ž. B. Moljeras (Molière) (*Šykštuolis*, 1668), pasakėtininkas Ž. de La Fontenas (de La Fontaine), XVIII a. – filosofas ir rašytojas Volteras (Voltaire). Kitose šalyse Δ stilius reiškęsi žymiai silpniau. Vokietijoje jis siejamas su vėlyvąja J. V. Gėtės (Goethe) (*Hermanas ir Drotėja*, 1798) ir F. Šilerio (Schiller) (*Mesinos nuotaka*, 1804) kūryba.

Lietuvoje (ir Prūsų Lietuvoje) Δ reiškęsi Apšvietos epochos (XVIII a. vid. – XIX a. pr.) lit-roje, kurioje gyvavo Δ būdingi žanrai (aprašomoji ir didaktinė poema, odė, pasakėčia, eiliuota satyra, idilė, literatūrinis laiškas ir kt.). Δ stilius dominavo lotyniškoje, lenkiškoje ir vokiškoje (pvz., A. Strazdo, L. Rėzos) poezijoje, ryškių šio stiliaus apraiškų yra lietuviškoje K. Donelaičio, A. Klemento, D. Poškos, S. Stanevičiaus, S. Valiūno kūryboje.

Kompozicija, literatūros kūrinio elementų, jo dalių išdėstymas. Δ yra sąlygota lit-ros rūšies (drama skirstoma veiksmais, epizodais, prozos kūrinys – dalimis, skyriais, poetinis tekstas – strofomis), žanro, krypties (klasicizmas kėlė griežtas Δ taisykles, romantizmas įtvirtino fragmentišką Δ), taip pat priklauso nuo konkrečios kūrinio medžiagos ir individualaus autoriaus pasirinkimo. Nuo Antikos buvo įsigalėjęs Δ kaip kūrinio dalių sutvarkymas pagal harmonijos ir simetrijos principus, supratimas. Svarbiausi Δ atskaitos taškai yra *pradžia* ir *pabaiga*. Jie gali būti akcentuoti, atitikti tam tikras taisykles. Tokie pradžios ir pabaigos akcentai yra, pvz., *prologas*, įžanga, tiesiogiai nesusijusi su kūrinio veiksmu, bet nurodanti jo priežastis, *epilogas* – papasakotos istorijos apibendrinimas, autoriaus kreipimasis į skaitytoją ir pan. Be prologo ir epilogo, kūrinys gali turėti atskiras dalis – pratarmę ir *pabaigos žodį*, kurie dažnai taip pat būna parašyti kreipimosi į skaitytoją forma, išsako autoriaus tikslus ar apibendrina kūrybinį rezultatą. Atskiras pabaigos variantas yra vadinamasis *happy end*, „laiminga pabaiga“, būdinga pasakai, komedijai, melodramai. Priklausomai nuo atskirų kūrinio elementų jungimo griežtumo, skiriama griežta, arba uždara, Δ (pvz., soneto) ir laisva, arba atvira, Δ (modernaus, pvz., M. Prusto (Proust), romano).

• **Architektūra**: 1. kompozicijos sinonimas, 2. kompozicijos aspektas, kai žiūrima teksto elementų sugrupavimo, pvz., pagal simetriškumo ir asimetriškumo, statiškumo ir dinamiškumo ir pan. principus.

• **Ciklas**, keletas lit-ros kūrinių (eilėraščių, apsakymų, romanų), sujungtų į vieną bendrą kūrinių. Δ paprastai turi bendrą pavadinimą, o atskiri jo kūriniai – savus pavadinimus arba vietą Δ nurodantį skaičių. Atskirus Δ kūrinius dažnai sieja panašūs kompoziciniai principai, o atskirų Δ dalių išsidėstymas gali sudaryti savitą kompoziciją (pvz., V. Mykolaičio-Putino „Viršūnės ir gelmės“). Jungiamuoju principu gali būti tas pats herojus (K. Majaus romanų Δ apie indėnus), atmosfera ir pasakotojo pozicija (J. Apučio „Trys novelės su šunimi“) ar būtinybė per atskirus fragmentus išreikšti visumą (B. Sruogos eil. Δ *Dievų takais*, kur vienas jausmas tarsi išskaidomas į atskirus fragmentus). Televizinis Δ atitikmuo yra *serialas*.

• **Dilogija**, dviejų draminių ar stambiosios prozos kūrinių grupė, kurių kiekviena dalis turi atskirą pavadinimą, o kartais – ir abi dalys jungiantį pavadinimą. Δ galėtume laikyti B. Pūkelevičiūtės romanus *Aštuoni lapai* ir *Devintas lapas*.

• **Trilogija**, pagal tuos pačius principus kaip ir dilogija sudarytas ciklas ar grupė, susidedanti iš trijų kūrinių, pvz., J. Paukštelio romanų Δ *Netekėk saulele, Čia mūsų namai, Kaimynai*.

• **Tetralogija**, pagal tuos pačius principus kaip dilogija ar trilogija sudarytas ciklas ar grupė, susidedanti iš keturių kūrinių (pvz., T. Mano (Mann) tetralogija Senojo Testamento motyvais *Juozapas ir jo broliai*, par. 1925–1943, liet. 1996–2003. Buvo populiarī anti-kiniame teatre – vienos dienos repertuarą sudarydavo trys tragedijos ir satyrinė drama.

Kontekstas, teksto dalys, esančios konkrečios jo atkarpos kaimynystėje (prieš ar po tos atkarpos); visa, kas nėra vieno ar kito teksto dalis, t. y. biografines, socialines, kultūrinės teksto sukūrimo aplinkybės, kūrinių leidybos ir funkcionavimo visuomenėje istorija, skaitytojo intencijos kūrinių atžvilgiu ir pan. Vienos lit-ros teorijos linksta griežtai atskirti tekstą kaip uždarą, savus dėsnius turinčią sistemą, nuo to, kas yra už tos sistemos ribų (Naujoji kritika, struktūralizmas, poststruktūralizmas, semiotika); kitos, atvirkščiai, kūrinių linkusios aptarti būtent susiejant jį su Δ (psichoanalitinė, genetinė kritika, literatūros sociologija). Naujausiose komunikacijos teorijose linkstama griežtai nebeatskirti teksto ir Δ, pastarąjį laikant pranešimo (teksto) dalimi.

Kontrafakcija (lot. *contrafactio* – klastojimas): 1. sąmoningai neteisingas knygos išleidimo vietas, laiko arba autorystės nurodymas, norint nuo cenzūros nuslėpti tikruosius faktus. Pirmoji žinoma liet. knygos Δ – LDK evangelikų reformatų *Knyga nabažnytės krikščioniškos* – 1684 išspausdinta pakartotinai Karaliaučiuje, nurodant pirmojo leidimo datą (1653) dėl sustiprėjusio katalikų Bažnyčios draudimo. Daug kontrafakcinių knygų išėjo liet. spaudos draudimo laikotarpiu (1864–1904), kuriose, klaidinant carinę

cenzūrą, buvo neteisingai nurodomi leidimo metai ir spausdinimo vietos.

2. autorinių teisių pažeidimas – veikalo perspausdinimas ir platinimas be autoriaus žinios ir sutikimo.

Laikas, vaizduojamojo pasaulio matmuo, apibūdinantis personažų išsidėstymą laiko atžvilgiu: kokio nors veiksmo pradžios, tęstinumo ir pabaigos nuorodos tekste; pasakojimo Δ – santykiai tarp įvykių istorijoje ir jų papasakojimo tekste: pateiktų įvykių tvarka, trukmė (greitis) ir dažnis.

Skiriamas papasakotos istorijos Δ ir pasakojimo Δ. Paprastai epiniuose kūriniuose pasakojama būtuojų laiku apie tai, kas jau įvyko. Vidinio monologo romanuose esama bandymų papasakoti esamuojų laiku tai, kas vyksta tarsi dabar. Kartais (dienoraštyje ar kitur) įvykių pasakojimo Δ gali būti apibrėžtas. Δ, kaip kūrinių tema, aiškinamas arba kaip kaita (linijinis), arba kaip pasikartojimai (ciklinis). Manoma, kad lietuvių poezijoje linijinio laiko sampratą įtvirtino Maironis. Metų arba paros Δ gali simbolizuoti žmogaus gyvenimo tarpsnius (gyvenimo rytas, ruduo). Svarbus pasakotojo ir veikėjo santykis su praeitimi, dabartimi ir ateitimi, atminties ir užmaršties problemos.

Įvykių pateikimo tvarka nustatoma lyginant įvykių seką papasakotoje istorijoje ir jos pasakojime: gali būti „užbėgama įvykiams už akių“ ir papasakojamas vėlesnis įvykis (prospekcija) ir gali būti papasakojamas ankstesnis įvykis (retrospekcija). Tradicinė proza stengiasi palaikyti įvykių nuoseklumą, chronologijos įspūdį. Pasakojimas pagreitėja arba sulėtėja priklausomai nuo to, kiek nesutampa įvykių ir jų pasakojimo trukmė: pasakojimas greitas tada, kai įvykiai tik nurodomi, trumpai aptariami, o lėtas – kai įvykiai išsamiai pateikiami. Sulėtėjęs pasakojimo tempas išryškina svarbesnes istorijos dalis. Pasikartojantys įvykiai istorijoje gali būti nekartojami jos pasakojime, ir atvirkščiai – tai įvykių dažnumo problema. Modernioje prozoje svarbu ne palaikyti Δ nuoseklumo įspūdį, o sukurti subjektyvų jo išgyvenimą.

Laiškas, raštiškas, dažniausiai privatus, kreipimasis į konkretų adresatą. Šalia privataus Δ egzistuoja kitos Δ formos: politinis įsakymas arba kreipimasis, adresuotas kokioms nors visuomenės grupėms, ganytojiškas Δ (vyskupo kreipimasis į parapijiečius), atviras Δ (viešas kreipimasis į konkretų adresatą, norint atkreipti visuomenės dėmesį į jame keliamas problemas). Δ forma yra plačiai naudojama įvairių laikotarpių ir žanrų raštijoje. Δ forma sukurta lit-ra vadinama epistolografine (lot. *epistula* – laiškas). Epistolografija taip pat vadinama Δ rašymo teorija, susiformavusi jau Antikoje, iki pat XVIII a. pab. Europoje, taip pat ir LDK, buvusi mokyklinių retorikos studijų dalis. Antikiniai, ypač sen. Romos (Platono, Cicerono, Epikūro) Δ žymiai paveikė tolesnę Δ teoriją ir praktiką. Δ forma vartota ir Biblijoje, Naujajame Testamente (Apaštalu laiškai), ji buvo mėgstama

daugelio Viduramžių autorių (šv. Augustinas). Ypačingą vietą Δ užėmė XVI–XIX a. Europos lit-ros istorijoje. Žymūs Δ rašytojai buvo F. Rablė (Rabelais), B. Paskalis (Pascal), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), D. Didro (Diderot), Volteras (Voltaire) Prancūzijoje, Dž. Lokas (Locke) Anglijoje, J. V. Gėtė (Goethe), F. Šileris (Schiller), T. Manas (Mann) Vokietijoje, I. Turgenovas, F. Dostojevskis Rusijoje ir kt. Δ forma lit-roje ypač išpopuliarėjo XVIII a. (pvz., J. V. Gėtės romanas *Jaunojo Verterio kančios* parašytas laišku forma). Δ rašymo teorijos elementai buvo svarbus pagrindas XVIII a. Europoje išplisusiai periodinei publicistikai – laikraščiams ir žurnalams (Lietuvoje nuo 1790).

Δ yra ankstyviausi Lietuvos rašto paminklai. Lietuvos karalius Mindaugas XIII a. įkūrė valstybės raštinę, iš kurios siuntė laiškus popiežiumi bei rašė donacinius (dovanojimo) aktus Vokiečių ordinui. Yra išlikę šeši Didžiojo kunigaikščio Gedimino lotyniškų Δ, rašytų 1323–1324 Vilniuje, nuorašai, adresuoti popiežiumi Jonui XXII bei Vokietijos miestams. Žinoma ir daugiau Viduramžių reikšmingų politinio pobūdžio Δ (pvz., 1416 žemaičių laiškas-skundas Konstanco bažnytiniam susirinkimui). Renesanso humanistai sukūrė ir vystė naujas Δ rašymo tradicijas, paremtas humanistine iškalba, pasaulėžiūros elementų deklaracija, autobiografinių detalių gausa. Viešo Δ. forma buvo parašytas pirmasis Lietuvos protestantų manifestas – A. Kulviečio *Tikėjimo išpažinimas* (1543). Daugybė išlikusių Renesanso, Baroko ir vėlesnių epochų Δ (pvz., M. Mažvydo 13 lotyniškų Δ (liet. 1974), gausi LDK didikų Radvilų korespondencija, karaliaus Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės Δ (liet. 2001) yra reikšmingi ne tik kaip LDK raštijos palikimas, bet ir kaip svarbūs, dažnai vieninteliai, istoriniai šaltiniai ir dokumentai. Δ rašymo tradicija lietuvių k. susiformavo XIX a. pr., kada eiliuotus Δ ėmė rašyti žemaičiai A. Klementas, D. Poška, S. Valiūnas. Susirašinėjimas laiškais išplito tarp XIX a. pr. rašytojų ir inteligentų (Žemaitės, P. Višinskio, Šatrijos Raganos, J. Biliūno ir kt.). Δ laikomi savita ir vertinga rašytojų kūrybinio palikimo dalimi ir leidžiami atskiromis knygomis (Šatrijos Raganos *Laiškai*, 1986; J. Lindės-Dobilo *Laiškai*, 1999; Vaižganto *Laiškai Klimams*, 1998, J. Aisčio *Laiškai 1929–1973*, 2004).

Lietuvos tarpukario lit-roje Δ tapo ir grožinės lit-ros žanrine forma (T. Tilvyčio romanas *Ministerijos Rožė*, 1931, parašytas mašininkės laišku forma). Gana dažna Δ forma ir šiuolaikinėje lit-roje (E. Liegutės pjesė *Povilas ir Marija*, 1983, sukurta iš P. Višinskio ir Šatrijos Raganos laišku; R. Gavelio romanas *Jauno žmogaus memuarai*, 1991).

Literatūrinė spauda

Aidai, kultūrinis lietuvių išeivijos žurnalas, atstovavęs krikščioniškajai pasaulėžiūrai, ėjęs 1944–1991. Pradėtas leisti Miunchene: du pirmieji numeriai – rotatoriumi, vėliau spaustuvėje. Spausdintas keliuose Vokietijos miestuose, redagavo K. Bradūnas, J. Grinius, P. Jurkus, nuo 1949 leido JAV lietuviai pranciškonai

Kennebunkporte, vėliau – Bruklina. Amerikoje 1950–1964 žurn. redagavo A. Vaičiulaitis, 1965–1980 – dr. J. Girnius, nuo 1980 – poetas pranciškonas L. Andriekus. Žurn. struktūra beveik nesikeitė, tematika buvo labai universali, tačiau vyravo str. visuomenės gyvenimo, grožinės literatūros, meno, religijos klausimai. Kiekviename numeryje (per metus išeidavo 10) buvo publikuojama grožinė lit-ra – pripažintų lietuvių literatūros meistrų ir pradedančiųjų kūriniai. Nuo 7 deš. pab. pradėta spausdinti ir okupuotos Lietuvos poetų kūriniai (A. Baltakio, S. Gedos, J. Juškaičio, M. Martinaičio, Eug. Matuzevičiaus, J. Vaičiūnaitės, R. Mikutavičiaus). Publikuota daugelio iškilių išeivijos prozininkų (V. Krėvės, M. Katiliškio, L. Dovydeno, A. Vaičiulaičio ir kt.) kūryba, iš Lietuvos pasirodė J. Apučio, J. Grušo, R. Lankausko, J. Mikelinško tekstai. Paskelbta vienaveiksmių pjesių ar jų ištraukų (V. Alanto, F. Kiršos, K. Ostrausko, B. Pūkelevičiūtės), keletas daugiaveiksmių pjesių (J. Griniaus, A. Landsbergio, V. Mykolaičio-Putino, A. Škėmos, A. Sluckaitės-Jurašienės). Išspausdinti net 150 poetų, 61 prozininko ir 13 dramaturgų kūriniai. Kritikos baruvose darbuosvi J. Girnius, L. Andriekus, A. Baronas. Nemaža vietos skirta užsienio lit-rai: su ispaniškai kalbančių šalių lit-ra supažindindavo B. Cipliauskaitė ir P. Gaučys, apie vokiečių, anglų ir italų lit-rą daugiausia rašė Alf. Šešplaukis. Atgimimo metais žurnalas sustojo ėjęs, nuo 1992 Vilniuje leidžiamas jungtinis žurn. Naujasis židinys–Aidai.

Akiračiai, kultūrinis, visuomeninis ir politinis liberalios pakraipos išeivijos mėnraštis, ėjęs 1968–2005 iš pradžių Čikagoje, nuo 2005 vasario 16 iki 2010 balandžio – Kaune. JAV leidinį tvarkė redakcinė kolegija: K. Drunga, L. Mockūnas, Z. Rekašius, T. Remeikis, J. Šmulkštys, V. Zalatorius ir kt. Čikagoje išėjo 365 mėnraščio numeriai, kuriuose išspausdinta 4060 publikacijų įvairiausiomis temomis. Bendradarbiavo skirtingų ideologinių srovių ir įsitikinimų žmonės, skelbė neretai kontroversines mintis, tačiau ieškoję optimalių būdų palaikyti išeivijos ryšius su Lietuva. Kaune leidinį faktiškai redaguoja E. Aleksandravičius.

Ateitis, moksleivių ateitininkų katalikiškas mėnesinis žurnalas. Pradėtas leisti kaip žurn. *Dragija* priedas, 1913–1940 ėjo kaip savarankiškas mėnraštis Kaune. Redagavo P. Dovydaitis, K. Kecioris – Zupka, K. Bradūnas ir kt. Pirmus kūrinius čia paskelbė V. Mykolaitis-Putinas, S. Nėris, J. Paukštėlis ir kt. 1946–1949 leistas karo pabėgėlių stovyklose Vokietijoje, 1950–1994 Niujorke ir Čikagoje. Redagavo V. Žvirgzdys (tikr. Vardys), P. Jurkus, J. Petrėnas, K. Trimakas, D. Bindokienė, kt. Žurnale buvo publikuojama jaunųjų literatų kūryba, vėliau ne vienas jų tapo žymiu rašytoju.

Aušrinė, liberaliosios krypties žurnalas moksleivijai, pradėjęs eiti 1910 kaip laikr. *Lietuvos žinios* priedas. Redagavo Maskvos, nuo 1914 – Peterburgo aukštųjų

mokyklų studentai lietuviai. Iniciatoriai – studentas teisininkas, perspektyvus lit-ros kritikas (vėliau tapęs politiku) S. Šilingas, pasaulėžiūros gaires braižė studentas filosofas R. Bytautas. Žurn. epigrafas – Maironio žodžiai: „Į darbą, broliai, vyrs į vyrą, / Šarvuoti mokslu įstabiui! / Paimsme arklą, knygą, lyrą / Ir eisme Lietuvos keliu“, reiškę žurnalo programą (demokratizmas, nepartiškumas, tautiškumas). Δ skatino jaunimą imtis visuomeninės veiklos, lavintis kuopelėse: studijuoti gimtąją kalbą, istoriją, lit-rą, rinkti tautosaką. Ryškiausi Δ literatai – Z. Gaidamavičius-Gėlė ir A. Žukauskas-Vienušis. Bendradarbiau B. Sruoga, K. Binkis, I. Šeinius ir kt. Iki I pasaulinio karo išleista 31 numeris, dalis jų turėjo priedus, pvz., *Vasaros darbai* (spausdino moksleivių surinktą tautosaką). Karo metu žurn. nebuvo leidžiamas. 1917 Voroneže išspausdinti dar 5 numeriai. 1919–1926 Δ leidžiama Marijampolėje, vėliau Kaune jau kaip aušrininkų organizacijos – socialistinės moksleivijos leidinys. Bendradarbiau aušrininkai K. Boruta, K. Jakubėnas, V. Montvila, kt.

Gabija, pirmasis literatūros almanachas, pasirodęs Krokuvėje (Lenkija) 1907 J. A. Herbačiausko pastangomis ir skirtas A. Baranauskui atminti. Pratarmėje J. Basanavičius pasakoja apie savo draugystę su Baranausku, jo pažiūras, vidinį poeto ir kunigo konfliktą. Spausdinami straipsniai ir eilėraščiai, skirti Baranauskui, ir jaunų literatų kūryba. Δ autoriai – A. Jakštas, K. Sakalauskas-Vanagėlis, M. Gustaitis, Jovaras ir kt. Ypač svarbūs S. Kymantaitis (eil. „Vėlė – kibirkštėlė“, grotieskiškas prozos vaizdelis) ir J. A. Herbačiausko (metaforiškas etiudas „Genijaus meilė“, rafinuota misterija „Lietuvos griuvėsių himnas“) kūriniai. Ši kūryba liudijo naujų kelių ieškojimus – modernistinių krypčių (neoromantizmo, impresionizmo, simbolizmo) pradžių lietuvių lit-roje.

Granitas, vienkartinis lit-ros almanachas. Pasirodė 1930 Kaune, redagavo J. Keliuotis, grįžęs iš Paryžiaus ir nusiteikęs ugdyti modernią lit-rą. Straipsnyje „Poezijos meno problema“ teigė, kad leidinys bus modernus, nes „konservatyvizmo kelias tinka tik lepšiams ir tinginiams“, ir laikysis „didžiųjų katalikybės principų“. Subūrė jaunus kūrėjus, publikavo B. Brazdžionio, S. Anglickio, S. Nėries, P. Orintaitės, A. Dičpetrio ir kt. eil., A. Vaičiulaičio, J. Banaičio, A. Briedžio prozą, J. Griniaus str. „Romantizmas ir moderniosios literatūros srovės“. Almanachas pažindino ir su moderniąja Vakarų lit-ra, spausdino Š. Georgės (S. George), F. Werfelio (Werfel), R. M. Rilksės, O. Milašiaus, P. Klodelio (Claudel) kūrinių vertimų, J. Keliuotio str. „Moderninės prancūzų literatūros estetika“. Δ skelbtą meno atnaujinimo programą vėliau plėtojo žurn. Naujoji romuva, vadovaujamas to paties red. Keliuotio.

Keturi vėjai, 3 deš. avangardistinis lit-ros sąjūdis ir jo leistas to paties pavadinimo žurnalas. Sąjūdžio pra-

džia – apie 1922, kai išėjo vienkartinis leidinys *Keturių vėjų pranašas* su programiniu K. Binkio eil. „Salem aleikum“ ir manifestiniu *Keturių vėjų* kurijos pareiškimu. Savotišką manifesto vaidmenį atliko ir Binkio eil. rink. *Šimtas pavasarių* (1923, 2 leid. 1926). Nuo 1922 Binkis, sąjūdžio vadovas, ėmė organizuoti ir jaunųjų menininkų pirmadienines sueigas, vadinamuosius „paldieninkus“. Žurnalas leistas 1924–1928, išėjo 4 nr. Redagavo J. Petrėnas (J. Tarulio slp. pasirašinęs žymiausias keturvėjininkų prozininkas), sąjūdyje dalyvavo S. Šemerys-Šmerauskas, J. Tysliava, J. Žlabys-Žengė, T. Tilvytis, A. Rimydis, A. Šimėnas, J. Švais-tas, A. Gričius, paskutiniame numeryje debiutavo B. Raila ir kt. Keturvėjininkai taip pat rengė lit-ros vakarus, radijo valandėles.

Δ sąjūdyje jungėsi kelių avangardistinių krypčių – ekspresionizmo, futurizmo, dadaizmo – bruožai. Akivaizdi orientacija į pasaulinę kultūrą. Svarbiausias keturvėjininkų bruožas – radikaliai polemiskas santykis su lit-ros tradicija, pirmiausia – tautiniu romantizmu, simbolizmu. Δ nusigrėžė nuo lietuvių lit-roje dominavusio kaimo, gamtos poetizavimo. Propagavo „miestietiškas“ vertybes. Žavėjosi techniniu progresu, masinės komunikacijos priemonėmis (kūrė „radijo poemas“, į laikraštį žiūrėjo kaip į knygos modelį). Bandė peizažą pakeisti urbanistiniu vaizdu. Miestietišką orientaciją derino su tautosakos ir K. Donelaičio, A. Strazdo sodrios, tiesmukos valsietiškos kalbos tradicija. Tačiau pro deklaruojamą miestietiškomą keturvėjininkų kūryboje dažnai tebe-matyti kaimietiška patirtis (pvz., Binkio eil.). Δ kūrė akcijos, dinamizmo, tempo kultą, jausmingą lyrikos sentimentalumą siūlė keisti juslingumo poetizavimu. Lietuvių lit-ros raidai svarbus Δ siūlytas poetinės kalbos traktavimas: deklaruojamas laisvas, amatininkiškas santykis su žodžiu (j žodį žiūrima kaip į daiktą), demonstruota eilėraščio „padarymo“ technika. Eksperimentuota garsu, gramatika, eilėraščio grafiniu pavidalu. Mėgstamas kalambūras, ironija, groteskas. Iš kalbos dalių keturvėjininkai dažniausiai vartojo veiksmažodį, retai emociškai neutralų.

1927 Lietuvos u-te buvo suorganizuotas literatūrinis Δ teismas, nuteisęs juos „sunkiems literatūros darbams“. Toks dėmesys buvo savotiškas Δ pripažinimas. Δ, pirmasis organizuotas lietuvių lit-ros sąjūdis, reikšmingas ne tik sukurtais tekstais, bet, svarbiausia, polemine dvasia, iškelto poreikiu atnaujinti literatūrą, meno autonomiškumo teigimu. Δ pėdsakas akivaizdus visoje iki 1940 kurtoje lit-roje – jų siūlytos stilistikos rasime net visai kitos pakraipos autorių, pvz., B. Brazdžionio, J. Aisčio, poezijoje. Δ programos aidų galima pastebėti ir vėlesnių kartų avangardistiškai nusiteikusių poetų kūryboje (ryškiausias pavyzdys – almanachas *Svetimī*, 1994).

Kūryba, iliustruotas lit-ros, kultūros ir meno žurnalas, leistas sudėtingu karo metu – 1943 (Nr. 1) ir 1944 (Nr. 1–5), iš viso 6 numeriai. Redaktoriai S. Leskaitis (1 nr.) ir J. Keliuotis (kitų). Bendra-

darbiavo žinomi ir dar tik pradedantys rašytojai, kritikai, žurnalistai. Žurnalas spausdino poeziją – originalią (V. Mykolaičio-Putino, J. Baltrušaičio, J. Aisčio, H. Nagio ir kt.) ir verstinę (R. M. Rilksės, F. Helderlino (Hölderlin), O. Milašiaus ir kt.), prozą (Alb. Vaitkaus – būsimojų M. Katiliškio ir kt.), dramas, kritikos str. (M. Indriliūno, B. Krivicko ir kt.), kultūrinio gyvenimo apžvalgas, recenzijas, tautosakos, kalbos, istorijos problemoms skirtus str.

Literatūros lankai, 1952–1959 neperiodiškai (dėl finansinių nesklandumų) Buenos Airėse (Argentina) leistas lit-ros žurnalas; išėjo aštuoni numeriai. Redagavo K. Bradūnas. Bendradarbiavo J. Girmius, A. J. Greimas, V. Janavičius, J. Kaupas, A. Landsbergis, A. Maceina, A. Mackus, K. Ostrauskas, A. Nyka-Niliūnas, A. Škėma ir kt. Tai poetų žemininkų spaudos tribūna, spausdino jų kūrybą, ypač stipri buvo lit-ros kritika, daug pasaulinės lit-ros vertimų. Deklaravo atvirumą Vakarų Europos kultūrai, atsisakė atviro patriotizmo deklaravimo, nelaiškė savęs atskira srove, teigė, jog reikia remtis atskirų žmonių kūrybiniais nusiteikimu. Δ programinis siekis buvo laisva kūryba, lit-ros meniškumas, mąstymo kultūra.

Metmenys, nuo 1959 iki 2006 JAV leistas liberalaus išėivijos sparno kultūrinis žurnalas. Leidėjas – *Am & M Publications*, išeidavo du kartus per metus. (1996) Žurnalą redagavo jo iniciatorius V. Kavolis iki pat savo mirties (1996), nuo 1997 (72 Nr.) – V. Kelertienė ir R. Šilbajoris. Δ programa išdėstyta 1 nr.: nesiangažuoti niekam, tik pačiai kultūrai, siekti integralumo visų krypčių kultūrinių ir visuomeninių vertybių atžvilgiu, skatinti lietuvių kūrybines pastangas bei kritišką žvilgsniu komentuoti lietuvių gyvenimą. Spausdinami str. iš įvairių humanitarinių ir socialinių mokslų sričių, originalioji poezija, proza, dramaturgija, pasaulinės lit-ros vertimai, abiejose Atlanto pusėse išeinančių knygų recenzijos, dailės kūrinių reprodukcijos. Kadangi dauguma bendradarbių yra Santaros-Šviesos federacijos, skelbusios šūkį „veidu į Lietuvą“, nariai, jame nuolat apžvelgiamas Lietuvos kultūrinis gyvenimas, spausdinama Lietuvoje gyvenančių autorių kūryba. Jos ėmė daugėti braškant „geležinei uždangai“ – apie 1986–1987. Nors žurn. orientuotas į lietuvišką medžiagą, jame jaučiamas vakarietiškas akademinis teorinis kontekstas, kurį priartino pasaulyje pripažintų mokslininkų – kultūros sociologo V. Kavolio, mitologijos tyrinėtojos M. Gimbutienės, filosofo A. Mickūno, semiotiko A. J. Greimo publikacijos, lit-ros tyrinėtojų V. Kelertienės, R. Šilbajorio, I. Maziliauskienės ir kt. autorių darbai.

Naujoji Romuva, savaitinis iliustruotas kultūros žurnalas, leistas dideliu (iki 5 tūkst.) tiražu Kaune 1931–1940. Redaktorius ir ideologas – žurnalistas J. Keliuotis. Δ propagavo neokatalikybės, sintetiško – tautiško ir drauge universalaus – meno idėjas, vakarietišką kultūros orientaciją. Leidinyje buvo spausdinamos

žymiausių modernių Vakarų dailininkų (P. Sezano (Cezanne), V. van Gogo (Gogh), P. Pikaso (Picasso), taip pat jaunų Lietuvos menininkų (A. Gudaičio, J. Mikėno, V. Vizgirdos) darbų reprodukcijos; palaikomos Lietuvos dailininkų pastangos atsinaujinti (1932 publikuotas ARS grupės manifestas). Daug pasaulinės poezijos ir prozos vertimų (F. Kafkos, Dž. Džoiso (Joyce), M. Prusto (Proust), P. Valeri (Valéry)). Žurn. bendradarbiavo žymiausi tarpukario intelektualai – S. Šalkauskis, A. Maceina, J. Aistis, J. Miltinis, kūrybinį kelią pradėjo M. Katiliškis, K. Bradūnas, H. Nagys ir kt. 1940 Lietuvą okupavus sovietams Δ uždaryta, žurnalas atnaujintas 1994 (red. V. Daunys, nuo 1996 – A. Juozaitis, nuo 2000 – A. Konickis).

Pirmasai baras, literatūros almanachas, išėjęs 1915 Vilniuje viena knyga. Redagavo S. Šilingas, medžiagą jam telkė I. Šeinius ir R. Bytautas, bendradarbiavo V. Bičiūnas, K. Binkis, M. Biržiška, S. Kymantaitė-Čiurlionienė, V. Krėvė, A. Lastas, B. Sruoga, iliustravo dailininkas A. Varnas. Δ išspausdinta beveik pusė šimto eilėraščių, du stambūs prozos kūriniai, kelios impresijos, trys ilgai str. apie literatūrą. Almanache, atmetus realizmą, buvo atstovaujama neoromantišiam modernizmui – tai deklaruojama str., atsispindi kūriniuose. 1916 Petrograde buvo rengiama spaudai antroji knyga, tačiau ji neišėjo.

Pjūvis, lit-ros žurnalas, leistas Kaune 1929–1931. Išėjo 3 nr. Redaktorius, leidėjas, daugumos programinių str. autorius – P. Juodelis. Bendradarbiavo M. Miškinis, V. Katilius, J. Tumėnas ir kt.; spausdinta J. Kossu-Aleksandriškio (būsimojų J. Aisčio), F. Kiršos, A. Miškinio ir kt. autorių poezija. Žurn. turėjo paantraštę „Laikraštis einamiesiems kultūros ir meno klausimams“, buvo skirtas ne tik pačiai kūrybai, bet daugiau kūrybos paskirties, jos situacijos apmąstymui, jame buvo apžvelgiamos Lietuvos ir užsienio lit-ros naujienos. Pjūvininkai atmetė ir formalizmą (pagrindiniai lietuvių formalistai – keturvėjininkai jiems nepriimtini ir dėl materialistinės kūrybos sampratos), ir pasenusiu laikomą tautinį romantizmą. Propagavo idėjas ir formos sintezę, atvirumą pasauliui. Drauge su *Naująja Romuva* Δ formavo 4 deš. lit-ros estetinę programą, davė impulsą vadinamajai antrajai neoromantizmo bangai.

Trečias frontas, avangardistinės pakraipos žurnalas, 1930–1931 leistas kairiosios politinės orientacijos rašytojų Kaune. Išėjo 5 numeriai, po to cenzūra žurnalą uždraudė. Leidinio iniciatorius K. Boruta, redagavo A. Venclova, redakcijos kolektyvas – J. Šimkus, B. Raila, P. Cvirka, K. Korsakas, V. Drazdauskas ir kt. Sensacija tapo 5-ame nr. išspausdintas S. Nėries pareiškimas apie įsijungimą į kairiųjų gretas (jį parašė patys trečiafrontininkai), ir keli jos „proletariniai“ eilėraščiai. Δ programos pagrindą bent iš pradžių sudarė aktyvizmas, berno kultas ir naujas literatūros metodas – realizmo, ekspresionizmo ir futurizmo

derinys (manifestas „Mes pasiryžom“, Nr. 1). Trečiafrontiniškai skelbėsi esantys trečioji lietuvių lit-ros karta, ateinanti po romantikų simbolistų ir keturvėjininkų. Tačiau daug kuo tęsė Keturių vėjų pradėtą liniją: kalbėjo kolektyvo vardu, sąmoningai siekė šokiruoti publiką (miesčionis, kaip jie teigė), demonstravo poetinius eksperimentus. Tačiau daug ryškesnis jų politinis angažavimasis, ypač paskutiniuose numeruose, kur stiprėja orientacija į proletarinės literatūros kūrimą (Korsako-Radžvilo str. „Tendencija ir literatūra“, Nr. 4; kompiliacinis A. Ragailos (Railos) str. „Proletarinės literatūros prasidejimas“, Nr. 5). Žurnale publikuota originalioji poezija ir proza, kritikos str., vertimai. Iškelta Baltijos šalių artimesnio bendradarbiavimo idėja (artimiausi ryšiai buvo palaikomi su latviais, spausdinami jų rašytojų vertimai), bandyta įstoti į Tarptautinį revoliucinių rašytojų susivienijimą. Tarybiniais metais Δ traktuotas kaip revoliucinis, išreiškęs pagrindinę prieškarinio kūrėjų liniją. Dauguma buvusių trečiafrontininkų tapo oficialiais sovietiniais rašytojais, tik Raila buvo pasukęs dešinėn ir pasitraukė į Vakarus, o maištingasis Boruta negalėjo susitaikyti su ideologine prieda ir pokaryje pateko į sovietų kalėjimą.

Vaivorykštė, pirmasis lietuvių lit-ros ir dailės žurnalas, leistas 1913–1914 Vilniuje, išėjo 5 nr., vadinti knygomis. Redagavo L. Gira. Δ sutelkė įvairių kartų ir skirtingų ideologinių įsitikinimų kūrėjus. Dalyvavo vyresnieji (Maironis, Vaižgantas, M. Gustaitis), atsiskleidė jauni poetai B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, K. Binkis, F. Kirša. Programiniai reikalavimai – atriboti lit-rą nuo lig tol vyravusio visuomeniškumo, toleruoti įvairias lit-ros kryptis, vertinti tik meniškumo požiūriu (praktiškai nuoseklumo pritrūkdavo). Δ spausdino poeziją, prozą, lit-ros kritiką, vertimus. Poezijoje atsiskleidė pomaironinis lyrikos formavimosi procesas, nauji formos ieškojimai. Prozoje šalia realistinių Vaižganto „Aukštaičių vaizdelių“ vyravo neoromantizmo, impresionizmo tendencijos (V. Krėvės orientalistiniai kūriniai, I. Šeinius apysakos). Lit-ros kritikoje ryškiausias buvo E. Radzikausko slp. pasirašinėjęs L. Gira.

Židinys, kultūrinis ir visuomeninis žurnalas, leistas Kaune 1924–1940 Ateitininkų federacijos. Redagavo V. Mykolaitis-Putinas (iki 1932), S. Šalkauskis (1932–1934), I. Skrupskelis (1939–1940). Nors žurnalas atstovavo katalikiškajam kultūriniam sparnui, tačiau atsiribojo nuo dogmatizmo, jame buvo stipri demokratijos dvasia. Buvo spausdinami straipsniai iš įvairių kultūros sričių – filosofijos, sociologijos, literatūros, lingvistikos, apžvelgiamos naujos knygos, kultūrinis, politinis, ekonominis gyvenimas. Bendradarbiavo daug žinomų rašytojų (V. Mykolaitis-Putinas, V. Krėvė, J. Tumas-Vaižgantas, S. Nėris, J. Grušas, B. Brazdžionis, A. Vaičiulaitis, J. Girmius ir kt.). Estetinės minties istorijai reikšmingos 1926–1927 vykusios diskusijos: A. Jakšto ir V. Mykolaičio-Putino apie

meno prigimtį ir paskirtį, Vaižganto ir Putino – apie romantizmą lietuvių lit-roje. 1991 žurnalo leidimas atnaujintas – pasirodė *Naujasis židinys*. Prisijungus JAV ėjusiam žurnalui *Aidai, Katalikų pasaulis* leidžia jungtinį *Naujasis židinys–Aidai*. Publikuojami straipsniai kultūros, religijos, visuomeninio gyvenimo temomis, recenzuojamos ir apžvelgiamos naujos knygos.

Literatūros kryptis, tam tikrame lit-ros raidos tarpsnyje dėsningai susiformavusi giminųjų dvasių ir estetinių reiškinių visuma, kūrybos bruožų bendrumas.

Lit-ros raida skirstoma pagal epochas (Antikos, Viduramžių, Renesanso, Baroko), o XVIII, XIX, XX a., kai lit-ra vis labiau įgyja specifinių dėsningumų, – pagal atsirandančias lit-ros kryptis (klasicizmo, romantizmo, realizmo, neoromantizmo, modernizmo, postmodernizmo). Pirmasis skirstymas yra istoriniu požiūriu, o antrasis, vėlesnių laikų, – ne tik istoriniu, bet labiau tipologiniu, t. y. pagal susidariusį meninio vaizdavimo būdą, pagal kūriniuose įsivyravusius estetinius bendrumus. Δ susiformuoja tam tikros filosofijos pagrindu ir, veikiant įvairioms sąlygoms bei aplinkybėms, išplinta daugelyje šalių, įdiegia iš principo kitą nei lig tol literatūrinę kultūrą (kitoks žmogaus ir pasaulio suvokimas, naujos estetinės pažiūros, savita poetika). Nebūtinai Δ yra epochinė, kartais įsitvirtina tik keliems dešimtmečiams. Dažnai kelios Δ susipina to paties autoriaus kūryboje ar net konkrečiame kūrinyje. Skirtingose šalyse Δ dar įgauna tautinių ypatumų. Po kurio laiko jų estetiniai principai pasensta ir nyksta ar palaipsniui transformuojasi į kitas Δ. Lietuvių lit-roje kai kurios jų (pvz., klasicizmas, natūralizmas, impresionizmas) reikšėsi ne kaip savarankiškos kryptys, o tik tam tikrais savo ypatumais, atgarsiais. Δ pažinimas leidžia atskirą reiškinį vertinti kaip bendresnės europinės visumos dalį, tipologiškai gretinti, suvokti atramas ir sąsajas. Bet kūrybos rezultatą lemia talentas, o ne priklausymas Δ. Lit-ros kryptis kartais vadinama lit-ros srove.

Literatūros srovė, lit-ros krypties viduje funkcionuojanti smulkesnė atšaka (kūrėjų grupės susitelkimas ir veržlesnis savitės estetinių principų demonstravimas). Kartais viena kryptis aprėpia daug įvairių srovių: XX a. pr. viena po kitos atsiradusios futurizmo, ekspresionizmo, dadaizmo, konstruktyvizmo, imažizmo, siurrealizmo srovės priklauso tai pačiai modernizmo (konkrečiau – avangardizmo) krypčiai.

Terminas Δ kartais vartojamas vietoj literatūros krypties.

Lyrika, sen. Graikijoje Δ vadintos dainos, atliekamos pritarian muzikiniu instrumentu – lyra. Šiuo metu terminas vartojamas visų pirma vienai iš lit-ros rūšių (greta dramos ir epikos) įvardinti, taip pat kaip poezijos (eiliuotai parašytų kūrinių) sinonimas. Δ kūrinys paprastai yra nedidelės apimties, jame domi-

nuoja subjektyvūs jausmai, apmąstymai. Jie gali būti reiškiami tiesiogiai, kaip kalbančiojo asmens (lyrinio „aš“) monologas, arba netiesiogiai. Pastaruoju atveju Δ kūrinys gali turėti epikos (pasakojimas, aprašymas) ar dramos (dialogas) elementų; tuomet lyrinis subjektas panašus į pasakojimo veikėją, pasakotoją ar dialogo partnerį.

Δ dažniausiai rašoma eilėmis, nors ne visi eiliuoti kūriniai laikytini Δ (pvz., poetinės dramos, senovėje rašyti filosofiniai ar moksliniai traktatai). Iš kitų litros rūšių Δ išsiskiria ypatinga kalbos organizacija. Joje dominuoja poetinė kalbos funkcija – skaitytojo dėmesys kreipiamas ne į tekstą perduodamą informaciją apie išorinį pasaulį, bet į patį tekstą, vidinius jo ryšius. Įvairūs kalbos lygmenys – sintaksė, semantika, fonetika čia glaudžiai susiję. Labai svarbi fonetinė, muzikinė kalbos pusė – Δ sąmoningai siekiama muzikalumo (kai kurių literatūrinių sąjūdžių, pvz., simbolizmo, – pabrėžtinai); garsas atkuria teksto nuotaiką, sukuria specifinę intonaciją, dalyvauja reikšmės formavimesi (ištakose Δ buvo itin glaudžiai susijusi su muzika).

Δ išsivystė iš religinio ritualo, kuriame pynėsi žodis, muzika, šokis. Δ pradžia galima laikyti piramidėse rastus senovės Egipto tekstus (III–II a. pr. Kr.). Laidotuvių giesmėse, karalių pašlovinimuose, meilės dainose esama elegijos, odės, meilės Δ užuomazgų. Iš ritualo kilo ir senovės graikų (Sapfo, Alkajo) bei romėnų (Katulo, Ovidijaus, Vergilijaus) Δ. Viduriniais amžiais Δ (dažniausiai kuriama lotyniškai) buvo stipriai susijusi su religine tradicija, joje ryški senovės žydų (Senojo Testamento), graikų poetikos įtaka. Tuo pačiu metu Rytuose (Kinijoje, Japonijoje) formavosi savita Δ mokykla. Kuriama visais laikais, Δ ypač buvo išpopuliarinta romantikų XIX a.

Δ galima klasifikuoti pagal tematiką (filosofinė, religinė, meilės, gamtinė), subjekto raišką (išpažintinė, meditacinė, manifestinė, aprašomoji), žanrus (elegija, odė, eilėraštis ir kt.).

• **Lyrinis subjektas**, arba lyrinis „aš“, ir kūrinio autorius nėra tas pats. Δ – tai meninė konstrukcija, reikšminis ir kompozicinis lyrikos centras, balsas, kuriam autorius „patiki“ savo mintis ir idėjas. Lyrikoje labiau nei kitose litros rūšyse parodoma pati sakymo, kalbėjimo situacija (aš – čia – dabar), kurios aktyvusis pradai ir yra Δ. Jo raiška priklauso nuo daugelio aspektų – literatūrinės tradicijos, žanro, individualaus autoriaus pasirinkimo ir kt. Pz., romantizmas įtvirtino išpažintinę lyriką, kurioje dominuoja intymus kalbėjimas pirmu asmeniu, neretai pabrėžiama asmeninė patirtis ar net pateikiamos konkrečios biografijos detalės. Tokiu atveju labiausiai ir kyla pagunda tapatinti Δ ir teksto autorių. Moderniojoje poezijoje distancija tarp autoriaus ir Δ ryškesnė, – Δ konstruojamas kaip kaukė ar vaidmuo (J. Degutytes „Antigonė“, M. Martinaičio „Kukučio baladės“), tampa poetinio pasakojimo dalyviu (A. Nykos-Niliūno „Orfėjaus medis“) ar tiesiog pasakotoju (H. Radausko poezija). Δ gali reikštis ir kaip kelių balsų, kelių vaidmenų jun-

gins (V.P. Bložės lyrika), kaip į konkretų adresatą (pvz., skaitytoją) besikreipiantis pranešėjas (J. Baltrušaičio, B. Brazdžionio kūryba).

• **Lyrizmas**, grupė bruožų, tradiciškai laikomų būdingais lyrikai. Δ bruožai gali pasireikšti ir kitose litros rūšyse (dramoje, epikoje) – išpažinties struktūra, pasakojimas pirmuoju asmeniu, pasakojimo subjektyvumas, emocionalumas ar pakilumas, vaizdinga, turtinga tropų kalba, muzikalumas ir kt.

• **Daina**, rašytinės lyrikos žanras, dažnai besiremiantis dainuojamosios tautosakos stilistika (pvz., Just. Marcinkevičiaus „Oi, užkliokit vartelius“). Tokios Δ neretai sulaukia muzikinės interpretacijos. Kartais tokia literatūrinė, autorinė Δ ir suvokiama kaip folkloro kūrinys. Moderniojoje poezijoje Δ gali būti pavadintas eilėraštiu, modeliuojantis lyrinio subjekto ar personažo išsakykamo situaciją, tačiau nei stilistiškai, nei kompoziciškai nesusijęs su tautosaka (pvz., A. Nykos-Niliūno „Mergaitės daina“).

• **Sonetas**, kanoniškos strofinės sandaros ir kanoniško rimavimo 14 eilučių eilėraštis, kurį sudaro du ketureiliai ir du trieiliai (itališkasis, arba Petrarkos (Petrarca) Δ), arba trys ketureiliai ir dveilias (angliškas, arba Šekspyro (Shakespeare) Δ). Ketureiliai paprastai būna aprašomieji, arba pasakojamieji, o trieiliai ir dveilias – apibendrinamojo, filosofinio pobūdžio. Δ susiformavo XIII a. italų poezijoje, manoma, veikiant arabų ir provansalų poezijos žanrams. Klasikinį itališką Δ sudaro du gaubiamojo rimo ketureiliai (arba katrenai) (ABBA ABBA) ir du trieiliai (tercenai) (CDC DCD arba CDE CDE). Šekspyro įtvirtintas Δ variantas: trys kryžminio rimo ketureiliai (ABAB CDCD EFEF) ir gretutinio rimo dveilias (GG). Atgijęs romantizmo laikais, Δ iki šiol lieka viena populiariausių kanoninių eilėraščių formų. Lietuvių litroje itališko tipo Δ gausu V. Mačernio kūryboje (keturių dalių ciklas „Metai“). Angliško Δ kanonu parašyti V. Mykolaičio-Putino „Sonetai“ 15 Δ ciklas vadinamas sonetų vainiku, kurio kiekvienas Δ pradedamas prieš jį einančiojo baigiamąją eilute, o paskutinis Δ (magistralas) sudarytas iš visų sonetų paskutinių pirmųjų eilučių (A. A. Jonyno, A. Marčėno sonetų vainikai).

• **Odė**, iškilmingas aukštojo stiliaus kūrinys, šlovinąs žymų asmenį, įvykį ar idėją. Sen. Graikijoje – chorinė šlovinančio ar gedulingo pobūdžio giesmė. Vienas iš Δ žanro kanonizuotojų – graikų poetas Pindaras (V a. pr. Kr.). Romėnų poetas Horacijus (I a. pr. Kr.) įtvirtino Δ kaip grynai literatūrinį žanrą, atskyręs jį nuo muzikos. Ypač populiari Δ tapo XVI–XVII a. prancūzų (P. de Ronsaro (Ronsard), F. Malerbo (Malherbe), N. Bualo (Boileau), sukūrusio ir šio žanro teoriją), anglų, vokiečių, ispanų, lenkų ir kt. litrose. Šio klasicizmo itin pamėgto žanro nevengė ir romantikai – vienos žymiausių Δ pasaulinėje literatūroje yra F. Šilerio (Schiler) „Odė džiaugsmui“ (jį L. van Bethovenas panaudojo IX simfonijos finale), A. Mickevičiaus „Odė jaunystei“. Lietuvių litroje klasicistinės Δ pa-

vyzdžiu galima laikyti A. Strazdo „Giesmę Rygos miestui pagerbti“, romantinės – S. Stanevičiaus „Slovė žemaičių“. Modifikuotas Δ žanras išliko ir moderniojoje poezijoje (pvz., lenkų poetės V. Šimborskos (Szymborska) „Ode Kasandrai“, T. Venclovos „Ode miestui“).

Manierizmas, lit-ros stilius arba srovė. Samprata nėra vienareikšmė ir nusistovėjusi. Bendriausia prasme Δ , kaip stilistinių ir idėjinių meninės raiškos priemonių visuma, priešinamas klasicistiniam stiliui. Δ būdingas sąlygiškumas, siekis kurti nerealaus, kito pasaulio įvaizdį, subjektyvumas, rafinuotumas. Δ atsirado XVI a. pab., kai prasidėjo renesansinių idealų krizė, plėtojosi veikiamas Baroko meno koncepcijų. Kartais Δ laikomas net atskira lit-ros epocha tarp Renesanso ir Baroko, siejamas su konceptizmu, kultizmo, marinizmo literatūrinėmis srovėmis, kartais – tapatinamas su pačiu Baroku. Iš esmės Δ teorijos šalininkai manieristais dažniausiai laiko Baroko, pradėdant pačiu ankstyviausiu laikotarpiu, lit-ros teoretikus ir poetus (pvz., italų mokslininką E. Tesaurą, lietuvių ir lenkų lit-ros teoretiką M. K. Sarbievijų, italų poetus T. Tassą, G. Mariną, ispanų rašytoją M. de Servantesą (Cervantes) ir kt.). Kartais Δ traktuojamas kaip dekadentinė bet kurios kultūrinės epochos pabaigos raiška. Δ koncepcija dažnai vertinama kritiškai ir yra pripažįstama tik kai kurių šalių literatūrologinės tradicijos.

Metafora, kalbos figūra, kurioje vienas dalykas aprašomas kito dalyko terminais. Δ paprastai sudaro žodžių junginys, kurio bent vienas narys, atsidūręs netipišrame sau kontekste, įgauna naują, perkeltinę reikšmę (pvz., karštas pienas – tiesioginė reikšmė; karštas jausmas – perkeltinė reikšmė). Ši figūra grindžiama asociatyviu dviejų reiškinų (labai dažnai – gamtos ir žmogaus) ryšiu, dviejų reiškinų panašumu, ir iš to sekančia galimybe vienam žodžiui pakeisti kitą. Pvz., atšiaurus, piktas žvilgsnis asocijuojasi su ledo šalčiu (abu reiškiniai sietų nemalonus pojūtis su jais susidūrus, ir tokį žvilgsnį mes pavadiname lediniu žvilgsniu). Palyginime ryšys tarp dviejų reiškinų yra eksplicitinis, akivaizdus (pvz., „žvilgsnis šaltas kaip ledas“), o Δ – implicitinis, numanomas. Δ yra bene labiausiai paplitęs kalbinės raiškos būdas, toks dažnas, kad kasdienėje kalboje jo beveik nepastebime (pvz., laikrodis eina, širdis kala). Jau nuo Antikos metaforiškumas laikomas esmine poetinės kalbos ypatybe. Šis teiginys dar kartą buvo aktualizotas XX a. 6 deš. rusų formalisto R. Jakobsono. Jis Δ išskyrė kaip dominuojančią poezijoje, o metonimiją – prozoje. Skirtingai nuo kasdienės šnekamosios kalbos, poezijoje Δ būna neįprastos, naujos, netikėtos, jos aktyviai dalyvauja atskiro žodžio, frazės ir viso teksto reikšmės formavimosi procese. Eilėraštyje Δ dažnai būna viena nuo kitos sunkiai atskiriamos, susilieja viena su kita ir sudaro vientisą teksto audinį, pvz., H. Radausko eilėraštyje:

Pablyškęs vakaras, pavirsdamas į miglą,
Iš tylinčio dangaus pro žalsvą lapų stiklą
Į sodą sunkiasi, šlamėdamas žolėį,
Kur verkiančioj šviesoj balčiausi gyvuliai,
Palikę pasakas, klajoja realybėj,
Bijodami, kad tuoj dangaus skliautai beribiai
Užges ir kailiai jų putodami ištirps,
Ir rankos dieviškos jiems vilnų nenukirps.

Stilistika skiria Δ rūšis, tačiau jų ribos nėra visai aiškios ir griežtos.

- **Animizacija**, viena labiausiai paplitusių Δ rūšių. Tai gyvo daikto savybių suteikimas negyviems daiktams, reiškiniams ar abstrakčioms sąvokoms (pvz., Maironio „Užmigo žemė. Tik dangaus / Negęsta akys sidabrinės [...]“). Animizacijos atmainomis galima laikyti antropomorfizaciją, personifikaciją ir prozopopėją.

- **Antropomorfizacija**, žmogiškų savybių suteikimas negyviems daiktams, reiškiniams ar pan. (pvz., J. Aiščio „Atėjo vakaras, suraukęs antakius [...]“).

- **Katachrezė**, žodžių, siejančių objektyviai nesuderinamas tikrovės sritis, gretinimas (S. Gedos „Be žado šlama žydintis akmuo“).

- **Oksimoronas**, dviejų žodžių, kurių reikšmės neigia viena kitą, sugretinimas (pvz., Just. Marcinkevičiaus „šviečia akla tamsa“).

- **Personifikacija**, arba įsameninimas, dažnai laiko animizacijos sinonimu. Kartais teigiama, kad personifikacija nuo animizacijos skiriasi didesniu sąlygiškumu – tai sąvokų, idėjų vaizdavimas, suteikiant jiems gyvų daiktų ypatybes (pvz., H. Radausko „Purpuriniai išsiskleidė metai – / Sidabrinų erdvių augalai“).

- **Prozopopėja**, žodžiai, suteikiami daiktams, reiškiniams ar personifikuotoms sąvokoms (pvz., V. Kudirkos „Užgaudė varpas liepimu aiškiausiu, / Tartum įsiai žmogaus lūpas gavo, / Kelkite, kelkite, kelkite [...]“).

- **Sinestezija**, skirtingų pojūčių pateikimas viename metaforiniame junginyje. Sinestezijos pavyzdžių gausu H. Radausko poezijoje (pvz., „Vanduo apsi- rengė melodija kuklia, / Pabudusi šviesa į šaltą srovę metės“).

Metonimija, daikto ar reiškinio pavadinimo pakeitimas kito daikto ar reiškinio pavadinimu, kai abu jie tarpusavyje yra susiję gretimumo ryšiu. Taip knygą pakeičia jos autorius (skaitau *Maironį*), daiktą pakeičia medžiaga, iš kurios jis padarytas (žvanga geležis), žmonės – jų gyvenamoji vieta (visas *kaimas* jau buvo atsikėlęs), padarinys pavartojamas vietoj priežasties (gražiai *duonelė* auga). Esama nuomonės, kad Δ būdingesnė prozeinei kalbai.

• **Antonomazija**, metonimijos atvejis, kai tikrinis vardas vartojamas bendrine prasme, pvz.:

Negrįš *odisėjai*, šį kartą atgal nebegriš...
Penelopės nelauks su verpstėm –
 pro vienodą ratelio dūzgėjimą.
 (J. Degutytė)

• **Hiperbolė**, vaizduojamo daikto ar reiškinių, kurios nors ypatybės padidinimas, pvz., pasakyme *mirti iš juoko*, patarlėje *geras artojas ir žąsiniu paaria*. Δ dažnai sudaro ne atskira frazė, o didesnė teksto atkarpa (pvz., dvariškių puotos aprašymas K. Doneičio *Metuose*).

• **Litotė**, kurios nors daikto ar reiškinių savybės sumažinimas, pvz., posakiuose *šaukšte prigerti*, *mažesnis už aguonos grūdą* ir pan.

Hiperbolė ir litotė metonimijai skiriamos gana sąlygiškai – jos yra tarpinėje pozicijoje tarp metaforos ir metonimijos, o kai kurių teoretikų net skiriamos metaforos grupei.

• **Sinekdocha**, metonimijos rūšis, pagrįsta kiekybiniu principu – vienaskaita vartojama vietoje daugiskaitos, dalis vietoje visumos, pvz., apie alų sakoma *gardi putelė*. Dažnas Δ atvejis – kai žmogaus kūno dalys (širdis, krūtinė, akys) vartojamos vietoje visos žmogiškos būtybės (pvz., Maironio eil. „Nuo Birutės kalno“: „Ar tą galią suteik, ko ta trokšta širdis“).

Mitas, (gr. *mythos* – žodis, sakmė, padavimas), pasakojimas apie praeitį, alegoriškai ir simboliškai aiškinantis kokių nors reikšmių prasmę. Paties Δ kilmė dažniausiai tiksliai nežinoma. Δ pateikia kieno nors, dažniausiai pasaulio, dievų, žmonių, tautų ir valstybių atsiradimo, istorijos pradžios versiją. Δ herojai dažniausiai yra dieviškos arba nepaprastų galių turinčios asmenybės. Δ tikslas – pateikti vienokią ar kitokią pasaulio sampratą, rasti realybės prasmę, pagrįsti kasdieniškojo ir transcendentinio pasaulio ryšį, motyvuoti žmonių veiklos, papročių, ritualų priežastis. Δ susiformavimas neatsiejamas nuo žodinės kultūros. Lit-roje Δ įgauna daugiau retorinių elementų variacijų, gali būti net parodijuojamas. Δ sąvokos turinys ir prasmė yra istoriškai kintantys. Klasikiniai senieji tautų Δ, neatsiejami nuo magijos ir kulto, iš esmės skiriasi nuo vad. modernių visuomenių Δ – sunkiai kontroliuojamų masinių „nuomonių“, formuojamų daugelio veiksmų. Δ elementų turi XX a. ideologinės sistemos – fašizmas, komunizmas. Δ gali būti paneigtas elitinių visuomenės grupių (demitologizacija). Δ tyrimu užsiima įvairios mokslo šakos – etnologija, religijotyra, sociologija, kultūros istorija. Atskira mokslo šaka – *mitologija* – tyrinėja senųjų tradicinių Δ sklaidą tautosakoje. Lietuvių mitologijos rekonstrukcijos metodologiją sukūrė A. J. Greimas (stud. *Apie dievus ir žmones*, 1979; *Tautos atminties beiėškant*, 1990), senovės baltų mitologiją ir religiją tyrinėjo G. Beres-

nevičius, N. Vėlius. Su Δ susiję įvairūs pasakojamosios tautosakos žanrai – sakmės (etiologinės – apie pirmųjų žmonių, gyvūnų, augalų sukūrimą; mitologinės – apie mitinių būtybių atsiradimą ir veiklą), padavimai, stebuklinės pasakos. Mitinės mąstysenos fragmentai atsiveria ir dainuojamojoje tautosakoje, ypač seniausiose apeiginėse dainose, bei smulkiojoje tautosakoje (dažniausiai – keiksmuose, užkalbėjimuose).

Δ literatūroje reiškiasi tiek kaip senųjų archainių Δ panaudojimas, interpretavimas kokiame nors kūrinyje, tiek kaip vidinė pačios lit-ros, kuriančios mitologizacinį procesą, tendencija. Lit-ros ir Δ sąsajos yra glaudžios, o jų sąveikos procesas – labai sudėtingas. Lit-ra gimsta iš Δ, kuomet šis nustoja būti sakralinis, tikėjimo objektas ir įgyja moralinę, pažintinę, estetinę vertę. Tautosakinė ir rašytinė lit-ra gausiai naudoja Δ detales ir formas sykiu perkurdama ir transformuodama pirmąjį Δ, kurį rekonstruoti dažnai sudėtinga. Mus pasiekusi senoji mitologija yra jau literatūrinių interpretacijų, racionalizacijos rezultatas.

Lietuvių Δ reliktai aptinkami įvairiuose senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose. Vienas seniausių – Sovijaus Δ, užrašytas Jono Malalos kronikoje (1261). Svarbūs Lietuvos Δ, užfiksuoti metraščiuose: tai Δ apie lietuvių kilmę iš romėnų – vadinamoji Palemono legenda, užrašyta platesniajame metraščių sąvade (XVI a. pr.). Δ apie Šventaragį ir kiti Lietuvos metraščiuose, istoriniuose veikaluose užrašyti Δ buvo ypatingai svarbūs valstybės kūrimo ir stiprinimo ideologijai, pilietiškumo ir tautiškumo ugdymui, turėjo reikšmės atremiant imperialistinę užsienio valstybių politiką. Grožinėje Lietuvos lit-roje, pradedant XVI a. lotyniškais tekstais, Δ buvo ir tebėra plačiai parafrazuojami (pvz., Antikos Δ detalės J. Vaičiūnaitės, T. Venclovos, K. Platelio poezijoje arba liet. Δ simbolika pagrįsti S. Gedos, M. Martinaičio poezijos tekstai).

Modernizmas (pranc. *moderne*, vok. *die Moderne* – šiuolaikinis, šiuolaikiškas), nuo XIX a. pab. iki XX a. vidurio Europoje ir Amerikoje vyravusių lit-ros stilių ir estetikos teorijų kompleksiška visuma, kuriai priklauso gausūs ir įvairūs skirtingų tautų literatūriniai judėjimai, siekę įtvirtinti radikalias estetines naujoves, atsiskirti ankstesnių literatūrinių kūrybos normų, transformuoti arba atmesti visas ligtolines tradicijas. Estetinio modernumo ir literatūrinio modernizmo samprata Vakarų Europoje ypač išplito apie 1890 ir pirmiausia buvo siejama su skandinavų rašytojų H. Ibseno, A. Strindbergo, K. Hamsuno, belgų poeto ir dramaturgo M. Meterlino (Maeterlinck), amerikiečių poeto V. Vitmeno (Whitman) kūryba, filosofų F. Nyčės (Nietzsche) ir S. Kirkegoro (Kierkegaard) idėjomis. Tačiau modernizmo raida prasidėjo anksčiau iki šio prozeržio. Jau XIX a. viduryje, kai Europą ir JAV, ypač didžiuosius miestus, ėmė ypač smarkiai keisti technikos progresas ir socialiniai poslinkiai (moderniosios buržuazijos kilimas), o mokslą

ir religiją sukretė Č. Darvino (Darwin) atrasti gamtos evoliucijos dėsniai, tokie autoriai kaip prancūzų poetas Š. Bodleras (Baudelaire) ar amerikiečių rašytojas E. A. Po (Poe) deklaravo, kad modernus gyvenimas reikalauja pereiti nuo klasikinės grožio sampratos ir sustingusių senųjų literatūros formų prie eksperimentinių paieškų, kaip išreikšti radikalai kintančią žmogaus sąmonę ir tikrovę. Modernizmo raida – tai viena po kitos kilusių literatūrinių krypčių, grupių, programų, kurios dažnai konkuravo tarpusavyje skirtingomis idėjomis, seka. Apytikslis laikotarpis tarp 1890 ir 1910, kai kur – iki I pasaulinio karo pradžios, laikomas ankstyvojo modernizmo etapu. Jam priskiriami tokie judėjimai kaip simbolizmas, dekadentizmas, impresionizmas, neoromantizmas, ankstyvieji ekspresionizmo kūriniai, įvairiais aspektais tebesusiję su romantizmo ir romantinio idealizmo tradicija, tačiau vis sudėtingiau reaguojantys į patiriamą kalbos, asmens, visuomenės ir pasaulėžiūros krizę. Laikotarpis iki II pasaulinio karo laikomas brandžiojo modernizmo periodu. Tuo metu pasirodo svarbiausi modernizmo, kaip elitinio, „aukštojo“ lit-ros stiliaus, kūriniai – Dž. Džoiso (Joyce) *Ulisas*, R. M. Rilke's *Duino elegijos*, T. S. Elioto *Bevaisė žemė* ar T. Manno *Užburtas kalnas*. Kita vertus, susiformuoja ryški atsvara „aukštajam modernizmui“ – tai literatūrinio avangardo kryptys: italų ir rusų futurizmas, vokiečių ekspresionizmas, dadaizmas, siurrealizmas, kurios literatūrą suvokė ne kaip elitinį meną, o kaip atvirą visuomenės normų ir skaitytojo mąstysenos provokaciją. Svarbiausios XX a. 5 ir 6 deš. modernizmo kryptys – egzistencializmas, absurdo teatras, JAV bytnikų kartos lit-ra – liudijo vis gilesnį Vakarų kultūros ir pačios moderniosios lit-ros vertybių perkainojimą po II pasaulinio karo ir atsivėrusios žmogaus egzistencinės tuštumos problemą. Tokie pokario rašytojai kaip S. Beketas (Beckett) ar Dž. Keruakas (Kerouac) jau laikomi modernizmo ir jį palaipsniui keičiančio postmodernizmo ribos autoriais. Nepaisant šių pokyčių, modernizmo estetika iki pat šių dienų išlieka tarp esminių dabartinės lit-ros stiliaus atramų.

Neinforminė poetinė leksika, žodžių grupės, vartojamos grožinėje lit-roje teksto ekspresijai stiprinti, istoriniam, socialiniam koloritui pabrėžti ir pan.

- **Archaizmai**, pasenę, iš aktyvios vartosenos pasitraukę žodžiai ar jų gramatinės formos. Δ gali būti vartojami kaip priemonės istorinei aplinkai atkurti (pvz., tokių Δ gausu V. Krėvės, A. Vienuolio prozoje), kaip estetinį efektą, archaiškumo įspūdį kuriantis faktorius (pvz., „dovis“, „orė“, „todrin“ ir kt. Δ J. Baltrušaičio poezijoje).

- **Neologizmai** arba **naujadarai**, naujai sudaryti žodžiai, kurių tikslas lit-roje – raiškiai apibūdinti daiktą ar reiškinį, o neretai – tiesiog „sužaisti“ kalba. Δ gausu B. Sruogos poezijoje ir prozoje (pvz., „naktumas“, „mušeikizmas“), Alb. Žukausko eilėraš-

čiuose (pvz., „būviabūvis“). Δ ypač dažni avangardizmo, ekspresionizmo stilistikos kūrinuose, pvz., P. Morkūno eilėrašty „šaipėrantas“ sudaro beveik vieni Δ („žiemarės šaltupiu paližęs / važiuokliauju pasidanguravęs“).

- **Barbarizmai**, svetimų kalbų žodžiai, bendrinėje kalboje turintys savo atitikmenis (pvz., „svietas“ – pasaulis, „kupčius“ – pirkėjas). Δ dažni poetinėse stilizacijose, literatūrinėse aliuzijose, pvz., M. Martinaičio eilėraštyje aliuziškai atkuriama A. Vienažindžio poezijos atmosfera: „Sudiev lelija / dangaus baltoji / lenciūgai skamba – jau smertis stoja.“

- **Dialektizmai** arba **tarmybės**, kurios nors tarmės žodžiai, gramatinės formos ar sintaksinės konstrukcijos, vartojami grožinėje lit-roje. Iki lietuvių kalbos sunorminimo daugelis rašytojų kūrė gimtąją tarmę (pvz., Žemaitė – žemaičių, A. Strazdas, A. Baranauskas – rytų aukštaičių). Vėliau tarmybės vartotos (ir vartojamos) labiau stilistiniam efektui išgauti. Δ gausu Alb. Žukausko poezijoje. Jų esama S. Gedos, M. Martinaičio eilėraščiuose, J. Apučio ir kt. autorių prozoje. V. Braziūnas išleido aukštaičių (šiaurės pavenėžiškių) tarmę parašytą poezijos knygą *Saula prė laidos* (2008).

- **Žargonizmai**, **slengas**, šnekamosios, kasdieninės kalbos žodžiai ar kalbėjimo maniera, kuri paplitusi tam tikrose socialinėse, profesinėse grupėse (pvz., jaunimo, kalinių, menininkų bohemos slengas, medikų žargonas). Δ elementų gausu J. Ivanauskaitės, R. Gavelio ir kt. autorių prozoje.

Neoklasicizmas, konservatyvioji XX a. literatūrinio modernizmo tendencija, būdinga nemažai daliai klasikinio („aukštojo“) modernizmo autorių. Neoklasicistai, pesimistiškai vertindami moderniąją epochą kaip vertybių krizės laiką, atsigręžia į lit-ros tradiciją, jų suvokia kaip autoritetą, atramą ir pavyzdį kurti aukštos vertės menui šiuolaikiniame pasaulyje. Kūryba išsiskiria dėmesiu praeities kultūros epochoms – ne tik Antikai ar Klasicizmui, bet ir Viduramžiams, Renesansui, Barokui, literatūros klasiškai ir kultūrinei atminčiai plačiąja prasme. Naujai suaktualinami praeities epochų stiliai, lit-ros motyvai, siužetai, filosofinės ar religinės idėjos, perimami ir naujai pritaikomi tradicinės lit-ros žanrai (pvz., antikinė elegija ar sonetas). Individualus kūrėjo talentas suvokiamas kaip tradicijos tąsa ir jos transformavimas (T. S. Eliotas), todėl iš kūrėjo (bei skaitytojo) reikalaujama didelės literatūrinės erudicijos, meno kaip aukštos meistrystės, kurios reikia išmokti, suvokimo. Vertinant lit-rą ir visuomenę laikomasi hierarchijos ir elitiškumo principo, priešinamasi populiarizmui kultūrai ir avangardui kaip chaotiškam menui. Lit-roje siekiama klasikinės pušiausvyros – grožio ir tiesos vienovės, poetinio vaizdo objektyvumo, techninės disciplinos, intensyvios kūrybinės savirefleksijos. Poezijos kūrinys turįs būti

toks pat meistriškas, įtemptas, sudėtingas ir paveikus kaip didieji Europos muzikos šedevrai ar gotikinė architektūra (O. Mandelštam, E. Paundas (Pound)). Svarbiausia – kūryboje siekti viršlaikinio ir viršasmėninio estetinio idealo, nors moderniojoje epochoje toks tikslas pačių neoklasicistų dažnai vertinamas pesimistiškai. Neoklasicistų visuomeninės pažiūros dažnai – konservatyvios.

Δ ryškiai realizuotas XX a. anglų, vokiečių, graikų, Vidurio ir Rytų Europos tautų, rusų poezijoje. Svarbiausi neoklasicistiniai poezijos sąjūdžiai – XX a. 2 deš. anglų imažizmas ir su juo susijusi E. Paundo, T. S. Elioto kūryba bei rusų akmeizmas (A. Achmatova, O. Mandelštam, N. Gumiliovas). Lietuvoje Δ tendencija išryškėjo XX a. 4 deš. – H. Radausko kūryboje (susipynusi su estetizmu), V. Mačernio, A. Nykos-Niliūno, B. Krivicko poezijoje (sujungta su egzistencializmo filosofija). Vėliau lietuvių Δ savitai atstovauja atskiri poetai – visų pirma T. Venclova, K. Platelis, V. Daunys, jo problematika išlieka svarbi A. Marčėnui.

Neoromantizmas (naujasis romantizmas), diskutuotinas terminas, ne visose lit-ros istorijose vienodai paplitęs, taikomas 1890–1920 antipozityvistinėms kryptims, pasisakiusioms prieš racionalizmą ir natūralizmą. Juo nusakomas lit-ros sugrįžimas su nauja realizmo ir modernizmo patirtimi „prie dvasios“ – romantinio vaizdavimo būdo, romantizmo kūrybos ir estetikos.

Vakarų Europos lit-rose, kuriose modernizmas formavosi ne tik kaip antirealizmas, bet ir kaip antiromantizmas, Δ kūryba aiškiau atsiskyrė nuo modernistų. Tokio tipo Δ labiausiai pasireiškė Anglijoje (R. Kiplingo, Dž. Konrado (Conrad), R. L. Stivensono (Stevenson), G. K. Čestertono (Chesteron) kūryboje); Prancūzijoje – suklestėjusiam herojinės dramos žanre, ypač E. Rostando kūryboje. Vokiečių lit-roje Δ ryšys su modernizmu (simbolizmu, impresionizmu) daug glaudesnis, jam priskiriami kai kurie Š. Georgės (George), H. Hofmanstalo (Hofmannsthal), G. Hauptmanno kūriniai.

Rytų ir kitose Europos lit-rose, kuriose modernizmo pradžia sutapo su tautų nacionaliniu ir kultūriniu išsilaisvinimu (įgavusiu „Jaunosios Lenkijos“, „Jaunosios Švedijos“, „Jaunosios Suomijos“, „Jaunosios Estijos“ ir pan. kultūrinių sąjūdžių išraišką) ir kur vėl aktualus tapo kūrybos sąlytis su folkloru, modernizmas buvo suprastas ir perimtas kaip romantizmo tąsa, arba *romantizmo atnaujinimas*. Tokiose lit-rose Δ tipologiškai sunkiai atskiriamas nuo modernistinės kūrybos. Δ jose susiformavo kaip stipriai romantizuotas modernizmas, konfrontuojantis su formalistinėmis estetinėmis tendencijomis. Tokios kūrybos ryškiausiai reprezentantais laikomi: S. Wyspianskis, J. Kasprovičius (Kasprowicz), K. Tetmajeris, V. B. Jeitšas (Yeats), M. Meterlinkas (Maeterlinck), O. Milašius (Milosz), S. Lagerliof (Lagerlöf), H. Ibsenas, K. Hamsunas, D. Merežkovskis, K. Balmontas, K. Skalbė, J. Jaunsudrabinis, G. Garsija Lorka, J. R. Chimene-

zas (Jimenez), A. Mačadas (Machado), Dž. Londonas (London), A. Birsas (Bierce) ir kt.

Lietuvoje Δ pasireiškė antruoju stipriai suromantinto modernizmo tipologiniu variantu, prasidėjusiu su J. A. Herbačiausko ir S. Kymantaitės-Čiurlionienės publikacijomis Gabijoje (1907), suklestėjusiu visoje XX a. I pusėje, kol ji išstūmė sustiprėjusi antiromantinė avangardo kūryba (1922), „grynąjį meną“ teigianti estetika ir po krašto okupacijos ideologine prievarta diegtas socrealizmas.

Neoromantinė kūryba – simbiozinis romantizmo ir modernizmo (realizmas čia egzistuoja tik kaip papildomas, foninis vaizdavimo būdas) tipologinis reiškinys, susiformavęs jų sąlyčio riboje ir nė viena neapibrėžiamas. Pamažu rašytojams vis drąsiau perimant modernistinės kūrybos nuostatas, kito ir tipologinių pradų santykis neoromantinėje kūryboje, todėl išskirtini trys jo raidos etapai, atstovaujami trijų rašytojų kartų: 1) modernistinis romantizmas – J. A. Herbačiauskas, S. Kymantaitė-Čiurlionienė, Vydūnas, V. Krėvė, L. Gira, J. Tumas-Vaižgantas, Šatrijos Ragana; 2) romantiškas modernizmas (simbolizmas, impresionizmas) – B. Sruoga, F. Kirša, V. Mykolaitis-Putinas, I. Šeinius, J. Lindė-Dobilas; 3) romantiškas post-avangardizmas – B. Brazdžionis, J. Aistis, A. Miškinis, K. Boruta, iš dalies S. Nėris.

Neoromantinėje kritikoje ir estetikoje pirmą kartą lietuviškai buvo reflektuota kūrybos esmės, estetinio vertingumo ir nacionalinio savitumo problemos.

Neoromantinė kūryba – bene didžiausias lietuvių lit-ros klasikos šaltinis, sugestionavęs mitą apie lietuvius kaip lyrikų tautą ir davęs nacionalinio charakterio – intuityvisto ir mistiko – meninį portretą. Δ – tai kosminio vizionizmo ir dainiškos lyrikos, poetinės istorinės dramos, kaimiškos, padavimų prozos suklestėjimo metas. Jai būdinga lyrizmas, gamtos poetizacija, folkloro stilizacija, psichologinės meilės jausmo atodangos, transcendentinės pasaulėjautos, prigimties balso ir grožio, neatsiejamo nuo dvasingumo, manifestacijos bei laisvos meninės formos, improvizacijos, spontaniško intuityvumo, melodinio, muzikinio prado akcentavimas.

Novelė (it. *novella* – naujiena), grožinės prozos žanras. Neilgas kūrinys, kuriam būdinga griežtesnė nei apsakymo struktūra, dažn. dramatiška, staigi atomazga, netikėtas posūkis. Kai kurie lit-ros tyrinėtojai Δ ir apsakymo terminus vartoja sinonistiškai, kiti novelę laiko apsakymo atmaina. Nacionalinėse lit-rose termino reikšmė nevienoda: vokiečiai skiria novelę (*Novelle*) nuo apsakymo (*Kurzgeschichte*), prancūzų *nouvelle* panaši į apsakymą (kaip ir *récit*), rusai skiria apsaką (*povest'*), apsakymą (*rasskaz*), novele (*novella*) vadina labai trumpą apsakymo formą, lenkai t.p. skiria apsakymą (*opowiadanie*) ir novelę (*nowela*). Anglų k. terminas *novella* vartojamas retai, dažn. Δ neskiriama nuo apsakymo (*short story*).

Δ pavadinimo etimologija liudija, kad Δ pradžioje reiškę pasakojimą apie naujus įvykius, kuriuos žmo-

nės perpasakodavo pasilinksminti ar pamokyti. Novelių ciklų užuomazgos įžvelgiamos *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakojimuose (anksčiausi variantai arabų k. iš ~IX a., pirmasis vertimas į europiečių – pranc. kalbą – 1704). Europos tradicijoje Δ ištakos siejamos su trumpais pasakojamaisiais žanrais – pasakomis, anekdotais, pamokslų intarpais. Renesanso laikotarpiu Europoje suklestėjo pramogai skirti pasaulietinių pasakojimų rinkiniai (italo Dž. Bokačo (Boccaccio) *Dekameronas*, par. 1349–1353, išl. 1471, prancūzės Margaritos Navarietės (Marguerite de Navarre) *Heptameronas*, 1558–1559, anglo Dž. Čoseerio (Chaucer) *Kentenberio pasakojimai*, par. ~1387–1400, išsp. 1478) ir praktiniai rinkiniai kunigams. Šalia egzistavo ir kiti iš vid. amžių lit-ros atėję panašūs žanrai – fablijo, *švankas*. Renesanso novelei būdinga šios epochos lit-ros bruožai: vitališkumas, neretai pereinantis į nešvankumą, optimizmas. Galutinai Δ žanro kanonai susiklostė XIII a. pab. – XIX a. pr.; Δ buvo labai populiaru Vokietijoje (K. Brentano (Brentan), L. J. fon Arnim (von Arnim). Kūrinio ilgis – nuo kelių iki kelių šimtų puslapių, fabulos centre paprastai buvo vienas paslaptingas įvykis ar konfliktas, vedantis į nelauktą posūkį ir logišką, bet netikėtą pabaigą. Romantikai suteikė novelei filosofinį, mistinį pobūdį (J. L. Tykas (Tieck), E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), E. A. Po (Poe)). XIX a. su realizmo lit-ra susiformavo ir realistinė Δ, labiau pabrėžianti racionalius socialinius, moralinius aspektus (G. de Mopasanas (Maupassant), A. Čechovas).

Lietuvių lit-roje Δ užuomazgų įžvelgiama XIX a. vid. didaktinėje prozoje. Δ terminas pradėtas vartoti XIX a. pab. Aiškesnius bruožus įgijo atsiradus liet. periodikai, kurioje spausdinta trumpoji proza. XX a. pr. Δ terminą bandė apibrėžti K. Bizauskas, J. Brazaitis, V. Mykolaitis-Putinas ir kiti. Pirmasis Δ formą išstobulino J. Savickis (rink. *Ties aukštu sostu* 1928). Brandžia novelistika išsiskiria XX a. 4 deš. (P. Cvirka, J. Grušas ir kt.), išėivijos autoriai (A. Škėma, A. Landsbergis, B. Pūkelevičiūtė). Δ suklestėjo Lietuvoje XX a. 7–9 deš. (intelektuali R. Lankausko, J. Mikelinško, I. Mero kūryba). Stiprėjo lyrinė tradicija (R. Granauskas, J. Aputis, B. Radzevičius), ironiška pasaulėjauta (S. Šaltenis), pasaulio iracionalumo, paslapties pojūtis (S. T. Kondrotas, 10 deš. J. Skablauskaitė). Trumpos Δ meistrė – B. Vilimaitė. XXI a. Δ žanro kūriniių parašė D. Kalinauskaitė ir kiti.

Parabolė (gr. *parabolē* – palyginimas), trumpas lit-ros, dažniausiai prozos, kūrinys, kurio turinys šalia konkrečios prasmės apibendrina žmonijos egzistencijos, religijos, moralės vertybines problemas. Δ artima pasakėčiai, tačiau skiriasi nuo jos meninio pasakojimo įtikinamumu ir antropomorfizavimu atsisakymu. Analogijos, konkretų žmogaus poelgį komentuojančios universaliu aspektu, suteikia Δ ypatingos sugestijos.

Nuo seno Δ vaidina išskirtinį vaidmenį senųjų religinių sistemų – sufizmo (islamo misticizmo), zen

Budizmo, žydų egzegetinės lit-ros ir kt. tekstuose. Klasikinės Vakarų kultūros Δ, esančios Naujajame Testamente (pvz., evangelinės Δ apie sėjėją, apie rauges ir kt.) iliustruoja daugiareikšmes, savotiškai užkoduotas krikščionybės tiesas, kurių interpretacija paremta visa vėlesnė krikščioniškoji lit-ra. Platūs Δ komentarai randami ir senojoje lietuvių lit-je (pvz., K. Sirvydo *Punktuose sakymų* (1621) apmąstymai apie laisvą žmogaus valią, paremti Naujojo Testamento Δ apie darbą Kristaus vynuogyne ir užmokestį už tai). XIX–XX a. lit-roje Δ išplinta įvairiuose žanruose ir karštais tampa pagrindiniu viso kūrinio meninės tiesos konstravimo principu (pvz., B. Brechto, S. Mrożeko dramos).

Δ vaizduoja istorinį praeities arba esamąjį laiką, daugiau ar mažiau susijusį su konkrečiais įvykiais ir vietomis, tačiau joje akcentuojamos nepriklausomos nuo laiko ir vietos idėjos. Tai gali būti moralinių vertybių akcentai (pvz., V. Krėvės *Indas, kuriame karalius laiko geriausią savo vyną*), žmogaus ir pasaulio santykio apibendrinimas (vienatvės svetimame ir priešiškaime pasaulyje išraiška F. Kafkos romane *Procesas*), žmogaus prigimties analizė H. Hesės (Hesse) romanuose (*Stepių vilkas, Narcizas ir auksaburnis*).

Pasakojimas (naracija), įvykio arba įvykių pateikimas (žodžiu, raštu, vaizdu ar kitaip). Įvykis reiškia pradinės situacijos įveikimą ar būsenos pakeitimą į jai priešingą būseną: įprasta, kad Δ prasideda trūkumo konstatavimu ir pasibaigia jo pašalinimu. Ši sąvoka vartojama nevienareikšmiai, nes ji gali reikšti ir papasakotus įvykius (istoriją, kas yra papasakota), ir įvykius pateikiantį tekstą (pasakotojo kalbos formą šalia aprašymo ir samprotavimo), ir patį pasakojimo aktą (naraciją, kaip papasakojama). Visos šios trys reikšmės yra viena su kita susijusios: naracija įsteigia sykiu ir istoriją, ir pasakojimo tekstą, kurių santykis primena turinio ir raiškos santykį. Kai kuriems teoretikams (A. J. Greimui) Δ plačiąja prasme yra ne tik tai įvykių jungimas, būdingas tam tikriems tekstams, bet ir reikšmės apskritai sukūrimo principas, visuotinis reiškinys.

Δ gali būti būdingas ne tik prozeiškai kalbai, bet ir eiliuotai. Aristotelis „Poetikoje“ mokė nuosekliai išdėstyti įvykius dramoje, neiškreipti natūralios įvykių eigos. Buvo siūloma imti pasakoti nuo ekspozicijos, veiksmo užuomazgos, pateikti veiksmo vystymą iki kulminacijos ir atomazgos. Klasikinis Δ yra nuoseklus (vadovaujamas fabula, įvykiai bandomi pateikti pagal priežasties ir pasekmės santykį, chronologiškai). Modernusis Δ nepaiso fabulos logikos, nuoseklumo išdėstant įvykius, išryškindamas veikėjo dvasios būsenas ir išgyvenimus, problemų svarstymą. Klasikinis Δ yra nuotykių Δ, o modernusis tampa Δ nuotykiu.

Pasakotojas (naratorius) – pasakojantis subjektas, istorijos sakytojas. Jis yra atsakingas už informacijos reguliavimą tekste, siūlo tam tikrą požiūrį į pasakojamus įvykius. Grožiniame tekste Δ nėra tapa-

tus autoriui: net ir pirmojo asmens pasakojimuose Δ yra vaizduojamo pasaulio dalis, autoriaus vaizduotės tvarinys. Δ figūros ryškumas dažniausiai priklauso nuo to, ar tekste yra išryškinta pati pasakojimo situacija (Δ ir jo adresato santykis, pasakojimo aplinkybės), pvz., J. Biliūno prozoje Δ yra labiau pastebimas nei Žemaitės prozoje, nes aiškesnė pasakojimo situacija. Viename kūrinyje gali susitikti skirtingo lygmens Δ: apie vieną Δ gali papasakoti kitas Δ (J. Biliūno „Vagis“). Δ gali būti daugiau ar mažiau juntamas tekste, patikimas arba nepatikimas, anonimiškas arba įvardytas, „objektyvus“ (kalbantis trečiuoju asmeniu) arba „subjektyvus“ (kalbantis pirmuoju asmeniu), susijęs arba nesusijęs su pasakojama istorija, vienvaldis arba demokratiškas, žodį suteikiantis personažui, kitam pasakotojui. Polifoniniame (daugiabalsiame) pasakojime Δ ir personažo požiūriai išsiskiria, bet yra vienodai svarbūs (F. Dostojevskio *Nusikaltimas ir baismė*, V. Folknerio (Faulkner) *Kai aš gulėjau mirties patale*).

Literatūroje dažniausiai pasakojama būtuojų laiku apie tai, kas įvyko anksčiau (vėlesnis pasakojimas), o rečiausiai – būsimoju laiku apie tai, kas dar bus (ankstesnis pasakojimas), kaip pranašysčių tekstuose. Gali būti pasakojama esamuojų laiku apie tai, kas tuo pat metu vyksta (lygiagretus pasakojimas), kaip vidinio monologo romanuose, reportažuose. Dažnai tekste yra derinami skirtingi pasakojimo tipai (įterptinis pasakojimas): vėlesnis pasakojimas derinamas su lygiagrečiuoju dienoraščio arba laiško formos kūrinuose.

Δ santykis su savo paties papasakota istorija gali būti dvejopas: arba jis joje nedalyvauja (Žemaitės prozoje, kurioje pasakojama trečiuoju asmeniu), arba dalyvauja (J. Biliūno prozoje, kurioje pasakojama pirmuoju asmeniu) ir prisiima pagrindinio arba šalutinio veikėjo vaidmenį. Pagrindinė Δ funkcija yra pasakoti, pateikti įvykius, tačiau tuo pat metu jis gali atlikti ir kitokias funkcijas: metapasakojimo (paaiškinti savo pasakojimo tvarką, pasirinktą stilių), bendravimo (kreiptis į adresatą), liudijimo (įrodinėti, kad istorija yra tikra, atskleisti savo santykį su ja), imtis didaktikos, ideologinės funkcijos (pateikti istorijos ir personažų vertinimą, moralą). Δ savo požiūrį į istoriją perteikia tiesiogiai, ją pakomentuodamas, arba netiesiogiai: jo nuomonę ir simpatijas išduoda personažo apibūdinimas, padidintas dėmesys tam tikriems personažams ir įvykiams, komentarai užsidėjus personažo kaukę, ironija, emociniai ir vertinamieji epitetai ir pan.

Δ nebūtinai sutampa su aplinkos stebėtoju (J. Biliūno „Brisiaus galas“). Pagal Δ užimamą poziciją stebėjime skiriami trys žiūros taškai: nulinis (visažinis Δ, žinantis daugiau nei personažas, pvz., Žemaitės pasakotojas), vidinis (pateikiama tik tokia informacija, kurią galėtų žinoti personažas, Δ žino tiek, kiek žino personažas, pvz., J. Biliūno Δ) ir išorinis (personažo matymas tik iš šalies, nesistengiant įžvelgti jo vidaus, kai Δ atrodo žinantis mažiau nei personažas, pvz., E.

Hemingvėjaus proza). Modernioje prozoje gali būti pasakojama ir antruoju asmeniu pabrėžiant vidinį konfliktą arba Δ artimumą personažui (R. Granausko *Jaučio aukojimas*).

XIX–XX a. sandūroje Europoje modernėjantis pasakojimas išpopuliarino prozoje subjektyvų Δ, pirmojo asmens pasakojimą ir dar daugiau dėmesio skyrė personažo būsenoms. Lietuvių lit-roje subjektyvus pasakojimo pradininkais laikomi Šatrijos Ragana ir J. Biliūnas.

Personažas (veikėjas), kūrinio vaizduojamo pasaulio būtybė. Lit-roje gali būti vaizduojamas veikiantis, galvojantis ir jaučiantis ne tik žmogus, bet ir gyvūnas, daiktas ar reiškiny. Kūrinyje pasirodo ir mitologiniai, istoriniai veikėjai. Δ yra skaitytojo vaizduotės padarinys, todėl netapatintinas su kūrinio autoriumi. Ši „popierinė būtybė“ yra būtina pasakotojo pasakojamos istorijos dalis. Δ skaitytojui gali kelti simpatiją arba antipatiją, įkūnyti visuomenės lūkesčius, vertybes ir pats daryti jai poveikį.

Pasakotojas Δ pristato savo vardą, jį pristato kiti Δ arba jis pats prisistato. Kūrinyje esama tiesioginių (vardai, portretas, biografija) ir netiesioginių (emocinė reakcija, poelgiai) Δ buvimo ženklų: O. Balzako (Balzac) ir E. Zolia (Zola) Δ tenka žymiai daugiau tiesioginių ženklų nei G. Flobero (Flaubert) ir G. de Mopasano (Maupassant) Δ. Vienu ar kitu būdu Δ priskirtas teminis vaidmuo apibendrina jo atliekamus veiksmus: karalius, piemuo, našlaitė ir pan. Intriguojai netikėti teminiai vaidmeniai poelgiai: karalius persirengia elgeta, piemuo neišeina ganyti ir pan. Δ gali aiškiai įkūnyti kokią nors idėją, savybę (simboliški veikėjų vardai V. Kudirkos satyroje) arba gali būti sunkiau apibūdinamas ir nuspėjamas, net suskaidytas į prieštarigus balsus.

Δ prozos kūrinyje paprastai nėra vieniši, jie sudaro tam tikrą sistemą. Tik toje sistemoje, nuolat lyginant yra suvokiami jų teminiai vaidmenys, mokėjimas arba galėjimas veikti, būti, kalbėti ir pan. Neigiami Δ kontrastuoja su teigiamais (M. Valančiaus didaktinė proza). Pagrindinį Δ padeda atpažinti šalutiniai (mažiau svarbūs pasakojimui) arba epizodiniai (tik viename kitame epizode pasirodantys) Δ. Vieni yra pasyvūs, patiriantys veiksmą, kiti – aktyvūs, veikiantys. Skiriami taip pat daugiau ar mažiau tikroviški Δ. Turintis aiškių individualių bruožų Δ kartais vadinamas charakteriu. Charakteriu gali būti laikoma ir pati Δ psichologijos ir elgesio skiriamųjų bruožų visuma. Charakteriai gali būti statiški, nesikeičiantys (paprastai nuotykių, riterių romanų herojai) arba dinamiški, dėl vienokių ar kitokių priežasčių patiriantys kaitą. Renesanso epochoje Δ įgyja daugiau individualių bruožų, bet dar iki Apšvietos ir Romantizmo laikmečio daugiau dėmesio pasakojimuose skiriama ne charakterio, o veiksmo kūrimui. Charakterio kūrimas tapo itin svarbus XIX a. realistinėje prozoje. Realistinis (O. Balzako (Balzac), Č. Dikensio (Dickens) ir kt.) Δ turi ne tik vardą ir pavardę, profesiją, kilmę, bet

ir įpročius bei priklausomybę tam tikram visuomenės sluoksniui atspindinčią išorę, kalbą, charakterio bruožus (tipiškas veikėjas tipiškoje situacijoje). XX a. vis dažniau pasigirsta raginimų nuversti Δ nuo pje-destalo, ant kurio jį užkėlė XIX a. romanistai, atsisa-kyti tipiško Δ jungo, paneigti tariamą Δ tikroviškumą, vientisumą ir jo aiškią psichologiją. Modernioje pro-zoje išorinį veikėjų susidūrimą keičia veikėjo vidinis konfliktas, o vaizduojamasis pasaulis gali būti patei-kiamas per tokio veikėjo sąmonę. Kartais (prancūzų „naujajame romane“) iš personažo telieka tik į aplin-ką reaguojanti jo sąmonė.

Poema, ilgą laiką taip buvo vadinamas bet koks didesnės apimties poezijos kūrinys, šiuo metu Δ laikomas stambiausias poezijos žanras, kuriame su-sipina epas, dramos ir lyrikos bruožai. Δ išsivystė iš herojinio epas ir kartais suvokiama kaip jo sinonimas. Jai būdingi epas bruožai – beasmenis pasakojimas, ryški sužetinė linija, išvystyti charakteriai (A. Mic-kevičiaus *Grażina*), dramatinė kompozicija (Just. Mar-cinkevičiaus *Heroika*, arba *Prometėja pasmerkimas*); romantizmas į dramą įvedė lyrinį elementą – lyrinio subjekto emocijų raišką, fragmentišką kompozici-ją ir pan. Δ pobūdis, struktūra, stilistinės ypatybės priklauso nuo epochos, literatūrinės krypties, au-toriaus individualybės (pvz., Klasicizmo epochoje populiari didaktinė, aprašomoji Δ, simbolizmo es-tetika pastebima V. Mykolaičio-Putino Δ *Vergas*). XX a. Δ, be žanrinės sintezės, būdinga sudėtinga vaizdų struktūra, filosofiniai, istoriniai apibendri-nimai (T. S. Elioto *Bevaisė žemė*, Č. Milošo (Miłosz) *Kur saulė pateka ir kur nusileidžia*). Δ – K. Donelaičio *Metais* – prasidėjo lietuvių grožinė lit-tūra. Apraš-osmos klasicitinės Δ bruožų ir romantinio lyrizmo esama A. Baranausko *Anykščių šilvelyje*, epas ir lyrikos sintezė pastebima Maironio *Jaunojoje Lietuvoje*. Δ tebėra populiari tarp šiuolaikinių lietuvių poetų (Δ parašė K. Bradūnas, S. Gedas, V. Bložė, G. Cieškaitė ir kt.). Just. Marcinkevičius, daugelio Δ autorius (*Sie-na*, *Donelaitis*, *Pažinimo medis*, *Devyni broliai* ir kt.), Δ pavadino „žanrų žanru“, kuris savo išraiškos įvai-rove prilygsta simfoniniam orkestrui.

Poetika, seniausia lit-ros teorijos šaka, kurios tyri-nėjimo objektu tradiciškai laikomos lit-ros formos. Tokios poetikos ištakos – graikų filosofų Platono ir Aristotelio veikaluose. Tačiau šiuolaikiniai lit-ros teo-retikai pabrėžia, kad šis poetikos apibrėžimas yra nepakankamas, kadangi bet kuri poetika svarsto ir li-teratūriškumo, arba lit-ros specifškumo, ir lit-ros bei tikrovės santykio klausimus. Šie du aspektai ryškūs jau seniausioje žinomoje sisteminėje Aristotelio *Po-etikoje* (mimezės ir katarsio sąvokos), nors laikoma, kad svarbiausia vieta jiems tenka XX a. poetikos ty-rinėjimuose (struktūralizmas, semiotika). Pagal tai, kuriems literatūrinių formų ar paties literatūriškumo klausimo aspektams skiriamas didžiausias dėmesys, galima išskirti keletą poetikos tipų. Bene žinomiau-

sia iš jų – vadinamoji *normatyvinė* poetika, kuri sie-kė suformuoti poezijos meno taisykles ir pagal jas bandė nustatyti kūrinio vertę. Tokios yra, pavyzdžiui, Horacijaus (I a. pr. Kr.) ir N. Bualo (Boileau) (1674) poetikos (abi vadinasi *Poezijos menas*). Kita rūšis – *aprašomoji* poetika, kurioje, kaip jau rodo pats pavadinimas, aprašomos literatūrinių tekstų ar jų grupių formos ypatumai. Istorinė poetika tyrinėja literatū-rinių formų formavimąsi, raidą, istorinį kitimą. Nuo XX a. poetikos tyrinėjimai vystėsi dviem kryptim. Pirmoji kryptis išlaikė vadinamąjį metadiskursyvinį, arba teorinį, pagrindą ir savo tyrinėjimus vienai ar kitaip siejo su R. Jakobsono iškelto klausimu „Kas žodinį pranešimą daro literatūros kūrinium?“ bei reikš-mės problema. Pastarojo tipo tyrinėjimams priklaus-o įvairių lit-ros teorijos krypčių (struktūralizmo, semiotikos, mitografinės kritikos, teminės kritikos, iš dalies psichoanalitinės kritikos) bandymai svars-tyti poetikos klausimus. Antroji kryptis – konkrečių kūrinų poetikos tyrinėjimai, poetiką suprantant kaip vidinės kūrinio sandaros (struktūros, kompozicijos, įvaizdžių sistemos ir pan.) analizę, aiškinimą, pade-dantį atskleisti, kuo vienas kūrinys skiriasi nuo kito. Būtent šiuo aspektu galima kalbėti, pavyzdžiui, apie K. Donelaičio *Metų* ar S. T. Kondroto *Žalčio žvilgsnio* poetiką. Tarpiniu variantu galima laikyti konkrečių lit-ros krypčių, literatūrinių epochų (pavyzdžiui, roman-tizmo), konkrečių žanrų (A. Zalatorius *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*), tekstų grupės ir pan. po-etikos tyrinėjimus.

Poezija, eiliuota kalba parašyti lit-ros kūriniai; vie-nas iš pagrindinių (greta prozos) kalbos organiza-vimo būdų, kuriam būdinga ritminė struktūra. Iki Naujųjų amžių Δ apskritai buvo vadinamas žodžio menas. Eiliuota kalba buvo privaloma įvairioms lit-ros rūšims – ne tik lyrikai, bet ir epui, tragedijai, ko-medijai. Kai proza tapo pripažinta kaip atskira lit-ros rūšis, Δ terminas pradėtas vartoti dažniausiai kaip lyrikos sinonimas. Tačiau Δ yra platesnės reikšmės nei lyrika – Δ priskiriama poema, kurioje, be lyriniių, esama draminių bei epinių elementų.

Postmodernizmas, bendro pobūdžio terminas, vartojamas kalbant apie šiuolaikinę visuomenę, kul-tūrą, meną, lit-rą, architektūrą. Chronologiškai eina po modernizmo, tačiau dėl Δ santykio su moderniz-mu esama labai įvairių nuomonių. Diskutuojant apie Δ sampratą, viskas lieka kontroversiška: ar tai yra pe-riodas, ar srovė, ar bendras kultūros „būvis“; kada jis prasidėjo, baigėsi ar tęsėsi ir t. t. Δ terminas pir-mą k. pavartotas 1947 kalbant apie architektūrą. Lit-ros kritikos pradėtas vartoti XX a. 6 deš., norint at-skirti pokarinę eksperimentinę S. Beketo (Beckett), Ch. L. Borcheso (Borges), Dž. Barto (Barth), D. Bartel-mo (Barthelme), T. Pinčono (Pynchon) ir kitų kūrybą nuo aukštojo modernizmo klasikų.

Bendrijų postmodernizmo teorijų yra labai daug; ke-lios įtakingiausios: Ž. F. Liotaro (Lyotard), Fr. Džeimso-

no (Jameson) ir Ž. Bodrijaro (Baudrillardo). Liotaras teigia, kad Δ atspindi ne(pasi)tikėjamą didžiaisiais progreso, apšvietos ir žmonijos išlaisvinimo naratyvais, tamavusiai tam, kad įteisintų moderniąją kultūrą. Sudedamosios postmodernizmo savybės yra kultūros „negilumas“, pagrįstas simuliacija ir įvaidžių cirkuliacija; istorijos pojūčio silpnėjimas, „šizofreniškas“ nerišlumas, padrikumas ir sustiprinta koliažo forma; naujas „didingumo“ patyrimas, tapatinamas ne su gamta, o su technologija; naujas architektūrinės erdvės, vadinamosios „hipererdvės“, patyrimas. Δ technologija, priešingai nei modernistinėje gamybos paradigmoje, orientuota į atgaminimą, perdirbimą. Ž. Bodrijaras šiuolaikinę Vakarų civilizaciją apibūdina kaip simbolių laiką, kai ženklas nebeturi jokio ryšio su realybe, o nurodo tik į save patį. Tai „virtuali tikrovė“ arba „hiperrealybė“, kuri yra savo pačios atvaizdas. Tai tampa įmanoma tada, kai realybės vietą užima medija. Δ pereinama prie kasdienio gyvenimo estetikos, ir meno spektras labai praplečia. Vietoje užgimstančio kūrybinio akto yra intertekstai, surinkti iš nesuskaičiuojamų kultūros tekstų. Pasak Č. Dženksio (Jencks), Δ charakterizuoja „dvigubas kodavimas“: kūriniai komunikuoja dviem skirtingais lygmenimis – ir masėms, ir žinovui, pvz., U. Eko romanai yra tuo pat metu ir populiarūs, ir avantgardiniai. Postmodernus pasakojimas, anot L. Hatčeno (Hutcheon), – tai „istoriografinė metafikcija“: pvz., Dž. Faulzo (Fowleso) *Prancūzų leitenanto moteris*, U. Eko *Rožės vardas*, E. L. Doktorou (Doctorow) *Regtaimas*, S. Rušdi (Rushdie) *Vidurnakčio vaikai*, M. Ivaškevičiaus *Madagaskaras*, G. Beresnevičiaus *Paruzija*, aiškiai, eiliniam skaitytojui prieinamais būdais pasakoja istorijos versijas, bet tuo pat metu šie tekstai kritiškai ir ironiškai reflektuoja jų atliekamą istorinės rekonstrukcijos veiksmą. Priešingai negu modernistai, kurie siekė kurti kažką nauja, postmodernistai dirba su kultūros duotybėmis, kuičiasi kultūros palėpėse, kur suverstos praeityje naudotos priemonės, stiliai, žanrai, tekstai, juos perdirbdami parodijos, pastišo ir kitais būdais. Daugelį postmodernių technikų, kurios atrodo labai novatoriškos, galima rasti ankstesnėse meno epochose. Postmodernioje lit-roje išlieka tai, ką iki kraštutinumo įvairiais eksperimentiniais rašymo būdais pasiekė modernistai, bet modernistiniai bruožai čia pajungti kitai dominantei: modernistai tyrinėjo suvokimo ir pažinimo, perspektyvos, subjektyvaus laiko patyrimo, žinių cirkuliacijos ir patikimumo problemas (klausė „Ką galiu sužinoti apie save ir pasaulį?“), o postmodernistai tiria fiktyvumo, būties būdų ir jų skirtumų problemas, pasaulių prigimtį ir pliuralumą, tai, kaip tokie pasauliai sukuriami ir suardomi (klausia „Kas yra pasaulis?“, „Kas padaro pasaulį realų?“, „Ar yra skirtumas tarp tekstinų pasaulių egzistencijos ir pasaulių, kuriuose gyvenu, o gal visi pasauliai sukurti kalbos?“). Modernizmas rėmėsi aiškiu skirtumu tarp subjekto ir objekto, o Δ riba tarp subjekto ir objekto tampa nebeaiški.

Fantazija, absurdiškumas, pastišas, parodija, intertekstualumas, neužbaigtumas ir tradicinės naratyvo struktūros laužymas būdingi daugeliui postmodernių tekstų, kuriuos XX a. II p. parašė: Lotynų Amerikoje Ch. L. Borchesas (Borges), A. Karpentjeras (Carpentier), Ž. Amandas (Amado), K. Fuentesas (Fuentes), Ch. Kortasaras (Cortázar), M. V. Ljosa (Llosa), G. Garsija Markesas (García Márquez), K. Lispektor (Lispector), I. Aljendi (Allende); Kanadoje – M. Atvud (Atwood); JAV – V. Nabokovas, Dž. Bartas (Barth), T. Pinčonas (Pynchon); Europoje – S. Rušdis (Rushdie), I. Kalvinas (Calvino), U. Eko (Eco), M. Kundera, M. Pavičius (Pavič), Dž. Faulzas (Fowles), M. Biutoras (Butor), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet), M. Diuras (Duras), G. Grasas (Grass), A. Desaji (Desai); Pietų Afrikoje – N. Gordimer ir Dž. M. Kutsė (Coetze); Lietuvoje – M. Ivaškevičius, H. Kunčius, R. Šerelytė, poetai E. Ališanka, N. Abrutytė, G. Grajauskas, S. Parulskis.

Potekstė, netiesioginių kalbos reikšmių lygmuo, kurį sakymo subjektas (adresantas) siekia pranešti, įteigti suvokėjui (skaitytojui, adresatui); paslėpta, bet numanoma, lengviau ar sunkiau atpažįstama, tikroji sakinio, teksto prasmė. Δ sukuriama, naudojant perkeltines reikšmes turinčias stilistines figūras (tropus, ironiją ir kt.) bei pateikiant tam tikras nuorodas, užuominas, aluzijas; gali būti konkreti, atspindinti dalyko vertinimą, neišsakytą nuomonę, bei platesnė, apimanti idėjų sklaidą. Lit-roje naudojama, siekiant išvengti politinės cenzūros draudimų, nenorint tiesiogiai pažeisti papročių, moralės, etiketo normų, taip pat stilistiniais sumetimais; dažniausiai sutinkama vadinamoje Ezopo kalboje, perteikiant užslėptas prasmes, idėjas, kurių neleidžia skleisti totalitarinės valdžios. Δ pavyzdžių galima rasti V. Kudirkos satyrose ir publicistikoje, taip pat XX a. pab. kūriniuose (Just. Marcinkevičiaus, K. Sajos, V. Žilinskaitės, V. Bložės, T. Venclovos, M. Martinaičio ir kt. tekstai).

Pozityvizmas, XIX–XX a. filosofijos srovė, taip pat ir lit-ros kryptis. Filosofijoje Δ susiformavimas siejamas su prancūzų filosofo ir sociologo O. Komto (Comte), taip pat anglų filosofų J. S. Milio (Mill) ir H. Spenserio (Spencer) vardais. Δ vystėsi tuo pačiu metu kaip ir romantizmas ir tapo svarbiu XIX–XX a. intelektualiosios minties ir mokslo idėjiniu pamatu. Populiariausias Δ nuostatos skelbė visuomenės gyvenimo racionalizacijos, gamtos ir žmogaus prigimties dėsnių tapatumo idėjas, išskėlė mokslo, kaip vienintelio patikimo pažinimo šaltinio, vertę, absoliutinio praktinę veiklą ir kritiškai vertino religiją. Komto veikalai *Pozityvistinės filosofijos kursas* (t. 1–6, 1830–1842) ir *Pozityvistinės praktikos sistema* (t. 1–4, 1851–1854) skatino visuomenės reformų būtinybę ir mokslinio, faktais paremto pasaulio pažinimo siekius. Mokslą Komtas padalijo į abstraktųjį, analizuojantį daiktų procesus (pvz., matematika, fizika, biologija, sociologija) ir konkretųjį, analizuojantį pačius daiktus (pvz., zoologija, mineralogija). Milis

iškėlė empirikos svarbą, teigdamas, kad pažinimas neįmanomas be įrodymų (*Logikos sistema*, 1843), o etikos srityje vadovavosi utilitarizmo idėja, neigiančia nepriklausomos, individualios veiklos rezultatus, kurie netarnauja bendram visuomenės labui (*Utilitarizmas*, 1863). Spenseris, remdamasis Č. Darvino (Darwin) gamtos mokslų atradimais, suformavo visuotinę evoliucijos teoriją (*Sintetinės filosofijos sistema*, 1862–1896).

Δ idėjos turėjo įtakos naujiems istorijos, kultūros ir meno raidos tyrimams. Visoms mokslo sritims siūlomais universaliais empirinio tyrimo ir jo rezultatų apibendrinimo Δ metodais rėmėsi H. T. Baklio (Buckle) pozityvistinės istoriografijos studija *Anglijos civilizacijos istorija* (1857–1861) arba prancūzų kultūros ir lit-ros istoriko I. A. Tenos (H. A. Taine) darbai *Anglų literatūros istorija* (1863–1874) ir *Meno filosofija* (1865–1868). Tenos veikalai XIX a. 7–8 deš. paskatino natūralizmo srovės prancūzų lit-roje susiformavimą. Žymiausias jos atstovas – prancūzų rašytojas E. Zolia (É. Zola), parašęs ir programinį natūralizmo lit-ros teorijos veikalą *Ekspimentinis romanas* (1879). Siūlydamas natūralizmo, kaip tiksliai atvaizduojančio tikrovę lit-roje, principo taikymą, Zolia sukritikavo realistinį vaizdavimo būdą, anot jo – iškreipiantį tikrovę asmeninėmis filosofinėmis, moralinėmis ir pan. nuostatomis. Propaguojama determinizmo, vieno dai valdančio gamtą ir žmogų, idėja, absoliutinama biologinė žmogaus samprata, lit-roje skatinama vaizduoti žmogaus ir socialinės aplinkos santykius bei biologinės žmogaus prigimties nulemtus psichofiziologinius procesus.

Dėl ypatingos XIX a. politinės padėties, Lietuvoje Δ idėjų raiška buvo glaudžiai susijusi su revoliucine-demokratine mintimi, pradėjusia reikštis dar prieš 1863 m. sukilimą, bei švietėjiškais valstybingumo atgavimo projektais (M. Akelaitis, J. Šliūpas). Neturėdamas sąlygų reikštis laisvai, Δ Lietuvoje visų pirma paskatino formuoti savitą kultūrinio darbo koncepciją. Δ idėjos veikė V. Kudirką, susipažinusį su lenkų pozityvistais Varšuvoje, kur 1888 buvo įsteigta „Lietuvos“ draugija, ir reikėsi jo redaguojamame žurnale *Varpas* (pirmas numeris – 1889). Δ mintis veikė ir XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių moterų prozininkių – Šatrijos Raganos, G. Petkevičaitės-Bitės, Žemaitės, Lazdynų Pelėdos kūrybą.

Proza (lot. *prosa* – nevaržoma (kalba)): 1. neeiluota, įrimuotus, ritmingus, intonacinius vienetus neskaidoma kalba; sąvoka vartojama kaip priešprieša eiliuotai kalbai, poezijai, dainoms. Sąranga ir raiška imituojama pagal šnekamąją ir kasdienišką, buitinę kalbą, dažniausiai naudojama pasakojant, aprašant, taip pat – monologuose ir dialoguose; joje vyrauja referencinė, komunikacinė ir pažintinė funkcijos, priešinga negu eiluotoje kalboje, kur svarbiausia – estetinė funkcija. Grožinėje lit-roje daugiausia naudojama epiniuose, pasakojamuosiuose (narciniuose) žanruose – novelėje, apsakyme, apsakijoje, romane ir kt.

2. terminu Δ paprastai vadinama neeiluotos, pasakojamosios lit-ros visuma, vartojama sinonimiškai su sąvoka beletristika.

Retorika (gr. *rhētorikḗ téchnē* – iškalbos menas), įtikinamos komunikacijos teorija; iškalbos arba įtikinimo menas. Susiformavo dar Antikoje, sustiprėjus Atėnų demokratijai (V a. pr. Kr.). Vėliau ji buvo tobulinama Romoje. Aristotelis, Ciceronas ir Kvintiljanas – žymiausi Antikos retorikai. Iškalbos taisyklės turėjo padėti oratoriui paveikti klausytoją, įrodyti tai, kas nėra akivaizdu. Iš oratoriaus buvo reikalaujama mokyti, teikti malonumą ir jaudinti. Stilius siekė taisyklingumo, grynumo, aiškumo, paprastumo, glaustumo, tinkamumo ir gražumo. Romoje buvo išskirti trys kalbos stiliai, kurių derėjo nepainioti: aukštasis, vidurinis ir žemasis. Oratoriaus iškalba galėjo būti trijų rūšių: proginė (giriamaoji arba peikiamaoji kalba), politinė arba samprotavimo (įtikinėjimo arba atkalbinėjimo kalba) ir teisinė (kaltinimo arba teisinimo kalba).

Klasikinę Δ (nuo Antikos laikų iki XIX a.) sudaro penkios dalys: medžiagos radimas, jos išdėstymas, tinkamas žodžių parinkimas, kalbos įsiminimas ir jos įtaigus pasakymas. Daugiausiai dėmesio buvo skiriama žodinei išraiškai. Šia Δ dalimi pasiremia poetikos ir literatūros teorijos kūrėjai. Žodinė išraiškos teorija retorikoje – tai mokymas apie žodžių atrinkimą, apie žodžių jungimą ir apie figūras.

XVIII a. pabaigoje Europoje išryškėja nepasitikėjimas Δ, kuri suvokiama kaip svetima filosofijai. Pasibaigia retorinė žodžio kultūra. XIX a. pab. atsisakinėjama mokyti Δ. Norima ne sekti Antikos pavyzdžiais, o juos peržengti, siekti originalumo, visiškai naujos išraiškos. XX a. vid. Δ naujai susidomi kalbininkai ir lit-ros tyrinėtojai, suvokę formos svarbą kūriniui. Kyla „naujosios retorikos“ sąjūdis, kuris siekia atnaujinti Δ ir išplėsti jos taikymą. Figūrų imama ieškoti ne tik kalboje, bet ir dailėje, muzikoje, kine ir kitur. Δ duoda postūmį šiuolaikinės reklamos, politinės propagandos ir viešųjų ryšių teorijoms. Δ, besidominčia oratoriaus menu, taip pat remiasi poetika, kuri domisi poeto (kūrėjo) menu. Δ tradicija iki šiol išlieka svarbi Vakarų kultūros dalis.

Lietuvių lit-roje retorinės kultūros pėdsakų gausu per visą XIX a. Joje ryškus siekis vesti, įspėti, pamokyti, nustatyti aiškias gėrio ir blogio ribas, sekti Antikos pavyzdžiais. Rašytojas dažnai siekia paveikti skaitytoją kurdamas oratorinės kalbos įspūdį, reikalaujamas žodžio ir veiksmo vienovės, pasišventimo visuomenei. Lit-ra tuomet yra arti sakinės kalbos, pamokslų. Δ Lietuvoje mokoma nuo pat pirmųjų viešųjų mokyklų XIV–XV a. Ji juntama jau XIV a. didžiojo kunigaikščio Gedimino laiškuose, kuriuose siekta įtikinti Europą, kad Lietuva jai yra atvira. Ji buvo dėstoma senajame Vilniaus universitete. Iškalbos ugdymo elementų esama ir šiuolaikinėse mokyklose. Dėl Δ poveikio Lietuvoje įsitvirtino klasikiniai Europos lit-ros žanrai: epigrama, odė, panegirika, elegija, literatūrinis laiškas ir kt.

Romanas (lot. *romanus* – romėnų, romaniškas, susijęs su antikinė ir Viduramžių Romos kultūra, menu), epikos žanras, pasakojamasis (dažniausiai – prozos) kūrinys. Jo struktūrą sudaro daugelis lygmenų, kuriuos į tam tikrą visumą susaisto pasakojimas (nara-cija, diskursas), kompozicija, personažai, vaizdavimo objektas (tema), idėjos (problematika). Δ skiriasi nuo kitų epinių pasakojimo (nara-cinių) žanrų (apsakymo, novelės, apysakos) ilgesne apimtimi, platesne vaizduojama medžiaga, labiau išplėtotą, neretai – daugiašakė fabula (siužetu). Kūrinio vientisumą, rišlumą dažniausiai užtikrina pasakotojas, kuris tarsi stebi, vertina, komentuoja vaizduojamus reiškinius, įvykius, personažus, situacijas ir pan. iš tam tikros perspektyvos, žiūros taško. Δ istorijoje išsikristalizo labai daug įvairių pasakotojo tipų: viena vertus, jis gali išreikšti ar imituoti autoriaus požiūrį (vadina-masis „aš“ tipo pasakotojas, kai kalbama pirmuoju asmeniu), kita vertus – savęs nerodyti, kurti įspūdį, tarytum viskas klostosi savaime (trečiojo asmens pasakojimas, menamoji kalba, įvairios vidinio monolo-go atmainos, sąmonės srautas ir kt.). Δ skirstomas į žanrines formas arba tipus, dažniausiai remiantis: 1) vyraujančia tematika, vaizduojamais reiškiniais (bui-tinis, socialinis, filosofinis, psichologinis, nuotykių, istorinis, fantastinis Δ); 2) priklausomybe epochai (Baroko, klasicistinis, sentimentalizmo, romantizmo ir pan. Δ); 3) priklausomybe meninei srovei (realis-tinis, natūralistinis, modernistinis, ekspresionistinis, magiškojo realizmo, naujasis (prancūzų), postmo-dernistinis ir pan. Δ); 4) vaizdavimo būdais (satyrinis, lyrinis, epistolinis (laiškų) ir pan. Δ); 5) pasakojimo tipais (objektyvistinis, subjektyvusis, vidinio monolo-go, sąmonės srauto Δ). Klasifikacijos principai dažnai kryžiuojami, tad vieną ir tą patį kūrinį galima apibū-dinti keliais aspektais, pvz., *modernistinis-psichologi-nis-vidinio monologo* Δ.

Formavosi Antikos, Viduramžių, Renesanso, Apšvie-tos epochose paplitusių liaudies pasakojimų, anek-dotų, sujungtų į platesnius ciklus pamatu (Apolėjaus (Appuleius) *Metamorfozės*, arba *Aukso asilas*, Longo Dafnis ir Chlojė, Dž. Bokačo (Boccaccio) *Dekameronas*) ir pasiekė šedevrų lygmenį (M. de Servanteso (Cervantes) *Don Kichotas*, F. Rable (Rabelais) *Gargantua ir Pantagruelis*, D. Defo (Defoe) *Robinzonas Kruzas*, Dž. Svifto (Swift) *Guliverio kelionės*); ilgainiui (ypač XIX ir XX a.) tapo pagrindiniu, populiariausiu epikos žanru. Tarp garsiausių XIX a. Δ kūrėjų daž-niausiai minimi: sentimentalistai L. Sternas (Sterne), S. Ričardsonas (Richardson), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), realistai Stendalis (Stendhal), O. de Balzakas (de Bal-zac), G. Floberas (Flaubert), Č. Dikensas (Dickens), V. Tekerėjus (Thackeray), N. Gogolis, L. Tolstojus, F. Dostojevskis, A. Čechovas, B. Prusas, natūralis-tai E. Zolia, G. de Mopasanas (Maupassant). XX a. Δ raiška tapo itin daugiašakė, greta gausių moder-nizmo atmainų pynėsi įvairios neorealizmo, psicho-logizmo, ekspresionizmo konvencijos, įtakingi tapo atskirų regionų (iberoamerikiečių magiškas rea-

lizmas, prancūzų naujasis romanas), vėliau – post-modernizmo ir kt. variantai. Tarp žymiausių roma-nistų nurodomi: M. Prustas (Proust), Dž. Džoisas (Joyce), Dž. Dos Pasosas (Passos), R. Muzilis, F. Kaf-ka, H. Hesė (Hesse), T. Manas (Mann), V. Folkneris (Faulkner), E. Hemingvėjus (Hemingway), Dž. Lon-donas (London), V. Vulf (Woolf), A. Malro (Mal-raux), A. Židas (Gide), A. Kamiu (Camus), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet), K. Simon (Simon), A. Haksliis (Huxley), Dž. Orvelas (Orwell), S. Belou (Bellow), K. Abė (Abe), Y. Kavabata, M. Bulgakovas, M. Šolo-chovas, A. Solženycinas, M. Vargas Ljosa (Vargas Llo-sa), Ch. Kortasaras (Cortazar), G. Garsija Markesas (Garcia Marquez), U. Eko (Eco), K. Vonegutis (Von-negut), Dž. Bartas (Barth), T. Pinčonas (Pynchon). Lietuvių Δ pradmenys – pasakojamoji tautosaka, XIX a. proza, ypač apysakos (pvz., J. S. Dovydaičio *Šiaulėniškis senelis*, M. Valančiaus *Palangos Juzė*); žanro formavimuisi įtakos turėjo kaimynų (lenkų, rusų, vokiečių) autorių kūriniai. Pirmieji Δ atspindėjo XX a. pr. lietuvių tautos siekius, idėjas: kėlė tautinį są-moningumą, patriotišką didžiavimąsi garbinga istori-ja (V. Pietario *Algimantas*, 1904), realistiškai vaizda-vo bendruomenės gyvenimą, socialinius konfliktus, kaimo ir miesto etines sandūras (Lazdynų Pelėdos *Klaida*, 1909), analitiškai narstė psichologinius ir moralinius reiškinius (J. Lindės-Dobilo *Blūdas*, 1912), taip pat gvildeno kūrybos, estetikos problemati-ką, impresionistiškai piešė erotinius išgyvenimus (I. Šeinius *Kuprelis*, 1913). Kitu raidos etapu (apie 1918–1940 m.) plėtėsi Δ tematikos diapazonas, meni-nių priemonių repertuaras, tapo įvairesni ir labiau modernūs vaizdavimo būdai; kūrinų gausa išsiskyrė 3 deš. vidury (1935–1936 pasirodė 45 Δ). Epinę tau-tos gyvenimo panoramą, atgimimo siekius parodė ir nacionalinio charakterio slėpinis gvildeno J. Tu-mas-Vaižgantas *Pragiedručiuose* (1918–1920). Tuo laikotarpiu dominavo realizmo konvencija, dažniau-siai buvo vaizduojamas kaimo, miestiečių, tarnauto-jų ir inteligentų gyvenimas, socialiniai ir moraliniai aspektai; šiai krypčiai atstovauja A. Vienuolio *Prieš dieną* (1925), Vaižganto *Šeimos vėžiai* (1929), J. Grušo *Karjeristai* (1935), P. Cvirkos *Žemė maitintoja* (1935), L. Dovydeno *Broliai Domeikos* (1936), Jono Marcin-kevičiaus *Benjamins Kordušas* (1937), V. Mykolaičio-Putino *Krizė* (1937), P. Orintaitės *Daubiškės intelligen-tai* (1937), J. Jankaus diloģija *Egzaminai, Be krantų* (1938), I. Simonaitytės *Vilius Karalius* (t. 1, 1939), J. Paukštelio *Pirmieji metai* (1936), *Kaimynai* (1939) ir kt. Lygia greta plėtotos ir kitos žanrinės formos. Istorinio Δ kūrėjai daugiausia telkėsi į Lietuvos di-džiojo kunigaikščio Vytauto laikus, vaizdavo did-vyriškas kovas už tautos likimą, knygnešių žygius: V. Andriukaičio *Audra Žemaičiuose* (1930), A. Vienuolio *Kryžkelės* (1932), F. Neveravičiaus *Blaškomos liepsnos* (1936), K. Puidos *Magnus Dux* (1936), J. Marcinke-vičiaus *Kražių skerdynės* (1938). Meninių aukštumų pa-siekė psichologinis Δ, atskleidęs vidinius personažo potyrius, meilės išgyvenimų niuansus: V. Mykolaičio-

Putino *Altorių šešėly* (1933), A. Vaičiulaičio *Valentina* (1936). Savitą šeimyninės kronikos Δ tipą sukūrė I. Simonaitytė, vaizdavusi Prūsų Lietuvos žmonių likimus (*Aukštųjų Šimonių likimas*, 1935); originalų groteskinį kūrinių parašė I. Šeinius (*Siegfried Immerselbe atsijaušina*, 1934). Populiariausias to meto detektyvinio, bulvarinio Δ autorius – J. Pilyponis (*Kelionė aplink Lietuvą per 80 dienų*, 1928; *Amžinas žydas Kaune*, 1934; *Kaukolė žalsvame čemodane*, 1934). Satyrinius Δ kūrė P. Cvirka (*Frank Kruk*, 1934), T. Tilvytis (*Kelionė aplink stalą*, 1936).

Po 1940 ir pokario laikotarpiu, primetus Lietuvai sovietinį režimą, Δ raida tapo nenuosekli, daugeliu atvejų priklausoma nuo politinės konjunkcijos, ideologinių veiksnių. Į vakarus pasitraukus per pusę rašytojų, liet. lit-ra tarsi suskilo į dvi šakas – buvo kuriama ir Lietuvoje, ir užsienyje.

Išėivijos romanistai, gyvenę žodžio laisvės sąlygomis, gvildeno egzistencines individo problemas, nostalgiška ir neretai idealizuodami, žvelgė į praeitį, vaizdavo skausmingą kaimietiškos ir urbanistinės kultūros sandūrį, apmąstė pragaištingą totalitarizmo poveikį žmogaus sąmonei. Tarp iškiliausių išėivijos Δ: V. Ramono *Kryžiai* (1947), J. Jankaus *Naktis ant morų* (1948) ir *Anapus rytojaus* (1978), M. Katiliškio *Užuovėja* (1952) ir *Miškais ateina duodu* (1957), B. Pūkelevičiūtės *Aštuoni lapai* (1956); vienas garsiausių lietuvių Δ, parašytas vidinio monologo forma, – A. Škėmos *Balta drobulė* (1958), taip pat A. Barono *Lieptai ir bedugnės* (1961), Alb. Baranausko *Rudenys ir pavasariai* (1975–1978), E. Cinzo *Raudonojo arklio vasara* (1975), *Mona* (1981), Šventojo *Petro šūnynas* (1984). Įdomių Δ parašė K. Barėnas, V. Alantas, K. Almenas, J. Gliūda, A. Kairys ir kt. Originaliu diskurso segmentavimu ir introspekcija psichologine analize išsiskiria nuo 1972 m. Izraelyje gyvenančio I. Mero kūriniai – *Lygiosios trunks akimirka* (1972), *Striptizas, arba Paryžius-Roma-Paryžius* (1976), *Sara* (1982).

Kitai klostėsi Lietuvoje gyvenančių ir sovietinės ideologijos sukuriu blaškomu romanistų kūryba. Ankstyvaisiais pokario metais, išskyrus meistriskai sukurtus, talentinguosius K. Borutos *Baltaragio malūną* (1945) ir B. Sruogos *Dievų mišką* (paraš. 1946, išl. 1957), vyravo vadinamojo socialistinio realizmo dogmoms ir vadinamajam *klasiniam* požiūriui paklūstantys Δ: A. Gudaičio-Guzevičiaus *Kalvio Ignoto teisybė* (1948–1949), J. Usačiovo *Nemunos lauzia ledus* (1956), Alf. Bieliausko *Rožės žydi raudonai* (1959). Tik nuo 6 deš. pab. liet. Δ ėmė laisvėti, į jo kūrėjus gretas įsiliejo nauja karta, drąsesnė ir imlesnė pasaulio lit-ros patirčiai. Dėl stilistikos turtingumo ir lankstumo, pasakojimo moderniško (formavosi vadinamasis vidinio monologo Δ), dėl autentiškų personažų išgyvenimų aukščiau vertintini J. Baltušio *Parduotos vasaros* (2 t., 1957), V. Sirijos Giros *Štai ir viskas* (1963), M. Sluckio *Laiptai į dangų* (1963), *Adomo obuolys* (1966), *Uostas mano – neramus* (1968), *Saulė vakarop* (1976), Alf. Bieliausko *Kauno romanas* (1966). Tarp skaitytojų populiarūs buvo

tarybinės tikrovės sutrikimus, konfliktus atviriau rodantys, taip pat II pasaulinio karo, pokario įvykių dramatiškumą autentiškiau vaizduojantys Δ: J. Avyžiaus *Chameleono spalvos* (1979), *Degimai* (1982), *Sodybų tuštėjimo metas* (1970–1989), V. Bubnio *Alkana žemė* (1971), *Po vasaros dangum* (1973), *Nesėtų rugių žydėjimas* (1976), J. Baltušio (*Sakmė apie Juzą*, 1979), atskiri A. Zurbos, R. Kašausko, P. Treinio, V. Petkevičiaus, Sirijos Giros kūriniai. Išaugęs pasakojimo technikos, stiliaus, struktūros modeliavimo, personažų vaizdavimo lygis vis dėlto negalėjo pridenkti semantikos ir idėjų schematiškumo ir tendencingumo. Palyginti retai rodomas laisvos dvasios žmogus, dažniau – personažas, kurio elgseną ir mąstyseną determinuoja komunistinė ideologija; buvo diegiamas socializmo santvarkos pranašumo ir valdžios teisingumo mitas.

Ilgainiui, pradėdant 9 deš., šie stereotipai pradėti laužyti, iškeliant kitokio tipo personažus arba tiesiog renkant ne skatinamą *aktualiąją* visuomeninę problematiką, bet įvairesnę, *neangažuotą* tematiką. Imta dažniau vaizduoti politinių įvykių, brutaliais tikrovės laužomus likimus, asmeninius psichologinius išgyvenimus, daugiaprasmius šeimos santykius, menininko, kūrėjo brendimą ir jo dvasios būsenas; reikšmingu Δ raiškos baru tapo tautos istorijos mįslės ir lemtingi praeities vingiai, taip pat – Lietuvos partizanų kovos, antisovietinė rezistencija, trėmimai į Sibirą. Tuo atžvilgiu labiausiai vertintini J. Mikelinsko *Genys yra margas* (1976) ir *Už horizonto laisvė* (1978), R. Lankausko *Vidury didelio lauko...* (1962), *Projektas* (1986), *Užkeiktas miestas* (1990), *Piligrimas* (1995), R. Šavelio *Dievo avinėlis* (1974), B. Radzevičiaus *Priešaušrio vieškeliai* (1979–1985), V. Bubnio *Piemenėlių mišios* (1988), *Atleisk mūsų kaltes* (1989), *Teatsiveria tavo akys* 1993, R. Gudaičio *Metaforų medžiotojai* (1987), S. Šaltenio *Kalės vaikai* (1990), V. Juknaitės *Šermenys* (1990), J. Ivanauskaitės *Mėnulio vaikai* (1988), *Pragaro sodai* (1992), *Ragana ir lietus* (1993), V. Martinkaus *Medžioklė draustinyje* (1983).

Vidiniai meniniai žanro struktūros pokyčiai (pasakojimo formų lankstumas, polifoniškas vaizdavimas, intertekstinis postmodernusis diskursas) bei išorinių sąlygų permainos (minties išlaisvėjimas, atviras santykis su pasauline lit-ra, o labiausiai – atkurta Lietuvos nepriklausomybė, savos valstybės tęstinumo atstatymas) lėmė naują, šiuolaikinį Δ etapą. Jį jau žymi ir anksčiau pasirodę novatoriški mitografiškieji S. T. Kondroto Δ (*Žalčio žvilgsnis*, 1981; *Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą*, 1985), intelektualieji, daugiaplaniai R. Gavelio Δ (*Vilniaus pokeris*, 1989; *Vilniaus džiazas*, 1993; *Paskutinioji žemės žmonių karta*, 1995; *Septyni savižudybės būdai*, 1999; *Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste*, 2002), lyriniai, kupini stilizacijų J. Kunčino Δ (*Tūla*, 1997; *Blanchissieris, arba Žvėrynas-Užupis*, 1997; *Kasdien į karą*, 2000). Užmoju išsiskiria originalūs daugiaplaniai emociniai, o vėliau – istoriosofiniai P. Dirgėlos Δ: *Šalavijų kalnas* (1977), *Pogodalis* (1978), *Joldijos jūra* (1987–1988), *Anciliaus ežeras*

(1991), keturtomis Δ ciklas *Karalystė* (1997–2004). Dabartinio Δ erdvė itin plati, joje telpa tradiciniai epiniai ir lyriniai baladiški, avangardistiniai postmodernūs ir psichologiniai kūriniai. Tarp populiariausių ir kritikos labiausiai vertinamų autorių: R. Granauskas (*Duburys*, 2003), L. Gutauskas (*Vilko dantų karoliai*, 3 t., 1991–1997), E. Ignatavičius (*Kiparisų tamsa*, 2005), V. Bubnys (*Balandžio plastėjime*, 2002), S. Parulskis (*Trys sekundės dangaus*, 2002), M. Ivaškevičius (*Žalė*, 2002), H. Kunčius (*Nepasigailėti Dušanskio*, 2006), J. Skablauskaitė (*Mėnesienos skalikas*, 2004), R. Šerelytė (*Vardas tamsoje*, 2004), L. S. Černiauskaitė (*Kvėpavimas į marmurą*, 2006), G. Aleksa (*Ėriukas stiklo rage*, 2003), V. Rožukas (*Bitlų eros hieroglifas*, 1990; *Mosada*, 1996). Labai pagausėjo populiarių, detektyvinio pobūdžio, taip pat masinei auditorijai skirtų, erotiniais išgyvenimais paremtų vadinamųjų „meilės“ Δ . Šiuolaikiniam etapui būdinga tai, kad Δ daugeliu atvejų tapo preke, o jo meninę vertę dažnai nustelbia populiarumo ir perkamumo siekiai.

Sąmonės srautas, arba **vidinis monologas**. Moderniai prozai būdinga literatūrinė technika, kuria atskleidžiama daugialypė personažo sąmonėje vykstanti minčių ir jausmų eiga. Jam būdingas nenuoseklumas, peršokimas nuo vienos minties prie kitos, įvairių patirties plotmių (nuo filosofinės iki pačios kasdieniškiausios) sumaišymas. Minčių eigos natūralumui pabrėžti neretai atsisakoma skyrybos ženklų, laužoma sintaksė ir pan. Sąmonės srautas žymi požiūrio taško kitimą pasakojime. Klasikinėje realistinėje prozoje visai pasakojimas savo personažo minčių eigą aprašo tarsi stebėdamas iš šalies, o sąmonės srauto atveju tarsi persikeliamas į paties personažo sąmonę. Šios technikos užuomazgų galima rasti L. Sterno romane *Tristramas Šendis* (1760–1767), giminingi sąmonės srautui yra F. Dostojevskio (XIX a.) herojų pokalbiai su savim. Ši literatūrinė technika įsivirtino XX a. prozoje. Bene ryškiausias jos vartojimo pavyzdys – Dž. Džoisio (Joyce) romanas *Ulisas* (1922), beveik ištiesai parašytas kaip personažų vidiniai monologai (vienas iš jų – Molės Blum – tęsiasi per keliasdešimt puslapių ir turi tik vieną skyrybos ženklą). Sąmonės srautas būdingas M. Prusto (Proust), V. Vulf (Woolf), V. Folknerio (Foukner) ir daugelio kitų žymių XX a. prozininkų kūrybai. Lietuvių lit-roje sąmonės srautas pasirodė XX a. II p., pirmiausia išėivijos rašytojų kūryboje – A. Škėmos romane *Balta drobulė* ir apsakymuose, A. Landsbergio, kiek vėliau – Lietuvoje savo kūrybinį kelią pradėjusio I. Mero prozoje. 7 deš. sąmonės srautas išpopuliarėjo Lietuvoje rašiusių prozininkų (Alf. Bieliausko, M. Sluckio) kūryboje, kuri 1968 sukėlė diskusiją apie vadinamąją vidinio monologo prozą.

Sarkazmas (gr. *sarkasmos* < *sarkazo* – draskau mėsa), pikta, ironiška pašaipa, kilusi iš nusivylimo, apmaudo ir pagiežos, dažniausiai atmiešta skausminga refleksija dėl likimo, aplinkybių ar kitų žmonių

nulemtų sunkių, nepelnytų išgyvenimų (*O kaip gerai, vaikuti, kad susilaužei koją!; Kaip tau / man pasisekė, kad susirgai / susirgau nepagydoma liga...*). Sarkazmas sukuriama priešinant diametriškai skirtingas emocijas, nuostatas, kartėlį pridengiant tariamu džiaugsmu, kraštutinį nusivylimą – apsimestiniu linksnumu, bejėgiškumą – iškentėta stiprybe. Naudojama kaip retorikos ir stiliaus priemonė, siekiant kuo įtaigiau išreikšti savo išgyvenimus, priblokšti adresatą, sumenkinti, sumažinti patirtus smūgius. Lit-roje priskirtinas satyrinio vaizdavimo repertuarui, naudojamas vaizduojant aštrius konfliktus tarp individo ir aplinkos, gilią egzistencines kolizijas. Būdingas Juvenalio, F. Rablė (Rabelais), Dž. Svifto, Voltero, N. Gogolio, M. Saltykovo-Ščedrino, F. Kafkos, Dž. Orvelo, K. Voneguto, S. Beketo kūriniams. Iš lietuvių autorių sarkazmą naudojo V. Kudirka, I. Šeinius, B. Sruoga (ypač *Dievų miške*), taip pat K. Saja, J. Glinskis, V. Žilinskaitė, J. Erlickas, J. Gimberis ir kt.

Satyra (lot. *satira*, senesnis variantas *satura* – maikalynė, maišalynė), lit-ros kūrinys ar vaizdavimo būdas, atskleidžiantis ir išjuokiantis aprašomojo (asmens, gyvenimo būdo, politinės sistemos, vienkio ar kitokių pažiūrų ir pan) silpnynes, trūkumus. Lit-roje galima kalbėti apie satyrinį vaizdavimo būdą, kuriam būdingas kandas, aštrus, net tendencingas humoras, paradoksas, kuris remiasi neatitikimu tarp to, kaip išjuokiamas objektas atrodo, ir to, kas jis yra iš tikrųjų, tarp realybės ir idealo. Satyra pasižymi atvirai ironiška kalbančiojo pozicija, išjuokiamas objektas (konkrečios silpnybės, tam tikros situacijos) yra nesunkiai atpažįstamas arba net įvardijamas. Satyra, nukreipta prieš konkrečius asmenis, vadinama paskviliumi. Europos literatūrinėje tradicijoje Δ susiformavo kaip tam tikro socialinio komentario forma ir reikšėsi dramoje (graikų komedijų autorius Aristofanas) bei poezijoje. Senovės romėnų lit-roje Δ ir buvo vadinamas trumpas eiliuotas lyrinis-epinis kūrinys; žinomiausi tokių satyrų autoriai – Horacijus ir Juvenalis. Antikinės Δ žanro tradicija atgimė Klasicizmo epochoje (satyrą yra parašęs ir Klasicizmo poetikos kūrėjas N. Bualo). Atskirai kalbama apie vadinamąją *menipietišką* Δ . Jos pradininkas – III a. prieš Kr. gyvenęs graikų filosofas kinikas Menipias. Menipietiška Δ neturi griežtų žanrinių rėmų, joje dera proza ir eilės, rimta ir komiška, natūralistiniai ir fantastiniai elementai. Klasikinių tokios Δ pavyzdžiu laikomas I a. po Kr. gyvenusio romėnų rašytojo romanas Petronijaus *Satyriconas*. Menipietiškos satyros bruožų turi garsūs Renesanso ir Apšviotos epochų romanai: F. Rablė (Rabelais) *Gargantua ir Pantagriuelis*, Dž. Svifto (Swift) *Guliverio kelionės*, M. de Servanteso (Cervantes) *Don Kichotas*. Tačiau dažniausiai Δ terminas vartojamas jau nesiejant jo su viena ar kita antikine tradicija.

Tarp garsiausių pasaulinės lit-ros satyrų – Nyderlandų humanisto E. Roterdamičio *Pagiriamasis žodis kvailybei* (XVI a.). Satyrinėmis galima laikyti prancū-

zų klasicisto Ž. B. Moljero (Mollière)dramas, kurių jau pavadinimai rodo, kokios silpnybės išjuokiamos (*Tartufas, arba Apgavikas, Šykštuolis*). Iš XX a. pažymėtinos anglų rašytojo Dž. Orvelo (Orwell) politinės Δ (*Gyviųjų ūkis, 1984-iejį*), satyrinis rusų rašytojo M. Bulgakovo romanas *Šuns širdis*.

Lietuvių Δ pradininku laikomas V. Kudirka (*Viršininiai, Lietuvos tilto atsiminimai*), satyrinio vaidavimo bruožų esama Žemaitės kūriniuose (Vingių Jono portretas aps. „Marti“), taip pat K. Sajos dramose; Δ rinkinį yra išleidusi V. Žilinskaitė, satyrinių eilėraščių yra parašęs V. Šimkus. Vienas ryškiausių satyrinės poezijos kūrėjų šiuolaikinėje lietuvių lit-roje yra J. Erlickas.

Sentimentalizmas (pranc. *sentimente* – jausmas), XVIII a. vid. – XIX a. pr. Europos lit-ros, dailės ir visuomeninės minties srovė (terminas kildinamas iš L. Sterno romano *Sentimentali kelionė po Italiją ir Prancūziją* (1768) pavadinimo). Sentimentalizmas atsirado kaip reakcija prieš Klasicizmo normatyvinę estetiką ir Apšvietos racionalumą. Dažnai laikomas pastarosios atšaka, nes pritarė daugeliui jos visuomeninių idėjų. Rėmėsi Ž. Ž. Ruso (Rousseau) doktrina apie prigimtinių žmogaus gerumą, kurį žaloja civilizacijos poveikis, atitolimas nuo gamtos. Sentimentalistai iškėlė jausmą aukščiau proto ir jausmų analizę pavertė meninio vaizdavimo objektu. Poetizavo nekilmingų luomų žmones, meilę, tyrumą, jautrumą gamtai ir menui, siekė emociškai paveikti skaitytoją. Pagrindiniai žanrai: aprašomoji poema, idilė, elegija, psichologinis romanas, komedija ir drama. Reikšmingiausi pavyzdžiai: Ž. Ž. Ruso *Naujoji Eloiza* (1761), S. Ričardsono (Richardson) *Pamela* (1740), N. Karamzino *Vargšė Liza* (1792). Sentimentalizmas reiškėsi prancūzų, vokiečių, lenkų, anglų lit-rose; pastarajai būdingesni ironijos ir humoro pradai. Lietuvoje sentimentalizmo bruožų pastebima XIX a. pr. rašytojų A. Klemento, D. Poškos, A. Strazdo kūryboje.

Sentimentalizmas buvo artimas Audros ir veržimosi lit-rai (J. V. Gėtės (Goethe) *Jaunojo Verterio kančios*, 1744); daugelį sentimentalizmo elementų perėmė romantizmas (kartais sentimentalizmas priskiriamas preromantizmui).

Simbolizmas (pranc. *symbolisme* < gr. *symbolon* – ženklas, simbolis), lit-ros srovė, susiformavusi Prancūzijoje XIX a. pab. Δ atsirado kaip reakcija į natūralizmą ir realizmą. Protestuodami prieš šioms kryptims būdingą tikrovės imitavimą, simbolistai kūrė užuominų, subjektyvių nuotaikų kalbą, kurios centras buvo simbolis. Jis buvo suvokiamas kaip žodžiu išreikštas dvasinio pasaulio materialus atitikmuo. Simbolizmo supratimui programinis yra Š. Bodlero (Baudelaire), laikomo vienu iš Δ pirmtakų, eilėraštis „Atitikmenys“. Simbolistai domėjosi menų sintezės idėja, ypač kalbos muzikinėmis galiybėmis (P. Verleno (P. Verlaine) šūkis „Visų pirma muzikos!“); jie išpopuliarino laisvasias eiles, eilėraščių proza, eilėraščių ciklo kompoziciją. Simbolistai įve-

dė į poeziją miesto temą, o drauge su ja ir vidinių prieštaravimų draskomą žmogų. Ryškiausi simbolistai – pranc. poetai Bodleras, Verlenas, A. Rembo (Rimbaud), Ž. Lafargas (Laforgue), S. Malarmė (Mallarmé), prancūziškai rašęs belgų dramaturgas M. Meterlinkas (Maeterlinck), prozininkas Ž. K. Hiuismansas (Huysmans). Simbolizmas populiarius buvo Lotynų Amerikos lit-rose. Jo įtaka jaučiama ir XX a. pr. – P. Valeri (Valery), R. M. Rilksės (Rilke), V. B. Jeitso (Yeats), T. S. Elioto kūryboje.

Lietuvių lit-rai didesnę įtaką darė rusų Δ , susiformavęs kiek vėliau už prancūzų. Pagrindinės abiejų didžiųjų šios srovės atšakų nuostatos panašios, tačiau rusų Δ itin stiprus filosofinis pradai, veikiamas V. Solovjovo mokymo apie pasaulinę dvasią. Poetinė kalba abstraktesnė, linkstama ne tiek į žmogaus sielos, kiek į kosmoso sąrangos ir žmogaus vietos joje analizę. Išskiriamos trys rusų simbolizmo bangos. Pirmajai priklausė N. Minskis, D. Merežkovskis, Z. Gippius, antrajai – V. Briusovas, K. Balmontas, F. Sologubas, trečiajai, susiformavusiai XX a. pr. – A. Blokas, A. Belas, J. Baltrušaitis. Pastarojo asmenybė ir rusiškoji kūryba itin svarbi lietuvių Δ formavimuisi. Lietuvoje simbolizmas nesudarė vientiso judėjimo ir atėjo kiek pavėlavęs – chronologiškai jo pradžia sutampa su leidiniu Vaivorykštė (1914), Pirmasai baras (1915) pasirodymu, o pabaiga – su V. Mykolaičio-Putino eilėraščių rinkiniu *Tarp dviejų aušrų* (1921). Tačiau Δ ženklų – realizmo atmetimą, naujos pasaulėjautos ir estetikos siekį – galima pastebėti jau J. A. Herbačiausko *Erškėčių vainike* (1908) ir S. Čiurlionienės-Kymantaitės *Lietuvoje* (1910). Ryškiausi lietuvių simbolistinės poezijos kūrėjai nuo tautinės problematikos atsigręžę į individą, siekė atskleisti dramatišką dualistinę žmogaus prigimtį ir jos ryšį su kosmoso sąranga (Mykolaitis-Putinas) ar ekspresyviai išreikšti „širdies gelmes“ (B. Sruoga). Pirmuoju atveju svarbi filosofinė problematika, išryškėja pastovūs simboliai (viršūnės–gelmės), antruoju atveju kuriamas fragmentiškas impresionistinio vaizdo eilėraštis, kurio simbolika išreiškia momento nuotaiką. Iš chronologinės sekos iškrinta lietuviškoji J. Baltrušaičio kūryba (1942 pasirodė eil. rink. *Ašarų vainikas* 1 d.). Baltrušaitis tarp lietuvių simbolistų unikalus harmoningu pasaulio suvokimu, cikliška laiko samprata. Kai kurių poetų kūryboje simbolistiniais įvaizdžiais propaguojami tautiniai idealai ar reiškiamas perdėm abstraktus filosofinis turinys (M. Gustaitis, M. Vaitkus, F. Kirša). Simbolizmo įtaka pastebima E. Stepnaičio, A. Lasto, P. Vaičiūno, K. Inčiūros, J. Tysliavos, S. Nėries, L. Skabeikos poezijoje.

Sintaksinė poetinė figūra, tam tikra sintaksinė konstrukcija, vartojama kalbos raiškumui, poetiniam efektui pasiekti. Tokį efektą gali kurti viso teksto sintaksinė organizacija, pvz., skrybros ženklų atsisakymas moderniojoje poezijoje ar prozoje (Dž. Džoiso (Joyce) *Ulise Molės Blum monologas* tęsiasi keliasdešimt puslapių ir turi tik vieną skrybros žen-

klą; R. Granausko apys. *Jaučio aukojimas* sudaryta tik iš trijų sakinių) arba nebaigti sakiniai, sukuriantys užuominą, potekstę. Išskiriamos ir atskiros sintaksinės figūros, kurių pagrindinės yra šios:

• **Pakartojimas**, atskirų žodžių, frazių ar sakinių kartojimas, atliekantis emocinio pabrėžimo, semantinio išryškavimo funkciją, pvz.:

*Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda,
Ir didina, daugina dovaną duotą...* (J. Baltrušaitis)

• **Anafora**, žodžių ar jų junginių pakartojimas sakinių, eilučių, posmų pradžioje, pvz.:

*Kiekvienas augalas į saulę stiebias,
Kiekvienas gyvis ją pajusti geidžia.* (V. Mykolaitis-Putinas)

• **Epifora**, žodžių ar jų junginių pakartojimas sakinio, eilutės ar posmo pabaigoje, pvz.:

*Tai buvo septintą valandą ryto,
lygiai septintą valandą ryto
ir nelygiai septintą valandą ryto,
lygiai nelygų rytą
ir lygiai septintą valandą ryto.* (A. Mackus)

• **Paralelizmas**, simetriškai išdėstytos vienodos ar panašios sintaksinės struktūros, kuriomis sugretinami skirtingi reiškiniai. Vienas dažniausių paralelizmų litroje – žmogaus būsenos ir gamtos sugretinimas, pvz.: *Neužmigdys naktis žvaigždės,
Nenumarins širdis troškimų.* (Maironis)

• **Antitezė**, paralelizmo atvejis, kai gretinamieji nariai turi priešingą reikšmę, pvz., antiteziškas yra M. Martinaičio poezijos rinkinio *Akių tamsoj, širdies švieso* pavadinimas, antiteze grįstas V. Mykolaičio-Putino eilėraščių ciklas *Viršūnės ir gelmės*.

• **Inversija**, įprastinės žodžių tvarkos pakeitimas sakinyje, siekiant pabrėžti kurią nors jo dalį. Inversijų gausu V. Krėvės *Dainavos šalies senų žmonių padavimuose*, J. Bilūno prozoje („Atėjo ruduo, liūdnas, nelaimingas“).

• **Anakolutas**, sintaksinė figūra, kai žodžiai ar sakinių atkarpos tarpusavyje derinami semantiškai, o ne sintaksiškai. Rašytinėje kalboje, grožinėje lit-j ši figūra vartojama šnekamosios kalbos, laisvos minties įspūdių sukurti: *Stela, ir tą pavasarį buvo Stela, cigaretės apskrudintas staliukas.* (B. Radzevičius)

• **Perkėlimas** (anžambemas, pranc. *enjambement*), sintaksinių intonacinių vienetų (sakinių, frazių) ir metroritminių vienetų (eilutės, strofos) nesutapimas. Šią figūrą mėgsta avangardistinės pakraipos poetai. Dažna ji, pvz., J. Juškaičio kūryboje: *Aš toks erškėtis... širdžia skaudančia
Tu kaip tylą dabar nelaukus
Palik išgirsti visą raudančią
Jo ateitį. Paglostyk plaukus...*

• **Elipsė**, kurios nors sakinio dalies (dažniausiai veiksnio ar tarinio) praleidimas, pvz.:

Nuo tavo rankų – meilė ir švelnumas.

Nuo vyturio pilkų sparnų – aušra. (Just. Marcinkevičius)

• **Asindetonas**, stilistiškai motyvuotas sakinio dalių arba sakinių jungimas be jungtukų: *dabar vėlu, aš grįžau atgal, išspjoviau mirtį šikšnosparnio pavidalu, ji neša tau mano laiką, aš dėl tavęs visko atsisakiau.* (V. P. Bložė)

• **Polisindetonas**, sakinio dalių arba sakinių jungimas su pabrėžtinai daug jungtukų, pvz.:

*Ir aš nenoriu matyt
egzilo tuštėjančių rankų,
ir aš nenoriu matyt
jų finalinio šauksmo krypties.
Ir aš nenoriu matyt
baimės, kur būta drąsumo,
ir aš nenoriu matyt
triumfuojančios meistro mirties.* (A. Mackus)

• **Parataksė**, sujungiamųjų sakinių dominavimas tekste.

• **Hipotaksė**, prijungiamųjų sakinių dominavimas tekste.

• **Retorinis klausimas**, nereikalaujantis atsakymo, emocingą teigimą ar neigimą reiškiantis klausiamasis sakinytis, pvz.:

*Vasaros, kodėl taip ilgai einat, kol ateinat
Ir kodėl taip greit, taip greit prabėgat?* (J. Juškaitis)

• **Retorinis sušukimas**, šaukiamasis sakinytis, emocingas, pabrėžiantis teigiamą mintį, parodantis subjekto poziciją. Dažniausiai toks sušukimas reiškiamas kreipiniu, pvz.:

*Pilie! Tu tiek amžių praleidai garsiai,
Ir tiek mums davei milžinų.* (Maironis)

• **Laipsniavimas**, vienaarūšių sakinio dalių arba vienaarūšių sakinių išvardijimas, kai išskaičiuojamos sąvokos eina silpnėjančia arba stiprėjančia tvarka, pvz.:

*Kur jūs paukščiai, paukšteliai, paukštytės,
Katrų čiułbančių taip ramu klausytis.* (A. Baranauskas).

Siurrealizmas (pranc. *surréalisme* – viršrealizmas), avangardistinė lit-ros ir meno kryptis, gyvavusi Europoje (visų pirma Prancūzijoje) tarp I ir II pasaulinių karų. Išsivystė iš kiek ankstesnio dadaizmo. Pagrindinės Δ manifestų (*Siurrealizmo manifestas*, 1924; *Kitas siurrealizmo manifestas*, 1929) ir kūrybos idėjos – pasipriešinimas racionalistiniam pasaulio supratimui, asmenybės unifikuojančiam civilizacijos paveldui, pašmonės ir vaizduotės sureikšminimas (ryški Z. Froido (Freud) psichoanalizės įtaka). Δ tikslas, anot A. Bretono (H. Breton), vieno iš šios krypties programos autorių, yra „svaiginančių nusileidimų“ į save išlaisvinti psichikos galias, sujungti įprastinį pasaulio suvokimą ir pašmonės pasaulį „absoliučioje realybėje“, t. y. viršrealybėje. Siurrealistus itin domi-

no sapno, haliucinacijos logika (ar nelogiškumas), tarpinės būsenos tarp miego ir būdravimo, kurios „ištraukia“ iš vaizduotės netikėčiausius, neįmanomus pagal racionalistinį supratimą pavidalus. Mėgstamas automatinis rašymas, groteskas, parodija, juodasis humoras, bjaurumo ir siaubo estetika, netikėti žodžių ir vaizdo plotmių sugretinimai. Kai kuriais atžvilgiais (žavėjimasis vizija, sapnu, vaizdinis teksto tirštumas) Δ ištakas galima įžvelgti Baroko ir romantizmo tradicijose. Svarbiausi Δ atstovai – pranc. poetai A. Bretonas (Breton), P. Eliuaras (Eluard), L. Aragonas (Aragon). Δ ryškus dailėje (S. Dali, M. Ernstas (Ernst)), kine (manifestiniu laikomas rež. L. Bunjuelio (Buñuel) fimas *Andalūzijos šuo*, 1929).

Siurrealizmas kaip organizuotam sąjūdžiui nustojus gyvuoti, dar ilgai buvo jautiama jo įtaka – ypač dramoje ir prozoje (nors Δ susiformavo poezijoje). Δ bruožų esama A. Arto (Artaud), S. Beketo (Becket), Ž. Ženė (J. Genet) ir kt. absurdo teatro kūrėjų dramose, pranc. Naujojo romano (N. Sarot (Sarraut), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet) kūryboje. Siurrealizmo terminas iki šiol plačiai vartojamas ne tiek kryptčiai, kiek šios krypties atstovų pasiūlytam pasaulio supratimui ir jo vaizdavimo būdai nusakyti. Apie Δ lietuvių lit-roje galima kalbėti būtent šiuo aspektu. Jo bruožų esama A. Škėmos, I. Mero, A. Landsbergio, J. Ivanauskaitės, V. P. Bložės, S. Gedos, M. Martinaičio, H. Radausko ir kt. kūryboje.

Socialistinis realizmas, oficiali sovietinės lit-ros doktrina, paskelbta 1934 m. I sovietinių rašytojų suvažiavime. Nors iš dalies rėmėsi klasikinio realizmo vaizdavimo principais, ja buvo siekiama lit-rą unifikuoti, pajungti propagandiniams tikslams. Δ doktrina skelbė socialistinį realizmą pagrindiniu sovietinės grožinės lit-ros metodu ir reikalavo, kad rašytojas, kaip buvo teigiama, „teisingai, istoriškai konkrečiai vaizduotų revoliucingai besiplėtojančią tikrovę“. Be to, lit-ra privalanti idėjiškai formuoti ir auklėti lojalius socializmui žmones, komunizmo statytojus. Pavyzdiniu Δ kūriniu laikomas M. Gorkio romanas *Motina* (1906), nors ir parašytas dar prieš paskelbiant doktriną. Lietuviškai Δ principai pirmą kartą išdėstyti Maskvoje leistame žurnale *Priekalas* 1934. Lietuviškojo Δ klasika laikytini J. Baltušio pjesė *Gieda gaideiliai*, A. Vienuolio romanas *Puodžiūnkiemis*, T. Tilvyčio poema *Usnynė*, kuriuose kuriami suprimityvinti išnaudotojų ir išnaudojamųjų portretai (vienai perdėm idealizuoti, kiti sukarikatūrinti), vaizduojama nesutaikoma klasių kova, brėžiama neišvengiama socialistinės pertvarkos perspektyva. Panašių bruožų turi daugelis pirmaisiais pokario dešimtmečiais Lietuvoje parašytų kūrinių. Laikui bėgant, Δ reikalavimai švelnėjo, jo samprata plėtėsi, kol galų gale paskutiniaisiais Sovietų Sąjungos gyvavimo dešimtmečiais ši sąvoka tapo neaiški. Δ doktrina buvo taikoma ne tik lit-rai, bet ir kitoms meno rūšims, o ją atitinkantys kūriniai artimi sukurtiems pagal hitlerinio herojinio realizmo principus, taigi galima kalbėti apie totalita-

rinių šalių oficialiojo meno panašumus. Socialistinio realizmo klišės parodijuoja taip vadinamas socartas, viena postmodernistinių meno krypčių.

Stilius (lot. *stilus* – rašymo pagaliukas, rašysena):

1. kalbos raiškos sistema lit-ros kūrinyje, priklausanti nuo individualaus kalbinės medžiagos vartojimo, atrankos, interpretacijos ir konstrukcijos, taip pat – tikslo ir funkcijų. Kartais išskiriamas platesnių lit-ros kategorijų stiliai: epochos (Klasicizmo, Baroko, Romantizmo, modernizmo ir kt.) bei srovės (ekspresionizmo, impresionizmo, siurrealizmo ir kt.); tačiau dažniausiai kalbama apie individualų autoriaus stilių, kurį labiausiai lemia konkretaus autoriaus talentas, jo gebėjimai pasinaudoti bendrinės kalbos ištekliais, kūrybiškumas parenkant tinkamiausius, tiksliausius ir vaizdingiausius žodžių derinius, kad galėtų įtaigiai aprašyti vaizduojamą objektą. Stilius priklauso ir nuo lit-ros žanro: epika labiausiai remiasi pasakojimu bei išoriniais veiksmo, situacijų, personažų aprašymais, metonimiška vaizduosena, tuo tarpu lyrikoje pirmenybė teikiama metaforai, perkeltinėms reikšmėms, fonetinėms žodžio ypatybėms (kartais vadinamoms *garsaraščiu*). Stilius laikomas vienu iš pagrindinių lit-ros, suvokiamas kaip *kalbos menas*, meniškumo ir vertės kriterijų. Tarp žymiausių stiliaus meistrų paprastai minimi lietuvių lit-ros klasikai – K. Donelaitis, A. Baranauskas, V. Krėvė, Vaižgantas, B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, P. Cvirka, A. Vaičiulaitis, J. Aistis, H. Radauskas, M. Katiškis ir kt.

2. kalbos vartojimo būdas visose kalbinės veiklos sferose – kasdienėje šnekoje, publicistikos, mokslo veikaluose, oficialiuose raštuose ir pan. Stiliaus sąvoka taip pat vartojama meno kūrinių (tapybos, skulptūros, muzikos, architektūros ir kt.), mados ir pan. individualioms raiškos sistemoms apibūdinti. Pagal vartojimo tikslingumą išskiriami funkciniai stiliai: meninis beletristinis, publicistinis, mokslinis, oficialusis dalykinis, buitinis ir kt.

Stilizacija, sąmoningas žinomo kūrinio, tam tikro žanro, formos, literatūrinės srovės ar epochos stiliaus, tam tikro kalbos būdo pamėgdžiojimas. Stilizacija gali apimti visą kūrinių (V. Krėvės *Dainavos šalies senų žmonių padavimai*) ar kai kuriuos kūrinio fragmentus (J. Marcinkevičiaus dramoje *Mindaugas* Juodojo ir Baltojo metraštininkų kalba primena senųjų metraščių stilių). Lietuvių lit-roje vienas pagrindinių stilizacijos šaltinių ir modelių yra tautosaka – liaudies dainos poetika imituojama pasitelkiant tam tikrą leksiką (deminutyvus, epitetus), sintaksines priemones ir kompozicinius principus (pakartojimus, paralelizmus), eilėdarą (sintaksinę-intonacinę). Tokios stilizacijos pradininku lietuvių lit-roje laikomas L. Gira, jos esama daugelio rašytojų kūryboje iki pat šių dienų (A. Miškinio, S. Nėries, K. Bradūno, M. Martinaičio, S. Gedos ir daugelio kt.). Kitas dažnai imituojamas stilius – Bib-

lijos, religinių raštų (tokios stilizacijos pavyzdžių rastume Bradūno, A. Škėmos, A. Mackaus ir kt. autorių kūryboje). Romantizmo epochos poetinį stilių imituoja H. Radauskas eil. „Juk tai romantika“. Esama keleto Δ atmainų, kurias vieną nuo kitos ne visada lengva atskirti.

- **Parodija**, labiausiai paplitusi stilizacijos atmaina, kurioje dažniausiai pamėgdžiojamas kito kūrinio stilius, idėjos, autoriaus pažiūros ar pan. ir išryškinamos juokingosios pusės. Tai daroma dažniausiai iki karikatūriškumo padidinant kai kuriuos kūrinio bruožus, stiliaus ypatybes (pvz., parodistai dar labiau pailgina ilgus parodijuojamo kūrinio sakinius, sentimentalų stilių padaro dar sentimentalesnį ir pan.). Poezijoje Δ įsitvirtino dar Antikos kultūroje, jos objektas buvo ne tik literatūra, bet ir religiniai ritualai, visuomenės papročiai. Senovės Graikijoje vadinamieji aukštieji žanrai turėjo savo parodijinius atitikmenis (pvz., Aristofano komedijos parodijavo Aischilo ir Euripido tragedijų stilių). Svarbus vaidmuo Δ teko Viduramžiais ir ypač Renesanso epochoje (pvz., ispanų rašytojas M. de Servantesas (Cervantes) *Don Kichote* parodijavo visą Viduramžių nuotykių romano tradiciją, prancūzų rašytojas F. Rablė (Rabelais) *Gargantiua ir Pantagriuelyje* – scholastiką). Vienas žymiausių Apšvietos epochos parodistų – prancūzų filosofas ir rašytojas Volteras (Voltaire). Δ išliko populiarūs iki šių dienų. Lietuvių lit-roje Δ buvo pamėgę avangardinės pakraipos rašytojai (K. Binkio eilėraščių ciklas *Penki pavasariai*, T. Tilvyčio kn. 3 *grenadieriai*, 1926), vėliau – Vl. Šimkus (*Bitės pabėgėlės*, 1973). Ne tik literatūrinės klišės, bet ir laikraščių stilių, politinį diskursą šmaikščiai parodijuoja J. Erlickas. Δ objektas gali būti ne tik konkretus kūrinytis ar autorius, bet ir literatūrinė kryptis, tradicija (pvz., H. Radausko poezijoje parodijuojama romantizmo poetika), tam tikri literatūrinės technikos, kompoziciniai ypatumai ir pan.

- **Travestija**, parodijos atmaina, kai rimtas kūrinytis pašaipiai parafrazuojamas – išlaikomi pagrindiniai kompoziciniai bei tematiniai imituojamo kūrinytis elementai, tačiau stilius smarkiai pakeičiamas: dažniausiai vadinamasis aukštasis stilius pakeičiamas žemuuju, patetiškas, deklaratyvus kalbėjimas – buitisku ar net vulgariu. Tokio antikinės dramos imitavimo pavyzdžiu galėtų būti J. Marcinkevičiaus poema *Heroica*, arba *Prometėjo pasmerkimas*.

- **Pastišas**, stilizacijos atmaina, kai mėgdžiojama konkretaus kūrinytis, autoriaus ar lit-ros srovės stilistinė maniera. Iš pirmo žvilgsnio pastišas gali pasirodyti panašus į parodiją, bet jis kuriamas kaip literatūrinis žaidimas, pokštas, nesiekiant išjuokti mėgdžiojamo kūrinytis ar lit-ros reiškinytis. Tokio pastišo pavyzdžiu galėtų būti V. Šimkaus eil. „Vasaros idilė“, kuriame imituojama A. Strazdo „Pasterkos, arba piemenų giesmės“ stilistika. Pastišas, kartais apibūdinamas kaip šaltas, beaistris mėgdžiojimas, būdingas post-

modernistinei lit-rai; tokio Δ pavyzdžių yra K. Ostausko dramose.

Tropas, perkeltine reikšme vartojamas žodis ar žodžių junginys; retorinė kalbos figūra. Perkeltinės reikšmės elementas pakeičiamas kitu, semantiškai artimu, tačiau esamame kontekste neįprastu. Prisklausomai nuo Δ rūšies, šis perkėlimas gali remtis dviejų dalykų panašumu (metafora) arba gretimumo ryšiais (metonimija) – metaforos ir metonimijos grupės sudaro Δ daugumą. Δ priskiriamos ir kai kurios kitos figūros.

- **epitetai**, vaizdingas kokios nors daikto, reiškinytis ar veiksmo ypatybės įvardijimas, pvz., aukso svajonė, ugninės žaros ir pan.

- **palyginimas**, panašumu paremtas dviejų daiktų arba reiškinytis sugretinimas, pvz., „Pro aukštus vartus / Ateinu / Kaip viešnia... (J. Degutyte); Laumė juostą pakabina / Kaip vainiką – danguje (H. Radauskas).

- **perifrazė**, daikto ar reiškinytis netiesioginis įvardijimas, nusakymas kitais žodžiais, pvz., akis – regėjimo organas. S. Nėries eilėraštyje perifrastiškai įvardijamas Kaunas: „Kur baltas miestas / Kur Nemunėlis“. Perifrazė buvo mėgstama klasicizmo poetikoje (pvz., gausios perifrastinės valstiečio charakteristikos D. Poškos *Mužike Žemaičių ir Lietuvos*).

- **eufemizmas**, nemalonytis ar nepadorios prasmės žodžių pakeitimas kitais, neutraliais, pvz., vietoj „numirė“ sakoma „pasitraukė“, „išėjo“ ir pan.

Žanras, grupė lit-ros kūrinytis, kuriuose pasikartoja panaši tematika, problematika ir jų pateikimo būdas – struktūra, kompozicija, formalios teksto organizavimo savybės. Visa tai gali būti traktuojama kaip žanrinės taisyklės, normos. Δ yra viena pagrindinių sąvokų, kuria remiasi lit-ros tekstų klasifikacija, ir drauge viena esminių lit-ros mokslo problemų. Δ yra glaudžiai susijęs su lit-ros rūšimi ir yra jos sąlygojamas (pvz., epo žanrai – romanas, novelė, apysaka, lyrikos – sonetas, elegija, odė, dramos – tragedija, komedija). Δ įvairiais laikotarpiais suprantamas skirtingai, jį nevienodai traktuoja įvairios lit-ros teorijos mokyklos. Klasicizmas labai sureiškino Δ kategoriją. Romantikai, siekę kūrinytis individualizacijos, ėmėsi Δ maišyti, nutrynė griežtas jų ribas. Modernizmo iškelta individualios genijaus raiškos idėja buvo nesuderinama su žanriniais šablonais. Visa XX a. ir XXI a. lit-ra Δ linkusi traktuoti gana laisvai. Naujai Δ žiūrėjo modernios lit-ros teorijos. Formalizmas siejo Δ su komunikacijos situacija – t. y. santykiu tarp rašytojo ir skaitytojo. Struktūralistai žanrinę normą traktuoja kaip vieną iš dinaminių struktūros veiksnių, lemiančių lit-ros procesą, – Δ atstovauja bendrai tendencijai, kurią atskiras kūrinytis siekia įveikti. Panašiai Δ žiūri semiotika. Pz., rusų literatūrologas ir kultūros tyrinėtojas J. Lotmanas Δ laiko tipologi-

niu kriterijumi. Pagal jį skiria lit-os epochas, sroves, tipus, orientuotus į tapatybę (t. y. siekiančius atitikti Δ reikalavimus) ir orientuotus į skirtybę (šiuo atveju Δ tėra kliūtis, kurią reikia įveikti ieškant naujų meninių formų). Įtakingą Δ teoriją sukūrė rusų lit-ros tyrinėtojas M. Bachtinas, vienas žymiausių romano Δ tyrinėtojų, – jis kalba apie Δ kaip apie pačios lit-ros pradžią siekiančią kultūrinę atmintį. Lietuvių literatūrologijoje daugiausia dėmesio skiriama prozos žanrams (pvz., A. Zalatorius *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*, 1971; A. Kalėdos *Romano struktūros metmenys*, 1996; J. Sprindytės *Lietuvių apysaka*, 1996).

Žemė, naujosios lietuvių poezijos antologija, išleista Los Andžele (JAV) 1951. Antol. publikuota J. Kėkšto, K. Bradūno, A. Nykos-Niliūno, H. Nagio, V. Mačernio poezija bei įvadinis J. Girmiaus straipsnis „Žmogaus prasmės žemėje poezija“. Straipsnis turi paantraštę „Trečiajai mūsų poezijos kartai atėjus“ ir traktuoja žemėninkus kaip generaciją, kuriančią nei subjektyvią (kaip neoromantikai), nei objektyvią (t. y. idėjinę, visuomeninę), o labiau į bendruosius žmogaus rūpesčius įsižiūrinčią filosofinę poeziją. Į kultūrinę recepciją žemėninkai (jie vadinami ir lankininkais – nuo žurnalo *Literatūros lankai* pavadinimo) įėjo kaip viena karta, kurios atstovus sieja bendras likimas. Kaip menininkai jie pradėjo formuotis dar Nepriklausomoje Lietuvoje (čia pradėjo studijuoti ar baigė studijas, paskelbė pirmąsias publikacijas), tačiau visu kūrybiniu pajėgumu išsiskleidė jau išeivijoje (pirmosios šios kartos atstovų knygos spausdinamos jau Vokietijoje). Tiesa, tai tik apibendrintas istorinės situacijos modelis – V. Mačernis žuvo Lietuvoje 1944, kiek kitoks ir J. Kėkšto, kalėjusio Lenkijos ir sovietiniame kalėjimuose, emigracijai pasirinkusio kitą žemyną, likimas. Tačiau labiau nei gimimo laikas ar istorinė patirtis žemėninkus siejo santykis su ta patirtimi: tremtį jie priėmė kaip egzistencinį išbandymą. Kūryboje jis nevirsta retorišku prarastos žemės apdainavimu ar asmeninio skausmo išsakyimu. Netektis transformuojama į būtines prasmės ieškojimą, išreikiama skirtinga poetine maniera (nuo gana tradicinio K. Bradūno eilėraščių, išsakančio pamatinį žmogaus artumo žemę krikščioniškos ir pagoniškos mitologijos simboliais, iki intelektualios vakarietiškos kultūros patirtį sugėrusios A. Nykos-Niliūno kūrybos). Žemėninkai apskritai lit-ros kūrinių traktavo visų pirma kaip estetinę vertybę, orientavo lietuvių literatūrą į vakarietiškos tradicijos liniją, „kitaip tariant, nenormalioje padėtyje išimtinio istorijos momentu buvo užsiangažuota visuotinės, menu išsakomos civilizacijos srovės tęstinumui. Pavergtą kraštą apleidusį

pabėgėlių sauja apsisprendė elgtis kaip tauta, turinti savo kultūrą ir vidinę laisvę, kitų tautų tarpe, o ne kaip mobilizuoti kareiviai, tėvynės laisvės vardan savąją uždarę į ateities kraičio skrynią“ (R. Šilbajoris). Žemės idėjų ir estetinių orientacijų tąsa buvo *Literatūros lankų* žurnalas.

Žodžių žaismas, dažniausiai panašiai skambančių, bet skirtingas reikšmės turinčių žodžių sugretinimas, sukuriantis reikšmės dviprasmiškumą, neretai sukeliantis komišką efektą. Δ dažniausiai pasitaiko poezijoje, jį ypač mėgsta avangardistinės pakraipos rašytojai. Stilistika ir retorika skiria daugelį Δ rūšių.

- **Kalambūras**, panašaus skambėjimo, humoristinio ar satyrinio pobūdžio žodžių sugretinimas. Kaip ir kitas žodžių žaismo rūšis, Δ mėgo keturvėjininkai; pvz., K. Binkis varijuoja „Laisvės alėjos“ pavadinimą: „į laisvę alėjų“, „varva laisvės aliejum“; sugretina 'kompromisą' ir 'kompresą' – „kompromisų kloti kompresus“.
- **Ekvivokacija**, arba **dviprasmybė**, daugiareikšmė frazė ar pasakymas, kuris remiasi panašiu į kitus pasakymus skambesiu ar galimybe jį perskaityti keliais būdais; pvz., A. Rimydžio „Aš Vargo Mistros [vargamistros] vaikas“, J. Žlabio-Žengės „Mes pajūry išbriodom klaipią pėdą“ [Klaidpėdą].
- **Anagrama**, visos ar kai kurios žodžio, frazės ar pasakymo raidės, sukeistai kartojamos kitame žodyje, frazėje ar sakinyje. Δ buvo vartojama jau senojoje poezijoje: svarbus žodis, dažniausiai dievybės vardas, tekste ne tik tiesiogiai minimas, bet ir „paslepiamas“ fonetiniuose teksto sąskambiuose. Ši priemonė vartota ir Viduramžių poezijoje, pvz., prancūzų poetas F. Vijonas (Villon) savo eilėraščiuose tokiu būdu užšifravo autobiografinės nuorodas. Knygoje *Avangardizmo sūkurys* D. Striogaitė pateikia K. Binkio versto E. Potjė (Pottier) „Internacionalo“ I strofoje paslėptos Δ perskaitymą („Kiek remis / Plikus / Ura į / Mitingus, / Ura!“).
- **Metagrama**, pirmų raidžių ar skiemenų sukeitimas greta esančiuose žodžiuose, pvz., šalta balta – balta šalta. Δ vadinama ir žaisminga žodžių eilė, kai prie kiekvieno žodžio pridedama po raidę, pvz., aro-varo-svaro.
- **Paronomazija**, panašiai skambančių žodžių sugretinimas, norint išryškinti jų reikšmių artimumą ar tolimumą, pvz., V. Mykolaičio-Putino eilėraštitis „Vasaris“ grindžiamas „vasario“ ir „vasaros“ gretinimu. Δ dažniausiai yra kalambūro pagrindas.

Laiko juosta

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1304		Dantė Aligjeris pradeda kurti <i>Dieviškąją komediją</i> (išleista 1472)	Lietuvą valdo didysis kunigaikštis Vytenis, viešpatauja 1295–1316	Šventąją Romos imperiją valdo Albertas I Habsburgas, viešpatauja 1298–1308
1349		Džovani Bokačas sukuria <i>Dekameroną</i> (1349–1353)	Romos popiežius pažada Lietuvos kunigaikščiui Kęstučiui karūną	Europą siaubia maro epidemija (1347–1350)
1370		Frančeskas Petrarka sukuria poezijos rinkinį <i>Kanconjerė</i>	Algirdas ir Kęstutis surengia žygius prieš Kryžiuočių ordiną ir Maskvą	Romos popiežiumi tampa Grigalius XI (1370–1378)
1420	Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas laiške Romos imperatoriui Žigmantui aiškina, kad lietuviai ir žemaičiai yra vienos kalbos ir tautos žmonės	Filipas Bruneleskis suprojektuoja Florencijos katedrą	Popiežius Martynas V įsteigia Žemaičių vyskupystę	
1440			Kazimieras Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1492	
1446	Sudaromas Trumpasis Lietuvos metraščių sąvadas			
1450		Johanas Gutenbergas išspausdina pirmąsias knygas		
1453			Lietuvos seimas Vilniuje svarsto, kaip nuo Lenkijos apginti Voluinę	Turkai užima Konstantinopolį, žlunga Bizantijos imperija
1462				Maskvos Didžiąją Kunigaikštystę pradeda valdyti Jonas III, pasiskelbęs visos Rusijos patvaldžiu, valdo iki 1505
1479				Susikuria Ispanijos valstybė
1480				Maskvos Didžioji Kunigaikštystė išsilaisvina iš totorių
apie 1485		Sandras Botičelis nutapo paveikslą <i>Veneros gimimas</i>		
1489		Išleidžiamas Fransua Vijono poezijos rinkinys <i>Didysis testamentas</i>		
1492	Vilniuje vėl įsikuria didžiojo kunigaikščio dvaras		Aleksandras Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1506	Kolumbas atranda Ameriką
1497		Leonardas da Vinčis nutapo <i>Paskutinę vakarienę</i>		Vaskas da Gama atranda kelią į Indiją (1497–1498) Portugalai pasiekia Rytų Afriką
1500			Maskva mūšyje prie Vedrošos pirmą kartą įveikia Lietuvos kariuomenę	
1501	Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro pasiuntinys Erazmas Vitelijus Romoje popiežiui Aleksandriui VI pasako kalbą, aukštinančią Lietuvą, lietuvių tautą ir Vytautą	Erazmas Roterdamielis parašo <i>Pagiriamąjį žodį kvailybei</i>		
1502		Leonardas da Vinčis nutapo <i>Moną Lizą</i>		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1504		Albrechtas Diureris sukuria graviūrą <i>Adomas ir Ieva</i>		
1506			Žygimantas Senasis Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1548	
1507	Dominikonai Vilniuje atidaro aukštesniąją mokyklą, kurioje pirmą kartą Lietuvoje pradėta mokyti filosofijos ir teologijos		Maskva pradeda karą prieš LDK, kuris su pertraukomis tęsiasi 30 metų	
1508				Henrikas VIII tampa Anglijos karaliumi
Apie 1511	Sudaromas Vidurinis Lietuvos metraščių sąvadas (apie 1511–1518)			
1512			Oršos kautynėse Lietuvos kariuomenė sutriuškina Maskvos kariuomenę	
1513		Nikolas Makiavelis parašo veikalą <i>Valdovas</i> (išleistas 1532)		
1517		Martynas Liuteris Vitenberge paskelbia garsiąsias 95 tezes, prasideda reformacijos sąjūdis		
1519	Sudaromas Platusis Lietuvos metraščių sąvadas, vadinamas Bychovco kronika (apie 1519–1525)	Rafaelis Santis nutapo paveikslą <i>Leonas X ir du kardinolai</i>		Hernanui Kortesui vadovaujant pradedamas Amerikos užkariavimas Pirmoji kelionė aplink pasaulį, kuriai vadovavo Fernardas Magelanas (1519–1521)
1522	Pranciškus Skorina savo įkurtoje Vilniaus spaustuvėje išspausdina pirmą LDK knygą <i>Mažoji kelionių knygelė</i>			
1523	Mikalojus Husovianas Krokuvoje išleidžia <i>Giesmę apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę</i>			
1525				Albrechtas Brandenburgietis prisiekia Žygimantui Senajam ir skiriamas Prūsijos valdovu: Prūsija tampa pasaulietine kunigaikštyste
1527				Karolio V kariuomenė užima Romą
1529	Priimamas Pirmasis Lietuvos Statutas		Žygimantas Augustas paskelbiamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, vėliau karūnuojamas Lenkijos karaliumi, valdo 1548–1572	
1530				Prasideda katalikų ir protestantų kovos Vokietijoje, tęsiasi iki 1555
1532		Fransua Rablé išleidžia romaną <i>Pantagriuelis</i> (kitos dalys išleidžiamos 1534, 1546, 1552)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1533				Maskvos valdovu tampa Jonas IV Žiaurusis, valdė iki 1584
1534		Martynas Liuteris išleidžia Bibliją vokiečių kalba Fransua Rablé išleidžia romaną <i>Gargantiua</i>	Lietuvos karas su Maskva, Lietuva sulaiko Maskvos veržimąsi į tolimesnes Dniepro sritis (1534–1537)	Henrikas VIII tampa Bažnyčios vadovu, įkuria anglikonų bažnyčia
1536		Kalvinas išleidžia veikalą <i>Krikščionių tikėjimo pamokymas</i> Mikelandželas Buonarotis Vatikano Siksto koplyčioje pradeda tapyti <i>Paskutinį teismą</i>		
1539				Viler Kotrė ediktu prancūzų kalba tampa oficialia Prancūzijos kalba
1540				Ignacas Lojola įkuria Jėzuitų ordiną
1541	Abraomas Kulvietis įsteigia pirmąją pasaulietišką kolegiją Vilniuje			
1542				Romoje įsteigiama šventoji oficija – aukščiausiasis apeliacinis teismaserezijų klausimais
1543	Abraomas Kulvietis parašo laišką Bonai Sforcai – <i>Tikėjimo išpažinimą</i> – pirmą reformacijos tekstą Lietuvoje	Išleidžiamas Mikalojaus Koperniko veikalas <i>Apie dangaus sferų sukimąsi</i>		
1544	Žygimantas Augustas įsiskuria Vilniuje ir čia atkuria valdovo dvarą su turtinga biblioteka	Įkuriamas Karaliaučiaus universitetas		
1545				Prasideda Tridento bažnytinis susirinkimas (1545–1563)
1547	Karaliaučiuje išleidžiama pirmoji lietuviška knyga – Martyno Mažvydo <i>Katekizmas</i>			Maskvoje Jonas IV Žiaurusis pasiskelbia „visos Rusijos caru“
1549	Martynas Mažvydas išleidžia knygą <i>Giesmė šv. Ambraziejaus bei Augustino</i>	Joachimas Diu Belė išleidžia veikalą <i>Prancūzų kalbos gynimas ir pašlovinimas, kuriame ragina rašyti ne lotynų, bet tautine kalba</i>		
1550	Mykolas Lietuvis parašo politinį traktatą <i>Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius</i> (išleistas Bazelyje 1615)		Barbora Radvilaitė karūnuojama Lenkijos karaliene	
1553	Mikalojus Radvilas Juodasis Lietuvos Brastoje (dabartinėje Baltarusijoje) įkuria pirmąją lotyniškojo šrifto spaustuvę		M. Radvilas Juodasis pereina į reformaciją, Lietuvoje ima kurtis protestantų bažnyčios	
1555				Pasirašoma Augsburgio taikos sutartis, baigiasi katalikų ir protestantų kovos Vokietijoje
1557			Paskelbiamas „valakų įstatymas“: žemės ūkyje įvedama valakų sistema	Šventoji oficija paskelbia pirmąjį indeksą – uždraustų knygų sąrašą

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1558				Jonas IV įsiveržia į Livoniją: prasideda Livonijos karas Elžbieta I vainikuojama Anglijos karaliene (1558–1603)
1559	Mažvydas išleidžia pirmąją lietuvišką agendą – krikšto apeigų knygą <i>Forma krikštymo</i>		Pasirašoma LDK ir Livonijos sutartis	
1560	Augustinas Rotundas įteikia lotyniškai parašytos Lietuvos istorijos rankraštį LDK kancleriui M. Radvilui Juodajam			
1561			Lietuva prisijungia Livoniją	
1562			Prasideda Lietuvos ir Maskvos karas dėl Livonijos, tęsiasi iki 1583	Religiniai karai Prancūzijoje (1562–1598)
1563	Išverčiama į lenkų kalbą ir išspausdinama pirmoji Lietuvos Biblija, vadinamoji Brastos arba Radvilų Biblija Petras Roizijus Krokovoje išleidžia Lietuvos teismų <i>sprendimus</i>		Maskvos kariuomenė užima Polocką LDK seimas įteisinga krikščioniškas religijas išpažįstančių piliečių lygiateisiškumą	
1564	Augustinas Rotundas išleidžia publicistinį kūrinį <i>Lenko pasikalbėjimas su Lietuviu</i>		Lietuvos kariuomenė pasiekia pergalę prieš Maskvą Ulos mūšyje Lietuvoje įvedami bajorų renkami teismai	
1566	Priimamas Antrasis Lietuvos Statutas Baltramiejus Vilentas išleidžia pirmojo lietuviško giesmyno <i>Giesmės Krikščioniškos I dalį</i> , kurią parengė M. Mažvydas		Lietuvoje įteisinama bajoriškoji demokratija – seimeliai ir jų renkamas seimas	Prasideda Nyderlandų revoliucija (1566–1579)
1569	Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus pakviesti Lietuvoje įsukuria jėzuitai Pirmasis Lietuvoje spektaklis – Stefano Tucio komedija „Heraklis“, ji buvo parodyta per Vilniaus jėzuitų kolegijos atidarymo iškilmes		Liubline sudaryta Lietuvos ir Lenkijos unija: sukuriama Abiejų Tautų Respublika (ATR) Lietuva netenka Palenkės, Voluinės, Podolės ir Kijevo	
1570	Įkurta Vilniaus jėzuitų kolegija Pastatytas pirmasis Lietuvoje mokyklinis spektaklis – Stepono Tučio komedija <i>Herkulis (Hercules)</i> , suvaidinta per Vilniaus jėzuitų kolegijos atidarymo iškilmes			
1572	Andrius Volanas paskelbia veikalą <i>Apie politinę arba pilietinę laisvę</i>		Miršta Žygimantas Augustas, paskutinis LDK valdovas Jogailaitis	Prasideda ginkluotos katalikų ir hugenotų kovos Prancūzijoje (1572–1598), šv. Baltramiejaus naktis Paryžiuje
1573		Džakomas dela Porta suprojektuoja Romos Jėzaus bažnyčią	Henrikas Valua išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1574	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1576	Augustinas Rotundas įteikia Steponui Batorui Lietuvos kunigaikščių istorijos santrauką		Steponas Batoras išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1586	
1579	Įkuriamas Vilniaus universitetas		Steponas Batoras žygiuoja prieš Maskvą ir susigrąžina Polocką	Susikuria Olandijos valstybė
1580	Polocke įkuriama jėzuitų kolegija	Mišelis de Montenis publikuoja pirmąsias <i>Esé</i> knygas		
1581			Įkuriamas Vyriausiasis Lietuvos Tribunalas	
1582	Motiejus Strijkovskis Karaliaučiuje išleidžia <i>Lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusijos kroniką</i> – pirmąją spausdintą Lietuvos istoriją Jėzuitų kolegija įsteigiama Rygoje		Baigiasi Livonijos karas	
1584	Pradėta statyti pirmoji barokinė Lietuvos šventovė – Šv. Mikalojaus bažnyčia Nesvyžiuje (baigta 1593)	Džordanas Brunas paskelbia veikalą <i>Apie begalybę, visatą ir pasaulius</i>		Miršta Jonas IV Žiaurusis, Maskvos valstybėje prasideda sumaištis, kuri tęsiasi iki Mykolo Romanovo valdymo pradžios
1585	Paulius Oderbornas Vitenberge išleidžia pirmąją Lietuvoje parašytą biografinę apybraižą <i>Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas</i>			
1588	Priimamas Trečiasis Lietuvos Statutas		Lietuva pripažįsta Žygimantą Vazą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, jis ATR valdo iki 1632	Ispanų „Nenugalimos armados“ sutriuškinimas ir Anglijos jūrinės galios suklestėjimas
1590	Jonas Bretkūnas baigia į lietuvių kalbą versti visą Bibliją (liko rankraščių)			
1591	Karaliaučiuje išspausdinamas pirmas lietuviškų pamokslų rinkinys – Jono Bretkūno <i>Postilė</i>			
1592	Jonas Radvanas Vilniuje išleidžia pirmąjį Lietuvos herojinį epą <i>Radviliada</i>			
1595	Mikalojus Daukša Vilniuje išleidžia lietuvišką <i>Katekizmą</i>			
1598				Pasirašomas Nanto ediktas, kuriuo hugenotams suteikiama tikėjimo laisvė (atšauktas 1685)
1599	Mikalojus Daukša Vilniuje išleidžia <i>Postilę su Prkalba į malonųjų skaitytoją</i>			
1600		Viljamas Šekspyras sukuria <i>Hamletą</i>		Džordanas Brunas už ereziją Romoje sudeginamas ant laužo
1601	Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis Braunsberge išleidžia knygą <i>Kelionė į Jeruzalę</i>			
1602			Karalaitis Kazimieras paskelbiamas šventuoju	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1604	Pradedama statyti Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia – pirmoji barokinė Vilniaus šventovė (baigta 1618) Vilniuje išleidžiamas Šventojo Kazimiero teatras			
1605	Laurencijus Bojeris Vilniuje išleidžia herojinę poemą <i>Karolomachija</i>	Migelis de Servantesas išleidžia <i>Don Kichoto I</i> dalį (II d. 1615 m.)	Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė sutriuškina švedus prie Salaspilio (Kirchholmo)	
1606			Bajorų maištas prieš Žygimantą Vazą (1606–1608)	
1607		Pastatyta pirmoji opera – Kludijaus Monteverdžio <i>Orfėjas</i>		Įkurta pirmoji anglų kolonija Amerikos žemyne – Virdžinija
1609		Lope de Vegas paskelbia traktatą <i>Naujas menas komedijoms mūsų laikais kurti</i>	ATR kariuomenė užima Maskvą (1609–1611)	
1610	Petras Skarga publikuoja <i>Pamokslus Seimui</i>			Prancūzijos karaliumi tampa Liudvikas XIII (1610–1643)
1611			ATR kariuomenė iš Maskvos atsiima Smolenską	Gustavas Adolfas tampa Švedijos valdovu (1611–1632)
1613	Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis Amsterdame išspausdina pirmąjį Lietuvoje dailininko Tomo Makovskio nubraižytą LDK žemėlapi, pagal kurį vėliau braižomi Lietuvos žemėlapiai pasaulio atlasuose iki XVIII a. II pusės			Rusijos valdovu išrenkamas Mykolos Romanovas
1616	Įsteigiama jėzuitų kolegija Kražiuose			
1618	Martynas Smigleckis išleidžia logikos vadovėlį			Prasideda Trisdešimties metų karas (1618–1648)
1619	Meletijus Smotrickis Vievyje išleidžia pirmąją <i>Slavų gramatiką</i>			
1620	Konstantinas Sirvydas Vilniuje išleidžia pirmąjį lietuvių kalbos žodyną	Frensis Beikonas paskelbia <i>Naująjį organoną</i> ir <i>Didįjį mokslų atnaujinimą</i>		
1621			Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė mūšyje prie Chotino nugalė turkus Švedai užima Rygą	
1622		Rubensas nutapo <i>Marijos de Mediči istoriją</i>		
1625	Kelne išleidžiamas Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus pirmasis poezijos rinkinys <i>Trys lyrinių eilėraščių knygos</i>		Švedų kariuomenė užima Biržų pilį	Angliją pradeda valdyti Karolis I (1625–1649)
1627	M. K. Sarbievijus baigia rašyti poetikos traktatą <i>Apie aštrų ir šmaikštų stilių</i>			
1628	Amsterdame publikuojami Samuelio Pšipkovskio <i>Samprotavimai apie bažnytinę taiką ir santarvę</i>			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1629	Konstantinas Sirvydas Vilniuje išleidžia pamokslų rinkinio <i>Punktai sakymų I dalį</i> (II d. išleista 1644)			
1630		Rubensas nutapo <i>Taikos palaimos alegoriją</i>		
1632			Vladislovas Vaza išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1648	
1632	Amsterdame išeina ketvirtasis M. K. Sarbievijaus poezijos leidimas, kuriam antraštinį puslapį nupiešė Rubensas	Gallilėjas Galilėjus išleidžia <i>Dialogą apie dvi svarbiausias pasaulio sistemas</i>	Maskva pradeda karą dėl Smolensko. Polianovkos taikos sutartimi (1634) Maskva atsisako pretenzijų į Livoniją, Smolenską pripažįsta Lietuvai	
1635	Vladislovas Vaza Vilniaus Žemutinėje pilyje įsteigia profesionalų operos teatrą	Pedro Kalderonas sukuria dramą <i>Gyvenimas – tai sapnas</i> Kardinolas Rišeljė įkuria Prancūzijos akademiją		
1636	Vilniaus Žemutinėje pilyje pastatyta pirmoji opera – Marko Skakio <i>Elenos pagrobimas</i> Vilniuje baigta statyti Šv. Kazimiero koplyčia			
1637		Renė Dekartas parašo <i>Samprotavimų apie metodą</i> Pastatyta Pjero Kornelio tragikomedija <i>Sidas</i> Pirmasis muzikinis teatras įkuriamas Venecijoje		
1640				Prasideda Anglijos revoliucija, tęsiasi iki 1649
1642		Rembrantas nutapo <i>Nakties sargybą</i>		
1643		Evandželista Toričelis išranda gyvsidabrio barometrą		
1645	Žygimantas Liauksminas Vilniuje išleidžia <i>Retorikos meno taisykles</i>			
1647		Džiovanis Lorencas Berninis sukuria skulptūrų grupę <i>Šv. Teresės regėjimas</i>		
1648			Jonas Kazimieras Vaza išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1668	
1648			Prasideda Bagdono Chmelnickio vadovaujamas kazokų sukilimas, tęsiasi iki 1654	Baigiasi Trisdešimties metų karas
1649	Jėzuitai įsteigia mokyklą Kaune, kuri 1653 tampa kolegija			Anglijos karaliui Karoliui I įvykdoma mirties bausmė
1650	Albertas Vijūkas-Kojalavičius Gdanske išleidžia <i>Lietuvos istorijos I dalį</i> (II d. publikuojama Antverpene 1669) Kazimieras Semenavičius Amsterdame išleidžia <i>Didįjį artilerijos meną</i>			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1653	Danielius Kleinas Karaliaučiuje išleidžia pirmąją lietuvių kalbos gramatiką Kėdainiuose išleidžiama <i>Knyga nobažnystės krikščioniškos</i>			
1654			Prasideda Maskvos invazija į Lietuvą	
1655			Maskvos ir kazokų kariuomenė pirmą kartą užima LDK sostinę Vilnių Prasideda Švedijos invazija, kuri tęsiasi iki 1660 Kėdainiuose Lietuvos bajorija sudaro uniją su Švedija	
1656		Blezas Paskalis sukuria filosofinius <i>Laiškus provincialui</i> (1656–1657)		Prasideda Švedijos ir Maskvos karas
1660	Samuelis Boguslovas Chilinskis Londone pradeda spausdinti lietuvišką Bibliją, bet darbo nebaigia		Sudaroma Olyvos taikos sutartis tarp ATR ir Švedijos, prasideda 40 metų taikos su Švedija laikotarpis	Anglijoje restauruojama monarchija
1661			Per 1654–1661 karą, marą ir badą Lietuva netenka pusės gyventojų	Prancūziją pradeda valdyti Liudvikas XIV (1661–1715)
1664		Moljeras sukuria komediją <i>Tartiufas</i> , kuri po premjeros uždraudžiama (draudimas atšauktas 1669)		
1666	Danielius Kleinas Karaliaučiuje išleidžia giesmyną <i>Naujos giesmių knygos</i>	Izaokas Niutonas atranda visuotinės traukos dėsnį		
1667	Žygimantas Liauksminas išleidžia vadovėlį <i>Muzikos teorija ir praktika</i>	Džonas Miltonas išleidžia poemą <i>Prarastasis rojus</i>	Sudaroma Andrusavo taika tarp ATR ir Maskvos, kuriai atitenka Kijevas ir dalis Ukrainos Mykolas Kazimieras Pacas tampa LDK didžiuoju etmonu	
1668		Moljeras sukuria komediją <i>Šykštuolis</i>	Valdovas Jonas Kazimieras Vaza atsako sosto	
1669			ATR valdovu išrenkamas Mykolas Kaributas Višnioveckis, valdo iki 1673	
1670		Baruchas Spinoza išleidžia <i>Teologijos ir politikos traktatą</i>		
1673			ATR kariuomenė Chotino mūšyje nugalė turkus. ATR seimas nutarė kas trečią seimą šaukti Lietuvos Gardine	
1674		Nikolas Bualo išleidžia <i>Poezijos meną</i> Žanas Rasinus sukuria tragediją <i>Ifigenija</i>	ATR valdovu išrenkamas Jonas Sobieskis, valdo iki 1696	
1681	Baigta statyti Vilniaus Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia (pradėta 1668)			
1682		Pastatyti barokiniai Versalio rūmai		
1683			Jono Sobieskio vadovaujama kariuomenė įveikia turkus ir apgina Vieną	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1687		Izaokas Niutonas paskelbia <i>Matematinius gamtos filosofijos pagrindus</i>		
1688				Anglijos „šlovingoji revoliucija“ – įsigali konstitucinė monarchija
1689				Petras I tampa Rusijos caru
1690	Motiejus Pretorijus baigia rašyti <i>Prūsijos grožybes, arba Prūsijos teatrą</i>	Džonas Lokas išleidžia veikalą <i>Žmogaus proto apybraiža</i>		
1697			Augustas II Saksas išrenkamas ATR valdovu, valdo 1697–1704 ir 1710–1733	
1700			Valkininkų kautynėse LDK bajorai sumuša Sapiegų kariuomenę	Prasideda Šiaurės karas (1700–1721)
1701	Karaliaučiuje pirmą kartą išleidžiamas Naujasis Testamentas lietuvių kalba		Augustas II Saksas įtraukia Lietuvą ir Lenkiją į Šiaurės karą	Frydrichas I Karaliaučiuje vainikuojamas Prūsijos karaliumi – Prūsija tampa karalyste Prasideda Ispanijos įpėdinystės karas, trukęs iki 1713
1703			Rusijos kariuomenė su Augusto II Sakso pritarimu užima Vilnių ir didelę dalį Lietuvos	
1704		Gotfrydas Vilhelmas Leibnicas paskelbia veikalą <i>Naujos apybraižos apie žmogaus protą</i>	ATR seimas vietoj atstatyto Augusto II Sakso karaliumi išrenka švedų remiamą Stanislovą Leščinskį	
1706	Jonas Šulcas išleidžia į lietuvių kalbą išverstas Ezopo <i>pasakėčias</i> Mykolas Merlinas išleidžia knygą <i>Pagrindinis lietuvių kalbos principas</i> Jokūbas Perkūnas parašo J. Šulco <i>Ezopo pasakėčių įvertinimą – pirmąją recenziją</i>		Augustas II Saksas atsisako sosto, pripažįsta valdovu Stanislovą Leščinskį	
1707				Anglija su Škotija įjungiamos į Jungtinę Karalystę
1709	Stanislovas Antanas Ščiuka išleidžia veikalą <i>Lenkijos užtemimas</i>	B. Kristoforis išranda fortepijoną	Prūsų Lietuvoje nuo maro (1709–1711) miršta pusė gyventojų, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – trečdalis	Rusijos kariuomenė nugalė Karolio XII vadovaujamą švedų kariuomenę prie Poltavos
1710			Augustas II Saksas, remiamas Rusijos kariuomenės, seimo vėl pripažįstamas ATR valdovu	
1717			„Nebylusis“ ATR seimas	
1718	Karaliaučiaus universitete pradeda veikti Lietuvių kalbos seminaras	G. Farenheitas pagamina gyvsidabrio termometrą		
1719		Danielius Defo išleidžia <i>Robinsoną Kruzą</i>		
1721				Baigiasi Šiaurės karas Petras I pasiskelbia Rusijos imperatoriumi

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1726	Vilniuje įsteigiama vienuolių pijorų mokykla	Džonatanas Sviftas išleidžia <i>Guliverio keliones</i> Antonijus Vivaldis sukuria keturių koncertų ciklą <i>Metų laikai</i>		
1727		Johanas Sebastianas Bachas sukuria <i>Pasiją pagal šv. Matą</i>		
1730		Džeimsas Tomsonas išleidžia poemą <i>Metų laikai</i>		
1732		Volteras išleidžia tragediją <i>Zaira</i>		
1733			Augustas III Saksas išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1763	Prasideda ATR įpėdinystės karas, kuriame Saksonija, Austrija, Rusija kovoja prieš Prancūziją, Ispaniją, Sardiniją, Prūsiją, Bavariją
1735	Karaliaučiuje pirmą kartą išleidžiama visa Biblija lietuvių kalba Vilniuje pradedami spausdinti Jono Pašakauskio rengiami <i>Politiniai kalendoriai</i>			Prasideda Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1739
1740	Jėzuitai Vilniuje įsteigia mokyklą didikų vaikams (nuo 1751 pavadintą Kilmingųjų kolegija). Motiejus Dogelis imasi Vilniaus pijorų mokyklą pertvarkyti į Kilmingųjų kolegiją	Deividas Hjumas išleidžia veikalą <i>Traktatas apie žmogaus prigimtį</i>		Prūsiją pradeda valdyti karalius Frydrichas II, vadinamas Didžiuoju, valdė iki 1786 Austriją pradeda valdyti Marija Teresė, valdė iki 1780
1747	Pilypas Ruigys išleidžia <i>Lietuvių –vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyną</i> bei <i>Lietuvių kalbos kilmės, esmės ir būdo tyrinėjimą</i> , kuriame paskelbia pirmuosius spausdintus lietuvių tautosakos tekstus – tris lietuvių liaudies dainas Pauliaus Frydrichas Ruigys išleidžia veikalą <i>Lietuvių kalbos gramatikos pradmenys</i> Nesvyžiuje įsteigta Riterių akademija – pirmoji aukštoji karo mokykla Lietuvoje			
1748	Vilniaus Baroko architektūrinės mokyklos kūrėjas Jonas Kristupas Glaubicas baigė rekonstruoti Vilniaus Šv. Jono bažnyčią Mykolo Kazimiero Radvilo Žuvelės dvare Nesvyžiuje įsteigiamas teatras (veikė iki 1807), kuriame vaidinamos Pranciškos Uršulės Radvilienės sukurtos dramos (išleistos 1754)	Šarlis Monteskjė išleidžia traktatą <i>Apie įstatymų dvasią</i>		
1751		Denisui Didro vadovaujant pradedama leisti <i>Enciklopedija, arba Aiškinamasis mokslų, menų ir amatų žodynas</i> (1751–1780 išleidžiami 35 tomai)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1753	Jkuriama Vilniaus universiteto astronomijos observatorija Mykolas Olševskis išleidžia religinių skaitinių knygą <i>Broma atverta ing viečnastj</i> Vilniuje lenkų kalba išleidžiama Voltero drama <i>Zaira</i>			
1755	Antanas Skorulskis Vilniuje išleidžia <i>Filosofijos apybraižas</i> Karaliaučiuje išeina antras lietuviškos Biblijos leidimas			Lisabonoje įvyksta žemės drebėjimas
1756				Prūsijos karalius Frydrichas II užpuola Saksoniją – Europoje kyla Septynerių metų karas (1756–1763)
1758	Motiejus Dogelis išleidžia <i>Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatijos kodekso I dalį</i> (IV d. – 1764, V d. – 1759)			
1759	Vilniuje išleidžiamas lietuvių kalbos vadovėlis (iki 1800 pasirodo apie 20 leidimų)	Volteras išleidžia filosofinį romaną <i>Kandidas, arba Optimizmas</i>		
1760	Vilniuje pradedamas leisti pirmasis LDK laikraštis – <i>Lietuvos pasiuntinys</i> (lenk. <i>Kurier Litewski</i>) ir jo priedai <i>Literatūros žinios</i> bei <i>Užsienio žinios</i> Pranciškus Paprockis Vilniuje išleidžia istorijos ir geografijos vadovėlį <i>Namų žinios apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę su šios tautos istorija</i>			
1762		Žanas Žakas Ruso išleidžia romaną <i>Emilis, arba apie auklėjimą</i>		Kotryna II tampa Rusijos imperatore, valdo iki 1796
1764			Stanislovas Augustas Poniatovskis išrenkamas ATR valdovu, atsisako sosto 1795	
1766	Karolis Virvičius išleidžia <i>Racionaliąją visuotinės istorijos santrauką</i> (I–II d. 1766–1771)			
1767			Radome ATR bajorai sudaro konfederaciją	
1768			Sudaroma prieš karalių ir Rusijos savivalę nukreipta Baro konfederacija Rusija, Prūsija Austrija įsiveržia į ATR	Džeimsas Kukas atranda Australijos žemyną (1768–1771) Prasideda Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1774

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1769	Kazimieras Narbutas išleidžia <i>Logiką, arba Samprotavimo ir sprendimo mokslą</i>	Džeimsas Vatas užpatentuoja garo mašinos išradimą	Paulius Ksaveras Brastauskis įkuria Paulavos Respubliką	
Apie 1770		Johanas Volfgangas Gėtė pradeda rašyti <i>Faustą</i> (I dalis išleista 1808, II dalis – 1832)		
1772		Žanas Žakas Ruso parašo <i>Svarstymus apie Lenkijos valdžią ir apie jos reformų projektą</i> (išleisti 1782)	Pirmasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas	
1773	Įkuriama Edukacinė komisija, kurios pirmininku išrenkamas Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis			Popiežius panaikina jėzuitų ordiną (vėl atkuriamas 1814)
1774	Adolfas Kamenskis išleidžia <i>Piliečių edukaciją</i> Antanas Tyzenhauzas Gardine įkuria teatrą ir baudžiauninkų vaikų muzikos mokyklą, joje mokoma kalbų, menų, matematikos	Johanas Volfgangas Gėtė parašo <i>Jaunojo Verterio kančias</i> Džošua Reinoldsas nutapa <i>Jozefo Barečio portretą</i>		
1775	Kristijonas Donelaitis baigia rašyti <i>Metus</i> (1765–1775)			Kyla Šiaurės Amerikos kolonijų karas dėl Nepriklausomybės (1775–1783)
1776		Adamas Smitas paskelbia traktatą <i>Tautų gerovė</i>		Priimama Amerikos Nepriklausomybės deklaracija, sukuriamos Jungtinės Amerikos Valstijos
1778	Slanime įkuriamas <i>Vaikų baleto departamentas</i> (veikė 17 metų), kur baudžiauninkų vaikai mokosi šokio, skaityti, rašyti	Johanas Herderis išleidžia knygą <i>Tautų dainos</i> (1 t. – 1778, 2 t. – 1779), kurioje tarp 162 įvairių tautų dainų paskelbia 8 lietuvių liaudies dainas		
1780	Mykolas Kazimieras Oginskis Slanime pastato modernius, didžiąjai barokinei operai ir baletams atlikti pritaikytus <i>Naujuosius operos namus</i>			Vokietijos imperatoriumi ir Austrijos valdovu tampa Juozapas II, valdo iki 1790
1781		Imanuelis Kantas išleidžia <i>Grynojo proto kritiką</i>		
1782	Pagal Lauryno Gucevičiaus projektą pradedama rekonstruoti Vilniaus katedra, po trejų metų – ir Vilniaus rotušė	Johanas Volfgangas Gėtė sukuria dramą <i>Žvejė</i> , kurioje panaudojo vestuvinę lietuvių liaudies dainą Pradedama dalimis leisti Ž. Ž. Ruso <i>Išpažintis</i> (1782–1789)		
1784		I. Kantas paskelbia straipsnį <i>Atsakymas į klausimą „Kas yra Švietimas?“</i>		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1785	Išleistas Jeronimo Stroinovskio veikalas <i>Prigimtinės, politinės teisės, politinės ekonomijos ir tarptautinės teisės mokslas</i> Vilniuje pradeda veikti pirmas Lietuvoje profesionalus dramos ir muzikinis miesto teatras	Frydrichas Šileris sukuria <i>Odę džiaugsmui</i>		Anglas Edmundas Kartraitas išrado mechaninę verpimo mašiną
1786	Išleistas Pilypo Nerijaus Golianskio veikalas <i>Apie iškalbą ir poeziją</i> Išleista Juozapo Kazimiero Kosakauskio apysaka <i>Kunigas klebonas</i> Išleista Pauliaus Ksavero Brastauskio apysaka <i>Valstietė</i>			
1787		Volfngangas Amadėjus Mocartas sukuria operą <i>Don Žuanas</i>		JAV priimama pirmoji pasaulyje konstitucija Kyla Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1792
1788		Išleistas Imanuelio Kanto etikai skirtas veikalas <i>Praktinio proto kritika</i>	Pradedama dirbti ATR Ketverių metų seimas (1788–1792)	
1789		Išleistas Viljamo Bleiko eilėraščių rinkinys <i>Nežinojimo ir patirties dainos</i>	Išvesta Rusijos kariuomenė Sudaryta valstybės reformų komisija	Paryžiuje paimama Bastilija Priimama Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija Džordžas Vašingtonas išrenkamas pirmuoju JAV Prezidentu
1790		Išleistas Imanuelio Kanto estetikai skirtas veikalas <i>Sprendimo galios kritika</i>		
1791	Gotfrydas Ostermejeris parengia <i>Naująją lietuvių kalbos gramatiką</i> , kurioje pateikia ir eilivimo teorijos dalį		Gegužės 3 d. ATR seimas priima pirmąją konstituciją Europoje	Priimta Prancūzijos konstitucija Paskelbtas JAV Teisių bilis
1792			Rusija užpuola Abiejų Tautų Respubliką Sudaroma Rusijos remiama Targovicos konfederacija	Prancūzija paskelbiama respublika
1793	Vilniaus universitete įkuriama architektūros katedra, kuriai vadovauja Laurynas Gucevičius	Išleistas Imanuelio Kanto veikalas <i>Religija vien tik proto ribose</i>	Antrasis ATR padalijimas, kuriam priverstas pritarti Gardine posėdžiavęs ATR seimas	Liudviko XVI giljotinavimas
1794	Lietuvių ir lenkų kalbomis išleistas Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus gedulinis pamokslas, skirtas žuvusiems sukilėliams atminti	Viljamas Bleikas sukuria graviūrą <i>Pradžių pradžia</i> , kuria iliustruoja savo poemą <i>Europa. Pranašystė</i> Italų fizikas Aleksandras Volta išranda pirmąjį galvaninį (elektros) elementą	Kyla Tado Kosciuškos vadovaujamas nacionalinio sukilimo karas prieš Rusiją, Prūsiją, Austriją Lietuvių Tautos Aukščiausioji Taryba paskelbia Lietuvių tautos sukilimo aktą	
1795		Išleista Frydricho Šilerio knyga <i>Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą</i>	Trečiasis ATR padalijimas Žydams uždraudžiama verstis žemdirbyste Stanislovas Augustas Poniatovskis atsisako sosto	
1796				Rusijos imperatoriumi tampa Pavelas I (1796–1801)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1798		Išleistas bendras Viljamo Vordsvorto ir Samuelio Teiloro Koldridžo poezijos rinkinys <i>Lyrinės baladės</i>	Franciskas Goja sukuria grafikos ciklą <i>Kapričiai</i> (1796–1798) Jozefas Haidnas sukuria oratoriją <i>Pasaulio sukūrimas</i>	Anglų gydytojas Edvardas Dženeris pradeda skiepyti nuo raupų
1799	Stanislovas Bonifacas Jundžilas parašo veikalą <i>Taikomoji botanika</i>			Prancūzijoje į valdžią ateina Napoleonas
1800	Išleina Kristijono Gotlybo Milkaus žodynas ir gramatika. Pratarinė <i>Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynui</i> parašė Imanuelis Kantas	Išleistas Novalio rinkinys <i>Himnai nakčiai</i> Išleistas antrasis Viljamo Vordsvorto <i>Lyrinių baladžių</i> leidimas su pratarne, tapusia anglų romantinės poezijos programiniu tekstu	Įvedamas Rusijoje galiojęs senasis – Julijaus – kalendorius; Užnemunėje lieka galioti Grigaliaus kalendorius	Italų fizikas Aleksandras Volta išranda nuolatinės elektros srovės šaltinį
1801		Frydrichas Šileris parašo dramą <i>Orleano mergelė</i>	Lietuvos gubernija suskirstoma į Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijas, kurias kontroliuoti pavedama Vilniuje įsikūrusiam Lietuvos generalgubernatoriui	Rusijos imperatoriumi tampa Aleksandras I (1801–1825)
1802	Vilniaus miesto teatre pastatoma Volfgango Amadėjaus Mocarto opera <i>Užburtoji fleita</i>	Georgas Frydrichas Grotedefandas iššifruoja Babilono dantiraščius		Johanas Vilhelmas Riteris atranda ultravioletinius spindulius
1803			Vilniaus universitetas pertvarkytas į Vilniaus imperatoriškąjį universitetą	
1804		Frydrichas Šileris sukuria dramą <i>Vilhelmas Telis</i> Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Trečiąją („Herojinę“) simfoniją</i>		Prancūzija paskelbiama imperija, Napoleonas Bonapartas – imperatoriumi Napoleonu I Anglų technikas Ričardas Trevitikas sukonstruoja pirmąjį garvežį Žmonių populiacija pasaulyje išauga iki 1 milijardo
1805		Frydrichas Šileris kuria paskutinę dramą <i>Demetrijus</i> , kurioje vaizduoja ir LDK kanclerį Leoną Sapiegą		Trafalgaro ir Austerlico mūšiai
1806				Prancūzijos–Prūsijos karas Robertas Fultonas sukonstravo garlaivį
1807		Išleistas Džordžo Bairono poezijos rinkinys <i>Laisvos valandos</i> Išleistas Hėgelio veikalas <i>Dvasios fenomenologija</i>	Po Napoleono I pergalės prieš Prūsiją ir Rusiją įkuriama Varšuvos kunigaikštystė, į kurią įeina ir Užnemunė; įvedus Napoleono kodeksą, valstiečiai, nors ir netampa savo valdomos žemės savininkais, gauna asmens laisvę	Tilžės taikos sutartis, pasirašyta Napoleono I ir Aleksandro I, prie sutarties buvo priversta prisidėti Prūsija Varšuvos kunigaikštystės įkūrimas
1808	Varšuvoje išleistas Ksavero Bogušo veikalas <i>Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę</i> (lenkų k.)	Išleista Johano Volfgango Gėtės <i>Fausto I dalis</i> Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Penktąją („Likimo“) simfoniją</i> (1804–1808)		Anglų mokslininkas Džonas Daltonas įrodo, kad medžiagos susideda iš atomų
1809	Karaliaučiuje išleistas Liudviko Rėzos poezijos rinkinys <i>Prutena</i> (l d., vok. k.)	Išleistas Žano Baptisto Lamarko veikalas <i>Zoologijos filosofija</i> , kuriame išdėstyta gyvosios gamtos evoliucijos teorija		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1810	Parašytas Dionizo Poškos literatūrinis laiškas <i>Pas kunigą Ksaverą Bohušą, lietuvį, ir Jokymą Lelewelį, mozūrą</i> Apie 1810–1811 Dionizas Poška sukūrė eilėraščių <i>Mano darželis</i>		Vilniaus universitete įkuriama muzikologijos katedra (pirmoji Europoje) Mykolo Kleopo Oginskio memorandumas Rusijos carui dėl LDK atkūrimo	Simono Bolivarо žygiai Lotynų Amerikoje (tęsiasi iki 1830)
1812	Dionizas Poška išskobtame ažuole Baublyje įrengia senienų muziejų	Išleistas pirmasis Brolių Grimų pasakų rinkinys <i>Vaikų ir namų pasakos</i> (3 t. 1812–1822)	Žygio į Rusiją metu Napoleono I kariuomenė užima Lietuvą Rusijos kariuomenė įveikia Napoleono I kariuomenę, Lietuva atitenka Rusijai	Napoleono I žygis į Rusiją
1813		Išleistas Džeinės Ostin romanai <i>Protas ir jausmai</i>	Caras Aleksandras I Vilniuje pasirašo manifestą apie pergalingą karo su Napoleonu pabaigą	Leipcigo mūšis, kuriame įveikta Napoleono I armija
1814	Išleistas Antano Strazdo poezijos rinkinys <i>Giesmės šviesios ir šventos</i>	Išleista Ernsto Teodoro Amadėjaus Hofmano pasakų knyga <i>Aukso puodas</i>		Kroviniams gabenti imamas naudoti garinis lokomotyvas (sukonstruotas anglų išradėjo Džordžo Stefensono)
1815	Apie 1815–1825 Dionizas Poška sukuria poemą <i>Mužikas žemaičių ir Lietuvos</i> (publikuota 1886 <i>Aušroje</i>)		Vienos kongreso nutarimu iš didžiosios dalies Varšuvos kunigaikštystės žemių, taip pat ir Užnemunės, sudaroma Lenkijos karalystė	Vaterlo kautynės, Napoleono valdymo žlugimas
1816	Vilniuje pradėdamas leisti <i>Nenaudėlių draugijos</i> satyrinis laikraštis <i>Gatvės žinios</i> (lenk. <i>Wiadomości Brukowe</i>), leidžiama iki 1822			
1817	Įkuriama Filomatų draugija – Vilniaus universiteto studentų organizacija	Išleista Džordžo Bairono dramatinė poema <i>Manfredas</i> Išleistas Hėgelio veikalas <i>Filosofijos mokslų enciklopedija</i>	Slaptų organizacijų (filaretų, filomanų, šubravcų, masonų) veiklos pradžia	
1818	Išleistas Liudviko Rėzos parengtas pirmasis Kristijono Donelaičio <i>Metų</i> leidimas	Išleistas Merės Šeli romanai <i>Frankenšteinas, arba Naujasis Prometėjas</i>		
1819		Išleistas Arturo Šopenhauerio veikalas <i>Pasaulis kaip valia ir vaizdinys</i> Teodoras Žeriko nutapo <i>Medūzos plaustą</i>	Nuo Lietuvos Vilniaus gubernijos atskiriamas ir prie Kuršo gubernijos prijungiamas siauras Lietuvos pajūrio ruožas – Palangos–Šventosios apylinkės	
1820	Adomas Mickevičius Kaune sukuria <i>Odę jaunystei</i> Filomatai įkuria Filaretų ir Spindulingųjų draugijas	Išleista Aleksandro Puškino poema <i>Ruslanas ir Liudmila</i>		Fabianas fon Belingshauzenas ir Michailas Lazarevas atranda Antarktidą
1821		Išleista Džordžo Bairono misterija <i>Kainas</i>		Prasidėjo Graikų nepriklausomybės karas (iki 1832)
1822	Vilniuje išleista Adomo Mickevičiaus knyga <i>Poezija</i> (I t.) Simonas Daukantas parašo pirmąją Lietuvos istoriją lietuvių kalba <i>Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių</i> (išleista 1929) Kazimieras Kontrimas parengia lietuvių kalbos katedros įsteigimo Vilniaus universitete projektą		Visoje Rusijoje uždraudžiama masonų veikla Vilniuje veikia žemaičių studentų būrelis, kuris pradeda programinį lietuviybės puoselėjimo ir kėlimo į viešąjį visuomenės gyvenimą darbą	Prancūzų fizikas ir matematikas Amperas atranda molekulinis srautus Brazilija tapo nepriklausoma nuo Portugalijos

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1823	Vilniuje išleista Adomo Mickevičiaus knyga <i>Poezija</i> (II t.), kurioje paskelbtos dramos <i>Vėlinės II</i> ir <i>IV</i> dalys ir poetinė apysaka <i>Gražina</i> Simonas Stanevičius parašo odę <i>Šlovė žemaičių</i> , parengia ir išleidžia M. Daukšos <i>Postilės</i> ištraukas su „Prakalba į malonųjį skaitytoją“ Apie 1823 sukurta Silvestro Valiūno romantinė baladė „Birutė“		Mažojoje Lietuvoje leidžiamas pirmasis lietuviškas periodinis leidinys – <i>Nusidavimai Dievo karalystėje</i> Uždraudžiama Filomatų ir Filaretų draugijų veikla	JAV paskelbė Monro doktriną („Amerika – amerikiečiams“)
1824	Janas Čečiotas parašo eilėraščių knygą <i>Giesmelės apie senovės lietuvius</i> (lenkų k.) Liudvikas Rėza rinkinyje <i>Aisopas, arba Pasakos</i> paskelbia Kristijono Donelaičio pasakėčias	Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Devintąją („Džiaugsmo“)</i> simfoniją (1822–1824)		
1825	Išleistas Liudviko Rėzos parengtas lietuvių liaudies dainų rinkinys <i>Dainos, oder littauische Volkslieder</i> , poezijos rinkinys <i>Prutena</i> (II d. vok. k.) Dionizas Poška pradėjo sudarinti trikalbį lenkų–lotynų–lietuvių žodyną (liko nebaigtas)			Dekabristų sukilimas Rusijoje Anglijoje nutiesiama pirmoji pasaulyje geležinkelio linija, skirta keleiviams vežti
1826	Maskvoje išleistas Adomo Mickevičiaus rinkinys <i>Sonetai</i> , kuriame paskelbtas ciklas „Krymo sonetai“	Žozefas Niseforas Njepsas padaro pirmąją fotografiją		
1827		Išleista Henriko Heinės poezijos knyga <i>Dainų knyga</i> Išleista Džakomo Kazanovos memuarų knyga <i>Mano gyvenimo istorija</i> (parašyta 1789–1798)		
1828	Peterburge išleista Adomo Mickevičiaus poema <i>Konradas Valenrodas</i>		Vilniaus universitetas kreipiasi į Rusijos švietimo ministeriją, prašydamas leisti įsteigti universitete lietuvių kalbos katedrą, tačiau prašymas nepatenkinamas	
1829	Išleista Simono Stanevičiaus knyga <i>Šešios pasakos Simono Stanevičės, žemaičio, ir antros šešios Krizo Donelaičio, lietuvininko prūso</i> , parengtas pirmasis Lietuvoje dainų rinkinys <i>Dainos žemaičių</i> (1833 išleistos dainų natos – <i>Pažymės žemaitiškos gaidos, pridėtinos prie Dainų žemaičių</i>), atnaujinta XVIII a. lietuvių kalbos gramatika <i>Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos, arba žemaitiškos</i> Išleista Juliaus Slovackio drama <i>Mindaugas</i> (lenkų k.)	Išleistas pirmasis Honoré de Balzako epopėjos „Žmogiškoji komedija“ romanas <i>Šuanai</i>		Graikai išsivaduoja iš Osmanų imperijos
1830		Išleistas Stendalio romanas <i>Raudona ir juoda</i> Viktoras Hugo parašo pjesę <i>Ernani</i> , laikomą Romantizmo manifestu Eženas Delakrua nutapo paveikslą <i>Laisvė, vedanti liaudį į barikadas</i>	Lietuvos ir Lenkijos sukilimas prieš Rusiją (prieš caro valdžią) (1830–1831)	Revoliucijos Prancūzijoje (Liepos revoliucija), Belgijoje, Italijoje Iš Nyderlandų karalystės išsivadavo Belgija

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1831		Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Paryžiaus katedra</i>		Anglų mokslininkas Michaelis Faradėjus sukuria elektros srovę Pirmasis darbininkų sukilimas Europoje (Lione)
1832	Uždaromas Vilniaus universitetas	Adomas Mickevičius Dresdene parašo <i>Vėlinių</i> III dalį Išleista Johano Volfgango Gėtės <i>Fausto</i> II dalis	Įstaigose įvedama rusų kalba	
1833		Išleistas Aleksandro Puškino eilių romanas <i>Eugenijus Oneginas</i> (dalimis buvo publikuotas 1825–1832)		Paskelbtas vergijos panaikinimas visoje Britų imperijoje Amerikiečių tapytojas ir išradėjas Samuelis Morzė sukonstruoja telegrafo aparatą (patentuotas 1838)
1834	Paryžiuje išleista Adomo Mickevičiaus poema <i>Ponas Tadas</i>	Išleistas Onorės de Balzako romanas <i>Tėvas Gorijo</i>		Oficiali Ispanų inkvizicijos pabaiga
1835	Teodoras Narbutas pradeda leisti <i>Lietuvių tautos istoriją</i> (t. 1–9; baigta leisti 1841)	Suomijoje išleista Elijo Lionroto <i>Kalevala</i>		
1836		Išleistas Čarlzo Dikenso romanas <i>Pomirtiniai Pikviko klubo užrašai</i> Išleistas Aleksandro Puškino romanas <i>Kapitono duktė</i> , pradėdąs rusų realistinės prozos aukso amžių		
1837	Apie 1837 m. Simonas Daukantas baigė rašyti <i>Istoriją žemaitišką</i> (I t. išleistas 1893, II t. – 1897, pavadinimu <i>Lietuvos istorija</i>) Liudvikas Adomas Jucevičius išvertė pirmąją ištrauką iš Adomo Mickevičiaus <i>Vėlinių</i> (ištrauka iš ketvirtosios dalies)			Samuelis Morzė pademonstruoja elektrinį telegrafą
1838		Išleistas Čarlzo Dikenso romanas <i>Oliveris Tvistas</i>		Čartistų judėjimo Didžiojoje Britanijoje pradžia
1839		Lujį Dageras išrado praktinį fotografavimo būdą (dagerotipą)	Vilniuje įvykdoma mirties bausmė Jaunosios Lenkijos emisarui Simonui Konarskiui, telkusiam anticarinį pagrindį Lietuvoje	Likviduojama Unitų bažnyčia – unitai prievarta grąžinami rusų Stačiatikių bažnyčiai
1840	Vilniuje išleista pirmoji Juozapo Ignoto Kraševskio herojinio-mitologinio epo <i>Anafielas</i> dalis „Vitolio rauda“ Išleistas Liudviko Adomo Jucevičiaus etnografinis veikalas <i>Žemaitijos bruožai</i> (lenkų k.) Išleista Juozapo Silvestro Dovydaičio didaktinė apysaka <i>Šiaulėniškis senelis</i> (I–III d. 1840–1864)	Išleistas Edgardo Alano Po apsakymų rinkinys <i>Groteskai ir Arabeskos</i> Išleistas Michailo Lermontovo romanas <i>Mūsų laikų herojus</i>	Priimamas valstybinių valstiečių reformos įstatymas (Lenkijos Karalystėje negaliojo), numatęs lažo pakeitimą činčū, valstiečių lokalinės savivaldos įvedimą Lietuvos vardas išbraukiamas iš Vilniaus ir Gardino gubernijų pavadinimų Panaikinamas Lietuvos Statuto galiojimas, Vakarų krašto teismuose įvedama Rusijos teisė	
1841	Juozapas Ignacas Kraševskis Vilniuje pradeda leisti žurnalą <i>Athenaeum</i> (iki 1851)		Vidaus reikalų ministerija leidžia steigti lietuviškas elementarias mokyklėles prie žemaičių vyskupystės bažnyčių, kartu įpareigodama mokyti jose ir rusiškos abėcėlės Sekuliarizuojamos (konfiskuotos) Katalikų bažnyčios žemės (iki 1842)	Narkozės išradimas

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1842	Išleista Liudviko Adomo Jucevičiaus knyga <i>Žemaitijos prisiminimai</i> (lenkų k.)	Išspausdinta Nikolajaus Gogolio apysaka <i>Apsiaustas</i>	Iš 7 Vilniaus gubernijos apskričių sudaroma Kauno gubernija. Prie Vilniaus gubernijos prijungiamos Lydos, Vileikos ir Dysnos apskritys 1842–1844 – Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija perkeliama į Peterburgą	D. Britanijoje uždrausta moterims dirbti kasyklose
1844		Dalimis publikuojamas Aleksandro Diuma romanas <i>Trys muškietininkai</i>		JAV perduodama pirmoji telegrama
1845	Išleista pirmoji lietuvių kultūros istorija – Simono Daukanto veikalas <i>Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių</i>	Išleistas Edgaro Alano Po rinkinys <i>Varnas ir kiti eilėraščiai</i>		
1846	Simonas Daukantas parengė liaudies dainų rinkinį <i>Dainės žemaičių</i> Išleistas Simono Daukanto verstas Fedro pasakėčių rinkinys <i>Pasakos Fedro</i> Išleista Liudviko Adomo Jucevičiaus knyga <i>Lietuva. Jos senovės paminklai, buitis ir papročiai</i> (lenkų k.)		Laurynas Ivinskis pradeda leisti <i>Kalendorių, arba Metskaitlių ūkiškąjį</i> (iki 1878)	
1847	Išleistas Juozapo Ignoto Kraševskio veikalas <i>Lietuva</i> (II d. 1856; lenkų k.) Kanutas Ruseckas nutapo paveikslą <i>Lietuvaitė su verbomis</i>	Išleistas Emilės Brontės romanas <i>Vėtrų kalnas</i> Išleistas Šarlotės Brontės romanas <i>Džeinė Eir</i>	1847–1849 – Vilniuje veikia Lietuvos jaunimo brolybės sąjunga – slapta lenkų–litvinų organizacija, puoselėjusi naujo sukilimo planus	D. Britanijoje priimtas įstatymas dėl dešimties valandų darbo dienos moterims ir vaikams iki 18 metų
1848	Išleistas Motiejaus Valančiaus istoriografinis veikalas <i>Žemaičių vyskupystė</i>	Išleistas Karlo Markso ir Frydricho Engelso <i>Komunistų partijos manifestas</i> Išleistas Aleksandro Diuma (sūnaus) romanas <i>Dama su kamelijomis</i>		Įvesta visuotinė vyrų rinkimų teisė Prancūzijoje ir Šveicarijoje Europoje kyla revoliucijų banga, vadinamasis Tautų pavasaris Prasidėjo Kalifornijos aukso karštligė (truko iki 1855)
1849		Baigtas leisti šešių tomų Ogiusto Konto (Comte) veikalas <i>Pozityviosios filosofijos kursas</i> Estijoje išleidžiama <i>Kalevala</i>		
1850	Motiejus Valančius tampa Žemaičių (Telšių) vyskupu	Išleista Viljamo Vordsvorto knyga <i>Preliudai</i>		
1851	Išleistas Georgo Neselmano <i>Lietuvių kalbos žodynas</i>	Išleistas Hermano Melvilio romanas <i>Mobis Dikas</i> Londone vyksta pirmoji pasaulinė paroda		
1852		Išleistas Harietos Bičer-Stou romanas <i>Dėdės Tomo trobelė</i>		
1853		Pastatyta Džiuzepės Verdžio opera <i>Traviata</i>	Išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokoslės kelionių knyga <i>Iškylos po andainykštes mano apylinkes</i>	Prasidėjo Krymo karas (iki 1856) Išrastas aspirinas
1854	Lvove išleista Vladislovo Sirokoslės poema <i>Margiris</i>	Išleista Henrio Deivido Toro knyga <i>Voldenas, arba Gyvenimas miške</i>	Pirmųjų garlaivių Nemune navigacija Lietuvoje nutiesiama pirmoji telegrafo linija	
1855	Vilniuje įkurta mokslinė humanitarinė draugija Archeologijos komisija	Išleistas Volto Vītmeno poezijos rinkinys <i>Žolės lapai</i>		„Liberalusis atšilimas“ caro valdžios politikoje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1856	Augustas Šleicheris išleidžia pirmąją mokslinę lietuvių kalbos gramatiką		Išleistas pirmasis turistinis vadovas po Vilnių – Adomo Honorijaus Kirkoro <i>Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes</i>	
1857	Antanas Baranuskas parašo <i>Dainų dainelę</i> (publikuota 1883 <i>Aušroje</i>) Vilniuje atidarytas Senienų muziejus	Estijoje pradėtas leisti Frydricho Reinholdo Kroicvaldo <i>Kalevo sūnus</i> (baigta leisti 1861) Išleistas Šarlio Bodlero poezijos rinkinys <i>Blogio gėlės (Piktybės gėlės)</i> Išleistas Gustavo Flobero romanas <i>Madam Bovari</i>	Išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokoplės kelionių knyga <i>Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą</i> (1857–1860)	Prasideda pirmoji pasaulinė ekonominė krizė Prancūzų mikrobiologas Luji Pasteras duoda pradžią bakteriologijai
1858	Karolina Praniauskaitė išleidžia eilėraščių rinkinį <i>Dainelės</i> (lenkų k.) Motiejus Valančius Vilniuje išleidžia hagiografinės prozos knygą <i>Živatai šventųjų</i>		Vyskupo Motiejus Valančiaus dėka pradėtos steigti blaivybės brolijos (blaivybės sąjūdis Lietuvoje, uždraustas 1864)	Indija tampa D. Britanijos kolonija
1859	Antanas Baranuskas parašo poetas <i>Anykščių šilelis</i> (1858–1859; 1860–1861 išspausdinta Lauryno Ivinskio kalendoriuose <i>Metų skaitlius ūkiniškias</i>), <i>Kelionė Petaburkan</i> (1858–1859) ir <i>Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva</i>	Išleistas Ivano Turgenevo romanas <i>Bajorų gūžta</i> Čarlzas Darvinas išleidžia veikalą <i>Apie rūšių kilmę</i>		Pradedamas kasti Sueco kanalas
1861		Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Pažemintieji ir nuskriaustieji</i> Išleistas vokiečių mokslininko Jahano Jakobo Bachofeno veikalas <i>Motinių teisė</i> , išskėles mintį apie matriarchatą	Carinėje Rusijoje panaikinama baudžiava Patriotinės manifestacijos su Lenkijos ir Lietuvos valstybingumo šūkiiais (kovo-rugpjūčio mėn.)	Prasideda pilietinis karas Jungtinėse Amerikos Valstijose (iki 1865) Įkuriami Italijos karalystė Luji Pasteras atranda mikrobų
1862		Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Vargdieniai</i>	Per Lietuvą baigtas tiesti geležinkelis, jungęs Peterburgą su Varšuva	
1863		Eduardas Manė nutapo paveikslą <i>Pusryčiai ant žolės</i>	Lietuvos ir Lenkijos sukilimas prieš carinę Rusiją (1863–1864) Vilniaus generalgubernatoriumi paskirtas Michailas Muravjovas	Londone atidaromas pirmasis metro
1864		Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Užrašai iš pogrindžio</i>	Uždrausta lietuviška spauda lotyniškais rašmenimis Muravjovas uždraudžia visas nevaldiškas mokyklas Iš Varnių į Kauną perkeliama Žemaičių (Telšių) vyskupystės kurija	Londone įkurtas <i>Pirmasis Internacionalas</i>
1865		Pradėtas publikuoti Levo Tolstojaus romanas <i>Karas ir taika</i> (baigta publikuoti 1869) Eduardas Manė nutapo <i>Olimpiją</i> Išleista Luiso Kerolio apysaka <i>Alisa stebuklų šalyje</i>	Motiejus Valančius per kunigus imasi atsakomųjų veiksmų prieš rusinimo politiką: ragina liaudį nesiduoti pritraukiamai į stačiatikybę, boikotuoti kirilica parašytas lietuviškas knygas, steigti lietuviškas mokyklas	JAV uždraudžiama vergija
1866		Polis Verlenas išleidžia pirmąjį eilių rinkinį <i>Saturniški eilėraščiai</i> Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Nusikaltimas ir baismė</i>	Veiveriuose įsteigiami pedagoginiai kursai Užnemunės pradžios mokyklų mokytojams ruošti (nuo 1872 – mokytojų seminarija)	Suomijoje prasideda badmetis – paskutinis natūralių priežasčių sukeltas badas Europoje (iki 1868)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1867	Atidaroma Vilniaus viešoji biblioteka 1867–1870 – Motiejaus Valančiaus iniciatyva Rytprūsiuose sukuriama lietuviškos spaudos tradiciniu raidynu leidimo ir nelegalaus jos platinimo Lietuvoje sistema	Išleista Henriko Ibseno drama <i>Peras Giuntas</i> Išleistas Karlo Markso veikalas <i>Kapitalas</i> (I t.)	Iš Varšuvos generalgubernatoriui pavaldžios Augustavo gubernijos šiaurinių apskričių sudaroma Suvalkų gubernija: nuo šiol Užnemunė dažniausiai vadinama Suvalkijos vardu	JAV iš Rusijos nusipirko Aliaską Austrijos–Vengrijos imperijos sukūrimas Alfredas Nobelis išrado dinamitą Meidzi revoliucija Japonijoje
1868	Išleista Motiejaus Valančiaus <i>Vaikų knygelė ir Paaugusių žmonių knygelė</i>	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Idiotas</i> Išleistas Andrėjaus Pumpuro <i>Lačplėsis</i>	Prasideda masinė ekonominė emigracija iš Lietuvos į Jungtines Amerikos Valstijas	
1869	Išleista Motiejaus Valančiaus apysaka <i>Palangos Juzė</i>	Išleista Prospero Merimė apysaka <i>Lokys</i> („Lokis“) Išleistas Polio Verleno rinkinys <i>Galantiškos šventės</i> Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Žmogus, kuris juokiasi</i> Tarptautinė dailės paroda Miunchene. Pirmasis didelis realistų pasiekimas		Dmitrijus Mendelejevas sudaro periodinę cheminių elementų sistemą Atidaromas Sueco kanalas
1870		Henrichas Šlymanas suranda Troją		Italijos suvienijimas Prasidėjo Prancūzijos–Prūsijos karas (iki 1871)
1871	Išleista Konstantino Tiškevičiaus knyga <i>Neris ir jos krantai</i>	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Demonai</i>	1871–1873 – nutiesiamas Liepojos–Romnų geležinkelis	Vokietijos suvienijimas Kancleriu tampa Otas fon Bismarkas Antrasis reichas (iki 1918)
1872	Motiejus Valančius parašo prozos rinkinį <i>Pasakojimas Antano tretininko</i> (išleista 1891)	Išleista Luiso Kerolio apysaka <i>Alisa Veidrožio karalystėje</i> Išleistas Frydricho Nyčės veikalas <i>Tragedijos gimimas iš muzikos dvasios</i> Klodus Mone nutapo paveikslą <i>Įspūdis: saulėtekis</i> (iš šio paveikslo pavadinimo kilo impresionizmo terminas)		Įvyksta pirmosios oficialios tarptautinės futbolo varžybos tarp Škotijos ir Anglijos
1873		Pradedamas publikuoti Levo Tolstojaus romanas <i>Ana Karenina</i> (baigta publikuoti 1877)	Baigiamas tiesti Liepojos–Romnų geležinkelis	Prasideda Ilgoji depresija – pasaulinė ekonomikos krizė, labiausiai palietusi Europą ir JAV (iki 1896)
1874		Paryžiuje surengta pirmoji impresionistų tapybos paroda	Rekrūtų prievolė pakeičiama visuotine karo prievole	
1875	Baigiamas leisti Jono Kazimiero Vilčinskio <i>Vilniaus albumas</i> (pradėtas 1842)	Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Jaunuolis</i> Išleistas Žiulio Verno romanas <i>Paslaptingoji sala</i>		
1876		Ogiustas Renuaras nutapo paveikslą <i>Šokiai „Moulin de la Galette“</i>	Įsigalioja 1870 metų Miestų įstatymas Vilniaus ir Kauno gubernijose: miesto dūmą pradedama rinkti ne luominiu, o turto cenzo pagrindu	Vokiečių inžinierius N. Otas sukuria automobilinio variklio prototipą A. G. Belas (JAV) užpatentuoja telefoną
1879	Mažajoje Lietuvoje įkuriama Lietuvių literatūros draugija (veikia iki 1923)	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Broliai Karamazovai</i> (baigta publikuoti 1880)		Dvilypė sąjunga Iš Osmanų imperijos išsivadavo Rumunija, Serbija, Juodkalnija (1878)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1880	Išleistas Antano Juškos rinkinio <i>Lietuviškos dainos</i> I tomas (3 t.: 1880–1883)	Ogiustas Rodenas sukuria skulptūrą <i>Mąstytojas</i>		Prasidėjo pirmasis Būry karas (iki 1881)
1881		Išleistas Polio Verleno poezijos rinkinys <i>Branda</i>		Rusijos imperatoriui tampa Aleksandras III
1882	Varšuvoje išleistas Juozapo Ignoto Kraševskio istorinis romanas <i>Kunigas</i> (lenkų k.), turėjęs didelės įtakos lietuvių Romantizmui		Lietuvoje nutiesta pirmoji telefono linija (nuo Kretingos per Plungę iki Rietavo)	Tarp Vokietijos, Austrijos-Vengrijos ir Italijos sudaroma <i>Trilypė sąjunga</i> Tomas Edisonas išranda apšvietimui pritaikytą elektros lemputę
1883	Prūsijoje pradedamas leisti pirmasis lietuviškas Didžiąjai Lietuvai skirtas laikraštis <i>Aušra</i> (ėjo iki 1886)	Publikuotas Antono Čechovo apsakymas <i>Storasis ir plonasis</i>	Nutiesta pirmoji telefono linija Lietuvoje Pagalvės mokestis pakeičiamas žemės mokesčiu	
1885	Tilžėje įkurta Lietuvių kultūros draugija „Birutė“ (veikė iki 1914)	Baigtas publikuoti Frydricho Nyčės veikalas <i>Taip kalbėjo Zaratustra</i> (dalimis publikuotas nuo 1883)		Luji Pasteras išranda skiepus
1886		Išleistas Frydricho Nyčės veikalas <i>Anapus gėrio ir blogio</i> Žanas Moreasas žurnale <i>Figaro</i> išspausdina simbolizmo manifestą	Dėl ideologinių nesutarimų tarp konservatyviai katalikiškai ir liberaliai nusiteikusių inteligentų bei dėl to iškilusių finansinių sunkumų nustojo eiti <i>Aušra</i>	Karlas Bencas ir Gotlybas Daimleris sukuria pirmuosius benzinu varomus automobilius Tomas Edisonas išranda garsą atkuriantį prietaisą – fonografą
1888	Vincas Kudirka įkūrė Varšuvos lietuvių studentų draugiją „Lietuva“	Išleistas Gi de Mopasano romanas <i>Pjeras ir Žanas</i>		
1889	Prūsijoje pradedamas leisti laikraštis <i>Varpas</i> (ėjo iki 1905)	Išleistas Henri Bergsono traktatas <i>Laikas ir laisvoji valia</i>		Prancūzas G. Eifelis sukonstravo aukščiausią Paryžiaus bokštą
1890	Tilžėje pradedamas leisti laikraštis <i>Žemaičių ir Lietuvos apžvalga</i> (ėjo iki 1896)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Badas</i> Išleistos Moriso Meterlinko simbolistinės pjesės <i>Nekviestoji viešnia</i> ir <i>Aklieji</i>	1890–1914 – masinės lietuvių migracijos į JAV, Rusijos imperijos miestus metas	Pirmasis dangoraižis Čikagoje
1891				Džeimsas Neismitas išrado krepšinį
1892		Išleistas Oskaro Vaildo romanas <i>Doriano Grėjaus portretas</i> Išleistas Artūro Konano Doilio novelių ciklas <i>Šerloko Holmsa nuotykių</i>	Oginskių dvare Rietave pastatyta pirmoji Lietuvoje elektrinė	
1893		Edvardas Munkas nutapo paveikslą <i>Šauksmas</i>	Kražių skerdynės. Caro valdžia brutaliai susidoroja su žmonėmis, pasipriešinusiais valdžios ketinimui uždaryti Kražių vienuolyno bažnyčią	Naujojoje Zelandijoje moterims pirmą kartą pasaulyje suteikta visuotinė balsavimo teisė
1894	Išleistas Antano Vienažindžio poezijos rinkinys <i>Dainos lietuvninko Žemaičiuose</i> <i>Varpe</i> išspausdinta Džordžo Bairono misterija <i>Kainas</i> (vertė Vincas Kudirka)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Panas</i> Išleistas kolektyvinis rinkinys <i>Rusų simbolistai</i> (su Valerijaus Briusovo įvadu)		Rusijos imperatoriui tampa Nikolajus II Tomas Alva Edisonas išranda kinematoskopą ir nufilmuoja pirmuosius filmus

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1895	Tilžėje išleistas Maironio poezijos rinkinys <i>Pavasario balsai</i> , poema <i>Tarp skausmų į garbę</i> ir operos libretas <i>Kamė išganymas?</i> Tilžėje išleista Vilkutaičio-Keturakio komedija <i>Amerika pirtyje</i> Varpe išleista Vinco Kudirkos satyra <i>Viršinininkai</i> Išleistas Žemaitės apsakymas <i>Rudens vakaras</i> Įsteigta Tilžės lietuvių giedotojų draugija (veikė iki 1935)	Paryžiuje, Grand cafe kavinės rūsyje, parodytas pirmasis viešas kino seansas		Guljemas Markonis užpatentuoja bevielį radijo ryšį Vokiečių fizikas Vilhelmas Konradas Rentgenas atranda spindulius, vėliau pavadintus jo vardu
1896	Varpe publikuota Vinco Kudirkos satyra <i>Lietuvos tilto atsiminimai</i> Tilžėje pradėtas leisti laikraštis <i>Tėvynės sargas</i> (ėjo iki 1904)	Išleistas Henriko Senkevičiaus romanas <i>Quo vadis</i> Išleista Antono Čechovo drama <i>Žuvėdra</i>	Įkuriama Lietuvos socialdemokratų partija – pirmoji politinė partija Lietuvoje Paryžiuje įsisteigia lietuvių draugija <i>Želmuo</i> Lietuvoje užregistruotas pirmasis automobilis	Atėnuose įvyksta pirmosios modernios olimpinės žaidynės
1897	Varpe publikuota Vinco Kudirkos satyra <i>Cenzūros klausimas</i> Varpe publikuota Adomo Asnyko drama <i>Kęstutis</i> (vertė Vincas Kudirka) Lietuvoje (Vilniuje) įvyko pirmasis viešas kino seansas	Išleistas Herberto Georgo Velso fantastinis romanas <i>Nematomas žmogus</i>	Atšaukiamas draudimas statyti naujas katalikų bažnyčias	
1898	Varpe išspausdinta Vinco Kudirkos <i>Tautiška giesmė</i> , teorinis traktatas <i>Tiesos eilėms rašyti</i> , satyra <i>Vilkai</i> Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas rinkinys <i>Lietuviškos pasakos</i> (II t. – 1902)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Viktorija</i> Išleistas Herberto Velso fantastinis romanas <i>Pasaulių karas</i> Išleistas Antono Čechovo apsakymas <i>Žmogus futliare</i>		Marija ir Pjeras Kiuri nustato radioaktyviuosius elementus – radį ir polonį
1899	Išleistas Žemaitės apsakymų rinkinys <i>Paveikslai</i> (I ir II d.) Išleistas Vinco Kudirkos eilėraščių rinkinys <i>Laisvos valandos</i> Varpe išspausdintas Adomo Mickevičiaus dramos <i>Vėlinės</i> III d. trijų scenų vertimas (vertė Vincas Kudirka) Lietuvoje (Palangoje) lietuvių kalba viešai suvaidintas pirmasis spektaklis „Amerika pirtyje“	Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Sapnų aiškinimas</i> Edgaras Dega nutapo paveikslą <i>Žydrosios šokėjos</i>		Prasidėjo Antrasis Būrų karas (iki 1902)
1900	Išleista Žemaitės knyga <i>Paveikslai</i> (III d.) Išleistas Adomo Mickevičiaus <i>Vėlinių</i> III dalies pirmos, antros ir septintos scenos vertimas (vertė Vincas Kudirka) Varpe publikuota Juliaus Slovackio drama <i>Mindaugis</i> (vertė Vincas Kudirka) Tilžėje pradėdamas leisti laikraštis <i>Žinyčia</i> (ėjo iki 1902)	Išleistas Teodoro Draizerio romanas <i>Sesuo Keri</i> Išleistas Lymano Franko Baumo romanas vaikams <i>Ozo šalies stebukladarys</i> Anglų archeologas Artūras Džonas Evansas Kretos saloje atidengia vadinamąją Mino civilizaciją, klestėjusią 2600–1100 m. pr. Kr. Paryžiuje vyksta Pasaulinė paroda	Lietuvos ekspozicija Pasaulinėje parodoje Paryžiuje, kur parodyta lietuvių etnografinė buitis ir spauda Išspausdintas lietuviškas žemėlapis	Įkuriama Anglijos leiboristų partija
1901	Mikalojus Konstantinas Čiurlionis sukūrė simfoninę poemą <i>Miške</i> (1900–1901) Tilžėje išleista Jono Jablonskio <i>Lietuviškos kalbos gramatika</i>	Paskirtos pirmosios Nobelio premijos		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1902	Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas dainų rinkinys <i>Ožkabalių dainos</i>	Išleista Rainerio Marijos Rilke's poezijos knyga <i>Vaizdų knyga</i>	Įkurta Lietuvių demokratų partija (LDP), puoselėjanti nepriklausomos Lietuvos valstybės etnografinės ribose idealą	Australijoje moterims suteikta visuotinė balsavimo teisė
1903	Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas pasakojamosios tautosakos rinkinys <i>Iš gyvenimo vėlių bei velnių ir Lietuviškos pasakos įvairios</i> Išleista Šatrijos Raganos apysaka <i>Viktutė</i> Čiurlionis nutapo ciklą <i>Laidotuvių simfonija</i>	Išleista Antono Čechovo drama <i>Vyšnių sodas</i> Išleistas Levo Šestovo traktatas <i>Dostojevskis ir Nyčė</i> Tarptautinė Georgo Melieso filmo <i>Kelionė į Mėnulį</i> sėkmė		Vilberis ir Orvilis Raitai pakyla pirmuoju lėktuvu
1904	Išleistas Vinco Pietario romanas <i>Algimantas</i> Išleista Maironio poema <i>Nuo Birutės kalno</i> (lenkų k.) Vilniuje pradedamas leisti pirmasis lietuvių dienraštis <i>Vilniaus žinios</i> (ėjo iki 1909)	Išleistas Luidžio Pirandelo romanas <i>Velionis Matija Paskalis</i> Išleistas Džeko Londono romanas <i>Jūrų vilkas</i>	Spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimas (gegužės 7 d.)	Prasidėjo Rusijos–Japonijos karas (baigėsi 1905)
1905	Išleistas atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas	Išleistas vienas žymiausių simbolizmo kūrinių – Moriso Meterlino pjesė <i>Mėlynoji paukštė</i>	Didysis Vilniaus Seimas (gruodžio 4–5 d.) Gegužės 14 d. caras pasirašo įsaką, kuriuo leidžiama Vakarų gubernijų mokyklose mokytį lietuvių ir lenkų kalbų	Prasidėjo Rusijos revoliucija (tęsėsi iki 1907) Albertas Einšteinas paskelbė reliatyvumo teoriją
1906	Išleisti Jono Biliūno apsakymų rinkiniai <i>Įvairūs apsakymėliai</i> ir <i>Lazda. Ubagas. Svečiai. Brisiaus galas</i> Vilniuje įvyko pirmosios lietuviškos operos <i>Birutė</i> premjera Vilniuje atidaryta pirmoji lietuvių dailės paroda	Išleistas Džeko Londono romanas <i>Baltoji iltis</i> Išleistas Aptono Sinklerio romanas <i>Džiunglės</i>	Kovo 17 d. caras pasirašo įsaką, leidžiantį kurti profesines sąjungas ir draugijas	Sušauktas Rusijos parlamentas – Dūma Pradėta Piotro Stolypino reforma
1907	Išspausdinta Jono Biliūno <i>Liūdna pasaka</i> Išleista Maironio poema <i>Jaunoji Lietuva</i> Išleistas pirmasis lietuvių literatūros almanachas <i>Gabija</i> Vincas Krėvė pradeda rašyti veikalą <i>Dangaus ir žemės sūnūs</i> (išsp. 1949, 1961)	Išleistas Maksimo Gorkio romanas <i>Motina</i> Išleistas Henri Bergsono veikalas <i>Kūrybinė evoliucija</i> Pablo Pikasas nutapo paveikslą <i>Avinjono merginos</i> , laikomą viena iš pirmųjų kubistinių kompozicijų	Įvyko Pirmasis Lietuvos moterų suvažiavimas Kaune Įkurtos Lietuvių mokslo draugija, Lietuvių dailės draugija, įvairios lietuvių švietimo draugijos Lietuvių mokslo draugija pradėjo leisti mokslo leidinių seriją <i>Lietuvių tauta</i> (ėjo iki 1936) Vilniuje pradėtas leisti visuomenės, politikos ir kultūros laikraštis <i>Viltis</i> (ėjo iki 1915)	Anglijos–Rusijos kompromisas Susiformuoja Antantės blokas (Trilypė santarvė)
1908	Kazimieras Būga išleidžia veikalą <i>Aistiški studijai</i>	Pirmą kartą išleistas Frydricho Nyčės esė rinkinys <i>Ecce Homo</i>	Įsteigiama Lietuvių katalikų moterų draugija	Iš Osmanų imperijos išsivadavo Bulgarija
1909	Išleista Maironio poema <i>Raseinių Magdė</i> Išspausdintas Vinco Krėvės apsakymas <i>Bobulės vargai</i> , padavimas <i>Milžinkapis</i>	Išleistas Džeko Londono romanas <i>Martinus Idenas</i> Filipas Tomazas Marinėtis paskelbė pirmąjį futurizmo manifestą	Įsteigtos Lietuvos žinios	
1910	Išleistas Vinco Krėvės <i>Šarūnas</i> Išleidžiama Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės eseistikos knyga <i>Lietuvoje</i>	Išleistas Rainerio Marijos Rilke's romanas <i>Maltės Lauridso Brigės užrašai</i> Vasilijus Kandinskis nuleija pirmąją abstrakčią akvarelę	Lietuvių šviesuomenė pradėjo projektuoti <i>Lietuviškos enciklopedijos</i> leidimo idėją, kuri buvo įgyvendinta tik tarpukario metais Kaune įrengta pirmoji radijo stotis Lietuvoje	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1911	Išleista Vinco Krėvės drama <i>Šarūnas</i> Kazimieras Būga paskelbia studiją <i>Apie lietuvių asmens vardus</i> Išleistas Jurgio Baltrušaičio poezijos rinkinys <i>Žemės laiptai</i> (rusų k.)	Išleista Nikolajaus Berdiajevo knyga <i>Laisvės filosofija</i> Nicolajaus Gumiljovo pastangomis rusų akmeistai įkuria „Poetų cechą“	Mirė Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, gimė Česlovas Milošas (Czesław Miłosz)	Roaldas Amundsenas su bendrakeleiviais pirmasis pasiekė Pietų ašigali Nuverčiamas paskutinis Kinijos imperatorius
1912	Išleista Vinco Krėvės knyga <i>Dainavos šalies senų žmonių padavimai</i> Išleistas Julijono Lindės-Dobilo romanas <i>Blūdas</i>	Išleistas psichologo Alfredo Adlerio traktatas <i>Apie neurotišką charakterį</i> Vokietijoje susikuria dailininkų ekspresionistų grupė <i>Mėlynasis raitelis</i>	Panaikinama Vilniaus generalgubernatoriaus institucija	Balkanų karai (iki 1913)
1913	Išleistas trečiasis papildytas ir atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas JAV Išleistas Igno Šeiniaus romanas <i>Kuprelis</i> Pradėtas leisti pirmasis lietuvių literatūros ir dailės žurnalas <i>Vaivorykštė</i> (ėjo iki 1914)	Išleistas pirmasis Marselio Prusto 7 romanų ciklo „Prarasto laiko beieškant“ romanas <i>Svano pusėje</i> (paskutinė dalis – 1927) Ekranuose pasirodo vienas populiariausių ankstyvųjų kino serialų – <i>Lujji Fejado</i> (Louis Feuillade) <i>Fantomas</i>	Įsikuria katalikiška Vilniaus gubernijos lietuvių švietimo draugija <i>Rytas</i>	Iš Osmanų imperijos išsivadavo Albanija
1914	Išspausdinamas Vaižganto apsakymas <i>Rimai ir Nerimai</i> Pradėtas leisti žurnalas <i>Aušrinė</i>	Džeimso Džoiso apsakymų rinkinys <i>Dubliniečiai</i> Pradeda filmuotis varjetė aktorius Čarlis Čaplinas Džovanis Pastronis sukuria filmą <i>Kabirija</i> – visų didžiųjų kino reginių prototipą	Lietuva tampa pafrontės zona Įsikuria Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti – labdaros organizacija, tapusi politiniu bei kultūriniu lietuvių visuomenės centru	Prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas (tęsėsi iki 1918) JAV įsikuria kino studijos „Paramount Pictures“ ir „Fox Films“
1915	Išleina literatūros almanachas <i>Pirmasai baras</i>	Išleista Franco Kafkos apysaka <i>Metamorfozė</i> Deividas Grifitas sukuria filmą <i>Tautos gimimas</i>	Okupuotoje teritorijoje 1915 m. rugsėjo 4 d. Vokietija įkūrė administracinį vienetą Oberostą, kurio teritorija priminė LDK erdvę Abiejų Tautų Respublikos žlugimo išvakarėse 1795 m.	Armėnų genocido Turkijoje pradžia (iki 1923) Italija įsitraukia į karą Antantės pusėje
1916	Vincas Krėvė parašo <i>Skirgailą</i> (rusų k.)	Išleistas Džeimso Džoiso romanas <i>Jauno menininko portretas</i> Išleistas Karlo Gustavo Jungo traktatas <i>Pasąmonės psichologija</i> (parašytas 1912)	Lietuvių konferencijos Berne ir Lozanoje	Verdeno mūšis
1917		Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Psichoanalizės įvadas. Paskaitos</i> Čiuriche Tristanas Tsara ir draugai išleidžia pirmąjį <i>Dada</i> žurnalą su manifestu	Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18–22 d. surengta lietuvių tautos atstovų konferencija, kurioje buvo deklaruotas Lietuvos atsiskyrimas nuo Rusijos ir savarankiškos valstybės kūrimas Gruodžio 11 d. deklaracija	JAV paskelbė karą Vokietijai Rusijoje prasideda pilietinis karas. Bolševikai užgrobia valdžią. Spalio revoliucija
1918	Vilniuje išleidžiamos dvi pirmosios Vaižganto <i>Pragiedrulių</i> dalys Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė Voroneže išleidžia <i>Lietuvių literatūros istorijos konspektą</i>	Išleistas Osvaldo Špenglerio veikalas <i>Europos saulėlydis</i> JAV pradėtos teikti Pulicerio premijos	Vasario 16 d. paskelbiama Lietuvos nepriklausomybė Lapkričio 11 d. suformuotas pirmasis Lietuvos ministrų kabinetas (vadovaujamas prof. Augustino Voldemaro)	Ispaniškojo gripo pandemija (per pusmetį mirė daugiau kaip 25 milijonai žmonių; tai maždaug tris kartus daugiau nei buvo Pirmojo pasaulinio karo aukų) Pilietinis karas Rusijoje (iki 1921)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1919	Kaune įkurtas Tautos teatras	Išleistas Somerseto Moemo romanas <i>Mėnulis ir skatikas</i> Abelio Ganco antikarinis filmas <i>Aš kaltinu</i>	Antanas Smetona išrenkamas Lietuvos prezidentu Moterims suteikta teisė balsuoti (moterys pirmą kartą balsavo 1920) Lietuvos kovos su bermontininkais Lietuvos–Lenkijos konfliktas	Pasirašyta Versalio taikos sutartis (birželio 28 d.), kuria galutinai užbaigtas Pirmasis pasaulinis karas Paryžiaus taikos konferencijoje įkuriamas Tautų Sąjunga Veimaro respublikos pradžia (iki 1933)
1920	Išleistas atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas Išleistas Kazio Binkio poezijos rinkinys <i>Eilėraščiai</i> Pradėtas leisti literatūros ir kritikos žurnalas <i>Skaitymai</i> (ėjo iki 1923) Įkurtas pirmasis profesionalus lietuvių teatras – Dramos vaidykla	Išleista Džono Golsvorčio trilogija <i>Forsaitų saga</i> Roberto Vaino filmu <i>Daktaro Kaligario kabinetas</i> prasideda vokiečių kino ekspresionizmas	Suvalkų sutartis su Lenkija (spalio 7 d.) Vilnių ir Vilniaus kraštą užėmė Lenkijos kariuomenės generolo Liucijano Želigovskio vadovaujami daliniai Sovietų Rusija pripažino Lietuvos nepriklausomybę Lietuvoje įvyko pirmieji visuotiniai, lygūs, slapti ir tiesioginiai rinkimai į tautos atstovybę – Lietuvos steigiamąjį seimą Išrinktas Steigiamasis Seimas (iki 1922)	
1921	Išspausdinta Vaižganto apysaka <i>Dėdės ir dėdienės</i> Žemaitė parašo <i>Autobiografiją</i>	Išėjo Luidži Pirandelo pjesė <i>Šeši personažai ieško autoriaus</i> Išleistas Karlo Gustavo Jungo veikalas <i>Psichologiniai tipai</i>	Lietuva priimta į Tautų Sąjungą	NEP'o pradžia Rusijoje (iki 1929)
1922	Išleista Šatrijos Raganos apysaka <i>Senamė dvare</i> Išspausdintas avangardistinės kūrybos manifestas „Keturių vėjų pranašas“ Vilniuje išleista Vinco Krėvės drama <i>Skirgaila</i> (rusų k.) Kaune įkurtas Lietuvos universitetas (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) Kaune įkurtas pirmasis valstybinis teatras <i>Valstybės teatras</i>	Išleistas vienas garsiausių XX a. romanų Džeimso Džoiso <i>Ulisas</i> Išleista viena garsiausių XX a. poečių Tomo Sternso Elioto <i>Bevaisė žemė</i> Jaroslavas Hašekas rašo <i>Šauniojo kareivio Šveiko nuotykius pasaulyje kare</i> (knyga liko nebaigta) Pirmą kartą kino ekrane Frydricho Vilhelmo Murnau filme <i>Nosferatu</i> pasirodo personažas vampyras	Lenkijos seimas įjungia Vidurio Lietuvą į Lenkiją Prezidentu išrenkamas Antanas Stulginskis Priimta nuolatinė Lietuvos Konstitucija, kuri įteisino Lietuvoje demokratinę respubliką Lietuvos konstitucija įteisino visuotinį privalomą pradinį mokymą (įgyvendinta iki 1931) Priimtas Žemės reformos įstatymas (žemės gavo apie 65 000 Lietuvos bežemių ir mažžemių) Priimtas Piniginio vieneto įstatymas, litas tampa Lietuvos piniginiu vienetu	SSRS įkūrimas Italijoje į valdžią ateina fašistai ir B. Musolinis
1923	Išleistas Kazio Binkio poezijos rinkinys <i>100 pavasarių</i> Pradėtas leisti simbolistinės pakraipos literatūros, meno ir kritikos žurnalas <i>Gairės</i> (red. Kazys Puida)	Išleista Nikolajaus Berdiajevo knyga <i>Istorijos prasmė</i> Išleistas Ernsto Kasirerio veikalas <i>Simbolinių formų filosofija</i> I dalis (visos trys dalys baigtos leisti 1929) Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Ego ir Id</i>	Klaipėdos krašto sukilimas. Prie Lietuvos prijungtas Klaipėdos kraštas Visuotinis Lietuvos gyventojų surašymas	Alaus pučas. Vokietijos nacionalsocialistinės darbininkų partijos nesėkmingas mėginimas užimti valdžią
1924	Kaune Valstybės teatre pastatyta Vinco Krėvės drama <i>Skirgaila</i> (rež. Borisas Dauguvietis) Pradėtas leisti kultūros žurnalas <i>Židinys</i> (ėjo iki 1940)	Išleistas Tomo Mano romanas <i>Užburtas kalnas</i> Andrė Bretonas publikuoja siurrealizmo manifestą	Lietuvos sportininkai pirmą sykį dalyvauja Vasaros olimpinėse žaidynėse Lietuvoje pirmą kartą surengta Dainų šventė	Prancūzijoje įvyksta pirmosios Žiemos olimpinės žaidynės

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1924	Išleistas pirmasis žurnalo <i>Keturi vėjai</i> numeris (ėjo iki 1928) Pradėtas leisti kultūros žurnalas <i>Židinys</i> (ėjo iki 1940) Išleistas Oskaro Milašiaus filosofinis traktatas „Ars Magna“	Išleistas Tomo Mano romanas <i>Užburtas kalnas</i> André Bretonas publikuoja siurrealizmo manifestą	Paryžiuje pasirašoma konvencija dėl Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai Lietuvoje pirmą kartą surengta Dainų šventė	Vladimiro Lenino mirtis Stalino diktatūros pradžia (iki 1953) Danijoje moteris tapo ministrų kabineto nare
1925	Vincas Mykolaitis-Putinas sukuria dramą <i>Žiedas ir moteris</i> Kaune atidaryta Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslų galerija Holivude nufilmuotas vaidybinis filmas „Naktis Lietuvoje“ iš knygnešių gyvenimo (rež. Pranas Valuskis)	Išleistas Franco Kafkos romanas <i>Procesas</i> Išleistas Žano Kokto pjesės <i>Karalius Oidipas, Orfėjas</i> Sergejaus Eizenšteino filmas „Šarvuotis, Potiomkinas“ Čarlo Čaplino filmas <i>Aukso karštligė</i>	Vilniuje įkurtas JIVO (Žydų mokslo institutas) greit tapo stambiausia pasaulyje žydų mokslo įstaiga, jidiš mokslo centru	Lakarno paktas (Vokietija pripažįsta savo vakarines sienas)
1926	Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas <i>Kultūros filosofijos metmens</i> Moišė Kulbakas sukuria poemą <i>Vilnius</i> Petras Vaičiūnas sukuria komediją <i>Patriotai</i> Išleistas Oskaro Milašiaus filosofinis traktatas <i>Slepiniai</i>	Išleistas Franco Kafkos romanas <i>Pilis</i> Išleistas Aleno Aleksanderio Milno <i>Mikė Pūkuotukas</i>	Lietuvos Respublikos prezidentu išrinktas Kazys Grinius Gruodžio 17 d. valstybės perversmas. Prasideda autoritarinis Antano Smetonos valdymas (iki 1940) Pradedamos transliuoti Kauno radiofono laidos	Suomijoje moteris tapo ministrų kabineto nare (poste išsilaiškė 20 metų)
1927	Išleistas Vinco Mykaloičio-Putinno poezijos rinkinys <i>Tarp dviejų aušrų</i> Išleistas pirmasis Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Anksti rytą</i> Išleistas Petro Tarulio novelių rinkinys <i>Mėlynos kelnės</i> Išėjo literatūros almanachas <i>Gubos</i>	Išleistas Hermano Hesės romanas <i>Stepių vilkas</i> Išleistas Martino Heidegerio veikalas <i>Būtis ir laikas</i> Išleistas psichologo Alfredo Adlerio veikalas <i>Žmonių pažinimas</i> Pirmasis Alfredo Hičkoko filmas „Nuomininkas“	1927 m. balandžio 12 d. Prezidentas Antanas Smetona paleido seimą (naujas seimas išrinktas 1936)	Fašistinėje Italijoje įteisinta korporacinė santvarka Charlesas Lindbergas lėktuvu perskrenda Atlanto vandenyną Pirmoji Kino akademijos apdovanojimų (būsimųjų „Oskarų“) ceremonija
1928	Išleistas Jurgio Savickio novelių rinkinys <i>Ties aukštu sostu</i> Išleistas Antano Miškinio poezijos rinkinys <i>Balta paukštė</i> Išleista Jurgio Savickio kelionių apybraiža <i>Atostogos</i> Kino filmas „Kareivis – Lietuvos gynėjas“ (operatorius Feognijus Dunajevus, statytojas Vladas Braziulevičius)	Išleistas Boriso Pasternako poezijos ciklas <i>Pradžios metas</i> Michailas Bulgakovas pradeda rašyti romaną <i>Meistras ir Margarita</i> (cenzūruota romano versija publikuota tik 1966–1967) Pirmasis garsinis filmas „Džiazo dainininkas“ (rež. Alanas Kroslandas)	Priimta nauja Konstitucija, kuri prezidentui suteikė plačius įgaliojimus Kaune atidarytas didžiausias 800 vietų kino teatras „Metropolitain“	Aleksandras Flemingas atrado peniciliną Pirmoji vieša televizijos transliacija
1929	Išleista Vaižganto apysaka <i>Išgama</i> ir romanas <i>Šeimos vėžiai</i> Pradėtas leisti literatūros žurnalas <i>Pjūvis</i> (orig. <i>Piūvis</i> ,ėjo iki 1930) Kaune Valstybės teatre pastatytas Vinco Krėvės <i>Šarūnas</i> (rež. Andrius Oleka-Žilinskas)	Išleistas Ericho Marijos Remarko romanas <i>Vakarų fronto nieko naujo</i> Išleistas Viljamo Folknerio romanas <i>Triukšmas ir įniršis</i> Išleistas Ernesto Hemingvėjaus romanas <i>Atsisveikinimas su ginklais</i> Pirmasis Luiso Buniuelio filmas „Andalūzijos šuo“ (kartu su Salvadoru Dali) – kino siurrealizmo manifestas	Atentatas prieš tuometinį premjerą Augustiną Voldeмарą Pradėjo veikti centralizuotas Kauno miesto vandentiekis (projektas pradėtas įgyvendinti 1927) Kaune uždaryta „konkė“ – arklių traukiamas tramvajus	Didžioji depresija – pasaulinė ekonominė krizė (tęsėsi iki 1933) Masinės kolektyvizacijos pradžia SSRS
1930	Išleistas Petro Cvirkos apsakymų rinkinys <i>Saulėlydis Nykos valsčiuje</i> Pradėtas leisti kairiosios orientacijos rašytojų žurnalas <i>Trečias frontas</i> (ėjo iki 1931) Išleidžiamas literatūros almanachas <i>Granitas</i>	Išleista Roberto Miuzilio romano <i>Žmogus be savybių</i> pirmoji dalis (antroji 1932) Jozefas Sternbergas filme „Žydrasis angelas“ pradeda Marlenos Ditrich mitą	Vytauto Didžiojo metai Įvestas privalomas pradinis mokymas Pradėjo veikti Petrašiūnų šiluminė elektrinė, kuri tapo pagrindine elektros energijos tiekėja Kauno miestui	SSRS įsteigiamas GULAC'as – Vyriausioji pataisos darbų lagerių valdyba Išrandama televizija

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1931	Pradėtas leisti savaitinis kultūros žurnalas <i>Naujoji Romuva</i> (ėjo iki 1940, atnaujintas – 1994) Kino komedija „Onytė ir Jonelis, arba Neljšk, kur nereikia“ (rež. Feognijus Dunajevas) Jurgis Savickis išleidžia albumą <i>Lietuvos menas</i> (švedų k.)	Išleistas Iljos Ilfo ir Jevgenijaus Petrovo satyrinis romanas <i>Aukso veršis</i> Južinas O'Nilas parašo tragediją <i>Elektrai skirta gedėti</i> Išleistas Migelio de Unamuno traktatas <i>Krikščionybės agonija</i>	Pradėta leisti Lietuvos enciklopedija (baigta 1966 m. Bostone, 37 tomai) Siekiant pagerinti susisiekimą, pastatytas Žaliakalnio funikulierius (keltuvai)	Japonijos agresyvios politikos prieš Kiniją pradžia Niujorke (JAV) oficialiai atidarytas aukščiausias pasaulio pastatas – 102 aukštų „Empire State Building“
1932	Išleistas Vinco Mykolaičio-Putino romanas <i>Altorių šešėly</i> (I ir II d., III d. – 1933) Išleista Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos knyga <i>Eilėraščiai</i> Išleista Antano Vaičiulaičio knyga <i>Vidudienis kaimo smuklėj</i> Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas <i>Visuomeninis auklėjimas</i> Išleista Balio Sruogos drama <i>Milžino paunksmė</i> Kaune susikūrė modernistinių dailininkų grupė „Ars“	Išleistas Michailo Šolochovo romanas <i>Pakelta velėna</i> Išleistas Viljamo Folknerio romanas <i>Rugpjūčio šviesa</i> Žanas Kokto filmas „Poeto kraujas“	Kaune atidaryti Centrinio pašto rūmai Kaune Valstybės teatre sukurtas spektaklis – Viljamo Šekspyro <i>Hamletas</i> (rež. Michailas Cechovas) Išleistas Vydūno veikalas <i>Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių</i> (vok. k., liet. k. 2001).	Holodomoras Ukrainoje (iki 1933), jo metu mirė nuo 7 iki 10 mln. žmonių
1933	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys <i>Krintančios žvaigždės</i> Išleistas Antano Vaičiulaičio novelių rinkinys <i>Vidudienis kaimo smuklėj</i> Išleisti Stasio Šalkauskio veikalai <i>Lietuvių tauta ir jos ugdymas; Ateitininkų ideologija</i>	Meriano C. Kuperio ir Ernesto B. Šodsako filmas „King Kongas“	S. Darius ir S. Girėno skrydis per Atlantą (iš Niujorko į Kauną) Kaune įkurta muzikos konservatorija Pastatyti Kauno apskrities savivaldybės rūmai	Veimaro Respublika pertvarkyta į Trečiąjį Reichą (iki 1945) Įkurta pirmoji nacių koncentracijos stovykla Vokietijoje Pradėta įgyvendinti Franklino Ruzvelto antikrizinė programa „Naujasis kursas“, išvedęs JAV iš Didžiosios ekonomikos krizės
1934	Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos rinkinys <i>Imago mortis</i> Išleistas satyrinis Petro Cvirkos romanas <i>Frank Kruk</i> Išleistas Igno Šeiniaus mokslinis fantastinis satyrinis romanas <i>Siegfried Immerselbe atsijaunina</i> Išleista Jurgio Savickio kelionių apybraiža <i>Truputis Afrikos</i> , albumas <i>Lietuvos menas</i> (pranc. k.) Kaune Jaunųjų teatre pastatytas spektaklis pagal Balio Sruogos dramą <i>Milžino paunksmė</i> (rež. A. Oleka-Žilinskas)	Išleistas Francio Skoto Fitcdžeraldo romanas <i>Švelni naktis</i> Išleistas Henrio Milerio romanas <i>Vėžio atogrąža</i> Secilio deMilio epinis filmas „Kleopatra“	1934 m. pradžioje Lietuvos saugumas demaskavo Klaipėdos krašto nacių (Neumanno – Sasso byla) rengtą sukilimą, kurio siekta nuo Lietuvos atplėšti Klaipėdos kraštą. Suminti nacistinio pučo Klaipėdos krašte vadai Rugsėjo 12 d. Ženevoje pasirašyta Baltijos valstybių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) santarvės ir bendradarbiavimo sutartis Pradėta Žemaičių plento iš Kauno į Klaipėdą statyba	SSRS priimta į Tautų Sąjungą
1935	Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Per lūžtantį ledą</i> Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus rinkinys <i>Intymios giesmės, eseistikos knyga Dievai ir smūtkeliai</i> Išleistas Antano Miškinio poezijos rinkinys <i>Varnos prie plento</i> Išleistas Henriko Radausko pirmasis poezijos rinkinys <i>Fontanas</i> Išleistas Ievos Simonaitytės romanas <i>Aukštųjų Simonių likimas</i> Pradėtas kurti platus valstybinių viešųjų bibliotekų tinklas	Išleista Tomo Sternso Elioto poetinė drama <i>Žmogžudystė katedroje</i> Aleksandrijoje išleistas Konsantino Kavačio poezijos rinkinys <i>Priimata</i>	Mažonoje Lietuvoje uždrausta lietuviškų organizacijų veikla Suvalkijos ūkininkų streikas JAV lietuvis Feliksas Vaitkus pilotuodamas „Lituanika II“ perskrido Atlantą Klaipėdoje įkurtas Pedagoginis institutas Prof. Tado Ivanausko iniciatyva įkurta „Kauno zoologijos sodas“ akcinė bendrovė (1938 07 01 įvyko oficialus Kauno zoologijos sodas atidarymas) Įvyko pirmasis Pasaulio lietuvių kongresas	Italija okupavo Etiopiją (Abisiniją), 1935–1936 m.

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1936	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys <i>Ženklai ir stebuklai</i> Išleistas Antano Vaičiulaičio romanas <i>Valentina</i> Išleistas literatūros almanachas <i>Antrieji vainikai</i> (sud. Kazys Binkis)	Išleistas Margaretos Mitčel romanas <i>Vėtrų nublokšti</i> Išleista Federiko Garsijo Lorkos drama <i>Bernardos Albos namai</i> Čarlio Čaplino filmas „Naujieji laikai“	Uždraudžiamos opozicinės partijos Darbą pradėjo smetoniškasis IV Seimas Kaune atidarytas Maironio muziejus (1941 m. pavadintas Maironio lietuvių literatūros muziejumi) Išleista <i>Lietuvos istorija</i> (red. Adolfas Šapoka)	Italija ir Vokietija sudarė Berlyno ir Romos sąjį Piliietinis karas Ispanijoje (iki 1939 m.) „Didysis valymas“ SSRS (iki 1939 m.)
1937	Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus rinkinys <i>Užgesę chimeros akys</i> Išleista Antano Vaičiulaičio kelionių apybraiža <i>Nuo Sirakūzų lig šiaurės elnio</i> Dailininkas Stasys Ušinskas už lėles ir scenografiją spektakliui „Silvestras Dūdėlė“ Pasaulinėje parodoje Paryžiuje apdovanotas aukso medaliu Dailininkas Adomas Galdikas už scenografiją spektakliui pagal Vinco Krėvės <i>Šarūną</i> (rež. Andrius Oleka-Žilinskas) Pasaulinėje parodoje Paryžiuje apdovanotas aukso medaliu	Išleina Jasunari Kavabatos romanas <i>Sniegynų šalis</i> Pablas Pikaso nutapo „Gubernicą“ Salvadoras Dali nutapo „Narcizo metamorfozė“ ir „Degančių žirafą“ Volto Disnėjaus „Snieguolė ir septyni nyktukai“ – pirmasis spalvotas pilno metražo animacinis filmas Žano Renuaro filmas „Didžioji iliuzija“, uždraustas rodyti nacistinėje Vokietijoje	Lietuvos vyrų krepšinio rinktinė pirmąkart tampa Europos čempione (gegužės 7 d., Rygoje) Atidaryti reprezentaciniai Kauno karininkų ramovės rūmai Pastatytos Kauno Vytauto Didžiojo universiteto klinikos (1937–1939) Kauno Teologijos-filosofijos fakultetas Oskarui Milišui suteikė filosofijos daktaro garbės vardą	Paryžiuje vyksta Pasaulinė paroda
1938	Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Diemedžių žydėsiu</i> Kaune Valstybės teatre pastatyta Kazio Binkio pjesė <i>Atžalnas</i> (rež. Borisas Dauguvietis) Paskutinė lietuviško kino premjera – marionetių filmas „Storulio sapnas“ (lėlės pagamintas Stasio Ušinsko), kurį nupirko JAV animacinių filmų bendrovė „Dalcompany“	Išleistas Žano Polio Sartro romanas <i>Šleikštulys</i> , laikytas kanoniniu egzistencializmo tekstu Išleistas Karlo Jasperso veikalas <i>Filosofija ir egzistencija</i> Išleistas Johano Huizingos traktatas <i>Homo ludens (Žaidžiantis žmogus)</i>	Priimta nauja Lietuvos Konstitucija, kuri valstybei suteikė išskirtinę teisę vadovauti švietimo sistemai Lenkijos ultimatas Lietuvai dėl diplomatinių santykių užmezgimo Pirmoji Lietuvos tautinė olimpiada Atidaryta pirmoji oro linija šalies viduje, sujungusi Kauną su kurortine Palanga	Austrijos anšliusas (kovo mėn.) „Miuncheno sąmokslas“ „Krištolinė naktis“ – žydų žudynės (lapkričio mėn.)
1939	Išleista Vinco Krėvės apysaka <i>Raganius</i> Išleistas Ievos Simonaitytės romanas <i>Vilius Karalius</i> (I dalis) Išleistas Bernardo Brazdžionio rinkinys <i>Kunigaikščių miestas</i> ir knyga vaikams <i>Meškiukas Rudnosiukas</i>	Išleistas Stefano Cveigo romanas <i>Širdies nerimas</i> Išleistas Džono Steinbeko romanas <i>Rūstybės kekės</i> Bertoldas Brechtas sukuria dramą <i>Motužė Kuraž ir jos vaikai</i> (pastatyta 1941) Viktoro Flemingo filmas „Vėjo nublokšti“	Išleistas Antano Smetonos Lituaništos institutas – Lietuvos istorijos, lietuvių kalbos ir tautosakos tyrimo įstaiga (1940 m. perkeltas į Vilnių). Vokietijos ultimatus Lietuvai (kovo 20 d.), kuriuo pareikalauta grąžinti Klaipėdos kraštą Vokietija aneksavo Klaipėdos kraštą Pagal sutartį su SSRS Lietuvai grąžintas Vilnius	Europos vyrų krepšinio čempionatas, surengtos gegužės 21–28 d. Lietuvoje (Kaune) Sudarytas Molotovo–Ribbentropo paktas (rugpjūčio 23 d.). Pagal jo slaptuosius protokolus Lietuva priskirta Vokietijos įtakos zonai Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas (rugsėjo 1 d.), iki 1945
1940	Ignas Šeinius Stokholme išleidžia dokumentinę apybraižą <i>Raudonasis tvanas</i> (švedų k.) Kazys Binkis parašo pjesę <i>Generalinė repeticija</i> (išleista 1958) Jurgis Savickis parengia ir išleidžia antologiją <i>Lietuvių novelė</i> (švedų k.) Išspausdinta Salomėjos Nėries <i>Poema apie Staliną</i>	Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys <i>Iš šešių knygų</i> Išleistas Ernesto Hemingvėjaus romanas <i>Kam skambina varpai</i> Čarlio Čaplino filmas „Didysis diktatorius“ Džono Fordo filmas „Pykčio kekės“	Sovietų Sąjunga Lietuvos valdžiai įteikė ultimatumą. SSRS okupuoja Lietuvą Sukurta Liaudies Seimas (parlamentą imituojanti institucija), kuris pirmąją savo darbo dieną 1940 m. liepos 21 d. paskelbė, jog Lietuvoje įvedamas sovietinis režimas, bei priėmė sprendimą kreiptis į Sovietų Sąjungą ir prašyti, jog Lietuvos sovietinė respublika būtų priimta į Sovietų Sąjungą Berlyne įkuriamas Lietuvių aktyvistų frontas (LAF, lapkričio 17 d.)	Katynės žudynės – masinės Lenkijos karininkų, policininkų, intelektualų ir civilių belaisvių (apie 22 000) žudynės, kurias įvykdė NKVD Vokiečiai užima Paryžių (birželio 14 d.) Prancūzijos kapituliacija (birželio 22 d.) SSRS okupuoja Baltijos šalis Londone įkurtas Laikinasis laisvųjų prancūzų nacionalinis komitetas, kuriam vadovavo generolas Š. de Golis

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1941	Išleista Salomėjos Nėries poezijos rinktinė Stasys Šalkauskis parašo politikos filosofijos projektą <i>Pilnutinė demokratija. Naujosios santvarkos metmens</i> (rankraštis)		Birželio 14–15 d. masiniai Lietuvos gyventojų trėmimai į Sibirą	Birželio 22 d. Vokietija pradėjo karą su Sovietų Sąjunga Japonija užpuola JAV karinę bazę Perle Harbore (gruodžio 7 d.). JAV įstoja į Antrąjį pasaulinį karą Pasirašyta Atlanto chartija Masinio žydų naikinimo pradžia
1942	Išleistas Jurgio Baltrušaičio lietuviškų eilėraščių rinkinys <i>Ašarų vainikas</i> (II dalis – 1967 m.) Išleistas Jono Aisčio poezijos rinkinys <i>Be tėvynės brangios</i>	Išleistas Albero Kamio romanas <i>Svetimas</i> , filosofinė esė <i>Sizifo mitas</i> Luchino Visconti filmas „Ap-sėstieji“	Po Laikinosios vyriausybės panaikinimo Kaune pradeda veikti vokiškai administracijai pavaldi lietuviška savivalda – generalinių tarėjų institucija	Antihitlerinės koalicijos susiformavimas Venzės konferencija Staliningrado mušis (liepa–1943 m. vasaris)
1943	Maskvoje išleistas Salomėjos Nėries eilėraščių rinkinys <i>Dainuok, širdie, gyvenimą</i> Antanas Škėma parašė dramą <i>Julijana</i>	Išleistas Boriso Pasternako poezijos rinkinys <i>Ankstyvais traukiniais</i> Išleistas Hermano Hesės romanas <i>Stiklo karoliukų žaidimas</i>	Keršydami lietuvių tautai už SS legiono steigimo boikotą vokiečiai suėmė žymesnius visuomenės ir kultūros veikėjus ir išvežė į Štuthofo koncentracijos stovyklą	Teherano konferencija (lapkričio–gruodžio mėn.) Kursko mušis
1944	Išleistas Jurgio Baltrušaičio lietuviškų eilėraščių rinkinys <i>Aukuro dūmai</i>	Alberas Kamis sukūrė dramą <i>Kaligula</i> Išleista Džordžo Orvelo satyrinė sovietinio totalitarizmo alegorija <i>Gyvulių ūkis</i>	Lietuvos vietinės rinktinės įkūrimas (vadas gen. Povilas Plechavičius) SSRS reokupuoja Lietuvą Prasideda partizaninis karas su SSRS (iki 1953)	Desantas išsilaipina Normandijoje. JAV ir Didžioji Britanija atidaro II frontą Europoje
1945	Vincas Mykolaitis-Putinas sukūrė poemą <i>Vivos plango mortuos voco</i> Salomėja Nėris Maskvoje sudarė eilėraščių rinkinį <i>Prie didelio kelio</i> Maskvoje išleista Salomėjos Nėries eilėraščių rinktinė <i>Lakštingala negali nečiulbėti</i> Balys Sruoga parašė <i>Dievų mišką</i> (išspausdintas 1957) Išleista Kazio Borutos romanas <i>Baltaragio malūnas</i>	Roberto Rossellini filmas „Roma – atviras miestas“; italų neorealizmo pradžia Pirmasis Ingmaro Bergmano filmas „Krizė“	Lietuvos gyventojų masinių trėmimų į SSRS atnaujinimas (iki 1953 m.)	Jaltos konferencija (vasaris) Balandžio mėn. kapituliuo fašistinė Italija
1946	Išleistas debiutinis Alfonso Nykos-Niliūno poezijos rinkinys <i>Praradimo simfonijos</i> Išleista Salomėjos Nėries <i>Poezija</i> , pirmas tomas (lyrika ir poemos) DP stovyklose pradėtas leisti avangardinis kultūros žurnalas <i>Žvilgsniai</i> (iki 1948), redaktorius Jonas Mekas	Nobelio literatūros premija suteikta Hermanui Hesei Pirmasis kino festivalis Kanuose	Įkurtas Lietuvos valstybinis kūno kultūros institutas	A. Hitlerio mirtis (balandžio 30 d.) Vokietija pasirašo besąlyginės kapituliacijos aktą (gegužės 8 d.) JTO įkūrimas Potsdamo konferencija (liepa–rugpjūtis) JAV numeta atominės bombos ant Hirosimos ir Nagasakio (rugpjūčio 6 ir 9 d.) Japonijos kapituliacija (rug-sėjo 2 d.) Niurnbergo procesas (lapkričio 20 d.–1946 m. spalio 1 d.) Prasideda Šaltasis karas (iki 1991 m.) Paryžiaus taikos konferencija
1947	Romoje išleistas Vytauto Mačernio <i>Vizijos</i> Tiubingene (Vokietija) išleistas Antano Škėmos novelių rinkinys <i>Nuodėguliai ir kibirkštys</i>	Išleistas Albero Kamio romanas <i>Maras</i>	Pinigių reforma „Žalgirio“ krepšinininkai (klubas įkurtas 1944 m.) pirmą kartą tapo Sovietų Sąjungos čempionais, vykusio Tbilisyje, aukso medalių laimėtojai	Trumeno doktrina (kovo 12 d.) Maršalo planas JTO nutarimas dėl žydų ir arabų valstybės įkūrimo Palestinoje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1948	Ištremtas į Sibirą (iki 1956) Antanas Miškinis parašo <i>Psalmes</i> (išspausdintos 1989) Išleistas pomirtinis Jurgio Baltarušaičio poezijos rinkinys <i>Lelija ir pjautuvus</i>	Išleistas Paulio Celano rinkinys <i>Smėlis iš urnų</i> , kuriame išspausdintas vienas reikšmingiausių eilėraščių pokario Europoje „Mirties fuga“ A. Hitchcokas sukuria vieno kadro filmą „Virvė“	Didžiausia trėmimo operacija „Vesna“ Žemės ūkio kolektyvizacijos pradžia	Berlyno blokada (birželio 24 d.–1949 m. gegužės 12 d.). Vokietija padalijama į VFR ir VDR Įkurta Izraelio valstybė (gegužės 14 d.). Arabų ir Izraelio konflikto pradžia JTO Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (gruodžio 10 d.)
1949	Išleista Antano Vaičiulaičio knyga <i>Italijos vaizdai</i>	Alberas Kamiu sukūrė pjesę <i>Teisieji</i> Išleistas Simonos de Bovuar veikalas <i>Antroji lytis</i>	Partizanų vadai pasirašo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio deklaraciją (vasario 16 d.). Lietuvių chartijos paskelbimas Įvestas privalomas septynmetis mokymas	Įkurta NATO (balandžio 4 d.) SSRS išbandė atominę bombą Paskelbta Kinijos Liaudies Respublika (1949 spalio 1 d.) Korėjos karas (1950–1953)
1950	Čikagoje JAV išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Strėlė danguje</i> Dalia Grinkevičiūtė parašė <i>Atsiminimus</i> (surasti 1991, išleisti 1996) Čikagoje (JAV) išleista Juozo Lukšos-Daumanto knyga <i>Partizanai už geležinės uždangos</i> (vėliau <i>Partizanai</i> , Lietuvoje – 2005)	Išleista Eženo Jonesko anti-drama <i>Plikagalvė dainininkė</i>		
1951	Išleistas Jurgio Savickio novelių rinkinys <i>Raudoni batukai</i>	Išleista Albero Kamiu studija <i>Maištaujantis žmogus</i>	Įkurta JAV lietuvių bendruomenė	Pasirašyta anglies ir plieno bendrijos sukūrimo sutartis
1952	Pradėtas leisti svarbiausias išėivijos literatūrinis žurnalas <i>Literatūros laikai</i> (iki 1959 m.)	Išleista Samjuelio Beketo absurdo drama <i>Belaukiant Godo</i>		
1953		Išleista Ernesto Hemingvėjaus apysaka <i>Senis ir jūra</i>	Ginkluoto pasipriešinimo judėjimo pabaiga Romo Kalantos gimimo metai	Mirė Josifas Stalinas (1953 m. kovo 5 d.) Korėjos karas (iki 1953) Sukilimas Rytų Vokietijoje Atšilimas SSRS (iki 1964)
1954	Jonas Aistis JAV išleido knygą <i>Apie laiką ir žmones</i>	Išleistas Viljamo Goldingo romanas <i>Musių valdovas</i>		
1955	Čikagoje (JAV) išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Žiemos daina</i>	Borisas Pasternakas parašė romaną <i>Daktaras Živaga</i> (išleistas Italijoje 1957) Išleistas Vladimiro Nabokovo romanas <i>Lolita</i>	Suimtas paskutinis LLKS Tarybos prezidiumo narys A. Ramanauskas-Vanagas (spalio 12 d.; nužudytas 1957 m. lapkričio 29 d.) Antisovietinės demonstracijos per Vėlines (1955–1957 m.)	Įkurtas Varšuvos sutarties blokas (VSO)
1957	Išleistas Balio Sruogas <i>Dievų miškas</i>	Išleistas Boriso Pasternako romanas <i>Daktaras Živago</i> Nobelio literatūros premija suteikta Alberui Kamiu	Balandžio 30 d. transliuota pirmoji televizijos laida Lietuvoje	Įkurta Europos ekonominė bendrija (kovo 25 d.) SSRS paleido pirmą dirbtinį Žemės palydovą (spalio 4 d.)
1961	JAV Čikagoje išleista Vytauto Mačernio kūrybos rinktinė <i>Poezija</i> (Lietuvoje Mačernio poezija išleista 1970 – <i>Žmogaus apnuoginta širdis</i> , 1990 <i>Po ūkanotu nežinios dangum</i>)	Išleistas Boriso Pasternako poezijos rinkinys <i>Kai išsigiedryš</i> R. Vaiso (Wise) ir J. Robbinso miuziklas <i>Vestsaido istorija</i>		Pirmasis žmogaus skrydis į kosmosą (Jurijus Gagarinas; 1961 m. balandžio 12 d.)
1963	Išleistas Icchoko Mero romanas <i>Lygiosios trunka akimirka</i>	Išleistas pirmasis Bitlų (The Beatles) albumas, prasidėjo „bitlomanija“		JAV prezidento D. F. Kenedžio nužudymas (1963 m. lapkričio 22 d.)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1964	Išleista Kosto Ostrausko avangardinė drama <i>Gyveno kartą senelis ir senelė</i> (I dalis) Išleista Justino Marcinkevičiaus poema <i>Donelaitis</i> Čikagoje išleistas Juozo Girmiaus veikalas <i>Žmogus be Dievo</i>	Žanui Poliiui Sartrui suteikta Nobelio literatūros premija	Vilniuje prof. Algimantas Marcinkevičius atliko pirmąją Lietuvoje atvirą širdies operaciją	Vietnamo karas (iki 1975) Nušalintas nuo valdžios Nikita Chruščiovas, TSKP pirmuoju sekretoriumi tapo Leonidas Brežnevas
1965	Čikagoje išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Žaibai ir vėjai</i> Respublikinių leidyklų planai vėl tvirtinami Maskvoje Pradėtas rengti „Poezijos pavasaris“, almanachas <i>Poezijos pavasaris</i> Lietuvoje savaitę vieši Žanas Polis Sartras ir Simona de Bovuar Filmas „Niekas nenorėjo mirti“ (rež. Vytautas Žalakevičius)	Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys <i>Laiko tėkmė</i>	Pradėtos radijo transliacijos Lietuvoje užsieniui anglų kalba	„Sony“ Japonijos rinkai pristatė pirmuosius pasaulyje vaizdo magnetofonus
1966	Išleista Vinco Mykoliaičio-Putino poezijos knyga <i>Langas</i> Išleista Janinos Degutytės poezijos knyga <i>Šiaurės vasaros</i> Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos rinktinė <i>Bevardė šalis</i> Čikagoje išleista Juozo Girmiaus studija <i>Idealas ir laikas</i> Filmas „Jausmai“ (scenar. aut. Vytautas Žalakevičius, rež. Algirdas Dausa, Almantas Grikevičius)	Išleistas Johaneso Bobrovskio romanas <i>Lietuviški fortepionai</i> Išleista Tomo Stopardo tragiškomedija <i>Rozenkrancas ir Gildensternas mire</i> (1990 m. filmas, rež. Tomas Stopardas)	Parodytas pirmasis Valstybinio jaunimo teatro spektaklis <i>Romeo ir Džiuljeta</i> (rež. Aurelija Ragauskaitė)	Niujorke prasidėjo Pasaulio prekybos centro statybos (sunaikintas 2001 m. per teroristų išpuolį) Kinijoje prasidėjo Kultūrinė revoliucija (iki 1976)
1967	Išleista Sigito Gedos poema <i>Strazdas</i> Lietuvoje išleistas Jurgio Savickio <i>Novelės</i> Lietuvos valstybiniame akademiniame dramos teatre pastatyta Kazio Sajos trilogija <i>Oratorius. Maniakas. Pranašas Jona</i> (rež. Kazimiera Kymantaitė)	Kolumbijoje išleistas Gabrielio Garsijos Markeso romanas <i>Šimtas metų vienatvės</i> Išleistas Michailo Bulgakovo romanas <i>Meistras ir Margarita</i> (parašytas 1937) Išleista Makso Frišo pjesė <i>Biografija: vaidinimas</i>	Veiklą pradėjo Vilniaus kraštotyrininkų Romuvos klubas Hipių judėjimo Lietuvoje pradžia	San Franciske įvyko „Meilės vasaros“ („The Summer of Love“) festivalis, vadinamas hipių revoliucija
1968	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Po šiaurės herbalis</i> Išleista Justino Marcinkevičiaus dviejų dalių drama-poema <i>Min-daugas</i> Kauno dramos teatre pastatytas Kazio Sajos groteskas <i>Mamutų medžioklė</i> (rež. Jonas Jurašas), išsp. 1969 Vilniaus dailės instituto Koridoriaus teatre pastatytas spektaklis pagal Arvydo Ambraso ir Regimanto Midvikio pjesę <i>Duobė</i> (teatras uždraustas 1970) Vilniaus universiteto Kiemo teatre pastatyta Vydūno tragedija <i>Pasaulio gaisras</i> (rež. Vladas Limantas)		Vilniaus universitete paskaitas skaito Marija Gimbutienė Vilniaus universitete paskaitas skaito Tartu semiotikos mokyklos įkūrėjas Jurijus Lotmanas JAV pradėtas leisti laikraštis <i>Akiračiai</i>	Prahos pavasaris Paryžiaus studentų maištas Studentų sukilimas Meksikoje
1969	Išleista antologija <i>XX a. Vakarų poetai</i> Išleista Bitės Vilimaitės novelių knyga <i>Baltos dėmės</i> Išleista Juozo Grušo novelių knyga <i>Rūstybės šviesa</i> Filmas „Gražuolė“ (rež. Arūnas Žebriūnas)	Vudstoko festivalis (JAV) Samjueliui Bektui suteikta Nobelio premija	Įregistruotas Romuvos kraštotyros klubas (KGB uždraustas 1971) Susikūrė roko grupės „Gėlių vaikai“, „Raganiai“	Paleistas pirmasis kompiuterių tinklas sujungė keturias mokslo įstaigas: Los Andželo universitetą, Stanfordo tyrimų institutą, Santa Barbaros ir Jutos universitetus JAV astronautai Neilas Armstrongas ir Edvinas Oldrinas tapo pirmaisiais žmonėmis, išsilaipinusiai mėnulyje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1970	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Horizonte bėga šernai</i> Išleistas Donato Saukos veikalas <i>Tautosakos savitumas ir vertė</i> Kauno dramos teatre pastatyta Kazio Sajos pjesė <i>Šventėžeris</i> (rež. Jonas Jurašas) Sukurta „Panteistinė oratorija“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)	Iširo „Bitlų“ („The Beatles“) grupė Aleksandrui Solženicynui suteikta Nobelio literatūros premija	Žvejybinio laivo „Sovietskaja Litva“ radistas Simas Kudirka pabėgo iš laivo, nesėkmingai bandė siekti JAV politinio prieglobsčio, nuteistas 10 metų griežtojo režimo lagerio Mordovijoje Tėvas ir sūnus Pranas ir Algirdas Brazinskai užgrobė keletą lėktuvų An-24 ir privertė juos nusikrauti į Turkiją	Pradėti gaminti asmeniniai kompiuteriai SSRS įsisteigtas Andrejaus Sacharovo žmogaus teisių gynimo komitetas
1971	Išleista Justino Marcinkevičiaus drama <i>Katedra</i> Išleista Juozo Glinskio drama <i>Grasos namai</i> (Kauno dramos teatre past. 1970 m., rež. Jonas Vaitkus)	Išleistas Heinricho Biolio romanas <i>Grupinis portretas su dama</i> Brodvėje įvyko roko operos „Jėzus Kristus – superžvaigždė“ premjera	Jonas Laucė už „antitarybinių“ romano <i>Negandų metal</i> rankraštį, įteiktą leidyklai, nuteisiamas 2 metus kalėti (išsp. 1991)	Pradėtas internetinis Gutenbergio projektas – pirmoji elektroninių knygų biblioteka internete
1972	Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos knyga <i>Badmetis</i> Išleista Tomo Venclovos poezijos knyga <i>Kalbos ženklas</i> Išleista Sigitto Gedos poezijos knyga <i>26 rudens ir vasaros giesmės</i> Išleista Algimanto Mackaus eilėraščių knyga <i>Poezija</i> Juozas Grušas <i>Barbora Radvilaitė</i> (Kauno dramos teatras, rež. Jonas Jurašas)	Heinrichui Bioliui suteikta Nobelio literatūros premija	Kaune susidegino Romas Kalanta (gegužės 14 d.) Pradėta leisti <i>Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika</i> (red. kun. Sigitas Tamkevičius, nuo 1983 m. kun. Jonas Boruta)	JAV kariai pasitraukė iš Vietnamo
1973	Muzikinis filmas „Velnio nuotaka“ (rež. Arūnas Žebriūnas)	Pryžiuje išspausdinta Aleksandro Solženicyno knyga <i>Gulago archipelagas</i> (I tomas) Išleistas Kurto Voneguto romanas <i>Čempiono pusryčiai</i>	Prasideda Lietuvos intelektualų emigracijos banga. Emigruoja politologas, filosofas Aleksandras Štomas, prozininkas Icchokas Meras	Atidaromas Pasaulio prekybos centras Niujorke
1974	Dalia Grinkevičiūtė parašo antrąjį atsiminimų variantą ir perduoda Andrejui Sacharovui (rusų k. išsp. 1979 m. Paryžiuje)		Emigruoja režisierius Jonas Jurašas ir kritikė, vertėja Aušra Marija Sluckaitė	
1975	Išleista Romualdo Granausko novelių knyga <i>Duonos valgytojai</i> , apysaka <i>Jaučio aukojimas</i>	Išleistas Gabrielio Garsijos Markeso romanas <i>Patriarcho ruduo</i>		SSRS, kartu su 35 valstybėmis, pasirašė „Helsinkio baigiamąjį aktą“
1976	Pirmasis lietuviškas miuziklas „Ugnies medžioklė su varovais“ (Saulius Šaltenis, Leonidas Jacinevičius, komp. Giedrius Kuprevičius, rež. Dalia Tamulevičiūtė)		Emigruoja dailininkas Vladislavas Žilius Lapkričio 25 d. susikūrė Lietuvos Helsinkio grupė	
1977	Išleista Justino Marcinkevičiaus trijų dalių giesmė <i>Mažvydas</i> Išleista Marcelijaus Martinaičio knyga <i>Kukučio baladės</i> Išleista Sauliaus Šaltenio apysaka <i>Duokiškis</i>		Emigruoja poetas ir vertėjas Tomas Venclova	Pirmasis „Konkordo“ skrydis reguliaria linija Pradėjo veikti Černobylio atominė elektrinė (1986 m. įvyko Černobylio AE avarija)
1978	Čikagoje išleistas pomirtinis Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Eilėraščiai (1965–1970)</i> Filmas <i>Riešutų duona</i> (rež. Arūnas Žebriūnas) Sukurta oratorija „Paskutinės pagonių apeigos“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)	Išleistas Džono Irvingo romanas <i>Pasaulis pagal Garpą</i>	Birželio 14–15 d. įsteigta Lietuvos laisvės lyga, vadovaujama Antano Terlecko	Karolis J. Voityla išrinktas popiežiumi
1979	Išleista Algirdo Landsbergio novelių knyga <i>Muzika įžengiant į neregėtus miestus</i> Išleista pirmoji Juozo Erlicko humoreskų ir humoristinių eilėraščių knyga <i>Kodėl?</i>		Klaipėdoje atidarytas Lietuvos jūrų muziejus	Pirmasis Romos katalikų popiežiaus vizitas komunistų valdomoje šalyje. Jonas Paulius II aplankė gimtąją Lenkiją kaip popiežius Afganistano karas (iki 1989) Firma Sony išleido pirmąjį ausinuką („Walkman“)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1980	Išleistas Juditos Vaičiūnaitės vienaveiksmių pjesių rinkinys <i>Pavasario fleita</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas spektaklis „Kvadratas“ (V. Jelisejeva, rež. Eimuntas Nekrošius)	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Rožės vardas</i> Česlovui Milošui suteikta Nobelio literatūros premija		Paskelbtas JAV gynybos planas „žvaigždžių karai“ Niujorke nušautas Džonas Lenonas
1981	Išleistas Sauliaus Tomo Kondroto romanas <i>Žalčio žvilgsnis</i> Opera-poema „Strazdas – žalias paukštis“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)			Pirmoji komercinė e knyga – žodynas (leidykla <i>Random House</i>)
1982	Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Po tylinčiom žvaigždėm</i> Išleista rinktinė <i>Lotynų Amerikos novelės</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas miuziklas „Meilė ir mirtis Veronoje“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Kęstutis Antanėlis, rež. Eimuntas Nekrošius)	Niujorke įvyko Endriu Loido Vėberio miuziklo <i>Katės</i> premjera	Emigruoja dailininkas Algimantas Svėgžda	Pradėta kompaktinių plokštelių gamyba Pirmą kartą buvo panaudotas šypsenėlės simbolis „;-)“
1983	Išleista Sauliaus Šaltenio apsakymų knyga <i>Atminimo cukrus</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas spektaklis pagal Čingizo Aitmatovo romaną <i>Ilgą kaip šimtmečiai diena</i> (rež. Eimuntas Nekrošius) Filmas „Skrydis per Atlantą“ (rež. Raimondas Vabalas)		Pradeda veikti Ignalinos AE	JAV prezidentas Ronaldas Reiganas Baltuosiuose rūmuose priėmė 200 Amerikos lietuvių, latvių, estų delegaciją. Pasirašė Baltų laisvės dienos proklamaciją Stanislavas Petrovas patvirtino, kad kompiuterinės sistemos pranešimai apie paleidžiamas JAV balistines raketas yra klaidingi, užkirsdamas kelią galimam branduoliniam karui Pradėta vartoti sąvoka „internetas“
1984	Išleista Jono Strielkūno eilėraščių knyga <i>Varpo kėlimas</i> Išleista Justino Marcinkevičiaus dramatinė apysaka <i>Daukantas</i>	Išleistas postmodernistinis Milorado Pavičiaus romanas-žodynas <i>Chazarų žodynas</i> (liet. k. 2010 m.)		Pradėta „Apple Macintosh“ kompiuterių prekyba
1985	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Keleivio novelės</i> Išleistas Sauliaus Tomo Kondroto romanas <i>Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą</i> Petras Repšys Vilniaus universitete sukūrė freską <i>Metų laikai</i>		Vilniaus arkikatedroje atrastas auksakalstės meno lobynas	Michailas Gorbačiovas išrinktas SSKP generaliniu sekretoriumi „Perestoika“ („Pertvarka“) SSRS (iki 1991)
1986	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Gegužė ant nulūžusio beržo</i> Čikagoje išleista Vytauto Kavolio studija <i>Sąmoningumo trajektorijos: Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai</i>		Emigruoja prozininkas Saulius Tomas Kondrotas	Černobylio atominės elektrinės katastrofa
1987	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Žiemos lietus</i> Išleista Danutės Kalinauskaitės novelių knyga <i>Išėjusi šviesa</i>		Mitingas prie Adomo Mickevičiaus paminklo Vilniuje (rugpjūčio 23 d.) Pirmasis „Roko maršas per Lietuvą“	Privatus lėktuvas, pilotuojamas 19-mečio Mathias Rusto iš Vakarų Vokietijos, įskridęs į SSRS teritoriją, nusileidžia Maskvos Raudonojoje aikštėje
1988	Žurnale <i>Pergalė</i> išspausdinti Dailios Grinkevičiūtės prisiminimai <i>Lietuviai prie Laptevų jūros</i> Išleistas Jono Mikelinso romanas <i>Juodųjų eglė šalis</i> (par. 1967) Išleista Romualdo Granausko apysaka <i>Gyvenimas po klevu</i> Išleista pirmoji Aido Marčėno eilėraščių knyga <i>Suliny</i>	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Fuko švytuoklė</i>	Susikūrė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė (birželio 3 d.) Šimtatūkstantinis Sąjūdžio mitingas Vingio parke (rugpjūčio 23 d.) Susikūrė pirmasis nepriklausomas kultūros žurnalas <i>Sietynas</i> (ėjo iki 1991)	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1989	Išleistas Intos tremtinių poezijos rinkinys <i>Benamiai</i> Išleista Juozo Apučio alegorinė apysaka <i>Skruzdėlynas Prūsijoje</i> Išleistas Ričardo Gavelio romanas <i>Vilniaus pokeris</i> Išleista Algirdo Juliaus Greimo darbų rinktinė <i>Semiotika</i> Į Lietuvą atvyksta Bernardas Brazdžionis	Išleista Salmono Ruščio (Salman Rushdie) knyga <i>Šėtoniškos eilės</i> Ajatola Chomeinis paskyrė 3 milijonų dolerių premiją už <i>Šėtoniškųjų eilių</i> autoriaus Salmono Ruščio mirtį	Baltijos kelias (rugpjūčio 23 d.); 2009 m. UNESCO įtraukas į „Pasaulio atminties“ sąrašą Atkurtas Vytauto Didžiojo universitetas LTSR Aukščiausioji Taryba paskelbė, kad 1940 Lietuvos prijungimas prie TSRS buvo neteisėtas	„Aksominė revoliucija“ Čekoslovakijoje Iš Afganistano išvesta sovietų kariuomenė Nugriauama Berlyno siena (Šaltojo karo pabaiga) Sovietų kariuomenės susidorojimas su nepriklausomybės reikalaujančiais demonstrantais Tbilisyje (Gruzija) SSRS liaudies deputatų suvažiavimas, remdamasis Aleksandro Jakovlevo komisijos išvadomis, pripažino Molotovo–Ribentropo pakto slaptuosius protokolus „teisiškai nepagrįstais ir negaliojančiais nuo jų pasirašymo momento“
1990	Išleista Vytauto P. Bložės poezijos knyga <i>Noktiurnai</i> Poezijos antologija <i>Tremtinio Lietuva</i> Leonardo Gutausko romanas <i>Vilko dantų karoliai</i> (I dalis) Filmas „Miškais ateina ruduo“ (rež. Raimondas Vabalas) Pradėtas rengti tarptautinis poezijos festivalis „Poetinis Druskininkų ruduo“		Į Lietuvą atvyko Sovietų Sąjungos vadovas Gorbačiovas. Vilniuje įvyko masiškiausias Sąjūdžio mitingas „Laisvė ir nepriklausomybė Lietuvai“ Paskelbtas nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimo aktas (kovo 11 d.)	Nepriklausomybę paskelbia Estija (kovo 30 d.) Nepriklausomybę paskelbia Latvija (gegužės 4 d.) Sukurtas pasaulinis interneto tinklas
1991	Išleista Tomo Venclovos poezijos knyga <i>Vilties formos</i> Išleistas Ričardo Gavelio romanas <i>Jauno žmogaus memuarai</i> Išleista Antano A. Jonyno eilėraščių knyga <i>Nakties traukinys</i> Išleista Sigito Gedos poezijos knyga <i>Septynių vasarų giesmės</i> Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Angelas</i> Čikagoje išleista Vytauto Kavolio studija <i>Epoch signatūros</i>	Lietuvių kalba išleistas Česlovo Milošo romanas <i>Isos slėnis</i> (par. 1954) Išleistas postmodernistinis Milorado Pavičiaus romanas <i>Vidinė vėjo pusė, arba romanas apie Herą ir Leandrą</i> (liet. k. 2006)	Ekonominė blokada Įvesti pinigų pakaitalai – talonai, kuriuose buvo pavaizduoti Lietuvos gyvūnai Sovietų kariuomenė puola televizijos bokštą, Lietuvos radiją ir televiziją (sausio 13 d.) Medininkų žudynės (liepos 31 d.) Lietuviško interneto gimimo diena – 1991 m. spalio 10 d. Įsteigtas Lietuvos mokslo ir studijų institucijų kompiuterių tinklas „Litnet“	SSRS suirimas Pučas Maskvoje (rugpjūčio mėn.) Atsistatydina Michailas Gorbačiovas Įkurta Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS) Jugoslavijos karai (iki 2001)
1992	Išleista Vytauto Kavolio studija <i>Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje</i>		Priimta nauja Lietuvos Respublikos Konstitucija	Mastrichte pasirašyta Europos Sąjungos (ES) steigimo sutartis JAV vykusioje parodoje „COMDEX“ IBM pristatė pirmąjį pasaulyje išmaniojo telefono prototipą
1993	Išleistas Jurgio Kunčino romanas <i>Tūla</i> Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Trečias brolis</i> Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos knyga <i>Graffiti</i> Išleistas Jurgos Ivanauskaitės romanas <i>Ragana ir lietus</i> Pradėta „Skomanto“ nuotykių kūrinių serija	Į lietuvių kalbą išverstas Milano Kunderos romanas <i>Nepakeliama būties lengvybė</i>	Iš Lietuvos išvesta Rusijos armija Įvedamas litas Lietuva tapo Europos Tarybos nare Popiežiaus Jono Pauliaus II viešnagė Lietuvoje (rugsėjo 4–8 d.) Jachta „Lietuva“ baigė pirmą Lietuvos buriavimo sporto istorijoje kelionę apie pasaulį	Konstitucinė krizė Rusijoje; prezidentas Borisas Jelcinas įsakė tankams šturmuoti parlamento rūmus
1994	Išleista Sigito Parulskio eilėraščių knyga <i>Mirusiųjų</i> Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Babilono atstatymas</i> Išleistas poezijos almanachas <i>Svetimi</i>		Išleista Vytauto Kavolio darbų rinktinė <i>Žmogus istorijoje</i> (<i>Žmogaus genezė; Nužemintųjų generacija; Sąmoningumo trajektorijos; Epochų signatūros</i>)	Karo Čečėnijoje pradžia Inauguruotas pirmasis juodaodis prezidentas Pietų Afrikos Respublikoje Nelsonas Mandela Pradėta prekyba išmaniaisiais telefonais

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1995	Išleista Nijolės Miliauskaitės eilėraščių knyga <i>Uždraustas įeiti kambarys</i> Išleista Vandos Juknaitės apysaka <i>Stiklo šalis</i>		Seimas priėmė Valstybinės kalbos įstatymą Lietuva įteikė oficialų prašymą dėl narystės Europos Sąjungoje	Europos Sąjungos lyderiai numatomą įvesti bendrą valiutą pavadino euro vardu
1996	Išleista Vytauto P. Bložės poezijos knyga <i>Ruduo</i> Išleista Bitės Vilimaitės apsakymų knyga <i>Užpustytas traukinys</i> Išleista Juozo Erlicko Knyga Išleistas Marijos Gimbutienės veikalas <i>Senoji Europa</i>	Išleistas Alesandro Bariko (Alessandro Baricco) romanas <i>Šilkas</i> Vislavai Šymborskai suteikta Nobelio literatūros premija	Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra SSRS saugumo veikėjui Nachmanui Dušanskui iškelė baudžiamąją bylą (Izraelis atsisakė jį išduoti) Įrengtas pirmasis bankomatas Lietuvoje	Palestiniečiai pirmą kartą dalyvavo rinkimuose ir savo vadovu išsirinko Jasirą Arafatą (Yasser Arafat)
1997	Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Jotvingių mišios; Gedimino valstybės fragmentas</i> Išleista Donaldso Kajoko eilėraščių knyga <i>Meditacijos</i>	Išleista pirmoji Hario Poterio serijos knyga	Vilniaus apygardos teismas paskelbė nuosprendį pirmojoje genocido byloje trimis buvusiems „liaudies gynėjams“ už Gaidžių šeimos išžudymą 1945 m. Zarasų rajone, Salinių kaime	Škotijos mokslininkai klonavo pirmąjį žinduolį – avį Doli Kompiuteris pirmą kartą nugalėjo Garį Kasparovą – pasaulio šachmatų čempioną
1998	Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Skrynelė dvasioms pagauti</i> Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Tamsos varpai, šviesos varpai</i> Išleista Romualdo Granausko apsakymų knyga <i>Gyvilėlių dainavimas</i> (parašytas apie 1968)	<i>Titanikas</i> tapo pirmuoju kino filmu, uždirbusiu 1 mlrd. JAV dolerių	Lietuva oficialiai tapo asocijuota Europos Sąjungos nare Dokumentinis videofilmas „Lietuvos Respublikos prezidentai. Antanas Smetona, Aleksandras Stulginskis. Kazys Grinius“ (rež. Rimtautas Šilinis) Lietuvos Seimas panaikino mirties bausmės taikymą Lietuvoje	Įkurta paieškos sistema „Google“ Pirmoji internetinė knygų skaityklė „Rocket ebook“ Pirmoji elektroninių knygų parduotuvė internete e-reader.com
1999	Išleista Gintaro Grajausko eilėraščių knyga <i>Kaulinė dūdelė</i> Išleistas Renatos Šerelytės romanas <i>Ledynmečio žvaigždės</i> Išleista Aido Marčėno ir Sigito Parulskio poezijos knyga <i>50 eilėraščių</i>	Išleista Salmono Ruščio knyga <i>Žemė po jos kojomis</i> Lietuvių kalba Išleista Josifo Brodskio eilėraščių rinktinė <i>Vaizdas į jūrą</i>	Seimas pripažino Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaraciją valstybės teisės aktu. Ši Taryba ėmėsi vieningo vadovavimo visoms pasipriešinimo ir kovotojų struktūroms	
2000	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Debesų arka</i> Išleista Romualdo Granausko prozos rinktinė <i>Su peteliške ant lūpų</i>	Lietuvių kalba išleista Chorche Luiso Borgeo knyga <i>Fikcijos</i> (par. 1944)	Įsigaliojo „Lustracijos įstatymas“ UNESCO į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukė Kuršių neriją	Vladimiras Putinas išrinktas Rusijos prezidentu Pirmoji knyga tik elektroninėje versijoje – Stefano Kingo romanas <i>Jojant ant kulkos</i> (<i>Riding the Bullet</i>)
2001	Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Dėvėti</i> Išleistas Viktorijos Daujotytės veikalas <i>Parašyta moterų</i> Filmas „Vieni vieni“ (rež. Jonas Vaitkus)		Baigtas leisti <i>Lietuvių kalbos žodynas</i> (t. 1–20, 1941–2002)	„Al Kaeda“ surengė teroristų išpuolį Niujorke (rugsėjo 11 d.) Įkurta „Vikipedija“ anglų kalba Apple Computer pristatė pirmą iPod'ą
2002	Išleista Bitės Vilimaitės apsakymų rinktinė <i>Papartynų saulė</i> Išleista Vandos Juknaitės pokalbių, esė knyga <i>Išsiduosi. Balsu</i> Kolektyvinė esė rinktinė <i>Siužetą siūlau nušauti</i>			Įkaičių paėmimas Maskvos teatre
2003	Išleista Sigito Gedos knyga <i>Adolėlio kalendoriai: dienoraščiai, gyvavaizdžiai, užrašai, tyrinėjimai</i> Meno forto spektaklis – Kristijonas Donelaitis „Metai. Pavasario linksmybės. Rudenio gėrybės“ (rež. Eimuntas Nekrošius)	Išleistas Deno Brauno (Dan Brown) romanas <i>Da Vinčio kodas</i> (lietuvių kalba 2004) Lietuvių kalba išleistas Džeimso Džoiso romanas <i>Ulisas I</i> dalis (par. 1922)	Pradėtas Vikipedijos projektas lietuvių kalba (pirmasis straipsnis – kompiuteris)	„Rožinė revoliucija“ Gruzijoje Karo Irake pradžia
2004	Išleista Giedros Radvilavičiūtės esė knyga <i>Suplanuotos akimirkos</i> Išleista Mariaus Ivaškevičiaus pjesė <i>Madagaskaras</i> (pastatyta Vilniaus mažajame teatre, rež. Rimas Tuminas)	Lietuvių kalba išleista Knuto Skujenieko eilėraščių rinktinė <i>Aš esu toli viešėjęs</i>	Lietuva tapo ES (gegužės 1 d.) ir NATO nare Uždarytas 21 metus veikęs Ignalinos atominės elektrinės pirmasis blokas	Pradėjo veikti „Skype“ programa „Oranžinė revoliucija“ Ukrainoje Įkaičių paėmimas Beslano (Osetija) mokykloje (rugsėjo 1–3 d.) NASA Marso tyrimų aparatas „Spirit“ sėkmingai nusileidžia Marse

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
2005	Išleista Justino Marcinkevičiaus poezijos rinktinė <i>Amžino rūpesčio pieva</i> Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių rinktinė <i>Karvedys pavargo nugalėti</i>	Išleista Stefano Grynblato (Stephen Greenblatt) studija <i>Vilas ir pasaulio valia arba Kaip Šekspyras tapo Šekspyru</i> (lietuvių k. 2007) Lietuvių kalba išleista Džeimso Džoiso <i>Ulisas II</i> dalis (par. 1922)		Vokiečių kardinolas Jozefas Racioneris išrinktas naujuoju popiežiumi ir pasirinko Benedikto XVI vardą
2006	Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Eilinė</i> Išleista Sigito Parulskio pjesių knyga <i>Trys pjesės, trumpos istorijos Sraigė su beisbolo lazda Meno forto spektaklis „Fautas“</i> (rež. Eimuntas Nekrošius)	Lietuvių kalba išleista Chorche Luiso Borgeso <i>Smėlio knyga</i> (<i>Alefas</i> , par. 1949). Lietuvių kalba taip pat išleista: <i>Broudzio pranešimas</i> (par. 1970), <i>Smėlio knyga</i> (1975), <i>Šekspyro atmintis</i> (1983)		SONY išleidžia savo pirmąją elektroninių knygų skaityklę „Sony Reader“ su e-popieriumi
2007	Išleista Vandos Juknaitės knyga <i>Tariamas iš tamsos: pokalbiai su vaikais</i> Išleista Gintaro Grajausko pjesių rinktinė <i>Mergaitė, kurios bijojo Dievas</i>			AMAZON pristato savo elektroninių knygų skaityklę „Kindle“
2008	Išleistas Renatos Šerelytės romanas <i>Mėlynbarzdžio vaikai</i> Išleista Danutės Kalinauskaitės novelių knyga <i>Niekada nežinai</i> Valstybiniame Jaunimo teatre pastatyta Petro Vaičiūno komedija <i>Patriotai</i> (rež. Jonas Vaitkus)			JAV prezidentu išrinktas Barakas Obama, pirmasis afroamerikietis, išrinktas į šį postą Pasaulinė finansų krizė Rinkoje pasirodė planšetiniai kompiuteriai
2009	Išleista Liūnės Sutemos poezijos rinktinė <i>Sugrįžau</i> Išleisti Marcelijaus Martinaičio biografiniai užrašai <i>Mes gyvenome</i> Išleistas Kristinos Sabaliauskaitės romanas <i>Silva Rerum</i>		Pirmajai kadencijai prisiekė prezidentė Dalia Grybauskaitė Prie Seimo vykęs mitingas, kuriame protestuota prieš valdžios taupymo planus, baigėsi riaušėmis Uždarytas antrasis (paskutinis) Ignalinos AE blokas	
2010	Išleista Giedros Radvilavičiūtės esė rinktinė <i>Šignakt aš miegosiu prie sienos</i> Išleista Tomo Venclovos poezijos rinktinė <i>Visi eilėraščiai</i> Išleistas Valdo Papievio romanas <i>Eiti</i>	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Prahos kapinės</i>		Smolensko aviakatastrofa, nusinešusi Lenkijos aukštųjų pareigūnų gyvybes Statistikos duomenimis, pasaulyje veikia 255 mln. interneto svetainių, internetu naudojasi 1,97 mlrd. vartotojų
2011	Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių knyga <i>Kurčiam asiliukui</i> Išleistas Romualdo Granausko novelių romanas <i>Trys vienvės</i>	JAV išleistas Rutos Sepetytės romanas <i>Tarp pilkų debesų</i> (lietuvių k. 2011) Česlovo Milošo metai	Lietuvos plačiajuostis internetas sparčiausias pasaulyje Pirmoji lietuviška interaktyvi elektroninė knyga – Jurgos Sakalauskaitės ir Donato Malinausko <i>Pelytė Smailytė ir gelbėtojai</i>	Žemės drebėjimas Japonijoje, atominė katastrofa Fukušimos AE
2012	Išleista atliekamosios poezijos knyga <i>Slemas Lietuvoje</i> Lietuvos nacionaliniame dramos teatre pastatyta Mariiaus Ivaškevičiaus pjesė <i>Išvarymas</i> (rež. Oskaras Koršūnovas) Lietuvos nacionaliniame dramos teatre pastatyta Justino Marcinkevičiaus <i>Katedra</i> (rež. Oskaras Koršūnovas)			Europos branduolinių mokslinių tyrimų organizacijos CERN mokslininkai paskelbė aptikę naują subatominę dalelę, kurios savybės atitinka Higgs bozoną – masę suteikiantį pagrindinį visatos statybinį elementą JT Generalinė Asamblėja pritarė, kad Palestiniai būtų suteiktas valstybės stebėtojos statusas